

OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ

CHIȘINĂU, 2023

Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova,
Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne,
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,
Facultatea de Drept a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (România),
Asociația Independentă de Criminologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
Universitatea Americană din Moldova,
Federația Sindicatelor din Moldova „Sindex”,
Agenția de Publicitate „Alvia Grup”,
Міжнародний Економіко-Гуманітарний Університет вимені академіка Степана Дем'янчука (Україна),
Одеський державний університет внутрішніх справ (Україна),
Ужгородський національний університет (Україна),
Видавничий Дім „Гельветика” (Україна)

SUB EGIDA
Academiei de Științe a Moldovei

OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ

24 MARTIE 2023

CULEGEREA COMUNICĂRILOR
(volumul I)

CHIȘINĂU, 2023

Omul, criminologia, știința. Culegerea materialelor științifice elaborate în baza comunicărilor de la *Conferința științifică internațională*, organizată cu ocazia aniversării a 40 de ani de activitate pe făgașul învățământului și științei și 65 de ani de viață a criminologului Valeriu Bujor, 24 martie 2023, Chișinău.

COORDONATORII EDIȚIEI:

1. Avornic Gheorghe,
doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”.
2. Bujor Valeriu,
doctor în drept, profesor universitar, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată.
3. Gîrbu Olga,
magistru în drept, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată.

COMITET ȘTIINȚIFIC:

Președinte: Bujor Valeriu, doctor în drept, profesor universitar.

Vice-președinte: Juc Victor, membru corespondent al AȘM, doctor habilitat în drept, profesor universitar.

Secretar: Gîrbu Olga.

Membrii:

1. Bogatyrev Ivan, doctor habilitat în drept, profesor universitar (Ucraina).
2. Brînza Serghei, doctor habilitat în drept, profesor universitar.
3. Buga Larisa, doctor în drept, conferențiar universitar.
4. Cojocaru Rodion, doctor în drept, profesor universitar;
5. Golovco Ecaterina, candidat în științe, conferențiar universitar (Ucraina).
6. Dunea Mihai, doctor în drept (România).
7. Grecu Raisa, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar.
8. Gurev Dorina, doctor în drept, conferențiar universitar.
9. Kulyk Liudmyl, doctor în drept, conferențiar universitar (Ucraina).
10. Maksym Korniienko, doctor habilitat în drept, profesor (Ucraina).
11. Preda Aura, doctor, conferențiar universitar (România).
12. Stati Vitalie, doctor în drept, profesor universitar.

COPERTA ȘI ASISTENȚĂ COMPUTERIZATĂ: Gîrbu Olga

Autorii poartă răspundere pentru conținutul textului prezentat!

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

„*Omul, criminologia, știința*”, conferință științifică internațională (2; 2023; Chișinău). *Omul, criminologia, știința*: Conferința științifică internațională, [ediția a 2-a, Chișinău], 24 martie 2023: Culegerea comunicărilor/ coordonatorii ediției: Avornic Gheorghe [et al.]; comitet științific: Bujor Valeriu (președinte) [et al.]. – Chișinău: Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2023.

ISBN 978-9975-3418-5-1.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Vol. 1. – 2023. – 801 p.: fig., tab. – Antetit.: Inst. de Științe Penale și Criminologie Aplicată [et al.], sub egida Academiei de Științe a Moldovei. – Texte: lb. rom., engl., rusă etc. – Rez.: engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – ISBN 978-9975-3418-6-8 (PDF).

34(082)=00

ȘEDINȚA ÎN PLEN (ședința I)

CRIMINOLOGIA: ÎNTRE NECESITATE ȘI IGNORANȚĂ

BUJOR Valeriu,

dr., prof. univ., președinte al Institutului de
Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0002-7495-1904

*Știința, este adevărata comoară a unui popor.
Asume după rezultatele științei se cântărește
valoarea acestui popor pe pământ.
Mihai Eminescu*

Summary: The social need for criminological assurance of anti-crime activities and national security is examined through the lens of the prestige of criminology in the world. The basic components of criminological activity and their status in the Republic of Moldova are analyzed: criminological research; criminological education and criminological practice. The factors hindering the development of criminology in society are highlighted and the political and social factors are analyzed. It demonstrates a direct dependence between the political regime and the development of criminology, stating that criminology is accepted, tolerated and promoted only in a country with genuine democracy.

Finally, proposals are put forward for the creation of a criminological insurance system for anti-crime and national security activities, the development of criminological science and education.

Key words: criminology, criminological activity, criminological research, criminological training, criminological practice, crime, anti-crime strategy, criminological expertise.

Asigurarea ordinii juridice, a securității naționale și a siguranței persoanei, contra criminalității și intereselor criminale, constituie funcția primordială a statului. Respectiv, activitățile anticrimă și de asigurare a securității persoanei, statului și societății sunt activitățile cheie, care garantează vitalitatea organismului social.

Tot spectrul de măsuri de reacție socială la existența criminalității sunt cuprinse în două modalități distincte, modelul represiv și modelul preventiv de reacție socială. Criza modelului represiv a adus, în ultimele decenii, la o revedere a politicilor anti-crimă și o reorientare spre practicile non represive de prevenire și contracarare a infracțiunilor, contravențiilor și altor patologii sociale. Dacă analizăm documentele de program și strategiile anti-crimă ne convingem, că acestea sunt concepute în baza paradigmatelor cu caracter preventiv [1; 2; 3; 4].

Chiar dacă practicile care domină în societatea noastră continuă a fi represive, în documentele de politici anti-crimă, la nivel internațional și regional accentul se face pe prevenirea non-represivă a infracțiunilor. Deci constatăm o necesitate socială stringentă, vizând asigurare criminologică a practicilor sociale anti-crimă unde apare în evidență componenta criminologică a activităților de prevenire și combatere a criminalității.

Prestigiul criminologiei, adică autoritatea și statutul acesteia în societate, este una diferită de la o țară la alta sau chiar în aceeași societate la diferite etape de dezvoltare istorică.

Astăzi în lume se constată o tendință stabilă – crește interesul față de criminologie și implicarea acesteia în analiza proceselor sociale, economice, politice, demografice și de altă natură în raport cu criminalitatea, fenomen analizat de criminologie ca un produs al societății umane.

Practica țărilor cu tradiții democratice arată că, activitatea criminologică constituie o verigă impor-

tantă al activității anti-crimă, alături de așa elemente ca activitatea juridică, activitatea polițienească, activitatea corecțională, activitatea judiciară și altele, care au particularitățile sale și rolul distinct în activitățile de prevenire și contracarare a criminalității, contravenționalității și altor patologii sociale.

Pentru ca activitățile anti-crimă și de asigurare a securității naționale să fie eficiente în țară trebuie să existe un sistem veritabil de asigurare criminologică a vieții sociale, sistem care include următoarele activități: cercetarea criminologică, instruirea criminologică și practica criminologică [5].

Activitatea criminologică practică, la rândul său include diverse domenii: analiza criminologică, prognozarea criminologică, expertizarea criminologică, prevenirea criminologică, tratamentul victimologic, evaluarea activităților anti-crimă etc. Acest sistem de asigurare criminologică v-a include: *în primul rând*, centre și unități de cercetare, care să poată îndeplini practica cu elaborări științifice necesare multiplelor segmente ale activităților anti-crimă; *în al doilea rând*, sunt necesare unități de instruire criminologică (instituiții, facultăți, secții etc), care ar pregăti specialiști practicieni, apti de a realiza cele mai diverse activități criminologice practice; *în al treilea rând*, este necesar un anumit număr de unități și funcții criminologice, nu doar în organele de asigurare a ordinii de drept și securității (publice și private), dar și în organele de administrare publică.

În continuare v-am analiza care-i starea lucrurilor în cercetarea și instruirea criminologică, fără de care activitatea criminologică practică este de neconceput (în sens de eficiență).

Cu referire la asigurarea științifică a activităților anti-crimă și a securității naționale, generalizând, constatăm, cercetările științifice în domeniu sunt puține, poartă un caracter ne sistemic, și depind mai mult de pasiunile cercetătorilor decât de necesitățile contemporane, de interesele statului și societății. Cercetări criminologice fundamentale, expertize și prognoze criminologice nu sunt înfăptuite.

În țară lipsește un sistem de pregătire a cercetătorilor-criminologi, iar potențialul existent nu este valorificat, acesta este dispersat și preocupat de realizarea intereselor departamentale și de ordin secundar. Per ansamblu, avem doar 10-12 persoane abilitate cu dreptul de conducător de doctorat la specialitatea 554.02 Criminologie. Tematica criminologică constituie, în școlile doctorale, nu mai mult de 5% din tematica de cercetare aprobată.

Republica Moldova nu are la nivel național nici un centru de cercetări științifice cu caracter criminologic. Dacă luăm la nivel de instituții sau organe de drept constatăm că, cu excepția Academiei MAI Ștefan cel Mare și a Institutului de Criminologie, nici o altă instituție de învățământ sau de cercetare, nu au laboratoare sau centre de cercetare criminologică. Însă și potențialul acestor două instituții este limitat la câteva unități de cercetare, ceea ce este insuficient pentru necesitățile practicii anti-crimă.

Pe plan național lipsește orice dirijare și planificare a cercetărilor în domeniul securității naționale și menținerii ordinii de drept; nu avem un organ metodologic coordonator al cercetărilor științifice în domeniul cunoașterii și prevenirii criminalității.

Lipsește un concept și un sistem de pregătire a criminologilor cercetători, problemă agravată de lipsa unei baze metodologice de cercetare. Acest lucru îl atestăm trecând în revistă studiile criminologice din ultimii ani. Apropo, din 2004 până în prezent, în Republica Moldova au fost susținute doar 16 teze de doctor cu tematică nemijlocit criminologică și 10 teze cu tangență criminologică. Dacă raportăm aceste cifre la numărul total de teze în domeniul Drept, susținute în această perioadă, v-am avea o pondere de 3,3% de teze, susținute în criminologie. Este un indice alarmant.

Din cele expuse mai sus concluzionăm, că potențial de cercetare, pentru a asigura activitatea anti-crimă cu elaborări științifice și metodologice este insuficient. Real, sunt necesare la ziua de azi cel puțin 80-60 de unități de cercetare (criminologi cercetători).

Suntem într-un cerc vicios, lipsa unei asigurări științifice adecvate necesităților sociale în domeniul anti-crimă sortește orice acțiuni practice, din start la insucces. Practica și practicienii nu pot fi în așteptare, de aceea lipsa suportului teoretic împinge practicienii să rezolve problemele criminologice, inclusiv și cele fundamentale, prin metoda de încercări și eșecuri, doar în baza propriei experiențe și a cunoștințelor.

lor criminologice de la facultate. Nu putem să învinuim lucrătorii practici de ignoranță, în condițiile când ei nu primesc suportul științific necesar, suficient și adecvat necesităților de prevenire și contracarare a criminalității. Cu regret, acel potențial de cercetare criminologică care-l avem, nu e în de ajuns nici măcar să identifice noile riscuri și pericole criminogene, ne mai vorbind de satisfacerea nevoilor practice îndreptate spre asigurarea științifică a securității criminologice.

Pentru comparație, vedem cum stau lucrurile, cu referire la știința criminologică, în țările pe care le considerăm demne de urmat și le vedem drept parteneri strategici?

Toate universități de prestigiu din SUA, Canada și țările europene au structuri de cercetare criminologică. Doctoratele în criminologie le au 3 din 10 universități; în Marea Britanie, în afară de Institutul de Criminologie din cadrul Universității Cambridge și Centrul criminologic al Universității Oxford, centre criminologice mai activează și în cadrul universităților din Kent, Lida, Șester, Portmaus și altele.

În lume se editează sute de reviste criminologice. Cu regularitate se petrec Congrese internaționale și regionale de criminologie, structuri criminologice atestăm în cadrul ONU, Consiliului Europei și altele instituții internaționale și regionale, în care sunt elaborate politici și strategii de prevenire și contracarare a criminalității.

Oare nu aceste exemple sunt demne de urmat? Ori mai ușor e de a aduce experți străini pentru a ne asigura asistență științifică și metodică în domeniul anti-crimă. Este o soluție iluzorie – să importăm produsul criminologic din alte țări. O atare practică este una benefică pentru țările care au potențial criminologic și sunt necesare doar consultații și schimburi de experiență, ca în cazul conferinței noastre. Problemele noastre – noi trebuie să le rezolvăm! Știința criminologică, pe plan internațional, are multe aspecte metodologice comune, însă situația criminologică în diferite țări diferă. Diferă și politicile anti-crimă. Diferă practicile de prevenire a criminalității. Ne convingem că e necesar să dezvoltăm știința criminologică autohtonă. Și nu numai, deoarece avem un șir de alte domenii de cercetare, fiecare având agenda sa în sistemul fundamentării științifice a activității anti-crimă și de asigurare a securității criminologice a persoanei, societății, statului, cum ar fi: știința dreptului penal, dreptului procesual penal, dreptului execuțional penal și criminalisticii, știința despre activitatea operativă de investigații, detectologia și activitatea de depistare-protecție, știința despre activitatea de informații și contrainformații, medicina legală, psihiatria judiciară, psihologia criminală, contabilitatea judiciară, expertiza judiciară. Din cele enumerate se vede clar că securitatea națională și activitatea anticrimă necesită cunoștințe speciale, furnizate, în plan științific, de un complex de științe, criminologiei revenindu-i rolul metodologic și integrativ în cunoașterea criminalității ca fenomen socio-juridic distructiv și elaborarea de politici eficiente de control social, adecvate pericolului și riscurilor criminogene.

În continuare propun să vedem cum stau lucrurile cu referire la o altă componentă a activității criminologice – instruire criminologică, adică formare a specialiștilor criminologi (pregătirea profesională inițială cât și perfecționare și recalificarea profesională).

În anul 2018, s-a reușit după 25 de ani de insistențe, să fie introdusă o specialitate criminologică în nomenclatorul domeniilor de formare profesională la nivel de licență. Și aceasta a fost o mare realizare, dar nu și o victorie a criminologiei. La ziua de azi avem doar o singură instituție care pregătește specialiști în criminologie și științe penale – Institutul de Criminologie. Cu regret, statul nu manifestă interes de a lărgi aria învățământului criminologic, prin comanda de stat, în acele instituții care-i aparțin. Mai mult ca atât, se creează pericolul ca pregătirea criminologilor să fie înăbușită în următorii 3-4 ani. Aceasta se va întâmpla inevitabil, dacă standarde ocupaționale și cele profesionale, la specialitatea Criminologie și științe penale, vor fi puse în aplicare, în redacția actuală.

Și dacă am atins problema pregătirii criminologilor exemplific, că sute de instituții, din diferite țări, pregătesc mii de criminologi: în colegii, la nivel de licență, masterat și doctorat. Criminologia are un statut înalt, este apreciată și promovată mai cu seamă în așa țări cum sunt: Marea Britanie, SUA, Canada, Japonia, Italia, Franța, Spania, Germania. ș.a. În America de nord circa 600 de facultăți pregătesc crimino-

logi, masteratul în criminologie este oferit de aproape de 200 de universități nord-americane.

În majoritatea țărilor, cu un statut înalt al acestei științe, criminologia este introdusă în programele de studii pentru așa specialități ca pedagogie, psihologie, psihiatrie, economie, drept, politologie, sociologie, management, administrare.

Din cele expuse mai sus constatăm că, ca și la capitolul cercetare criminologică, și la dimensiunea – învățământul criminologic, situația este una alarmantă. Necesitățile în specialiști criminologi profesioniști nu sunt îndeplinite nici măcar parțial.

Apare întrebarea, de ce în societate, unde obiectiv există necesitatea dezvoltării criminologiei, nu se face nimic la nivel de stat, pentru a folosi potențialul acestei științe în prevenirea și contracararea criminalității, corupției și altor patologii sociale? De ce pe fundalul unui înalt prestigiu al criminologiei în țările democratice, este o așa mare împotrivire criminologiei în societatea moldavă?

Sunt mai mulți factori care favorizează, sau invers împiedică dezvoltarea criminologiei.

Pe prim plan sunt a) interesele politicului și b) interesele corporative ale unei caste biurocratice, ultima constituind o putere socială majoră. Ca exemplu vedem situația în jurul Curții Supreme de Justiție. Aceste interese pot să coincidă, dar pot să fie contradictorii sau chiar antagoniste. Oricum, doar consensul dintre ele, pot da undă verde dezvoltării pe front larg a criminologiei într-o societate, în alte condiții vor fi piedici colosale cu un final imprevizibil pentru criminologie.

Cercetările criminologice, în cele din urmă, sunt determinate de necesitățile sociale și de realizarea funcției statului vizând apărarea ordinii de drept și asigurarea securității naționale. Anume statul, în primul rând, este beneficiarul produsului criminologic și anume de stat depinde dezvoltarea științei criminologice. Atunci, apare întrebarea – de ce este ignorată și marginalizată criminologia de factorii de decizie, dacă aceasta este atât de necesară?

Răspunsul e unul simplu – din cauza potențialului său critic. Criminologul are de studiat procesele și aspectele negative din viața și administrarea socială. Și, criminologul care scoate în evidență neajunsurile din activitatea politicului și administrării de stat, este privit ca oponent politic.

Așa dară, dezvoltarea criminologiei este în directă dependență de susținerea de către stat a acestei științe. Fără susținerea statului, fără stimularea cercetărilor criminologice de către factorii de decizie, fără solicitarea rezultatelor cercetărilor științifice de către organele de resort – toate eforturile pot fi sortite la insucces, și criminologia moldovenească v-a rămâne o ocupație a unor patrioți ai criminologiei și ai neamului.

Starea criminologiei, statutul ei social, existența unui mecanism statal de stimulare a cercetărilor criminologice și de dezvoltare a criminologiei este un test social pentru stat, un indicator al existenței și maturității democrației în statul concret. Criminologia este primită, acceptată și promovată doar în statele cu adevărat democratice. Nici o dictatură, nici o pseudodemocrație nu a tolerat criminologia. Acesta e un adevăr incontestabil [6, p. 6].

Exemplific: Generația mai în vârstă cunoaște cum în URSS, în anii 40-50 au fost distruse genetica și cibernetica, considerate ca științe burgheze, însă puțini cunosc faptul, că nu genetica și cibernetica au fost primele domenii care au căzut pradă represiunilor bolșevice. Prima știință, victimă a stalinismului a fost anume criminologia, potențialul căruia a fost distrus definitiv încă în 1928 [7, p. 69].

Cum credeți, care au fost (și sunt) efectele domniei lui Putin pentru criminologie, când acesta a fost adus la putere? În primii ani de guvernare a lui Putin, au fost distruse definitiv ceea ce a început să distrugă Elițin. Toate centrele criminologice federale au fost într-un mod sau altul lichidate, iar criminologia, ca disciplină de studii, trecută în categoria celor facultative. Aceiași soartă a avut criminologia practic în toate celelalte țări din CSI, cu excepția Ucrainei, Republicii Belarus și a Kazahstanului.

Și ce credeți, au rămas moldovenii în afara acestor tendințe negative? Nu!

În anii de domnie a tovarășului Voronin au fost distruse puținele centre criminologice din țara noastră: Institutul de Criminologie și Expertize Judiciare, Centrul de cercetări științifice al Academiei de Poliție,

Universitatea de Criminologie, Laboratorul de criminologie din cadrul Procuraturii generale.

Faptul că astăzi noi ne-am întrunit la un așa eveniment științific, unde se discută diverse aspecte ale prevenirii și contracarării criminalității, este unul pozitiv. Dar nu e îndeajuns. Guvernarea actuală, care ne vrea vremuri bune, v-a trebui să treacă și ea testul criminologiei (adică al democrației). Asigurarea criminologică a activităților sociale anti-crimă este o necesitate obiectivă. Dacă o ignorăm, consecințele vor fi dezastruoase. Ignoranța și neprofesionalismul ne costă mult. Rămânem și mai departe în standardele represive, atât de adorate, de cei ce dețineau puterea, începând cu tovarășul Voronin.

Americanii au evaluat că, la un dolar investit în prevenire se economisesc 14 dolari investiți în represiune. Ne întrebăm - cine e subiectul represiunii, represiunii penale, contravenționale, administrative? Statul, întruchipat de organele respective, datorită fenomenului infracțional, de fapt a creat o industrie întreagă (se instruiesc specialiști necesari sistemului represiv, se creează locuri de muncă în organele de asigurare a ordinii și securității, în avocatură și procuratură, în instanțele de judecată; se construiesc edificii, penitenciare; se procură echipamente, mobilă, tehnică etc).

Și toți sunt mulțumiți. Și statul, care folosește adesea represiunea ca o bătă politică, și cei care sunt în sistem.

Închipuiți-vă, că proiectul vizând crearea în Republica Moldova un sistem eficient de asigurare criminologică a activităților anti-crimă care v-a schimba paradigma, de la lupta cu infractorii și contravenienții, spre protecția drepturilor fundamentale ale persoanei și intereselor societății se realizează? Și, spre exemplu, în loc de 14 miliarde care se așteaptă de cei din sistemul represiv nu mai ajung acolo, deoarece alocațiile doar de un miliard, în sistemul de prevenire și asigurare a securității criminologice, v-a avea ca efect diminuarea fenomenului infracțional și contravențional. Ca rezultat, încetul cu încetul, se demolează sistemul represiv, deoarece țara nu mai are nevoie de atâția polițiști, securiști, procurori, judecători, avocați, specialiști din penitenciare și probațiune. Banii economisiți se investesc în educație, cultură, știință și proiecte sociale... Stop!!!

Cu ce propuneri venim noi? De altfel, propuneri, în diverse redacții și pentru diferite niveluri de prezentare, au fost formulate o mulțime în ultimii 25-30 de ani. Multe le-am expus în ediția precedentă a Conferinței noastre. Multe sugestii v-om auzi și astăzi. Însă primul lucru care trebuie să-l conștientizăm constă în simplul adevăr că peste noapte problemele nu se soluționează. Este necesară o perioadă îndelungată (4-5 ani) și o abordare complexă; este necesar a schimba din temelie politica anti-crimă (penală și criminologică) și trecerea de la modelul represiv de reacție statală la criminalitate la modelul preventiv de reacție socială. De aceia, în scopul de a crea un sistem național de asigurare criminologică a proceselor economice, sociale, legislative, culturale care se derulează în societate și a măsurilor de prevenire și contracarare a criminalității, corupției și a altor devianțe sociale, se cere a adopta la cel mai înalt nivel o hotărâre privind asigurarea științifică a măsurilor de asigurare a securității naționale și de control asupra criminalității în Republica Moldova.

În acest context sunt necesare măsuri îndreptate spre crearea unui sistem de instruire criminologică, de pregătire și recalificare a criminologilor.

Mai departe, se cere a prevedea în Programele de stat înfăptuirea obligatorie a cercetărilor științifice vizând problemele fundamentale și aplicative care țin de securitatea națională la general și de contracararea criminalității în particular. În acest context se impun măsuri concrete, care ar stimula cercetările științifice ale criminalității și care ar favoriza dezvoltarea științei și învățământului criminologic în țară.

Este necesar de creat un sistem integral de asigurare științifică a securității naționale și combaterii criminalității cu folosirea potențialului investigativ-analitic și informațional al ministerelor, departamentelor de stat, instituțiilor de învățământ și de cercetare științifică.

Este necesară adoptarea *Legii cu privire la expertizarea criminologică*.

Absolut necesar vedem instituirea unui Centru național de cercetare în domeniul securității și criminalității.

Ca prim pas în realizarea măsurilor îndreptate spre fondarea unui sistem național de cercetare și instruire în domeniul politicii penale, asigurării ordinii de drept și securității criminologice a statului, societății și cetățenilor, poate fi instituirea unui organ coordonator – Biroul Național de Criminologie și Politici Penale (pe lângă Președintele țării, Guvern sau Parlament).

Pentru ca acțiunile în domeniu să fie clare, bine orientate și coerente, recomandăm *elaborarea și implementarea cât mai urgentă a Strategiei naționale anticrimă*, integrată în Strategia securității naționale. În strategia anti-crimă un capitol aparte trebuie să revină măsurilor de asigurare științifică și informațional-analitice a securității naționale și asigurării ordinii de drept.

Cu scopul de a crea un sistem național de asigurare criminologică a proceselor economice, sociale, legislative, culturale care se derulează în societate și a măsurilor de prevenire și contracarare a criminalității, corupției și a altor devianțe sociale, se cere a adopta la cel mai înalt nivel o hotărâre privind asigurarea științifică a măsurilor de asigurare a securității naționale și de control asupra criminalității în Republica Moldova. Se cere a prevedea în Programele de stat înfăptuirea obligatorie a cercetărilor științifice vizând problemele fundamentale și aplicative care țin de securitatea națională la general și de contracararea criminalității în particular; fondarea unui sistem integral de asigurare științifică a securității naționale și combaterii criminalității cu folosirea potențialului investigativ-analitic și informațional al ministerelor, departamentelor de stat, instituțiilor de învățământ și de cercetare științifică. Este necesară fondarea serviciului criminologic și adoptarea Legii cu privire la expertizarea criminologică. Absolut necesar este instituirea unui centru de cercetare și coordonare în domeniul securității și criminalității.

În contextul celor expuse pot fi prevăzute și alte măsuri cum ar fi: crearea în cadrul organelor de drept și de administrare locală a subdiviziunilor de analiză, planificare și evaluare criminologică; instituirea funcției de criminolog în cadrul instanțelor de judecată, având sarcina de evaluare criminologică a persoanei trase la răspundere penală și de propunere de măsuri de influență adecvate pericolului social al faptei și al făptuitorului.

Pentru ca acțiunile în domeniu să fie clare, bine orientate și coerente, este recomandabilă *Elaborarea unei strategii naționale anticrimă*, integrate în Strategia securității naționale.

Referințe bibliografice:

1. *Acord de asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora*, pe de altă parte din 27.06.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 185-199/442. Acordul ratificat prin Legea nr.112 din 02.07.2014.
2. *Hotărâre nr. 153 din 15-07-2011 pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr. 170-175 art. 499. Modificat prin HP269 din 07.12.17, MO441-450/22.12.17 art. 755.
3. *Programul de prevenire și combatere a criminalității pentru anii 2022-2025*. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-16-nu-721-mai-2022_0.pdf.
4. *Programul de ordine și securitate publică pentru anii 2022-2025*. <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-10-nu-579-mai-2022.pdf>.
5. Bujor V., Bejan O. *Curs elementar de criminologie*. Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, 2016. 129 p.
6. Bujor V. *Perspectivile criminologiei moldovenești*. În: Conferința științifică: „Criminologia în Republica Moldova: realizări și perspective”, (Chișinău, 4 martie, 2008).
7. Бужор В. *О сущности преступности*. Учебное пособие. Лицей, Кишинэу, 1998, 108 с.

DESPRE CONTRIBUȚIA CRIMINOLOGULUI VALERIU BUJOR LA ÎNTEMEIEREA CRIMINOLOGIEI AUTOHTONE

BEJAN Octavian,

dr., Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0003-4808-3186

Summary: Our scientific research proves the special contribution of the criminologist Valeriu Bujor to the foundation of criminology in the Republic of Moldova. The work of over 35 years in the field of criminology of this criminologist can be divided into four stages. It mainly includes criminological research, i.e. criminological discoveries, establishment of criminological research units, editing of criminological journals and works, etc., and criminological education, i.e. teaching criminological courses, writing criminological didactic materials, establishment of criminological education institutions, establishment of criminological specialties in undergraduate and master's education, etc.

Key words: Valeriu Bujor, criminologist, criminology, Republic of Moldova, criminological research, criminological education.

În mai multe rânduri, diferite persoane și în diverse împrejurări au afirmat că Valeriu Bujor este unul dintre întemeietorii criminologiei autohtone și un promotor sânguinos al acestei științe în plan național. Astfel, criminologul Igor Ciobanu l-a numit, într-o prezentare de carte, părinte al criminologiei din Republica Moldova.

Noi, chiar dacă eram și rămânem convinși că anume așa stau lucrurile, ne-am propus, drept o prelungire a cercetărilor dinainte care au privit istoria criminologiei naționale, cele înfăptuite de noi sau de Gheorghe Gladchi, să venim cu noi argumente, ceea ce înseamnă să înaintăm în această direcție de cercetare criminologică.

Prin urmare, ținta cercetării criminologice, ale cărei roade dorim să se regăsească într-o lucrare cuprinzătoare, constă în argumentarea afirmației noastre că „Valeriu Bujor este întemeietorul criminologiei autohtone”, pe care am făcut-o acum zece ani în lucrarea *Criminologi autohtoni* [1, p. 11]. Această afirmație este, deci, ipoteza cercetării noastre științifice.

Până vom aduce unele argumente întru adevărarea tezei în cauză, vreau să spun că activitatea de 35 de ani pe făgașul învățământului și științei poate fi împărțită în patru perioade:

- *cea dintâi* începe cu activitatea la Școala Superioară de Anchetă Penală din Volgograd (anul 1983) și se finalizează cu absolvirea Academiei MAI din Moscova (anul 1991);

- *a doua* este legată de activitatea la Academia Națională de Poliție „Ștefan cel Mare”, dar și la Colegiul și Universitatea de Criminologie (anii 1991-2003);

- *a treia* cuprinde așa-zisul exil din țară și activitatea în mai multe instituții, cum ar fi Institutul de Transport Naval din Ismail, Universitatea „Alecru Russo” din Bălți, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Știință din Moldova, Centrul de Studii Comparative în Științe Juridice (anii 2004-2010);

- și *a patra*, care cuprinde și timpul de acum, este legată de Institutul de Criminologie și Centrul de Instruire și Cercetare.

După cum este firesc, înfăptuirile criminologului Valeriu Bujor erau legate de activitățile pe care la desfășura, fie cercetare, fie instruire, fie precumpănitor administrare ori activități editoriale.

Le vom numi în câteva cuvinte pe cele mai însemnate. Criminologul Valeriu Bujor, în cei 35 de ani

de activitate pe făgașul învățământului (din anul 1983) și 30 de ani pe făgașul științei (din anul 1988), a publicat peste 160 de lucrări științifice și metodicodidactice, dintre care peste 55 de cărți. Este autor și coautor al celor dintâi manuale, note de curs și comentarii de drept penal, criminologie, statistică criminologică, victimologie, deviantologie, teorie generală a dreptului, precum și de securitate criminologică în Republica Moldova.

În activitatea sa, criminologul Valeriu Bujor s-a arătat ca un foarte bun organizator și un conducător cu experiență în câmpul învățământului și al științei. A stat la temelie înființării instituțiilor de învățământ și centrelor de cercetare cu profil criminologic.

Criminologul Valeriu Bujor, care și-a desfășurat activitatea în anii 1991-1999 în Academia MAI Ștefan cel Mare, a fost cel care a pus bazele activității științifice a academiei, contribuind la afirmarea acestei instituții în calitate de centru de cercetare științifică în plan național și internațional. Datorită muncii acestuia, în academie a fost înființat Centrul de cercetări științifice – cea dintâi unitate de cercetare științifică cu caracter criminologic din țară (în anul 1995), și-a început activitatea doctoratul și cursurile de masterat (în anul 1997).

În ceea ce privește cunoașterea științifică, contribuția criminologului Valeriu Bujor constă în elaborarea unei teorii criminologice generale și formularea a două legi criminologice, de sine stătător și în conlucrare. A întregit într-o mare măsură conceptul violenței criminale, criminologiei penitenciare, securității criminologice, criminalității în grup și al criminalității organizate. De asemenea, criminologul Valeriu Bujor a elaborat un șir de procedee de analiză și precizare criminologică. Câmpul intereselor criminologului Valeriu Bujor a depășit criminologia, el desfășurând cercetări științifice în dreptul penal și teoria generală a dreptului, înaintând numeroase propuneri de lege ferenda. După părerea noastră, realizările criminologului Valeriu Bujor se înscriu în lista performanțelor de primă mărime în domeniul criminologiei.

Un loc de frunte îl are criminologul Valeriu Bujor în înfiriparea și promovarea socială a criminologiei ca știință, învățare și practică anticrimă. De rând cu predarea cursului de criminologie la mai multe instituții de învățământ, organizează și desfășoară numeroase reuniuni criminologice naționale și internaționale. Datorită acestuia, pentru întâia dată în spațiul ex-sovietic, în Nomenclatorul domeniilor de formare profesională și al specialităților în învățământul superior, a fost prevăzută o specialitate criminologică.

Criminologul Valeriu Bujor, în calitate de președinte al Asociației Independente de Criminologie din Republica Moldova, este un sânguinos propagator al realizărilor științei criminologice naționale, reprezentând Republica Moldova la numeroase reuniuni științifice internaționale.

Criminologul Valeriu Bujor a educat o pleiadă de discipoli, care s-au afirmat drept criminologi și cercetători științifici atât în Republica Moldova, România, Rusia și Irak. Sub îndrumarea științifică a acestuia, au fost susținute 7 teze de doctorat.

Din anul 1998 până acum, criminologul Valeriu Bujor a fost și este membru al consiliilor de redacție ale mai multor reviste naționale, internaționale și din străinătate: Revista de filosofie, sociologie și drept a Academiei de Științe din Moldova, Legea și viața, Revista de criminologie, drept penal și criminalistică, precum și Jurnal juridic național: teorie și practică. Cele două de la urmă au fost înființate cu susținerea nemijlocită a criminologului Valeriu Bujor. Este membru al Seminarului științific inter-universitar de profil (specialitatea Științe penale) și membru al Comisiei de experți a Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare.

Criminologul Valeriu Bujor a fost ales, de senatele universitare, Doctor Honoris Causa al Academiei MAI din Volgograd (Rusia), al Institutului de Transport Naval din Ismail (Ucraina) și al Institutului de Științe Penale și Criminologie Aplicată (Republica Moldova).

Afirmația că criminologul Valeriu Bujor este întemeietorul criminologiei autohtone este adevărată de numeroase fapte. Iată câteva dintre acestea.

1. Criminologul Valeriu Bujor a pus în dezbatere publică problema necesității sociale a cunoștințelor criminologice și dezvoltării activității criminologice (articole publicate într-o revistă științifică, publicații în

ziare, interviuri, participări la reuniuni științifice, adresări către autoritățile publice, organizări ale unor întruniri criminologice ș.a.).

2. Criminologul Valeriu Bujor a promovat cu sârg criminologia (lămuriri, propuneri de dezvoltare a activității criminologice ș.a.).

3. Valeriu Bujor s-a autodefini în plan profesional drept criminolog (declarații, mențiuni în propriile lucrări, semnături pe acte oficiale ș.a.). Valeriu Bujor avea toată îndreptățirea de a se numi criminolog. Domnia sa a învățat la o instituție specializată – Școala Superioară de Anchetă Penală a Ministerului Afacerilor Interne al URSS. Fiind cursant al acestei instituții de mare prestigiu, participă la reuniuni științifice și la prevenirea criminalității în rândurile minorilor. De altfel, a fost menționat cu diploma de onoare a Comitetului Central al Komsomolului din URSS nu pentru merite ideologice, ci pentru lucruri concrete – pentru succese în prevenirea criminalității minorilor. A desfășurat o activitate didactică la Catedra de criminologie și prevenire a criminalității a Școlii Superioare de Anchetă Penală. Și-a prelungit pregătirea criminologică la doctorat și la facultatea de pregătire a cadrelor didactico-științifice a Academiei Ministerului Afacerilor Interne al URSS, susținând o teză de doctorat în criminologie.

4. Valeriu Bujor s-a întors în țară cu o diplomă de criminolog, mai precis – jurist-cercetător cu specializare în criminologie. Având o pregătire criminologică atât de adâncită și fiind format ca criminolog, Valeriu Bujor pășește, de acum pentru a se afirma, în lumea academică din Republica Moldova, în anul 1991.

5. Valeriu Bujor a pregătit ațintit și susținut criminologi și specialiști cu o pregătire criminologică adâncită (conduce cercuri criminologice studențești, îi învață adăugător criminologia pe unii studenți, pregătește studenți pentru participare cu comunicări criminologice la reuniuni științifice studențești, îi îndeamnă pe studenți să îmbrățișeze făgașul criminologiei ș.a.).

6. Valeriu Bujor a înființat o școală de criminologie, adică o comunitate de criminologi care împărtășesc vederi criminologice asemănătoare. Înfiriparea unei școli de criminologie începe, de cele mai dese ori, prin activitatea unui premergător, care reușește să inspire o viziune criminologică câtorva criminologi și să le conjuge activitatea științifică și, uneori, didactică. Părtașii unei școli științifice dezvoltă o teorie sau o aplică consecvent în calitate de paradigmă sau cadru teoretic în cercetările desfășurate.

7. Valeriu Bujor este cel care a stat la temelia înființării celei dintâi organizații profesionale criminologice din Republica Moldova (Asociația Independentă de Criminologie din Republica Moldova).

8. Valeriu Bujor a înființat cele dintâi unități de cercetare criminologică din Republica Moldova (Centrul de cercetări științifice al Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova și Centrul Nestatal de Criminologie și Centrul de cercetări științifice al Universității de Criminologie) și a fost inițiatorul reformării Centrului Național de Expertiză Judiciară în Institutul de Expertiză Judiciară și Criminologie). Pe unele dintre acestea, le-a condus spre o cercetare criminologică fructuoasă.

Este însemnată contribuția criminologului Valeriu Bujor la dezvoltarea teoriei criminologice fundamentale, dar și a teoriilor criminologice sectoriale. A scris lucrări metodologice și a editat cele dintâi manuale.

Valeriu Bujor este cel care publică cele dintâi lucrări metodologice și fundamentale: *Cuvânt în apărarea criminologiei* [2], *Cu privire la asigurarea științifică a combaterii criminalității* [3], *Esența fenomenului crimă (criminalitate)* [4], *Bazele statisticii criminologice* [5], *О сущности преступности* sau *Групповая преступность: методологические основы изучения и классификации* [6].

Dezvoltă și întregeste în mare măsură teoria grupurilor criminale, conceptul violenței criminale și criminologiei penitenciare, precum și conceptul securității criminologice. Este cel dintâi dintre cercetătorii științifici autohtoni care, într-o teză de doctorat, s-a aplecat asupra esenței criminalității organizate. Pune în circuitul criminologic o legitate criminologică și noțiunea forme de manifestare a infracționalității de grup, un coeficient al violenței și un coeficient al distructivității criminale. De altfel, interesele criminologu-

lui se răsfrâng asupra întregii problematice criminologice, de cele mai dese ori fiind atrași și învățăceii săi.

9. Criminologul Valeriu Bujor a elaborat o teorie criminologică generală [4; 7]

10. Criminologul Valeriu Bujor a scris cea dintâi lucrare metodologică în domeniul criminologiei [5].

11. Criminologul Valeriu Bujor a scris, împreună cu învățăceii săi, cel dintâi manual de criminologie [8].

12. Criminologul Valeriu Bujor a înființat cele dintâi și numeroase instituții de învățământ cu profil criminologic (Colegiul de Criminologie, Universitatea de Criminologie și Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată).

13. Criminologul Valeriu Bujor a pus hotărâtor umărul la înființarea unei publicații criminologice periodice – Revista de criminologie, criminalistică și drept penal (anul 2003) [9].

14. Criminologul Valeriu Bujor a promovat și obținut includerea unei specialități criminologice în învățământul superior (de la cel dintâi demers către autoritățile publice și până la prevederea în nomenclator au trecut 23 de ani).

Pentru a îndepărta unele interpretări greșite, vom spune că criminologul Valeriu Bujor a fost ajutat, de cele mai dese ori, în înfăptuirile sale de alți criminologi sau doritori. Cu toate acestea, el a fost adesea începutul sau cel puțin a pus vârtos umărul la împlinirea celor gândite. Nu i-am numit pe cei care l-au ajutat pentru a nu ne abate de la ținta cercetării noastre.

Așadar, faptele adunate până acum adevăresc ipoteza cercetării noastre criminologice și afirmațiile mai multor criminologi naționali, adică că criminologul Valeriu Bujor este întemeietorul criminologiei autohtone.

Este o înfăptuire măreață, pentru care fapt vă felicităm călduros, mult stimat domnule Valeriu Bujor, ca și cu aniversarea a celor 65 de ani de viață. La mulți ani și la noi fapte mărețe!

Referințe bibliografice:

1. Bejan O. *Criminologi autohtoni. Retrospectivă prezentată*. Elan Poligraf, Chișinău, 2008. 138 p.
2. Bujor V. *Cuvânt în apărarea criminologiei*. În: *Legea și viața*, nr. 3(950), Chișinău, 1994. pp. 23-25.
3. Bujor V. *Cu privire la asigurarea științifică a combaterii criminalității*. În: *Legea și viața*, nr. 1, 1995. pp. 34-36.
4. Bujor V. *Esența fenomenului crimă (criminalitatea)*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 1994. pp. 16-18.
5. Bujor V. *Bazele statisticii criminologice*. Asociația Independentă de Criminologie din Republica Moldova, Literatura juridică, Chișinău, 1995.
6. Бужор В.Г., Гуцуляк В.И. *Групповая преступность: методологические основы изучения и классификации. Монография*. Кишинэу, 1998. 147 с.
7. Бужор В. *О сущности преступности*. Типогр. LYCEUM, Кишинэу, 1998.
8. Bujor V., Bejan O., Ilie S. și Casian S. *Elemente de criminologie*. Editura „Știința”, Chișinău. 1997.
9. *Revistă de criminologie, drept penal și criminalistică*. 2003-2004, 2006-2007 [Serial]: Publicație științifică și de specialitate. Supliment la revista „Legea și Viața”, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Asociația Criminologilor din Republica Moldova. Chișinău.

O CONCEPȚIE CRIMINOLOGICĂ DESPRE PURTĂRILE ASOCIALE, ANTISOCIALE ȘI CRIMINALE

CASIAN Sergiu,
criminolog

Summary: The psychology of human behavior obeys the same laws as the animal world, dictated by the superimposition and perpetuation of the species. In contrast, the motivation of our behavior derives not only from inheritance and genetic predisposition (everything related to I want), but is also influenced by social aspects (I must). The struggle between these 2 levels is at the basis of all our choices and deeds, be they licit, antisocial or antisocial. Effective social control is impossible without taking into account the particularities of man's interaction with society, as a biological organism and a social being.

În ultima perioadă, la nivel mondial, este vizibilă o creștere a numărului mișcărilor și organizațiilor care au o coloratură mai mult sau mai puțin asocială sau antisocială. Spectrul lor pornește de la mici grupuri de tineri (care în tendința de autoafirmare mai încalcă ușor ordinea publică), secte religioase, organizații radicale, „anarhice”, naționaliste, naziste, antifasciste sau fasciste și altele, până la grupuri și organizații criminale sau teroriste. Totodată, sunt în creștere și tendințele de comportament pasiv, diferite viziuni despre viață, concepții și comportamente autoizolatorii, automarginalizante ale multor membri ai societății. În special, această tendință lovește tinerele generații. Fără a mai specifica, în continuare voi avea în vedere toată gama de interacțiuni a individului cu mediul social: 1) tendința activă de a-și realiza programele înăscute sau achiziționate și 2) automarginalizarea, care poate să se vădească prin (a) autoizolare (întreruperea interacțiunii cu alți membri ai societății prin refugiu, retragere din comunitate), (b) negare (refuzul de a accepta unele aspecte ale propriei personalități (existențe) și compensarea prin schimbare de sex, alcool, droguri sau alte substanțe în stare să denatureze realitatea, pasiuni și sporturi „extreme”, suicid sau apelare la eutanasiu) și (c) abandon (renunțarea mai mult sau mai puțin conștientizată la propriile perspective de viață, abandonarea carierei etc. și ancorarea pe nivelurile joase ale societății). În ambele cazuri, este vorba despre atitudinea mai mult sau mai puțin conștientizată și relativ sau decis intenționată. Și prima categorie de comportament, și a doua, precum și comportamentul social util ori licit au aceleași origini, impulsuri, porniri și legități ale existenței.

Dacă o asemenea dinamică își are confirmarea, putem presupune că sistemul măsurilor de prevenire și măsurile sociale de sancționare nu prea își au efectul dorit, deoarece acționează și lovesc altundeva decât se cere. Vom încerca în continuare să abordăm această problemă din alte unghiuri de vedere, mai puțin ortodoxe. Dat fiind că suntem în relație de ru-denie cu familia primatelor, ar fi logic să privim mult în urmă și să analizăm etapele importante ale evoluției speciei noastre și a creierului uman, deoarece anume el este responsabil de ceea ce prezentăm noi ca indivizi și ca specie, *homo sapiens*. Mai jos va fi clar de ce sistemul măsurilor de contracarare a criminalității și a altor comportamente antisociale este puțin eficace, deoarece se orientează spre ținte și scopuri care nu corespund principiilor și legităților fundamentale atât ale evoluției și vieții omului, cât și ale societății. Relatarea este o viziune personală și liberă asupra unor legități și principii fundamentale ale naturii și o interpretare la fel de liberă, a legăturilor și efectelor lor asupra individului și vieții sociale.

Pentru a lămuri acest argument, însă, sunt constrâns să apelez la un amestec de cunoștințe științifice, menite să explice de ce într-o situație sau alta reacționăm la factorii excitanti prin modele de com-

portament într-un fel comune, tipice, după modele și scheme prestabilite, iar în alte cazuri se tinde spre reacții extreme, inclusiv comportament antisocial. Am încercat să fac un concentrat din mai multe obiecte și teme și, cu scop de economisire a timpului, am luat doar strictul necesar, indispensabil înțelegerii mesajului. Înțelegerea acestor mecanisme va fi utilă nu doar pentru conștientizarea argumentului de mai jos, ci și pentru viața de toate zilele, deoarece ar putea să schimbe modul de a vedea ceea ce este omul, locul acestuia în lumea înconjurătoare și, în unele situații de viață, ar putea să dea niște explicații comportamentelor celor din jur.

O bună parte dintre oameni se comportă în viața de zi cu zi ca niște automate, precum bioroboții, căci execută automat programele care li s-au introdus de la naștere și care sunt fără întrerupere reînnoite, modificate sau rescrise în creierul lor. Orar fix pentru plecarea la lucru și întoarcerea acasă, traseul aproape întotdeauna pe același itinerar, cumpără aceleași mărfuri de la magazine, reacționează la excitanții mediului prin modele de comportament determinate, tipice pentru grupul social sau persoana dată. Totul din obișnuință.

Pe cât ar părea de straniu, obișnuința în comportamentul zilnic se datorează evoluției. Nu ne referim la postulatele vagi ale darwinismului oficializat, reduse la banal, care continuă să fie învățate la școală. Adevăratul sens al teoriei evoluționiste este conservatismul. Adică, odată întrunite toate abilitățile și instrumentarul care garantează unei specii supraviețuirea și perpetuarea, o dezvoltare ulterioară nu mai are vreo justificare. Un argument considerabil care ar confirma această teză este existența neschimbată de milioane de ani ale speciilor vechi, precum caracatițele, rechinii, crocodilii și multe alte specii de animale. Odată ce au devenit perfecți din punctul de vedere al rolului pe care îl au în lanțul alimentară, speciile nu mai evoluează. Despre aceasta se știe bine în mediile de specialitate, care nu au acceptat niciodată evoluționismul drept teorie ce ar explica apariția speciilor și care au optat întotdeauna pentru teoriile salturilor, ale mutațiilor sau altele. Ne referim, desigur, nu la partea administrativă sau nomenclaturistă din știință, care promovează religia științifică și darwinismul în particular, ci la vârful de lance al lumii academice, la cercetătorii științifici. Pentru a expune mai clar mesajul, vom apela exclusiv la legitățile fundamentale ale vieții lumii animale.

Poziția pe scara complexității fiecărei specii este dictată de gradul de dezvoltare al creierului. Cu cât creierul este mai dezvoltat, cu atât animalul este mai superior și invers. Pentru deținerea pozițiilor înalte pe scara complexității speciilor animale trebuie, însă, să fie plătit un preț mare. Este vorba despre consumul de energie corporală. La noi, la umani, creierul este organul care consumă cea mai multă energie în raport cu orice alt organ sau subsistem. În stare de repaus total, creierul consumă în jur de 10-15 % din toată energia corporală, iar în timpul unui proces intelectual intens, creierul consumă până la 25% din toată energia, deși are numai 1,5-2% din masa corpului*. Pentru asigurarea lui cu energia necesară, natura sau creatorul (fie acesta tehnologic** sau divin), ne-a înzestrat cu o serie de mecanisme funcționale și protective. Astfel, în caz dacă se cere o activitate intelectuală, fluxul de energie este redus spre celelalte sisteme sau organe (în funcție de importanță), iar creierul primește în regim preferențial atâta energie cât este necesară pentru rezolvarea sarcinii de moment.

Dar, natura nu tolerează cheltuieli inutile și consum nejustificat de resurs. Pentru a evita lucrul repetat și arderea de mai multe ori a energiei pentru rezolvarea acelorași situații de viață, creierul este dotat cu asemenea instrumente precum memoria, reflexele, intuiția (care este memorie formată în precedentă, redusă la inconștient, inclusiv memoria genetică) și modelele preimpostate sau achiziționate de reacție la situațiile vieții (cunoștințele, deprinderile etc. învățate). Vom analiza pe scurt cum funcționează creierul, pentru că este un complex de procese (bioelectrice și biochimice) extrem de important, iar cunoaște-

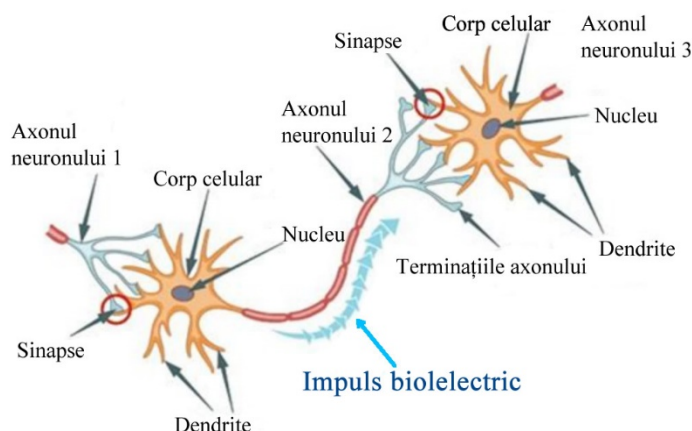
* Greutatea medie a creierului rasei caucaziene (europene) – 1,4 kg, a rasei negroide – 1,3 kg, a rasei mongoloide – 1,15 kg. Parțial această stare de fapt este datorată parametrilor corporali. Există teorii conform cărora rasele provin de la ramuri, familii diverse de primat.

** Omul posedă peste 20 de trăsături unice, care nu se găsesc la alte animale. Unele dintre aceste trăsături nu pot fi explicate de teoriile științifice existente. Este puțin probabil ca ele să fie rezultatul unui proces firesc de perfecționare, ci al unei influențe externe, tehnologică. Factorul divin, din motive evidente, este exclus.

rea acestor procese ne schimbă considerabil modul de a concepe viața și ne schimbă calitativ percepția locului și rolului nostru ca ființă dotată cu „rațiune”. În plus, neglijarea argumentului ridică probabilitatea unei interpretări aleatorii ale conținutului și fiecare va înțelege în felul său informația. Așadar, un scurt discurs teoretic.

Aspectul biologic. Neuronul. Sistemul nervos este format din neuroni, care se organizează în legături complexe între ei și care funcționează în sens bidirecțional. Semnalele bioelectrice și biochimice se transmit de la neuron la neuron, dinspre creier la organe sau subsisteme ale corpului și invers, de la senzori, organe sau subsisteme înapoi spre creier. După primirea unui semnal de la receptori, creierul îl prelucrează, îl elaborează și transmite impulsul nervos către destinatar, adică organ sau mușchi, pentru a reacționa imediat la factorii mediului sau unele procese fiziologice.

Neuronii sunt formați din corp celular, dendrite, axon și terminațiile axonului.

Dendritele și terminațiile axonului asigură legătura dintre neuron-neuron sau neuron-organ (mușchi sau subsistem). Prin intermediul acestor legături este transmis semnalul bio-electric sau bio-chimic de la și înapoi spre creier. Aceste legături neuronale, numite sinapse, formează în egală măsură memoria și reflexele. În cazul formării biochimice ale sinapselor, terminațiile axonului se sparg și se contopesc cu alte dendrite sau terminații ale axonului și formează o legătură neuronală stabilă.

Dar cum se formează sinapsele? De exemplu, ne provocăm o arsură la foc sau cu un obiect incandescent. Semnalul de durere pleacă de la receptorii din piele spre creier și îl avertizează despre starea de pericol. Creierul primește informația, o prelucrează, o elaborează și ia o decizie. Trimite impulsuri spre grupurile de mușchi, care retrag membrul sau corpul în siguranță. Pentru a exclude în viitor procesul de prelucrare a informației de către creier în cazul oricărei arsuri, se formează legătura neuronală numită sinapsă și în caz de confruntare cu o situație asemănătoare, imaginea și răspunsul vor fi chemate automat din memorie. Se obține o evitare a expunerii la pericole în situații în care sunt prezenți acești factori și o reacție imediată în caz de confruntare, care în unele situații poate fi vitală pentru supraviețuire, iar pe de altă parte, o economisire de energie, care ar fi necesară repetării, de fiecare oară, a procesului de transmitere a impulsului de la excitant până la răspunsul elaborat de către creier. Este obținut un răspuns automat și nu este nevoie să ne frigem de fiecare dată. Așadar, avantajele sunt evidente. Evităm pericolele, obținem siguranță și toate acestea cu o economisire de timp și energie. Și, după cum organismele vii tind să evite risipirea nejustificată de energie, cu cât mai frecvent este procesul excitant-răspuns, cu atât mai stabile se formează legăturile neuronale în sinapse. Sinapsele, după cum am indicat mai sus, răspund de memorie și reflexe. Pe de altă parte, la nivel motoriu, repetarea frecventă a

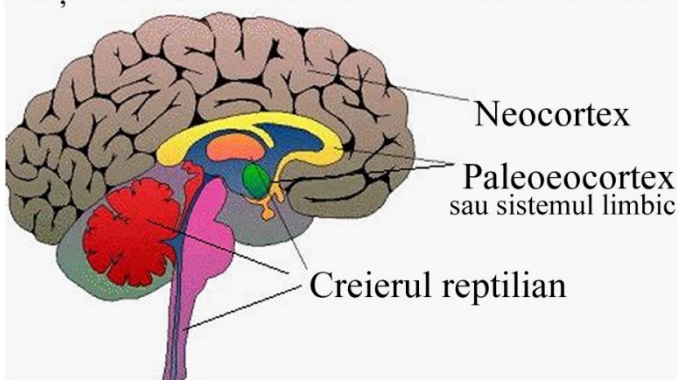
excitanților, duce la contopirea axioanelor grupurilor de neuroni implicați în transmiterea semnalului nervos în adevărate magistrale, cunoscute sub numele de nervi. Nervii sunt formați dintr-o mulțime de axioane contopite împreună și care permit transmiterea semnalului nervos cu o viteză fulgerătoare, spre deosebire de legăturile neuronale cazuale, în care se pierde o anumită cantitate de energie și timp. Beneficiul este enorm. Se obține o reacție imediată la excitanții interni sau externi, care poate fi de o importanță vitală pentru supraviețuire, fără a pierde timp și energie.

Perioada de formare a individului ca membru al societății este însoțită de aceleași legități de structurare a sistemului de valori și cunoștințe în sinapse. Toată informația care este prelucrată de către creierul nostru (fie conștientizată, fie la nivel in-conștient) se organizează în piramida valorilor și cunoștințelor, în care fiecare valoare sau cunoștință își are locul în sistem și este legată de alte valori și cunoștințe, pe orizontală sau verticală. Repetarea este mama învățământului, spune înțelepciunea cunoscută. Repetarea formează, la rândul ei, sinapse, iar cunoștințele achiziționate prin repetare devin parte inalienabilă a sistemului de valori-cunoștințe. Aceste cunoștințe de multe ori ne joacă un rol defavorabil. Crearea unui anumit spectru de concepții și viziuni asupra vieții reale este un proces de care se ocupă deținătorii puterii lumii prin intermediul mecanismelor atât statale, cât și suprastatale. Pentru rezolvarea sarcinilor care stau în fața lor, ei introduc, modifică sau elimină repere din sistemul valorilor în funcție de necesitate. Relativa instabilitate a sistemului de valori trebuie să fie un semnal că ideologia, propaganda, reperele de urmat și alte elemente și mecanisme ale manipulării maselor sunt emise din interese care stau mult deasupra societăților și grupurilor sociale (naționale sau multietnice) și, deseori, sunt contrare intereselor grupurilor sociale. Dar toată structura formată de la naștere este extrem de rigidă și conservatoare. Cunoștințele noi inevitabil duc la distrugerea sistemului deja creat pe parcursul a mulți ani de „instruire” la grădiniță, în instituții de învățământ, de către religie, mass-media și alte structuri de dresare a opiniei publice și creare a viziunilor despre viață. Creierul nostru este marele leneș, el refuză să lucreze fără stringentă necesitate. Pentru a nu consuma „inutil” energie, cetățeanul de rând găsește răspunsurile gata formate de către toate elementele de creare (modelare, manipulare) a opiniei și nu va accepta ușor idea că în structura cunoștințelor pe care instrumentele de educare și instruire le-a înscris în creier se conține mult fals și neadevăr.

Trebuie să fie reținute două concluzii extrem de importante: 1) dacă anumite lucruri se petrec frecvent, atunci reacția în cazul verificării lor în viitor va fi automată. Chiar dacă în viitor ne lovim de situații în care există nonconcordanțe, adică sunt unele elemente noi și semne distinctive, acestea din urmă vor fi ignorate de către creier. Cu alte cuvinte, noi pur și simplu nu le vom vedea, pentru că creierul va percepe doar algoritmul cunoscut și va evita să consume energie pentru elaborarea situației în care există și alți factori noi. Numai puține persoane reușesc să sesizeze diferențele, majoritatea reacționează în chip standard, după obișnuință; 2) legăturile neuronale sau sinapsele cele mai stabile în timp se formează în cazul conexiunilor bio-chimice ale dendritelor și terminațiilor axonilor cu implicarea hormonilor. Este un proces foarte interesant și extrem de important, dar descrierea necesită mult timp. Despre hormoni și rolul lor există multă informație accesibilă.

Creierul. Structura cea mai reușită a creierului este, după părerea noastră, modelul elaborat de Paul MacLean. Conform acestui model, creierul este compus din 3 niveluri ierarhice: creierul reptilian, sistemul limbic (paleocortex sau creierul mamiferului) și neocortex.

Părțile creierului conform lui Paul MacLean

Creierul reptilian este nivelul cel mai inferior, fiind situat în imediata conexiune cu măduva spinării. El este prezent la toate animalele complexe, începând cu amfibii, reptile și în sus pe scară. Răspunde de funcțiile primordiale ale organismului, im-pulsurile neconștientizate, organice sau reacția la factorii externi și asigură supraviețuirea și perpetuarea speciei. Deci, este vorba despre reacțiile pur animalice. Această parte a creierului asigură răspunsurile justificat-adequate la excitanții interni sau la situațiile mediului după schema excitant-reacție. Interesele creierului reptilian se reduc doar la instinctele primordiale, care ajută organismul să supraviețuiască pericolelor și condițiilor dure ale lumii externe. Printre aceste interese enumerăm procrearea, hrana, protejarea și acapararea teritoriului, agresivitatea și competiția, dominația sau supunerea. Persoanele, a căror viață este dominată de creierul reptilian, se caracterizează prin comportament compulsiv-obsesiv, sunt însetate de putere, obsedate sexual, egoiste și egocentrice, agresive, acumulative, zgârcite, superstițioase, reticente față de tot ce este nou și au o lene intelectuală de neînving. Reptila întotdeauna are doar un răspuns bivalent la orice situație de viață: al meu sau stră-in, bine-rău, prieten-dușman, bun de mâncare sau nu, atacă sau fugi și așa mai departe. Aceste persoane nu vor putea niciodată să admită existența unor situații mai complexe, cu mai multe variabile. Pentru ei, întotdeauna un lucru este ori alb, ori negru. Sunt extrem de ușor de manipulat, iar comportamentul lor este modelat cu ușurință cu ajutorul unor tehnici și metode simple. Unele importante în această direcție sunt publicitatea și programele televizate. Cele auzite la televizor sunt percepute de acest grup de persoane ca adevăr absolut și nici o argumentare, oricât de solidă ar fi, nu va fi acceptată de către ei.

Sistemul limbic (paleocortex) sau creierul mamiferului este mult mai complex. Răspunde de emoții și memorie, instinctele rafinate, atenția față de progenituri, de memoria pe termen lung, motivație, ambiție și altele. Persoanele cu creierul limbic dezvoltat sunt de regulă talentate în literatură și artă, pedagogi din vocație, buni părinți iar semnele care îi caracterizează este bunătatea, compasiunea, grija, înclinația spre altruism. Legăturile sinapsale sau memoria se formează cu conlucrarea emoțiilor și aceste amintiri sunt puternic înrădăcinate în creier, iar formarea legăturilor neuronale cu implicarea sistemului limbic sunt la fel de ușor de creat și sunt pe larg folosite la manipularea conștiinței, programarea comportamentului și neurolingvistică.

În sfârșit, neocortexul este partea creierului care ne deosebește pe noi umanii de restul animalelor. Neocortexul răspunde de conștiință, logică, vocea internă, rațiune, atenție, imaginație, autocontrol, planificarea acțiunilor și pronosticul rezultatelor, gesturi, limbaj și restul, care fac din noi oameni. Comportamentul supravegheat de neocortex poate fi controlat și modelat doar prin tehnici de manipulare sofisticate.

Între aceste 3 niveluri există o perpetuă confruntare și competiție, iar faptul care nivel predomină sau la care ipostază se apelează cel mai frecvent într-o situație sau alta formează grupul de trăsături care ne caracterizează ca indivizi și persoane. Este ușor de înțeles că din cauza varietății situațiilor vieții,

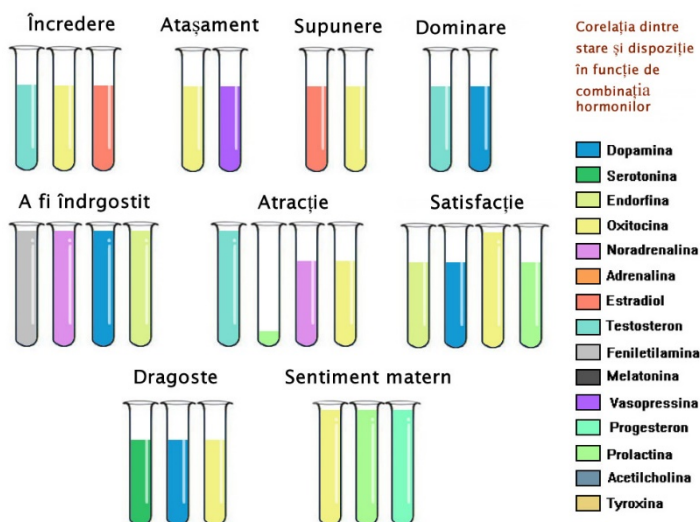
pentru supraviețuirea individului sau selectarea răspunsului celui mai adecvat, poate intervine mai intens unul dintre niveluri. Oricum, frecvența majoră a unui sau altui nivel dintre cele 3 sau ponderea lui în comportamentul nostru va determina ce fel de persoană suntem, din punctul de vedere calitativ.

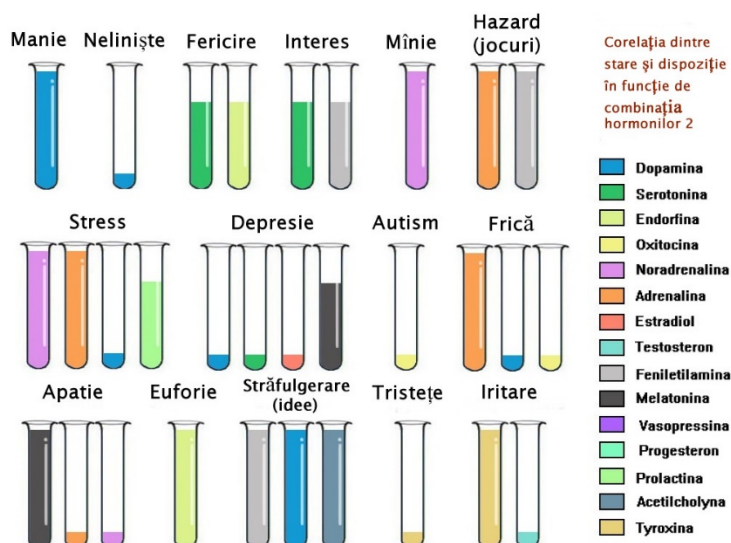
Acum câteva cuvinte despre rolul hormonilor, neuromediatorilor sau neurotransmițătorilor. Sub aspectul retrăirii stărilor provocate ca rezultat al secretizării lor de către glandele și sistemul endocrin, acestea pot fi divizate în 2 grupuri: 1) hormonii stresului (cortizolul, catecolamina (adrenalinele care cuprind epinefrina și noradrenalina), vazopresina și altele) și 2) hormonii plăcerii, care sunt împărțiți, la rândul lor, în două tipuri, adică canabioide și opioide, pentru că au asupra noastră aceleași efecte cum le au cele provocate de substanțele de la care și li se trage numele, opiu și canabis.

Hormonii stresului ajută organismul în situațiile critice, ridică ritmul cardiac, respirația, forța fizică a organismului și rezistența. Sub efectul hormonilor stresului organismul este în stare de eforturi fizice inimaginabile în condiții normale. Stresul se desfășoară în trei faze: 1) faza alertei, în care are loc mobilizarea resurselor organismului; 2) faza rezistenței, cu susținerea preponderentă a sistemelor implicate în restabilirea siguranței; 3) faza epuizării, care este o consecință firească a consumului excesiv de energie, luată de la alte sisteme și organe și, în cazul unui stres puternic sau îndelungat, poate duce chiar la moarte.

Hormoni ai plăcerii sunt dopamina, serotonina, oxitocina, endorfinele, prolactina, feniletilamina etc. Hormonii plăcerii restabilesc sau provoacă starea de liniște și confort, iar grupul catecolaminic din care fac parte adrenalina și noradrenalina pot provoca atât stres, cât și plăcere. De exemplu, nou născutul pierde din vedere mama, sistemul endocrin imediat produce cortizol și catecolamine, copilul este agitat. Dar odată ce mama îl ia în brațe este eliberată oxitocină, prolactină și serotonină. Co-pilul se calmează și adoarme fericit. Celor care practică sport extrem, adrenalina le provoacă o stare de euforie și plăcere. În caz de traume, asiderare sau alte episoade grave, organismul produce oxitocină, dopamină, endorfine, estradiol și alți hormoni pentru a diminua sau exclude suferințele și durerea, îndeosebi înainte de momentul unei eventuale morți. Stările emoționale sunt provocate de cantitatea și combinațiile de hormoni secretizați de către sistemul endocrin.

Exemple de raport între stări emoționale și hormoni

După o trecere în revistă a straturii fiziologico-cerebral al organismului uman, a venit timpul de a ne familiariza cu două legi fundamentale ale naturii: 1) evitarea consumului inutil sau nejustificat de lucru sau energie și 2) tendința de a obține maximum de beneficiu și plăcere cu evitarea stărilor și situațiilor de stres sau neplăcute.

Deoarece formarea noilor sinapse și demolarea legăturilor neuronale este un proces care nu se întrerupe nicicând, în baza celor două legi, creierul ia întotdeauna atitudini disuasive față de orice lucru. Mai bine și mai simplu spus, creierul este marele leneș al corpului viu. Dacă găsește o soluție care ar permite să lucreze cât mai puțin, chiar dacă nu cea mai reușită și convenabilă, fiți siguri că va opta anume pentru ea. Este scris în programul său de către natură sau creator (tehnologic sau divin) și are un mecanism infailibil care determină asemenea atitudini și preferințe. Mai este și alt mecanism de protecție des-pre care este important să știm. Atunci când ședem comod și relaxați pe divan, privind televizorul, creierul stimulează o asemenea stare de inhibare și negare, prin producerea unui flux redus de hormoni ai plăcerii. Prin alte cuvinte, dacă nu facem ni-mic, creierul ne premiază cu asemenea senzații de plăcere care sunt provocate și de consumul de cannabis sau opiu (deși în concentrație mult mai mică), pentru că marele leneș este, la rândul lui, programat astfel datorită legii reducerii consumului de energie. Și în acest caz, creierul consumă de la vreo 10-15% din energia corporală în stare de total repaus sau somn și până la 25% în cazul unui efort intelectual intens (amintim, la doar a 20-a parte din masa corpului). Starea de efort intelectual este stresantă pentru organism. Din cauza acestor particularități, creierul se află în afara barierei sistemului imunitar (sistemul imunitar nu „vede” creierul). Asemenea regimuri de consum excesiv de energie ar fi calificate de către sistemul imunitar ca infecție sau un intrus. Dacă imunitatea reușește să vadă creierul, atunci organismul începe să lupte cu „infecția” și își anihilează în decurs de câteva ore propriul creier (intervine moartea).

Recapitulăm. Dispoziția, senzațiile și comportamentul ne este determinat de hormoni, care ajută și la formarea legăturilor neuronale cele mai stabile. Se tinde în continuu de a se obține plăcere și de a se evita situațiile neplăcute sau stresante, una dintre care este lucrul fără stringentă necesitate în genere și cel intelectual în special.

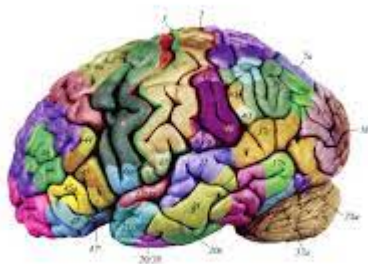
Cele trei nivele ale creierului, de la purul animal până la rațiune, sunt în continuă solicitare pentru rezolvarea situațiilor de viață. Conform legii gradului de răspândire, care ne spune că numărul indivizilor este în proporție inversă cu gradul de complexitate, deducem că marea majoritate a oamenilor este preponderent condusă de creierul reptilic, o parte mai redusă a oamenilor de către sistemul limbic și cea mai mică parte a oamenilor este controlată de neocortex. Dacă dorim să descriem laconic legea gradului

de răspândire, atunci trebuie să zicem că cu cât mai complex este organismul, cu atât mai puține la număr sunt exemplarele. Pentru a fi mai clar, în natură această lege o vedem precum ponderea *simbolică* a animalelor după dimensiune. De exemplu (pentru simplificarea înțelegerii), animale mono și pluricelulare 1 tonă, insecte și plancton – 100 de kg, animale mici – 10 kg, animale mari – 1 kg (raționalitatea legii decurge din existența lanțului alimentar, un animal mare se hrănește cu multe animale mici). Respectiv, aceeași scară de rate se va observa și la umani, foarte mulți cu un creier simplu și foarte puțini cu un creier complex (cu aceeași logică și aluzie la lanțul alimentar).

Diverse zone și părți ale creierului răspund de funcții concrete care sunt suficient de bine studiate (cognitive, asociative, limbaj etc.), dar la fiecare om ele sunt unice. În plus, de la om la om, anumite zone pot fi de multe ori mai mari sau mai mici, ba chiar să lipsească cu totul. Sau din contra, unii pot avea zone care lipsesc la mulți alții.

Deci, *adoptarea unor măsuri generalizate cu scop de terapie socială sau cu scopul favorizării (descurajării, contracarării sau sancționării) anumitor comportamente este din capul locului o măsură falimentară și sortită eșecului.*

Exemplu de „hartă” a centrelor cerebrale

Biologicul și socialul: interacțiuni și interdependențe. Creierul nostru s-a format în decursul a unui lung răstimp. Fiecare element al structurii sale, răspunde de funcții fiziologice și sociale foarte precise. Fiecare zonă și parte a creierului s-a format ca urmare a interacțiunii individului cu mediul (natural și social) pe parcursul a foarte multe generații. S-a cizelat și perfecționat pentru a satisface toate necesitățile de moment sau de lungă durată care l-ar ajuta pe individ să se adapteze, să rezolve problemele care apar și, drept consecință, să garanteze perpetuarea speciei umane. Dar pentru dispunerea de acest organ trebuie să plătim scump, iar prețul care urmează să fie plătit de noi, umanii, este minimizarea consumului de energie*. Creierul este programat să se activeze de-a lungul unei scurte perioade, suficientă pentru a rezolva anumite situații de viață, și apoi să cadă iar în așteptare pentru multe ore sau zile. Așteptarea și lenea intelectuală este premiată prin stimularea hormonilor plăcerii din grupul canaboid și opioid. În oarecare măsură se poate afirma că noi suntem, în anumite limite, dependenți de aceste stupefiante pe care ni le dă propriul sistem endocrin și de starea de lene intelectuală.

Solicitarea cea mai intensă a creierului are loc în prima perioadă a vieții, atunci când se formează și educă adaptabilitatea individului la condițiile mediului și conviețuirea în comunitatea semenilor săi. Atunci are loc formarea reflexelor biologice și sociale, a cunoștințelor, deprinderilor și normelor conviețuirii sociale. Dar aici și zace cel mai mare blestem al nostru. Creierul reptilian este perfect adaptat pentru a rezolva imediat necesitățile și problemele de interacțiune dintre mediu și individ. Îl impune să își protejeze

* Amintim că, la doar mai puțin de 2 % din greutatea corporală, creierul consumă 9-15% din toată energia corporală în stare de somn sau complet repaos și până la 24-25% în timpul unui proces intelectual intens.

interesele, să recunoască dușmanii sau rivalii, să se autoafirme și să se impună în grup pentru a-și menține sau ridica nivelul sau pentru a cuceri cele mai dorite și drăguțe femele. Pentru că în programul fiecărui primat este scrisă necesitatea de a transmite la cât mai multe exemplare genele „unice și prețioase” de care dispune individul. Să își construiască sau apere zona pe care o consideră locul lui sau, din contra, să gonească rivalul pentru a-i lua locul sau statutul. Dar aceste și multe alte interese individuale de conservare sau îmbunătățire a situației proprii de multe ori nu se înfăptuiesc prin mijloace corecte și pașnice. Specia umană s-a format și a continuat existența multe mii de ani, etapă în care factorii care asigurau supraviețuirea erau forța, agresivitatea și violența. Dorința de a construi o lume echitabilă și sigură, în care fiecare să își găsească locul sub soare în siguranță, este relativ nouă. Milioanele de ani de perfecționare a creierului reptilian în condițiile vitrege ale necesității supraviețuirii îi corespunde o perioadă foarte scurtă, în comparație, adică de doar câteva mii de ani de „dominare” a neocortexului. Deși, după cum am văzut, ierarhia valorilor se formează la individ prin construirea legăturilor neuronale, sinapse, și care este un proces de lungă durată. Totuși, pe contrapozitie se găsește acel bagaj de reacții, transmis prin memoria genetică, care s-a format un timp incomparabil mai lung.

Se poate spune că neocortexul conține programele (cunoștințele, deprinderile și priceperile) orientate să asigure individului viața în societate. Dacă în creierul reptilian este concentrat, într-o formă simplă, tot ce ține de EU VREAU, atunci neocortexul conține EU TREBUIE sau așteptările sociale. Sistemului limbic îi revine sarcina extrem de grea, iau uneori chiar im-posibilă de a împăca aceste două niveluri situate pe laturi opuse și de a găsi un consens care să le împăce și să fie acceptat de către ambele. Dar este extrem de greu de împăcat purul egoism cu principiile nobile și altruismul.

După cum am văzut, în timpul interacțiunii individului cu societatea are loc o confruntare a două mari interese. Pe de o parte, sunt necesitățile programate ale organismului biologic, iar pe de altă parte, este situat ceea ce sistemul social așteaptă de la individ.

Mecanismele controlului comportamentului:

- Comportamentul înăscut.
- Instinctele sociale.
- Limitările metabolice ale proceselor intelectuale.
- Dualismul conștiinței și al gândirii.

Metodele controlului social

- Coerciția (familia, religia, instituțiile de instruire, statul).
- Controlul politic.
- Metodele economice.
- Dreptul.
- Ideologia și propaganda.
- Dogmatizarea religioasă.
- Mecanismele socio-culturale.
- Metodele etico-morale.

În categoria comportamentului înăscut intră toate acele abilități pe care organismul le eredităază prin memoria genetică (respirația, hrana, mișcarea, procrearea, defecarea etc.). Instinctele sociale sunt, la fel, unele predispoziții comportamentale transmise genetic, care ar ajuta individul să se integreze în grupul din care va face parte în cursul întregii vieți. Cei care vin de la țară cunosc cazurile când un pui care vede pentru prima oară gospodina și nu găina, o va considera pe stăpâna ocolului drept mama sa pentru toată viața și o va urma oriunde va merge ea. Se va integra printre găini și le va accepta precum semeni, dar femeia țaranului va rămâne imprimată în memoria găinii drept mama. La fel și în cazul copiilor crescuți de către animale (fenomenul Mowgli). Puținele exemplare de copii care au crescut în sălbăcie în familii de maimuțe, lupi etc. nu au mai putut fi reintegrate în societate, în pofida tuturor eforturilor. Deși în mare măsură sunt comportamente imitatorii (imită exemplarele pe care le consideră familiare),

au fost numite instincte sociale deoarece aceste comportamente rămân stabile în timp și cu anumite mișcare succese nu pot fi modificate sau controlate precum respirația sau hrana. Parțial pentru că în fazele primelor contacte, când copilul este, din cauze diverse, acceptat de către femela-animal drept puiul său și are loc imprimarea imaginii „de al meu” la nivelul creierului reptilian, cu ajutorul secrețiilor de hormoni. Iar legătura sinaptică biochimică este stabilă și nu poate fi modificată fără traume.

În ziua de azi, instinctele sociale le vedem în tendința tinerilor de a imita vreo stea sau divă din industria feerică (cinema, muzică etc.) care se exhibiționează cu pantalonii lăsați până la punctul genitallilor, cu tatuaje sau alte forme de automutilare (piercing etc.). Dacă la nivelul controlului social aceste comportamente mai au unele abraziuni cu normele moralei, din punctul de vedere al exemplarului primatului (maimuței, cu care suntem în raport de rudenie) este un vis. Chiar dacă se plasează la nivelul semi-animal, dar aceste exemplare se bucură de popularitate, au bani și succes, imaginea lor este proiectată la diverse spectacole TV.

Procesul formării instinctelor sociale la oameni este mult mai îndelungat decât la animale și se extinde în timp până la 30 de ani, după ce persoana se consideră deja formată. Toate modelele pe care le întâlnește individul în procesul formării sale, adică legăturile familiare, religioase, etnice, culturale și orice altele, sunt extrem de conservatoare (considerate de individ ca firești, precum necesitatea de a respira sau a se hrăni) și odată formate nu mai pot fi schimbate.

În afară de comportamentul înăscut și instinctele sociale, mai este un aspect neplăcut al primatelor, numit metabolismul creierului. Creierul nu vrea să lucreze deoarece lucrul intelectual cere mari cheltuieli de energie. În stare de lucru intens consumă de două ori mai multă energie decât în stare de repaos. De aceea orice situație care necesită un lucru intelectual este stresantă și evitată, iar lenea intelectuală și inactivitatea este favorizată. Și nu prin ceva mistic, ci este premiată cu canabioide sau opioide secrete de către organism pentru a ține creierul inactiv. Astfel, persoana care nu muncește pentru cele necesare, ci le fură, nu depune eforturi pentru a cuceri o pereche, ci seduce prietena sau nevasta altcuiva sau o violează, primește o incomparabilă plăcere prin secreții de endorfine. Este un blestem al nostru pentru că oamenii se găsesc într-o stare de perpetuă dependență de plăcerea provocată de către hormoni (endorfine) și orice situație de viață care cere efort și cheltuieli de energie organismul o respinge, iar ceea ce necesită lene și inactivitate este râvnit și căutat activ. Îndeosebi dacă premiul este obținut fără efort și muncă.

În sfârșit, se cere să pomenim și o altă trăsătură a creierului care direct ne influențează deciziile și comportamentul. Fiecare alegere decurge dintr-o luptă internă a două porniri: ceea ce noi vrem (tandemul creierului reptilian - sistemul limbic) și ceea ce de la noi așteaptă societatea (neocortexul). Interesele la luarea deciziei sunt în opoziție și se găsesc la nivele diametral opuse. Pe de o parte, este purul interes biologic și căutarea siguranței și plăcerii personale, iar pe de altă parte, la alt pol, este ceva care se vrea de la noi, dar această așteptare socială nouă personal în mare parte ne provoacă disconfort și neplăcere, pentru că trebuie să renunțăm la ceva ce deziderăm, să optăm pentru ceva ce nu vrem și toate acestea, cu efort și cheltuieli de energie. Contradicția dintre *vreau* și *trebuie* se află la temelia alegerilor, iar echilibrul dintre aceste două porniri sau înclinarea spre o parte sau spre alta stă la baza comportamentului nostru, inclusiv comportamentul antisocial și criminal.

Cauzalitate. Consolidării societății moderne i-a precedat o perioadă lungă de dominare a forței și violenței, unde liderii se deosebeau atât prin calitățile personale, dar și intoleranță sau cruzime față de rivali. Este un comportament firesc, observat în natură la toate speciile. Odată cu perfecționarea tehnologiei, s-au îmbunătățit condițiile de viață și au devenit mult mai accesibile bunurile de primă necesitate, inclusiv cele alimentare. Treptat a decăzut raționalitatea agresivității și violenței ca mijloc de asigurare a invulnerabilității personale și a bunăstării, toate acestea puteau fi achiziționate cu relativă facilități. A devenit mai convenabilă renunțarea la autoapărare și soluționare a situațiilor de viață folosind agresivitatea și forța, înlocuite de acceptarea poziției de anonimat, dar cu oarecare garanții de supraviețuire și siguri-

ranță. Totodată s-a consolidat puterea centrală, care a început să pretindă de la supuși o anumită conformare cerințelor. În trecutul nu prea îndepărtat, în toate zonele geografice a avut loc un fel de selecție socială. Ca rezultat, s-au obținut anumite trăsături ale grupurilor sociale, acceptate de către putere. Spre exemplu, dacă din diverse motive izbucnea vreo răzvrătire, se refuza plata impozitelor etc., suveranul trimitea armata, care măcelărea câteva sute, mii sau zeci de mii de rebeli în frunte cu liderii lor. Cei care rămâneau imediat începeau să se comporte corect din punctul de vedere al așteptărilor puterii. Astfel a fost „selecționată” supușenia și comportamentul „social-util” (selecție inversă). Astăzi nu s-a schimbat nimic. Atunci când poporul (gloata) tinde să iasă de sub control, deținătorii puterii folosesc mijloacele de care dispun (aproape ilimitate în comparație cu cele de care dispune „poporul”). În cazurile mai „delicate”, se fac „atentate teroriste”, din motive „firești” sau superflue, izbucnesc „revoluții”, conflicte armate sau războaie locale ori mondiale care reduc din numărul capetelor și reformatăză limitele „libertății” sau supunerii societății față de putere (de clan, statală, suprastatală).

Sistemul de stat a devenit o „garanție” de stabilitate pentru membrii societății. Accentul este făcut pe „binele comun”, care deseori poate fi și *în detrimentul intereselor personale ale membrilor societății*. Se trasează o oarecare linie roșie, care nu poate fi încălcată, întru respectarea consensului intereselor atât ale puterii, cât și individuale (foarte puțin importante, doar declarative). Împreună cu unele înlesniri, la ce se poate aștepta cetățeanul în calitate de membru al societății sau supus al statului?

Sistemul social

- Garanția anonimatului și ignorarea aptitudinilor și calităților personale.
- Sistem al selecției sociale bazat pe moștenirea genetică.
- Sistem complicat, care cere eforturi și cheltuieli de energie, dar bazat pe raporturi și valori sociale lipsite de sens din punctul de vedere personal.

Amintim că toate așteptările și cerințele societății sau ale puterii față de individ fac obiectul de lucru al creierului care consumă până la 25% din toată energia corporală. Dar situația se complică mai mult, deoarece din aceste 25% de energie, 90% le consumă neocortexul. Doar 10 % revine sistemului limbic și creierului reptilian.

Ce se găsește însă de cealaltă parte a așteptărilor sociale?

Sistemul asocial și antisocial

- Riscul de a pierde locul, statutul sau chiar viața, în evenimentele evoluției personale, dar cu crearea, apariția ocaziilor de autorealizare a potențialului.
- Lipsa sistemului de selecție socială bazat pe moștenirea genetică.
- Un sistem de reguli și raporturi sociale foarte simplu.

Așadar, pentru a corespunde așteptărilor puterii, este necesar de a suprima multe dintre pomirile și impulsurile interioare, care este un lucru pozitiv pentru societate, dar stresant și negativ pentru individ. Pentru toate acestea, trebuie să fie consumată energie și să fie depus efort. Creierului nu-i place, după cum am văzut anterior, și nu vrea să lucreze. În contrapozitie însă, găsim un paradis din punctul de vedere al intereselor personale. În sistemul limbic și creierul reptilian se concentrează impulsurile de dominare, obținere a plăcerii personale, spre procreare și altele, care sunt mult mai atractive pentru individ, în opoziție cu a fi cetățean model, care înseamnă din punctul de vedere al primatului (mămuței) renunțarea la plăceri cu mici eforturi și tendința spre neplăceri, cu cheltuieli colosale de energie și efort. Este clar că avem de față o contrapozitie totală a intereselor. Ceea ce este un bine pentru putere („societate”) este o cruzime față de interesele individului și invers. Îndeosebi aceasta afectează persoanele hiperactive și cu un înnăscut sentiment al valorii propriei identități, sau capacități mult peste cele medii. Începând de la primele contacte și experiențe de viață, ne confruntăm cu un model social bazat pe restricție și coerciție. Tendința firească biologică impune individul la activitate, luare de inițiativă, chiar dacă aceste comportamente lezează interesele altui individ sau grup social. Este o legitate a naturii, care în societate nu este acceptată și este sancționată, dar este la baza existenței și a perpetuării lumii animale (selecției). Indivi-

dul însă, oricare restricție din partea sistemului oficializat o califică drept o crimă față de propria identitate.

Sistemul social licit s-a format cu concursul trăsăturilor și slăbiciunilor rudelor noastre, a primatelor. Desigur, este extrem de departe de perfecțiune și trebuie să îl privim drept ceea ce este în realitate. Deci, cum este construit sistemul social?

- Conservatismul selecției sociale.
- Distribuirea pozițiilor sociale în funcție de rudenie.
- Corupția.
- Transmiterea rangului și poziției sociale din tată în fiu.
- Disponibilitatea centrelor social-culturale doar pentru un număr restrâns de persoane.

Ideologia unei regiuni, zone sau țări formează mai multe mecanisme-filtru, care permit ridicarea pe scara autoafirmării sociale doar a indivizilor care satisfac așteptările imaginii create. Din această cauză, aproape în toate cazurile, posibilitatea ridicării cu ascensorul social o posedă doar anumite categorii, legate de descendența din dinastie, castă, etnie, rasă sau de un anumit nivel social. Cu unele mici excepții, pentru talent sau capacități excepționale unor indivizi li se deschide vreo ușă, dar numai pentru a intra în cămări sau anticamere ale puterii, strict pentru a se exploata talentul sau capacitățile de care ei dispun. În restul cazurilor ascensorul social nu funcționează. Nu este, cred, secret pentru nimeni că în orice țară din lume, posturile importante (atât în funcțiile statale, cât și private) sunt ocupate nu de persoane cu merite și talent, ci pentru că sunt rudele, amănții sau prietenii cuiva, dispun de bani ca să poată cumpăra și să mențină o funcție. Este ceva firesc pentru societatea umană și oriunde în lume este la fel. În societățile proaspăt aderente la „valorile democratice” se observă aceeași tendință precum în statele europene sau cu „democrații vechi”, fiul unui medic devine medic, fiul unui avocat devine avocat, fiul unui funcționar politic devine la rândul lui politician. Este o tendință firească a primatelor de a-și plasa progeniturile în locuri și pe nivele sociale pe care le cunosc bine și dispun de un sistem consolidat de relații interpersonale de conveniență cu alți demnitari, funcționari și specialiști. Puținele ONG-uri, organizații statale sau obștești sunt formate cu scopul de a selecta din rândul celor mai talentați tineri de pe nivelurile de jos unele candidaturi viitoare pentru funcțiile de funcționar al aparatului administrativ sau birocratic. Este vorba despre un număr mic, restrâns de persoane, cei mai ambițioși și activi. Restul, în mare parte nu găsesc în aceste structuri nici o conveniență sau satisfacție personală.

De cealaltă parte însă, pe individ îl așteaptă un teren de explorat. Este vorba nu de o fantomatică posibilitate de îmbunătățire a statutului și privilegiilor, ci de beneficii reale, vizibile. Nu există structuri și reguli rigide, totul este foarte simplu, există toate posibilitățile de a te ridica pe scara pozițiilor sociale până la cele mai înalte niveluri, posibilitatea de a-ți satisface programele transmise genetic, adică obținerea cu relativă ușurință a plăcerilor și posibilitatea de a transmite genele la exemplarele feminine cele mai dragute și apreciate. Dar cel mai important și atractiv, lipsa filtrelor în realizarea potențialului personal, adică fiul unui mic hoț poate deveni căpetenia unei mari și temute grupări criminale, posibilitate care în sistemul controlului social practic, nu există. Desigur, în tendința de a realiza tot bagajul de abilități și calități personale există riscul de a suferi eșecuri sau chiar de a pierde viața. În schimb, premiul obținut este grandios, adică realizarea bagajului genetic al individului în conformitate cu legitățile evoluției biologice, posibilitate pe care nu o are în sistemul controlului social. Amintim și precizăm aspectul alegerii: 90% din energia consumată de creier pleacă la neocortex, în care se conține *eu trebuie*, adică așteptările sociale și 10% de energie revine impulsurilor primare, care sunt greu de controlat, și emoțiilor, adică la *eu vreau*, care locuiește în sistemul limbic și creierul reptilian. Dat fiind că creierul se supune legităților biologice și evoluției speciei, că nu dorește să lucreze și să consume inutil energie, cum credeți, care opțiuni de viață sunt mai atractive pentru individ? Să lucreze în linie cu așteptările sociale, dar contrar intereselor personale, în complet anonim, un simplu șurub al sistemului de entități depersonalizate, legate într-un tot întreg, care este călăuzit de o serie de declarații și principii foarte vagi, cu scopuri și țeluri

neînțelese? Sau să aleagă cealaltă cale, a nesupunerii, care este plină de pericole, dar și la fel de promițătoare, unde individul poate să își realizeze dorințele și tendințele, imposibil de satisfăcut pe deplin urmând calea social permisă? Nu este nevoie de eforturi intelectuale intense, de muncă și de autosacrificiu. Urmează doar programul biologic înscris și vei avea posibilitatea de a deveni un lider temut sau un mic „rege”, undeva pe vreun litoral paradisiac. Chiar dacă este un risc, chiar și pentru un succes de scurtă durată, în schimb este o posibilitate reală de a-ți realiza potențialul. În aceste condiții se află majoritatea cetățenilor unui stat, pentru care ușile ascensorului social rămân și vor fi întotdeauna închise.

Este evident că crearea de posibilități pentru asigurarea realizării potențialului individual (măcar și parțială) va micșora numărul și calitatea criminalității sau al comportamentelor asociale și antisociale. Prin programe bine chibzuite, pot să fie create acele mici oaze fertile (controlate), în care individul poate să își realizeze programele înscrise la nivel biologicogenetic, care sunt o necesitate firească a oricărui organism viu. Cei agresivi urmează să fie canalizați în domeniul militar, sport sau altele; pentru alții, urmează să fie găsite acele „însulițe” sociale pe care individul ar putea să își realizeze potențialul, dar nu în dauna societății, ci în favoarea și pentru utilitatea comunității. În caz contrar, fără a ține cont de legitățile fundamentale ale evoluției organismelor vii, ale primatelor și ale omului, ca ființă complexă dotată cu rațiune, contracararea criminalității nu va depăși limitele declarative, de protocol și de reuniuni sau publicații, inclusiv academice.

FORENSIC-CRIMINAL PROFILE AND IT'S USEFULNESS IN IDENTIFYING THE PERPETRATORS OF WAR CRIMES

ŻYWUCKA-KOZŁOWSKA Elżbieta,

assoc. prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland,

ORCID ID: 0000-0002-6039-5580

Forensic science and criminology have become a permanent part of the practice of law enforcement agencies. Both of these sciences have a universal status, because they are known in all modern countries of the world. Dactyloscopy, osteology, forensic genetics or osmology are common today in human identification research (also unknown corpses). In the field of forensic medicine, numerous tests are carried out, not only autopsy, but also those that can be called rare, such as odontological, implantoscopic or reconstructive. The basis of the human forensic profile are two sciences – anatomy and forensic science, which undeniably form a kind of conglomerate. Forensic anatomy [1; 2; 3; 4] is an example of a narrowed analysis based on morphology, pathomorphology or toxicology for a specific purpose – individual identification. There is no doubt that it is not always possible to establish identity, if only because the existing databases of law enforcement agencies or the judiciary do not always have data that would be a comparative material for secured evidence taken both from a living person and from a human corpse. Criminology, in turn, in its broadest context, is the science of crime and its perpetrator. Maciej Szośtak and Jerzy Konieczny write about criminal profiling that it is an inference about the characteristics of the perpetrator (criminal) based on the traces of his actions that he left on the place [5]. Forensic profiling is not synonymous with criminal profiling, because the former is limited only to forensic traces, while the latter focuses on statistically reproducible characteristics of the perpetrator. Both are useful in detective practice. The framework of the study does not allow for a broader description of the history of forensic and criminal profiling. However, it should be emphasized that the database for a criminal profile is established facts, identified and judged perpetrators. The English-language literature emphasizes the importance of the typology of perpetrators of homicide, including sexual and serial homicides [6, 7]. Irena Malinowska points out that „criminal profiling of unknown perpetrators of crimes is a series of activities performed most often in the case of serial homicides, sexual assaults, human trafficking, abductions, robberies and arsons, in order to select the characteristics of an unknown criminal, based on the analysis of data from the crime scene, characteristics of the victim and knowledge of similar, previously committed crimes” [8]. Of particular importance here are the information collected in databases, police and court archives, and which relate to completed and adjudicated cases. On this basis, an attempt can be made to statistically indicate specific characteristics of the perpetrator (age, marital status, etc.). Such data is, after all, the basis for dividing the perpetrators into organized and unorganized, visionary killers or avengers. A forensic or criminal profile is built to detect an unknown perpetrator. This is the goal, and the added value – after identifying the wanted person, are general data about the perpetrator (age, sex, education, religion, place of residence, profession, family status or fertility, sexual preferences, etc.). The forensic profile is created on the basis of the results of scientifically recognized tests that meet the standards of science. The research that forms the basis of the profile can be repeated, which is important in the process of proving the perpetration of a crime. The element of the profile is the *modus operandi*, thus an element of the domain of forensic science [9; 10; 11; 12; 13; 14]. In the 21st century, the genetic trace is of fundamental importance in identifying the perpetrators of crimes (including dead bodies). Establishing identity is much easier than it was a few years ago, provided you have comparative material. It

should also be borne in mind that such material, which is unidentified in this respect, goes to the database and can be used for this purpose at any time, as a comparative (to another) or evidence, if the case concerns the corpse of the nn or the nn person.

In the perspective of this study, it is necessary to determine to what extent and whether (?) it is possible to develop a forensic and criminal (or forensic and criminal) profile in cases of identifying war crimes perpetrators. War crimes are defined in the Rome Statute of the International Criminal Court [15; 16; 17]. The term „war crimes” covers three categories of crimes, i.e. war crimes in the strict sense, crimes against humanity and crimes against peace [18]. Agnieszka Szpak writes „the list of war crimes that may be committed during an international armed conflict is very long (over 30 crimes). Includes e.g. serious violations of the 1949 Geneva Conventions, such as willful killing, torture or inhumane treatment, including biological experimentation, willfully causing great suffering or grievous injury to body or health, and other serious violations of the laws and customs of war (such as intentionally directing attacks against civilians or non-combatant civilians, intentionally directing attacks on civilian objects, i.e. non-military objects, rape, sexual slavery, forced prostitution, forced pregnancy, forced sterilization and other forms of sexual violence)” [19]. In addition to these crimes, the Statute of the ICC lists war crimes that may occur during non-international armed conflicts. The catalog in this case is definitely smaller (e.g. murder, torture, attacks on civilians not taking part in hostilities, rape and other forms of sexual violence, forced sterilization) [19]. Prosecuting and punishing the perpetrators of war crimes is the right of the victims and the duty of the states of the international community.

A forensic profile is not a myth but a truth that is easy to prove. Expertise: dactyloscopic, serological, genetic, osteological, odontological, otoscopy and others in this subject allow to determine the identity of a living person, a corpse of an unaccompanied person and even remains. Based on the results of hair tests, the cause of death of Napoleon Bonaparte was determined [20; 21; 22; 23], and osteological research – the identity of Martin Borman [24]. After the Second World War, there were no such methods of identifying a person as there are today, and there were no such developed information channels, and yet it was possible to identify German war criminals. This was the case with Adolf Eichman, who was tracked down by the Israeli special services in Argentina, confirmed his identity and then transported to Israel, where he was charged and convicted of war crimes [25; 26; 27].

The framework of the study does not allow for a broader description of the structure of the forensic profile, therefore the basic version of the profile of the war crimes perpetrator will be presented. In these cases, apart from possible indications of witnesses of events classified as war crimes, the modus operandi is of fundamental importance. On the one hand, in the archives of science (but also in the state archives) there are numerous documents on the basis of which an attempt can be made to determine the characteristics of such a perpetrator. Erich Fromm, based on the established canons in psychology, described the characteristics of Adolf Hitler, emphasizing that he was an individual with a necrophilic personality. This term was not previously known in psychology, and in the deliberations of the cited author it meant obsessive hatred of specific ethnic groups and the destruction of these nations. Small in height, frail physique, with an inferiority complex, a charismatic orator and an inept writer, with highly probable disorders of sexual preferences, he posed as a strong, courageous man. In essence, a coward, addicted to psychoactive substances, showing signs of mental disorders [28]. Besides Hitler, Fromm turned his attention to another criminal, Joseph Stalin (actually Iosif Dzhugashvili). According to data of the Institute of National Remembrance, Stalin is „responsible for the persecution and death of millions of people, who ruled the totalitarian Soviet state for almost a quarter of a century. Among its victims were hundreds of thousands of Poles and citizens of other nationalities (including Ukraine)” [29]. Another war criminal is Ratko Mladic, whose „UN tribunal for former Yugoslavia in The found guilty of genocide, war crimes and crimes against humanity during the 1990s Bosnian War. Mladić was the Bosnian Serb commander who was sentenced to life imprisonment [30].”

All the war criminals mentioned above have several common features, namely: a high position in the system of power (dictatorship in the case of Hitler and Stalin) and the command of a military tactical unit, in which complete subordination to superiors is the basis. Each of the exchangeables was characterized by apparent goodness (Hitler posed for photos with the children of the Third Reich officials, Stalin received flowers from the youngest students, smiling at the propaganda cameras of the newsreels, and Mladć, performing ethnic cleansing, gave the girls candy), while in fact they gave orders to kill civilian population, extermination of specific ethnic groups and genocide. Stalin led to starvation, thus killing millions of Ukrainians. Cruelty is another characteristic of war criminals, regardless of their position in the group that persecutes others. Hitler's soldiers murdered prisoners of concentration camps not only in the gas chambers, but also in any other way. Moreover, they tortured and raped prisoners and experimented on people, deliberately leading to their death. Opponents of the dictator, including Polish officers, were murdered in Soviet gulags. In Bosnia, Serbian soldiers mutilated prisoners of war, removing their eyes and earlobes, and then killed them. In 1994, there was a genocide in Rwanda. The conflict between the Tutsi and Hutu led to the deaths of about a million people, and between 150,000 and 250,000 women were raped. On November 8, 1994, the UN Security Council, by Resolution 955, established the International Criminal Tribunal for Rwanda with its seat in Arusha, United Republic of Tanzania [31]. A war criminal is also Vladimir Putin, the president of the Russian Federation, directly responsible for the aggression against Ukraine in 2022, as well as the mercenaries from the so-called Wagner group, a private military formation owned (if you can put it that way) by a certain Yevgeny Prigozhin, Putin's trusted man. Mercenaries are often convicted of common crimes, including killers, rapists, pedophiles, but also former Russian soldiers. The cruelty of members of this formation is widely known, as well as executions in their own ranks [32]. A commander from the Wagner group (Andriej Medvedev), who has fled to Norway, seeks asylum in this country. He gave himself up to the police (he was placed in a center for migrants). According to the available data, he was questioned by criminal police officers responsible for prosecuting war crimes perpetrators [32]. It's impossible that this man didn't know what he was getting into when he signed the contract. Applying for asylum by a criminal-mercenary taking part in the war in Ukraine on the side of Russia is something exceptional, even impudence. According to the content of an interview given by Medvedev for the CNN station, he got to Norway on a frozen lake in camouflage clothing, and he did not want to talk about what he did in Ukraine [33].

The second level of features are those that define the executors of orders and the exceptional „diligence” in their implementation. War criminals are often people previously punished for common crimes, murderers, rapists, perpetrators of robberies and other prohibited and punishable behaviors. An armed conflict is a special opportunity for such units to behave with impunity outside the regulations (military). Consent to violence, cruelty, rape and robbery increases the self-esteem of the perpetrator, who is convinced of his strength and the impossibility of stopping him, and thus punishing him. They are usually young men, physically worn out, although in many cases with a disturbed personality. The war in Ukraine proved what a demoralized and cruel army (if you can call murderers, rapists and thieves in uniforms) in the Russian Federation. Ukraine's law enforcement agencies are investigating war crimes committed at the beginning of Russia's invasion of the country. In May 2022, „in the first Ukrainian war crimes trial, a 21-year-old Russian soldier was sentenced to life imprisonment. After the man pleaded guilty, the Kiev court found it proven that the soldier shot and killed an unarmed 62-year-old civilian on February 28 [34]. Also in May 2022, a Ukrainian court sentenced two captured Russian soldiers. They were sentenced to 11 and a half years in prison for shelling Kharkiv in eastern Ukraine. They were sentenced to 11 and a half years in prison for shelling Kharkiv in eastern Ukraine [35]. The convicts in these trials are young people from various regions of Russia, usually with elementary education. In March 2022 (a month after the beginning of Russia's attack on Ukraine), the Main Intelligence Directorate of the Ministry of Defense of Ukraine published a list of names of 856 Russian war criminals on its website [36]. Nearly a year after

the first day of the war, this list is much longer and the names of war criminals are added to it every day. „In February 2022, just after Russia invaded Ukraine, a special investigative team was created. Ukraine, Poland and Lithuania were involved in its work. In the following months, the team was joined by Latvia, Estonia, Slovakia, Romania, as well as the Prosecutor of the International Criminal Court. As part of the investigation, over 1,400 witnesses have already been questioned (including Ukrainian soldiers hospitalized in Poland). The prosecutor's office collected evidence of many crimes committed by the Russians, including the murder of civilians, e.g. in Bucha and the forced displacement of Ukrainians” [37]. Such activities conducted in third countries increase the possibilities of prosecuting and punishing war crimes perpetrators. Azatbek Omurbekov is the commander of the Russian army, „responsible for the massacres and rapes near Bucha. Their atrocities were discovered in April 2022, when mass graves were found and bodies lay in the streets. Ukrainians have identified members of his 64th Separate Motorized Rifle Brigade as responsible for murders in this Ukrainian city” [38]. In liberated towns in Ukraine, places where Russian soldiers detained and tortured civilians have been discovered since the beginning of the war. Such places were found in Cherosniu, in Irpein, in Bucza. „U.S. Ambassador for Global Criminal Justice Beth Van Schaack: There is Strong Evidence That Russian Crimes in Ukraine Were Not Accidental” [39]. If they weren't accidental, they were planned; someone had to devise plans to exterminate the civilian population. There is nothing new in this, considering that during World War II this was what German soldiers did on Hitler's orders.

The forensic and criminal profile of a war criminal is nothing more than a description of his features that allow for individual identification. In some cases, it is possible to secure forensic traces that the perpetrator left on the victim's body at the crime scene (I mean the time of war). Forensic medical examinations of victims of crimes and places where they were found (discovery) make it possible to determine the causes of death and bodily injuries sustained while alive. Sometimes it is possible to secure biological traces not from the deceased, but from another person (usually in cases of rape). In addition to such traces, other bullets extracted from bodies are also disclosed and secured, including those whose use is prohibited by international law. In the simplest terms, the perpetrators of war crimes can be divided into two main groups, namely: leading perpetrators and executors of orders. While the former are the decision makers, the latter are subordinated to the decisions of the former. The criterion of the second division determines the type or type of war crime, hence the list includes perpetrators of homicides, perpetrators of torture, perpetrators of rapes or perpetrators of robberies. Young people, men aged 17 to 30, are definitely the executors of orders. They are soldiers and mercenaries. It is also worth mentioning some characteristic behavior of war criminals, a *modus operandi*. Both during World War II and now, Russian soldiers and mercenaries kill with a shot to the back of the head, with the victims handcuffed. Nothing has changed over the years, this is how they murdered Polish officers (the Katyn massacre), and this is how they murder now in Ukraine (Bucza, Irpien). In Rwanda, civilians were murdered with machetes (beheading), in Srebrenica, Serbian criminals in military uniform murdered eight thousand Muslims (men and boys) [40]. After Bosnia and Herzegovina declared independence on April 5, 1992, fighting began between Serbs and Bosniaks. The civil war took on a cruel dimension, which was symbolized by the prolonged siege of Sarajevo. Under the UN Security Council resolution of April 16, 1993, six security zones were created. These enclaves were intended as places of refuge for civilians who were fleeing the fighting. One of them was Srebrenica. The Serbs attacked the enclave because they considered it to be a place where Bosnian troops were stationed. The murder of 8,000 people by Serbs was considered war crimes. In their behavior, the Serbs were very similar to the Russian war criminals. They committed rape, torture and deliberate mutilation of civilians. In many cases, war criminals are previously punished individuals. This is evidenced by mercenaries from the Wagner group, recruited directly from prisons. It is impossible not to mention those co-responsible for war crimes, that is, the closest people who instigated these acts. In 2022, the world was circulated by the recording of a telephone conversation between a

Russian Olga Bykowska and her husband, a soldier, who took part in the attack on Ukraine, intercepted by the armed forces of Ukraine. „The Ukrainian Security Service has collected irrefutable evidence against the Russian invader's wife, who encouraged him to commit violence against Ukrainian civilians” [41]. After Bosnia and Herzegovina declared independence on April 5, 1992, fighting began between Serbs and Bosniaks. The civil war took on a cruel dimension, which was symbolized by the prolonged siege of Sarajevo. Under the UN Security Council resolution of April 16, 1993, six security zones were created. These enclaves were intended as places of refuge for civilians who were fleeing the fighting. One of them was Srebrenica. The Serbs attacked the enclave because they considered it to be a place where Bosnian troops were stationed. The murder of 8,000 people by Serbs was considered war crimes. In their behavior, the Serbs were very similar to the Russian war criminals. They committed rape, torture and deliberate mutilation of civilians. In many cases, war criminals are previously punished individuals. This is evidenced by mercenaries from the Wagner group, recruited directly from prisons. It is impossible not to mention those co-responsible for war crimes, that is, the closest people who instigated these acts. In 2022, the world was circulated by the recording of a telephone conversation between a Russian Olga Bykowska and her husband, a soldier, who took part in the attack on Ukraine, intercepted by the armed forces of Ukraine. „The Ukrainian Security Service has collected irrefutable evidence against the Russian invader's wife, who encouraged him to commit violence against Ukrainian civilians” [42].

On the basis of the war criminals described so far, it can be assumed that they are demoralized people, with personality disorders, devoid of higher emotionality. They are aggressive individuals, in many cases sadistic, ruthless, without empathy. The level of education varies, although elementary, vocational predominates. Only a few have secondary or higher education. It should also be emphasized that in totalitarian countries such as Russia, Belarus, North Korea or China, education is a relative term for one simple reason: it is the authorities who decide who can graduate. Sometimes university diplomas have nothing to do with knowledge, and are issued to people whose knowledge does not go beyond the level of primary school (this was the case during the dictatorship of Nicolae Ceausescu). The problem of prosecuting the perpetrators of war crimes is always up to date. The end of the war does not stop the search for war criminals. Sometimes they last for years. Prosecution requires the collection of evidence of war crimes committed, and these do not expire, hence many trials begin after many years [43].

Bibliographic references:

1. Żywucka-Kozłowska E. *Anatomia kryminalistyczna. Wybrane zagadnienia morfologii, patomorfologii, fizjologii, tanatologii i toksykologii*. Wydawnictwo UWM, Olsztyn, 2021.
2. Zbieć-Piekarska R., Spas A. *Wewnętrzna validacja metody kwantyfikacji DNA z wykorzystaniem zestawu Quantifiler® Human DNA Quantification Kit i aparatu 7500 Real-Time PCR System wraz z oprogramowaniem Hid Real-Time PCR Analysis Software. V 1.1*. W: Zakładzie Biologii Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji. *Problemy Kryminalistyki* 2014. (284).
3. Marciniak E. *Linie papilarne i łańcuch DNA*. W: LAB Laboratoria, Aparatura, Badania, nr. 18(2), 2013; Wielk R. *Informatyczne wsparcie kryminalistycznych analiz informacji*. W: *Przegląd Nauk Stosowanych*, nr. 10, 2016.
4. Konieczny J., Szostak M. *Metodologiczne problemy profilowania kryminalnego*. W: *Problemy Kryminalistyki*, nr. 174, 2011.
5. Zob. między innymi: Petherick W.A., Ferguson C.E. *Criminal Profiling*. W: Petherick W.A., Turvey B.A., Ferguson C.E. *Forensic Criminology*. Elsevier Inc., 2010.
6. Homant R.J., Kennedy D.B. *Psychological Aspects of Crime Scene Profiling. Validity Research*. W: *Criminal Justice and Behavior*, vol. 25, nr. 3, 1998.
7. Snook B., Haines A., Taylor P.J., Bennell C. *Criminal Profiling Belief and Use. A Study of Canadian Police Officer Opinion*. W: *The Canadian Journal of Police & Security Services*, vol. 5, nr. 3/4, 2007.

8. Malinowska I. *Profilowanie kryminalne w Polsce*. <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/26.pdf#page=27>.
9. Zob. między innymi: Marcinkiewicz P. *Znaczenie opinii seksuologicznej dla oceny poczytalności sprawców najpoważniejszych przestępstw seksualnych*. W: *Seksuologia Polska*, nr. 12(1), 2014.
10. Lew-Starowicz Z. *Seksuologia sądowa*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa, 2000;
11. Marcinek P., Peda A. *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*. W: *Seksuologia Polska*, nr. 7(2), 2009.
12. Juszczak D., Korzeniewski K. *Analiza wybranych czynników psychospołecznych i psychopatologicznych u sprawców przestępstw seksualnych z trwałymi anomaliami osobowości*. W: *Seksuologia Polska*, nr. 14(1), 2016.
13. Money J. *Forensic sexology. Paraphilic serial rape (biastophilia) and lust murder (erotophonophilia)*. W: *American Journal of Psychotherapy*, nr. 44(1), 1990.
14. Krivacska J.J., Money J. *The Handbook of forensic sexology: biomedical & criminological perspectives*. Prometheus Books, 1994.
15. Ezabella A. *Hernani de Irajá and the Early Years of Brazilian Sexology*. In: *Histories of Sexology*. Pelgrave MacMillan Cham, 2021.
16. *Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 roku* [Dz.U. 2003, Nr 78, poz. 708]; zob. także: M. Płachta, *Statut Stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego: podstawowe zasady kompetencyjne, organizacyjne i procesowe*, „Państwo i Prawo” 1998, z. 12.
17. Bassiouni M. Ch. *Negotiating the Treaty of Rome on the Establishment of an International Criminal Court*. W: *Cornell International Law Review*, nr. 32, 1999.
18. Białocerkiewicz J. *Prawo międzynarodowe publiczne*. Zarys wykładu, Toruń, 2007.
19. Szpak A. *Karanie zbrodnie wojennych*. W: *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, zeszyt 1 [rok LXXII], 2010.
20. Gawliński A. *Zbrodnicze otrucie-przegląd kryminalistyczno-historyczny*. W: *Przegląd prawniczy ekonomiczny i społeczny*, nr. 1, 2014.
21. Oxley J.C., Smith J.L., Kirschenbaum L.J., Marimganti S., Vadlamannati S. *Detection of explosives in hair by using ion mobility spectrometry*. W: *Journal of Forensic Sciences*, vol. 53, no. 3, 2008.
22. Świech K. *Ultrastrukturalne badanie włosów metodą SEM*. W: *Prokuratura i Prawo*, nr. 10, 2012.
23. Gadowska K. *Toksyczne opowieści-arszenik na kartach historii*. W: *Analit*, nr. 5, 2018.
24. Anslinger K., Weichhold G., Keil W., Bayer B., Eisenmenger W. *Identification of the skeletal remains of Martin Bormann by mtDNA analysis*. W: *International journal of legal medicine*, nr. 114, 2001.
25. Cesarani D. *Adolf Eichmann: the making of a genocidaire*. W: *Teaching History*, nr. 141, 2010.
26. Cesarani D. *Eichmann. His life a crimes*. Vintage Books, London, 2005; Zeiger H.A. *The Case Against Adolf Eichmann*. Pickle Partners Publishing, 2015.
27. Lippman M. *Genocide. The Trial of Adolf Eichmann and the Quest for Global Justice*. W: *Buff. Hum. Rts. L. Rev.*, nr. 8, 2002.
28. Fromm E. *Anatomia ludzkiej destrukcyjności*. Dom Wydawniczy REBIS, Poznań, 1999.
29. Józef Stalin – jeden z największych tyranów i ludobójców w dziejach Rosji świata. <https://ipn.gov.pl/pl/dlamediaow/komunikaty/160826,Jozef-Stalin-jeden-z-najwiekszych-tyranow-i-ludobojcow-w-dziejach-Rosji-i-swiata.html>.
30. ONZ: *Ratko Mladić skazany na dożywocie za ludobójstwo*. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1086850,ratko-mladic-skazany-na-dozywocie-min-za-ludobojstwo.html>.
31. *Ludobójstwo w Rwandzie* <https://www.unic.un.org/pl/strony-2011-2015/ludobojstwo-w-rwandzie-2428#>.
32. <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1528783%2CZbiegly-dowodca-z-grupy-wagnera-prigozyn-diabel-wagnerowcy-traktowani-sa>.

33. *Zbiegły dowódca z Grupy Wagnera: Prigożyn to diabeł. Wagnerowcy traktowani są okrutnie, walczą bezmyślnie.* Informacja PAP z dnia 31 stycznia 2023 roku, dostępne 15 lutego 2023. <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1528783%2CZbiegly-dowodca-z-grupy-wagnera-prigozyn-diabel-wagnerowcy-traktowani-sa>.
34. <https://www.dw.com/pl/ukraina-21-letni-rosyjski-%C5%BCo%C5%82nierz-skazany-na-do%C5%BCywocie/a-61901287>.
35. <https://polskieradio24.pl/5/1223/artykul/2969813,drugi-wyrok-za-zbrodnie-wojenne-na-ukrainie-dwoch-rosjan-trafi-do-wiezienia-za-ostrzal-obwodu-charkowskiego>.
36. Potocka J. *Lista „856 rosyjskich zbrodniarzy wojennych”. Publikują ją ukraiński wywiad.* https://www.rmf24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-lista-856-rosyjskich-zbrodniarzy-wojennych-publikuje-ja-ukra,nld,5912104#crp_state=1.
37. *Współpraca w ściganiu rosyjskich zbrodni wojennych – spotkanie Ministra Zbigniewa Ziobro z Ministrem ds. Bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii.* <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/wspolpraca-w-sciganiu-rosyjskich-zbrodni-wojennych-spotkanie-ministra-zbigniewa-ziobro-z-ministrem-ds-bezpieczenstwa-wielkiej-brytanii>.
38. Sikorski K. *Rosyjski żołnierz opowiada o gwałtach rabunkach jego kolegów na Ukrainie. „Oszałeli! Włączył się im syndrom Rambo”.* <https://i.pl/rosyjski-zolnierz-opowiada-o-gwaltach-i-rabunkach-jego-kolegow-na-ukrainie-oszaleti-wlaczyl-im-sie-syndrom-rambo/ar/c1-17065231>.
39. Grochal A. *Bili, torturowali i zabijali.* <https://i.pl/cherson-ukrainscy-sledczy-odkrywaja-kolejne-miejsca-tortur-i-zbrodni-zolnierzy-putina/ar/c1-17065081>.
40. *12 lipca 1995 roku wojska bośniackich Serbów pod dowództwem gen. Ratko Mladicia dokonały masakry 8 tys. muzułmanów w bośniackiej enklawie. Ciała mężczyzn i chłopców chowano w masowych grobach. Identyfikacja ofiar trwa do dziś. Masakra w Srebrenicy. Największa wojna w powojennej Europie.* <https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/2339477,masakra-w-srebrenicy-najwieksza-zbrodnia-w-powojennej-europie>.
41. *Ukraina. Namawiała męża, by gwałcił Ukrainki. Olga Bykowska poszukiwana przez SBU.* <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-12-24/ukraina-kazala-gwalcic-ukrainskie-kobiety-olga-bykowska-poszukiwana-przez-sbu/>.
42. *Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 roku.* W: Dz.U., nr. 78, 2003.
43. *W Polsce skazano po wojnie prawie 5 tys. sprawców zbrodni nazistowskich – Niemców, Austriaków i Volksdeutschy, około 200 sprawców winnych brania udziału w ludobójstwie skazanych zostało na karę śmierci. Zdecydowana większość wyroków została wykonana. 1800 sprawców zostało wydanych Polsce przez aliantów z czterech stref okupacyjnych Niemiec w celu osądzenia.* <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/566,Sciganie-przez-Rzeczpospolita-Polska-sprawcow-ludobojstwa-zbrodni-przeciwko-ludz.html>.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ОКРЕМИХ ТИПІВ ЗЛОЧИНЦІВ

КУЛИК Людмила,

канд. наук, доцент, Одеський державний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-1094-1886

Summary: Article devoted to the problem of criminological personality characteristics of certain types of criminals. The author notes that the identity of the criminal belongs to the leading and, at the same time, remains a complex problem of criminology. The article provides a criminological description of the personality of certain types of criminals, selected on the basis of criminal law classification by types of criminal offenses.

Key words: criminological characteristics, the person of a criminal, the personality of a criminal.

Своєчасне і успішне виявлення чинників, що впливають на стан злочинності можливе лише за умови максимального зосередження уваги на особистості злочинця, оскільки саме вона є ключовою фігурою кримінального правопорушення, основою всього механізму кримінально протиправної поведінки.

Залежно від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики і рівня розвитку науки по-різному ставилося і вирішувалося питання, що таке особистість злочинця, чи є така категорія взагалі, у чому її специфіка, яка її роль у вчиненні кримінального правопорушення.

Вивчення поняття „особа злочинця” обумовлюється гострою потребою у чіткому розумінні складових елементів цього поняття, оскільки останнє є базовою категорією кримінології, невірне розуміння якої призводить до виокремлення несуттєвих детермінант злочинності.

Використовувати поняття особистість злочинця не відносячи його до якогось конкретного типу кримінально-правової класифікації кримінальних правопорушень є недоцільним. Це поняття слід досліджувати на підставі аналізу конкретних видів злочинності, адже саме індивідуальна кримінально протиправна поведінка дозволяє знайти спільні риси осіб, які скоюють правопорушення певного типу. У цьому процесі виявляються певні особистісні якості злочинців, особливості їх ціннісних установок, змісту мотивації, особливості емоційно-вольових властивостей.

Тому, на нашу думку, визначення кримінологічного поняття особистості злочинця в оптимальному виді має поєднувати в собі філософське визначення з характерними для злочинця властивостями й якостями. В результаті чого це поняття буде більш конкретизованим, що дозволить глибоко вивчати злочинність як суспільно небезпечне явища, досліджувати його динаміку та прогнозувати наслідки та в подальшому, дозволить розробити чітке визначення базової категорії кримінології – „особистість злочинця” та точно спрямовувати практичну роботу, зробити більш ефективною роботу щодо збирання та обробки інформації про конкретну особу, що вчинила злочин, в результаті чого розробити чіткі і доцільні методи, засоби протидії та попередження злочинності. З урахуванням викладеного вище, можна відзначити, що поняття „особистість злочинця” необхідно розглядати як: а) особистість індивіду, котрий вчинив конкретне кримінальне правопорушення; б) особистість окремих категорій (видів) злочинців (наприклад, убивць, корупціонерів та ін.); в) особистість злочинця взагалі. При цьому сама категорія „особистість злочинця” є багатогранною категорією, яка відображає соціально-демографічні та психологічні властивості особи як біологічної іс-

тоти, що має свободу вибору, але свідомо обирає таку поведінку, яка пов'язана із вчиненням суспільно небезпечного діяння.

Особи, які вчинили кримінальні правопорушення, відрізняються один від одного за демографічними, психологічними та іншими ознаками з одного боку, а з іншого – вони за тими ж ознаками схожі між собою і утворюють стійкі групи. Ця проблема розв'язується за допомогою класифікації та типології.

Якщо класифікація злочинців має на меті їх розподіл на групи й підгрупи за якісними та кількісними ознаками, ґрунтуючись на схожості й відмінності об'єктів, що класифікуються, де кожна з груп і підгруп посідає в системі щодо інших певне місце, то типологія порівняно з класифікацією перебуває на більш високому рівні абстракції, причому без чіткого фіксування відносин супідрядності груп об'єктів, фіксуючи те головне, без чого немає та не може бути особистості злочинця, розкриває внутрішні, стійкі зв'язки між істотними ознаками, тим самим сприяючи виявленню закономірностей, характерних для злочинця як типу. Наприклад, якщо злочинець вчиняє кримінальні правопорушення проти власності, то дуже мала ймовірність того, що ця ж особа буде вчиняти злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Тому, задля повного всебічного вивчення особистості злочинця, пропонуємо теоретичну модель типології особистості злочинця за сферою скоєння кримінальних правопорушень, оскільки вони теж мають свої особливості, характер та способи вчинення:

1. Особистість злочинця, який вчинює насильницькі кримінальні правопорушення.

У кримінально-правовому розумінні кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, волі, честі, гідності, особистої тілесної недоторканості, статевої свободи та статевої недоторканості є різнооб'єктними, але в кримінології такі кримінальні правопорушення є однорідними насильницькими і характеризуються агресивною поведінкою особи, тобто такою, коли при вирішенні конкретних життєвих ситуацій та соціальних конфліктів людина обирає насильницький спосіб їх розв'язання.

Кримінологічна характеристика особистості насильницького злочинця має певні відмінності від загальної характеристики особи злочинця, які виявляються залежно від того, який саме насильницькі кримінальні правопорушення вчинено: вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, зґвалтування, грабіж, розбій, хуліганство. Однак містять й загальні кримінологічні ознаки.

Традиційно більшу кількість злочинців зазначеної категорії складають особи чоловічої статі, оскільки чоловіки мають більші фізичні можливості, наприклад, щодо вчинення насильницького грабежу, розбою, тому у цій категорії злочинів жінки мають порівняно низький відсоток. Підкреслюється фізична слабкість більшості жінок. Дійсно, м'язова сила жінок у середньому на 10% менша, ніж у чоловіків, жінки вчиняють вбивства на побутовому ґрунті п'яних або сплячих чоловіків, які не можуть дати відсіч і тому вони їх не бояться.

Агресія завжди супроводжує вчинення насильницьких кримінальних правопорушень. В основі кримінальної агресії – ворожнеча і жага руйнування. Не рідко вона посягає на найважливіші людські блага – життя, здоров'я, честь, гідність, права людини, але об'єктами агресивних дій можуть бути речі чи природа, тобто місце існування людини. Агресія може бути спрямована на завдання як фізичного, так і морального страждання людини [1, с. 170-171].

Якщо проаналізувати насильницькі кримінальні правопорушення, що вчиняються в сім'ї, то слід констатувати, що найчастіше вони вчиняються особами середнього віку. Це пояснюється рядом причин, по-перше, саме в цьому віці, частіше за все, вже склалися сімейні відносини і народилися діти; по-друге, фізичний стан в цьому віці, як правило, не обтяжений певними серйозними хворобами, а, відповідно, дозволяє особі знаходитися в хорошій фізичній формі; по-третє, саме в

цьому віці люди частіше стикаються зі стресовими ситуаціями. Це вік, коли особа вже має певний досвід, розуміє, що багато з того, що вона мріяла збудувати в своєму житті не справдилося, особі хотілося б набагато більше, як наслідок такого психологічного стану стають агресивність, конфліктність і т.д. При чому, наявність вищої освіти не є гарантією негативного ставлення до насильства в цілому і стосовно членів своєї родини, проте, більшість науковців вважають, що більшість насильницьких злочинів у сім'ї вчиняється особами, що мають середню спеціальну освіту, що, у свою чергу, відображає рівень розвитку цих осіб [2, с. 126-127].

Залежно від спрямованості особи та характеру конкретної життєвої ситуації виокремлюють різні типи насильницьких злочинців. Так, випадковими є такі, поведінка яких, виражається неадекватною реакцією на конфлікт, що виник раптово або коли дії спрямовані на подолання інтенсивного групового тиску або коли особи замикаються на конфлікті, тобто їх дії спрямовані на завершення вже давно триваючого конфлікту у родині чи побутовому оточенні; негативно орієнтовані, дії яких пов'язані з відносно розвиненими негативними орієнтаціями, з наявністю попереднього досвіду протиправної діяльності. Стійкий („злісний”) тип складають такі, чиї навмисні злочинні дії в значній мірі втрачають ситуаційний характер. До вищезазначених типів особи насильницького злочинця можуть бути додані звичайні і професійні типи злочинців. Перші з них – раніше неодноразово брали участь у ліквідації міжнаціональних чи інших конфліктів, вчинюють кримінальне правопорушення під впливом звички до насильницької поведінки, придбаной в аналогічних ситуаціях. Другі – професійні кілери, які вчиняють на замовлення насильницькі злочини.

Особливий тип насильницького злочинця – вбивця. Існують різні типи вбивць: „випадкові” вбивці, сексуальні вбивці, вбивці-хулігани, вбивці-терористи, вбивці-найманці (кілери) тощо. Позбавлення життя іншої людини має серйозні психологічні наслідки для особи, яка скоїла його.

У кримінології найбільш представленими є наукові розробки, що стосуються серійних і сексуальних злочинців. До сексуальних вбивств відносять випадки протиправного позбавлення життя, які пов'язані з сексуальними переживаннями, сексуальними потягами і мотивами, сексуальним життям людини і його сексуальними стосунками. При чому факт зґвалтування або сексуального насильства може не бути домінуючим, але відображає певні установки особи злочинця, часто дитячі травми.

2. Осіб, які вчиняють *екологічні* кримінальні правопорушення, за ознакою адаптивної спрямованості, умовно поділяють на дві категорії – агресивно-деструктивних та адаптивних. Бажання до знищення приводить у дію ворожнечу та ненависть, сліпий гнів і моторошні насолоди жорстокістю. Людська агресивність дещо відрізняється емоційністю та екстремізмом дій та має деструктивний характер, оскільки агресор руйнує умови власного існування. незалежно від намірів та тимчасових вигод, отриманих у результаті нападів і руйнувань, адже людина – це суспільна істота [3, с. 9].

Проявом деструктивної агресії є екологічний вандалізм, який пояснюється тим, що замість того, щоб розправитись із джерелом фрустрації, деякі особи обирають за краще повністю знищити природні об'єкти, які до виникнення фрустрації не мали жодного стосунку. Найбільш типові злочини цієї категорії – знищення та пошкодження природних комплексів, узятих під охорону держави, знищення лісів шляхом підпалу, порушення режиму природно-заповідних об'єктів, жорстоке поводження з тваринами. За своїми ознаками екологічний вандалізм, має досить багато спільного з іншими агресивними злочинами, наприклад, посяганнями на особу та громадський порядок [4, с. 168-175].

Інша категорія екологічних вандалів „кримінального характеру” – бракон'єри, які, використовуючи різні технічні засоби для добування тварин (вибухові та отруйні речовини, електрострум), незрівнянно більше завдають шкоди довкіллю, ніж безпосередньо добувають. Домінуючою мотивацією осіб цього типу є корислива.

3. Особистість злочинця, який вчинює корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні

правопорушення у сфері економіки.

Ця категорія правопорушників через низку об'єктивних та суб'єктивних чинників є найбільш латентною. Тому, слід зазначити, що в класичне уявлення про злочинця особистість корупціонера вписується дуже рідко.

Якщо говорити про саму особистість корупціонера, то переважна більшість таких людей є доволі комунікабельними людьми, легко встановлюють соціальні контакти, швидко втираються у довіру, вміло контролюють власну поведінку, поводять себе стримано. Основними причинами даної поведінки є чи то поставлена мета задоволення усіх своїх матеріальних потреб, чи то байдужість до інтересів інших людей, здириство і зажерливість, кар'єризм, брак духовного розвитку, заздрісність, схильність до ризику, жадоба накопичення і влади, амбіційність, користолюбство, культ грошей та матеріальних цінностей.

Суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень можна розподілити на такі типи: „дрібний корупціонер” (ситуативний тип), „звичайний корупціонер”, „ініціативний корупціонер” та „злісний” (політичний). Перший, з вищезазначених типів, одержує неправомірну вигоду час від часу у незначних розмірах (окрім грошей це ще можуть бути різного роду продукти чи промислові товари) за вирішення щоденних життєвих проблем громадян. Даний тип корупціонера є найбільш поширеним, саме з ним найчастіше стикаються пересічні громадяни [5, с. 145-151].

4. Особистість злочинця, який вчинює злочини проти громадського порядку та моральності.

Важливе значення в комплексі кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, мають відомості щодо сфери їх інтересів і занять.

Особливої уваги заслуговують ті особи, які на момент вчинення кримінального правопорушення ніде не працювали та не навчалися. Неприйнятне ставлення до праці та схильність до паразитичного існування негативно позначаються на розвитку їх особистості, загострюють відносини з оточуючими й певною мірою обумовлюють вчинення злочинів у сфері моральності.

Хуліган прагне продемонструвати свою владу, відчуває насолоду від безкарності, прояву самотвердження. При вчиненні хуліганства спостерігається явна невідповідність приводу і реакції на нього. Майже всі прояви хуліганства відбуваються у стані алкогольного сп'яніння чи наркотичного збудження. Серед вуличних дебоширів переважають молоді люди, які діють, як правило, групами. Дії хулігана часто супроводжуються руйнуванням або знищенням майнових цінностей або вандалізм.

Згідно статистиці більшість осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення цієї категорії, мають невисокий освітній рівень, але не можна однозначно стверджувати, що всі ці особи мають низький соціальний статус. Ці особи належать до різних сфер професійної людської діяльності.

Вважаємо, що найбільш конкретизованого виду набуває типологія, що максимально враховує ознаки і властивості особи злочинця, які роблять її схильною до кримінальних правопорушень певного виду, оскільки одна особа може постійно вчиняти подібні кримінальні правопорушення, перебуваючи на певній посаді пов'язаній з цією сферою (кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, економіки, безпеки виробництва та ін.) чи то маючи певні чинники, що можуть сприяти (наявність автомобілю – кримінальні правопорушення проти безпеки руху, статус посадової особи дає можливість зловживати службовим становищем – це кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, корупційні кримінальні правопорушення).

Бібліографічні посилання:

1. Головкін Б.М. *Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія*. Харків, 2011. 440 с.
2. Іванов Ю.Ф. *Кримінологія. Навч. посіб.* Ю.Ф. Іванов., О.М. Джужа. Київ, 2006. 264 с.

3. Мельник О.В. *Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні: монографія*. Київ, 2014. 178 с.
4. Гумін О.М. *Кримінально-насильницька поведінка проти особи: монографія*. Львів, 2009. 359 с.
5. Користін О.Є. *Актуалізація економічної кримінології*, Вип. 1(74), Київ, 2011. с. 145-151.

PREVENIREA VICTIMIZĂRII - REPERE TEORETICE ȘI PRACTICE

PREDA Aura Marcela,

dr., conf.univ., „Universitatea Spiru Haret”, România,

ORCID ID: 0000-0002-5921-2222

Summary: In the context in which specialists from all fields and from many countries are concerned with crime prevention strategies and tools, this paper tries to draw attention to a dimension that we believe needs more resources and wider/ deeper involvement: the prevention of victimization. In order to provide as broad a picture as possible of the aspects that fall under this theme, we have chosen to deal with both theoretical and practical aspects from Romania. In the conclusions, we have highlighted several projects initiated by the Romanian Society of Victimology (established in July 2022) for a better knowledge/ understanding of the causes of victimization and possible solutions to reduce it.

Key words: crime prevention, legislative framework, practical landmarks, public authorities, NGOs, victimization prevention

Prevenirea criminalității a fost un subiect care a captat atenția multor categorii de teoreticieni și practicieni de-a lungul secolelor. Dacă, ne raportăm la primul curent de gândire apărut în criminologie (recunoscut mai târziu, criminologia clasică), atunci trebuie să începem cu Italia, C. Beccaria [1, p 138], să continuăm cu E. Ferri [2, p. 49] (exponent de renume al criminologiei pozitivistice), apoi să facem un salt în timp către curentele criminologice și autorii contemporani care vorbesc chiar despre o criminologie preventivă [3, pp. 1-3]. Aceasta, la rândul său cu două tipuri: activă și reactivă.

În contextul în care specialiști din toate domeniile și din multe țări sunt preocupați de instrumentele de prevenire a criminalității, lucrarea de față încearcă să atragă atenția asupra unei dimensiuni căreia trebuie considerăm că trebuie să i se aloce mai multe resurse și o mai largă implicare: prevenirea victimizării. Pentru a oferi o imagine cât mai amplă aspectelor ce se subsumează acestei teme, am ales să tratăm atât aspecte teoretice, cât și aspecte practice din România. Menționăm că și mediul academic, atât din România, cât și din Republica Moldova, s-au aliniat acestei tendințe în cercetare prin organizarea a două conferințe naționale cu participare internațională, atât la București, cât și la Chișinău, în aceeași lună, cu teme similare vizând în esență prevenirea criminalității. Precizăm în acest sens că manifestarea științifică inițiată de Societatea Română de Criminologie și Criminalistică în parteneriat cu Școala doctorală a Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”, din cadrul Academiei Române, se va desfășura în data de 17 martie 2023, la sediul central Academiei Române având ca tema *Prevenirea criminalității – o problemă de guvernare?*

În concluzii, am desprins câteva proiecte inițiate de Societatea Română de Victimologie (înființată în iulie 2022) pentru o mai bună cunoaștere a cauzelor victimizării și a posibilelor soluții de diminuare a acesteia.

1. Repere teoretice

1.1. Cadrul legislativ

Urmând ideile lui Beccaria [1, p. 139] rezumate în următorul citat: „*Vreți să preveniți infracțiunile ? Faceți ca legile să fie clare, simple, și ca toată forța națiunii să se concentreze spre a le apăra, și nici-o parte a ei să nu fie folosită pentru a le distruge*”, am considerat că putem încadra la această secțiune Cadrul legislativ din România.

În țara noastră există numeroase acte normative care prin însăși denumirea lor sugerează faptul că vizează nu numai combaterea (s.n. controlul social), ci și prevenirea unor forme de criminalitate și/sau

victimizare. Cu titlu de exemplu, ne referim doar la acelea care se înscriu în problematica anunțată, cea a prevenirii unor tipuri de victimizare/ victime. Într-o ordine cronologică, reținem, astfel:

- Legea nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție [5].
- Legea nr. 678/2001 privind prevenirea și combaterea traficului de persoane [6].
- Legea nr. 39/2003 privind prevenirea și combaterea criminalității organizate [7].
- Legea nr. 161/2003 privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice, a funcțiilor publice și în mediul de afaceri, prevenirea și sancționarea corupției în cuprinsul Titlului III cu denumirea marginală „Prevenirea și combaterea criminalității informatice” [8].
- Legea nr. 217 din 22 mai 2003 pentru prevenirea și combaterea violenței domestice [9] (republicată) [10]*
- Legea nr. 535/2004 privind prevenirea și combaterea terorismului [11].
- Legea nr. 129/2019 pentru prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, precum și pentru modificarea și completarea unor acte normative [12].

Dacă legilor enumerate le adăugăm și alte acte normative, (tot în ordine cronologică), precum:

a. Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare (republicată) [13].

b. Legea nr. 116 din 15 martie 2002 privind prevenirea și combaterea marginalizării sociale [14].

c. Hotărâre nr. 592 din 27 mai 2021 privind aprobarea Strategiei naționale pentru prevenirea și combaterea violenței sexuale „SINERGIE” 2021-2030 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei naționale pentru prevenirea și combaterea violenței sexuale „SINERGIE” 2021-2030, putem concluziona că beneficiem de un cadru legislativ generos ce acoperă explicit, atât cele mai dinamice forme de criminalitate, cât și tipurile de victimizare.

1.2. Cercetări – publicații

Tot la această secțiune ar trebui să includem și cercetările, respectiv publicațiile în domeniul prevenirii criminalității, eventual secțiunile din cadrul unor conferințe la nivel național [15]. Cercetările în acest domeniu sunt singulare, mai puțin consistente, prea puțin aplicate sau vizibile. Totuși trebuie să remarcăm în peisajul literaturii de specialitate o revistă intitulată chiar Prevenirea Criminalității [16], cu o apariție lunară, a cărei publicare online este asigurată de Serviciul de Analiză și Prevenire a Criminalității (structura specializată în cadrul Direcției Generale de Poliție a Municipiului București).** Printre articolele publicate în fiecare număr pot fi regăsite și materiale privind prevenirea infracționalității, dar și prevenirea potențialelor victime (ex. nr. 2022 Prevenirea infracțiunilor contra patrimoniului, Prevenirea fraudelor în mediul online și Protejarea minorilor prin educație preventivă timpurie, etc.).

În ceea ce privește volumele dedicate acestei tematici sunt și acestea reduse ca număr, dar reținem un volum intitulat *Prevenirea criminalității. Teorie și practică*, aparținând unui specialist în domeniu, prof. Florian Gheorghe [17].

2. Repere practice

În ceea ce privește aspectele practice am considerat că trebuie să menționăm aici pe de o parte instituțiile publice implicate, iar, pe de altă parte, unele ONG-uri care au printre obiective și prevenirea victimizării și revictimizării.

* Legea a fost modificată și în 2015, ulterior prin Legea nr. 174/2018, iar ultima dată prin Legea nr. 180/2020

** Activitatea serviciului constă, în principal, în:

- realizarea de analize și studii sociologice privind fenomenul infracționalității și a dinamicii acestuia;
- încheierea de parteneriate cu reprezentanți ai societății civile: instituții guvernamentale, ONG-uri, autorități publice locale;
- promovarea parteneriatului public-privat în activitățile de prevenire a criminalității;
- inițierea și desfășurarea de: programe locale de prevenire, proiecte de prevenire și combatere a criminalității și planuri de acțiune;
- desfășurarea de activități informativ-preventive în comunități cu risc de victimizare;
- desfășurarea de activități educativ-preventive, de pregătire antivictimală și antiinfracțională, având ca beneficiari grupurile vulnerabile: copii, femei, bătrâni, persoane cu risc de marginalizare;
- conceperea unor materiale promoționale și de informare: pliante, afișe, broșuri cu caracter preventiv;
- consultarea cetățenilor și desfășurarea unor acțiuni comune cu aceștia, cu rol preventiv, în comunități de risc.

2.1. Autorități publice

2.1.1. Instituții subordonate Ministerului Afacerilor Interne

Prezentarea debutează cu instituțiile subordonate Ministerului Afacerilor Interne (MAI), din două motive. Pe de o parte, structurile acestuia, de regulă, intră în contact primele atât cu infractorii, cât și cu victimele, pe de altă parte aceste structuri sunt mai numeroase, fiind specializate pe diferite forme de criminalitate, respectiv tipuri de victimizare. Dintre acestea din urmă, am selectat câteva care au prevalență și incidență ridicate față de tema menționată, în opinia noastră. Așadar, ne vor referi atât la unele structuri centrale, cât și la unele teritoriale sau sectoriale.

2.1.1.1. Institutul de Cercetare și Prevenire a Criminalității [18]

Institutul de Cercetare și Prevenire a Criminalității (ICPC) a fost creat la 1 iunie 1998 și își desfășoară activitatea în cadrul Inspectoratului General al Poliției Române, având, totodată, și structuri corespundente în teritoriu, la nivelul inspectoratelor județene de poliție. În cadrul institutului cu rang de direcție în cadrul Poliției Române, personalul încadrat are pregătire profesională în diverse domenii, cum ar fi: juridic, sociologie, psihologie. ICPC coordonează, monitorizează, și controlează întreaga activitate de prevenire a criminalității desfășurată de Poliția Română, la nivel central și teritorial. Începând cu 2007 România ca membru cu drepturi depline al European Crime Prevention Network (EUCPN) este reprezentată de Institutul de Cercetare și Prevenire a Criminalității*. Dintre atribuțiile acestei instituții, induse chiar și prin titulatura instituției, le reținem doar pe cele cu impact vis-a-vis de tema dezbătută:

- efectuează studii și analize periodice asupra tendințelor criminalității, acțiunilor și *eficienței măsurilor preventive*;
- elaborează și implementează programe/proiecte/campanii de prevenire a criminalității care abordează diverse tipuri de infracțiuni;
- realizează, în colaborare cu direcțiile de profil din poliție, instituții guvernamentale și organizații nonguvernamentale *proiecte secvențiale de prevenire* pe diverse domenii de interes.

Cercetările acestui institut sunt disponibile pe site-ul instituției și reprezintă nu numai o diagnoză științifică a unor tipuri de victimizare, dar și o sursă de inspirație pentru noi cercetări/ analize.

2.1.1.2. Agenția Națională Împotriva Traficului de Persoane

Agenția Națională Împotriva Traficului de Persoane [19] (ANITP) îndeplinește rolul de raportor național, colectând în acest sens, date de la actorii guvernamentali și neguvernamentali care desfășoară activități în domeniul luptei împotriva traficului de persoane. Printre atribuții relevante față de tema supusă atenției, atribuții îndeplinite de ANITP, pot fi menționate:

- elaborează, pe baza propunerilor instituțiilor cu atribuții în domeniu, proiectul Strategiei naționale împotriva traficului de persoane;
- dezvoltă campanii de prevenire a traficului de persoane și programe de facilitare a asistenței victimelor traficului de persoane și colaborează cu instituțiile publice, private și organizațiile neguvernamentale pentru implementarea unor campanii și programe comune [20].

Și la nivelul ANITP există structuri teritoriale, astfel Centrul teritorial are în componență doar 2 persoane, dar deserveste uneori și cele 5 județe limitrofe, de aceea solicitarea pentru asigurarea unor activități de prevenire în domeniu este asigurată de structura centrală.

2.1.1.3. Agenția Națională Antidrog

Deși activitatea Agenției Naționale Antidrog (ANA) [21] gravitează în jurul consumatorilor de droguri, nu pot fi omise activitățile de prevenire a consumului de droguri, implicit a traficului.

Așadar, în cadrul Agenției funcționează structuri regionale, fără personalitate juridică, care au în componență unul sau mai multe centre regionale de prevenire, evaluare și consiliere antidrog/ programe de asistență integrată în adicții, în funcție de tipul serviciilor acordate consumatorilor, și a căror organiza-

* Rețeaua europeană de prevenire a criminalității a fost înființată în anul 2001 prin decizia Consiliului European pentru promovarea activității de prevenire a criminalității în statele membre UE și informarea asupra bunelor practici.

re se stabilește prin regulamentul de organizare și funcționare al Agenției [22].

Din punct de vedere organizatoric, un centru de prevenire, evaluare și consiliere antidrog (CPECA) sau/ și programe de asistență integrată în adicții este prevăzut cu cel puțin 3 posturi, corespunzătoare specializării în unul dintre domeniile: medical, psihosociologic și al asistenței sociale și, după caz, și cu posturi corespunzătoare specializării în domeniile prevenirea criminalității și educație-învățământ [23]. Centrele CPECA, existente ca structuri teritoriale ale ANA desfășoară și activități de prevenire la solicitarea unor instituții (de învățământ preuniversitar și/sau universitar, publice sau private), dar apreciem că numărul de specialiști, cel puțin în sectorul 4, respectiv două persoane este un număr foarte mic față de numărul unităților de învățământ din sector, dar și față de apetența minorilor de a încerca/ testa diverse substanțe psiho-active, mai ales cu prilejul unor aniversări/ petreceri private.

2.1.1.4. Direcția Generală Anticorupție

Direcția Generală Anticorupție (DGA) [24], de asemenea, asigură prin specialiștii săi activități de prevenire la sediul său din București sau la sediile solicitanților, fie aceștia și instituții de învățământ superior. Activitățile susținute au avut ca principale obiective:

- consolidarea mediului de integritate în domeniile vulnerabile ale MAI;
- optimizarea politicilor preventive implementate;
- creșterea transparenței instituționale, respectiv deschiderea către cetățeni și societatea civilă;
- colaborarea cu alte entități cu atribuții în prevenirea faptelor de corupție.

Așadar, în anul recent încheiat, activitatea de prevenire s-a caracterizat la nivelul acestei instituții atât prin stabilirea și derularea obiectivelor/ acțiunilor/ măsurilor prevăzute în documentele programatice aprobate, cât și prin organizarea și desfășurarea unor activități la solicitarea beneficiarilor (ex. activități de informare și instruire, activități de educație pentru promovarea integrității etc.). Preluăm câteva date statistice de natură a evidenția activitățile derulate în aria prevenirii corupției. Astfel, au fost desfășurate 4.687 activități de informare și instruire anticorupție, la care au participat 66.274 persoane din cadrul structurilor Ministerului Afacerilor Interne (8.908 persoane cu funcții de conducere și 57.306 persoane cu funcții de execuție) [25].

2.2. Instituții subordonate Ministerului Familiei, Tineretului și Egalității de Șanse

Cea mai relevantă instituție subordonată acestui minister și relevantă față de tema dezbătută este Agenția Națională pentru Egalitatea de Șanse între Femei și Bărbați (ANES) [26]. Aceasta funcționează ca instituție de specialitate a administrației publice centrale, în subordinea Ministerului Familiei, Tineretului și Egalității de Șanse, având personalitate juridică și atribuții în elaborarea, coordonarea și aplicarea strategiilor și politicilor Guvernului, atât în domeniul egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați, cât și în domeniul prevenirii și combaterii violenței domestice [27]. ANES a fost înființată potrivit prevederilor art. 23 alin. (1) din Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați, republicată, cu modificările și completările ulterioare, iar prin Hotărârea Guvernului nr. 177/2016, i-au fost stabilite funcțiile și principalele atribuții.*

În eforturile sale de a-și îndeplini misiunea se înscrie și promovarea unui proiect de hotărâre de guvern, devenit Hotărâre nr. 592 din 27 mai 2021 privind aprobarea Strategiei naționale pentru prevenirea și combaterea violenței sexuale „SINERGIE” 2021-2030 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei naționale pentru prevenirea și combaterea violenței sexuale „SINERGIE” 2021-2030 [28].

Ignorând intenționat problemele de tehnică legislativă și unele titluri ale capitolelor/ secțiunilor, trebuie să recunoaștem că acest act normativ aduce în prim plan mai multe aspecte legate de prevenirea victimizării, chiar și a revictimizării. Mai mult, în anexe se identifică și precizează punctual și eventualele impedimente ce pot apărea în realizare obiectivelor propuse. Documentul reprezintă o premieră pentru

* Misiunea ANES este aceea de a promova principiul egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați, în vederea eliminării tuturor formelor de discriminare bazate pe criteriul de sex și de a preveni și combate violența domestică prin implementarea unor măsuri, politici și programe adaptate nevoilor victimelor.

țara noastră fiind un pas important pentru viitor, dar și o dovadă că toate instituțiile cu atribuții în domeniu ar trebui și ar putea să coopereze pentru a determina schimbări majore în ceea ce privește percepția factorilor de decizie, a autorităților, profesioniștilor și opiniei publice față de violența sexuală, care nu trebuie să fie tolerată sub nici-o formă.** Palierele de intervenție reglementează măsuri specifice, care vizează copii, fe-tele, femeile, băieții și bărbații, cadrele didactice, profesioniștii și autoritățile publice centrale și locale, familiile și comunitățile, reprezentanții ONG-urilor și societatea, în general.

Concret, obiectivele specifice sunt structurate pe trei componente esențiale: *prevenire primară*, care cuprinde acțiunile ce împiedică apariția manifestărilor de violență sexuală; *prevenire secundară*, cu măsuri care să diminueze evoluția negativă sau creșterea cazurilor de violență sexuală și să prevină revictimizarea; *prevenire terțiară*, care se referă la măsurile ce au scopul de a combate violența sexuală și de a limita fenomenul. O atenție deosebită a fost acordată măsurilor privind violența cibernetică, fenomen tot mai des întâlnit și care afectează grav foarte multe persoane, în special femei [29]. Printre cele mai importante măsuri reglementate, dar cu relevanță pentru tema abordată, se află următoarele:

- Formarea continuă a tuturor categoriilor de profesioniști relevante (cadre didactice, medici, psihologi, polițiști, judecători, procurori, asistenți sociali etc.), precum și a reprezentanților ONG-urilor care activează în domeniu, pe tema prevenirii și combaterii violenței sexuale în toate formele sale, inclusiv a faptelor săvârșite în mediul online.

- Elaborarea și aprobarea unui conținut educațional obligatoriu pentru învățământul de masă la toate nivelurile, adaptat în funcție de vârstă, pe tema prevenirii și combaterii abuzurilor sexuale de orice tip și din orice mediu, inclusiv online.

- Acțiuni anuale de informare și conștientizare pe tema prevenirii și combaterii violenței sexuale adresate jurnaliștilor, bloggerilor și vloggerilor a căror activitate are impact asupra copiilor și adolescenților.

- Analiza cadrului legislativ actual din perspectiva necesității asigurării siguranței în mediul online, a combaterii pornografiei, pornografiei din răzbunare, hărțuirii și șantajului privind difuzarea unor materiale cu conținut sexual.

- Activități de informare a copiilor, tinerilor și părinților privind gestionarea pericolelor în legătură cu accesarea platformelor de socializare online.

- Analiza privind necesitatea înființării unor servicii/ compartimente de tip cyber patrol la nivelul poliției naționale.

- Întărirea capacității serviciilor de sprijin pentru victimele infracțiunilor, servicii din cadrul DGASPC.

Insistăm asupra reglementărilor acestui act normativ, deoarece în anexă au fost identificate chiar și potențialele riscuri ale implementării acestei strategii, raportate la instituțiile și persoanele vizate:

Reticența părinților de a participa la grupurile de sprijin
Lipsa bunelor practici
Nivel crescut de rezistență la schimbare
Nivel scăzut de implicare din partea autorităților locale
Reticența persoanelor vulnerabile de a participa la activități și de a accesa servicii sociale
Nivel scăzut de implicare din partea instituțiilor responsabile.
Gradul ridicat de toleranță la violență sexuală al opiniei publice
Lipsa dorinței de perfecționare și aprofundare a cunoștințelor din partea profesioniștilor din domeniu
Acuratețea datelor colectate/ Lipsa de implicare a instituțiilor responsabile/ Netransmiterea datelor

2.3. Consiliile locale

** Acest document cuprinde măsuri menite să diminueze evoluția negativă, respectiv creșterea cazurilor de violență sexuală și să prevină revictimizarea, în general prin acțiuni de consiliere a tuturor categoriilor de victime, indiferent de gen, indiferent de vârstă. Deopotrivă, acțiunile vizează alte măsuri de sprijin și de îmbunătățire a intervenției profesioniștilor.

Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului (DGASPC) de la nivelul fiecărui sector în capitală, este instituția publică cu personalitate juridică înființată în subordinea consiliului local al sectorului respectiv. Scopul general este acela de a asigura aplicarea politicilor sociale în domeniul protecției copilului, familiei, persoanelor vârstnice, persoanelor cu dizabilități, precum și altor persoane, grupuri sau comunități aflate în nevoie socială, cu rol în administrarea și acordarea beneficiilor de asistență socială și a serviciilor sociale [30].

În vederea realizării atribuțiilor prevăzute de lege, DGASPC de sector îndeplinește, în principal, următoarele funcții cu relevanță pentru tema articolului:

- de coordonare a activităților de asistență socială și de protecție a familiei și a drepturilor copilului, a persoanelor cu dizabilități, victimelor violenței în familie, persoanelor vârstnice etc., precum și a măsurilor de prevenire și combatere a situațiilor de marginalizare și excludere socială în care se pot afla anumite grupuri sau comunități la nivelul județului, respectiv al sectorului municipiului București;

- de comunicare și colaborare cu serviciile publice deconcentrate ale ministerelor și instituțiilor care au responsabilități în domeniul asistenței sociale, cu serviciile publice locale de asistență socială, precum și cu reprezentanții societății civile care desfășoară activități în domeniu, cu reprezentanții furnizorilor privați de servicii sociale, precum și cu persoanele beneficiare;

- de execuție, prin asigurarea mijloacelor umane, materiale și financiare necesare pentru implementarea strategiilor cu privire la acțiunile anti-sărăcie, prevenirea și combaterea marginalizării sociale, precum și pentru soluționarea urgențelor sociale individuale și colective la nivelul județului, respectiv al sectoarelor municipiului București;

- de promovare a drepturilor omului, a unei imagini pozitive a persoanelor, familiilor, grupurilor vulnerabile.

2.4. Ministerul Justiției

Direcția de Prevenire a Criminalității este subordonată Sistemului judiciar, politici publice și relația cu Ministerul Public, fiind compartimentul prin care se planifică strategic implementarea politicilor publice de prevenire și combatere a corupției și formelor grave de criminalitate [31]. Direcția de prevenire a criminalității îndeplinește următoarele atribuții:

a) ...

d) *elaborează sau, după caz, coordonează și monitorizează implementarea strategiilor, programelor și planurilor de prevenire și combatere a corupției;*

e) *participă la elaborarea, coordonarea și monitorizarea implementării strategiilor, programelor și planurilor de prevenire și combatere a formelor grave de criminalitate;*

...

h) *îndeplinește atribuțiile Secretariatului tehnic al Strategiei naționale anticorupție, conform prevederilor actelor normative care aprobă documentele strategice în materia luptei împotriva corupției;*

i) *inițiază și dezvoltă programe cu organizații guvernamentale și neguvernamentale în domeniul său de competență;*

j) *participă la negocierea, implementarea și monitorizarea programelor internaționale de asistență și proiectelor finanțate din fonduri externe, în domeniul său de competență;*

k) *asigură reprezentarea ministerului la reuniunile periodice ale Comitetului de experți privind prevenirea și combaterea spălării banilor (Moneyval), ale Grupului de state împotriva corupției (GRECO) – comitete specializate ale Consiliului Europei, precum și la cele ale Inițiativei regionale anticorupție (Regional Anticorruption Initiative – RAI) și pregătește sau, după caz, contribuie la elaborarea documentelor necesare pentru aceste reuniuni;*

l) *asigură reprezentarea ministerului la alte reuniuni internaționale în domeniul său de competență, inclusiv în cadrul formatelor de lucru ale Organizației Națiunilor Unite, ale instituțiilor UE, ale Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, ale Academiei Internaționale Anticorupție (IACA) și ale altor*

organizații sau rețele internaționale și regionale și pregătește sau, după caz, contribuie la elaborarea documentelor necesare pentru acestea, în domeniul său de competență, etc. [32].

Cu siguranță există și alte instituții publice și ONG-uri implicate în programe de prevenire a diferitelor tipuri de victimizare, dar am optat pentru prezentarea celor mai reprezentative în domeniu supus atenției.

Din site-urile consultate pentru elaborarea articolului reiese necesitatea conceperii, elaborării și aplicării unor cercetări longitudinale, interdisciplinare. Acestea necesită transparență inclusiv pentru fundamentarea unor acte normative, dar și pentru orientarea bunelor practici, implicit a prevenirii victimizării. În acest sens, considerăm ca se impune implicarea mediului academic, mai ales a centrelor universitare sub aspectul laturii aplicative a cercetărilor, căci înființarea unor centre de cercetare la nivelul unor instituții sau a unui Institut național de Victimologie, eventual, pare, la acest moment o utopie.

În acest sens, menționăm inițiativele Societății Române de Victimologie [33] (SRV):

– în luna octombrie 2022 a găzduit conferința națională cu participare internațională Repere privind Victimologia, victimizarea și victimele în/din România;

– în luna ianuarie 2023, în parteneriat cu Facultatea de Științe Juridice și Științe administrative a propus desfășurarea unei cercetări empirice, pe bază de chestionar având ca subiecți, inițial, studenții de la facultatea de Drept (anii 1, 3,4). Cercetarea are ca obiectiv să se apropie de numărul real al victimelor infracțiunilor din România pe ultimii 5 ani (2017-2022), întrucât se prezumă că cifra neagră a victimizării este peste cea ce reflectă statisticile oficiale. Totodată, fiind o cercetare calitativă, vom identifica și cauzele pentru care unele victime nu ajung să fie înregistrate la nici-o instituție din sistemul justiției penale, ci, eventual, doar la DGASPC și/sau ONG-uri. Deopotrivă, ne vom edifica cu privire la persoanele în care victimele au încredere și invers, dar și ce măsuri de protecție au fost eficiente pentru acestea. Pe baza acestor date, putem, ulterior, să propunem acțiuni de prevenire și/sau să facem propuneri de lege ferenda pentru îmbunătățirea legislației.

– în luna februarie a.c. în parteneriat cu DGASPC Sect. 2 și-au propus desfășurarea unui studiu pilot, intitulat *Costurile directe și indirecte ale victimizării* și, deopotrivă, includerea unor întrebări, în formularele adresate victimelor, privind cauzele și soluțiile identificate de acestea pentru prevenirea revictimizării.

Referințe bibliografice:

1. Beccaria C. *Despre infracțiuni și pedepse*. Ed. Rosetti, 2001. p. 138.
2. Ferri E. *The positive School of Criminology*. Printed in USA, p. 49.
3. Nevisi H.-M. *The nature of Preventive Criminology*. In: Peer Reviewed Journal of Forensic & Genetic Sciences, sept. 2022, vol. 4, nr. 3, pp. 1-3, <https://lupinepublishers.com/forensic-and-genetics-journal/pdf/PRJFGS.MS.ID.000193.pdf>.
4. <https://www.pna.ro/legislatie.xhtml?sectiune=2&id=12>.
5. https://mmuncii.ro/j33/images/Documente/MMJS/Legislatie/Munca/2017-03-03-legea_678_2001.pdf.
6. https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.hp_act_text?idt=39932.
7. <https://www.legi-internet.ro/legislatie-itc/criminalitate-informatica/prevederi-legislative-privind-prevenirea-si-c-ombaterea-criminalitatii-informaticice.html>.
8. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/44014>.
9. Legea a fost modificată și în 2015, ulterior prin Legea nr. 174/2018, iar ultima dată prin Legea nr. 180/2020.
10. <https://www.sie.ro/pdf/legislatie/535.pdf>.
11. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/216157>.
12. <https://www.cncd.ro/legislatie/>.
13. https://mmuncii.ro/j33/images/Documente/Legislatie/Asistent-sociala-2018/Legea_116_2002_la_-

- 18-01-2018.pdf.
14. Secțiunea *Prevenirea criminalității*, Arad, 2022. https://www.ccdsara.ro/wp-content/uploads/2022/11/Programm_Panels_4-5-november-2022-1.pdf.
 15. https://b.politiaromana.ro/files/pages_files/e.pdf.
 16. <http://criminologie.org.ro/wp-content/uploads/2015/08/Prevenirea-criminalitatii-teorie-si-practica-Rezumato.pdf>.
 17. <https://www.politiaromana.ro/ro/structura-politiei-romane/unitati-centrale/institutul-de-cercetare-si-prevenire-a-criminalitatii>.
 18. <https://anitp.mai.gov.ro/despre-noi/>.
 19. <https://anitp.mai.gov.ro/subiectele/campanii/>.
 20. <http://ana.gov.ro/>.
 21. <http://ana.gov.ro/despre-institutie/programe-si-strategii-proprii/>.
 22. <http://ana.gov.ro/despre-institutie/organizare/>.
 23. <https://www.mai-dga.ro/>.
 24. <https://www.mai-dga.ro/wp-content/uploads/2023/02/Bilant-DGA-2022-pentru-BIRP.pdf>, extras din *Evaluarea activităților desfășurate în anul 2022*, pag. 4-5.
 25. <https://mfamilie.gov.ro/1/institutii-subordonate/>.
 26. <https://anes.gov.ro/wp-content/uploads/2023/01/Raport-de-activitate-ANES-2021-1.pdf>.
 27. http://pcabucuresti.mpublic.ro/violenta_sexuala.htm.
 28. <https://www.rfi.ro/social-134467-guvernul-adoptat-strategia-nationala-pentru-prevenirea-si-combater-ea-violentei-sexuale>.
 29. <https://dgaspc4.ro/despre-noi/organizare.html>.
 30. <https://www.just.ro/despre-noi/organizare/>.
 31. <https://www.just.ro/despre-noi/organizare/organigrama/#directia-de-prevenire-a-criminalitatii>.
 32. <https://victimologie.ro/>.

THE THREAT OF VIOLENCE IN PART 3 OF ARTICLE 342 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: CURRENT ISSUES OF LAW ENFORCEMENT

BOROVYK Andrii,

Cand.J.Sc., Academician Stepan Demianchuk
International University of Economics and humanities, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0003-1834-404X

Summary: The part 3 of Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine establishes the grounds for criminal liability for qualified resistance. Resistance combined with coercion of a representative of the authorities, a state executive, a member of a public formation for the protection of public order and the state border or a military officer, an authorized person of the Individual Deposit Guarantee Fund through violence or the threat of using such violence to perform clearly illegal actions.

The combination of such terms as „coercion,” „violence,” „threat of using violence,” „obviously illegal actions” in one part of the prohibitive criminal law significantly complicates its application in practice.

Key words: coercion, violence, threat of using violence, obviously illegal actions.

Let's pay attention to the interpretation of the content of the threat of violence, which is carried out with the aim of forcing the victims to perform clearly illegal actions.

The threat of using violence in the theory of criminal law is interpreted in different ways: as a promise to use it immediately [1, p. 798]; as statements or actions that indicate the intention of the guilty person to use violence against the victim [2, p. 1106; 3, p. 769]; as actions or statements expressing the perpetrator's intention to use physical violence against the victim [4, p. 718]; as intimidating the victim with any physical violence [5, p. 1052].

Coercion through the threat of violence includes statements (verbal threats) or actions (gestures, facial expressions, display of weapons, etc.) that indicate the real intentions of the guilty person to use physical violence against the victim [6, p. 322].

The threat of using violence may consist of a promise to affect not only the victim's health, bodily integrity, and personal will, but also other goods belonging to him, such as property [1, p. 798]. Therefore, the victim may be threatened with murder, bodily harm, deprivation of liberty, destruction or damage to property, etc.

The threat to a representative of the authorities, a state executive, a member of a public formation for the protection of public order and the state border, or a military serviceman, an authorized person of the Individual Deposit Guarantee Fund must be real. That is, the victim must be aware that violence will be immediately applied to him/her, although the subject may not have the intention to do so [1, p. 798-799].

Regarding the qualification of the threat, the views of scientists are ambiguous. V.A. Klymenko notes that the threat of murder, bodily harm, or deprivation of liberty to a law enforcement officer does not require additional qualifications under Art. 345 of the Criminal Code [3, p. 769]. Instead, H.Ye. Boldar emphasizes that modern judicial practice proceeds from the fact that the threat of murder, violence, or destruction or damage to property during resistance to a representative of a law enforcement agency is qualified under Part 2 or 3 of Art. 342 of the Criminal Code and Part 1 of Art. 345 of the Criminal Code [6, p. 323]. Some scientists do not indicate at all how to correctly qualify the corresponding criminally illegal

acts in such situations.

This position of scientists is probably caused by different interpretations of the term „threat of violence” used in Part 3 of Art. 342 of the Criminal Code. In practice, a valid question arises as to whether appropriate threats of violence to a representative of the government, an employee of a law enforcement agency, a state enforcer, a private enforcer, a member of a public organization for the protection of public order and the state border, or a military officer, an authorized person of the Individual Deposit Guarantee Fund with the aim of forcing them to fulfill clearly illegal actions, part 3 of Art. 342 of the Criminal Code do they require qualification in combination with other articles of this code?

In fact, this provision constitutes a compound crime. Part 3 of Art. 342 of the Criminal Code consists of resistance and other crimes consisting of violence (beatings, light, moderate, serious bodily injuries) or threats of such violence. The structure of the compound crime provided for in Part 3 of Art. 342 of the Criminal Code, gives rise to a number of problems regarding the qualification of relevant criminal acts. It is about non-compliance with the general rule of qualifying compound crimes under one article as a single crime, and not as a set of crimes [7, p. 41]. In addition, the creation of compound crimes by adding a qualifying feature, which is an independent component of the crime, is a violation of the principle of „non bis in idem” even at the stage of law-making, the consequences of which are manifested during the entire period of validity and application of the Criminal Code [8, p. 103-104].

According to the mentioned threats of violence to coerce the victims, provided for in part 1, 2 of Art. 342 of the Criminal Code, the performance of clearly illegal actions should be qualified only under Part 3 of Art. 342 of the Criminal Code. In the opposite case, there will be a violation of the principle of „non bis in idem,” as well as the rules of qualification of compound crimes under one article as a single crime.

Bibliographic references:

1. Azarov D.S., Hryshchuk V.K., Savchenko A.V., and others. *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. In: Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine. Yurinkom Inter, Kyiv, 2018. 1104 p. in Ukrainian].
2. Andrushko P.P., Honcharenko V.H., Fesenk Ye.V. *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. In: Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine. Dakor, Kyiv, 2008. 1428 p. in Ukrainian].
3. Yatsenko S.S. *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. In: Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine. A.S.K., Kyiv, 2002. 968 p. in Ukrainian].
4. Tatsii V.Ya., Pshonka V.P., Borysov V. I., Tiutiuhin V.I. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: nauk.-prakt. Koment.* In: The Criminal Code of Ukraine: science and practice. comment. Pravo, Vol. 2, Osoblyva chastyna, Kharkiv, 2013. 1040 p. in Ukrainian].
5. Boiko A.M., Brych L.P., Dudorov O.O. *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* In: Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine. Dakor, Kyiv, 2018. 1360 p. in Ukrainian].
6. Dudorov O.O., Pysmenskyi Ye.O. *Kryminalne pravo. Osoblyva chastyna*. In: Criminal law. Special part., Elton-2, Vol. 2, Luhansk, 2012. 780 p. in Ukrainian].
7. Vozniuk A.A. *Konstruktzii odynychnykh skladiv zlochyniv, peredbachenykh st.st. 255, 257, 258-3, 260 KK Ukrainy. Designs of single compositions of crimes provided for by Art. Art. 255, 257, 258-3, 260 of the Criminal Code of Ukraine*. In: *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, no.4(12), 2016. p. 35-44. in Ukrainian].
8. Hnativ I. M. *The principle of „non bis in idem,” in the criminal law of Ukraine*. PhD diss, Lviv, 2013. [in Ukrainian].

HUB-UL DE SECURITATE AL UNIUNII EUROPENE – SIGURANȚA FLANCULUI ESTIC A UNIUNII EUROPENE

COJUHARI Vladislav,

șef al Direcției politice în domeniul ordinii și securității
publice, combaterii criminalității a MAI,
ORCID ID: 0009-0006-2090-9934

Summary: In the context of the implementation of the Association Agreement between the Republic of Moldova and the European Union, attention is drawn to the need to promote European principles and European standards. Therefore, special attention is focused on the field of internal security and border management. In this sense, the EU Security HUB in the Republic of Moldova was launched, which has as its primary objective the integration into the security ecosystem of the European Union, the cooperation with its agencies, the member states and the authorities of the Republic of Moldova.

Key words: Association Agreement, european principles, cooperation, support, internal security, border management.

Suprimarea juridică sovietică în timp și spațiu a generat apariția unui sistem democrat în Republica Moldova (în continuare – RM). Acest fapt a evidențiat de nenumărate ori, într-o manieră explicită, că doar prin respectarea valorilor și relațiilor sociale se va asigura continuitatea unui stat liber și societăți dezvoltate. În contextul mondial actual, RM este vulnerabilă la capitolul securitate, respectiv este indispensabilă o concentrare maximă din partea persoanelor cu competențe în domeniu și din partea membrilor societății în acest sens. Prin urmare, se comunică despre necesitatea stringentă de integrare a RM în ecosistemul de securitate european pentru protejarea țărilor membre ale Uniunii Europene, inclusiv aplicarea principiilor și instrumentelor europene pentru protejarea frontierelor externe și securității teritoriului european. Astfel, în vederea implementării scopului dat, la 11 iulie 2022, a fost lansat Centrul de sprijin al Uniunii Europene pentru securitatea internă și gestionarea frontierelor RM (în continuare – HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene în Moldova). Obiectivul prioritar al acestuia rezidă din necesitatea cooperării dintre Uniunea Europeană (în continuare – UE), agențiile sale, statele membre și autoritățile din Republica Moldova în domeniile securității interne și managementul frontierelor de stat. Caracterul novator al prezentei lucrări constă în promovarea creării HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova și prezentarea detaliată a structurii, scopului și obiectivelor acestuia. Importanța teoretică și valoarea aplicativă a studiului derivă din imperativitatea informării societății civile și a celei academice cu referire la HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene în Moldova și obiectivele esențiale trasate în cadrul acestuia.

Obiectivele lucrării constau în realizarea unei cercetări ample și caracterizarea celor mai importante aspecte ale HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova. Pentru atingerea scopului menționat a fost efectuat studiul deciziilor Uniunii Europene, surselor online ce conțin informații relevante cu privire la domeniul abordat.

La cercetarea subiectului dat au fost utilizate următoarele metode de cercetare: metoda sistematică, metoda logică, analiza și interpretarea logică etc. Totodată, se comunică că baza științifică a cercetării o constituie analiza studiilor și datelor existente în mediul online cu privire la tematica abordată.

Prin semnarea Acordului de Asociere între RM și UE, la 27 iunie 2014, a apărut un cadru normativ nou, care are drept scop asigurarea prosperității relațiilor dintre RM și UE, obținând un nivel calitativ în sfera asocierii politice și integrării economice. Acest act este indispensabil pentru dezvoltarea multias-

pectuală a RM, or realizarea obiectivelor acestuia urmează să asigure progresul RM și anume prin: promovarea asocierii politice și integrării economice, inclusiv prin creșterea dialogului participării RM la politică, programele și agențiile UE; promovarea, menținerea și consolidarea păcii și stabilității pe plan regional și internațional; promovarea și consolidarea cooperării în domeniul libertăților, securității și justiției, cu scopul de a consolida statul de drept și respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale; contribuirea la consolidarea democrației, a statului de drept și a stabilității politice, economice și instituționale în RM; susținerea eforturilor RM care vizează dezvoltarea potențialului său economic prin cooperare internațională, inclusiv prin apropierea legislației sale de cea a UE; realizarea integrității economice progresive pe piața internă a UE, în special prin crearea unei zone de liber schimb complex și cuprinzător [1].

Per general, activitatea Guvernului RM și în particular a Ministerului Afacerilor Interne a RM (în continuare – MAI) este periodic evaluată de către diferite entități naționale și internaționale. Printre clasamentele și analizele internaționale general recunoscute, ale căror concluzii sunt consultate de către entitățile de monitorizare și analiză națională pot fi evidențiate: Global Peace Index, World Internal Security and Police Index, World Justice Project, Travel Advisory Index etc. Este notabil de a specifica că autoritățile administrative și instituțiile din subordinea MAI implementează cu succes diferite recomandări în cooperarea cu partenerii naționali, precum și cu cei internaționali. La fel, subdiviziunile MAI sunt interoperabile și se completează reciproc pentru a realiza siguranța și securitatea persoanelor, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, precum și accesul populației la servicii de calitate.

Prin urmare, MAI promovează realizarea scopurilor și sarcinilor specifice competențelor funcționale, prin intermediul diverselor operațiuni și campanii. În contextul situației din țara vecină Ucraina, la 28 martie 2022, Comisia Europeană a prezentat un plan din 10 puncte, iar în contextul acțiunii nr. 7, UE s-a angajat să consolideze solidaritatea și să ofere sprijin necesar.

În lumina celor expuse, se menționează că la 11 iulie 2022, în cadrul reuniunii Consiliului informal pentru afaceri interne, comisarul pentru afaceri interne, Ylva Johansson, la inițiativa ministrului afacerilor interne al RM, Ana Revenco, au lansat HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene în Moldova. Acesta are calitate de platformă operațională, care va consolida cooperarea în domeniul securității interne și al gestionării frontierelor între UE, agențiile sale, statele membre și autoritățile din RM. Acest instrument urmează să reunească experți de la fiecare stat membru al UE, Comisia Europeană, Serviciul European de Acțiune Externă ctt și agențiile specializate. Astfel, se remarcă că RM va participa la HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene cu un reprezentant al Direcției politice de prevenire și combatere a criminalității al MAI, coordonatorul național al Platformei Multidisciplinare Europene împotriva Amenințărilor Criminale în RM, un expert în domeniul traficului de persoane și persoana desemnată de autoritățile moldovenești pentru cooperarea cu Agenția Uniunii Europene pentru Formare în Materie de Aplicare a Legii [2].

La 22 iulie 2022, prin ordinul ministrului afacerilor interne nr. 349/2022, a fost stabilit mecanismul de organizare, coordonare și gestionare a activităților în contextul Platformei multidisciplinare europene împotriva amenințărilor criminale (în continuare – EMPACT). EMPACT-ul este considerat drept un mediu ad-hoc de management pentru dezvoltarea activităților, care are drept scop atingerea unor obiective clar determinate. Totodată, se precizează că această platformă structurată multidisciplinară face posibilă cooperarea statelor, instituțiilor și agențiilor UE, precum și a țărilor terțe, organizațiilor internaționale și a altor parteneri publici și privați, în domeniul investigării amenințărilor cu impact sporit ale criminalității internaționale organizate. Prin urmare, se specifică că EMPACT și HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene în Moldova sunt într-o strânsă legătură, aceasta materializându-se prin oferirea posibilității RM de a participa la ciclul de politici europene în domeniul securității.

Per ansamblu, HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene în Moldova reprezintă un mecanism operațional, care găzduiește întâlniri regulate între reprezentanți UE, agenții europene, statele membre ale UE și autoritățile RM, pentru a sprijini cooperarea în domeniul securității europene și gestionării frontiere-

lor. Domeniile prioritare de activitate ale HUB-ului sunt îndreptate spre creșterea și întărirea gradului de securitate al spațiului UE, prin diminuarea riscurilor și amenințărilor pe domeniul traficului de droguri, arme și ființe umane, migrația ilegală, traficul cu substanțe radioactive, precum și crimele cibernetice.

Pentru clarificarea eficienței a mecanismului de activitate a HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova, în continuare se prezintă în exclusivitate structura acestuia:

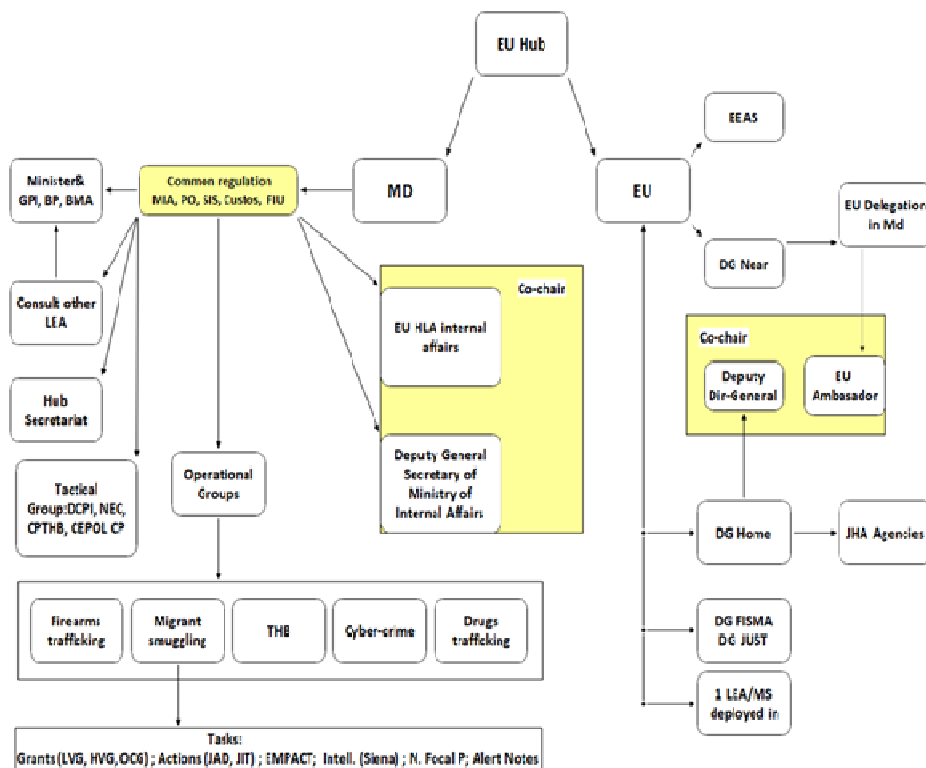

Figura nr. 1. Structura HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova

În baza evenimentelor produse în țara vecină Ucraina, începând cu 24 februarie 2022, au fost obținute o serie de concluzii analitice bazate pe o multitudine de informații ce țin de domeniul abordat. Acestea denotă o tendință de modelare a activităților infracționale ale criminalității organizate și a celei transfrontaliere utilizând prezentul haos umanitar în calitate de catalizator. Cifrele alarmante ale cazurilor infracționale cu caracter transfrontalier înregistrate au reconfirmat necesitatea instituționalizării HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova. Mai mult ca atât, se reliefează că amenințările hibrid cunosc un trend ascendent și forme variate de manifestare, plecând de la amenințări cu bombă și până la acțiuni de dezinformare și încercări de radicalizare [3].

În vederea asigurării cooperării și conlucrării interinstituționale, la 18 noiembrie 2022 prin Ordinul comun nr. 567/93/65/372-0/17 cu privire la Centrul de sprijin al Uniunii Europene pentru securitatea internă și gestionarea frontierelor în Republica Moldova a fost aprobată participarea nominală a reprezentanților Ministerului Afacerilor Interne, Procuraturii Generale, Serviciului de Informații și Securitate, Serviciului Vamal și Serviciului Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor în cadrul activităților HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova. Obiectivul general al acestuia constă în abordarea coordonată, complexă și unificată, în scopul prevenirii și combaterii tuturor formelor de criminalitate. Prin implementarea scopului vizat se va asigura deplasarea ecosistemului european de securitate dincolo de granițele RM cu UE, astfel încât RM să își fortifice poziția de furnizor de securitate regională și europeană.

Este relevant de a nota că HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene în Moldova are următoarele

obiective prioritare:

- dezvoltarea unui sistem integrat de analiză a riscurilor și informațiilor, în scopul obținerii unui tablou situațional unitar în Republica Moldova privind criminalitatea transfrontalieră, migrația ilegală, precum și elaborarea setului de măsuri pentru combaterea acestor fenomene;

- analiza informațiilor, evaluarea riscurilor și a aspectelor specifice ale criminalității transfrontaliere, cu întocmirea în comun a rezultatelor analitice și elaborarea recomandărilor privind coordonarea interinstituțională a măsurilor de analiză, prevenire și combatere a fenomenului criminalității transfrontaliere și a migrației ilegale;

- asigurarea accesului la modele europene de investigare și documentare;

- extinderea competențelor de investigare și documentare, astfel descurajând formarea de grupuri criminale organizate transfrontaliere;

- includerea practicienilor moldoveni în rețelele de specialiști europeni, astfel HUB-ul va contribui la creșterea motivării personalului, prin recunoașterea capacităților și aptitudinilor profesionale;

- includerea perspectivei regionale oferită de RM ecosistemului de securitate european, fapt ce contribuie la actualizarea documentelor programatice de nivel înalt ale UE în domeniul securității;

- sporirea nivelului de securitate al UE, dat fiind faptul că securitatea Europei depinde în mare măsură de capacitatea de rezistență a RM;

- coordonarea activităților de prevenire și combatere a criminalității organizate și cooperarea în domeniul respectiv cu autoritățile din RM și autoritățile din statele membre ale UE, precum și cu reprezentanții societății civile și organizațiile internaționale;

- identificarea problemelor și înaintarea propunerilor și recomandărilor către autoritățile competente în domeniul combaterii criminalității transfrontaliere orientate spre perfecționarea activității de depistare și lichidare a cauzelor și condițiilor care contribuie la realizarea activităților criminale cu caracter organizat și transfrontalier.

În vederea realizării misiunii sale, HUB-ul de Securitate al Uniunii Europene în Moldova urmează să asigure executarea următoarelor funcții de bază:

- 1) realizează schimbul de date și informații cu structuri similare ale UE;

- 2) acordă suportul necesar în cadrul investigațiilor comune ce țin de prevenirea și combaterea criminalității transfrontaliere;

- 3) identifică, evaluează și analizează principalele riscuri transfrontaliere;

- 4) realizează, la necesitate, studii și tablouri situaționale de evaluare a fenomenelor infracționale în urma riscurilor identificate;

- 5) analizează fenomenul criminalității organizate la nivel național, situația în domeniu la nivel regional, național și internațional ce poate avea repercusiuni asupra ordinii de drept naționale;

- 6) acordă sprijin consultativ în procesul de utilizare a produselor analitice comune, destinate organizării și desfășurării operațiunilor comune de combatere a criminalității transfrontaliere și a migrației ilegale;

- 7) examinează colegial și înaintează propuneri de soluționare a problemelor ce țin de perfecționarea sistemului de analiza a riscurilor și informațiilor;

- 8) stabilește tematici ale rapoartelor comune de analiză a riscurilor;

- 9) standardizează forma de raportare și diseminare a informației ce prezintă interes, în procesul de stabilirea a nivelului de risc;

- 10) întocmește rapoarte anuale privind analiza riscurilor.

Până la moment, în cadrul HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova au fost organizate patru ședințe, fiecare dintre ele fiind dedicată unui subiect distinct. Prima ședință, organizată la 11 iulie 2022, a fost dedicată însăși evenimentului de lansare a HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova. A doua ședință desfășurată la 07 septembrie 2022, s-a bazat pe instituirea unor mecanisme

de cooperare interinstituțională, prin prezentarea către partenerii europeni a statisticilor, tendințelor și fenomenelor, bazate pe cifre colectate la nivel național în domeniul securității, cu ulterioara revitalizare a cooperării interinstituționale din RM și recunoașterea de către partenerii europeni a valorii datelor oferite de către RM. A treia ședință desfășurată în perioada 20-21 octombrie 2022, s-a referit la prevenirea și combaterea traficului de ființe umane și a migrației ilegale, care s-a bazat pe un raport din partea specialiștilor moldoveni asupra acestui fenomen, inclusiv evidențierea integrării și colabonării datelor dintre UE și RM. A patra ședință organizată între 06 - 07 decembrie 2022, s-a axat prioritar pe investigarea aspectelor financiare ale criminalității organizate și finanțarea terorismului.

O premieră pentru RM este participarea la o activitate bazată pe combaterea criminalității organizate pe teritoriul țărilor UE. Subdiviziunile MAI, și anume: Inspectoratul General al Poliției de Frontieră, Inspectoratul General al Poliției, Inspectoratul General pentru Migrație, Inspectoratul General de Carabinieri în comun cu Serviciul Vamal și Procuratura pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale, în perioada 26-29 octombrie 2022, au participat alături de alte 18 state membre ale UE și 10 țări din afara UE, la acțiuni tactice și operaționale de combatere a traficului de arme de foc, de droguri, de imigranți și ființe umane. La activitățile operaționale au fost implicați 16000 de ofițeri, care au desfășurat operațiuni în zonele principale: Balcani și Europa de Sud-Est. Urmare intensificării controalelor la frontierele externe ale UE, au fost obținute următoarele rezultate: 382 arestări și 130 noi procese penale. În total, în urma activităților prenotate au avut loc 382 de arestări, dintre care majoritatea persoanelor implicate în trafic de droguri, facilitarea migrației ilegale, fraudă de documente și trafic de arme de foc. Arestările și probele ridicate au permis autorităților competente să inițieze 130 de procese penale. Autoritățile din RM au verificat 1147 persoane, 1383 automobile, 33 domiciliu și organizații, 1929 colete poștale. De asemenea, în cadrul acestor acțiuni, au fost reținute – 12 persoane, identificate și ridicate – 3 arme și 92 cartușe, inițiate – 3 investigații (migrație ilegală, armament, droguri) și depistate – 1,5 kg droguri, iar 33 persoane au primit refuz de a intra pe teritoriul RM [3].

În concluzie, se comunică că atingerea obiectivelor trasate în cadrul HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova reprezintă o indispensabilitate, or situația actuală în țara vecină Ucraina este una critică, fapt ce impune și Republicii Moldova o poziție de vulnerabilitate. Acest instrument este sortit să creeze templul securității europene pentru situații de criză, mai cu seamă că lansarea acestuia a avut loc doar după două luni de la izbucnirea conflictului din vecinătate. Astfel, se constată că RM întemeiază traseul de securitate al UE și devine statul garant pentru securitatea teritoriului european. Este foarte important de a preciza că sub paravanul HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova, se va asigura realizarea unei conlucrări și cooperări mai solide între specialiștii din domeniul afacerilor interne, atât la nivel național, cât și european. Acest fapt va asigura executarea celei mai prețioase și marcante ținte – menținerea liniștii și păcii întregii societăți a UE, inclusiv a cetățenilor RM. Odată cu înființarea acestei structuri la Chișinău, Republicii Moldova îi este atribuită calitatea de producător de securitate pentru spațiul european, iar împreună cu țările membre ale UE creează o centură de securitate veridică și eficientă la frontiera cu războiul.

În partea ce ține de implementarea HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova, este relevant de a evidenția că la moment, Ministerului Afacerilor Interne i-a fost trasată sarcina de elaborare și promovare a Regulamentului de activitate a acestuia. Totodată, MAI împreună cu organele de resort au atribuția de a identifica specialiști în domeniul vizat, pentru a putea crea componența nominală a HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova. Respectiv, în continuare este oportună și relevantă purtarea unor tratative comune cu autoritățile implicate, pentru obținerea unui consens în legătură cu aprobarea Regulamentului și a componenței nominale a HUB-ului de Securitate al Uniunii Europene în Moldova.

Referințe bibliografice:

1. *Acord de Asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22014A0830%2801%29>.
2. https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/consiliul-informal-pentru-afaceri-interne-ue-lansea-z%C4%83-centrul-de-sprijin-pentru_ro.
3. <https://maisigurinue.md/hub/>.

ȘEDINȚA ÎN PLEN (ședința II)

JURISPRUDENȚA ȘI MUZICA – EXTREME CARE SE ATING

MUSTEA Gheorghe,

acad., Academia de Științe a Moldovei, compozitor

Fiecare specialist dintr-un domeniu sau altul de activitate privește la lucruri din perspectiva gândirii pe care i-a format-o specialitatea dată. Cu toate acestea, noi toți suntem „aceeași” – suntem ființe umane, toți fiind uniți prin genetica sufletească și spirituală, pe care ne-a insuflat-o Creatorul atunci când ne-a creat. Prin aceasta, toți avem aceeași misiune pe acest pământ, același scop și aceeași chemare – de a fi oameni.

Dar ce înseamnă a fi om? Iată aceasta este întrebarea întrebărilor, care stă în fața omului însuși. Viața umană nu este o linie dreaptă, pe care mergem ca la o ușoară plimbare. A fi om este o mare responsabilitate, pentru că darul suprem, pe care l-am primit la naștere – adică viața – trebuie să-l purtăm cu mare responsabilitate și să-l răsplătim prin faptele noastre pe măsura lui. Însă acest lucru nu este ușor, pentru că omul se dovedește a fi o ființă contradictorie – azi vrea una, mâine alta... Pe de o parte el este „mândria universului”, după cum zicea geniul științei, dar și al gândirii, Blaise Pascal. Dar tot Pascal zicea că omul, pe de altă parte, este o „lepădătură a pământului”. Iată în cadrul acestui diapazon își duc existența omul. De aceea pe parcursul istoriei sale au apărut diferite domenii de viață ale omului – inclusiv domeniul ordinii, al regulii, al normei, adică al legii, al jurisprudenței.

Eu reprezint un al domeniu, care, la prima vedere, pare a fi foarte îndepărtat de domeniul juridic, pe care îl reprezintă cu demnitate protagonistul acestor rânduri, Rectorul Institutului de Științe Penale și Criminologie, domnul Valeriu Bujor. Căci ce are, de exemplu, gama Do major cu articolul cutare sau cutare din codul de legi? Dar iată că aceste domenii, care par a fi din diferite capete ale vieții omului, au ceva comun. Și acest „ceva” este însuși ființa umană, după cum ziceam. Căci atât muzica – adică arta, în general – cât și științele juridice studiază această ființă nespuns de complexă și contradictorie în acțiunile sale – omul. Grigore Vieru zicea: „Ascultând muzică, descoperă-ți capul, căci stai la o masă cu zeii”. Muzica, arta îl poate ridica pe om la nivelul zeilor. Așa se considera și în Grecia antică, dar și în Roma antică, atunci când a luat naștere unul din domeniile inerente unei vieți ordonate, echilibrate, armonice a unei societăți – dreptul roman, valabil și astăzi. Astfel, a fost clar întotdeauna: dă-i omului legile muzicii, dar pune-i în față și legile disciplinei vieții. După cum notele muzicale în cadrul unei simfonii nu pot face ceea ce doresc ele, ci trebuie să se supună strictelor legi ale armoniei, la fel omul nu poate face ceea ce dorește în cadrul „simfoniei” vieții, căci și viața este o simfonie. Și dacă nu-i respectăm legile, nu iese viață, nu iese armonie socială, ci iese dezordine, haos, moarte.

Iată în acest punct eu aș da întâlnire acestor două domenii – muzică și justiție – care la prima vedere ar părea fi îndepărtate: a-l ajuta pe om să se orienteze în legile sufletului și, respectiv, în legile vieții. Și aici aș vrea să adaug ceva: dacă în educația omului, în societate ar merge înainte muzica, arta, frumosul, dar nu interesele materiale, atunci jurisprudența ar avea mai puțin de lucru. Căci iată ce afirma marele înțelept al Greciei antice, dar și al tuturor timpurilor, Platon: „Dacă doriți să schimbați legile unui stat, schimbați mai întâi muzica”. Ce voia să spună filosoful prin această frază? Ce cântă, aceea ești. Pentru că muzica nu formează doar simțul, afectivitatea, dar și gândirea – întreaga noastră conștiință. Depinde cu ce muzică ai de-a face.

Noi, oamenii de artă, prin activitățile noastre, depunem mult efort pentru a contribui la formarea unui om „drept”, cu înalte calități morale, ascultător de lege, oricare ar fi ea. Pentru că și în muzică, ziceam, sunt legi. Dacă într-o melodie ai schimbat o notă-două, ai obținut o altă melodie. Învățând să res-

pectăm legile muzicii și imprimându-le în eul interior, omul va respecta și legile vieții. Căci trebuie să știm: legile muzicii au la bază legile universale. Lucrul acesta este demonstrat demult. Iată care este tâlcul vorbeii lui Platon. Adică, formați omul sub aspect estetic, cultural, și atunci veți avea mai puține probleme de ordin juridic într-o societate.

În acest mod, muzica, arta, frumosul stă la baza formării omului. Pentru că ea spune totul despre om și ajunge în cele mai ascunse ungherașe ale psihicului său. Se zice că dacă vrei să cunoști un om, zi-i să-ți cânte. Oamenii răi, ranchiunoși, amoralii nu cântă sau cântă artificial. Și atunci imediat vezi ce om ai în față sau la ce este el capabil. (Eu cred că această metodă ar putea fi folosită și în jurisprudență, de ce nu? E o glumă, desigur, dar poate nu chiar lipsită de temei).

Deloc întâmplător în secolele XVIII-XIX exista o practică, și anume: în programele de pregătire a medicilor, a ofițerilor, a funcționarilor de stat era introdusă neapărat și studiul muzicii. Pentru că muzica este o modalitate de cunoaștere a omului. Ar fi bine, cred, de revenit la această practică și de introdus muzica – fie și la nivel elementar – în programele facultăților de drept. Omul trebuie cunoscut și studiat în complexitatea sa, și atunci poate vor fi mai puține probleme cu el. Căci ce trebuie să facă juristul, de exemplu? Să cunoască fenomenul „om”, inclusiv din interior, cum s-ar zice, să înțeleagă motivele afective, psihologice care l-au adus la o faptă nedorită.

Pe lângă aceasta, studiind muzica, arta, specialiștii în drept capătă o experiență sub aspect de spiritualitate, de cultură generală, de trăire a vieții pe făgaș frumos și plăcut. Căci cu ce probleme se confruntă zilnic juristul sau medicul, de exemplu? Cu probleme triste, cu durerile oamenilor. Și atunci, aflându-te tot timpul în cercul acestor probleme, îți trăiești viața neintegral, pe jumătate, doar în cadrul negativului și al unui mediu trist.

Așadar, specialiștii din diferite domenii nu au ce împărți. Pentru că ei au în față, ziceam, același fenomen: omul. Poate de aceea nici eu – om din domeniul artei – nu mă aflu întâmplător deseori printre oamenii legii. Unindu-ne eforturile, vom contribui la diminuarea lucrurilor nedorite din societate, la construirea unei societăți drepte, frumoase, cu cetățeni frumoși cu înalte aspirații morale. „Arta, poezia, zicea iarăși Grigore Vieru, este răzbunarea frumuseții pe urâtenie”.

Și acum vreau să revin la numele „Valeriu Bujor”, distinsul Rector al Institutului de Științe Penale și Criminologie, care, cu siguranță, cunoaște cele expuse mai sus. În caz contrar, Domnia sa n-ar fi prieten și amic cu oamenii de artă și n-ar promova frumosul, arta în instituția pe care o conduce cu demnitate. Domnul Rector face acest lucru, pentru că așa înțelege viața, lumea, meseria pe care o practică. Dar și educația pe care o are. Pentru că Valeriu Bujor se trage dintr-un sat nu numai cu oameni frumoși, gospodari, dar și sat cu un nume frumos și deosebit: Sofia. „Sofia” este nu numai un nume al genului frumos, nume de femeie, dar și un cuvânt care denotă ceea ce trebuie să comporte în educația sa fiecare om – înțelepciunea. Or „sophia”, din greaca veche, înseamnă „înțelepciune”, după cum se știe. Acest cuvânt a stat la baza formării unei științe, care este știința supremă despre om și despre gândirea lui – filosofia, care înseamnă „dragoste de înțelepciune”.

După cum îl cunosc eu pe Domnul Rector Valeriu Bujor, Domniei sale îi sunt caracteristice aceste două calități fundamentale: dragoste pentru profesia sa și pentru tot ce face în viață, și înțelepciune pentru a diriguia treburile profesiei sale și ale Institutului pe care-l conduce. De n-ar fia așa, domeniile pe care le reprezintă – cel științific și didactic, dar și cel managerial în instituția pe care o dirijează, nu s-ar afla la nivelul la care se află. Pe lângă pregătirea de specialitate, care este profundă, după cum cunoaștem, cel puțin din Wikipedia și din alte surse, Domnul Valeriu Bujor are și o adevărată cultură generală. Pentru că, ziceam, nu poți face bine un lucru, dacă nu ții cont și de alte lucruri, care intră ca parte componentă într-o unitate, într-un tot întreg.

În final, vreau să-l felicit pe Domnul Rector al Institutului de Științe Penale și Criminologie, profesor universitar, doctor în drept, cu frumoasa aniversare, dorindu-i noi realizări pe tărâmul științific, profesoral și managerial, împliniri pe toate planurile vieții și, desigur, sănătate!

TENTATIVA ÎN CAZUL UNOR CATEGORII DE INFRAȚIUNI: DEMONTAREA STEREOTIPURILOR

BRÎNZA Serghei,

dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0001-5937-3926

STATI Vitalie,

dr., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0003-1371-4961

Summary: For offenses with prompt execution, attempt is impossible because the first act of execution occurs simultaneously with the moment of consumption of the offense. For continuous offenses, the initial and final moments coincide; the interruption of the criminal activity due to causes independent of the will of the perpetrator refers to the moment of exhaustion of the offense, surpassing the moment of consumption of the offense. This means that attempt is excluded in the case of continuous offenses. The concept of offense with anticipated consumption is harmful and confusing. Attempt is not excluded in the case of offenses with normative alternative modalities of the prejudicial act.

Key words: attempt; formal offense; offense with prompt execution; offense with slow execution; continuous offense; offense with normative alternative modalities of the prejudicial act.

Conform art. 27 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM), „se consideră tentativă de infracțiune acțiunea sau inacțiunea intenționată îndreptată nemijlocit spre săvârșirea unei infracțiuni dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, aceasta nu și-a produs efectul” [1]. Prin formularea „acțiunea sau inacțiunea intenționată îndreptată nemijlocit spre săvârșirea unei infracțiuni”, legiuitorul subliniază că tentativa de infracțiune reprezintă o etapă în dezvoltarea unei infracțiuni intenționate. Inițiind comiterea infracțiunii, făptuitorul urmărește să o ducă până la capăt, însă infracțiunea nu ajunge să se consume din cauze ce nu depind de voința lui.

După această notă introductivă, menționăm că, în opinia unor doctrinari, tentativa nu este posibilă în cazul infracțiunilor formale.* Bineînțeles, nu putem fi de acord cu această opinie. Din art. 27 CP RM nu rezultă că efectul infracțiunii, care nu se produce din cauze independente de voința făptuitorului, se reduce la urmările prejudiciabile ale infracțiunii. Drept urmare, etapa de tentativă este posibilă nu doar în cazul infracțiunilor materiale, ci și în cazul infracțiunilor formale. În acest sens, suntem de acord cu următoarea afirmație a lui S. Copețchi și I. Hadîrcă: „De exemplu, este posibilă tentativa la infracțiunile formale complexe (traficul de ființe umane, violul, acțiunile violente cu caracter sexual) ori la infracțiunile pasibile de a fi comise în mod etapizat (răpirea unei persoane)” [2, p. 285].

Acest punct de vedere lasă să se înțeleagă că tentativa este posibilă doar în cazul anumitor categorii de infracțiuni formale. Pentru a înțelege mai bine care sunt aceste categorii, vom recurge la clasificarea propusă de către A. Boroș, M. Gorunescu și M. Popescu. În funcție de durata de săvârșire a infracțiunii, aceștia fac deosebirea dintre infracțiunea de execuție lentă (adică „infracțiunea caracterizată prin activitate infracțională desfășurată în timp, parcurgând așa-numitul *iter criminis*” [3, p. 158]) și infracțiunea de execuție promptă (adică „infracțiunea caracterizată prin consumare imediată, la care efectuarea primului act de executare coincide cu momentul consumării” [3, p. 158]).

* A se vedea, de exemplu: Навроцкий В.О. Основы криминально-правовой квалификации. Юринком Интер, Київ, 2006. p. 176.

După părerea lui G. Antoniu, „punerea în executare a rezoluției delictuoase în cazul tentativei implică, prin concept, o succesiune de acte de executare care ar putea fi întrerupte sau neizbutite și nu un singur act prin care autorul consumă infracțiunea. De aceea infracțiunile cu execuție promptă nu pot avea tentativă lipsind o succesiune de acte care să se desfășoare în timp și să facă posibilă tentativa” [4, p. 224]. Alți autori exprimă o opinie asemănătoare [5, 6]. Întrucât suntem de acord cu această opinie, considerăm lipsită de temei aplicarea într-o speță din practica judiciară autohtonă a răspunderii pentru tentativa de pungășie. La concret, Z.I. a fost condamnat în baza art. 27 și alin. (1) art. 192 CP RM. În fapt, la 10.08.2018, în intervalul de timp 10.15-10.30, în timp ce se deplasa într-un maxi-taxi în mun. Chișinău, profitând de neatenția victimei X, acesta a introdus mâna în geanta acesteia. În geantă se aflau o pereche de ochelari de vedere în valoare de 600 de lei, un card bancar, buletinul de identitate pe numele lui X și bani în sumă de 2000 de lei. Intenția lui Z.I. nu a fost realizată din cauze independente de voința lui, deoarece a fost reținut de către X în timpul sustragerii [7]. În această speță s-a ignorat că infracțiunea, prevăzută la alin. (1) art. 192 CP RM, se consideră consumată din momentul începerii săvârșirii acțiunii de sustragere (introducerea mâinii în buzunarul victimei, tăierea poșetei victimei cu lama, manipularea lacătului de la servieta victimei etc.), chiar dacă făptuitorului nu i-a reușit să obțină posibilitatea reală de a se folosi sau a dispune de bunurile victimei la propria sa dorință. Începerea executării laturii obiective a sustragerii marchează consumarea infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 192 CP RM, nu tentativa la această infracțiune.

Firește, la categoria de infracțiuni de execuție promptă poate fi raportată nu doar infracțiunea prevăzută la alin. (1) art. 192 CP RM. În aceeași categorie poate fi inclusă, de exemplu, infracțiunea prevăzută la alin. (1) art. 188 CP RM. Analiza acestei norme arată că efectuarea primului act de executare (și anume – a atacului asupra victimei, dacă acesta este însoțit de aplicarea violenței periculoase pentru viața sau sănătatea victimei ori de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe) coincide cu momentul de consumare a infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 188 CP RM.

Unii doctrinari consideră că pungășia și tâlhăria sunt infracțiuni cu componentă formal-redușă.* Nu împărtășim această opinie. Infracțiunile cu componentă formal-redușă nu pot să reprezinte un tip aparte de infracțiuni, de rând cu infracțiunile formale și cu cele materiale. Considerăm întemeiată concepția, conform căreia noțiunea „infracțiune de execuție promptă” este opusă noțiunii „infracțiune de execuție lentă”, nu noțiunii „infracțiune formală”. În contextul analizat, noțiunile „infracțiune de execuție promptă” și „infracțiune de execuție lentă” sunt părți ale noțiunii mai largi „infracțiune formală”. Niciuna dintre aceste părți nu poate fi echivalată cu întregul.

Cei, care optează pentru folosirea noțiunii „infracțiune cu componentă formal-redușă”, consideră că astfel de infracțiuni se consumă „la etapa acțiunilor pregătitoare sau a acțiunilor îndreptate nemijlocit spre vătămarea obiectului apărării juridico-penale” [8, p. 13]. În realitate, infracțiunea, prevăzută la alin. (1) art. 188 CP RM, se consideră consumată din momentul săvârșirii atacului asupra victimei, dacă acesta este însoțit de aplicarea violenței periculoase pentru viața sau sănătatea persoanei agresate ori de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe. Un asemenea atac nu constituie nici pregătire, nici tentativă la vreo infracțiune. Or, așa cum susține cu drept cuvânt A. Ciorba, „[art. 188 CP RM] stabilește răspunderea nu pentru infracțiunea de sustragere. [...] Din această cauză nu este întemeiat să se afirme că momentul de consumare a tâlhăriei a fost deplasat de către legislator la etapa de pregătire sau de tentativă de infracțiune. [...] În cadrul infracțiunii de tâlhărie, sustragerea îndeplinește rolul de acțiune-scop. Fiind doar o parte a infracțiunii de tâlhărie, această acțiune nu poate caracteriza de sine stătător momentul de consumare a tâlhăriei. Neglijarea acestei reguli ar însemna echivalarea întregului cu o parte a sa” [9].

Așadar, în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 188 CP RM, tentativa este imposibilă nu deoa-

* A se vedea, de exemplu: Borodac A. *Manual de drept penal: partea specială*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2004. p. 16.; Grama M., Botnaru S., Șavga A., Grosu V. *Dreptul penal: partea generală*. Vol. I, Tipografia Centrală, Chișinău, 2012. p. 172-173.

rece această infracțiune se consumă la etapa pregătirii sau a tentativei de infracțiune. În realitate, în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 188 CP RM, tentativa este imposibilă întrucât primul act de executare se realizează simultan cu momentul de consumare a infracțiunii.

Controversele, legate de posibilitatea tentativei în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 188 CP RM, au sporit odată cu formularea următoarei explicații în alin. 4 pct. 10 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor: „În cazurile când, în scopul sustragerii bunurilor altei persoane, victimei i-au fost administrate împotriva voinței ei ori prin înșelăciune substanțe cu efecte puternice, toxice sau euforizante periculoase pentru viață sau sănătate, cu intenția de a aduce victima într-o stare de neputință, aceste acțiuni urmează a fi calificate ca tâlhărie [...]” [10]. Astfel, în opinia Plenului CSJ, atacul asupra victimei ar putea dura atât timp cât durează aducerea acesteia în stare de neputință. Altfel spus, în viziunea Plenului CSJ, atacul din cadrul tâlhăriei este susceptibil de desfășurare în timp.

Din explicația Plenului CSJ ar reieși că fapta urmează a fi considerată tentativă de tâlhărie în cazul în care aducerea victimei în stare de neputință nu și-a produs efectul din cauze independente de voința făptuitorului. Totuși, în pct. 23 al Hotărârii Plenului CSJ nr. 23/2004 se menționează: „Tâlhăria se consideră consumată din momentul atacului asupra unei persoane în scopul sustragerii bunurilor, săvârșite cu aplicarea violenței periculoase pentru viața sau sănătatea persoanei agresate ori cu amenințarea aplicării unei asemenea violențe” [10]. Această din urmă explicație vine în contradicție cu prima. La concret, nu este clar ce înseamnă „momentul atacului”, odată ce Plenul CSJ consideră că atacul poate avea o execuție lentă.

Subliniem că tentativa nu este posibilă doar în acele cazuri când tâlhăria și pungășia îmbracă forma infracțiunii de execuție promptă. Ne referim la ipotezele prevăzute la alin. (1) art. 188 și alin. (1) art. 192 CP RM. În alte cazuri este posibilă tentativa de pungășie și tentativa de tâlhărie. Ne referim la cazul în care tâlhăria este comisă prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință. În acest caz, făptuitorul încearcă să pătrundă în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință, însă aceasta nu-i reușește din cauze ce nu depind de voința lui. Ca urmare, răspunderea trebuie aplicată în baza art. 27 și lit. d) alin. (2) art. 188 CP RM. De asemenea, tentativa este posibilă în cazurile în care pungășia și tâlhăria îmbracă forma infracțiunii materiale. Ne referim la acel caz când tâlhăria presupune cauzarea de daune în proporții considerabile (lit. f) alin. (2) art. 188 CP RM) și la cazurile când valoarea bunurilor sustrase prin tâlhărie sau pungășie depășește 40 ori 100 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei (alin. (4) sau (5) art. 188 ori alin. (3) sau (4) art. 192 CP RM).

În altă ordine de idei, din art. 29 CP RM nu rezultă cu claritate dacă tentativa este posibilă în cazul unei infracțiuni continue sau nu.

M. Pocora este de părerea că tentativa nu este posibilă în cazul infracțiunilor continue, fără însă a-și argumenta poziția [6]. Încercând să găsim argumente în această chestiune, vom reproduce opinia lui S. Copetchi și I. Hadîrcă: „Momentul inițial al infracțiunilor continue începe cu săvârșirea acțiunii infracționale. Tot atunci apare și momentul final al acțiunii. Deci, în cazul infracțiunilor continue, momentul inițial și cel final coincid. Infracțiunea continuă se consumă din momentul săvârșirii acțiunii. Adică, din momentul începerii păstrării ilegale a armei de foc fapta respectivă se consideră consumată. De aceea, încetarea activității infracționale din cauze dependente sau independente de voința făptuitorului, ulterior consumării infracțiunilor continue, constituie momentul epuizării activității infracționale continue” [2, p. 130]. În anumite privințe, această părere se întrepătrunde cu definiția propusă de către A. Boroș, M. Gorunescu și M. Popescu. Acești autori consideră că infracțiune continuă este „infracțiunea al cărei element material este susceptibil de prelungire în timp și care odată ajunsă la momentul consumativ se prelungește până la un moment, numit al epuizării, la care încălcarea normei încetează” [3, p. 158].

Din analiza acestor două puncte deducem două concluzii importante: 1) în cazul infracțiunilor conti-

nue, momentul inițial și cel final coincid; 2) în cazul acestor infracțiuni, întreruperea activității infracționale din cauze independente de voința făptuitorului se referă la momentul de epuizare a infracțiunii, depășind momentul de consumare a infracțiunii. Ambele concluzii sugerează aceeași idee: tentativa este exclusă în cazul infracțiunii continue.

Unii doctrinari sunt tentați să includă în lista de infracțiuni continue fapte infracționale care nu posedă o asemenea caracteristică. Acești doctrinari ignoră faptul că nici infracțiunile de execuție promptă, nici infracțiunile de execuție lentă, a căror săvârșire are o durată determinată, nu pot fi considerate infracțiuni continue. În acest context, pune în gardă, de exemplu, părerea exprimată de către A.N. Krasikov: „Întrucât răpirea mijlocului de transport este o infracțiune continuă, făptuitorul continuă să se afle la etapa infracțiunii consumate până când activitatea infracțională îi va fi curmată, sau făptuitorul se va autodenunța, sau făptuitorul va înceta să folosească mijlocul de transport din alte considerente” [11, p. 196-197].

Considerăm că infracțiunea prevăzută la art. 192¹ CP RM nu este continuă. Răpirea nu poate fi nicicum o activitate infracțională săvârșită neîntrerupt, timp nedeterminat. În art. 192¹ CP RM legiuitorul stabilește răspunderea nu pentru folosirea ilegală a mijlocului de transport, ci pentru răpirea acestuia. Răpirea este premisa folosirii ilegale, însă nu se identifică cu aceasta. A afirma că este continuă infracțiunea de răpire a mijlocului de transport, ar însemna să constatăm că, pe parcursul folosirii ilegale a mijlocului de transport, ne aflăm în prezența tentativei de infracțiune. Cu alte cuvinte, că sunt doar puse în pericol (nu lezate efectiv) relațiile sociale cu privire la posesia asupra mijlocului de transport. Ar fi incorectă o asemenea constatare, din moment ce s-au realizat depozitarea și imobilizarea, iar făptuitorul folosește ilegal mijlocul de transport al victimei. Ar fi cu totul impropriu să afirmăm că relațiile sociale cu privire la posesia asupra mijlocului de transport ajung să fie lezate efectiv din momentul încetării activității infracționale sau datorită survenirii unor evenimente care împiedică această activitate. Luând în considerare esența patrimonială a infracțiunii specificate la art. 192¹ CP RM, sunt absolut irelevante astfel de împrejurări.

Spețele din practica judiciară, în care răspunderea s-a aplicat în baza art. 27 și 192¹ CP RM, confirmă această concluzie.*

În cele ce urmează vom examina posibilitatea existenței tentativei în cazul infracțiunilor cu consumare anticipată.

În doctrina penală română, este cvasiunanimă opinia, conform căreia astfel de infracțiuni nu pot presupune etapa de tentativă.

De exemplu, D. Dinuică și M.K. Guiu afirmă că „infracțiunea de luare de mită este o infracțiune cu consumare anticipată, ceea ce înseamnă că tentativa este asimilată formei consumate” [12]. După părerea lui A. Boroi, M. Gorunescu și M. Popescu, infracțiune cu consumare anticipată este „infracțiunea care se consumă și prin comiterea unui act de pregătire a comiterii elementului ei material: ex. luarea de mită, traficul de influență” [3, p. 159]. G.M. Husti menționează: „Infracțiunea de luare de mită este una de consumare anticipată. Cu alte cuvinte, legiuitorul a devansat momentul consumării infracțiunii, lărgind astfel sfera de aplicabilitate a acesteia prin raportare la modalități care din punct de vedere conceptual ar putea fi caracterizate ca fiind acte de pregătire” [13]. De asemenea, P. Dungan, V. Pașca și T. Medeanu menționează: „În raport cu acțiunea de primire a foloaselor, pretinderea este un act preparator, incriminat prin asimilare cu celelalte acte de executare” [14, p. 12]. M. Pocora susține că tentativa nu este posibilă în cazul infracțiunilor cu consumare anticipată [6].

Considerăm că luarea de mită și traficul de influență în sensul legii penale române nu se deose-

* A se vedea în acest sens: Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 18.06.2014. Dosarul nr. 1re-151/2014. Disponibil: http://jurisprudenta-csj.md/search_col_penal.php?id=2533; Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 01.02.2017. Dosarul nr. 1ra-291/2017. Disponibil: http://jurisprudenta-csj.md/search_col_penal.php?id=8122; Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 28.02.2018. Dosarul nr. 1ra-483/2018. Disponibil: http://jurisprudenta-csj.md/search_col_penal.php?id=10591; Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 14.11.2018. Dosarul nr. 1ra-1737/2018. Disponibil: http://jurisprudenta-csj.md/search_col_penal.php?id=12344; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 31.10.2022. Dosarul nr. 1ra-1149/2022. Disponibil: http://jurisprudenta-csj.md/search_col_penal.php?id=22143.

besc în esență de luarea de mită și traficul de influență în sensul legii penale moldave. De aceea, în replică la opiniile doctrinarilor români, reproduse mai sus, poate fi prezentat argumentul invocat de C. Brînză: „Bineînțeles, conform legii în vigoare, pretinderea nu poate fi considerată pregătire de infracțiunea prevăzută la art. 333 CP RM în prezența modalității normative de luare. Totodată, promisiunea și oferirea nu pot fi considerate pregătire de infracțiunea prevăzută la art. 334 CP RM. În prezența oricăreia dintre modalitățile normative menționate în art. 333 și 334 CP RM, săvârșirea acțiunii prejudiciabile atestă consumarea infracțiunii. Or, indiferent de modalitatea normativă prin care se exprimă, acțiunea prejudiciabilă de luare de mită sau de dare de mită presupune întrunirea tuturor semnelor constitutive ale componenței de infracțiune” [15, p. 192].

Într-adevăr, luarea de mită și traficul de influență în sensul legii penale române și al legii penale moldave sunt infracțiuni cu modalități normative alternative ale faptei prejudiciabile. Tocmai datorită caracterului alternativ al respectivelor modalități, infracțiunea se consideră consumată în prezența oricăreia dintre aceste modalități. Este adevărat că primirea poate fi precedată de pretindere sau de acceptare. Înșă, într-un asemenea caz, infracțiunea se consumă odată cu pretinderea sau cu acceptarea. Prin natura ei, primirea deja presupune pretinderea sau acceptarea pe care le absoarbe și le depășește. Dacă totuși pretinderea sau acceptarea au precedat primirea, nu au coincis în timp cu aceasta, atunci răspunderea va fi aplicată pentru luarea de mită sau traficul de influență în formă consumată în prezența modalității normative de pretindere sau de acceptare a remunerației ilicite. Răspunderea nu se va aplica pentru pregătirea sau tentativa de luare de mită sau de trafic de influență în prezența modalității normative de primire a remunerației ilicite. În caz contrar se va ignora că oricare dintre modalitățile normative ale luării de mită sau ale traficului de influență exprimă tipicitatea infracțiunilor de acest gen. Drept urmare, considerăm nociv și generator de confuzii conceptul de infracțiune cu consumare anticipată.

Cele afirmate mai sus nu trebuie să ducă spre ideea că tentativa se exclude în cazul infracțiunilor cu modalități normative alternative ale faptei prejudiciabile. Această etapă a activității infracționale este posibilă având în vedere ipoteza în care remunerația ilicită este primită, pretinsă sau acceptată în tranșe, iar intenția făptuitorului nu este realizată integral din cauze independente de voința lui. De asemenea, tentativa este posibilă în cazul erorii de fapt (și anume – al erorii cu privire la obiectul material al infracțiunii, cu privire la victima infracțiunii etc.).

Concluzia care se impune este că, doar la prima vedere, art. 27 CP RM este simplu de interpretat. Tocmai datorită acestei simplități înșelătoare, în teoria și practica dreptului penal persistă mai multe stereotipuri legate de tentativa în cazul unor categorii de infracțiuni. În cadrul studiului de față ne-am propus să demontăm unele dintre asemenea stereotipuri. Prin aceasta urmărim să contribuim la prevenirea situațiilor în care, într-un caz din practica judiciară, infracțiunea este considerată consumată, iar într-un alt caz din practica judiciară fapta similară este considerată tentativă de infracțiune. Soluționarea acestei probleme nu poate și nu trebuie să fie neglijată, întrucât infracțiunea consumată și tentativa de infracțiune constituie etape diferite ale activității infracționale. Aceste etape se deosebesc prin gradul de pericol social și, drept urmare, prin gradul de severitate a tratamentului penal. A ignora acest fapt înseamnă a promova inechitatea și ilegalitatea.

Referințe bibliografice:

1. *Codul penal al Republicii Moldova*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128-129.
2. Copețchi S., Hadîrca I. *Calificarea infracțiunilor*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2015. 352 p.
3. Boroi A., Gorunescu M., Popescu M. *Dicționar de drept penal*. All BECK, București, 2004. 415 p.
4. Antoniu G. *Tentativa (doctrină, jurisprudență, drept comparat)*. Tempus, București, 1996. 314 p.
5. Бавсун М.В., Борков В.Н. О возможности покушения на совершение преступления с формальным составом. În: Законодательство и практика, №2, 2010. p. 7-9.
6. Pocora M. *Fapta tentată, formă atipică imperfectă a faptei incriminate*. În: Revista de Drept Penal, nr.

- 3, 2015. p. 20-25.
7. *Decizia Plenului Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 23.02.2022*. Dosarul nr. 1ra-209/2022. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20455.
 8. Иванчина С.А. *Оконченное преступление: закон, теория, практика*. В: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2012. 25 p.
 9. Ciorba A. *Controverse privind structura componentei infracțiunii de tâlhărie*. În: Polish Science Journal, Is. 10, 2019. p. 163-169.
 10. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor*. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310.
 11. *Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть*. Под ред. Б.Т. Разгильдиева, А.Н. Красикова. СЮИ МВД России, Саратов, 1999. 672 p.
 12. Dinuică D., Guiu M.K. *Luarea de mită în noul Cod penal*. În: Revista Universul Juridic, nr. 6, 2015. p. 45-53.
 13. Husti G.M. *Formele infracțiunii de luare de mită*. În: Penalmente Relevant, nr. 2, 2018. p. 48-64.
 14. Dungan P., Pașca V., Medeanu T. *Drept penal. Partea specială. Prezentare comparativă a noului Cod penal și a Codului penal din 1968*. Vol. II, Universul Juridic, București, 2013. 590 p.
 15. Brînza S. *Răspunderea penală pentru luarea de mită și darea de mită*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2021. 428 p.

ABORDĂRI JURIDICE CONTEMPORANE PRIVIND PREVENIREA ȘI COMBATAREA FENOMENULUI DE OBTINERE FRAUDULOASĂ ȘI DELAPIDARE A FONDURILOR EXTERNE

PORUBIN Roman,

doctorand, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0001-8103-0137

Summary: Fraud involving public funds is sometimes related to corruption [1, 2], which is traditionally understood as any act or omission that abuses or seeks to abuse public authority in order to obtain improper benefits. For example, if a grantee bribes an official to accept unreasonably high expenses, both an act of fraud and an act of corruption have been committed.

Keywords: means from external funds, entrusted, fraud, use, presentation, obtaining, embezzlement, beneficiary, sanctions.

Prin Legea nr. 112 din 02 iulie 2014, a fost ratificat Acordul de Asociere Republica Moldova (RM) – Uniunea Europeană (UE). Potrivit dispozitivului art. 50 *Lupta împotriva fraudei și a corupției* din Acord, părțile cooperează în ceea ce privește – îmbunătățirea metodelor de combatere și de prevenire a fraudei și a corupției în domeniul de gestionare a finanțelor publice, politica bugetară, controlul intern, inspecția financiară și auditul extern, inclusiv cooperarea între organismele administrative relevante. Astfel, Republica Moldova și-a asumat executarea și îndeplinirea dezideratelor rezultate din Acordul de Asociere cu privire la fraudele finanțelor publice, elaborând Foaia de parcurs și Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM-UE.

Protejarea intereselor financiare ale Uniunii Europene reprezintă un deziderat important atât al instituțiilor comunitare, cât și al autorităților naționale. Anual din fondurile externe se finanțează numeroase programe/ proiecte care îmbunătățesc viața cetățenilor Republicii Moldova, însă utilizarea necorespunzătoare a fondurilor acordate îi afectează în mod direct pe cetățeni și prejudiciază întregul proiect european [3].

La etapa actuală, Republica Moldova este beneficiară a peste 3.373 mldr EUR (angajamente totale), 1.441 mil EUR (debursări totale) care sunt implementate în cadrul a 601 proiecte naționale [4]. Procesul de monitorizare și supraveghere a implementării proiectelor/ programelor este efectuat de către Cancelaria de Stat a Republicii Moldova prin prezentarea de către beneficiari a unor rapoarte, însă, procesul dat nu implică un control riguros din partea statului în ceea ce privește fraudarea sau delapidarea fondurilor externe.

Potrivit ultimului raport prezentat de Ministerul Finanțelor, în anul 2022 au fost înregistrate debursări în cadrul proiectelor finanțate din surse externe reflectate în Bugetul Public Național (BPN) în sumă totală de 12.7 mldr MDL [5].

Printre top sectoare recipiente a asistenței externe se remarcă următoarele: infrastructura drumurilor, sănătate, agricultură, ordine publică, servicii economice generale, etc.

Conform datelor prezentate de partenerii externi de dezvoltare, volumul asistenței externe acordate Republicii Moldova în perioada anului 2021 a totalizat 889.7 mil EUR, dintre care au fost debursate pentru atenuarea crizei pandemice COVID-19 – 75.2 mil EUR și crizei energetice – 60.4 mil EUR.

Parlamentul Republicii Moldova, prin Legea nr. 105 din 26 mai 2016, a instituit răspunderea penală pentru fraudarea mijloacelor provenite din sursele externe, fiind completat Codul penal cu art. 332¹ Obține-

rea frauduloasă a mijloacelor din fonduri externe și art. 332² Delapidarea mijloacelor din fondurile externe [6].

În conformitate cu art. 126¹ din Codul penal, prin „mijloace din fonduri externe” se înțelege resursele financiare sau materiale alocate în calitate de granturi, subvenții, credite, donații, împrumuturi, ajutor umanitar de către alte state, Comunitatea Europeană ori instituții, organizații sau asociații internaționale, persoane fizice ori juridice străine, garantate sau contractate de către stat, precum și cele nerambursabile.

Deși există un cadru normativ în vigoare care prevede răspunderea penală pentru obținerea frauduloasă sau delapidarea mijloacelor din fondurile externe, până în prezent prevederile art. 332¹ și art. 332² din Codul penal, nu au format obiectul unei investigații penale aflate în gestiunea Procuraturii Republicii Moldova, organelor de urmărire penală și nici a instanțelor judecătorești naționale. Drept motive rezonabile de inaplicabilitate eficientă a cadrului legal existent în materia combaterii fenomenului fraudării mijloacelor externe ar fi chiar lipsa cadrului teoretic și respectiv a practicii judiciare în domeniu. Astfel, în lipsa literaturii naționale de specialitate privind abordarea doctrinară a prevederilor legale incriminatorii de la art. 332¹ și art. 332² din Codul penal, se constată o reținere din partea reprezentanților autorităților naționale cu atribuții de prevenire și combatere a fenomenului, de aplicare în practică a prevederilor legale.

Cu toate că de 7 ani în Legea penală națională este încriminată răspunderea pentru acțiuni de dobândire frauduloasă și sustragere a mijloacelor din fondurile externe, există o reținere din partea justițiarilor de a aplica în practica judiciară a reglementărilor existente din Codul penal. Prin inexistența practicii judiciare la subiectul de referință, se disting două situații – sau în Republica Moldova mijloacele provenite din sursele externe nu sunt obținute fraudulos și nici nu sunt delapidate sau există o problemă de aplicabilitate a mecanismelor instituite prin lege în vederea prevenirii și contracarării acestui fenomen.

Fraudele comise împotriva fondurilor gestionate de organizații, cum sunt fondurile UE, constituie infracțiuni ascunse, ceea ce înseamnă că nu pot fi descoperite fără controale *ex ante* sau *ex post* efectuate special în acest scop. Întrucât astfel de controale nu pot fi exhaustive și nu sunt întotdeauna productive, unele cazuri rămân nedetectate. Această situație este agravată de lipsa de victime individuale ale fraudelor comise împotriva fondurilor gestionate de organizații, care să raporteze aceste infracțiuni și să le supună atenției autorităților competente [7]. Din cauza naturii sale ascunse, fenomenul de fraudă nu poate fi estimat doar pe baza statisticilor oficiale privind cazurile raportate și investigate. Metodele de cercetare sociologică ar putea furniza informații suplimentare utile cu privire la amploarea și la natura problemei.

Cu referire la structura normei de incriminare de la art. 332¹ din Codul penal „Obținerea frauduloasă a mijloacelor din fonduri externe”, legiuitorul a instituit răspunderea penală pentru săvârșirea modalităților normative prevăzute la alin. (1) după cum urmează: „folosirea ori prezentarea de documente, înscrisuri sau date vădit false, inexacte ori incomplete pentru primirea aprobărilor sau garanțiilor necesare acordării finanțărilor obținute sau garantate din fonduri externe, precum și omisiunea de a furniza datele cerute potrivit legii pentru obținerea de mijloace din fonduri externe, dacă fapta are ca rezultat obținerea frauduloasă a acestor mijloace financiare” clasificând-o drept o infracțiune mai puțin gravă. În continuare, la alin. (2) al normei de referință, răspunderea penală se agravează prezentând o infracțiune gravă în situația modalităților normative citate, dacă au fost: a) săvârșite de două sau mai multe persoane; b) care au cauzat daune în proporții mari; c) săvârșite de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional, iar la alin. (3) al normei, în situația săvârșirii uneia din modalitățile normative cu cauzarea de daune în proporții deosebit de mari, răspunderea penală se agravează.

Din lecturarea dispoziției instituite la art. 332² din Codul penal „Delapidarea mijloacelor din fondurile externe”, la alin. (1) a fost incriminată următoarea modalitate normativă: „delapidarea mijloacelor din fon-

durile externe” fiind clasificată drept o infracțiune mai puțin gravă, iar la alin. (2) și (3) al normei citate, răspunderea penală se agravează în situațiile în care aceeași acțiune este săvârșită: a) de două sau mai multe persoane; b) în proporții mari; c) de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional, și respectiv pentru alin. (3) când toate acțiunile indicate mai sus, au fost săvârșite: a) de o persoană cu funcție de demnitate publică; b) în proporții deosebit de mari; c) în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizații criminale.

Trebuie să notăm aici un aspect relevant, că structura dispozițiilor de incriminare instituite de legiuitor la art. 332¹ și art. 332² din Codul penal, în alin. (1) al normelor citate, cu excepția modalităților normative descrise, legiuitorul le-a clasificat ca fiind infracțiuni mai puțin grave, prevăzând în ambele cazuri pentru persoanele fizice sancțiunea principală sub formă de închisoare de la 2 la 5 ani, în cazul amenzii cuantumul acesteia este unul diferit însă nu esențial, însă în partea ce ține de sancțiunea complementară sub formă de privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții, remarcăm că această pedeapsă a fost prevăzută doar la art. 332¹ alin. (1) din Codul penal și rămâne de neînțeles de ce legiuitorul a optat pentru neincluderea acesteia în calitate de pedeapsă complementară și la art. 332² alin. (1) din Codul penal în cazul persoanei fizice, or acest raport a fost respectat în agravantele de la alin. (2) și (3) al normelor citate supra.

Pe plan național, o contribuție substanțială la perceperea fenomenului și nemijlocit a conceptului de infracțiuni privind obținerea frauduloasă și delapidarea mijloacelor din fondurile externe, a fost adusă de autorii Vitalie Stati și Ruslan Popov prin publicarea articolului științific „Obținerea frauduloasă a mijloacelor din fondurile externe, precum și delapidarea acestor mijloace în atenția legii penale a Republicii Moldova” publicat în anul 2016 în Revista Studias Universitatis Moldaviae [8, p. 219-230]. Cu referire la infracțiunea prevăzută la art. 332¹ din Codul penal, după părerea autorilor, obiectul juridic special al infracțiunilor specificate la art. 332¹ din Codul penal are un caracter complex. Astfel, obiectul juridic principal îl constituie relațiile sociale cu privire la obținerea legală a mijloacelor din fondurile externe a căror mărime: nu atinge proporțiile mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1)); se exprimă în proporții mari (în ipoteza infracțiunii specificate la litera b) alineatul (2); se exprimă în proporții deosebit de mari (în situația infracțiunii prevăzute la alineatul (3)). La rândul său, obiectul juridic secundar îl formează relațiile sociale cu privire la posesia asupra mijloacelor din fondurile externe a căror mărime: nu atinge proporțiile mari (în cazul infracțiunii specificate la alineatul (1)); se exprimă în proporții mari (în ipoteza infracțiunii prevăzute la litera b) alineatul (2); se exprimă în proporții deosebit de mari (în situația infracțiunii specificate la alineatul (3)).

De remarcat că, lucrarea științifică a autorilor V. Stati și R. Popov prezintă o importantă sursă doctrinară pentru justițiabili, ținând cont de faptul că infracțiunile prevăzute la art. 332¹ și 332² din Codul penal au fost introduse în legea penală recent, adică în anul 2016, pe plan național se atestă lipsa abordărilor științifice și doctrinare cât și a practicii judiciare de altfel la acest capitol, din acest considerent materialul științific analizat cu ideile autorilor în care sunt reflecții semnificative asupra fenomenului de obținere frauduloasă sau delapidare a mijloacelor din fondurile externe, contribuie considerabil la instituirea unei practici uniforme și corecte soluționând probleme cu caracter de aplicare a normelor citate.

În 2016 a fost publicat articolul științific al lui Gh. Reniță, care are ca obiect de analiză utilizarea contrar destinației a mijloacelor din împrumuturile interne sau externe garantate de stat [9, p. 219-230]. Cercetarea dată este făcută prin prisma art. 240 din Codul penal „Utilizarea contrar destinației a mijloacelor din împrumuturile interne sau din fondurile externe”. Deși infracțiunile prevăzute la art. 240 din Codul penal sunt distincte de subiectul supus cercetării în prezenta lucrare, având în vedere trăsăturile juridice comune cu normele de incriminare prevăzute la art. 332¹ și 332² din Codul penal în partea ce ține de obiectul material al acestor infracțiuni, acesta este unul comun.

Din lucrările științifice vizând subiectul supus cercetării, publicate în alte state decât în Republica Moldova, putem cu certitudine afirma că fenomenul obținerii frauduloase și delapidării mijloacelor din

fondurile externe, reprezintă un subiect al unor cercetări aprofundate efectuate de specialiștii în domeniu. Printre acestea vom menționa cu prioritate studiile cercetătorilor români ș.a.

Din studiul materialelor științifice la subiect publicate peste hotare, putem mai bine înțelege premisele existente în spațiul european ce țin de incriminarea faptelor de obținere frauduloasă și delapidare de fonduri, formându-ne o viziune mai clară asupra naturii juridice și istoriografiei faptelor de operare cu fonduri.

Infrațiunea de deturnare de fonduri este prevăzută în art. 307 din Codul penal al României și are următorul conținut legal: „Schimbarea destinației fondurilor bănești sau a resurselor materiale alocate unei autorități publice sau instituții publice, fără respectarea prevederilor legale, se pedepsește cu închisoarea de la un an la 5 ani”. Infrațiunea de deturnare de fonduri se găsește incriminată în art. 307 din Codul penal al României, într-o variantă tip și o variantă asimilată. Varianta tip constă în schimbarea destinației fondurilor bănești ori a resurselor materiale alocate unei autorități publice sau instituții publice, fără respectarea prevederilor legale. Varianta asimilată presupune schimbarea, fără respectarea prevederilor legale, a destinației fondurilor provenite din finanțările obținute sau garantate din fonduri publice [10, p. 102-115].

Autorul consideră că în situația în care fondurile sunt obținute ilegal se va reține infrațiunea de obținerea ilegală de fonduri europene, prevăzută în art. 18¹ din Legea nr. 78/2000. În această situație, nu mai contează pentru încadrarea juridică a faptei destinația ulterioară a fondurilor (dacă acestea au fost folosite în scopul în care au fost dobândite sau s-a dat acestora o altă întrebuințare). Cu privire la această infrațiune se pune problema dacă există deturnare de fonduri în sensul de fraudă atunci când într-adevăr destinația banilor este schimbată, dar se face doar o relocare a resurselor financiare în cadrul aceluiași proiect, dintr-un capitol bugetar în altul sau chiar între subpunctele aceluiași capitol bugetar.

De altfel, par. 1 din Convenția elaborată în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană (Convenția PIF) atunci când definește termenul de fraudă include în aceasta și deturnarea fondurilor în alte scopuri decât cele pentru care au fost acordate inițial, însă cu condiția să aducă atingere intereselor financiare ale Comunităților Europene.

Tocmai de aceea suntem de acord cu opinia exprimată în sensul că în cazul mai sus arătat nu se poate reține infrațiunea de deturnare de fonduri, câtă vreme resursele financiare sunt utilizate în interesul proiectului și a politicii finanțate, nefiind întrunită condiția potrivit căreia schimbarea destinației fondurilor trebuie să aducă atingere intereselor financiare ale UE.

Interes prezintă viziunile doctrinare expuse pe marginea art. 18¹-18⁵ Secțiunea 4¹ din Legea României nr. 78/2000 [11, p. 494-545]. De menționat că legiuitorul român a ales o anumită împărțire a acestor infrațiuni. Astfel, primele două modalități de săvârșire a fraudei în materie de cheltuieli din Convenția PIF constituie o infrațiune de sine stătătoare în legislația română, și anume obținerea ilegală de fonduri europene prevăzută în art. 18¹ din Legea nr. 78/2000. Primele două modalități de săvârșire a fraudei în materie de venituri constituie, de asemenea, o infrațiune distinctă, cu modalități de alternative de săvârșire, și anume diminuarea fondurilor europene prevăzută în art. 18³ din Legea nr. 78/2000. Ultima modalitate de la fraudă în materie de cheltuieli, schimbarea destinației fondurilor, și ultima modalitate de la fraudă în materie de venituri, schimbarea destinației unui folos legal obținut, constituie două infrațiuni distincte, dar prevăzute în același art. 18², din Legea nr. 78/2000.

Sistematizarea realizată de legiuitorul român este una criticabilă. Oportun ar fi fost prevederea tuturor modalităților de realizare a fraudei în materie de venituri într-un singur text de lege, eventul cu pedepsirea atenuantă a modalității schimbării destinației fondurilor. O sistematizare similară ar fi fost valabilă și pentru fraudă în materie de cheltuieli.

Una din cauzele juridice de săvârșire a infrațiunilor și a faptelor care pun în pericol relațiile sociale privind buna desfășurare a activității în sfera publică, este lipsa de stabilitate legislativă sau reglementarea este una necorelată sau insuficient de clar formulată [12, p. 34-42].

Fiind o problemă de maximă importanță pentru societate, doctrina penală are preocupări constante privind identificarea cauzelor de natură juridică a acestor fenomene. Susținem teza că dintre cauzele de natură juridică a fraudelor, sunt de bază ineficiența legilor, conjugată cu lipsa de fermitate în aplicarea acestora, devansarea juridicului de realitatea infracțională și slaba motivare financiară a membrilor organelor juridice.

O evaluare detaliată a măsurilor legislative de transpunere și notificate confirmă faptul că legiuitorul național a instituit un cadru legal care derivă din obligațiile naționale asumate aferent Acordului de Aso- ciere ratificat. Totuși, există probleme de conformitate penală nerezolvate care trebuie abordate detaliat, inclusiv aspecte ce trebuie soluționate pentru a permite organelor de drept să efectueze investigații și ur- măriri penale eficace. Problemele de conformitate se referă în cea mai mare parte la deficiențe din legis- lația națională de transpunere a definițiilor penale privind: definiția fraudei care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii Europene, instigarea și complicitatea la săvârșirea oricăreia dintre infracțiunile menționate, precum și tentativa la astfel de infracțiuni.

Mijloacele din fondurile externe pot fi încredințate în virtutea funcției de răspundere a făptuitorului, a raporturilor contractuale sau a însărcinării speciale din partea persoanei care le încredințează. Încredin- țarea mijloacelor din fondurile externe în virtutea raporturilor contractuale poate fi făcută de oricare su- biecte ale dreptului civil, fie ele persoane fizice sau persoane juridice. Încredințarea acestor mijloace în celelalte cazuri se face, în principiu, în privința mijloacelor din fondurile externe a căror beneficiar final (secundar) este o persoană juridică, în cadrul raporturilor de muncă. Aceste cazuri sunt legate, de regu- lă, de folosirea de către făptuitor a situației sale de serviciu [13, p. 167-171].

Modificările la legea penală națională au fost adoptate cu scopul de a întări protecția împotriva in- fracțiunilor care aduc atingere intereselor naționale cât și cele financiare ale Uniunii Europene. Instituirea de răspundere penală pentru fapte de obținere frauduloasă și delapidare de fonduri, aduce valoare adă- ugată prin stabilirea de norme minime comune privind definirea infracțiunilor și de sancțiuni pentru com- baterea fraudelor și a altor activități ilegale care aduc atingere intereselor financiare ale donatorilor ex- terni.

Totuși, evaluarea situației la zi, indică că transpunerea în legislația națională penală a răspunderii penale pentru fraudă de fonduri, necesită încă îmbunătățiri, în special pentru a asigura transpunerea consecventă a definițiilor infracțiunilor menționate, răspunderea persoanelor juridice și a persoanelor fi- zice, precum și sancțiunile privind acestea. Totodată, este necesară transpunerea adecvată a dispoziții- lor legale privind exercitarea competenței de examinare și termenele de prescripție. Pentru o transpune- re adecvată, statul trebuie să facă în continuare demersuri legislative pentru a alinia în totalitate legislația națională cu dispozițiile Directivei (UE) 2017/1371 a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2017 privind combaterea fraudelor îndreptate împotriva intereselor financiare ale Uniunii prin mijloace de drept penal. Tot la nivel național, se impune a fi efectuată o amplă analiză juridico-penală a infracțiunilor și supus studiului obiectul material al acțiunilor încriminate de art. 332¹ și art. 332² din Codul penal, mo- dalitățile normative de săvârșire a acestor infracțiuni, care sunt subiecții acestor fapte ilicite și respectiv urmările prejudiciabile produse prin consumarea infracțiunilor.

În vederea instituirii și uniformizării practicii judiciare, aplicabilitatea unui studiu de profil se va face și prin transferarea rezultatelor obținute, în scopul utilizării lor de către diferite instituții publice naționale, cum ar fi: organele de urmărire penală, instanțele judecătorești teritoriale, Curțile de Apel, Curtea Su- premă de Justiție, Procuratura Generală, Ministerul Justiției, etc.

Note și referințe bibliografice:

1. A se vedea considerentul 8 al Directivei PIF.
2. A se vedea definiția juridică la articolul 4 din Directiva (UE) 2017/1371 (Directiva PIF).
3. *Notă informativă la proiectul de Lege privind modificarea și completarea Codului penal*, aprobată prin

Hotărârea Guvernului nr. 302 din 18 martie 2016.

4. Platforma pentru gestionarea asistenței externe. <http://www.amp.gov.md/portal/>.
5. Raport privind asistența externă acordată Republicii Moldova în anul 2022. <https://mf.gov.md/ro/-content/rapoarte-0>.
6. Codul penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18.04.2022.
7. Curtea de Conturi Europeană, Raportul special nr. 01 „Combaterea fraudei legate de cheltuielile UE: este necesar să se acționeze”. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_01/SR_FRAUD_RISKS_RO.pdf.
8. Stati V., Popov R. Obținerea frauduloasă a mijloacelor din fondurile externe, precum și delapidarea acestor mijloace în atenția Legii Penale a Republicii Moldova. În: Studia Universitas Moldavie, nr. 8(98), 2016. p. 219-230.
9. Reniță G. Utilizarea contrar destinației a mijloacelor din împrumuturile interne sau externe garantate de stat: propuneri de perfecționare a art. 240 CP RM. În: Conferința „Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice”, p. 435-442. <https://juridicemoldova.md/7326/utilizarea-contrar-destinatiei-a-mijloacelor-din-imprumuturile-interne-sau-externe-garantate-de-stat-propuneri-de-perfecționare-a-art-240-cod-penal.html>
10. Balos P. Aspecte teoretice și practice privitoare la infracțiunea de deturarea de fonduri. În: Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională, Chișinău, 2020. p. 102-115.
11. Hotca M.-A., Gorunescu M., Neagu N., Pop D.G., Sitaru A., Geamănu R.-F. Infracțiuni prevăzute în legi speciale (Comentarii și explicații Ediția 5). Editura C.H. BECK, București, 2019. p. 494-545.
12. Murea M. Luarea de mită și primirea de foloase necuvenite – infracțiuni de corupție. Tipografia Wolters Kluwer, România, 2009. p. 34-42.
13. Porubin R. Actualitatea și importanța răspunderii penale pentru obținerea frauduloasă și delapidarea mijloacelor din fondurile externe. În: Conferința „Cadru consolidat de cercetare a problemelor actuale în știința juridică: interferențe dintre drept și tehnologie”, 17 martie 2022, Chișinău, p. 167-171. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/173280.

INFRAȚIUNE CU CARACTER TERORIST: REGLEMENTARE ȘI ABORDARE CONCEPTUALĂ

SÎLI Vitalie,

dr., conf. univ., rector, Institutul Național de Informații și Securitate
„Bogdan, Întemeietorul Moldovei”,
ORCID ID: 0000-0002-1351-3417

Summary: The criminal code of the Republic of Moldova was supplemented by art. 13411, which introduced the concept of a terrorist crime. Through this provision, the legislator specified a distinct category of crimes. However, regardless of this fact, the concrete criminal acts, which form this category of crimes, in the current version of the Criminal Code, are placed in four distinct Chapters. We believe that by highlighting this group of crimes, the legislator has identified the presence of some common features of the facts described, which fact allows their placement in a separate Chapter, arising from the common object of the attack.

Key words: terrorism, terrorist phenomenon, terrorist crime, national security, Criminal Code.

În prezent terorismul reprezintă unul dintre cele mai grave fenomene sociale, care pe măsura evoluției a început să influențeze nu numai asupra securității unor state în parte, ci și asupra stabilității internaționale în general. Dinamica terorismului denotă că acesta a depășit limitele teritoriilor naționale ale statelor devenind o amenințare serioasă pentru umanitate și aducând atingere relațiilor sociale, naționale, politice, interetnice, economice etc. Investigarea factorilor care contribuie la dezvoltarea terorismului, printre care: acutizarea tensiunii sociale, naționalismul, separatismul, extremismul religios etc., demonstrează că activitatea antiteroristă trebuie să fie subiectul principal nu numai pe agenda serviciilor speciale și organele de ocrotire a dreptului, dar și a unui cerc cât mai larg de autorități, organe, organizații, asociații etc. [1].

Fenomenul terorist, aflat în continuă expansiune, este unanim recunoscut drept una dintre cele mai complicate și periculoase manifestări infracționale, care reclamă studii multilaterale minuțioase legate de geneza, evoluția, tactica și scopurile urmărite de acesta. O atenție deosebită trebuie acordată investigării particularităților activității de prevenire și combatere a sa. Există distincții esențiale în ceea ce privește noțiunea, esența și alte trăsături ale terorismului. Unii susțin că terorismul are încărcătură juridică de infracțiune, alții îl consideră fenomen social, terții susțin că ar fi o ideologie temeinică, și totodată adepții acestuia îl mai percep ca pe o metodă de luptă, o modalitate de a se face auziți, metodă de a-și impune propriile opinii, concepții, metodă de constrângere pentru soluționarea conflictelor, metodă de propagare a propriilor interese etc. Este esențial faptul că, în orice situație, terorismul se bazează pe niște principii ideologice ferme și, în general, pe o ideologie puternică. Considerăm că până în momentul în care nu va fi creat un stereotip stabil de percepere a terorismului drept faptă ilegală, amorală și injustă, va fi dificil de realizat dezideologizarea acestuia, iar fără subminarea încrederii în posibilitatea soluționării prin metode teroriste a diverselor conflicte nu va fi stopat terorismul. Evident, prin comiterea unui act terorist pot fi încălcate și/sau puse în pericol mai multe relații sociale sau valori ocrotite de legea penală, decât în cazul altor infracțiuni, terorismul punând în pericol chiar stabilitatea internă a statului, iar uneori, și securitatea internațională [2].

Activitățile criminale ale teroriștilor, grupărilor teroriste și organizațiile este îndreptată nu numai împotriva anumitor indivizi, ci și împotriva societății și statului. Nivelul de pericol sporit al acestei categorii

de infracțiuni implică necesitatea de a adopta măsuri adecvate de ripostă.

În această ordine de idei, un interes deosebit prezintă rolul care revine statului în cazul apariției situațiilor care denotă comiterea unor infracțiuni cu caracter terorist. În general, în cazul săvârșirii unor infracțiuni pe teritoriul statului sau în privința cetățenilor acestuia, statul intervine, prin autoritatea sa exclusivă, pentru a menține ordinea publică și a restabili echitatea socială. În cazul terorismului, în afară de cele menționate, statul, în majoritatea cazurilor, apare involuntar în postură de „parte” a conflictului, deoarece, practic întotdeauna, pretențiile, obiecțiile sau revendicările sunt adresate statului sau anumitor organe ale acestuia. Statul fiind atras direct în conflict, este nevoit să intervină într-un mod specific, comparativ cu cazurile săvârșirii altor tipuri de infracțiuni.

Infracțiunile cu caracter terorist reprezintă o categorie distinctă de infracțiuni care pot fi caracterizate printr-un șir de trăsături comune ce le deosebește de alte categorii de infracțiuni. Perceperea corectă a esenței acestei categorii de infracțiuni poate oferi suport teoretic semnificativ pentru activitatea de prevenire și combatere a fenomenului terorist. De asemenea, pentru asigurarea eficienței activității de prevenire și combatere a manifestărilor cu caracter terorist este necesară examinarea infracțiunilor cu caracter terorist în baza trăsăturilor caracteristice ale acestora.

Așadar, studiul aprofundat al infracțiunilor cu caracter terorist are importanță atât științific-cognitivă, cât și practică, permițând studierea multilaterală a acestei categorii de infracțiuni, stabilirea locului acestora în cadrul Codului penal, a obiectului de atentare, a algoritmului de acțiune a criminalilor (exteriorizat în latura obiectivă a anumitei fapte prejudiciabile), identificarea căilor, direcțiilor de combatere a acestui tip de criminalitate, perceperea esenței legislației ce reglementează răspunderea pentru comiterea unei anumite infracțiuni cu caracter terorist.

Cunoașterea formelor de exteriorizare a fenomenului terorist (manifestat prin infracțiunile cu caracter terorist) prezintă interes practic deosebit, deoarece activitatea teroristă întotdeauna se exteriorizează într-o anumită formă, care, de fapt, și poate conduce la perceperea justă a caracterului infracțiunii, identificarea prezenței unor trăsături inerente infracțiunii cu caracter terorist, precum și a concepției legiuitorului cu privire la structura și criteriile de atribuire a anumitor fapte prejudiciabile la această categorie de infracțiuni.

Infracțiunile cu caracter terorist se deosebesc una de alta prin conținutul concret, structura, pericol, valorile și relațiile sociale afectate sau puse în pericol. Logica evidențierii categoriei respective de infracțiuni rezultă necesitățile teoriei și a legiuitorului de a asigura uniformizarea percepției și studierii complexe a acestei categorii de fapte penale. În acest caz va deveni posibilă identificarea particularităților specifice infracțiunilor cu caracter terorist și criteriilor de atribuire a unor fapte prejudiciabile la această categorie de infracțiuni.

Codul penal al Republicii Moldova prevede, în cadrul art. 134¹¹, 17 componente de infracțiune care sunt atribuite la categoria infracțiunilor cu caracter terorist. Spre deosebire de alte categorii de infracțiuni, cum ar fi infracțiunile economice, infracțiunile militare etc., infracțiunile cu caracter terorist nu sunt sistematizate într-un singur capitol al Codului penal.

În conformitate cu această prevedere, sub infracțiunea cu caracter terorist înseamnă una dintre infracțiunile prevăzute la articolele 140¹, 142, 275, 278, 278¹, 279¹, 279², 279³, 280, alin. (2) al art. 284, art. 289¹ alin. (1¹) și (2) al art. 292 în parte a actelor prevăzute la alin. (1¹), art. 295, 295¹, 295², 342 și 343 din Codul penal al Republicii Moldova.

Este recunoscut la nivel internațional faptul că activitățile teroriste includ nu numai executarea directă a unui act terorist, ci și însoțirea activității care promovează terorismul.

Normele juridico-penale care prevăd răspunderea pentru infracțiunile cu caracter terorist sunt, în esență, norme antiteroriste, aflate în proces permanent de perfecționare. Conform ultimelor modificări, art. 134¹¹ din Codul penal al RM a fost completat cu art. 279³ „Călătoria în scop terorist”.

De fapt, drept punct de pornire pentru constituirea legislației antiteroriste specializate a servit spori-

rea numărului atentatelor teroriste înregistrate pe continentul european, la începutul anilor 70 ai secolului trecut. Astfel, au fost create premise pentru unificarea eforturilor unui șir de state europene orientate spre dezvoltarea legislației interne și internaționale în domeniul combaterii terorismului. În acest context, asemenea state ca Marea Britanie, Germania, Spania, Italia, Franța, nu doar au operat modificări structurale în legislație, dar și au adoptat mai multe legi antiteroriste speciale [3].

Codul penal al RM nu conține o definiție a noțiunii de „infracțiuni cu caracter terorist”, limitându-se la trecerea în revistă a infracțiunilor care sunt atribuite la categoria respectivă. Aspectul pozitiv major în cazul dat constă în faptul că enumerarea precisă a componentelor de infracțiuni care sunt percepute drept având caracter terorist exclude posibilitatea unor interpretări extensive. Concomitent, acest fapt nu exclude posibilitatea elaborării unei definiții la nivel doctrinar.

Pentru a elabora o definiție precisă a infracțiunilor cu caracter terorist, este necesar, în primul rând, a identifica trăsăturile comune faptelor corespunzătoare. În afară de aceasta, este necesară analiza actelor normative internaționale în materie, care conțin recomandări referitor la atribuirea anumitor fapte la categoria infracțiunilor cu caracter terorist [4].

În contextul promovării propunerii privind sistematizarea infracțiunilor cu caracter terorist în baza criteriilor caracteristice comune, considerăm oportună includerea în Codul penal al Republicii Moldova a Capitolului intitulat „Infracțiuni cu caracter terorist și conexe terorismului”. În capitolul respectiv urmează a fi prevăzute faptele penale prin care se pun în pericol valorile sociale și relațiile sociale omogene.

Terorismul este o amenințare foarte gravă la adresa securității naționale și internaționale. Gravitatea fenomenului, constă în abilitatea rețelelor și organizațiilor teroriste de a surprinde prin modul de acțiune, prin felul de a folosi potențialul tehnic și financiar de care dispun teroriștii, prin gradul ridicat de incertitudine și de creare a unei stări de spaimă care însoțesc actele teroriste dar mai ales dificultățile care apar în explicația actului în sine [5].

În cazul infracțiunilor cu caracter terorist, spre deosebire de alte categorii de infracțiuni, se evidențiază în mod deosebit tendința infractorilor de a prejudicia mai multe valori sociale ocrotite în cadrul statului, precum și manifestarea unei atitudini specifice față de acestea. Astfel, teroriștii, prin comiterea unei infracțiuni cu caracter terorist, tind nu doar să obțină rezultatul scontat prin comiterea infracțiunii, dar și să utilizeze efectul acesteia în interes propriu. În asemenea condiții, devine evident caracterul complex al infracțiunii cu caracter terorist, dar și al obiectului juridic asupra căruia se atentează în cazul comiterii acestora [6].

Specificul acestei categorii de infracțiuni constă în faptul că în actuala redacție a CP RM legiuitorul le-a plasat în patru capitole diferite. De fapt, primate în ansamblu, infracțiunile cu caracter terorist atentează asupra securității naționale deoarece prejudiciază, pun în pericol sau amenință mai multe domenii ale acesteia (securitatea în domeniul transporturilor, securitatea publică, securitatea de stat), precum și ale celei internaționale [7].

În context, susținem că securitatea națională, în sens larg (ca obiect juridic generic), se caracterizează prin asigurarea unei stări de protecție: a unor condiții sigure de funcționare a societății, a sănătății populației și moralității, a securității ecologice, a securității transportului și infrastructurii critice, a securității publice, a securității de stat și a securității informatice.

În cercetarea conceptului de securitate națională este necesar de extins și aprofundat câmpul de cuprindere a securității naționale prin identificarea exhaustivă a principalelor sectoare în care aceasta acționează. Securitatea națională fiind afectată în cinci sectoare principale: militar, politic, economic, social și de mediu. Această delimitare a permis evaluarea sectorului de securitate în funcție de principalele amenințări și vulnerabilități provenite din cadrul domeniilor de securitate [8].

Deci, generalizând, susținem că infracțiunile cu caracter terorist reprezintă o categorie distinctă de fapte penale care atentează asupra securității naționale și pun în pericol principalele valori sociale ocrotite de lege. Din acest motiv, în scopul eficientizării percepției esenței acestora, al identificării trăsăturilor

comune și al asigurării combaterii eficiente al acestui gen de crime considerăm oportună identificarea obiectului juridic generic și special al lor, extinderea cercului de infracțiuni cu caracter terorist cu cele conexe terorismului și asigurarea unei reglementări uniforme și conforme necesităților practice de combatere a acestui fenomen criminal.

Referințe bibliografice:

1. Sili V. *Unele aspect teoretico-practice ale activității antiteroriste*. În: Materialele conferinței științifico-practice din 27 ianuarie 2012 „Procuratura Republicii Moldova la 20 de ani. Rolul și locul Procuraturii într-un stat de drept”. Chișinău, 2012. pag. 93-103.
2. Sili V., Pleșca R. *Terorismul și unele particularități de contracarare a acestuia*. Chișinău, 2010. p. 128.
3. Жолболдин Т.К. *Борьба с терроризмом – стандарты Совета Европы*. // <https://cyberleninka.ru/article/n/borba-s-terrorizmom-standarty-soveta-evropy>.
4. Sili V. *Conceptul infracțiunilor cu caracter terorist*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2018. p. 65.
5. Sili V. *Generalități privind activitatea teroristă. Trăsături, esență, ripostă*. În: Revista Studii Juridice Universitare, anul VI, nr. 1-2, Chișinău, ULIM, 2013. p. 195-204.
6. Ulianoschi X., Sili V. *Unele sugestii cu privire la obiectul juridic generic al infracțiunilor cu caracter terorist*. În: Revista Națională de Drept, nr. 1-3 (219-221), 2019. p. 31-43.
7. Ulianoschi X., Sili V. *Obiectul juridic special al infracțiunilor cu caracter terorist*. În: Materialele conferinței științifico-practice naționale „Mandatul de securitate: probleme actuale de interpretare, legislație și practică” din 08 septembrie 2020, Chișinău, 2020. p. 146-154.
8. *Securitatea Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale*. Institutul de Cercetări Juridice, și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, Tipografia Centrală, Chișinău, 2016.

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND CONCEPEREA ACTIVITĂȚII DE PREVENIRE CRIMINOLOGICĂ

BOTNARU Gheorghe,

criminolog,

ORCID ID: 0009-0007-3892-7433

Résumé: La conception de l'activité de prévention constitue un procès qui inclut plusieurs composants et étapes consécutives, alors que la rédaction du projet de prévention vient de formaliser les résultats d'un travail assidu de recherche, d'analyse, de pronostique et de planification. L'activité de prévention peut viser autant un problème existant qu'un sujet présomptif qui n'existe pas en ce moment, mais qui pourrait apparaître et se manifester, dans le futur, sous l'influence des facteurs favorables. La prévention peut être réalisée autant au niveau macrosocial que microsocioal. Donc, on peut élaborer des de projets de prévention, au niveau de pays, région localité, secteur, institution. Une chose reste certes: un projet de prévention, quelle que soit la nature et la dimension, doit respecter certaines exigences méthodologiques.

Mots clés: prévention, crime, criminel, activité de prévention, prévention criminologique, prévention du crime, projet de prévention, évaluation de la mise en œuvre du projet de prévention.

Conceperea activității de prevenire constituie un proces ce include mai multe componente și etape consecutive iar redactarea proiectului de prevenire nu vine decât să formalizeze rezultatele unei munci sânguinoase de cercetare, de analiză, de previziune și de planificare.

Activitatea de prevenire poate viza atât o problemă existentă, cât și una prezumptivă, care încă nu există în momentul de față, însă ar putea să apară și să se manifeste, în viitor, sub influența factorilor favorabili.

În literatura de specialitate putem găsi diferite abordări cu privire la organizarea prevenirii. O serie de abordări sunt axate, în principal, pe prevenirea individuală (criminologia clinică), în timp ce altele includ o combinație a elementelor de prevenire individuală și situațională^{*}. De asemenea, putem întâlni tratări cu un caracter mai general referitoare la criminalitate sau anumite tipuri de crime^{**}. Este dificil a opina care dintre aceste viziuni sunt mai reușite. Tindem mai degrabă să credem că alegerea uneia sau alteia depinde de ansamblul factorilor proprii fiecărei situații. Din perspectiva unei abordări multidimensionale, ar fi bine ca prevenirea criminologică să fie organizată atât la nivel macrosocial, adică să prevadă tratarea problemei criminalității și a delictului la nivel de societate, cât și la nivel microsocioal, adică să urmărească abordarea anumitor tipuri de criminalitate, crime și delict, la nivel de localitate (cartier, oraș, sat, regiune, zonă etc.) și sub aspect de categorii de subiecți vizati (bărbați, femei, copii, tineri, vârstnici, grupuri etnice, conducători auto, agenți economici, angajați din varii domenii, etc.). Prin urmare, pot fi elaborate proiecte de prevenire la nivel de țară, regiune sau localitate, sector, instituție. Un lucru este însă cert: un proiect de prevenire criminologică, oricare ar fi natura și dimensiunea acestuia, trebuie să respecte anumite exigențe metodologice.

Autorii ghidului *La prévention du crime. Guide de planification et d'évaluation* subliniază faptul că pentru ca un proiect de prevenire să aibă șanse de a fi eficace, el trebuie conceput și planificat potrivit

^{*} Am putea prezenta, drept exemplu, ghidurile de prevenire care tratează conceperea și realizarea programelor de prevenire generală sau a unor tipuri de criminalitate și crime.

^{**} A vedea, de exemplu, Bejan O. *Corupția: noțiune, prevenire și contracarare*, Chișinău, 2007, pp. 87-105; Botnaru Gh., Bujor V., Bejan O. *Caracterizare criminologică și juridico-penală a traficului de ființe umane*, Chișinău, 2008, pp. 134-143; *Plan de mesures „Sécurité urbaine”, état au 22 février 2016*, Prévention Suisse de la Criminalité, <https://www.skppsc.ch/fr/wp-content/uploads/sites/5/2017/05/massnahmenplanurbane-sicherheitfr.pdf>.

regulilor de artă. Astfel, planificarea unui proiect de prevenire poate fi decupată în cinci operații:

1. A identifica și a analiza problema criminală ce urmează a fi affrontată.
2. A fixa obiective clare, specifice și măsurabile.
3. A alege mijloace ce vor avea șanse de a acționa asupra cauzelor apropiate ale problemei criminale vizate.
4. A obține o concentrare suficientă de mijloace.
5. A mobiliza partenerii [1, p. 21].

O viziune cu privire la componentele unui proiect de prevenire este expusă de autorii materialului *Guide d'élaboration de projets et de plans d'action en prévention de la criminalité*. Potrivit acestora, un proiect este de compus din șase elemente esențiale:

- Descrierea problemei.
- Grupurile vizate.
- Formularea obiectivelor.
- Redactarea panoului de acțiune.
- Elaborarea planului de evaluare.
- Alte elemente pentru a completa proiectul, în particular bugetul, partenerii, continuarea proiectului, etc. [2, p. 5].

Vom încerca să dezvoltăm opiniile sus-expuse, prezentând, totodată, un model puțin ajustat privitor la componentele și etapele planificării unui proiect de prevenire. Acest model include următoarele etape și componente:

1. Identificarea și analiza problemei și a profilului subiecților (făptuitorii și/ sau victimele) vizați de problemă.
2. Fixarea obiectivelor clare și măsurabile.
3. Alegerea mijloacelor ce vor fi aplicate în vederea diminuării influenței factorilor favorizanți ai problemei și atingerii obiectivelor stabilite.
4. Stabilirea resurselor necesare pentru implementarea proiectului.
5. Identificarea, atragerea și mobilizarea partenerilor ce vor fi antrenați în realizarea proiectului de prevenire.
6. Redactarea și aprobarea proiectului, a planului de acțiune și a planului de evaluare.

1. *Identificarea și analiza problemei și a profilului subiecților (făptuitorii și/ sau victimele) vizați de problemă*

Înainte de a purcede la elaborarea soluțiilor de prevenire în măsură să influențeze o problemă/ fenomen criminal/ delictual, urmează să stabilim următoarele aspecte:

- problema este reală sau ipotetică;
- proporțiile problemei/ fenomenului (inclusiv aspectul spațio-temporal);
- profilul subiecților vizați de problemă (făptuitorii și/ sau victimele);
- factorii determinanți (cauza și condițiile favorizante);
- consecințele cauzate;
- mecanismele de realizare a actelor criminale sau delictuale;
- mecanismele existente de control (prevenire și represiune) a problemei.

Reamintim că prevenirea criminologică poate viza atât o *problemă existentă*, cât și una *previzibilă (pronosticată)*.

În cazul în care suntem în fața unei probleme existente, urmează să o studiem, prin prisma aspectelor (criteriilor) sus-expuse, pentru a înțelege esența și gravitatea ei. Acest lucru ne va permite să determinăm imperativitatea intervenirii cu un proiect de prevenire. Modalitățile de luare de cunoștință de problemele/ fenomenele criminale sau delictuale existente pot fi diferite: 1) date statistice oficiale; 2) articole din presă; 3) rapoarte sau studii efectuate de organizațiile neguvernamentale; 4) rapoarte sau note

informative ale subdiviziunilor organelor de drept și de control cu funcții de investigație; 5) studii sociologice sau sondaje de opinii; 6) plângeri ale persoanelor fizice sau juridice; 7) lucrări științifice realizate de specialiști în domeniu.

În baza informațiilor și datelor acumulate din diverse surse, criminologul practician va purcede la analiza problemei relevante și nu o de o manieră oarecare, ci respectând o anumită metodologie. Ca urmare a efectuării acestui exercițiu, el va creiona un portret concret, pe cât de posibil, al problemei și se va pronunța, în baza concluziilor obținute, dacă este actual, imperativ și justificat a interveni cu o inițiativă de prevenire.

Așa cum am menționat, activitatea de prevenire poate fi concepută și de o manieră proactivă, adică până ca o problemă/ fenomen criminal/ delictual să se manifeste și să înregistreze cote alarmante. Realizarea unui asemenea tip de prevenire este însă posibilă doar în condițiile existenței unui suport analitic solid care ar putea fi oferit de prognoze criminologice efectuate de criminologi profesioniști și experimenți*.

2. Fixarea obiectivelor clare și măsurabile

Din momentul în care este confirmată necesitatea intervenirii asupra problemei, la nivel de prevenire, se va trece la etapa următoare care constă în fixarea obiectivelor clare și măsurabile. Astfel, nu este recomandabil a propune obiective prea generale și vagi, căci proiectul riscă a fi compromis, din capul locului. Când este formulat un obiectiv, urmează a fi luat în considerație două aspecte importante: 1) măsurile reale ce ar putea fi planificate și aplicate într-u atingerea obiectivelor; 2) indicatorii de evaluare ce ar putea fi fixați pentru a determina măsura în care obiectivele au fost atinse.

Vorbind despre formularea obiectivelor, găsim oportun a prezenta o serie de explicații, de natură metodologică, referitoare la diferențierea noțiunilor de *scop* și *obiective*, oferite de S. Gagnon și H. Gagnon. Potrivit acestora, *scopul* constituie un enunț general cu privire la obiectul unui proiect, care este dictat, de regulă, de finanțatori. De exemplu, scopul unui proiect poate fi: *prevenirea criminalității*.

Cu toate că în literatura de specialitate pot fi găsite multiple categorii de obiective și modalități de a le numi (obiective generale, intermediare, specifice, operaționale, de învățare, de performanță), redactarea unui proiect de prevenire a criminalității se poate limita, de obicei, la un obiectiv general și câteva obiective specifice. Ca și scopul, *obiectivul general* constituie, de asemenea, un enunț general, cu diferența ca el comportă un element de precizie. El răspunde la următoarele întrebări: ce tip de crimă vizează proiectul și maniera de abordare? De exemplu: *a diminua violența în relațiile amoroase la tineri*.

Obiectivul specific reprezintă, la rândul său, un enunț precis care descrie schimbările preconizate pentru a atinge obiectivul general într-un interval de timp stabilit. Un obiectiv specific este bine formulat, dacă el comportă următoarele cinci elemente:

- Perioada de timp.
- Persoanele vizate.
- Terenul de acțiune.
- Schimbarea dorită.
- Natura acțiunii (în legătură cu schimbarea dorită).

Spre exemplu, un obiectiv specific poate fi formulat în felul următor: *la finele proiectului, părinții acestor tineri vor fi informați referitor la fenomenul violenței în relațiile amoroase și conținutul atelierului destinat tinerilor* [3, pp. 10-11].

3. Alegerea mijloacelor ce vor fi aplicate în vederea diminuării influenței factorilor favorizanți ai problemei și atingerii obiectivelor stabilite

Mijloacele ce urmează a fi alese pentru a influența factorii favorizanți trebuie să fie realiste și apli-

* A vedea mai detaliat despre particularitățile și metodele de prognozare criminologică în: Bejan O. *Metoda construcției abstracte de prognozare criminologică*. În: Legea și viața, septembrie 2012, pp. 9-12; Bejan O. *Metoda corelării criminologice unicaracteriale de prognozare criminologică*. În: Legea și viața, noiembrie 2012, pp. 11-12.

cabile. Când vorbim despre mijloace de intervenție, avem în vedere ansamblul de măsuri care necesită a fi întreprinse pe parcursul unei durate de timp. Aceste măsuri pot comporta un caracter de prevenire generală, specială, individuală, situațională sau mixtă.

4. Stabilirea resurselor necesare pentru implementarea proiectului

Implementarea unui proiect de prevenire comportă, inevitabil, alocarea de resurse materiale și umane. Resursele de care dispun instituțiile publice, organismele private sau cele neguvernamentale sunt diferite, astfel încât unele entități sunt în măsură să pună la dispoziție suportul uman și material pentru realizarea unui proiect la nivel de țară și sector de activitate, în timp ce altele nu au această posibilitate fără suportul altor parteneri. De aceea, ar fi bine ca angajații abilitați cu atribuții de prevenire în cadrul instituțiilor sau organismelor din domeniul prevenirii criminalității și a delicvenței să fie familiarizați, cel puțin în general, cu resursele umane ale acestor entități și bugetele/ finanțările alocate pentru funcționarea lor. Cunoașterea acestui aspect va facilita operațiunea de calculare a suportului material și uman necesar implementării inițiativei de prevenire. Or, fără un suport material și uman adecvat proiectul de prevenire nu va fi în măsură să atingă obiectivele propuse.

5. Identificarea, atragerea și mobilizarea partenerilor ce vor fi antrenați în realizarea proiectului de prevenire

Așa cum am explicat anterior, implementarea unui proiect de prevenire necesită o colaborare și o coordonare strânsă între subiecții participanți la această operațiune. Mai mult decât atât, pentru multiple tipuri de proiecte de prevenire, realizarea unilaterală a inițiativelor de prevenire nu este pur și simplu posibilă din mai multe considerente. Nu întâmplător, unii experți consideră că principalul factor de succes al inițiativelor de prevenire constă în buna coordonare între actorii antrenați în aceste proiecte [4].

Așadar, elaboratorul proiectului de prevenire urmează să se informeze cu privire la instituțiile publice, organizațiile private sau neguvernamentale, structurile internaționale sau regionale, care, în virtutea atribuțiilor exercitate sau a serviciilor oferite, ar putea participa în calitate de parteneri la implementarea proiectului de prevenire.

O dată elaborată lista activităților de prevenire și a potențialilor parteneri, urmează a stabili partenerii concreți care ar putea participa la realizarea fiecărei acțiuni, în parte. Aici, este necesar a lua în considerație faptul că o serie de instituții publice de nivel central și local vor fi antrenate, în mod obligatoriu, la realizarea proiectului de prevenire, în virtutea funcțiilor și atribuțiilor ce le revin potrivit cadrului normativ, în timp ce potențialele organizații neguvernamentale, private sau structuri internaționale ori regionale se pot asocia ca parteneri, la propria discreție, în funcție de interesele și obiectivele acestora.

6. Redactarea și aprobarea proiectului, a planului de acțiune și a planului de evaluare a implementării proiectului și a rezultatelor

Sub aspect formal, un proiect de prevenire necesită a fi expus de o manieră coerentă, completă și concisă. Nu este de ajuns a avea doar idei și soluții judicioase. Mai este necesar ca acestea să fie bine expuse și argumentate pentru a fi bine înțelese de către cei care vor lua cunoștință de conținutul documentului.

De regulă, un proiect de prevenire este însoțit de un plan de acțiune și de un plan de evaluare a implementării proiectului și a rezultatelor.

În planul de acțiune vor fi expuse, într-o ordine încheagată, măsurile concrete ce necesită a fi întreprinse în vederea atingerii obiectivelor fixate, subiecții responsabili de realizare și termenii stabiliți.

În planul de evaluare a implementării proiectului și a rezultatelor vor fi expuse aspecte referitoare la măsura în care este executat planul de acțiune: diferența dintre activitățile prevăzute și cele efectuate, în realitate, nivelul de realizare a acestora, greutățile întâlnite, dacă resursele umane și materiale au fost utilizate după cum a fost prevăzut, schimbările produse ca urmare a realizării proiectului [5, pp. 9-10].

În ceea ce privește aprobarea proiectului, a planului de acțiune și a planului de evaluare, derularea etapei date este condiționată de o serie de aspecte:

– *autorul proiectului*: în cazul în care, proiectul este elaborat în cadrul unei instituții publice sau private, aprobarea documentului ține de competența factorilor de conducere ai acestor instituții. Situația poate să difere în cazul în care proiectul este elaborat de o organizație neguvernamentală, care necesită a fi aprobat de către finanțatorii interni sau externi;

– *aria de acoperire și modalitatea de finanțare a proiectului*: un proiect de prevenire poate să vizeze un anumit tip de crimă sau delict (furturile de buzunare, neacordarea de către conducătorii auto a priorității pietonilor la nivelul trecerilor pentru pietoni), de criminalitate sau delicvență (corupția, traficul de ființe umane, încălcarea ordinii publice) ori criminalitatea sau delicvența, în general. Totodată, sub aspect spațio-temporal, un proiect de prevenire poate viza întreg teritoriul unui stat, o regiune sau o localitate. Cât despre proiectele de anvergură națională, aprobarea documentului și a planului de acțiune poate fi făcută de către parlament, guvern sau minister. Aprobarea unei serii de astfel de proiecte necesită a fi coordonată cu organismele internaționale sau cu guvernele altor state, în situația în care acestea din urmă susțin politic sau financiar, cu anumite condiții stabilite, realizare unor asemenea inițiative, în domeniul prevenirii criminalității și a delicvenței. Ca exemple pentru Republica Moldova pot servi *Strategia națională de prevenire și combatere a corupției și Planul de acțiuni pentru realizarea Strategiei nr. 421-XV din 16 decembrie 2004* și *Strategia Sistemului național de referire pentru protecția și asistența victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei nr. 257-XVI din 5 decembrie 2008*.

Cu referire la proiectele la nivel local, acestea pot fi aprobate de către structurile abilitate ale administrațiilor publice locale (de exemplu, primării, consilii municipale sau raionale) sau cele ale serviciilor publice decentralizate (de exemplu, inspectoratele raionale de poliție). În situațiile în care, asemenea proiecte sunt finanțate, în parte sau în integralitate, de către organisme externe, aprobarea proiectului se va face, în coordonare cu finanțatorii.

Referințe bibliografice:

1. Cusson M., Tremblay P., L.-Biron L., Ouimet M. et Grandmaison R. *La prévention du crime. Guide de planification et d'évaluation*. École de criminologie, Université de Montréal, août 2004. 106 p.
2. Gagnon S., Gagnon H. *Guide d'élaboration de projets et de plans d'action en prévention de la criminalité*. Ministère de la sécurité publique, Québec, janvier 2004.
3. Gagnon S., Gagnon H. *Guide d'élaboration de projets et de plans d'action en prévention de la criminalité*. Ministère de la sécurité publique, Québec, janvier 2004.
4. *Guide pour l'analyse de la coordination : un outil pour la mise en place des politiques publiques de prévention de la criminalité*. <http://www.crime-prevention-intl.org/fr/welcome/publications-events/article/guide-pour-lanalyse-de-la-coordination-un-outil-pour-la-mise-en-place-des-politiques-publiques.html>.
5. Benjamin D. *Guide d'évaluation de projets-prévention de problèmes de sécurité et de criminalité*. Ministère de la Sécurité publique, Québec, mars 2008. 54 p.

JURISPRUDENȚA CURȚII CONSTITUȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA ÎN DOMENIUL PREVENIRII CRIMINALITĂȚII

ȚURCAN Serghei,

dr., conf. univ., judecător, Curtea Constituțională
a Republicii Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-1786-9197

Summary: The Constitutional Court guarantees the supremacy of the Constitution, which establishes the primary duty of the state to respect and protect the person. The state has the positive obligation to ensure the constitutional order in accordance with the supreme values enshrined in the Fundamental Law. In this sense, the Parliament regulates by organic law the crimes, the punishments and the regime of their execution. This attribution of the Parliament is not an absolute one and may be subject to constitutional control.

Key words: Constitutional Court, Constitution, Parliament, crime, punishment, constitutional control.

Curtea Constituțională are misiunea de a garanta supremația Constituției. În același timp, Legea Fundamentală stabilește îndatorirea primordială a statului de a respecta și proteja persoana. Astfel, statul are obligația pozitivă de a asigura ordinea constituțională în conformitatea cu valorile supreme consacrate în Constituție [1].

În vederea realizării acestei obligații, Parlamentul are competența de a reglementa prin lege organică infracțiunile, pedepsele și regimul executării acestora [2]. În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a statuat că politica penală a statului reprezintă o competență rezervată Parlamentului.

În acest sens, Parlamentul se bucură de o marjă discreționară la elaborarea politicii penale naționale, în particular atunci când decide dacă o conduită trebuie incriminată sau dacă unele fapte trebuie sancționate penal. Politica penală, bazată pe rațiuni deduse din contextul reacției sociale, în general, și al presiunii penale, în special, în raport cu evoluția fenomenului infracțional și cu nevoile de apărare socială privilegiată față de unele categorii de infracțiuni, rămâne a fi apanajul Parlamentului. În virtutea atribuției constituționale, legislatorul este liber să aprecieze, pe lângă pericolul social în funcție de care urmează să stabilească natura juridică a fetei incriminate, și condițiile răspunderii juridice pentru această faptă. Stabilirea limitelor de pedeapsă ține de marja discreționară a Parlamentului, care nu trebuie să afecteze principiul proporționalității și principiul nediscriminării. Parlamentul apreciază, la modul concret, în funcție de o serie de criterii, printre care și frecvența fenomenului infracțional sau gradul de pericol social al acestuia, care sunt limitele de pedeapsă potrivite. În principiu, Curtea Constituțională manifestă deferență față de politica penală a Parlamentului [3].

În același timp, Curtea Constituțională a reținut că preeminența dreptului limitează acțiunea statului în privința recurgerii la incriminări, motivul principal fiind că pedepsele implică un tratament dur, cu un grad ridicat de intruziune în libertatea persoanei. În special privarea de libertate, care este aplicată frecvent ca urmare a pronunțării unor sentințe de condamnare, presupune un grad de stigmatizare, acesta fiind necesar în vederea realizării scopului legii penale. Principiul *ultima ratio*, sau principiul incriminării ca ultim remediu, constituie o limită pentru utilizarea dreptului penal și se manifestă, ca atare, împotriva incriminării. Acest principiu militează, în primul rând, pentru abținerea statului de la incriminarea unor fapte. Chiar dacă conduita este prejudiciabilă pentru alții, condiția *ultima ratio* poate obstrucționa incriminarea dacă există alternative mai puțin intruzive sau mai puțin represive. Principiul *ultima ratio* se adresează

ză Parlamentului și autorităților din sistemul justiției penale, jucând un rol la deliberările privind tipul sancțiunilor care vor fi aplicate și între modurile alternative ale pedepselor etc. Există două aspecte ale principiului *ultima ratio*. Primul aspect se manifestă în afara dreptului penal și presupune să se aibă în vedere metodele alternative de intervenție. Cel de-al doilea aspect se manifestă în interiorul dreptului penal și presupune să se aibă în vedere stabilirea și aplicarea unei sancțiuni mai blânde. Primul aspect se adresează Parlamentului, autoritatea cu competența legiferării, și ridică problema utilizării în general a dreptului penal în cazul comiterii unor fapte. Cel de-al doilea aspect se adresează atât Parlamentului, atunci când stabilește limitele pedepselor, cât și autorităților din sistemul justiției penale care cer aplicarea pedepselor și organelor care aplică pedepsele. Al doilea aspect poate fi abordat din perspectiva proporționalității în sens funcțional, adică a proporționalității dintre sancțiunea prevăzută sau aplicată pentru infracțiunea comisă. El vizează limitele pedepsei și chestiunea gradului în care trebuie aplicat dreptul penal, răspunzând dacă trebuie aplicată o pedeapsă mai aspră sau mai blândă [4].

Curtea Constituțională nu poate efectua un control de constituționalitate în privința unei infracțiuni din perspectiva primului aspect al principiului *ultima ratio*. Curtea nu se află în poziția de a elabora studii empirice în această privință. Pot exista opinii diferite sub aspect criminologic, însă nu ține de rolul Curții Constituționale să o favorizeze pe una dintre ele în detrimentul celorlalte. În baza art. 72 alin. (3) lit. n) din Constituție, politica penală a statului reprezintă o competență atribuită Parlamentului.

Sub acest aspect, Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept („Comisia de la Veneția”) a menționat că Parlamentele ar trebui să aibă o marjă largă de apreciere pentru a decide asupra politicii penale, ținând cont și de contextul național. În același timp, atunci când legislația adoptată are un impact asupra exercițiului drepturilor omului și al libertăților fundamentale, un astfel de impact ar trebui evaluat în lumina standardelor internaționale aplicabile în materia drepturilor omului, în special dacă respectă principiul legalității, dacă este necesar într-o societate democratică și, prin urmare, dacă nu este disproporționat și discriminatoriu [5].

Prin urmare, această atribuție a Parlamentului nu este una absolută și poate fi supusă controlului constituționalității. În acest context, Curtea Constituțională a fost sesizată mai frecvent (i) referitor la preținsa neclaritate a unor norme penale și (ii) referitor la proporționalitatea pedepselor penale.

(i) *Pretinsa neclaritate a unor norme penale*. Spre exemplu, în sesizările nr. 208g/ 2020, nr. 44g/ 2021, nr. 49g/ 2021 și nr. 76g/ 2021 autorii acestora au invocat neclaritatea normelor din art. 287 din Codul penal care incriminează infracțiunea de huliganism, în special textele „acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică” și „acțiunile care, prin conținutul lor, se deosebesc printr-un cinism sau obrăznicie deosebită”.

În jurisprudența sa constantă, Curtea Constituțională a reținut că, pentru a exclude orice echivoc, textul legislativ trebuie să fie formulat în mod clar și inteligibil, fără dificultăți de ordin sintactic și fără pasaje obscure. În special în materie penală, legislatorul trebuie să fie precis, clar și coerent, așa cum o impune principiul legalității incriminării și a pedepsei (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), garantat de art. 22 combinat cu art. 23 din Constituție și de art. 7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului [6].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că articolul 7 din Convenție trebuie să fie interpretat și aplicat astfel încât să se asigure o protecție efectivă împotriva urmăririi penale, condamnării și sancționării arbitrare a persoanei (*Parmak și Bakir v. Turcia*, 3 decembrie 2019, §57; *Jidic v. România*, 18 februarie 2020, §76). Pentru a impune o sancțiune, articolul 7 solicită o legătură de natură intelectuală care permite identificarea cu precizie a unui element de răspundere în conduita autorului infracțiunii (*G.I.E.M. SRL și alții v. Italia*, 28 iunie 2018 [MC], §§242, 246).

Din analiza dispozițiilor contestate, Curtea Constituțională a observat, *prima facie*, că acestea au un caracter general, sarcina Curții fiind să verifice dacă destinatarul normei penale poate afla, făcând apel la consultanța de specialitate, care este acțiunea interzisă, astfel încât să-și adapteze conduita în mod corespunzător. Astfel, Curtea Constituțională a considerat că textele „acțiunile intenționate care încalcă

grosolan ordinea publică” și „acțiunile care, prin conținutul lor, se deosebesc printr-un cinism sau obraznicie deosebită” din art. 287 alin. (1) din Codul penal trebuie examinate prin prisma art. 1 alin. (3) și art. 22 din Constituție, care garantează principiul legalității incriminării și a pedepsei penale, și a art. 23 din Constituție, care stabilește exigențele referitoare la calitatea legii [7].

Legalitatea incriminării și a pedepsei reprezintă principala garanție a securității juridice a persoanei în materie penală. Principiul în discuție are consecințe atât pentru activitatea de elaborare a normelor penale, cât și pentru procesul aplicării acestora. Altfel spus, acesta este obligatoriu deopotrivă pentru Parlament și pentru instanțele de judecată. În activitatea legislativă, principiul legalității incriminării și a pedepsei intervine și se realizează atât sub aspect material, cât și sub aspect formal. Sub aspect material, acest principiu îi impune legislatorului două obligații fundamentale: să prevadă într-un text de lege faptele considerate infracțiuni și pedepsele aferente și să redacteze textul legal cu suficientă claritate, pentru ca orice persoană să poată realiza care sunt acțiunile sau inacțiunile care intră sub incidența acestuia. Aspectul formal se referă la obligația adoptării normelor penale ca legi organice, potrivit art. 72 alin. (3) lit. n) din Constituție. Pe de altă parte, principiul analizat le impune subiectelor care au competența aplicării legii penale, inclusiv instanțelor de judecată, două obligații esențiale: (1) interpretarea corectă și aplicarea în mod uniform a legii penale; (2) interzicerea aplicării retroactive a legii penale, cu excepția legii penale mai favorabile [8].

În același timp, legea penală trebuie să întrunească standardul calității, adică aceasta trebuie să fie accesibilă, clară și previzibilă. Condiția accesibilității presupune ca textele de lege să poată fi cunoscute de către destinatari. Orice persoană trebuie să poată dispune de informații privind normele juridice aplicabile într-un caz concret. La rândul ei, condiția clarității și a previzibilității este îndeplinită atunci când justițiabilul poate cunoaște, din chiar textul normei juridice pertinente, iar la nevoie cu ajutorul interpretării acesteia de către instanțe sau cu ajutorul unor juriști profesioniști, care sunt acțiunile și omisiunile ce-i pot angaja răspunderea penală și care este pedeapsa care îi poate fi aplicată, în cazul încălcării unei norme. De asemenea, pentru ca legea să îndeplinească cerința previzibilității, ea trebuie să precizeze cu suficientă claritate întinderea și modalitățile de exercitare a puterii de apreciere a autorităților în domeniul respectiv, ținând cont de scopul legitim urmărit. O putere discreționară care nu este delimitată, chiar dacă face obiectul controlului judiciar din punct de vedere formal, nu trece de testul previzibilității. Aceeași concluzie este valabilă și pentru puterea discreționară nelimitată a instanțelor judecătorești [9].

Cu privire la critica de neconstituționalitate a textului „acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică” din art. 287 alin. (1) din Codul penal, Curtea Constituțională a observat că, pe lângă definiția circulară oferită termenului de „încălcare grosolană a ordinii publice”, semnificația atribuită acestui concept de către Curtea Supremă de Justiție [10] este, de fapt, similară cu dispoziția art. 354 din Codul contravențional, referitor la huliganismul nu prea grav. Acest articol stabilește că huliganismul nu prea grav constă în acostarea jignitoare în locuri publice a persoanei fizice, alte acțiuni similare ce tulbură ordinea publică și liniștea persoanei fizice. Curtea Constituțională a reținut că diferența dintre infracțiunea și contravenția de huliganism constă în prezența sau în lipsa acțiunilor adiacente: aplicarea violenței asupra persoanelor, amenințarea cu aplicarea violenței asupra persoanelor și opunerea de rezistență violentă reprezentanților autorităților sau altor persoane care combat actele huliganice. În aceste condiții, Curtea a constatat că în textul „acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică” prezintă probleme din perspectiva calității legii doar termenul „grosolan”. Reglementând acest termen, legislatorul s-a referit la intensitatea încălcării ordinii publice. Totuși, nu sunt clare modul și criteriile de evaluare a acestei intensități, pentru că prezența vreuneia dintre acțiunile adiacente menționate mai sus care implică aplicarea violenței sau amenințarea cu violență exclude aplicabilitatea art. 354 din Codul contravențional, fapta constituind infracțiunea de huliganism. Așadar, din rațiunile clarității și previzibilității legii penale, Curtea a reținut că termenul „grosolan” din art. 287 alin. (1) din Codul penal complică în mod inutil formularea legii. Acesta generează o stare de incertitudine juridică și creează impedimente la interpreta-

rea articolului de către instanțele judecătorești. Prin urmare, Curtea Constituțională a constatat că termenul „grosolan” din art. 287 alin. (1) din Codul penal nu îndeplinește standardul calității legii penale, fiind contrar art. 1 alin. (3) și art. 22, coroborate cu art. 23 din Constituție [11].

Cu privire la critica de neconstituționalitate a textului „acțiunile care, prin conținutul lor, se deosebesc printr-un cinism sau obrăznicie deosebită”, Curtea a constatat că noțiunea generală de „cinism deosebit” a fost explicată cu utilizarea altor expresii echivoce, e.g. „încălcarea insistentă și demonstrativă a regulilor morale”, „purtare nerușinată în prezența altor persoane”. Astfel spus, explicațiile oferite de Curtea Supremă de Justiție nu au adus o claritate normei în discuție și nu au instituit vreun reper obiectiv care să asigure previzibilitatea aplicării acestei norme de către organele de urmărire penală și instanțele de judecată. Având în vedere multitudinea semnificațiilor normei contestate, destinatarul normei penale nu poate cunoaște care este acțiunea prohibită, astfel încât să-și adapteze conduita în modul corespunzător. În practică, stabilirea conținutului noțiunii de „cinism” este efectuată, într-o măsură determinantă, în baza convingerilor personale sau a percepțiilor subiective ale persoanelor care aplică legea penală. Chiar dacă se face apel la consultanța de specialitate, destinatarul normei ar putea fi privat de posibilitatea conformării cu prevederile legale, aflându-se într-o stare de insecuritate juridică. Curtea a conchis că noțiunea de „cinism” este formulată de o manieră imprecisă și neclară, fapt care le conferă autorităților care o aplică o marjă discreționară excesivă. Prin urmare, Curtea Constituțională a decis că această prevedere legală nu îndeplinește standardul calității legii penale, fiind contrară art. 1 alin. (3) și art. 22, coroborate cu art. 23 din Constituție [12].

(ii) *Proportionalitatea pedepselor penale*. În exercitarea atribuțiilor sale constituționale, Parlamentul este liber să aprecieze, pe lângă pericolul social în funcție de care urmează să stabilească natura juridică a faptei incriminate, și condițiile răspunderii juridice pentru această faptă, sub rezerva justificării alegerilor sale din punct de vedere constituțional. Această competență se bazează pe rațiuni de politică penală, astfel încât să se asigure menținerea unui echilibru corect, pe de o parte, între exigențele apărării societății și, pe de altă parte, indispensabila luare în considerare a disponibilității făptuitorului în vederea reabilitării și inserției sociale a acestuia. Parlamentul trebuie să estimeze, *in abstracto*, în funcție de o serie de criterii, printre care și frecvența fenomenului infracțional sau gradul de pericol social al acestuia, care sunt limitele de pedeapsă potrivite [13].

Spre exemplu, în sesizările nr. 46g/ 2021 și nr. 65g/ 2021 Curtea Constituțională a examinat excepțiile de neconstituționalitate a art. 325 alin. (1) din Codul penal, fiind contestate limitele amenzii pentru infracțiunea de corupere activă. Autorii excepțiilor au afirmat, *inter alia*, că limita minimă a amenzii prevăzută de articolul contestat pentru persoanele fizice, *i.e.* de la 2000 de unități convenționale, care reprezintă suma de 100.000 de lei, nu este proporțională cu gravitatea faptei și aduce atingere dreptului de proprietate al persoanei care a comis infracțiunea, garantat de articolul 46 din Constituție.

Examinând admisibilitatea sesizărilor menționate, Curtea Constituțională a reținut că corupția subminează democrația și statul de drept, conduce la încălcarea drepturilor omului, subminează economia și erodează calitatea vieții, lupta împotriva corupției fiind parte integrantă a asigurării respectării statului de drept, consacrat de art. 1 alin. (3) din Constituție. Limitele de pedeapsă în cazul infracțiunilor de corupție au fost stabilite în vederea implementării Strategiei Naționale Anticorupție, care stabilea revizuirea sistemului de sancționare a persoanelor implicate în cazuri de corupție prin asigurarea unui efect descurajant. În general, Curtea Constituțională manifestă deferență față de politica penală a Parlamentului, care urmărește să descurajeze actele de corupție, inclusiv prin stabilirea unui sistem efectiv de pedepse. Prin urmare, Curtea a constatat că, prin instituirea unor amenzi disuasive în cazurile de corupție, nu sunt afectate dispozițiile art. 46 din Constituție, care protejează proprietatea privată [14].

De asemenea, în sesizările nr. 35g/ 2020, nr. 113g/ 2020 și nr. 141g/ 2022 autorii acestora au contestat constituționalitatea pedepsei complementare obligatorii de anulare a dreptului de a conduce mijloace de transport, prevăzute de art. 264¹ alin. (1) din Codul penal. Autorii sesizărilor au susținut că

această pedeapsă stabilită pentru conducerea mijlocului de transport de către o persoană care se află în stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat sau în stare de ebrietate produsă de substanțe stupefiante și/ sau de alte substanțe cu efecte similare este strict determinată și nu stabilește limite minime și maxime. În acest sens, în viziunea autorilor sesizărilor, persoana nu are nici-o posibilitate de a beneficia de o sancțiune echitabilă și de satisfacție efectivă din partea instanței de judecată. În plus, autorii excepțiilor de neconstituționalitate au susținut că sancțiunea menționată încalcă dreptul persoanei la libera circulație prin intermediul conducerii mijloacelor de transport și la proprietate privată, deoarece ei consideră că dreptul de a conduce un mijloc de transport constituie un „bun”, protejat de articolul 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Examinând sesizările, Curtea Constituțională a reținut că securitatea traficului rutier prezintă un interes public major, prin urmare asigurarea securității este o obligație pozitivă a statului. Unitatea de transport, ca participant la trafic, reprezintă o sursă de pericol sporit, conducătorul auto având obligația de a respecta anumite reglementări impuse de autorități în evitarea riscurilor rezultate din utilizarea autovehiculelor. Parlamentul, având în vedere gradul de pericol social al infracțiunilor legate de conducerea mijloacelor de transport de către persoane aflate în stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat, a optat pentru o pedeapsă mai aspră constituită din pedeapsa principală și pedeapsa complementară obligatorie. Prevederea contestată „anularea dreptului de a conduce mijloace de transport” este o pedeapsă complementară obligatorie, care prin natura juridică și prin esența sa nu reclamă stabilirea unor limite minime și maxime. În același timp, instanța de judecată nu poate aplica pedeapsa complementară obligatorie fără pedeapsa principală sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității, judecătorul având posibilitatea să stabilească un anumit număr de ore între limitele minimă și maximă prestabilite de Parlament, ceea ce îi permite să individualizeze pedeapsa [15].

De asemenea, Curtea Constituțională a stabilit că instituirea unor măsuri preventive care suspendă dreptul de a conduce autovehicule nu afectează dreptul la libera circulație, garantat de art. 27 din Constituție, pentru că persoana poate circula liber în continuare prin utilizarea unei varietăți de mijloace de transport. Mai mult, anularea dreptului de a conduce mijloace de transport nu are un caracter iremediabil. În acest sens, Curtea a subliniat că permisul de conducere anulat pe baza prevederilor contestate poate fi redobândit ulterior în modul stabilit de lege. Cu privire la argumentul autorilor sesizărilor că dreptul de a conduce autovehicule constituie un „bun”, Curtea Constituțională a notat că, potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, retragerea licenței de taximetrist a constituit o consecință care putea fi prevăzută de către reclamant în urma încălcării prevederilor naționale relevante care reglementează exercitarea dreptului de a conduce asemenea vehicule (a se vedea *Xintaras v. Suedia* (dec.), 22 iunie 2004, §4). Prin urmare, Curtea Constituțională a reținut că persoana nu poate pretinde că are o speranță legitimă de a conduce autovehicule în circumstanțele în care încalcă prevederile legale care reglementează exercitarea acestui drept și prin urmare, în această cauză, dreptul la proprietate privată nu este afectat [16].

În baza celor menționate mai sus, putem conchide că jurisprudența Curții Constituționale demonstrează că autoritatea de jurisdicție constituțională dispune de mecanismele necesare pentru a verifica dacă politica penală a statului corespunde obligației constituționale a acestuia de a respecta și proteja persoana și de a asigura ordinea constituțională în conformitatea cu valorile supreme consacrate în Legea Fundamentală.

Bibliografia:

1. *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. https://www.w.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro.
2. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 30 iunie 2020 privind controlul constituționalității articolului 76¹ alin. (1) din Codul contravențional (nerespectarea măsurilor de profilaxie, prevenire și/sau com-*

- batere a bolilor epidemice, dacă aceasta a pus în pericol sănătatea publică). <https://constcourt.md/ccd-ocview.php?tip=hotariri&docid=739&l=ro>.
3. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 12 august 2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art. 287 alin. (1) din Codul penal (neclaritatea normelor care incriminează infracțiunea de huliganism). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=781&l=ro>.
 4. Decizia Curții Constituționale nr. 66 din 19 iunie 2018 de inadmisibilitate a sesizării nr. 79a/ 2018 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal al Republicii Moldova. <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=487&l=ro>.
 5. Decizia Curții Constituționale nr. 14 din 10 februarie 2020 de inadmisibilitate a sesizării nr. 191a/ 2019 privind controlul constituționalității unor dispoziții din art. 72 alin. (2), (3), (4) din Codul penal (aplicarea pedepsei pentru concurs de infracțiuni persoanelor care au atins vârsta de 18 ani, dar care nu au atins vârsta de 21 de ani și care nu au mai fost condamnate). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=762&l=ro>.
 6. Decizia Curții Constituționale nr. 94 din 4 august 2020 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 35g/ 2020 și nr. 113g/ 2020 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art. 264/1 alin. (1) din Codul penal (anularea dreptului de a conduce mijloace de transport). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=842&l=ro>.
 7. Decizia Curții Constituționale nr. 154 din 22 decembrie 2020 de inadmisibilitate a sesizării nr. 150g/ 2020 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art. 72 alin. (2), (3), (4) din Codul penal și a punctului 13 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26 mai 2006 (categoriile penitenciarelor în care se execută pedeapsa cu închisoare). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=901&l=ro>.
 8. Decizia Curții Constituționale nr. 81 din 3 iunie 2021 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 46g/ 2021 și nr. 65g/ 2021, privind excepțiile de neconstituționalitate a art. 325 alin. (1) din Codul penal (limitele amenzii pentru infracțiunea de corupere activă). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=992&l=ro>.
 9. Decizia Curții Constituționale nr. 91 din 5 iulie 2022 de inadmisibilitate a sesizării nr. 63g/ 2022, privind excepția de neconstituționalitate a art. 71 alin. (3) din Codul penal (aplicarea pedepsei detențiunii pe viață în privința persoanelor care au atins vârsta de 18 ani, dar care nu au atins vârsta de 21 de ani [2]). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1207&l=ro>.
 10. Decizia Curții Constituționale nr. 152 din 17 noiembrie 2022 de inadmisibilitate a sesizării nr. 141g/ 2022 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art. 65/1 alin. (3) și 264/1 alin. (1) din Codul penal (anularea dreptului de a conduce mijloace de transport). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1273&l=ro>.
 11. Decizia Curții Constituționale nr. 159 din 24 noiembrie 2022 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 50g/ 2022, nr. 55g/ 2022, nr. 84g/ 2022, nr. 104g/ 2022 și nr. 123g/ 2022 privind excepțiile de neconstituționalitate a articolului 330² din Codul penal (îmbogățirea ilicită [III]). <https://constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=decizii&docid=1280>.
 12. Decizia Curții Constituționale nr. 3 din 19 ianuarie 2023 de inadmisibilitate a sesizării nr. 154g/ 2022 privind excepția de neconstituționalitate a art. 6 și 70 din Codul contravențional (calomnia). <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1318&l=ro>.
 13. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului G.I.E.M. SRL și alții v. Italia, 28 iunie 2018 [MC]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-184525%22%5D%7D>.
 14. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului Parmak și Bakir v. Turcia, 3 decembrie 2019. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-199075%22%5D%7D>.
 15. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului Jidic v. România, 18 februarie 2020. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-201348%22%5D%7D>.

16. *Decizia Curții Europene a Drepturilor Omului Xintaras v. Suedia*, 22 iunie 2004. <https://hudoc.echr-coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Xintaras%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-24027%22%5D%7D>.
17. *Opinia amicus curiae comună a Comisiei de la Veneția și a OSCE/ODIHR nr. 1096/ 2022 din 24 octombrie 2022 pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind infracțiunea de îmbogățire ilicită (CDL-AD(2022)029)*. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)-029-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)-029-e).

Referințe bibliografice:

1. *Constituția Republicii Moldova*, articolele 1 alin. (3), 16 alin. (1), 18 alin. (1) și 134 alin. (3).
2. *Constituția Republicii Moldova*, articolul 73 alin. (3), lit. n).
3. Decizia Curții Constituționale nr. 66 din 19 iunie 2018, §31; Decizia Curții Constituționale nr. 81 din 3 iunie 2021, §§35-36; Decizia Curții Constituționale nr. 91 din 5 iulie 2022, §18; Decizia Curții Constituționale nr. 3 din 19 ianuarie 2023, §22.
4. Decizia Curții Constituționale nr. 159 din 24 noiembrie 2022, §§78-79.
5. *Opinia amicus curiae comună a Comisiei de la Veneția și a OSCE/ODIHR nr. 1096/ 2022 din 24 octombrie 2022*, §59.
6. Decizia Curții Constituționale nr. 154 din 22 decembrie 2020, §28.
7. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 12 august 2021, §§42-43.
8. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 12 august 2021, §§59-62.
9. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 12 august 2021, §§63-65, 68.
10. Hotărârea Plenumului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre huliganism nr. 4 din 19 iunie 2006, pct. 3.
11. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 12 august 2021, §§76-80.
12. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 12 august 2021, §§87-88, 90-91.
13. Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 30 iunie 2020, §108; Decizia Curții Constituționale nr. 14 din 10 februarie 2020, §§18-19.
14. Decizia Curții Constituționale nr. 81 din 3 iunie 2021, §§32-36.
15. Decizia Curții Constituționale nr. 94 din 4 august 2020, §§30-31; Decizia Curții Constituționale nr. 152 din 17 noiembrie 2022, §19.
16. Decizia Curții Constituționale nr. 152 din 17 noiembrie 2022, §§22-23.

CRIMINOLOGIA ȘI CRIMINOLOGUL: PILONII FUNDAMENTALI AI POLITICII ANTICRIMĂ A STATULUI

COSTACHI Gheorghe,

dr. hab., prof. univ., Institutul de Cercetări Juridice, Politice
și Sociologice, pe lângă Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0003-1396-7598

IACUB Irina,

dr., conf. univ., Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0002-8349-2789

Summary: The article includes a brief argument of the role of criminology and criminologists as fundamental pillars of the state's anti-crime policy in the contemporary period, as well as important factors in ensuring the criminological security of the state and the individual. The focus is also largely on highlighting the unique contribution made by an outstanding local criminologist – Prof. Valeriu Bujor, to the development of criminology as a science, a teaching discipline and a practical activity of the state. We pay tribute to the father of Moldovan criminology on the occasion of his 65th anniversary.

Key words: criminology, criminologist, Valeriu Bujor, state security, criminological security, anti-crime policy.

Criminalitatea reprezintă una dintre cele mai grave probleme sociale ale contemporaneității (și nu numai). Ea este destul de dureros percepută de către populație, întrucât teama față de crime subminează funcționarea normală a relațiilor sociale, perturbă activitatea instituțiilor sociale, privează cetățenii de credința în protecție față de amenințările criminale, diminuează autoritatea și prestigiul puterii [10].

Cele mai periculoase tipuri de infracțiuni, cum ar fi criminalitatea organizată și corupția, actualmente, reprezintă unele dintre cele mai grave amenințări la adresa securității persoanei, societății și statului. Iată de ce este atât de importantă înțelegerea obiectivă și științific fundamentată atât a fenomenului de criminalitate, cât și a reacției necesare (adecvate) a societății și statului față de aceasta, întrucât realizarea anumitor măsuri de control social, fără a lua în considerare acest moment, poate fi destul de costisitoare. O astfel de înțelegere este posibilă datorită *criminologiei* [10].

Prin urmare, înainte de a lua măsuri împotriva criminalității, este necesar a ști: ce fel de crime se săvârșesc, unde ele se săvârșesc, cum și când se săvârșesc, cine le săvârșesc și care sunt consecințele crimelor, cine sunt victimele actelor criminale, cât de grave sunt crimele, cum ele lovesc în societate sau care sunt tendințele criminalității [6, p. 8]. Răspunsuri la aceste întrebări poate da doar *criminologia*.

Pornind de la cele enunțate, în prezentul demers științific ne propunem o trecere în revistă a rolului criminologiei și a criminologului în perioada contemporană, mai ales în contextul politicii de securitate a statului. Pe acest fundal, ținem să atragem atenția la contribuția inedită a unui remarcabil criminolog autohton – prof. Valeriu Bujor, care a stat la baza științei criminologice moldovenești și continuă să stimuleze dezvoltarea acesteia atât ca știință, disciplină didactică, cât și ca activitate practică a statului.

În încercarea de a reliefa rolul și semnificația acestei științe, vom preciza esența sa, care în literatura de specialitate este determinată ca fiind:

1) știința ce studiază cauzele și condițiile criminalității, efectele asupra caracteristicilor socio-umane și strategia apărării acestora [7, p. 121];

2) știința despre legitățile apariției și dezvoltării criminalității, cauzele acesteia, personalitatea infractorului și activitatea criminală, victima infracțiunilor, bazele luptei anticrimă și realizarea politicii anticriminogene [11, p. 352];

3) știință socială care studiază crima ca fenomen social, cauzele de apariție și elaborează măsuri de prevenire, control și de contracarare a fenomenului investigat [5, p. 6].

În plus, cercetătorii subliniază că criminologia este o știință *descriptivă* (prin crearea unor teorii specifice, bazate pe rezultatele obținute din viața socială), dar și *aplicativă* (prin adoptarea de măsuri și mijloace de diminuare a criminalității) [7, p. 121].

Acest moment este în mare parte demonstrat de funcțiile recunoscute acestei științe, și anume [5, p. 7]:

- *funcția descriptiv-teoretică*: constă în descrierea manifestărilor fenomenului crimă și descoperirea esenței sociale a crimei;

- *funcția explicativă*: constă în relevarea cauzelor fenomenului crimă, stabilirea genezei acestuia, precum și în descoperirea legăturilor de existență ale criminalității;

- *funcția de prognozare*: previziunea evoluției ulterioare a fenomenului (criminalității);

- *funcția practică*: cuprinde elaborarea măsurilor de prevenire, control și de contracarare a criminalității.

Așadar, criminologia reprezintă o știință despre legăturile criminalității, determinantele acesteia și lupta cu criminalitatea. Fără înțelegerea acestor legături și a sistemului de luptă împotriva criminalității nu este posibilă fundamentarea științifică și soluționarea efectivă a sarcinilor concrete de natură juridico-penală, procesual-penală, execuțional-penală, criminalistică și de altă natură [10].

Din această perspectivă, se poate susține că criminologia are o semnificație deosebită atât teoretică, cât și practică. Semnificația *teoretică* este determinată de criminalizarea multor sfere ale relațiilor sociale (internaționale, politice, economice, juridice etc.) și accentuarea necesității în cunoștințe criminologice. La rândul său, semnificația *practică* a criminologiei constă în elaborarea strategiei de contracarare a criminalității (la scară globală, regională, locală), elaborarea de recomandări orientate spre prevenirea și suprimarea infracțiunilor [12, p. 169-170]. În acest sens, cercetările criminologice constituie fundamentul științific al strategiei de luptă împotriva criminalității, datele acestora fiind luate în considerație la elaborarea programelor de dezvoltare social-economică a societății [10]. În același timp, o semnificație practică distinctă o au și eforturile criminologilor orientate spre optimizarea activității de aplicare a legilor [12, p. 169-190].

Pe de altă parte, precizăm că importanța criminologiei rezidă în faptul că constituie fundamentul *activității criminologice*, care reprezintă o activitate socială distinctă, menită să contribuie la asigurarea securității societății împotriva atentatelor criminale. Sistemul activității criminologice este format din trei componente principale: *obținere*, *transmitere* și *aplicare* a cunoștințelor criminologice în activitatea societății [1, p. 9].

Obținerea cunoștințelor criminologice este asigurată în principal prin activitatea de cercetare științifică criminologică, care reprezintă o activitate inițială de asigurare criminologică a vieții sociale, iar actorul principal este *cercetătorul științific*.

Transmiterea cunoștințelor criminologice este asigurată în principal prin activitatea de instruire, prin care cunoștințele criminologice obținute de cercetător sunt transferate celor care le vor implementa, avându-l pe *profesor* drept actor principal.

Aplicarea cunoștințelor criminologice este asigurată prin activitatea practică a *specialiștilor* implicați în procesul de contracarare a criminalității [1, p. 9].

Privind criminologia prin prisma activității criminologice inevitabil se impun de la sine două întrebări importante: Poate oare un colaborator al organelor de drept să participe efectiv la lupta cu criminalitatea dacă nu ar avea idei elementare despre acest fenomen? Cum poate fi organizată lupta cu criminalitatea neavând specialiști-criminologi, care să dispună de cunoștințe și tehnologii de cercetare și analiză a fenomenelor criminale?

Din perspectiva dată este evident că rolul și locul criminologiei este unul decisiv în cadrul instruirii

juridice. Acest moment este determinat de semnificația metodologică a criminologiei care în cea mai mare parte formează poziția morală a viitorului jurist practician. Criminologia ca disciplină didactică are menirea de a forma abilități de cercetare, contribuind la însușirea metodicii de desfășurare a cercetărilor empirice. Criminologia învață arta interpretării datelor empirice obținute, ceea ce prezintă o etapă importantă a cercetării criminologice. Rolul acestei etape constă în a stabili, înțelege, explica sensurile informației criminologice, a elucida aspectele sale aplicative [12, p. 170]. În același timp, criminologia contribuie la formarea de abilități de prognozare și planificare juridică, care indubitabil sunt necesare în viitoarea activitate practică; juristul, indiferent de specializare, fiind implicat mai mult sau mai puțin în procesul de asigurare a *securității criminologice* (înțelegându-se ca „starea de protecție a intereselor legale ale persoanei, societății și statului față de amenințările interne și externe, generate de fenomene care într-o măsură sau alta sunt legate de criminalitate, atentate social periculoase, activitatea criminală a infractorilor” [8, p. 25; 9, p. 5-9]).

Așadar, pregătirea criminologică este importantă nu doar pentru formarea de abilități de cercetare și analiză a fenomenului criminalității, dar și pentru aprecierea corectă a posibilelor consecințe ale deciziilor și acțiunilor diferitor subiecți din diferite sfere ale vieții sociale ținând cont de criminalizarea amplă și continuă a societății [10].

Instruirea criminologică astfel permite formarea de specialiști (inclusiv criminologi) cu competențe și abilități importante în materia [6, p. 7]: analizei criminologice, explicarea criminologică, prognozarea și expertizarea criminologică, prevenirea criminalității, înlăturarea consecințelor crimelor, evaluarea activității anticrimă.

Privite în ansamblul lor aceste competențe sunt indispensabile elaborării și realizării unei politici anticrimă efective și eficiente a statului, ceea ce justifică interesul major față de domeniul criminologic.

Potrivit aprecierilor puținilor criminologi autohtoni [1, p. 5], în Republica Moldova însă nu există criminologi practicieni. În aceste circumstanțe se pune întrebarea cine face munca criminologului? Răspunsul este evident: o fac persoanele fără pregătire criminologică sau cei a căror pregătire este insuficientă pentru domeniul dat. Pe cale de consecință, organele anticrimă nu elaborează prognoze criminologice, iar analizele criminologice ale acestora sunt rudimentare. În aceste condiții, ele acționează fără să cunoască starea criminalității și situația criminogenă. Prin urmare, nu există servicii specializate și specialiști (criminologi), care să desfășoare o activitate de prevenire nerepresivă și permanentă a criminalității și comportamentului criminal individual, ceea ce înseamnă că o parte din posibilitățile de influențare a criminalității nu sunt valorificate.

În același timp, specialiștii atrag atenția că Republica Moldova este una dintre puținele țări din spațiul european și CSI, unde cercetările criminologice fundamentale sunt o raritate, unde nu se realizează prognoze și expertize criminologice, unde lipsește dirijarea și planificarea cercetărilor criminologice pe plan național și, de asemenea, lipsește un sistem de pregătire a cercetătorilor și analiștilor în domeniul respectiv [4]. Este îngrijorător faptul că în Republica Moldova nu există nici o unitate de cercetare științifică specializată în criminologie în sectorul public, deși cercetarea criminologică reprezintă o obligație a instituțiilor publice, pentru că prevenirea și contracararea criminalității constituie o funcție publică fundamentală [1, p. 18].

În pofida acestui fapt, specialiștii recunosc că organizarea activității criminologice teoretice și practice în Republica Moldova este inevitabilă, deoarece suportul criminologic, atât cel general, cât și cel concret constituie un factor important de sporire a eficacității și eficienței activității anticrimă [1, p. 6].

Prin urmare, în acest sens au fost înregistrate unele încercări timide, fiind vorba despre Centrul de Cercetări științifice, creat în anul 1995, în cadrul Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al RM, grație eforturilor lui Valeriu Bujor, primul criminolog autohton. Chiar dacă a activat doar 7 ani, acest Centru a impulsat enorm cunoașterea științifică în domeniu. După anul 2002 însă, majoritatea criminologilor din cadrul Centrului s-au refugiat în sectorul privat, mai exact la Universita-

tea de Criminologie – instituție de învățământ superior ce a devenit din acel moment frunză la nivel național în materie de activitate criminologică științifică [3, p. 18-20]. De observat că și aceasta a fost creată la inițiativa criminologului Valeriu Bujor [2, p. 26], sub conducerea sa cercetările criminologice fiind continue în cadrul Centrului de cercetări științifice ale instituției.

În detrimentul rolului exclusiv al Universității de Criminologie în realizarea cercetărilor criminologice și pregătirea criminologică a viitorilor juriști, în anul 2003 instituția își încetează existența, iar activitatea criminologică din țara noastră intră în declin. Abia peste aproape un deceniu se înregistrează un nou efort de înviore a activității criminologice din Republica Moldova prin înființarea Institutului de Științe Penale și Criminologie Aplicată, la inițiativa și cu sprijinul substanțial al prof. Valeriu Bujor. Institutul și-a asumat misiunea generală de educare/instruire și cercetare științifică, generând și transferând cunoștințe către societate prin [6, p. 23]:

- cercetare științifică, dezvoltare, inovare și transfer tehnologic, prin creație individuală și colectivă în domeniul științelor juridice, socio-umaniste și criminologice;
- formare inițială și continuă, la nivel universitar, în scopul dezvoltării personale, a inserției profesionale a individului și al satisfacerii nevoilor de competențe ale mediului socio-economic în materie de contracarare eficientă a criminalității.

Din cele enunțate se poate desprinde atât rolul major al criminologiei și criminologului pentru securitatea persoanei și a statului, cât și dificultățile manifestării acestora în cadrul societății noastre. Cu regret, trebuie să recunoaștem că la moment activitatea criminologică din Republica Moldova nu este susținută de către autorități, ea depinzând exclusiv doar de curajul, entuziasmul și eforturile unui număr infim de criminologi, printre care remarcabilul om de știință și întemeietorul școlii criminologice moldovenești – *Valeriu Bujor*, care la începutul acestei primăveri sărbătorește frumosul jubileu de 65 de ani. Acest eveniment este un prilej în plus de a trece în revistă realizările sale inedite în calitate de criminolog, cercetător științific și excelent organizator și manager.

Astfel, contribuția acestei personalități este una remarcabilă, întrucât este autorul și coautorul primelor manuale, note de curs și comentarii de drept penal, criminologie, statistică criminologică, victimologie, deviantologie, teorie generală a dreptului, inclusiv de drept penal comparat din Republica Moldova [6, p. 26].

În plan științific, aportul prof. Valeriu Bujor constă în următoarele:

- a elaborat teorii criminologice generale și a formulat legi criminologice;
- a completat într-un mod substanțial conceptul de violență criminală, criminologie penitenciară, securitate criminologică, criminalitate în grup și organizată etc.;
- a elaborat o serie de procedee de analiză și prognozare criminologică.

Este de remarcat în același timp că aria intereselor prof. V. Bujor a depășit domeniul criminologiei, realizând o serie de studii în dreptul penal și teoria generală a dreptului și formulând multiple propuneri de lege ferenda.

El profesor a educat o pleiadă de discipoli, care s-au afirmat drept criminologi și cercetători atât în țară, cât și peste hotarele Republicii Moldova, pe care i-a îndrumat spre realizări științifice majore. Sub îndrumarea sa științifică, au fost susținute numeroase teze de doctorat, una dintre care a fost apreciată drept cea mai bună în domeniul dreptului în anul 2009 de către CNAU, și peste o sută teze de masterat.

Totodată, dl profesor s-a manifestat ca un excelent organizator și manager cu experiență în domeniul învățământului și științei, promotor al învățământului privat din țară. A stat la temelia creării instituțiilor de învățământ cu profil criminologic ca: Colegiul de Criminologie, Universitatea de Criminologie și Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, ultima fiind în prezent unica instituție de învățământ cu profil criminologic din Republica Moldova.

Realizările și meritele deosebite ale dlui profesor au fost înalt apreciate mai ales în afara țării, domnia sa fiind ales de către senatele universitare Doctor Honoris Causa al Academiei MAI din Volgograd

(Rusia) și Institutului de Transport Naval din Ismail (Ucraina), precum și decorat cu Medalia de aur pentru merite în învățământ (2008) de către Academia Internațională de Personal (UNESCO) [6, p. 26].

Desigur, cele expuse reflectă doar o mică parte din ceea ce prezintă personalitatea prof. Valeriu Bujor și realizările sale, dar aceste schițe sunt suficiente pentru a recunoaște meritul său deosebit în constituirea și promovarea socială a criminologiei ca știință și disciplină didactică, precum și în instruirea și practica anticrimă. Domnia sa este pe bună dreptate considerat unul dintre fondatorii criminologiei autohtone și principalul său promotor.

Profitând de prilej, vă adresăm, dle profesor, cele mai sincere felicitări cu ocazia marcării frumosului jubileu de 65 de ani – o vârstă a înțelepciunii și maturității științifice a unui savant.

Fiind demn de un deosebit respect și înaltă considerațiune, ne mândrim cu domnia voastră, întrucât întruchipați un savant ilustru, un conducător iscusit, un dascăl talentat și o persoană înzestrată cu cele mai înalte calități omenești.

Fie ca Bunul Dumnezeu să vă miluiască cu sănătate și forță suficientă pentru a vă continua la fel de prodigios activitatea pe care o desfășurați, pentru ca astfel să-i bucurați cu realizări frumoase nu doar pe cei dragi sufletului, dar și pe toți cei care vă cunosc, vă respectă și vă admiră.

Cu siguranță, jubileul domniei voastre este și o sărbătoare a criminologiei - știința pentru care și prin care trăiți; știința care a evoluat datorită ineditei contribuții aduse de dumneavoastră personal și de școala criminologică moldovenească pe care ați fondat-o și o dirjați cu multă dăruire de sine și succes. Fie ca meritul domniei voastre să fie recunoscut și apreciat de comunitatea științifică și factorii de decizie, iar criminologia să devină o știință fundamentală pentru politica de securitate și eforturile statului în contracararea criminalității.

La mulți ani să ne trăiți!

Referințe bibliografice:

1. Bejan O. *Activitatea criminologică practică în organele anticrimă din Canada*. CEP USM, Chișinău, 2013.
2. Bejan O. *Criminologi autohtoni*. Chișinău, 2008.
3. Bejan O. *Suportul criminologic în activitatea poliției: realizări și perspective*. Chișinău, 2001.
4. Bujor V. *Perspectivile criminologiei moldovenești*. În: *Criminologia în Republica Moldova: realizări și perspective*, materialele Conferinței Criminologice Naționale din 4 martie, 2008, Chișinău. <http://www.criminology.md/index.php/ro/articole/127-perspectivile-criminologiei-moldovene-ti>.
5. Bujor V., Bejan O. *Introducere în criminologie și securitate criminologică (teze pentru studenții Institutului de Criminologie)*. Chișinău, 2013.
6. *Profesia de criminolog: Ghid de orientare profesională*/ O. Bejan., I. Bulat., S. Covalschi; coord. V. Bujor. Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Ed. a 2-a, S.n., Chișinău, 2016.
7. Tănăsescu C. *Criminologie. Curs universitar*. Universul juridic, București, 2012.
8. Бабаев М.М., Рахманова Е.Н. *Права человека и криминологическая безопасность*. М., 2004.
9. Бабаев М.М., Плешаков В.А. *Криминологическая безопасность в системе национальной безопасности (опыт структурного анализа)*. В: *Криминологический журнал*, № 7, 2005.
10. Босхолов С.С. *Роль криминологии в обеспечении национальной безопасности*. В: *Prologue: Law Journal*, №2, 2016. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-kriminologii-v-obespechenii-natsionalnoy-bezopasnosti>.
11. Долгова А.И. *Научное обеспечение борьбы с преступностью и повышение криминологической культуры общества*. Москва, 2011.
12. Тамбовцева Г.М. *Роль криминологии в юридическом образовании*. В: *Подготовка кадров для силовых структур: современные направления и образовательные технологии*. Материалы семнадцатой всеросс. науч.- метод. конф., ФГКОУ ВПО ВСИ МВД России, Иркутск, 2012.

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ДЕЛИКТОЛОГИЯ – САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ ОТРАСЛЬ ПРАВОВЫХ НАУК ИЛИ ПРЕДМЕТ КРИМИНОЛОГИИ?

ГУЦУЛЯК Виктор,

др., проф., Институт Уголовно-Правовых Наук и Прикладной Криминологии,
ORCID ID: 0000-0001-7934-7979

ВЕСЁЛЫЙ Валериан,

др., проф.,
ORCID ID: 0009-0003-7842-1315

Summary: The effectiveness of any prevention activities, including the prevention of crimes and misdemeanors, is largely conditioned by the knowledge of the object on which the prevention actions are directed. This problem cannot be successfully solved without applying the basic scientific recommendations of criminology and administrative delictology as separate branches of legal sciences.

In this paper we undertake to study the controversial opinions of scholars regarding the intersection of these branches of science and to formulate our own opinion on this matter.

Key words: crime, criminality, contravention, contraventionality, criminology, administrative delictology.

*Настоящую публикацию мы посвящаем человеку,
до мозга костей, влюблённому в науку криминологии,
учёному, который своими исследованиями,
активно способствует дальнейшему развитию
данной научной отрасли, основателю
Ассоциации Криминологов Республики Молдова и первому её президенту,
одному из первых создателей системы
частного высшего образования в Республики Молдова,
величайшему труженику – БУЖОРУ ВАЛЕРИЮ ГЕОРГЕВИЧУ,
доктору права, профессору, ректору Института Уголовно-Правовых Наук и Прикладной Криминологии,
по случаю 65-летию со дня рождения и 40-летию трудовой деятельности.*

Социальные отношения, касающиеся соблюдения общепринятых правил поведения в обществе, характеризуются большим разнообразием и проявляются как с позитивной, так и с негативной стороны. В последнем случае особое место занимает преступное и иное противоправное поведение, т.е. совершение *преступлений и административных правонарушений*.

В этой связи на государстве лежит обязанность своевременно реагировать на подобные отклонения от установленных в обществе правил поведения. Законодательство Республики Молдова устанавливает, что государство в лице органов публичного управления обязано предпринимать действия по организации и осуществлению мер по обеспечению правопорядка, а также меры по предупреждению правонарушений [1, стр. 61].

Вместе с тем, общеизвестно, что ни один социальный феномен не может быть должным образом урегулирован, если он не изучен соответствующим образом.

Относительно такого социального феномена, как преступность, можно с полной уверенностью заметить, что целый ряд юридических и правовых наук (в первую очередь, уголовное право, уголовно-процессуальное право, криминалистика, криминология и др.) изучают всесторонне и уг-

лублинно *преступность*, личность преступника, причины и условия преступности, формы и методы ее *предупреждения* [2, стр. 62].

Криминология изучает преступность как объективно существующее в обществе негативное явление, связанное с другими социальными явлениями, имеющее свои закономерности, требующее специфических форм и методов борьбы.

Проблема же делинквентности на данном этапе, практически, не исследуется. Более того, она не образует предмет исследования какой-либо конкретной отрасли науки. Вместе с тем, без подробного изучения делинквентности как социального феномена не может быть реализована функция противоборства с ней.

В этой связи особо актуальным становится научный анализ делинквентности, изучение причин и условий ее появления, личности правонарушителя, форм и методов борьбы с делинквентностью [3, стр. 4], понятия административной деликтологии и её соотношение с криминологией. Исследование указанных проблем и является *целью настоящей публикации*.

Стимулом научного поиска в области криминологии и административной деликтологии являются нужды и потребности практики. Образно говоря, практика противодействия преступности создает социальный заказ для криминологии, которая дает основы для организации деятельности по предупреждению преступности и профилактике правонарушений. Именно поэтому криминология не ограничивается теоретическими исследованиями проблем борьбы с преступностью, а затрагивает широкий круг вопросов, связанных с практикой их решения. Криминологический материал, особенно прогностического характера, служит одновременно ориентиром при разработке системы профилактики правонарушений в целом, а также с учетом особенностей различных сфер практической деятельности.

Криминология, давая теоретическое объяснение сущности и закономерностям преступности как социального явления, вырабатывает меры по ее предупреждению. Именно на основе криминологических знаний разрабатывается государственная политика в области предупреждения преступлений, исходя из которой определяются направления и уровни предупредительной деятельности, ее социально-экономические, организационные и правовые основы, система субъектов предупреждения и механизмы их функционирования, формы и методы профилактической работы. Кроме того, криминология изучает результаты внедрения в практику рекомендуемых мер [4].

В этом смысле справедливо высказывание И.И. Карпеца: „Криминология *учит правильно читать уголовную статистику*, на ее основе делать практические выводы: где принять меры экономического характера, где усилить воспитательную работу, а где в отношении каких видов преступности активизировать правоохранительную систему, где с большей силой использовать меры уголовного наказания” [5, стр. 12].

Можно предположить, что востребованность криминологии и административной деликтологии при анализе практически всех современных явлений и процессов, так или иначе связанных с противоправными проявлениями, будет только возрастать, поскольку общественные отношения во всем мире подвергаются все более активной криминализации. По нашему мнению, любые препятствия на пути противодействия ей могут быть преодолены с помощью криминологических знаний, поскольку выдвигаемые идеи и теории непосредственно предназначены для решения конкретных проблем борьбы с преступностью. Поэтому результаты криминологических исследований не только важны, но и обязательно должны использоваться в качестве обоснования развития уголовной политики, принятия управленческих решений, влияющих на правоохранительную деятельность и обеспечение безопасности личности, общества и государства.

Таким образом, криминологические знания необходимы при управлении социальными процессами, в законотворческой и правоприменительной деятельности. В этом проявляется соци-

альная эффективность криминологии как науки. Высказанные положения позволяют считать наиболее приемлемым следующее *понятие* криминологии как науки.

„Криминология – это социальная, общетеоретическая и прикладная наука о преступности, исследующая сущность, особенности и формы проявлений преступности, причины и закономерности ее возникновения, трансформации и возможности ее уменьшения, изучающая особенности личности субъектов, совершающих преступления, а также методы, формы социального воздействия на личность виновного, причины и условия преступности в целях ее предупреждения с позиций права, функционирующего в государстве” [6].

Таким образом, видно, что *криминология состоит из пяти основных элементов*: преступность; личность преступника; преступное поведение; пути и способы борьбы с преступностью.

Разумеется, в центре внимания криминологии находится – изучение преступности как общественного явления, ее основных характеристик, причин появления, количественных и качественных особенностей, а также рассмотрение вопроса о том, какое явление представляет собой преступность – вечное или преходящее.

Рассмотрим вечное или преходящее явление преступности, появившейся на определенном этапе человеческой истории и исчезающей на каком-то ином этапе в будущем. Марксистская криминология, считала, что преступность – это явление преходящее, что она появилась в тот период развития общества, когда возникло материальное неравенство людей, разделение их на классы богатых и бедных, на эксплуататоров и эксплуатируемых, ну и соответственно, когда такое общество неравных возможностей и неравного достатка будет ликвидировано, т.е. с построением коммунизма, преступность исчезнет. Других мнений быть не могло, и они воспринимались отрицательно. Сказанное почувствовал, был, на себе лично, и один из авторов настоящей публикации, который обучаясь на юридическом факультете, сдал, был экзамен по криминологии, только с пятой попытки, за несогласие с выводом о том, что *главная причина преступности – это пережитки капитализма*. Известно, какова судьба коммунистического учения, что это, в общем, оказалось иллюзией, и притом очень вредной иллюзией, и такой же вредной иллюзией, была, конечно, позиция относительно временности, преходящего характера преступности [7].

Преступность существовала и в первобытном обществе. Об этом имеется достаточное количество убедительной литературы. Здесь же скажем только, что если обратиться к исследованиям далекого прошлого человечества – этнологов, мифологов, антропологов, историков, особенно к работам тех авторов, которые изучают современных ископаемых — нынешних дикарей, людей, ведущих первобытное существование, то окажется, что среди них в полном объеме было и есть то, что мы сейчас называем преступностью. Совершались и совершаются преступления, хотя они назывались и называются иначе, не так, как мы теперь их называем в цивилизованном мире. Но не было никакого уголовного кодекса, не было писаных законов, но существовали твердые, принятые всем сообществом, родом, племенем, народом правила, нарушение которых каралось очень строго. Это было правом обычая или традиции. В Древнем мире (в Древней Греции, Древнем Риме) совершались и мелкие правонарушения, регулируемые сейчас административным правом.

Нам не следует ориентироваться только на наличие в данном конкретном обществе (государстве) писаных законов. Главное, были определенные правила, за нарушение которых людей карали. В сочетании с анализом современного состояния преступности приходим к выводу, что преступность – *явление вечное, как болезнь, зачатие, рождение и смерть* [8].

Усилия криминологов и в прошлом и в настоящем справедливо сосредоточены на вопросах о том, почему люди совершают преступления, какие явления и процессы в нашей жизни, жизни отдельной страны, отдельного общества, отдельного народа или отдельной личности порождают преступления. Думается, что такая постановка вопроса справедлива, поскольку важно знать, по-

чему сейчас, как и в древности, люди совершают преступления. Правильный ответ на этот вопрос имеет огромное практическое значение. Он позволяет предпринимать наиболее эффективные меры борьбы с преступностью. Следовательно, такая постановка вопроса вполне актуальна и важна.

Такие же вопросы перед собой должны ставить специалисты в области *административно-деликтного права*, тем более что многие преступления схожи с мелкими правонарушениями, и очень часто оказывается, что тот, кто был раньше мелким правонарушителем, а теперь преступником, – одно и то же лицо.

Личность преступника и преступное поведение занимают очень важное место в криминологии. Без знания того, что представляет собой личность преступника, каковы причины и механизмы совершения отдельных преступлений, вообще преступного поведения, немислим успех в борьбе с преступностью. Несколько забегаая вперед, хотелось бы констатировать: если не знать, что представляет собой личность преступника и от чего зависит преступное поведение, нельзя успешно бороться с преступлениями, преступниками и преступностью. В каждом конкретном случае перед правоохранительными органами, перед всеми теми, кто ставит перед собой задачу предупреждения преступлений, должен быть живой конкретный человек, со своими страстями, со своими переживаниями, со своим горем и драмами гоже, со своими влечениями, которые могут быть и грязными и мерзкими, но, тем не менее, это его влечения, это его жизнь, всегда неповторимая. Мы это должны знать и учитывать в работе [9].

Аналогичное место, в административной деликтологии, должны занять административные правонарушения и их причины, личность мелкого правонарушителя (активного субъекта правонарушения) и его проступков. Именно поэтому, на наш взгляд, преступность должна исследоваться в тесной взаимосвязи с деликтностью (делинквентностью).

Данная проблема может быть решена либо в рамках административной деликтологии, как *самостоятельной отрасли правовых наук*, либо она должна стать предметом исследования криминологии.

Административная деликтология, является новым научным направлением, призванным устранить пробел в изучении социальной стороны административных правонарушений и делинквентности, в целом, как социального явления. В свою очередь, криминология может и должна стать научным направлением, накопленные знания которого могут стать основой развития административной деликтологии.

Уже в конце 70-х гг. XX в., в юридической литературе обращалось внимание на то, что профилактика преступлений должна быть ориентирована и на „нарушения и отрицательные явления, которые не составляют преступлений, если они затрагивают защищенные уголовным правом общественные отношения” [10, стр. 37].

Наиболее детально к исследованиям в области природы административных правонарушений с позиций криминологии подошел профессор В.П. Лозбяков, который в рамках криминологических исследований предпринял попытку изучения административных деликтов, прямо не связанных с будущим криминальным поведением. Он писал: „В криминологической литературе идея о том, что надо изучать не только личность преступников, но и административных правонарушителей, уже высказывалась, однако лишь при условии, если соответствующие формы такого противоправного поведения предшествуют нарушению уголовного закона и связаны с последним. Такой подход, на наш взгляд, не отвечает потребностям практики и не способствует глубокому и всестороннему изучению природы административных правонарушений, их связи с криминогенной средой” [11, стр. 18].

В свою очередь, академик А.Б. Сахаров, выстраивая цепь причинных связей, возникающих в процессе формирования и развития общественной опасности личности преступника, указывал:

„...антисоциальные свойства личности, определяющие его общественную опасность, отражаются не только в преступлении, но и неизбежно оказывают влияние на его поведение в целом, проявляясь в поступках и не преступного, но аморального, безнравственного характера” [12, стр. 111-112].

Таким образом, в научной среде уже сложились предпосылки для расширенного толкования *предметной области криминологии*. Многие исследователи высказываются в пользу необходимости изучения социальных основ административных правонарушений для решения главной задачи – уяснения механизма формирования преступного поведения. Это обстоятельство указывает на начало процесса поглощения одной науки другой. На наш взгляд, в этом нет ничего плохого, если такое слияние поможет снизить уровень преступности.

Однако криминология как наука, призванная исследовать теорию причинности преступлений, ограничена одним императивом. Чтобы ни исследовалось, расширение предмета криминологии сводится к доказыванию факта прямой или косвенной связи разных явлений с преступностью. Применительно к административной деликтологии указанная связь на практике сводится лишь к сопоставлению пограничных составов административных правонарушений и преступлений, различия которых заключаются либо в степени общественной опасности, либо в иных прямо вытекающих криминальных последствиях. Примером могут служить такие составы административных правонарушений и преступлений, как: мелкое хулиганство (ст. 354 КоАП РМ) и хулиганство (ст. 287 УК РМ); незаконное приобретение или хранение наркотических веществ (ст. 85, ч. (1) КоАП РМ) и незаконный оборот наркотических веществ (ст. 217 УК РМ); мелкое хищение (ст. 115 КоАП РМ) и кража (ст. 186, ч. (2) УК РМ); управление транспортным средством в состоянии опьянения (ст. 233, ч. (1) КоАП РМ) и аналогичный состав преступления (ст. 264¹ УК РМ) и т.д.

Поэтому до сих пор актуально высказывание В.Н. Кудрявцева о том, что „...хотя в криминологической науке неоднократно отмечалось, что объектом внимания криминологов наряду с преступлениями являются иные правонарушения, тем не менее подчеркивалось, что изучение других форм социальных отклонений осуществляется ими лишь для выявления закономерностей перерастания этих отклонений в преступное поведение” [13, стр. 253].

Констатируем ещё раз тот факт, что в юридической доктрине Республики Молдова, как делинквентность, в целом, так и административная деликтология, по-прежнему, остаются, практически, вне поля зрения учёных. Более того, они, вообще, не являются предметом исследования какой-либо научной отрасли.

Ранее, в научных работах [14] мы акцентировали внимание учёных и, в особенности, практиков на то, что для организации профилактики административных правонарушений нужны научно обоснованные рекомендации, которые будут полезны и для законодателя, и для практических работников правоохранительных органов. Здесь необходимо иметь в виду, что, несмотря на определенное сходство административной деликтности и преступности, это все же разные социальные явления, каждое из которых требует адекватных средств воздействия. Указывая на это, Е.В. Додин точно подметил: „...меры, которые криминологи рекомендуют для превенции преступности, для предупреждения административной деликтности, могут быть использованы лишь тогда, когда совпадают их причины” [15, стр. 35].

Административные проступки совершаются в силу своих собственных причин, так же как и существуют конкретные условия, способствующие проявлению таких причин. В основном они совершаются по неосторожности, как правило, без подготовки.

Обратим внимание читателя ещё на один серьезный, на наш взгляд, аргумент в пользу того, что административная деликтология может быть ограничена рамками криминологии. Это наличие у обеих наук схожего (но не идентичного) предмета исследования, который имеет четырехзвенную структуру, включающую: *количество, структуру, динамику соответствующих право-*

нарушений; лиц, их совершивших; выявление и изучение причин и условий, порождающих и способствующих совершению правонарушений; разработку предложений и целостных программ профилактики по отдельным видам правонарушений или их комплекса. Различия в предмете исследования связаны лишь со степенью общественной опасности изучаемых явлений – преступлений или административных правонарушений [16, стр. 85].

Учитывая то, что административная деликтология слабо разработана (в отличие от криминологии, имеющей более чем вековую историю), первой объективно приходится использовать способы исследования, принятые в криминологии. На это указывает и профессор Д.Н. Бахрах, который считает административную деликтологию „младшей сестрой” криминологии и аргументирует это тем, что административная деликтология использует методы последней, её выводы и вообще все её достижения.

Административная деликтология может использовать накопленный криминологией опыт изучения своего предмета и конструирования гипотез, идей и предложений.

По мнению профессора Е.В. Додина, административная деликтология, равно как и криминология, может оказать воздействие на развитие как теории права и социальных отклонений, так и отраслевых юридических наук [17, стр. 36].

Еще одним аргументом в пользу самостоятельного развития административной деликтологии является факт *массовости совершаемых административных правонарушений*. Из всех правонарушений преступные проявления едва ли занимают 1/10 часть; 9/10 – административные правонарушения – объект изучения административной деликтологии.

В качестве аргументации сказанного, обратимся к статистическим данным о состоянии преступности и делинквентности в Республики Молдова [18], по официальным данным, криминогенная ситуация в стране характеризуется следующим образом:

- в 2017 году зарегистрировано 35600 преступлений и 436000 административных правонарушений (contravenții), то есть 13,5 административных правонарушений на одно преступление;
- в 2018 году, соответственно: 32000 преступлений и 426300 административных правонарушений, то есть 13,8 административных правонарушений на одно преступление;
- в 2019 году: 31700 преступлений и 370100 административных правонарушений, то есть 11,9 административных правонарушений на одно преступление;
- в 2020 году: 26300 преступлений и 407900 административных правонарушений, то есть 15,5 административных правонарушений на одно преступление;
- в 2021 году: 27200 преступлений и 629200 административных правонарушений, то есть 23 административных правонарушений на одно преступление.

Как видим, за последние два года, количества зарегистрированных административных правонарушений существенно выросло. Заметим, что данный вывод основывается только на официальных статистических данных, тогда как реальное состояние криминогенной характеристики – другое.

Статистика, не учитывая латентную делинквентность, показатели которой, ещё выше чем показатель латентной преступности.

После анализа указанных количественных показателей, уместно вернуться к критерию „степени общественной опасности” по которому, доктрина, практика и даже законодатель сравнивают преступность и делинквентность, отдавая предпочтение первому социальному явлению.

Такая позиция, нам представляется, спорной и продиктована тем, что делинквентность, как социальное явление, её причины и условия, формы и методы борьбы с ней, личность мелкого правонарушителя (a contravenientului) не исследуются. С момента обретения независимости, в Республике Молдова, практически, *не развивается административная деликтология, как отрасль правовых наук*.

Представляется, что и наука и практика более реально (точно) подошли бы к оценке соотношения степени общественной опасности преступности и делинквентности, если бы ответили на ряд вопросов, а именно:

– каков материальный и моральный вред нанесли обществу 27200 лиц, совершивших в 2021 году преступления и 629200 лиц, совершивших административные правонарушения?;

– каковы затраты материальные и людские понесли государственные органы на осуществление уголовного расследования преступлений и производства по делам об административных правонарушениях?;

– каковы затраты временные и материальные участников предварительного и судебного расследования и производства по делам об административных правонарушениях, кроме представителей государства. Как их общение с представителями правоохранительных органов влияет на авторитет последних, в целом, на авторитет государства, на уровень законности?.

Для аргументации сказанного, прибегнем к некоторым расчетам. По каждому уголовному или административному делу возьмем только по четыре лица, имеющих процессуальный статус: автора преступления или административного правонарушения, потерпевшего и двух свидетелей и убедимся в том, что в 2021 году участвовало: в уголовном производстве – 108800 лиц, а в административном производстве – 2516800 лиц. Если учесть, что на 01.01.2021 года численность населения в Республике Молдова составляло 2604000 [19], то вытекает, что только в процессе производства по делам об административных правонарушениях, каждый гражданин страны (включая и тех, кто только родился) сталкивался с работой правоохранительных органов и у каждого из них формировалось своё личное мнение об имидже тех представителей государства, первостепенная задача которых – защита конституционных прав граждан. Имидж, который по нашему мнению, мягко говоря, желает лучшего. Личные наблюдения свидетельствуют о том, что в стране в грубой форме попираются права граждан, в первую очередь, потерпевших, тех, кто уже стал жертвой преступления или административного правонарушения. Не редко, это имеет место даже со стороны государства. Чтобы убедиться в этом, достаточно проанализировать содержание ст. 64, ч. (2) УПК РМ – „Права подозреваемого” и ст. 69, ч. (1) УПК РМ – „Права потерпевшего”; ст. 384, ч. (2) КоАП РМ – „Права лица привлекаемого к ответственности” и ст. 387, ч. (3) КоАП РМ – „Права потерпевшего”. Кроме того, практически, все общественные организации по правам человека „озабочены” условиями содержания осужденных содержащихся в местах лишения свободы, забывая о том, что добрая часть потерпевших, конституционные права которых, государства не смогло защитить, живут в условиях, значительно худших, чем те, кто преступным путём посягнул на права граждан.

Изложенное, предопределило очень низкий уровень доверия граждан к правоохранительным органам. Граждане, особенно те, кому доводилось иметь процессуальный статус потерпевшего, не всегда в восторге ходом расследования, точнее, уровнем бюрократизма судебной системы.

Законодательная подмена конкретных сроков осуществления отдельных процессуальных действий термином „целесообразный срок”, стало „узаконенной” ширмой для бюрократов, привела к тому, что соблюдение принципа „неотвратимости наказания за содеянное” и принципа „своевременности наказания” в следственной и судебной практики, фактически „похоронены”.

Исследуя соотношение криминологии и административной деликтологии, нельзя не учитывать фундаментальное отличие административной политики от уголовной.

Суть последней строится на *фундаментальном отличии административной политики от уголовной*. Суть уголовной политики заключается в борьбе с преступностью, совершенствовании правовых и социальных механизмов исключительно правоохранительного характера. *Метод принуждения лежит в основе всей уголовной политики*. Спектр вопросов административной по-

литики шире, так как политика управления – это не только система силового поддержания необходимого баланса общественных интересов, но и система регулятивных норм, призванных упорядочить общественные отношения, создать устройство (конструкцию) власти, оперативно разрешить возникающие противоречия, не прибегая к властно-принудительным средствам [20, стр. 86].

В заключении, подводя итог анализа взаимообусловленности рассматриваемых научных знаний, коротко обозначим их сходные и отличительные особенности.

Административная деликтология и криминология едины в структуре предмета научного интереса; отличие состоит лишь в выборе объекта исследования (административное правонарушение или преступление). У названных научных знаний сходные цели (управление административной деликтностью или преступностью, а в итоге – снижение уровня этих явлений); функции (описание, объяснение и прогнозирование); методы (логико-математический, социологический, статистический). Наконец, существует значительный пласт правовых запретов, нарушение которых детерминирует трансформацию административного правонарушения в преступление и наоборот, делая указанные правонарушения общим объектом исследования обеих наук.

Различия названных научных знаний основаны на источниках права (для криминологии – это УК РМ, для административной деликтологии – КоАП РМ), которые определяют разницу в объектах исследования (преступность или административная деликтность). Предмет административной деликтологии шире предмета криминологии, где дополнительно охватываются государственно-управленческие особенности охраны или защиты общественных отношений. Следовательно, выводы административной деликтологии могут охватывать правовые аспекты, которые, например, касаются совершенствования механизма выявления и устранения причин и условий совершения административных правонарушений или деятельности государственных органов общей и отраслевой компетенции по социальной профилактике административных правонарушений.

Наконец, задачи административной деликтологии шире криминологических. Это связано с тем, что для административной деликтологии важным является решение не только чисто практических задач (определение движения административных правонарушений, особенностей личности административного делинквента и т.д.), но и методических, позволяющих систематизировать научные взгляды, сложить их в единую цепь знаний, пригодных для массового распространения и практического применения. (Криминологами методическая задача уже решена) [21, стр. 87].

Очевидно, проблемы взаимообусловленности криминологии и административной деликтологии носят большей частью условный характер. Не столь существенно, какая наука и с какой целью будет заниматься изучением механизма административно-деликтного поведения, природы административных правонарушений. Главное, чтобы данная работа проводилась комплексно, с использованием всех достижений современной науки.

Для Республики Молдова вопрос о развитии административной деликтологии приобрел особое значение после принятия нового Кодекса об административных правонарушениях (31 мая 2009). Именно с этого момента, юридическая доктрина и система права республики претерпели определенные изменения, а именно:

1. Деликт, являющийся изначальной ячейкой делинквентности, назван не административным правонарушением, а „*contravenție*” (прямого перевода нет). Следовательно, делинквентность, как социальное явление, именуется – *contravenționalitate*.

2. Законодательно закреплена ещё одна форма юридической ответственности – *административно-деликтная (răspunderea contravențională)*, которая отпочковалась от административной ответственности.

3. Административно-деликтное право, в отличие от других стран СНГ, из части администра-

тивного права, обрело самостоятельность, став отраслью национальной системы права – *drept contravențional*.

В этих условиях, с учётом массового характера делинквентности, необходим комплекс социальных мер, ориентированных на блокировку, нейтрализацию и устранение причин и условий административных проступков (*contravenții*), составляющих в своей совокупности, самостоятельный вид социальной профилактики. Достичь этого можно лишь путём специального изучения делинквентности (*contravenționalitate*), как целого явления, её тенденций, причин и многих других вопросов, вытекающих из самого понятия делинквентности. Успешно бороться с этим социальным явлением без его комплексного исследования – невозможно. *Это и есть основная задача административной деликтологии.*

Идея развития криминологии и административной деликтологии, как самостоятельных направлений науки, нам более близка и является более аргументированной в научной литературе. Однако, на наш взгляд, это довольно отдаленная перспектива, особенно для Республики Молдова.

Исходя из изложенного, с учетом множества проблем, с которыми сегодня сталкивается страна, по нашему мнению, *административная деликтология должна входить в предмет науки криминология.*

Библиографические ссылки:

1. Gutuleac V. *Tratat de drept contravențional*. ULIM, Chisinau, 2009. с. 61.
2. Там же, с. 62.
3. Гуцуляк В.И., Люрдинский Р. *Делинквентность: понятие и содержание*. В: Журнале „Закон и жизнь”, июль, 2010, с. 4-9.
4. *Криминология как наука: предмет и задачи, связь криминологии с другими науками*. https://studme.org/160169/pravo/kriminologiya_nauka_predmet_zadachi_svyaz_kriminologii_drugimi_naukami.
5. *Криминология*. Учебник под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова, Юность, Москва, 1997, с. 12.
6. *Криминология как наука: предмет и задачи, связь криминологии с другими науками*. https://studme.org/160169/pravo/kriminologiya_nauka_predmet_zadachi_svyaz_kriminologii_drugimi_naukami.
7. *Криминология и административная деликтология*. <https://isfic.info/madpol/index.htm>.
8. Там же.
9. *Криминология и административная деликтология*. <https://isfic.info/madpol/index.htm>.
10. Каракашев И. *Проблемы на престъпността и нейната структура*. София, 1977. с. 37.
11. Позбяков В.П. *Криминология и административная юрисдикция милиции*. Москва, 1998. с. 18.
12. Сахаров А.Б. *Об антисоциальных чертах личности преступника*. В: Советское государство и право, № 10, 1970. с. 111-112.
13. *Курс советской криминологии*. Т. 1. Под ред. В.Н. Кудрявцева, И.И. Карпеца, В.В. Коробейникова, Москва, 1984. с. 253.
14. Гуцуляк В.И. *Административное право Республики Молдова*. Учеб. для юридических вузов и фак., Elena-V. I. SRL, Chișinău, 2007. с. 276-300; Guțuleac V. *Drept administrativ*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2013. p. 506-547; Бужор В.Г., Гуцуляк В.И. *Групповая преступность: методологические основы изучения и классификации*. Монография. Academia Națională de Poliție, Tipografia Centrală, Chișinău, 1998. с. 117-118; Guțuleac V. *Tratat de drept contravențional*. FE-P Tipogr. Centrală, S. n., Chișinău, 2009. p. 61-114; Guțuleac V., Comarnițaia E. *Drept contravențional: Note de curs*. Ediția a 2-a, revizuită și actualizată. Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, 2016. p. 42-52.

15. Додин Е.В. *Административная деликтология в системе юридических наук*. В: Советское государство и право, 1991. с. 35.
16. Дерюга А.Н. *О соотношении административной деликтологии и криминологии*. В: Журнал российского права, №2, 2011. с. 85-87.
17. Додин Е.В. *Административная деликтология в системе юридических наук*. Указ. соч., с. 36.
18. <https://statistica.gov.md/ro>.
19. https://statistica.gov.md/ro/statistic_indicator_details/25.
20. Дерюга А.Н. *О соотношении административной деликтологии и криминологии*. Цит. раб., с. 86.
21. Дерюга А.Н. *О соотношении административной деликтологии и криминологии*. Цит. раб., с. 87.

CERCETAREA SISTEMICĂ ȘI SISTEMATICĂ (CRIMINOLOGICĂ) A CONTRAVENȚIONALITĂȚII

STAMATIN Ștefan,

dr., prof. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0009-0008-4273-0876

Summary: Law enforcement bodies, in the context of the increase in the number of contraventions, are waiting for serious theoretical studies on contravention, which would include the development of an effective mechanism and a developed and ample system of means of preventing contraventions, identifying the causes and conditions of their commission of them, but also studying the personality of the perpetrators, those who admit to violating the contravention legislation. Based on the rethinking of the opinions on contravention liability established in science as one of the institutions of administrative law, the author bases the conclusion that the rules governing this type of legal liability form an independent branch of the Moldovan legal system – contravention law. Modern contravention law is characterized by its integration with criminal and procedural-criminal law, which makes it possible to justify the criminological investigation of contravention. Only within the framework of the science of criminology it is possible to carry out rapid and comprehensive theoretical and applied research on the problems associated with the growth of criminality. This is the reason for choosing the research theme, and the paper argues this necessity and opens the discussions on this novel theme.

Key words: criminology, contraventional law, contravention, interaction of criminology and contraventional law, prevention.

Aduc, și pe această cale, cele mai mari considerațiuni mentorului meu, bunului meu prieten, profesorului universitar și omului de valoare a neamului moldav Valeriu Bujor! Aniversarea este un moment excelent de însumare, motiv foarte bun pentru a determina condițiile de formare a omului de știință. Profesorul universitar Valeriu Bujor s-a consacrat pe deplin oricând și oriunde: fie că este vorba de relații amicale, fie că se referă la relații de serviciu sau de cercetare științifică. Cu mult respect, considerațiune și recunoștință, domnul mentor. Mulțumesc pentru atitudine. La mulți ani!

Formarea unui stat de drept în Republica Moldova, crearea unui fondal favorabil pentru îmbunătățirea nivelului de viață al populației, stabilitatea economiei interne, democratizarea vieții publice este un proces complex și contradictoriu. Una dintre cele mai importante condiții pentru rezolvarea tuturor sarcinilor semnificative din punct de vedere social este consolidarea statului de drept în țară, asigurând interesele legitime ale persoanelor fizice și juridice. Protecția eficientă a relațiilor publice ar trebui să se bazeze pe cunoașterea naturii, manifestărilor și intensității amenințărilor la adresa ordinii juridice existente. Una dintre amenințările semnificative la adresa intereselor individului, societății, statului este contravenționalitatea, care este înțeleasă ca totalitatea tuturor faptelor săvârșite în țară, regiune, localitate, recunoscute de legislația actuală drept contravenții.

Contravențiile, chiar și mai puțin periculoase și cauzele lor, au atras întotdeauna atenția societății, care caută în mod constant căi și mijloace pentru a combate eficient acest rău. S-au pus speranțe deosebite asupra statului, iar de-a lungul timpului, a devenit clar că doar statul nu este capabil să rezolve toate problemele complexe care apar aici, că societatea, instituțiile sale civile trebuie să joace aici un rol determinant.

Despre originile comportamentului deviant, despre ce forțe din lăuntrul persoanei sau din afara ei o fac să încalce legea, inclusiv și cea contravențională s-au gândit, pe parcursul veșnic al timpului, cei mai

mari intelectuali și savanți: filosofi, sociologii, istorici, psihologii, psihiatrii, avocații, precum și politicienii, scriitorii și jurnaliștii. Toți, însă (și acest lucru este destul de firesc) au înțeles problemele comportamentului deviant în contextul timpului pe care l-au trăit și exigențele, cerințele acestuia la un anumit nivel de cunoștință a materiei pe care l-au găsit sau au obținut prin eforturile lor.

O condiție indispensabilă pentru lupta cu succes împotriva comportamentului deviant este înțelegerea cauzelor acestuia, inclusiv a celor purtate de o anumită persoană. Axioma dată este adevărată și pentru combaterea contravenționalității, însă condițiile de cercetare sunt absolut incomparabile cu cele din trecut. Fiind o necesitate stringentă, la sfârșitul sec. XIX s-a format știința criminologiei, care a avut un start nu tocmai rezultativ. Dar apoi a fost un salt calitativ – s-a dezvoltat rapid, tot timpul în ascensiune. Din acest motiv, se propune ca reușitele criminologiei privind înțelegerea și contracararea criminalității de a fi utilizate pentru înțelegerea și combaterea contravenționalității. Aceasta trebuie făcută spre binele ambelor științe (dreptul contravențional și criminologia), încât să se dezvolte cu mai mult succes, astfel încât conceptele sale să fie pe deplin gândite și confirmate empiric, bazate pe o cunoaștere profundă a omului și a societății, iar concluziile să aducă maximum de beneficii societății și fiecărui cetățean în parte.

Civilizația modernă nu poate fi imaginată fără criminologie, la fel ca, de exemplu, fără alte ramuri ale dreptului sau medicinei. În plus, criminologia, precum și identificarea cauzelor și condițiilor ce favorizează săvârșirea contravențiilor, parte componentă a științei dreptului contravențional, este o disciplină umanistă, deoarece scopul ei este lupta împotriva răului. Din punct de vedere social, moral, aceasta este funcția sa principală. Probabil că nici-o altă știință nu rezolvă astfel de probleme într-un asemenea volum. Cu toate acestea, o analiză teoretică serioasă a proceselor și tendințelor în materia contravențională, în special, în ceea ce privește contravenționalitatea, practic nu a fost efectuată. Publicațiile separate pe o serie de probleme ale acestui fenomen complex nu schimbă situația.

Tendențele și modelele contravențiilor se corelează direct și puternic cu caracteristicile dinamice similare ale criminalității. Diferențele dintre o infracțiune și o contravenție sunt adesea de natură pur formală (legală). În procesul de dezincriminare a faptelor, unele infracțiuni sunt trecute la rangul de contravenție, iar dacă sunt prezente condițiile necesare, contravențiile „devin” infracțiuni (incriminare). Cauzele infracțiunilor, personalitatea infractorilor și măsurile preventive au multe în comun cu problemele criminologice, prin urmare dreptul contravențional este legat în mod obiectiv de dreptul penal și criminologie.

O examinare detaliată a contravenționalității în cadrul criminologiei ar face posibilă identificarea unui set de concepte teoretice care descriu fenomenul social, cum ar fi: particularitățile contravențiilor și structura acestora; nivelul și dinamica contravenționalității; subiecții care săvârșesc contravențiile; forma de vinovăție a acestor subiecți; cauzele și condițiile care au favorizat săvârșirea contravenției; mijloace administrativ-juridice de prevenire, depistare și suprimare a manifestărilor ilegale; prevenția contravențiilor și reducerea nivelului contravenționalității.

Contravențiile, la momentul actual, au devenit una dintre cele mai frecvente acte ilegale care împiedică în mod semnificativ implementarea reformelor socio-economice și pun în pericol drepturile și interesele legitime ale cetățenilor, ale societății și ale statului. Subestimarea tradițională a pericolului contravențiilor are un impact negativ asupra stării de drept și ordinii din țară, asupra conștientizării juridice a cetățenilor și asupra practicii de aplicare a legii. Într-o anumită măsură, acest lucru se datorează lipsei unui concept de politică de stat, care, în opinia noastră, ar trebui să reflecte o evaluare obiectivă a contravenționalității moderne, priorități în contracararea acestui sistem distructiv, contradicții existente și modalități de rezolvare a acestora în domeniul prevenirii contravențiilor.

Una dintre principalele activități de întărire a ordinii publice este prevenirea contravenționalității. Acest domeniu de activitate necesită atenția constantă a tuturor instituțiilor publice, precum și integrarea cercetării științifice, întrucât este imposibil să se rezolve această problemă complexă prin eforturile specialiștilor dintr-o singură ramură a științelor juridice. În cadrul acestui articol, vom lua în considerare una

dintre posibilele direcții ale unei abordări multidisciplinare a soluționării problemelor de prevenire a contravenționalității. Această direcție se referă la problema asigurării interacțiunii în acest domeniu al criminologiei și dreptului contravențional.

La elaborarea acestei publicații a fost folosit materialul teoretic, normativ și empiric. De asemenea, baza științifică a cercetării o constituie diverse studii cuprinse în culegeri de materiale ale conferințelor, articole științifice, comentarii aplicative, mai cu seamă, cercetările întreprinse se bazează pe studierea doctrinei. Metodologia cercetării a ținut cont de specificul și caracterul complex al temei investigate, astfel fiind folosite metodele tradiționale de cercetare: metoda logică, analiza, observația, comparația și analiza istorică.

Există o evidentă necunoaștere a complexului causal al contravenționalității, fără de care prevenirea eficientă a contravențiilor nu e posibilă. Problemele de nivel, dinamică, structură și alte manifestări ale contravenționalității nu se reflectă nici în știința dreptului contravențional, nici în criminologie, nici în alte ramuri ale științelor juridice. O gamă uriașă de contravenții s-a dovedit a fi practic dincolo de interesele științei juridice. Avem nevoie de noi studii ale modelelor de funcționare a contravenționalității ca fenomen social și juridic, de cunoașterea aprofundată a cauzelor și condițiilor care contribuie la săvârșirea contravențiilor, a formelor și metodelor eficiente de aplicare a legii a organelor de jurisdicție contravențională. În publicație sunt investigate în mod inedit necesitatea efectuării unui studiu multilateral al contravenționalității care ar cuprinde dezvoltarea unui mecanism eficient și a unui sistem dezvoltat și amplu de mijloace de prevenire a faptelor contravenționale, identificarea cauzelor și condițiilor de săvârșire a acestora, dar și studierea personalității făptuitorilor, celor care admit încălcarea legislației contravenționale. Astfel, consider că numai în cadrul științei de criminologie este posibil să se realizeze cercetări teoretice și aplicative rapide și cuprinzătoare asupra problemelor asociate cu creșterea contravenționalității.

Contravenționalitatea, împreună cu criminalitatea, este un sistem distructiv complex, al cărui pericol este în continuă creștere. Amploarea contravenționalității [1], varietatea formelor de manifestare ale acesteia, prejudiciul cauzat determină necesitatea contracarării contravențiilor, reducerea pragului de pericol social al acestora pentru ocrotirea deplină a intereselor legitime a persoanelor fizice și juridice. În aceste scopuri, statul mereu perfecționează legislația privind răspunderea contravențională [2], mecanismul de jurisdicție contravențională și creează condiții pentru respectarea reglementărilor legislației contravenționale.

Dar cel mai eficient mod de a contracara contravenționalitatea – prevenirea faptelor contravenționale – nu a devenit dominantă în politica, legislația și practica de aplicare a legii. Iar motivul creării acestei situații rămâne aceeași necunoaștere a complexului causal al contravenționalității, fără de care prevenirea eficientă a contravențiilor nu e posibilă.

Pentru a organiza prevenirea contravențiilor sunt necesare recomandări bazate pe dovezi care să fie utile atât pentru legiuitor, cât și pentru practicienii din organele de ocrotire a normelor de drept. Și în acest context, desigur, trebuie avut în vedere aici că, în ciuda unei anumite asemănări între contravenție și infracțiune despre care am vorbit, acestea sunt încă fenomene sociale diferite, fiecare dintre acestea necesită mijloace adecvate de influență. Această axiomă ne duce la concluzia că măsurile pe care le recomandă criminologii pentru prevenirea criminalității, pot fi utilizate, într-o anumită măsură și pentru prevenirea contravenționalității, numai atunci când motivele acestora coincid.

Contravențiile sunt săvârșite din motive proprii, la fel cum există condiții specifice care contribuie la manifestarea unor astfel de motive. Practic, acestea sunt săvârșite din neglijență, de regulă, fără pregătire, ceea ce înseamnă că făptuitorul nu are intenția de a comite activități ilegale și personalitatea sa nu este deformată (cu mici excepții). Mai mult, faptul săvârșirii unei activități ilegale de către majoritatea contravenienților nici nu se realizează până când organele de ocrotire a normelor de drept nu constată acest fapt. Pe drept vorbind, activitatea ilegală a acestora devine (în virtutea multor repetări) una din conduitele obișnuite ale acestora, fără a pune la îndoială legalitatea lor.

Contravenția este un mijloc de soluționare a contradicției dintre necesitatea, nevoia (reală sau fals înțeleasă) a unei persoane și prescripția conduitei formulată în norma contravențională. Această contradicție nu este de natură antagonistă, nu este de lungă durată, iar încercarea de a o rezolva printr-o contravenție se datorează de obicei nu caracterului antisocial al personalității contravenientului, ci unei slăbiri a autocontrolului intern, o deformare a criteriilor de apreciere a pericolului social al unui act. Într-o oarecare măsură, această stare a contravenientului se explică, în primul rând, prin faptul că limitele dintre o contravenție, mai cu seamă când este vorba de standardele tehnice, și comportamentul acceptabil, uneori nu sunt suficient de clare. În al doilea rând, organele de ocrotire a normelor de drept nu au încă capacitatea să depisteze la timp și să ia măsurile necesare de a indica asupra comportamentului ilegal al făptuitorului, or acest fapt îl motivează de ași păstra acest comportament și pe viitor. Și în al treilea rând, dar nu și ultimul, anturajul apropiat al făptuitorului susține un astfel de comportament creându-i senzația că acționează absolut legal.

Prin urmare, măsurile menite să corijeze deformarea personalității sau care vizează prevenirea unei atitudini antisociale în raport cu contravenția sunt fie ineficiente, fie nu vor funcționa deloc. Așa dar, este nevoie de un set de măsuri speciale care să vizeze blocarea, neutralizarea și eliminarea cauzelor și condițiilor care au contribuit la săvârșirea contravențiilor, care în totalitatea lor constituie o particularitate de prevenire socială.

Acest lucru poate fi realizat doar printr-o cercetarea sistemică și sistematică specială a contravențiilor ca și fenomen per general, dar și tendințele sale, cauzele și multe alte probleme care decurg din înțelegerea contravenționalității ca și gen independent și particular de abatere socială.

Întrebarea retorică care se pune în acest context este cine, care știință are instrumentarul cel mai adecvat și mai potrivit pentru a face această cercetare? Este oare criminologia știința potrivită care ar putea „absorbi” în obiectul său de studiu și cercetarea contravenționalității?

În acest sens, îmbunătățirea în continuare a mecanismului juridic de prevenire a contravențiilor implică nu numai cercetarea criminologică a contravenționalității, ci și legarea problemelor juridice cu dezvoltarea Conceptului politicii de stat în materia contravențională. Prioritățile sale în raport cu subiectul studiului nostru ar trebui să fie:

- a) reducerea represiunii contravenționale;
- b) excluderea arestului contravențional din sistemul sancțiunilor contravenționale;
- c) crearea unui sistem unificat de evidență a contravențiilor și corelația lui cu statistica penală;
- d) obținerea de date fiabile privind nivelul și dinamica contravenționalității;
- e) prognozarea dezvoltării contravenționalității, care ar trebui să devină baza dezvoltării programelor naționale, dar și teritoriale de combatere a contravențiilor.

Cercetările efectuate arată că știința dreptului contravențional (o știință comparativ tânără) nu are o definiție general acceptată a conceptului de „măsuri de prevenire”, chiar dacă acest scop este expres prevăzut în legislația contravențională*.

Problemele de nivel, dinamică, structură și alte manifestări ale contravenționalității nu se reflectă nici în știința dreptului contravențional, nici în criminologie, nici în alte ramuri ale științelor juridice. O gamă uriașă de contravenții s-a dovedit a fi practic dincolo de interesele științei juridice. Avem nevoie de noi studii ale modelelor de funcționare a contravenționalității ca fenomen social și juridic, de cunoașterea aprofundată a cauzelor și condițiilor care contribuie la săvârșirea contravențiilor, a formelor și metodelor eficiente de aplicare a legii a organelor de jurisdicție contravențională. Este inacceptabil să ignorăm contravențiile în analiza criminologică, dar este practic imposibil să o facem, din motivul lipsei unei evidențe unice a acestora, precum și din motivul lipsei științei și a cercetătorilor pentru acest domeniu.

Organele de ocrotire a normelor de drept așteaptă studii teoretice serioase despre contravenționa-

* Art. 2 din Codul contravențional statuează scopul legii contravenționale care "constă în apărarea drepturilor și libertăților legitime ale persoanei, apărarea proprietății, ordinii publice, a altor valori ocrotite de lege, în soluționarea cauzelor contravenționale, precum și în prevenirea săvârșirii de noi contravenții".

litate, dezvoltarea unui mecanism și sistem de mijloace eficiente de prevenire a faptelor contravenționale, identificarea cauzelor și condițiilor, dar și studierea personalității făptuitorilor, celor care admit încălcarea legislației contravenționale. În acest context, consider și îndrăznesc să insist pe faptul, că numai în cadrul științei de criminologie (cel puțin deocamdată)* este posibil să se realizeze cercetări teoretice și aplicative cuprinzătoare asupra problemelor asociate cu creșterea contravenționalității. Trebuie de luat măsuri rapide și radicale, care ar da posibilitate de modificat obiectul de cercetare al criminologiei, astfel trecând de la studierea contravențiilor de fondal, uneori numite și „însoțitoare” la studierea și analiza deplină a contravenționalității.

Nu există contradicții de netrecut între contravenționalitate și criminologie. Multe metode dezvoltate de criminologi, concluziile lor pot și trebuie să fie folosite pentru ocrotirea normelor de drept, chiar dacă contravenționalitatea are particularitățile sale. Orice altă soluție a problemei ar fi contrară intereselor dezvoltării științei, contrară intereselor comunității moldave în activitatea de contracarare a contravenționalității. Având în vedere acest lucru, putem vorbi despre o interacțiune, și în același timp, despre o interdependență a criminologiei și dreptului contravențional.

Totodată, trebuie să menționăm că la diferite etape de dezvoltare, problema gestionării contravenționalității s-a pus în mod constant. Încă în perioada sovietică în doctrina juridică se afirma că știința criminologică trebuie să studieze nu numai personalitatea infractorilor, ci și a celor ce săvârșesc contravenții. Această idee a fost preluată de întreg sistem socialist, ba mai mult, unele țări au mers și mai departe afirmând că prevenirea criminalității trebuie să se concentreze și pe „încălcări și fenomene negative care nu constituie infracțiuni dacă afectează relațiile publice protejate de legea penală” [3]. În aceeași perioadă, literatura științifică sovietică în persoana unor autori [4] au efectuat serioase cercetări sociologice concrete cu concluzii despre cauzalitatea contravenționalității, iar totalitatea cunoștințelor obținute în urma investigațiilor a pus baza unei noi ramuri științifice denumită delictologie.

Cu toate acestea, cam la sfârșitul anilor 80 ai secolului trecut, după cum sa menționat deja, cercetările în cadrul științei delictologiei au încetat, inclusiv în problema cauzelor și condițiilor ce favorizează săvârșirea contravențiilor. Reluarea cercetărilor, inclusiv și argumentarea necesității unei noi ramuri a științei cum este delictologia s-a produs în Federația Rusă, mai cu seamă, la începutul secolului curent. Unii cercetători și savanți și-au susținut în această materie teze de doctorat și postdoctorat [5]. La momentul actual, în Republica Moldova, nu există lucrări sau monografii care ar dezvolta această ramură științifică.

Totuși, contravențiile capătă o semnificație criminogenă deosebită. Partea specială a Cărții Întâi a Codului contravențional al RM are 15 capitole, care prevăd în jur de 464 de articole, iar unele articole prevăd zece sau chiar câteva zeci de fapte contravenționale [6]. În esență, infracțiunile și contravențiile sunt adesea fenomene antisociale legate, pe care, în termeni criminologici, este de dorit să le analizăm interconectat.

Aplicarea metodelor dezvoltate de criminologie la studiul caracteristicilor diferențelor teritoriale ale contravenționalității la nivel de țară, regiune sau anumit oraș (raion) este foarte relevantă, dar poate fi și foarte operațională. Aplicarea lor poate face posibilă identificarea nu numai a anumitor tendințe cantitative (nivelul, dinamică) ale contravenționalității, ci, pe baza acestora, formularea unei idei moderne de previziune a dezvoltării fenomenului social pe întreaga țară sau arătarea diferențelor teritoriale la nivelul unui oraș (raion) concret, astfel făcând posibil rezolvarea sarcinilor organizatorice și tactice la nivel teritorial.

Astfel, în fața unui cercetător în materia contravențională, problema cea mai acută este relația din-

* A dezvoltat o știință nouă pe un domeniu special e o procedură foarte complexă și de lungă durată. Accept și probabil că așa și se va întâmpla, că la un anumit moment istoric, la intersecția dintre dreptul contravențional, sociologie, teorie juridică, criminologie, psihologie, medicină, inclusiv psihiatrie, se va naște și se va dezvoltă o nouă disciplină științifică, care va studia contravenționalitatea. Dar totodată, fără prezența activității științifice la moment slăbește capacitatea organelor de ocrotire a normelor de drept de a accepta inovațiile, scade capacitatea de a elabora și a realiza programe cu destinație specială (ex.: determinarea cauzei și condițiile care favorizează săvârșirea contravențiilor).

tre această direcție științifică și criminologie [7]. La ce va duce această interacțiune? La dezvoltarea progresivă a ambelor științe sau la recunoașterea uneia dintre ele doar ca o anumită teorie a celeilalte?

Așadar, ideea centrală și fundamentală a acestui articol este faptul că cercetarea, analiza contravenționalității poate fi limitată la sfera criminologiei. Iar șirul argumentelor în favoarea acestui postulat trebuie de început cu analiza trăsăturilor juridice ale contravenției și ale infracțiunii, ceea ce mi se pare desul de firesc. Pentru investigarea calitativă a problemelor de calificare a elementelor aferente infracțiunilor și contravențiilor, este necesar să se stabilească limitele raportului dintre o infracțiune și o contravenție.

Așa cum rezultă din definiția contravenției*, pentru ca o faptă să fie considerată contravenție trebuie să îndeplinească următoarele trăsături esențiale și principale:

- a) să prezinte pericol social mai redus decât infracțiunea;
- b) să fie săvârșită cu vinovăție;
- c) să fie prevăzută de Codul Contravențional;
- d) să fie ilicită;
- e) să atenteze la valorile sociale ocrotite de lege;
- f) să fie pasibile de sancțiune contravențională.

Deci, atât infracțiunile, cât și contravențiile vor fi recunoscute ca atare, dacă reprezintă un anumit pericol social, dacă sunt comise cu vinovăție, dacă sunt prevăzute în Codul penal al RM și, respectiv în Codul contravențional al RM, dacă sunt ilicite, dacă atentează la valorile sociale ocrotite de lege și dacă sunt pasibile de sancțiune contravențională sau, respectiv de pedeapsă penală.

Rezumând conform normei legale, remarcăm că infracțiunile și contravențiile sunt similare prin natura lor juridică, prin trăsăturile esențiale care le caracterizează. Adesea, singura bază pentru delimitarea contravențiilor este locul lor în dreptul național, sediul lor juridic (Codul penal sau Codul contravențional) pe care legiuitorul trebuie să-l determine, ținând cont de factori obiectivi: nivelul de trai al populației, obiceiurile și tradițiile poporului, situația economică, situația politicii externe etc. Al doilea element ar fi gradul de pericol social al contravenției care este mai redus decât al infracțiunii, dar și acesta este deja evaluat în mod abstract de legiuitor, iar cel real se stabilește în procesul contravențional.

De altfel, unele țări nici nu fac delimitare, prin sediul lor juridic, între infracțiune și contravenție. Iar acest fapt încă o dată ne argumentează necesitatea cercetării și analizei contravenționalității de către sfera criminologiei. Codul penal francez include în noțiunea de infracțiuni penale inclusiv și contravențiile. Articolul 11.1-1 din Codul penal al Republicii Franța statuează "Infracțiunile penale sunt clasificate, în funcție de gravitatea lor, în crime, delikte și contravenții" [8]. La fel, din acest motiv, nu susținem dezvoltarea științei de delictologie. Până în prezent nu există o definiție clară a noțiunii de delict susținută plenar de comunitatea academică. Mai mult ca atât, nici o doctrină națională, inclusiv a Federației Ruse (unde dezvoltarea delictologiei este în ascensiune) nu tratează, mai mult sau mai puțin uniform, materia dată. Delictul este tratat de la infracțiune (conform Codului penal al Franței) până la orice abatere juridică excluzând cele penale, sau, uneori, doar abaterile privind raporturile civile. Ba mai mult, unii autori discută posibilitatea și necesitatea formării delictologiei ca sistem de idei științifice despre toate manifestările comportamentului deviant [9].

Unul din argumentele importante în favoarea necesității analizei criminologice a contravenționalității este și practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului [10]. În literatura juridică moldavă [11] este demonstrat faptul că etapa judiciară a procedurii contravenționale reglementată de Codul contravențional al RM se califică prin prisma noțiunii de „acuzatie în materie penală” prevăzută de art. 6 par. 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și, implicit, procedura contravențională trebuie să consacre garanțiile prevăzute de articolul 6 paragrafele 2 și 3 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

* Conform art. 10 din Codul contravențional al RM „Constituie contravenție fapta – acțiunea sau inacțiunea – ilicită, cu un grad de pericol social mai redus decât infracțiunea, săvârșită cu vinovăție, care atentează la valorile sociale ocrotite de lege, este prevăzută de prezentul cod și este pasibilă de sancțiune contravențională”.

Cu toate acestea, există și un alt argument serios în favoarea faptului că contravenționalitatea poate fi limitată la sfera criminologiei. Aceasta este prezența în ambele științe a unui subiect de cercetare similar (dar nu identic), care are o structură cu patru verigi, incluzând: 1) nivelul, structura, dinamica; 2) persoanele care le-au săvârșit; 3) identificarea și studierea cauzelor și condițiilor care dau naștere și contribuie la săvârșirea contravențiilor; 4) elaborarea de propuneri și programe integrale de prevenire pentru anumite tipuri de contravenții sau complexe ale acestora. Diferențele în materie de cercetare sunt legate doar de gradul de pericol al fenomenelor studiate – infracțiuni sau contravenții.

Prin urmare, dreptul contravențional și criminologia sunt unite în structura subiectului de interes științific; diferența constă doar în alegerea obiectului de studiu (contravenție sau infracțiune). Disciplinele științifice numite au ca și similare scopurile (gestionarea contravenționalității sau a criminalității și, ca urmare, scăderea nivelului acestor fenomene); funcțiile (descriere, explicație și previziune); metodele (logico-matematice, sociologice, statistice și altele). În sfârșit, există un strat semnificativ de interdicții legale, a căror încălcare determină transformarea unei contravenții în infracțiune și invers, făcând din aceste devieri un obiect comun de studiu pentru ambele științe.

Evident, problemele interdependenței criminologiei și dreptului contravențional sunt în mare parte condiționate. Nu este atât de important ce fel de știință și în ce scop va studia mecanismul comportamentului contravențional sau natura contravențiilor. Principalul lucru este că această muncă ar trebui să fie realizată cuprinzător, folosind toate realizările științei moderne. Și din acest punct de vedere, știința de criminologie are instrumentarul absolut și este în afara oricărei concurențe.

Totodată, este nevoie urgentă de a lua în considerare în comun problemele criminologiei și ale dreptului contravențional, întrucât activitățile poliției, pe lângă funcțiile de combatere a contravenționalității, îmbină funcțiile studiate de criminologie cum ar fi; studierea criminalității în zona de serviciu, luarea de măsuri împotriva persoanelor care comit sau se pregătesc să comită infracțiuni, identificarea și eliminarea cauzelor și condițiilor de săvârșire a acestora, asistența familiilor disfuncționale sau a celor eliberați din locurile de privare de libertate, impact preventiv asupra anumitor persoane etc.

Dat fiind faptul că dreptul contravențional este mai puțin dezvoltat în combaterea contravenționalității, spre deosebire de criminologie, care are cu mult mai bine de un secol de istorie, prima trebuie să utilizeze în mod obiectiv metodele de cercetare adoptate în criminologie.

Acest lucru este subliniat de mai mulți doctrinari în materia contravențională, iar unii dintre ei consideră criminologia „sora mai mare” a dreptului contravențional [12].

În acest context, foarte relevant este și afirmația savantului V.N. Kudryavțev care menționa odată că „...deși s-a remarcat de mai multe ori în știința criminologică că obiectul atenției criminologilor, de rând cu infracțiunile, sunt și alte abateri (contravențiile), însă, cu toate acestea, s-a subliniat că ei studiază alte forme de abateri sociale doar pentru a identifica legăturile de dezvoltare și transformare a acestor abateri în comportament criminal” [13].

Prin urmare, criminologia este o direcție științifică menită să umple golul din studiul laturii sociale a contravențiilor. Eficacitatea procesului de acumulare a unor astfel de cunoștințe depinde de mai mulți factori, inclusiv și de personalitatea și experiența cercetătorului.

Astfel, comunitatea științifică a format deja premisele pentru o interpretare extinsă a domeniului de studiu al criminologiei. Mulți cercetători [14] vorbesc în favoarea necesității studierii fundamentelor sociale ale contravențiilor pentru a rezolva problema principală – înțelegerea mecanismului de formare a comportamentului infracțional. Această împrejurare indică începutul procesului de absorbție a unei părți a obiectului de studiu al Dreptului contravențional de către o altă știință, mai specializată, cum este criminologia. În opinia noastră, acest proces este în regulă, dacă o astfel de fuziune va ajuta la reducerea ratei criminalității și contravenționalității în Republica Moldova.

Tendențele de dezvoltare a cercetărilor științifice pe principii de specializare ramurală conduc la o anumită izolare a acestora. Acest lucru afectează în mod semnificativ studiul teoretic al problemelor

științei juridice, care se caracterizează printr-o schimbare radicală în însuși sistemul de cercetare științifică. Granițele clare dintre activitatea practică și cea cognitivă sunt șterse. În sistemul cercetărilor științifice au loc procese intensive de diferențiere și integrare a cunoștințelor, se dezvoltă cercetări complexe și interdisciplinare, se elaborează noi metode și modele de cercetare, se dezvoltă linii directoare metodologice (ghiduri), apar noi elemente ale tabloului lumii, se disting tipuri mai complexe de obiecte ale cercetărilor științifice, caracterizate prin istoricism, universalitate, complexitate de organizare. Acest lucru este ilustrativ mai ales în exemplul ramurilor ciclului de drept penal. În acest context, discuțiile comune ale problemelor teoretice generale privind, în special, comportamentul contravențional sunt extrem de importante și utile. Aici, politica de stat în acest domeniu este chemată să joace un rol unificator, în cadrul căruia se dezvoltă principalele direcții ale strategiei și tacticii de combatere a criminalității și contravenționalității.

Adoptarea simultană a principalelor reglementări codificate care reglementează răspunderea juridică pentru comportamentul deviant – Codul penal și Codul contravențional – a condus la o stare de o anumită nepotrivire a parametrilor de bază penali și politici*. Prin urmare, analiza corelației dintre politica penală și cea contravențională este destul de justificată. La rândul său, această situație impune studierea în continuare a problemelor de corelare a dreptului penal cu alte ramuri de drept și, în special, cu dreptul contravențional. La fel, tendințele emergente de estompere a granițelor dintre o contravenție și o infracțiune [15] provoacă un interes destul de obiectiv pentru cercetarea științifică aprofundată ale acestor ramuri de drept.

Având în vedere că dreptul contravențional se bazează pe dreptul penal și procesual-penal (chiar dacă sediul juridic anterior a fost dreptul administrativ), cerințele justificării criminologice aici sunt universale, atât în raport cu modificările aduse dreptului penal, cât și în dreptul contravențional.

Tot acest proces ambiguu interramural și interdisciplinar necesită un studiu științific obiectiv, idei interesante privind reglementarea juridică a anumitor fenomene se află mereu undeva la intersecția ramurilor dreptului. Specializarea disciplinelor de ramură, despre care a fost menționată mai sus, duce la divergențe ulterioare, chiar și la nivelul ideilor fundamentale. De exemplu, chir și ramurile ciclului de drept penal se dezvoltă practic independent. De multe ori acest lucru nu ține cont de cunoștințele criminologice și criminalistice, ca să nu mai vorbim de dreptul contravențional. În cadrul dreptului penal și al criminologiei, în modul nemeritat, se acordă foarte puțină atenție răspunderii contravenționale. Ba mai mult, există foarte puține lucrări (ca să nu spun că lipsesc totalmente) dedicate integrării răspunderii contravenționale și penale.

În cadrul dreptului penal și al criminologiei, în modul nemeritat, se acordă foarte puțină atenție răspunderii contravenționale. În acest articol, este dificil să se susțină o natură cuprinzătoare a studiului diferitelor aspecte ale relației dintre politica penală și cea contravențională, cu toate acestea, ceea ce s-a spus deja indică necesitatea unei analize instituționale mai profunde a problemelor intersectoriale, ținând cont de teoria și practica consacrată de aplicare a legislației penale și contravenționale.

Rolul acestui demers nu a fost acela de a ajunge la o concluzie definitivă, ci de a așeza această problemă, a cercetării contravenționalității de către știința criminologică, într-un context mai larg. Recunosc, că în spațiul juridic autohton problema a început a fi discutată de foarte puțin timp, iar rolul nostru este de a arunca un ochi la ceea ce deja s-a afirmat și ceea ce a fost deja consolidat prin acceptare de către comunitatea științifică. Concluziile, în acest caz, nu pot fi foarte riguroase deoarece chestiunea includerii, în obiectul de studiu a criminologiei, cercetarea contravenționalității care este preferabilă altor variante, necesită o analiză mai profundă. Însă, ceea ce reiese din argumentele expuse în acest demers este că:

1) cercetarea sistemică și sistematică a contravenționalității trebuie transmisă în domeniul științific al criminologiei, adică supusă analizei criminologice;

* Ca și argument, punem în prim plan, cel puțin două elemente: primul, considerăm inacceptabilă situația în care se aplică privarea de libertate (arestul contravențional) pentru săvârșirea unei fapte contravenționale și doi, limita maximală a amenziilor contravenționale nu trebuie să depășească limita minimă a amenziilor penale.

2) premisele și necesitatea cercetării sistemice și sistematice de către știința criminologiei sunt determinate, mai cu seamă, de faptul că, alături de procesele infracționale, un loc semnificativ în masa totală a încălcărilor grave îl ocupă faptele contravenționale, care, nu mai puțin decât infracțiunile, sunt destabilizatoare în raport cu toate sferile societății;

3) trăsătura dominantă a politicii de stat în domeniul ocrotirii normelor de drept, în special, a ordinii și securității publice, trebuie să fie prevenirea și reducerea contravenționalității;

4) natura complexă, multidimensională a măsurilor de contracarare a contravenționalității ar trebui să prevaleze în politica organelor administrației publice și să se reflecte în diverse modalități și niveluri: – în mod conceptual, legislativ și aplicativ;

5) impactul complex al statului asupra contravenționalității se înscrie în programul general de transformări sociale într-o anumită regiune, întrucât prevenirea ei este inseparabilă de programul general de dezvoltare socio-economică a comunității teritoriale, iar crearea unor programe cuprinzătoare de prevenire ar trebui să țină cont de rezultatele dezvoltării și prognozei fenomenelor și proceselor socio-politice, administrativ-juridice, economice, culturale, geografice, de mediu și de altă natură care provoacă anumite tipuri de contravenții în sine;

6) una dintre direcțiile cheie ale strategiei de reducere a contravenționalității este activarea factorului uman. Acest lucru se poate realiza printr-o creștere a culturii generale și a conștientizării juridice, precum și abilitățile de orientare socială. Rolul principal aici îi revine organelor de ocrotire a normelor drept, menite să efectueze atât prevenția individuală, cât și generală, și mass-media;

7) analiză structurală a mijloacelor administrativ-juridice utilizate pentru prevenția contravenționalității este o condiție necesară, dar nu suficientă, pentru înțelegerea esenței, trăsăturilor, temeiurilor și procedurii de aplicare a acestora, ceea ce necesită o analiză separată a unor tipuri specifice de mijloace legale;

8) semnificația metodologică a observațiilor și concluziilor de mai sus constă în faptul că sprijinul științific fructuos pentru prevenirea contravențiilor este posibil numai atunci când se utilizează potențialul cumulativ al științelor de drept contravențional și criminologie.

Concluziile și prevederile formulate ne permit să afirmăm că cercetarea dată a justificat necesitatea dezvoltării unei noi direcții științifice în cadrul disciplinei de criminologie, și ca rezultat, a creat premisele teoretice și metodologice pentru o îmbunătățire radicală a activității a numeroase organe de jurisdicție contravențională în identificarea cauzelor și condițiilor pentru săvârșirea contravențiilor, prevenirea acestora și reducerea contravenționalității.

La fel, concluziile și propunerile formulate în prezenta lucrare pot fi utilizate în activitățile organelor cu drept de inițiativă legislativă; la elaborarea propunerilor pentru îmbunătățirea reglementării juridice departamentale a activităților organelor constatatoare; în procesul educațional (modificarea curriculei disciplinei de criminologie) și în continuarea studiului acestei probleme.

Note și referințe bibliografice:

1. Sursa: Biroul Național de Statistică al RM. <https://statistica.gov.md/ro>.
2. Codul contravențional a fost adoptat de Parlamentul Republicii Moldova prin legea organică nr. 218 din 24.10.2008 și publicat în Monitorul Oficial al republicii Moldova nr. 3-6/15 din 16.01.2009. Conform art.481, Codul contravențional a intrat în vigoare și a început a produce efecte juridice din 31 mai 2009.
3. Vezi: Каракашев И. Проблемы на престъпността и нейната структура. София, 1977. p. 37.
4. Резвых В.Д., Скляров Н.А., Черников В.А. Административная деятельность органов внутренних дел по борьбе с мелкими хищениями социалистической собственности. Горький, 1980, p. 60-61; Ремнев В.И. О необходимости деликтологии. В: Социалистическая законность в государственном управлении. М., 1979. p. 180-184; Ремнев В.И. Актуальные вопросы

- административной деликтологии. М., 1979. p. 244-247.
5. Денисенко В.В. *Теория административно-деликтных отношений*. В: дис. ... д-ра юрид. наук, СПб., 2002; Гензюк Э.Е. *Административная деликтология*. В: дис... д-ра. юрид. наук. М., 2002; Дерюга А.Н. *Концептуально-прикладные основы развития административной деликтологии*. В: дис. ...д-ра юрид. наук. М., 2013.
 6. A se vedea: *Codul contravențional al RM*, articolele 119 – Încălcarea modului de protecție și de folosire a subsolului; 154 – Încălcarea regulilor de gestionare a deșeurilor; 180 – Încălcarea legislației cu privire la locuințe; 196 – Încălcarea normelor sanitar veterinar; 197 – Încălcarea normelor de efectuare a transportului rutier de persoane și mărfuri; 224 – Încălcarea regulilor de folosire a drumurilor la circulația vehiculelor și altele.
 7. A se vedea: Никулин М.И. *Проблемы науки административной деликтологии*. В: дис.... д-ра юрид. наук. М., 2005; Дерюга А.М. *Концептуально-прикладные основы развития административной деликтологии*. В: дис.... д-ра юрид. наук, М., 2013.
 8. A se vedea: <https://www.scribd.com/doc/93392414/Codul-Penal-Francez#>.
 9. Денисенко В.В. *Деликтология: предмет, метод и система науки*. Монография, Ростов-на-Дону, 2001. p. 23.
 10. CEDO, Hotărârea *Pierre-Bloch împotriva Franței* din 21.10.1997, par. 53; *Garyfallou Aebe împotriva Greciei* din 24 09 1997, par. 32; *Kadubec împotriva Slovaciei* din 2.09.1998, par. 50; *Lauko împotriva Slovaciei* din 2.09.1998; *Janosevic împotriva Suediei* din 23.07.2002; *Zilibergberg împotriva Moldovei* din 1.02.2005; *Engel și alții împotriva Olandei* din 8 iunie 1976, Seria A nr. 22, par. 82 și par. 83, etc. Toate la www.echr.coe.int.
 11. Stamatini Șt. *Coroborarea materiei contravenționale cu practica CEDO*. În: Revista științifico-practică *Legea și Viața*, nr. 12, 2010. pp. 4-12.
 12. A se vedea: Бахрах Д.Н. *Административное право России*. Учебник, М., 2000. p. 513.
 13. *Курс советской криминологии*. Т. 1. Под ред. В.Н. Кудрявцева, И.И. Карпеца, В.В. Коробейникова. М., 1984. p. 253.
 14. Bujor V., Țaranu D. *Deviantologie*. Note de curs; Larii Iu. *Unele aspecte cu privire la obiectul de studiu și sistemul criminologiei*. În: *Analele științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI. Științe socioumane*, ediția a XII-a, nr. 1. Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, Chișinău, 2012. p. 47-51. Categoria C. ISBN 978- 9975-4407-4-5.
 15. Vedeti: <https://www.scribd.com/doc/93392414/Codul-Penal-Francez#>).

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РОЗВІДКИ ПРИ РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ

ПЕРЦЕВ Р.В.,

слідчо-криміналістичний відділ поліції Ізраїлю
по центральному округу, м. Рамля, Ізраїль,
ORCID ID: 0000-0001-9471-2962

НУГЕР А.Р.,

слідчо-криміналістичний відділ поліції Ізраїлю
округ Тель-Авів, м. Тель-Авів, Ізраїль,

Summary: The authors propose to consider the actual problems of crime investigation, in particular, in the detection of serious and property serial crimes using the method of forensic intelligence, including the collection, processing, and study of forensic data obtained at crime scenes, to identify the relationship between them and the possible use of the information received. When solving serial crimes.

Key words: serial crimes, forensic intelligence, crime scenes, databases.

Авторами пропонується розглянути актуальні проблеми розслідування злочинів, зокрема, у розкритті тяжких та майнових серійних злочинів із застосуванням методу криміналістичної розвідки, що включає збирання, обробку та дослідження криміналістичних даних, отриманих на місцях злочинів, для виявлення взаємозв'язку між ними та можливого використання отриманої інформації при розкритті серійних злочинів.

Розглядається питання про доцільність використання у процесі роботи загальнонаціональних баз даних (таких як дактилоскопічна база даних, база даних ДНК-профілів, біометрична база даних, трасологічна, а також балістична), що дозволяють аналізувати та застосовувати інформацію, отриману фахівцями-криміналістами на місцях огляду місць подій, виявляти взаємозв'язок між схожими злочинами (за однаковим біологічним слідом на різних місцях злочинів, схожими способами злому або однаковими відбитками взуття тощо) на основі наявних даних з криміналістичних підрозділів сусідніх районів, міст і регіонів, а також можливо і прилеглих країн.

Судова криміналістика традиційно включає виявлення, збирання, аналіз та інтерпретацію відбитків пальців рук, ніг, відбитків взуття та ДНК для відновлення та розслідування злочинів, надання допомоги при реабілітації невинуватих людей. У більшості випадків криміналісти збирають ці дані на огляді місця події та вводять їх до баз даних, щоб поліція, судові інстанції, органи безпеки могли зрозуміти природу злочину.

Дані, що збираються та вивчаються експертами-криміналістами, називаються криміналістичними і зазвичай досліджуються, аналізуються та подаються в індивідуальному порядку як для слідчих органів, так і у кримінальному судочинстві. Використання криміналістичних даних в індивідуальному порядку може призводити до втрати стратегічної розвідувальної інформації, а також невиявлення серійних злочинів.

Відомо, що приблизно п'ять відсотків із усіх криміналістичних даних фактично потрапляють для розгляду до суду, це означає, що існує великий обсяг криміналістичних даних, що використовуються рідко або взагалі не використовуються органами досудового розслідування [1].

Таким чином, з одного боку криміналістичні підрозділи, що беруть участь у розслідуванні зло-

чинів, мають великий обсяг криміналістичних даних (таких як час і місце злочину, схожі методи та сліди злому, аналогічні сліди взуття, ідентичний ДНК-профіль, відбиток пальця або використання однієї і тієї ж зброї, що зустрічається на різних злочинах), накопичених з оглядів місць подій та досліджень різних об'єктів, а з іншого боку слідчі органи не мають можливості опрацювати та проаналізувати ці дані, а також застосувати їх для виявлення та розслідування серійних злочинів зокрема.

Загальновідомий факт, що більшість злочинців вчиняє протиправні дії повторно. Покладаючись на поняття кримінального рецидиву (рецидивізму) та спостереження, слід зазначити, що незначна меншість правопорушників у певних районах вчиняє більшість кримінальних злочинів [2].

За результатами дослідження проведеного на замовлення Міністерства Юстиції США, було показано, що „удачливий” грабіжник скоює в середньому 38 злочинів на рік, за винятком інших видів злочинів, скоєних додатково [3]. Таким чином, арешт одного злочинця може значно знизити кількість крадіжок зі зломом та сприятиме запобіганню іншим потенційно можливим злочинам. Шляхом націлювання дій поліції щодо конкретного завдання чи групи осіб, можливо різко скоротити кількість правопорушень та суттєво вплинути на загальний рівень злочинності.

Для раціонального використання криміналістичних даних у ході досудового розслідування та надання додаткової розвідувальної інформації останнім часом вчені спільно з органами правопорядку почали впроваджувати в роботу метод криміналістичної розвідки. Основними його принципами є застосування криміналістичних даних з метою виявлення взаємозв'язку між ними (наприклад, слідчий може пов'язати злочин А із злочином В на основі унікального методу злому та додатково пов'язати злочин В із злочином С на основі аналогічного набору відбитків взуття, залишених на місцях злочину). Завдяки обліку та аналізу криміналістичних даних слідчий може отримати більш цілісне уявлення про ці злочини, встановити взаємозв'язок між злочинами та пов'язати злочинців із злочинами [4].

Підхід криміналістичної розвідки повинен об'єднувати розрізнені „сховища” інформації та криміналістичних даних у єдиний набір даних, з яких можна своєчасно пов'язувати повторювані злочини через асоціації на основі судово-криміналістичних та інших даних, таких як ситуаційна інформація (місце та час скоєння злочину тощо).

За результатами експерименту, проведеного в розвідувальних підрозділах Швейцарії, які використовували загальну базу даних для виявлення серйозних злочинів, було виявлено, що 38% серійних злочинів спочатку виявляються за допомогою криміналістичних даних (при поточному стані баз даних на момент дослідження) в основному за ДНК-профілем та відбитками взуття. В результаті дослідження було виявлено, що відбитки взуття та ДНК-профіль частіше зустрічаються при виявленні серій злочинів як крадіжки зі зломом, а ситуаційна інформація – при виявленні серій злочинів таких як пограбування та шахрайства.

Існує прямий взаємозв'язок виявлення збігів з часом, що минув з моменту скоєння злочину – чим більше часу минуло між злочинами, то менше шансів виявити зв'язок з-поміж них. Важливо, що різні криміналістичні дані ефективні на різних відрізках часу з моменту скоєння злочинів:

- збіги за ситуаційною інформацією можуть бути виявлені протягом перших трьох тижнів з моменту скоєння злочину;
- збіги по ДНК-профілю виявляються протягом десяти тижнів з моменту скоєння злочину, і навіть на більш тривалому відрізку часу;
- збіги за відбитками взуття можуть бути виявлені до дванадцяти тижнів після скоєння злочину;
- збіги за зображенням (впізнання за фото та відео даними) реєструються більш ніж через три тижні після події.

Цей результат показує, що значну частину зв'язків злочинів, виявлених за допомогою ДНК та

відбитків взуття, не буде виявлено за допомогою ситуаційної інформації. ДНК має особливий потенціал для виявлення серійних злочинів, навіть після сплину довгого часу з моменту їх скоєння [5].

Таким чином, криміналістичні дані, отримані при проведенні огляду місця події, такі як ДНК, відбитки пальців, вогнепальна зброя, відбитки взуття, особливі методи злому або скоєння злочину, а також географічне положення можуть надати слідчому інформацію для виявлення та подальшого розслідування серійних злочинів.

Висновки:

Для ефективного впровадження та застосування методу криміналістичної розвідки рекомендується розвиток наступних напрямків:

1. Створення аналітичного підрозділу, що входить до складу експертно-криміналістичного відділу, для обробки та аналізу криміналістичної інформації для більш ефективного її використання.

2. Використання загальнонаціональних баз даних (відбитків пальців, ДНК, відбитків взуття), а також даних сусідніх країн, що межують, для виявлення та боротьби з серійними злочинами, враховуючи розвиток транснаціональної злочинності в цілому та в країнах Європейського союзу зокрема.

Резюмуючи, можна сказати, що використання методу криміналістичної розвідки для аналізу криміналістичних даних при розкритті серійних злочинів, зокрема серійних крадіжок із зломом, може вивести криміналістику на новий рівень боротьби зі злочинністю, і дозволить використовувати більшу частину криміналістичних даних, які є в органах досудового розслідування для оцінки стану злочинності в цілому та боротьби з нею.

Бібліографічні посилання:

1. Roux C., Talbot-Wright B., Robertson J., Crispino F., Ribaux O. *The end of the (forensic science) world as we know it? The example of trace evidence*. Phil. Trans. R. Soc. B370, 20140260. 2015. <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2014.0260>.
2. Ratcliffe J. *Integrated intelligence and crime analysis: enhanced information management for law enforcement leaders*. Edited by U.S. Department of Justice. Washington, DC: Police Foundation, 2007.
3. Ashikhmin S., Berdine S., Morrissey M., LaBerge G. *Effectiveness and cost efficiency of DNA evidence in volume crime Denver, Colorado, site summary*. Denver, CO: Denver District Attorney's Office & Denver Police Department Laboratory Bureau, 2008. <https://www.denverda.org/wp-content/uploads/news-release/2008/Burglary-DNA-Project-local-and-natl-release.pdf>.
4. *Forensic Intelligence and Its Application in Public Safety*, Legal Desire Media. 2020. <https://legal-desire.com/forensic-intelligence-and-its-application-in-public-safety/>.
5. Rossy Q., Ioset S., Dessimoz D., Ribaux O. *Integrating forensic information in a crime intelligence database*. In: Forensic Science International, no. 230(1-3), 2013. 137-146. doi:10.1016/j.forsciint.2012.10.010.

REFLECȚII PRIVIND RAPORTUL DINTRE CRIMINOLOGIE ȘI ACTIVITATEA SPECIALĂ DE INVESTIGAȚII*

GLAVAN Boris,

dr., conf. univ., Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-3838-4308

Summary: The paper identifies and analyzes the interdisciplinary links of the theory of special investigative activity and criminology. The purpose of the article consists in highlighting the common aspects of the two subjects, determining the current situation and the development trend of the relationship between them, establishing and emphasizing the importance of carrying out interdisciplinary studies that would clarify with more depth certain seemingly solved problems related to the achievement of the strategic goal of criminal policy to ensure the security of constitutional values, thus trying to challenge representatives of the academic environment, especially the local one, to get more actively involved in the elucidation of those problems.

Key words: special investigative activity, special investigative measures, special investigative methods, criminology, the mechanism of the criminal act, personality of the criminal, criminology of special investigations.

Raportul dintre criminologie și activitatea specială de investigație este un subiect foarte puțin studiat în doctrina națională, deși legătura dintre aceste două materii este una foarte și foarte strânsă. Analiza literaturii străine de specialitate ne permite să constatăm faptul că tema inițiată de cercetare este analizată de obicei în lucrările ce formează fondul metodologic al activității speciale de investigații și mai puțin în lucrările consacrate criminologiei. Explicația acestei constatări se pare că se regăsește în caracterul predominant închis al activității speciale de investigații și a caracterului deschis al științei criminologice. Astfel, activitatea specială de investigație are mai multe oportunități de a împrumuta și a folosi cunoștințele altor materii, inclusiv ale criminologiei, iar criminologia, la rândul său, poate să profite doar de cunoștințele cu aspect public, deși în alte circumstanțe și criminologia ar avea lucruri (cunoștințe) importante de împrumutat din materia activității speciale de investigație.

Deși activitatea specială de investigații are o vârstă mai mare comparativ cu cea a criminologiei, totuși caracterul exclusiv secret al investigațiilor speciale ce a persistat până la apusul perioadei sovietice a reținut afirmarea acesteia ca știință și dacă în cazul criminologiei se poate spune că este un proces încheiat, atunci în cazul activității speciale de investigație acest proces mai continuă și astăzi, cel puțin pe plan național.

Având în vedere faptul că apariția oricărei științe se datorează anumitor necesități practice se poate spune că atât criminologia, cât și activitatea specială de investigații au luat naștere ca științe grație unor necesități sociale, în cazul criminologiei fiind vorba despre necesitatea cunoașterii fenomenului criminal, cum apare, cum se modifică și cum poate fi influențat pentru a-l controla și a-i diminua pericolul social, iar în cazul activității speciale de investigații – necesitatea studierii acțiunilor secrete ale infractorilor, semnelor tipice ale infracțiunilor latente și necesitatea studierii celor mai eficiente (în mare parte ne-transparente) forțe, mijloace și metode utilizate pentru relevarea infracțiunilor, prevenirea, curmarea și descoperirea acestora, identificarea făptuitorilor, asigurând astfel inevitabilitatea răspunderii penale a celor vinovați de săvârșirea acestora.

De remarcat este și faptul că atât teoria activității speciale de investigații, precum și criminologia s-

* Lucrarea este elaborată în cadrul Proiectului de cercetare „Abordări conceptuale privind activitatea specială de investigații în condițiile statului de drept”, cifrul 22.00208.8007.07/IPD I, susținut din bugetul de stat.

au dezvoltat ca ramuri independente a cunoașterii științifice ca urmare a diferențierii sistemului de științe ale ciclului penal (drept penal, procedură penală, criminalistica, medicină legală, drept penitenciar etc.) [1, p. 31].

Cele relatate dovedesc apropierea și legătura strânsă între criminologie și activitatea specială de investigații. Totodată, este important să înțelegem și particularitățile ce le caracterizează și, în acest sens, un rol important îl are obiectul de cercetare. Înțelegerea obiectului de cercetare al oricărei științe este de o importanță excepțională – atât teoretică, cât și practică. În primul rând, prezența unui obiect specific de cercetare predetermină posibilitatea și necesitatea existenței științifice independente a sistemului de cunoaștere corespunzător. În al doilea rând, fără să înțelegem obiectul de cercetare, este imposibil să-i determinăm conținutul, să-i formulăm sarcinile, să-i stabilim direcțiile principale de dezvoltare, să-i elaborăm sistemul metodologic și să-i determinăm locul printre alte științe. În cele din urmă, obiectul științei determină formele, metodele și limitele de utilizare a prevederilor acestei științe în domeniul relevant al practicii sociale. În limitele acestui lucrări nu ne-am propus să elucidăm cu exactitate obiectul de studiu al celor două materii, acesta fiind un subiect ce ar necesita o cercetare separată. Ne vom limita doar la prezentarea elementelor componente ale respectivelor obiecte de cercetare reflectate în literatura de specialitate și vom încerca să le valorificăm prin prisma necesităților încrucișate ale celor două sfere ale cunoașterii.

Conform doctrinei criminologice, obiectul de cercetare al criminologiei [2; 3] cuprinde: criminalitatea ca fenomen social și juridic periculos din punct de vedere social, tendințele și legitățile sale, evaluate din punct de vedere al trecutului, prezentului și viitorului; cauzele și condițiile criminalității ca fenomen social, modalitățile de neutralizare ale acestora; cauzele și condițiile unor infracțiuni specifice; personalitatea infractorului ca un anumit tip social; formarea și realizarea comportamentului infracțional; mecanismul actului infracțional; prevenirea criminalității ca fenomen social; prevenirea infracțiunilor specifice; modele de funcționare și dezvoltare a științei criminologice, determinarea locului și rolului acesteia în viața societății, participarea la formarea relațiilor sociale, influența asupra politicii statului în domeniul controlului social și juridic asupra criminalității; organizarea cercetărilor criminologice specifice; prognozarea criminologică și planificarea măsurilor de prevenire a criminalității; eliminarea consecințelor infracțiunii; managementul proceselor de prevenire a criminalității [4].

La rândul său, teoria activității speciale de investigații studiază legitățile obiective care determină necesitatea utilizării forțelor, mijloacelor și metodelor speciale de către serviciile specializate în realizarea investigațiilor speciale pentru asigurarea protecției persoanelor, proprietății, societății și statului de la atentatele criminale [5, p. 28]. În calitate de elemente ale obiectului de cercetare a activității speciale de investigații sunt incluse mai multe: mecanismul de săvârșire a infracțiunilor și de contracarare a mediului infracțional; apariția informațiilor despre o infracțiune și participanții acesteia; colectarea, evaluarea și utilizarea datelor factice despre acestea, dezvoltarea cadrului juridic, a fundamentelor organizatorice, metodologice și tactice pentru utilizarea eficientă a forțelor, mijloacelor și metodelor operative de investigare în lupta împotriva criminalității [6, p. 93; 7].

Analiza comparativă a obiectului de studiu al criminologiei și al teoriei activității speciale de investigații ne permite să constatăm asemănări semnificative între acestea. De remarcat este faptul că procesele legate de relevarea infracțiunilor, metodele și tacticile de investigații speciale adesea intră în sfera cercetării criminologice. La rândul său și informațiile criminologice bazate pe analiza stării infracționale, concluziile generalizate cu privire la anumite tipuri de infracțiuni și autorii acestora, datele privind victimele potențiale și cele reale ale infracțiunilor, caracteristicile acestora, mecanismele de comitere a actelor infracționale îndeplinesc funcția de asigurare a procesului de organizare și efectuare a activității speciale de investigații. Informațiile criminologice adesea servesc drept bază solidă pentru elaborarea și dezvoltarea procedurilor tactice aplicate în procesul de descoperire a infracțiunilor [8, p. 172].

Datorită cunoștințelor criminologice despre mecanismul actului infracțional a devenit posibilă con-

struirea și ordonarea sistemului de sarcini reflectat în art. 2 al Legii nr. 59/2012 cu privire la activitatea specială de investigații. Astfel, ținând cont de succesiunea verigilor mecanismului actului infracțional (motivarea infracțiunii; luarea deciziei și planificarea acțiunilor infracționale; săvârșirea infracțiunii și survenirea consecințelor social-periculoase) sunt ordonate și sarcinile activității speciale de investigații: relevarea atentatelor criminale, prevenirea, cumarea infracțiunilor și identificarea persoanelor care le organizează și/sau le comit; descoperirea și cercetarea infracțiunilor; căutarea persoanelor dispărute fără urmă ori a celor care se ascund de organele de urmărire penală sau de instanța de judecată ori se eschivează de la executarea pedepsei. Ofițerii de investigații sunt instruiți să intervină mai întâi la prevenirea infracțiunii atunci când dispun de informații că se pregătește o infracțiune, determinându-l pe potențialul infractor să renunțe la intențiile criminale, iar în caz de nereușită să acționeze în sensul cumării actului infracțional. Descoperirea și cercetarea infracțiunilor sunt sarcini care urmează să fie realizate doar în cazul în care nu s-a reușit prevenirea și respectiv cumarea infracțiunilor [9, p. 139].

Studierea criminologică a comportamentului infracțional prezintă interes pentru activitatea practică a investigațiilor speciale nu doar sub aspectul cunoașterii dezvoltării în spațiu și timp a actului infracțional, ci și sub aspectul înțelegerii cumulului de factori, condiții și stări atât sociale, cât și psihologice care îl preced. Cunoștințele criminologice cu privire la mecanismul comportamentului infracțional sunt absolut necesare pentru practicienii antrenați în activitatea specială de investigații mai ales pentru înțelegerea modului în care acesta ia naștere, se dezvoltă și este realizat de către o persoană sau un grup de persoane în raport cu diferite genuri de infracțiuni. În lipsa cunoștințelor criminologice fundamentale ar fi extrem de dificilă lupta cu diferitele tipuri de infracțiuni și selectarea eficientă a măsurilor de influențare asupra personalității infractorului, precum și alegerea procedeeleor tactice de efectuare a măsurilor speciale de investigații.

Subdiviziunile specializate în activitatea specială de investigații folosesc în activitatea lor practică cunoștințele teoretice ale criminologiei pentru prevenirea diferitor tipuri de infracțiuni, ținând cont de factorii geografici, demografici, economici și socio-psihologici. Astfel de cunoștințe de obicei sunt folosite în procesul de organizare și desfășurare a securității anumitor obiecte criminogene. Nu mai puțin importantă pentru practicieni este și analiza criminologică a criminalității, starea și dinamica acesteia, anume pentru aprecierea situației operative. În acest caz, este aproape imposibil să se analizeze corect din punct de vedere teoretic, metodologic și tactic diversele manifestări ale criminalității (traficul de droguri, corupție, delapidarea averii proprietarului etc.) fără a înțelege că acestea, toate împreună, formează un singur fenomen extrem de complex și fără a înțelege interconexiunea și interdependența acestor manifestări.

Informațiile statistice despre tendințele unor genuri de infracțiuni, despre manifestările stilului de viață antisocial și parazită, despre comportamentul antisocial al foștilor condamnați care oferă motive pentru a fi luați sub supraveghere operativă, cu privire la încălcările regulilor de conviețuire socială în legătură cu care se aplică constrângerea contravențională, despre încălcările ordinii publice săvârșite de către grupurile informale de adolescenți reflectă procesele care stau la baza criminalității și ar trebui să fie utilizate ca instrument pentru a prognoza tendințele probabile ale criminalității organizate.

Unul dintre componentele principale ale obiectului de cercetare al criminologiei este personalitatea infractorului [10, p. 343], concept foarte cuprinzător care exprimă esența bio-psiho-socială a diferitor tipuri de infractori, alcătuit dintr-un set complex de trăsături, caracteristici, legături, relații care îi caracterizează pe ei și lumea lor morală, dar și spirituală, analizate prin prisma evoluției și interacțiunii cu condițiile sociale și individuale de viață și care într-un fel sau altul generează comportamentul infracțional. Din perspectiva activității speciale de investigații sunt importante anume datele tipologice generalizate despre personalitatea infractorului, despre procesul de formare a acelor trăsături prin care sunt caracterizați infractorii.

Sunt de asemenea importante și condițiile de formare morală a personalității infractorilor, în special sunt utile cunoștințele despre anturajul persoanelor apropiate, prietenilor și cunoștințelor, despre legături

rile cu aceștia. Pentru realizarea sarcinilor activității speciale de investigații este extrem de importantă identificarea circumstanțelor criminogene ale unei anumite situații de viață care au determinat săvârșirea unei infracțiuni, ținând cont de caracteristicile individului. Dar cele mai importante pentru activitatea specială de investigații sunt cunoștințele despre trăsăturile sociale, psihologice și morale ale personalității infractorilor (viziunile, aptitudinile, obiceiurile, conținutul și nivelul intereselor și necesităților, trăsăturile de caracter etc.). Aceste caracteristici, alături de informațiile despre experiența infracțională, legăturile criminale, calificările penale, sunt folosite la investigarea diferitor cazuri și sunt stocate în sisteme informaționale automatizate; pe baza evaluării caracteristicilor morale și psihologice se selectează tactica activităților de prevenire, căutare și verificare operativă, se organizează asigurarea operativă a procesului de corectare și reeducare a condamnaților.

La rândul său și criminologia este interesată de oportunitățile de cunoaștere a fenomenului criminal specifice activității speciale de investigații. Doar cu ajutorul forțelor, mijloacelor și metodelor speciale de investigații devine posibilă urmărirea cu suficientă detaliere a procesului de apariție a unei intenții criminale, în ce forme și acțiuni specifice se materializează și cum evoluează la diferite etape ale pregătirii și săvârșirii actului infracțional, ce factori influențează făptuitorul să acționeze în condiții concrete de spațiu și timp, care sunt tendințele emergente și zonele cele mai prielnice de răspândire a fenomenului criminal etc.

În literatura de specialitate demult a fost remarcată particularitatea activității speciale de investigații de a studia prin intermediul forțelor, mijloacelor și metodelor secrete de investigare a proceselor și fenomenelor criminale nu doar din exterior, ci și din interior, prin investigarea sub acoperire care oferă posibilitatea monitorizării constante a schimbărilor din mediul criminal, obținând un tip rar de informații sociale despre procesele camuflate, despre modul de funcționare a focarelor criminale, despre partea activă a populației cu înclinații criminale etc. Chiar și publicațiile recente remarcă faptul că teoria activității speciale de investigații studiază atât întregul mecanism al actului infracțional, cât și acțiunile persoanelor care pregătesc sau comit infracțiuni, care se ascund de la urmărirea penală, judecată, executarea pedepsei, opunând rezistență organelor de ocrotire a normelor de drept în descoperirea infracțiunilor [11, p. 14].

În contextul celor expuse este de menționat și faptul că în ultima perioadă se observă o tendință ușoară de realizare a unor studii interdisciplinare situate la granița dintre activitatea operativă/ specială de investigații și criminologie [12]. „Criminologia investigațiilor speciale” se pare că ar fi cea mai reușită traducere a termenului „Оперативно-розыскная криминология” folosit de unii cercetători ruși pentru a da curs unei noi direcții de cercetare a criminalității ce ar îmbina oportunitățile de cunoaștere ale activității operative/ speciale de investigații și ale criminologiei, având menirea să soluționeze setul de probleme care nu sunt cuprinse de cercetările tradiționale ale criminologiei, pe de o parte, și nici de cele ale teoriei activității speciale de investigații, pe de altă parte, precum și elaborarea recomandărilor corespunzătoare pentru prevenirea criminalității și a anumitor tipuri de infracțiuni prin mijloace și metode speciale de investigații și criminologie [13; 14].

Rezumând cele relatate menționăm că între teoria activității speciale de investigații și criminologie există o legătură strânsă, acestea având scop și sarcini foarte apropiate, interese comune și avantaje reciproce. Activitatea specială de investigații are nevoie imperioasă de cunoștințele criminologiei pentru a le folosi la realizarea propriilor sarcini. La rândul său și activitatea specială de investigații dispune de un potențial real de a furniza informații și cunoștințe științei criminologice. Mai mult, cunoașterea fenomenului criminal atât din perspectiva activității speciale de investigații, cât și a criminologiei, studiarea comună a trăsăturilor personalității infractorului, a mecanismului actului infracțional ar putea deschide oportunități noi de cunoaștere și chiar posibilitatea formării unei noi direcții interdisciplinare de studiere a criminalității situată la intersecția dintre cele două materii.

Referințe bibliografice:

1. *Криминология: учебник для юрид., вузов.* под ред. А.И. Долговой, М., 1997. с. 31.
2. Bujor V. *Criminologia penitenciară ca teorie sectorială a criminologiei.* În: Psihologia în mileniul III – provocări și soluții. Vol. 1, 25-26 octombrie 2019, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Bălți, 2020. pp. 25-28. ISBN 978-9975-50-246-7.
3. Bujor V. *Cuvânt în apărarea criminologiei.* În: Legea și viața, 1994. p.p. 23-25.
4. Прокументов Л.М., Шеслер А.В. *Предмет отечественной криминологии.* В: Всероссийский криминологический журнал, №3, 2019. <https://cyberleninka.ru/article/n/predmet-otechestvennoy-kriminologii> (data обращения: 04.02.2023).
5. Дубоносов Е.С. *Оперативно-розыскная деятельность.* Учебник для вузов, 4-е изд., перераб. и доп., Издательство Юрайт, М., 2014. 442 с.
6. *Теория оперативно-розыскной деятельности.* Учебник, под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчского, Г.К. Синилова, ИНФРА-М, М., 2006. с. 93.
7. Поздняков А.Н. *Теория оперативно-розыскной деятельности и частные (специальные) теории.* В: Труды Академии управления МВД России, № 3(55), 2020. <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-operativno-rozysknoy-deyatelnosti-i-chastnye-spetsialnye-teorii> (data обращения: 08.02.2023).
8. Didăc V., Căpățici M., Cușnir V., Moraru V. *Tactica criminalistică. Activitatea operativă de investigații.* Elan poligraf, Chișinău, 2009. 344 p.
9. Glavan B. *Activitatea specială de investigații și procesul penal. Aspecte comune și delimitări.* S.n., (Print-Caro), Chișinău, 2022. 475 p. ISBN 978-9975-135-63-4.
10. Gladchi Gh. *Criminologie. Manual pentru facultățile de drept și polițienești.* CEP USM, Chișinău, 2019. 619 p. ISBN 978-9975-142-99-1.
11. Исиченко А.П. *Оперативно-розыскная криминология: учебное пособие.* Инфра-М, Москва, 2001. с. 14.
12. Cicala A. *Analiza criminologică și prevenirea infracțiunilor de omor.* Departamentul Editorial Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare”, Chișinău, 2021. 174 p.
13. Исиченко А.П. *Оперативно-розыскная криминология: понятие, объект и предмет.* В: Научный портал МВД России, №4(40), 2017. <https://cyberleninka.ru/article/n/-operativno-rozysknaya-kriminologiya-ponyatie-obekt-i-predmet> (data обращения: 23.01.2023).
14. Шумилов А.Ю., Спасенников Б.А. *Оперативно-розыскная криминология: pro et contra.* В: Всероссийский криминологический журнал, №1, 2018. <https://cyberleninka.ru/article/n/operativno-rozysknaya-kriminologiya-pro-et-contra> (data обращения: 23.01.2023).

IMPACTUL CRIZELOR ASUPRA CRIMINALITĂȚII

TIGHINEANU Alexandra,

dr., conf. univ., Academia de Studii Economice a Moldovei,

ORCID ID: 0000-0002-3770-5501

Summary: Crises and crime have accompanied society throughout its existence. Crises are phenomena, which identify solutions for certain problems they represent, on the one hand, but at the same time favor the growth of certain types of crimes in these periods. Studying the causal link between these two social phenomena would allow the identification of ways to prevent and combat crime in these situations.

Key words: crises, crime, criminality, prevention, danger, organized crime, victim.

Criza, ca și experiență de viață, există de la începuturile istoriei umane recunoscându-se astfel doza de hazard ce presupune o existență normală.

Richard M. Nixon spunea că „Life is one crisis after another” – *Viața este o criză după alta.*

Se poate spune că noi trăim astăzi într-o societate globală, plină de evenimente generatoare de crize de tot felul atât la nivel social, cât și la nivel familial sau individual. Episoadele de criză au devenit situația prevalentă în lumea de astăzi.

Din punct de vedere epistemologic evoluția fenomenelor de astăzi, fie ele sociale, economice, politice nu mai este liniară ci se realizează printr-o succesiune de crize. Însăși teoria evoluționistă postulează că trecerea de la un nivel la altul al evoluției unui fenomen, de la un ciclu la altul, s-a făcut și se face în continuare printr-un proces cataclismic, prin crize care au rolul de a segrega și purifica o variabilă adaptivă față de balastul nefolositor [1, p. 1].

Milioane de oameni se confruntă zilnic cu evenimente care nu le pot face față cu capacitățile proprii, fie ele dezastre naturale, foamete, seceta, probleme financiare, șomaj, incertitudini politice, revolte sociale sau cel mai des, crize personale.

Cuvântul „criză” provine din grecescul *krisis* care înseamnă punct de cotitură.

Dicționarul Oxford da următoarea definiție a „crizei”: un moment de dificultate intensă sau pericol; un moment când o dificultate sau o decizie importantă trebuie să fie făcută...

Dicționarul explicativ al limbii române dă următoarele definiții ale crizei: 1) fază în evoluția unei societăți marcată de mari dificultăți (economice, politice, sociale etc.); perioadă de tensiune, de tulburare, de încercări (adesea decisive) care se manifestă în societate; 2) tensiune, zbucium [2].

La fel, dicționarul limbii române definește categoriile de crize:

Criză economică – stagnare și perturbare a vieții economice.

Criză energetică – fenomen complex care se manifestă prin insuficiența resurselor energetice clasice.

Criză monetară – fenomen economic caracteristic regimului capitalist, constând în lipsa de bani și de credite pe piață datorită paralizării vieții economice în epocile de stagnare a afacerilor.

Criză de regim – epocă în care un regim devenit nestabil este pe punctul de a fi răsturnat (pe cale revoluționară) și înlocuit cu altul.

Criză de guvern (sau ministerială) – interval de timp (caracterizat prin agitație și frământare politică) între demisia unui guvern și formarea guvernului următor.

Criză de produse – lipsă de mărfuri pe piață.

Criza provocată de pandemia COVID-19 – reprezintă o amenințare pentru economia statelor și pentru nivelul de trai al cetățenilor.

În cadrul acestui articol științific mi-am propus să analizez impactul crizelor asupra stării criminalității, întrucât dinamica criminalității demonstrează că în timpul diverselor crize care au loc în societate, indicele criminalității crește pe categorii de infracțiuni.

Din această perspectivă voi clasifica crizele care influențează creșterea nivelului criminalității (în special în ultimii ani) în: criza economico-financiară, criza politică, criza umanitară, criza pandemică.

Crizele economice sunt evenimente recurente și larg răspândite care au devenit mai frecvente în ultimii ani. În astfel de perioade de turbulențe economice, societățile suportă consecințe grave atât sub aspect economic cât și social. Prin urmare, nu este o surpriză că crizele sunt asociate cu consecințe mai profunde și de lungă durată decât fluctuațiile regulate în ciclul de afaceri. Crizele economice provoacă o scădere pe termen lung a ratei de ocupare, susținută în continuare de efectele persistente și negative asupra câștigurilor în perioada de declin economic.

Teoria economică neambițioasă prezice că aceste șocuri adverse pe piața muncii limitează sever perspectivele legale de venit și duc în cele din urmă, la o creștere a ratei criminalității. Condițiile economice influențează criminalitatea în mod direct și în mod indirect. Condițiile economice rele, lipsurile, mizeria, proasta alimentație, lipsa de locuință etc., produc degenerare fizică și psihică, care este favorabilă criminalității. Criminalitatea specifică sărăciei este criminalitatea contra patrimoniului, pentru că cel sărac duce lipsuri materiale (alimentație, locuință, îmbrăcăminte etc.). Cazare Lombroso susținea că „Sărăcia și bogăția își au criminalitatea lor specifică, întrucât săracii comit mai ales crime contra proprietății, iar bogații – contra bunelor moravuri și a personalității. Astfel, în această perioadă, de regulă se intensifică și criminalitatea „gulerelor albe” care utilizează împrejurările crizelor economice pentru comiterea de infracțiuni.

Totodată, crizele economice influențează creșterea criminalității nu doar de către indivizi (persoane din categorii social vulnerabile, care nu pot face față costurilor), dar și de către agenți economici, care încearcă să se mențină pe piață prin reducerea cheltuielilor, astfel comit infracțiuni precum evaziunea fiscală, spălarea banilor, contrabanda, munca nedeclarată, concurență neloială, practicarea ilegală a activității de întreprinzător, pseudo-activitatea activității de întreprinzător, etc.

Criza politică. O criză politică (sau criză de putere) apare atunci când neînțelegerile ivite între factorii de decizie ai unui regim politic sau guvern dintr-o țară par să nu se rezolve pe cale diplomatică. Aceasta este o fază gravă în evoluția situației politice a unui stat ce poate conduce la greve, proteste, mișcări sociale, revolte sau, mai grav, o revoluție sau un război.

Deși războiul și revoluția apar în rezultatul crizei politice, am prefera evidențierea acesteia din considerentul că ea (criza politică) poate fi generată și de alți factori. Așa, în Republica Moldova începând cu anul 1991 criza economică a generat o puternică criză politică. Ca rezultat, marea majoritate a populației nu participă la conducerea statului, nu votează, sunt indiferenți față de alegeri. Aceasta se datorează și instabilității regimului politic, prezenței numeroaselor partide și mișcări politice care afectează grav conștiința poporului. Campaniile electorale se transformă în adevărate lupte, bătălii, cu insinuări și înjosiri reciproce. În rezultat, o parte considerabilă a populației își pierde încrederea, idealurile umane fiind cele care au de suferit, se intensifică criminalitatea organizată, neîncrederea în organele statului (în special organele de drept) favorizează comiterea infracțiunilor.

Războiul poate fi convențional (împotriva unui alt stat) și civil (pe teritoriul unui stat). Războiul civil este cel mai periculos în criminogeneză, fiindcă produce efecte puternice criminogene. Acest tip de război este periculos prin faptul că în timpul lui se creează centre antagoniste de putere, indivizii se polarizează, legislația se ignorează complet, se instaurează haosul și anarhia socială, politică și economică, se escaladează agresivitatea și violența. În aceste situații, infractorii de profesie au un câmp de acțiune enorm și ideal. De asemenea, starea de haos și anarhie încurajează la comiterea de infracțiuni și per-

soanele care anterior n-au comis crime [3, p. 195]. Războiul civil este, în consecință, cea mai înaltă expresie a unei crize politice pe teritoriul unui stat.

Revoluția este o stare de criză politică de mare amploare, ce are drept scop înlăturarea de la putere a unui grup conducător, cucerirea puterii politice și schimbarea orânduirii sociale. Deci, revoluția este o formă a luptei pentru câștigarea puterii politice. Ea nu-și alege mijloacele pentru atingerea scopurilor sale. Criza apărută în rezultatul revoluției afectează grav sistemul legislativ, care nu mai este respectat, precum și organele de control, care, fie că sunt eliminate, fie că nu-și îndeplinesc atribuțiile.

După revoluție urmează o perioadă de tranziție, în care criminalitatea cunoaște o adevărată explozie.

Se prejudiciază atât valorile sociale, cât și cele individuale. Spre deosebire de valorile sociale, cele individuale se manifestă ca niște aprecieri, de care omul dă dovadă în raport cu obiectele și fenomenele în funcție de criteriul satisfacerii unei trebuințe, așteptări sau ideal.

În criminologie există un șir de teorii conflictuale care argumentează că comportamentele tipice ale oamenilor relativ lipsiți de putere sunt mult mai mult posibile de a fi definite oficial ca comportamente criminale.

Aceste teorii susțin că există o tendință generală ca ratele oficiale ale criminalității să fie corelate cu puterea. Puterea corupe, însă puterea absolută corupe absolut – aprecia criminologul american G. Vold – dar oamenii cu putere absolută nu sunt niciodată definiți drept criminali [4, p. 315].

Cel mai elocvent și actual exemplu de intensificare a criminalității în astfel de situații de criză este războiul din Ucraina, pe teritoriul căreia se comit infracțiuni caracteristice perioadelor de război (genocid, tratamente inumane și degradante, tortură, violență, trafic de persoane, etc.). Pe de altă parte, în această perioadă a crescut nivelul criminalității și în rândul populației băștinașe, cum ar fi migrația ilegală, trafic de ființe umane, corupție, trafic de droguri, tâlhăria, sustrageri din avutul statului, trucarea licitațiilor, trădare de patrie – toate fiind consecințe ale haosului și crizei care domină în acest stat.

Crizele umanitare includ atât dezastrele naturale, cât și cele provocate de om. Impactul lor este din ce în ce mai grav, fiind legate de mai mulți factori, cum ar fi natura în schimbare a conflictelor, schimbările climatice, concurența tot mai acerbă pentru accesul la sursele de energie și la resursele naturale, sărăcia extremă, guvernarea deficitară și situațiile de instabilitate. Principalele victime sunt civilii, adesea cei mai săraci și mai vulnerabili dintre ei, majoritatea acestora locuind în țările în curs de dezvoltare. Crizele umanitare au condus la un număr însemnat de persoane strămutate, atât refugiați, cât și persoane strămutate în interiorul țării [5].

Astfel de crize sunt tot mai accentuate în ultimii ani. Valul de migranți proveniți din Orientul Mijlociu, Africa și Asia de Sud, care au invadat Europa, au determinat creșterea nivelului criminalității în statele europene. Conform raportului „Criminalitatea în contextul imigrației” [6], se evidențiază faptul că infracțiunile comise de persoanele cu cetățenie străină (imigranți legali și ilegali, solicitanți de azil) reprezintă o pondere importantă din totalul infracțiunilor de furt (din buzunare, de poșete, din magazine), tâlhărie și a infracțiunilor incluse în sfera criminalității violente, inclusiv agresiuni sexuale față de femei.

Un alt exemplu este criza umanitară din Afganistan, care conform datelor ONU reprezintă cea mai gravă criză umanitară de pe planetă. În aceste condiții mii de fete minore sunt vândute de tații lor pentru ca alți membri ai familiei să aibă ce mânca. Întrucât situația a scăpat de sub control, nivelul criminalității a crescut și s-a diversificat, fiind determinat în mare parte de lupta pentru existență.

Această criză este urmată de criza umanitară din Ucraina, Turcia, Siria, etc., care la rândul loc influențează dinamica criminalității în regiune.

Criza pandemică COVID-19, reprezintă criza globală de sănătate definitorie pentru timpurile noastre și una din cele mai mari provocări de după cel de-al doilea război mondial.

Banca Mondială afirmă că 97 de milioane de oameni au fost ajuns să fie săraci în 2020, ceea ce reprezintă o creștere fără precedent. Organizația Internațională a Muncii estimează că 205 milioane de

oameni au devenit șomeri în 2022, față de 187 milioane în 2019 [7].

Grupurile infracționale organizate s-au adaptat rapid la mediile în schimbare și la progresul tehnologic și au reușit să profite de circumstanțele pandemiei în diferite domenii. Conform raportului Europol [8], pandemia s-a dovedit o mână cerească pentru criminalitatea organizată, traficul de cocaină și alte droguri în Europa. Rețelele criminale au făcut comerț până și cu false kituri de vaccin anti-Corona, contrafacerea medicamentelor, contrabanda medicamentelor, mijloacelor de protecție, profitând de confuzia juridică și administrativă din multe țări. Companii cu afaceri legale, însă extrem de slăbite financiar de pandemie, erau astfel fi constrânse să facă jocul criminalității pentru spălarea banilor. Traficul de droguri a constituit însă principala activitate ilegală, se adaugă la asta traficul de ființe umane, imigranți sau prostituție. Frauda online, de asemenea a cunoscut o creștere continuă. Noua generație de criminali s-a arătat foarte versată în domeniul digital, în informatică și mediile virtuale. Infrastructuri esențiale s-au dovedit a fi vulnerabile în fața ciber-criminalității. S-au înregistrat atacuri cibernetice asupra unor spitale și cereri de răscumpărare pentru datele blocate sau furate [9].

Deși fiecare criză generează infracțiuni specifice, determinate de haos, lupta pentru existență, dorința de îmbogățire nejustificată, lacune în legislație, de cele mai dese ori acestea au trăsături caracteristice comune. Pe de altă parte, uneori o criză generează altă criză, cum ar fi de exemplu criza politică sau criza economică poate genera criza umanitară, criza pandemică poate genera criză economică, acestea fiind într-o dependență absolută. Mai mult decât atât, uneori aceste crize sunt favorizate de anumite grupări criminale pentru a profita de pe urma haosului creat.

Pericolul social al criminalității comise în timpul crizelor este sporit, iar acest fapt va determina o anumită rezistență și un efect prelungit al consecințelor crizei.

Scopul acestei analize este de stabili legătura cauzală dintre crize și dinamica criminalității, în special prin studierea modului în care aceste împrejurări afectează numărul de crime specific crizelor menționate. Concluziile acestor legături trebuie luate în considerație pentru identificarea măsurilor necesare a fi implementate, în vederea diminuării efectelor crizelor asupra criminalității. Aceste măsuri pot fi reflectate în cadrul diferitelor strategii naționale și internaționale, privind gestionarea crizelor.

Referințe bibliografice:

1. Vraști R. *Ghid Practic de Intervenție în Criză*. <http://www.vrasti.org/1.%20Ce%20este%20criza.pdf>.
2. <https://dexonline.ro/definitie/criza>.
3. Nistoreanu Gh., Păun C. *Criminologie*. București, 2000.
4. Amza T. *Criminologie*. Ed. Lumina Lex, București, 1998.
5. *Declarația comună a Consiliului și reprezentanților guvernelor statelor membre reuniți în cadrul Consiliului, a Parlamentului European și a Comisiei Europene*, (2008/C 25/01).
6. <https://www.breitbart.com/europe/2016/05/23/germany-registers-surge-crimes-right-wing-radicals/>.
7. <https://www.undp.org/ro/moldova/pandemia-covid-19>.
8. <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017>.
9. <https://www.rfi.fr/en/france/20210217-cyber-attackers-target-french-hospitals-under-pressure-from-covid-19-crisis-security-ransomware-cybercrime>.

SECȚIUNEA I
CRIMINOLOGIE ȘI PREVENIREA
CRIMINALITĂȚII
(panelul „A”)

UNELE ASPECTE CU PRIVIRE LA DETERMINAREA COSTULUI CRIMINALITĂȚII

BUGA Larisa,

dr., conf. univ., Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0001-9548-4009

Summary: In this study, the author made an attempt to deal with the topic of the cost of crime based on the analysis of some works by authors from abroad but also the sources of local authors, which the author identified on this topic. Determining the cost of crime is an important topic that is directly related to the standard of living and development of society and the state. At the same time, the author made an attempt to highlight some aspects regarding the development of the methodology for assessing the cost of crime.

Key words: crime, cost of crime, determination of the cost of crime, methodology.

După cum este bine cunoscut, criminalitatea reprezintă un fenomen nociv pentru evoluția statului și a societății. Datele statistice din unele țări dezvoltate demonstrează că fiecare al cincilea/ al șaselea locuitor al Europei, anual, devine victimă a infracțiunii [1]. În opinia noastră, în Republica Moldova, situația este aproximativ aceeași. Nivelul înalt al victimizării populației reprezintă un indicator de descreștere al dezvoltării economice, dar și de evoluție a societății, în general. În acest caz, prejudiciul cauzat prin activitatea criminală prezintă interes deoarece implică cheltuieli pentru activitatea organelor de drept, a căror sarcină constă în prevenirea criminalității. În acest caz, vorbim despre „costul” criminalității. Unele state dezvoltate (cum ar fi: Marea Britanie, SUA, Germania, Canada, Australia, Japonia etc.) includ în devizul de cheltuieli al organelor de drept sume enorme în vederea estimării costului criminalității, deoarece aceste date sunt folosite în cadrul activității analitice de planificare a prevenirii criminalității, date care sunt publice. În Republica Moldova lipsesc aceste date, și nici nu găsim o metodologie pentru calcularea și determinarea costului criminalității.

În Republica Moldova subiectul „costului” criminalității este abordat superficial de criminologi, putem menționa că lipsesc lucrări sau studii criminologice complexe cu privire la analiza costului criminalității. Unele referiri cu privire la subiectul studiului nostru se conțin în teza de doctorat a autorului Vasilei Dj. [2], dar și în unele lucrări ale criminologului O. Bejan [3]. Considerăm, că lipsa studiilor precum și a abordării subiectului costului criminalității în literatura autohtonă este determinată de anumiți factori, și anume:

- Complexitatea elaborării unei metodologii privind determinarea costului criminalității.
- Lipsa unei înțelegeri generale despre utilitatea practică a estimării costului criminalității în plan criminologic.

Acesta, al doilea, este dominant. Dificultățile în definitivarea unei metodologii constau în aprecierea costurilor criminalității, aprecierea în bani a costului vieții, sănătății, demnității umane sau altor valori sociale. Totuși, considerăm că aceste obiective pot fi realizate or, aceasta, contribuie la realizarea sarcinilor criminologice.

În acest sens, vom prezenta câteva exemple. În luna februarie a anului 2012 pe site-ul ziarului francez „LeFigaro” au fost publicate rezultatele studiului desfășurat de profesorul Jacques Bichot, în corespundere cu care daunele criminalității, anual, în Franța, constituie 150 miliarde euro, ceea ce reprezintă 7,5% din PIB-ul statului francez [4]. În această situație, prezintă interes nu cifrele și nici nu însăși

metodologia de calcul a criminalității, dar faptul cum acești indicatori pot influența prevenirea criminalității.

În situația în care sursele financiare în vederea contracarării criminalității sunt obiectiv limitate, elucidarea și stabilirea unui model economic optimal al politicii penale (în sensul larg al termenului) ar reprezenta una din sarcinile criminologice de bază ale contemporaneității. Analiza datelor statistice, efectuată de către profesorul Bichot, arată că 30 mii de locuri suplimentare în instituțiile penitenciare ar reduce nivelul criminalității în Franța cu aproximativ 15%. În acest caz, investițiile suplimentare din bugetul de stat ar constitui circa un miliard de euro pe an, iar beneficiul social ar reprezenta circa 11 miliarde de euro. Astfel, dezvoltarea subiectului costului criminalității este importantă prin faptul că statul dobândește o motivație economică exprimată de prevenire a criminalității. Iar datele privind costul criminalității pot contribui la elaborarea unei concepții clare a politicii penale și evidențierea „câte mijloace, eforturi „sunt necesare” pentru contracararea criminalității pentru a diminua, în viitor, creșterea criminalității, reducerea consecințelor criminalității și, cel mai important, salvarea vieților omenești, sănătatea, proprietate etc.” [5, p. 246-259].

Totodată, datele privind costul criminalității vor fi luate în considerație la estimarea pericolului social al infracțiunilor or indicatorii criminalității prezintă interes sporit pentru criminologi. De regulă, indicatorii se calculează din numărul total al infracțiunilor înregistrate și mărimea pedepsei aplicate [6, p. 164]. În lucrarea de criminologie a autorului rus Luneev V.V. se prezintă exemplul de calcul a indicatorului gravității infracționalității, temeiul indicatorului formal al pericolului social fiind termenul stabilit pentru pedeapsa privațiunii de libertate, stabilit prin sentința de judecată rămasă definitivă [7, p. 313-314]. Însă această metodă (când calcularea indicatorului gravității infracționalității, se face cu ajutorul indicatorului formal al pericolului social pe baza termenului privațiunii de libertate stabilit prin sentința de judecată rămasă definitivă) nu în măsură deplină reflectă pericolul social al criminalității, or într-o astfel de abordare nu se iau în considerație toate laturile obiective ale daunelor. De exemplu, în cazul survenirii unor consecințe negative substanțiale și concomitent în cazul prezenței unor circumstanțe (cum ar fi încheierea unei tranzacții de împăcare între părți) instanța de judecată poate stabili o pedeapsă mai blândă. Mai gravă este situația în cazul corelării pedepselor pentru infracțiunile intenționate și cele din imprudență, în urma cărora survin consecințe criminale asemănătoare/ identice.

Prezintă interes subiectul amenințărilor, și anume a limitelor amenințărilor. Vom ilustra un exemplu, în acest sens. În Republica Moldova, infracțiunea este privită ca o faptă care produce consecințe criminale, indiferent de numărul victimelor care au suportat o daună în urma acesteia. În SUA, însă, evidența are loc după numărul de victime. Astfel, dacă în urma furtului (o faptă) au avut de suferit câteva persoane, vor fi înregistrate numărul de furturi (după numărul de victime) [6, p. 124]. Astfel, specificul evidenței criminalității în Republica Moldova denaturează situația reală în sectorul dat. Similar, se denaturează și situația privind pericolul social al criminalității, când se stabilește, de exemplu, în baza mărimii pedepselor aplicate de instanța de judecată. Includerea în formula de calcul a pericolului social al infracționalității a unor indicatori suplimentari, care reflectă costul criminalității, va contribui la obținerea unor informații criminologice obiective.

Aspecte privind elaborarea metodologiei costului criminalității

Elaborarea unei astfel de metodologii este imposibilă fără a diferenția părțile ei componente, adică fără stabilirea faptului din care elemente este alcătuită. Din acest punct de vedere, opiniile s-au împărțit. Astfel, Babaev M.M. și Evasiș V.E. menționează: „în sens larg, costul criminalității reprezintă dauna, care constă în survenirea consecințelor directe și negative (pierderi, distrugerii, etc.) pricinuită valorilor sociale, economice, juridice etc., precum și alte cheltuieli legate de contracararea și profilaxia criminalității [5, p. 246]. În sens îngust, costul criminalității, reprezintă prețul criminalității format din: 1. Evaluarea urmărilor faptelor criminale. 2. Cheltuielile statului și a societății pentru contracararea criminalității și profilaxia încălcărilor [5, p. 48].

Autorii Condratiuc L.V. și Ovcinschii V.S. propun o altă modalitate de calculare a costului criminalității, foarte originală [6, p. 228-256]: a) costul extensiunii criminale (costul acaparării criminale a unor bunuri, valori); b) costul agresiunii criminale (costul atentatelor criminale asupra vieții și sănătății); c) costul minciunii criminale. Această abordare nu include în costul criminalității cheltuielile statului și ale societății pentru contracararea criminalității (poliția, instituții penitenciare etc.).

Autorul autohton Vasiloj Dj. prin costul criminalității, înțelege „totalitatea daunelor, pierderilor, cheltuielilor, suportate de individ, societate și stat atât în legătură cu comiterea infracțiunii cât și cu existența fenomenului criminalității” [2, p. 147].

Analizii grupului World Federation, la comanda ONU, prin costul criminalității înțeleg totalitatea activelor organizațiilor criminale [6, p. 255]. Criminologul american Demmert H.G. evidențiază trei componente ale costului criminalității:

1. Dauna, cauzată prin comportamentul criminal.
2. Cheltuielile pe care le suportă societatea în procesul de profilaxie și prevenire a criminalității, precum și atragerea criminalilor la răspundere penală.
3. Cheltuielile criminalului (de exemplu, timpul pe care îl cheltuie pentru planificarea și comiterea infracțiunii).

În Raportul Ministerului Afacerilor Interne al Marii Britanii sub denumirea „Urmările economice și sociale ale criminalității” [8], costul criminalității este alcătuit din următoarele componente:

- Cheltuielile societății, în vederea micșorării riscului de a deveni victimă a infracțiunii (cheltuieli privind instalarea sistemelor de pază, asigurarea vieții și contra amenințărilor criminale etc.) (*costs in anticipation of crime*).
- Evaluarea în bani a daunelor survenite în urma infracțiunii, suportate de victimă.
- Cheltuielile pentru întreținerea și funcționarea sistemului justiției penale (*costs in response to crime*).

După cum observăm, MAI al Marii Britanii nu include în costul criminalității cheltuielile suportate de infractor, cheltuielile pe care le suportă familia acestuia și multe alte urmări rezultative.

Considerăm necesar a include în structura costului criminalității și dauna, care survine în urma comiterii infracțiunii. Evaluării urmează a fi supus nu doar urmările negative directe, dar și cele indirecte (care nu sunt incluse în componența infracțiunii), deoarece, de cele mai dese ori, acestea cauzează prejudicii substanțiale societății.

La fel, considerăm necesar a include în calculul costului criminalității și componenta referitor la cheltuielile pe care le suportă societate în legătură cu contracararea criminalității. Însă aceste cheltuieli nu reprezintă o componentă constantă: o parte este obligatorie, iar cealaltă – una suplimentară, or aceste resurse pot fi folosite în vederea realizării scopurilor alternative.

Din componenta obligatorie fac parte cheltuielile referitoare la instaurarea și menținerea suveranității statului, or unul din semnele statului este constrângerea statală. Existența statului este direct dependentă de deținerea puterii de constrângere, care asigură, în măsură deplină, prevenirea criminalității. În acest sens, este foarte important stabilirea cheltuielilor statului în vederea contracarării criminalității și evidențierea factorilor pozitivi (de exemplu, personalul necesar angajat în cadrul sistemului național al poliției, necesar pentru prevenirea criminalității).

Cheltuielile statului pentru asigurarea securității contra amenințărilor criminale se referă la cheltuielile alternative, or aceste surse financiare pot fi folosite în alte scopuri, în cazul unui nivel scăzut de criminalitate. Aceste cheltuieli nu sunt încadrate în categoria urmărilor negative ale criminalității deoarece dezvoltarea segmentului asigurării securității contra amenințărilor criminale asigură un aport semnificativ în vederea evoluției societății pe plan economic, social, juridic etc. Relevant este stabilirea echilibrului între interesul social și contribuția aceluia factor, care asigură securitatea contra amenințărilor criminale. Modelul economic „cerere – ofertă”, în acest caz, nu se aplică. Se cere elaborarea principiilor,

ideilor conducătoare în vederea stabilirii acestui echilibru.

Prin urmare, costul criminalității reprezintă evaluarea bănească (în bani) a: a) daunei (directă sau indirectă) survenită în urma comiterii infracțiunii pe un anumit teritoriu într-o perioadă distinctivă de timp; b) cheltuielile statului de natură economică sau de altă natură măsurabile în bani, legate de asigurarea securității contra amenințărilor criminale pe un anumit teritoriu într-o perioadă distinctivă de timp (cheltuielile pentru asigurarea activității poliției, a instituțiilor penitenciare etc.); c) cheltuielile societății pentru asigurarea securității contra amenințărilor criminale.

Sarcina incipientă și principală în procesul elaborării metodologiei determinării costului criminalității (prima componentă din structura propusă mai sus) constă în definirea criminalității în vederea elucidării costului criminalității. Pentru a rezolva „această” sarcină vom proceda în felul următor. În criminologie „costul criminalității” se atribuie la unul din indicatorii criminalității, conținutul cărora se stabilesc de cercetător din start reieșind din scopul propus în studiu. De exemplu, esența noțiunii de criminalitate în toate statele se formulează aproximativ asemănător: criminalitatea – totalitatea faptelor comportamentale, interzise de lege sub amenințarea răspunderii și pedepsei penale. Coeficientul criminalității, însă, în calitate de indicator al criminalității, se calculează diferit în unele state: În SUA – în baza a opt tipuri de infracțiuni; în Germania – în baza a 24 de infracțiuni; în Marea Britanie – în baza a 70 de infracțiuni; în Franța – în baza a 25 de infracțiuni iar în Republica Moldova în baza tuturor infracțiunilor înregistrate într-o anumită perioadă pe teritoriul statului.

În cazul evaluării daunei, survenite în urma criminalității, în mod similar se va decide dacă se vor lua în calcul toate infracțiunile (criminalitatea ca totalitate a diferitor tipuri de infracțiuni).

Însă, stabilirea urmărilor negative ale criminalității în baza unei metodologii unice ni se prezintă imposibil; iar desfășurarea acestei activități în baza a mai multor metodologii va prezenta un tablou eronat. Un impediment, în acest sens, îl reprezintă limita incriminării/ decriminalizării, care este una invariabilă. În această ordine de idei, ne aflăm în fața stabilirii „indicatorilor” infracționalității, care se vor lua în considerare la elaborarea unei metodologii unice de determinare a costului criminalității. Acest subiect a fost abordat în criminologia statelor străine. Criminologul polonez Jacek Czabanski a analizat subiectul costului criminalității în teza sa de doctorat, care a apărut-o la universitatea din Torino (Italia). În susținerea studiului, autorul a menționat că la determinarea costului criminalității se vor lua în calcul, în primul rând, faptele tradiționale, care au fost și sunt susceptibile de populație, altfel spus *malum in se*. Din categoria faptelor tradiționale fac parte cele patrimoniale și de violență, iar criminalizarea faptelor respective urmărește scopul de a asigura apărarea drepturilor persoanelor (victime potențiale). O deosebită importanță prezintă cunoașterea prețului acestei categorii de criminalitate, deoarece formează nucleul criminalității, în general. De ce autorul (Jacek Czabanski) a considerat că anume aceste infracțiuni urmează a fi încadrate în această categorie? Considerăm că majoritatea persoanelor nu cunosc cuprinsul deplin al legii penale. În comportamentul său, se conduc, în primul rând, de normele morale și prezumțiile de comportament stabilite în societate. Focusându-ne pe categoria infracțiunilor tradiționale, vom evita subiectul limitelor interdicției penale la elaborarea metodologiei determinării costului criminalității.

Totodată, vom menționa că unele urmări criminale nu pot fi cuantificate în bani, nu poate fi stabilit echivalentul bănesc. Cunoaștem însă, că, în aceste situații, economiștii folosesc metoda evaluării posibilităților alternative (metoda venitului ratat). În această ordine de idei, propunem ca în metodologia determinării costului criminalității să fie inclusă evaluarea cheltuielilor alternative. Prin cheltuieli alternative vom înțelege valoarea unui bun, care putea fi obținută în condițiile folosirii raționale și posibile a acestui bun [9, p. 477]. În procesul desfășurării procedurilor de urmărire penală, dacă victima consumă în mediu 20 de ore pentru deplasarea la poliție, procuratură, instanța de judecată etc. atunci acest timp va fi inclus în cheltuielile alternative. În acest caz timpul va fi evaluat ca potențială perioadă în care victima putea să obțină un venit oarecare, care se consideră ratat. Din categoria cheltuielilor alternative fac parte și suferințele psihice ale victimei, pierderea calității vieții, frica de societate etc.

La evaluarea daunei, cauzate în urma comiterii infracțiunii, se va aprecia și timpul sau limitele de timp or dauna cauzată poate implica consecințe negative o perioadă îndelungată de timp.

Astfel, dacă stabilit sarcina de a determina costul criminalității pentru un an anumit, atunci urmează să apreciem dacă vom include în cost daunele, cauzate în acest an sau vom include și acele daune care au fost cauzate anterior, însă produc consecințe și în prezent. Propunem două soluții, în această situație, și anume:

Evaluarea daunei continue

Evaluarea daunei pentru o perioadă determinată (de exemplu, un an calendaristic).

Evaluarea daunei continue. Presupune evaluarea tuturor urmărilor, fie că au survenit în acest an calendaristic, fie că au survenit anterior, cu condiția că produc efecte și în prezent.

Evaluarea daunei pentru o perioadă determinată, presupune evaluarea daunelor survenite într-o perioadă distinctivă, care ne interesează.

Din punct de vedere al politii penale, considerăm prima variantă mai potrivită și rațională deoarece reflectă daunele reale, provocate de infracționalitate. Însă continuitatea daunelor în timp implică, la rândul său, o problemă de ordin metodologic. Specialiștii în economie atestă faptul că mijloacele financiare de zi costă mai ieftin ca cele de ieri. Astfel, în procesul de evaluare a daunelor care vor surveni în viitor vom aplica metodele similare care le folosim la evaluarea daunelor în prezent. Standardul Internațional de Contabilitate nr. 36 (IAS 36) Deprecierea activelor conține următoarea explicație referitor la astfel de situații: în cazul în care costurile de cedare sunt semnificative, prețul net de vânzare al activului reevaluat este în mod necesar mai mic decât valoarea lui justă. Prin urmare, activul reevaluat va fi depreciat dacă valoarea lui de utilizare este mai mică decât valoarea reevaluată (valoarea justă). În acest caz, după ce au fost aplicate cerințele de reevaluare, o întreprindere aplică acest Standard pentru a determina dacă activul poate fi depreciat; și dacă valoarea justă a activului este determinată pe o altă bază decât valoarea de piață, valoarea reevaluată a activului (valoarea justă) poate fi mai mare sau mai mică decât valoarea sa recuperabilă. De aceea, după ce cerințele de reevaluare au fost aplicate, o întreprindere aplică acest Standard pentru a determina dacă activul poate fi depreciat [10]. Astfel, la determinarea daunelor se vor aprecia indicatorii economici, caracteristici după natura sa daunelor produse. Majoritatea criminologilor străino, la aprecierea costului criminalității, operează cu rata de scontare în limitele de la 2% la 3,5%.

Astfel, subiectul determinării costului criminalității prezintă interes pentru știința autohtonă și cea de peste hotare din perspectiva evoluției și dezvoltării cercetărilor criminologice, prevenirea criminalității; asigurarea securității contra amenințărilor infracționale și nu în ultimul rând pentru ridicarea nivelului de trai, din toate punctele de vedere, a cetățenilor. În acest studiu am făcut o încercare de a pune în discuție unele aspecte de importanță care urmează a fi luate în calcul la elaborarea metodologiei de determinare a costului criminalității.

Referințe bibliografice:

1. Kesteren J.n. van, Mayhew P., Nieuwebeerta P. *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries. Key-Findings from the 2000 International Crime Victims Survey*, WODC. The Hague, 2000. 221 p.
2. Vasiloj Dj. *Pericolul social al crimei și consecințele criminalității*. Teză de doctor în drept, USEM, Chișinău, 2018. p. 146-154; https://usem.md/uploads/files/%C8%98coala_Doctoral%C4%83/Drept/Sus%C8%9Binere_teze/Teze/Vasiloj_Djulieta_-_Teza.pdf, accesat 10.02.2023.
3. Bejan O. *Dicționar de criminologie*. Chișinău, 2009. 103 p.
4. Bichot J. *La délinquance estimée a 150 milliards d'euros par an*. www.lefogaro.fr.
5. Бабаев М.М., Квашиш В.Е. *Цена преступности: проблемы теории и практики*. В: Российский криминологический взгляд, №2, 2009. с. 246-259.

6. Овчинский В.С., Кондратюк Л.В. *Криминологическое измерение*. Под. Ред. К.К. Горяинова, Москва, 2008. 272 с.
7. Лунеев В.В. *Курс мировой и российской криминологии. Общая часть*. Учебник в 2-х томах, Т 1, Москва, 2011. 1003 с.
8. Brand S., Price R. *The economic and social Costs of Crime, Home Office Research Study 217*. Home Office, London, 2000. https://www.researchgate.net/publication/247849478_The_Economic_and_Social_Costs_of_Crime_-_Home_Office_Research_Study_217, accesată 07.02.2023.
9. MacConnel K.R., Brue S.L. *Экономик: принципы, проблемы и политика*. Перевод с 14-го англ. изд., Москва, 2003. 972 с.
10. Vezi: <https://www.stiucum.com/contabilitate/standarde-internationale/Standardul-international-de-co91327.php>, accesat 08.02.2023.

CRIMINALITATEA ÎN MEDIUL RURAL

IONAȘCU Vitalie,

dr., conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0001-6976-615X

FRUNZĂ Alexandru,

doctorand, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0001-9444-6561

Summary: The Republic of Moldova is considered an agrarian-industrial country due to the fact that a large part of the population is located in rural areas and is involved in agricultural, craft, and other activities specific to the geographical area. These areas, due to the characteristics and specific activity, create premises for the appearance and existence of a special category of crime such as rural crime. The specialized literature, the criminological one, is poor in studies and research of crime in rural areas and a well-argued concept of the notion of „rural crime” is not developed, but we have formulated certain findings with reference to the typology of crime. As a result of the research carried out, rural crime was defined as a negative and dangerous social phenomenon, mass, historical-evolutionary, which includes all illicit acts committed in rural areas, both by residents and visitors, in a given period of time, as a result of human loss.

Key words: crime, village, agricultural, rural, rural area, inhabitant, alcohol, discomfort, environment, violent, culture, agriculture, fauna, flora, phenomenon, negative.

Realitatea și datele statistice evidențiază, fără echivoc, că în ultima vreme mediul rural a fost expus unor „agresiuni” venite atât din exteriorul, cât și din interiorul lui, care au favorizat proliferarea unor delictе comise de către locuitorii din spațiul rural.

Zona rurală și o mare parte din locuitorii lui suferă de pe urma sărăciei, reducerea nivelului cultural, consumului abuziv de alcool, lipsei de ocupații în timpul liber, lipsei locurilor de muncă, a disconfortului social cauzat de izolarea în care continuă să se afle, de scăderea sensibilă a speranței de viață, de lipsa perspectivelor de optimizare a șanselor în viitor.

Aceste condiții sub influența factorilor defavorabili atât de ordin general cât și a celor specifici mediului rural duc la apariția unui fenomen distructiv cum ar fi criminalitatea.

Criminalitatea poate fi reflectată sub o diversitate considerabilă de forme de manifestare. Forma de manifestare a criminalității poate să difere de la o crimă la alta sau de la un grup mai mic la unul mai mare de crime. Formele de manifestare ale criminalității care caracterizează grupuri mari de crime au fost denumite în criminologie drept tipuri de criminalitate.

Analizând tipurile de criminalitate în dependență de specificul zonelor în care se săvârșește constatăm că în literatura de specialitate autohtonă există puține cercetări în acest sens. Prin urmare ne propunem să cercetăm și să definim conceptul de criminalitate rurală.

Literatura criminologică de specialitate este rezervată în acest context deoarece criminalitatea rurală nu a fost recunoscută drept o categorie distinctă de criminalitate și nici nu a fost supusă unui studiu criminologic amplu sau complex. Există doar anumite opinii și studii tangențiale cu referire la criminalitatea rurală dar nu în măsură suficientă de a elucida sub toate aspectele acest tip de criminalitate. Unii autori recunosc criminalitatea rurală drept un tip aparte de criminalitate pe care o consideră o formă particulară de manifestare a criminalității într-un număr semnificativ de cazuri individuale având o trăsătură distinctivă comună, cea a mediului în care se săvârșește fapta ilicită, adică cel rural.

Unii cercetători nu recunosc criminalitatea rurală drept un anumit tip distinct de criminalitate dar utilizează repartizarea infracțiunilor după orașe sau sate pentru a descrie structura criminalității la general.

În încercarea de a defini acest concept constatăm de fapt că situația din Republica Moldova adnotă anumite dificultăți de măsurare a ruralității și clasificarea acestora în funcție de densitatea populației și distanța dintre comunități.

Prin urmare, apar anumite dificultăți la încercarea de a stabili și a defini conceptul de criminalitate rurală din cauza faptului că aceasta în calitate de criminalitate aparte a fost cumva neglijată din punct de vedere al cercetărilor științifice. În aceeași ordine de idei, în literatura de specialitate există părerea că nici factorii de decizie politică și nici practicienii nu operează cu astfel de concepte preferând să opereze cu tipologii clasice ale criminalității evitând să stabilească sau să definească criminalitatea rurală în literatura de specialitate sau în alte domenii politice, științifice, sociologice de interes [4, p. 199-218].

La general, unii autori sunt de părerea că „clasificarea criminologică a infracțiunilor, în toate cazurile, are în vedere specificul cauzalității tipurilor de criminalitate evidențiate, ceea ce este deosebit de important pentru elaborarea, organizarea și realizarea diferențiată în practică a măsurilor de prevenire a acestora” [6, p. 204].

Astfel, criminalitatea rurală poate fi definită în funcție de o serie de factori demografici, economici, sociali sau culturali conform perspectivelor ideologice ale diferitelor instituții implicate în prevenirea și combaterea acestui fenomen negativ. Elementele definitorii ale criminalității rurale sunt „comunități mici, agricultură și zona rurală deschisă” [8, p. 192]. Alți cercetători, utilizează în general o definiție bazată pe densitatea populației. Cu toate acestea, un sondaj privind criminalitatea din Marea Britanie (care măsoară nivelul de frică, teamă și experiența negativă a cetățenilor în contextul criminalității) folosește o clasificare detaliată a cartierelor rezidențiale bazată pe informații demografice, de ocupare a forței de muncă și de locuințe care totodată analizează baza locuințelor, dacă este rurală sau urbană. Astfel, criminalitatea rurală poate fi considerată în funcție de locul în care este săvârșită o crimă. printr-o perspectivă operațională de poliție care definește criminalitatea rurală ca fiind pur și simplu orice crimă care se întâmplă într-o zonă rurală, dar poate să fie, de asemenea, clasificate în funcție de natura sa rurală specifică, de exemplu cum ar fi infracțiunile de braconaj. Într-o altă opinie, criminalitatea rurală se poate încadra într-un context mai larg al criminalității, cum ar fi de exemplu criminalitatea ecologică, pe care unii cercetători o definesc drept acele fapte care:

- „(1) pot sau nu să încalce normele și reglementările de mediu;
- (2) au rezultate identificabile ale daunelor asupra mediului și
- (3) provine din acțiunile omului” [12, p. 227].

Aceasta încorporează o perspectivă morală reflectată de unele ONG-uri, care susține că, deși unele crime ecologice nu contravin cadrului legal, dar în cazul în care acestea au potențialul de a determina vătămarea mediului și a omului, atunci ar trebui calificată drept infracțiuni.

Cercetătorii englezi încadrează criminalitatea rurală în cadrul criminalității ecologice (green criminology), cuprinzând toate faptele care atentează la libertățile animalelor, manifestate prin abuzuri soldate cu suferințe ale animalelor atât din sălbăticie cât și celor din crescătorii [17, p. 313].

În aceeași categorie de criminalitate se includ și infracțiunile de mediu sau cele ecologice în legătură cu utilizarea ilicită a resurselor naturale în diferite zone geografice stabilite [17, p. 313]. Unii autori americani consideră criminalitatea rurală drept o categorie a criminalității asupra mediului care include infracțiuni care afectează mediul, resursele naturale și speciile care depind de acestea, încorporând noțiuni speciale de justiție ecologică care necesită un răspuns al justiției penale care să reflecte o preocupare cu privire la mediu sau problemele legate de drepturile speciilor și sensibilitatea la infracțiunile care cauzează prejudicii florei și faunei [21, p. 211-233].

Considerăm faptul că, criminalitatea rurală nu poate fi considerată categorie a criminalității asupra mediului. În acest context s-ar subînțelege că infracțiunile săvârșite în mediul rural ar afecta cumva în

mod direct mediul înconjurător. Nu putem accepta această idee deoarece activitățile desfășurate în mediul urban sunt complexe, mai active atât din punct de vedere al industriei cât și al interacțiunii indivizilor în parte, iar în aceste condiții apar factori care ar putea declanșa sau chiar determina apariția diferitor fapte ilegale prin care s-ar putea prejudicia mediul înconjurător, chiar într-o modalitate mai gravă decât în cazurile criminalității rurale.

Reieșind din cele menționate, definițiile și ideile menționate supra nu pot fi aplicate în mod consecvent în vederea definirii și relizării conceptului de criminalitate rurală.

Cercetătorii Sorokin, Zimmerman și Galpin au studiat criminalitatea rurală în Statele Unite ale Americii și în diferite țări europene, ajungând la concluzia că criminalitatea rurală a înregistrat rate mult mai mici decât ratele criminalității urbane [20, p. 258]. În parte, această constatare reflectă natura diversă a zonelor rurale cu teritorii mai largi, mai puțin populate, oferind mai puține oportunități pentru infracțiuni de efracție, asupra proprietății, precum și o populație mai puțin predispusă la violență interpersonală. În acest context, zonele rurale pot înregistra diferite rate ale criminalității și respectiv pot fi definite în mod diferit. Un specific al acestora este faptul că sunt deservite de mai puțini reprezentanți ai organelor de ocrotire a normelor de drept iar prevenirea și combaterea acestui tip de criminalitate se face mai mult pe sisteme multidisciplinare punându-se accent mai mult pe aportul comunității decât pe tehnicile bazate pe informații.

Teoria „culturii polițistului” a lui Reiner [16, p. 841-849] este importantă prin faptul că pune accent pe încercarea de a face o clasificare a criminalității. În această ordine de idei poliția clasifică faptele ilegale în funcție de valorile la care se atentează și legătura cu noțiunile acceptate de poliție. Unele infracțiuni sunt tratate drept „flecuri” din cauza că nu au un pericol social major și nu prezintă interes pentru poliție [16, p. 841-849], cum ar fi de exemplu furtul animalelor domestice. În timp ce alte infracțiuni care prezintă un pericol social sporit, cum ar fi furtul din proprietățile străine, deteriorarea echipamentelor tehnico-agricole, consumul de droguri, braconaj și altele, sunt înregistrate oficial și soluționate în conformitate cu actele normative în vigoare. În situația în care poliția este interesată în investigarea infracțiunilor cu risc sporit, ONG-urile prezintă interes și iau în calcul și criminalitatea ușoară.

În Marea Britanie, în ultima perioadă, poliția a devenit activă în activitatea de prevenire și combatere a faptelor ilicite care afectează flora și fauna, fiind supusă presiunilor din partea ONG-urilor pentru a se implica mai mult.

Cu toate acestea, rolul ONG-urilor variază în funcție de tipurile de infracțiuni, cu diferite perspective politice urmărite cum ar fi de exemplu, prevenirea și combaterea, braconajului, distrugerii și poluării mediului înconjurător, cruzimii față de animale etc. Cooperarea dintre ONG – uri și factorii de decizie politică variază în sens pozitiv, de exemplu, infracțiunile de braconaj sunt considerate a fi controlat eficient pentru că Marea Britanie are o legislație antibraconaj puternică și există o bună conlucrare între poliție și alte ONG-uri care se preocupă de acest domeniu.

Un alt exemplu ar fi instituțiile care organizează jocuri sportive de vânătoare și pescuit ce oferă o activitate de monitorizare eficientă a infracțiunilor de braconaj și raportează în mod regulat aceste infracțiuni (care le afectează în mod direct activitatea legală).

Unii cercetători englezi susțin că „există doar o noțiune neclară a ruralului, stereotipul criminal și le este dificil să recunoască existența unui criminal rural din clasa inferioară a comunității” [18, p. 373-387]. Cu toate acestea, condițiile oferite infractorilor din mediul rural determină existența tipurilor specifice de infracțiuni în zonele rurale. Anumite cercetări asupra criminalității de mediu a determinat identificarea a diferitor categorii de infractori [13, p. 38-53] implicați în acele infracțiuni rurale care conțin elementul „faunei”. Pe lângă criminalul „tradițional” care comite infracțiuni pentru câștiguri financiare, există și alte categorii de infractori. În dependență de ocupație și specificul de muncă în mediul rural, în special în industria dezvoltării jocurilor de vânătoare, există infractori care comit infracțiuni contra faunei din motive materiale sau economice. În aceeași ordine de idei, în diferite țări există anumite stereotipuri privind

„masculinitatea criminală”, ceea ce presupune comiterea faptelor ilegale de vătămare a animalelor, de exemplu vânatul de păsări sălbatice, bursucuri, iepuri de câmp și alte animale. Natura stereotipă masculină presupune exercitarea puterii asupra animalelor, cât și practicarea diferitor tipuri de sport sau jocuri de noroc cu implicarea animalelor, precum, curse de iepuri, curse de cai, lupte între câini, lupte între cucoși etc. În cele din urmă, infractorii care comit astfel de fapte ilegale pentru care nu există direct beneficiu sau „nevoie” criminală subiacentă, atrag o reacție din partea organelor de ocrotire a normelor de drept, care este adesea disproporționată.

Delincvenții implicați în exploatarea faunei, florei și a animalelor de fermă sau a celor domestice din mediul rural pot comite infracțiuni din următoarele motive: 1) profit sau câștig comercial; 2) senzații tari sau sport; 3) necesitate alimentară; 4). necesitate pentru condiții de trai; 5) antipatie față de autoritățile publice și de aplicare a legii; 6) tradiție și alte motive culturale.

Deci, acestea sunt principalele motive dar pot fi și altele specifice, iar un anumit tip de infracțiuni pot avea loc numai în zonele rurale (de exemplu, vânatul ilegal, pescuitul ilegal, tăierea arborilor și arbuștilor și alte fapte ilegale care atentează la faună și floră).

Totuși tradițiile, motivele culturale, nivelul de trai, nivelul de școlarizare, starea economică și cea socială a indivizilor din Republica Moldova determină un specific diferit al criminalității rurale în comparație cu exemplele din Statele Unite ale Americii, Marea Britanie sau alte state europene prezentate în acest studiu.

Analiza aspectului regional în studierea problemelor de prevenire și combatere a criminalității este unul dintre primii pași în vederea elaborării unui concept de criminalitate rurală.

În acest sens, criminologii ruși, consideră că prima direcție de cercetare în acest sens poate fi numită *comparativ-regională*, care pune accent pe studiul criminologic al regiunilor teritoriale mai mari. În cazul dat cercetarea se bazează atât pe relevarea cauzelor generale ale criminalității, cât și a celor specifice regionale. În opinia autorilor, I. Mikhailovskaya și A. Wozniak, acest lucru creează premise pentru prevenirea socială diferențiată a criminalității, luând în considerare particularitățile și perspectivele de dezvoltare ale regiunii [26, p. 103]. La baza unei astfel de delimitări este criteriul împărțirii regiunilor în funcție de nivelul de dezvoltare al regiunii, de exemplu, agrară, industrial-agrară sau intens-urbanizată [26, p. 104].

A doua direcție este determinată de natura condițiilor teritorial-geografice ale reședinței oamenilor, în zone urbane și în zonele rurale. Decalajul dintre condițiile sociale din oraș și cele din zonele rurale formează distincția dintre criminalitatea „urbană” și cea „rurală”, care fac obiectul unor studii criminologice speciale [19].

Abordările diferite în cercetarea diferențelor teritoriale în materie de criminalitate se datorează diversității existenței ale așezărilor, care se deosebesc în funcție de nivelul de dezvoltare economic, socio-demografic, cultural și istoric. Acest sistem al factorilor determinanți, cu toate schimbările sale interne, păstrează o anumită stabilitate, deoarece la nivelul actual de dezvoltare a forțelor productive din punct de vedere economic, este mai oportună utilizarea elementelor deja stabilite ale structurii economice: amplasarea teritorială a locurilor de aplicare în masă a forței de muncă, a forței de muncă, a resurselor naturale, a infrastructurii existente etc., precum și densitatea populației. Prin urmare, sistemul are un efect puternic asupra mediului înconjurător, modificându-și structura economică și viața socială a populației, caracterizându-se printr-un nivel ridicat de complexitate a relațiilor de producție și interacțiune a populației [27, p. 12-45].

Principalele elemente structurale de așezământ ale societății sunt orașul și satul.

Dicționarul explicativ al limbii române ne oferă mai multe definiții termenului „sat”. Într-o accepțiune generală, satul este definit drept „așezare rurală a cărei populație se ocupă în cea mai mare parte cu agricultura” [7]. Un alt sens al termenului de sat, în contextul studiului nostru, este „așezare umană rurală ai cărei locuitori sunt în majoritate țărani (agricultori)” [7]. Aceiași sursă ne mai oferă noțiunea de „așezare

rurală cu case și gospodării locuite în majoritate de țărani” [7].

În literatura de specialitate, la fel, nu identificăm o abordare uniformă a noțiunilor de „sat”, „comună” și „zonă rurală”. Satul este considerat ca fiind una dintre formele de organizare a așezămintelor sociale, în cadrul cărora, pe baza anumitor legături și relații interumane, se constituie o formațiune socială specifică, adică o comunitate socio-teritorială rurală. Termenii, „sat” și „comună”, sunt adesea folosiți pentru a se referi la tipuri de așezăminte rurale. Cu toate acestea, conținutul specific al caracteristicilor lor nu este dezvăluit, nu este indicat ce fel de așezăminte umane corespund acestor noțiuni. În literatura criminologică, conceptul de „populație rurală” este pe larg răspândit, care presupune așezăminte ale căror locuitori sunt implicați preponderent în agricultură, iar principala sursă de existență sau de venit este obținută din muncă agricolă. Reieșind din aceste reflecții, unii autori ruși au propus ca așezământul de tip agrar să fie denumit „sat”, iar mai multe așezăminte de acest gen să fie denumite „zonă rurală” [25, p. 43].

Unii autori care cercetează criminalitatea din mediul rural, au propus ca zonele rurale să fie considerate acele zone care nu fac parte din punct de vedere administrativ din orașe și orașe de tip urban cu toate componentele sale naturale, așezăminte permanente sau temporare, căile de comunicații, facilitățile industriale și socio-culturale [80, p. 80].

Din punct de vedere socio-demografic, termenul „sat” este considerat drept o comunitate social teritorială care se caracterizează prin tradițiile și obiceiurile proprii, mod special de conviețuire și populație cu o demografie specifică. Diferite sate se deosebesc prin dimensiunea teritoriului, localizarea geografică, condițiile naturale, legăturile de comunicare, numărul populației și particularități specifice ale condițiilor de viață. Micile așezări rurale, formate din punct de vedere istoric, sunt desemnate prin conceptul de „sat”. Satul este definit ca un element specific al structurii de așezământ social, diferit de oraș, caracterizându-se în principal prin ocuparea forței de muncă în domeniul agriculturii [27, p. 12-45].

Cu toate acestea, toate satele în ansamblu sunt de același tip, aparțin aceluiași tip de așezare socială. Conceptul de „zonă rurală” reflectă toate tipurile de așezări rurale.

Astfel, mediul rural constituie o entitate sistemică și complexă, care include diferite obiecte, procese și fenomene ale realității de diferită natură interconectate care interacționează.

Cercetătorii ruși operează cu două concepte pentru a caracteriza fenomenul criminalității rurale, „criminalitate rurală” și „criminalitate în zonă rurală”. Împărtășim părerea autorilor care fac distincția între aceste două concepte. În special, suntem solidari cu opinia cercetătorului, lu. M. Antonian, care crede, pe bună dreptate, că „criminalitatea rurală” este doar o parte a „criminalității din zonele rurale” [9, p. 12; 25, p. 43].

Potrivit lui G.I. Zabriansky, criminalitatea rurală este caracteristică, pe de o parte, așezărilor din sectorul agrar, reprezentată statistic de un număr de infracțiuni comise pe teritoriul acestor așezări, pe de altă parte, este caracteristică populației care trăiește în sectorul agrar, reprezentată statistic de locuitorii acestor așezări care au comis infracțiuni [9, p. 12; 25, p. 43].

Astfel, potrivit autorului, criminalitatea din mediul rural reprezintă „totalitatea infracțiunilor comise la sate, atât de către localnici cât și de vizitatori, având un anumit specific care decurge din caracteristicile modului rural de viață și a relațiilor dintre sate”.

Este cert faptul că în literatura autohtonă nu există studii și cercetări complexe ale ruralității, ale criminalității rurale și ale categoriilor de infracțiuni care sunt cuprinse de această categorie a criminalității. Cercetătorii științifici din domeniu nu au acordat atenția necesară pentru a studia și acest tip de criminalitate în pofida faptului că Republica Moldova cuprinde o mare parte de zone rurale cu localități dens populate cu persoane care desfășoară activități agricole sau meșteșugărești.

Ruralitatea și alte condiții specifice mediului rural determină săvârșirea unor fapte ilicite specifice atât de către locuitorii satelor cât și de vizitatori, ceea ce în esență formează criminalitatea rurală.

Totodată constatăm că organele de ocrotire a normelor de drept, nici alte autorități publică care promovează politici de prevenire și combatere a criminalității nu operează cu termeni de „criminalitate

rurală”. În literatura de specialitate nu este dezvoltat un concept bine argumentat a noțiunii de „criminalitate rurală”, dar avem formulate anumite constatări cu referire la tipologia criminalității.

În alt registru de idei, constatăm că în literatura de specialitate română, criminalitatea rurală se identifică cu criminalitatea violentă [1], teză pe care nu o putem recunoaște în totalitate deoarece unele studii relevă faptul că infracțiunile cu caracter violent sunt legate de procesele de urbanizare iar rata acestora depășește cu mult rata criminalității violente din mediul rural.

Pe lângă infracțiunile tipice care pot fi săvârșite atât în mediul urban cât și în cel rural, identificăm o serie de infracțiuni care sunt specifice anume mediului urban, de exemplu vânatul ilegal, pescuitul ilegal, braconajul, vânătoarea sportivă, defrișarea arborilor și arbuștilor și alte infracțiuni care atentează la faună și floră.

În concluzie putem menționa că *criminalitatea rurală poate fi definită drept un fenomen social negativ și periculos, de masă, istorico-evolutiv, care cuprinde totalitatea faptelor ilicite săvârșite în zonele rurale, atât de către locuitori cât și de vizitatori, într-o perioadă determinată de timp, în rezultatul pierderii umane.*

Referințe bibliografice:

1. Banciu D., Balica E. *Tendințe ale criminalității violente în comunitățile rurale. Evaluare și percepție publică*. <https://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.1-2-2009/07-BBalica.pdf>, accesat la data de 12.12.2022.
2. Burns L., Edwards V., Marsh J., Soulsby L., Winter M. *Committee of Inquiry into Hunting With Dogs in England and Wales*. HMSO, London, 2000.
3. Dodd Tr., Nicholas S., Povey D., Walker A. *Crime in England and Wales*. July, 2004. <https://www.legal-tools.org/doc/067b80/pdf/>.
4. Donnermeyer J.F., Jobes P.C., Barclay E. *Rural Crime, Poverty, and Community*. În: *Advancing Critical Criminology. Theory and Application*. <https://rune.une.edu.au/web/handle/1959.11/978>.
5. Gabiani A.A., Gachesiladze R.G., Didebuladze M.I. *Criminalitatea în oraș și în mediul rural*. Tbilisi, 1985.
6. Gladchi Gh. *Criminologie*. Acad. „Ștefan cel Mare” a MAI al RM, CEP. USM, Chișinău, 2019.
7. <https://dexonline.ro/definitie/sat>, accesat la data de 12.02.2023.
8. Donnermeyer J.F., DeKeseredy W. *Rural Criminology (New Directions in Critical Criminology)*. 1st Edition, ISBN 9780415634380, published, September 26, 2013.
9. Khokhryakov G.F. *Criminology. Manual*. Otv. Roșu. V.N. Kudryavtsev. M., 2000. p.226; Zavarzin A.B. *Pre-crimă în sat*. Voronej, 1983. p. 12.
10. Lowe B.M., Ginsberg C.F. *Animal rights as a post-citizenship movement*. In: *Society & Animals Vol. 10, no.2*, Washington: Society & Animals Forum Inc., 2002. p. 203-2015.
11. Lynch M.J., Stretesky P.B. *The Meaning of Green: Contrasting Criminological Perspectives*. In: *Theoretical Criminology no. 7(2)*, University of South Florida, USA and Colorado State University, USA, p. 217-238.
12. Lynch M.J., Stretesky P.B. *The meaning of green: Contrasting criminological perspectives*. University of South Florida, USA and Colorado State University, USA, 2003.
13. Nurse, A. *Policing wildlife: Perspectives on criminality in wildlife crime*. In: *Papers from the British Criminology Conference, Volume 11*, 2011. p. 38-53.
14. Parkin F. *Middle class radicalism. The social bases of the British campaign for nuclear disarmament*. Manchester University Press, Manchester, May 1, 1969.
15. *Probleme ale criminalității în orașe și zone rurale și modalități de îmbunătățire a activităților preventive ale organelor afacerilor interne*. M., 1986.
16. Reiner R. *The Politics of the Police*. In: *Policing and Society*, no. 26(7), Oxford University Press,

- Oxford, 1992, p. 841-849.
17. White R. *Crimes Against Nature. Environmental Criminology and Ecological Justice*, Devon, Willan. Willan Publishing, UK, 2008.
 18. Smith R. *Policing the changing landscape of rural crime: a case study from Scotland*. In: International Journal of Police Science and Management, no. 12(3), 2010. p. 373-387.
 19. Sokolov A.F. *Caracteristici ale criminalității în orașe și zone rurale*. Avtoref. dis. cand. jurid. științe. Sverdlovsk, 1971.
 20. Sorokin P.A., Zimmerman C.C., Galpin Ch.J. *A Systematic Source Book in Rural Sociology*. Vol. I, Pp. xx, 645. The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1930.
 21. South N. *A Green Field for Criminology? A Proposal for a Perspective*. In: Theoretical Criminology, Volume 2(2), 1998. p. 211-233.
 22. *Studiul criminalității în orașe și zone rurale*. M., 1971.
 23. White R. *Crimes Against Nature. Environmental Criminology and Ecological Justice*. Willan, Devon, 2008.
 24. Журавлев Р.А. *Проблемы организации и тактики расследования преступлений в сельской местности*. В: Проблемы предварительного следствия и дознания. М., 1992.
 25. Забрянский Г.И. *Криминологические проблемы села (методология и методика исследования)*. Ростов на Дону, 1990.
 26. Михайловская И.Б., Возняк А.В. *Социально-экономическое развитие региона и противоправное поведение*. В: Социологические исследования, nr. 4, 1980.
 27. Сорокин А.Б. *Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений в сельской местности*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Министерство Внутренних Дел Российской Федерации, Ростовский Юридический Институт, Ростов-на-Дону, 2005.

CONTEAZĂ EVALUAREA FANTASMELOR SEXUALE ÎN INFRAȚIUNEA DE VIOL? O ABORDARE (R)EVOLUȚIONARĂ ÎN MĂSURAREA SEXUALITĂȚII: CEFS

LEȘ Alin,

Universitatea din București, România,
ORCID ID: 0000-0003-3105-2324

Summary: Sexual offenses remain a „headache” for the judicial system and for society itself. The Caracal case (2019) remains a conclusive example of the inability of specialists to get involved and be professionals. Starting from this case, particularly important for the state's security, but not strictly its own, we built a psychological tool for identifying, measuring and evaluating the fantasies of sex offenders, the Sexual Phantasm Assessment Questionnaire (CEFS). It was applied in 6 penitentiaries from 4 regions of Romania. 82 sex offenders convicted of rape and attempted rape participated in the study. Psychological statistics are relevant, with Cronbach's Alpha ranging between 0.91 and 0.40. We believe that the difficulty of disseminating scientific results in the field of sexuality is explained by the call for polymorphism both in the judicial system and in society. The reluctance is and can be manipulated by the followers of some extremist nationalist parties, as a consequence of functional illiteracy. According to Pornhub statistics, Romanians are regular consumers of pornography (Leș, 2020). Based on these dynamic psycho-social realities, CEFS is proposed as a psychological tool that is useful to judges (qualitative individualization of punishment), prosecutors, lawyers, psychiatrists (psychiatric forensic expertise), psychologists, psychotherapists, etc.

Key words: Sexual Fantasies Evaluation Questionnaire (CEFS), sexual aggressors, rape, Romania.

Infrațiunile sexuale

Infrațiunile sexuale rămân o „durere de cap” atât pentru justiție, cât și pentru societate. Ne referim în special la eșecurile de integrare a rezultatelor științifice ale studiilor de sexualitate în programele guvernamentale. De exemplu, propunerea de a introduce educația sexuală a fost înlocuită cu „educația pentru sănătate” (Ofițeru, 2021). O mare parte a societății, copleșită de isteria colectivă pe fondul ascensiunii procentuale a partidului naționalist AUR (Alianța „Unim România”), s-a opus. S-a considerat că introducerea educației sexuale în școli ca disciplină obligatorie este o ofensă la adresa religiei naționale, Ortodoxia (Kiss, 2021). În plus, aceștia aduc ca argument educația religioasă în școli, care în prezent este o materie opțională. Prin analogie, justiția din România nu se prezintă mai bine.

În 2019, cazul Caracal este un exemplu convingător în ceea ce privesc implicarea și pregătirea insuficientă a specialiștilor în domeniu. Studiarea indivizilor care comit infrațiuni cu motivație sexuală este întotdeauna o situație specială pentru un profesionist în domeniu. Rechizitoriul [1, p. 1-2] arată că Gheorghe Dincă a răpit, violat și ucis două tinere [2].

Cu toate acestea, din motive legislative, financiare și/sau paradigmatic, nu întotdeauna se ajunge la rezultatul dorit. Implicațiile cazului, cel puțin la nivel mediatic, au depășit granițele României [3].

Chestionarul de Evaluare a Fantasmelor Sexuale (CEFS)

Am construit un instrument psihologic de identificare, măsurare și evaluare a fantasmelor agresorilor sexuali, *Chestionar de Evaluare a Fantasmelor Sexuale* [4]. Pornind de la particularitățile psihologice și culturale ale românilor [5], am încercat să identificăm particularitățile sexuale ale violatorului român, prin intermediul fantasmelor sexuale. Una dintre dificultățile majore în construirea CEFS a fost operaționalizarea conceptului: dacă „fantezia” implică inconștientul cognitiv, deci partea de analiză, rațiune, meditație, reverie, visare diurnă, „fantasma” implică inconștientul emoțional, deci dimensiunea impulsivă, profund abisală [6; 8, p. 109; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15, p. 65; 16, p. 154].

Practic, studiul a fost realizat în 6 penitenciare din 4 regiuni geografice din România. Au participat

82 de agresori sexuali, condamnați definitiv pentru infracțiunile de viol și tentativă de viol. CEFS a fost aplicat individual. În unele cazuri, lipsa cunoștințelor genetice și/ sau sexuale ale agresorilor sexuali a însemnat că am fost nevoiți să desenăm, pe tabla din încăpăre, organele genitale feminine (clitoris și/ sau vagin).

Analizele statistice arată că indicii Alpha Cronbach variază între 0,91 și 0,40 [17]. Au fost efectuate analize factoriale exploratorii și confirmatorii, dar și analize de validitate convergentă și divergentă. Pentru analiza factorială exploratorie, au fost identificați 19 factori, pe care îi menționez pe scurt: *Afectiv, Interpersonal, Complex de inferioritate, Hipersexualitate activă, Disfuncții sexuale, Complexul penisului mic, Nevroză sexuală, BDSM, Violul-trecere la act, Pedepsă sexuală, DDSM (Dominanță, Disciplină, Sado-masochism), Violul-tatonare, Hipersexualitate pasivă, Sadism sexual, Anxietate sexuală, Viol fulger (blitz-rape), Viol de încredere, Nevroză obsesivă și Disponibilitate sexuală*. Este necesară validarea rezultatelor la nivel național.

Polimorfism

Din punctul nostru de vedere, dificultatea de diseminare a aspectelor științifice ale sexualității atât în sistemul judiciar, cât și în societate sunt cauzate de polimorfism. Reticența este și poate fi manipulată de susținătorii curentelor/ partidelor naționaliste extremiste. Ideile specifice religiei ortodoxe – care funcționează ca axiome – pun accentul pe puritatea trupului, cumpătare, familie, post, rugăciune etc. Ideile religioase au fost transformate de partidul naționalist AUR. Convertite în teme de campanie și propagandă, subiectele de educație sexuală sunt demonizate în public. În aceste cazuri, specialiștii preferă să nu se afle în vizorul mass-media.

Pe de altă parte, pentru ca diseminarea informațiilor științifice despre sexualitate să aibă impact într-o societate democratică (cu valori naționale nedefinite, neclare și neasumate [18], trebuie să existe loc pentru dezbatere. În prezent, informațiile conținute în acest registru sunt fie negate mai mult sau mai puțin cu vehemență, fie lăsate într-un con de umbră, fără impact major asupra unor actori sociali precum judecătorii, procurorii, avocații, psihiatrii, psihologii din penitenciare, psihologii de probațiune, psihologii din comisiile medico-legale sau psihoterapeuții care au în programele lor agresori sexuali.

Educația sexuală precară din comunism este un alt factor posibil. Statisticile Pornhub arată că românii consumă în mod regulat pornografie [19]. În perioada doctoratului, am consultat statisticile www.pornhub.com privind consumul de pornografie în România. Avem o medie de aproximativ 10 minute de consum de pornografie pe zi. Noutatea adusă de studiul nostru [19] arată că, din punct de vedere sexual, ne aflăm în cel puțin două mari registre psihologice: emoțional și interpersonal. Dacă pentru agresorii sexuali condamnați pentru viol este mai relevant registrul emoțional sexualității lor, pentru bărbații din populația normofilă registrul interpersonal primează.

Realități psiho-sociale dinamice

În contextul acestor realități psiho-sociale dinamice, CEFS își propune să devină instrument psihologic util judecătorilor (în individualizarea calitativă a sentinței), procurorilor, avocaților (în apărarea clienților acuzați de infracțiuni sexuale), psihiatrilor (în domeniul criminalisticii), psihologilor (din penitenciare, serviciile de probațiune, serviciile de analiză comportamentală), psihoterapeuților (care lucrează cu agresorii sexuali condamnați) și altor categorii socio-profesionale implicate în evaluarea științifică a sexualității.

Există realitatea conform căreia anumiți psihoterapeuți nu pot lucra cu agresorii sexuali. Din păcate, există cazuri în instanțe în care, chiar dacă se dorește o înnoire/ îmbunătățire a sistemului penal, prejudecățile sunt arbitrare și operează cu prioritate. Prejudecățile (distorsiunile cognitive), analizarea motivațiilor sexuale și pronunțarea sentinței pot fi consecința a ceea ce David Eagleman, neurocercetător, afirmă: „Creierul este o echipă de adversari” [20, p. 131].

Faptul că procurorul trebuie să dovedească în fața legii nu doar vinovăția violului, ci și „vinovăția minții” [20, p. 203], ne permite să afirmăm că CEFS poate fi unul dintre instrumentele psihologice utile

accesării inconștientului agresorului sexual. În acest sens, datele oferite de David Eagleman în lucrarea sa *Incognito. Viețile secrete ale creierului* sunt relevante pentru studiul nostru: „Dacă luăm un set de gene, avem cu 882% mai multe șanse de a comite o infracțiune violentă. În Statele Unite, numărul mediu de infracțiuni violente comise în fiecare an este de 442.000 pentru viol, care implică purtători ai unui anumit set de gene care predispun la viol, și de 10.000 pentru cei care nu poartă acel set de gene”. Concluzionăm că motivația creării CEFS se sprijină pe dovezile din neuroștiințe, astfel că rolul acestor cifre este: 1. de a sublinia dificultatea evaluării motivației sexuale în viol, pe de o parte; 2. de a evidenția rolul și importanța științifică a dinamicii fantasmelor sexuale implicate în viol, care în studiul nostru dezvăluie 2/3 din explicația acestuia [19].

Conștientizarea rezultatelor realității psihice ale agresorilor sexuali – atât în templul justiției, cât și în societate – rămâne o sarcină când ingrătă, când provocatoare. Actorii sociali implicați în dinamica sexualității sunt relativ puțin interesați de progresul social. Studiile sunt de obicei realizate individual sau prin fonduri europene/ guvernamentale. Din păcate, implementarea rezultatelor la nivelul instituțiilor implicate este deficitară, studiile Eurostat pentru România indicând cifre îngrijorătoare la capitolul „violență sexuală” (viol și diferite tipuri de agresiune sexuală): 2011 – locul 16, 2012 – locul 9, 2013 – locul 6, 2014 – locul 11, 2015 – locul 10, 2016 – locul 12, 2017 – locul 12, 2018 – locul 12, 2019 – locul 9, 2020 – locul 9 [21].

Actorii sociali nu reușesc, atât din cauza incompetenței, imposturii sau dezinteresului, cât și a presiunilor socio-culturale și religioase, să disemineze rațional informațiile. În cazul Caracal, pe baza informațiilor obținute din surse deschise, publicul a putut fi informat despre un minim profil psiho-criminologic, din care mass-media a concluzionat: „Gheorghe Dincă este dominat de sadomasochism și de complexul penisului mic”, ceea ce corelează cu informațiile din rechizitoriul Secției de Combatere a Criminalității Organizate cu referire la libido și nevoia obsesivă de sex a acestuia – hipersexualitate activă și hipersexualitate pasivă în CEFS.

O măsurare științifică a fantasmelor sexuale lui Gheorghe Dincă, prin intermediul CEFS dar și a altor instrumente psihologice relevante în domeniu, ar fi putut întregi profilul psiho-sexual, respectiv psiho-criminologic al acestuia.

Referințe bibliografice:

1. https://www.luju.ro/static/files/2020/ianuarie/18/rechizitoriu_dinca-1.pdf.
2. Pădurariu C. *Portretul psihologic complet al lui Gheorghe Dincă. Raport final întocmit de cel mai bun profiler al Poliției Române*, 2020. <https://adevarul.ro/>.
3. Păvălucă L. *Gheorghe Dincă ar fi făcut parte din anturajul unui traficant de persoane în Italia. Mărturia unei românce*, 2019. <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/>.
4. Leș A. *Criminologie și psihologie criminologică. Devianță, psihopatologie, sexualitate*. Editura Universitară, București, 2022.
5. David D. *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*. Polirom, Iași, 2015.
6. Segal J. *Fantasmele în viața cotidiană*. Trei, București, 2018.
7. Cartwright D. *Minți criminale. Psihanaliza violenței și crimei*. Trei, București, 2010.
8. Benoit C. *Vise și fantezii erotice*. Minerva, București, 2008.
9. Assoun P.-L. *Leçons psychanalytiques sur le fantasme*. Economica Anthropos, Paris, 2007.
10. Perron-Borelli M. *Fantasmele*. Fundația Generația, București, 2005.
11. Segal J. *Fantasma*. Lucman, București, 2005.
12. Nasio J.-D. *Le Fantasme. Le plaisir de lire Lacan*. Petite Bibliothèque Payot, Paris, 2005.
13. Evans D. *Dicționar introductiv de psihanaliză lacaniană*. Paralela 45, Pitești, 2005.
14. Morel C. *ABC-ul psihologiei și al psihanalizei*. Corint, București, 2003.

15. Desprats-Péquignot C. *Psihopatologia vieții sexuale*. Amarcord, Timișoara, 2001.
16. Laplanche J., Pontalis J.-B. *Vocabularul psihanalizei*. Humanitas, București, 1994.
17. Leș A. *Sexualitate, violență, personalitate: o contribuție științifică. Breviar de psihologie și criminologie în fantezmele sexuale*. Editura Universitară, București, 2021.
18. Ungureanu T. *Despre securitate. România, țara „ca și cum”*. Humanitas, București, 2006.
19. Leș A. *Contribuții metodologice de natură psihologică și criminologică la studiul fantezelor în infracțiunea de viol*. Teză de doctorat nepublicată: Universitatea Universității din București, 2020 <https://doctorat.unibuc.ro/events/les-vasile-alin/>.
20. Eagleman D. *Incognito. Viețile secrete ale creierului*. Humanitas, București, 2017.
21. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_off_cat/default/bar?lang=en.

FACTORI CORUPTIBILI ASOCIAȚI CU PRACTICILE DE ANGAJARE ÎN ENTITĂȚILE DE INTERES PUBLIC DIN REPUBLICA MOLDOVA

MOSTOVEI Tatiana,

dr., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0001-6205-4184

Summary: The paper reveals the corruptible factors associated with the systems of occupying management positions within public interest entities and the nomination of members of councils and censors' commissions. The lack a set of unique requirements for the selection and appointment of directors, use of interim vacant management positions, the „legislative silences”, about the nomination of board members and censors' commissions, expose the entities to increased risks of fraud and corruption, and their materialization would be a result of ignoring non-repressive preventive measures.

Keywords: entity of public interest, recruitment, corporativ governance, corruptible factors, prevention, conflict of interests, legislative gaps and ambiguities.

În ultimele câteva decenii, în Republica Moldova corupția reprezintă una dintre formele dominante de manifestare a criminalității, având un impact distrugător deosebit asupra societății. În aspect criminologic, funcția preventivă include elaborarea măsurilor de prevenire a crimelor de corupție, prin oferire de răspuns la întrebarea: Ce se poate face pentru a nu permite să se întâmple așa [1, p. 9]? În cazul în care un răspuns represiv la corupție duce doar la înlăturarea consecințelor dăunătoare în cazuri individuale, motivele și circumstanțele care condiționează apariția corupției rămân intacte.

Odată cu semnarea Convenției ONU împotriva corupției Republica Moldova și-a asumat angajamentul de a elabora, aplica și promova politici și practici eficiente de prevenire a corupției atât în sectorul public, cât și în sectorul privat. Pachetul de acte normative anticorupție adoptate de Parlament în anii 2016-2018, are desigur repercusiuni și asupra entităților de interes public.

Strategia națională de integritate și anticorupție (SNIA) [2], ca document ce determină direcțiile prioritare, pune accentele pe lipsa de transparență în administrarea și conducerea întreprinderilor cu cota de capital majoritară sau integrală de stat/ municipală, pe lipsa de răspundere pentru gestiunea defectuoasă, situații ce denotă existența unor probleme majore în guvernanța corporativă a întreprinderilor cu participarea statului.

Scopul prezentei lucrări rezidă în analiza sistemelor actuale de ocupare a funcțiilor de conducere din cadrul entităților de interes public, a nominalizării membrilor consiliilor și comisiilor de cenzori, precum și identificarea factorilor coruptibili asociați acestor sisteme.

Legea integrității nr. 82/2017 [3] definește corupția precum „utilizare a funcției, contrar legii, în interes privat” și atribuie statut de entitate publică întreprinderilor de stat sau municipale, societăților pe acțiuni în care statul deține pachetul majoritar de acțiuni. Întru distingerea categoriei date de entități publice de instituțiile și autoritățile publice, în prezenta lucrare va fi utilizat termenul de entitate de interes public, preluat din Legea contabilității și raportării financiare nr. 287/2017 [4], care în opinia autoarei este relevant prezentului studiu.

De menționat că cadrul normativ național nu definește și nu oferă întâietate prevenirii în diversitatea măsurilor anticorupție, cum ar fi în unele țări ale Uniunii Europene. Spre exemplu în legislația Lituaniei *prevenirea corupției* înseamnă depistarea și eliminarea cauzelor și condițiilor corupției prin elaborarea și implementarea unui sistem de măsuri adecvate, precum și descurajarea persoanelor de la comiterea de

fapte penale de natură coruptivă [5].

O politică eficientă de prevenire a corupției este determinată de modul în care sistemul de management reușește să asigure cadrul, instrumentele, resursele și condițiile pentru ca cauzele și efectele corupției să poată fi în mare măsură prevenite. Un rol important în prevenirea și combaterea corupției îi revine managementului de personal, prioritar fiind procesul recrutării, selectării și angajării personalului fără admiterea practicilor vicioase de discriminare sau favoritism.

Entitățile publice, în condițiile art. 11 din Legea integrității nr. 82/2017 [3], selectează personalul în baza criteriilor de integritate profesională și meritocrație, cu unele derogări în măsura în care sunt prevăzute de legislația specială.

În baza art. 8 alin. (7) și art. 9 alin. (3) din Legea cu privire la întreprinderile de stat și întreprinderile municipale nr. 246/2017 [6] administratorul întreprinderii de stat este numit și eliberat din funcție de fondator la propunerea Consiliului de administrație, care la rândul său selectează prin concurs candidatura administratorului și o propune fondatorului. Regulamentul model cu privire la organizarea și desfășurarea concursului pentru ocuparea funcției vacante de administrator al întreprinderii de stat, aprobat prin HG nr. 484/2019 [7] stabilește două categorii de criterii ce urmează a fi folosite în procedura de selecție, acestea fiind competențele (abilități analitice, strategice, orientarea spre rezultate etc.) și trăsăturile (buna reputație personală și profesională, integritate, independență decizională și fără expunere politică), care, cu certitudine pot fi raportate la rigorile de meritocrație și integritate, regăsite în Legea nr. 82/2017.

Cât privește administratorul societății pe acțiuni, Legea cu privire la societățile pe acțiuni nr. 1134/1997 [8] nu reglementează subiectul dat. Agenția Proprietății Publice, exercitând, în numele Guvernului, funcțiile de deținător de acțiuni, nu a instituit un set de cerințe unice pentru selectarea și numirea administratorului societății pe acțiuni. Analiza prevederilor statutare ale societăților pe acțiuni în domeniul drumuri relevă *prevederi discriminatorii cu privire la procedura de recrutare și selecție a administratorilor*: dacă prin documentele de constituire ale S.A. Drumuri Căușeni, S.A. Drumuri Strășeni și S.A. Drumuri Edineț [9] este stabilită modalitatea de alegere prin concurs, atunci administratorul S.A. Drumuri Cahul va fi ales de Consiliul societății la propunerea reprezentantului acționarului [9]. Suplimentar se constată *reglementări statutare ce dezechilibrează egalitatea contractuală a administratorilor prin stabilirea termenilor diferiți a duratei contractelor de muncă*: dacă doi din administratori se numesc pe un termen de 5 ani, atunci administratorul S.A. Drumuri Edineț poate fi numit pe o perioadă nedeterminată, iar administratorul S.A. Drumuri Cahul pe un termen de la 2 la 5 ani. Ultimele două situații implică interpretări și aprecieri subiective bazate pe dreptul discreționar al decidenților.

În pofida existenței unei practici frecvente de aplicare a interimatului, cadrul normativ nu instituie condițiile în care intervine instituția interimatului, iar actele de constituire nu dispun în sensul dat. Prezintă semnale de alertă situația în care asigurarea interimatului devine o practică uzuală și nu o soluție excepțională. În condițiile numirii arbitrar a membrilor consiliilor societăților, asigurarea interimatului funcției de administrator devine o practică vicioasă, utilizată pentru numirea ori menținerea în funcție a persoanelor comode. Așa, spre exemplu, în cadrul examinării sesizării privind încălcarea regimului juridic al conflictului de interese, inspectorul de integritate constată că Consiliul societății aprobă cererea de transfer din propria inițiativă în funcția de director general adjunct a directorului general, căruia îi expira în câteva zile termenul contractului de management. Deoarece funcția de director general devine vacantă, consiliul decide de a numi pe directorul general adjunct în funcția de director general interimar, până la numirea unui nou director general [9].

Utilizarea „interimatului” pe perioade îndelungate, *constituie o ignorare a criteriului de meritocrație și o încălcare a principiilor obiectivității și imparțialității*. Se atestă o probabilitate înaltă de materializare a riscurilor de abuz și favoritism, ce persistă și afectează inclusiv procesul de ocupare a funcțiilor vacante de directori generali adjuncți, șefi de filiale/ sucursale, șefi de subdiviziuni din cadrul aparatului administrativ al entităților. Important, că SNIA pentru anii 2017-2023, releva problema influențelor politice asupra

numirii persoanelor în organele de conducere și de control al entităților de interes public [2].

Lacunele și ambiguitățile identificate își găsesc reflectia în încălcarea regimului juridic al conflictului de interese cu exemple elocvente de nepotism, favoritism și abuz de putere. Analiza actelor de constatare emise de Autoritatea Națională de Integritate în perioada 2018-2022 denotă că fiecare al doilea act ce vizează administratorii/directorii entităților de interes public reflectă situații izvorâte din rapoartele de muncă, inclusiv angajarea persoanelor apropiate (tată, soț/ soție, fiu, noră, ginere, cumnat, nepot) în funcții „sensibile” cu atribuții de control, planificare, administrare, gestionare a resurselor etc., precum: controlor, inginer șef, șef de secție păstrarea și pregătirea hranei, șef de secție de producere, șef al unității de implementare, șef adjunct de secție tehnologii informaționale etc. Inspectorii de integritate constată situații de conflict de interese nedeclarate de administratorii/ directorii entităților de interes public ce derivă din tranzacții de prestări servicii contabile, contracte de vânzare-cumpărare, locațiune și contracte de subantrepriză.

Legea nr. 246/2017 [6] oferă dreptul fondatorului de a desemna orice persoană fizică drept membru al consiliului de administrație, cu unele interdicții stabilite în HG nr. 484/2019 [7]. Cât privește societățile pe acțiuni, Legea nr. 1134/1997 [8] nu stabilește o procedură pentru alegerea consiliului. APP nu a reglementat cerințe generale aplicabile pentru nominalizarea membrilor consiliilor, iar actele de constituire stabilesc termeni diferiți pentru durata mandatului lor: SA Energocom – 2 ani, SA Moldexpo – 1 an și SA Termoelectrica – 4 ani [9].

Actualul cadru normativ reprezintă lacune semnificative ce vizează desemnarea membrilor comisiilor de cenzori pentru companiile de stat, fiind constatată o situație similară cu numirea membrilor consiliilor. Deficiențele constatate înlesnesc nominalizarea în funcții a persoanelor cu performanțe îndoielnice în raport cu împuternicirile și atribuțiile încredințate.

De menționat că inspectorii de integritate au constatat conflicte de interese consumate și admise în mod repetat pe parcursul câtorva ani de conducători ai entităților de interes public. Situațiile date urmau a fi identificate de comisiile de cenzori și consiliile de administrație, care, în baza Legii nr. 246/2017 [6] exercită controlul activității economico-financiare a întreprinderilor și examinează rapoartele trimestriale de activitate ale administratorului. În speță, ex-administratorul unei întreprinderi de stat, în perioada anilor 2018-2020 subcontractează două companii de proiectare a persoanelor apropiate (cumnații) pentru proiectarea reconstrucției punctului de trecere a frontierei de stat Sculeni, cu contracte în sumă totală de circa 4 milioane lei [11], iar un director de întreprindere municipală, în perioada anilor 2016-2021, a încheiat trei contracte de locațiune a unui mijloc de transport cu sine însuși [12].

Lacunele în procesul de nominalizare a administratorilor, a membrilor consiliilor și a comisiilor de cenzori și deficiențele de coordonare a proceselor date cu Agenția Proprietății Publice afectează întregul sistem al bunei guvernante a companiilor de stat. Agenția nu este preocupată de multiple probleme de integritate regăsite în obscuritatea selecției organelor de conduce și imperfecțiunile proceselor de recrutare a personalului cu funcții de conducere, ceea ce ar constitui o neglijare a principiilor guvernantei corporative promovate de OECD [13], potrivit cărora statul asigură un mod transparent și responsabil, cu un grad înalt de profesionalism, integritate și eficacitate a guvernantei companiilor de stat.

Lacunele și ambiguitățile constatate sunt „geamurile sparte” asociate cu practicile de angajare în entitățile de interes public, practici care în timp expun entitatea la riscuri sporite de fraudă și corupție, materializarea cărora ar fi un rezultat al ignorării măsurilor de prevenire nerepresive.

Referințe bibliografice:

1. Bujor V., Bejan O. *Curs elementar de criminologie*. Chișinău, 2016. 129 p.
2. *Strategia Națională de Integritate și Anticorupție pentru anii 2017-2023* aprobată prin Hotărârea Parlamentului RM nr. 56 din 30.03.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 30.06.2017, nr. 216-228 (354).

3. *Legea integrității* nr. 82 din 25.05.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.07.2017, nr. 229-234 (360).
4. *Legea contabilității și raportării financiare* nr. 287 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 05.01.2018, nr. 1-6 (22).
5. *Law on prevention of corruption Republic of Lithuania* no. IX-904 from 28.05.2002 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cf4e54225ce611e7a53b83ca0142260e?jfwid=bkaxlvme>.
6. *Legea cu privire la întreprinderea de stat și întreprinderea municipală* nr. 246 din 22.11.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.12.2017, nr. 441-450 (750).
7. *Hotărârea Guvernului pentru aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii nr. 246/2017 cu privire la întreprinderea de stat și întreprinderea municipală* nr. 484 din 18.10.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 02.11.2019, nr. 326-327 (729).
8. *Legea privind societățile pe acțiuni* nr. 1134 din 02.04.1997. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 31.12.2020, nr. 372-382 (341).
9. *Statutule societăților pe acțiuni în care statul deține cotă majoritară sau integrală*. <https://app.gov.md/societati-pe-actiuni-3-379>.
10. *Actul de constatare nr. 325/25 din 28.10.2021*. <https://ani.md/sites/default/files/2021-12/AC%20Mi-hail%20Didilica.PDF>.
11. *Act de constatare nr. 173/20 din 01.06.2021*. <https://ani.md/sites/default/files/2021-06/lurie%20Po-var.PDF>.
12. *Act de constatare nr. 39/29 din 04.02.2022*. <https://ani.md/sites/default/files/2022-02/Gheorghe%20Calincov.PDF>.
13. *Ghidul OECD privind guvernanta corporativă a întreprinderilor de stat*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/7bd54fe4-ro.pdf?expires=1675957708&id=id&accname=guest&checksum=034B-54-854F3E5AEFD1179521DC5578C6>.

SISTEME INOVATIVE PENTRU PREVENIREA ȘI COMBATerea CRIMINALITĂȚII

SÎRBU Uliana,

Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0003-4159-3714

Summary: Electronic crimes are committed by technically well-trained individuals and organisations, from novice hackers to well-organised groups using advanced technologies. Innovative systems with their procedures, means and technological tools can help monitor, prevent and counter crime of all kinds, including electronic crime.

Key words: crime, innovative systems, cyber-crime, preventing, fighting crime.

Criminalitatea organizată utilizează tehnologia digitală în activitățile sale ilegale. Pericolul constă de asemenea în faptul că infractorii au posibilitatea de a utiliza noi mijloace pentru a comite infracțiuni și de a scăpa de răspundere și de pedeapsă. Mai mult ca atât infractorii sunt mai înarmați, deoarece adesea folosesc tehnologie performantă, având o pregătire avansată sau specială. Din ultimii ani, cele mai „puternice” instrumente de combatere a criminalității nu sunt armele, ci „big data”, niște algoritmi „inteligenti” de analiză și predicție a acestora, denumită „inteligentă artificială”. Aceștia au devenit atât de activi încât pot chiar „prezice” infracțiunile înainte ca acestea să fie săvârșite [3].

Potrivit experților crima organizată încearcă să obțină un control total asupra comerțului electronic, asupra activităților, operațiunilor financiare, de creditare, asupra banilor și a serviciilor electronice de orice fel. Săvârșirea oricărei infracțiuni electronice majore este urmărită de persoane din interior, printre ei sunt și foști angajați a instituțiilor financiare, a companiilor telefonice, a organelor de drept, condamnați sau foști, și evidenți informaticieni, hackeri, care cunosc bine sistemul de securitate. Grupul este format, de obicei, din persoane din diferite țări. Pe lângă aceste infracțiuni, se comit și alte infracțiuni: vânzarea, trafic de droguri, diferite infracțiuni sexuale: pornografie, pedofilie, proxenetism, prostituție; trafic de persoane și de organe etc. Tot mai mult se discută despre utilizarea programelor informatice analitice în lupta împotriva criminalității organizate, ca de exemplu a celor de tipul „*analytic*”. Se discută rolul și semnificația softurilor analitice care permit vizualizarea comunicării electronice dintre persoane, a tranzacțiilor efectuate de grupurile criminale, sau a unor indivizi aparte. Dar și despre importanța folosirii altor mijloace și instrumente tehnologice. Alt fapt discutat, dependența tehnologică unor țări față de altele.

Este demonstrată valoarea acestor programe în investigarea, lupta împotriva diferitor infracțiuni, a spălării banilor, a furtului proprietății altora, a fraudelor în rețea, a delapidărilor în cazul procurărilor, plăților electronice, a actelor de terorism, a urmăririi electronice, a supravegherii video și în alte ilegalități. Se arată caracterul specific al analizei prin metode moderne aplicate de către organele de drept și agențiile specializate din țările lumii moderne. Se încearcă să se facă distincția între analiza investigativă și cea operațională, ca metode speciale de investigație, să se formeze principalele direcții de analiză a mesajelor de informații, cu luarea în considerare a formelor și posibilităților de conexiuni, a evenimentelor și faptelor comise de infractori, grupuri infracționale.

Sisteme inovative reprezintă totalitatea de procedee, mijloace, instrumente tehnologice menite să asigure: monitorizarea, colectarea, prelucrarea, transmiterea datelor, și să înfăptuiască prevenirea, investigarea, descoperirea, combaterea criminalității.

La modul general sistemele inovative pot fi clasificate în două mari categorii: cele de prezent și cele

de viitor. De exemplu din categoria celor de viitor și anume la mijloace și instrumente fac parte: programe electronice integrate, 3D printere, tehnica aeronautică, drone, roboți polițienești, care în mare parte v-or înlocui forța umană, etc. În cadrul altei cercetări se propune efectuarea exactă și amplă a sistemelor inovative, cu multă precizie și descriere a instrumentelor tehnologice, care sunt deja pe larg întrebuițate, cele care sunt puse pentru ascultarea la distanță a persoanelor prin microfonul auditiv al dispozitivului electronic; în lupta contra atacurilor spațiilor terestre, maritime, aeriene, cu actele de terorism sau a celor care se ocup de depistarea braconierilor, incendiilor, defrișarea ilegală a copacilor, etc.

Scopul cercetării este cunoașterea, examinarea, sistematizarea, interpretarea caracteristicilor specifice a infracțiunilor criminalității informatice. Identificarea modalităților de prevenire și combatere a acestor infracțiuni cu ajutorul procedeeelor, instrumentelor tehnologice și evidențierea rolului și importanței sistemelor inovative. Precum și elaborarea conceptelor noi.

Criminologie digitală este parte componentă sau subramura criminologiei generale, reprezintă domeniul de cercetare științifică separat și este preocupată de studierea criminalității electronice, ca fenomen antisocial și ilegal, definindu-i esența și formele de manifestare, identificând motivele apariției, existenței, schimbării, precum și metodele și căile de combatere a acesteia. Numai această știință poate oferi astfel de cunoștințe și cercetări.

În lume, în mai multe țări, au fost înființate unități specializate pentru a detecta și investiga infracțiunile de înaltă tehnologie, unele din ele fiind chiar servicii specializate secrete. Spre exemplu băncile și companiile de securitate cibernetică își creează în mod independent propriile baze de date despre infractorii cibernetici și investighează faptele. Pentru a învinge infractorii cibernetici, pentru a lupta mai eficient împotriva criminalității cibernetice, este nevoie de crearea unui centru comun, spun experții. Acesta ar trebui creat pe baza unui parteneriat public-privat, această formă de interacțiune ar permite utilizarea celor mai avansate tehnologii. Totodată face posibilă depistarea și prevenirea incidentelor majore, uneori în detrimentul grupărilor de criminalitate electronică, grupului de crimă organizată. Centru care ar uni companiile de telecomunicații, băncile, structurile statale ale dreptului, companiile de securitate a informațiilor și autoritățile de reglementare. Dacă datele colectate de diferite companii și agenții ar putea fi stocate și deținute într-un singur centru, s-ar îmbunătăți considerabil analiza și prognoza situației criminalității electronice.

Tehnologiile moderne ale poliției includ computere portabile de bord, sisteme de recunoaștere facială și a plăcuțelor de înmatriculare, vehicule aeriene fără pilot și diverse dispozitive portabile, cum ar fi smartphone, camere video, navigatoare, scannere. Având în vedere că multe dintre aceste tehnologii sunt în corespundere cu standarde și au termene lungi de testare și implementare, ar putea ca o nouă tehnologie de combatere a criminalității să devină mai performantă, mai utilă și mai eficientă. Pentru forțele de ordine, analiza predictivă bazată pe algoritmi de inteligență artificială devine un instrument din ce în ce mai eficient în combaterea criminalității. Inteligența artificială ajută deja nu doar la descoperire, dar și la prezicerea infracțiunilor pentru a le preveni sau pentru a identifica modelele seriale, ajutând la investigarea infracțiunilor care au fost deja comise. În New York la Unitatea Crime Stoppers a poliției se folosește software-ul Patternizr, care compară milioane de jafuri, furturi și spargerii înregistrate în baza de date a poliției, pentru a-i ajuta pe anchetatori să identifice modelele infracționale ale infracțiunilor în serie. Este mult mai rapid și adesea mai eficient decât vechea metodă, care presupunea ca un personal de analiști să caute manual informația despre infracțiunile similare sau altă informație necesară [3].

Sistemul inovativ pentru eficientizarea activității structurilor organelor de drept

Pentru creșterea încrederii cetățenilor și reducerea ratei criminalității este nevoie de introducerea sistemelor digitale în toate structurile organelor de drept, treptat sau concomitent în cadrul reformelor demarate, ceea ce ar da rezultate mai rapide și mai înalte. Iar economiile realizate ar permite creșterea salariilor cu 10-50% pentru categoriile de funcționari executori, și pentru cei noi încadrați.

Digitalizarea totală a subdiviziunilor Ministerului de Interne ar produce un beneficiu mare asupra efi-

cienței poliției. Digitalizarea este necesară nu doar pentru sistemele interne de înregistrare, cât și pentru activitatea zilnică în centrul de control operativă, a polițiștilor operativi de investigație, a anchetatorilor, a polițiștilor din alte structuri. Precum mai este necesară și crearea unei baze de date informaționale a polițiștilor din subdiviziunile teritoriale, achiziționarea de tablete, va spori enorm activitatea inspectorilor.

Pentru a îmbunătăți activitatea și respectarea legislației, depistarea și combaterea infracțiunilor și pentru a automatiza procesele, Ministerul Afacerilor Interne, împreună cu Procuratura Generală și cu sistemul judiciar, cu Ministerul Justiției (partea execuțional-penală) pot crea și utiliza anumite sisteme informatice comune, de exemplu „Dosarul penal digital”, „Probele digitalizate”, „Dosarul revizuirii detenției”.

Ceea ce v-a îmbunătăți considerabil activitatea, gestionarea dosarelor, conlucrarea, economisirea timpului și a resurselor materiale. Ar exclude falsificări, contrafaceri, pierderi. La orice etapă a urmăririi penale sau în alt tip de dosar electronic, este posibil să se controleze ce se face, ce documente sunt alcătuite, cum se respectă legea și procedura. Sau în cazul schimbării regimului sau eliberării înainte de termen a condamnatului, judecătorul, procurorul, avocatul au acces online la actele permissive. Este necesară modernizarea digitală mai rapidă și completă a tuturor unităților din sistemul Ministerului de Interne.

În Moldova la începutul lunii februarie a anului 2023 Inspectoratul Național de Securitate Publică a pus în testare un sistem inovativ „Eunomia trafic”, monitorizarea video cu camerele la bordul automobilelor poliției la 360° pentru încălcările în trafic, a câtorva automobile, conducători auto concomitent, până la 50 auto și regimul de viteză a acestora. Scopul principal de punere ulterioară în aplicare a acestuia este prevenirea și combaterea încălcărilor grave care duc la accidente rutiere și de responsabilizare a conducătorilor auto, a pietonilor care săvârșesc sistematic încălcări de lege pe drumurile și traseele țării [6].

Criminalitatea electronică este o activitate infracțională prin care se utilizează sau se atacă un computer, o rețea de calculatoare sau un dispozitiv de rețea. Majoritatea atacurilor cibernetice sunt efectuate de infractori cibernetici sau hackeri în scopul obținerii de câștiguri financiare. Cu toate acestea, atacurile cibernetice pot viza, de asemenea, dezactivarea calculatoarelor sau a rețelelor din motive personale sau politice. Infractorii cibernetici pot infecta computerele cu programe *malware* pentru a le deteriora sau pentru ale scoate din funcțiune complet și pentru a șterge sau fura date. De asemenea infractorii cibernetici pot comite un atac DoS (Denial of Service) care împiedică utilizatorii sau clienții unei companii să utilizeze un site web, o rețea de calculatoare sau serviciile software. Direct și intenționat computerele sunt folosite pentru a comite alte infracțiuni, cu distribuirea de programe *malware*, informații sau imagini ilicite prin intermediul computerelor sau al rețelelor informatice. Adesea, infractorii cibernetici folosesc și atacă computerele în același timp. De exemplu, ei pot ataca mai întâi calculatoarele cu un virus și apoi le pot folosi pentru a răspândi *malware* mai departe în rețea. În unele țări, clasificarea criminalității informatice include o a treia categorie: utilizarea unui computer ca mijloc pentru comiterea unei infracțiuni. Un exemplu ar fi stocarea de date furate pe un computer.

Tipurile criminalității electronice:

- Fraudă prin e-mail și aplicații.
- Furtul datelor personale și utilizarea identității.
- Furtul datelor de pe cardurile bancare și al altor informații financiare.
- Furtul banilor de pe carduri, conturi, a banilor electronici.
- Fraudă financiară, în cadrul efectuării plăților electronice, altor operațiuni financiare.
- Fraudă bancară.
- Furtul și revânzarea de date corporative.
- Șantajul cibernetic, extorcarea de bani sub amenințarea unui atac.
- Spionaj cibernetic, obținerea accesului neautorizat la date guvernamentale sau corporative.
- Comiterea violenței sub diferite forme, influență și manipulare.
- Furtul intelectual, încălcarea drepturilor de autor.
- Jocuri de pariu ilegale.

- Comerțul online cu bunuri ilegale.
- Hărțuirea, comiterea diferitor infracțiuni sexuale.
- Criminalitatea cibernetică implică întotdeauna cel puțin unul dintre aceste aspecte.
- Atacurile cibernetice.
- Folosirea tehnologiei înafara legii, ilegal.

Tipuri de atacuri electronice

Atacuri malware. Un sistem sau o rețea de calculatoare este infectată cu un virus informatic sau cu alte programe malware. Infracții cibernetice pot folosi apoi calculatorul pentru a fura informații importante, a corupe date și a comite alte acte criminale. Programe care permit infractorilor cibernetici să ceară o răscumpărare pentru datele sau dispozitivele sustrate. „Un exemplu al acestui tip de infracțiune cibernetică este atacul cibernetic global comis în mai 2017 cu ajutorul ransomware-ului Wanna Cry. Wanna Cry a exploatat o vulnerabilitate a computerelor care foloseau Microsoft Windows. Pagubele financiare globale provocate de atacul cibernetic Wanna Cry a fost estimat la 4 miliarde de dolari. Această infracțiune cibernetică este încă una dintre cele mai mari în ceea ce privește amploarea atacurilor, furturilor și a pagubelor”.

Phishing. Atacul cu trimiterea de spam în rețeaua personală pentru a atenta la securitatea personală a utilizatorului. E-mailurile, linkurile, mesajele pot conține viruși, sau copiatori de informație. Atac cu înșelăciune de phishing s-a produs în 2018, în timpul Cupei Mondiale. Escrocii au trimis e-mailuri fanilor de fotbal. „Autorii spam-ului au folosit drept momeală promisiunea unor bilete gratuite la Moscova, locul de desfășurare a Cupei Mondiale FIFA 2018. Infracții au furat datele personale ale utilizatorilor care au deschis e-mailurile și au accesat linkurile”.

Infracții cibernetice pot ținti și ataca și persoanele juridice, prin expedierea mesajelor și compromiterea lucrătorilor, fapt prin care sunt nu doar mințiți dar în special se face atentat la securitate internă.

„E-mailurile de phishing imită totalmente mesajele provenite de la o sursă de încredere. De exemplu, se va părea că e-mailul este trimis de directorul sau de managerul IT al companiei. Cu toate acestea, recunoașterea vizuală a unui astfel de e-mail ca fiind fals poate fi foarte dificilă”.

Atacuri DoS distribuite se fac pentru nimicirea unui sistem sau a unei rețele. Dispozitivele IoT (Internet of Things) sunt uneori folosite pentru a efectua atacuri DDoS. Trimiterea mai multor cereri de conectare prin fișierele de comunicare standard, astfel suprasolicită un sistem. Infracții electronice în asemenea cazuri pot amenința cu un atac DDoS și de a șantaja, de a extorca bani. Fapt care s-a comis asupra site-ului Loteriei Naționale Britanice din 2017. Atacul a distrus site-ul și aplicația mobilă a Loteriei. „Motivele din spatele atacului sunt încă necunoscute. Se presupune că autorii ar fi încercat să șantajeze organizatorii loteriei” [3].

Analiza consecințelor și a prejudiciilor arată că numărul infracțiunilor electronice este în creștere. „Potrivit datelor raportului Accenture's 2021 State of Cybersecurity Resilience, numărul de atacuri cibernetice a crescut cu 31% între 2020 și 2021. Numărul de atacuri per companie a crescut de la 206 la 270 pe parcursul anului. Atacurile asupra companiilor afectează, de asemenea, oamenii obișnuiți, deoarece multe organizații dețin informații sensibile și date personale ale clienților și utilizatorilor lor”.

Studiul Javelin Strategy & Research din 2021 privind furturile de identitate digitală a estimat pierderile financiare anuale cauzate de acest tip de atac la 56 de miliarde de dolari.

Potrivit relatărilor Specops Software din mai 2021, atacurile internaționale, bazate pe statisticile Centrului pentru Studii Strategice și Internaționale, cele mai importante au fost între 2006 și 2020 care au avut loc în Statele Unite, cu 156 de cazuri. Marea Britanie a înregistrat 47 de cazuri în aceeași perioadă, India 23 de cazuri și Germania 21 de cazuri [3; 4].

Deducem că criminalitatea electronică are consecințe grave atât pentru mediul privat, cât și pentru mediul public, provocând pierderi financiare uriașe, cu afectare a încrederii și a drepturilor omului. Iar *securitatea personală* fiind într-o stare alarmantă.

Prevenirea și combaterea. Este important să prevenim infracțiunile în curs de comitere, având la bază prognozarea etapizată și monitorizare continuă. Și aici, de asemenea, inteligența artificială face o treabă bună, după cum a arătat experiența altor țări.

În 2017, compania chineză Cloud Walk a început să lucreze la un sistem de urmărire a persoanelor pentru a evalua probabilitatea săvârșirii de infracțiuni. Software-ul analizează acțiunile suspecte ale cetățenilor. De exemplu, o persoană care cumpără un cuțit de bucătărie și apoi un ciocan și un sac produce semnalul de suspiciune, care este trimis către forțele de ordine. China utilizează programul în peste 50 de comunități. Programe similare de depistare a infracțiunilor sunt utilizate de autoritățile din Los Angeles și Milano. Acolo s-a înregistrat o scădere constantă a jafurilor și o creștere a numărului de cazuri rezolvate prin măsuri preventive.

Există, de asemenea, un sistem de prevenire a infracțiunilor. Programul permite realizarea întregului potențial al camerelor video instalate și contribui la reducerea infracționalității și, mai ales, a pagubelor.

Implementarea tehnologiilor de prevenire a criminalității menționate mai sus poate reduce enorm rata criminalității săvârșită în locurile publice. Pe de altă parte, punerea în aplicare a noilor tehnologii pentru prevenirea criminalității va reduce în prim plan recidiva. Este necesar să se țină cont de resursele financiare necesare pentru punerea lor în aplicare, ceea ce va putea reduce costurile de funcționare a autorităților statului. În general, numărul de infracțiuni va fi redus datorită acestor idei. Acest lucru va duce la o scădere a cheltuielilor bugetare legate de întreținerea și salarizarea forțelor de ordine și securitate publică.

Prin analiza teoretică și practică a criminalității informatice, au fost observate cinci grupuri de măsuri de prevenire a criminalității informatice, care constituie un sistem integrat de combatere a fenomenului social periculos: *juridice, sociologice, organizaționale și tehnice, criminologice, psihologice.*

În viziunea majorității cercetătorilor, măsurile generale de prevenire a criminalității informatice sunt următoarele:

- 1) prevenirea furtului, transmiterii frauduloase, pierderii, denaturării și falsificării informațiilor;
- 2) prevenirea actelor neautorizate în acest domeniu;
- 3) păstrarea secretelor de stat și a informațiilor documentate;
- 4) asigurarea drepturilor subiecților în procesele informaționale, și în aplicarea sistemelor, tehnologiilor, a mijloacelor de furnizare a informațiilor și datelor, etc.

Mai mulți cercetători și specialiști propun principalele măsuri de prevenire și combatere a infracționalității digitale:

- Elaborarea unui plan cuprinzător de protecție a datelor și informațiilor.
- Stabilirea obiectivelor de protecție, a informațiilor în conformitate cu natura specifică a activității.
- Estimarea costurilor totale pentru finanțarea măsurilor de securitate în conformitate cu planul elaborat și aprobarea acestuia ca anexă la plan de către conducerea organizației.
- Fortificarea responsabilității angajaților organizației în ceea ce privește securitatea informațiilor în limitele competențelor lor, prin încheierea unor acorduri corespunzătoare între angajat și administrația întreprinderii, instituției, organizației etc.
- Elaborarea, punerea în aplicare și controlul executării. Normarea și respectarea legilor, regulilor, care reglementează formele de acces, nivelurile de secretizare a informațiilor, responsabilizarea maximă a persoanelor de acces, împuternicite să lucreze cu date electronice și coduri [5].

Crearea unui sistem comun interstat, menit să monitorizeze, să detecteze și să prevină, să elimine atacurile informatice asupra resurselor informaționale ar fi mai mult decât o idee sau îndemn. Este stringent de necesară utilizarea multidimensională a tehnologiei cu toate instrumentele și în deplinătatea structurii sale. În același timp, este necesară intensificarea activității tuturor structurilor de combatere a criminalității și a celei organizate în spiritul angajamentului și promovării drepturilor și libertăților omului

ca valoare supremă, în conformitate cu normele universale ale dreptului internațional. Acest lucru este cu atât mai urgent astăzi, când au loc schimbări în viața social economică a populației, în starea calitativă a mediului infracțional, care și-a extins influența în toate sferele vieții publice a societății și statului nostru.

Având în vedere caracteristicile criminologice și factorii determinanți ai fraudei comise prin utilizarea tehnologiei informației, sunt necesare orientări metodice acordate structurilor statului.

Rezolvarea problemelor de aplicare a legii este posibilă prin adoptarea legislației secundare și prin elaborarea documentației instructive și de reglementare, care va avea un impact eficient asupra soluționării dificultăților asociate cu punerea în aplicare a dispozițiilor normelor penale în activitatea practică a specialiștilor în domeniu.

Dezvoltarea tehnologiei și comiterea infracțiunilor electronice au creat o nevoie stringentă de îmbunătățire a dreptului penal și a normelor sale juridice. Mai este nevoie de înștiințare și educare publică în ceea ce privește *securitatea personală și protecție împotriva criminalității electronice*, pentru păstrarea datelor în siguranță, și pentru a fi în siguranță.

Creșterea nivelului criminalității electronice arată o simbioză de probleme teoretice și practice și în ceea ce privește normele de calificare a acestor infracțiuni. Cu toate acestea permite în continuare dezvoltarea tehnologiei și inovației, a cercetărilor propriu zise.

Referințe bibliografice:

1. *Codul Penal al Republicii Moldova* nr. 985 din 18.04.2002 (republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 72-74, art. 195).
2. Bejan O. *Dicționar de criminologie*. Ediția a II-a, ad. și înnoită, CEP USM, Chișinău, 2021. p. 66, 71-73, ISBN 978-9975-158-35-0.
3. <https://fsa3d.com/?action=download2&p=constructor>.
4. <https://www.kaspersky.ru/resource-center/threats/what-is-cybercrime>.
5. <https://vaael.ru/ru/article/view?id=1605>.
6. ITVMoldova.md.
7. <http://dexonline.ro>.
8. <https://i.pinimg.com/222x/a4/3e/4f/a43e4f5ca4a6fac5bc14236749c1025c.jpg>.

PREVENIREA ȘI COMBATEREA CRIMINALITĂȚII INFORMATICE PRIN COOPERARE LA NIVEL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL

SPÎNU Igor,

dr., conf.univ., Universitatea de Studii Europene din Moldova,
ORCID ID: 0000-0001-7512-6546

SPÎNU Oleg,

drd., Universitatea de Studii Europene din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-6824-1981

Summary: The evolution of technologies and the increase of cybercrime require the development of new tools in combatting this criminal phenomenon, as it is necessary for responsible authorities at both national and international level to involve new tools, acquire new skills and develop effective investigative methods and techniques to combat cybercrime through international collaboration of states. It is necessary to specify that the responsible authorities must secure, identify and collaborate with other organizations and institutions at international level in order to combat and prevent cybercrime, as well as for the use of evidence obtained through collaboration, in a criminal trial by case and in the court.

The authors consider that the approach to this topic is essential from the perspective of both theorists and practitioners, given that cybercrime is increasing at the national and international level, especially lately there is a major increase in cybercrime in the Republic of Moldova. Thus, we have a particular interest in addressing this topic, analyzing aspects and strategies that could prevent cybercrime in the future, such as: combating illegal online content, protection against communications in relation to the retention or disclosure of personal data, deception and other computer crimes that seriously violate human rights and obviously lead to moral damage and material damage.

Key words: cybercrime, fighting, crime, prevention, technologies, security.

Calculatorul și sistemele informatice actualmente au devenit indispensabile în dezvoltarea mai multor ramuri de activitatea a societății la nivel național și internațional. Impactul și dezvoltarea avansată a domeniului informatic este evidentă atât în sectorul public cât și privat, având o influență majoră asupra vieții cotidiene și avansării informaționale la nivel național.

Actualmente, tehnologiile și sistemele informatice au ajuns a fi baza oricărei activități cotidiene a fiecărui om, fiind sursa la care recurg cetățenii zi de zi, pentru satisfacerea rapidă, eficientă și simplificată a necesităților sale, precum domeniile profesionale de: agricultură, construcții, comerț, sănătate și asistență socială, industria-extractivă, învățământ, administrație publică, justiție, activități extrateritoriale, activități profesionale, științifice și tehnice etc.

În funcție de rolul său social, domeniul informatic este folosit în diverse instituții ale statului precum informatica parlamentară, jurisdicțională, administrativă, fiind un factor considerabil pentru optimizarea activității juridice moderne și activității sociale.

Evoluția progresivă în domeniul informatic determină aspecte problematice de natură social-economică, juridică și în domeniul activității criminale la nivel național și internațional.

Din perspectiva infracționalității spațiul informațional reprezintă o formă pentru pregătirea și comiterea crimelor informatice, prin prisma cărora se produc acte de terorism cibernetice, sau alte acțiuni directe sau indirecte care prejudiciază securitatea națională. Astfel, penetrarea sistemelor informatice și comunicațiilor electronice, a bazelor de date ale autorităților în cadrul cărora se gestionează informație sensibilă, poate duce la compromiterea confidențialității, integrității sau disponibilității acestei informații, și, prin urmare, la cauzarea prejudiciilor financiare sau de altă natură, inclusiv la afectarea securității statului.

La nivel național, penetrarea sistemelor informatice poate duce la obținerea controlului neautorizat asupra acestor sisteme și prejudicia procesele sociale, economice, politice, juridice, informaționale etc.

Noțiunea de criminalitatea informatică, pe plan internațional (Comitetul European pentru Problemele Criminale) se folosește exprimarea „criminalitatea legată de calculator” – „computer related crime” [1].

Caracteristica privind criminalitatea informatică produsă în Republica Moldova rezultă din evaluările grupărilor criminale care acționează în domeniu:

- caracter predominant financiar, se urmărește obținerea unui produs financiar substanțial și sunt vizate sisteme de plată, produse de credit și plăți oferite de instituții financiare;
- organizarea grupărilor care acționează, structurarea și specializarea membrilor acestora;
- folosirea unor tineri cu abilități în a utiliza computerele și noile tehnologii, care sunt organizați și coordonați de către lideri ai grupărilor infracționale;
- trecerea de la fraudele informatice, în care încrederea era elementul primordial în realizarea tranzacțiilor, la fraudarea cu folosirea anumitor programe informatice speciale;
- caracterul transnațional al acestor fapte, alienarea victimelor din alte țări, fiind anumite activități care sunt derulate de pe teritoriul altor state sau sunt folosite sisteme informatice din alte state;
- permanenta preocupare pentru identificarea a noilor modalități de operare, de identificarea a produselor ce pot fi fraudate, precum și sisteme informatice ce pot fi compromise;
- reorientarea grupărilor infracționale către fraudarea mijloacelor de plată electronică oferite de instituțiile financiare din Republica Moldova;
- reorientarea grupărilor infracționale care comit fraude informatice, de la fraudele mărunte (prejudicii mici) îndreptate împotriva persoanelor, către fraudele mari (prejudicii mari a sute de mii/ milioane de euro) împotriva companiilor;
- zonarea infractorilor pe tipuri de infracțiuni și țări de destinație, datorate specificului zonei (zone turistice, zone cu număr ridicat de grupări infracționale bine organizate, etc.) [2].

La nivel internațional criminalitatea informatică se atribuie, în deosebi unei din celei mai răspândite forme particulare a criminalității gulerelor albe, având o serie de factori decisivi cu un rol deosebit și anume: concentrarea de informații, ușor de modificat în sistemele informatizate și legate între ele, ce face mai vulnerabil acest mediu în ceea ce privește calitățile sale de disponibilitate, de integrare și de exclusivitate; stocarea datelor sensibile sau strategice privind dezvoltarea de produse noi, de informații financiare sau despre vizibilitatea securizată a clienților în organizații. Calculatorul central, liniile de comunicații sunt puncte în care se pot produce cu ușurință acțiuni infracționale, fiind o problemă ce capătă dimensiuni speciale, printr-o sursă inginerată, atunci când fluxurile de date trec între calculatoarele conectate într-o rețea sau pot prezenta un caracter transfrontalier, și anume:

– *Frauda-salam* presupune manipularea unui număr însemnat de mici sume de bani. În programul care calculează și bonifică dobânzile se fac anumite modificări pentru a „rotunji în jos” sumele bonificate ale clienților și transferarea, în contul infractorului, a sumei astfel botinute.

– *Frauda-Zap* este numele unei comenzi (program) care realizează ștergerea de date de pe hard-discul unui calculator, desigur ca o activitate ilegală.

– *Necurățirea* dacă memoria internă a calculatorului nu este curățată după rularea fiecărui program, în diverse locații rămân date reziduale. Tehnic, este posibil ca un utilizator cu acces la calculatorul respectiv să poată citi aceste date reziduale, care pot fi confidențiale, dar foarte rar din aceste date se pot obține date comprehensibile.

– *Programe-aspirator* sunt acele programe care înregistrează neautorizat parolele folosite de utilizatori.

– *Substituirea Piggy* apare când o persoană neautorizată pretinde că este un utilizator autorizat, pentru a obține acces la un calculator sau la o rețea de calculatoare.

– *Capcana* reprezintă acele instrucțiuni care permit utilizarea frauduloasă a calculatoarelor prin în-

lăturarea barierelor de securitate [3, p. 199].

Reglementarea infracțiunilor informatice în legislația națională și anume, în Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 985 din 18.04.2002, în vigoare din 12.06.2003 fost introdus capitolul „Infracțiuni informatice și Infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor”, care cuprindea inițial trei articole:

- art. 259 – Accesul ilegal la informația computerizată;
- art. 260 – Producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziție a mijloacelor tehnice sau produselor program;
- art. 261 – Încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatic.

După ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, adoptată la Budapesta la 23.11.2001, prin Legea nr. 6 din 02.02.2009, Codul penal al Republicii Moldova, a fost armonizat în conformitate cu prevederile Convenției prin Legea nr. 278 din 18.12.2008, fiind suplinit cu articole noi 260/1-260/6, care prevedeau noi tipuri de infracțiuni cum ar fi interceptarea ilegală a unei transmisii de date, perturbarea funcționării sistemului informatic, falsul informatic, fraudă informatică, etc. [4].

Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, adoptată la Budapesta la 23 noiembrie 2001, are ca scop principal armonizarea dispozițiilor de drept cu caracter penal în domeniul infracționalității informatice și implementarea a dispozițiilor procedurale care sunt în deosebi importante și necesare pentru investigarea și urmărirea a asemenea infracțiuni, la fel și elaborarea unui mecanism privind prevenirea și combaterea acestora printr-un sistem de cooperare internațională [5]. Totodată, este important de specificat tipologia infracțiunilor din domeniul informatic stipulate în Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, și anume:

- Infracțiuni împotriva confidențialității, integrității și disponibilității unui sistem computerizat sau datelor în format electronic: accesul ilegal; interceptarea ilegală; modificarea datelor; accesul neautorizat într-un sistem computerizat; utilizarea metodelor ilicite.
- Infracțiuni în domeniul sistemelor computerizate: falsuri în domeniul sistemelor computerizate; Fraude în domeniul sistemelor computerizate.
- Infracțiuni legate de conținutul datelor în format electronic: infracțiuni legate de pornografia infantilă.
- Infracțiuni legate de încălcarea drepturilor de proprietate intelectuală și a drepturilor conexe.

Astfel, în sens generalizat fraudele informatice prezintă a fi *„orice infracțiune comisă prin intermediul calculatorului sau o rețea de calculatoare fiind obiectul unei infracțiuni sau instrumentul și mediul de înfăptuire a unei infracțiuni informatice” sau „orice acțiune ilegală în care un calculator constituie instrumentul sau obiectul delictului, sau, altfel spus, orice infracțiune al cărei mijloc sau scop este influențarea funcționării normale a calculatorului”.*

Potrivit, Raportului Comitetului European pentru problemele criminale, infracțiunile informatice sunt clasificate în următoarele categorii: infracțiunea de fraudă informatică; infracțiunea de fals în informatică; infracțiunea de prejudiciere a datelor sau programelor informatice; infracțiunea de sabotaj informatic; infracțiunea de acces neautorizat la un calculator; infracțiunea de interceptare neautorizată; infracțiunea de reproducere neautorizată a unui program informatic protejat de lege; infracțiunea de reproducere neautorizată a unei topografii; infracțiunea de alterare fără drept a datelor sau programelor informatice; infracțiunea de spionaj informatic; etc. [6, p. 51].

Manualul Națiunilor Unite pentru prevenirea și controlul infracționalității sistematizează următoarele categorii de infracțiuni informatice, și anume: fraude prin manipularea calculatoarelor electronice; fraude prin falsificare de documente; alterarea sau modificarea datelor sau a programelor pentru calculator; accesul neautorizat la sistemele și serviciile informatice și reproducerea neautorizată a programelor pentru calculator protejate de lege [7, p. 57]. Totodată, potrivit studiului COMCRIM, realizat pentru Comisia Europeană de către prof. dr. Ulrich Sieber, de la Universitatea din Wurzburg, Germania, sunt prezentate următoarele categorii și sub-categorii de infracțiuni informatice: atingeri aduse dreptului la viața private și

infracțiuni cu caracter economic, precum: penetrarea sistemelor informatice în scopul depășirii dificultăților tehnice de securitate („HACKING”); spionajul informatic; pirateria programelor pentru calculator; sabotajul informatic; fraudă informatică; distribuirea de informații cu caracter ilegal sau prejudiciabil (propagandă rasistă, difuzare de materiale pornografice, etc.); și alte infracțiuni: infracțiuni contra vieții; infracțiuni legate de crima organizată și război electronic.

Cu prilejul Summit-ului G8 de la Denver, miniștrii de interne și de justiție ai statelor prezente la reuniune au luat act de intensificarea fără precedent a acțiunilor criminale în domeniul informaticii, la care a fost adoptat un document final. Astfel, reprezentanții G8 au discutat despre pericolul acestui tip de infracționalitate fiind clasificat în două mari domenii:

- criminalitatea informatică care are ca scop distrugerea rețelelor de calculatoare și sistemul de telecomunicații, fapt care produce pagube importante atât autorităților oficiale, cât și persoanelor private;
- organizațiile teroriste sau de crimă organizată care utilizează facilitățile noilor tehnologii pentru săvârșirea de infracțiuni deosebit de grave.

Comunicarea prezentată la sfârșitul Summit-ului G8 din anul 1997 cuprinde 10 principii și direcții de acțiune pentru combaterea criminalității informatice, idei care au fost citate în foarte multe Recomandări și Directive care au fost adoptate din 1998 până în prezent [8]. Conform comunicării prezentate au fost specificate următoarele *principii*: nu trebuie să existe nici un loc sigur pentru cei care comit abuzuri prin intermediul tehnologiei informatice; investigațiile și pedepsele aplicate acestor infracțiuni trebuie coordonate cu sprijinul tuturor statelor, chiar dacă nu se produce nici un fel de pagubă; legea trebuie să combată explicit fiecare infracțiune de acest tip; legea trebuie să protejeze confidențialitatea, integritatea și utilitatea bazelor de date informatice, precum și să sancționeze pătrunderea neautorizată în sistemele informatice; legea trebuie să permită apărarea și conservarea bazelor de date cu acces rapid, cele mai expuse din punct de vedere al atacurilor exterioare; regimul de asistență mutuală al statelor trebuie să permită informarea periodică și în caz de necesitate, în situațiile unor infracțiuni trans-continentale; accesul la baze de date electronice deschise trebuie să se poată realiza liber, fără acordul statului pe teritoriul căruia se află acestea; regimul juridic privind trimiterea și autentificarea datelor electronice utilizate în cazul investigațiilor informatice trebuie dezvoltat; extinderea unui sistem de telecomunicații practic și sigur trebuie cumulată cu implementarea unor mijloace de detecție și prevenire a abuzurilor; activitatea în acest domeniu trebuie coordonată de instituții și foruri internaționale specializate în domeniul informatic.

Totodată, *planul de acțiune* cuprindea următoarele direcții: utilizarea rețelei proprii de calculatoare și a cunoștințelor acumulate în domeniu pentru a asigura o comunicare exactă și eficientă privind cazurile de criminalitate care apar în rețele mondiale; realizarea pașilor necesari creării unui sistem legislativ modern și eficace pentru combaterea fenomenului care să fie pus la dispoziția statelor membre; revizuirea legislației naționale a țărilor membre și armonizarea acestora cu legislația penală necesară combaterii criminalității informatice; negocierea unor noi acorduri de asistență și cooperare; dezvoltarea soluțiilor tehnologice care să permită căutarea transfrontalieră și efectuarea unor investigații de la distanță; dezvoltarea procedurilor prin care pot obține date de interes de la responsabili sistemelor de telecomunicații; concertarea eforturilor cu ramurile industriale pentru obținerea celor mai noi tehnologii utilizabile în combaterea criminalității informatice; asigurarea de asistență în cazul unor solicitări urgente prin întregul sistem tehnologic propriu; încurajarea organizațiilor internaționale din sistemul informatic și cele din telecomunicații pentru creșterea standardelor și măsurilor de protecție oferite sectorului privat; realizarea unor standarde unice privind transmiterea datelor electronice utilizate în cazul investigațiilor oficiale sau private.

Analizând cele menționate supra, este evident faptul că fenomenul criminalității informatice este în continuă creștere, fiind generat de dezvoltarea avansată a tehnologiilor, acest fapt la rândul său determină facilitarea și crearea noilor oportunități pentru săvârșirea infracțiunilor informatice.

Avansarea și dezvoltarea noilor programe, aplicații, tehnologii și sisteme informatice, sub viziunea

utilității sociale are un impact pozitiv, dar tot odată impactul negativ acestor sisteme poate aduce la recrutarea asupra securității statului, securității cetățenilor, protecției datelor cu caracter personal, confidențialității și a libertăților fundamentale ale acestora, atât a persoanelor fizice cât și juridice.

Reieșind din analiza situațiilor practice pe teritoriul Republicii Moldova, avansează fenomenul criminalității informatice, din anumite aspecte persoanele care au fost prejudiciate în multe cazuri nu declară că sunt victime a infracțiunilor informatice, sau la declararea acestora instituțiile de stat nu sunt eficient antrenate în investigarea crimelor informatice fapt ce generează nedescoperirea acestora. Considerăm că în deosebi este important ca la nivel național cu privire la investigarea crimelor informatice să se recurgă și să se aplice procedeele probării prevăzute de CPP și la rândul său formarea unui grup sau sub-instituții specializate în tactica criminalistică și cercetare a infracțiunilor informatice.

Totodată, considerăm că instituțiile de stat responsabile de investigarea și cercetarea criminalistică a infracțiunilor informatice ar trebui să colaboreze cu organizațiile internaționale responsabile în prevenirea și combaterea infracționalității informatice, prin crearea structurilor, acordurilor de colaborare internațională mai eficientă, cu scopul descoperii rapide a infracțiunilor informatice comise pe teritoriul Republicii Moldova, cât și în afara acesteia.

Referințe bibliografice:

1. <https://www.coe.int/en/web/cdpc> (accesat la 15.01.2023).
2. Begu V. *Criminalitatea informatică*. http://www.academia.edu/9204220/CRIMINALITATEA_INFOMATIC (accesat la 15.01.2013).
3. Pavleanu V. *Drept penal european*. Ediția Lumen, Iași, România, 2018. p. 199.
4. *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985-XV din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 128-129/1012 din 13.09.2002. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74/195 din 14.04.2009.
5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO> (accesat la 17.01.2023).
6. *Ghid introductiv pentru aplicarea dispozițiilor legale referitoare la criminalitatea informatică*. Ministerul Comunicațiilor și Tehnologiilor Informaționale, București, 2004. p. 51-52.
7. Sfetcu N. *Manualul investigatorului în criminalitatea informatică*. Ministerul Comunicației și Tehnologiilor Informaționale, p. 57. <http://uploads.worldlibrary.net> (accesat la 17.01.2023).
8. <https://1997.2001.state.gov/issues/economic/summit/g8.html> (accesat la 18.01.2023).

APPROACHES TO CLASSIFICATION AND TYPOLOGY OF CRIMINALS: CRIMINOLOGICAL ASPECT

TATAR Olga,

PhD, Ass. Prof., Comrat State University,
ORCID ID: 0000-0003-2158-006X

Summary: The perpetrators of crimes differ from each other in demographic, legal, psychological and other characteristics, but on the other hand they are similar to each other and at the same time form stable groups, which leads to the need for classification and typology of criminals. The classifications offered by modern criminologists proceed from the moral and psychological characteristics of the offender's personality, the degree of social danger of offenders, its depth, persistence, and content.

To properly address the issues of classification and typology of criminals, it is necessary to establish the fundamental methodological approaches of scientific knowledge.

The classification is a stable grouping of the studied objects according to certain characteristics and is based on strict criteria of groups and subgroups, where each occupies a clearly fixed place, while the typology does not contain such differentiation.

Key words: the classification and typology of criminals, the identity of the criminal, moral and psychological characteristics, the object studied

Classification is nothing more than a system of subordinate concepts, classes, objects, and a specific field of knowledge or human activity, used as a means of communication between these concepts or classes of objects. Classification contributes to the movement of science from the accumulation of knowledge to theoretical understanding. By means of classification, objects are divided according to common grounds. The classification should include not only a part of the groups, but all groups of objects being classified. That is, the classification of criminals by age cannot be represented only from juvenile offenders and persons aged 25-30 years, but is constructed as follows: persons under 18 years old, from 19 to 25 years old, from 26 to 30 years old, from 31 years old up to 40 years old, over 41 years old.

Typology is a method of scientific knowledge, which is based on the division of systems of objects and their grouping using a generalized, idealized model or type. Typology reveals the similarities and differences of the studied objects, while trying to display their structure, to identify their patterns. Thus, in theoretical terms, typology, in comparison with classification, has a higher level of knowledge. When constructing a typology, there is no need to isolate all types without exception that make up parts of a cognizable object. For example, among criminals it is possible to single out and study one type.

The classification of criminals can be built on various grounds: sociological, including socio-demographic, and legal. The first includes: gender, age, level of education, level of material security, social status, family, social origin, employment in socially useful work, occupation, specialty, place of residence. The second includes: the nature, the severity of the crimes committed, the commission of a crime for the first time or repeatedly, in a group or alone, the duration of criminal activity, the object of criminal encroachment, the form of guilt.

According to the classification grounds presented, types can also be distinguished, for example, juvenile delinquents, female criminals, violent criminals, etc. Typology is the division of the whole into separate groups according to essential features. The most productive typology based on the crimes committed. Motive is an internal motivation for behavior, this is what it is for.

The classification of criminals can be built on various grounds: sociological, including socio-

demographic, and legal. The first includes: gender, age, level of education, level of material security, social status, family, social origin, employment in socially useful work, occupation, specialty, place of residence. The second includes: the nature, the severity of the crimes committed, the commission of a crime for the first time or repeatedly, in a group or alone, the duration of criminal activity, the object of criminal encroachment, the form of guilt.

According to the classification grounds presented, types can also be distinguished, for example, juvenile delinquents, female criminals, violent criminals, etc. Typology is the division of the whole into separate groups according to essential features. The most productive typology based on the crimes committed. Motive is an internal motivation for behavior, this is what it is for.

With the motives of criminal behavior, the following types are distinguished:

- „selfish” – it is made up of persons who commit crimes out of self-interest, greed, greed;
- „prestigious” – persons who commit crimes in order to take a higher social place in life, to gain authority;
- „gaming” – persons for whom the commission of a crime is primarily a game, excitement, an opportunity to experience thrills;
- „defending” – persons who, by committing a crime, protect themselves from real or imaginary dangers that threaten their life, health, honor, social status, material well-being;
- „violent” – persons who experience satisfaction from the fact that they cause pain and suffering to others;
- „sexual” – persons who commit crimes for the satisfaction of sexual needs.

It must be said that the question of determining the type of personality of a criminal who commits mercenary and violent crimes (robbery, robbery, extortion) is very complicated. It is necessary to proceed from what motives were the main ones. For example, if the robbery was committed for the purpose of enrichment, then the subject belongs to the „mercenary” type. Among juveniles, there are those for whom the commission of a crime resembles a game; they are classified as a „play” type.

Selfish motives dominate in theft or criminal acts associated with entrepreneurial activity, with the use of violence. The motives for violent crimes (murder, harm to health, rape, hooliganism, etc.) are quite diverse. The concept of violence reflects the external nature of the action.

Regarding crimes against a person, they can be committed for personal enrichment, so the perpetrators should be classified as a „mercenary” type. Some murders, bodily harm, even rapes are committed out of hooligan motives, motivated by revenge and jealousy. Consequently, there are some crimes that are determined by several, intertwined motives. Such motivations can be called mosaic.

There are several typological schemes of the offender's personality.

1. By the nature of the antisocial orientation and value orientations:

a) negatively disdainful in relation to another person and his most important benefits: life, health, bodily integrity, honor, dignity, peace of mind, etc. Such an attitude underlies intentional aggressive-violent crimes and hooliganism;

b) selfish-private property is associated with ignoring the human right to all types of property;

c) individualistic – selfish attitude to various social institutions and regulations, their general civil, official, family and other duties;

d) frivolous and irresponsible – an irresponsible attitude towards established social values, one's duties in relation to them, manifested in the commission of various careless crimes [8, p. 109].

2. According to the degree of public danger, criminogenic infection and personality activity:

a) especially dangerous – repeatedly convicted recidivists, who are characterized by stable criminal activity, characterized by active opposition to society, its values and norms (constant theft, robbery, robbery, hooliganism and serious crimes against a person; large-scale theft of property, bribery in especially large sizes) [8, p. 112];

b) dangerous – persons who have „fallen out” of the system of normal connections and communication, leading a parasitic lifestyle for a long time (vagrants, beggars, parasites), repeatedly convicted, suffering from alcoholism;

c) unstable – people who commit crimes (sometimes repeatedly), leading a lifestyle on the verge of socially acceptable and antisocial;

d) situational – persons whose public danger is expressed in behavior slightly.

3. According to motivational criteria:

– selfish;

– prestigious;

– violent;

– sexy.

The mercenary type is acceptable if it unites all persons who have committed any crime based on personal enrichment (theft, robbery, robbery, etc.). Among mercenary and malfeasance crimes, a group stands out that performs such actions from prestigious motives (to occupy a higher social position, etc.). Self-interest, understood in the sense of personal enrichment, acts in this case as an additional motive [8, p. 119].

It is more difficult to establish the personality type of criminals who commit violent crimes. It is necessary to proceed from what motives for the crime were the main ones. As practice shows, some robbery attacks are organized by the leaders of criminal groups to rally their members and subject them to their influence.

The motives for violent crimes (murder, bodily harm, rape) and hooliganism are very diverse. It would be a mistake to call violence a motive, because mentally insane people can commit acts of a violent nature for their own sake. The very concept of violence reflects both the internal content and the external character.

Some murders and bodily injuries are committed out of hooligan motives, motivated by jealousy and revenge, and the actions of persons can be attributed to the violent type, and the perpetrators of rape can be classified as sexual.

4. Depending on the ratio of consciousness and morality, there are:

a) antisocial (repeatedly committed, having a negative life position: thieves, swindlers, murderers);

b) asocial (for the first time committed, in the course of a random combination of circumstances: negligence, criminal arrogance, a state of passion).

Typology of juvenile offenders

The approach to juvenile delinquency provides for the identification of internal and external circumstances that affect the phenomenon of crime, while not limited to criminogenic factors and at the same time reflects the mechanism of their interaction on the phenomenon under study.

Juvenile delinquency is included in the structure of general crime, with its specific features and characteristics, so juvenile delinquency is singled out as a separate object of criminological study. The concept of juvenile delinquency is associated with crimes committed by persons aged 14 to 18 years, where the main distinguishing features of juvenile delinquency are:

a) *high latency* manifested in the peculiarities of the legal status and physical condition of minors, in their personal characteristics;

b) *unmotivated cruelty* due to the peculiarities of their mental and physical development;

c) *group character* – their main reason lies in age-related psychological characteristics, while a person loses his individual traits, his behavior is determined by the general mental complex inherent in the group as a whole. Drug addiction, sexual promiscuity and street hooliganism are of a group character.

d) *time and place of the crime* – up to 70-80% of crimes are committed by minors near their place of residence or study. Organized groups are more mobile and can commit crimes at a greater distance

from their place of residence;

i) *victims of criminal attacks* by minors often become acquaintances from among their peers or younger children. The victims of street attacks are strangers, and as a rule, these are the least protected categories of citizens – lonely passers-by, elderly people, and women;

f) *special territorial distribution* – in cities, robberies, robberies and theft of cars or other vehicles without the purpose of theft prevail. Rural areas have a higher proportion of theft, rape, murder, and bodily injury.

Features of legal consciousness play an important characteristic of the personality of juvenile offenders. They are characterized by deep defects in legal consciousness. Defects in the legal consciousness of juveniles who commit crimes are expressed in a negative attitude towards the norms of law, unwillingness to follow the prescriptions of these norms. A characteristic feature is the social circle of juvenile delinquents.

Psychologists studied the behavior of 707 children and found that aggression begins to manifest itself at the age of 16-22, also establishing a directly proportional relationship between the time spent in front of the TV and the number of people who subsequently became aggressive. Of course, violence has not appeared in society today, because it exists in every society [7, p. 78]. Garofalo argues that economic order is not the cause of crime at all; economic fluctuations can only be possible causes of a particular crime [6, p. 56].

Classification of female criminals and features their criminal behavior

Women's crime in Moldova is an independent social phenomenon, which follows from its systemic nature [14, p. 48].

Today, the number of women who commit premeditated murders and cause bodily harm, grievous bodily harm, has increased compared to the number of women who committed such crimes during the Soviet period.

The solution to the problem of female crime, in our opinion, is associated with the allocation of a historical factor associated with the personality of the criminal. In this sense, two concepts have been formed, the „moral theory”, whose representatives believe that, by nature, women are much more moral than men [13, p. 9].

The second is that women are not more moral than men, but rather the opposite. Much more acceptable is the first concept, which confirms the equality of women and men, both socially and legally.

The informative basis of the study under consideration is criminal statistics and a sociological survey of convicted women serving sentences for acts committed in a correctional institution of the country [15, p. 12].

From a theoretical point of view, it seems correct that the personality of female criminals is characterized by a number of features related to the motivation and goals of their criminal actions, a system of views and relationships, the content of needs, ways to satisfy them, which distinguishes them both from the personality of criminals and from the personality of a law-abiding woman [11, p. 64].

Criminal practice shows that among female criminals the number of educated people with higher education has increased [10, p. 34]. Many women have become businessmen, bank managers. In recent years, there has been an increase in crimes in the field of economic activity, also related to the professional activities of a female criminal: illegal banking, tax evasion from an organization, illegal obtaining a loan, illegal entrepreneurship. The structure of female crime is characterized by a relatively low level of violent crimes; they are committed mainly in the family and household sphere. Also in recent years, there has been an increase in the criminal activity of women in offenses related to drug trafficking; at the same time, they often act as organizers of such crimes committed by a group of persons.

Criminological aspects of the personality of a recidivist offender

Under the recidivism understand the totality of such crimes that are committed by persons previ-

ously convicted of other crimes.

Recidivism means that the original sanction was not sufficient to achieve the intended goal of re-educating the offender, and that; as a consequence, a more severe punishment is required in case of recidivism [4, p. 83].

For recidivists, unlike primary offenders, the total nature of the refusal of honest work is characteristic. As a rule, they do not have a stable job, they prefer occasional earnings. It was found that at the time of sentencing a quarter of repeat offenders were unemployed [3, p. 85].

The personality of a recidivist criminal is distinguished by a psychological structure marked by a certain specificity. Studies have revealed the presence of certain attributes: increased impulsivity, increased aggressiveness, heightened egocentrism, a tendency to affective indifference, etc. Repeat offenders are often illiterate and have a low level of education. Recidivists do not see the point in raising the level of education, they are uncompromising.

Among recidivists, the proportion of women is 2-3 times lower in case of primary crime. However, compared with male recidivists, female recidivists have more pronounced negative personality traits. We are talking about alcoholism, the number of convictions, the loss of positive social ties, homelessness, moral degradation, etc.

Typology of professional criminals

An important feature of the personality of a professional criminal is integration into the criminal environment. They relate to his belonging to a criminal environment, which is characterized by slang, a system of protection and tattoos.

The use of special slang, along with the general one for all criminals, is an indication of the personalization of some contingents of criminals. The designs on their body can be divided into three main categories: general tattoos, symbol tattoos, and tattoos with a cryptographic nature. Tattoos express the inner universe of the criminal. They reveal the criminal's belonging to a certain category of criminals or attraction to it. Therefore, tattoos are of interest not only forensic, but also forensic.

Depending on whether a person uses his position to commit crimes, one can distinguish:

1) persons using their working position for criminal purposes (here you can see professional criminals who are engaged in work to achieve their criminal intentions (hired in hotels to steal from tourists, etc.);

2) persons whose criminal activity is not related to any other socially useful activity.

The presence and nature of connections in the criminal environment implies:

1) professional criminals who act independently and do not maintain any links with other criminals;

2) professional criminals acting independently, but clearly maintaining connections in the criminal environment in order to ensure criminal activity, conceal crimes, and sell stolen goods;

3) professional criminals who commit crimes as part of an organized group in which roles are distributed in advance;

4) criminal authorities – the core of the criminal environment.

The modern criminal world observes a fairly precise stratification and hierarchy. So, A. Gurov analyzes professional criminals through the prism of the hierarchy that has developed in the criminal environment, which is the core of this environment, its professional side [12, p. 38].

Identity of a serial killer

Serial murders are a type of murder, i.e., the intentional infliction of death on another person. Serial murders are a set of murders that are committed sequentially and with a gap in time by the same criminal. At the same time, the motive, purpose and method of committing these murders match up [1, p. 194].

The factors that act as catalysts for the aggressive behavior of serial killers are:

– the individual characteristics inherent in the victim, namely, features of appearance, psychologi-

cal type, age;

- the behavior of the victim in a certain situation, namely the gullibility of the victim, conflict behavior, etc.;

- other objective factors of a particular situation.

According to the features of the commission of serial murders, they are divided into unprepared (disorganized murders) and prepared (organized murders). In practice, serial killings are usually organized. If we analyze the majority of serial murders committed, then the way these murders were committed and the nature of the crime scene indicate that the killer thought well and carefully carried out his plan. These factors distinguish most serial killings from disorganized killings [9, p. 143].

As a rule, serial killers are well versed in criminal law. Knowing the peculiarities of investigating this type of crime, they feel a certain pride in the fact that they can direct the investigation on the wrong track. In his criminal activities, an organized criminal tries not to leave witnesses and, as a rule, carries a weapon with him for this purpose. A serial killer often transports his victim from the scene of the murder.

When committing crimes, serial killers show specific selectivity in choosing their victims. The first stage of the criminal behavior of serial killers is characterized by the fact that they appoint persons of any appearance, gender or behavior to the role of the victim. Serial killers show their aggression at the first stage of criminal behavior regardless of the characteristics of the victim.

At the second stage, the criminal behavior of the serial killer is characterized by a certain specialization in relation to the choice of the victim. Also, the signature of a serial killer is indicated by the specific dynamics in the choice of places for him to commit murders, the ways in which he gets to know the victims, and the methods of committing murders. The location of the murder and the way in which the victim is introduced to each other are quite varied, but in most cases they are inextricably linked with the serial killer's circle of friends or with his professional activities [16, p. 38].

Conclusions:

1. The use of the typology makes it possible to classify criminals into minors, women, and prisoners, professional and serial criminals and reflects the real situation with regard to the phenomenon of crime not only in the Republic of Moldova, but also in the world.

2. Typology plays an essential role both in criminology and in other areas such as criminology, penitentiary science, and judicial law.

3. The criteria for distinguishing criminals in typologies are made in two aspects: a) the degree of bias of criminals b) the nature of the crimes committed.

4. The classification that divides offenders into: juveniles, women, from places of detention, recidivists and serial offenders, includes several criteria necessary for a typology, where each time three criteria coexist: subjective, objective, legal, social categories and psychopsychiatric states.

5. Offenses have a certain degree of awareness of criminal illegality underlying issues related to the offender's orientation or disposition.

6. The family is the main factor in the moral socialization and social integrity of the individual, which imprints the most persistent moral traits. Any deficiency of the family group, dysfunction of its stability and cohesion of family members, causes a number of personality disorders and aggressive behavior.

7. The personality of a juvenile delinquent is characterized by an amorphous state, lack of ambition, bad morals, disorganized families or single parents, all of which are or can be factors that give rise to a state of risk for possible criminal behavior.

8. Women's crime in the Republic of Moldova is an independent social phenomenon, which currently means continuous growth.

9. Recidivists are distinguished by low intelligence, and among the personality traits: affective indifference, increased impulsivity, egocentrism, a tendency to oppose, skepticism and great resistance to the process of re-education.

10. A professional criminal is fully integrated into the criminal environment, and his crimes are characterized by an increased degree of difficulty in detecting, possesses criminal skills.

Bibliographic references:

1. Antonyan Yu.M., Enikeev M.I., Eminov V.E. *Psikhologiya prestupnika i rassledovaniya prestuplenii* [The psychology of criminals and crime investigation]. Yurist Publ., Moscow, 2019. 294 p.
2. Belkin R.S. *Kurs kriminalistiki* [A course in forensic science]. Vol. 3, Moscow, 2016. 381 p.
3. Bujor V. și al. *Elemente de criminologie*. Ed. Știința, Chișinău, 1997. 159 p.
4. Bujor V., Bejan O. *Criminalitatea recidiviștilor. Lecție*. Ed. Lyceum, Chișinău, 1998. 265 p.
5. Camplong L. *Pauvres en France*. Ed. Hatier, Paris, 1992. 381 p.
6. Neveanu-Popescu P. *Dicționar de psihologie*. Ed. „Albatros”, București, 1978. 194 p.
7. Rădulescu S., Banciu D. *Introducere în sociologia devianței juvenile. Adolescența între normalitate și devianță*. Ed. Medicală, București, 1990. 291 p.
8. Aminov I.I. *Legal psychology: textbook for university students studying in the specialty „Jurisprudence”*. UNITY-DANA, M., 2012. 331 p.
9. Begunova L.A. *Problems of developing and using a psychological and forensic portrait of a suspect in the disclosure of rapes and murders associated with sexual acts: dissertation of a candidate of legal sciences*. Moscow, 2002. 243 p.
10. Vostryakov V.M. *Extortion: criminal law and criminological problems*. Legal Literature, Moscow, 1997. 285 p.
11. Gabiani A., Melikishvili L. *The social face of female criminals and prostitutes*. Research Center for the Problems of Combating Crime of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Georgia, Tbilisi, 1993. 371 p.
12. Golodnyuk M.N., Zubkova V.I. *Crime prevention*. MGU, Moscow, 1990. 221 p.
13. Inshakov S.M. *Foreign criminology*. Ed. INFRA MNORMA, Moscow, 1997. 231 p.
14. Kuznetsova N.F., Minkovsky G.M. *Criminology. Textbook*. Moscow, 1998. 532 p.
15. Curly L. *Defile in a prison uniform*. Belarus, 176 c.
16. Homenkov R.O., Akhmedshin R.L. *Classification of serial killers: synthesis of results*. 2016. 179 p.

ANALYSIS, CLASSIFICATION AND TYPOLOGY OF CRIMINALS

TATAR Olga,

PhD, Ass. Prof., Comrat State University,
ORCID ID: 0000-0003-2158-006X

MIHALACHE Iurie,

PhD Hab., Ass. Prof., University of Political and Economic Studies „C. Stere”,
ORCID ID: 0000-0002-7474-7487

Summary: Today, the problem of the identity of the perpetrator has become more attractive. The relevance of the presented article is due to the study of typology, classification, psychological analysis of the personality of the criminal, as well as the stratification of criminals. The activity of the criminal is due to his psychological characteristics. Determining the subject of proof, it is necessary to clarify the circumstances that to some extent influenced the degree and nature of the responsibility of the accused, as well as a number of other circumstances that to some extent characterize the personality of the accused, but so far the volume of such circumstances has not been sufficiently complete installed. Thus, the analysis, typologies and classifications of the offender are subject to study and establishment, while being one of the important tasks of criminology. It is very important to analyze the personality in interaction with the social environment, i.e. their interaction. I would like to note that the political, cultural and socio-economic aspects of society to a greater extent have an external impact on the formation of the crime mechanism, while psychological characteristics form the internal content.

Key words: typology, classification, criminal personality analysis, political, cultural, socio-economic aspects.

The novelty of the presented research lies in the study of the typology, classification and stratification of criminals, namely in a comprehensive and detailed study of criminal law and criminological aspects that are directly related to the typology, classification and stratification of criminals.

The aim of the study is to analyze the typology, classification and stratification of criminals, through a number of tasks, namely: presenting an analysis of the concept of the criminal's personality and identifying approaches to the classification and typology of the criminal's personality.

In criminology, based on the generalization of data on the persons who committed the crime, it is customary to carry out their classification and typology [2, p. 56]. Let's start by dividing the categories „classification”, „typology” [3, p. 35].

Classification (from Latin, classis – category, sample, group, class; *facio* – I do) division into interconnected species (classes). Typology (from ancient Greek, *τύπος* – imprint, image; *λόγος* – word, thought, teaching) is a statement of the fact of division into types that really operates in society. Thus, a classification can be the basis for a typology (and vice versa). One of the main classifications of the typology of criminals is according to the direction of the motivation of the criminal.

So in the 1970, a classification was revealed, which is based on this feature: negative motivation for the individual and its benefits underlies violent crimes, selfish motivation underlies service crimes, mercenary-violent crimes.

So, the typology of criminals depending on the direction of criminogenic motivation. According to it, in the 1990, researchers proposed a typology: selfish; careless, political; violent; abnormally sexual; at the same time, highlighting several types of criminal personality, for example, in the 1960-1970, criminals were divided into 3 types [2, p. 63]: „malicious criminal”; „situational” offender; „intermediate” offender.

Regarding the typology of criminals according to motivational stability, here we will talk about a five-term typology of criminals, namely, at the end of the 1970, E.F. Pobegailo, A.B. Sakharov and others

adopted a five-term typology of criminals. The number of „accidental” criminals included: persons who committed a crime for the first time; persons who have committed minor crimes; persons who committed a crime as a result of a random combination of circumstances. The next group is represented by „situational” criminals: i.e. those who have committed grave and especially grave crimes for the first time; or who have committed crimes under the influence of an extremely tense long criminogenic situation; those who in everyday life and at work showed themselves on the positive side. The group of „unstable” criminals included persons: those who committed a crime for the first time, but who had previously systematically deviated from social norms and had previously committed immoral acts and offenses. „Malignant” criminals are those who have repeatedly committed crimes [3, p. 60].

The fifth group includes „particularly dangerous” criminals – persons who have committed especially dangerous crimes in a state of especially dangerous recidivism (they are sentenced to death or life imprisonment). This kind of typology cannot be called exhaustive, but it gives a real idea of the criminal's personality types.

To characterize the personality of a criminal means to explore and determine the typological criminogenically significant qualities of an individual [6, p. 33].

The personality of the offender is nothing but a combination of the typological qualities of the individual that determined the criminal act committed by him.

As we can see, three gradations are defined in the typology of criminals' personalities:

- 1) the general type of the offender;
- 2) the identity of a criminal of a certain category;
- 3) the identity of a certain type of criminal. These gradations are related to each other as general, special and singular. Since the social core of the personality is its orientation, the system of life relations, motivational and value orientation, then this core should determine the type of criminal [3, p. 68].

The basis of the typology of criminals is the degree of their desocialization, a measure of social and value behavioral maladaptation. In the legal literature, there are approaches to the typology of the criminal's personality [4, pp. 45-52].

According to the degree of social maladaptation, two types of criminal personality can be distinguished:

1. Antisocial type – the type of „malicious” criminal.
2. Asocial type – „less malicious” type of criminal.

Based on the psycho-regulatory basis, we single out the type of personality of the criminal, which is characterized by defects in mental self-regulation, i.e. persons who committed a crime for the first time and in the course of a random combination of circumstances. These are people who failed to resist the criminogenic situation and with a low level of self-control. It should be noted that the type of criminals with defects in self-regulation is divided into four varieties:

- a) persons allowing criminal negligence, inaction;
- b) persons who commit crimes through extreme arrogance;
- c) persons who commit crimes through strong emotional disturbance and illegal actions of other persons;
- d) persons who commit crimes as a result of increased situational maladjustment.

According to the content of the value-oriented orientation of the individual, groups of criminals are distinguished as:

1. *Criminals with an antisocial mercenary orientation are those criminals who encroach on the main property of society. This group is divided into four subgroups:*

- a) a selfish-economic subgroup of criminals;
- b) mercenary-service subgroup of criminals;
- c) thieves – persons with mercenary encroachments related to the secret theft of property;

d) scammers.

2. *Criminals with an antisocial mercenary-violent orientation* – persons with mercenary encroachments, combined with violence against a person.

3. *Criminals with an inhuman, aggressive orientation* – persons with an extremely disdainful attitude towards the life, health and personal dignity of other people. There are four sub-groups here:

a) bullies b) malicious hooligans; c) persons causing damage to the honor and dignity of a person through insults and slander; d) persons committing aggressive and violent actions against a person – murder, rape, infliction of bodily harm.

Thus, the personality of a criminal is a set of negative socially significant features of a criminal, manifested in a specific criminal act. The qualities of the perpetrator's personality should be considered from the point of view of their hierarchy. And here both the general value-oriented scheme of the individual and the psychological characteristics of certain categories of criminals come to the fore [2, p. 84].

Forensic psychological classification of personality

On the psychological side, activities related to the administration of justice include a number of common features, similar psychological components to the activities of an investigator, and at the same time have their own specifics. So, if at the preliminary investigation the main task is cognitive activity, then in court the main task becomes constructive activity, because. It is the court that decides the case on the merits; however, constructive activity is realized after the realization of knowledge, on the basis of the collected, evaluated, and also verified information. The purpose of cognitive activity in court is to obtain evidence for sentencing.

The psychology of the defendant's behavior is determined by negative mental states, such as: stress and frustration. The defendant is deprived of rest. Natural excitement, after a long period of time in complete loneliness of imprisonment, as well as fear and shame, painfully affect him [2, p. 89].

There is an audience in court that restrains the actions of the defendant and forces him to act cheekily in order to hide his timidity, while emphasizing his independence. In a number of cases, the audience suppresses the defendant, and in a number of cases, supports him if he understands that she treats him sympathetically, because with like-minded people, he will be more confident. Also, the participation in the case of a lawyer providing assistance to the client gives confidence to the defendant, which adds calmness to the mental state of the defendant on the eve of his interrogation in court.

The interrogation of victims and witnesses in court is characterized by psychological characteristics. There are a number of psychological circumstances that must be taken into account both by the court and by the accuser and defense counsel participating in the consideration of the case. First, forgetfulness, which depends on many reasons, such as: a) proactive inhibition; b) retroactive braking.

Thus, there is a need for the court and participants in the process to exert a psychological influence on these witnesses and victims in order to encourage them to remember the facts they forgot, the circumstances that are important for the case under consideration. Asked questions should be constructed in such a way that each previous question prepared the next one, and each subsequent one would be a logical continuation of the previous one. Difficulty is the interrogation of juvenile and minor witnesses and victims, which can lead to false testimony. The court should take into account that juvenile and minor witnesses and victims are very easily suggestible. Therefore, before them it is necessary to put clarifying, detailing, control questions.

The interrogation of these persons is complicated by the fact that they are influenced by the atmosphere of the court session. Therefore, the Code of Criminal Procedure of the Republic of Moldova prescribes a number of conditions that guarantee the possibility of a successful judicial interrogation. So, when interrogating a minor witness up to fourteen years old, and at the discretion of the court – up to sixteen years old, the presence of a teacher is necessary. If the court deems it necessary, it will also summon the witness' parents or other legal representatives. The court has the right to invite these per-

sons to establish psychological contact with minor witnesses.

Motivational sphere of the offender's personality

There are certain motives in criminal behavior. Lawyers believe that crimes are committed mainly out of self-interest, revenge, jealousy, hooligan, sexual urges [2, p. 93].

Motives contain needs that determine the direction of motives. Individual actions are mainly directed not by one, but by several motives that are in complex hierarchical relationships, for example, theft is based not only on selfish motives, but also on the motives of self-assertion of the individual in the eyes of a prestigious (reference) group. It is the motives that are unconscious in nature. Therefore, criminals in many cases cannot clearly explain why they committed a given crime. Thus, summarizing the above, the following motives of antisocial activity are distinguished: motives of self-affirmation (status), protective, substitutive, game motives, motives of self-justification.

Motives for self-affirmation. The need for self-affirmation is the most important need that stimulates the spectrum of human behavior, manifested in the desire of a person to assert himself at the individual level, social, socio-psychological. The assertion of personality at the social level implies the desire to capture social status, i.e. to the achievement of a social role position, manifested with the recognition of the individual in the sphere of professional or social activity. So, among the bribe-takers and embezzlers there are people striving for approval at all levels. By committing a mercenary crime, a person resolves internal as well as status problems, because becoming the owner of material goods a person gains confidence, reducing anxiety about social certainty.

Self-affirmation is the leading motive for rape, because it is rape that acts as a satisfaction of sexual need, but also as a manifestation of a private-property psychology, as well as a primitive attitude towards a woman.

Protective motivation. A significant number of murders have a subjective, unconscious, sense of protection from an impending external threat. Fear of possible aggression contributes to the commission of aggressive actions. So protective motivation can be rape, and subsequently the murder of the victim, this is when the behavior of a woman is perceived by the criminal as degrading his manhood.

Replacement motives. The essence of these actions is when the goal becomes unattainable, and then the person wants to replace it with another – accessible goal. Thanks to such actions, neuropsychic stress is relieved.

Game motives. The main motives of criminal behavior are quite common among thieves, robbers, swindlers. Representatives of criminals – „players” include those who commit crimes not only for material gain, but also for the sake of the game, the thrill.

The motives of self-justification are the universal motives of criminal behavior: the denial of guilt and, at the same time, the lack of remorse for what they have done. Condemnation of one's actions is very rare. The motives for self-justification of criminal behavior are expressed in: a distorted idea of a criminal situation, as a result, there is an illusion that the application of criminal punishment is not mandatory; exclusion of liability for a criminal situation; presenting oneself as a victim of coercion, deceit and deception of other persons; denial of the victim of the crime and the subject of the criminal assault; embellishing their role in the crime committed; ennobling the true motives of their actions; presenting themselves as a victim of abnormal living conditions that pushed them to commit a crime. Crime can be viewed as a deviation from the norm of interaction between a person and the environment, while the hooligan manifestations of one person can serve as an emotional signal and an example for others to follow [5, pp. 5-12].

The psychology of persons who have previously committed murders reveals their dependence on another person. For example, for killers, free and independent adaptation to life has always been a problem. Dependence can be realized both with the victim and with another person, then the crime acts as dependence on a third person [1, pp. 356-373].

Conclusions:

1. The identity of the offender – a set of negative socially significant features of the offender, manifested in a specific criminal act.

2. The identity of the offender should be characterized by a combination of such features as: a) the type of crime committed – the object of criminal encroachment, the severity and nature of the criminal consequences: committing a crime for the first time, „accidentally”, repeatedly, systematically or recidivist; b) the form of guilt, motive and purpose of the crime; c) the way the crime was committed as an indicator of the intensity of the antisocial orientation of the offender; d) the situation and reason for committing the crime; i) existence of aggravating and mitigating circumstances; f) the attitude of the offender to the committed act – the behavior of the offender after the commission of the crime (surrender).

Bibliographic references:

1. Edwin D., Driver. A. *Critique of Typologies in Criminology. The Sociological Quarterly*. Vol. Published By: Taylor & Francis Ltd. 9, no. 3, 2018. pp. 356-373.
2. Enikeev M.I. *Legal psychology: A textbook for universities*. Publishing house Norma, M., 2001. 517 p.
3. Malkov V.D. *Criminology. Textbook*. ZAO Yustitsinform, M., 2014. 117 p.
4. Smirnov L.V. *Typology of the personality of a post-penitentiary recidivist*. In: Scientific Bulletin no. 1, 2021. p. 45-52.
5. Filippova O.V. *Classification and typology of recidivist criminals*. In: Criminal Justice, no. 4, 2022. p. 5-12.
6. Chufarovskiy Yu.V. *Legal psychology. Tutorial*. Law and Law, M., 1997. 320 p.

UKRAINIAN MIGRANTS AS VICTIMS (TRENDS IN EUROPEAN VICTIMIZATION)

TULIAKOV Viacheslav,

Ph.D., professor, National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-2716-7244

Summary: New aggressive war in Europe need to understand how preventing activity should be in a dissonance with developing public and social relations. Therefore, the problem of interrelationships of consequences of war, crime, modern victimology, human rights, and criminal justice highlights the idea to protect victims of crime and abuse of power on individual and collective level. To properly organize it one could show the main trends in Ukrainian primary, secondary and tertiary victimization of Ukrainian people during war in UA. Additionally we should defy social control schemes through victimization tendencies` analysis. Special attention is devoted to war and crime interrelationships in context of fragmentation of international criminal law, victims` reparations, and criminal policy development.

Key words: victimization, security, penal law, victim, human rights, war.

February 24, 2023 – a calendar year of Russian aggressive war against Ukraine (UA). A huge number of changes in life, social values, interactions, legal solutions notwithstanding from what side you are. The ideas on sanctioning and declaring Russia as the state-terrorist that have been spread in the beginning of 2022 by academia and realized in political statements, joint declarations, sanctions packages, etc. Ukrainian news are at the top of the list, and victims` treatment became a trend in the whole world, causing unexpected reactions from survivors of military conflicts in other parts of the planet. As Henry Kissinger said: „Ukraine has become a major state in Central Europe for the first time in modern history. Aided by its allies and inspired by its President, Volodymyr Zelensky, Ukraine has stymied the Russian conventional forces which have been overhanging Europe since the Second World War” [1].

Predictably, criminologists recognize that this European war requires an understanding of how new global and regional imbalances and conflicts affect the Rule of Law. The goal is to identify functions of stable criminal legal systems in situations of social chaos. New narratives, attitudes, political decisions, and fears can overwhelm the collective consciousness and foster a growing fear of war, crime, starvation, leading to victimization of people and society. As such, criminologists must challenge new social control schemes from the perspectives of international actors, state, perpetrator, victim, and civil society attitudes, including victimizing tendencies towards crime and abuse of power.

New era needs to clarify new emergent criminal policies as part of international and state`s public policy in preventing deviance and treatment of victims.

These emergent criminal policies concepts development is based on victims` fair treatment landscape through protection of human rights.

But there are huge contradictions in the way of how we could do it.

„More than 13 million people are displaced, about 8 million of them abroad. The war is taking place on Ukrainian soil, with its cities being bombarded to rubble, its factories razed, its people turned destitute. If the war grinds on like this for years, it will be worth asking – are we letting Ukraine get destroyed in order to save it?” – asked Fareed Zakaria from CNN [2].

Despite these fearful notices, to Ukrainians the only way is victory. Victory to protect their European choice, their Motherland, their urge to Freedom, to decolonization from the Past. With approximate war

casualties since February 24, 2022, around 120,000 and average UA family size in 2.59, at least 310,000 Ukrainian citizens have lost direct family members dead or wounded [3]. If we include more distant relatives, the number rises to millions. Almost every Ukrainian citizen has now felt the direct consequences of the war on their ordinary lives – economic, political, and cultural. With every day that the war is progressing, the questions as to what are they suffering for, have been generated in numbers. Unfortunately, this way is accomplished with thousands of victims not in my own country, but in our neighborhood, beyond Ukraine. Due to UNCHR data, as of March 7, 2023, 8108448 Ukrainian refugees recorded across Europe, 4890 639 Refugees from Ukraine registered for Temporary Protection or similar national protection schemes in Europe. Approximately 3000000 people have fled to RF and Belarus. Border crossings from Ukraine (since 24 February 2022) rise to 19, 293, 161, accordingly border crossings to Ukraine consist of 10823841. An additional 105,000 people moved to the Russian Federation from the Donetsk and Luhansk regions between 18 and 23 February. 5,914,000 is an estimated number of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine. Therefore, a probable number of UA refugees and IDPs exceeds 24000000 persons since February 24, 2022 [4]. Half population of the country became forced nomads.

While there is no doubt that many Ukrainian refugees in Europe have experienced hardship and challenges, including discrimination and xenophobia, the level of victimization can vary greatly depending on the individual's circumstances and the host country's policies and attitudes towards refugees. Despite their primary victimization due to the war and their need to flee their homes, Ukrainian refugees in Europe are at great risk of falling victim to organized crime, sexual exploitation, human trafficking, illegal supply chains, as well as classical crimes such as theft, burglary, and fraud, etc. [5]. While Ukrainian refugees can be targeted at different stages of their journey, Europol said the highest risks concern the targeting of victims under the presence of promising transportation, free accommodation, employment or other sorts of support [6].

Spanish police has informed a couple of days ago that they had arrested a group of Slavic thieves whose specialization was robbing their fellow rich citizens. They are believed to have broken into seven homes of Ukrainian refugees in the eastern provinces of Alicante and Murcia on Spain's Mediterranean coast. Police said they had recovered stolen goods and cash worth €1.25 million (\$1.32 million), including a stamp collection valued at around half a million euros, jewelry and computers [7].

Another example. Spanish police have broken up a network they say operated three illegal tobacco factories where Ukrainian refugees worked extremely long hours in poor conditions. To avoid getting caught, the refugees were not allowed to leave the factory premises. Police seized 10 tons of tobacco leaves and 3.5 million packs of cigarettes worth €37.5 million, as well as luxury vehicles, jewelry and large quantities of cash during their raid. More than 20 homes, industrial buildings and shops were also searched. Migrants lived 'crammed together' in factories [8].

These numbers of UA reach and poor people stressing from war and being victimized before and in the process of their travel, need some extra explanations. Approximately 3,000,000 of them are so called pendulum migrants who came to UK and Europe every year to season work after liberating Schengen Regime to UA citizens. Nearly 5 000 000 refugees from Ukraine registered for Temporary Protection or similar national protection schemes in Europe. Among the 11 000 000 who have returned to Ukraine, we find a huge amount of season workers who has returned for three months to UA and then will arrive again to Europe in order not to violate Temporary Protection Directive conditions, and moms with children fleeing from hostilities of war for a couple of spring months and then returning. Those who are not familiar with language and professions are staying for a couple of months in the border countries of UA Crisis Response (Romania, Poland, Hungary, etc.). Those who have previous arrangements or specialties are finding success in the West ongoing to work in European neighborhood, formatting their cultural alliances and assimilating in European ones [9; 10]. Surely, that should relate to secondary victimization

that depends on lack of services, implication of different kinds of state bureaucracy, negative attitudes, fear of migrants and hate speech. Different countries have different levels of help. While Germany and Ireland are compensating housing and costs of living to UA migrants, some countries provide only access to right to education, social services, freedom of movement, etc. That is also connected with some marginal tendencies when some UA citizens, fleeing from war and registering for temporary protection in EU misuse their rights for the reason of obtaining additional money*. Thus, in some EU neighboring countries system of obligatory periodical registration of UA migrants who received material help from the State, was created...

There is a gap, influenced on victims' marginalization from one side, and states' interests to use migrants' resources. In a country with high demand of migration: „The war is only a trigger that continues to force Ukrainians to go abroad, and they would return to their homeland, but some host countries have been preparing for their arrival for years... In nominal terms, each Ukrainian in Poland additionally created almost 5.8 thousand dollars of GDP, while a Pole – only about 1.9 thousand dollars of GDP. When the Polish government announced in March 2022 the allocation of \$1.7 billion to support 1.2 million Ukrainian refugees, it deliberately went to such costs to ‘hook’ them in Poland, because they understand the additional income each Ukrainian will bring to the Polish economy... 30% of those who left after February 24 are already working in Poland”, – notes one of the leading Ukrainian economists in local media interview [11]. According to the UNCHR surveys, Ukrainian refugees highlighted accessing employment, language courses, childcare, education, housing and other forms of support, particularly for those with specialized needs, as important factors influencing their ability to stay in host countries, and many expressed difficulties planning for the future given the uncertainties surrounding the conflict [12]. Some polls show that nearly half of UA migrants will stay in EU after war, because of family's assimilation, and husbands and dads who were forbidden to cross the borders due to martial law, will join their families in Europe, adding great privileges to EU inner market.

In any case, victims of war in UA are ready to spend huge sums of money in the European neighborhood. In 2022, according to the National Bank of Ukraine, the total spending of Ukrainians abroad tripled to \$2 billion per month compared to the previous year. Consumption of goods and services has increased, as well as public consumption, in particular in the field of housing infrastructure, healthcare and education systems. Thus, despite the initial challenges for the recipient countries from the inflow of Ukrainian migrants, the benefits for the economies of these countries are greater in the medium and long term due to the active integration of Ukrainians both in the labour market and in society. After the outbreak of war, Ukrainians transferred abroad 7 times more money from their bank accounts than in peacetime. According to the results of May-December 2022 there was a sharp increase in the outflow of money abroad from the accounts of Ukrainians. National Bank stated that during this time, individuals increased the number of card transactions abroad by 4 times and the volume of funds spent abroad by 7.3 times: the number of foreign payments of Ukrainian citizens increased from 59.3 mln. to 256.3 mln; the volume of payments of Ukrainian citizens abroad increased from UAH 49.7 billion to UAH 361.4 billion. Money from the accounts of Ukrainian banks flowed out in different ways. Most of the operations (by volume) are withdrawals of cash abroad, the total volume of which amounted to UAH 189.7 billion. Another 171.7 billion UAH our people spent, paying by cards in foreign stores and service networks. What the authorities explained by the large flow of refugees after February 24, 2022. According to the NBU, cumulatively in Ukraine and abroad people spent in May-December 2022 5.2 billion card transactions totaling 3.4 trillion UAH – this is 4.1% more by number of payments and 56.9% more by amount compared to the same period of 2021 [13].

* There are some cases when UA citizens fled for material help to EU countries, renting out their estates to UA IDPs who came from East, primarily influenced by armed aggression, and then return to UA living for rent and EU help. We know also that some borderline ethnic groups with double passports, living legally in one country, moved to another asking for material help from neighboring government and social services as UA refugees.

The European Central Bank expects that the participation rate of Ukrainian refugees of working age in the labor force of the Eurozone countries will be between 25% and 55% in the medium term. Estimates of the potential growth of the labor force in the EU are 0.2-0.8%, or 0.3-1.3 million people [14].

Surely, migration has its positive economy background. However, migrants and IDPs have to deal with a huge psychological trauma. Stress, fear, anger, hate, anxiety, nostalgia and frustration are everyday companions of UA forced migrants. I remember myself noticing Russian rockets flying over my home in Odesa, standing 21 hours in a row waiting for UA border-crossing, sleeping in Chisinau hotels' sauna because of late arrival and cancelling of my booking, leaving relatives and friends at home, trying to find a new life in a new country, watching the news on the ongoing war... Before the full-scale war, 4% of UA people had nightmares all the time. And now it's a third of population. Surely peoples' minds are flexible but in a constant stress there is a tremendous amount of negative impact.

Therefore the primary and secondary victimization of victims of aggression against Ukraine, is to be considered as direct victimization of genocide, war crimes, crimes against humanity and the limitation of the rights to compensate and redress in national criminal and civil law as well as in International Humanitarian Law.

Due to the UN soft law and IHL there existed different forms of reparation: restitution, compensation, rehabilitation, satisfaction, and guarantees of non-repetition, I remain. „Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law” [15]. Right to redress, rehabilitate and to compensate goes close to violations of arts 2, 3, 5, 8, art. 1 of 1 Protocol of European Convention on protecting of Human rights and fundamental freedoms. More then 58 billions of USD that belong to RF and their oligarchs were frozen. But usage of this money to compensate and repair UA victims and damaged economy is restricted, because compensation needs confiscation. Complex holistic approach based on mutual recognition of all parties' rights and obligations should give positive effort in combatting war crime and new law constructing as the result of new security paradigms based on the internationalization of domestic laws. The shift for criminalizing non-obeying with sanctions on the EU level is a strict argument for the abovenamed proposal [16].

Tertiary victimization in Ukrainian society is influencing not only on families of victims, or even witnesses of Russian terror. It is also connected with promotion of Russian oriented ideology and narratives, and certain treatment of victims. Since Odesa Massacre in 2014, hate and fear, misuse of narratives of Nazi ideology and the promotion of stereotypes of immortal the international Slavonic role in bipolar world leads to „evil empire thinking”. While the potential diffuse victims may not be the intended victims or primary target, they have still been victimized because of the crimes and violations of international law committed in contradiction with art 8-13 of ECHR (hate crimes and narratives of dehumanization through the idea of the denazification of Ukrainians).

Finally, the EU initial intelligence analysis of different criminal threats identified crime patterns in a number of areas including human trafficking, online fraud, cybercrime and firearms trafficking. Thus, according to some experts' opinion, the evolution of the situation in Ukraine may potentially lead to an increase of criminal activities (and primary, secondary and tertiary victimization) in all 10 EMPACT priority crime areas [17].

To resist this trend it is important to use human rights law as the basis for the development of criminal law and the scientific foundations of criminalization, taking into account victimological knowledge. The security of the state depends on the vector of development, ideology of victimizing society (victim-lamb, victim-hero), absolutization of human rights and harmonious (proportional and legal) responsibility for their violation. Therefore, the security of the individual cannot be secondary to the security of society or the state. Equality, legal certainty, proportionality, predictability, subsidiarity, legality as principles of criminal law and socio-legal grounds for criminalization should be considered exclusively in the vector of

the primacy of the rights and safety of all victims of a criminal offense, complementarity of coercion and decent treatment, compensation, restitution and rehabilitation, satisfaction, and guarantees of non-repetition of harm to the victim.

Bibliographic references:

1. Kissingner H. *How to avoid another world war*. The Spectator magazine issue, 17 December 2022, https://www.spectator.co.uk/article/the-push-for-peace/?fbclid=IwAR3hIAbQ5XY-eegtcqFwsOZL-G_9E1yLEYFXrpMrjNe2wiK5q-m-LzdKEHY4.
2. Zakaria F. Opinion: *There is a path to ending the Ukraine war*. <https://edition.cnn.com/2023/02/24/opinions/fareed-zakaria-ukraine-column/index.html>.
3. *Counting Civilian Casualties. An Introduction to Recording and Estimating Nonmilitary Deaths in Conflict*. Taylor B. Seybolt (ed.), Jay D. Aronson (ed.), Baruch Fischhoff (ed.), Oxford academic publishing, 2013. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199977307.001.0001>.
4. *UNCHR Ukraine situation Flash Update*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
5. *Human traffickers luring Ukrainian refugees on the web targeted in EU-wide hackathon*. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/human-traffickers-luring-ukrainian-refugees-web-targeted-in-eu-wide-hackathon>.
6. Sanchez E. *War in Ukraine raises fears over crime threat in Europe*. EU Observer 9th March 2023 <https://euobserver.com/world/154743>.
7. *Spain arrests 10 for robbing Ukrainian refugees* [news@thelocal.es 4 Mar, 2023](https://www.thelocal.es/20230304/spain-arrests-10-for-robbing-ukrainian-refugees/). <https://www.thelocal.es/20230304/spain-arrests-10-for-robbing-ukrainian-refugees/>.
8. *Spain: Ukrainian refugees exploited in illegal tobacco factories* InfoMigrants. Published on: 2023/01/23. <https://www.infomigrants.net/en/post/46278/spain-ukrainian-refugees-exploited-in-illegal-tobacco-factories>.
9. Tuliakov V. *Victims of International Crimes through War in Ukraine: Human Rights discourse Victimology And Violence: Connecting With Victims/ Victimología Y Violencia: Conectar Con Las Víctimas* Gema Varona (ed./dir.). Cizur Menor: Aranzadi editorial, 2023. 250 p. ISBN: 978-84-1125-416-8.
10. Tuliakov V.O. Justice for victims in times of war *Transformatsiia pravovyykh system v umovakh zbroynykh konfliktiv: mater. kruhloho stolu (m. Odesa, 10 liutoho, 2023 r. (Transformation of Legal Systems in the Context of Armed Conflicts: materials of the round table (Odesa, February 10, 2023))* Odesa, 2023. c. 7-10. (in English). <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23574>.
11. Samayeva Yu. *ZN.UA Economics Editor. Andriy Gaidutsky: „30% of those who left for Poland after February 24 are already working there”* ZN.UA, 26 September, 2022. <https://zn.ua/eng/andriy-gaidutsky-30-of-those-who-left-for-poland-after-february-24-are-already-working-there.html>.
12. Hart R. *Most Ukrainian refugees want to return home but are waiting the war out, U.N. study finds*. Forbes, July 13, 2022. <https://www.forbes.com/sites/roberthart/2022/07/13/most-ukrainian-refugees-want-to-return-home-but-are-waiting-the-war-out-un-study-finds/?sh=336e8a06f34e>.
13. Туча О., Співак І., Бондаренко О., Погарська О. *Вплив українських мігрантів на економіку країни-реципієнтів*. Дослідження НБУ, грудень 2022. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf.
14. Botelho V. *The impact of the influx of Ukrainian refugees on the euro area labour force*. https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2022/html/ecb.ebbox202204_03~c9ddc08308.en.html.
15. *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law adopted 16 December 2005 by the UN General Assembly resolution 60/147*. <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/basic-principles-and-guidelines-on-the-right-to-a-remedy-and-repa->

ration-for-victims-of-gross-violations-of-international-human-rights-law-and-serious-violations-of-international-humanitarian-law/.

16. *Ukraine: Commission proposes to criminalise the violation of EU sanctions.* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7371.
17. *Fight against organized crime: Council sets out 10 priorities for the next 4 years.* <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/26/fight-against-organised-crime-council-sets-out-10-priorities-for-the-next-4-years/>.

IMPACTUL NEGATIV AL CORUPȚIEI PRIN PRISMA EFECTELOR ȘI CONSECINȚELOR SALE

URSU Veaceslav,

dr., conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-0696-4391

Summary: Corruption as a phenomenon that accompanies the perpetuation of society, being an inherent attribute of any community of individuals, has been known since ancient times. Political elites of all periods paying special attention to it, both in an attempt to define it and to combat and prevent it. For the deep understanding of the essence of the phenomenon of corruption, and not least to elaborate definitions of the notion of corruption, each of the researchers elucidates, from his point of view, the most characteristic features, trends and manifestations.

The article is dedicated to reflecting the most pronounced effects and consequences that corruption produces at all levels and fields of social, economic and political life, thus, knowing them, to propose certain solutions regarding prevention and combat.

Key words: corruption, effects of corruption, consequences of corruption, negative impact of corruption, prevention and fight against corruption, tolerance of corruption.

La 31 ianuarie 2023, la Berlin, Transparency International a lansat Indicele Percepției Corupției pentru anul 2022 (IPC 2022). Clasamentul IPC 2022 cuprinde 180 țări și teritorii, indicele fiind calculat în baza a 13 surse externe (cercetări/ studii ale unor organizații notorii, inclusiv 8 cercetări – pentru Republica Moldova). IPC reflectă nivelul corupției din sectorul public perceput de către experți și oamenii de afaceri și este calculat la o scară de la 0 până la 100, unde „0” semnifică corupție totală, iar „100” – lipsă totală de corupție. În centrul atenției IPC 2022 sunt aspectele referitoare la *corupție și securitate globală*.

IPC 2022 atestă că, în pofida eforturilor depuse, amploarea problemei este enormă: media globală – un scor de 43 puncte a indicelui rămâne neschimbată pentru al 11-lea an consecutiv, iar mai mult de 2/3 din țările din clasament au probleme serioase la acest capitol, cu scoruri a indicelui sub 50 de puncte.

În fruntea clasamentului se află Danemarca – cu un scor de 90 puncte, Finlanda și Noua Zeelandă – 87 de puncte fiecare. La polul opus – Somalia (12 puncte), Siria și Sudanul de Sud (respectiv cu 13 puncte), cuprinse în conflicte prelungite, anii de violență și război afectând resursele și lăsând guvernele incapabile să facă vreun progres.

Din 2017, doar 8 țări și-au îmbunătățit semnificativ scorurile IPC, inclusiv Angola (33 puncte), Armenia (46), Irlanda (77), Coreea de Sud (17), Maldive (40), Moldova (39), Vietnam (42).

În regiunea Europa de Est și Asia Centrală (media IPC pe regiune – 35 puncte) cele mai bune rezultate le-au înregistrat Georgia (56 puncte), Armenia (46) și Muntenegru (45), iar cele mai slabe – Tadjikistan (24), Azerbaidjan (23) și Turkmenistan (19). Și-au îmbunătățit simțitor scorul în ultimii ani, de la valori de bază scăzute: Armenia (46), Ucraina (33) și Uzbekistan (31). În Bosnia și Herțegovina (34) și Turcia (36) indicele a scăzut semnificativ.

Deși are în continuare scoruri joase ale IPC, Ucraina (33), sfâșiată de război, a îmbunătățit indicele, după ce a câștigat 8 puncte din 2013. În anul 2022 a fost adoptată o nouă Strategie Națională Anticorupție, fiind întărite instituțiile și funcțiile statului vulnerabile la corupție.

Republica Moldova a înregistrat un scor al IPC 2022 de 39 de puncte, fiind pe locul 91 din 180 țări incluse în clasament (pentru comparație, scorul IPC 2021 a fost de 36 puncte, Moldova fiind pe locul 107

din 180 țări).

În anul 2022, țara a primit statutul de țară candidat în UE, ceea ce impune o responsabilitate sporită în realizarea angajamentelor, în special a celor ce țin de reforma justiției și anticorupție [1].

Despre corupție ca fenomen ce însoțește perpetuarea societății, fiind un atribut inerent oricărei dintre comunitățile de indivizi se cunoaște din cele mai vechi timpuri. Elitele politice din orice perioade acordând-ui atenție deosebită, atât în încercarea de a o defini, cât și a o combate și preveni.

Respectiv, în spațiul doctrinar există o multitudine de definiții a noțiunii de corupție, fiecare dintre cercetători, elucidând, din punctele sale de vedere, cele mai caracteristice trăsături, tendințe și manifestări.

Generalizând, corupția reprezintă folosirea abuzivă a puterii publice în scopul satisfacerii unor interese personale sau de grup.

Ca act antisocial, corupția este foarte frecvent întâlnită în societate și este deosebit de gravă, deoarece favorizează interesele unor particulari, mai ales în aria economică, afectând interesele colective prin: însușirea, deturmarea și folosirea resurselor publice în interes personal, ocuparea unor funcții publice prin relații preferențiale, încheierea unor tranzacții prin eludarea normelor morale și legale. Corupția vizează un ansamblu de activități imorale, ilicite, ilegale realizate nu numai de indivizi cu funcții de conducere sau care exercită un rol public, ci și de diverse grupuri și organizații, publice sau private, în scopul obținerii unor avantaje materiale sau morale sau unui statut social superior prin utilizarea unor forme de constrângere, șantaj, înșelăciune, mituire, cumpărare, intimidare [2].

O atenție sporită, în literatura de specialitate a fost acordată și cauzelor care favorizează apariția corupției. Acestea au fost relevate și supuse unei ample analize în multiplele studii realizate în diverse țări și cu diferite ocazii. În dependență de scopurile și obiectivele cercetărilor, domeniile în care se efectuează cercetările, abordările adoptate și metodologiile de investigație, cauzele și condițiile care contribuie la apariția și evoluția fenomenului corupției pot fi dintre cele mai diversificate, oricum se identifică cauze generale, de altfel, ca și consecințele pe care le generează, inclusiv, impactul negativ al corupției. Printre cauzele care favorizează apariția corupției se regăsesc și: slăbirea autorității statului datorită ineficienței instituțiilor acestuia, degradarea nivelului de trai al indivizilor, lipsa unor valori sociale însoțită de alterarea respectării principiilor morale, lipsa unei reforme la nivelul instituțional și legislativ care să fie în concordanță cu condițiile socio-economice.

Pe lângă faptul că corupția este un fenomen ilicit, acesta mai este unul, nu în ultimul timp, și imoral, reprezintă o abatere de la normalitate, funcționarul care recurge la acte de corupție nu-și onorează angajamentele prevăzute de funcția publică pe care o deține, folosind abuziv funcția de decizie pe care o îndeplinește, pentru a acorda celui care corupe sau comunității de interese pe care acesta o reprezintă, un avantaj economic sau administrativ, în schimbul unei sume de bani, a unor cadouri, a unor deplasări, excursii, concedii sau distracții sau a primirii unor proprietăți. Tot corupție înseamnă și folosirea de către o persoană a funcției sau poziției sale sociale pentru a eluda sau evita îndeplinirea unor norme, baremuri sau proceduri normale la obținerea în folosul ei a unor avantaje materiale sau a unor funcții profesionale sau administrative.

Corupția este un fenomen social grav, cu o amploare deosebită, cu forme variate și complexe, manifestate până la cele mai înalte niveluri ale societății. Ea reprezintă o amenințare majoră pentru democrație, constituind o negare a drepturilor omului și o încălcare a principiilor democratice, pentru echitatea socială și pentru justiție, erodând principiile unei administrații eficiente, punând în pericol stabilitatea și credibilitatea instituțiilor statului și a reprezentanților acestora, cât și dezvoltarea economică și socială [2].

Importante efecte negative ale corupției sunt reliefate de Programul de Dezvoltare a Națiunilor Unite (UNDP). Astfel, conform UNDP [3], *„corupția fură resursele și subminează dezvoltarea umană prin împiedicarea accesului la serviciile publice, împiedică dezvoltarea economică prin denaturarea piețelor și deteriorarea integrității sectorului privat, subminează instituțiile democratice, încetinește dezvoltarea eco-*

nomică și contribuie la instabilitatea guvernamentală”. De asemenea, conform UNDP, „corupția atacă fundația instituțiilor democratice ale statului prin denaturarea proceselor electorale, prin pervertirea statului de drept și crearea de structuri birocratice, al căror singur motiv de existență este solicitarea de mită”.

Analiza situației în Republica Moldova, bazată pe rezultatele unor sondaje în rândul populației țării ne permite a evidenția anumite efecte negative pe care le produce fenomenul corupției, printre acestea: polarizarea societății în sensul îmbogățirii ilegale și excesivă a persoanelor corupte, pe de o parte și, sărăcirea drastică a unei mari părți din populația țării, situație constatată cu certitudine, având în vedere starea de lucruri la momentul actual; creșterea diverselor fenomene ale criminalității în societate și amplificarea economiei subterane (corupție și infracțiuni legate de corupție cum ar fi: fraude financiare cu fonduri naționale și europene, delapidare, evaziune fiscală, contrabandă, trafic de droguri și de persoane, spălarea banilor, criminalitate organizată, etc.) și consolidarea lipsei de încredere a populației în liderii politici și instituțiile statului.

Corupția are repercusiunile sale grave și în domeniul economic, printre care pot fi menționate: consolidarea unor scheme dubioase cu resursele energetice (firme intermediare, etc.), utilizarea ineficientă a resurselor, descurajarea investițiilor naționale productive, descurajarea investițiilor străine, distorsionarea piețelor, închiderea afacerilor profitabile de nivelul business-ului mic și mijlociu, împiedicarea creșterii economice și erodarea nivelului de trai, micșorarea capitalului uman apt de muncă, atât din punct de vedere fizic, cât și profesional, intelectual, etc. (proces datorat obiectiv emigrației forței de muncă din RM, dar care e legat nemijlocit de existența corupției), etc.

De asemenea, nu mai puțin periculoase considerăm că sunt și efectele politice și sociale ale corupției din RM, printre care menționăm: – subminarea statului de drept și a democrației, punerea în pericol a indicatorilor privind buna guvernare, consolidarea unei administrații publice ineficace și ineficiente, afectarea negativă a guvernantei corporative, amenințări cu privire la respectarea drepturilor fundamentale ale omului, subminarea activității instituțiilor fundamentale care garantează stabilitatea, securitatea și dezvoltarea durabilă a țării, etc.

Direct sau indirect, corupția generează efecte și consecințe negative, practic în toate domeniile vieții sociale, analiza acestora poate să constituie obiect de studiu separat a mai multor investigații, scopul comunicării noastre reducându-se doar la relevarea problemei abordate și punctării asupra impactului negativ al corupției.

Totuși, efectul cel mai nociv al corupției se manifestă în domeniul eticii sociale și a regulilor de conviețuire socială. Aici ne referim la toleranța față de fenomenul corupției. Atât timp cât cetățenii, la nivel individual, cât și elitele politice, liderii de opinie o să tolereze, accepte manifestări de corupție, cât astfel de comportament o să fie perceput ca normalitate, toate eforturile în vederea excluderii, combaterii, prevenirii, etc. a fenomenului corupției o să fie zădărnice, fără careva sorți de izbândă, misiunea respectivă fiind extrem de dificilă.

Corupția constituie una dintre sursele directe și indirecte importante prin care sunt încălcate drepturile omului, fiind cea mai mare amenințare pentru democrație, pentru statul de drept, pentru supremația dreptului, a echității sociale și a justiției. Aceasta erodează principiile unei administrații eficiente, conduce la subminarea economiei de piață și pune în pericol stabilitatea instituțiilor democratice ale statului.

În acest sens, Transparency International vine cu recomandări generale, printre care: abordarea profundă a amenințărilor corupției și finanțărilor ilegale asupra păcii și securității; promovarea separării puterilor în stat; oferirea unor resurse suficiente agențiilor anticorupție; acordarea unei atenții speciale riscurilor din instituțiile de apărare și securitate; susținerea și promovarea dreptului la informație pentru public etc. [1].

Conform aceleiași surse, actualmente în RM a demarat procesul de implementare a Strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției. Noul Cod electoral, adoptat la sfârșitul anului precedent, conține prevederi care ar eficientiza mecanismele de asigurare a integrității electorale.

Și-a reluat activitatea Consiliul de integritate de pe lângă Autoritatea Națională de Integritate (ANI).

Cu toate acestea, reforma justiției este mult prea lentă, rezultatele nefiind palpabile. Mai mult decât atât, autoritățile nu reușesc să asigure, în suficientă măsură, un proces incluziv și transparent de monitorizare. Se mențin carențe serioase la capitolul comunicării autorităților publice cu societatea civilă. Anul 2022 a fost unul cu provizorat în funcțiile de conducere a Procuraturii Generale și a ANI, în astfel de condiții devine dificilă exercitarea unui control eficient al instituțiilor. Refuzul de a reveni la procedurile de concurs pentru suplinirea funcțiilor de director și adjuncții directorului CNA și vice-președintele ANI afectează credibilitatea autorităților anticorupție, constituind un regres în implementarea standardelor internaționale. Este regretabilă lipsa unei dinamici în dosarele de rezonanță, mai cu seamă în dosarul „miliardului furat”. Republica Moldova rămâne restanțieră în implementarea mai multor recomandări ale Grupului de state contra corupției (GRECO).

Pornind de la acest context, ar fi importante:

- elaborarea, cu respectarea standardelor și bunelor practici, a unui nou document de politici publice în domeniul anticorupție;
- punerea în aplicare, efectivă și eficientă, a instrumentelor controlului parlamentar asupra activității anticorupție;
- desfășurarea, în strictă concordanță cu prevederile legale, a concursului pentru suplinirea funcției de președinte al ANI;
- consolidarea capacităților SIS în verificarea titularilor și candidaților la funcții publice și în evaluarea CNA din perspectiva riscurilor de corupție;
- impulsionearea dosarelor de rezonanță, mai cu seamă a dosarului „miliardului furat”;
- implementarea recomandărilor GRECO în cea de-a IV-a rundă de evaluare.

Acestea ar constitui doar unele dintre recomandările la care ne alăturăm în totalitate, mai mult, aceste recomandări vin în concordanță cu scopul, obiectivele generale și cele specifice ale Strategiei Naționale Anticorupție pentru anii 2017-2023 [4].

În ciuda activităților de prevenire și combatere a actelor de corupție desfășurate de instituțiile judiciare și specializate (CNA, SPIA, Procuratura anticorupție, ONG-urile, etc.) ale statului, sunt încă mulți oameni care oferă sau, după caz, acceptă și primesc, cu nonșalanță, mită.

În cele mai multe cazuri, persoanele care sunt implicate în săvârșirea infracțiunilor de corupție nu cunosc, nu apreciază suficient de corect sau, după caz, subestimează consecințele actelor de corupție la care participă în calitate de instigatori, autori, coautori și complici.

Considerăm absolut necesar că din partea instituțiilor statului, precum și în cadrul tuturor organizațiilor publice și private, se impun a fi luate măsuri active și continue de educație anticorupție a funcționarilor și angajaților, sens în care un accent deosebit ar trebui pus și pe prezentarea, analizarea și conștientizarea tuturor consecințelor pe care le implică asemenea fapte, nu numai în ceea ce privește societatea, ci mai ales, consecințele din plan personal, familial și profesional, care sunt extrem de numeroase, față de enumerarea limitativă a acestora în prezenta comunicare. Totodată, remarcăm că asemenea activități se realizează, în special de către subdiviziunile CNA, ultimul timp, activitatea respectivă s-a intensificat considerabil.

Dar, în primul rând, pentru ca acțiunea de conștientizare în masă a consecințelor corupției, să aibă efecte pozitive pe termen lung în limitarea și eradicarea corupției din toate structurile organizaționale publice și private, așa cum apreciază și președintele GRECO, Marin Mrčela, este necesar ca „voința politică să fie răspunsul pentru combaterea corupției în mod eficient”, și, în acest sens, „toți politicienii, indiferent de afilierea lor politică, trebuie să conducă prin puterea exemplului, fără „dar” și fără „dacă” [5], conștientizând la rândul lor toate consecințele grave la care se expun personal și la care expun și țara, în cazul în care se implică în săvârșirea actelor de corupție, indiferent de cauzele care îi determină spre o asemenea conduită, coruptă.

Referințe bibliografice:

1. *Comunicatul de presă din data de 06.02.2023 al Transparency International Moldova*. <http://www.transparency.md/2023/01/31/3663/>.
2. Emilian M. Dobrescu E.-S., Marian S. *Sensurile și existențele corupției*. <https://ro.scribd.com/doc/201571691/Sensurile-Si-Existentele-Coruptiei#>.
3. <https://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/democratic-governance-andpeacebuilding/-responsive-and-accountable-institutions/anti-corruption/>.
4. *Hotărârea Parlamentului nr. 56/2017 pentru aprobarea Strategiei naționale de integritate și anticorupție pentru anii 2017-2020*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 216-228, art. 354), modificată prin Hotărârea Parlamentului nr. 241 din 24.12.2021.
5. Ziua Internațională Anticorupție. Președintele GRECO, Marin Mrčela: Politicienii, indiferent de afilierea politică, trebuie să conducă prin puterea exemplului, fără „dar” sau „dacă” – caleaeuropeana.ro.
6. Niță N. *Efectele și consecințele corupției în România contemporană*. În: Acta Universitatis George Bacovia, Juridica, Volume 8. Issue 2/2019. [http://juridica.ugb.ro/-NeluNIȚĂ=ISSN 2285-0171 ISSN-L=2285-0171](http://juridica.ugb.ro/-NeluNIȚĂ=ISSN%202285-0171%20ISSN-L=2285-0171).

КРИМІНОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

ДЕРЕВ'ЯНКО Наталія Зеновіївна,

др. наук, доцент, Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4749-6782

Summary: Criminological education is a key element in combating crime among youth. It helps to understand the causes and consequences of criminal behavior, comprehend the mechanisms of crime occurrence, and ways to prevent it. The role of criminological education in preventing crime among higher education students is analyzed in this article. The role of criminological education in forming legal culture among youth and ways to implement criminological education into the educational process for all students are examined by the author of the article.

Key words: criminological education, crime prevention, youth, legal culture, educational process.

Сучасний світ потребує змін і вдосконалення у всіх сферах життя, в тому числі і в сфері кримінальної політики. Особливу увагу слід звернути на профілактику злочинності серед молоді, оскільки вона є однією з найбільш вразливих груп населення. Молодь є майбутнім нашої країни, і важливо зробити все можливе, щоб запобігти вчиненню злочинів та забезпечити їхню безпеку.

За даними МВС України, станом на 2021 рік, кількість злочинів, вчинених молоддю (віком до 18 років) становить близько 8% від загальної кількості зареєстрованих злочинів в Україні [1]. За даними Національної поліції України, серед злочинів, які вчинені молоддю у 2020 році, більше половини – це крадіжки, грабежі, розбої та незаконне заволодіння майном. Також серед таких злочинів значна кількість випадків зловживання наркотиками та алкоголем, побоїв та хуліганства [2]. Таким чином, злочинність серед молоді є серйозною проблемою в Україні. Вчинення злочинів молоддю становить значну частину загальної кількості злочинів.

Існує безліч факторів, які можуть призводити до поширення злочинності серед молоді. Основні з них наступні:

- соціальні та економічні фактори: низький рівень доходів, високий рівень безробіття та соціальна нерівність можуть призводити до збільшення кількості молодих людей, які займаються злочинністю;

- вплив оточуючого середовища: молодь може піддаватись негативному впливу оточення, включаючи родину, друзів та інші соціальні групи. Якщо це оточення є злочинним або приймає злочинну поведінку, то ймовірність того, що молодь також вчинить злочин, може збільшитися;

- низький рівень освіти: недостатнє навчання та низький рівень освіти можуть призводити до збільшення кількості молодих людей, які вчиняють злочинні дії;

- відсутність позитивних зразків: відсутність позитивних зразків та ролей може призводити до того, що молодь приймає злочинну поведінку як норму.

- негативний вплив мас-медіа: негативний вплив мас-медіа, такий як фільми, телевізійні передачі та відеоігри, можуть підштовхувати молодь до злочинної поведінки;

- відсутність розуміння наслідків: молодь може не розуміти наслідки своїх дій та їх вплив на інших людей.

- використання наркотиків та алкоголю: використання наркотиків та алкоголю може призво-

доти до погіршення рішення та збільшення імовірності вчинення злочинів [3].

Науковець М. Коваль розглянемо чотири загальні підходи до запобігання злочинності, три з яких спрямовані на викорінювання її причин:

1. *Виховання дітей.* Численні дослідження, проведені в різних країнах світу, документально підтвердили наявність у ранньому дитинстві різноманітних факторів ризику, здатних призвести до вчинення кримінальних правопорушень.

2. *Розвиток громад.* Важливою ланкою профілактичної діяльності є зусилля, спрямовані на підвищення життєздатності місцевих громад, як в економічному, так і в соціальному плані, а також розвиток та розширення зв'язків між поліцією та громадами.

3. *Соціальний розвиток.* Цей підхід заснований на тому, що в країнах, що – розвиваються, і в країнах з перехідною економікою, злочинність багато в чому є результатом злиднів, відсутності оплачуваної роботи, низького рівня освіти, дискримінації та багатьох інших поневірянь соціально-економічного плану.

4. *Ситуативне запобігання злочинності.* На відміну від перших трьох форм запобігання злочинності, спрямованих на викорінювання її причин, ситуативне запобігання має на меті скорочення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень [4, с. 101-104.]

Отже, профілактика злочинності серед молоді є важливим завданням для суспільства з кількох причин: це допоможе зменшити кількість злочинів, які вчиняють молоді люди; допоможе зберегти життя та здоров'я молоді, яка може постраждати в результаті злочинів; допоможе уникнути відповідальності за вчинення злочинів та запобігти зниженню репутації та можливого погіршенню перспектив в майбутньому; допоможе молоді стати відповідальними та свідомими членами суспільства, навчити їх цінностям, поваги до законів та правил поведінки в суспільстві. На нашу думку, кримінологічна освіта може стати важливим засобом профілактики злочинності серед молоді, допомогти їм розуміти наслідки вчинення злочинів та виховувати відповідальність за свої вчинки.

Як зазначає Т.А. Шевчук, кримінологічна теорія є фундаментальною, а кримінологія провідною наукою, яка найбільш змістовно і ґрунтовно вивчає злочинність, вона інтегрована з широким колом як суспільних, так і точних наук, що обумовлює її багатогранність, комплексність та системність. Здатність кримінології відповідати характеру соціальних проблем та потреб, вчасно реагувати на всі виклики сьогодення забезпечує високу ефективність впровадження результатів кримінологічних досліджень у вигляді якісної науково-методичної продукції у правозастосовну діяльність на основі чіткого розуміння процесів взаємовпливу та взаємообумовленості науки і практики. Визначальну роль в цьому відіграє якісна кримінологічна освіта, як базис ефективної діяльності суб'єктів протидії злочинності. У зв'язку з цим на сьогоднішній день гостро стоїть питання щодо необхідності перегляду значення та місця кримінології у системі професійної підготовки юристів, адже викладання кримінології у вищій школі не відповідає сучасним вимогам і трендам соціальних процесів. Необхідним є значне збільшення кількості годин, які відводяться на вивчення як всього курсу дисципліни „Кримінологія”, так і окремих її тем, у системі навчального процесу здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти, перш за все тих, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України та інших закладах фахової підготовки юристів [5, с. 166-167].

Однак, на нашу думку, кримінологічна освіта є не тільки актуальною для майбутніх юристів, але й для усіх здобувачів вищої освіти. Незалежно від професійної спрямованості, знання кримінології можуть стати корисними для розуміння соціальних процесів та проблем, пов'язаних із злочинністю. Крім того, навчання кримінології може допомогти у формуванні культури безпеки та правопорядку серед молоді. Знання про основні види злочинів та їх причини можуть допомогти молоді уникати ризикованих ситуацій та поводитися правильно у випадку конфліктних ситуацій. Також кримінологічна освіта може допомогти молоді зрозуміти, як важливо дотримуватися закону та

правил поведінки в суспільстві, що може вплинути на формування їхньої моральної свідомості та відповідальності.

Впровадження кримінологічної освіти в освітній процес для всіх здобувачів освіти може бути здійснене різними способами.

По-перше, можна включити кримінологічні курси як варіативну компоненту освітньо-професійних програм.

По-друге, можна впроваджувати кримінологічні елементи в практичні заняття, наприклад, у курсах психології, соціальної роботи та інших соціальних наук.

По-третє, можна створити спеціалізовані курси з кримінології для усіх здобувачів освіти, які мають зацікавленість у питаннях протидії злочинності та правопорядку.

По-четверте, можна організовувати семінари, тренінги та конференції з кримінології для широкої громадськості з метою підвищення свідомості про злочинність та протидії їй.

Важливо зрозуміти, що кримінологічна освіта може бути корисною для всіх, оскільки знання про причини злочинності та її прояви можуть допомогти в запобіганні злочинності та підвищенні рівня безпеки в суспільстві.

Отже, під кримінологічної освітою зазвичай розуміють спеціалізовану освіту, яка зосереджена на вивченні кримінальних явищ, їх причин і наслідків, а також на розробці стратегій та методів їх запобігання та боротьби з ними. Кримінологічна освіта включає в себе вивчення різних дисциплін, таких як кримінальне право, кримінологія, кримінальна політика, пенітенціарна система та інші. Основна мета кримінологічної освіти – це формування у студентів компетентності у сфері вивчення кримінальних явищ та їх аналізу, підготовка фахівців для роботи в правоохоронних органах, наукових установах, громадських організаціях та інших сферах, пов'язаних з кримінальною справою. Ми вважаємо, що кримінологічна освіта є важливою складовою в системі не лише правової освіти, а й усіх здобувачів освіти, як важливий засіб профілактики злочинності, оскільки знання з кримінології допомагають зрозуміти причини та наслідки кримінальної діяльності.

Бібліографічні посилання:

1. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний сайт. Статистика кримінальної ситуації в Україні. <https://mvs.gov.ua/uk/statistika-kriminalitetu>.
2. Національна поліція України: офіційний сайт: статистика кримінального протиправного поведінки населення. <https://np.gov.ua/statistics>.
3. Прохоренко С.М. Основні причини та умови поширення злочинності серед молоді. 2015. <https://cutt.ly/a81MD5>.
4. Коваль М. Світові тенденції до загальних підходів віктимологічної профілактики злочинності. В: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, №2.74, 2022. с. 101-104.
5. Шевчук Т.А. Кримінологічна освіта в умовах сингулярності. В: Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.), ХНУВС, Харків, 2021. с. 166-168.

ЗАПОБІЖНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Юлія,

др. наук, професор, Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-9165-2818

Summary: The abstracts of the report analyze the preventive potential of criminal-executive policy. It has been established that crime prevention is one of the goals of criminal-executive law. Particular attention is paid to the prevention of recidivism, including penitentiary crime, which is carried out by the subjects of the implementation of the criminal-executive policy – the bodies and institutions for the execution of punishments. The means of such preventive activity are outlined.

Key words: criminal-executive policy, punishment, prevention of recidivism, prevention of penitentiary crime, bodies and institutions for the execution of punishments.

Кримінально-виконавча політика є складовою частиною внутрішньої правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка визначає принципи, стратегію, завдання та напрями правотворчої та правозастосовної діяльності держави у сфері виконання призначених судами покарань особам, що визнані винними у вчиненні кримінальних правопорушень [1, с. 296]. Хоч і кримінально-виконавча політика і є завершальною стадією у процесі боротьби зі злочинністю, реалізація якої відображається безпосередньо в ексекутивній діяльності органів та установ виконання покарань, однак для неї характерним одночасно є виконання завдання щодо запобігання злочинності. На це вказує передусім норма, закріплена у ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), яка регламентує мету та завдання кримінально-виконавчого законодавства [2], у якому знаходить своє відображення кримінально-виконавча політика. Серед цілей кримінально-виконавчого законодавства названо запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Крім того, покарання, виконання якого здійснюється у рамках реалізації кримінально-виконавчої політики, „має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами” [3]. З огляду на міжгалузевий характер інституту покарання, очевидно, що зазначені елементи мети, окреслені у Кримінальному кодексі України, будуть актуальними на всіх етапах кримінального переслідування, у тому числі піл час виконання-відбування покарань.

Відтак принцип, про який свого часу зазначав Чезаре Бекарія: „Краще запобігти злочину, ніж потім карати за нього” [4, с. 222] притаманний і кримінально-виконавчій політиці, зокрема, в частині запобігання рецидивній та пенітенціарній злочинності. Одночасно, на підтримку заслуговує позиція авторів посібника „Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія)” за редакцією О.М. Джужі, які вважають, що злочинність в установах виконання покарань (далі – УВП) у теоретичному та практичному аспектах розглядається в межах загального поняття „рецидивної злочинності” [5, с. 83].

Визначаючи поняття „запобігання злочинності” В.В. Голіна стверджує, що: „це кримінологічне поняття, під яким розуміється теорія і практика протидії злочинності шляхом перешкоджання дії чинників, що її детермінують, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки” [6, с. 460].

Зрозуміло, що втілювати у життя відповідні заходи протидії злочинності зобов’язані уповноважені на це суб’єкти. У частині запобігання рецидивній злочинності загалом та пенітенціарній

злочинності у тому числі такими уповноваженими по запобіганню суб'єктами будуть органи і установи виконання покарань, першочерговим завданням яких є забезпечення реалізації кримінально-виконавчої політики.

Так, запобігання вчиненню кримінальних правопорушень в УВП здійснюється за допомогою загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів профілактики. При цьому процес запобігання має бути системним, включати всі зазначені вище заходи. Запобігання вчиненню кримінальних правопорушень в УВП слід реалізовувати не лише власними силами персоналу УВП, а із залученням родичів, близьких осіб засуджених, представників інститутів громадянського суспільства тощо.

На підтримку заслугує думка О.Г. Колба, який складовими елементами діяльності щодо запобігання злочинам (сьогодні – кримінальним правопорушенням) називає основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених [7, с. 11], визначені у ст. 6 КВК України, до яких належать: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [2].

Про окремі аспекти запобіжного потенціалу кримінально-виконавчої політики зазначається і у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: „Сучасний інструментарій впливу на засуджених ще тільки формується, а наявний – не гарантує створення умов для ресоціалізації в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що сприятиме зміні поведінки засуджених та запобігатиме вчиненню ними правопорушень після звільнення. Є потреба у розширенні переліку інструментів, форм соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими під час відбування покарання і після звільнення, удосконалення порядку надання засудженим освітніх послуг, забезпечення корисної зайнятості засуджених, ефективного використання їх вільного часу” [8]. Відтак очевидно є необхідність в урізноманітненні форм та методів профілактичної діяльності персоналу органів та УВП з огляду на особистість засудженої особи, її вік, поведінку тощо задля успішного досягнення мети покарання.

Бібліографічні посилання:

1. Фріс П.Л., Кернякевич-Танасійчук Ю.В. *Політика кримінально-виконавча*. В: Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т., Т. 2, М-Я, редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін., наук. ред. О.М. Литвинов, Факт, Харків, 2021. с. 296-299.
2. *Кримінально-виконавчий кодекс України*. Закон України від 11.07.2003 р. №1129-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. *Кримінальний кодекс України*. Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page#Text>.
4. Беккариа Ч. *О преступлениях и наказаниях*. Пер. с итал. Київ, 2014. 240 с.
5. *Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія)*. Посіб. за ред. О.М. Джужі, НАВС, Київ, 2013. 620 с.
6. Голіна В.В. *Запобігання злочинності*. В: Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т., Т. 1, А-Л, редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін., наук. ред. О.М. Литвинов, Факт, Харків, 2021. с. 460-463.
7. Колб О.Г. *Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам*. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2007. 34 с.
8. *Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12. 2022 р. №1153-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022%D1%80#n10>.

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ ПОЗИТИВНОЇ ТА СУПУТНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЇЇ БАЗИСНИХ ОСНОВНОГО І ДОДАТКОВОГО ВИДУ

КИРИЧЕНКО Олександр Анатолійович,

др., проф., Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-8748-6431

Summary: The essence of the structure of each type of juridical liability with the initial division into positive and negative liability is revealed on the example of anticriminal liability, which should arise in the event of significant and greater damage to juridical relations of any kind. It was concluded, that positive and accompanying juridical responsibility in each of its types: constitutional, anti-criminal, administrative, disciplinary, de facto or de jure property-contractual, act as the actual basic main and additional types of criminological nature.

Key words: the constitutional, anticriminal, administrative, disciplinary, de-facto or de-jure property-contractual liability; the positive and related juridical responsibility as its basic main and additional types of a criminological nature.

Запропоноване С.А. Кириченком у низці публікацій [1, с. 24-30; 2, с. 56-61, 160-167; 3, с. 359-367; 6, с. 38-41; та ін.] інноваційне розуміння видового поділу та структури юридичної відповідальності має значне доктринальне, законодавче та інше прикладне кримінологічне значення у частині викладу сутності позитивної та супутньої юридичної відповідальності кожного з її видів: конституційної, антикримінальної, адміністративної, дисциплінарної, де-факто чи де-юре майново-договірної. як базисних основних та додаткових їх видів власне кримінологічного характеру, що більш правильно представити в розвитку у такій редакції:

1. Конституційна відповідальність, сутність якої має полягати у безумовному притягнення винного суб'єкта владних повноважень до:

1.1. Позитивної конституційної відповідальності з усунення причин та умов, що сприяють порушенню норм Конституційного кодексу України, а також будь-якої іншої держави світу [3, с. 360].

1.2. Негативної конституційної відповідальності у частині:

1.2.1. Встановлення факту правомірності чи неправомірності в контексті певної норми Конституційного кодексу України, а також будь-якої іншої держави світу, діяння та/ чи рішення та/ або правового акта суб'єкта владних повноважень [3, с. 360-361].

1.2.2. Ініціювання залежно як від сутності тих правовідносин, що врегульовані Конституційним кодексом України, так само як будь-якої іншої держави світу, і порушені нелегітимними діяннями та/ чи рішеннями та/ або правовими актами суб'єктів владних повноважень, так і ступеня заподіяних цим самим збитків (фізичної, майнової або первинної чи вторинної моральної шкоди; упущеної вигоди), антикримінального, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного (цивільного) або де-юре майново-договірного (господарського, арбітражного, економічного) судочинства з метою притягнення винного до відповідного виду:

1.2.2.1. Карально-виховної відповідальності.

1.2.2.2. Відновлювальної та/або супутньої відповідальності, але лише тоді чи тільки в тій частині, в якій ці ж види юридичної відповідальності не можуть бути реалізовані найбільш ефективно та/чи раціонально та/або якісно в межах конституційного судочинства [3, с. 361].

1.2.3. *Відновлювальної конституційної відповідальності шляхом:*

1.2.3.1. *Скасування правового акта та/чи рішення суб'єкта владних повноважень та/ або заборони діянь названих чи інших соціосуб'єктів, що порушують певну норму Конституційного кодексу України (іншої держави світу).*

1.2.3.2. *Відшкодування потерпілому збитків.*

1.2.3.3. *Іншого відновлення порушеного правового статусу потерпілого соціосуб'єкта (зобов'язання публічного вибачення, здійснення інших дій або припинення певної бездіяльності тощо).*

1.2.4. *Супутньої конституційної відповідальності, що є окремими розглянутими видами позитивної конституційної відповідальності, що не були реалізовані взагалі або в повному обсязі до моменту встановлення факту неправомірності в контексті норм Конституційного кодексу України (іншої держави світу) діяння та/чи рішення та/або правового акта суб'єкта владних повноважень [3, с. 361].*

2. *Антикримінальна відповідальність – при заподіянні суттєвих та більших збитків право-відносинам будь-якого виду:*¹

2.1. *Позитивна антикримінальна відповідальність, окремі види якої частіше за все виступають в якості негативної юридичної відповідальності інших, ніж антикримінальна, її видів:*

2.1.1. *Лікування різних видів залежності, що обумовлені різного роду проявами порушень вольової складової психічної діяльності людини [3, с. 361-363].*

2.1.2. *Оплатне вилучення криміногенних об'єктів [3, с. 363].*

2.1.3. *Усунення інших причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та інших правопорушень, у т. ч. усунення прогалів, суперечностей чи інших недоліків в антикримінальному законодавстві.*

2.2. *Негативна антикримінальна відповідальність (що настає після вчинення кримінального правопорушення):*

2.2.1. *Карально-виховна антикримінальна відповідальність:*

2.2.1.1. *Покарання:*

2.2.1.1.1. Допенітенціарні: 1.2.1.1.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності притягнення до карально-виховної антикримінальної відповідальності). 2.2.1.1.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства та/ або умисне позбавлення життя людини за обтяжливих обставин, у т.ч. як складову частини вчинення кримінальних правопорушень інших видів та категорій).

2.2.1.1.2. Пенітенціарні: 2.2.1.1.2.1. Базисні: 2.2.1.1.2.1.1. Строкові: 2.2.1.1.2.1.1.1. Основні: штраф, громадські роботи, виправні роботи, обмеження військовослужбовців, арешт, обмеження волі, утримання у дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі. 2.2.1.1.2.1.1.2. Додаткові: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; конфіскація майна; позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю. 2.2.1.1.2.1.2.

¹ Існуючий законодавчий та традиційний теоретичний підхід, згідно з яким: ч. 1 ст. 11 КК України [4], не є кримінальним правопорушенням діяння, не передбачене певною нормою Особливої частини КК України, свідчить про відсутність у авторів такої позиції юридичної освіти, у будь-якому разі належної юридичної компетентності та, можливо, доброчесності. Адже відповідно до вимог ч. 1 ст. 3 Конституції України, життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека людини є найвищими соціальними цінностями [6], затвердження та забезпечення яких є та й всіх інших прав та свобод людини, згідно до вимог ч. 2 ст. 3 Основного закону, головним обов'язком держави та державних органів [5], гарантом дотримання ж чого виступає, відповідно до вимог ч. 2 ст. 102 Конституції України, власне президент держави [5]. Отже, якщо діяння, яке завдало суттєвих та більших збитків, передбачено певною нормою Особливої частини КК України, то воно, згідно із цитованими вимогами ч. 1 ст. 11 КК України [4], є кримінальним правопорушенням, а якщо діяння, яке завдало суттєвих та більше збитків, не передбачено певною нормою Особливої частини КК України, то воно, відповідно до цих же вимог ч. 1 ст. 11 КК України [4], вже не є кримінальним правопорушенням, а тому категорія „кримінальне правопорушення” є, згідно з цим підходом, суто суб'єктивною, повністю залежною від волі парламентаріїв – в основі юридичних дилетантів. Ні! Кримінальне правопорушення – це категорія суто об'єктивна і якщо будь-якій базисній категорії правового статусу: праву та/чи свободі та/або обов'язку та/чи інтересу, будь-якого соціосуб'єкта: фізичній та/чи юридичній особі та/або державі та/чи міждержавній установі, заподіяні суттєві та більш збитки – зовсім очевидна наявність власне кримінальне порушення перерахованих найвищих соціальних цінностей та/або інших конституційних прав та/чи свобод та/або обов'язків та/чи інтересів фізичної особи або інших соціосуб'єктів, яким, як саме суттєвим потерпілим, якимсь все одно, чи [3, с. 365]. Передбачили парламентські дилетанти чи ні склад такого діяння, події чи явища у будь-якій нормі Особливої частини КК України як власне кримінальне правопорушення [3, с. 366]!!!

Довічні: 2.2.1.1.2.1.2.1. Основні: смертна кара у формі смертельної ін'єкції, хімічна чи інша кастрація чи стерилізація тощо [3, с. 363]. 2.2.1.1.2.1.2.2. Додаткові: позбавлення звання, рангу, чину, класу, права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю [3, с. 364].

2.2.1.1.3. Постпенітенціарні: 2.2.1.1.3.1. Нагляд. 2.2.1.1.3.2. Судимість (згадка про судимість після її зняття чи погашення – кримінальне правопорушення: для суб'єкта владних повноважень – перевищення влади чи службових повноважень; водночас для фізичної особи не може бути і такого складу, як „наклепи”, а має бути встановлена в Особливій частині Антикримінального кодексу України чи будь-якої іншої держави світу (спеціальний склад кримінального правопорушення).

2.2.1.2. *Парапокарання* (щодо щодо обмежено осудних осіб та осіб, які мають бути до них прирівняні: малолітніх і підлітків):

2.2.1.2.1. Допенітенціарні: 2.2.1.2.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності). 2.2.1.2.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства та/ або умисне позбавлення життя людини за обтяжливих обставин, у т.ч. як складова вчинення кримінальних правопорушень інших видів).

2.2.1.2.2. Пенітенціарні: 2.2.1.2.2.1. Базисні: 2.2.1.2.2.1.1. Строкові: 2.2.1.2.2.1.1.1. Примусові заходи виховного характеру. 2.2.1.2.2.1.2. Довічні: не виключається хімічна чи інша кастрація чи стерилізація.

2.2.1.2.3. Постпенітенціарні: 2.2.1.2.3.1. Нагляд. 2.2.1.2.3.2. Судимість.

2.2.1.3. *Квазіпокарання* (щодо неосудних осіб та осіб, що до них мають бути прирівняні: немовлята, дошкільнята): 2.2.1.3.1. Строкові: примусові заходи медичного характеру. 2.2.1.3.2. Довічні: не виключаються примусові заходи медичного характеру; хімічна чи інша кастрація чи стерилізація [3, с. 364].

2.2.1.4. *Параквазіпокарання* (у разі заподіяння збитків будь-яким суб'єктом чи явищами природи, в т.ч. тваринами, що знаходяться у нерегульованих людиною умовах, за відсутності відповідного діяння у КК України чи іншої країни світу, у силу чого настає відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єкта і до парламенту клопотання направляється клопотання про регламентацію в Особливій частині Антикримінального кодексу України чи будь-якої іншої держави світу, складу відповідного кримінального правопорушення) [3, с. 364-365].

2.2.2. *Відновлювальна антикримінальна відповідальність:*

2.2.2.1. *Солідарна відновлювальна антикримінальна відповідальність* (при заподіянні збитків спільними діями великої кількості окремих фізичних осіб або учасників певної юридичної особи, коли неможливо конкретизувати діяння кожного із учасників на заподіяння суммативних збитків, тобто за наявності події в інноваційному розумінні ступеневого сутнісного видового поділу юридичних фактів):

2.2.2.1.1. Контрибуція: 2.2.2.1.1.1. Тотальна контрибуція (щодо окремої чи кількох держав, загальними діями жителів яких завдано суммативних збитків) [3, с. 366]. 2.2.2.1.1.2. Регіональна контрибуція (щодо окремих чи кількох регіонів країни, спільними діями жителів яких завдано суммативних збитків). 2.2.2.1.1.3. Локальна контрибуція (стосовно діянь окремих кримінальних організацій чи спільнот, наприклад, щодо членів дуже великої за складом банди, терористичної організації та ін.).

2.2.2.2. *Індивідуальна відновлювальна антикримінальна відповідальність:* 2.2.2.2.1. Відшкодування збитків (шкоди: фізичної та/чи матеріальної та/ або первинної моральної шкоди та вторинної моральної шкоди; упущеної вигоди).

2.2.2.2.2. *Інше відновлення прав та/чи свобод та/ або обов'язків та/ чи інтересів фізичних і юридичних осіб та/ або держави чи міждержавних утворень.*

2.2.3. *Супутня антикримінальна відповідальність:*

2.2.3.1. *Окремі види позитивної антикримінальної відповідальності, які не були реалізовані в рамках даного виду антикримінальної відповідальності.*

2.2.3.2. *Підтримка антикримінального позитиву (заохочення сприяння в усуненні причин та/ чи умов та/ або у подоланні кримінальних правопорушень) [3, с. 366].*

3. *Адміністративна відповідальність (при заподіянні менш, ніж істотних, збитків зовнішнім стосовно юридичної особи державноуправлінським правовідносинам, за винятком майново-договірних чи особистих немайнових чи прирівняних до них інших правовідносин) [3, с. 367].*

3. *Дисциплінарна відповідальність (при заподіянні менш ніж суттєвих збитків внутрішнім по відношенню до юридичної особи державно-управлінським правовідносинам, крім майново-договірних або особистих немайнових або прирівняних до них інших правовідносин).*

4. *Де-факто майново-договірна відповідальність (при заподіянні менш ніж суттєвих збитків традиційним цивільним правовідносинам (майново-договірним, особистим немайновим або прирівняним до них правовідносинам між фізичними особами, у т.ч. з юридичною особою).*

5. *Де-юре майново-договірна відповідальність (при заподіянні менш ніж суттєвих збитків традиційним арбітражним чи господарським або економічним правовідносинам (майново-договірним, особистим немайновим чи прирівняним до них іншим правовідносинам між юридичними особами) [3, с. 367].*

Подальший ступеневий сутнісний видовий поділ адміністративної, дисциплінарної, де-факто чи де-юре майново-договірної відповідальності може бути аналогічним до антикримінальної відповідальності [3, с. 367].

Таким чином, *позитивна та супутня юридична відповідальність в кожному з її видів: конституційної, антикримінальної, адміністративної, дисциплінарної, де-факто чи де-юре майново-договірної, виступають в якості власне базисних основних та додаткових їх видів кримінологічного характеру, що не претендує на завершеність і може стати лише основою для започаткування широкої наукової дискусії з розробки загально визнаного варіанту вирішення даної проблеми.*

Бібліографічні посилання:

1. Кириченко О.А., Тунтула О.С. *Інноваційне розуміння сутності і видового поділу юридичних фактів, правопорушень та юридичної відповідальності. Лекція №3. Курс лекцій з навчальної дисципліни „Правознавство”: навч. посібник.* Видавець Назаров О.А., Київ, 2019. 108 с.
2. Кириченко О.А., Ткач Ю.Д., Бондаренко І.В. *Інновації юриспруденції в забезпеченні журналістської галузі права та медіабезпеки: монографія.* RS Global Sp.z O.O., Варшава; Видавець Назаров О. А., Київ, 2022. 1012 с.
3. Кириченко А.А., Бондаренко И.В. *Инновационные основы легитимного массмедийного и иного обнародования достоверных и недостоверных сведений в условиях военного положения: учеб. пособие.* 6-тое изд. Издатель Назаров О. А., Киев, 2022. 2244 с.
4. *Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР.* В: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141, із змінами, згідно із законом №27-ІХ від 3 вересня 2019 р., ВВР, 2019, №38, ст. 160. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
5. *Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квітня 2001 р., №2341-ІІІ.* В: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, №25-26, ст. 131, зі змінами згідно із законом №2839-ІХ від 13 грудня 2022 р. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Шаповалова І.О., Бондаренко І.В. *Інноваційне розуміння сутності, структури та видового поділу юридичної відповідальності в контексті розвитку євроінтеграційних процесів.* В: Журнал східноєвропейського права, №102, 2022. с. 36-44.

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДІЖНИМИ УГРУПОВАННЯМИ

КОНОПЕЛЬСЬКИЙ Віктор,

др. наук, професор, Одеський державний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-4068-3902

АГАПОВА Каріна,

др. наук, Національний університет
„Одеська юридична академія”, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-7174-0415

Summary: The article presents the algorithms (programs) of the actions of operative units and preventive activities to prevent criminal offenses committed by youth groups. The proposed directions of individual and educational work with young people aimed at social and psychological correction and influence on the way and conditions of their life, as well as the implementation of author's criminological methods of „distraction of young people from illegal activities”, „group separation and reorientation”.

Key words: youth, group, youth movement, criminal, prevention.

Молодіжна злочинність є універсальним індикатором соціальної ситуації у суспільстві. За даними кримінальної статистики, в Україні молоді люди вчиняють понад 50% усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, причому лише 6-8% з них наодинці, інші – у складі групи. За офіційними даними МВС України, у країні було помічено у вчиненні кримінальних правопорушень близько 150 агресивно налаштованих рухів, значну кількість з яких становлять „скінхеде” [1; 2].

Індивідуально-профілактичні заходи завжди спрямовані на конкретних громадян, здатних вчинити кримінальне правопорушення або їх групи. Відповідно, вплив на групову злочинність передбачає, передусім, виявлення всіх членів групи, правильну оцінку характеру діянь, що вчиняються ними, соціально-психологічних особливостей кожного члена, що дозволяє спрямувати профілактичні заходи на конкретну особу.

Основним завданням індивідуальної запобіжної діяльності є усунення загрози потенційного кримінального правопорушення [3, с. 146]. Більше того, А.П. Закалюк зауважує, що теорія запобігання злочинності в певній частині, зокрема в теоретичному обґрунтуванні запобіжних заходів, тактики й методики їхнього застосування тощо, ніби виходить за межі теорії кримінології та користується здобутками інших наук, наприклад педагогіки, психології, соціології тощо, не є аргументом для „відокремлення” теорії запобіжної діяльності від теорії кримінологічної науки [4, с. 325].

Враховуючи, що діяльність неформальних молодіжних груп від моменту виникнення до їх вижиття має досить динамічний характер, насамперед слід встановлювати в них тих осіб, які нещодавно були залучені до злочинної групи, які не мають поки що міцних зв'язків, які не зазнали тривалого психологічного впливу злочинного середовища. Саме з них потрібно розпочинати індивідуально-профілактичну роботу, виводячи їх з-під впливу кримінальних лідерів.

Основними напрямками запобігання кримінальним правопорушенням таких груп є:

- індивідуальні профілактичні бесіди, рейди, огляди житла та інша робота з дітьми, схильними до участі у правопорушеннях;
- виявлення та ізоляція дорослих лідерів, які схилиють дітей до протиправної агресивної по-

ведінки;

- винесення офіційних попереджень особам, які допускають порушення громадського порядку, що негативно характеризуються за місцем проживання;
- виявлення та оперативна розробка найбільш криміногенних мікрорайонів, пунктів збирання підлітків та молоді, місць зберігання зброї й предметів правопорушень;
- висунення та перевірка версій про втягнення дітей дорослими до протиправної поведінки;
- виявлення осіб, які мають психічні відхилення, згубні залежності (алкогольну, наркотичну, токсичну), а також відчувають стійку ворожість до конкретних соціальних груп населення.

Метою індивідуального запобігання є позитивна корекція особистості, що тягне за собою зміну її поведінки від антигромадського ухилу до законослухняного, зниження ступеня віктимності конкретних категорій осіб, які є потенційними жертвами кримінальних правопорушень, вчинених неформальними молодіжними групами (об'єднаннями).

Досягнення цієї мети потребує вирішення наступних задач:

- виявлення та вивчення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення кримінальних правопорушень;
- виявлення джерел негативного впливу на них;
- прогнозування індивідуальної поведінки та планування заходів індивідуального запобігання;
- постановка осіб на профілактичний облік, позитивний коригуючий вплив та контроль за їхньою поведінкою та способом життя.

Головними організаційними напрямками запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями, що здійснюють оперативні підрозділи є: забезпечення регулярного вивчення обставин та обмін інформацією про вчинення кримінальних правопорушень з метою ведення контролю та роботи щодо розкриття цих діянь; здійснення обліку та перевірки молодіжних угруповань, які можуть викликати оперативний інтерес щодо вчинення зазначених кримінальних правопорушень; ретельний облік усіх розкритих, а також аналіз усіх нерозкритих кримінальних правопорушень; розробка алгоритмів спільних дій з іншими правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування та державними органами виконавчої влади (органами і службами у справах дітей) з метою забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями.

З цієї метою працівники оперативних підрозділів кримінальної поліції завдяки цій організаційно-тактичній формі вживають термінових заходів шляхом втручання в кримінально протиправні дії щодо недопущення переростання готування до кримінального правопорушення в замах, а замаху – у закінчене кримінальне правопорушення; усунення умов, що сприяли попередній кримінально протиправній діяльності; забезпечення безпеки осіб, на життя і здоров'я яких можливе кримінально протиправне посягання; недопущення заподіяння матеріальної шкоди тощо [5, с. 185].

Таким чином, аналіз кримінологічної, оперативної-розшукової та кримінальної процесуальної практики свідчить, що матеріали планування діяльності підрозділів Національної поліції України щодо запобігання вчинення правопорушень молодіжними угрупованнями повинні включати: назву угруповання (за прізвищем організатора, керуючого); установчі дані, іншу інформацію щодо організатора та учасників; характеристики угруповання; деталізовані хронологічні відомості щодо формування молодіжного угруповання (дата формування, вжиті заходи запобігання та їх результати); наявні оперативні матеріали; відкриті кримінальні провадження щодо членів угруповання; повідомлення, отримані від негласного апарату; картки – паспорти на молодіжне угруповання.

Основними способами виявлення на території, що обслуговується, неформальних молодіжних груп повинні стати: патрулювання, оперативні рейди на місця ймовірного перебування членів цих об'єднань; провадження процесуальних дій під час перевірки заяв громадян, а також щодо

внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [6] за фактами вчинення групових кримінальних правопорушень молоддю; вивчення статистичних даних про кримінальні правопорушення, вчинені молодіжними групами.

За фактом виявлення конкретної неформальної молодіжної групи протиправної спрямованості співробітники поліції зобов'язані негайно приступати до індивідуально-профілактичної роботи, наскільки це можливо з кожним членом об'єднання, а при необхідності і з усією групою в цілому. Найефективнішою формою впливу, з погляду, буде *роз'єднання* і *переорієнтація* групи.

Роз'єднання може полягати в тому, що члени неформальної групи „роз'єднуються” до різних навчальних закладів або призначаються на роботу на різні підприємства. Співробітники поліції при цьому проводять регулярні бесіди з їхніми батьками та родичами про послаблення контактів один з одним. Для збільшення позитивного ефекту лідери таких груп за наявності достатніх підстав прямують до спецустанов. Роз'єднання неформальної молодіжної групи спрямоване на дискредитацію її лідера в очах об'єднання шляхом формування конфронтаційних відносин з ним у активних членів спільноти. Це призводить до розкладання неформальної групи на стадії кримінально протиправної поведінки на менші об'єднання, профілактична робота з якими для співробітників поліції значно полегшується.

Однією з головних форм роз'єднання є створення або використання назріваючих або реально існуючих всередині угруповання конфліктних ситуацій. Будь-яка конфліктна ситуація містить у собі учасників конфлікту, між якими існують серйозні розбіжності, і об'єкт конфлікту, тобто реальна причина розбіжностей, що виникли. Як об'єкт конфлікту виступають в основному матеріальні ресурси, до контролю над якими прагнуть учасники конфлікту. Конфліктна ситуація переростає в конфлікт при наявності інциденту, тобто зіткнення учасників конфлікту, що спробують встановити контроль над об'єктом конфлікту. При створенні конфліктної ситуації необхідно насамперед відтворення її об'єкта, через який члени молодіжного угруповання можуть вступити в конфлікт. Однак, при цьому варто пам'ятати про загальну закономірність протікання конфліктів, а саме: конфлікти можуть не тільки зруйнувати угруповання, але й ще більше інтегрувати його членів перед загрозою зовнішньої небезпеки. Тому не слід, наприклад, використовувати конфлікти, що мають тільки суб'єктивні передумови, тобто конфлікти без реально існуючого об'єкта.

Іншою формою профілактичної роботи є переорієнтація неформальної молодіжної групи, що включає в себе виявлення: обставин виникнення та розвитку конкретної неформальної молодіжної групи, її структури та ієрархії, зовнішніх зв'язків з іншими спільнотами; специфіки взаємовідносин між членами неформальної молодіжної групи та їх спільних інтересів (кожен п'ятий хлопець приходить у неформальну молодіжну групу для спільного проведення вільного часу, дозволяя; психологічних особливостей усіх членів неформальної молодіжної групи, їх ролі у житті об'єднання та вчинені конкретних спільних, групових дій (для 54% членів неформальних молодіжних груп важливо, що його думка цінується у колективі під час ухвалення будь-яких рішень); настанов, переконань, основних цінностей, традицій, субкультури, характерної для даної неформальної молодіжної групи; уразливих, слабких сторін неформальної молодіжної групи; вчинених та запланованих правопорушень й злочинів членами неформальної молодіжної групи.

З урахуванням зазначених обставин співробітники поліції можуть здійснювати досить ефективний вплив на неформальну молодіжну групу, у якому об'єднання переважно збереже свій склад, але його спеціалізація зміниться на суспільно корисну.

Індивідуально-виховна робота з молоддю спрямована на соціальну та психологічну корекцію особи-члена молодіжної групи та вплив на спосіб й умови його життя, що вимагає розробки методики „відволікання” молодих людей від протиправної діяльності. У створенні таких методик істотну роль здатна відіграти перебудова системи освіти, що полягає, перш за все, у максимальній індивідуалізації навчально-виховної, спортивно-масової роботи, повсякденному впровадженні педагогі-

ки співробітництва, забезпеченні принципу соціальної справедливості.

Бібліографічні посилання:

1. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. Офіс Генерального прокурора України. <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
2. Вербенський М.Г., Кулик О.Г., Наумова І.В. *Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції, 2020 рік*, монографія. Юрінком Інтер, Київ, 2021. 145 с.
3. Голіна В.В., Головкін Б.М., Валуська М.Ю. та ін. *Кримінологія, підручник*. За ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна, Право, Харків, 2014. 440 с.
4. Закалюк А.П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика*. Ін Юре, Київ, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
5. Шаповалов О.О. *Методика оперативного пошуку ознак загальнокримінальних злочинів*. В: Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки, №2-3, Т. 4, Ч. 2, 2015. с. 183-187.
6. *Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення*, наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. №298. Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ, СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ПЕРЕЛІКУ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ

ЛАНЦЕДОВА Юлія Олександрівна,

канд. наук, доц., Національний авіаційний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-5463-6261

Summary: On the basis of innovative understanding of the stages of overcoming criminal offenses in the literature, the legal incompetence of the traditional name of law enforcement organs, which is in the prevention of offenses as only one of the eight of these stages, and the need to rename this kind of bodies with the phrase „an agencies of law enforcement”, which can already cover all without exception the stage of overcoming criminal and other offenses and such state organs, is substantiated. In this aspect, a list of thirteen functions of law enforcement agencies was proposed.

Key words: the law enforcement agencies; the essence and list of functions of agencies of law enforcement; the stages of overcoming criminal and other offenses.

Запропоноване у низці публікацій [1, с. 103-104; 2, с. 260; 3, с. 6-8; 5, с. 28-32; та ін.] інноваційне розуміння сутності, співвідношення і переліку функцій органів правопорядку має значне доктринальне, законодавче та інше прикладне кримінологічне значення для попередження вчинення такого роду державними органами кримінальних та інших правопорушень в межах позитивної юридичної відповідальності, що у розвитку може бути викладене у стислій формі таким чином.

Охорона права (належного правового регулювання необхідних сторін суспільного життя) від порушень (правопорушень) фактично становить часткове завдання щодо попередження правопорушень, що, своєю чергою, представляє лише одну із багатьох стадій з подолання правопорушень. коли Ю.Д. Ткач виділяє, зокрема, аж вісім стадій подолання кримінальних правопорушень [6, с. 59; 7, с. 43; та ін.].

За однією з останніх варіацій інноваційне розуміння цим автором по стадійності подолання кримінальних правопорушень має таку редакцію:

1. Виявлення латентних кримінальних правопорушень.
2. Припинення кримінальних правопорушень, що продовжуються.
3. Розкриття кримінальних правопорушень.
4. Досудове розслідування (дізнання, попереднє слідство) кримінальних правопорушень.
5. Досудове рішення або судовий розгляд (перша інстанція) та перегляд (апеляція, касація, провадження за нововиявленими або винятковими обставинами) антикримінальної справи.
6. Виконання досудового чи судового рішення.
7. Проведення роботи з особою, звільненою з місць позбавлення волі, до закінчення або погашення строку судимості.
8. Здійснення інших заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням [5, с. 29; та ін.].

По суті, кожна з названих у цій процедурі стадій подолання кримінальних правопорушень є тим чи іншим способом їх попередження, що, однак, може мати й інші процедури, в т.ч. і заходи щодо охорони права (правового регулювання) від порушень [5, с. 29].

Функцією ж традиційних правоохоронних органів має стати проведення у своїй компетенції всіх чи лише певних стадій подолання правопорушень.

Власне тому доцільно для найменування такого роду державних органів обрати інше більш точне словосполучення, яким мають бути об'єднані всі такого роду державні органи, які за своїм призначенням покликані здійснювати ті чи інші стадії подолання кримінальних чи будь-яких інших видів правопорушень [5, с. 29].

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, прокуратура здійснює нагляд за негласними іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку [4], у той час як органами власне правопорядку, тобто такими, що забезпечують правовий порядок у державі шляхом здійснення у своїй компетенції ті чи інші стадії подолання кримінальних та інших видів правопорушень, фактично і є так звані правоохоронні органи, які з огляду на це і біль юридично виважене іменувати власне словосполученням „органи правопорядку” [5, с. 31].

Виходячи з викладеного і з розглянутої позиції Ю.Д. Ткача у частині стадій подолання кримінальних правопорушень [7, с. 59; та ін.], доцільно в контексті уточнення кримінологічного значення функцій такого роду державних органів запропонувати відповідне *інноваційне бачення сутності і вичерпного переліку функцій власне органів правопорядку* [1, с. 103-104; 2, с. 260; 3, с. 6-8; 5, с. 28-32; та ін.], що більш правильно викласти у розвитку у такій редакції:

1. Виявлення латентних діянь (подій, явищ) правопорушень, тобто таких, про які невідомо власне органам правопорядку, але, як правило, відомо самому правопорушнику та потерпілому і, не виключно, свідкам чи іншим особистісним джерелам, у т.ч. й іншим, ніж органи правопорядку, державним органам. І до тих пір, доки про такого роду діяння (подію, явище) не стане відомо власне органам правопорядку, це діяння (подія, явище) як кримінальне чи правопорушення іншого виду буде залишатися саме латентним.

2. Припинення триваючого діяння (події, явища) правопорушення.

3. Розкриття діяння (події, явища) правопорушення, тобто встановлення особи, яка вчинила дане діяння (подію, явище) правопорушення.

4. Досудове розслідування чи інше досудове з'ясування всіх обставин підготовки, вчинення і приховування діяння (події, явища) правопорушення, тобто встановлення всіх інших обставин, що підлягають доведенню по певній справі у відповідності із базисним (що стосується всіх без винятку справ), спеціальним (справ певної категорії) та частковим (лише конкретної справи) предметом доказування, окрім особи, яка його вчинила, оскільки встановлення власне даної обставини складає мету розкриття цього правопорушення.

5. Судове чи остаточне позасудове вирішення справи про відповідне діяння (подія, явище) правопорушення.

6. Виконання остаточного судового чи позасудового рішення і, перед усім, максимально можливе відновлення порушеного правового (прав, свобод, обов'язків, інтересів) статусу соціосуб'єктів (фізичних і юридичних осіб, держави, міждержавних утворень).

7. Проведення роботи із засудженням до зняття чи погашення судимості.

8. Проведення в координації з усіма іншими державними органами, посадовими особами та іншими соціосуб'єктами інших заходів щодо профілактики діянь (подій, явищ) правопорушень, насамперед, щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню діяння, події чи явища правопорушення (що має бути повно реалізовано в межах позитивної юридичної відповідальності ще до вчинення скоєння діяння, події чи явища правопорушення з метою його недопущення, а вже після цього в рамках вже негативної юридичної відповідальності треба досліджувати наявність або відсутність підстав для притягнення винної особи до відповідного виду та рівня суворості юридичної відповідальності за неусунення або неповне усунення такого роду причин та умов у рамках позитивної юридичної відповідальності), з підготовки належних пропозицій щодо вдос-

коналення відповідного законодавчого та базисного підзаконного регулювання тощо.

9. Здійснення узагальнень відповідної практики подолання правопорушень та виявлення як позитивних, так і негативних результатів такої практики.

10. Проведення корпоративної (у рамках діяльності відповідного відомства правопорядку) та локальної (у рамках діяльності певного органу правопорядку як юридичної особи) підзаконотворчої діяльності з організації роботи даного органу правопорядку щодо подолання діянь (подій, явищ) правопорушення [5, с. 31].

11. Здійснення наукових досліджень у напрямі підвищення ефективності, раціональності та якості діяльності органів правопорядку відповідного виду [5, с. 31-32].

12. Проведення за допомогою вищих навчальних закладів підготовки та підвищення кваліфікації кадрів діяльності органів правопорядку відповідної спеціалізації та субспеціалізації [5, с. 32].

13. Самостійне здійснення поточного підвищення кваліфікації співробітників органів правопорядку відповідної спеціалізації та субспеціалізації [5, с. 32].

Профілактична функція антиделіктних органів є обов'язком як для такого роду спеціальних органів держави, так і для будь-яких інших державних органів та посадових осіб та для будь-яких інших соціосуб'єктів, які повинні сприяти органам правопорядку у найбільш ефективному, раціональному та якісному виконанні та всіх інших зазначених функцій антиделіктної діяльності [5, с. 32].

Поширений у даному аспекті акцент уваги на тому, що функції правоохоронних органів мають здійснюватися у суворій відповідності до вимог правових актів та без порушення правового статусу соціосуб'єктів є зайвим.

Такі діяння (події, явища) співробітників органів правопорядку є протиправними і означають ніщо інше як вчинення певного правопорушення, долати які й покликані власне такого роду державні органи [1, с. 104; 2, с. 260].

Тим більше, що у відповідності із вимогами ч. 1 ст. 3 Конституції України, життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека людини є найвищими соціальними цінностями [4], затвердження та забезпечення яких та й всіх інших без винятку прав і свобод людини складає, згідно до вимог ч. 2 ст. 3 Основного закону, головний обов'язок держави та всіх державних органів [4], у першу чергу, – державних органів власне правопорядку, які мають здійснювати свою діяльність із подолання правопорушень із безумовним дотриманням передбаченого ч. 1 ст. 8 Конституції України принципу верховенства права [4], а значить – й законності, гарантом дотримання ж чого виступає, відповідно до вимог ч. 2 ст. 102 Основного закону, саме президент держави [4].

Звідси може бути запропоноване й інноваційне розуміння поняття діяльності органів правопорядку [1, с. 104; 2, с. 260], що у розвитку більш правильно подати як такого виду державної діяльності, основне призначення якого полягає у найбільш ефективному, раціональному та якісному як подоланні різних видів правопорушень на кожній із стадій реалізації такого подолання, так і функціонуванні органів правопорядку, а також у здійсненні з цією ж метою базисного, корпоративного (відомчого) та локального підзаконного правового регулювання, узагальнень відповідної практики подолання правопорушень, наукових досліджень, підготовки та перепідготовки у юридичних навчальних закладах співробітників такого роду органів та самостійного поточного підвищення їхньої кваліфікації [5, с. 32].

У той же час, викладеного недостатньо, щоб у повному обсязі розкрити сутність діяльності органів правопорядку, яка в контексті своєї базисної функціональної основи подолання кримінальних та інших правопорушень ділиться на криміналістичну діяльність (яка здійснюється за допомогою складових гласних методик такого подолання) та ординативну діяльність (що вже здійснюється за допомогою складових частин негласної методики подолання правопорушень) [5, с.

32], що набуває особливого доктринального, законодавчого та іншого прикладного кримінологічного значення для попередження вчинення такого роду державними органами кримінальних та інших правопорушень в межах позитивної юридичної відповідальності.

Представлене найбільш актуальне в контексті реалізації і розвитку євроінтеграційних процесів інноваційне розуміння сутності, структури і переліку функцій органів правопорядку не претендує на завершеність. Воно створює лише належну доктринальну, проектну законодавчу та іншу прикладну основу, у т.ч. й кримінологічну, для започаткування широкої коректної наукової дискусії з розробки такого загально визнаного варіанту вирішення цих проблем, що був би не лише достатньо повно євроінтегрований, а, головне, презентував й подальший конструктивний розвиток відповідних європейських інституцій у контексті базисних євроінтеграційних принципів, перш за все, із безумовного забезпечення верховенства права та дотримання і відновлення правового статусу особи та інших соціосуб'єктів, неухильного притягнення правопорушників до належного виду, характеру і рівня суворості юридичної відповідальності і демонстрував би найвищий рівень супроводження євроінтеграційних процесів в контексті запровадження перш за все базисної основної та додаткової позитивної та супутньої юридичної відповідальності.

Бібліографічні посилання:

1. Кириченко А.А. *Новая доктрина сущности, функций и перечня антиделиктных органов*. В: Перші Миколаївські юридичні дискусії: матеріали Міжнародн. наук.-практ. конфер. з нагоди 20-річчя Конституції України, 18 травня 2016 р. 36. наук. ст. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. с. 101-108.
2. Кириченко О.А., Тунтула О.С. *Курс інноваційних лекцій з навчальної дисципліни „Теорія держави і права”: навч. посібник*. МНУ імені В.О. Сухомлинського, Миколаїв, 2017. 272 с.
3. Кириченко О.А., Ланцедова Ю.О., Тунтула О.С. *Інновації юриспруденції та законності у сфері транспорту і транспортних технологій: монографія*. RS Global Sp.z O.O., Варшава, 2021. 95 с.
4. *Конституція України*: закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141, із змінами, згідно із законом №27-ІХ від 3 вересня 2019 р., ВВР, 2019, №38, ст. 160. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
5. Ланцедова Ю.О., Косарівська О.В. *Інноваційне розуміння сутності, структури і переліку функцій органів правопорядку*. В: Журнал східноєвропейського права. Междунар. наук.-метрич. бази: Index Copernicus International, HeinOnline, №102, 2022. с. 27-35.
6. Ткач Ю.Д. *Поняття і системно-структурна будова криміналістики*. В: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Одеськ. юрид. наук НУВС, Одеса, 2004. 556 с.
7. Ткач Ю.Д. *Теоретичні основи криміналістики (періодизація, поняття, система, міжнауковий статус): монографія*. Вид-во ОЮІ НУВС, Одеса, 2007. 176 с.

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

ЛУКАШЕВИЧ Сергій,

канд. наук, доцент, Національний аерокосмічний університет
імені М.С. Жуковського „Харківський авіаційний інститут”, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-8386-6237

САЛАЄВА Карина,

канд. наук, Харківський національний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-2991-946X

Summary: The relevance of the study of the role of the synergistic paradigm in jurisprudence in general and criminology in particular is determined by the current methodological and theoretical situation in the social and humanitarian sciences, which develop mainly within the framework of a linear paradigm, which usually presents social evolution monistically: as a one-variant and non-alternative development. Synergetics as a method of cognition, which has acquired meaning at the philosophical level, offers fundamentally new approaches to the cognition of reality.

Key words: criminology, methodology, synergetic paradigm, crime.

Право, доведене наприкінці XX століття до бездоганності комп'ютерної системи, відстає від проблем людства, тому методологія юридичної науки повинна системно відповісти на виклики сьогодення, використовуючи філософські та наукові досягнення. Один із варіантів ймовірних відповідей пропонує синергетика. Актуальність дослідження ролі синергетичної парадигми в юриспруденції взагалі й кримінології зокрема визначається сучасною методологічною і теоретичною ситуацією в соціально-гуманітарних науках, які розвиваються переважно в рамках лінійної парадигми, що зазвичай представляють соціальну еволюцію моністично: як одноваріантний і безальтернативний розвиток. Подібні уявлення про соціальну динаміку потребують змін. Сьогодні постала гостра проблема адаптації до глобальних перетворень, формування нового світогляду, що відповідає сучасності та здатний розширити можливості людини щодо розуміння різних правових явищ і процесів навколо [1, с. 58].

Синергетика як метод пізнання, що набув осмислення на філософському рівні, пропонує принципово нові підходи до пізнання дійсності. Від застосування синергетики вчені вправі очікувати істотного позитивного ефекту у вигляді нових наукових теорій в різних галузях людського знання, що мають пояснити механізм виникнення й розвитку різноманітних явищ у матеріальному світі й світі ідей. Саме синергетика здатна запропонувати нові відповіді на „споковнічні” питання філософії про взаємозв'язок матеріального та ідеального, про причини виникнення і форми існування матерії, про єдність природи мікро-, макро- і мегасвіту, про механізми виникнення життя й розуму, про межі пізнання, про напрямки розвитку соціуму та ін.

Слід зазначити, що можливість пояснення соціальних (у тому числі правових) явищ із „природничонакових” позицій синергетики з методологічної точки зору має революційний характер, а тому є для дослідника досить привабливою і обіцяє одержання неочевидних і прогресивних результатів [2, с. 3]. Розповсюдження цих методологічних новин у науковому правовому знанні – не данина моді, не переодягнення в новий, „синергетичний” одяг старих, звичних положень. Що сто-

сується вивчення права в його цілісності, ця синергетична методологія представляє собою не кон'юнктурне механічне запозичення, а означає органічну потребу вивчати право в його нових формах існування, адекватних переходу людства в загальнопланетарному масштабі до ринкових процесів, що саморегулюються в економічному житті, до формування потужної інформаційної сфери людства, до політичного поліцентризму (появі декількох потужних центрів) і спонтанним початком у сучасному міжнародному житті [3, с. 308-311]. Загалом, він вважав, що матеріалістична діалектика, яка стверджувала примат необхідного над випадковим, під впливом нових знань і нового історичного досвіду вичерпала, в основному, свій пізнавальний і прогностичний потенціал у соціальній, в тому числі й правовій, сфері. На зміну їй має прийти синергетика як філософське вчення, що по-новому розглядає роль необхідного й випадкового в еволюційних процесах.

Одним із перших, хто замислився про можливість застосування синергетичного методу до правових явищ, був відомий вчений-правознавець А.Б. Венгеров. З приводу змін, що відбуваються в методології права, він зазначав, що ці зміни відображають загальну методологічну кризу всього суспільствознавства, в основі якого лежить криза так званої матеріалістичної діалектики (рухнула утопічна комуністична ідея, захиталася і її методологічна основа – діалектика). Інші зміни свідчать про революційні перетворення у всій сфері наукового знання, а саме ті, які пов'язані з формуванням синергетичного світосприйняття, що йде на зміну діалектико-матеріалістичним уявленням.

Розповсюдження цих методологічних новин у науковому правовому знанні не данина моді, не переодягнення в новий, „синергетичний” одяг старих, звичних положень – синергетична методологія представляє собою не кон'юнктурне механічне запозичення, а означає органічну потребу вивчати право в його нових формах існування, адекватних переходу людства в загальнопланетарному масштабі до ринкових процесів, що саморегулюються в економічному житті, до формування потужної інформаційної сфери людства, до політичного поліцентризму (появі декількох потужних центрів) і спонтанним початком у сучасному міжнародному житті [1, с. 308-311]. Загалом, він вважав, що матеріалістична діалектика, яка стверджувала примат необхідного над випадковим, під впливом нових знань і нового історичного досвіду вичерпала, в основному, свій пізнавальний і прогностичний потенціал у соціальній, в тому числі й правовій, сфері. На зміну їй має прийти синергетика як філософське вчення, що по-новому розглядає роль необхідного й випадкового в еволюційних процесах. А.Б. Венгеров вважав, що синергетика здатна пояснити більш широке коло явищ, ніж матеріалістична діалектика, і включає останню як окремий випадок [1, с. 36-45]. При цьому слід наголосити, що науковець вважав, що синергетика здатна пояснити більш широке коло явищ, ніж матеріалістична діалектика, і включає останню як окремий випадок [3, с. 36-45].

Щоб у системі проявлялися синергетичні закономірності, вона має бути досить складною. Вичерпного переліку елементів правової системи не існує, оскільки відсутні чіткі критерії віднесення до неї тих або інших соціальних явищ [2, с. 4-5]. Отже, можна зробити висновок, що правова система є досить складною, щоб її можна було досліджувати з точки зору синергетики.

Слід зазначити, що такий комплексний підхід до вивчення правових явищ сьогодні практично не використовується. З цього приводу доречною є думка К.В. Шундікова, який стверджує, що „юристам на сьогодні ще дуже мало відомо про реальні механізми взаємозв'язку правового і не-правового в сучасній складноорганізованій системі громадського життя. Більшість дослідників, розглядаючи тезу про тісний взаємозв'язок права з економікою, політикою, мораллю та ін. на рівні догми, уникають спеціального дослідження цих проблем у своїх роботах. Більше того, серед правознавців поширена думка про необхідність боротьби за „чистоту предмета” своєї науки, що на практиці призводить до рішучого ігнорування тих питань, які виходять за рамки власне юридичної проблематики. Вважаємо, що з подібною постановкою питання можна було б погодитися за умови, якби процес правового регулювання являв собою аналог якогось лабораторного процесу, що

протікає в споконвічно завданих та підтримуваних умовах, змінювання яких можна ігнорувати як зневажливо малі величини. Однак у реальності все відбувається саме навпаки: він являє собою зразок сильно нерівноважного й відкритого процесу, розвиток і результати розвитку якого багато в чому визначені впливом „зовнішнього чинника”. Без аналізу останнього уявлення юристів про об’єкт свого дослідження будуть вельми грубою абстракцією, що істотно збіднює і спрощує реальну картину” [4, с. 150-151].

Крім вищесказаного, не можна забувати і про те, що дію законів синергетики можна спостерігати винятково в динамічних (рухомих, змінюваних) системах. При цьому рух у складній системі слід розуміти у філософському сенсі – як її розвиток, що з позицій синергетики розглядається як послідовність процесів структуризації (упорядкування) і деструктуризації (хаотизації). Крім того, варто мати на увазі, що розвиток системи може відбуватися не тільки в часі, але й у просторі (у формі просторового розподілу або ж експансії).

Соціальні відносини, будучи елементами соціуму як системи, перебувають у постійному русі, утворюючи структури. Ці структури формуються певною мірою неупорядковано й далеко не завжди сприяють руху соціуму в напрямку стану-аттрактору. Їх упорядкування відбувається через усвідомлену діяльність людини й здавна здійснюється у формі права. Однак не будь-яке упорядкування сприяє суспільному прогресу. Багато століть законодавець намагається привнести в соціальну систему „параметр порядку” ззовні у вигляді власної волі, що ґрунтується на амбіціях правителів або ідеологічних догматах. Такий підхід не відповідає основним положенням синергетики й у загальному випадку може бути розцінений як волюнтаристичний, що виходить з розуміння вирішальної ролі волі особистості в суспільному розвитку.

В рамках кримінології є конструктивними, заслуговують на увагу та можуть знайти застосування оригінальні уявлення синергетики про багатоваріантність і непередбачуваність, види випадковості, глибокий взаємозв’язок хаосу і порядку, процеси і механізми самоорганізації в природі і суспільстві, специфіку відкритих (нелінійних) систем тощо. Синергетичні ідеї були б корисні в кримінології як для пояснення причин злочинної поведінки, так і для організації систем профілактичного та правового впливу на злочинність [5, с. 107].

Одним з принципових положень синергетики, яке може бути безпосередньо застосованим у кримінологічній науці, є теза про те, що випадковість може виступати не тільки як прояв необхідності, але і як доповнення до неї. При чому слід розрізняти два види випадковості. По-перше, це класична випадковість, коли необхідність проявляється через масу випадковостей. Але є випадковість, яка лише доповнює необхідність, привносячи в процеси взаємодії елементи непередбачуваності і невизначеності. Саме остання обставина дає підставу говорити як про випадкового злочинця, так і про випадкове скоєння злочину.

Для пояснення причин злочинності може виявитися корисним також використання кримінологією принципу підпорядкування. У синергетиці даний принцип означає, що складну задачу можна звести – без ризику впасти в спрощення – до вирішення невеликого числа змінних („параметрів порядку”), які визначають всі інші. У пізнанні причинного комплексу злочинності дуже важливо було б знайти ті узагальнюючі показники, які відіграють в системі названого комплексу головну, визначальну роль.

Визначення проблем запобігання та протидії злочинності, особливо з її стійкими організованими формами, значно збагатить ідея синергетики про процеси самоорганізації та шляхи впливу на ці процеси ззовні. Можливо, що синергетичний підхід може бути покладений в основу і для принципово нової концепції запобігання злочинності в цілому. Так, синергетичні уявлення дозволяють пояснити, чому нерідко дуже потужний зовнішній вплив на систему виявляється набагато менш ефективний, ніж у тисячу разів більш слабкий, і навпаки. Згідно з традиційними підходами керуючий вплив на що-небудь залежить головним чином від величини витрачених енергій і зусиль.

Але насправді він має бути не стільки сильним, скільки резонансним, тобто максимально погодженим з властивостями керованої системи. Як відомо, прагнення до граничної керованості, централізації, насильницької переробки всього і вся вже привели наше суспільство до глибокої кризи. Зусилля правлячої влади виявилися марними, оскільки йшли в розріз з власними тенденціями саморозвитку суспільства. У цьому сенсі одне з найбільш важливих завдань кримінології – знайти ті „больові точки” соціального організму, вплив на які максимально сприяв би моральному оздоровленню і соціальному прогресу суспільства, більш успішній протидії злочинності. Разом з тим, традиційна кримінологія не може в достатній мірі пояснити процеси зміни синусоїдального циклу розвитку злочинності циклом різкого, обвального зростання злочинності, як це спостерігалось в кінці 1980-х – на початку 1990-х рр.. [6, с. 21]. Подібні процеси можуть бути проаналізовані за допомогою синергетичного підходу.

Синергетичний підхід може бути покладений в основу і для принципово нової концепції запобігання злочинності в цілому. Так, синергетичні уявлення дозволяють пояснити, чому нерідко дуже сильний зовнішній вплив на систему виявляється набагато менш ефективний, ніж у тисячу разів більш слабкий, і навпаки. Згідно з традиційними підходами керуючий вплив на що-небудь залежить головним чином від величини витрачених енергії і зусиль. Але насправді він має бути не стільки сильним, скільки резонансним, тобто максимально погодженим з властивостями керованої системи. Як відомо, прагнення до граничної керованості, централізації, насильницької переробки всього і вся вже привели наше суспільство до глибокої системної кризи. Зусилля влади виявилися марними, так як йшли всупереч з тенденціями саморозвитку суспільства.

Застосування синергетичної парадигми в кримінології ще потребує свого визначення як на абстрактно-методологічному, так і на практичному рівнях. Загалом можна дійти висновку, що такий методологічний підхід уявляється найбільш вдалим і для комплексних кримінологічних досліджень, і для вивчення та вдосконалення системи запобігання та протидії злочинності як самостійного напрямку соціальної реакції.

Отже, синергетика має потужний евристичний потенціал в кримінології. В світлі синергетичного уявлення про соціум та його інститути, злочинність та система запобігання та протидії їй, уявляються в якості відкритої для різноманітних впливів, самоупорядкованої та самоврегульованої нелінійної системи, яка перебуває в стані постійного обміну речовиною, енергією та інформацією з іншими напрямками соціального реагування та управління, з суб'єктами та об'єктами соціальної взаємодії тощо [7, с. 31]. Такий методологічний підхід уявляється найбільш вдалим і для комплексних кримінологічних досліджень, і для вивчення та вдосконалення системи запобігання та протидії злочинності як самостійного напрямку соціального впливу та соціальної реакції на злочинність.

Бібліографічні посилання:

1. Корунчук Л.А. *Проблеми використання синергетичного підходу при дослідженні правових явищ*. В: Часопис Київського університету права, №3, 2011. с. 58-62.
2. Джужа О.М., Орлов Ю.Ю., Калюжний Р.А. *Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики*. В: Право і суспільство., Вип. 2, Наук. журнал, Гол. ред. М.В. Корнієнко, Дніпропетровськ, 2009. с. 3-12.
3. Венгеров А.Б. *Теория государства и права*. Издательство „Омега-Л”, М., 2011. 607 с.
4. Шундигов К.В. *Синергетический подход в правовой науке: проблемы адаптации*. В: Правоведение, №1, 2008. с. 145-156.
5. Лукашевич С.Ю., Салаева К.А. *Синергетика в кримінології: евристика та лімітація*. В: Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності, тенденції та інновації : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м.Харків, 16 квіт. 2021 р.). МВС України, ХНУВС, Кримінол. асоц. України.

ХНУВС, Харків, 2021. 464 с.

6. Шакун В.І. *Онтологічний вимір в кримінології*. В: Шлях до кримінології. Пам'яті А.П. Закалюка, збірник матеріалів, НАПрН України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. Запоріжжя, КПУ, К., 2010. 188 с.
7. Лукашевич С.Ю. *Евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень*. В: Сучасні кримінологічні дослідження, методи, напрями, перспективи, матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, 14 лист. 2019 р., ДНДІ МВС України, Київ, 2019. с. 28-31.

ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ПОТЕРПІЛОГО ЯК УМОВА СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ

НЕЛЕДВА Наталя Василівна,

канд. наук, доцент, Міжнародний гуманітарний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-9317-512X

Summary: The victim is one of the main figures of the case in the court proceedings. Therefore, in particular, the study of the behavior of the victims is necessary for making decisions about ensuring their personal safety of the victim's actions, which provoke the offender to commit a criminal act. It is also noted in the article that when a person is identified as a victim, it is necessary to study his typical characteristics and possible potential victimization, since such circumstances could significantly affect the outcome of the criminal offense. At the end of the article, it is concluded that the constant study of the characteristics of victimhood of the victim as a participant in criminal proceedings will contribute to increasing the effectiveness of the prevention of specific criminal offenses and crime in general.

Key words: victim, victim behavior, offender, criminal process.

Одним із актуальних завдань кримінального процесу є захист прав, свобод та інтересів потерпілого, тому необхідність у постійному та всебічному вивченні його положення апріорі. Сценарій поведінки потерпілого в момент вчинення кримінального правопорушення залежить від впливу зовнішнього середовища та індивідуальних особливостей особи.

Інформація про особу як учасника кримінального провадження має не менш важливе значення, ніж інформація про правопорушника. Роль жертв у формуванні та розвитку обставин правопорушень, як правило, дуже значна. Вивчення поведінки потерпілих в кримінальному провадженні також потрібно і для прийняття рішень про забезпечення їх особистої безпеки. Важливо підкреслити й те, що дослідження і облік характеристик осіб жертв і злочинів сприяє запобіганню віктимологічного рецидиву. Тож, очевидно, виявлення можливих провокуючих, віктимних ознак у поведінці жертви правопорушення та облік усіх віктимологічних обставин як вихідної бази для формування відповідних гіпотез та висновків і в кримінальному провадженні.

Загалом, віктимна поведінка потерпілого як така передбачає дії жертви, які провокують правопорушника на реалізацію злочинного акту.

Виникає питання що ж включає в себе дефеніція „особа потерпілого”, оскільки дуже часто поняття потерпілого ототожнюється з визначенням жертви. Вбачається, що така позиція є не зовсім вірною, адже потерпілий згідно зі ст. 55 Кримінально-процесуального кодексу України – це учасник кримінально-процесуальних відносин, який визнається таким органами досудового розслідування і являє собою особу, якій кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову (матеріальну) шкоду [1].

На відміну від потерпілого, жертва може і не бути учасником процесу, тому й не визначатися такою процесуальному рівні. Тож, поняття жертви як такої є ширшим за змістом, а ніж потерпілого в кримінальному процесі, але такі обставини не виключають ознак віктимності останнього.

Під жертвою правопорушення з точки зору віктимології слід розуміти потерпілу від злочину фізичну особу незалежно від того, чи визнана вона такою у кримінально-процесуальному порядку і чи оцінює себе такою суб'єктивно. Найбільш достовірним і повним визначенням, що відображає суть вищезазначеної дефініції, як вбачається, є визначення жертви правопорушення, під якою слід розуміти особу, або спільноту людей в будь-якій формі інтеграції (у тому числі народ, націю, суспільство загалом), яким правопорушенням заподіяно шкоду [2, с. 142].

До структури особи потерпілого входять: соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо); кримінально-правова характеристика (роль жертви в генезисі злочинної поведінки та у створенні криміногенної ситуації); соціально-рольова характеристика, що включає в себе сукупність видів діяльності особи в системі суспільних відносин як громадянина, сім'янина, члена трудового колективу тощо; морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. Вона виявляється у ставленні до держави, суспільства, громадянських обов'язків, колективу, оточуючих людей, себе тощо. Сюди ж належить і кримінально-правова система особи, тому що потерпілий зазвичай з'являється в процесі застосування кримінально-правових норм [3, с. 124].

Потерпілий є однією із головних фігур розгляду справи в судовому провадженні, особливо, якщо розглядаються кримінальні правопорушення проти особи. Конкретні обставини, причини і умови таких правопорушень не можуть бути розкриті, якщо до уваги не беруть особу потерпілого, оскільки часто протиправні дії обвинуваченого спричинені халатними чи легковажними вчинками потерпілого. Зокрема, особливе віктимологічне значення має неправомірне поведінка жертви, яка дуже часто є безпосереднім джерелом конфлікту і навіть глибокою провокацією вчинення активних протиправних дій правопорушником по відношенню до жертви правопорушення. Форми прояву такої поведінки жертви можуть мати різне своє вираження: від фізичного чи психічного насильства щодо особи правопорушника або його близьких до їх образи, виявів неповаги до громадського порядку та загальновизнаних норм моралі тощо. Часті випадки неправомірної провокуючої поведінки потерпілих дуже часто на практиці прослідковуються при вчиненні таких кримінальних правопорушень, як убивство, тілесні ушкодження, зґвалтування, грабежі, розбої тощо.

Поведінка потерпілого може вплинути на об'єм вини обвинуваченого, а у випадку необхідної оборони – вилучати її. На практиці є судова практика щодо вказаного аспекту, наприклад, рішення Верховного суду України на касаційну скаргу (далі – ВС ККС) №404/2605/20 від 19.01.2022 року [4].

Перше судове рішення ухвалив суд першої інстанції, який встановив, що між обвинуваченим та потерпілими виник конфлікт, що переріс у бійку, в ході якого спочатку потерпілий та його син по черзі завдали обвинуваченому ударів в обличчя, у відповідь обвинувачений схопив ніж і завдав удару потерпілому в нижню частину живота, що потягло за собою тяжкі тілесні ушкодження. Суд першої інстанції розцінив дії обвинуваченого як перевищення меж необхідної оборони, що спричинили тяжкі тілесні ушкодження і засудив його за вчинення злочину, передбаченого ст. 124 КК України та призначив покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік 1 місяць.

На стадії апеляційного розгляду справи зазначений вирок було скасовано та ухвалено новий вирок, яким було визнано обвинуваченого винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження), призначивши йому покарання у виді позбавлення волі на строк 6 років.

Засуджений подав касаційну скаргу, де обґрунтував, що суд апеляційної інстанції не дослідив усю сукупність доказів та не врахував, що він діяв в стані необхідної оборони. І ВС ККС погодився із доводами засудженого та дійшов висновку про те, що особа спровокувала проти себе насильство, не означає, що через це вона не може бути визнана такою, що вчинила дії в обстановці необхідної оборони. При чому, ВС ККС підкреслив, що з огляду на підстави необхідної оборони, визначені ст. 36 КК України, віктимна поведінка, що виявляється у будь-якій іншій формі, відмінній від суспільно небезпечного посягання, та яка спровокувала насильство з боку інших осіб, не виключає того, що особа опиниться в обстановці необхідної оборони.

Як правило, поведінка потерпілого визначається врівноваженістю характеру. У наведеному прикладі про врівноваженість характеру вряд чи можна сказати. Неврівноваженість потерпілого призводить до реалізації потенційного злочинного результату. Оскільки тяжкі тілесні наслідки сто-

совно себе самого, очевидно, спровокував саме потерпілий своїми невірноваженими діями.

Тож, наведене судове провадження підкреслює, що провокативна (віктимна) поведінка особи не виключає того, що обвинувачений міг опинитись в стані необхідної оборони. І тоді вже питання, кого слід визнавати потерпілим, а кого обвинуваченим. Вочевидь, що це той самий випадок, у разі якого слід детально вивчати та аналізувати усі наявні матеріали, щоб розібратися чи не приписується статус потерпілого особі, чи достатні підстави вважати особу такою. Адже роль жертви може бути реальною чи „уявною”.

Загалом кримінальний закон переслідую значний інтерес щодо неправомірної поведінки потерпілого. Але ж, все одно, є певні не враховані обставини і є необхідність у висуванні відповідних пропозицій з метою його удосконалення. За наявності грубої вини потерпілого, що не виключає вини суб'єкта злочину, кваліфікація і караність дій останнього повинні відображати фактичну ступінь вини і завдання ним шкоди. Вбачається, що суттєво позитивно буде впливати на диференціацію та індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Таким чином, з наведеного слід зробити певні висновки. Ототожнення понять „потерпілий” та „жертва” правопорушення є дещо не правильним. Потерпілим є особа, яка виступає учасником кримінально-процесуальних відносин, його статус визнається таким органами досудового розслідування та вказаній особі заподіяно відповідну шкоду. Жертва може і не бути учасником процесу, не визначатися такою на процесуальному рівні, є ширшим за змістом, а ніж потерпілого в кримінальному процесі, але такі обставини не слід виключати ознак його віктимності.

При визначенні особи як потерпілого слід детально вивчати його типові характеристики та можливу потенційну віктимність, яка могла суттєво вплинути на результат реалізації злочинного посягання.

Постійне вивчення характеристик віктимності особи потерпілого як учасника кримінального провадження сприятиме підвищенню ефективності запобігання конкретних кримінальних правопорушень та злочинності загалом.

Бібліографічні посилання:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України №4651-VI від 03 квітня 2012 р.*
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”://HYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”zakonHYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”.HYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”radaHYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”.HYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”govHYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”.HYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”uaHYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”/HYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”lawsHYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”/HYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”showHYPERLINK
„<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>”/4651-17.
2. *Віктимологія*. Навч. посіб. В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін., за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна, Право, Харків, 2017. 308 с.
3. *Кримінологічна віктимологія: навчальний посібник*. За заг. ред. О.М. Джужу, Атіка, 2006. Київ, 352 с.
4. *Судовий вирок ККС Верховного суду України №404/2605/20 від 19.01.2022 року*. https://zakon.cc/court/document/read/102634463_e52eaadc.

ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

ПОДКОВЕНКО Тетяна,

канд. наук, доцент, Західноукраїнський
національний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-0344-3010

Summary: The article determines that crime has always been and remains one of the central problems of criminological science, its system-forming basis. The author emphasizes that the determinants of crime are mainly related to society itself, to its most acute contradictions, to social injustice and social inequality, to certain conditions of social life. Some contradictions are historically overcome or minimized, but there are more and more criminologically significant antagonisms that determine crime. In this context, the issues of combating crime, preventing crimes and other offenses, preventive work with the population become particularly acute. On the basis of modern ideas about the essence of crime, it is determined that combating crime and its various manifestations is a complex system of social and legal measures aimed at preventing the commission of criminal offenses and timely response to their commission. It is emphasized that effective crime prevention is an objective need of a society that is building a legal state.

Key words: crime, criminality, society, combating crime, criminology.

Постановка проблеми. Сучасна юридична наука актуалізує дослідження проблем, пов'язаних з виявленням причин злочинності та знаходженням ефективних засобів її стримування та виробленням наукових рекомендацій щодо підвищення ефективності практичної діяльності з попередження та протидії злочинності. Як зазначає В.Тимошенко, „сучасна кримінологія потребує нових знань про причини злочинності, особу злочинця. Більшість кримінологів не сумніваються у соціальній природі злочинності та розглядають її як продукт суспільства, культури, а кримінологію – як соціологію злочинності” [1, с. 57]. Вперше на таку особливість злочинності звернув увагу засновник французької соціологічної школи Еміль Дюркгейм. Визнаючи злочинність нормальним явищем, мислитель підтверджував свою позицію конкретними фактами. Однак важливим аргументом його концепції була обов'язковою відповідна реакція суспільства на злочинну поведінку. Злочинність повинна контролюватися суспільством, через певну систему заходів щодо покарання злочинців, так і систему профілактичних заходів недопущення злочинів.

Кримінологічні дослідження спрямовані на розробку загальних проблем протидії злочинності, виявлення її причин та умов виникнення, вивчення особи злочинця, впливу на нього. Кримінологія досліджує злочинність як соціальне явище, яке проявляється в суспільно небезпечній поведінці людей [2, с. 82].

Немає суспільства вільного від злочинності. Немає також рівня соціально-економічного розвитку, рівня багатства чи філософсько-етичної системи, яка б забезпечувала повне усунення злочинності із суспільного життя. Як би це дивно не звучало, але злочинність є невід'ємним елементом суспільного життя, а також складовою соціальної діяльності. Злочинність – одна з головних соціальних проблем сучасного світу. У кожній державі злочинна діяльність спричиняє руйнівні наслідки, призводить до майнових втрат та людських жертв. Згубний вплив злочинності на економіку, а також на якість життя суспільства зробив боротьбу з цією проблемою першочерговою метою багатьох країн, і в цій галузі постійно проводяться нові дослідження [3, с. 44]. Злочинність – це доволі складне явище, дослідження якого об'єднує представників різних наук, зокрема: політики, права, психології, соціології та кримінології, а також економіки. І це не випадково, оскільки злочинність

має прояви практично в усіх сферах суспільного життя, пов'язана з проявами людської психіки, серед причин злочинності економічний фактор також відіграє вагомий роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані із станом злочинності у сучасному суспільстві, пошуком ефективних шляхів її подолання завжди знаходяться у центрі уваги провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Варто зазначити, що значну увагу цій проблематиці приділяють такі вітчизняні науковці, як О.Баганець, О. Бандурка, Є. Блажівський, В. Голіна, Л. Давиденко, С. Денисова, О. Джужа, А. Закалюк, О. Кальман, А. Корягіна, О. Литвинов, С. Мінченко, С. Міщенко, О.Тимчук, В.Трубников, П. Хряпінський, І. Яковець та ін. Дослідження цих науковців спрямовані на аналіз різних аспектів протидії злочинності: від методологічної основи попередження злочинності до практичної складової діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності. Особливою рисою таких наукових доробків є те, що усі вчені акцентують увагу на необхідності здійснення комплексної та систематичної діяльності щодо протидії злочинності, при чому така діяльність повинна мати загальносуспільний характер і включати як діяльність відповідних правоохоронних органів, так і всього суспільства. Тільки свідомо позиція кожного громадянина, нетерпимість до будь-яких злочинних проявів, високий рівень правової культури суспільства зможуть протистояти злочинності.

Метою дослідження є аналіз злочинності як соціального явища, визначення основних напрямків державної політики щодо ефективної протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Злочинність є особливим проявом соціальної патології і як соціальне явище створює загрозу існуючому правопорядку, породжує невпевненість у дієвості правових норм, що в цілому призводить до втрати довіри суспільства до права, знижує рівень суспільної моралі. Злочинність можна розглядати з точки зору її масштабів, інтенсивності, структури та динаміки. Злочинність та її рівень визначаються багатьма факторами. Серед криміногенних факторів можна виділити фактори специфічного та загального характеру. До першої групи належать: особистісні характеристики злочинця, ситуаційні системи, психічна невірноваженість, фрустрації окремих осіб і соціальних груп, розрив неформальних зв'язків, недоліки у функціонуванні формальних організацій, алкоголізм, неблагополучні сім'ї, збій у функціонуванні системи освіти та виховання. З іншого боку, низький рівень життя населення, бідність, несправедливість і соціальні конфлікти, нерівний розподіл багатства, панування однієї соціальної групи над іншими – засноване лише на багатстві або володінні силою чи владою, розчарування, викликане нездатністю задовольнити основні потреби людського існування, масові експлуатації, нерівні життєві можливості, наявність занадто суворого чи застарілого законодавства, яке суперечить поглядам суспільства. Усі ці фактори негативно впливають на ситуацію зі злочинністю та зумовлюють нагальну потребу подальшого пошуку ефективних шляхів протидії злочинності.

Безперечно, злочинність негативно впливає на суспільні відносини, її підвищений рівень позначається на таких аспектах суспільного життя, як готовність до публічної активності, відкритість до контактів з людьми поза родинним і дружнім колом, готовність створювати соціальні зв'язки та співпрацю. Однак у цьому відношенні рівень почуття безпеки є більш важливим як параметр, що впливає на сприйняття особистістю рівня загрози і, таким чином, безпосередньо впливає на індивідуальні рішення та поведінку, хоча це не обов'язково має бути пов'язане з фактичним рівнем злочинності.

Одним із ключових завдань держави на сучасному етапі є формування адекватних правових та організаційних механізмів протидії злочинності, яка руйнує систему захисту національних інтересів та охорони законних прав і свобод громадян. Як свідчить практика, запобігання та припинення цих злочинів перешкоджає їх латентності, тривалість у часі, що, у свою чергу, вимагає удосконалення кримінологічного забезпечення [4, с. 35]. Створення чіткої та ефективної системи запобігання злочинності, профілактика протиправної поведінки є дієвим шляхом боротьби з злочи-

нами.

Вміння завчасно протистояти злочинності та її виявам є однією із найважливіших умов ефективності боротьби з нею. Б. Головін запропонував новітнє бачення суспільного запобігання злочинності, засноване на ідеї забезпечення безпеки від злочинності та її виявів. На його думку, такий підхід є вимогою часу, зумовлений сучасним усвідомленням суспільної значущості відвернення кримінальних загроз суспільному прогресу, забезпечення законності та правопорядку [5, с. 302].

Як зазначає А.Корягіна, „запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності виступає основним видом боротьби зі злочинністю, що здійснюється уповноваженими на це суб'єктами і головною метою якого є безпосередньо зниження рівня злочинності” [6, с. 192]. Варто зазначити, що така діяльність повинна мати комплексний характер, охоплювати різні сторони життя суспільства та передбачати широкий набір заходів. На думку професора В. Голіни, запобігання злочинності є сукупністю різноманітних видів діяльності і заходів у державі, які спрямовані на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [7, с. 53]. Автор наголошує на інтегративній системі організованої протидії злочинності, котра об'єднує різні запобіжні заходи різних галузей знань та здійснюється на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному. Загальносоціальний рівень запобігання злочинності передбачає здійснення різними органами державної влади й управління, а також громадськими організаціями та громадами соціально-економічних і культурно-виховних заходів, що спрямовані на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності. Такі заходи спрямовані на підвищення економічного рівня життя населення, подолання безробіття, підвищення правової культури населення, проведення просвітницької роботи, заходів правового виховання.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності передбачає діяльність конкретних державних органів, для яких боротьба зі злочинністю, захист прав громадян є професійним обов'язком. У даному випадку мова йде про цілеспрямований вплив на криміногенні фактори, виявлення причин та умов вчинення злочинів та вжиття конкретних заходів щодо їх усунення. Індивідуальний рівень запобігання передбачає комплекс цілеспрямованих заходів щодо конкретної особи чи групи осіб, які потенційно схильні до вчинення злочину, а також виявлення реальних причин та умов, що детермінують поведінку цієї особи [7, с. 54-57].

У сучасному суспільстві діяльність з попередження злочинності варто розглядати як особливу функцію держави, що не тільки відображає основні напрямки протидії злочинним проявам, а й демонструє рівень захисту громадян, ефективність охорони їх прав та свобод. Як зазначає В. Авер'янов, абсолютно новий погляд на суспільну цінність профілактики злочинності полягає в тому, що вона сприймається як засіб забезпечення прав і свобод людини у сфері діяльності виконавчої влади держави [8].

Попередження злочинності спрямоване на подолання як об'єктивних, так і суб'єктивних передумов цього негативного явища. Ефективність такої діяльності можлива лише за умови цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства щодо усунення, зменшення та нейтралізації факторів, що детермінують існування злочинності та скоєння злочинів.

Висновки. Таким чином, на основі сучасних досягнень кримінології, психології та соціології можна зробити висновок, що без знання причин і наслідків явищ, які оцінюються як шкідливі та антигромадські не можна пізнати суспільство. На сьогоднішній день основною проблемою залишається недостатня відповідність заходів у сфері профілактики та протидії злочинності сучасним тенденціям її розвитку та розширення сфери проявів. Як показує аналіз досліджень, найбільш ефективним способом впливу на злочинність є запобігання злочинам. Така діяльність повинна мати комплексний та системний характер. Запобігання злочинам варто розглядати як багаторівневу

систему державних та громадських заходів, що спрямовані на усунення або нейтралізацію причин та умов злочинів як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Такий підхід дасть можливість охопити різні сфери суспільного життя та спрямувати зусилля всього суспільства на ефективну протидію злочинності.

Бібліографічні посилання:

1. Тимошенко В.І. *Соціологія злочинності у сучасному світі*. В: Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 32 (71), №5, 2021. с. 57-60.
2. Веприцький Р. *Поняття та зміст феноменології злочинності як складової феноменології суспільства*. В: Європейські перспективи, №4, 2014. с. 81-85.
3. Bał I. *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce*. В: *Ekonometria econometrics*, №4(50), 2015. p. 43-61. DOI: 10.15611/ekt.2015.4.03.
4. Подковенко Т.О. *Протидія злочинності: аксіологічний аспект*. В: Актуальні проблеми правознавства: Збірник наукових праць Юридичного факультету ТНЕУ. Випуск 1 (21), 2020. с. 32-39.
5. Головкін Б.М. *Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання*. Монографія, Право, Харків, 2011. 440 с.
6. Корягіна А. *Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності*. В: Підприємництво, господарство і право, №11, 2016. с. 191-196. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_11_39.
7. *Кримінологія. Загальна та Особлива частини*. Підручник І. М. Даньшин, В.В.Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп., Право, Х., 2009. 288 с.
8. Averianov V. *Praworządność i reforma ukraińskiego prawa administracyjnego*. В: *Prawnik*, №2, 2000.

ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯК ЖЕРТВИ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ ТА ПРОЯВИ ЇХ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

СИМАНОВА Світлана,

канд. наук, доцент, Білоцерківський національний
аграрний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-8088-3258

Summary: I investigated the issues related to the commission of crimes against the elderly, in particular, detailed attention was paid to the issue of victimization, which is present in the elderly. It has been determined what qualities a crime victim possesses, and cases where elderly people can become potential victims are given. Categories of victimhood of crime victims are given. The types of crime victims are specified. The portrait of a crime victim is characterized, ways of preventing crimes against the elderly are proposed.

Key words: victim; victim; crime; victimhood; elderly persons; prevention; police.

На даний час стрімко ростуть показники злочинності. Особи, яким злочином спричинено шкоду (матеріальну, майнову, моральну) є жертвами злочину. Не кожна жертва злочину стає потерпілою, адже бувають випадки коли сама особа не розуміє, що відносно неї вчинилось правопорушення. Так, наприклад це випадки коли особа вважає, що своє майно вона втратила, а насправді її майном заволодів злочинець. В такому разі виникає латентна злочинність, тобто така про яку не відомо правоохоронним органам, яка не реєструється, та не відображається у статистичному обліку.

Особи похилого віку становлять окрему групу громадян, яким притаманна висока віктимність, це пов'язано із їх надмірною довірливістю, необачністю, незнанням випадків, коли відносно них може бути вчинено кримінальне правопорушення.

У кримінологічній науці розрізняють різні категорії віктимності жертв злочину, зокрема: віктимна деформація особи; професійна віктимність; віктимна патологія, та вікова віктимність до якої і відносять осіб похилого віку.

На думку відомих європейських кримінологів класифікація потерпілих від злочину має важливе значення, адже дозволяє охарактеризувати поведінку потерпілих, ситуацію, яка передувє злочину, взаємовідносини зі злочинцем, роль потерпілого в механізмі вчиненого злочину, умови, що сприяли вчиненню злочину, шляхи й способи захисту жертви злочину.

Загальновідомо, що наука кримінологія класифікує такі типи жертв:

- 1) випадкова жертва, тобто така, яка стає жертвою злочину при певних обставинах;
- 2) жертва з незначним ступенем ризику, тобто така жертва злочину, віктимність якої зростає непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації;
- 3) жертва з підвищеним ступенем ризику, тобто жертва, якій притаманні ряд віктимних ознак, зокрема ті, які пов'язані з їх поведінкою у громадських місцях; та жертви, соціальний статус або роль, яку вони виконують у суспільстві пов'язана із їхньою професійною діяльністю, це можуть бути касири, інкасатори, таксисти, працівники банківської сфери, працівники правоохоронних органів [1].

Під віктимністю у кримінології варто розуміти такий стан особи, коли особа за певних ситуаційних обставин стає жертвою злочину, або ж неспроможність запобігти певній небезпеці, не

сприйняття такої небезпеки, яка може перерости у злочин, та не вчинення певних дій, які особа могла вчинити, щоб запобігти злочину.

Так, наприклад, це випадки коли у громадському транспорті перебуває літня жінка, в руках у неї сумка із відчиненою блискавкою, в сумці знаходиться гаманець з коштами. Помітивши такі особу злочинець розуміє, що для нього це є сприятливі умови для вчинення злочину, віктимність у такої особи підвищена, і тому він може вчинити крадіжку гаманця у такої особи. При цього, якщо б блискавка сумки у жінки була б застібнутою, а злочинець не побачив би гаманця, то відповідно і не вчинив би крадіжку.

У кримінально-правовій науці доведено, що особи похилого віку належать до найбільш віктимних груп населення, це пов'язано із їх фізичним станом та психологічним станом. Передумови до вчинення багатьох злочинів щодо осіб похилого віку варто шукати в життєвих обставинах, які пов'язані із поведінкою потерпілого.

Так, наприклад, коли пенсіонер отримуючи у касі банку отримує кошти, починає їх демонстративно викладати, перераховувати, адже серед відвідувачів банку можуть бути особи, які шукають „легкої наживи”, можуть скористаються такою ситуацією, та вчинити злочин відносно особи похилого віку. Тут варто зауважити, що поведінка жертви злочину відіграє значну роль під час розвитку події кримінального правопорушення.

Непоодинокі випадки, коли особи похилого віку самим фактом свого перебування в певній життєвій ситуації перетворюють її на криміногенну, в результаті чого настає суспільно небезпечний наслідок – злочин.

Криміногенні ситуації в деяких випадках утворюються саме через поведінку потерпілого. Віктимна поведінка осіб похилого віку може бути різною, починаючи від нейтральної до негативно-провокуючої. Про те може бути необережною та ризикованою [2].

Особам похилого віку, як і іншим категоріям осіб притаманна віктимність, адже, всі ми живемо у суспільстві де існує злочинність. На даний час виникають нові й нові види злочинів, а тому злочинці вдаються до нових способів їх вчинення. Існують випадки коли громадяни можуть і не знати про випадки вчинення шахрайств, зокрема із застосуванням транспортних телекомунікаційних мереж. Шахраї маскуються під працівників банківських установ, та вчиняють злочини.

Особа похилого віку є більш довірливою частиною населення, тому можуть сприймати таких злочинців, як працівників банку, віддавати, розмінювати чи перераховувати їм кошти.

Існують непоодинокі випадки коли до осіб пенсійного віку за місцем проживання приходять злочинці, які представляються працівниками поштового відділення, під приводом видачі пенсії, просять розмінити певні купюри, тим самим вчиняючи шахрайства відносно останніх.

Вивчення поведінки осіб похилого віку є важливою складовою у процесі подолання злочинності, зокрема здійснення профілактичного впливу на вищевказаних осіб.

Як вважають українські кримінологи роль жертви – це поведінка потенційної жертви перед вчиненням злочину, і зокрема в момент вчинення злочину. Поведінка жертви злочину може впливати на розвиток конфлікту, що перетворить її з об'єкта злочину на його суб'єкт [3].

У кримінології одним із видів поведінки жертви є легковажна поведінка, яка притаманна особам похилого віку. Особи похилого віку в тій чи іншій ситуації діють необачно, легковажно, не усвідомлюючи настання суспільно небезпечного діяння. Зокрема це може бути спілкування з незнайомцями, допуск їх до свого житла, в результаті чого злочинці перебуваючи у помешканні осіб похилого віку вчиняють крадіжки та шахрайства.

Варто зауважити, що досить високий рівень віктимної поведінки особи у осіб похилого віку пов'язаний з низкою факторів: станом здоров'я (це можуть бути дефекти органів сприйняття), особливим психічними аномаліями; недбалістю ставленням до безпеки своєї особистості, збереженням свого майна; неповідомлення до правоохоронних органів про вчинені злочини відносно них

раніше.

Віктимна поведінка у осіб похилого віку виражається у необачливих знайомствах, запрошенні додому незнайомих осіб, надмірній довірливості, та невмінні правильно оцінювати ситуацію, що склалась.

Процеси старіння супроводжуються змінами у багатьох системах і органах осіб літнього віку, що у значною мірою відображається на їхній руховій активності. Ці зміни відбуваються в опорно-руховому апараті, погіршуються рефлексорні процеси координації рухової діяльності на рівні центральної нервової системи та периферичної структури. Злочинці використовують фізіологічні особливості таких осіб, тому і можуть вчиняти злочини. Так, наприклад, вирвавши сумку чи гаманець із руки літньої жінки, злочинець розуміє, що ніхто не буде чинити йому опору, та наздоганяти. Поведінка осіб похилого віку змінюється при виникненні фізіологічних обмежень на віковому етапі життя. Їхній фізичний світ, з яким вони прямо взаємодіють, все більше звужується, так вони потребують речей, які виконують допоміжні функції: окулярів, зубних протезів, візків для перевезення вантажу, палиць. Через фізичні обмеження все більше небезпек чекає на них на вулиці, в парку та у власних будинках. Знижується соціальна активність, яка в основному обмежується сімейним спілкуванням, взаємовідносинами з близьким оточенням, а тому вони отримують малий потік інформації, зокрема про стан злочинності в місті, та випадки вчинення злочинів відносно різних категорій громадян.

Враховуючи статистичні показники вчинення злочинів відносно осіб похилого віку варто зауважити, що ними переважно стають жінки у віці 60-75 років, пенсіонери, з середньою чи середньою спеціальною освітою, незаміжні або ж удови, одинокі. Таким особам притаманна довірливість, добродушність, необачність, нездатність швидко орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях та приймати рішення, знижена активність, інвалідність. Проблема віктимної поведінки осіб похилого віку полягає також у самотності, відсутності догляду, недбалість рідних до осіб похилого віку. Літня людина проживаючи одна стає легкою жертвою, адже через фізіологічні особливості, які виявляються в зниженні уваги, погіршення зору, пам'яті, хронічними хворобами, не в повній мірі розуміє всі свої дії, а тому злочинці використовують вище переховані фактори, та вчиняють злочини відносно такої категорії громадян.

Доведено, що особи похилого віку належать до найбільш віктимних груп населення, що зумовлено їх фізичним станом, психологічними особливостями та незадовільним захистом з боку держави. Насамперед, передумови вчинення багатьох злочинів щодо осіб похилого віку варто шукати в життєвих обставинах, які пов'язані з поведінкою потерпілого. Поведінка відіграє значну, навіть вирішальну роль у наданні розвитку подій кримінального характеру. Іноді особи похилого віку самим фактом свого перебування в певній життєвій ситуації перетворюють її в криміногенну, оскільки певним чином впливають не тільки на зародження мотивів, але і на виникнення думки про злочин. Слід розуміти що криміногенні ситуації створюються не лише через злочинця, а й через потерпілого. Жертві потрібно розуміти одне принципове положення яке відображається в залежності поведінки злочинця від поведінки жертви, при цьому це не змінює того фактору що дії жертви можуть бути як протиправними, так і правомірними.

Висновок. Охарактеризувавши осіб похилого віку, як жертв злочинного посягання необхідно дійти висновку, що правоохоронні органи розриваючи та розслідуючи кримінальні правопорушення добре розуміють хто стає жертвою злочинного посягання, при яких обставинах, та ситуаціях. Про те, особи похилого віку не обізнані на достатньому рівні про ті категорії злочинів та способи їх вчинення, які наразі існують. Особи похилого віку не розуміють випадків. Коли віктимність у них підвищується, та вони стають потенційними жертвами злочину. Тут варто вести клопітку профілактичну роботу із даною категорією населення правоохоронним органам щодо профілактики вчинення злочинів відносно осіб похилого віку. Це може бути спілкування дільничних офіцерів грома-

ди із даною категорією населення, яке повинно бути направлено на роз'яснення, та попередження про можливі способи вчинення злочинів відносно даної категорії осіб. Також це може бути відвідування за місцем проживання літніх людей, спілкування з ними, наведення прикладів вчинення злочинів, роз'яснення способів їх вчинення, виступи по телебаченню, статті в газетах, надання пам'яток профілактичного змісту: „Як не стати жертвою злочину”; „Збережи своє майно”; „Будь обачливим”. Тільки обізнаність осіб похило віку у життєвих ситуаціях, при яких вони можуть стати жертвами злочину допоможе знизити статистичні показники злочинності відносно даної категорії громадян.

Бібліографічні посилання:

1. *Курс кримінології. Загальна частина*. Підручник У 2 кн., О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. Ред. О.М. Джужа, Юрінком Інтер, Київ, 2001. 352 с.
2. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М. *Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти)*. Навчальний посібник. УАВС, Київ, 1994. с. 12.
3. *Курс кримінології*. Підручник У 2 кн. За заг. ред. О.М. Джужа, Юрінком Інтер, Київ, 2001. Кн. 1, Загальна частина, с. 127.

КРИМІНАЛЬНІ РЕПРЕСІЇ: ЗАВДАННЯ ТА МЕТА

СЛІНЬКО Сергій Вікторович,

др., проф., Харківський національний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-8611-3759

Summary: General and special theories of the criminal process are considered. It is determined that the bases of the construction of the criminal process of Ukraine are the principles of competitiveness, the rule of law, and legality. Criminal procedural repressions are established based on fulfilling the tasks of the process, namely ensuring the rights, freedoms and interests of each participant. Repressions are limited by the procedure and procedural form of the process; they do not allow the use of non-procedural forms, methods, pressure from the side of the prosecution during the pre-trial investigation. Theoretical approaches to defining the tasks and purpose of the criminal process are analyzed.

It has been proven that the role of the court, as one of the participants, is to establish the truth. As a representative of the state, only the judge has the right to pronounce a verdict based on the results of the trial.

Key words: goal, task, process, competitiveness, evidence, investigator, prosecutor, judge.

Загальні та спеціальні теорії кримінального права та процесу постійно намагаються розв'язати питання і проблеми, що виникають під час виконання завдань, мети кримінального права та процесу. На підставі їх наукового обґрунтування, практики застосування окремі аспекти проблеми залишаються, до кінця, не розкритими, не мають єдиного змістового тлумачення, визначення та теоретичного підходу.

Завдання та мета матеріального права та процесу встановлена в загальних положеннях кримінального процесуального кодексу (Розділ I, ст. 2 КПК України). Вони визначені, як забезпечення захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, злочинів, проступків.

Мета вказана, як притягнення до кримінальної відповідальності винного, таким чином щоб забезпечити кримінальне покарання в міру вини, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована правова процедура досудового розслідування та судового розгляду.

Другу сторону ст. 2 КПК України можна визначити на підставі виконання завдань швидкого, повного, неупередженого досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження (справи), встановлення винного та призначення судом міри кримінальної відповідальності.

Кримінальний процес України побудований на підставі чинного законодавства таким чином, що його основа є змагальність, гласність процедури та процесу встановлення обставин кримінального правопорушення на стадії досудового розслідування та судового розгляду. Багато теоретичних дискусій було направлено на виключення положень кримінального переслідування та процесуальних репресій. Процесуальні репресії встановлені на підставі виконання завдань процесу, а саме забезпечення прав, свобод та інтересів кожного учасника. Репресії обмежені процедурою та процесуальною формою процесу, не допускають застосування непроцесуальних форм, методів, тиску з боку сторони обвинувачення під час проведення досудового розслідування. Вони пов'язані з виконанням завдань та мети процесу.

Процесуальна література розробила декілька наукових підходів визначення мети кримінального процесу.

В.М. Стратонов, С.М. Стахівський, С.Д. Савицька, Л.Д. Удалова та ін, визначають, що мета

кримінального процесу включає до себе основні юридичні конструкції, зокрема, розкриття кримінального правопорушення, злочину, правопорушення; встановлення істини, як об'єктивної так МА-теріальної; вирішення кримінальної суперечки між сторонами, учасниками процесу щодо вини підозрюваного (обвинуваченого) під час досудового та судового провадження; встановлення права держави на застосування кримінальної відповідальності та покарання обвинуваченого судом на підставі проголошення вироку, затвердження вироку судом вищої інстанції; виконання завдань кримінального процесу та реалізація кримінальної відповідальності таким чином, щоб покарання не було встановлено, як кара, а надало, в подальшому можливість, виправдати свою поведінку у суспільстві [9; 10; 12].

Аналіз даних положень приводить, окремих вчених до неоднозначної думки. Опоненти вважають, що автори встановили свої погляди на підставі двох протилежних аспектів. З одного боку, вони вказують на публічний зміст кримінального процесу на стадії досудового розслідування, розкривають процедуру діяльності сторони обвинувачення та визначають елементи проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій у разі розкриття кримінального правопорушення, злочину, покарання винного на підставі встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [8].

Другий аспект проблеми, який був підданий критиці включає до себе елементи змагальності, що встановлені чинним законодавством. Так, на стадії досудового розслідування процесуальну діяльність слідчого, прокурора контролює слідчий суддя, який після судового розгляду клопотання слідчого, прокурора складає ухвалу. Слідчий суддя має право проведення допиту учасника кримінального провадження на стадії досудового розслідування (ст. 225 КПК України).

Особливої уваги було визначено визначення істини, встановлення доказів, що її підтверджують або спростовують.

В.В. Вапнярчук, І.С. Галаган, В.П. Гмирко, Д.С. Слінько та ін, визначали проблему ст. ст. 87-90 КПК України щодо встановлення допустимості доказів у кримінальному процесі та розкриття істини. В даному випадку, якщо неможна точно встановити вибір доказів та визначити вину обвинуваченого на стадії судового розгляду то сторони процесу мають право застосувати іншу ідеологічну цінність, а саме консенсуального провадження та примирення [2; 3; 4; 5, с. 27; 11, с. 51].

Актуальним питанням залишається визначення завдань кримінального процесу. Під час теоретичних дискусій було визначено, що термін „завдання” може бути замінений на призначення кримінального процесу, його пріоритетні напрямки, а саме захист прав, свободи та інтересів учасників кримінального провадження.

Вчені аналізуючи завдання процесу прийшли до висновку, що кожна сторона процесу виконує свої завдання. Сторона обвинувачення забезпечує захист особи, суспільства, держави від кримінального правопорушення, злочину, проступку. Сторона захисту забезпечує захист підозрюваного, обвинуваченого на стадіях процесу таким чином, щоб жоден невинуватий не був притягнутий до кримінальної відповідальності, не був обвинувачений або засуджений. Завдання суду є встановлення істини та реабілітація невинуватого, або застосування покарання до винної особи.

С.А. Альперт, Ю.М. Грошевой, О.В. Капліна, О.Г. Шило та ін. вважали, що завданням кримінального процесу є вирішення кримінального конфлікту між людиною та державою, що можливо тільки на підставі захисту прав, свобод та інтересів кожного учасника процесу. Автори вважали, що юридична конструкція завдань кримінального судочинства включає до себе забезпечення захисту від кримінального обвинувачення, який можливий тільки на підставі дотримання процесуальної процедури, форми процесу [1, с. 96; 6; 7].

Опоненти мають іншу думку. Вони вказують, що кримінальний процес пов'язує склад кримінального правопорушення, злочину, проступку з застосуванням судом міри кримінального покарання відносно обвинуваченого. Суд діє на підставі засад (принципів) процесу, зокрема встанов-

лення істини, через законність, верховенство права, справедливість, обґрунтованість тощо. Суддя приймає процесуальне рішення на підставі всіх матеріалів кримінальної справи, підтвердження доказів під час судового розгляду, проголошення вироку. За даних умов кримінальне правове питання щодо застосування міри кримінального покарання допускає тільки єдине розв'язування кримінальної суперечки, яке встановлено на підставі завдань кримінального процесу [4; 13].

Бібліографічні посилання:

1. Альперт С.А. *О процессуальных функциях прокурора в советском уголовном судопроизводстве*. В: Проблемы соц. законность, вып. 10, Основа, Харьков, 1982. с. 94-101.
2. Вапнярчук В.В. *Теорія та практика кримінального процесуального доказування*. Юрайт, Харків, 2017. 408 с.
3. Галаган І.С. *Кримінальний процес*. Вища школа, Київ, 2000. 252 с.
4. Гловюк І.В. *Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень кримінального процесуального кодексу України*. Юрид. літ., Одеса, 2015. 712 с.
5. Гмирко В.П. *Кримінально судові докази: юридичне поняття чи дефініція?* В: Право України, № 10, 2014. с. 26-35.
6. Грошевой Ю.М. *Кримінальний процес України: підручник*. Право, Харків, 2000. 487 с.
7. Капліна О.В. *Кримінальний процес*. Право, Харків, 2013. 820 с.
8. Міхеєнко М.М. *Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України*. Наукова думка, Київ, 1997. 410 с.
9. Стахівський С.М. *Слідчі дії як основні засоби збирання доказів*. Атака, Київ, 2009. 64 с.
10. Стратонов В.М. *Криміналістична теорія пізнавальної діяльності слідчого*. Вид-во ХДУ, Херсон, 2009. 440 с.
11. Слінько Д.С. *Історія кримінального судочинства від розшукового до змагального*. В: Наше право, №3, 2022. с. 49-56.
12. Удалова Л.Д. *Кримінально процесуальні гарантії діяльності адвоката*. КНТ, Київ, 2014. 169 с.
13. Шило О.Г. *Теоретико прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України*. Право, Харків, 2011. 472 с.

КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

СТУПНИК Ярослав,

канд. наук, доцент, Державний вищий навчальний заклад
„Ужгородський національний університет”, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-8024-9735

ЩЕРБАКОВА Ганна,

канд. наук, доцент, Державний вищий навчальний заклад
„Ужгородський національний університет”, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-7432-1059

Summary: The sources of international public law, in which measures regarding criminal prosecution for the commission of human trafficking, are established. The existing approaches to the interpretation of the concept of „criminal prosecution” in the scientific field are analyzed. The temporal aspects of the concept of „criminal prosecution” are outlined.

Key words: human trafficking; transnational crime, crime; investigation; criminal prosecution; Human Rights.

В умовах сьогодення, коли через війну *переміщується всередині країни та за кордон велика кількість українців*, суттєво зросла їх вразливість до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Йдеться, зокрема, про такі основні види *експлуатації* постраждалих від *торгівлі людьми* (за- лежно від мети): сексуальна експлуатація людини; експлуатація праці; залучення в боргову каба- лу; усиновлення (удочеріння) з метою наживи; продаж дитини; вилучення органів; проведення до- слідів над людиною без її згоди; примусова вагітність; втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнен- ня у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Торгівля людьми належить до транснаціональних видів злочинів, є сучасною формою рабст- ва, що грубо порушує права людини. Тому розробка питання кримінального переслідування за цей злочин має актуальне як теоретичне так і практичне значення.

Стаття 149 КК України, встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з ме- тою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи ін-шої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпі- лого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Варто відмітити, що термін кримінальне переслідування має глибоке історичне коріння, що сягає судових статутів 1864 р.

Здавна цей термін використовувався для позначення специфічного виду діяльності правоо- хоронних органів щодо викриття, установлення, затримання, притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочин.

Згідно фундаментальних принципів верховенства права, важливо звернутися до *міжнародно- правових документів у яких згадується термін переслідування*.

Згадування цього терміну міститься, зокрема, у Конвенціях: Про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993; ООН проти транснаціо- нальної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. а також у Протоколи про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жін- ками і дітьми, і покарання за неї, який доповнює цю Конвенцію; Ради Європи про заходи щодо

протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 р. тощо.

Слід відмітити, що в кримінально-процесуальному законодавстві України відсутнє тлумачення змісту кримінального переслідування. Хоча термін вживається в ст. 542 КПК України, у якій йдеться про обсяг міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, перейняття кримінального переслідування.

Для більш точного розуміння сутності словосполучення кримінальне переслідування важливо розглянути *темпоральні* грані цього поняття, тобто часові межі його початку та закінчення.

В юридичних джерелах з моменту набрання чинності КПК України 2012 р., непоодинокую є позиція авторів, відповідно до якої, початок переслідування пов'язується з початком кримінального провадження. В працях, які опубліковані на час дії КПК України 1960 р. вчені указаний момент поєднували з порушенням кримінальної справи. Вони зауважували, що порушити кримінальну справу – це і є розпочати кримінальне переслідування.

При цьому, закінчення переслідування асоціюють із закриттям кримінального провадження (а за КПК України 1960 р. із закриттям кримінальної справи).

Вчені, які вважають, що кримінальне переслідування є одним із процесуальних наслідків початку кримінального провадження, також стверджують, що починається воно одночасно з проведенням першої слідчої (розшукової) дії, спрямованої на збирання слідів злочину, і полягає у переслідуванні суб'єкта злочину, навіть тоді, коли він ще не відомий, але є сліди злочинного діяння – його сліди. Вважаємо, що за такого підходу кримінальне переслідування розширюється до меж досудового розслідування.

Говорячи про момент припинення переслідування, доречно звернути увагу на співвідношення цього терміну із поняттям закриття провадження, які не є тотожними. Розглянемо це детальніше.

Так, наприклад, у кримінальному провадженні щодо торгівлі людьми може здійснюватися низка кримінальних переслідувань і припинення одного із них не тягне припинення кримінального провадження загалом.

Водночас, може й бути виняток, коли припинення кримінального переслідування потягне закриття кримінального провадження. Така ситуація матиме місце тоді, коли до всіх епізодів злочинної діяльності, що фігурують у провадженні, переслідування особи припинено.

Тобто у разі закриття кримінального провадження завжди припиняється кримінальне переслідування; водночас допускається припинення кримінального переслідування без закриття кримінального провадження.

Проаналізувавши національне законодавство, вище згадувані *міжнародно-правові* документи, а також думки вчених, можна прийти до висновку про те, що використовуючи поняття кримінальне переслідування, або в окремих актах термін переслідування, воно найчастіше протиставляється інституту кримінальної відповідальності.

Кримінальне переслідування також часто асоціюється з поняттям обвинувачення. При цьому поняття обвинувачення розглядається як тривала планомірна діяльність державних органів та їх посадових осіб, спрямована на відшукування злочинця і викриття його перед судом – тобто кримінальне переслідування. За такого підходу, межі цих понять є розмитими і вони майже не відрізняються від процесу розслідування злочинів [2, с. 163].

Водночас відома й інша думка, яка на наш погляд є більш прийнятною, за якою кримінальне переслідування є близьким за змістом до обвинувачення, що здійснюється стосовно певної особи. При цьому початком його називають момент набуття особою статусу підозрюваного.

Діючи у межах кримінального процесу, органи правопорядку виконують функцію обвинувачення, яку часто називають функцією кримінального переслідування, а державні органи – органами кримінального переслідування [3, с. 24].

Введення до юридичного обігу терміна кримінальне переслідування не є випадковим. Вважаємо, що його поява пов'язана з необхідністю позначення визначеної сукупності дій у кримінально-судочинстві, спрямованих на викриття особи у злочині.

Термін кримінальне переслідування знаходить широке застосування у міжнародно-правових документах, його згадування зустрічається також і в національному законодавстві водночас відсутнє його офіційне тлумачення.

Згадування терміну кримінальне переслідування міститься у Державній цільовій соціальній програмі протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, але його тлумачення також не надається.

Розв'язанню суперечностей навколо даного поняття мало б сприяти тлумачення даного терміну на законодавчому рівні.

З огляду на те, що торгівля людьми часто вчинюється організованими злочинними угрупованнями, важливою вбачається активізація роботи правоохоронців з кримінального переслідування всіх її учасників (від організатора до виконавця).

Так, наприклад, протягом 2021 року в Україні до суду направлено обвинувальні акти та припинено протиправну діяльність лише 4 організованих груп, якими вчинено близько п'яти десятків злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми [4].

Цікавим видається співвідношення кількості матеріалів, що скеровуються до суду, до кількості облікованих проваджень щодо торгівлі людьми, яке становить від 30% до 50% [5, с. 47].

Такі показники можуть бути обумовлені різними чинниками (недоліками розслідування (слабкою доказовою базою, проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з порушенням приписів КПК України; корупційні ризики тощо)).

Крім того, у багатьох регіонах України сьогодні ведуться (велися) військові дії. Ця обставина впливає на всі сфери суспільного життя. Це відбивається і на діяльності правоохоронних органів. У тому числі ускладнює або заважає максимальній ефективності здійснення кримінального переслідування за вчинення торгівлі людьми.

Зважаючи на транснаціональний характер злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, є необхідність відпрацьовувати всі обставини їх вчинення. Зокрема ті, що за межами державних кордонів. Тому актуальне значення має питання співпраці з уповноваженими органами іноземних держав, які представляють країни призначення для потерпілих, шляхом подання запитів про міжнародно-правову допомогу.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 541 КПК України міжнародна правова допомога – проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироку.

Підсумовуючи, зауважимо, що торгівля людьми є загостреною *проблемою* не лише для України, а також для *всього світу*. Тому описані у цій доповіді, а також інші аспекти даної проблематики набувають особливості актуальності, потребують подальшого дослідження.

Якісна підготовка та налагоджена взаємодія всіх суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми сприятиме підвищенню ефективності таких заходів.

Крім цього, потребує подальшого вдосконалення відповідно до міжнародних вимог і стандартів забезпечення прав людини нормативно-правова база щодо протидії цим видам транснаціона-

льної злочинності.

Бібліографічні посилання:

1. Ганова Г.О., Присяжнюк І.І., Щербакова Г.В. *Кримінальне переслідування за вчинення умисних вбивств: прокурорський нагляд та підтримання державного обвинувачення*. Навч. посіб. НАПУ, Київ, 2010. 137 с.
2. Щегель Н.І. *Кримінальне переслідування. Зміст та форма*. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09, Київський національний ун-т внутрішніх справ, Київ, 2007. 181 с.
3. Лобойко Л.М., Банчук О.А. *Кримінальний процес. Навчальний посібник*. ВАІТЕ, Київ, 2014. 280 с.
4. Генпрокурор провела спільну нараду щодо протидії торгівлі зброєю, наркотичними засобами та людьми 26.10.2021. <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/genprokuror-provela-spilnu-naradu-shhodo-protidiyi-torgivli-zbrojeyu-narkoticnimi-zasobami-ta-lyudmi-foto-video>.
5. Карчевський М.В. *Протидія злочинності в Україні (2013-2020): інфографіка*. ВАІТЕ, Київ, 2021. 312 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

ШЕВЧУК Тетяна,

канд. наук, доцент, Харківського національного
університету внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-0162-7011

Summary: The article discusses the main directions of development of criminological science in conditions of social instability, and the manifestation of a whole range of destabilizing factors that threaten the national security of Ukraine. These are, first of all, Russian armed aggression against Ukraine, violation of the laws and customs of war, separatism, complete non-compliance with international law, international terrorism, extremism, organized transnational crime and other factors of a destabilizing nature. The need for further comprehensive research in the direction of determining the social role, functions and directions of development of modern criminology is summed up.

Key words: criminology; criminological legislation of Ukraine; criminological concept; crime prevention, artificial intelligence.

Початок збройної агресії РФ на території України та пов'язані з цим порушення законів та звичаїв війни, тероризм, екстремізм, посягання на ядерні об'єкти України, масові вбивства, катування та гвалтування мирних мешканців, суцільне недотримання норм міжнародного гуманітарного права, та інші фактори дестабілізуючого характеру неминуче призвели до напруженості всіх суспільних процесів та, головне, до катастрофічного погіршення безпекової ситуації у країні.

Негативні процеси і тенденції, які відбуваються в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого і детального дослідження криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику протидії злочинності [1, с. 6].

Виключну роль у вивченні кримінально-протиправної поведінки та розробці заходів протидії їй в умовах кризового стану суспільного розвитку відіграє кримінологічна наука. Вона швидко розвивається і не є статичною. Пристосовуючись під виклики реалій сьогодення і ті практичні запити, які перед нею постають, вона, активно використовує широкий арсенал як загальнонаукових, так і галузевих методів наукового пізнання, що забезпечує з одного боку достовірність висновків, з іншого – теоретико-практичну значущість результатів проведених кримінологічних досліджень.

Відкритий напад РФ на Україну та пов'язані з цим кримінально-протиправні діяння що становлять реальну загрозу для національної безпеки та територіальної цілісності нашої держави, трансформували практично всі сфери життєдіяльності суспільства та свідомість громадян. Беззаперечно ці обставини вплинули і на розвиток кримінології, як теоретико-прикладної науки про злочинність. У зв'язку з чим можна виділити деякі перспективні напрямки її розвитку:

Розширення предметного компонента кримінології. Мова йде про зміну концептуальних засад сучасної кримінологічної науки. Чітко простежується інтенсифікація розвитку окремих кримінологічних підгалузей (теорій) на підставі їх виділення як окремого предмета дослідження, що свідчить про інноваційність кримінологічної науки. Зокрема, це кримінологія тероризму, сімейна кримінологія (кримінофамілістика), політична, економічна, військова, теологічна, пенітенціарна, спортивна, міжнародна, клінічна, цифрова кримінологія, кримінологія кримінальної юстиції, кримінологічна футурологія як галузь науки про прогнозування майбутнього, кримінологія засобів масової інформації, математичних обробок, кібернетична кримінологія та ін. У подальшому цілком законо-

мірним є розширення сфери застосування кримінології та компонентного складу її предмету, обґрунтування необхідності виокремлення нових кримінологічних теорій, наукових підгалузей, і, відповідно, зміна методологічних засад протидії злочинності та прикладних напрямів застосування кримінологічних знань.

Наступним напрямком є *посилення наукового потенціалу та його взаємозв'язку з практичною правозастосовною діяльністю*. Необхідною в даному випадку є як теоретична, так і практична підготовка спеціалістів – кримінологів, їх кримінологічна професійна освіченість. У цьому контексті перед кримінологічною наукою постає задача не простого навчання, а кримінологічного виховання спеціалістів, формування в рамках професійного навчання їх кримінологічно-значущих якостей. Це передбачає набуття цілого спектру спеціальних знань, умінь, навичок і компетенцій, необхідних для орієнтування в досить широкому інформаційному просторі, уміння критичної оцінки, аналізу інформації та подальшого її правильного використання для прогнозування та планування у ситуації динамізму як злочинності, так і законодавчих змін.

Розширення сфери застосування результатів кримінологічних досліджень. Негативні процеси і тенденції, які відбуваються на сьогоднішній день в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого і детального дослідження криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику протидії злочинності. Ефективність протидії злочинності напряму залежить від ступеня наукового забезпечення та аналітичного супроводження на всіх рівнях, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних дотичних галузей науки у справі формування узгодженого інтегрованого цілісного наукового продукту [1, с. 6].

Основними формами впровадження результатів кримінологічних досліджень у практичну діяльність з протидії злочинності є наступні:

- розробка нових або внесення обґрунтованих зауважень та пропозицій змін до існуючих законодавчих актів у сфері протидії злочинності;
- підготовка програмних документів регіонального та загальнодержавного рівня щодо протидії злочинності на основі даних аналізу її стану;
- розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій для практичних працівників щодо використання інноваційного інструментарію протидії злочинності з урахуванням конкретних потреб правоохоронних органів за місцями обслуговування;
- здійснення аналітичних оглядів криміногенної ситуації в Україні та розробка на цій основі новітніх методик і технологій аналізу та прогнозування злочинності;
- розробка прогнозів розвитку криміногенної обстановки як в окремих регіонах України, так і по всій її території у найближчій і віддаленій перспективі (виявлення на основі прогнозування існуючих тенденцій розвитку злочинності, визначення комплексу криміногенних факторів; розробка планів розвитку системи протидії злочинності та ін.);
- аналіз судової практики, зокрема по воєнним злочинам, скоєних російською армією в Україні [2, с. 163].

Систематизація кримінологічного законодавства України. На сьогоднішній день слід констатувати відсутність концептуальної теоретичної бази розвитку кримінологічного законодавства, його хаотичну ситуаційну реактивність, непослідовність та слабку державну підтримку. Кримінологічні норми (положення) містяться розрізнено в різних галузях законодавства (кримінальний кодекс, кримінально-виконавчий кодекс, окремі положення цивільного, господарського, земельного, адміністративного та інших галузей та норми міжнародного права). У зв'язку з чим перспективною вбачається сама ідея систематизації та послідуочної кодифікації кримінологічного законодавства, як основи виразу нової кримінологічної політики, адаптованої до вимог сьогодення. Необхідним у даному напрямку є узагальнення, систематизація та науковий синтез в області розглядуваної проблематики, що сприятиме удосконаленню як теорії кримінологічної науки, так і практики протидії

злочинності.

Цифровізація кримінологічних досліджень та розвиток цифрової кримінології (Digital Criminology). Цифрова трансформація суспільства, як світовий тренд розвитку суспільних відносин, торкнулась всіх сфер життєдіяльності нашої держави: це і економіка, політика, державне управління, судова система, галузь освіти і науки, бізнесу та менеджменту. Міжнародний досвід показує, що цифрові технології сприяють більш швидкому розвитку всіх суспільних інститутів. Однак поряд із прогресивними і позитивними сторонами перетворень існує цілий ряд загроз, що пов'язані саме з використанням високих технологій в протиправних цілях, перш за все це кіберзлочинність та кібертероризм, що становлять реальну загрозу світовій безпеці. У відповідь на подібного роду виклики суттєвої модернізації потребує і кримінологічна наука. Цифровізація кримінологічної науки є тим інструментом нової реальності, що здатний забезпечення врегулювання суспільних відносин в умовах цифрової реальності. Використання інноваційних цифрових технологій є необхідною умовою коректного збору та аналізу статистичної інформації, адекватного відображення характеристик злочинності та розробки ефективних заходів протидії кримінально-протиправним проявам.

Подальшої реалізації потребує тренд цифрової трансформації методології кримінологічних досліджень, які мають зазнати докорінних змін щоб відповідати світовим тенденціям цифрового розвитку, успішній реалізації конкретним науковцем та їх групами свого потенціалу.

Зважаючи на нові запити, що з'являються перед правоохоронними органами та науковцями, актуальним є подальше дослідження напрямків розвитку кримінології, як дороговказу для кримінологічної політики держави.

Саме зараз, коли Україна протистоїть збройній агресії з боку РФ, перед кримінологічною наукою постають складні завдання щодо врегулювання в рамках правового поля безлічі проблемних питань щодо вчасного реагування на зміну криміногенної обстановки. Сучасна кримінологічна наука повинна розвиватись більш швидкими темпами, бути динамічною, за необхідності змінюючи усталені підходи до аналізу суспільних явищ, активно використовуючи при цьому досягнення наук природничого та технічного циклів.

Бібліографічні посилання:

1. Бандурка О.М., Литвинов О.М. *Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу*. В: Право і безпека, №3(58), 2015. с. 6-10.

Шевчук Т.А. *Щодо ролі кримінологічної науки у практиці протидії злочинності*. В: Вісник Кримінологічної асоціації України, №1(22), 2020. с. 160-167.

SECȚIUNEA I
CRIMINOLOGIE ȘI PREVENIREA
CRIMINALITĂȚII
(panelul „B”)

IMPACTUL RĂZBOIULUI RUSO-UCRAINEAN ASUPRA SECURITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA

BENCHECI Marcel,

dr., Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
ORCID ID: 0000-0002-6619-5299

Summary: Russia's invasion of Ukraine caused the Republic of Moldova to become the second most affected state, including from the aspect of ensuring national security, the biggest security risks being those related to the energy sector and the separatist Transnistrian region, including due to the contingent of Russian soldiers on the territory separatist of Transnistria, local security forces and the Colbasna weapons depot.

Key word: war, national security, Ukraine, Republic of Moldova.

Din cauza războiului în Ucraina Republica Moldova se confruntă cu o criză economică și una energetică și a trebuit să gestioneze un număr semnificativ de refugiați ucraineni. Republica Moldova a fost puternic afectată de invazia rusă în Ucraina. Inflația a urcat de la 18,52% în februarie până la 33,55% în luna august 2022, potrivit datelor oferite de Banca Națională a Moldovei. Republica Moldova exporta înainte de război circa 8% din mărfurile sale pe piața Federației Ruse, dar o pondere mare o aveau fructele și legumele. De exemplu, circa 90% din producția de mere mergea pe piața rusă. În condițiile de față și după un nou embargo la fructe și legume impus pe 15 august 2022 de Rusia asupra Republicii Moldova, cu excepția regiunii separatiste transnistrene, Chișinăul își orientează și mai mult exporturile spre UE. Bruxellesul a mărit deja cotele pentru fructele moldovenești și a oferit taxe zero pentru acestea [1].

Cu referire la regiunea transnistreană situația este ambiguă: pe de o parte centrarea interesului și resurselor către invazia din Ucraina a slăbit finanțarea regiunii de către Moscova, pe de altă parte Transnistria rămâne regiunea cu risc sporit ca rușii să deschidă un nou front pentru a invada Ucraina, ceea ce va afecta direct și Republica Moldova. Situația economică s-a agravat foarte mult în regiunea transnistreană odată cu războiul pornit de Rusia în Ucraina. Fără să dea cifre concrete, administrația transnistreană spune că scăderea economică este mai gravă decât cea de la începutul pandemiei de Covid-19, când a fost blocat practic tot comerțul transnistrean.

Totodată, deși războiul ruso-ucrainean este o tragedie ce destabilizează securitatea internațională, pentru Republica Moldova se creează anumite condiții prielnice, și anume: apropierea incontestabilă de UE și distanțarea de influența Federației Ruse.

Invazia Ucrainei a accelerat apropierea Republicii Moldova de Uniunea Europeană. Bruxelles a înțeles că state din vecinătatea estică a UE ca Republica Moldova, Ucraina și Georgia nu au șanse să rămână în lumea liberă dacă nu vor fi înglobate în spațiul comunitar. Un înalt oficial de la Bruxelles remarca recent că aceste state fie vor deveni parte a UE, fie vor fi înghițite de Rusia care în mod sigur nu se va limita doar la ele, ci va continua să avanseze mai departe spre Vest, dacă nu va fi oprită în Ucraina [2].

Astfel la 3 martie 2022 Republica Moldova a depus o cerere de aderare la UE, iar la 17 iunie 2022, Comisia Europeană și-a emis avizul cu privire la cererea de aderare la UE. În context, la 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată. Consiliul va decide cu privire la următoarele etape de îndată ce Republica Moldova va îndeplini condițiile prezentate în avizul Comisiei Europene privind cererea sa de aderare la UE [3].

Trebuie să menționăm că acest lucru nu înseamnă că Republica Moldova va deveni în scurt timp membră a UE, dar este pentru prima dată când perspectiva europeană a Republicii Moldova pare să înceapă să ia forme concrete și Chișinăul ar trebui să profite de această schimbare de optică a Bruxelles-ului și să accelereze pe toate căile procesul de apropiere de spațiul comunitar.

În luna iulie, Uniunea Europeană a înființat la Chișinău Centrul de sprijin pentru securitatea internă și managementul frontierelor Republicii Moldova. Centrul este coordonat de către delegația Uniunii Europene în Republica Moldova [4].

Accelerarea apropierii de UE, nu rezolvă, însă, riscurile de securitate survenite din Ucraina și nici nu soluționează conflictul transnistrean de jure. De facto, însă, sunt anumite beneficii. Din cauza războiului din Ucraina, numărul persoanelor din stânga Nistrului care solicită acte emise de instituțiile Republicii Moldova este în creștere, inclusiv cetățenia moldovenească. Astfel, ultimele date ale Agenției Servicii Publice arată că peste 338 de mii de locuitori din stânga Nistrului dețin cetățenia Republicii Moldova, ceea ce ar constitui cam 95% din populația regiunii [5]. Cu regret, însă, dogmatizarea și propaganda anti Chișinău în stânga Nistrului este atât de mare, încât locuitorii regiunii transnistrene pledează pentru cetățenia moldovenească nu din cauza poziției de reintegrare a statului, dar pentru a primi facilitățile de libera circulație în UE și a se eschiva de la riscurile războiului.

Totodată, datorită dependenței energetice în proporție de 80 la sută a Republicii Moldova de centrala electrică de la Cuciurgan, din regiunea transnistreană, Moscova continuă să țină sub presiune Chișinăul. Astfel, considerăm că este foarte important ca Republica Moldova să aibă posibilitatea să producă curent electric pe teritoriul pe care îl controlează, pentru a nu depinde atât de mult de centrala din Transnistria.

Chișinăul trebuie să se pregătească ca acțiunile militare din Ucraina să se extindă într-un moment și pe teritoriul Republicii Moldova, cel puțin în regiunea transnistreană. Dacă în Ucraina se va începe o intervenție militară rusă de proporții, este foarte probabil că Republica Moldova nu va putea rămâne la o parte și va fi afectată nemijlocit.

Este vorba de incitarea anumitor instabilități în regiunea transnistreană care deja au loc, sau acțiuni țintite de dezinformare care afectează securitatea statului, sau folosirea amplă a interpușilor aflați sub influența Rusiei pentru a influența politica internă, care să ducă la ură, destabilizare, răsturnarea puterii, presiuni cu referire la sectorul energetic.

Făcând o analiză politologică prin prisma metodei behavioriste, analizând declarațiile oficialilor ruși, deducem riscurile extinderii agresiunii militare ruse și asupra Republicii Moldova. Astfel au existat numeroase declarații provocatoare din partea oficialilor ruși vis-à-vis de planurile Moscovei față de Republica Moldova paralel cu războiul din Ucraina. Spre exemplu, în calitate de confirmare pentru cazul Republicii Moldova vin dezvăluirile unui înalt militar rus, generalul Rustam Minnekayev, comandantul adjunct al Districtului militar central al Rusiei, care a declarat că Moscova vrea să preia controlul deplin asupra sudului Ucrainei și Donbasului, intenționând să creeze un coridor terestru spre Crimeea, pe care Rusia a anexat-o în 2014, dar și un coridor spre autoproclamata republică separatistă Transnistria de pe teritoriul Republicii Moldova. „Controlul asupra sudului Ucrainei este o altă cale spre Transnistria, unde există, de asemenea, dovezi că populația vorbitoare de limbă rusă este oprimată” [6].

În același context, în toial războiului din Ucraina, pe 18 martie 2022, pe stadionul Lujniki din Moscova, oficialitățile ruse organizează, cu participarea președintelui Putin, un mare miting de susținere a intervenției militare în țara vecină, la care este interpretat un cântec patriotic conținând, în traducere în română, următoarele cuvinte: „Ucraina, Crimeea, Belarus și Moldova – asta este patria mea!” Acest mesaj, camuflat într-o pretinsă formă artistică a unui șlagăr muzical, interpretat în prezența liderului politic al statului rus, sugerează că ambițiile Moscovei nu se limitează la Ucraina, ci țințesc și spre Republica Moldova [7].

Faptul că Republica Moldova a fost vizată în planurile inițiale ale Rusiei o demonstrează și acea

hartă pe care președintele belarus, Aleksandr Lukașenko, le-a prezentat-o generalilor săi într-una din ședințele de la începutul războiului din Ucraina. Pe harta respectivă erau trasate direcțiile în care urmau să avanseze forțele ruse, iar una din aceste direcții viza Republica Moldova. Mai exact, săgeata care arăta direcția de mișcare a unităților ruse era îndreptată spre estul Republicii Moldova, unde se află și regiunea transnistreană, așa că nu este foarte clar dacă Moscova viza toată țara sau doar teritoriul ei separatist.

Și chiar dacă astăzi Republica Moldova nu este atacată convențional, Rusia exercită acțiuni de agresiune hibridă de mai mult timp care, în ultima perioadă, se observă și mai evident. Tentative de provocare din partea Tiraspolului au fost mai multe pe parcursul anului 2022. Astfel pe 25 aprilie, mass-media din regiunea transnistreană a raportat că așa-numitul minister al securității de stat de la Tiraspol a fost bombardat cu lansatoare de grenade, chiar dacă la momentul atacului clădirea era pustie [8]. Ulterior, în dimineața zilei de 26 aprilie, în raionul Grigoriopol au răsunat două explozii, drept urmare fiind scoase din funcțiune două antene radio ale centrului „Maiak” [9]. A fost anunțat și un atac asupra aerodromului militar din Tiraspol. Ca la comandă, la televiziunile din Moscova s-a început un adevărat tsunami propagandistic privind necesitatea unui desant militar rus în Transnistria, concomitent cu recunoașterea independenței enclavei secesioniste transnistrene de către Duma de Stat. Iar unul din propagandiștii de vârf al lui Putin, Serghei Marcov, a declarat pentru cotidianul rus Pravda, că România intenționează să atace Transnistria cu sprijinul NATO și cu participarea armatei ucrainene, ca mai apoi să anexeze Republica Moldova. Anterior, și fostul ministru al apărării al așa-numitei Republici Populare Donețk, Igor Strelkov, a declarat că, potrivit informațiilor pe care le deține, România se pregătește pentru ocuparea Republicii Moldova.

Un alt indicator de pericol de securitate a fost organizarea de către militarii ruși a exercițiilor militare și aplicațiilor cu lansatoare de grenade, în regiunea transnistreană, anunț făcut chiar de însuși Ministerul rus al Apărării. Între timp, autoritățile de la Kiev trag un semnal de alarmă privind noi amenințări la adresa securității Ucrainei venite din stânga Nistrului. În ianuarie 2023 militarii au tras din lansatoare de grenade asupra unor ținte care imitau infanteria și vehiculele blindate ale inamicului. Au fost utilizate grenade antitanc RPG-7 și lansatoare de grenade automate AGS-17. În timpul exercițiilor, s-a acordat o atenție deosebită utilizării fortificațiilor de apărare împotriva atacurilor avioanelor și elicopterelor unui inamic simulat [10].

Judecând după maniera de comportament-precedent în Ucraina, putem deduce că în plan propagandistic Moscova, deja, este pregătită pentru invazia militară a Republicii Moldova. Însă, cel puțin deocamdată, nu s-au copt alte premise necesare, cum ar fi acelea de logistică militară. Situația din Odessa rămâne condiția definitorie privind calculul unei operațiuni militare în Republica Moldova. Dar rezistența Odessei impune o ajustare a planurilor ruse cu privire la joncțiunea cu Transnistria. Cel puțin la televiziunile din Moscova activ se discută planul unui desant rus pe litoralul din Bugeac al Mării Negre, ocolind și învăluind Odessa. În confirmarea existenței unui asemenea plan vine și distrugerea cu rachete ruse a podului de la Zatoka, unica legătură de cale ferată ucraineană cu această zonă. Pe de altă parte, secretarul Consiliului rus de Securitate, Nikolai Patrușev, insinuează că politicile Occidentului și ale regimului de la Kiev, duc la spargerea Ucrainei în mai multe state. În acest context este bine să rememorăm un vechi plan secesionist de creare a așa numitei republici din Bugeac, eșuat în 2015, dar care, pus în aplicare azi, comportă un pericol suplimentar de revigorare a separatismului găgăuz în Republica Moldova [11].

Organele de securitate ale Republicii Moldova, în frunte cu Serviciul de Informații și Securitate continuu depistează, analizează și previne posibilele provocări și amenințări de securitate conexe războiului din Ucraina. Astfel Serviciul de Informații și Securitate atenționează că sunt mai multe scenarii de riscuri de securitate asupra Chișinăului, unul dintre care ar viza obiectivul Rusiei de a crea un coridor terestru până în regiunea transnistreană [12].

Un aspect pozitiv pentru consolidarea securității naționale este creșterea bugetului alocat pentru sectorul de apărare. Astfel Parlamentul a alocat pentru sectorul de apărare 0,55% din PIB față de anii precedenți, când armata primea doar 0,20%-0,30% din PIB. Considerăm că argumentul că Republica Moldova este un stat neutru nu este o scuză ca statul să nu dispună de un mecanism suficient de auto-apărare. Mai mult ca atât, Chișinăul tot mai mult vociferează Occidentului despre necesitatea de a fi sprijinit în achiziționarea de sisteme de supraveghere și apărare aeriană [13].

În paralel, guvernarea de la Chișinău a suspendat pe perioada situației excepționale licența de emisie pentru șase posturi TV care retransmit propaganda Kremlinului, încearcă să lipsească agenții de influență ai Rusiei de instrumentele prin care aceștia, ghidați de Kremlin, antagonizează societatea și amenință ordinea constituțională a statului [14].

Reieșind din cele expuse, concluzionăm că războiul din Ucraina a scos la suprafață multitudinea de probleme pe care le are Republica Moldova din cauza invaziei Rusiei în țara vecină. Neavând o armată eficientă, Republica Moldova nu ar putea face față unei invazii ruse și ar fi ocupată foarte repede. Amenințările de securitate vin și din cauza amenințărilor hibride și provocărilor continue împotriva guvernării. În același timp, războiul a creat și o serie de oportunități pe care Chișinăul nu le-a avut până în prezent și pe care ar trebui să le valorifice pentru a-și consolida securitatea națională, prin prisma securității energetice, economice, informaționale, cibernetice etc.

Bibliografie:

1. Țăranu A. *Extinderea războiului asupra Republicii Moldova între probabilitate și speculație*. https://www.ipn.md/ro/extinderea-razboiului-asupra-republicii-moldova-intre-probabilitate-si-speculati-7978_1089432.html#ixzz7qlsxhXTU.
2. *Ce înseamnă războiul din Ucraina pentru Republica Moldova: între riscul de a deveni următoarea țintă a Rusiei și șansa de a se orienta definitiv către Occident*. <https://www.veridica.ro/analize/ce-inseamna-razboiul-din-ucraina-pentru-republica-moldova-intre-riscul-de-a-deveni-urmatoarea-tinta-a-rusiei-si-sansa-de-a-se-orienta-definitiv-catre-occident>.
3. *Chișinăul se așteaptă la provocări majore pe dimensiunea de securitate*. <https://www.dw.com/ro/chisinaul-se-asteapta-la-provocari-majore-pe-dimensiunea-de-securitate/a-64157178>.
4. *Chișinăul trebuie să fie pregătit de o eventuală invazie a armatei ruse în Ucraina, lucru care va afecta nemijlocit R. Moldova, spun experții în securitate*. <https://tvrmdmoldova.md/actualitate/chisinaul-trebuie-sa-fie-pregatit-de-o-eventuala-invazie-a-armatei-ruse-in-ucraina-lucru-care-va-afecta-nemijlocit-r-moldova-spun-expertii-in-securitate/>.
5. *Explozii la centrul radio „Maiak” din regiunea transnistreană*. <https://tm.md/ro/regional/explozii-la-centrul-radio-maiak-din-regiunea-transnistreana>.
6. Necșuțu M. *Ce impact au avut primele șase luni de război în Ucraina asupra Republicii Moldova*. <https://anticoruptie.md/ro/special/analiza-ce-impact-au-avut-primele-sase-luni-de-razboi-in-ucraina-asupra-republicii-moldova>.
7. *Maia Sandu cere sisteme antiaeriene pentru Republica Moldova*. <https://protv.md/politic/maia-sandu-cere-sisteme-antiaeriene-pentru-republica-moldova-intelegem-ca-ucraina-este-o-prioritate-dar-speram-sa-primim-si-noi---2639906.html>.
8. Balint M. *Războiul din Ucraina și noile provocări de securitate pentru R. Moldova*. <https://www.romania-actualitati.ro/stiri/in-lume/razboiul-din-ucraina-si-noile-provocari-de-securitate-pentru-r-moldova-id171219.html>.
9. Grău L. *Războiul din Ucraina: Tiraspolul, printre problemele de securitate regională*. <https://moldova-europalibera.org/a/r%C4%83zboiul-din-ucraina-tiraspolul-printre-problemele-de-securitate-regional-%C4%83-/31773662.html>.

10. Republica Moldova. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/>.
11. Republica Moldova suspendă licența de emisie pentru șase posturi tv care retransmit propaganda Kremlinului. <https://www.hotnews.ro/stiri-international-25970076-republica-moldova-suspenda-licenta-emisie-pentru-sase-posturi-care-retransmit-propaganda-kremlinului.htm>.

Referințe:

12. Necșuțu M. *Ce impact au avut primele șase luni de război în Ucraina asupra Republicii Moldova.* <https://anticoruptie.md/ro/special/analiza-ce-impact-au-avut-primele-sase-luni-de-razboi-in-ucraina-asupra-republicii-moldova>.
13. *Ce înseamnă războiul din Ucraina pentru Republica Moldova: între riscul de a deveni următoarea țintă a Rusiei și șansa de a se orienta definitiv către Occident.* <https://www.veridica.ro/analize/ce-inseamna-razboiul-din-ucraina-pentru-republica-moldova-intre-riscul-de-a-deveni-urmatoarea-tinta-a-rusiei-si-sansa-de-a-se-orienta-definitiv-catre-occident>.
14. Republica Moldova. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/>.
15. Balint M. *Războiul din Ucraina și noile provocări de securitate pentru R. Moldova.* <https://www.romania-actualitati.ro/stiri/in-lume/razboiul-din-ucraina-si-noile-provocari-de-securitate-pentru-r-moldova-id171219.html>.
16. Grău L. *Războiul din Ucraina: Tiraspolul, printre problemele de securitate regională.* <https://moldova.europalibera.org/a/r%C4%83zboiul-din-ucraina-tiraspolul-printre-problemele-de-securitate-regional%C4%83-/31773662.html>.
17. Țăranu A. *Extinderea războiului asupra Republicii Moldova între probabilitate și speculație.* <https://www.ipn.md/ro/extinderea-razboiului-asupra-republicii-moldova-intre-probabilitate-si-speculati-7978-1089432.html#ixzz7qlsxhXTU>.
18. *Îngrijorare la Chișinău după explozia din Tiraspol.* <https://www.dw.com/ro/r%C3%AEngrijorare-la-chi%C8%99in%C4%83u-dup%C4%83-explozia-din-tiraspol/a-61589951>.
19. *Explozii la centrul radio „Maiak” din regiunea transnistreană.* <https://tm.md/ro/regional/explozii-la-centrul-radio-maiak-din-regiunea-transnistreana>.
20. *Chișinăul trebuie să fie pregătit de o eventuală invazie a armatei ruse în Ucraina, lucru care va afecta nemijlocit R. Moldova, spun experții în securitate.* <https://tvrmdmoldova.md/actualitate/chisinaul-trebuie-sa-fie-pregatit-de-o-eventuala-invazie-a-armatei-ruse-in-ucraina-lucru-care-va-afecta-nemijlocit-r-moldova-spun-expertii-in-securitate/>.
21. Țăranu A. *Extinderea războiului asupra Republicii Moldova între probabilitate și speculație.* <https://www.ipn.md/ro/extinderea-razboiului-asupra-republicii-moldova-intre-probabilitate-si-speculati-7978-1089432.html#ixzz7qlsxhXTU>.
22. *Maia Sandu cere sisteme antiaeriene pentru Republica Moldova.* <https://protv.md/politic/maia-sandu-cere-sisteme-antiaeriene-pentru-republica-moldova-intelegem-ca-ucraina-este-o-prioritate-dar-speram-sa-primim-si-noi-2639906.html>.
23. Republica Moldova suspendă licența de emisie pentru șase posturi tv care retransmit propaganda Kremlinului. <https://www.hotnews.ro/stiri-international-25970076-republica-moldova-suspenda-licenta-emisie-pentru-sase-posturi-care-retransmit-propaganda-kremlinului.htm>.
24. *Chișinăul se așteaptă la provocări majore pe dimensiunea de securitate.* <https://www.dw.com/ro/chi%C8%99in%C4%83ul-se-a%C8%99teapt%C4%83-la-provoc%C4%83ri-majore-pe-dimensiunea-de-securitate/a-64157178>.
25. Necșuțu M. *Ce impact au avut primele șase luni de război în Ucraina asupra Republicii Moldova.* <https://anticoruptie.md/ro/special/analiza-ce-impact-au-avut-primele-sase-luni-de-razboi-in-ucraina-asupra-republicii-moldova>.
26. *Ce înseamnă războiul din Ucraina pentru Republica Moldova: între riscul de a deveni următoarea*

- țintă a Rusiei și șansa de a se orienta definitiv către Occident.* <https://www.veridica.ro/analize/ce-in-seamna-razboiul-din-ucraina-pentru-republica-moldova-intre-riscul-de-a-deveni-urmatoarea-tinta-a-rusiei-si-sansa-de-a-se-orienta-definitiv-catre-occident>.
27. Republica Moldova. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/>.
28. Balint M. *Războiul din Ucraina și noile provocări de securitate pentru R. Moldova.* <https://www.romania-actualitati.ro/stiri/in-lume/razboiul-din-ucraina-si-noile-provocari-de-securitate-pentru-r-moldova-id171219.html>.
29. Grău L. *Războiul din Ucraina: Tiraspolul, printre problemele de securitate regională.* <https://moldova-europalibera.org/a/r%C4%83zboiul-din-ucraina-tiraspolul-printre-problemele-de-securitate-regional-%C4%83-/31773662.html>.
30. Țăranu A. *Extinderea războiului asupra Republicii Moldova între probabilitate și speculație.* <https://www.ipn.md/ro/extinderea-razboiului-asupra-republicii-moldova-intre-probabilitate-si-speculati-7978-1089432.html#ixzz7qlsxhXTU>.
31. *Îngrijorare la Chișinău după explozia din Tiraspol.* <https://www.dw.com/ro/%C3%AEngrijorare-la-chi-%C8%99in%C4%83u-dup%C4%83-explozia-din-tiraspol/a-61589951>.
32. *Explozii la centrul radio „Maiak” din regiunea transnistreană.* <https://trm.md/ro/regional/explozii-la-centrul-radio-maiak-din-regiunea-transnistreana>.
33. *Chișinăul trebuie să fie pregătit de o eventuală invazie a armatei ruse în Ucraina, lucru care va afecta nemijlocit R. Moldova, spun experții în securitate.* <https://tvmoldova.md/actualitate/chisinaul-trebuie-sa-fie-pregatit-de-o-eventuala-invazie-a-armatei-ruse-in-ucraina-lucru-care-va-afecta-nemijlocit-r-moldova-spun-expertii-in-securitate/>.
34. Țăranu A. *Extinderea războiului asupra Republicii Moldova între probabilitate și speculație.* <https://www.ipn.md/ro/extinderea-razboiului-asupra-republicii-moldova-intre-probabilitate-si-speculati-7978-1089432.html#ixzz7qlsxhXTU>.
35. *Maia Sandu cere sisteme antiaeriene pentru Republica Moldova.* <https://protv.md/politic/maia-sandu-cere-sisteme-antiaeriene-pentru-republica-moldova-intelegem-ca-ucraina-este-o-prioritate-dar-speram-sa-primim-si-noi-2639906.html>.
36. *Republica Moldova suspendă licența de emisie pentru șase posturi tv care retransmit propaganda Kremlinului.* <https://www.hotnews.ro/stiri-international-25970076-republica-moldova-suspenda-licenta-emisie-pentru-sase-posturi-care-retransmit-propaganda-kremlinului.htm>.
37. *Chișinăul se așteaptă la provocări majore pe dimensiunea de securitate.* <https://www.dw.com/ro/-chi-%C8%99in%C4%83ul-se-a-%C8%99teapt%C4%83-la-provoc%C4%83ri-majore-pe-dimensiunea-de-securitate/a-64157178>.

IMPACTUL SOCIETĂȚII CIVILE ȘI A MASS-MEDIEI ÎN COMBATÉREA CÔRUPȚIEI

CUCIURCĂ Angela,

dr., conf. univ., Universitatea Tehnică a Moldovei,
ORCID ID: 0000-0002-6929-7231

Summary: The actuality of the topic addressed resides in the interest shown in knowing the impact of civil society and the mass media in the fight against corruption. The role of civil society in the fight against corruption consists first of all in participating, alongside the political class, in the formation of anti-corruption policies in the state, and in the second – in participating in monitoring the functionality of anti-corruption mechanisms. The biggest problem in the state's collaboration with civil society remains the acute lack of instruments for monitoring and controlling the consultation process with civil society.

In the opinion of civil society representatives, the mass media can essentially influence the process of reducing the phenomenon of corruption in society by: „broad coverage of high-level corruption cases”, „the development of investigative journalism”, „signaling the trends and consequences that may occur following the increase in the phenomenon of corruption or its continuous propagation in a field”.

Key words: civil society, mass media, combating corruption, monitoring and control tools, identification strategies, mediating the phenomenon of corruption.

Într-o societate democratică societatea civilă are o importanță deosebită, ea fiind în stare, alături de mass-media independentă, să formeze o a patra putere în stat, abilitată în primul rând cu monitorizarea activității autorităților și funcționarilor publici în vederea diminuării fenomenului corupției. M. Johnston, în lucrarea „*Civil Society and Corruption: Mobilizing for Reform*”, menționează că în multe state societățile civile puternice joacă un mare rol în ce privește controlul corupției, iar majoritatea reformatorilor sunt de acord că cetățenii și organizațiile individuale ar trebui să fie implicate în procesul de reformă [5, p. 336].

Societatea civilă este ansamblul formelor de organizare care asigură „o solidaritate și o capacitate de reacție spontană a indivizilor și a grupurilor de indivizi față de deciziile statului și, în general, față de tot ce se petrece în viața de zi cu zi a țării”. Societatea civilă este un termen folosit de sociologi pentru a descrie felul în care oamenii cooperează pentru a realiza scopuri comune. Societatea civilă este formată din cetățeni, asociați sub diferite forme, care au aceleași interese și care își dedică timpul, cunoștințele și experiența pentru a-și promova și apăra drepturile. Instituțiile care fac parte din societatea civilă sunt: organizațiile nonguvernamentale, organizațiile comunitare, asociațiile profesionale, organizațiile politice, cluburile civice, sindicatele, organizațiile filantropice, cluburile sociale și sportive, instituțiile culturale, organizațiile religioase, mișcările ecologiste, publicațiile periodice.

Societatea civilă cuprinde rețelele necesare pentru abordarea unor subiecte de interes comun, inclusiv corupția. Majoritatea actelor de corupție în cadrul unei societăți implică doi actori principali: guvernul și sectorul privat. Principala victimă este, de obicei, societatea civilă. Puterea pornește de la centru către autoritățile locale, unde apar noi oportunități pentru acte de corupție, oferite unor actori care sunt în contact mai direct cu societatea civilă. Aceasta înseamnă că posibilitatea societății civile de a monitoriza, detecta și, eventual, contracara activitățile oficialilor publici din apropierea sa este mărită de cunoașterea și familiarizarea cu problemele locale [3, p. 213].

La baza societății civile se află „angajamentul civic”, care constă în participarea actorilor privați în sfera publică [4, p. 216]. Angajamentul civic presupune participarea societății civile în procesele de dezbatere a politicilor, prestarea de servicii publice, administrarea bunurilor publice și, nu în ultimul rând,

monitorizarea acțiunilor întreprinse de stat. Un mediu corespunzător pentru buna funcționare a angajamentului civic trebuie să includă două dimensiuni fundamentale. Prima dintre acestea este cadrul regulator care include toate prevederile, politicile și aranjamentele legale care reflectă dreptul cetățenilor la asociere, abilitățile lor de a mobiliza sursele financiare, accesul lor la informație și regulile ce prevăd participarea lor la negocierile și dezbaterile publice. Respectarea acestui cadru trebuie să fie exclusivă și obligatorie. Cea de-a doua dimensiune include cultura politică, la baza căreia stau valorile ce țin de natura autorităților publice, rolul indivizilor și al grupurilor de indivizi în viața publică și modelele de roluri ale actorilor publici care prevalează cel mai mult.

O atenție deosebită în prevenirea corupției se cere să fie acordată factorului moral și spiritual al societății, ridicării culturii juridice, politice a cetățeanului. Articolul 13 al Convenției ONU [1], încurajează țările participante să promoveze o participare activă a indivizilor și grupurilor din afara sectorului public, precum este societatea civilă, reprezentată în mare măsură de organizațiile neguvernamentale și organizațiile obștești în prevenirea și lupta împotriva corupției.

Rolul societății civile în lupta cu corupția constă în primul rând în participarea, alături de clasa politică, la formarea politicilor anticorupție în stat, iar în cel de al doilea – în participarea la monitorizarea funcționalității mecanismelor anticorupție. În opina reprezentanților societății civile: „*societatea civilă ar putea contribui la combaterea corupției prin monitorizarea acțiunilor statului*”, „*monitorizarea procesului politic, elaborarea și implementarea instrumentelor de monitorizare, sensibilizarea cazurilor concrete de corupție, promovarea unor noi inițiative legislative*”, „*consultarea opiniei publice cu privire la fenomenul corupției*”, „*analizarea alternativă a cazurilor de corupție, pentru înaintarea recomandărilor*” [2, p. 82].

Printre domeniile-cheie, unde ar trebui să fie făcută mai multă lumină și mai multă transparență, dar și o mediatizare la cel mai înalt nivel și de cea mai mare anvergură cu participarea societății civile, se enumeră următoarele: *monitorizarea achizițiilor publice; administrarea finanțelor publice; finanțarea partidelor politice; monitorizarea exercitării funcțiilor de judecător și procuror; monitorizarea obiectivelor privatizate; monitorizarea anchetelor organelor de drept privind infracțiunile de corupție; efectuarea activităților de informare a publicului larg, ce contribuie la formarea unui spirit de non-toleranță a corupției și elaborarea programelor de educație civică.*

Consolidarea rolului societății civile în prevenirea și combaterea corupției se realizează prin activitățile de monitorizare a deciziilor statului, ceea ce duce inevitabil la majorarea transparenței. Pentru aceasta este necesar însă să fie constituite relații de parteneriat dintre organizațiile sectorului public și societatea civilă, să fie întreprinse din partea instituțiilor guvernamentale măsuri de stimulare, precum atragerea societății civile în rezolvarea problemelor statale, inclusiv în problemele prevenirii și combaterii corupției, prin controlul efectuat de societatea civilă asupra puterii, prin crearea unei atmosfere intolerante față de actele de corupție. Este nevoie, de asemenea, de adoptarea unei legislații privind formele de control extraparlamentar din partea societății civile asupra activității de stat, de înlăturarea obstacolelor ce împiedică participarea societății civile, sau care nu permit sau limitează societatea civilă și mass-media în realizarea dreptului de acces la informații de interes public.

În opinia reprezentanților societății civile, relațiile dintre autoritățile publice centrale și societatea civilă sunt în prezent încă la un nivel scăzut de dezvoltare: „*opinia societății civile contează prea puțin pentru organele abilitate cu instrumente de combatere a corupției. Cooperarea cu societatea civilă are loc mai degrabă în scop de marketing instituțional al acestor organe, decât în scopul atingerii unor rezultate concrete*”, „*nu sunt luate în considerare de multe ori opiniile, obiecțiile și argumentele societății civile, astfel ONG-urile sunt descurajate*”, „*cooperare există, însă doar la nivel de comunicare*” [2, p. 88].

Obstacolele create în monitorizarea instituțiilor statului generează neîncredere în aceste instituții. Totodată, societatea civilă, ONG-urile trebuie să-și păstreze independența, să nu fie afiliate, după cum se întâmplă uneori, unor grupuri de interese sau partide politice.

Punerea în aplicare a Planului de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova (PAUEM) a im-

pulsionat procesul de cooperare a autorităților cu societatea civilă, inclusiv în domeniul luptei cu corupția, fiind înregistrate o serie de evoluții majore cu impact de perspectivă. Printre autoritățile publice care au colaborat cu reprezentanții societății civile în domeniul prevenirii și combaterii corupției în perioada de acțiune a PAUEM pot fi menționate Parlamentul, Guvernul, autoritatea judecătorească, anumite ministere și servicii publice, precum și CNA.

Referindu-ne la colaborarea Parlamentului cu societatea civilă, menționăm că bazele au fost puse la finele anului 2005 când a fost aprobată *Concepția privind cooperarea dintre Parlamentul Republicii Moldova și societatea civilă* [6], care a avut drept scop stabilirea principiilor de interacțiune între Parlament și reprezentanții societății civile, consultarea permanentă între părți. În virtutea prevederilor Concepției, pe site-ul oficial al Parlamentului au început să fie plasate pentru dezbateri publice texte ale proiectelor de acte legislative. Mecanismul propus a fost recepționat de societatea civilă, care s-a implicat activ în expertizarea proiectelor de acte legislative și înaintarea propunerilor pentru perfecționarea acestora, fapt apreciat de demnitarii de cel mai înalt rang. Pe parcurs însă, procesul de cooperare s-a redus la câteva domenii mai înguste, doar câteva organizații au reușit să păstreze ritmul și interesul, în mare parte datorită faptului că implementau proiecte speciale în domeniu, cu suport financiar extern. Gradul de transparență și deschidere a autorităților față de ONG-uri a rămas insuficient și s-a redus și mai mult prin limitarea transmisiunii în direct pentru cetățeni a ședințelor plenare ale Parlamentului și ședințelor de guvern, care în prezent sunt transmise doar prin intermediul canalelor online.

Drept exemplu, de cooperare eficientă în domeniul anticorupție poate fi considerată colaborarea Guvernului cu Alianța Anticorupție, o uniune de organizații neguvernamentale, cu precădere din sfera politicilor publice, drept, instituții democratice și mass-media. Coalitiția Anticorupție reprezintă o asociație benevolă, *fără statut juridic, de organizații non-guvernamentale (începând de la 10 membri până la circa 30 actualmente)*. Misiunea Alianței este de a consolida acțiunile societății civile îndreptate spre diminuarea fenomenului corupției în societate, precum și spre asigurarea transparenței activităților instituțiilor publice. Grație acordului încheiat, organizațiile membre ale Coalitiției Anticorupție au fost atrase pentru a participa în diverse activități de monitorizare, evaluare și propagare a implementării politicilor anticorupție.

Conform acordului de colaborare între Alianța Anticorupție și CNA, în vederea promovării și realizării în comun a activităților anticorupție, a demarat o etapă calitativ nouă în activitatea CNA, care vizează elaborarea și asigurarea unui mediu eficient de colaborare cu societatea civilă [7]. Din istoria scurtă a colaborării societății civile cu structurile statului pe linia prevenirii fenomenului corupției pot fi scoase în prim-plan începutul acțiunilor care datează cu anul 2006 și marcate prin încheierea Acordului de colaborare a CNA cu Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”. Alături de angajații CNA, experții IDIS „Viitorul” se inițiază în ce privește identificarea unor subiecte și elaborarea de studii cu impact asupra unor fenomene legate de activitatea coruptibilă, transparența bugetelor publice, efectele și originile economiei neoficiale, legătura dintre tipul de activitate subsidiară a regiunii transnistrene și competitivitatea agenților economici din Republica Moldova.

În vederea menținerii unui dialog deschis cu societatea civilă, îmbunătățirii transparenței procesului decizional și consolidării imaginii CNA, începând cu anul 2009 s-a decis formarea unui Consiliu Civil, ca un mecanism de monitorizare a activității CNA. Principalul indicator pentru reușita funcționării mecanismului de monitorizare este creșterea nivelului de credibilitate a populației față de CNA, factor important pentru diminuarea fenomenului corupției în societate [7].

Un moment important în interacțiunea statului cu societatea civilă ține de conlucrarea în elaborarea și testarea metodologiei de măsurare a percepției corupției în domeniile vulnerabile din Republica Moldova. Reprezentanții CNA în comun cu Facultatea de Sociologie și Asistență Socială din cadrul USM și organizația neguvernamentală „CRRAS” au elaborat și testat această metodologie în trei domenii sociale: al educației, al sănătății și al mediului de afaceri. Această metodologie de măsurare a percepției co-

rupției în sistemele vulnerabile din Republica Moldova poate deveni un instrument important în cadrul prevenirii fenomenului corupției la nivel național, însă din lipsă de resurse financiare aplicarea acestei metodologii a fost amânată [6].

Problema cea mai mare în colaborarea statului cu societatea civilă rămâne a fi *lipsa acută de instrumente de monitorizare și control* al procesului de consultare cu societatea civilă, acestea limitându-se la: publicarea selectivă pe pagina web a ministerului de resort sau a Parlamentului a informațiilor publice; organizarea unor discuții pe marginea proiectelor de documente, de cele mai multe ori inițiate forțat de societatea civilă; participarea autorităților responsabile la dezbaterile publice, însă selectiv și formal. Astfel, este necesară standardizarea procesului de consultare cu societatea civilă, care trebuie să se bazeze pe principiul accesului liber la informație pentru cetățean, asigurându-i-se dreptul de a se pronunța față de decizii care îl afectează sau îl vor afecta. O altă problemă la capitolul colaborarea societății civile cu autoritățile statului este lipsa unei strategii de scurtă durată ce ar identifica principalele probleme, unde statul nu poate la moment interveni, iar societatea civilă ar putea să testeze, prin diverse proiecte de asistență, diferite instrumente axate direct pe prevenirea corupției în anumite domenii, ca ulterior aceste practici să fie preluate de către autorități.

O sursă esențială în formarea opiniei publice privind fenomenul corupției aparține *mass-mediei*. În mod diferit, opinia oricui este influențată de problemele reflectate în presa scrisă, difuzate prin radio, televiziune. În plan general, observăm în ultimii ani o creștere a interesului mass-media față de fenomenul corupției în țară. În paralel cu acest proces de mediatizare pe larg a cazurilor de corupție, putem observa însă și un „război intern” al presei afiliate unor grupuri de interese sau politicieni. Acest fapt este condiționat în mare parte de lipsa independenței în rândul mass-media, care mai mult de jumătate este afiliată unor grupuri ce folosesc mass-media pentru a ataca sau a se apăra de unele învinuiri.

În cadrul actualei mass-media observăm două direcții axate pe fenomenul corupției, *una fiind cea tradițională de mediatizare a fenomenului corupției și alta fiind investigațiile jurnalistice*, care au ca scop „demascarea” în general a actelor de corupție, cum ar fi publicația „Ziarul de Gardă” și altele.

În opinia reprezentanților societății civile, mass-media poate influența esențial procesul de diminuare a fenomenului corupției în societate prin: „*mediatizarea pe larg a cazurilor de corupție la nivel înalt*”, „*dezvoltarea jurnalismului de investigație*”, „*semnalarea tendințelor și consecințelor ce pot surveni în urma creșterii fenomenului corupției sau propagării acesteia încontinuu într-un domeniu*”.

Însă, influențarea procesului de prevenire a corupției de către mass-media este perpetuat actualmente de o serie de obstacole, precum ar fi: „*afilierea politică a unor agenții de mass-media, fapt ce menține încă ramura mass-media de partid*”, „*neasigurarea accesului la informații*”. Reacția autorităților centrale la dezvăluirea cazurilor de corupție în mass-media este însă destul de sumbră, ceea ce aflăm și din relatările experților intervievați din domeniul societății civile: „*organele de drept se autosesizează în majoritatea cazurilor, însă decizia de pomire a unor investigații este influențată de partea politică*”, „*reacțiile organelor de drept sunt mai mult fictive, cazurile sunt mușamalizate până în final*”, din cauza lipsei unei monitorizări, iar cea mai mare reacție ar trebui să o aibă „*Guvernul, prin schimbarea persoanelor și impunerea unor acțiuni de control*”.

Societatea civilă și mass-media din Republica Moldova, referindu-se la tematica corupției, se axează preponderent pe efectuarea unor analize, studii, rapoarte ce scot în evidență anumite probleme, de multe ori bine cunoscute societății sau autorităților, fără însă a prezenta soluții, instrumente testate sau inițiative legislative clare pentru soluționarea acestor probleme. Reflectarea fenomenului corupției în mass-media are un impact semnificativ asupra formării percepției sociale față de efectele fenomenului și acțiunile autorităților în diminuarea acestuia. Intenționând să elucideze această problemă, autorul tezei a realizat o analiză de conținut a informațiilor privind fenomenul corupției, transmise către public prin presa online [7].

În ultimii ani internetul a devenit o importantă sursă de informare a populației din Republica Moldo-

va. Conform datelor Barometrului de Opinie Publică din aprilie 2022, realizat de compania CBS-Axa la comanda Institutului de Politici Publice, circa 80% din intervievați au menționat că se informează în primul rând de la televiziune, iar pe locul doi s-a plasat sursa de informare a internetului, cu 20%. Prin urmare, obținerea informației online este o metodă tot mai populară de informare a populației în detrimentul radioului sau presei scrise. Astfel, analizarea informației transmise către public prin intermediul internetului ar permite, indirect, studierea formării percepției sociale privind fenomenul corupției în țară. Se consideră că analizarea cantitativă și calitativă a conținutului informațiilor din sursele online din Republica Moldova poate oferi un tablou detaliat asupra procesului de reflectare a fenomenului corupției [2, p. 90].

Domeniile cele mai vizate în articolele analizate cu tematica axată pe *fenomenul corupției* în Republica Moldova sunt justiția (34%), organele executive (28%) și organele legislative (26%). Acest fapt poate fi explicat prin prisma reformelor demarate și impuse în contextul integrării europene. Majoritatea studiilor naționale și internaționale au menționat în ultimii anii problema corupției din justiție ca una eminentă ce afectează dezvoltarea statului și procesul de integrare europeană. Majoritatea partenerilor internaționali accentuează necesitatea diminuării corupției în justiție, fapt confirmat și de asistența financiară externă alocată de partenerii străini Republicii Moldova în scopul reformării sistemului judecătoresc, a procuraturii, organelor de drept, CNA și MAI [3, p. 215].

Generalizând cele expuse, conchidem că, practic publicul acceptă, cel mai mult articolele ce descriu acțiuni de combatere a fenomenului corupției și are o poziție neutră sau negativă mai mult față de articolele ce conțin constatări generale privind prezența fenomenului corupției. De asemenea, este de menționat că *acțiunile de prevenire* al fenomenului corupției sunt cel mai puțin comentate, comparativ cu *acțiunile de combatere*, fapt ce denotă că societatea nu are formată o percepție sau o încredere în acțiunile de prevenire a fenomenului corupției, care pe plan internațional sunt mai accentuate. Principiul, „*a preveni corupția este mai ușor decât a-i aresta pe toți cei corupți*” nu este perceput încă în mass-media locală la justa valoare.

La fel este de remarcant că acțiunile mediatizate privind prevenirea și combaterea fenomenului corupției, precum și constatările generale privind prezența acestui fenomen sunt reflectate cel mai mult, în domeniul justiției, organelor executive și legislative. În alți termeni, actualmente, percepția socială privind fenomenul corupției este îndreptată cel mai mult spre justiție, Guvern și Parlament.

Referințe bibliografice:

1. *Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale*, Roma, 4 noiembrie 1950, amendată de Protocoalele nr. 11 și 14, însoțită de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16, 60 p. În: *Tratate internațional (ediția oficială)*, 2006, vol. 33, 246 p.
2. Gațcan I. *Corupția ca fenomen social și mecanisme anticorupție: aspecte metodologice de cercetare*. Teza de doctor, cu titlul de manuscris CZU: 316.4:343.352 (043.3), CEP USM, Chișinău, 2015.
3. Gațcan I., Bulgaru O. *Fenomenul corupției în presa on-line: aspecte metodologice de cercetare*. În: *Integrare prin cercetare și renovare. Conferința științifică națională cu participare internațională*, 10-11 noiembrie 2015. CEP USM, Chișinău, 2015. p. 213-216. ISBN 978-9975-71-704-5.
4. Johnston M. *Civil Society and Corruption: Mobilizing for Reform*. Lanham, University Press of America, 2005. 216 p.
5. Johnston M. *Corupția și formele sale. Bogăție, putere și democrație*. Traducere de Silvia Chirilă, Polirom, Iași, 2007. 336 p.
6. https://www.parlament.md/TRANSPAREN%C8%9AADECIZIONAL%C4%82/Organiza%C5%A3iiale_societ%C4%83%C5%A3iicivile/tabid/60/ContentId/6302/Page/0/language/ro-RO/Default.aspx.
7. <https://cna.md/tabview.php?l=ro&idc=40>.

PREVENIREA ACCIDENTELOR RUTIERE: UN TEST DE MATURITATE PENTRU SOCIETATEA UMANĂ

FRANȚ Ancuța Elena,

dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România,
ORCID ID: 0000-0001-8020-377X

Summary: Although, in many ways, human society has made remarkable progress, however, when it comes to reducing the number of road traffic accidents, people still have a lot to learn. The need to prevent road traffic accidents must be a priority, as statistics show that they are one of the main causes of mortality at young ages, in addition to other negative effects they produce. The present work, without proposing an exhaustive approach, carries out an analysis of some studies upon the efficiency of some accident prevention solutions, in an effort to identify those measures that are most suitable to reduce the number of road traffic accidents.

Key words: accident, prevention, road traffic, legislation, alcohol consumption.

1. Introducere. Despre necesitatea de a găsi soluții pentru prevenirea accidentelor rutiere

Societatea se confruntă cu multe fapte antisociale, iar o parte dintre acestea sunt comise, în timpul unei activități firești și necesare desfășurării activităților umane obișnuite: circulația pe drumurile publice. Față de alte fapte prin care se încalcă legea, accidentele de circulație se evidențiază prin anumite particularități. Atunci când faptele intră sub incidența legii penale, ele se produc, în marea majoritate, din culpă. Aceasta înseamnă că, de regulă, oamenii nici nu urmăresc, nici nu acceptă să cauzeze accidente. În opinia noastră, această observație duce la concluzia că, teoretic, oamenii ar putea mai ușor să fie convinși să-și modifice comportamentul, astfel încât să se reducă riscul de a fi implicați în accidente de trafic rutier.

La nivel mondial, accidentele de trafic rutier reprezintă a opta cauză de deces pentru toate grupele de vârstă, depășind HIV/SIDA, tuberculoza și bolile diareice. Organizația Mondială a Sănătății (OMS) raportează că, în anul 2016, aproximativ 1,35 milioane de persoane și-au pierdut viața din cauza accidentelor de trafic rutier, în timp ce, anual, aproximativ 50 de milioane de persoane pot fi rănite [1, p. xi]. La nivel global, accidentele rutiere sunt raportate ca principala cauză de deces pentru copiii și adulții tineri cu vârsta cuprinsă între 5 și 29 de ani și se numără printre primele trei cauze de mortalitate în rândul persoanelor cu vârsta cuprinsă între 15 și 44 de ani [1, p. xi]. Peste 85% din decesele globale cauzate de accidentele rutiere au loc în țări cu venituri mici și medii, consumând resurse substanțiale din sectorul sănătății în aceste țări, ceea ce creează dificultăți economice suplimentare [2, pp. 1139-1141]. Între anii 2013 și 2016, nu s-au observat reduceri ale numărului de decese din traficul rutier în nicio țară cu venituri mici, în timp ce unele reduceri au fost observate în 48 de țări cu venituri medii și mari [1, pp. 8-9]. Oricum, indiferent de gradul de dezvoltare al statelor, decesele și răniile cauzate de accidentele rutiere reprezintă o provocare majoră, dar adesea neglijată, de sănătate publică [2, pp. 1139-1141].

Incidența mare a accidentelor rutiere la nivel mondial a condus la implementarea unor măsuri preventive. Aceste măsuri pot fi descrise ca un set coerent de activități, aplicate pentru eliminarea consecințelor nedorite legate de utilizarea drumurilor [3]. Intervențiile pentru prevenirea accidentelor rutiere pot fi adaptate pentru șoferi, pietoni, bicicliști și toți ceilalți participanți la trafic. Există multe studii care încearcă să răspundă la întrebarea dacă aceste intervenții sunt sau nu eficiente în reducerea accidentelor rutiere la nivel mondial [3].

În lucrarea de față dorim să analizăm eficiența unor metode de prevenire a accidentelor rutiere, prin cercetarea unor studii de specialitate care au abordat această temă. Înainte de a trece la realizarea acestui demers, dorim să precizăm faptul că ratele de deces cauzate de accidente rutiere în raport cu dimensiunea populației lumii și în raport cu numărul vehiculelor motorizate s-au stabilizat și chiar au cunoscut un ușor declin în ultimii ani. Practic, în ciuda creșterii numărului de decese cauzate de accidente în cifre, din punct de vedere statistic, rata deceselor cauzate de accidente a rămas relativ constantă în ultimii 15 ani, aceasta fiind de 18 decese la 100.000 de persoane. Acest efect se datorează, printre altele, evoluției legislative, introducerii de standarde de siguranță pentru autovehicule, îmbunătățirii infrastructurii rutiere, creșterii calității îngrijirilor medicale după accident. Aceasta înseamnă că, în esență, problema nu s-a agravat, dar este important că situația nu s-a îmbunătățit. În continuare, sunt necesare eforturi susținute pentru prevenirea accidentelor rutiere, în condițiile în care, la nivel mondial, se înregistrează o creștere a populației, precum și o creștere a gradului de utilizare a autovehiculelor [1, p. 4].

2. Clarificări ale unor noțiuni

Înainte de a trece la o analiză aprofundată a temei în discuție, facem precizarea că, în cadrul domeniului de studiu dedicat prevenirii accidentelor rutiere, se fac o serie de distincții între termenii utilizați, cu scopul de a crește precizia rezultatelor cercetărilor. Astfel, subliniem faptul că se face distincție între *prevenirea accidentelor rutiere* (ca studiu general dedicat prevenirii acestui tip de fapte) și *prevenirea accidentelor rutiere soldate cu vătămări ale persoanelor (inclusiv decesul)*. Un studiu meta-analitic al articolelor de specialitate arată că cercetările se concentrează mai mult asupra *prevenirii accidentelor rutiere soldate cu vătămări ale persoanelor (inclusiv decesul)*, și mai puțin asupra *prevenirii accidentelor rutiere*, în general [3].

În opinia noastră, această viziune a literaturii de specialitate ilustrează un punct slab al întregii abordări a prevenirii evenimentelor neplăcute care pot avea loc ca urmare a circulației rutiere. Pentru a se ajunge la prevenirea vătămării corporale, a decesului, a pagubelor materiale produse în urma accidentelor de circulație, acestea trebuie analizate nu distinct, ca rezultate, ci ca parte a întregului complex de fapte care are o cauză în legătură cu circulația rutieră. O astfel de abordare integratoare este de natură să illustreze cu o mai mare claritate cauzele care stau la baza producerii rezultatelor nedorite. Aceasta, cu atât mai mult cu cât, de regulă, contribuie mai mulți factori la crearea unui rezultat final. De exemplu, dacă este rănit un biciclist, acesta poate fi un rezultat datorat atât faptului că acesta nu purta vestă reflectorizantă, fiind greu vizibil, dar și faptului că șoferul care l-a accidentat circula cu o viteză peste limita admisă. Dacă ne concentrăm atenția doar asupra unui singur element din cele care au contribuit la producerea rezultatului, cum ar fi faptul că acesta nu purta vestă reflectorizantă, rămâne în afara analizei faptul că, la producerea accidentului, o influență semnificativă a avut-o viteza prea mare cu care circula autovehiculul. Altfel spus, în demersul de prevenire a accidentării bicicliștilor, nu trebuie doar să impunem bicicliștilor să poarte veste reflectorizante, ci și să impunem conducătorilor de autovehicule să respecte limitele de viteză. Apreciem că, pentru a găsi soluții eficiente de prevenire a accidentelor rutiere, trebuie să învățăm nu doar din accidentele care au cauzat victime, ci din toate accidentele.

3. Scurtă analiză a unor cercetări efectuate în domeniul prevenirii accidentelor rutiere

Cercetările din domeniul prevenirii accidentelor rutiere au dus la obținerea unor rezultate contradictorii. Concret, unele studii arată că programele cu rol preventiv au dus la obținerea unor rezultate benefice, în timp ce alte studii arată o creștere a incidenței accidentelor rutiere, cel puțin în anumite țări sau cu referire la anumite categorii de accidente, chiar dacă s-au implementat anumite programe preventive [4]. În acest context, este necesară o analiză aprofundată, pentru a vedea în ce măsură programele preventive implementate până acum au avut, cu adevărat, un efect semnificativ. Acest demers este necesar pentru a identifica acele programe care sunt eficiente și care trebuie aplicate în continuare. În același timp, demersul este util pentru a identifica programele care nu sunt eficiente și la care trebuie să se renunțe, pentru a nu consuma inutil resurse umane și materiale. Studiile care au fost efectuate în acest

domeniu trebuie analizate temeinic din punct de vedere *calitativ*, pentru a vedea în ce măsură ele arată efectele reale ale programelor preventive.

O scurtă analiză a studiilor efectuate în acest domeniu ilustrează faptul că unele dintre cele mai eficiente măsuri preventive sunt reprezentate de adoptarea unor reglementări legislative. Acestea duc la obținerea unor rezultate optime atunci când sunt însoțite de măsuri eficiente de verificare a respectării legii [3; 5]. În același timp, așa cum vom vedea în continuare, există și alte tipuri de măsuri care duc la obținerea unor rezultate bune în demersul de prevenire a accidentelor rutiere.

În general, studiile pe care le-am identificat ca fiind relevante pentru tema prezentei lucrări au fost efectuate în țări dezvoltate, ceea ce înseamnă că trebuie efectuate studii consistente și în țările care, din punct de vedere economic, sunt considerate a fi în curs de dezvoltare.

4. Categori de măsuri luate pentru prevenirea accidentelor rutiere

Intervențiile pentru prevenirea accidentelor rutiere se încadrează în diferite categorii, care includ: adoptarea unor reglementări legislative; luarea de măsuri concrete în vederea aplicării legilor; creșterea gradului de conștientizare de către populație a consecințelor accidentelor rutiere; îmbunătățirea infrastructurii rutiere; educarea continuă a șoferilor; îmbunătățirea echipamentelor tehnice ale autovehiculelor [3]. În continuare, vom prezenta câteva aspecte relevante pentru înțelegerea efectului unor astfel de măsuri în prevenirea accidentelor rutiere.

4.1. Prevenirea accidentelor rutiere prin adoptarea unor reglementări legislative

Atunci când ne referim la prevenirea săvârșirii de fapte antisociale, în general, unul dintre primele gânduri care ne vin în minte este cel legat de modificarea dispozițiilor legislative, în mai multe sensuri, în special în sensul înăsprii sancțiunilor pentru cei care nu respectă dispozițiile legale.

Cu privire la rolul sporirii sancțiunilor în prevenirea faptelor antisociale grave, literatura de specialitate arată că, de multe ori, efectul preventiv al unor astfel de sancțiuni nu se produce, sau cel puțin nu la nivelul scontat [6]. În ceea ce ne privește, apreciem că, dacă sancțiunile grave nu pot preveni infracțiuni săvârșite cu intenție, de exemplu omorul (unde voința individului poate să nu fie influențată de factorul legislativ), altfel stau lucrurile în sfera circulației rutiere, unde majoritatea faptelor se produc din culpă. Aceasta înseamnă că cei care circulă pe drumurile publice, de regulă, nu urmăresc să fie implicați în accidente și nici nu acceptă astfel de rezultate. Prin urmare, faptul că, din punct de vedere volițional, cei care circulă pe drumurile publice nu doresc și nici nu acceptă să fie implicați în evenimente rutiere oferă un teren propice pentru conștientizarea consecințelor conduitei incorecte, inclusiv cu privire la sancțiunile care li se pot aplica. Altfel spus, credem că o persoană care, de regulă, nu se implică în activități ilegale, poate fi influențată de sporirea severă a amenzii pentru depășirea limitei de viteză, în sensul că va circula cu viteza legală, pentru a nu fi sancționat amendă de către poliția rutieră. Pe de altă parte, dacă o persoană are un anumit tipar comportamental care o face să fie nepăsătoare față de regulile de conviețuire socială, această persoană nu va fi descurajată să săvârșască fapte grave (de exemplu, un omor), chiar dacă legea ar prevedea sancțiuni foarte aspre (de exemplu, pedeapsa detențiunii pe viață sau chiar pedeapsa cu moartea). Însă legislația rutieră se adresează oamenilor care, în principiu, se încadrează în ceea ce putem numi „normalitate” cu privire la dorința de a se supune regulilor sociale. Din acest motiv, credem că înăsprirea sancțiunilor pentru încălcarea regulilor de circulație poate avea un real succes în prevenirea accidentelor rutiere.

Atunci când ne referim la prevenirea accidentelor rutiere prin intermediul reglementărilor legale, trebuie să avem în vedere nu doar înăsprirea sancțiunilor, ci și eventuale reglementări ale unor proceduri menite să aibă efect preventiv. Dintre referirile pe care le-am găsit în literatura de specialitate, ne vom opri asupra a două tipuri de prevederi legale: *obținerea permisului de conducere în mai multe etape și reglementările stricte privind consumul de alcool*.

Reglementările care prevăd *obținerea permisului de conducere în mai multe etape* presupun obținerea treptată a prerogativelor specifice, pe măsură ce șoferii dobândesc experiență. Astfel, șoferii au

contextul necesar pentru a căpăta abilități, dar în condiții cu risc scăzut de a se produce accidente. De exemplu, în etapele prevăzute de lege, șoferii ar putea avea interdicție de a conduce noaptea sau de a conduce cu pasageri în autovehicul. În principiu, sistemul funcționează în trei etape, dar sunt diferențe între modurile de implementare a acestui sistem în state diferite [7, pp. 47-56]. Studiile au arătat că un astfel de sistem are un impact pozitiv, mai ales în rândul tinerilor [8]. În ceea ce ne privește, apreciem că o astfel de reglementare este benefică. Credem însă că adoptarea sistemului de obținere a permisului de conducere în etape nu trebuie să ducă la scăderea vârstei de la care se poate dobândi permisul de conducere sub vârsta majoratului; în caz contrar, avantajele care se pot obține prin acordarea în trepte a „privilegiilor” șofatului pot fi contracarate de vârsta relativ fragedă a celor care ar putea obține permis, care, cu toate abilitățile câștigate în etape, nu ar putea să compenseze lipsa de experiență de viață pe care o persoană care nu este majoră, de regulă, o prezintă, și care, prin ea însăși, poate fi o cauză a accidentelor rutiere, prin insuficienta reprezentare a gravității consecințelor care se pot produce.

Cu privire la *instituirea restricțiilor privind conducerea sub influența alcoolului*, în literatura de specialitate se afirmă că adoptarea unor astfel de măsuri are un efect preventiv semnificativ, în unele cazuri reducându-se chiar și cu 33% numărul accidentelor [9, pp. 76-80].

4.2. *Prevenirea accidentelor rutiere prin luarea de măsuri concrete în vederea aplicării legilor*

Practica arată că, din păcate, faptul că o prevedere legală a fost adoptată nu înseamnă că acea prevedere legală va fi, automat, respectată de către toți cei cărora li se adresează. Din acest motiv, trebuie luate măsuri de aplicare concretă, ceea ce, în domeniul circulației rutiere, înseamnă, de multe ori, transmiterea către șoferi a faptului că există un risc permanent ca aceștia să fie identificați atunci când nu respectă regulile și, pe cale de consecință, sancționați. În continuare vom analiza câteva modalități de verificare a respectării legislației rutiere de către șoferi, prin prisma efectului pe care îl au cu privire la prevenirea accidentelor rutiere. Astfel de modalități sunt: amplasarea de sisteme radar pentru măsurarea vitezei; efectuarea de controale în trafic de către poliție, inclusiv verificarea alcoolemiei; luarea de măsuri pentru calmarea traficului; amplasarea de sisteme de identificare a autovehiculelor care pătrund în intersecție la culoarea roșie a semaforului.

În ceea ce privește amplasarea de sisteme radar pentru măsurarea vitezei, studiile arată că acestea sunt eficiente, ducând la scăderea vitezei și, pe care de consecință, la scăderea numărului de accidente [10].

Literatura de specialitate arată că toate tipurile de controale ale poliției realizate în trafic sunt eficiente în reducerea numărului de accidente rutiere [4; 11, pp. 914-937]. În analiza efectelor controalelor efectuate de către poliție, se acordă un loc aparte controalelor privind consumul de alcool, deoarece conducerea sub influența alcoolului reprezintă unul dintre factorii principali ai accidentelor rutiere. Studiile arată că testele efectuate de către poliție pentru detectarea alcoolului în aerul expirat (atât testele aleatorii, cât și cele selective) sunt eficiente în prevenirea accidentelor rutiere. Unii autori arată că reducerea numărului de accidente ca urmare a unor astfel de teste poate ajunge la 17% [12, pp. 914-923; 3].

Luarea măsurilor de calmare a traficului se află printre metodele care și-au dovedit eficiența în reducerea numărului de accidente rutiere, mai ales atunci când măsurile sunt luate la nivelul unor regiuni mari. Astfel de măsuri pot fi: montarea limitatoarelor de viteză; realizarea de senzori giratorii; îngustarea drumurilor; realizarea de insule pietonale. Asemenea metode duc la reducerea vitezei cu care se circulă și sporesc atenția șoferilor, elemente care contribuie la diminuarea numărului de accidente, concomitent cu micșorarea gravității accidentelor care, totuși, se produc. Măsurile de calmare a traficului au potențialul de a reduce riscul de a fi implicați în accidente pentru toți participanții la trafic. Unele studii arată însă că beneficiile sunt mai mici în ceea ce privește coliziunile dintre autovehicule și pietoni [3; 13].

În ceea ce privește utilizarea sistemelor care fotografiază autovehiculele care pătrund în intersecție la culoarea roșie a semaforului, am identificat rezultate contradictorii în diferite studii. Unele dintre acestea arată că astfel de sisteme sunt eficiente în prevenirea accidentelor rutiere [14]. Alte studii indică însă

faptul că aceste sisteme, deși pot duce la scăderea coliziunilor în unghi drept cu până la 10%, pot duce la o creștere cu aproximativ 40% a coliziunilor din spate [15].

4.3. Creșterea gradului de conștientizare de către populație a consecințelor accidentelor rutiere

Din punct de vedere teoretic, una dintre metodele care ar putea avea un impact major în privința reducerii numărului de accidente rutiere este creșterea gradului de conștientizare de către populație a consecințelor accidentelor rutiere, concomitent cu creșterea gradului de conștientizare a faptului că accidentele rutiere ar putea fi prevenite, dacă toți cei implicați ar respecta regulile.

Un asemenea demers, pentru a fi cu adevărat eficient, ar trebui realizat la scară largă, de exemplu prin programe prezentate în cadrul școlilor sau prin intermediul mass-media. Unele studii arată că, în general, astfel de campanii pot avea ca efect reducerea numărului de accidente rutiere cu până la 9% [16, pp. 1204-1218]. În ceea ce privește impactul campaniilor de prevenire a accidentelor desfășurate în mass-media, unele cercetări arată că acestea au dus la o scădere cu 13% a accidentelor [17, pp. 57-65], în timp ce alte studii arată că acestea au dus la o scădere cu 15,1% a numărului de accidente [18].

4.4. Îmbunătățirea infrastructurii rutiere

Printre modalitățile care ar putea duce la prevenirea accidentelor se află și îmbunătățirea infrastructurii rutiere. În continuare, vom analiza, pe scurt, efectele unora dintre măsurile de îmbunătățire a infrastructurii rutiere.

Unele studii arată că instalarea semafoarelor duce la o scădere a accidentelor [19].

De asemenea, transformarea intersecțiilor „clasice” în sensuri giratorii este o modalitate preventivă eficientă. Unele studii arată că, prin utilizarea sensurilor giratorii, numărul accidentelor, în general, se poate reduce cu până la 50%, iar numărul accidentelor soldate cu decese se poate reduce cu până la 70% [20].

În ceea ce privește instalarea cronometrelor digitale cu numărătoare inversă la semafoare, unele studii arată că datele analizate nu indică faptul că acestea ar avea vreun impact în privința reducerii numărului de accidente [21, pp. 98-103].

4.5. Educarea continuă a șoferilor

Unele studii indică faptul că, în ansamblu, educarea continuă a șoferilor, în sensul frecventării de către aceștia a unor programe de pregătire după obținerea permisului de conducere, nu duce la o scădere semnificativă a numărului de accidente [22, pp. 305-313]. Totuși, anumite rezultate pozitive au fost obținute atunci când cursurile de pregătire au fost dedicate șoferilor aflați la o vârstă înaintată [23, pp. 105-111].

4.6. Îmbunătățirea echipamentelor tehnice ale autovehiculelor

Dotarea autovehiculelor cu sistem de control electronic al stabilității este considerată de unele studii drept o măsură ce poate reduce foarte mult riscul accidentelor rutiere, chiar cu până la 95% [24, pp. 167-173].

O tehnologie cu potențial ridicat de prevenire a accidentelor rutiere este instalarea în autovehicule a unor dispozitive de blocare a pomirii motorului, dacă șoferul a consumat alcool peste limita legală. În unele țări (de exemplu, în Statele Unite ale Americii), utilizarea unor astfel de dispozitive poate fi impusă persoanelor care au fost depistate conducând sub influența alcoolului, eventual persoana în cauză având dreptul de a opta fie pentru instalarea unui astfel de dispozitiv, fie pentru suspendarea permisului de conducere. Deși, deocamdată, nu sunt foarte multe date care să poată fi analizate, studiile au arătat că, în perioada în care șoferii au astfel de dispozitive montate în autovehicule, riscul ca aceștia să fie implicați în accidente ca urmare a consumului de alcool este redus. Aceleași studii arată însă că, după îndepărtarea acestor dispozitive din autovehicule, nu se mai produce vreun efect preventiv (care, teoretic, ar fi trebuit să apară printr-o „educare” a cetățenilor) [25, pp. 362-376].

4.7. Alte metode care pot contribui la reducerea numărului de accidente rutiere

Literatura de specialitate a analizat și alte metode care ar putea avea ca efect prevenirea acciden-

telor rutiere.

Astfel de metode pot fi, de exemplu, creșterea vizibilității pietonilor și a bicicliștilor. Un efect preventiv s-ar putea obține, pe timpul zilei, dacă pietonii și bicicliștii ar folosi îmbrăcăminte în culori fluorescente, iar pe timpul nopții, dacă aceștia ar utiliza echipament reflectorizant sau surse de lumină precum lanternele [3].

O altă măsură care ar putea fi luată este verificarea periodică a acuității vizuale a șoferilor, în special a șoferilor în vârstă [3].

De asemenea, campaniile de educare a opiniei publice ar trebui să vizeze nu doar conducătorii de autovehicule, ci toți participanții la trafic (de exemplu, pietonii și bicicliștii), deoarece, uneori, comportamentul acestora are un rol important în producerea accidentelor [3].

5. Concluzii

Studiul de față ilustrează faptul că prevenirea accidentelor rutiere este un deziderat care poate fi atins, dar trebuie depuse eforturi intense, în mai multe direcții, pentru a se obține rezultate importante în acest sens. Pentru a se găsi cele mai eficiente soluții, este necesar să se facă, în continuare, studii, cu atât mai mult cu cât, așa cum am arătat, cele mai multe cercetări au fost făcute în țările dezvoltate, fiind puține analize în acest sens în țările în curs de dezvoltare, deși în această din urmă categorie de țări au loc cele mai multe accidente. Se pare că cele mai eficiente soluții par a fi cele care combină verificarea modului în care se respectă legislația, îmbunătățirea infrastructurii rutiere și creșterea performanțelor tehnice ale autovehiculelor. Însă, în principiu, aceste categorii de soluții au un caracter obiectiv, în sensul că ele nu se bazează pe conștientizarea, de către fiecare persoană, a necesității de a se comporta responsabil în trafic. În ceea ce ne privește, considerăm că cele mai eficiente soluții sunt cele care combină factorul obiectiv cu cel subiectiv. Altfel spus, pe lângă factorii obiectivi, este necesar ca fiecare om să devină conștient că trebuie respectate toate regulile aplicabile circulației rutiere, pentru a se ajunge la o prevenire cât mai mare a accidentelor. Însă aceasta presupune un grad major de responsabilitate din partea oamenilor, iar, din păcate, realitatea arată că, încă, suntem departe de a avea un astfel de rezultat. A ajunge la o prevenție ce tinde spre 100% ar fi o dovadă de maturitate din partea societății umane, deoarece ar însemna că aproape toți oamenii au înțeles că fiecare are un rol important în crearea echilibrului social, inclusiv atunci când este vorba despre traficul rutier. Până la o asemenea situație, nu putem decât să sperăm că toate eforturile noastre de astăzi nu sunt zadarnice și că vor duce, într-un final, la o lume în care accidentele rutiere vor fi aproape inexistente.

Referințe bibliografice:

1. World Health Organization. *Global status report on road safety* 2018. Geneva. 2018. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565684>.
2. Nantulya V.M., Reich M.R. *The neglected epidemic: road traffic injuries in developing countries*. In: British Medical Journal, no. 324(7346), 2002. pp. 1139-1141. <https://doi.org/10.1136/bmj.324.7346-1139>.
3. Fisa R., Musukuma M., Sampa M. et al. *Effects of interventions for preventing road traffic crashes: an overview of systematic reviews*. BioMed Central (BMC) Public Health, 22, Article number: 513, 2022. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-12253-y>.
4. Staton C., Vissoci J., Gong E., Toomey N., Wafula R., Abdelgadir J. et al. *Road traffic injury prevention initiatives: a systematic review and metasummary of effectiveness in low and middle income countries*. PLoS ONE 11(2): e0150150, 2016. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0150150>.
5. Yunesian M., Moradi A., Khaji A., Mesdaghinia A., Zargar M. *Evaluation of the effect of offender motorcyclists' penalty enforcement project on the incidence of road traffic accident injuries in Tehran*. Payesh Health Monitor, Vol. 6, Issue 1, 2007.
6. Dezhbakhsh H., Rubin P.H., and Shepherd J.M. *Does Capital Punishment Have a Deterrent Effect?*

- New Evidence from Postmortem Panel Data*. In: American Law and Economics Review, Vol. 5, no. 2, 2003. pp. 344-376. <https://www.jstor.org/stable/42705435>.
7. Foss R., Evenson K. *Effectiveness of graduated driver licensing in reducing motor vehicle crashes*. In: American Journal of Preventive Medicine, 16(1 Suppl.), 1999. pp. 47-56.
 8. Russell K.F., Vandermeer B., Hartling L. *Graduated driver licensing for reducing motor vehicle crashes among young drivers*. In: The Cochrane Database of Systematic Reviews, no. 10, 2011.
 9. Zwerling C., Jones M.P. *Evaluation of the effectiveness of low blood alcohol concentration laws for younger drivers*. In: American Journal of Preventive Medicine. 16(1 Suppl.), 1999. pp. 76-80.
 10. Pilkington P., Kinra S. *Effectiveness of speed cameras in preventing road traffic collisions and related casualties: systematic review*. In: British Medical Journal, 330(7487), 2005. pp. 331-334. <https://doi.org/10.1136/bmj.38324.646574.ae>.
 11. Blais E., Dupont B. *Assessing the capability of intensive police programmes to prevent severe road accidents: a systematic review*. In: British Journal of Criminology, no. 45(6), 2005. pp. 914-937. <http://dx.doi.org/10.1093/bjc/azi017>.
 12. Erke A., Goldenbeld C., Vaa T. *The effects of drink-driving checkpoints on crashes - a meta-analysis*. In: Accident; Analysis and Prevention, no. 41(5), 2009. pp. 914-923. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2009.05.005>.
 13. Bunn F., Collier T., Frost C., Ker K., Roberts I., Wentz R. *Area-wide traffic calming for preventing traffic related injuries*. In: The Cochrane Database of Systematic Reviews, no. 1, 2003. <https://doi.org/10.1002/14651858.cd003110>.
 14. Aeron-Thomas A.S., Hess S. *Red-light cameras for the prevention of road traffic crashes*. In: The Cochrane Database of Systematic Reviews, no. 2, 2005. <https://doi.org/10.1002/14651858.cd003862.pub2>.
 15. Erke A. *Red light for red-light cameras?: a meta-analysis of the effects of red-light cameras on crashes*. Accident; Analysis and Prevention, 41(5), 2009, <https://doi.org/10.1016/j.aap.2008.08.011>, pp. 897-905.
 16. Phillips R.O., Ulleberg P., Vaa T. *Meta-analysis of the effect of road safety campaigns on accidents*. In: Accident; Analysis and Prevention, no. 43(3), 2011. pp. 1204-1218. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2011.01.002>.
 17. Elder R.W., Shults R.A., Sleet D.A., Nichols J.L., Thompson R.S., Rajab W. *Task Force on Community Preventive Services. Effectiveness of mass media campaigns for reducing drinking and driving and alcohol-involved crashes: a systematic review*. In: American Journal of Preventive Medicine, no. 27(1), 2004. pp. 57-65. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2004.03.002>.
 18. Yadav R.-P., Kobayashi M. *A systematic review: effectiveness of mass media campaigns for reducing alcohol-impaired driving and alcohol-related crashes*. In: BioMed Central (BMC) Public Health, no. 15, Article number: 857, 2015. <https://doi.org/10.1186/s12889-015-2088-4>.
 19. Beyer F.R., Ker K. *Street lighting for preventing road traffic injuries*. In: The Cochrane Database of Systematic Reviews, no. 1, 2009. <https://doi.org/10.1002/14651858.cd004728.pub2>.
 20. Elvik R. *Effects on road safety of converting intersections to roundabouts: review of evidence from non-US studies*. In: Transportation Research Record. Journal of the Transportation Research Board, Vol. 1847, Issue 1, 2003. <https://doi.org/10.3141/1847-01>.
 21. Fu C., Zhang Y., Qi W., Cheng S. *Effects of digital countdown timer on intersection safety and efficiency: a systematic review*. In: Traffic Injury Prevention, no. 17(1), 2016. pp. 98-103. <https://doi.org/10.1080/15389588.2015.1043128>.
 22. Ker K., Roberts I., Collier T., Beyer F., Bunn F., Frost C. *Post-licence driver education for the prevention of road traffic crashes: a systematic review of randomised controlled trials*. In: Accident; Analysis and Prevention, no. 37(2), 2005. pp. 305-313. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2004.09.004>.

23. Korner-Bitensky N., Kua A., Von Zweck C., Van Benthem K. *Older driver retraining: an updated systematic review of evidence of effectiveness*. In: Journal of Safety Research, no. 40(2), 2009. pp. 105-111. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2009.02.002>.
24. Erke A. *Effects of electronic stability control (ESC) on accidents: a review of empirical evidence*. In: Accident, Analysis and Prevention, no. 40(1), 2008. pp. 167-173. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2007.05.002>.
25. Elder R.W., Voas R., Beirness D., Shults R.A., Sleet D.A., Nichols J.L., Compton R. *Task Force on Community Preventive Services. Effectiveness of ignition interlocks for preventing alcohol-impaired driving and alcohol-related crashes: a Community Guide systematic review*. In: American Journal of Preventive Medicine, no. 40(3), 2011. pp. 362-376. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2010.11.012>.

DIRECTIONS IN PREVENTING AND COMBATING THE ILLEGAL USE OF CRYPTOCURRENCIES

HRYTSAI Serhii,

Ph.D., professor, The Open International University
of Human Development „Ukraine”, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0003-0051-6149

Summary: The article summarizes the results of the work of state authorities in the period 2021-2022 on combating money laundering using cryptocurrency. The active participation of Ukraine in international projects organized by the UN and the OSCE aimed at finding solutions to counteract the use of virtual assets in criminal transactions is outlined. The author presents domestic trends in the fight against money laundering, including with the use of cryptocurrencies.

Key words: money laundering, virtual assets, cryptocurrency, bitcoin, electronic money, money surrogate.

The rapid development of modern IT technologies and the digitalization of virtually all spheres of public life require law enforcement agencies to actively implement the latest approaches and technologies in this area of crime prevention. Virtual assets, primarily cryptocurrencies, are increasingly being used as a means of payment in criminal activities, including money laundering. On the one hand, the use of digital currency in illegal financial transactions makes it technically difficult to detect and investigate such crimes. On the other hand, at the same time, the practice of solving the following typical crimes is being improved.

On February 17, 2022, the Parliament of Ukraine adopted the Law of Ukraine „On Virtual Assets” no. 2074-IX [8]. Which was signed by the President of Ukraine on March 15, 2022, after the amendments were taken into account, according to his earlier proposals [9]. According to clause 1 of Section VI „Final and Transitional Provisions,” of Law 2074, the law itself will come into force: a). from the date of entry into force of the Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the peculiarities of taxation of transactions with virtual assets; b). introduction of the State Register of Service Providers related to the turnover of virtual assets, as further specified in clause 2 of Section VI of the Final and Transitional Provisions, as a restriction on the possibility of applying sanctions under Article 23 of Law 2074. In order to fulfil the requirements of clause 1 of Section VI of the Law 2074 and to bring it into force [6], On 13.03.2022, the Parliament of Ukraine registered the draft law No. 7150 „On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Taxation of Transactions with Virtual Assets” [7].

Ukrainian government agencies, both law enforcement and specialized ones, are directly involved in the fight against money laundering through cryptocurrencies. Let's summarize the results of their work and experience in 2021-2022 and try to outline trends.

1. With the assistance of the OSCE and the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), from November 10 to 11 and December 5 to 7, 2022, in Vienna (Republic of Austria) [12], Representatives of the State Financial Monitoring Service of Ukraine together with representatives of other state authorities of Ukraine took part in the events organized within the framework of the extra-budgetary project „Innovative Policy Solutions to Reduce Money Laundering Risks Related to Virtual Assets”.

The project is being implemented in Ukraine, Georgia and Moldova - countries with a steadily growing virtual asset market and an aggressively growing illegal cryptocurrency mining sector. The project will be implemented jointly with the UNODC within the framework of the OSCE-UNODC Joint Action Plan for

2022-2024 [15] using practical trainings on virtual assets developed by the UNODC.

The main purpose of the events held in Vienna was to present the above-mentioned Project and discuss the current state of the money laundering through virtual assets. The participants of the meeting discussed the legal framework of different countries regarding virtual assets, as well as international experience in their seizure and confiscation and procedures for the sale of confiscated digital currencies [4; 12].

This project will directly address the existing but poorly managed risks associated with the use of virtual assets for criminal purposes and the circumvention of international sanctions regimes. The ultimate goal of the project is to build the capacity of national authorities to counter threats, vulnerabilities, risks and consequences of their manifestation in the field of virtual assets trafficking.

Also, one of the Project's objectives is to create a network of experts and trainers who will be able to transfer the acquired skills and knowledge within their countries in the future. In this context, the participants paid considerable attention to the presentation of the UN Learning Management System (LMS), which will serve as a constructor, with the help of which it is planned to develop a comprehensive training program for specialists, analysts, researchers, regulators and investigators in the field of virtual assets trafficking (lms.gpml-crypto.org) [17].

The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) has developed a cryptocurrency training course in partnership with block chain start-up Global Ledger. The program is aimed at studying the risks of using crypto assets by criminals and tools to prevent and combat the illegal use of digital currencies. Course participants will be able to investigate cybercrime and explore options for compliance violations using professional tools: „[...] It has already been successfully used in the training of representatives of the Ukrainian cyber police, the State Financial Monitoring Service and the Ministry of Digital Transformation of Ukraine to prevent the use of cryptocurrencies in criminal and terrorist activities and to circumvent international sanctions”, the Global Ledger noted [10; 12].

2. At a working meeting with the Ukrainian delegation, the National Securities and Stock Market Commission (NSSMC) presented amendments to the basic law on the circulation of virtual assets, the implementation of MiCA into national legislation, and approaches to taxation of crypto-asset transactions. The meeting participants also agreed to create a map of challenges for law enforcement agencies regarding the use of crypto assets in criminal activities. If adopted, the MiCA Regulation will become the only regulatory framework for the cryptocurrency industry among EU member states. However, we would like to emphasize that the draft law contains rules that apply to issuers of unsecured crypto assets, stablecoins, as well as trading and custody platforms. In addition, MEPs approved a separate document on the identification of participants in crypto transactions and the sources of funds to combat money laundering. Service providers will be obliged to provide this information „to the competent authorities in the event of an investigation into money laundering and terrorist financing” [5; 11].

3. The State Financial Monitoring Service of Ukraine has reported on its performance in 2022. Among the measures taken by the agency were actions focused on cryptocurrencies [16]. According to the report, the State Financial Monitoring Service of Ukraine, together with the team of the Ministry of Digital Transformation, as well as „key crypto experts of Ukraine”, worked to identify a list of Russian bitcoin exchanges associated with sanctioned banks in order to completely block their hosting [14].

In addition, a „mechanism of spontaneous blocking” of Russian wallets was launched in cooperation with cryptocurrency providers. The State Financial Monitoring Service of Ukraine reported that it had addressed the Binance exchange „with specific proposals for actions to curb Russian aggression in the virtual asset market”. „[After reviewing it], Binance changed its policy and on 20.03.2022 excluded the possibility of P2P transactions for a number of Russian banks and payment systems that were included in the sanctions list. In addition, other practical measures have been implemented to block Russian crypto assets and transactions of Russian residents”; the report says [3].

In order to further develop the national anti-money laundering system, the State Financial Monitoring Service of Ukraine together with the OSCE, UNODC and other stakeholders will continue active cooperation within the framework of the project „Innovative policy solutions to reduce money laundering risks associated with virtual assets” [17].

On December 29, 2022, the State Financial Monitoring Service of Ukraine held the fourteenth meeting of the Council on Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction in the format of a video conference. During the meeting, the members of the Council discussed key aspects of the functioning of the anti-money laundering system under martial law, as well as the issues of improving the legislation on the creation of the Unified Register of Accounts of Individuals and Legal Entities and Individual Bank Safes as a single state information system and the state of regulatory and legal support for the formation of comprehensive administrative reporting in the field of anti-money laundering [13].

4. The National Agency of Ukraine for Asset Recovery and Management (NAUARM) has started cooperation with several cryptocurrency exchanges to exchange information. This includes cooperation with Binance, Coinbase, KuCoin, Kraken, and WhiteBit. They also noted that the agency establishes the existence of digital assets in the hands of the defendants only within the framework of criminal proceedings [4; 12]. Therefore, it is now possible to obtain the identification data of the cryptocurrency wallet owner, in particular: an identity document; email address; IP address; name and IMEI of the device used to log in to the cryptocurrency exchange account; information about the transaction; availability of additional cryptocurrency wallets and bank accounts through which cryptocurrency wallets are replenished; account numbers to which funds are withdrawn, etc. [1; 2].

NAUARM, together with experts, has developed Recommendations on the identification, tracing and seizure of cryptocurrency assets in criminal proceedings. The Recommendations reveal the main provisions of the organization of criminal proceedings, which include operations with the use of cryptocurrency wallets, methods of preparation for certain procedural actions, ways to detect software related to the use of virtual currencies for criminal purposes, their main identifiers, and also highlight the legal aspects of seizing virtual currency wallets used in criminal activities [1; 2].

The Guidelines include 6 sections and contain up-to-date information on ways to detect software required for the use of virtual currencies, on the search for stored passwords, including their most common forms and places of storage. In addition, the Guidelines provide samples of petitions for searches and seizure of property submitted by law enforcement agencies to the court.

The developed Guidelines allow to streamline the algorithm of actions, and thus increase the effectiveness of measures to identify, trace and seize cryptocurrency assets [1].

In conclusion, we note that Ukraine will become a mainstream country in the use of cryptocurrencies among the population in 2022, while at the same time paying considerable attention to the legislative framework and development of algorithms to combat money laundering through virtual assets, which can become a practical experience for the global community.

Bibliographic references:

1. *NAUARM establishes cooperation with the world's leading crypto exchanges.* NAUARM. 15.11.2022. <https://arma.gov.ua/news/typical/arma-nalagodjue-spivrobitnitstvo-z-providnimi-kriptobirjami-svitu>.
2. *NAUARM Ukraine cooperates with exchanges to identify crypto wallet owners.* ForkLog. 16.11.2022. <https://forklog.com.ua/arma-ukrayiny-nalagodylo-kontakt-z-birzhamy-dlya-identifikatsiyi-vlasnykiv-kryptogamantsiv/>
3. *The State Financial Monitoring Service of Ukraine talks about cooperation with Binance.* ForkLog. 19.01.2023. <https://forklog.com.ua/derzhfinmonitoryng-rozpoviv-pro-identifikatsiyu-bitkoyin-obminnykiv-rf-ta-vzayemodiyu-z-binance/>.

4. *Ukrainian experts discuss confiscation of crypto assets with OSCE. ForkLog.* 07.12.2022. <https://forklog.com.ua/eksperty-z-ukrayiny-obgovoryly-regulyuvannya-ta-konfiskatsiyu-virtualnyh-aktyviv-z-obsey/>.
5. *ЄС схвалили MiCA та ідентифікацію учасників криптовалютних транзакцій. ForkLog.* 11.10.2022. <https://forklog.com.ua/komitet-yevroparlamentu-shvalyv-mica-ta-dokument-pro-identyfikatsiyu-uchasnykiv-bitkoyin-tranzaktsij/>.
6. *Comparative Table to the Draft Law of Ukraine.* In: On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding Taxation of Transactions with Virtual Assets, no. 7150, 13.03.2022. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245233>.
7. *Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine.* In: On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Taxation of Turnover of Virtual Assets in Ukraine, no. 7150, 13.03.2022. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245235>.
8. *On virtual assets.* In: Law of Ukraine, no. 2074–IX, 17.02.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>.
9. *Proposals of the President of Ukraine to the Law „On Virtual Assets”. Card of the draft law.* <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/2698>.
10. *Ukrainian start-up to launch a course on cryptocurrencies together with the UN. ForkLog.* 10.01.2023. <https://forklog.com.ua/ukrayinskyj-startap-razom-z-on-zapustyt-kurs-z-protydyi-vykorystannya-kryptovalyut-zlochyntsyamy/>.
11. *Crypto assets: deal on new rules to stop illicit flows in the EU. European Parliament.* 29.06.2022. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220627IPR33919/crypto-assets-deal-on-new-rules-to-stop-illicit-flows-in-the-eu>.
12. *Experts from Ukraine discuss virtual assets regulation at OSCE-UNODC joint workshop. OSCE.* 07.12.2022. <https://www.osce.org/occea/533732>.
13. Facebook. *A meeting of the Council on Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction was held. State Financial Monitoring Service of Ukraine.* <https://www.facebook.com/FIU.Ukraine/posts/pfbid0zrgcTdSt7p9DnCVKh4fa4Jf3mPXnBBCt2Xs7wVQsX9DfATjWr3B2eBRoS9cZXqKil>.
14. Facebook. *Informing about the results of the State Financial Monitoring Service's work in 2022. State Financial Monitoring Service of Ukraine.* <https://www.facebook.com/FIU.Ukraine/posts/pfbid03ohy-xzd1Y2DqwaA6QwkURAXngX6bHxiT6jk1pEzJTTmt5tYwoqYLnBo5byHdc18JGI>.
15. *G20 Anti-Corruption Action Plan_2022-2024.* OSCE-UNODC, Italia, 2021. https://www.unodc.org/documents/corruption/G20-Anti-Corruption-Resources/Action-Plans-and-Implementation-Plans/2021-G20_Anti-Corruption_Action_Plan_2022-2024.pdf.
16. *State Financial Monitoring. Informing about the results of the State Financial Monitoring Service's work in 2022.* 17.01.2023. <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-2022-rik.html>.
17. *Representatives of the State Financial Monitoring Service of Ukraine took part in the events within the framework of the project „Innovative policy solutions to reduce money laundering risks associated with virtual assets”. 22.12.2022, Government portal, 2022.* <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Predstavnyky-Derzhfinmonitorynhu-vzialy-uchast-u-zakhodakh-v-ramkakh-proektu-Innovatsiini-politychni-rishennia-shchodo-zmenshennia-ryzykiv-z-vidmyvannia-hroshei-poviazanykh-z-virtualnymy-aktyvamy.html>.

ABORDĂRI ACTUALE ALE VIOLENȚEI ASUPRA FEMEILOR

VASILOI Djulietta,

dr., conf. univ., Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0002-7168-8733

Summary: Obstetric and gynecological violence is not a new concept for many countries, but for the Republic of Moldova, it is one that is only in the making. Meanwhile Obstetrical and Gynecological Violence has been taken seriously, and today it forms the important subject of gender violence, however its definition remains undetermined, elusive.

Keyword: violence, gynecological, obstetrical, protection, prevention.

Deși după cum este și firesc, mai întâi apare fenomenul negativ și abia ulterior sunt definite formele de manifestare, în cazul nostru violența ginecologică și obstetricală.

Dacă această noțiune de „violență obstetricală” a apărut recent în Franța și Europa, ea era deja stabilită de câțiva ani în America Latină. De la începutul anilor 2000, feministele au publicat articole care descriu violența verbală, fizică și sexuală trăită de anumite femei în spital, precum și date despre utilizarea uneori a instrumentelor medicale care provoacă durere. Medicalizarea nașterii constituie un progres major pentru sănătatea femeilor și copiilor, deoarece a făcut posibilă reducerea ratelor mortalității materne și infantile, precum și a complicațiilor legate de sarcină și naștere. Totuși, poate duce și la acte și comportamente care nu respectă integritatea fizică, psihică și socială a femeilor, sau chiar la practici care nu sunt justificate medical [1, pp. 2-12]. În timp ce multe lucrări din științele sociale au evidențiat aceste efecte negative ale biomedicalizării timp de câteva decenii [2].

Cercetările profesorilor din străinătate, (Franța de exemplu) unde Audrey Ferron Parayre, specialist în probleme juridice legate de domeniul medical, umple golul privind noțiunea de violență obstetricală și ginecologică.

Așadar, violența obstetricală trăită în instituțiile de sănătate include acțiunile întreprinse sau exercitarea anumitor practici profesionale – sau omisiunea acestora – în timpul nașterii, fără i acordul informat al pacientului. Acest lucru duce la negarea dreptului de reproducere a pacientului. Pentru profesorul Ferron Parayre, Violența obstetricală și ginecologică se referă la comportamente sau tratamente – inclusiv cele care sunt neintenționate – care încalcă demnitatea, siguranța și libertatea pacienților, deoarece sunt lipsite de respect, inadecvate sau degradante. Astfel de tratamente pot provoca stres, suferință sau inegalități de putere. Dar lipsa datelor valide și de încredere pe această temă a creat o dezbatere care, deși nu este inutilă, a polarizat părțile interesate, care acum se trezesc vorbind diferite limbi fără o bază comună. Din punct de vedere juridic, daunele fizice sunt mult mai ușor de calificat, cuantificat și compensat, dar din punct de vedere social, ceea ce se vede aduce mult mai multe daune psihologice și morale. Și aici, intrăm într-un punct orb al legii.

Deși denumirea de Violență obstetricală și ginecologică poate suna ciudat, ca și cuvinte, dar de fapt, ea, vizează, comportamente sau tratamente, evident în context obstetrical sau ginecologic, care vor dăuna integrității, demnității persoanei, fie prin caracterul lor de-a dreptul inadecvat, dar poate fi și lipsit de respect, degradant, abuziv. Pe scurt, este o definiție destul de largă, dar ceea ce ne propunem cu adevărat este, denunțarea acestei violențe și are ca scop să facă îngrijirea sănătății reproductive a femeilor mai sigură, atât fizic, cât și psihologic. Probabil că există probleme mai mult din punct de vedere psihologic decât din partea fizică.

În științele sociale, în studiile pe bază de gen, în special în evidența ginecologică și obstetricală, abia recent au fost analizate din unghiul „violentei”, prin conceptul de „violență ginecologică și obstetrică”, chiar dacă aspectul ginecologic al acestei violențe încă se luptă să apară în sfera publică și academică.

Elementele utilizate pentru definirea acestui concept variază în funcție de contextul politic, economic și social al țării sau regiunii. Ele oscilează între ceea ce Miller a numit „prea puțin, prea târziu”, care caracterizează, în esență, țările din Sud cu subutilizarea serviciilor de sănătate, resurse umane și platforme tehnice insuficiente, multiple forme de neglijare și rate ridicate de mortalitate maternă și infantilă și „prea mult”, „prea devreme” care se referă la rutinele de supramedicalizare, fără justificare rațională, a practicilor abuzive și mutilatoare și care caracterizează mai degrabă așa-zisele țări „bogate” din Nord [3, pp. 1009-1018].

Violența obstetricală și ginecologică poate apărea într-o multitudine de contexte. Ne gândim adesea la tot ceea ce este perinatal, așa că urmărirea sarcinii, nașterea, îngrijirea care vine imediat după naștere – coaserea perineului, examinări pentru golirea uterului după aceea – așa că deseori în aceste contexte se va întâmpla, dar avem și situații care vor apărea cu adolescenții care își încep examinarea ginecologică, care este o intruziune în intimitatea lor și există un potențial de violență care poate apărea. Poate fi întâlnită și în perioada îngrijirii fertilității, deci a sănătății reproductive: femei, cupluri care doresc să aibă copii și care sunt obligați să folosească metode medicale pentru asta. Acest lucru poate duce și la violență obstetricală și ginecologică. Aș spune că nu ar trebui să ne gândim la asta ca fiind neapărat munca medicilor. Adică, este în context de îngrijire. Nu se adresează specialiștilor. Orice profesionist este probabil să provoace acest tip de violență la un moment sau altul și insist: în marea majoritate a timpului, este complet involuntar și neintenționat. Faptul rămâne că rezultatul perceput pentru femeie va fi în continuare perceput ca violență.

Este interesant să studiem violența obstetricală și ginecologică din punct de vedere legal pentru că practic este ceva ce vedem în medicină și din ce în ce mai mult în sociologie. Din punct de vedere legal, nu avem multe, decât izolat. Nici în Europa nu este un mecanism legalizat ferm, dar bunăoară în Statele Unite, există din ce în ce mai mulți juriști care se uită la problemă; și în Franța se îndreaptă atenția spre studii despre acest gen de violență.

De fapt, când o privim din punct de vedere legal, nu există un răspuns specific la violența obstetricală și ginecologică. Momentan, singura cale este de a depune o cerere de chemare în judecată de răspundere civilă profesională împotriva îngrijitorului, sau de a depune o plângere la Ministerul Sănătății și să o examineze în fața unei comisii de disciplină, dar acestea nu sunt specifice acestei probleme și asta este acolo unde pot exista sensibilități, probleme și particularități care merită să fie tratate în mod specific sau, cel puțin, care să solicite conștientizarea factorilor de decizie, în același mod în care judecătorii au fost informați despre infracțiunile sexuale în materie penală. Cred că există paralele de făcut între cele două.

Deși interesul nostru este mai mult de ordin legal, totuși este nevoie de o mare echipă de cercetători care provin din alte domenii ale dreptului, dar și din sexologie, din sociologie, pentru a contura conceptul, caracteristicile și a elabora un mecanism al actului ilegal. Cred că acesta nu este un subiect care poate fi abordat printr-un singur filtru disciplinar. Avem nevoie de mai multe dacă vrem să obținem rezultate bune pe toate aspectele acestui fenomen. Aceasta ar implica reunirea mai multor parteneri: reprezentanți ai organizațiilor de femei, pacienți, asistente, moașe, medici, specialiști, etc.

Ceea ce ne propunem este să creăm un nou model teoretic care să îmbine justiția restaurativă, luarea de decizii în comun în medicină și abordări de abilitare în sociologie, în special în sociologia femeilor, pentru a încerca crearea unui mecanism care ar fi specific studiului violenței obstetricale și ginecologice și care ne-ar permite să căutăm puncte de convergență și divergență în experiențele și percepțiile atât ale femeilor, victimelor colaterale și a altora, cât și ale celor care acordă asistență medicală pe de altă

parte.

Cert este că din punct de vedere strict legal – și mai sunt multe cercetări de făcut în acest sens, dar în același mod în care ne gândim la crearea unor instanțe specializate în violență sexuală – cred că ar putea exista o nevoie în domeniul medical de a crea un cadru, o metodologie specifică sănătății reproductive a femeilor și prejudiciului care poate rezulta din acest tip de violență, cu siguranță în materie civilă, în materie etică. Numai pentru a crește gradul de conștientizare a factorilor de decizie, aceasta ar fi o cale importantă.

Organizația Mondială a Sănătății (OMS) avertizează astăzi împotriva folosirii excesive a anumitor practici și împotriva nerespectării fiziologiei, alertează asupra violenței asupra femeilor în timpul nașterii în instituțiile sanitare și denunță tratamentul nerespectuos și abuziv, adică tratamentul nejustificat medical. Ea solicită tuturor statelor să prevină și să elimine aceste practici la nivel mondial și pledează pentru o „experiență pozitivă a nașterii” [3]. Mai recent, în 2019, Consiliul Europei a adoptat la rândul său o rezoluție privind violența obstetrică și ginecologică și a elaborat recomandări pentru a asigura respectarea femeilor și a drepturilor acestora.

Așadar, revenind la apariția conceptului de „violență ginecologică și obstetrică” în Franța, putem menționa că aici, ca și în majoritatea țărilor occidentale, instituționalizarea și tehnicizarea nașterii au apărut în anii 1950 și 1960, în timpul mișcării de modernizare a spitalelor, a dezvoltării dispozitivelor de monitorizare a mamei și a fătului, precum și a difuzării analgeziei epidurale și a cezarienei [3]. Însușirea, considerată excesivă, a corpului femeilor de către instituția medicală a făcut obiectul criticilor și revendicărilor mișcărilor feministe încă din anii 1970. Mathieu Azcue și Laurence Tain (Apariția conceptului de „violență obstetricală” prin prisma activiștilor) documentează diversitatea acestor mișcări de rezistență împotriva biomedicalizării nașterii, care reflectă poziția feminină a vremii.

Abia în 2013 a apărut conceptul de „violență obstetrică”. Marie-Hélène Lahaye, avocata belgiană, prin deschiderea blogului ei *Marie naște acolo*, inițiază o mișcare de eliberare a libertății de exprimare a femeilor care va crește rapid. Foarte repede, pe rețelele de socializare, se conturează conceptul de „violență obstetricală”. Radioul și-a asumat, la rândul său, un rol important ca și canal (de exemplu cu programul jurnalistei Mélanie Déchalotte la France Culture intitulat *Sur les Docks* despre „maltrătarile ginecologice” din septembrie 2015) înainte ca imaginile să se adauge acestor afirmații prin benzi desenate (deschiderea în martie 2016 a blogului caricaturistului feminist Emma Emmaclit, care popularizează, de exemplu, problema epiziotomiei) și distribuția de documentare (documentarul în limba franceză *Tu enfanteras dans la paix*, produs de Ovidie și difuzat pe Arte în iulie 2019). Articolul lui Claire Salles (*Considering obstetrical violence: The role of visual and audiovisual representations in the recognition of the concept in France and Belgium*) se uită înapoi la rolul reprezentărilor vizuale și audiovizuale în apariția acestui concept în Franța și în Belgia. Totodată, în 2017, controversa privind violența obstetrică a devenit o chestiune de stat: secretarul de stat, Marlène Schiappa, a comandat un raport instituțional de la Înalțul Consiliu pentru Egalitatea între Femei și Bărbați (HCE). Acest raport, publicat în 2018, oferă posibilitatea femeilor de exprimare liberă prin mărturii și evidențiază legătura dintre sexism și violență în timpul evidenței ginecologice și inadecvată și abuzivă a anumitor practici medicale.

Sub presiunea asociațiilor militante, Venezuela a fost prima țară din lume care a inclus „violența obstetrică” în legislația națională. Ea definește violența obstetricală ca o însușire a corpului femeilor și a proceselor lor reproductive de către personalul medical. Legea menționează că această însușire ia forma unei dezumanizări a îngrijirii, a unui abuz de medicalizare și/sau a unei patologizări a proceselor naturale. Câteva alte țări din America Latină, cum ar fi Argentina, Mexic, Brazilia și Uruguay, au urmat calea legală a Venezuelei.

Cu toate acestea, implementarea efectivă a acestor legi este dificil de evaluat. Cercetările arată în acest sens că anumite violențe ginecologice și obstetricale rămân negândite în ciuda măsurilor legale. Autorii menționează despre cezarienele inutile în Mexic, care sunt rareori înțelese ca violență în practici

și în literatura științifică (Cezariene inutile și violență obstetricală în Mexic). Mai mult, aceste legi pot fi confruntate cu alte legi și politici publice care contravin drepturilor femeilor. Această violență este, de exemplu, exacerbată de incriminarea avortului în unele țări vintile pentru a o spune

Chiar și așa, în aceste țări se cercetările arată importanța apariției conceptului de „violență obstetricală” deoarece permite atât exprimarea liberă cât și ascultarea și „pune sub semnul întrebării procesul nașterii, care, de-a lungul istoriei și până astăzi, a fost obiectul multor discuții”. Este, așadar, o oportunitate pentru toți profesioniștii din domeniul sănătății, explică aceștia, „să pună la îndoială din nou tulburările psihice și emoționale ale sosirii unui copil, dar și practicile obiceiului sau chiar credinței, precum și impacturile subiective ale acestora, fie asupra mamelor, fie asupra personalului medical”.

În literatura științifică, termenii folosiți pentru a descrie aceste practici inadecvate, lipsite de respect și abuzive au fost discutați de câțiva ani. În timp ce unii autori au folosit termenul de „violență” împotriva femeilor sau de gen încă de la începutul anilor 2000, alții preferă să folosească termenii de „lipsă de respect” și „maltratare” (lipsă de respect și abuz în timpul travaliului). Bohren sugerează folosirea termenului de „maltratare a femeilor în timpul nașterii” [4] pentru a plasa în cele din urmă femeile în centrul experienței și analizei. Stephanie Batram-Zantvoort și colab. („A Theoretical Look at Birth Integrity: Medicalization, Theories of Risk, Embodiment, and Intersectionality”) propun aici terminologia „Integritatea nașterii” care ajută la înțelegerea interacțiunilor lipsite de respect și a practicilor abuzive în timpul nașterii în dimensiunea lor globală și transversală. În schimb, unii autori susțin utilizarea conceptului de „violență obstetricală” pentru a face vizibilă dimensiunea structurală a acestei violențe, și pentru a o înțelege ca violență de gen.

Dincolo de conceptul mobilizat pentru definirea și analizarea acestora, realitatea violenței ginecologice și obstetricale este declinată diferit în funcție de contextul local, național și regional. Cu toate acestea, diferitele definiții relevă anumite elemente comune de analiză: lipsa de respect pentru intimitate și modestie, lipsa de informare, lipsa consimțământului femeilor, acte, cuvinte sau practici abuzive. În Republica Moldova, noțiunea nu este clar definită, deși putem prelua din studiile străine, mai ales că reflectă acțiuni din timpul consultațiilor ginecologice și obstetricale. Totuși, pentru a cuprinde spectrul corect de acțiuni comise sau nu în timpul consultului medical ar trebui de văzut următoarele aspect:

În primul rând de determinat care sunt prevederile procedurilor în cauză (aici vorbim de legi, de protocoale, de ghiduri, de acordare a asistenței medicale ginecologice și obstetricale).

În al doilea rând, trebuie de modificat unele dintre manopere care sunt aplicate în cadrul acestor proceduri ginecologice și obstetricale.

În al treilea rând este necesar de elaborat niște recomandări pentru medici dar și pentru paciente în vederea cunoașterii întinderii și conținutului a ce înseamnă „violență ginecologică și obstetricală”.

Și nu în ultimul rând a elabora măsurile de prevenire a acestui gen de violență.

Fără aceste etape, orice șanse de succes în combaterea violenței ginecologice și obstetricale” când de fapt nimeni nu știe ce reprezintă, sunt infime. Ba mai mult este o mare nedreptate să înceapă o luptă împotriva acestui tip de violență când nu se cunoaște, nu este determinată fapta personalului medical în această relație pe de-o parte și femeile nu cunosc care dintre acțiunile, inacțiunile medicale reprezintă violență.

Totuși, abordarea acestei probleme de către politicul din țara noastră este un pas spre succes.

Cele mai importante măsuri pe care trebuie să le implementeze statul sunt:

- să asigure asistență medicală care respectă drepturile omului și demnitatea omului, în timpul consultațiilor medicale, îngrijiri și nașterii;
- diseminarea bunelor practici promovate de OMS;
- desfășoară campanii de informare privind drepturile pacienților și de conștientizare privind prevenirea și combaterea violenței ginecologice și obstetricale;
- garantarea unei finanțări adecvate pentru unitățile sanitare pentru a asigura condiții demne de

muncă pentru personalul medical, o primire respectuoasă și atentă pentru pacienți și parturiente și acces la tratamente analgezice;

- asigurarea formării specific a medicilor obstetrician-ginecologi și desfășurarea unor acțiuni de conștientizare cu privire la violența ginecologică și obstetricală în cadrul acestei instruirii;

- să se asigure că pregătirea medicilor, moașelor și asistenților medicali acordă un loc important relației dintre personalul medical și pacienți, noțiunii de consimțământ informat, egalitate între femei și bărbați, primirea persoanelor LGBTI, persoanelor cu dizabilități și persoanelor vulnerabile, comunicare, prevenirea sexismului și violenței și promovarea unei abordări umane a îngrijirii;

- să ofere un mecanism de raportare și examinare a plângerilor pentru violență ginecologică și obstetricală, excluzând orice mediere, și să prevadă sancțiuni împotriva personalului medical;

- oferă un serviciu de asistență victimelor violenței ginecologice și obstetricale și acordă îngrijiri etc.

Astăzi, datorită internetului, femeile au ieșit din anonim și mărturisesc zi de zi violența suferită în timpul nașterii. Rețelele sociale au permis, de asemenea, utilizatorilor să facă schimb de informații, să se sprijine reciproc și să-și disemineze experiențele proaste pe scară largă. Prin urmare, e corect ca un membru al guvernului să audă aceste apeluri din partea societății civile și să își asume responsabilitățile prin abordarea acestui subiect.

Referințe bibliografice:

1. Ferron Parayre A., Catherine Regis C., Legare Fr. *Informed consent from the legal, medical and patient perspectives: the need for mutual comprehension*. 22 Lex Electronica, 2017. p. 2-12.
2. *Les violences obstétricales et gynécologiques (VOG): la nécessité de faire le point au Québec*.
3. Levesque S., Ferron Parayre A. *To Use or Not to Use the Term 'Obstetric Violence'. Commentary on the Article by Swartz and Lappeman*. 27 Violence Against, 2021.
4. Bohren M.-A., Vogel J.-P., Hunter E.-C., Lutsiv O., Suprita K.-M., Souza J.-P., Aguiar C., et al. *The Mistreatment of Women During Childbirth in Health Facilities Globally. A Mixed-Methods Systematic Review*. In: PLoS Medicine, no. 12(6), 2015. e1001847, discussion e1001847. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001847>.

ОКРЕМІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

БЕНЬКІВСЬКИЙ Володимир,

канд. наук, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-4830-8322

Summary: Within the scope of scientific research, the issue of applying the main provisions, the main criminological theories of crime in modern times is considered.

The scientific study examines the classic theory of Cesare Beccaria; a conclusion is made about the limitations of the application of this theory in modern times.

The position of Cesare Lombroso's theory is critically examined, and a conclusion is drawn that the connection between a person's genotype and his social behavior is insufficiently substantiated.

Special attention is paid to sociological theories of crime, the importance of the development of criminological issues by such a scientist as R. Merton is emphasized.

The special importance of the theory of anomie for solving the main criminological problems is emphasized.

The scientific study concludes that it is necessary to supplement criminological research with additional mathematical methods.

The conclusion about the need for additional mathematical methods for the study of the main criminological problems is made on the basis of the conclusion about the informatization of crime.

Key words: criminology, crime, deviant, theory, anomie, disorganization, offender.

Актуальним для сучасної кримінології України є певне переосмислення основних кримінологічних теорій Європи, що обумовлено проєвропейським „вектором” розвитку України та її кримінологічної науки.

Класичні і водночас антагоністичні кримінологічні підходи до злочинності та детермінант злочинності сформульовані Чезаре Беккарія у праці „Про злочини та покарання” та Чезаре Ломброзо у праці „Злочинна людина” потребують сучасної інтерпретації.

Зокрема, класичний та гуманістичний підхід до оцінки поведінки особи у науковій спадщині Ч. Беккарія, повинен коригуватися з врахуванням чинника етатизму як такою, що визначає і часто нівелює самооцінку особи, яка вчинює злочин.

Відповідно, особа, яка вчинює злочин не є самосвідомою (не керується повністю розумом і волею) але часто виконує забаганки держави, що розв’язує агресивну війну, як ми це спостерігаємо на прикладі війни РФ проти України.

Кримінологічний підхід Чезаре Ломброзо, який іменується біоантропологічним повинен інтерпретуватися у сучасній кримінологічній парадигмі як „генетичний” підхід, тобто, необхідно (у випадку, якщо такий підхід є обґрунтованим з точки зору експертів у галузі кримінальної біології).

На думку автора, кримінологічний аналіз характеру, механізму або способу впливу генів (груп генів, що характеризують геном особи) на виникнення (вірогідність виникнення) негативно-девіантної поведінки на даному етапі дослідження проблематики взаємодії біологічною та соціальною у поведінці особи-делінквента не видається достовірним.

Деформації соціальної поведінки внаслідок „включення” так званих „сплячих” генів (або певних комплексів генів), механізм таких деформацій є до кінця не з’ясованим.

Відносно позитивним у порівнянні з попереднім є застосування до вирішення основних кри-

мінологічних питань пов'язаних зі злочинністю соціологічних підходів або теорій, які об'єднуються поняттям теорії соціальної структури [1, с. 48].

У межах теорій соціальної структури розглядаються такі теорії як теорія аномії, теорія соціальної дезорганізації, теорія культурної девіантності та ін.

У зв'язку з вищенаведеним можна згадати наукову працю Р. Мертон „Соціальна структура й „аномія”.

Критики зазначеної наукової праці М. Готтфредсон та Тревіс Герші підкреслюють занадто широкий предмет дослідження у межах праці Р. Мертон. Вони вважають, що названа праця будувалася як виклад загальних принципів соціології, що надаються до широкого спектра поведінкових форм [2, с. 101].

Разом з тим, незважаючи на специфіку наукових підходів Р. Мертон, Е. Дюркгайма та інших науковців, спеціалістів з кримінальної соціології щодо викладу змісту та з'ясування особливостей соціологічних теорій, необхідно звернути увагу на їх ефективність для вирішення важливих питань сучасної кримінології.

Очевидно, що таке поняття як „аномія”, „дезорганізація”, „культурна девіантність” пояснюють зміст та наслідки для суспільства злочинних проявів, сукупність яких утворює центральне поняття кримінології „злочинність”.

Пояснення поведінки делінквента (особи винної у скоєнні правопорушення) через поняття „аномія” є універсальним та завжди актуальним; змінюються лише способи та методи, якими (за допомогою яких) особа виходить за межі бажаної або мінімально необхідної соціальної поведінки, що відповідає законам прийнятим у тій чи іншій державі.

Необхідно звернути увагу на те, що кібернетизація та інформатизація суспільства XXI століття вимагає зміщення кримінологічних підходів до більшої їх математизації.

Та сукупність базових „формул” яка застосовується при характеристиці основних якісних та кількісних показників злочинності є недостатньою або потребує коригування у зв'язку з інформатизацією злочинності.

Бібліографічні посилання:

1. *Кримінологія. Підручник*. „Право”, Харків, 2014. 440 с.
2. Готтфредсон М., Герші Т. *Загальна теорія злочину*. Акте, Харків, 2000. 323 с.

ність відноситься до дотримання етичних норм та моральних цінностей чесності, професіоналізму та праведності, і це є наріжним каменем забезпечення справедливості, недискримінації та дотримання закону у процесі державних закупівель” [3]. Концептуальні засади доброчесності бізнесу викладені також у інших документах OECD. Наприклад, в Рекомендаціях Ради по правовим питанням ОЕСР „Інструменти підвищення чесності в публічних закупівлях” зазначено, що країни-члени вживають відповідні заходи для розробки та впровадження адекватної політики для підвищення доброчесності протягом усього циклу державних закупівель, від оцінки потреб до управління контрактами та оплати [4]. У спеціальному Компендіумі належних практик доброчесності в державних закупівлях підкреслюється значення транспарентності при проведенні державних закупівель. Прозорість має вирішальне значення для мінімізації ризиків, притаманних державним закупівлям. Вона повинна забезпечувати тісну взаємодію між державним і приватним секторами, оскільки при укладанні державних контрактів існують ризики для доброчесності. Прозорість також відіграє важливу роль у створенні рівних умов для бізнесу та дозволяє малим і середнім підприємствам брати участь у контрактах на більш рівноправних умовах [5].

Концептуальні засади Пактів доброчесності визначені також у інших міжнародних документах: Конвенції ООН проти корупції, Типовому законі ЮНСІТРАЛ щодо закупівель товарів (робіт) та послуг та інших.

Значну роль у розробці теорії і практики Пактів доброчесності в останні роки відіграє Базельський інститут управління (Basel Institute on Governance) – це незалежна міжнародна некомерційна організація, яка займається запобіганням і боротьбою з корупцією та іншими фінансовими злочинами, а також зміцненням управління в усьому світі. Організація була заснована в Базелі, Швейцарія, у 2003 році професором Марком Пітом. На веб-сайті Інституту можна знайти інформацію з багатьох питань укладання, дії та розповсюдження Пактів доброчесності у світі (основні елементи пактів, головні актори та їх роль, угоди доброчесності по всьому світу, угоди та промислові сектори) [6].

Пакт про доброчесність – це одночасно формалізований і підписаний документ, а також методологічний підхід до публічних контрактів, який зобов’язує замовників та учасників торгів дотримуватися найкращої практики та максимальної прозорості. Третій актор, як правило, організація громадянського суспільства, стежить за процесом та взятими сторонами на себе зобов’язаннями. Передбачено призначення спеціального спостерігача або моніторингової групи з необмеженим доступом до всіх зустрічей і матеріалів, документів, а також публікація деяких або всіх документів і результатів оцінювання. Обов’язковими є громадські слухання та обговорення тендерної пропозиції [7].

Пакти про доброчесність існують з 1990-х років. Вони допомагають економити гроші платників податків, забезпечують ефективне постачання для інфраструктурних проєктів та інших громадських робіт, закривають шляхи для незаконного отримання вигоди. Пакти доброчесності можна використовувати в різноманітних ситуаціях. Їх можна застосовувати для будівельних контрактів, договорів поставки, контрактів на інженерні, архітектурні та інші консультації, державні дозволи, ліцензії чи концесії, або на послуги, що регулюються державою (наприклад, телекомунікаційні послуги, послуги водопостачання чи вивезення сміття), програми приватизації державного майна, інші договори про надання послуг [8].

Юридично обов’язковий, Пакт доброчесності зобов’язує всі сторони дотримуватися найкращої практики боротьби з корупцією протягом строку дії договору та дозволяє громадським організаціям переконатися, що це відбувається насправді. Моніторингові органи слідкують за усім процесом закупівель – від розробки тендеру до виконання договору. Вони зобов’язують до максимальної прозорості, а всі звіти та результати моніторингу постійно публічно публікуються.

За роки існування практики укладання Пактів доброчесності підтверджена їх ефективність,

визнано, що вони сприяють викоріненню корупції та підвищенню суспільної довіри до проектів, які фінансуються за бюджетні кошти. Базельський Інститут управління створив унікальну базу даних, щоб допомогти компаніям, антикорупційним практикам і дослідникам знаходити інформацію про угоди доброчесності і колективні антикорупційні дії у всьому світі. Географія розповсюдження Пактів доброчесності охоплює практично всі континенти [9]. Кращі практики зафіксовані також у матеріалах OECD та Transparency International. Особлива увага приділяється цій темі у Євросоюзі.

Проблеми залучення громадянського суспільства в Україні до протидії корупції визначені в Указі Президента України Питання Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України (Документ 272/2015, чинний, поточна редакція – Прийняття від 15.05.2015). Мова йде про сприяння взаємодії Національного антикорупційного бюро України з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства у сфері протидії корупції. Подібна постановка питання відповідає світовим трендам антикорупційних заходів і повинна бути поглиблена і активно впроваджена у практику на шляху євроінтеграції України.

Бібліографічні посилання:

1. Transparency International. Integrity Pacts. https://www.transparency.org/whatwedo/tools/integrity_pacts/5.
2. OECD. *Business Integrity in Eastern Europe and Central Asia*. <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/corruption/acn/business-integrity-in-eastern-europe-and-central-asia.htm>.
3. *Preventing Corruption in Public Procurement. Published under the responsibility of the Secretary-General of the OECD*. <https://www.oecd.org/gov/ethics/Corruption-Public-Procurement-Brochure.pdf>.
4. *Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Enhancing Integrity in Public Procurement. Document is published under the responsibility of the Secretary-General of the OECD*. <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/131/131.en.pdf>.
5. *Compendium of Good Practices for Integrity in Public Procurement*. GOV/PGC/ETH(2014)2/REV1. <https://www.oecd.org/gov/public-procurement/compendium-for-good-practices-for-integrity-in-public-procurement.pdf>.
6. *Basel Institute on Governance. INTEGRITY PACTS. Supporting clean procurement*. <https://collective-action.com/explore/integrity-pacts/about>.
7. *Geneva Centre for Security Sector Governance. Security Sector. Integrity Pacts*. <https://securitysectorintegrity.com/best-practices/integrity-pacts/>.
8. *Integrity Pacts – Civil Control Mechanism for Safeguarding EU Funds*. <https://www.transparency.org/en/projects/integritypacts>.
9. *Collective Action Integrity Pacts around the world*. <https://collective-action.com/explore/integrity-pacts/database>.

СПЕЦИФИКА ОСОБИСТІСНИХ ВІДХИЛЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ З КОРИСЛИВОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ ДО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

БУДЯЧЕНКО Ольга,

канд. наук, доцент, Одеський державний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-6506-1918

Summary: The purpose of the report is to represent the results of an empirical study of the characteristics of the attitude of juvenile delinquents with self-interested orientation towards the social environment.

It is shown that the fundamental factors of the growth of self-interested crime are the age characteristics of the puberty period, the sharp deterioration of the country's economic situation, the drop in the standard of living, and the inability of some teenagers to meet their needs legally.

Key words: personality of juvenile offenders, attitude to society, criminogenicity of the environment.

Сучасний період характеризується значним зростанням злочинності серед неповнолітніх та особливо такого її різновиду, як корислива. Основним чинником зростання цього виду злочинності нині є вікові особливості неповнолітніх, які перебувають у пубертатному періоді, різке погіршення економічної ситуації країни, падіння життєвого рівня більшості сімей та неможливість деяких підлітків законним шляхом задовольнити свої потреби.

Актуальність проблеми визначається не тільки безпосереднім збитком, який заподіяно протиправними діями неповнолітніх, але й тим, що особистість неповнолітнього злочинця, є своєрідним ядром проблеми злочинності взагалі, а її вивчення та профілактика – одним з вузлових питань боротьби з цим видом злочинності у суспільстві.

Сучасна українська юридична та психологічна наука має досвід дослідження причин та джерел злочинності неповнолітніх (Р.І. Благута [1], В.Й. Бочелюк [2], В.М. Мельничок [3], О.В. Мушинська [4], Л.М. Раєцька [5] та ін.).

На думку низки науковців, шлях від формування неповнолітніх як об'єктів суспільних відносин та до моменту становлення їх як суб'єктів цих відносин є складним та проблемним. Як відмічає В.М. Мельничок, протягом цього онтогенетично та соціально складного процесу неповнолітній формується як соціально орієнтований член суспільства, соціалізація якого відбувається під впливом різноспрямованих та дискордантних чинників соціуму щодо функціонування індивідуальних соціально-психологічних механізмів засвоєння інформації [3].

Ми цілком погоджуємося з думкою вченого, що останнім часом суттєві зміни в психофізичному та соціальному розвитку неповнолітніх впливають на формування мотивацію їх поведінки, в тому числі й злочинної: якщо в класичній юридичній психології кримінальні правопорушення проти власності вчинялися, переважно, з мотивів солідарності з друзями, бажанням самоствердження (В.Й. Бочелюк [2]), то на сьогодні домінуючою є корислива мотивація (В.М. Мельничок [3], О.В. Мушинська [4]).

В цьому контексті Л.М. Раєцька наголошує на темпоральності злочинності неповнолітніх, яка відображає потрійний стан кримінальної культури: її минуле, сьогодення та майбутнє [5]. Тому ключем до вивчення корисливих кримінальних правопорушень неповнолітніх злочинців та механізмів формування особистості неповнолітнього злочинця стає врахування ювенальною юстицією основних вікових особливостей становлення особистості, як-от: суперечливість та нестійкість поведінки, висока сензитивність, коливання емоцій, не сформованість самооцінки а, відповідно, по-

слідовної та чіткої лінії поведінки, відсутність стійких інтересів (В.Й. Бочелюк [2]). Всі ці особливості неповнолітнього провокують глибокий вплив на його внутрішній світ та поведінку різних, іноді випадкових обставин [2].

Таким чином, дослідження вікових особливостей формування особистості є однією з найважливіших умов вирішення проблем, пов'язаних із злочинністю неповнолітніх, зокрема і формуванням особистості неповнолітнього злочинця. При цьому, підвищеної уваги потребує значне коло питань, зокрема: тенденції динаміки злочинності неповнолітніх та її частка в структурі загальної злочинності, чинники впливу на процес формування злочинної мотивації, способи втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, шляхи вдосконалення правоохоронних органів та громадських організацій щодо запобігання злочинності неповнолітніх [2].

Метою доповіді є вивчення ставлення неповнолітніх злочинців з корисливою орієнтацією до соціального середовища. Емпіричне дослідження проводилося у Центрі ювенальної пробації м. Одеса. В дослідженні були задіяні 2 групи порівняння: неповнолітні чоловічої статі у віці від 15 до 17 років, які скоїли корисливі правопорушення (62 особи) та законослухняні неповнолітні чоловічої статі у віці від 15 до 17 років (50 осіб). Методичний комплекс склали: тест СМОЛ, опитувальник міжособистісних відносин FIRO-B В. Шутца, наші модифікації методики „Людина як цінність” Н.І. Кашинової та методики дослідження загальної самооцінки та оцінювання уявлень неповнолітнього про рівень латентної криміногенності соціального середовища.

Виявлення ступеня відхилення від нормативного ставлення до соціального середовища в експериментальній групі проводилося виходячи з результатів порівняльного експерименту. До емпіричних змінних нами були віднесені показники, які розкривають суттєві особливості даного ставлення: базові міжособистісні потреби у включенні, контролі та афекті (виражена поведінка й та, яку потребують), ставлення до іншої людини як до цінності, соціальна дезадаптація, ізоляція, рівень латентної криміногенності соціального середовища, що суб'єктивно оцінюється.

Статистична обробка даних була спрямована на виявлення достовірності відмінностей за аналізованими показниками. Відмінності визначалися залежно від характеру розподілу, за допомогою t-критерію Стюдента та критерію Манна – Вітні.

Як показують отримані результати, у неповнолітніх злочинців з корисливою орієнтацією виражений високий рівень статистично значущих відхилень за показниками: ізоляція, соціальна дезадаптація, антигуманне ставлення до іншої людини як до цінності, чуттєво дефіцитна поведінка, подання латентної криміногенності соціального середовища.

Підвищення значень в експериментальній групі за шкалою „Соціальна дезадаптація” розкриває такі риси неповнолітніх злочинців, як: порушення механізму прогнозування власних вчинків, неприйняття суспільних норм та вимог та вороже ставлення до них як підґрунтя асоціальності.

Ми припускаємо, що посиленню соціальної дезадаптації сприяє також і підйом профілю за шкалою „Ізоляція”, що свідчить про „занурення в себе”, своєрідність установок і суджень як результат відриву від соціальної реальності.

У неповнолітніх злочинців з корисливою орієнтацією також зафіксовано зниження значень за показником „Очікування емоційно теплих ставлень з боку оточуючих”, що характеризує їхню потребу в афекті та відображає наявність чуттєво дефіцитарної поведінки, яка проявляється в ослабленні емоційної прихильності, прагненні уникати близьких особистих відносин із оточуючими тощо. Це має особливе значення, оскільки утруднюється емпатична ідентифікація з іншими людьми та формується нездатність неповнолітніх правопорушників до співчуття.

Про порушення сприятливих міжособистісних відносин у неповнолітніх злочинців з корисливою орієнтацією свідчить і притаманний їм рівень гуманістичного ставлення до іншої людини як до цінності. Цей показник є вкрай важливим, оскільки він є критерієм нормального/аномального розвитку особистості: чим ближче ставлення до іншої людини як до засобу задоволення особистих

потреб та інтересів, тим глибший ступінь особистісної патології.

Дослідження показало, що взаємодія з іншими людьми у неповнолітніх злочинців ґрунтується на уявленні про них як про егоїстичні, жорстокі, агресивні, недобррозичливі, нещирі, безвідповідальні. Це також свідчить про виражену викривленість їх соціального розвитку, глибокий ступінь особистісної патології.

Аналіз суб'єктивно оцінюваного рівня латентної криміногенності соціального середовища свідчить, що неповнолітні злочинці мають тенденцію сприймати оточуючих як потенційно криміногенних, схильних до скоєння корисливих правопорушень. Показово, що вони приписують риси криміногенності в середньому 65% оточуючих людей, а майже третина їх оцінюють цей рівень як гранично високий (вище 80%).

Для вивчення латентної структури відносини неповнолітніх правопорушників з корисливою орієнтацією до соціального середовища було проведено кореляційний аналіз. До основних змінних були віднесені всі показники, що вивчалися в порівняльному дослідженні; крім того, як додаткові були введені особистісні характеристики, які відіграють важливу роль у регуляції соціальної поведінки (самооцінка, ригідність), а також показник тривалості протиправної діяльності.

На підставі результатів кореляційного аналізу у структурі особистості неповнолітніх злочинців з корисливою орієнтацією було виявлено підсистеми взаємозалежних якостей (кореляційні плеяди), що мають криміногенне значення. Так, зокрема, до однієї кореляційної плеяди увійшли показники Соціальна дезадаптація, Ізоляція, Ригідність, Самооцінка.

Позитивна кореляція перших трьох показників ($p < 0,01$) розкриває суттєву детермінанту протиправної поведінки, що визначається порушенням соціальної пристосовності, ригідністю мислення та афекту, відривом від соціальної реальності. Негативна кореляція зазначених характеристик з показником Самооцінка ($p < 0,01$) свідчить про посилення даних негативних проявів при зниженні самоповаги, що розкриває провідну роль саме негативного самоставлення у розвитку протиправної поведінки неповнолітніх.

На наш погляд, інформативним є також взаємозв'язок таких показників, як-от: Тривалість протиправної діяльності, Уявлення про латентну криміногенність соціального середовища, Залежність ($p < 0,01$). Ця плеяда розкриває тенденції деформації особистості неповнолітнього злочинця під впливом тривалої протиправної діяльності.

Зазначені тенденції полягають у підвищенні суб'єктивно оцінюваного рівня латентної криміногенності соціального середовища, а також у розвитку встановлення опозиційності у відносинах з іншими людьми.

Таким чином, аналіз цього питання дає підставу вважати перспективним напрямом подальших досліджень виявлення найбільш інформативних комплексів якостей, що характеризують глибинну структуру відношення неповнолітніх злочинців з корисливою орієнтацією до соціального середовища.

Бібліографічні посилання:

1. Благута Р.І. *Психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх*. Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 19.00.06 Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2006. 175 с.
2. Бочелюк В.Й. *Юридична психологія*. Центр учбової літератури, К., 2018. 336 с.
3. Мельничок В.М. *Криміналістична характеристика вікових особливостей криміногенної поведінки*. В: Актуальні проблеми держави і права, Вип. 47, 2019. с. 166-173.
4. Мушинська О.В. *Гендерні особливості смислової сфери особистості неповнолітніх правопорушників*. Дис. ... канд. психол. наук, спец. 19.00.06. Х., 2005. 171 с.
5. Раєцька Л.М. *Проблеми боротьби зі злочинністю молоді та неповнолітніх*. В: Юридичний журнал, №11, 2012. с. 14-18.

ВИЗНАЧЕНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ВИСОКОЮ ПРІОРИТЕТНІСТЮ ОЦІНЕНИХ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ СОЦІАЛЬНОМУ ЯВИЩУ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

БАЙДА Тарас,

канд. наук, доц., Одеський державний університет
внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4355-5685

Summary: The work pays attention to the necessity of further solving of one of the urgent problems for the life of Ukrainian society – anti-corruption in the bodies and units of the National Police. The works of domestic scientists in this field were analyzed; the types of professional activity of police officers with high priority of corruption risks were highlighted and specified. Conclusions were made about the necessity of targeted organizational and control measures in each of the identified areas of professional activity of police officers for the purpose of timely prevention of these negative manifestations in the law enforcement agency.

Key words: National Police of Ukraine, police officers, law enforcement activity, corruption, high priority of corruption risks, the opposition to negative social phenomenon.

Актуальність проблеми. Національна поліція України (далі – НПУ) є одним із спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, який (уповноважений суб'єкт – *уточнено нами*) реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Разом з тим, НПУ з метою організації своєї діяльності забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції, порушень законності, службової дисципліни і контроль за їх реалізацією в центральному органі управління НПУ, територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах, в установах, що належать до сфери її управління [2-4].

Слід зазначити, що антикорупційна діяльність НПУ базується на виконанні не тільки вітчизняних нормативно-правових актів, а й рекомендацій міжнародних антикорупційних моніторингових механізмів, зокрема, у рамках моніторингового механізму Конвенції ООН проти корупції, оціночного звіту Групи держав проти корупції (GRECO), Стамбульського плану дій Антикорупційної мережі Організації економічної співпраці та розвитку для Східної Європи та Центральної Азії, програм Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, Постійної українсько-баварської робочої комісії, заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО.

У 2018 році із урахуванням можливих корупційних загроз у Національній поліції України започатковано проведення внутрішніх антикорупційних агітацій „Поліція без корупції, про що не варто забувати” [3;4].

Доцільно зазначити, що також й вітчизняними вченими протягом останнього часу приділяється певна увага дослідженню корупції як складного соціально-економічного явища. Науковцями розглядаються різні аспекти прояву та шляхи боротьби з корупцією: 1) корупція як *соціально-полі-*

тичний феномен, особливості проявів і механізми подолання цього явища в сучасній Україні було предметом дослідження Є.В. Невмержицького; 2) теоретико-методологічні засади *детінізації економіки та протидії корупції* в Україні в умовах глобалізації досліджувала М.І. Флейчук; розвиток *державно-управлінських механізмів* протидії виникненню корупції у різних сферах життєдіяльності суспільства вивчали Т.П. Попченко (у сфері охорони здоров'я в Україні), Ф.В. Абрамов (економічні аспекти корупції), О.Я. Прохоренко (організаційно-правовий аспект протидії корупційним проявам у системі державної служби України), С.М. Алфьоров та О.В. Ткаченко (адміністративно-правові засади та адміністративно-правовий механізм протидії корупції в органах внутрішніх справ (надалі – ОВС), С.С. Серьогін (механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади України) та ін.; 3) *кримінологічні та кримінально-правові проблеми* протидії корупції аналізував М.І. Мельник; адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні досліджував С.С. Рогульський; 4) адміністративно-правовий аспект *взаємодії суб'єктів боротьби з корупцією* був предметом дослідження Д.Г. Заброди, в тому числі адміністративно-правове *регулювання взаємодії органів внутрішніх справ та громадських організацій* у протидії корупції досліджував В.А. Завгородній; адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні, в тому числі в діяльності ОВС (міліції) розглядали М.Ю. Бездольний, І.А. Дьомін, Р.М. Тучак, І.І. Яцків та ін.

Діяльність НПУ щодо запобігання і протидії корупції ґрунтується на таких принципах, як: 1) верховенства права; 2) доброчесності на публічній службі; 3) формування негативного ставлення до корупції; 4) невідворотності покарання за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією; 5) ефективності та законності використання бюджетних коштів; 6) прозорості та відкритості діяльності; 7) залучення громадськості до антикорупційних заходів [3; 4].

Діяльність НПУ з питань запобігання та виявлення корупції полягає у створенні та реалізації превентивних антикорупційних механізмів, усуненні наслідків можливих корупційних правопорушень та виявленні корупційних ризиків, що виникають при реалізації своїх повноважень.

Як вважає Т.С. Вайда та О.І. Кузнєцов, створення ефективних механізмів запобігання корупції, конфлікту інтересів, порушенню етичних стандартів поведінки, разом з дієвим контролем за дотриманням працівниками органів і установ системи юстиції щодо доброчесності, дозволить зменшити вплив корупційних ризиків на діяльність органів і установ НПУ [5, с. 96-101].

На наш погляд, важливим напрямом у сфері запобігання та протидії корупції є оцінка корупційних ризиків, яка спрямована на виявлення найбільш вразливих до корупції процесів, які мають місце під час здійснення працівниками поліції своїх повноважень, а також причини і умови, що сприяють виникненню корупційних схем.

Опираючись на Антикорупційні програми Національної поліції на 2019-2021 та 2022-2024 роки *серед високої пріоритетності корупційних ризиків у правоохоронній сфері* доцільно виділити наступні види професійної діяльності поліцейських:

1) можливе недотримання відповідності напрямів використання державних коштів розпорядниками бюджетних коштів;

2) можлива недоброчесність працівника поліції при використанні у своїх інтересах інформації, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень;

3) потенційна недоброчесність слідчого при здійсненні досудового розслідування, а саме під час прийняття рішення про передачу на зберігання речових доказів;

4) можлива недоброчесність працівника поліції під час опрацювання заяв щодо видачі дозволів на використання об'єктів і приміщень, призначених для провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

5) можлива недоброчесність працівника поліції під час складання адміністративних протоколів;

6) евентуальна наявність дискреційних повноважень щодо визначення постачальників това-

рів, робіт та послуг при здійсненні допорогових закупівель;

7) ймовірна недоброчесність працівника поліції під час надання таких послуг, як видача дозволів на придбання і перевезення вогнепальної зброї, боєприпасів, інших предметів, на які поширюється дозвільна система: а) видача дозволу на зберігання і носіння; б) переоформлення зброї за місцем її обліку з одного власника на іншого; в) видача дозволу (оформлення документів) на відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи, що працюють з вибуховими матеріалами, піротехнічних майстерень та інших об'єктів; г) видача дублікатів документів дозвільного характеру;

8) можливий вплив працівників поліції або третіх осіб на процедуру надання адміністративної послуги;

9) можлива недоброчесність працівників поліції, які є суб'єктами декларування при виконанні вимог фінансового контролю, що спричиняє вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією;

10) припустиме недотримання працівниками поліції вимог антикорупційного законодавства щодо відмови від одержання подарунків при виконанні службових обов'язків та повноважень, а також декларування отриманих подарунків;

11) ймовірна недоброчесність працівників поліції при замовленні матеріальних цінностей, що призводить до завищення обсягів замовлення матеріальних цінностей з метою використання надлишків в особистих цілях;

12) припустима недоброчесність працівника поліції при списанні матеріальних ресурсів;

13) фіктивний контроль поліцейськими за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів і речовин, на які поширюється дозвільна система [3; 4].

Варто відзначити, що оцінку корупційних ризиків НПУ проведено відповідно до вимог Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженої рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 02 грудня 2016 року №126, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 28 грудня 2016 року за №1718/29848, та Методичних рекомендацій щодо розробки антикорупційних програм органів влади, затверджених рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 січня 2017 року №31.

Таким чином, акцентуючи увагу керівного складу органів та підрозділів поліції, а також безпосередньо самих поліцейських і визначених суб'єктів, які здійснюють організаційно-контрольні антикорупційні заходи, можна зменшити ймовірності вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень.

Висновки. Провівши аналіз нормативно-правової бази чинного законодавства та наукових досліджень щодо протидії корупції в органах та підрозділах НПУ можемо зробити наступні узагальнення.

1. Корупція на сьогоднішній час залишається актуальною соціальною проблемою в українському суспільстві, системна боротьба з котрою передбачає застосування комплексного підходу у всіх сферах громадського життя.

На особливу увагу в контексті піднятої проблеми заслуговує діяльність органів та підрозділів НПУ, котра (поліція – *уточнено нами*) законодавчо наділена владними повноваженнями та, разом з тим, має значні потенційні корупційні ризики щодо подальшого латентного існування цієї проблеми в її лавах.

2. Виділені тринадцять пріоритетних напрямів у діяльності НПУ з високою пріоритетністю оцінених корупційних ризиків не вичерпують всіх потенційних сфер функціонування її правоохоронних органів та підрозділів, а також факторів, котрі можуть негативно впливати на чисельну за особовим складом силову структуру в усіх регіонах нашої країни з їх широкими поліцейськими влад-

ними повноваженнями.

3. Для ефективної боротьби з цим негативним соціальним явищем в органах/ підрозділах НПУ потрібне цілеспрямоване проведення організаційно-контрольних заходів з кожного із вище зазначених напрямів професійної діяльності з метою своєчасного запобігання цим негативним проявам, а також об'єктивний та критичний підхід визначених суб'єктів (осіб органів/ підрозділів НПУ), які є відповідальними за виконання передбачених антикорупційних заходів.

Бібліографічні посилання:

1. *Про Національну поліцію*: Закон України від 2 липня 2015 року №580-VIII (зі змінами станом на 15.06.2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 05.02.2023).
2. *Про запобігання корупції*. Закон України від 14 жовтня 2014 року №1700-VII (із змінами та доповненнями станом на 16.07.2019). <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 26.01.2023).
3. *Антикорупційна програма Національної поліції на 2019-2021 роки*. наказ Національної поліції України від 20.03.2019 №246. <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Natsionalna-politsiya-Ukrayiny-27.03.2019.pdf> (дата звернення: 28.01.2023).
4. *Про затвердження Антикорупційної програми Національної поліції на 2022-2024 роки*. Наказ Національної поліції України від 30.12.2021 №1088. <https://od.npu.gov.ua/povidomiti-pro-korupsiyu-v-policiyi/antykorupsiini-prohramy-npu-otsinka-korupsiinykh-ryzykiv-u-diialnosti-npu> (дата звернення: 29.01.2023).
5. Вайда Т.С., Кузнєцов О.І. *Протидія корупції як один із пріоритетних напрямів діяльності держави та органів внутрішніх справ України*. В: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Запобігання та протидія корупції правоохоронними органами” (м. Одеса, 16 травня 2014 року). ОДУВС, Одеса, 2014. с. 96-101.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ КРАДІЖОК З АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

БОРОНЦОВ Андрій,

канд. наук, доцент, Одеський державний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4319-6192

Summary: Prevention of self-interested criminal offenses is one of the most urgent problems of today. Ukraine is paving the way to its transformation into an independent democratic, legal and European-integrated state. Along with a number of positive developments on this path, there are also many difficulties.

Ensuring adequate victimological measures to protect citizens from criminal offenses is equally relevant both for countries experiencing the exacerbation of political, economic and social contradictions, and for states with a developed economy.

Key words: victim of a criminal offense, victimhood, victim situation, classification of victims, victimological prevention.

Задля об'єктивного дослідженого механізму загалом, необхідно вивчати не тільки особистість злочинця, а також і його жертву (потерпілого). Відповідно є переконливість, що чимало кримінальних правопорушень демонструють нам настільки має місце значимий внесок жертви кримінального правопорушення в те, що сталося, і те що кримінальне правопорушення є наслідком дій саме пари – злочинець і його жертва (об'єктивний або/чи суб'єктивної зв'язок).

Саме головне, що зазвичай носить масовий характер різнопланового і в тому числі детермінації в самій жертві механізму кримінальної протиправності призвели до проявів порівняно нового напрямку в кримінологічній науці, яке отримало назву „віктимологія” [1, с. 9; 2, с. 14].

Щодо основного, то головними аспектами віктимологічної профілактики вчинення крадіжок з автомобільного транспорту насамперед слід вважати: поведінка жертви має істотний вплив на мотиваційну готовність щодо проявів злочинної поведінки. Вона може поліпшувати та навіть провокувати його вчинення і навпаки, оптимальна поведінка може стати відтворенням злочинного прояву або зведення його ймовірності до мінімуму (або нанівець) чи навіть дозволяє відвернути істотні негативні наслідки кримінального правопорушення; ймовірність стати жертвою кримінального правопорушення зазвичай залежить від особистого (особливого) феномену, – віктимності [1, с. 13].

Людина завжди оцінюється з тієї точки зору, наскільки є висока ймовірність її перетворення на жертву. Саме ця ймовірність визначає її віктимність (чим більше ймовірність, тим вище і її віктимність). Віктимність, – це саме властивість конкретної особи, її соціальна роль та статус або її насамперед конкретна життєва ситуація, яка провокує чи поліпшує створення предкримінальну або кримінальну поведінку. Відповідно до цього, слід виділяти насамперед: особистісну, рольову і ситуативну віктимність зазначеного кримінального правопорушення.

Віктимність особи, як за загальними визначеннями, так і в даному випадку, залежить від низки факторів, зокрема: а) особистісних характеристик; б) правового статусу особи, особливостей виконання його функцій у суспільстві, матеріальної забезпеченості та рівня захищеності; в) ступеня конфліктної ситуації, особливостей місця і часу, в яких ця ситуація розвивається та діє [3, с. 199-120]. Впливаючи на віктимності (наприклад, цикл передач в засобах масової інформації як діяти в типових ситуаціях з метою мінімізації ступеня вірогідності стати жертвою викрадання) ми мо-

же мати змогу знижувати її, і тим самим впливати на вчинення не тільки цього кримінального правопорушення, а й на злочинність загалом.

У цілому аспекті жертви мають різноманітний характер – від абсолютно нейтрального до максимально провокуючого (підштовхувального) щодо вчинення злочинного прояву.

Зазвичай, поведінка жертви під час вчинення крадіжки з автомобільного транспорту не пов'язана з насильницькими проявами як злочинця, так і потерпілого. Однак, життєва ситуація може змінюватися, і така протилежна поведінка, що складається за певних обставин стає вирішальною задля змінення дій злочинця від корисливого на корисливо-насильницьке (наприклад, підштовхувальна (провокуюча) поведінка жертви, яка не пов'язана із застосуванням насильства, посилюється при грубому ставленні, образі та інших подібних дій провокуючого характеру та неминуче має трансформування корисливого в корисливо-насильницьке посягання (грабіж, розбійний напад тощо).

Заподіяння відповідної шкоди жертві кримінального правопорушення може статися і в наслідок необачливих дій, через вивернуту оцінку ситуації, та як наслідок – неправильна поведінка. До ситуацій, в яких поведінка жертви створює об'єктивну можливість вчинення кримінального правопорушення, слід віднести також випадки відсутності протистояння, необхідної відвертої реакції на злочинні або інші протиправні дії (наприклад, всепрощення: вкрали, та і хай йому грець). Нажаль, в даному випадку це підвищує рівень латентності...

Поряд з цим, значущою в цьому аспекті може бути також і позитивна (нейтральна) поведінка жертви. Вона полягає в тому, що жертва не створює детермінації вчинення кримінального правопорушення (не залишає свої речі без нагляду, не демонструє заможність, турбується про їх збереження тощо), тобто між діями жертви та злочинця немає прямого причинно-наслідкового зв'язку.

При всьому розмаїтті поведінкових (а іноді неминучих) реакцій жертв під час вчинення таких кримінальних правопорушень слід виділити в них щось типове або неминуче, що повторюється, тобто підштовхує на необхідність класифікувати ситуації, в яких жертви виступають значимо в кримінологічному плані.

Так, в залежності від поведінки жертви слід виділити наступні види ситуацій:

1. Ситуації провокуючи-підштовхувального характеру з негативною поведінкою жертви, які об'єктивно підводять чи штовхають злочинця на вчинення кримінального правопорушення. У цих ситуаціях поведінка жертви полягає у повільній доступності злочинця щодо заволодіння майном (наприклад, водій залишив автомобіль на стоянці та забув зачинити або поставити його на сигналізацію і в салоні цінні речі лежать на відному місці, тобто є відносно повільний доступ до них).

2. Ситуації сприятливого характеру з позитивною поведінкою жертви. Вона не є провокуючою, а об'єднують злочинця та жертву саме місцем вчинення кримінального правопорушення (наприклад, залишення автомобіля з цінними речами на стоянці біля супермаркету, під'їзду багатоповерхівки на відносно тривалий час тощо).

3. Ситуації, в яких поведінка жертви створює об'єктивну можливість вчинення кримінального правопорушення, хоча і не має підштовхувально-провокуючого характеру (наприклад, водій автомобіля який надмірно довіряє пасажирові якого він підвозить чи може знайом з ним. Не побоюється залишати його одного в автомобілі під час зупинки тощо).

4. Замкнуті (не можливість людини концентрувати свою психологічне ставлення, увагу та уявлення щодо конкретних життєвих ситуацій). Дії жертви спрямовані на заподіяння шкоди собі самій, без безпосереднього втручання злочинця (наприклад, нервовий зрив, сварка тощо).

5. Ситуації, в яких поведінка жертви зовсім нейтральна, з точки зору впливу на поведінку злочинця та заподіяння суспільно небезпечної шкоди (наприклад, є сигналізація в автомобілі, перебуває на охоронюваній стоянці або охоронюваному гаражі, однак від крадіжки це не врятувало) [1,

c. 44-56, 251-252].

Віктимна поведінки, нажаль, притаманна для переважної більшості жертв (потерпілих) цього кримінального правопорушення та дозволяє надати поряд з цим іншу класифікацію. Підставами для такого є: стать, вік, професійна приналежність, морально-психологічні особливості особи. Вона надає можливість скласти особистісно-віктимологічну типологію.

Класифікація за статтю важлива не тільки тому що жертвами цього кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, а в наслідок окремих елементів, характеру поведінки, типового для ситуацій в яких спричиняється шкода (наприклад, автомобіль стоїть на стоянці в якому за кермом сидить жінка в тфлях на високих підборах і на передньому пасажирському сидінні лежить її сумка в якій водійські права, технічний паспорт на автомобіль, гаманець, мобільний телефон тощо. Злочинець в цьому випадку уявляє собі, що після викрадання її сумки, навіть і в тому випадку коли вона відразу зрозуміє що відбулося, наврядче зможе наздогнати його).

Класифікація ж за віком необхідна тому, що в залежності від нього підвищується рівень віктимність (насамперед це стосується неповнолітніх, осіб літнього і похилого віку). В цьому випадку слід розробляти, застосовувати та постійно удосконалювати спеціальні заходи віктимологічної профілактики.

Професійне становище або професійні обов'язки також можуть обумовлювати підвищену віктимність і ця класифікаційна ознака стає все більш актуальною. Достатньо наголосити, що до традиційних підвищено-віктимних професій додалися й інші (наприклад, заняття бізнесом, збільшення вантажних перевезень тощо).

Безумовно, має сенс класифікація жертв за ознаками їх ставлення щодо заподіяння шкоди та насамперед щодо їх морально-психологічних особливостей. У механізмі вчинення цього кримінального правопорушення «працюють»: сміливість і доброта; передбачливість і довірливість; недовірливість і пасивність; розсудливість і ввічливість; хоробрість і боягузтво; фізична сила і слабкість тощо. Всі ці якості проявляються в поведінці та за певних обставин можуть сприяти або перешкоджати вчиненню крадіжки. Класифікація жертв за такими ознаками необхідна, в першу чергу, для характеристики видів кримінальних правопорушень, в яких зазначені риси жертв складають основу способу та форми його вчинення або виступають у вигляді його підстави.

Здебільшого, за такими особистісними характеристиками жертв слід виділити: некритичні жертви, для яких характерні необачливість, невміння правильно оцінити життєві ситуації та нейтральні жертви – це ті, хто ніяк не сприяли вчиненню проти них кримінального правопорушення.

Дана класифікація таких жертв, як і інші, необхідні не тільки для їх вивчення, але більш за все задля організації спеціального напрямку попереджувальної діяльності – віктимологічної профілактики такого виду крадіжок.

У віктимологічній, як власне і у всій спеціально-кримінологічній профілактиці виділяють два напрямки попереджувальних заходів:

- віктимологічний (на всіх їх етапах – від формування особистості з підвищеними віктимними якостями до віктимогенно-предкримінальних);
- безпосередньо потенційних та реальних жертв як на індивідуальному (індивідуальна віктимологічна профілактика), так і груповому рівні (загальна або індивідуально-групова віктимологічна профілактика) [1, с. 76-85; 3, с. 124-127].

Щодо першого напрямку слід належним чином приділяти заходам, які спрямовані на усунення віктимно-небезпечних ситуацій (патрулювання, технічні пристрої охоронного призначення, покращення організації дорожнього руху, залучення громадських організацій тощо).

Здійснюючи профілактику другого напрямку слід здійснювати заходи виховного впливу, зокрема: професійне навчання, правова пропаганда, доведення до населення про найбільш дієві спеціальні засоби захисту майна від викрадань тощо.

Загалом, віктимологічний напрямок впливу на злочинність є одним з найбільш гуманних та перспективних. Він не вимагає істотних матеріальних витрат і, базуючись на притаманному всім людям прагненні щодо самозбереження має хіба що внутрішнє джерело розвитку. Цей напрямок знайшов істотну підтримку вченими, громадськістю та правоохоронними органами в останні часи [1, с. 252-257; 4, с. 137].

На останнє зазначимо, що наявність у особи дорогого (престижного) автомобіля, різноманітних гаджетів в ньому (навігатор, радар, телевізор, реєстратор тощо) підвищують рівень віктимності та високу латентність цього кримінального правопорушення. Відповідно, до громадян слід доводити переконливі приклади руйнування помилкових стереотипів суспільної думки та свідомості, які нерідко призводять до неочікуваних або негативних наслідків.

Бібліографічні посилання:

1. Віктимологія. Навч. посіб. В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін., за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна, Право, Харків, 2017. 308 с.
2. *Кримінологія, підручник*. А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін., За заг. ред.. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова, 2-ге вид., перероб. та допов., Право, Харків, 2018. 416 с.
3. *Кримінологія, підручник*. О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін., за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея, за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі, Нац. акад. внутр. справ, Київ, 2020. 612 с.
4. Острогляд О.І. *Віктимологічна характеристика корисливих злочинів проти власності у великому місті причорноморського регіону: урбаністичний і регіональний вимір*. В: Південно-український правничий часопис, №4, Ч. 1, ОДУВС, Одеса, 2019. с. 134-138.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

ГЛИНСЬКА Наталія Валеріївна,

др., Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної Академії правових наук України,
ORCID ID: 0000-0001-5835-3798

Summary: The article is devoted to the definition of the main strategic aspects of digitalization of criminal proceedings. The author in the context of the formulation of the operative definition of digitalization and digital transformation of criminal proceedings draws attention to the fact of data origin should be taken into account when determining the content of the categories. Digitization of criminal proceedings is pointed as a multifaceted concept that in an active sense represents a process of smart implementation (smart equipment) of digital and information technologies in a criminal process, accompanied by adaptation of criminal proceedings to the specificity of digital environment (digital information) and the specifics of the investigation of cybercrimes, in keeping with the necessary balance between the enhancement of the effectiveness of the investigation and the trial and the protection of the rights and legitimate interests of persons.

Key words: digitalization, digital transformation, criminal prosecution, criminal proceedings.

В умовах цифрової реальності діджиталізація обґрунтовано визнається однією з основних тенденцій розвитку українського кримінального провадження. Запровадження новітніх цифрових технологій у цій царині є вельми затребуваним з огляду на перспективу суттєвого підвищення ефективності діяльності суб'єктів кримінального провадження при вирішенні його завдань, зокрема, у спосіб надання органам досудового розслідування нових можливостей щодо розкриття злочину, встановлення особи, яка його вчинила, та її місця знаходження, прискорення провадження через застосування режиму відеоконференції тощо. При цьому автоматизація та переведення кримінального провадження в електронний формат (створення електронного кримінального провадження), що є одним з основних напрямів цифровізації кримінального провадження (далі – ЦКП), значно спростить взаємодію суб'єктів кримінального провадження внаслідок упровадження електронної форми процесуальної комунікації, зменшить час погодження певних різновидів процесуальних рішень, а отже, сприятиме реалізації принципу розумних строків. Отже, ЦКП є одним з ключових аспектів модернізації діяльності посадових осіб щодо здійснення кримінального переслідування.

При цьому примітним є те, що проблематика ЦКП нерідко пов'язується дослідниками з упровадженням e-case-менеджменту та переведенням окремих процесуальних відносин у систему електронного документообігу. Однак ЦКП не обмежується виключним використанням технологій; вона характеризується зміною культури та способу мислення правозастосовників, набуттям ними цифрової компетентності; формуванням нових способів і принципів цифрової взаємодії учасників правовідносин тощо.

Незважаючи на чисельність наукових публікацій за тематикою ЦКП, сьогодні відсутнє як єдине розуміння мети та меж ЦКП, так і комплексної стратегії ЦКП, а отже, відсутнім є інтегрований науково-прикладний погляд на проблему, пов'язану із ЦКП. Тож такий рівень наукової розробки цього напрямку не можна визнати достатнім для існуючого запиту щодо концептуалізації цифрової трансформації кримінального провадження та створення доктринального підґрунтя майбутнім законодавчим ініціативам.

Розробка ключових положень (теоретико-прикладного та нормативного характеру) ЦКП України сприятиме систематизації та алгоритмізації державної діяльності у цій сфері. При цьому одним з першочергових питань в контексті ЦКП є формулювання понятійного апарату. Тож відправним аспектом поставленої тематики є концептуалізація поняття цифровізації та цифрової трансформації кримінального провадження. Адже від правильного їх розуміння залежить масштабність здійснюваної модифікації національного кримінального судочинства. Тож ми ставимо перед собою за мету вироблення „оперативного” поняття ЦКП та цифрової трансформації кримінального провадження (ЦТКП).

В сучасному суспільстві „цифрова” термінологія стала надзвичайно популярною. Разом з тим, часто схожі терміни, такі, як „оцифровування”, „цифровізація”, „цифрова трансформація”, а також „діджиталізація” та „діджиталізація” викликають плутанину та призводять до некоректного вживання термінів [1, с. 128].

Оскільки активний розвиток саме інформаційних технологій став основою виникнення таких однойменних процесів і сприв поглибленню їхньої дії на функціонування всіх сфер суспільства, саме інформаційна природа має бути взята до уваги при з'ясуванні змісту відповідних категорій.

Термін „діджиталізація” є транслітерацією англійського „digitalization” та, згідно з визначенням словника, означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язані з використанням цифрових технологій. Слово являє собою спрощену форму більш точного терміну „цифрова трансформація” та є проявом глобальної цифрової революції. Діджиталізація – те ж саме, що і „оцифровування” в перекладі, а „діджиталізація” – це „цифровізація”. Термін „оцифрування” в загальному вигляді означає перетворення всіх паперових документів в електронний (цифровий) аналог. Оцифровування є лише першою фазою цифровізації, яка, за своєю суттю, є більш складним процесом. Як влучно з цього приводу зазначено у сучасній літературі, „...цифрові технології вимагають цифрової інформації, а оцифровування – це лише процес приведення інформації до цифрового формату. Однак для цифрових трансформацій (перетворень) недостатньо лише оцифровування даних” [2]. Діджиталізація, на відміну від діджиталізації, звертає нас не до документів та їх форми, а, в першу чергу, до людини, суспільства, держави. Якщо ми говоримо про популярну фразу „держави в телефоні”, то це якраз і буде найпростіший варіант визначення діджиталізації. Отже, „... цифровізація – явище більш складне та передбачає впровадження цифрових технологій в усі сфери управлінської діяльності, але при цьому не замінює паперові носії, а, в основному, дублює їх” [1, с. 129].

Кабінетом міністрів України, від 17 січня 2018 р. №67-р було ухвалено розпорядження „Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки”. Також, затверджено план заходів щодо її реалізації, в якому було схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Згідно з цією концепцією „Цифровізація” – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Основною метою цифровізації є досягнення цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні [3].

У Енциклопедія інформаційних наук і технологій цифровізація визначається як інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя суспільства шляхом оцифровки всього, що можна оцифрувати. Цифровізація означає комп'ютеризацію систем і робочих місць для більшої легкості та доступності [4]. Цифровізацію загалом можна визначити як процес впровадження цифрових технологій для вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства і держави [2].

Варто зазначити, що більшість визначень поняття цифровізації мають між собою схожість в тому, що цифровізація спрямована на суспільство, на впровадження цифрових технологій, цифрову трансформацію задля полегшення та покращення економічного становища держави.

Цифрові трансформації (як результат цифровізації) – спричинені використанням цифрових технологій зміни в природі людини, її мисленні, життєдіяльності та управлінні [2]. Визначення цифрової трансформації надане в підзаконному нормативному акті: „Цифрова трансформація – діяльність, що має на меті використання цифрових технологій для вирішення традиційних проблем інноваційними способами” [4]. Крізь призму побудови бізнес-стратегій „Цифрова трансформація (англ. digital transformation)” визначається як „трансформація бізнесу шляхом перегляду бізнес-стратегії або цифрової стратегії, моделей, операцій, продуктів, маркетингового підходу, цілей тощо, шляхом прийняття цифрових технологій” [5]; „процес переходу до нових способів роботи і мислення з використанням цифрових, соціальних, мобільних і нових технологій та включає зміну мислення керівництва, заохочення інновацій і нових бізнес-моделей, оцифровку активів і ширше використання технологій для поліпшення досвіду співробітників, клієнтів, постачальників, партнерів і зацікавлених сторін” [6].

Як зазначається у сучасній управлінській літературі „...поняття цифровізація та цифрової трансформації не мають чіткого визначення. Однак, можливо окреслити, що вони між собою пов'язані. Так, цифровізація більш загальне поняття, яке охоплює багато методик, а цифрова трансформація – це процес, завдяки якому організації з використанням цифрових технологій переходять на новий рівень не тільки виробництва, а й відношення між партнерами, клієнтами та працівниками” [7].

Усі три терміни (діджитизація, диджиталізація та цифрова трансформація) означають процеси, що відбуваються всередині системи (у даному випадку) публічного управління, які, за допомогою цифрових технологій, призводять до суттєвих змін. Різниця між ними полягає саме в тому, зміни якого характеру відбуваються. Якщо для оцифрування – це лише перехід від паперового документообігу до безпаперового, для цифровізації – автоматизація більшості процесів у сфері публічного управління для більш зручного та швидкого спілкування між державою та громадянином, то у випадку цифрової трансформації – це перехід до нового рівня взаєморозуміння між державою та громадянином, де на перший план починають виходити не кількісні показники, а якісні, і де пріоритетом є не лише швидкість та доступність двостороннього їх спілкування, а саме дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Без сумніву, цифрова трансформація є вступом до цифрового урядування, яке дуже швидко шириться світом і було визнано одним з основних пріоритетів для всіх країн, що розвиваються за версією ООН [8].

Втім з огляду на етимологічну природу терміну „трансформація”, що говорить про якесь „перетворення”, перехід від старого до нового, зміну якості чогось тощо [9]^{*}, більш правильним є розгляд співвідношення цифровізації та цифрової трансформації як процесу та відповідного його результату. Адже самий такий підхід відводить процесу цифровізації орудійну функцію засобу перетворення суспільства, формування якісно нового рівня способів роботи і мислення з використанням цифрових та інформаційних технологій.

Не вдаючись до глибинного аналізу, посилаючись на вищезазначені та інші сучасні розвідки в цьому аспекті наведемо тези щодо певних цифрових термінопонять у загальносоціальному розумінні.

1) „діджитизація” – те ж саме, що і „оцифрування” в перекладі, а „диджиталізація” – це цифровізація;

2) термін „оцифрування” в загальному вигляді означає перетворення всіх паперових документів в електронний (цифровий) аналог;

3) оцифрування є лише першою фазою цифровізації, яка, за своєю суттю, є більш складним процесом;

4) цифровізацію загалом можна визначити як процес впровадження цифрових та інформа-

^{*} Словник визначає термін „трансформація” як зміну, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь.

ційно-комунікативних технологій для вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства і держави. Необхідним результатом цифровізації є цифрова трансформація, що означає спричинені використанням цифрових технологій зміни в природі людини, її мисленні, життєдіяльності та управлінні. Цифрова трансформація як закономірний результат цифровізації обумовлює перехід до нових способів роботи і мислення з використанням цифрових технологій, адаптацію того чи іншого різновиду діяльності до цифрових реалій.

Екстаполюючи зазначені інформаційні аспекти щодо розуміння термінопонять до царини кримінального провадження з урахуванням специфіки предмету та завдань цієї сфери правового регулювання зазначимо наступне.

Кримінальне провадження як діяльність компетентних суб'єктів щодо розслідування та вирішення кримінальних справ стикається із цифровими технологіями та цифровою інформацією в декількох аспектах. З одного боку, це цифровою „орудійний” сегмент, пов'язаний із об'єктивною необхідністю підвищення ефективності цієї діяльності (розширення застосування цифрових й інформаційних технологій та використання цифрової інформації). З іншого боку, це цифрова специфіка структури злочинності. Адже потужний процес розбудови цифрової ери має наслідком й суттєву трансформацію злочинної діяльності, використання новітніх технологій у злочинний цілях, істотне зростання кібератак тощо. Зазначений чинник обумовлює необхідність цифрової адаптації кримінального процесуального механізму розслідування відповідних злочинів.

З урахуванням органічно властивої для царини кримінального провадження вимоги розумного збалансування публічних та приватних інтересів при реалізації його завдань із неодмінним дотриманням прав та свобод людини та тісного зв'язку застосування у цій царині цифрових технологій із правами та свободами людини, не можна також залишити поза поняттям ЦКП гарантійний аспект. Останній пов'язаний із створенням ефективного нормативного механізму недопущенням порушення цих прав та свобод.

Звісно ці аспекти тісно взаємопов'язані один з одним. Іноді перекликаються, лише їх сукупна реалізація чи врахування в загальному процесі ЦКП взмозі надати яскравий результат – значно підвищити ефективність кримінального провадження.

ЦКП – це багатоаспектне поняття, що в діяльнісному розумінні являє собою процес розумного впровадження (розумне оснащення) цифрових та інформаційних технологій у кримінальну процесуальну форму, що супроводжується адаптацією кримінального провадження до специфіки цифрового середовища (цифрової інформації) та специфіки розслідування кіберзлочинів із дотриманням необхідного балансу між підвищенням ефективності розслідування та судового розгляду та забезпеченням прав та законних інтересів осіб в цій царині. Цифрова трансформація кримінального провадження (ЦТКП) – це закономірний результат процесу ЦКП, якісна визначеність якого характеризується певним рівнем перетворення кримінального провадження, обумовленим переходом до нових способів діяльності з використанням цифрових технологій, адаптацією до специфіки цифрового середовища (цифрової інформації). Необхідним супутником процесу ЦКП є формування релевантних цифрових компетентностей правозастосовників.

Сформульовані визначення ЦКП та ЦТКП є оперативними та потребують подальших наукових розвідок з метою всебічного їх дослідження.

Бібліографічні посилання:

1. Міхровська М. *Діджиталізація, діджиталізація, цифрова трансформація: зміст та особливості*. В: Міжнародний науковий журнал „Грааль науки”, №1, 2021. с. 128-130.
2. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместнік В.В. *Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату*. В: Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, №1, 2018. с. 5-10. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3.

3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України). №67, 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-r#Text>.
4. *Encyclopedia of Information Science and Technology*. Fourth Edition (10 Volumes), IGI Global, June, 2017. 8104 p.
5. Про забезпечення реалізації деяких питань цифрового розвитку (наказ Державного агентства з питань електронного урядування України), №24, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0024883-19#Text>.
6. Цифрова трансформація. https://uk.wikipedia.org/wiki/Цифрова_трансформація.
7. *What is Digital Transformation?* Theagileelephant.com. <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (the date of application: 27.03.2021).
8. Хлебінська О.І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. В: Економіка та держава, №9, 2021. с. 107-111.
9. Трансформація. Словник української мови. <http://sum.in.ua/s/transformacija> (дата звернення: 20.01.2023).

КОМПЛЕКСНІСТЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ ЗАПОБІГАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

ГОЛІНА Володимир,

др. наук, професор, Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса НАПрН України,
ORCID ID: 0000-0001-9166-3472

Summary: One of the main conditions for effective activity of the problem solving of the road safety in Ukraine is a comprehensive approach to the development creation and implementation of a system of measures of motor vehicle offenses prevention. According to the author, confirmed by the world experience of traffic accident prevention, such a condition is the cultural direction.

It meaningfully combines normative and legal regulation (pressure, repression, restrictions, etc.) of relations in the field of traffic with the aim of enforcing traffic rules in Ukraine with prohibitions, prescriptions, incentives of various strategies specially selected for this complex, the measures of which increase and stimulate traffic culture.

Key words: traffic, cultural direction, prevention of motor vehicle offences, comprehensive approach, requirements for complexity, theoretical and applied purpose of the comprehensive approach.

1. За офіційними статистичними показниками України, даними наукових публікацій і експертними оцінками відомих міжнародних інституцій (ВНЗ, Світовий банк та ін.) рівень смертності та/або травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод (надалі ДТП) є достатньо високим, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається вкрай низьким [1]. У передвоєнний 2021 рік в країні було зареєстровано 190746 ДТП, в яких загинуло 3238 і травмовано 29738 осіб [2]. Із 28 звітних видів ДТП патрульної поліції левову долю з них складають порушення правил маневрування, перевищення безпечної і установленної швидкості руху, недотримання дистанції, порушення правил проїзду перехресть, пішохідних переходів, керування транспортним засобом у стані сп'яніння та деякі інші. За видами найбільш трагічних ДТП є: зіткнення транспортних засобів, наїзд на пішохода, наїзд на перешкоду, внаслідок яких отримано смерть і каліцтво, відповідно, 2500 і 25092 особи, тобто (за нескладними авторськими підрахунками) відсоткова частка їх дорівнювала 76% і 84% від загальної лише за цей рік смертності і травматизму від ДТП. Проведені нами узагальнення результатів дослідження архівних кримінальних проваджень, передбачених ст. 286 Кримінального кодексу України (810 справ), розглянутих судами України протягом 2018-2020 років, свідчать, що більшість правопорушників – водіїв мають вищу, середню технічну, середню спеціальну, середню освіту, не судимі, керували транспортним засобом іноземного походження, є їх власниками, психічно здорові, мотивами порушення Правил дорожнього руху в Україні (надалі ПДР) називають такі, як бравата, лихацтво, схильність до ризику, ігнорування обережності, на вмання та ін. Наведені дані (до речі, давно установлені дослідниками) ще раз підтверджують думку, що справа тут не у відсутності культури, хоча не виключено, а у звичному для наших водіїв, пішохідів та інших, часто навмисному, злісному нехтуванні всім зрозумілим, чітким заборонним приписам ПДР. Не соціальну, а технічну культуру слід підвищувати, змусити учасників дорожнього руху підкорятися приписам ПДР. Подолання водійського свавілля, як найбільш небезпечного, бравати, лихацтва, потягів до ризику, ігнорування елементарного для сучасної людини „модусу обережності” можливо, хоча і не просто, за умови рішучого, всебічного, безальтернативного тиску на свідомість, волю, емоції з метою почуттям страху, сорому, совісті (три „с” етики поведінки), сутте-

вих обмежень, матеріальних та інтелектуальних втрат підкорятися вимогам закону. Формується таким чином культурологічна концепція приборкання свавілля на дорогах.

2. Культурологія дорожнього руху, або культурологічний напрям запобігання автотранспортним правопорушенням, з різними теоретико-прикладними засадами і аспектами, стали інтенсивно розроблятися у 70-80-х роках XX століття у зв'язку з бурхливим бумом автомобілізації у країнах світу і відчутними несприятливими наслідками (аварійність, смертність, травматизм, економічні витрати тощо). На міжнародному і національних рівнях створюються засади далекоглядної за своїми кінцевими цілями політики від поетапного скорочення до vision zero смертності і травматизму від ДТП. У подальшому країни ЄС пройшли шлях поступової розробки і впровадження ідей культурологічного напрямку, першим етапом якого були деліктолізація і криміналізація низки правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. Крім того, ускладнювалися процедури, пов'язані з отриманням водійських посвідчень, підвищувалися вимоги до обов'язковості дотримання правил безпеки при перевезенні пасажирів та багато іншого. Як вже неодноразово висловлювалося; сучасна теоретико-прикладна культурологія дорожнього руху повинна виходити з нагальних потреб практики – знаходження і впровадження ефективного на даний історичний момент теоретико-прикладних розробок радикального напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням. Радикалізм напрямку визначається тим, що він примусово (а не еволюційно) формує культуру, а точніше технічну „культуру дорожнього руху через вплив на свідомість” і волю його учасників, особливо водіїв, санкціонованих нормативно-правових заходів і засобів за формулою: „санкція/ стягнення/ обмеження → свідомість, воля, емоції особи → технічна культура”. Цільові установки страху перед законом (а страх перед законом, за словами Ч. Беккарія, „благодатний”), його справедливими вимогами і наслідками вразі його недотримання, неминучість юридичної і моральної (етичної) відповідальності у культурологічному контексті не звужує, як декому уявляється, свободу, права, інтереси громадян, а розширює можливості і спроможності внутрішнього контролю і уваги до дотримання ПДР. З роками при підтримці держави, суспільства, міжнародних практик це стане імперативом особистої поведінки учасників дорожнього руху. Однак цей культурологічний напрям обов'язково потребує активного супроводження заходами, засобами, пристроями зовнішнього контролю, які б змушували учасників дорожнього руху сталої постійно бути „напоготові”.

3. Означене супроводження, а точніше невід'ємна (але змінювана, корегована) обов'язкова складова культурології дорожнього руху є нічим іншим набором спеціально відібраних і цілеспрямованих на об'єкт приписів. Комплекс мислиться як сукупність заходів і засобів, що складають єдине ціле, спрямованих на певний об'єкт/ предмет діяння. Ознаки „сукупність” і „єдине ціле” означає, що конкретний комплекс має кількісно („сукупність”) і якісні („єдине ціле”) показники. Такими, на нашу думку, можуть бути: обсяг заходів і засобів; складовий їх набір; суб'єктність.

Обсяг комплекстності заходів при чітко уявленому чи уявлених об'єктах (домінуючий на даний момент запобіжної діяльності) означає кількісну їх (заходів) визначеність, мінімальну, але достатню чисельність для розв'язання актуального за задумом завдання і досягнення цілі. У цьому зв'язку А.П. Закалюк стверджував, що при здійсненні заходів запобігання злочинним проявам має бути оптимально реалізований кримінологічний принцип „відповідність”, який полягає в тому, що кожному криміногенному чиннику повинен відповідати передбачуваний тут запобіжний захід (комплекс заходів). Останній визначається таким чином, щоб забезпечувати достатній запобіжний вплив стосовно цього чинника з метою відвернення його дії [3, с. 186].

Складовий набір заходів, щоб бути комплексом, формується в залежності від природи криміногенності об'єкта запобіжного впливу, його уразливих властивостей. Як зазначалося вище, домінуючим об'єктом культурологічного запобіжного напрямку, є, на сьогодні, людський фактор, а точніше – його свідомість, воля, емоції. Виходить, що запобіжний комплексний набір, творчо складений шляхом продуманого, виваженого відбору з міжнародного і національного арсеналу заходів і

засобів, приречений бути максимально націлений на ці делікто/ кримінально-рушійні соціально-психологічні чинники.

Принцип відповідності закладений і у такий компонент комплексності як суб'єктність. Суб'єкт запобіжного впливу – це джерело фізичної чи/або інтелектуальної предметно-практичної діяльності, який відбудовує її згідно зі своєю компетенцією, ресурсним забезпеченням, організаційно-управлінськими принципами субординації і координації, у зв'язку з чим мають права, несуть обов'язки і відповідальність за повноту і якість реалізації запланованих завдань і заходів [4, с. 151]. Комплексна суб'єктність має за своїм відбором і спрямуванням відповідати заздалегідь створеному комплексу заходів і стратегічному задуму. Комплексна суб'єктність відкидає механічний, а тим більше відомчий склад суб'єктів, і завбачає професіоналізм і спеціалізацію виконавчих суб'єктів. Ця вимога стосується як розробників комплексних заходів, так і контролюючих органів.

4. Комплексний підхід до вирішення теоретико-прикладних аспектів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні – це не тільки сукупність запобіжних заходів і засобів, об'єднаних у єдине ціле і спрямованих на ключовий за стратегічним замислом об'єкт, але й командна робота й колективна відповідальність і зацікавленість у досягненні позитивних результатів. За досвідом Ірландії (як приклад), яка добилася помітних успіхів у сфері безпеки дорожнього руху, комплексний підхід до вирішення завдання суттєвого скорочення смертності і травматизму від ДТП, спирається на ґрунтовні принципи державної політики, зокрема: політична прихильність; наукова обґрунтованість; обмін даними між зацікавленими суб'єктами запобігання автотранспортним правопорушенням; застосування інновацій при здійсненні заходів і приписів; партнерства; забезпечення необхідного фінансування; активне втручання правоохоронних органів; широка медіа підтримка державної політики та ін. Швеція – країна, яка є світовим лідером забезпечення безпеки дорожнього руху, здійснюючи з 1967 року амбітну стратегію Vision Zero, покладає відповідальність за досягнення такої мети не тільки на безпосередніх учасників дорожнього руху, але й на тих суб'єктів, які: проектують транспортну систему; управляє транспортними потоками; виробляє транспортні засоби; приймає законодавство у цій сфері [5, с. 56-58].

Бібліографічні посилання:

1. *Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року*. В: Урядовий кур'єр, № 24, 2020. 04 листоп.
2. *Звіт Національної поліції про результати роботи у 2021 році*. https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf.
3. Закалюк А.П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика*. У 3 кн., кн. 3, Практична кримінологія. Видавничий Дім „Ін Юре”, Київ, 2007. 320 с.
4. *Теоретические основы предупреждения преступности*. Юрид. лит, Москва, 1977. 256 с.
5. Колодяжний М.Г. *Стратегія Vision Zero: уроки для України*. Право, Харків, 2022. 300 с.

ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

ГОРЛАЧУК Олексій,

канд. наук, судовий експерт, Тернопільський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України,
ORCID ID: 0000-0001-8982-2438

Summary: The constituent elements of the country's economic security, the factors that affect this process, as well as the factors that most destabilize its provision are considered. It was found that the latter include economic crimes, and one of the means of combating them is a forensic economic examination, which, as an effective tool of the judicial system, exerts indirect influence, and its results, subject to compliance with certain requirements, can have a preventive effect in reducing violations in the field of economics.

Key words: economic security, forensic economic examination, economic crimes, corruption, shadow economy.

Державотворчі процеси на зламі XX-XXI століть зумовили фундаментальні соціально-економічні трансформації у всіх сферах життєдіяльності (матеріальне виробництво, наукова, аксіологічна, політична та соціальна сфера) вітчизняного соціуму. Серед них базовою є економічна сфера (матеріальне виробництво), котра є передумовою у забезпеченні економічної безпеки. В свою чергу остання, як підсистема, належить до системи сукупності взаємопов'язаних елементів вищого рівня – національної безпеки, котра уможливорює державотворчі процеси та життєдіяльність нації як етносу.

Згідно Закону України „Про національну безпеку України” політика держави у сфері національної безпеки серед численних її напрямків (воєнна, зовнішньополітична, державна, інформаційна, екологічна безпека та ін.) передбачає також і економічну складову, забезпечення якої визначено Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року, науковий супровід якої здійснює Національний інститут стратегічних досліджень та Національна академія наук України [4; 5].

Згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки категорія „економічна безпека” визначається як стан національної економіки, котрий забезпечує стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечує високий рівень конкурентоспроможності на світовому ринку, що в загальному дозволяє забезпечити стає та збалансоване зростання національної економіки. Складовими елементами економічної безпеки є численні та різноманітні її складові, до яких належать виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека [3]. Вони є змінними величинами, а вектор їх зміни (зниження або ж підвищення) безпосередньо впливає на загальний її рівень.

В загальному для оцінки економічної безпеки використовується такий важливий показник як інтегральний індекс економічної безпеки, який включає дев'ять середньозважених субіндексів (вони є складовими економічної безпеки): виробнича безпека, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна та фінансова безпека. Крім цього, при розрахунку вищезазначених субіндексів використовуються дані оцінки більше ніж 130 окремих індикаторів, які отримують на основі статистичних даних та даних опитування респондентів [3].

В контексті вищенаведеного зазначимо, що в економічній площині від технологічного рівня та обсягів виробництва, пропорцій розподілу національного доходу – вони визначають такі дві насту-

пні стадії як обмін та рівень споживання матеріальних благ – залежить добробут населення та економічна безпека країни. Виходячи з цього, до основних факторів економічної безпеки країни відносяться її географічне розташування, наявність природних ресурсів, потенціал промисловості та сільського господарства, демографічні показники та інші.

Дестабілізуючий вплив на стійкість функціонування економічної системи зумовлюють багато факторів, однак найважливішими серед них в сучасних умовах є економічні правопорушення. Їх наслідки оцінюються для держави фінансовими втратами в мільярдах гривень, що значно зменшує фінансові можливості у реалізації важливих соціально-економічних проєктів, наприклад, техніко-технологічне переоснащення галузей промисловості, у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення, розвитку культури та багатьох інших. За таких умов економічна система є розбалансованою та не в змозі повноцінно функціонувати в силу товарно-грошових диспропорцій в економіці: створюється значна нестача грошової маси, яка в нормальних умовах повинна відповідати товарній масі тощо.

Діяльність судово-слідчих органів, котра направлена на протидію та запобігання економічним порушенням, з метою отримання достовірної доказової інформації (в якості підтвердження або ж спростування обставин справи) в процесі їх розслідування у великій мірі потребує спеціальних знань фахівців, які проводять судові економічні експертизи за їх широким видовим складом.

Економічна безпека як складна соціально-економічна категорія зазнає впливу значної кількості екзогенних (кон'юнктура на світовому ринку та його сегментах, політика міжнародних фінансово-кредитних установ та організацій (наприклад, МВФ, МБРР)) та ендогенних факторів (рівень державного регулювання економіки, економічні традиції господарювання), а відтак завжди знаходиться у динамічному стані. Особливо це стосується сучасних умов розвитку національних господарств, за яких глобалізаційні процеси формують надзвичайно тісну взаємозалежність та взаємодію національних економік стосовно обігу капіталу та інвестицій, купівлі-продажу інформаційних технологій та ін.

До найбільших внутрішніх загроз (внутрішні фактори) економічній безпеці відноситься тіньова економіка та корупційні схеми, способи здійснення яких постійно удосконалюються та ускладнюються, а матеріальні збитки для суспільства на сьогодні є найбільшими.

В умовах неврегульованої ринкової економіки, до якої належить і наша вітчизняна економічна система, особливого велику загрозу для економічної безпеки створює: 1) тіньова економіка як діяльність, котра є прихованою від контролю та оподаткування; 2) корупція (різноманітні схеми її здійснення). Для прикладу, рівень тіньової економіки у 2010-2021 роках коливався в межах 28-36% від рівня ВВП (для порівняння: в деяких країнах Східної Європи він становить 23%-30% ВВП, в середньому по ЄС – 18%, у США, Канаді та Японії – 6%-10% ВВП) [1]. Форми її прояву є різноманітними, оскільки форми прояву економічних відносин також відбуваються у різних формах: ухилення від сплати податків, незаконна приватизація державного майна, незаконне використання природних ресурсів, виробництво не облікованих товарів із їх подальшою реалізацією, нелегальні зовнішньоекономічні операції, збільшення витрат за рахунок завищення вартості придбаних товарів, відмивання незаконно отриманих доходів є економічними порушеннями тіньової економіки [6, с. 129].

Відповідно, результати тінізації економічних відносин у їх причинно-наслідковому зв'язку зумовлюють розвиток несприятливих соціально-економічних процесів в державі: несплата податків, загострення соціальних проблем, неможливість проведення виплат в повному обсязі (пенсій, заробітної плати, різних видів соціальних допомог), пригнічення обігу капіталу, руйнація виробництва, безробіття, деградація продуктивних сил країни, деморалізація населення [2, с. 99]. В загальному це призводить до деградаційного впливу на державотворчі процеси.

Досить поширеним способом, до якого вдаються недобросовісні суб'єкти господарювання

полягає у маніпулюванні цінами при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, що стосується трансфертного ціноутворення. В результаті таких маніпуляційних дій певні суми опиняються у низько податкових юрисдикціях (Ірландія, Віргінські острови та ін.) [7].

Не менш дестабілізаційними за наслідками свого впливу на економічну безпеку є корупційні дії. Як і в міжнародному масштабі у вітчизняній економіці корупційні схеми створюють загрозу в енергетичному секторі, у сфері управління державними фінансами, у сфері проведення державних закупівель, в податковій, митній сфері. До речі, тіньова економіка та корупція є взаємопов'язаними та посилюють одна одну: як корупція може зумовлювати „тінізацію” економічних відносин, так і прихована економічна діяльність є зацікавлена у поширенні корупційних дій для проведення такої діяльності.

Виходячи з того, що складові елементи економічної безпеки є тісно взаємопов'язаними між собою, утворюють тісні кореляційні зв'язки (наприклад, продовольча, демографічна, виробнича, або ж виробнича та енергетична, або ж будь-які їх поєднання), з метою забезпечення високого рівня економічної безпеки країни необхідна сукупність дієвих заходів щодо сприятливої політики демографічного піднесення (буде стосуватися, безперечно, культурної сфери), забезпечення максимального рівня енергетичного самозабезпечення шляхом стимулювання у використанні альтернативних джерел відновлювальної енергії та ін.

Протидія економічним порушенням має стосуватися в більшій мірі не форми покарання за їх здійснення, а заходів превентивного характеру (в цьому випадку результати судової економічної експертизи можуть мати саме такий характер), які будуть мати найбільшу ефективність з огляду на причинно-наслідковий зв'язок. Якщо розглядати ці заходи в економічній площині, то їх можна відобразити у вигляді тріади і полягати вони будуть у наступному:

- стратегія функціонування економіки: пріоритет в орієнтації вітчизняного виробництва (сільськогосподарства, промисловості) на внутрішній ринок з метою створення самозабезпечення основними продуктами харчування, а також товарами народного споживання. Саме така стратегія забезпечуватиме найвищий рівень економічної безпеки;

- організаційний аспект: створення сприятливих економічних умов для суб'єктів господарювання усіх форм власності та організаційних форм із переважанням державної форми власності. Глобалізація економічних відносин, а відтак і посилення, поряд із позитивними, несприятливих екогенних факторів економічної безпеки зумовлюють об'єктивну необхідність у наявності аналогічного за своєю силою протидіючого фактора, який повинен знаходити своє відображення у ефективному та зваженому державному впливі. Між іншим, державне регулювання в країнах Європейського Союзу має досить жорсткий директивний характер (в найбільшій мірі це стосується САП (спільної аграрної політики) країн Європейської спільноти, якою регламентуються обсяги виробництва для фермерських господарств);

- правове забезпечення: розроблення дієвої, ефективної нормативно-правової бази як регулятора оптимального функціонування вітчизняної економічної системи.

В контексті вищезазначеного судова економічна експертиза в цьому процесі займає, звичайно, своє відоме і цілком заслужене місце. Зважаючи на різні рівні забезпечення економічної безпеки, даний вид судової експертизи здійснює це опосередкованим способом на рівні судово-правової системи як один із її інструментів та достовірних джерел інформаційних доказів при розслідування правоохоронними органами економічних злочинів. Результати проведення судових економічних експертиз можуть бути використані правоохоронними органами в якості превентивних заходів у практичній діяльності суб'єктів господарської діяльності, в яких були зафіксовані дані економічні порушення.

Бібліографічні посилання:

1. Ближче до світла. Як вивести економіку України з тіні в умовах війни. <https://www.rbc.ua/ukr/news/blizhe-svetu-vyvesti-ekonomiku-ukrainy-teni-1655737514.html>.
2. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник. Живко З.Б. та ін. Видавець Чабаненко Ю.А., Черкаси, 2019. 240 с.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 №1277. <https://ips.ligazakon.net/document/me131588>.
4. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
5. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n004-8525-21#Text>.
6. Скорук О.В. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. Економіка та суспільство. 2017. Випуск №11. с. 127-131 https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/20.pdf.
7. Що таке тіньова економіка та скільки вона „краде” від ВВП. <https://kse.ua/ua/community/stories/shho-take-tinova-ekonomika-i-skilki-vona-krade-vid-vvp/>.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ЧИННИХ НА ТРАНСПОРТІ ПРАВИЛ В УКРАЇНІ

ДАНИЛЬЧЕНКО Юрій Броніславович,

др. наук, доцент, Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
ORCID ID: 0000-0002-2642-5053

Summary: The thesis is devoted to analyze of the peculiarities of determining the violation of the rules on transport in Ukraine (Art. 291 of the CC). Attention is drawn to cultural and psychological (insufficiently high level of legal culture in the field of participation in road traffic, insufficiently formed traditions of using bicycles, the factor of „defense consciousness”), as well as infrastructural-urbanistic and organizational-management factors. Their description has been provided.

Key words: traffic, transport, safety, violation, determination, factors.

Порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України) – вельми поширене кримінальне правопорушення в Україні. Щорічно таких порушень реєструються десятки й сотні. Специфікою юридичного складу порушень чинних на транспорті правил є те, що він є загальним по відношенню до низки спеціальних і, перш за все тих, що передбачені ст. ст. 276 (порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту), 286 (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами), 286-1 (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння) 287 (випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації) КК України. У зв'язку з цим до обсягу передбачених ст. 291 КК України кримінально протиправних діянь потрапляють здебільшого діяння водіїв немеханічних (у розумінні Правил дорожнього руху [1]) транспортних засобів (велосипедів, електросамокатів, гіроскутерів, сігвеїв і т.п.), а також маломірних водних суден, гужового транспорту, пішоходів. Це – вельми широка категорія учасників дорожнього руху, які, водночас, з огляду на низку факторів, часто виявляють недбалу, самовпевнену поведінку, що призводить до серйозних наслідків – аж до заподіяння смертей.

Детермінаційний комплекс цих кримінальних правопорушень виявляє предметно-практичну приналежність до факторів необережної злочинності. Особливості спричинення та зумовлення необережних злочинів, слушно наголошував А.П. Закалюк, проявляються не у системі, структурі та механізмі їх детермінації, а у змісті та у змінній (посиленій або послабленій) обумовлювальній ролі основних груп її елементів, зокрема у співвідношенні груп елементів, що належать середовищу й особі [2, с. 685]. При цьому для необережних кримінальних правопорушень традиційно вагомо детермінаційну роль відіграють саме суб'єктивні чинники, змістом яких є самовпевнене чи недбале ставлення до об'єктивних компонентів конкретних ситуацій. У кримінології такі суб'єктивні фактори прийнято зводити до так званої легковажно-безвідповідальної мотивації.

Щодо ж до так званих автотранспортних злочинів, то примат суб'єктивних чинників, властивий для необережної злочинності загалом, порушується специфічними об'єктивними факторами. Так, К.О. Полтава безпідставно підкреслює, що особливість детермінації автотранспортної злочинності полягає у великому значенні умов вчинення цих злочинів, що мають об'єктивний характер. У цих злочинах об'єктивні чинники, які знаходяться поза волевиявленням злочинця, займа-

ють настільки помітне місце, що навряд чи існують ще будь-які інші злочинні прояви, процес вчинення яких зумовлювався б настільки сильно чинниками об'єктивного характеру. По-перше, автотранспортні злочини є результатом створення аварійної ситуації, що виникає у процесі складної взаємодії кількох учасників дорожнього руху між собою і з обставинами, що визначають об'єктивну обстановку руху. По-друге, у процесі вчинення автотransпортних злочинів взаємодіють процеси й явища соціального, технічного і природного характеру (хоча останні лише опосередковано впливають на дії учасників руху, що призводять до створення аварійної ситуації). Адже ізолювати дії водія і розглядати їх у відриві від конкретної ситуації, об'єктивних умов руху та поведінки інших учасників руху неможливо. Цим фактом, власне, й пояснюється специфіка механізму вчинення необережних злочинів, яка багато в чому зумовлюється ситуативним характером їх вчинення та складною взаємодією численних учасників дорожньо-транспортної пригоди [3, с. 184]. Також специфіку автотransпортних злочинів зумовлює й той факт, що їх вчиненню можуть сприяти і дії потерпілого (потерпілих) [3, с. 186].

Водночас детермінація саме кримінально протиправних порушень чинних на транспорті правил має і свою специфіку. Остання зумовлена, по-перше, здебільшого характеристикою осіб злочинців, які здебільшого не є спеціальними суб'єктами кримінальних правопорушень, не володіють особливими знаннями і навичками у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту та, по-друге, обставинами збройної агресії, які формують соціально-психологічні комплекси безпекової домінантності, відсуваючи на другий план значущість вимог правових режимів неочевидно-вітального, фоново-урбаністичного значення. Саме до останніх відносяться чинні на транспорті правила, що забезпечують рух, а також нормативно-правових актів, норм і правил виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів.

Аналіз слідчої, судової практики, стану правового регулювання відносин за участю вказаної категорії учасників дорожнього руху, а також стану інфраструктурного забезпечення руху транспортних засобів в містах, існуючих в українському суспільстві урбаністичних традицій, узвичаєнь дозволяє зробити деякі узагальнення щодо основних груп детермінант, які зумовлюють поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 291 КК України взагалі та в умовах збройного конфлікту, зокрема.

Культурно-психологічні фактори – група детермінант злочинності, які виражаються у складових докси – буденної масової свідомості, як оператора культури конкретного суспільства, соціальної групи (субкультури), а також в індивідуальних структурах психіки (диспозицій, установки, досвід, безсвідомі конструкти тощо). Ці фактори мають чи не найбільш складну етіологію, феноменологію з усіх тих, що зазвичай потрапляють до поля зору кримінологів. Водночас вони ж виявляються й найбільш інтенсивними у сенсі функціонування всього детермінаційного комплексу тих чи інших соціальних практик, в тому числі й злочинності. Свідомо виносячи за дужки опис загальнотеоретичних підстав дослідження цих факторів щодо порушення чинних на транспорті правил, можемо вивести декілька їх груп, що, на нашу думку, складають вагоме детермінаційне підґрунтя їх відтворення, а саме:

а) недостатньо високий рівень правової культури у сфері участі у дорожньому русі. Буденна правосвідомість значної кількості громадян не містить констелятивних зв'язків між статусом пішоходів, водіїв велосипедів, самокатів (зокрема, електросамокатів) і подібних до них транспортних засобів з електричним двигуном малої потужності та статусом учасників дорожнього руху, що накладає істотні обмеження, унормовує правила поведінки на дорогах. Наприклад, рух електросамокатом, велосипедом по тротуару всупереч вимогам Правил дорожнього руху часто сприймається громадянами як норма, не викликаючи ані правової реакції щодо припинення подібних дій, ані бодай обурення;

б) недостатньо сформовані традиції керування велосипедами як одним з найдоступніших,

екологічно чистих, а тому й найпоширеніших у країнах Європі транспортних засобів. Принагідно зауважимо, що близько 70% всіх кримінальних проваджень та судових вироків за ст. 291 КК України – це саме випадки порушення чинних на транспорті правил особами, які керують велосипедами. Так, наприклад, громадянка К., не маючи на велосипеді додаткового сидіння, обладнаного надійно закріпленими підніжками, ліхтаря (фари) в темну пору доби перевозила на багажнику велосипеда малолітню М. та на рамі велосипеда малолітнього Б. На одній з ділянок доріг К., знехтувавши заходами безпеки дорожнього руху, не врахувала дорожню обстановку, не вибрала безпечну швидкість руху, та, не впоравшись із керуванням, допустила падіння велосипеда разом із вказаними малолітніми дітьми на асфальтоване покриття проїжджої частини, внаслідок чого малолітня М. від отриманих тілесних ушкоджень (відкрита непроникаюча черепно-лицьова травма у формі перелому основи черепа з забійною раною в лівій заушній ділянці з синцем, забій головного мозку, субарахноїдального крововиливу (скупчення крові під м'якою мозковою оболонкою), крововилив у шлуночкову систему головного мозку та ін.) померла [4]. І таких прикрих випадків чимало. Вочевидь, „велосипедна культура” є достатньо низькою (а надто у невеликих населених пунктах, селах й селищах), тільки-но починає оформлюватись за канонами, наближеними до країн Європейського Союзу, в тому числі й в інфраструктурному контексті;

в) так звана „оборонна свідомість”, що активізується в умовах збройного конфлікту, серед іншого формує психологічну установку на виживання, захист вітальних інтересів та домінують персоніфікованих благ (здебільшого у осіб, безпосередньо не залучених до бойових дій). Цей фактор виявляється актуальним для громадян, які опиняються у зоні бойових дій та вимушені або рятуватися втечею, або, залишаючись на небезпечній території, підлаштовуватись під перманентні агресії життю та здоров'ю від вражаючих факторів бойового характеру. Вказані обставини й зумовлюють означену вище психологічну установку й домінують персоніфікованих благ. В таких обставинах правила дорожнього руху виявляються далеко навіть не другорядними, а практично неважливими нормативами, нехтування якими легітимізується через апелювання до небезпечної обстановки життєдіяльності.

Інфраструктурно-урбаністичні фактори репрезентують недостатню облаштованість населених пунктів для забезпечення безпечного руху водіїв велосипедів, електросамокатів, сігвейв і подібних їм транспортних засобів. Щороку близько 2 тис. дорожніх пригод стається за участю велосипедистів та водіїв самокатів. Однією з ключових умов такого стану речей є рух водіїв вказаних транспортних засобів або автошляхами, або тротуарами.

Організаційно-управлінські фактори: 1) недостатній контроль з боку уповноважених суб'єктів за користування транспортними засобами (в т. ч. за маломірними судами); 2) запізніле унормування вимог забезпечення безпеки при керування велосипедами, електросамокатами тощо. Лише у 2018 р. у Держаних будівельних нормах з'явилися вимоги до облаштування велосипедної інфраструктури (В.2.3-5:2018 „Вулиці і дороги населених пунктів” – обов'язкове облаштування велосипедних смуг і доріжок при проектуванні нових, реконструкції або капремонті існуючих вулиць і доріг в населених пунктах). І, ясна річ, впровадження цих норм у життя при реконструкції населених пунктів потребує достатньо значного і часу, і фінансових впливань. Враховуючи ж фінансовий тягар, який Україна змушена нести від війни через неспровоковану агресію російської федерації, терміни впровадження у життя проєктів, заснованих на нових будівельних нормах, здатних вивести безпеку дорожнього руху на якісно новий рівень, ще більшою мірою віддаляються. Водночас переконані, що проєктування робіт щодо повоєнного відновлення міст України має неодмінно відбуватись з урахуванням найкращих світових зразків до облаштування безпечного простору для руху велосипедів, самокатів, інших самобалансуючих транспортних засобів. Стратегії відбудови та розвитку міст обов'язково мають включати велосипедні концепції. Успішність реалізації цього кроку не в останню чергу залежить.

Вказані фактори не є вичерпними. Проте дозволяють сформувати уяву про специфіку детермінації порушень чинних на транспорті правил та окреслити у найбільш загальних контурах стратегічно важливі напрями в організації протидії їх поширенню.

Бібліографічні посилання:

1. *Про Правила дорожнього руху*, постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. №1306. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.
2. Закалюк А.П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика*, у 3-х кн. Кн. 2, Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Видавничий Дім „Ін Юре”, К., 2007. 712 с.
3. Полтава К. О. *Специфіка детермінації автотранспортної злочинності*. В: *Право і суспільство*, №6, 2012. с. 183-187.
4. *Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області. Справа №733/311/22*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106447753>.

ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ АНОМІЇ

ДЕНИСОВ Сергій,

др. наук, проф., Харківський національний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-1218-0016

ТИМЧУК Олексій,

канд. наук, доцент, Національний університет
„Запорізька політехніка”, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-7287-8945

Summary: It is emphasized that the most important indicators of social anomie in its Durkheimian version are deliberate murders, suicides and corruption. The index of deliberate murders and the index of suicides together make up the index of violence, which characterizes the scale of social pathology. According to the violence index, the worst situation in the world is recorded in Lesotho, South Africa and Guyana. Minimal social pathology in three Asian countries - Indonesia, Jordan and Brunei. The situation in Ukraine is difficult both in terms of the index of violence and the index of corruption.

Key words: criminology, sociology, society, deviation, anomie, murder, suicide.

Поняття „аномія” в сучасному розумінні вперше використав у 1885 р. французький філософ Ж.М. Гюйо, який розглядав аномію як позитивне суспільне явище, прояв індивідуальної свободи та оригінальності. Детальний аналіз аномії здійснив відомий французький соціолог Еміль Дюркгайм, який у цілому під аномією розумів недостатній ступінь регуляції суспільством поведінки індивідів, тобто надавав їй негативного сенсу. У своїй праці „Про розподіл суспільної праці” (1893 р.) цей учений оцінював аномію як одну з форм аномального розподілу праці, коли він не призводить до соціальної солідарності. У концепції Е. Дюркгайма аномія може бути двох видів – короткочасна (у період кризи) і хронічна, властива бізнес-середовищу. Французький соціолог вважав, що сучасне йому європейське суспільство перебуває в стані аномії: „Криза і стан аномії в промисловому світі не тільки постійні явища, але навіть, можна сказати, нормальні” [1]. Короткочасна аномія, на думку Е. Дюркгайма, носить, скоріше, тимчасовий характер, оскільки виникає в момент переходу від суспільства з механічною до суспільства з органічною солідарністю і виражає „функціональну неузгодженість”.

Найбільш ефективним засобом протидії поширенню аномії в суспільстві Е. Дюркгайм вважав моральне виховання. Хоча погляди Е. Дюркгайма і зазнавали критики, основна думка про те, що соціальна дезорганізація, тобто стан суспільства, коли культурні цінності, норми та соціальні взаємозв'язки відсутні, слабшають або суперечать один одному, є причиною девіантної поведінки, і в наш час вважається загальноновизнаною.

Праці Е. Дюркгайма створили основу для подальшого вивчення аномії. Ці проблеми знову потрапляють у поле зору соціологів після світових воєн, а також значних економічних і соціальних криз. Зокрема, інтерес до майже забутої дюркгаймівської концепції відродився після виходу у 1938 р. статті видатного американського соціолога Роберта Мертон „Соціальна структура та аномія”. Він суттєво трансформував погляди Е.Дюркгайма на аномію [2, с. 284-289]. Причину виникнення аномічних ситуацій Р.Мертон вбачає в певних умовах людського середовища, у межах якого він виділяє соціальну та культурну структури. Культурна структура являє собою комплекс тих цінностей і норм, які вказують на поведінкову орієнтацію членів суспільства або груп, а під соціальною

структурою припускається той комплекс суспільних взаємин, у якому існують члени суспільства або групи. Р.Мертон зазначав, що в американському суспільстві (деякою мірою й в інших індустріальних суспільствах) загально визнані цінності наголошують на матеріальному успіхові, а засобами, які ведуть до нього, вважаються самодисципліна й наполеглива праця. Насправді ж такі сподівання не витримують випробування досвідом, тому що більшість тих, хто перебуває в невідповідному становищі, мають досить обмежені можливості для просування вгору або й узагалі жодних. Таким чином, ті, хто не „досягає успіху”, вважають, що їм не судилося зробити матеріальний поступ. За такої ситуації ці невдахи відчують велику спокусу просунутися вгору будь-якими засобами, включаючи незаконні. Отже, згідно з Р. Мертоном, девіантна поведінка – це побічний продукт економічної нерівності. Таким чином, для Р. Мертона аномію створює саме обмеженість наявних засобів досягнення поставленої мети, тобто проблема зміщується з відсутності регулювання в сучасному індивідуалістичному світі, як і в Е. Дюркгайма, – до соціальної нерівності в суспільстві споживання.

Після виходу публікацій Р. Мертона теорія аномії домінувала в кримінологічній літературі протягом 50-60-х рр. XX ст., а пізніше спостерігалось певне зниження інтересу до цієї концепції. Чергове „відродження” теорії аномії відбулося у 80-90-х рр. XX ст. Зокрема, спираючись на теорію аномії, Дж. Блау та П. Блау (1982 р.) на макрорівні вивчали зв'язок між нерівністю та насильницькими злочинами в США. Ці вчені зважають на те, що значна економічна і соціальна нерівність може збільшити злочинність у демократичних суспільствах. Крім того, розвиваючи ідею Е. Дюркгайма про те, що нерівні можливості можуть призвести до аномії, зазначені американські кримінологи стверджують, що надмірна соціально-економічна нерівність може породжувати повсюдну відсутність спільних норм, невдоволення та розчарування [3].

Масова аномія в пострадянських країнах має істотну специфіку. Політичні та соціально-економічні реформи супроводжувалися зміною ціннісних орієнтацій та радикальною зміною законодавства. Співіснування колишньої нормативно-ціннісної системи і нової супроводжувалося конфліктами, моральними колізіями, дезорганізованістю в суспільстві. На думку Ю. Шайгородського, аномія виявляється передусім у падінні моралі, у втраті „еталонності” ціннісної системи старшого покоління, у неповазі до закону, у поширенні правопорушень і жорстокості. Українське суспільство все ще перебуває в стані ціннісного „вакууму” [4, с. 22]. У країнах, де зміна ціннісно-нормативної системи пов'язана зі значним погіршенням соціально-економічної ситуації, наслідки аномії є набагато важчими: спостерігається суттєве зростання різних форм девіантної поведінки, високий ступінь песимізму, цинізму, недовіри до політичних інститутів. Знання кримінолог В. Дрьомін, аналізуючи ситуацію в Україні, наголошує на соціальній аномії, деформації цінностей на індивідуальному та колективному рівнях, відвертому правовому нігілізмі. Вирішення проблеми стримування злочинності пов'язано з формуванням особливого морального клімату суспільстві, унаслідок чого будь-який злочин у громадській свідомості має проявляти себе як антицінність. У протилежному випадку, на думку В. Дрьоміна, слід визнати, що Р. Мертон мав рацію, стверджуючи, що такі дисфункціональні явища, як злочинність, деморалізація, психічні розлади тощо виявляються, по суті, нормальними реакціями на ненормальне середовище [5, с. 238]. Ці процеси ілюструють дослідження вчених на предмет специфічних проявів аномії в пострадянських суспільствах.

Відомі українські кримінологи О. Литвинов та Ю. Орлов, аналізуючи формування фронтів у національному вимірі, зазначають, що гостро аномійні суспільства можна віднести до таких у зв'язку з: а) транзитивними станами; б) іманентною (історично зумовленою) аномійністю; в) активним соціальним сприйняттям ефектів постмодерну. На думку цих учених, в українському суспільстві поєднуються й елементи транзитивності, і іманентної, і постмодерної аномійності. Перша (транзитивна аномія) визначається загалом відомими процесами руйнації комуносоціалістичного метанаративу, намаганнями долучитися до капіталістичної, ліберально-демократичної традиції. Дру-

га і третя – суперечностями соціально-часових розривів [6, с. 96].

У цілому теорію аномії можна вважати однією з доволі переконливих спроб пояснення девіантної поведінки, включаючи й злочинність. Проте важливим завданням кримінології є не лише теоретико-методологічний аналіз аномії, але й спроба її емпіричної верифікації, зокрема встановлення індикаторів ступеня аномійності конкретного суспільства (держави). Аномія як така продукує різні форми девіантної поведінки, проте найбільш важливими індикаторами соціальної аномії в її дюркгаймівській версії є, на наш погляд, умисні вбивства, самогубства (хоча не всі суїциди, власне, аномічні) та корупція. Індекс умисних вбивств та індекс самогубств (кількість цих дій на 100 тис. жителів) у сукупності складають індекс насильства, який характеризує масштаби соціальної патології суспільства. Іноді показниками аномії вважають ще й деякі інші соціальні індикатори, зокрема, вживання алкоголю на душу населення, кількість осіб, які вживають наркотики, кількість розлучень, кількість абортів, підліткову вагітність та деякі інші. Проте, на наш погляд, такі показники не є релевантними, оскільки або взагалі не характеризують аномію (аборти) або можуть бути пов'язані з нею лише побічно (наркоманія, розлучення).

За індексом насильства найгірша у світі ситуація фіксується в африканських Лесото (132) і ПАР (57) та в південноамериканській Гайані (61). Є держави з аномально високим індексом вбивств, але низьким індексом самогубств (Ямайка, Венесуела, Гондурас). Існують і прямо протилежні приклади (Південна Корея, Японія, Словенія). При всьому в розвинутих державах індекс суїцидів вищий, ніж індекс убивств, натомість у країнах Африки, Азії та Латинської Америки в основному навпаки. У деяких державах співвідношення вбивств і самогубств приблизно однакове (Судан, ЦАР, Східний Тимор, Парагвай). Найкраща ситуація з насильством в трьох мусульманських державах Азії – Індонезії (3), Йорданії (3) та Брунеї (3). Низькі показники насильства властиві ще низці цілком різних за економічним розвитком, політичною системою та культурною специфікою держав, зокрема Мальдівам (3,5), Алжиру (3,9), Кіпру (4,4), Греції (4,4), Вірменії (4,5), Туреччині (4,9). Для порівняння: в Україні цей показник становить 24, у США – 20,8, в Індії – 16, у Польщі – 10, у Китаї – 7,2 [7].

При оцінці держав за різними проявами аномії слід враховувати, що така оцінка має бути комплексною і диференційованою. Зокрема, немає підстав вважати саме Індонезію, Йорданію та Бруней найбільш передовими державами світу, хоча в аспекті соціального насильства вони досить благополучні. Вочевидь, ПАР також не є світовим аутсайдером, хоча рівень насильства там дуже високий. Убивства, на наш погляд, є більш яскравим проявом аномії, ніж суїциди як аутоагресивні дії; окрім того, причини самогубств більш різноманітні та часто не пов'язані з моральним станом суспільства або конфліктом норм/ цінностей. Так у багатьох державах Азії, Африки та Латинської Америки домінують традиціоналістські цінності, у яких акцент робиться на відповідність суспільним нормам, а не на індивідуальних прагненнях. Люди в таких суспільствах переважно негативно ставляться до суїцидів. Таким чином, низький індекс соціального насильства може відображати панування консервативних цінностей і відповідної моралі над секулярно-раціональними. Характерно, що своєю „високою моральністю” переважно пишаються держави з авторитарними політичними режимами, які протиставляють себе західній цивілізації з її секулярними ліберальними цінностями, як неприйнятними для них. Така ідеологія має консервативну функцію і спрямована на збереження влади правлячої верхівки під прикриттям патріархальних цінностей та захисту населення від „згубного” впливу модернізації. Саме такою є ідеологія, зокрема, комуністичних КНР та Китаю, ісламістських Ірану та Саудівської Аравії, мілітаристської шовіністичної Росії. Цікаво, що дослідження свідчать про зовсім інші тенденції в сучасному західному суспільстві, які проявляються останні 10-15 років. Зокрема, підлітки і молодь на Заході все менше починають вживати спиртне і наркотики, палити. Стрімко падає також „популярність” сексу. Ця тенденція проявляється в усіх розвинутих державах Європи, США, Канаді, Австралії, Японії та Південній Кореї.

Тобто сучасна західна молодь значно менш розбещена й більш законослухняна, ніж у минулому.

Ще одним яскравим індикатором аномічності суспільства є корупція. Аналіз даних рейтингу „Transparency International” засвідчує, що найменш корумпованими є західні держави, що не є дивним. Зокрема, найнижча корупція в трьох розвинутих західних державах – у Данії, Новій Зеландії та Фінляндії. Низька або нижче середнього корупція в Японії, Сінгапурі, Південній Кореї, Ізраїлі, окремих державах Центрально-Східної Європи, Вест-Індії та Перської Затоки. Індекс корупції вище за середній у державах Латинської Америки. У державах інших культур (цивілізацій) рівень корупції в цілому є значно вищим. Так, у 2022 р. найвищий індекс корупції в Південному Судані, Сомалі та в Сирії. Індекс корупції в Україні – 33 бали – є дуже високим (116 місце у світі) [8].

Якщо додати до корупції індекс насильства, то з окремих регіонів світу найгостріше аномія проявляється в більшості держав Африки, Центральної Америки, пострадянських країнах. Водночас взаємозв'язок різних індикаторів аномії неоднозначний: є держави, у яких окремі прояви соціальної аномії є високими, а інші – низькими. Наприклад, у багатьох розвинутих державах низький індекс умисних вбивств та корупції, але високий індекс самогубств; у деяких країнах, які розвиваються, протилежна ситуація. У цілому найбільш благополучними в аспекті аномії є Скандинавські держави, Швейцарія, Нідерланди, Нова Зеландія, Сінгапур, у яких індекс убивств та корупції є дуже низьким. Водночас у зазначених державах, окрім Сінгапуру, вищим за середній є індекс суїцидів. Натомість у таких державах ЄС, як Греція і Кіпр, низьким є індекс умисних убивств та самогубств, проте доволі висока корупція.

Своєрідним різновидом аномії є патологія морального зв'язку, яка проявляється в надмірному звуженні моральної спільноти, з якої людина себе ідентифікує. Це описаний Е. Бенфілдом так званий „аморальний фамілізм”. Таке явище говорить про поширення аномічних практик і поступове заміщення ними „офіційної” культури, громадянськості та суспільного блага. Це також свідчить про те, що орієнтація на сім'ю не є позитивною само собою, адже може призводити до корупції та інших форм злочинності. Цей висновок підтверджується даними, отриманими на базі Світового дослідження цінностей Р. Інглхарт: культури і країни, у яких найбільш яскраво виражена цінність великої родини, виявляються найбільш корумпованими. З-поміж держав Європи класичним прикладом низької соціальної довіри та важливості родини як основи для соціальної співпраці є Південна Італія та Греція, у яких процвітає корупція. Реальна ситуація в Україні, як і можна було очікувати, є невтішною: індекс умисних вбивств і самогубств у нас значно вище за середньоєвропейський, а корупція масово поширена, про що вже зазначалося. Соціологи також указують на масову аномійну деморалізованість українського суспільства. Так, за даними Інституту соціології НАН України, індекс аномії в нашій державі в період 2020-2021 рр. зріс з 12.1 до 12.6 балів.

Бібліографічні посилання:

1. Durkheim E. *De la division du travail social*. Livre I. http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/division_du_travail/division_travail_1.pdf.
2. Мертон Р. *Соціальна теорія і соціальна структура*. Москва, 2006. 873 с.
3. Blau Judith R., Blau Peter M. *Cost of Inequality – Metropolitan Structure and Violent Crime*. In: *American Sociological Review*, volume: 47 Issue: 1 Dated, February, 1982. p. 114-129. http://users.soc.u-mn.edu/~uggen/Blau_ASR_82.pdf.
4. Шайгородський Ю.Ж. *Аномія як суспільний і особистісний феномен*. В: Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Вип. 4, 2011. с. 19-29. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_4_5.
5. Дре́мин В.Н. *Соціальна аномія як кримінологічний феномен*. В: Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр., редкол: С.В. Ківалов, Вип. 42, Одеса, 2011. с. 230-240.
6. Литвинов О.М., Орлов Ю.В. *Антипостмодерн: кримінологічні етюди*. Харків, 2020. 280 с.

7. *Suicide rate estimates, age-standardized. Estimates by country.* <https://apps.who.int/gho/data/node/main.MHSUI.CIDEASDR?lang=en>; *Homicide Country Data.* <https://dataunodc.un.org/content/-homicide-country-data>.
8. *Corruption Perceptions Index 2022.* <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ ЗА СТ. 301-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

ДЕНИСОВ Сергій Федорович,

др. наук, професор, Харківський національний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-1218-0016

ЗАЙКА Дмитро Євгенійович,

аспірант, Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-1300-3492

Summary: This research is devoted to the criminological characteristics of the illegal circulation of child pornography under art. 301-1 of the Criminal Code of Ukraine. The authors set a goal to analyze the materials of all verdicts available at the date of writing the scientific study, to compare their own conclusions with the results of research by domestic and foreign scientists in the field of criminal and criminal executive law, to form conclusions and recommendations based on the conducted research.

Key words: child pornography, child prostitution, criminological characteristics, sexual exploitation of children, illegal traffic of child pornography.

Законодавство України перебуває у постійній трансформації, не винятком є і проблематика незаконного обігу дитячої порнографії. Тривалий час Кримінальний кодекс (далі – КК) України містив лише ст. 301 „Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів”, однак, у цій статті не визначалося поняття „дитяча порнографія” та не передбачалася окрема відповідальність за її виготовлення, зберігання та поширення. Таким чином, перший етап розвитку кримінального права України щодо незаконного обігу дитячої порнографії можна охарактеризувати як період формування законодавства в галузі боротьби з порнографією загалом.

Надалі, у 2003 році Україною було ратифіковано Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [1], у 2005 році – Конвенцію про кіберзлочинність (ст. 9 стосується незаконного обігу дитячої порнографії) [2], у 2012 році – Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та деякі інші нормативно-правові акти [3]. Попри те, що ратифікація вказаних вище нормативно-правових актів передбачає внесення змін до кримінального законодавства з метою врегулювання незаконного обігу дитячої порнографії, КК України було доповнено ст. 301-1 лише у 2021 році [4]. Для прикладу, у сусідній Республіці Молдова Кримінальний кодекс був доповнений ст. 208-1 „Дитяча порнографія” ще у 2007 році [5].

Варто зазначити, що за даними Офісу Генерального прокурора лише за останні півроку в Україні було зареєстровано 5401 кримінальне правопорушення, а за даними Єдиного державного реєстру судових рішень за весь час існування статті судами України було ухвалено 103 вироки. Проте наукових досліджень кримінологічної характеристики незаконного обігу дитячої порнографії за ст. 301-1 Кримінального кодексу України майже не проводилось, що і зумовлює актуальність вибору теми. Задля вирішення поставленого завдання авторами було систематизовано дані за 2021 та 2022 роки форми статистичної звітності №6 Державної судової адміністрації України, ма-

теріали вироків за січень-лютий 2023 року та порівняно з актуальними результатами вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку. З кримінологічної точки зору у 97,9% випадків злочин був вчинений особами чоловічої статі, 62,3% належать до вікової категорії від 30 до 50 років, 15,9% належать до вікової категорії від 50 до 65 років. Серед засуджених 36,9% з вищою, 63,1% з середньою або професійно-технічною освітою. Аналіз вироків вказує, що 60,8% засуджених були працездатного віку, проте офіційно безробітні, 70,9% – неодружені. Характерно, що 100% злочинів було вчинено особами вперше. Перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння не є нетиповим для вказаного кримінального правопорушення.

У всіх досліджених випадках злочин був вчинений з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій, що суттєво ускладнює процес виявлення кримінального правопорушення, фіксації та проведення слідчо-розшукових дій. Під час вчинення злочину найчастіше використовуються комп'ютерні пристрої, цифрові фотоапарати, відеокамери та мобільні телефони. За оцінками Міністерства юстиції США у будь-який момент часу існує більше, ніж один мільйон порнографічних зображень дітей в Інтернеті, а кожен день з'являється 200 нових зображень. При цьому, більша частина торгівлі дитячою порнографією відбувається на прихованому рівні в Інтернеті [6, с. 47].

До предмету злочину належать: порнографічні тексти – 2,80%; фотовироби – 33,20%; зображення – 8,50%; вироби, знаряддя, сувеніри та побутові предмети – 0,80%; кіно-або відеопродукція – 35,80%; звукозаписи – 0,60%; не фіксована on-line порнографія – 18,30% [7, с. 291].

За вчинення кримінального правопорушення судами у 90,4% засудженого було звільнено від відбування основного покарання з випробуванням та визначенням іспитового строку від 1 до 3 років. У 7,5% випадків судами було призначено штраф (від 17 до 34 тис. грн.), 2 випадки застосування покарання у виді позбавлення волі, призначені за сукупністю вчинених злочинів та 1 – обмеження волі. Пом'якшена практика призначення покарань за поширення дитячої порнографічної продукції характерна не лише українській кримінальній юстиції. Для прикладу у справі *United States of America v. John S. Langford* (1982) обвинувачений був визнаний винним за трьома пунктами звинувачення в порушенні 18 USC §2252, тобто за поширення поштою непристойних візуальних і друкованих матеріалів із зображенням неповнолітніх, які брали участь у відвертих сексуальних діях. Обвинувачений був визнаний винним за трьома пунктами звинувачення в порушенні 18 USC §2252 і був засуджений до позбавлення волі на строк до 3 років за кожним пунктом. При цьому, законодавством було передбачене покарання у виді позбавлення волі до 10 років та штраф у роз-мірі до 100 000 дол. США [6, с. 111].

За даними В. Телійчука та В. Жукоцького жертвами злочинів, пов'язаних з дитячою порнографією, є діти різного віку і статі, адже вони – головні дійові особи сюжетів продукції дитячої порнографії. Для створення продукції дитячої порнографії переважно залучають дітей з мало-забезпечених, неблагополучних сімей. Серед постраждалих приблизно 60% дітей, які раніше стикалися з насильством у сім'ї [7, с. 291]. При цьому лише 38% постраждалих розголошують факт вчинення кримінального правопорушення по відношенню до них, тому більшість із цих випадків ніколи не розкриваються [8, с. 9].

Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження є новим правопорушенням, проте має ознаки сексуальної експлуатації дітей та з огляду на позиції В.О. Малярової мало б бути віднесено до посягань на основні принципи моральності у сфері статевих відносин [9, с. 144-145]. Так, доцільним вбачається і віднесення цієї групи злочинців до „корисливо-сексуального типу”, притаманного посяганням на основні принципи моральності у сфері статевих відносин відповідно

до типології та критеріїв, запропонованих С.Ф. Денисовим та С.Г. Куликом [10, с. 99-103].

Оскільки незаконний обіг дитячої порнографії є соціально-небезпечним злочином, жертвами якого стають неповнолітні діти, то дослідниками пропонується внесення засуджених за ст. 301-1 КК України до єдиного реєстру. Питання доцільності реєстрації засуджених за злочини, пов'язані з дитячою порнографією вже неодноразово досліджувалась, а ефективність такого внесення, попри суспільний запит, не є доведеною. Так, вчені зазначають, що переоцінка контактних злочинів, рецидивів та наявності педофілії помірно корелює з підтримкою реєстрації засуджених за злочини, пов'язані з дитячою порнографією і мають високу громадянську підтримку – від 68% до 84%. Поза тим, підтримка лікування замість ув'язнення під час опитування була низькою – 32% і мала слабку негативну кореляцію з передбачуваним ризиком, пов'язаним із рецидивами та поширеністю педофілії [11, с. 1180]. В Україні базою для такого реєстру міг би стати Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, передбачений ст. 6-1 Кримінально-виконавчого кодексу.

Досліджуючи проблематику О.О. Соловей вказує, що одним із важливих напрямів діяльності Національної поліції, спрямованої на забезпечення зазначених завдань, є співпраця та взаємодія з міжнародними правоохоронними інституціями, зокрема Інтерполом, Європолем, Регіональним центром Південно-Східної ініціативи співробітництва з транснаціональною злочинністю, Організацією за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, іншими міжнародними організаціями та правоохоронними органами зарубіжних держав. Правоохоронні органи повинні постійно проводити роз'яснювально-профілактичну роботу серед учнів загальноосвітніх шкіл, зокрема щодо потенційної небезпеки в мережі Інтернет. Такі заходи справлять ефективний вплив на правове виховання дітей, а отже, сприятимуть підвищенню рівня їх захищеності; протидія злочинам у сфері інформаційних технологій неможлива без забезпечення належного рівня співробітництва з Інтернет-провайдером як основним джерелом оперативної та доказової інформації. У зв'язку із цим першочерговим завданням підрозділу боротьби з кіберзлочинністю, зокрема дитячою порнографією, є залучення суб'єктів ринку телекомунікації до виявлення, документування та припинення подібних злочинів. З метою удосконалення такої діяльності працівники служби входять до складу робочої групи з питань взаємодії громадських організацій і державних структур з протидії кіберзлочинності, яку створено при Інтернет-асоціації України [10, с. 153; 12, с. 11-12].

Висновок. Отже, суб'єктом досліджуваного злочину є фізична осудна особа чоловічої статі переважно у віці від 30 до 50 років з середньою або професійно-технічною освітою. Аналіз вироків вказує, що абсолютна більшість засуджених працездатного віку, проте офіційно не працюють, не одружені. Предмет злочину переважно становлять кіно- та відеопродукція, фото вироб, on-line порнографія. Серед постраждалих більшість дітей із соціально неблагополучних родин та стикались з насильством у сім'ї. У питаннях боротьби з досліджуваним кримінальним правопорушенням першочерговим завданням, зокрема, є залучення суб'єктів ринку телекомунікації до виявлення, документування та припинення подібних злочинів.

Бібліографічні посилання:

1. *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: протокол, міжнародний документ від 01.01.2000.* Дата оновлення 03.04.2003. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09.
2. *Конвенція про кіберзлочинність: конвенція, міжнародний документ від 23.11.2001.* Дата оновлення 07.09.2005. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
3. *Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: конвенція, міжнародний документ від 25.10.2007.* Дата оновлення 20.06.2012. http://www.coe.int/t/t9/Convention/Convention_T-COECR/Convention_T-COECR.pdf.

ps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

4. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Дата оновлення 27.01.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. Закон від 18.04.2002 №985. Дата оновлення: 18.02.2023. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135678&lang=ru.
6. Денисов С.Ф., Макаров В.О. *Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності, монографія*. Десна Поліграф, Чернігів, 2017. 328 с.
7. Телійчук В., Жукоцький В. *Отримання інформації з відкритих джерел під час виявлення та документування злочинів, пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів у мережі „Інтернет”*. В: Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, №1, 2022. с. 290-298.
8. Csepregi K., Kovacks I. *On-line sexual exploitation of children, in particular the crime of child pornography*. In: Journal of Criminology and Criminal Law, Вип. 60, Belgrade, 2022. с. 7-25.
9. Малярова В.О. *Понятие преступления против нравственности в сфере половых отношений: криминалистический аспект*. В: Legea si viata, №12, 2013. с. 142-146.
10. Денисов С.Ф., Кулик С.Г. *Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності, монографія*. За ред. С.Ф. Денисова, Академія Державної пенітенціарної служби, Чернігів, 2018. 306 с.
11. Steel C.M.S., Newman E., O'Rourke S., Quayle E. *Public Perceptions of Child Pornography and Child Pornography Consumers*. In: Archives of Sexual Behavior, no. 51, 2022. с. 1173-1185.
12. Соловей О.О. *Кримінологічна характеристика та запобігання дитячій порнографії*. Автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Харків, 2012. 19 с.

СИНЕРГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

КОМАРИНСЬКА Юлія Борисівна,

канд. наук, доц., Національна академія внутрішніх справ м. Київ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-1747-1816

Summary: A high-quality and qualified investigation of criminal offenses requires the investigator not only to acquire a significant amount of knowledge, the ability to combine knowledge and skills acquired during training in professional educational institutions, obtained during practical activities, but also to use the latest achievements of various sciences during the investigation. Investigating criminal offenses that combine two or more separate offenses in their mechanism of commission requires significant costs and effort. Manifestations of violence committed among persons who are related by family ties, are in an intimate relationship without marriage, or have been in a relationship for a certain time, had a common life, etc., combine the mechanisms of several criminal offenses.

Key words: forensics, methodology, investigation, domestic violence, psychology.

Розробка дієвої методики розслідування кримінальних правопорушень, що в своїй основі мають спільний вид кримінального правопорушення, однак вчинення яких відрізняється формою та способами реалізації, відрізняються рівнем суспільної небезпеки, психо-фізіологічними особливостями його учасників, метою та мотивами, тощо, передбачає застосування міждисциплінарних досліджень. Тобто комплексне використання досягнень наук не лише юридичного спрямування, таких як криміналістика, кримінологія, кримінальне право та процес, оперативно-розшукова діяльність, тощо, а й досягнень інших наук таких як психологія, соціологія, медичних наук, в тому числі і досягнень технічних наук, що є взаємозалежними, важливими частинами методики розслідування [1, с. 136].

У логічному поєднанні існуючого досвіду певної діяльності із новими науковими досягненнями та розробками, що враховують не лише теоретичний генезис, а й практичні навички та напрацювання, проявляється синергічний підхід до розслідування. Адже відповідно до словника іншомовних слів [2] синергізм: синергія; явище посилення дії одного каталізатора додаванням іншого; синергія (гр. *συνεργία* – разом діючий): сумарний ефект, особливість якого полягає у тому, що при взаємодії двох або більше факторів їх дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їх суми.

Враховуючи складний, агрегатний характер домашнього насильства, поєднання декількох форм насильства (психологічного, фізичного, економічного та сексуального), відповідно до самого насильства з часом додаються і інші види кримінальних правопорушень, що вчиняються як особою, яка чинить домашнє насильство так і потерпілими від нього. Така ситуація обумовлює синергетичний підхід до процесу розслідування кримінальних правопорушень. Науковці-криміналісти визначають, що саме у методиці розслідування закладено шляхи поєднання окремих елементів та рівнів процесу встановлення причинно-наслідкових зв'язків вчинення насильницьких дій.

Серед українських науковців, які досліджували питання протидії та розслідування домашнього насильства, слід виділити роботи І.А. Ботнаренко, І.В. Гловюка, Т.В. Іщенко, Р.В. Кифлюка, О.В. Пчеліної, Ю.М. Слухаєнко та інші. Також дослідники з багатьох інших країн свої дослідження присвятили зазначеним питанням: Т.Е. Moffitt – Велика Британія, L. Eriksson – США, R. Erbaş – Туреч-

чина, S. Caman – Швеція, P.R. Vieira – Бразилія, R. Shinwari – Німеччина, та багато інших.

Питання формування та розробки криміналістичної методики було актуальним з часів зародження криміналістики та залишається актуальним і сьогодні. Серед таких робіт слід виділити дослідження В.А. Журавля, О.М. Колесніченка, В.О. Коновалової, Б.Є. Лук'яничкова, В. В. Тищенко, С.С. Чернявського, Б.В. Щура.

Всі науковці у дослідженнях акцентують увагу на тому, що методика розслідування характеризується поєднанням теоретичних знань із дієвими практичними напрацюваннями, що ґрунтуються на закономірностях утворення криміналістично-значимої інформації та нормативно-правовій фіксації останньої. Відповідно має комплексний характер.

Сучасний стан протиправної діяльності характеризується поєднанням певних видів кримінальних правопорушень, що об'єднані єдиною злочинною метою, направленістю проти конкретної категорії осіб, вчиняються в окремій сфері, тощо. Такі методики прийнято визначати як комплексні.

Жураваель В.А. зазначає, що особливого значення на сучасному етапі набуває розроблення інтеграційних (комплексних) окремих криміналістичних методик (технологій розслідування злочинів) взаємопов'язаних злочинів, кваліфікованих за сукупністю вчинюваних злочинними формуваннями (організованими групами, злочинними співтовариствами) часто на кількох об'єктах. У кримінальному праві ця проблема визначається як множинність злочинів, яка виявляється в різних формах, установлення яких за допомогою криміналістичних методів та засобів становить одне з найважливіших завдань. Безперечно, розроблення таких методик (технологій) не зводиться до звичайного їх складання. Вона повинна являти собою якісно нову систему криміналістичних рекомендацій, що враховує типовість поєднання взаємопов'язаних злочинних дій, їх наслідків, а також типові слідчі ситуації кожного етапу попереднього (досудового) розслідування [3, с. 309].

Об'єднані у єдиній класифікаційній групі ідеї і теоретичні положення стають цілісною теоретичною концепцією. В основі цієї концепції – характеристика різних видів злочинів, врахування якої дозволяє об'єднати окремі рекомендації у єдину методику. До допоміжних компонентів цієї концепції відносимо положення криміналістичної класифікації злочинів, криміналістичну характеристику злочинів, теорію криміналістичного прогнозування та ін. [4].

Така обставина підтверджує потребу у синергічному підході до процесу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, що включає в себе міждисциплінарні зв'язки соціальних, психологічних, теоретичних знань та практики. Іншими словами комплексність методики розслідування кримінального правопорушення відображається у нерозривній єдності складових процесу досудового розслідування, що включають в себе ретельне дослідження та вивчення закономірностей, що виникають в результаті певної протиправної діяльності та відповідно складають певну слідчу ситуацію, що обумовлює планування та розслідування.

Кожний елемент методики не лише взаємообумовлений, а й залежить від наповненості криміналістичною інформацією кожного з них. Хоча структура методики розслідування має сталу структуру, однак під час розслідування вона має динамічний характер, в результаті роботи з криміналістичними версіями та зміною слідчих ситуацій. Така методика є синергетичною системою, з певним характерним станом, на певному етапі розслідування, в залежності від ступеня протидії розслідуванню зі сторони правопорушника чи потерпілого, від уважності та ретельності дій слідчого система постійно відхиляється від визначеної послідовності.

Берназ П.В. зазначає, що на сучасному етапі криміналістика повинна більш активно виконувати інтегруючу функцію наукового забезпечення пізнавальних процесів у кримінальному провадженні, випереджаючи злочинців у використанні інновацій. Вирішення цього непростого завдання лежить через синергетичний підхід у криміналістичному забезпеченні розслідування злочинів. Синергетичний підхід дає можливість досліджувати злочинну діяльність, проблеми криміналістично-

го забезпечення кримінального провадження з позиції узгодженого міждисциплінарного підходу, а не просто з позиції багатоаспектності об'єкта дослідження [5].

Кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством характеризуються наростаючими проявами насильства, зміною та „вдосконаленням” знарядь та засобів вчинення кримінальних дій, зміною ставлення та відношення особи правопорушника до події, і відповідно зміним та наростаючим спротивом сприйняття такої ситуації потерпілим. Також такому виду кримінальних правопорушень притаманна суттєва протидія розслідуванню як зі сторони правопорушника так і потерпілого. Адже потерпілі від такого роду кримінальних правопорушень воліють не розповісти про передуюче цьому систематичне насильство, особливо якщо це було психологічне насильство. Адже багато хто в силу звичаїв та традицій, не достатньої обізнаності про форми домашнього насильства, не вважають лайку, словесні образи та приниження насильством. Окремо слід зазначити, що учасниками таких правопорушень стають малолітні та неповнолітні особи, які можуть бути потерпілими або свідками. Саме тому актуальності набуває застосування під час розслідування знань в галузі психології.

Шепітько В.Ю. зазначає, що психологічні чинники вчинення кримінального правопорушення діють не ізольовано, а одночасно із соціальними [6, с. 336, 337]. Тому деякі вчені слушно зауважують, що зрозуміти будь-яку поведінку, зокрема злочинну, неможливо без знання психології (інколи – патопсихології) особистості, психологічних механізмів і мотивів, соціально-психологічних явищ, процесів, а нерідко і психіатричних чинників [7]. Однак знання психології необхідні і для роботи із потерпілими, незалежно від їх віку.

Також до процесу розслідування необхідним є залучення знань спеціалістів громадських інституцій (громадські організації, спілки, благодійні і релігійні організації тощо), що мають за завдання надавати допомогу жертвам домашнього насильства протягом всього періоду насильства та після його припинення, тобто його наслідків. Відповідно представники таких організацій мають у своєму розпорядженні багато криміналістично-значимої інформації. Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі зазначені у ст. 6 Закону України „Про запобігання та протидію домашньому насильству” [8] та статтею 71 Закону України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (крім громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах) [9]. А порядок, що визначає процедуру їх взаємодії затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. №658 „Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі” [10].

Одним із засобів чинення домашнього насильства та пов'язаних із ним кримінальних правопорушень є використання комп'ютерних технологій та мережі Інтернет. Відповідно виявлення слідової інформації, що залишається в результаті таких дій потребують залучення знань в галузі інформаційних технологій.

Саме вміле поєднання слідчим значної кількості необхідних знань та новітніх досягнень різних галузей наук, їх сумарний ефект, матиме вплив на результати розслідування, встановлення вини правопорушника та забезпечення покарання.

Бібліографічні посилання:

1. Комаринська Ю. *Роль комплексності у методиці розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством*. В: Multidisciplinárny mezinárodní vědecký magazín „Věda a perspektivy” je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142, №1(20) 2023. с. 134-148.
2. *Синергія. Словник іншомовних слів*. <https://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D1%E8%ED%E5%F0%E3%B3%FF>.

3. Журавель В.А. *Технології побудови окремих криміналістичних методик розслідування злочинів*. В: Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична, №2, 2015. с. 305-315.
4. Чернявський С.С. *Концептуальні засади комплексної методики розслідування фінансового шахрайства*. В: Вісник НТУУ „КПІ”. Політологія. Соціологія. Право, №4. 2009. с. 177-183. www.socio-journal.kpi.kiev.ua/4-2009.
5. Берназ П. В. *Інновації – основа криміналістичного забезпечення діяльності з розслідування злочинів*. В: Правова система: теорія і практика, №4, 2015. с. 49-53. dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/992/1/Берназ%20П%204-2015.pdf.
6. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. *Юридична психологія: академічний курс: підручник*. Ін Юре, Київ, 2004. 424 с.
7. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. *Психология преступника и расследование преступлений: монография*. Юристъ, М., 1996. с. 336; Шепітько В.Ю. *Кримінальна психологія: історія становлення та сучасний стан*. В: Юридична психологія, №1, 2021. с. 14-20. <https://doi.org/10.33270/03212801.14>.
8. *Про запобігання та протидію домашньому насильству*. Закон України від 7 грудня 2017 року №2229-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.
9. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*. Закон України від 8 вересня 2005 року №2866-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#top>.
10. *Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі*. Постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. №658. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text>.

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ

КРАВЧЕНКО Олена,

канд. наук, Центральнотураїнський інститут
розвитку людини, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-4947-3581

ТРЕГУБЕНКО Марина,

Центральнотураїнський інститут
розвитку людини, Україна,
ORCID ID: 0009-0003-3813-8961

Summary: The paper represents historical approach to the problems of penalty to death. It has been noted that Almost all human societies at a certain stage of their development applied the death penalty to criminals. Furthermore, one of the principles of modern society is respect for human rights and freedoms, and the most important right is the right to life.

Key words: death penalty, historical approach, right to life, international system of law.

Одним із найважливіших прав людства є право на життя – одне з особистих прав та свобод людини, закріплених у законодавстві багатьох країн. Сьогодні це питання залишається одним із найскладніших, оскільки воно перебуває на межі різних сфер життя людини: права, політики, моралі, релігії, філософії, медицини.

Смертна кара або страта (вища міра покарання) – страта злочинця, засудженого на смерть за скоєння особливо тяжких злочинів чи дій, що суперечать державній політиці країни. Смертна кара, на думку багатьох науковців, не виконує превентивної чи профілактичної функції у сфері боротьби зі злочинністю. Варто зазначити, що міжнародно-правовий мораторій на смертну кару сприяє прогресивному розвитку прав людини.

Одним із принципів сучасного суспільства є повага до прав та свобод людини, а найважливішим правом є право на життя. На думку Ю.О. Толстенко, «інститут смертної кари викликає інтерес не лише як юридичний факт, але й як ціннісне явище. Життя само по собі не є благом, що дарується людині державою, тому держава не має законного права віднімати це життя. Таким чином, держава самовладно припиняє людське життя, привласнює собі право, що їй не належить» [1, с. 145]. Таким чином, застосування смертної кари нівелює людську гідність.

Майже всі суспільства людства на певній стадії свого розвитку застосовували смертну кару до кримінальних і політичних злочинців. Першоджерелом смертної кари слугував звичай кровної помсти, що сформувався при родовому ладі, коли ще не було ні суспільства, ні держави як таких. Саме звідти йде передумова для оформлення інституту смертної кари у тому вигляді, в якому він постає нині.

В основі звичаю кровної помсти знаходилася ідея вчинення відплати за злочин для відновлення родової честі та гідності. Первісний звичай поступово живав себе, і на наступному етапі розвитку держава приписала собі функції контролю над виконанням покарань, а смертна кара отримала офіційне закріплення в законах.

У своєму еволюційному процесі інститут смертної кари отримав багато якісних змін: багаторазово змінювалися види смертної кари та умови, за яких вона могла застосовуватися. Історія смертної кари зводиться до того, що суспільство поступово виробляло механізм, який приводить

не просто до скорочення винесення смертних вироків, а й до їхнього викорінення. Цей процес відбувається кількома шляхами:

1. Введення додаткових процесуальних гарантій під час розгляду справ про злочини, які передбачається страта.

2. Зменшення числа злочинів, за які ухвалюється смертний вирок.

3. Винятковий перелік осіб, які можуть бути покарані на смертну кару.

4. Проголошення тимчасового характеру, як вимушеного заходу за умов реакції суспільства до рівень злочинності. Констатація тимчасового характеру такого виду покарання відбувається у більшості основних законів, що допускають страту.

5. Ускладнення процедури від набрання чинності вироком до його виконання.

Вперше декларація про життя нормативно закріплена лише наприкінці XVIII ст. у Декларації незалежності США 4 липня 1776 р. З того часу у світі почали затверджуватись норми, що життя – це абсолютна цінність світової цивілізації і має знаходитися під максимально правовим захистом.

Право життя має кожен громадянин у світі, незалежно від національності, статі, віку. Але в конституціях жодної держави це право не було закріплене до закінчення Другої Світової Війни, коли в нелюдських умовах загинула незліченна кількість людей, і це питання вийшло за межі внутрішньодержавної політики. У 1948 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Загальну декларацію прав людини. Стаття 3 цієї Декларації говорить: „Кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність” [2].

Незважаючи на те, що Радянська влада дотримувалася точки зору, що смертна кара є тимчасовим і винятковим заходом кримінального покарання, ні в 20-і, ні в 30-і роки вона не була скасована. Навпаки, 30-ті роки XX сторіччя ознаменувалися сталінським терором. 5 листопада 1934 р. було створено Особливу нараду при НКВС СРСР, якій дозволялося застосовувати до осіб, визнаних суспільно небезпечними, такі заходи покарання, як заслання, висилання та ув'язнення до табору. При цьому в таборах були створені такі умови, що ув'язнені були приречені на повільну і болісну смерть, в таких умовах виживали одиниці. І, незважаючи на те, що до страти їх не засудили, засуджені гинули від нелюдських умов життя. Розквіт сталінських репресій припав на 1937 – 1938 рр., коли, за різними даними, чисельність убитих і репресованих коливається від кількох сотень тисяч, до мільйона вбитих.

У травні 1947 р. президія Верховної Ради СРСР скасувала страту у мирний час, замінивши її на ув'язнення у виправно-трудова табори строком до 25 років. Проте діяла секретна директива, згідно з якою спеціальні суди могли призначати страту особам, звинуваченим у контрреволюційних злочинах. 12 січня 1950 р. у наказі Верховної Ради було встановлено смертну кару за зраду Батьківщині, шпигунство, підривно діяльність, а трохи згодом, у 1954 р. і за умисне вбивство. Смертна кара не застосовувалася до осіб, які не досягли повноліття, до вагітних жінок на момент вчинення злочину, винесення або виконання вироку. Ці положення були застосовані в кримінальних кодексах усіх союзних республік, зокрема в Кримінальному кодексі УРСР 1960 р.

У багатьох сучасних суспільствах смертна кара була скасована, в тому числі і в Україні. „На законодавчому рівні чи на практиці понад 70% країн світу не застосовують смертну кару. Зауважимо, що міжнародне право не забороняє застосування найвищої міри покарання, проте більшість сучасних країн визнають це порушенням прав людини” [3, с. 331].

Смертна кара вважається недопустимою на території Ради Європи. Деякі країни скасували смертну кару за винятком особливих обставин, таких як, наприклад, зраду під час військових дій. В інших країнах смертна кара була скасована на практиці, але законодавчо все ще залишається вищою мірою покарання.

У ряді сучасних держав в якості форми реалізації смертної кари застосовують повішання, смертельну ін'єкцію, електричний стілець, відсікання голови та побиття камінням. У порівнянні з іс-

торичними різновидами смертної кари (четвертування, колесування, зварювання у кип'ятку, розп'яття, спалення, поховання заживо, замурування, кидання до хижаків, розрізання на маленькі шматки, насадження на кіл та ін.) сучасні смертні кари є більш „гуманними”.

Досі смертна кара застосовується у багатьох східних, африканських та середньоазіатських державах, де страта відбувається за допомогою відсічення голови, також трапляється і самосуд, і за це ніхто не несе відповідальності.

У світі вища міра покарання позбавлена багатьох інших ознак, властивих у ранні часи: публічність, тортури перед стратою, постановка дії, коли сценарії масових страт затверджувалися глав держав.

Міжнародне право, окрім права на життя, регламентує також і права особи на справедливий судовий розгляд. Тож, невиконання відповідних процесуальних вимог може призвести до неправомірного виконання вироку щодо невинної людини. Трагічність таких помилок полягає у тому, що даний різновид покарання має незворотній характер, а смертний вирок, в свою чергу, не можна скасувати.

Як бачимо, проблема смертної кари є досить актуальною для всіх систем захисту прав людини. Загалом, сучасне універсальне міжнародне право поставило за мету – повне скасування смертної кари.

Бібліографічні посилання:

1. Толстенко Ю.О. *Міжнародно-правовий захист прав осіб, засуджених до кримінальних покарань у межах Ради Європи*. В: Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія „Право”. 2018. Випуск 25. с. 144-147.
2. *Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Рябченко Т.О., Кучмістенко О.В. *Смертна кара: питання доцільності скасування чи запровадження*. В: *Юридичний науковий електронний журнал*, №3, 2020. с. 330-333. http://lsej.org.ua/-3_2020/81.pdf.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АВТОТРАНСПОРТНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ХРИСТИЧ Інна Олександрівна,

канд. наук, доцент, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-7494-7289

Summary: Criminal offenses in the field of road traffic and transport operation result in significant losses, both in terms of injured and killed persons and material damage. Unfortunately, even before the declaration of martial law, Ukraine ranked fourth in Europe in terms of road traffic injuries. The conclusions of any study should be based on the results of a criminological analysis. Therefore, it is necessary to analyze their commission and estimate their prevalence in order to prevent this type of crime, especially under martial law in Ukraine.

Key words: prevention, criminal offenses, road safety, road traffic injuries, criminological analysis, martial law, level of road traffic accidents.

Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ „Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні” номер державної реєстрації 0120U10561.

Зрозуміло, що безпека життя в містах та селищах України до 24 лютого 2022 р. багато в чому залежало від стану автотранспортних кримінальних правопорушень. 24 лютого 2022 р. внаслідок повномасштабної воєнної агресії Росії усе істотно змінилося, хоча на жаль автотранспортні кримінальні правопорушення не зникли і кількість осіб, які були травмовані або загинули внаслідок їх є і залишається значною. Це в першу чергу обумовлено тим, що не звертаючи увагу на те, що в цілому за роки незалежності в Україні було створено відповідну нормативну базу і існує відповідна організаційна структура, яка забезпечує систему безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, рівень автотранспортних кримінальних правопорушень в Україні залишається значним. Серед європейських країн Україна продовжувала займати лідируючі позиції за рівнем дорожньо-транспортного травматизму.

За статистикою експертів Світового банку щорічні економічні втрати України від дорожніх катастроф, які спричиняють тисячі людських смертей та травмувань, еквівалентні близько 5 мільярдів доларів США. Хороші та швидкі дороги – є також драйвером національної економіки [1]. Так, за офіційними даними у 2020 р. Україна знаходилася на 4 місці в Європі після Албанії, Боснії/ Герцеговини та Білорусі за рівнем дорожньо-транспортного травматизму.

З 24 лютого 2022 р. наша країна зазнає найбільшого горя, знаходячись під атаками найлютішого ворога. Умови, в яких функціонує транспортна система України зараз, безумовно, можна охарактеризувати як надзвичайно складні. Агресія Російської Федерації впливає на усі складові транспортного процесу нашої країни, що вимагає негайних рішень в правовому полі. Рішення прийняті під впливом надзвичайних обставин в першу чергу спрямовані на забезпечення функціонування транспортного сектору України. І вони виконують покладені на них сподівання!

Прийнята урядами країн усього світу в 2020 р. Стокгольмська декларація вимагає зосередження уваги на створення безпечних для життя вулиць, де поєднуються вразливі учасники дорожнього руху та транспортні засоби і, відповідно встановлення обмежень максимальної швидко-

сті дорожнього руху до 30 км/год. Прихильність цьому підходу має бути на порядку денному нового Десятиліття дій щодо безпеки дорожнього руху для досягнення глобальних цілей [2].

До початку активних бойових дій на території України основними документами з приводу розроблення безпеки дорожнього руху на державному рівні були Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 р. [3] та Державна програма підвищення безпеки дорожнього руху на період до 2023 р. [4], які спрямовані на зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод та ступеня тяжкості їх наслідків для учасників дорожнього руху, зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму та на підвищення рівня дотримання правил дорожнього руху його учасникам.

Як загальновідомо, дорожньо-транспортні (автотранспортні) злочини відносяться до злочинності з необережності, під якою розуміють сукупність всіх учинених за необережної вини злочинів у формі злочинної недбалості та злочинної самовпевненості на території країни за певний проміжок часу і характеризується кількісними і якісними показниками. На жаль кількість їх і тяжкість істотно відрізняється у різних обліках в Україні завжди. Так, по даним Міністерства охорони здоров'я тяжкість їх істотно більша, ніж за статистикою Міністерства внутрішніх справ. Крім того громадські активісти в Україні систематично підкреслювали, що автотранспортні пригоди, які не призвели до тяжких тілесних ушкоджень, зовсім не потрапляли до статистичних показників і це до початку активних бойових дій.

Відповідно до Кримінального кодексу України поняттям дорожньо-транспортних (автотранспортних) злочинів охоплюють такі склади злочинів: 1) порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (ст. 286 КК України); 2) випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів (ст. 287 КК України); 3) порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху (ст. 288 КК України); 4) порушення пішоходом, велосипедистом, ізовим, ремонтником тощо правил, які забезпечують безпечну роботу автотранспорту (ст. 291 КК України) [5].

Висновки якого завгодно дослідження повинні базуватися на результатах проведеного аналізу. Найбільш розповсюдженим з видів аналізу є статистичний аналіз. Сутність якого полягає у встановленні й оцінці взаємозв'язків між явищами, встановленні щільності цих взаємозв'язків та їх істотності, встановленні та вимірюванні закономірностей масових суспільних явищ. Цей вид аналізу застосовується до всіх суспільних явищ, складовою частиною яких є правові явища, особливо ті, які вивчає кримінологія.

Система протидії злочинності – дуже складне поняття, яка обов'язково обмежується чіткими рамками законодавства. Тому кримінологами протидія злочинності розглядається як соціальна система, цілісний процес, який включає загально-соціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання злочинам. Зрозуміло, що протидія злочинності повинна спиратися на основних показниках, які характеризують реальний обсяг кримінальних правопорушень тих чи інших видів, інакше кажучи, на проведенні кримінологічного аналізу. Кримінологічний аналіз передбачає розрахунок та використання основних статистичних показників: рівнів злочинності та судимості, коефіцієнти злочинної інтенсивності і злочинної активності, структури й географії та динаміки кримінальних правопорушень у сфері порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Зрозуміло, що порівнювати можна лише з попереднім періодом, наприклад, 2022 рік з 2021 р. Тому підтримуємо тезу, яка сформульована В.С. Батиргарєвою про те, що статистичний вимір того чи іншого виду правопорушень за часів дії у країні воєнного стану має набути особливого „статусу”. Цей період не можна розглядати як такий, що придатний до порівняння як із відрізком часу, що передував до нього, так і з тим періодом (зазвичай підв'язаним до календарного відрізка часу), що буде йти після нього [6, с. 155]. Тому просто наведемо дані, щодо стану облікованих кри-

мінальних правопорушень відповідно до офіційної статистичної звітності. Так, якщо за офіційними статистичними даними злочинність у країні у 2022 р. (362636) [7] зросла на 12,8% порівняно до 2021 р. (321443) [8], то кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту зменшилися за цей час на 5,4% (12755 до 13493). При цьому кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, в 2021 р. склало 44,9%, то у 2022 р. лише 32,6%.

Другою особливістю є те, що в Україні тривалий час не проводився перепис населення і тому коефіцієнти злочинності не доцільно обчислювати і порівнювати, тому що чисельність населення України обчислювалося лише орієнтовно. Так, бувший міністр Кабінету Міністрів України Д. Дубilet зазначав, що станом на грудень 2019 р. чисельність населення України становила 37,29 млн осіб. Цей показник визначений на підставі електронного перепису із врахуванням даних операторів мобільного зв'язку, Пенсійного фонду України та відомостей із державного реєстру фізичних осіб. Причому чисельність населення віком до 14 років складала 5,756 млн. осіб [9]. За офіційними даними чисельність населення України значно більша. Зараз в умовах воєнного стану ніхто не може чітко визначити скільки осіб виїхало за межі України, скільки повернулось і скільки знаходиться на тимчасово окупованій території, що також робить неможливим проведення кримінологічного аналізу в повному обсязі.

В умовах воєнного стану відбулося істотна зміна характеристики дорожнього руху. Повністю підтримуємо точку зору А.В. Калініної, що залежно від характеру бойових дій у населених пунктах та територіях поблизу них можна виокремити такі фази динаміки стану безпеки дорожнього руху: 1) гостра фаза – невизначеності та неврегульованості дорожнього руху через активні бойові дії; 2) „адаптивна” фаза – відповідно до потреб оборони громади; 3) фаза часткового відновлення та реконструкції дорожньої інфраструктури і нормалізації умов безпеки дорожнього руху; 4) фаза стабілізації та повного відновлення дорожньої інфраструктури [10, с. 172].

Усе це істотно ускладнює проведення кримінологічного аналізу стану безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в сучасних умовах, хоча в країні робиться усе можливе і неможливе, щоб зменшити кількість дорожньо-транспортних пригод особливо з тяжкими наслідками. Так, в Харкові не зважаючи на обмеження і перебої з освітленням, останніми днями почали включати вуличне освітлення.

Важливе місце посідають зв'язки кримінальних та адміністративних деліктів. Так, як зазначав А. Закалюк, переважне місце (понад 75%) у структурі необережної злочинності посідають злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, у тому числі 70% – порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) [11, с. 676]. Характерною кримінологічною ознакою майже всіх необережних злочинів є порушення спеціальних обов'язкових норм, правил, стандартів поведінки [11, с. 678-679]. Однією з причин необережної злочинності є послаблення організованості та упорядкованості суспільної життєдіяльності, що зумовлене декларативним „вибірковим” ставленням до право забезпечення з боку органів державної влади [11, с. 688].

Усе вищевикладене свідчить про те, що кримінальні правопорушення у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту призводять до значних втрат, як у вигляді травмованих та загиблих осіб, так і матеріальних збитків. Тому необхідний аналіз їх вчинення і оцінки розповсюдженості, в першу чергу з метою зменшення їх вчинення, а також зменшення наслідків особливо в умовах воєнного стану.

Бібліографічні посилання:

1. Підвищення безпеки українських доріг. <https://www.worldbank.org/uk/results/2013/06/20/ukraine-making-roads-safer>.
2. 6th UN Global Road Safety Week: Streets for Life #Love30. <https://www.who.int/news-room/events/>

detail/2021/05/17/default-calendar/6th-unglobal-road-safety-week-streets-for-life-love30.

3. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2020 р. №1360-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-p#Text>.
4. Про затвердження Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 р. Постанова Кабінету Міністрів України №1287 від 21 груд. 2020 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text>.
5. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25-26. Ст. 131 зі змінами. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Батиргареева В.С. Статистичний аналіз правопорушень у сфері дорожнього руху: про коректність співставлення. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності. В: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 25 лист. 2022 р. ОДУВС, Одеса, 2022. 257 с.
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2022 року. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2021 року. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
9. В Украине проживает 37 миллионов человек. Женщин на 3,6 млн – больше. https://biz.censor.net.ua/news/3171443/v_ukraine_projivaet_37_millionov_chelovek_jenschin_na_36 mln_bolshe.
10. Калініна А.В. Особливості запобігання дорожньо-транспортним пригодам в умовах воєнного стану. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності. Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 25 лист. 2022 р. ОДУВС, Одеса, 2022. 257 с.
11. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Кн. 2, Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Видавничий дім „Ін Юре”, К., 2007. 712 с.

THRESHOLD AMOUNTS OF NARCOTIC DRUGS FOR CRIMINAL LIABILITY

IAKOVETS Iryna Stanislavivna,

PhD, Senior Researcher,
Educational and Research Institute of Law named after
Prince Volodymyr the Great MAUP, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-1022-3115

Summary: The article examines the approaches to determining the thresholds for the size of narcotic drugs under the current criminal legislation of Ukraine. It is stated that the use of defined daily dose (DDD) for this purpose is incorrect. The author provides arguments in support of this position. It is proposed to change these approaches in accordance with the best international practices and recommendations.

Key words: narcotic substances, drug user, defined daily dose, criminal liability, rehabilitation.

The Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for possession of narcotic drugs without the intent to sell. Such liability arises in case of seizure of drugs in an amount exceeding a small amount. Small and large amounts of drugs are defined by a separate order of the Ministry of Health of Ukraine. And this order is based on the defined daily dose (hereinafter – the DDD) according to the UN International Narcotics Control Board. But is this approach acceptable and correct?

For example, the Vienna Declaration, adopted at the XVIII International AIDS Conference back in 2010, recognizes that punitive policies on drug use directly contribute to the global HIV epidemic. The UN Special Reporter on the Right to Health confirms that such approaches are contrary to public health goals, as higher rates of prosecution are associated with higher HIV prevalence among people who inject drugs without reducing the prevalence of injecting drug use. This is likely the result of individuals starting to use injecting practices such as sharing syringes and injecting equipment, speed injecting, or injecting in unsafe places (such as injection sites) as a result of fear of arrest or punishment. As a result, one in ten new HIV infections is acquired through injecting drug use and up to 90% of all infections occur among people who inject drugs.

Changes in approaches to responding to these actions are also included in the recommendations of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights addressed to the Government of Ukraine (April 2, 2020, E/C.12/UKR/CO/7).

While in the vast majority of countries around the world drug addicts are considered sick and treated, in Ukraine there is a total increase in responsibility for drug users. At present, drug policy in Europe is developing in one direction, while in Ukraine it is developing in another. While Western European countries focus their efforts mainly on combating drug dealers, realizing that the fight against consumption is ineffective a priori – it is a fight against the consequences, not the causes, in Ukraine, the main efforts are focused on bringing their clients to justice, which leads to the growth of the shadow drug market, the spread of drug addiction and related infectious diseases.

Unfortunately, the Criminal Code of Ukraine is no exception to this rule, as it provides for imprisonment or a fine for drug users.

This approach, firstly, actually lays the groundwork for recognizing actions (acts) as a crime or misdemeanor by decision of individual ministries rather than the legislator, since it is they who establish both the list of narcotic drugs and their amounts (small or large) in their bylaws. And although this does not

formally violate the rule that „an act not provided for by this Code as a crime or misdemeanor is not a criminal offense”, in essence, it is the decision in the bylaw that will indicate the presence or absence of a crime/ misdemeanor in the actions of a person.

Secondly, by basing the recognition of the presence or absence of a crime/ misdemeanor in the actions of a person on the „threshold„ values of the relevant substances established in a bylaw by a number of ministries, the developers did not take into account that in Ukraine the practice of determining „thresholds” is based on erroneous approaches, and the established amounts are ten times lower than in the practice of other countries (the result is that the maximum possible number of people are held accountable).

For example, relying on the data of the UN International Narcotics Control Board (INCB) to determine the size of drugs as the basis for determining the size of drugs as a basis for different types of liability is not fully correct and does not provide a single reasonable approach.

The defined daily dose (DDD) is the estimated average maintenance dose of a drug per day used for the main indication in adults. However, the relevant order of the Ministry of Health of Ukraine regulates the issue of determining the amount of drugs that are in illicit circulation. And it is quite questionable to calculate the illegal amount of drugs based on the size of their legal doses.

In addition, in accordance with the recommendations of the INCB and the World Health Organization, the term DDD should be used for scientific purposes and reports as a tool for comparing and monitoring the consumption of medicines containing narcotic drugs and psychotropic substances, including comparing their consumption in different countries, between different population groups (age, gender, etc.), and by nosological principle.

Thus, DDD is a technical unit of measurement used for statistical analysis, not a unit of measurement for determining legal liability.

In addition, the Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 22.07.2009 No. 529 „On Establishment of the Formulary System for Provision of Medicines to Healthcare Facilities” establishes that the Defined Daily Dose (DDD) is the calculated average maintenance daily dose of a medicinal product used for the main indication *in adults weighing 70 kg*. This is a formal international unit of measurement for drug consumption established by the WHO and does not always correspond to the recommended average therapeutic dose.

Even the developers and users of this methodology emphasize that the determined daily dose is a unit of measurement and *does not necessarily reflect the recommended or prescribed daily dose*. Doses for individual patients and patient groups will *often* differ from the DDD and should *always be based on individual* characteristics (e.g., age, weight) and pharmacokinetic considerations. DDDs should also be reviewed periodically, as dosages may change over time, for example, due to the introduction of new indications or a new study that requires a change in the DDD.

Thus, to impose liability based on criteria that depend, among other things, on the weight and other characteristics of a particular person, but without taking this into account, is an actual violation of the rights of a particular person.

International studies have clearly shown that discrepancies between PDDs and DDDs lead to numerous errors, and it is recommended that a more dynamic system based on national and annually updated DDDs be introduced to ensure that discrepancies between DDDs and PDDs are taken into account and reduced, and that the practice of using such products is followed.

Similar conclusions are found in other studies, which found that PDDs were much higher than DDDs for a certain number of most frequently prescribed drugs. Thus, the actual daily sizes of drugs significantly exceeded their DDD sizes. That is why DDD-based drug size estimates require careful interpretation. In addition, the DDD number alone is not a valid measure of medication therapy compliance and can only provide a rough estimate of the number of patients treated.

The State Service of Ukraine on Medicines and Drugs Control also pointed out the incorrectness of relying on the above methodological approach as a basis for Order no. 188 (Information note on the position of the State Service on Medicines and Drugs Control to the draft order of the Ministry of Health „On Amendments to the Order of the Ministry of Health of Ukraine no. 188 of August 1, 2000”).

At the same time, this „threshold approach” contradicts international practices and principles. Thus, the main approaches to determining the threshold value of controlled substances are summarized in the letter of the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) 2022/UNODC/0012 of February 08, 2022.

This document emphasizes that the quantity of drugs possessed by an offender is used to determine whether it is for personal use or trade. According to this category, national legislation may classify drug quantities as referring to „small” or „large” quantities as defined in national law, and in other cases, specific thresholds are set for each drug.

The international drug control conventions do not define what is considered a „small” amount and do not set any thresholds for an „acceptable” amount of substances for the purpose of possession for personal use.

The UNODC does not recommend or endorse any particular threshold as more appropriate. As noted above, the 1988 Convention is silent on this issue, and thus States Parties are free to determine such thresholds in accordance with their constitutional principles of the concept of their basic legal system. Furthermore, such determinations are usually made on the basis of medical and scientific information and are not a legal issue.

The use of „thresholds” of substances, as is currently done in the draft of the new Criminal Code of Ukraine, to determine the type and amount of liability for acts committed without the purpose of sale, violates these principles and progressive approaches.

Thirdly, criminalization of drug use and related activities without the purpose of sale actually cements negative practices that are criticized internationally and have proven ineffective both in Ukraine and in other countries.

This punitive practice has been widespread in Ukraine since the days of the former Soviet Union and has never had a positive impact on the drug situation in the country. While Western European countries focus their efforts mainly on fighting drug dealers, realizing that the fight against consumption is ineffective a priori – it is a fight against the consequences, not the causes, in Ukraine, the main efforts are focused on bringing their clients to justice, which leads to the growth of the shadow drug market, the spread of drug addiction, mental and behavioral disorders due to the use of narcotic drugs and psychotropic substances and related infectious diseases.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

ЯСІНЬ Ілона,

канд. наук, Інститут права Львівського державного
університету внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-8074-8953

Summary: The article examines the state policy in the field of prevention and counteraction of opposition in Ukraine. It was analyzed the main directions of anti-corruption policy in the conditions of war. It was established that the promotion of effective measures in the field of anti-corruption, the problem of the spread of such a negative phenomenon remains particularly relevant. It was established the need for further implementation of the state anti-corruption policy in all spheres of public life.

Key words: corruption, anti-corruption policy, prevention, opposition, legislation.

Проблема запобігання і протидії корупції тривалий час є предметом жвавих дискусій на науково-практичних форумах та публічних брифінгах. Це одна з найбільш актуальних проблем сучасності. Загальновідомо, що корупція стримує економічний розвиток держави та знижує якість життя громадян. За оцінками експертів Україна щороку від корупції втрачає понад 900 млрд. гривень. У всесвітньому рейтингу CPI (Індекс сприйняття корупції) за 2022 рік Україна посіла 116 місце у рейтингу 180 країн та отримала 33 бали зі 100 можливих [1]. Це дає підстави вважати, що здійснювані заходи щодо запобігання і протидії корупції не повною мірою дають відчутні позитивні результати та не можуть у достатній мірі впоратися із подоланням такого виду злочинності. Це пов'язано з низкою факторів внутрішньо державного та міжнародного характеру. Так, після 24 лютого 2022 р. внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації держава Україна відчайдушно боролася за своє існування, направивши всі зусилля на подолання нових викликів.

У Методичних рекомендаціях Міністерства Юстиції України „Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування” зазначено, що „одним із важливих аспектів сучасної державної правової політики в Україні є процес реформування системи запобігання і протидії корупції. Досягнення успіху у цьому процесі є передумовою для формування у суспільстві довіри до влади, зростання економічного потенціалу держави, покращення добробуту громадян України” [2].

„Протидія корупції є безпосереднім виразом антикорупційної політики, яка визначає ідеологію і стратегію антикорупційних заходів” [3, с. 216]. У свою чергу, „антикорупційна політика є своєрідною реакцією на ті корупційні процеси, які мають місце у даний період в державі або, які прогнозуються у майбутньому” [3, с. 217]. Таким чином, антикорупційна політика держави – це постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства, що полягає у розробці, удосконаленні та реалізації стратегічних заasad і тактичних заходів, спрямованих на усунення або блокування причин та умов корупції, удосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формування антикорупційної культури [4, с. 17]. Державна політика у сфері запобігання і протидії корупції охоплює такі напрями: 1) стратегія протидії корупції; 2) законодавство; 3) громадська участь; 4) антикорупційна діяльність органів влади; 5) антикорупційна діяльність структур громадянського суспільства [4, с. 17].

Так, у 2022 р. стратегічним кроком у сфері державної антикорупційної політики було ухвалення Антикорупційної стратегії до 2025 р. та розроблення Державної Антикорупційної програми на 2023-2025 рр. з виконання Стратегії. Ухвалення нової Антикорупційної стратегії було однією з умов надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Вказаний документ є дорожньою картою консолідованої роботи всіх органів державної влади для подолання корупції. Фундаментальними принципами антикорупційної політики на період 2023-2025 рр. є: 1) оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування; 2) цифрова трансформація реалізації повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних як основа для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності; 3) створення на противагу існуючим корупційним практикам більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб; 4) забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин; 5) формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права [5].

Наступним важливим етапом у досліджуваній сфері було затвердження Кабінетом Міністрів України Державної антикорупційної програми на 2023-2025 рр. з виконання Антикорупційної стратегії. Вказаний документ є покроковим та узгодженим планом подальшої спільної роботи всіх органів влади та відповідних інституцій, який передбачає здійснення 1700 заходів у 15 сферах для зменшення рівня корупції та забезпечення доброчесності [6].

Антикорупційна політика України у законодавчій сфері передбачає розробку та прийняття та удосконалення нормативних актів, виконання яких мінімізує можливість проявів корупції [4, с. 19]. Основними базовими нормативно-правовими актами у сфері запобігання і протидії корупції є Закон України „Про запобігання корупції” №1700-VII від 14 жовтня 2014 р., який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень, Закон України „Про Національне антикорупційне бюро України” №1698-VII від 14 жовтня 2014 р., який визначає правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України, Закон України „Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки” №2322-IX від 20 червня 2022 р., КК України, в нормах якого містяться окремі склади корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, КУПАП, в нормах якого містяться склади про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією та інші чинні нормативно-правові акти, які прямо чи опосередковано містять норми, які регулюють суспільні відносини у сфері запобігання і протидії корупції. Важливою складовою законодавства у досліджуваній сфері є міжнародні договори, згоду на обов'язковість надано ВР України, а саме: Конвенція ООН проти корупції від 01.01.2010 №251-V, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 01.01.2006 N 2476-IV, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 01.03.2010 №252-V.

Важливою складовою антикорупційної політики є участь громадськості у процесах запобігання корупції. Вказана діяльність передбачає взаємодію громадянського суспільства з органами державної влади щодо здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, здійснення громадського контролю за процесом розслідування корупційних кримінальних правопорушень, участі у заходах з питань запобігання корупції, внесення окремих пропозицій суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення положень чинного законодавства у сфері запобігання корупції, проведення заходів щодо інформування населення з питань запобігання корупції. Зокрема, в Україні з моменту підписання Закону України „Про Національне антикорупційне бюро України” було передбачено ство-

рення Ради громадського контролю при НАБУ, як незалежного органу для контролю за діяльністю НАБУ та посилення комунікації із суспільством. Також ст. 14 Закону України „Про запобігання корупції” громадський контроль за діяльністю Національного агентства забезпечується через Громадську раду при Національному агентстві.

Важливою складовою державної політики у сфері запобігання і протидії корупції є антикорупційна діяльність органів влади, яка полягає у попередженні, виявленні, припиненні, розслідуванні та розкритті корупційних та інших кримінальних правопорушень, а також запобігання вчиненню нових. Центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається виконання вказаних функцій є НАБУ, основним завдання якого є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції. Зокрема, за підсумками діяльності НАБУ у 2022 р. 413 осіб було викрито за вчинення корупційних правопорушень. Попри труднощі, пов'язані з війною НАБУ спільно з прокурорами САП забезпечили викриття корупційних схем практично у всіх ключових сферах життєдіяльності держави [7, с. 11].

Активну роботу у сфері запобігання і протидії корупції кримінально-процесуальними засобами здійснює Державне Бюро Розслідувань, діяльність якого спрямована на виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції. Так, у 2022 р. працівниками ДБР було скеровано до суду 293 обвинувальних акти за фактами корупційних правопорушень, на підставі яких до відповідальності притягнуто 362 особи [8, с. 22].

Підсумовуючи вище викладене, слід вказати наступне. Проведене дослідження засвідчило актуальність і злободенність задекларованої теми. Запобігання і протидія корупції є одним з найпріоритетніших завдань держави. Однак, слід констатувати, що попри здійснювані заходи протидії цьому негативному явищу, проблема корупції залишається вже ж актуальною, а масштаби корупції не зменшуються про що свідчать відповідні дані статистичних та окремих соціологічних досліджень. Слід зазначити, що війна – це додатковий привід для боротьби з корупцією. Так, нещодавно в українському інформаційному просторі були опубліковані гучні факти про зловживання у державній сфері особами, уповноваженими на виконання функцій держави, про статки і стиль життя, який не відповідає рівню їхніх офіційних доходів [9]. Вказане свідчить про важливість та необхідність подальшої ефективної державної антикорупційної політики, з метою мінімізації корупційних практик у всіх сферах суспільного життя.

Бібліографічні посилання:

1. ООН констатус: 80% українців живуть за межею бідності. <http://expres.ua/news/2016/01/13/-168582-onn-konstatuye-80-ukrayinciv-zhyvut-mezheyu-bidnosti>.
2. Методичні рекомендації „Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування” від 16.10.2013 р. Міністерство Юстиції. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13>.
3. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Юридична думка, К., 2004. 400 с.
4. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, монографія. Автор. кол. В.В. Василевич, Т.Е. Василевська, В.Ф. Нестерович, Е.В. Расюк, А.В. Савченко, В.Л. Федоренко (кер.) та ін., за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В.Л. Федоренка, Видавництво Ліра-К, К., 2016. 524 с.
5. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>.

6. *Державна антикорупційна програма 2023-2025: понад 1700 заходів у 15 сферах.* <https://lex-inform.com.ua/zakonodavstvo/derzhavna-antykoriupcijsina-programa-2023-2025-ponad-1700-zahodiv-u-15-sferah/>.
7. *Звіт НАБУ за друге півріччя 2022 року.* <https://nabu.gov.ua/report/zvit-druge-pivrichchya-2022-roku>.
8. *Річний звіт про діяльність ДБР 2022.* <https://dbr.gov.ua/assets/files/zvit/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2022-rik.pdf>.
9. *Війна і корупція.* https://zaxid.net/statti_tag50974/https://zaxid.net/viyna_i_korupsiya_n1557726.

SECȚIUNEA II
**ȘTIINȚELE NON-PENALE LA
PREVENIREA CRIMINALITĂȚII**
(panelul „A”)

PARTICULARITĂȚILE LEGALE ȘI TACTICE A PROTECȚIEI MARTORILOR, VICTIMELOR ÎN CĂDRUL PROCESULUI PENAL

BULAI Iurie,

dr., conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0001-5914-340X

Summary: the article is focused on addressing some legal and tactical aspects of the protection of witnesses, victims in the criminal process.

The article addressed the legal peculiarities of the protection of witnesses, victims, as well as the technologies implemented by some countries in this process.

Key words: witness, injured party, criminal process, insurance, program, measures.

De la începutul anilor 1950, a secolului XX comunitatea internațională a început să acorde o atenție deosebită problemelor legate de asigurarea drepturilor omului și de organizarea activității organelor de justiție penală, în legătură cu care au fost elaborate documente care au alcătuit principalul set de standarde internaționale. Toate aceste activități sunt desfășurate de Comisia pentru Prevenirea Criminalității și Justiție Penală a Consiliului Economic și Social al ONU, Congresele ONU pentru Prevenirea Criminalității și Tratarea Infracților.

Principalul document universal în acest sens este Declarația Principiilor de bază ale justiției pentru victimele infracțiunilor și abuzului de putere adoptată la 29 noiembrie 1985 prin Rezoluția 40/34 a Adunării Generale a ONU „Declarația principiilor de bază ale justiției pentru victimele infracțiunilor”, și abuzul de putere” (aprobat prin Rezoluția 40/34 a Adunării Generale a ONU din 29 noiembrie 1985).

Conform Constituției R. Moldova una dintre principalele sarcini ale statului este recunoașterea, respectarea și protecția drepturilor și libertăților cetățeanului. Protecția la rândul său, se manifestă prin asigurarea securității unui cetățean în domeniul procesului penal la cercetarea și depistarea infracțiunilor. Toți subiecții procesului penal, în special martorii și victimele, sunt expuși unei influențe destul de periculoase. Realizarea concepției statului de drept presupune crearea și asigurarea garanțiilor de securitate a personalității ce contribuie la desfășurarea procesului de contracarare a criminalității și realizarea justiției.

Problema protecției martorilor și a victimelor infracțiunilor este condiționată de influința postcriminală a infracțiilor căpătând un caracter acut devenind un impediment pentru asigurarea justiției atât în Republica Moldova cât și în alte țări. Frica martorilor și victimelor infracțiunilor ce vor să contribuie la realizarea justiției față de lumea criminală și a reprezentanților săi, se datorează consecințelor negative a stresului (evitarea îndeplinirii obligațiilor procesuale) au căpătat proporții îngrijorătoare, fapt ce ia pus în gardă pe specialiștii în domeniul dreptului penal, drept procesual penal, criminologie, criminalistică la nivel național.

Pentru securitatea judiciară factor ce creează pericol este fluctuația ratei criminalității și insuficiența forțelor și mijloacelor, precum și a unui mecanism viabil național de luptă cu așa fenomene. Însuși procesul de asigurare a securității poate fi privit ca o sistemă compusă din diferite compartimente și etape.

La etapa inițială activitatea de asigurare a securității este îndreptată spre depistarea posibilelor surse de pericole atât cu caracter intern cât și extern, prin obținerea informației de la persoanele cointe-

resate. La această etapă este rațional de prevăzut și posibilele măsuri de securitate în scopuri profilactice. Măsurile de securitate cu caracter profilactic presupun asigurarea și realizarea unui comportament care ar permite evitarea contactului cu pericolele și amenințările, precum și neadmiterea apariției situațiilor critice din punct de vedere al securității, desfășurarea ulterioară a cărora va degenera provocarea daunelor de diferit caracter [1, p. 43-45].

La aceste genuri de măsuri se poate atribui discuțiile, recomandările cu privire la posibilele acțiuni și comportament a persoanei protejate, în vederea evitării potențialelor pericole și amenințări iar în caz de apariție a unui pericol de a avea posibilitatea de a contracara de sinestătător.

La etapa a doua are loc elaborarea complexului de măsuri în cadrul activității măsurilor speciale de investigație, precum și realizarea măsurilor de securitate, prevăzute de legislația în vigoare, în dependență de sursele de pericol, genul amenințărilor și situațiile create. Întreg complexul de măsuri este îndreptat spre preîntâmpinarea influenței infractorilor asupra persoanelor ce doresc să contribuie la realizarea justiției.

La etapa a treia de asigurare a securității este necesar de prevăzut, în primul rând procedura de asigurare a securității persoanelor care contribuie la realizarea justiției după intrarea în vigoare a sentinței judecătorești, în al doilea rând asigurarea restituirii pagubelor persoanelor care au suferit în urma infracțiunii.

În baza celor expuse se poate de concluzionat că procesul de asigurare a securității în cadrul justiției, este activitatea realizată în conformitate cu legislația în vigoare realizată de către persoanele abilitate, îndreptată spre depistarea, preîntâmpinarea și curmarea amenințărilor probabile și reale, care pot parveni atât din surse interne cât și externe, ce cuprinde elaborarea și realizarea unui complex de măsuri de securitate și realizarea tuturor dezideratelor justiției.

În aspectele tratate anterior cu fir roșu este trasat rolul legislației în asigurarea și realizarea securității martorilor, victimelor infracțiunilor. Elaborarea și implementarea unui cadru juridic funcțional, eficient menit de a reglementa măsurile de asigurare a securității, situațiile în cadrul cărora se vor realiza, instituțiile și persoanele abilitate în realizarea acestora, acoperirea financiară a cheltuielilor financiare suportate. În acest context considerăm oportună realizarea unui micro studiu comparat în domeniul legislației ce reglementează asigurarea securității martorilor și victimelor infracțiunilor.

Republica Moldova consfințește aspecte de protecție a victimelor și martorilor în capitolul II a CPP art. 215 intitulat: obligația organului de urmărire penală și a instanței de judecată de a lua măsuri pentru asigurarea securității la proces și a altor persoane. În al 2 al acestui articol se face trimitere la o lege abrogată deja de doi ani fiind în vigoare legea nr. 105 din 16.05.2008 „Cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal care prevede în Capitolul IV Măsurile urgente, măsurile de protecție Articolul 13. Măsurile urgente și articolul 14. Măsurile de protecție. Legislația cu privire la protecția martorilor a înregistrat o evoluție. Astfel, la 28 ianuarie 1998 nr. 1458-XIII intră în vigoare legea privind protecția de stat a părții vătămate, martorilor și a altor persoane care acordă ajutor în procesul penal, în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, la 15 octombrie 1999, a fost creată o subdiviziune operativă specializată în scopul asigurării acestor măsuri „Biroul protecție de stat a participanților la proces” care era în structura organizatorică a fostei Direcții operațiuni și misiuni speciale a Inspectoratului General de Poliție al MAI.

La 28 decembrie 2001, prin ordin MAI au fost create Subdiviziuni zonale protecție de stat a cetățenilor. La 16.05.2008 a fost adoptată Legea nr. 105-XVI cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal, care a substituit Legea nr. 1458-XIII din 28 ianuarie 1998 privind protecția de stat a părții vătămate, martorilor și a altor persoane care acordă ajutor în procesul penal. În scopul realizării acestei Legi, la 20 noiembrie 2008, în baza ordinului MAI nr. 379 a fost creată Direcția protecția martorilor, ca subdiviziune subordonată MAI.

În acest ținem să exemplificăm experiența SUA și particularitățile de asigurare a securității marto-

rilor în SUA. Astfel, din 1971, Statele Unite desfășoară un program federal sponsorizat de guvern pentru protecția martorilor care depun mărturie împotriva infractorilor periculoși (WITSEK). Potrivit avocaților americani, intimidarea martorilor este un instrument eficient în cazuri de această categorie. Potrivit acestora din toate infracțiunile în domeniul crimei organizate sunt comise împotriva martorilor acuzării circa 10%. Comunitățile criminale acționează prin răspândirea de zvonuri și temeri cu privire la puterea lor, demoralizând cetățenii cărora le este frică de represalii și nu cred în protecția organelor de drept. Programul de protecție se realizează dacă există următoarele circumstanțe: 1) martorul de bună-credință furnizează informațiile necesare înfăptuirii justiției; 2) un martor participă la procesul penal cu riscul pentru viața și personalitatea sa, precum și pentru viața și a membrilor familiei; 3) este posibilă compensarea totală sau parțială de către autoritățile statului sau din fondurile locale în vederea organizării măsurilor de protecție. Pentru aplicarea măsurilor de securitate este necesar acordul martorului. Dacă acesta este primit Programul de protecție va rămâne în vigoare atâta timp cât există riscul real pentru viață și sănătatea persoanei. În același timp, nu contează dacă procesul cu participarea unui martor este finalizat sau nu. Trebuie remarcat faptul că măsurile de securitate pot fi implementate atât la nivel federal, cât și la nivel local. În ultimul caz, procedura/ măsurile de protecție a martorilor sunt stabilite de Ministerul Justiției. În implementarea acestuia pot fi implicate poliția locală, care li se acordă competențele necesare. Mecanismul de asigurare a siguranței martorului constă în următoarele. Procuratura, pe numele Asistentului Procurorului de Stat sau District marcat „confidențial”, va trimite o cerere de autorizare pentru aplicarea măsurilor de protecție, care trebuie să conțină următoarele informații: nume (pre-nume), adresă, data, locul de naștere a martorului; informații sau mărturii furnizate de un martor; importanța cauzei, numele acuzaților și perspectivele de urmărire penală a acestora; timpul real de finalizare a procesului; date despre cei care pot amenința sau vătăma martorul, cu un raport asupra realității existenței amenințării; numărul membrilor familiei care trebuie protejați, numele acestora, vârsta și caracterul relației cu martorul; starea de sănătate a martorului; informații despre studii, formarea profesională”. În caz de urgență de a răspunde cererii depuse, procurorul asistent are dreptul de a acorda verbal acordul pentru aplicarea măsurilor de protecție, dar numai pe o perioadă de până la 72 de ore. La primirea autorizației, toată grija pentru martorul protejat este preluată de Serviciul Judiciar Federal al SUA (Marshall Service). Specialistul în securitate al acestui serviciu se întâlnește cu martorul, îl informează despre detaliile Programului de protecție, discută cu acesta posibile variante de angajare. Pentru a face acest lucru, se analizează biografia profesională martorului, starea sa de sănătate, studiile și alte date necesare pentru angajare. Specialistul în securitate selectează apoi zona de relocare și mijloacele, metodele de transport a martorului și a familiei sale și bunurilor acestora. Dacă martorul are nevoie de protecție imediată, el și familia lui sunt cazați temporar într-un hotel sau motel, iar proprietatea lor personală este depozitată temporar într-un depozit de depozitare până când se decide problema transportului într-o zonă permanentă de rezidență. În zona în care este relocalizat martorul, acesta este prezentat executorului judecătoresc asistent, care-l în coraport cu serviciile de locuință, asistență medicală etc. Martorului și familiei acestuia li se eliberează actele corespunzătoare schimbate: pașapoarte, permise de conducere, legitimații de asigurări sociale, permise pentru profesie, certificate de naștere, camete medicale și școlare, certificate de apartenență religioasă etc. le se oferă indemnizație lunară pentru muncă. Suma emisă depinde de numărul persoanelor aflate în întreținere și de locul unde s-au mutat persoana protejată și membrii familiei sale. Încadrarea și beneficierea de serviciile Programului de protecție pot de la 120 de zile de la intrarea în vigoare și sau la 60 de zile de la ultima înfățișare a martorului în instanță, indiferent de durata procesului sau în funcție de alte circumstanțe. Aplicarea acestui document în activitățile practice ale organelor de drept a dat rezultate semnificative. Deși Programul cere martorilor și familiilor lor care îl acceptă să facă o ruptură completă cu trecutul, din 1982 până în prezent zeci de mii de persoane au beneficiat de serviciile acestui program. În același timp, niciuna dintre persoanele care au respectat măsurile de confidențialitate/ secretizare nu a fost ucisă după ce și-au

dezvăluit incognito [4, p. 31-32].

În acest context revenim și ținem să menționăm unele măsuri de protecție procesuale prevăzute în legislația altor țări. Astfel, Codul de procedură penală al Poloniei prevede o situație în care există o amenințare la adresa unui martor sau a unei victime apare după ce o persoană a fost audiată sub numele său real. În acest caz, procesul verbal este retras, iar audierea ulterioară este efectuată sub pseudonim, cu un nou proces verbal anexat la materialele dosarului penal. Acest aspect este prevăzut și în legislația Federației Ruse ce stipulează măsurile de securitate într-un șir de acte normative spre exemplu p. 3, art. 11 al CPP al FR care prevede că în cazul în care sunt suficiente date că victimei, martorului sau altor participanți la procesul penal, precum și rudelor acestora sunt pericole iminente, amenințări asupra vieții, sănătății etc., OUP va omite datele personale aceste persoane nefiind menționate în procesul verbal al acțiunii de urmărire penală desfășurată cu participarea lor. În acest context ofițerul de urmărire penală emite o ordonanță în care argumentează necesitatea acestei decizii, indică pseudonimul participantului la proces, modelul semnăturii sale, folosit în procesele verbale a acțiunilor la care a participat. Ordonanța se păstrează într-un plic ce se anexează la dosar (p. 9, art. 166 CPP FR).

Aceste și alte măsuri de siguranță pentru martori sunt prevăzute în cadrul legal al R. Letonia, la 12 iunie 1997, au fost aduse modificări Codului de procedură penală și Codului penal și Legii „Cu privire la activitățile operaționale” pentru a schimba această situație. Setul de măsuri astfel stabilit este menit să îmbunătățească eficiența asigurării siguranței victimei, martorului și a altor persoane care contribuie la justiție includ: realizarea audierilor și confruntărilor folosind mijloace tehnice care nu permit identificarea clientului; disjungerea materialelor ce vizează persoana protejată într-un caz separat; refuzul de a folosi ca probă în cauză mărturia persoanei protejate, dacă măsurile de protecție luate nu pot asigura siguranța acesteia.

Aspectele ce țin de asigurarea martorilor și victimelor infracțiunilor în cadrul MAI este asigurată de Direcția de asigurare a securității persoanelor, care sunt supuse protecției de stat. Ce am fi vrut să menționăm că structuri cu funcții similare au fost create și în cadrul Ministerului apărării, Serviciului de securitate a Federației Ruse și alte structuri. Acest aspect are atât conotații pozitive cât și negative, caracterizat prin efectiv numeros și mijloace puse la dispoziție, aspectul negativ fiind caracterizat că funcțiile executate de aceste structuri sunt similare și respectiv duce la rivalitate, este dificilă coordonarea activității acestor subdiviziuni dat fiind faptul că aparțin diferitor instituții și respectiv cheltuielile sunt de un grad sporit. Considerăm că existența unei structuri specializate axate pe așa gen de activitate este cea mai rațională soluție fiind demonstrată de experiența unor așa state ca SUA, Germania etc.

Cu privire la activitatea Direcției de asigurare a securității persoanelor și în special a programei de asigurare a securității realizate de către ea putem menționa că în legislația Federației Ruse nu este strict reglementat strict limitele măsurilor de securitate. Tot odată legea nr. 119-Φ3 cu privire la „Protecția victimelor și a martorilor și a altor participanți la procesul judiciar” are multiple lacune. Ca spre exemplu această lege contravine codului civil și altor acte normative. De asemenea lacune nu este lipsită și legislația autohtonă.

În acest context este interesantă experiența SUA în acest domeniu. Astfel, la 12 octombrie 1982 a fost adoptată legea „Privind protecția victimelor și martorilor”. În această lege sunt reglementate așa aspecte ca comportament corect și respectuos față de aceste categorii de persoane, păstrarea confidențialității, majora responsabilitatea și sancțiunile în cazul acțiunilor ilegale contra această categorie de persoane. Fiind aplicate amenzi de până la 250 mii de dolari, privare de libertate de până la 10 ani etc.

La 12 octombrie 1984 Congresul SUA a adoptat o altă lege „Legea cu privire la fortificarea securității martorului”, care a perfecționat programul de protecție și a întărit mecanismele de realizare al ei.

În 1990 Congresul SUA a adoptat o nouă lege federală cu privire la drepturile victimelor infracțiunilor și cu privire la restituire. În legile procesuale a diferitor state separate ale SUA sunt prevăzute norme concrete axate pe asigurarea securității martorului. Baza instituției de asigurare a securității martorilor

este legea din 12 octombrie 1984 care reglementează măsurile menite de a asigura securitatea martorilor, miezul acestor măsuri fiind crearea fondului general de ajutorare a victimelor [2, p. 51-52].

Cadrul juridic de asigurare a securității în Germania și nemijlocit în fost republică Federativă Germană sa creat mai târziu ca în SUA. În RFG ca măsuri de protecție a măsuri de protecție se practica: audierea martorului în lipsa învinutului sau a apărătorului său, uneori în afara spațiului imobilului unde se desfășura ședința de judecată, după ce procesul verbal se citea în instanță. În unele cazuri martorii se invitau la ședințe de judecată dar se foloseau sisteme audio sau video la realizarea acestui proces în 1983 legislatorul a interzis practica aplicată menționată mai sus, argumentând că martorii trebuiesc audiați în ședință deschisă, fapt ce a îngreuiat asigurarea securității.

În RFG la nivel legislative sa întreprins măsuri de a preîntâmpina descoperirea personalității participanților la proces. Paragraful 147 a CPP al RFG prevedea că apărătorului i se poate refuza să facă cunoștință cu materialele dosarului ce conțin informații cu privire la martor. Paragraful 68 a CPP al RFG oferă dreptul martorului să nu numească adresa domiciliului dacă există temei de a presupune că există pericol în adresa sa sau a rudelor sale. Paragraful 247 a CPP al RFG permitea scoaterea inculpatului din sala de ședințe a judecății pe perioada audierii complicelui sau a martorului, dacă există temeiuri că persoanele în cauză nu vor oferi depoziții în prezența acestora. Legea RFG cu privire la protecția victimelor din 10 decembrie 1986, a devenit primul pas îndreptat spre asigurarea victimelor infracțiunilor și a membrilor familiei lor. În 1989 ministrul de interne și ministrul justiției a RFG au creat o comisie comună care a pregătit concepția de protecție a martorilor. În baza acestei concepții în 1990 au fost adoptate „Indicații federale privind paza martorilor aflați în pericol”. Aceste documente au fixat scopurile, sarcinile și funcțiile structurilor ce asigură paza persoanelor ce contribuie la înfăptuirea justiției. În baza concepției de pază a martorilor în anul 1993 a fost adoptat un act normativ special: – legea „cu privire la martorul principal”, care instaura protecția acestui participant la proces. Luând în considerare acest act normativ în RFG au început să se aplice două sisteme de asigurare a securității. Prima sistemă reprezintă o protecție de lungă durată, care este asigurată de întreaga metodologie aflată în dotarea poliției. A doua sistemă este îndreptată la acordarea suportului persoanei protejate de a alege un loc de trai, muncă, practicare a afacerilor, precum și acordarea ajutorului material. În anul 1998 a fost adoptată legea „cu privire la reglementarea aspectelor ce țin asigurarea protecției martorilor ce se află în pericol”. Această lege prevedea un regim mai lejer de audiere a unor categorii de martori, în special a celor minori și a celor în pericol [3, p. 75-76].

Concluzii: la final considerăm că realizarea eficientă a securității martorilor și victimelor se face posibilă în cazul implementării unui complex măsuri juridico-instituționale:

- existența unui cadru juridic complet și eficient ce ar reglementa măsurile de protecție;
- înăsprirea cadrului juridic pentru acțiuni de intimidare a victimelor și martorilor și altor participanți la proces;
- existența unui structuri de stat completate cu colaboratori profesioniști care au trecut o pregătire specială și beneficiază de programe, periodice de perfecționare și majorare a profesionalismului;
- asigurarea materială, tehnică, metodologică a structurilor abilitate cu asemenea sarcini;
- asigurarea financiară a activității și programelor de securitate dat fiind faptul că presupun sume considerabile de cheltuieli.

În contextul Republicii Moldova putem emite concluzia că aspecte ce afectează asigurarea justiției și securitatea participanților sunt omniprezente deoarece nivelul criminalității atestă o fluctuație permanentă. Parțial sau creat careva premise de realizare a securității procesului de realizare a justiției prin elaborarea unor acte normative și crearea unei instituții axate pe asigurarea securității martorilor și victimelor dar care nu au o acoperire suficientă financiară și logistică. Legislația existentă este imperfectă, funcționarii structurilor abilitate nu dispun de suficiente programe de instruire și accesul la experiența structurilor din alte state cu tradiții în acest domeniu. Redresarea temeinică și sigură a acestor situații și

implementarea măsurilor stipulate mai sus va oferi o doză de credibilitate sporită în capacitatea structurilor de stat de ași proteja cetățenii contra atentatelor lumii interlope și respectiv realizarea unei justiții viabile, eficiente și calitative care va contribui în fine la edificarea unui stat de drept.

Referințe bibliografice:

1. Халиков А. *Обеспечение безопасности при сокрытии данных о личности*. В: Законность, № 10, 2007.
2. Зайцев О., Щерба С. *Защита свидетеля в США*. В: Российская юстиция, №8, 1994.
3. Казаков В.А. *Новый закон об обеспечении социальной и правовой защиты свидетелей в ФРГ*. В: Государство и право, №9, 2000. с. 75-76.
4. Earley P., Shur G. *WITSEC: În cadrul programului federal de protecție a martorilor*. Bantam Books, 2002. 359 p.

UNELE REFLECȚII PRIVIND INFRAȚIUNILE ÎN DOMENIUL SECURITĂȚII CIRCULAȚIEI RUTIERE

CERNOMOREȚ Sergiu,

dr., conf. univ., Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România,
ORCID ID: 0000-0003-0172-0491

FAIGHER Anatolie,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți,

Summary: In order to ensure a sustainable economic development in the future, the Republic of Moldova must ensure an efficient transport system that would satisfy the citizens' need for mobility and facilitate trade on domestic and international markets, which would become attractive and facilitate investments. The demand for transport, especially road transport, is its security. The rules of criminal law come to ensure the safety component of road transport by sanctioning prejudicial acts.

Key-words: road traffic, transport, security, vehicul, crimes.

Transportul reprezintă un element esențial al unei civilizații. Gradul de dezvoltare a infrastructurii transportului este direct proporțional nivelului de dezvoltare a statului. La etapă actuală de dezvoltare, transportul reprezintă unul dintre factorii de bază care determină volumul și proporțiile circulației bunurilor și forței de muncă.

Rata de deces în urma accidentelor rutiere variază pe scară largă după regiunile lumii. Numărul deceselor în regiunea africană este de aproape 2,5 ori mai mare decât în țările Uniunii Europene. În jur de 60% din cei decedați în urma accidentelor rutiere constituiau persoanele în vârstă de 15-44 ani, dintre care 3/4 sunt bărbați. Traumele, obținute în urma accidentelor rutiere ocupă locul 8 în lista principalelor cauze de deces în lume, dar către anul 2030, conform unor estimări, pot să se plaseze pe locul 5 [1].

Conform datelor Centrului Național de Management în Sănătate, în Republica Moldova pe parcursul anilor 2004-2014 au decedat în urma accidentelor rutiere 5088 persoane, care echivalează cu populația a 2 sate mari. Pe parcursul anului 2016, pe teritoriul Republicii Moldova au fost înregistrate 2445 accidente rutiere (pentru comparație: în anul 2015 – 2560; adică – 4,49%), în rezultatul cărora 308 persoane au decedat (pentru comparație: în anul 2015 – au decedat 300 persoane, adică dinamica pozitivă înregistrează 2,67%), iar altele 2904 persoane au suferit diverse traumatisme (pentru comparație: în anul 2015 numărul persoanelor traumatizate constituia – 3063, adică dinamica negativă de 5,19%) [2].

Potrivit datelor din Sistemul informațional automatizat „Registrul accidentelor rutiere”, pe parcursul anilor 2018-2020, s-au înregistrat următorul număr de accidente în traficul rutier: 2615 (în anul 2018), 2585 (în anul 2019), 2004 (în anul 2020), în rezultatul cărora au decedat următorul număr de persoane: 274 (în anul 2018), 277 (în anul 2019), 245 (în anul 2020), persoane. Potrivit aceleiași baze de date, pe parcursul anului 2021, s-au înregistrat 2517 accidente în traficul rutier, în rezultatul cărora 254 persoane au decedat, iar altele 2834 au fost traumatizate. În perioada a 9 luni ale anului 2022 au fost înregistrate 1664 accidente în traficul rutier, în care 141 persoane au decedat și 1892 au fost traumatizate [3].

Potrivit datelor din Sistemul informațional automatizat „Registrul accidentelor rutiere”, pe parcursul a douăsprezece luni ale anului 2022, s-au înregistrat 2.312 de accidente în traficul rutier, în rezultatul cărora 217 persoane au decedat, iar altele 2.586 au fost traumatizate [4].

În anul 2022 la nivel național s-a intervenit în 4757 situații, în care conducătorii de vehicule au fost

depistați sub influența băuturilor alcoolice, astfel înregistrând o creștere cu 2,2% comparativ cu perioada analogică a anului 2021. Din ele, 3378 cazuri au fost calificate drept infracțiuni și respectiv, 1379 contravenții. Totodată, din vina conducătorilor auto în stare de ebrietate s-au produs 238 accidente în traficul rutier, atestându-se descreștere cu – 6,67% comparativ cu perioada analogică a anului precedent, iar cele soldate cu consecințe ușoare și grave au crescut cu 9,52%, fiind înregistrate 115 cazuri, cu decesul a 16 persoane și 119 persoane traumatizate. Accent sporit s-a pus pe investigarea și stabilirea persoanelor care au părăsit locul accidentului rutier. Astfel, din 199 accidente rutiere cu părăsirea locului, soldate cu consecințe ușoare și grave, 12 cazuri s-au soldat cu persoane decedate, iar autorii acestora au fost stabiliți în proporție de 100% [5].

Securitatea în transport reprezintă o parte integrantă a securității și ordinii dintr-un stat. Aceasta se exprimă în lipsa de primejdii pentru viața și sănătatea oamenilor, în siguranța exploatării mijloacelor de transport, a căilor de comunicație, a clădirilor, instalațiilor, precum și în protecția mediului înconjurător. La rândul său, siguranța traficului rutier este starea de lucruri în traficul rutier ce reflectă gradul de protecție a participanților la el împotriva accidentelor și consecințelor acestora [6, p. 183].

Un rol important în prevenirea încălcării regulilor existente în domeniul transportului rutier revine legii penale care, în complex cu alte ramuri ale dreptului, este menită să asigure securitatea circulației rutiere. În domeniul asigurării interramurale a securității în transport legea penală interacționează, în primul rând, cu legislația contravențională.

Infracțiunile în domeniul transportului rutier fac parte din grupul infracțiunilor în domeniul transporturilor care sunt prevăzute în Capitolul XII din Partea Specială a CP al RM. În acest sens propunem o conceptualizare a sistemului infracțiunilor în domeniul transporturilor.

Autorii autohtoni Brînză S. și Stati V., înțeleg prin infracțiuni în domeniul transporturilor fapte socialmente periculoase, săvârșite cu intenție sau din imprudență, care vatamă sau pun în pericol în mod exclusive sau în principal – relațiile sociale cu privire la securitatea în transport [7, p. 400].

Cercetătorul Lukianov V., prin infracțiuni în domeniul transportului rutier, înțelege acele fapte ilegale, ce se exprimă în încălcarea cu vinovăție a unor sau altor reguli ce se referă la asigurarea securității circulației, și atrag după sine răspunderea penală [8, p. 16]. Aproximativ identic sunt definite infracțiunile în domeniul transportului rutier de către Iacubenco N. [9, p. 37].

Budeci V., prin infracțiune în domeniul transportului rutier înțelege fapta prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, care se exprimă în încălcarea regulilor de securitate a circulației și exploatării mijloacelor de transport, săvârșită în condiții de situație de avarie, care a provocat din imprudență urmările prevăzute de legea penală [10, p. 164].

Cananău A., menționează că prin infracțiune în domeniul transportului rutier urmează să se înțeleagă fapta prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, care se exprimă prin încălcarea regulilor de securitate a circulației și exploatării vehiculelor și care, în cazul în care legea penală indică asupra necesității survenirii unor urmări prejudiciabile, a provocat din imprudență urmările prevăzute de legea penală [11, p. 44].

Infrațiunile în domeniul transportului rutier reprezintă o parte a criminalității imprudente (cu excepția alin. (1) și alin. (3) art. 164/1 Codul Penal al Republicii Moldova), fiind un element de sine stătător al structurii sale. Necesitatea analizei infracțiunilor în cauză, ca element structural independent al criminalității imprudente, este condiționat de stabilitatea caracteristicilor cantitativ-calitative, structurale și dinamice precum și a determinantelor specifice ale infracțiunilor respective.

Cota-parte a tuturor infracțiunilor săvârșite din imprudență în structura generală a criminalității constituie aproximativ 15-20%. Infracțiunile din domeniul transportului rutier ocupă aproximativ 75% din numărul total al infracțiunilor săvârșite din imprudență [12, p. 42].

Infraționalitatea în domeniul transportului rutier înregistrează creștere seara târziu. Astfel, cele mai multe accidente cu semnele infracțiunilor în transport sunt înregistrate între orele 22 și 23, apoi 20 și 18.

Sunt destul de răspândite asemenea accidente între orele 00 și 01, precum și la sfârșitul zilei de muncă la orele 17. La astfel de concluzii a ajuns autorul A. Corobeev, menționând că infracționalitatea în domeniul transportului rutier se agravează în perioada întunecată a zilei. Pe parcursul zilei numărul maxim de accidente au loc între orele 17 și 19 și de la orele 22 până la 24 iar cel mai sigur interval de timp este de la orele 4 până la 5 dimineața [13, p. 312].

După cum se cunoaște, printre caracterele sau trăsăturile specifice ale infracționalității, alături de caracterul social de masă, caracterul de fenomen uman complex (biologic, psihologic și social), caracterul istorico-evolutiv, caracterul dăunător, nociv, antisocial și periculos, caracterul variat (diversitatea crimelor, varietatea acestora în legea penală), se enumeră și caracterul condițional (cauzal).

Există o multitudine de factori care contribuie la comiterea infracționalității, aceștia poartă un caracter multilateral și sunt interdependenți, iar datorită noilor relații social-politice, economice și progresului tehnico-științific, se află într-o continuă evoluție. Stabilirea și cercetarea minuțioasă a acestora constituie o premisă necesară pentru întreprinderea unor măsuri adecvate de prevenire și combatere atât a infracționalității în general, cât și a unor infracțiuni privite individual, cum ar fi cele în domeniul transportului rutier.

În funcție de natura factorilor implicați în accidentele din domeniul transportului rutier se apreciază că acestea au la bază trei categorii importante de factori care, frecvent, se află într-o strânsă interdependență: *accidentele datorate factorului uman; accidentele datorate factorilor tehnici; accidentele datorate factorilor rutieri* [14].

Accidentele datorate factorului uman, dețin o pondere covârșitoare, reprezentând circa 90% din totalul evenimentelor de trafic, ceea ce a făcut să se afirme că „nu există accidente de automobile, ci de automobiliști”. Pe primele locuri în cauzele accidentelor provocate de factorul uman se situează, în ordine descrescând: *excesul de viteză, neatenția pietonilor, depășirea neregulamentară și neasigurarea priorității de trecere, conducerea sub influența băuturilor alcoolice*. Alte cauze: *conducerea imprudentă; nesemnalezarea la schimbarea direcției de mers; neasigurarea la trecerile de nivel cu calea ferată; oboseala, starea maladivă, adormirea la volan; nerespectarea culorii semaforului sau a semnalelor agentului de poliție; conducerea fără permis etc.*

Un exemplu în acest sens este cazul lui G.D. care, la 23 august 2015, aproximativ la ora 14:00, conducând camionul model „Kamaz-5320”, cu remorca model „CGB 8350”, deplasându-se pe traseul național R-3 Chișinău-Hîncești, spre or. Hîncești, în apropierea s. Fundul Galbenei, r-nul Hîncești, la borna kilometrică 25+840 metri, având în calitate de pasageri pe C.N. și A.O., neținând cont de prevederile pct. 25 alin. (1) din Regulamentul Circulației Rutiere, precum și depășind limita de viteză admisibilă pe traseu, semnalizată de indicatorul de avertizare rutieră 3.27.1 – viteza maximă limitată – 50 km/h, deplasându-se cu viteza de 75 km/h, nu a manifestat prudență sporită la trafic, întrucât conducea camionul cu remorca încărcată, nu a adaptat conducerea camionului la condițiile și situația rutieră precum și a neglijat indicatorul de avertizare rutieră 1.34.2 - curbă deosebit de periculoasă, la intrarea în curbă nu s-a isprăvit cu conducerea autocamionului, în rezultatul cărui fapt a inversat camionul cu remorcă în canalul de lângă acostament, ca urmare al impactului, pasagerii C. N. i-au fost cauzate, conform raportului de expertiză medico-legală, leziuni corporale grave periculoase pentru viață care au condus la decesul acestora.

Pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală, G.D. a fost recunoscut vinovat și condamnat în baza art. 264 alin. (3) lit. b) CP RM [15].

Datele generalizate la nivel național cu referire la „cauzele producerii accidentelor rutiere”, prezintă următoarele rezultate pentru anul 2021: „viteza neadekvată vizibilității, condițiilor, situației rutiere” rămâne principala cauză, și constituie 35,52% din numărul total al accidentelor supuse evidenței pentru perioada anului 2021, care a dus la decesul a 134 (119 (în anul 2020), +12,61%) persoane și traumatizarea altor 1028 (716 (în anul 2020), +43,53%). Analiza datelor înregistrate, cu privire la cauzele producerii accidentelor rutiere, ne reflectă o creștere cu +102,38% la accidentele rutiere ca urmare a „nerespectarea

distanței dintre vehicule”. În același timp s-a înregistrat o descendență semnificativă a accidentelor rutiere, cât și a consecințelor acestora, produse ca urmare a „*neasigurarea la schimbarea benzii sau direcției de mers, viraj incorect*” cu – 29,96% [16].

Afirmăm că accidentele de circulație au la bază trei factori: conducătorul mijlocului de transport, mijlocul de transport și drumuri. Dintre care rolul predominant îl are conducătorul mijlocului de transport.

În literatura de specialitate se menționează că în calitate de condiții a săvârșirii infracțiunilor în domeniul transportului rutier se evidențiază [17, p. 71]:

- întreținerea necorespunzătoare a drumurilor, încălcarea normativelor de siguranță ale lățimii părții carosabile, marcajelor rutiere, trecerilor de pietoni;

- neajunsuri ale construcției mijloacelor de transport care îngreunează conducerea, limitează câmpul vizual, stimulează oboseala conducătorului de vehicul;

- neutilizarea de către conducătorul de vehicul și pasageri a utilajelor care micșorează riscul situației de accident sau a urmărilor sale grave;

- erori în alegerea regimului de dirijare a circulației și mijloacelor tehnice pentru aceasta (numărul și caracterul semnelor rutiere și al semafoarelor);

- încălcări ale normelor regimului de muncă ale conducătorilor de vehicule;

- nivelul scăzut al controlului asupra stării mijloacelor de transport, al drumurilor și mijloacelor tehnice de dirijare a circulației;

- lacunele în practica disciplinară, contravențională și juridico-penală de luptă cu încălcarea regulilor securității circulației rutiere în rezultatul cărora nu este asigurată inevitabilitatea răspunderii delincvenților, transparența, diferențierea și individualizarea acestora;

- comportamentul incorect al pietonilor care deseori, de rând cu conducătorii de vehicule, admit încălcări ale regulilor circulației rutiere.

În baza cercetării și analizei accidentelor rutiere autorul Romașihin I., a stabilit că numărul și gravitatea accidentelor se află în dependență directă de următorii factori:

- 1) densitatea populației;

- 2) numărul mijloacelor de transport;

- 3) dimensiunile rețelelor de transport;

- 4) coeficientul utilizării mijloacelor de transport;

- 5) infrastructura rețelelor de transport;

- 6) starea tehnică a mijloacelor de transport. În afară de factorii indicați mai există un șir întreg de alți factori care au o influență semnificativă asupra provocării accidentelor și traumatismului [18, p. 67].

Conform datelor Ministerului Afacerilor Interne, în anul 2021, au fost relevate circa 14,3 mii persoane care au comis infracțiuni, cu 9,6% mai mult comparativ cu anul 2020. La 10 mii locuitori au revenit 54,9 infractori. La 10 mii copii în vârstă de 0-17 ani, au revenit 20,8 minori infractori.

Bărbații care au comis infracțiuni au fost implicați mai mult în săvârșirea infracțiunilor în domeniul transporturilor, infracțiunilor contra patrimoniului. La rândul său, femeile care au comis infracțiuni cu vârsta de 30 ani și peste, au comis infracțiuni într-o proporție mai mare (65,5%) decât bărbații de aceeași vârstă (56,7%), în timp ce bărbații în vârstă de 18-24 ani au comis infracțiuni într-o proporție mai mare (19,1%) decât femeile de această vârstă (16,1%). Din bărbații care au comis infracțiuni, cu vârsta de 30 ani și peste, 26,5% au fost în stare de ebrietate în momentul săvârșirii infracțiunii, iar în cazul femeilor de această vârstă – 7,4%. Cel mai frecvent aceștia au comis infracțiuni în domeniul transporturilor [19].

Securitatea în transport poate fi asigurată numai prin aplicarea eficientă a unui complex de măsuri. De remarcat că, ordinea publică și securitatea cetățenilor constituie o prioritate principală a Guvernului Republicii Moldova, or, Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2020-2023, aprobat prin Hotărârea nr. 636 din 11 decembrie 2019, stabilește drept obiectiv prioritar constituirea unei baze pentru o politică de siguranță rutieră eficientă și durabilă, ce include organizarea domeniului siguranței rutiere din punct de

vedere strategic și instituțional, crearea unui sistem eficient de management în domeniul siguranței traficului rutier, implementarea sistemelor automatizate de supraveghere și aplicare a amenzilor în traficul rutier, precum și creșterea gradului de conștientizare a siguranței rutiere la nivel național.

În procesul studiului criminologic al criminalității din imprudență este deosebit de importantă analiza interacțiunii personalității cu mediul social, deoarece comportamentul infracțional nu este generat numai de mediul social, precum nici numai de personalitate, dar anume de particularitățile de interacțiune dintre acestea [20].

Respectiv, în scopul instituirii unui mecanism punitiv eficient la acest compartiment, propunem, la art. 264 din Codul penal al Republicii Moldova în dispoziția alin. (2), alin. (4) și alin. (6), la final, după sintagma „starea de ebrietate”, să fie completat cu textul „...sau care nu deține permis de conducere sau care este privată de dreptul de a conduce mijloace de transport”, circumstanțe care actualmente, se regăsesc în art. 264¹ din Codul penal al Republicii Moldova. Având în vedere consecințele survenite la art. 264 din Codul penal al Republicii Moldova, urmare a încălcării regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport, săvârșită în stare de ebrietate, considerăm judicioasă această propunere.

Referințe bibliografice:

1. <http://demografie.md/index.php?pag=news&opa=view&id=423&tip=noutate&start=133&I=>.
2. <http://saferoads.md/index.php?view=statistics&t=nota-informativa-privind-statistica-accidentelor-rutiere-pentru-anul-2016>.
3. <https://www.mai.gov.md/ro/date-statistice>.
4. https://www.politia.md/sites/default/files/accidentia_insp_12_luni_2022.pdf.
5. https://www.politia.md/sites/default/files/raport_activitate_9_luni_2022.pdf.
6. Cananău A. *Infracțiunile din domeniul transportului rutier și impactul uman al acestora*. În: Delicvența și justiția juvenilă: evaluare, probleme, soluții. Conferința științifico-practică internațională, 31 octombrie 2014. Chișinău, 2016. p. 179-185.
7. Brînză S., Stati V. *Tratat de drept penal. Partea specială*. Vol. II, Chișinău, 2015. p. 400
8. Лукьянов В.В. *Проблемы квалификации дорожно-транспортных преступлений*. Москва, 1979. с. 16.
9. Якубенко Н.В. *Дорожно-транспортные преступления: сущность, квалификация, ответственность*. Тюмень, 2001. с. 36-38.
10. Budeci V. *Noțiunea infracțiunilor în domeniul transportului rutier și locul acestora în sistemul Părții Speciale a Codului Penal din Republica Moldova*. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/159-166_6.pdf.
11. Cananău A. *Analiza criminologică și prevenirea infracțiunilor în domeniul transportului rutier*. Teza de doctor în drept. Chișinău, 2018. p. 44.
12. *Криминология*. Учебник. Под ред. В.Н. Бурлакова и Н.М. Кропачева, Юридический центр Пресс, Санкт-Петербург, 2005. p. 42.
13. Коробеев А.И. *Транспортные преступления*. Юридический центр-Пресс, Санкт-Петербург, 2003. p. 312.
14. http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53974/alexandru_cananau_thesis.pdf.
15. *Dosarul penal nr. 1ra-368/2017*. În: Hotărârile Colegiului Penal al Curții supreme de Justiție http://jurisprudenta.csj.md/db_col_penal.php.
16. <https://www.politia.md/ro/advanced-page-type/rapoarte-si-evaluari?page=1>.
17. Галахова В. *Уголовно-правовая характеристика транспортных преступлений*. Издательско-торговая корпорация „Дашков и К0”, Москва. 2003. p. 71.
18. Ромашин И. *К вопросу о причинах и условиях происшествий совершаемых в сфере дорож-*

ного движения. În: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhumala/2011/8/yurisprudentsiya/roma-shihin.pdf.

19. https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infractionalitatii-in-republica-moldova-in-anul-2021-9478_49944.-html.
20. Bîrgău M., Nastas A. *Criminologie, tratat*. Editura „Print Caro”, Chișinău, 2022. p. 207.

SISTEMUL PENITENCIARELOR ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN SEC. XIV-XX

CIOBANU Igor,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-2569-5991

COTRUȚĂ Artur,

magistru, avocat,
ORCID ID: 0000-0003-4082-0356

Summary: The penitentiary system appeared as a result of some corporal punishments being replaced by custodial once. However, some spaces set up as holding cells for prisoners were already for hostages. In 18th century, classic penitentiaries already began to appear as a result of the reformation of criminal punishments.

Key words: Romanian countries, Romania, criminal legislation, criminal system, prison, penitentiary, detention.

Pedeapsa cu închisoarea este cea mai drastică sancțiune la moment, conform legislației penale, care impune făptuitorului anumite restricții și îl supune la un mod anumit de viață, pentru termenul la care a fost pedepsit, antecedentele penale creând-ui o lipsă de confort și după eliberare. În timp și spațiu sistemul executării pedepselor cu închisoare a evoluat. Deși a fost influențat de statele vecine, de curentele din vest, de vasalitatea față de Imperiul Otoman, totuși regimul a evoluat conform premiselor autohtone.

Dreptul penal medieval a fost dur, majoritatea pedepselor pentru infractori fiind pedeapsa cu moartea indiferent care era metoda de aplicare, decapitare, spânzurare, înec, surghiun, etc.

La începutul secolului al XIV-lea, se menționează în hrisoave Ocna de la Trotuș, care a fost construită pe la 1330. Se vorbește chiar de o răscoală a ocnașilor de acolo, ce a provocat distrugerea ocnei și îngroparea răzvrătiților de vii. Scrisoarea boierului Cocrișel din 1600, adresată părintelui său din închisoarea Bistrița, arată în mod emoționant tratamentul ce se aplica în temnițe chiar și la pătri sociale mai bogate: „Vă dau de știre că sunt viu ...mănânc lutul și păduchii, am făcut o barbă până la brâu”.

Misionarul Bacsici menționează închisoarea domnească de la București: „De multe ori beciurile curților domnești serveau drept închisoare celor condamnați, care erau tot timpul bătuți crunt, lăsați nemâncați, așteptându-și sfârșitul”. Administrarea închisorilor era sub competența și discreția judecătorilor și slujitorilor cu atribuții polițienesti, și nu e de mirare că regimul din temnițe era supus arbitrarului.

Cronicarul Nicolae Mustea, relatează despre temnița de sub turnul bisericii domnești ridicat de Ștefan Tomșa: „Dar și turnul acela al bisericii nu era pentru treaba bisericii, el era și semnul morții, ca-că carele din boieri se afla în niscai fapte rele, asupra Domniei și-l prindea, întru acel turn îl închidea [3, p. 361]. Femeile tot nu erau cruțate, Duca Vodă poruncind ca soțiile a trei boieri să fie legate ziua de puști, iar noaptea să fie închise în odăile Semenilor” [4, p. 361].

Spre sfârșitul secolului XVIII-lea – începutul secolului XIX-lea, sub influența ideilor umanitare din vest se constată ameliorări în regimul închisorilor, se creează pentru femei închisori aparte și deținuții cu pedepse mici sunt puși să lucreze în fabrici. Domnitorul Mihail Șuțu cerea săptămânal lista cu numele și delictele celor închiși, în special asupra condamnaților de la închisorile Telega și Slănic, cei vrednici erau eliberați pe cheazășie, arestații fiind folosiți în lucrări publice. Domnul a ordonat ridicarea a noi edificii pentru închisori dotându-le cu infirmerii. În București era o pușcărie, și la Mitropolie o închisoare pentru preoți. În lucrarea „Disertație pentru îndreptarea pușcăriei din București și cu o instrucție pentru Departa-

mentul de Criminali”, scrisă în 1829, autorul C. Moroiu relatează că pușcăria din București era constituită din 3 despărțituri cu zidurile ruinate. Deținuții erau închiși în una din despărțituri și dormeau câte 60 într-o cameră neavând nici pat, nici înveliș. Ca să nu poată fugi, noaptea li se introduceau fluierile picioarelor în scorbuturile a două lemne lungi cât lungimea odăilor, care unite se închideau perfect. De cealaltă parte a lemnului le mai atâneau prinse de glezne butucii, de care deținuții nu scăpau niciodată.

Odată cu promulgarea Regulamentelor Organice din 1831-1832, Domnii și administrația statelor românești se vor îngriji ca temnițele să fie sigure și curate, ca deținuților să nu le fie vătămată sănătatea vinovaților. Se suprimă pedepsele barbare, în 1833 se instituie pedeapsa cu toiagul cu 25-30 lovituri la spate, pentru deținuții recalcitranți. Se prevăd măsuri de ordin administrativ privind încarcerarea și eliberarea, escortarea și disciplina în închisori. Educarea și moralizarea deținuților este încredințată preoților. Închisorile sunt înzestrate cu infirmerie și un paraclis. Bătrânii și bolnavii cu bune purtări puteau fi propuși spre eliberare. Din beneficiul muncii deținuților 1/3 se capitaliza, iar 2/3 erau destinate întreținerii penitenciarelor. Condamnații politici erau separați de ceilalți, iar pedepsele polițienești se făceau în aresturile județene. În această perioadă în Muntenia erau 6 închisori: București, Telega, Ocnele Mari, Craiova, Giurgiu și Brăila; precum și 14 închisori județene. Fiecare închisoare trebuia să posedă 4 încăperi pentru separarea deținuților, condamnaților și femeilor. Cei trimiși în surghiunuri și femeile condamnate erau închiși în mănăstiri. Regulamentul din 1851 prevedea dispoziții asupra tratamentului deținuților, igienei, îngrijirii medicale. Se interzicea insultarea și lovirea, dar ca măsuri de siguranță și disciplină se recomanda punerea în fiare, obezi și butuci.

Vornicul Anastase Panu, în raportul său către Domnul Moldovei, Grigore Ghica arată, că rolul penitenciarului constă în reformarea deținuților prin educația religioasă și învățarea unei meserii. Pentru munca deținuților a propus ca aceștia să primească un pecul în sumă de bani, care să li se acorde în momentul eliberării. Anastase Panu, în raportul său, propunea ca 8 din cele 13 penitenciare câte existau în Moldova să fie renovate. În închisoarea de la Târgul Ocna el a făcut să se construiască celule pentru izolare individuale [p. 3, p. 362]. După unirea Principatelor Române, în 1862 Alexandru Ioan Cuza decretază Regulamentul pentru organizarea serviciului Stabilimentelor penitenciare și de binefaceri din România, prin care se unifică cele două servicii ale închisorilor, adoptând și în Muntenia sistemul penitenciar aplicat în Moldova și care dăduse bune rezultate [p. 6, p. 16]. Reforma din anul 1864, aduce secularizarea averilor mănăstirești, când unele mănăstiri au fost transformate în penitenciare, una din ele fiind și Mănăstirea Văcărești [1, p. 37]. În anul 1865 se adoptă Codul Penal și de Instrucțiune Criminală, conform căruia penitenciarele se reformau la nivel de conducere și administrație și se adoptă un regim nou de sancțiuni a deținuților [6, p. 17]. Ferdinand Dodun Perrieres, funcționar al Ministerului Justiției din Franța, a fost invitat în România și implicat în elaborarea legii din 1874, Legea Închisorilor, fiind în vigoare până în 1930. Astfel în închisori se instituia sistemul nou de izolare, pe timp de noapte și comun ziua [3, p. 362]. Conform Legii din 1874 închisorile erau de două tipuri: de osândă și de prevențiune. Închisorile de prevențiune se împărțeau în preventive de delict preventive pentru crime. Închisorile de osândă se împărțeau în închisori de pedeapsă corecțională și polițienească. Închisorile de muncă silnică, erau de două tipuri: de recluziune și detențiune [5, p. 23-24]. Munca silnică ca pedeapsă se realiza în mine, porturi sau în atelierele din anexele penitenciarului [4, p. 1607-1608]. Deținuții ce lucrau în mine, porturi, erau supuși unui regim de tăcere între ei, dar și în special cu muncitorii angajați necondamnați [4, p. 1608]. Femeile tot erau condamnate la muncă silnică, fiind separate de bărbați, fiind supuse la muncă, conform vârstei. Deținuții și deținutele condamnați la muncă silnică pe viață erau izolați de deținuții pedepsiți la muncă silnică pe un termen, și se deosebeau prin îmbrăcămintea purtată. Deținuții condamnați cu recluziune erau supuși la muncă, fiind remunerați cu o parte din munca depusă pe perioada detenției, fiind supuși obligatoriu la muncă [2, p. 144-145]. Condamnații la recluziune tot erau supuși unui regim de tăcere, lucrau în ateliere special amenajate, unele profesii erau practicate în camera deținutului numită și chilie, fiind remunerați cu o sumă ce nu depășea 4 decime din totalul muncii pe durata încarcerării [4, p.

1609]. Deținuții condamnați la detențiune erau închiși în mănăstirile transformate în închisori, nu purtau uniforme, și nu erau supuși la muncă, hainele și obiecte de utilitate și le procurau din mijloacele proprii [2, p. 147]. Deținuții condamnați la închisoare erau închiși în case de corecțiune, cei care doreau să lucreze, puteau lucra conform meseriei pe care o dețineau, după eliberare li se achita capitalul ce-l acumulasă. Regimul închisorilor corecționale era cel mai blând, dintre toate regimurile de detenție și se putea agrava în dependență de comportamentul deținutului [2, p. 148]. Numărul condamnaților în penitenciarele centrale după gravitatea infracțiunilor în 1909 în România era: munca silnică – 1096 bărbați, 25 femei; reclusiune – 543 bărbați și 15 femei; închisoarea corecțională – 1639 bărbați, dintre care 234 minori și 64 femei dintre care 7 minore. În anul 1911: muncă silnică: 983 bărbați, 24 femei; reclusiune 492 bărbați, 14 femei, închisoare corecțională: – 1370 bărbați și 38 femei și recidiviști 170 bărbați și 5 femei. Numărul deținuților în 1912 în România era: 3015 dintre care 881 femei. Numărul deținuților de la sate era mai mare de 2 ori ca cel de la orașe [7, p. 343-347].

Legea Penitenciarelor și institutelor de prevențiune a intrat în vigoare pe 1 ianuarie 1930. Astfel penitenciarele erau împărțite după gravitatea infracțiunilor comise de deținuți și durata pedepselor în penitenciare de drept comun: a) de muncă silnică; b) temniță grea; c) închisoare corecțională și polițienească, și penitenciare politice, având trei secțiuni după gradul de detențiune: a) grea, b) riguroasă, c) simplă. Noua lege institua un regim progresiv, permițând trecerea de la regimul cel mai aspru, până la liberare înainte de termenul condamnării, deținutul trecând prin toate regimurile intermediare [3, p. 363]. Etapele regimului progresiv erau: 1) faza de izolare individuală, unde condamnatul era izolat individual pe un termen de 1-2 ani, (recidiviști 3 ani), pentru condamnările de la 5-25 ani sau pe viață. Izolarea nu se realiza pentru cei cu pedepse corecționale și pedepse până la 2 ani; 2) faza de tratament comun, când după izolare totală, deținuții erau ținuti ziua în încăperile comune, noaptea fiind izolați; 3) colonia penitenciară sau penitenciarul tranzitoriu, era concepută sub două aspecte colonie industrială și colonia agricolă. În dependență de comportamentul și munca zilnică a deținutului, acesta, după ce întrunea condițiile de liberare era eliberat condiționat.

Legea din anul 1930 asigura sistemul penitenciarelor, cu măsuri de siguranță, destinate pentru deținuții bolnavi.

Ospiciul pentru infractorii alienați era destinat învinuților sau condamnaților periculoși siguranței publice sau chiar lor înșiși. Internarea se realiza prin sentință dată de instanța penală. Durata fiind nelimitată, era condiționată de două aspecte: vindecarea și lipsa de pericol pe care o reprezenta internatul. Liberarea din acest ospiciu era acordată în urma intervenției parchetului și medicului conducător sau tutorelui celui internat, către instanța penală, pentru ca aceasta să dea o sentință de liberare [3, p. 364-365].

Anexele psihiatrice, se regăseau în penitenciare, care dispuneau de mici infirmerii destinate pentru îngrijiri celor cu tulburări mintale ușoare. Rolul acestor anexe era pentru izolarea și tratamentul celor care prezintă șocuri de tulburări mintale, mai ales la începutul încarcerării, tratarea celor turbulenți în disciplina penitenciară, impulsivi, deținuților care sunt obiectul de batjocură a celorlalți deținuți. În anexe erau ținuti și cei ce simulează tulburări mintale [3, p. 365].

În azilul pentru infractorii cu anormalități, erau internați toți semi-responsabilii, dezechilibrații, pasionalii [3, p. 365].

Infractorii, prin obiceiul, numărul și genul infracțiuni săvârșite, fac dovada unei persistente înclinații lor infracționale. Infractorii din această categorie sunt acei care contrar celor cu anormalități, merită agravarea pedepsei și nu circumstanțe ușurătoare [3, p. 365].

Colonia pentru vagabonzi este destinată internării pe o perioadă de 2-10 ani, a celor condamnați pentru recidiva de vagabondaj sau cerșetorie. Internații din această instituție erau obligați să învețe o meserie, grație căreia să-și poată asigura existența după liberare [3, p. 365].

Coloniile de corecție erau destinate executării pedepsei de către minori. Acestea erau obligați să muncească, pe cât posibil, după un program asemănător celor din școlile de meserii, iar internatele du-

pă un program asemănător celor din școlile de menaj [3, p. 365-366].

În instituțiile de educație corectivă, erau internați minorii, după categoriile de: minori neinfractionari, aflați în pericol moral și minori infractori. Minorii infractori: a) copiii și adolescenții lipsiți de discernământ; b) adolescenții cu discernământ care au săvârșit o infracțiune, și erau în stare de decădere morală; c) adolescenții proveniți dintr-o instituție de corecție, care prin sentința de condamnare erau supuși la o măsură de siguranță [3, p. 366]. În închisoarea Văcărești minorii erau separați precum și alte categorii de deținuți „trecători” și „ziliași”, în secții aparte [1, p. 44].

Femeile executau pedepsele în penitenciare speciale pentru femei, având cartiere separate pentru pedepsele de drept comun și cele politice, împărțite, la rândul lor în secțiuni pentru diferite pedepse. În lipsa penitenciarelor pentru femei, acestea erau încarcerate în secțiuni complet separate în închisorile pentru bărbați. Femeile executau toate categoriile de pedepse în secțiuni complet separate în penitenciarul Mislea (Prahova) și la închisoarea corecțională Dumbrăveni. Condamnatele majore, minore și minorii executau închisoarea polițienească, detențiunea preventivă și condamnarea până la 3 luni inclusiv în încăperi complet separate de închisoarea corecțională. Femeile condamnate la pedepse politice, le executa în secțiuni complet separate la penitenciarul de închisoare corecțională Dumbrăveni [3, p. 363]. Pentru femei se afla și o colonie agricolă și industrială pe lângă penitenciarul Mislea, care era dotat și cu un ospiciu pentru infractorii alienați femei în stare cronică.

În secolele XVIII-XIX penitenciarele din Țările Române erau dotate și amenajate conform standardelor acelor timpuri, ba mai mult, în secolul al XVIII-lea avea să se sfârșească perioada de tranziție când legislația penală și procesul penal nu va mai fi influențată de vechile legi române medievale.

Parcurgând evoluția legislației și a sistemelor penale în spațiul românesc pe parcursul secolelor XIV-XX, atestăm faptul că variațiile tipurilor de detenție au fost foarte substanțiale astfel, încât între închisorile feudale și cele din epoca modernă nu exista în comun decât numele și funcția strictă, multe elemente dispărând și fiind înlocuite cu altele noi, în funcție de interpretarea pedepsei și a dreptății. Observăm că pe tot parcursul acestei perioade, are loc perfecționarea sistemului de executare a pedepselor, având ca scop restabilirea echității sociale, corectării condamnaților, cât și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni.

Referințe bibliografice:

1. Fălcoianu A.-Al. *Călăuza Istorică a Mănăstirii și Închisorii Văcărești*. Tipografia Închisorii Văcărești, 1929. p. 46.
2. Barozzi I.-C. *Codul Penal*. București, 1910. p. 306.
3. *Enciclopedia României*. Vol. I, Asociația Științifică Pentru Enciclopedia României, București, 1938. p. 1169.
4. Hamangiu C. *Codul General al României, Legi Uzuale 1860-1903*. Vol. II, București, 1903. p. 1698.
5. *Lege asupra Închisorilor și Regulamente Generale*. București, 1906. p. 318.
6. Rădulescu C. *Studiu Penal Comparat asupra Tregerii Administrațiunii Închisorilor*. București, 1910. p. 145.
7. Tanoviceanu I. *Curs de Drept Penal*. Vol. II, București, 1912. p. 691.

PRINCIPIUL LEGALITĂȚII PENALE – ELEMENTE DE CONȚINUT ȘI TENDINȚE EVOLUTIVE

COJOCARU Radion,

dr., prof. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-3809-7392

JITARIUC Vitalie,

dr., Universitatea de stat „Alecu Russo” din Bălți,
ORCID ID: 0000-0002-9361-446

Summary: Selective justice, judicial arbitrariness, uneven judicial practice and legal insecurity are among the multiple problems that create serious impediments in the reform of the criminal justice system in the Republic of Moldova. The resolution of the above-mentioned problems, which have started to become chronic for the national legal system, is conditional, including, on a good understanding and the effective functioning of the principle of criminal legality, both in the legislative work of developing criminal norms, and in the transposition activity of these norms in judicial practice. In European criminal law, criminal legality is a fundamental principle that ensures the legal protection of people against abuses by the authorities. Starting from these premises, the authors evaluated the degree of implementation of the legality of criminalization in the national criminal law system, highlighting findings and conclusions that we find useful for the sustainable development of regulations in the field of national criminal law.

Key words: criminal law, criminal offence, criminal penalty, nullum crimen sine lege, nulum poena sine lege, lex certa, lex mitior etc.

Scurt istoric și context internațional. Principiul legalității a fost promovat în *Magna Carta Libertatum* în anul 1215, act normativ ce a fost promulgat de către Ioan fără de Țară. În art. 39 al acestei legiuri se prevedea că „Orice sancțiune nu poate fi aplicată oamenilor liberi decât pe baza legii” [1, p. 39]. În epoca modernă principiul legalității a fost dezvoltat de către Cesare Beccaria în celebra sa lucrare *Dei delitti e della poenae*. Ulterior, promotorii revoluției franceze l-au fost consacrat în Declarația Drepturilor Omului și a Cetățeanului din 1789 la art. 5: „Legea nu trebuie să stabilească decât pedepse strict și evident necesare și nimeni nu poate fi pedepsit decât în virtutea unei legi stabilite și promulgate anterior delictului și aplicată legal” [2].

Într-o formă sau alta, în etapa contemporană principiul legalității incriminării a fost consfințit în mai multe acte de vocație internațională. În conformitate cu art. 11 din Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO): „Orice persoană acuzată de comiterea unui act cu caracter penal are dreptul să fie presupusă nevinovată până când vinovăția sa va fi stabilită în mod legal în cursul unui proces public în care i-au fost asigurate toate garanțiile necesare apărării sale. Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituiau, în momentul când au fost comise, un act cu caracter penal conform dreptului internațional sau național. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai grea decât aceea care era aplicabilă în momentul când a fost săvârșit actul cu caracter penal” [3]. În același sens, potrivit art. 15 alin. (1) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice: „Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituiau un act delictuos, potrivit dreptului național sau internațional, în momentul în care au fost săvârșite. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul comiterii infracțiunii. Dacă ulterior comiterii infracțiunii legea prevede aplicarea unei pedepse mai ușoare, delincventul trebuie să beneficieze de aceasta”. Potrivit alin. (2) al aceluiași articol: „Nimic din prezentul articol nu se opune judecării sau condamnării oricărui individ

din pricina unor acțiuni sau omisiuni care atunci când au fost săvârșite erau considerate ca fapte criminale, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de toate națiunile” [4].

Legalitatea incriminării este consacrată la art. 7 din Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale din 04.11.1950 (CEDO), structurat pe două paragrafe cu următoarea formulare normativă:

1. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul în care a fost săvârșită, nu constituia o infracțiune, potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii.

2. Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care, în momentul săvârșirii sale, era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate” [5].

Paragraful 1 al art. 7 din Convenția europeană conține două reglementări în care sunt consacrate două principii fundamentale:

- principiul legalității incriminării;
- principiul neretroactivității legii penale.

În jurisprudența sa, CtEDO a stabilit: „Art. 7 din Convenție nu se limitează la interzicerea aplicării retroactive a dreptului penal în defavoarea acuzatului [...]. Acesta consacră totodată, la modul mai general, principiul legalității incriminării și a pedepselor – „*nullum crimen, nulla poena sine lege*” [...]. Deși interzice, în special, extinderea domeniului de aplicare al infracțiunilor existente asupra unor fapte care, anterior, nu constituiau infracțiuni, acesta impune totodată să nu se aplice legea penală într-un mod extensiv în defavoarea acuzatului, ca, de exemplu, prin analogie” [6]. Plecând de la prevederile înscrise la art. 15 din Convenție, se poate constata că dispozițiile art. 7 §1 au un caracter absolut, în sensul că de la principiile sus-menționate nu pot fi instituite anumite derogări [7].

Un ultim act internațional, deja de vocație comunitară la care este consacrat principiul legalității îl constituie Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene (CDFUE) adoptată la 7 decembrie 2000 de către Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene. Acest principiu, care are drept obiectiv fundamental direcționarea justiției penale în statele UE este consacrat la art. 49, cu titlul: *Principiile legalității și proporționalității infracțiunilor și pedepselor*. Potrivit alin.(1): „Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia infracțiune potrivit dreptului intern sau dreptului internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai mare decât cea aplicabilă la momentul săvârșirii infracțiunii. În cazul în care, ulterior săvârșirii infracțiunii, legea prevede o pedeapsă mai ușoară, se aplică aceasta din urmă”. În conformitate cu alin. (2): „Prezentul articol nu aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane care s-a făcut vinovată de o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, era incriminată pe baza principiilor generale recunoscute de comunitatea națiunilor. În final, principiul proporționalității pedepselor și infracțiunilor este consacrat la alin. (3), conform căruia: „Pedepsele nu trebuie să fie disproporționate față de infracțiuni” [8].

Cadru național și elemente de drept penal comparat. În Constituția R. Moldova principiul legalității incriminării este consacrat în art. 22: „Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos” [10].

În Codul Penal al RSSM din 1961, care a fost aplicat pe teritoriul R. Moldova până la 14.06.2003, principiul legalității incriminării nu-și avea o reglementare expresă, însă acesta rezulta tacit din prevederile art. 3 în care erau consacrate temeiurile răspunderii penale. Potrivit textului de lege: „Răspunderii penale și pedepsei este supusă numai persoana, vinovată de săvârșirea infracțiunii, adică persoana, care a săvârșit intenționat sau prin imprudență o faptă social-periculoasă prevăzută de legea penală. Nimeni nu poate fi declarat vinovat de săvârșirea unei infracțiuni, precum și supus unei pedepse penale decât pe baza unei sentințe a instanței judecătorești și în conformitate cu legea” [9].

În Codul penal în vigoare al R. Moldova, principiul legalității penale este consacrat la art. 3, structurat pe două alineate. Potrivit alin. 1): „Nimeni nu poate fi declarat vinovat de săvârșirea unei infracțiuni nici supus unei pedepse penale, decât în baza unei hotărâri a instanței de judecată și în strictă conformitate cu legea penală”, iar potrivit alin. (2): „Interpretarea extensivă defavorabilă și aplicarea prin analogie a legii penale sânt interzise” [11].

În legislația penală a României principiul legalității este definit chiar în primele dispoziții din Partea generală a Codului penal. La art. 1 CP al României este definită legalitatea incriminării: alin. (1) – „Legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni”; alin. (2) – „Nici o persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală la data când a fost săvârșită”. La art. 2 CP al României este definită legalitatea sancțiunilor de drept penal: alin. (1) – „Legea penală prevede pedepsele aplicabile și măsurile educative ce se pot lua față de persoanele care au săvârșit infracțiuni, precum și măsurile de siguranță ce se pot lua față de persoanele care au comis fapte prevăzute de legea penală”; alin. (2) – „Nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură educativă sau o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită”; alin. (3) – „Nici o pedeapsă nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale ale acesteia” [12].

Într-un mod similar principiul legalității este reglementat la art. 1 CP al Spaniei. Potrivit alin. (1) „Nu va fi pedepsită nici o acțiune sau omisiune care nu este prevăzută de lege ca delict sau abatere, anterior comiterii acesteia”, iar potrivit alin. (2): „Măsurile de siguranță se vor putea aplica atunci când sunt îndeplinite condițiile stabilite în prealabil prin lege” [13]. În legislația penal franceză principiul legalității penale este statuat la art. 111-3 CP al Franței. Partea I-a a textului prevede legalitatea incriminării: „Nimeni nu poate fi pedepsit pentru o infracțiune sau pentru un delict ale cărui elemente nu sunt definite prin lege, sau pentru o contravenție ale cărei elemente nu sunt definite prin regulament”, iar partea a II-a legalitatea pedepsei: „Nimeni nu poate fi pedepsit pentru o pedeapsă care nu este prevăzută prin lege, dacă infracțiunea este o crimă sau un delict, sau prin regulament, dacă infracțiunea este o contravenție” [14]. În sect. 1 alin. (1) CP al Ungariei, cu denumirea marginală de „principiul legalității” se prevede: „Răspunderea penală poate fi stabilită numai cu referire la fapta prevăzută de legea penală la data la care a fost săvârșită, cu excepția faptelor care sunt pedepsite în conformitate cu normele universal recunoscute ale dreptului internațional”. Potrivit alin. (2) al aceluiași articol: „Nu se poate aplica o pedeapsă sau o măsură pentru infracțiunea care nu a fost incriminată printr-o lege la momentul săvârșirii...” [15].

Conceptul și elemente structurale ale principiului legalității penale. Principiul legalității a apărut în istoria gândirii juridice și a practicii legislative ca un principiu cu caracter politic. La baza consolidării acestui principiu stă ideea după care întreaga activitate statală trebuie să se desfășoare conform legii pentru a evita excesele statului absolutist și abuzurile autorităților.

În accepțiunea sa inițială acest principiu a fost raportat la dimensiunile incriminării și ale pedepsei. Pe parcursul evoluției sale firești principiul legalității penale a fost denumit ca „...principiu al legalității incriminării, răspunderii penale și a sancțiunilor de drept penal” [16, p. 27]. În acest format principiul legalității penale impune exigențe în privința celor trei instituții ale dreptului penal: infracțiunea, pedeapsa și pedeapsa penală. În afară de aceasta, „dacă inițial conceptualizarea principiului s-a făcut potrivit adagiului latin *nulum crimen, nulla poena sine lege*, ulterior, pentru a se pune în evidență principialul său efect de a impune neretroactivitatea legii penale s-a preferat formulări mai nuanțate ca *nullum crimen, nulla poena sine lege praevia*” [16, p. 27].

Mai mult decât atât, în prezent problema legalității penale nu poate fi tratată doar ca principiu de drept penal, ci și ca drept fundamental al persoanei, lucru care rezultă fără echivoc din actele internaționale existente în materia drepturilor și libertăților omului (a se vedea *supra* art. 11 din DUDO, art. 7 din CEDO; art. 49 din CDFUE etc.). În acest sens s-a pronunțat și CtEDO. „...garanțiile consacrate de art. 7 §1 reprezintă un element esențial al preemțiunii dreptului și ocupă un loc primordial în sistemul de protecție al drepturilor omului instituit de Convenție” [17].

În sensul său cel mai larg, principiul legalității penale, văzut atât ca principiu de drept penal, cât ca drept fundamental al persoanei, încorporează în sine mai multe elemente de structură și anume:

A. *Nullum crimen sine lege, nulum poena sine lege* (nu există crimă fără lege, nu există pedeapsă fără lege). Reieșind din importanta misiune de apărarea socială împotriva conduitelor criminale, normele penale se situează printre cele mai importante categorii de norme juridice din sistemul național de drept. Acest lucru reiese fără echivoc din prevederile art. 72 alin. (3) lit. n) și lit. o) a Constituției Republicii Moldova, conform cărora reglementările juridice referitoare la „infracțiuni, pedepsele și regimul executării acestora”, precum și prevederile referitoare la „acordarea amnistiei și grațierii” se stabilesc doar prin lege organică. În același timp, în acord cu art. 1 alin. (1) CP: „Prezentul cod este unica lege penală a Republicii Moldova”. Din această prevedere cu valoare de principiu, reiese că constituie norme penale doar reglementările prevăzute de Codul penal. Prin urmare, în temeiul art. 72 din Constituție izvorul constitutiv al normelor penale îl formează Parlamentul R. Moldova, iar în conformitate art. 1 alin. (1) CP, izvorul formal direct al normelor penale îl constituie Codul penal al R. Moldova. Astfel, pe de o parte, monopolul adoptării legilor penale îl deține în exclusivitate Parlamentul, iar, pe de altă parte, norma penală trebuie obligatoriu să fie încorporată în Codul penal.

În continuare ne vom referi la unele situații, prin care în sistemul de drept național se încalcă principiul legalității incriminării și sancțiunii I.

În practica judiciară în baza unor recomandări metodice interne, pe care nu putem da publicității în prezentul studiu, se statuează: „Luând în considerație că, o hotărâre judecătorească de aplicare a amnistiei nu constituie temei de reabilitare a persoanei (art. 285 alin. (2), 274 pct. 4) Cod de procedură penală) amnistia poate fi aplicată doar după cercetarea tuturor probelor și stabilirea vinovăției persoanei în comiterea infracțiunii incriminate, în ordinea art. 389 alin. (4) pct. 2) Cod de procedură penală, pe caz urmând a fi adoptată o hotărâre de condamnare cu liberarea, reducere sau comutare a pedepsei”. Fără a intra în subtilități, lucru pe care îl vom face într-un alt studiu de perspectivă ce va fi dedicat predilect instituției amnistiei, este vizibil că prin instituirea unor asemenea recomandări interpretative se încalcă grav principiul legalității penale, atât sub aspectul izvorului constitutiv, cât și a celui formal.

O altă situație o formează prevederea de către legiuitorul național a unor norme penale în legislația procesul-penală. Cu titlu exemplificativ poate fi menționat art. 475 alin. (2) teza a 1-a CPP potrivit căruia: „În cazul când se constată că minorul suferă de debilitate mintală, care nu este legată de o boală psihiacă, trebuie să se stabilească, dacă el a fost pe deplin conștient de săvârșirea actului”. În esență, printr-o atare normă în afara de condițiile prevăzute de legislația penală se stabilește în mod implicit o condiție suplimentară pentru tragerea la răspunderea penală a persoanelor minore. Această condiție se referă la existența „discernământului” în raport cu fapta infracțională săvârșită de persoana minoră care a atins vârsta răspunderii penale. Norma de la art. 475 alin. (2) CPP are și aplicabilitate practică. Într-o speță examinată de Curtea Supremă de Justiție a R. Moldova concluzionându-se: „Persoana care, în conformitate cu raportul de expertiză psihologică, după nivelul său de dezvoltare intelectuală corespunde vârstei de 12-13 ani nu poate fi subiect al infracțiunii prevăzute de art. 145 alin. (3) lit. b) și f) CP” [18].

B. *Nullum crimen sine lege certa, nullum poena sine lege certa* (nu există crimă fără lege bine definită, nu există pedeapsă penală fără lege bine definită). Pentru a evita arbitrarul judecătoresc legea penală trebuie să întrunească condiția unei legii clare. Pentru îndeplinirea condiției și pentru a se subscrie principiului legalității penale, norma penală trebuie să întrunească standardele de calitate reprezentate de *accesibilitate, previzibilitate și claritate*. Aceste trei cerințe formează triunghiul de calitate a normelor penale. În jurisprudența sa CtEDO a statuat: „Aceste condiții calitative trebuie îndeplinite atât pentru definirea unei infracțiuni, cât și pentru pedeapsa pe care aceasta o implică” [6].

În primul rând, obligația asigurării certitudinii juridice în materia penală o are legiuitorul la executării funcției normative. Textele normative elaborate trebuie să fie simple, clare, complete și precise, cu formulări transparente și caracterizate prin accesibilitate publică. Pentru evitarea arbitrarului și încălcarea pe

această cale a art. 7 din CEDO se vor exclude formulări vagi și imprecise ale legii penale.

În cel de al doilea rând, obligația asigurării securității juridice o au și instanțele de judecată. La aplicarea legii penale judecătorul are obligația de a ține seama de toate elementele și cerințele incriminării legale, neputând adăuga sau modifica semnele componentelor de infracțiune stabilite de către legiuitor. Totodată, după cum a statuat CtEDO principiul legalității penale nu poate fi „...interpretat ca interzicând clarificarea graduală a normelor privind răspunderea penală prin interpretarea judecătorească a fiecărei cauze în parte, cu condiția ca rezultatul să fie concordant cu substanța infracțiunii și previzibil în mod rezonabil” [6]. Mai mult decât atât: „Lipsa unei interpretări jurisprudențiale accesibile și în mod rezonabil previzibile poate conduce chiar la constatarea încălcării art. 7 în privința unui inculpat” [6].

Elementul *nullum crimen sine lege certa* este deosebit de actual pentru dreptul penal național, urmând a fi implementat în perspectiva transformărilor democratice pe care urmează să le parcurgă societatea noastră. Legislația penală națională în evoluția sa a fost puternic influențată de legislația penală ex-sovietică, moștenind reglementări și modele incriminatorii care ridică problema nerespectării standardelor de calitate. Acest cadru „bolnăvicios” al reglementărilor juridico-penale continuă să creeze premise de aplicare arbitrară a legii penale de către instanțele judecătorești, fapt ce creează un deficit de imagine pentru justiția penală.

Procesul de debarasare de normele penale care nu corespund standardelor de calitate a fost puternic marcat de controlul constituțional realizat de către Curtea Constituțională, care reprezintă o garanție fundamentală a supremației Constituției, inclusiv a principiului legalității incriminării în materie de drept penal. Din păcate acest proces nu este fructificat în deplină măsură de Parlamentul Republicii Moldova. În pofida faptului că mai multe norme penale sau părți ale acestora au fost declarate de către Curtea Constituțională ca fiind neconstituționale din motivul neîntinerii standardelor de calitate (spre exemplu, art. 189 alin. (3) lit. f), 307 alin. (2) lit. c), 327 alin. (2) lit. c), 329 alin. (1) și alin. (2) lit. b), 335 alin. (1^a) CP etc.) [19], legiuitorul nu ține pas acestui curs perfectibil prin operarea de amendamente legislative destinate standardizării acestor reglementări.

C. *Nullum crimen sine lege stricta* (nu există crimă fără o strictă interpretare a legii). Acest element al principiului legalității incriminării exprimă ideea că legea penală pentru a fi corect aplicată trebuie să fie interpretată și explicată, iar această interpretare trebuie să fie strictă, adică să clarifice exact voința legiuitorului obiectivizată în norma de incriminare. Această regulă este formulată prin adagiul latin *poenalia sunt strictissimae interpretationis*. În baza acestui principiu, înțelesul unei norme de incriminare nu poate fi extins prin interpretare, „...preferându-se sensul restrictiv...” [20] sau „...înțelesul normei penale nu poate fi nici extins și nici restrâns prin interpretare” [16].

Interpretul legii penale nu-și poate aroga calitatea de creator al legii penale. Interpretarea legii penale ține de studiul exegetic al normelor penale și trebuie să conducă la cunoașterea semnelor componente de infracțiune și nu la crearea sau la restrângerea acestora. Legea penală trebuie să fie interpretată de către interpret așa cum a fost creată de legiuitor și nu după consideră interpretul că ar trebui formulată respectiva lege. Într-o mare măsură calitatea interpretării legii penale este condiționată și de profesionalismul interpretului oficial al legii penale (ofițer de urmărire penală, procuror, judecător etc.).

Interpretarea extensivă, defavorabilă a legii penale este interzisă de art. 7 al. CEDO. În acest sens, CtEDO a statuat: „Deși interzice, în special, extinderea domeniului de aplicare al infracțiunilor existente asupra unor fapte care, anterior, nu constituiau infracțiuni, acesta impune totodată să nu se aplice legea penală într-un mod extensiv în defavoarea acuzatului, ca, de exemplu, prin analogie...” [6].

Regula interpretării stricte a legii penale este consacrată și de alte acte internaționale existente în materie de drept penal. Spre exemplu, această regulă și-a găsit o consacrare expresă în art. 2 alin. (2) al Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale din 17 iulie 1998: „Definirea unei crime este de stricta interpretare și nu poate fi extinsă prin analogie. În caz de ambiguitate ea este interpretată în favoarea persoanei care face obiectul unei anchete, urmăriri sau condamnări” [21].

În plan național, acest element al principiului legalității incriminării derivă din prevederile art. 3 alin. (2) CP RM, potrivit căruia: „Interpretarea extensivă defavorabilă și aplicarea prin analogie a legii penale sunt interzise”. Prin prevederile art. 3 alin. (2) CP legea penală interzice doar interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale, lăsând să se înțeleagă că nu contravine principiului legalității interpretarea extensivă favorabilă a legii penale. Spre exemplu, la încadrarea juridică a infracțiunilor interpretarea extensivă favorabilă ar fi posibilă în cazul componentelor atenuate (art. 146 CP – omor în stare de afect; art. 147 CP – pruncuciderea; art. 148 CP – lipsirea de viață la dorința persoanei; răpirea unei persoane minore – art. 164¹ CP etc.).

Din acest element al principiului legalității incriminării reiese o regulă importantă de aplicare a legii penale: *ezitarea legii penale este în favoarea celui care a comis infracțiunea*, cu alte cuvinte orice ezitare a legii penale este tratată în „favoarea răului”. Această regulă presupune „aplicarea soluției favorabile infractorului în cazul unor interpretări îndoielnice”. După cum se menționează în literatura de specialitate „...libertatea este regula și restricția libertății este excepția, deci îndoială primează regula asupra excepției, iar nu excepția asupra regulii. Așadar, în caz de dubiu, se va adopta soluția care creează mai puține restricții sau privări de libertate, de drepturi, de interese” [16, p. 81].

Regula după care are loc alegerea soluției în cazul unei interpretări îndoielnice a normelor penale este cunoscută în dreptul penal sub forma maximei *in dubio pro reo* sau *in dubio mitius*. Potrivit acestei reguli este aplicată soluția care creează mai puține restrângeri sau privări de libertate, de drepturi, de interese, cu alte cuvinte soluția care este mai favorabilă făptuitorului. De exemplu, în cazul unei sustrageri violente, atunci când sunt îndoeli cu privire conținutul violenței aplicate în privința persoanei (periculoase sau nepericuloase pentru viața sau sănătatea), interpretul va alege, iar după va aplica soluția favorabilă infractorului, care în cazul de referință o constituie infracțiunea de jaf violent [art. 187 alin. (2) lit. e) CP] în raport cu infracțiunea de tâlhărie [art. 188 CP].

O asemenea soluție de încadrare juridică este specificată și în pct. 7 teza a III-a din HP CSJ a Republicii Moldova „...în unele cazuri, amenințarea cu care este însoțită sustragerea poate avea un caracter nedeterminat (neconcretizat). Cu alte cuvinte, din vorbele, gesturile, mimica sau acțiunile de alt gen ale făptuitorului, din analiza tuturor circumstanțelor faptei săvârșite nu poate fi formulată o concluzie certă privind gradul de violență – nepericuloasă sau periculoasă pentru viață sau sănătate – cu care se amenință. În asemenea cazuri, întrucât orice incertitudini legate de calificare trebuie tratate în folosul făptuitorului (conform principiului *in dubio pro reo*), cele comise nu pot fi calificate ca tâlhărie, în consecință, fapta urmează a fi calificată în baza art. 187 alin. (2) lit. e) CP” [22].

Prin *nullum crimen sine lege strica* este interzisă extinderea legii penale prin analogie. Aceasta are în vedere „...aplicarea legii pe calea analogiei la alte cazuri decât cele prevăzute de lege sau cu suplimentul analogic care este un mijloc de complinire a lacunelor din lege, atunci când această complinire este necesară și posibilă” [23, p. 29]. Prin urmare, în sensul art. 3 alin. (2) CP, aplicarea prin analogie a legii penale presupune aplicarea normei penale prin extinderea la cazuri asemănătoare ce nu sunt prevăzute de legea penală.

Aplicarea normei penale prin analogie urmează a fi delimitată de interpretarea legii penale prin analogie. Interpretarea prin analogie a legii penale presupune, la rândul ei, descifrarea conținutului unei norme penale neclare prin intermediul unei alte norme formulate mai clar de către legiuitor, care reglementează o situație similară. În cazul interpretării normei penale prin analogie norma penală există, iar în cazul aplicării prin analogie a legii penale norma penală nici nu există. Plecând de la această delimitare, considerăm că interpretarea prin analogie poate fi acceptată în măsura în care aceasta nu duce la o aplicare prin extindere sau prin analogie a legii penale. Funcționând în aceste limite interpretarea prin analogie poate servi la stabilirea înțelesului unor norme penale mai puțin clar exprimate, dar nu poate servi la extinderea incidenței legii penale la cazuri neprevăzute.

D. *Neretroactivității legii penale*. Acest principiu stabilește regula potrivit căreia legea nouă nu poate

să reglementeze decât raporturile juridice născute sub imperiul ei, nu și raporturile anterioare apariției legii. În dreptul penal această regulă presupune imposibilitatea aplicării legii penale unor fapte comise anterior intrării în vigoare a legii, când legea penală nu a fost cunoscută de către făptuitor.

Neretroactivitatea legii penale este un element al legalității penale sau „un principiu subsidiar al legalității incriminării”. Regula este consacrată expres la art. 8 CP RM, potrivit căruia: „Caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei”. Prin urmare, legea penală nu se aplică faptelor comise înainte de intrarea ei în vigoare, adică nu este retroactivă. Nu se poate cere nimănui să se supună unei legi care nu a existat mai înainte și nici să fie învinuit că a săvârșit o faptă care nu era interzisă de legea penală, fiind dimpotrivă permisă în momentul comiterii infracțiunii. CtEDO a reținut că în momentul „săvârșirii faptei, reclamantul risca o pedeapsă de patru luni restrângere la corp pentru fapta ce-i era imputată, iar instanța i-a aplicat o pedeapsă de doi ani prevăzută de o lege penală nouă adoptată în materie. Deși în această cauză aplicarea unei pedepse mai severe, potrivit legii penale noi, era dictată de necesitatea prevenirii eficiente a traficului de droguri, Curtea europeană a constatat o încălcare a art. 7 din Convenție” [24, p. 584-585].

Efectul retroactiv al legii penale mai favorabile constituie excepția de la neretroactivitatea legii penale [25]. Deși textul art. 7 din Convenție nu prevede expres posibilitatea aplicării legii penale mai favorabile pentru fapta judecată, Curtea europeană în activitatea sa jurisdicțională a recunoscut posibilitatea aplicării legii penale mai favorabile, ca excepție de la principiul neretroactivității legii penale. Astfel, CtEDO a concluzionat: „...art. 7 §1 nu garantează doar principiul neretroactivității legilor penale mai dure, ci și, în mod implicit, principiul retroactivității efectului legii penale mai blânde; cu alte cuvinte, acolo unde există diferențe între legea penală în vigoare la momentul comiterii infracțiunii și legile penale subsecvente adoptate înainte de pronunțarea unei hotărâri definitive, tribunalele trebuie să aplice legea ale cărei prevederi sunt mai favorabile pentru acuzat” [26].

În afară de aceasta, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a recunoscut efectul retroactiv al hotărârilor sale pronunțate în materia controlului constituționalității normelor penale de drept substanțial, la care după cum este și firesc se referă și normele incriminatorii. În speță Curtea a statuat: „În cazul declarării neconstituționalității unei norme de drept penal substanțial, este firesc ca față de acestea să se aplice regula efectului retroactiv al normei penale mai favorabile, garantate de art. 22 din Constituție” [27].

C. *Excepția Nuremberg*. Rezultă din prevederile art. 7 pr. 2 din CEDO: „Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care, în momentul săvârșirii sale, era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate” [5]. De asemenea, excepția este consacrată și în art. 49 alin. (2) din Cartă Europeană: „Prezentul articol nu aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane care s-a făcut vinovată de o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, era incriminată pe baza principiilor generale recunoscute de comunitatea națiunilor” [5].

Textul normativ de la art. 7 §2 din Convenția europeană se referă la o situație specială, aplicabilă crimelor contra umanității săvârșite în timpul celui de al II-lea Război Mondial. Potrivit tribunalului internațional de la Nuremberg, aceste infracțiuni au un caracter imprescriptibil. Astfel, situația descrisă la art. 7 §2 din Convenția europeană pune problema retroactivității legii penale doar în privința faptelor de război și a celor contra umanității, care, datorită atrocităților și ferocității, pot fi pedepsite chiar dacă în momentul comiterii lor nu aveau un caracter delictuos. Prin urmare, doar într-o asemenea situație legea penală se aplică în privința unor fapte săvârșite în trecut, care au devenit infracțiuni în baza unei legi penale ulterioare.

Concluzii și propuneri. În temeiul constatărilor enunțate *supra*, considerăm că conceptul legalității incriminării prevăzut la art. 3 CP RM nu ține pas tendințelor evolutive caracteristice dreptului penal european. Din atare considerente, întru dozarea principiului legalității în domeniul justiției penale și respon-

sabilizarea organelor de drept angajate în aplicarea normelor penale, propunem reformularea art. 3 CP RM după cum urmează:

Articolul 3. Principiul legalității penale

(1) Persoana nu poate fi supusă unui pedepse penale pentru o faptă care nu era prevăzută în prezentul cod ca infracțiune la data când a fost săvârșită

(2) Legea penală prevede pedepsele și măsurile de siguranță ce se pot fi aplicate față de persoanele care au săvârșit infracțiuni. Măsurile de constrângere ale răspunderii penale nu pot depăși limitele prevăzute de prezentul cod.

(3) Legea penală este de strictă interpretare, iar interpretarea extensivă defavorabilă și aplicarea prin analogie a legii penale sunt interzise.

Referințe bibliografice și note:

1. Antoniu G., Toader T. și alții *Explicațiile Noului Cod penal*. Vol. I (articolele 1-52), Ed. Univers Juridic, București, 2015.
2. *Declarația Drepturilor Omului și a Cetățeanului din 1789*. <https://dreptuladrepturi.weebly.com/1789-declara355ia-drepturilor-omului-351i-ale-cet259355eanului-franta.html>.
3. *Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=ro.
4. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1996. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro.
5. *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950. https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf.
6. *Case of Rohlena v. the Czech Republic* 27.01.2015, §55 Strasbourg [Romanian translation] by the SCM Romania and IER (2).pdf.
7. Potrivit art. 15 §1 CEDO: „În caz de război sau de alt pericol public ce amenință viața națiunii, orice înaltă parte contractantă poate lua măsuri care derogă de la obligațiile prevăzute de prezenta convenție, în măsura strictă în care situația o cere și cu condiția ca aceste măsuri să nu fie în contradicție cu alte obligații care decurg din dreptul internațional”. În conformitate cu pr. 2 al aceluiași articol: „Dispoziția precedentă nu îngăduie nici o derogare de la art. 2, cu excepția cazului de deces rezultând din acte licite de război, și nici de la art. 3, art. 4 §2 și art. 7.
8. *Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>.
9. *Codul penal al RSSM* din 24.03.1961. În: *Veștile RSSM*, 1961, nr.10. Baza de date Moldlex.
10. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Publicat: 29.03.2016 în Monitorul Oficial nr.78 art. 140. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro.
11. *Cod penal al Republicii Moldova* din 18.04.2002. Publicat: 14.04.2009 în Monitorul Oficial nr. 72-74 art. 195.
12. *Cod penal al României* din 17.07.2009. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/223635>.
13. *Cod penal al Spaniei* din 23.11.1995. <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html>.
14. *Codul penal Franței* din 22.07.1992. <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html>.
15. *Cod penal al Ungariei* din 13.07.2012. <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html>.
16. Giurgiu N. *Legea penală și infracțiunea. Doctrină. Legislație. Practică judiciară*. Ed. GAMA, Iași, 1993.
17. *Case of Kafkaris v Cyprus*, Strasbourg 12.02.2008, §137. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22%3A%22Kafkaris%20v.%20Cyprus%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%22001-85019%22%7D>.

18. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova* nr. 1ra-60/2007 din 06.02.2007. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2007, nr. 4, p. 7.
19. *A se vedea Hotărârea Curții Constituționale privind controlul constituționalității unor prevederi din art. 189 alin. (3) lit. f), 307 alin. (2) lit. c), 327 alin. (2) lit. c), 329 alin. (1) și alin. (2) lit. b) și din art. 335 alin. (1') din Codul penal (sesizările nr. 151g/2018, nr. 172g/2018, nr. 174g/2018, nr. 175g/2018, nr. 183g/2018, nr. 186g/2018, nr. 189g/2018, nr. 191g/2018, nr. 193g/2018, nr. 198g/2018, nr. 200g/2018, nr. 203g/2018, nr. 211g/2018, nr. 212g/2018, nr. 2g/2019, nr. 21g/2019, nr. 35g/2019, nr. 49g/2019, nr. 62g/2019, nr. 105g/2019, nr. 109g/2019, nr. 120g/2019, nr. 140a/2019 și nr. 159g/2019) nr. 24 din 17.10.2019*. În: *Monitorul Oficial* nr. 338-343/207 din 15.11.2019.
20. Bulai C., Bulai N. *Manual de drept penal. Partea generală*. Ed. Universul Juridic, București, 2007.
21. *Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale* din 17 iulie 1998. <https://www.legal-tools.org/doc/-759f54/pdf>.
22. *Hotărârea Plenului CSJ a Republicii Moldova, Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor* nr. 23 din 28.06.2004. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2004, nr. 8. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310.
23. Stănoiu R.-M., Griga I., Dianu T. *Drept penal. Partea Generală (note de curs)*. Ed. Hyperion, XXI, București, 1992.
24. *Hotărârea ChEDO din 8.06.1995, Jamil v. Franța citată de Bîrsan C. în Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*. Ed. C.H., București, 2010.
25. Potrivit art. 10 CP RM: „Legea penală care înlătură caracterul infracțional al faptei, care ușurează pedeapsa ori, în alt mod, ameliorează situația persoanei ce a comis infracțiunea are efect retroactiv, adică se extinde asupra persoanelor care au săvârșit faptele respective până la intrarea în vigoare a acestei legi, inclusiv asupra persoanelor care execută pedeapsa ori care au executat pedeapsa, dar au antecedente penale”.
26. *Hotărârea ChEDO din 12.07.2016, Ruban v. Ucraina*. [onstcourt.md/libview.php?l=ro&id=1444&idc=-177&t=/Rezumat-CEDO/2016/strongRuban-v-Ucrainastrong-Refuzul-de-a-aplica-o-pedeapsa-mai-blanda-existenta-in-legislatie-in-intervalul-scurt-de-timp-dintre-abolirea-pedepsei-cu-moartea-si-amendarea-subsecventa-a-legii-Nicio-incalcare/](https://constcourt.md/libview.php?l=ro&id=1444&idc=-177&t=/Rezumat-CEDO/2016/strongRuban-v-Ucrainastrong-Refuzul-de-a-aplica-o-pedeapsa-mai-blanda-existenta-in-legislatie-in-intervalul-scurt-de-timp-dintre-abolirea-pedepsei-cu-moartea-si-amendarea-subsecventa-a-legii-Nicio-incalcare/).
27. *Hotărârea CC pentru controlul constituționalității articolului 458 alin. (3) pct. 4) din Codul de procedură penală (efectul retroactiv al hotărârilor Curții Constituționale în materie de drept penal procedural) (Sesizarea nr. 98a/2018)*. <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h21201898a2018ro58-ba8.pdf>.

EXCESUL DE AUTOR: NOȚIUNE, FORME, REGULI DE CALIFICARE

COPEȚCHI Stanislav,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,

ORCID ID: 0000-0003-1822-4953

Summary: In the present study the institution of author's excess is analyzed. A distinction between the author's excess and criminal participation is made. The forms of author's excess are identified. The algorithm for qualifying the conduct of the participants in the crime in the hypothesis of quantitative and qualitative author excess is identified. Some legislative deficiencies that mark the text of art. 48 of the Criminal Code of the Republic of Moldova are highlighted. Finally, a new wording of the article in question is proposed.

Key-words: author's excess, participants in the crime, forms of author's excess, qualification rules.

Potrivit legislației penale a Republicii Moldova, se consideră exces de autor săvârșirea de către autor a unor acțiuni infracționale care nu au fost cuprinse de intenția celorlalți participanți (art. 48 CP RM).

După S. Brînză, „excesul de autor reprezintă situația când unul dintre făptuitori a depășit limitele intenției infracționale unice pentru toți făptuitorii și a săvârșit infracțiunea în alți parametri decât cei conveniți în procesul încheierii înțelegerii prealabile” [1, p. 27].

În literatura de specialitate autohtonă se mai menționează, că în cazul excesului de autor suntem în prezența unei situații în care unul dintre participanți, prin acțiunile sale, iese vădit în afara limitelor înțelegerii prealabile, săvârșind acte infracționale suplimentare, acte care nu pot fi incriminate celorlalți infractori-participanți, deoarece ele nu au fost cuprinse de intenția celorlalți participanți, și acești participanți nu au susținut aceste acte și nu au aderat la ele [2, p. 106].

Din perspectivă obiectivă, spre deosebire de participația penală, în cazul excesului de autor lipsește acea cooperare la săvârșirea infracțiunii (i.e. la săvârșirea infracțiunii în exces). În consecință, lipsește legătura cauzală dintre comportamentul autorului și cel al organizatorului, al instigatorului sau al complicei. Conduita autorului (celui ce comite infracțiunea în exces) nu este condiționată de conduita celorlalți participanți la infracțiune.

La fel, și sub aspect subiectiv se învederează o deosebire. În cazul excesului de autor atitudinea psihică a autorului față de fapta prejudiciabilă săvârșită în exces este diferită de atitudinea psihică a celorlalți participanți la infracțiune. Organizatorul, instigatorul și complicele nu manifestă aceeași atitudine psihică în raport cu fapta comisă de autor în exces. Mai exact, lipsește unitatea intenției participanților la infracțiune caracteristică participației penale. Organizatorul, instigatorul și complicele nu conștientizează și nici nu prevăd că autorul va comite o infracțiune în exces. De asemenea, respectivii participanți secundari nici nu doresc ca autorul să săvârșască infracțiunea în exces.

Cooperarea și, respectiv, unitatea intenției este observată doar în raport cu infracțiunea comisă în participație (i.e. în raport cu infracțiunea săvârșită de autor (în formă consumată sau neconsumată) la a cărei săvârșire a cooperat cu ceilalți participanți). Avem în vedere ipoteza excesului de autor atunci când, autorul, pe lângă infracțiunea comisă în exces, săvârșeste și infracțiunea la a cărei comitere a cooperat cu ceilalți participanți la infracțiune.

De asemenea, așa cum susține A.lu. Korciaghina „în cazul excesului de autor condiția cooperării trebuie să existe la etapa actelor de pregătire sau a celor de executare” [3, p. 16]. Se are în vedere ipoteza în care autorul infracțiunii renunță de bună voie la săvârșirea infracțiunii la etapa actelor de pregăti-

re sau la etapa actelor de executare, punând în aplicare o nouă intenție infracțională (neacoperită de atitudinea psihică a celorlalți participanți la infracțiune). Corespunzător, cooperarea autorului și a celorlalți participanți este sesizată până în momentul în care autorul renunță de bună voie la săvârșirea infracțiunii asupra cărora aceștia au convenit. Acest moment poate fi: etapa actelor preparatorii sau etapa actelor executorii.

La art. 48 CP RM (propoziția a doua) este consfințită regula de bază de calificare a infracțiunilor comise în exces de autor.

Potrivit normei enunțate pentru excesul de autor, ceilalți participanți nu sunt pasibili de răspundere penală. Astfel, de exemplu, dacă instigatorul determină autorul să săvârșească un furt, iar ultimul, pe lângă infracțiunea de furt comite și un omor intenționat, autorul va răspunde penal atât pentru infracțiunea de furt, cât și pentru cea de omor intenționat. În același timp, acțiunile instigatorului vor fi încadrate, în exclusivitate, în tiparul art. 186 CP RM (evident, cu trimitere la alin. (4) art. 42 CP RM), nu și conform art. 145 CP RM. Instigatorul nu l-a determinat pe autor la săvârșirea omorului intenționat. Prin urmare, intenția autorului de a omorî nu i-a aparținut instigatorului (nu a venit din partea instigatorului). Intenția de a omorî i-a aparținut, în exclusivitate, autorului. Prin urmare, doar cel ce a comis nemijlocit omorul intenționat (autorul) trebuie să răspundă pentru această faptă.

Remarcăm că instituția excesului de autor reprezintă una dintre excepțiile teoriei accesorii a răspunderii penale a participanților la infracțiune. Organizatorul, instigatorul și complicile nu răspund în baza normei ce cuprinde infracțiunea comisă de către autor în exces. Pentru infracțiunea comisă în exces va răspunde doar autorul. Corespunzător, organizatorul, instigatorul și complicile vor răspunde pentru cooperarea realizată în vederea săvârșirii infracțiunii de către autor (i.e. a infracțiunii care nu urma a fi comisă în exces).

Nu constituie exces de autor atunci când devierea (abaterea) autorului de la intenția comună a participanților la infracțiune vizează unele împrejurări neesențiale (i.e. neimportante pentru justa încadrare juridico-penală). De exemplu, înțelegerea participanților a constat în folosirea de către autor a unei băte în vederea săvârșirii omorului intenționat, în timp ce autorul a folosit un alt obiect (e.g. o rangă de metal). Important ca obiectul folosit la săvârșirea omorului să nu constituie un mijloc periculos pentru viața sau sănătatea mai multor persoane.

În funcție de caracterul și gradul abaterii autorului de la intenția comună a participanților la infracțiune, identificăm următoarele două forme ale excesului de autor:

- a) excesul de autor calitativ;
- b) excesul de autor cantitativ.

Exces de autor calitativ avem atunci când autorul comite acțiuni neomogene cu cele la care a fost determinat sau în care i-a fost acordat ajutor [4, p. 117]. De exemplu, pe lângă fapta de omor intenționat, la a cărei săvârșire participanții la infracțiune au cooperat, autorul mai comite o tâlhărie.

În doctrină se arată că excesul de autor calitativ include în sine două ipoteze: a) săvârșirea de către autor, alături de infracțiunea cuprinsă de intenția celorlalți participanți, a unei noi infracțiuni intenționate și b) săvârșirea de către autor a unei alte infracțiuni intenționate în locul celei cuprinse de intenția celorlalți participanți [5, p. 7].

Exces cantitativ avem atunci când autorul săvârșește o infracțiune omogenă după natura sa cu aceea care ar fi trebuit s-o săvârșească în urma înțelegerii cu ceilalți participanți [4, p. 116]. De exemplu, participanții s-au înțeles ca autorul să comită un viol în varianta-tip, însă, în realitate, acesta a comis un viol în formă agravată.

În contextul excesului de autor cantitativ sunt exemplificative următoarele explicații judiciare înscrise la pct. 8 din hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre huliganism” nr. 4 din 19.06.2006: „Nu mai puțin importantă se conturează a fi soluționarea corectă a problemei privind excesul de autor, în cazul infracțiunii, prevăzute la

alin. (3) art. 287 CP RM. Dacă, în timpul comiterii infracțiunii de huliganism, unul dintre participanți aplică sau încearcă să aplice arma sau obiectele aplicate pentru vătămarea integrității corporale sau a sănătății, fără știrea celorlalți participanți, atunci răspunderea, potrivit alin. (3) art. 287 CP RM, o poartă numai persoana, care a comis excesul de autor” [6].

În continuare, ne propunem să identificăm algoritmul de calificare a conduitei participanților la infracțiune în ipoteza excesului de autor calitativ și cantitativ.

În contextul excesului de autor *calitativ* apare ca firească întrebarea: cum trebuie calificate acțiunile/inacțiunile instigatorului, organizatorului, complicei și ale autorului atunci când ultimul săvârșește o infracțiune de altă natură care nu este cuprinsă de intenția celorlalți participanți?

Pentru a răspunde la respectiva întrebare, urmează să distingem *două situații*:

1. Autorul săvârșește infracțiunea la a cărei comitere a cooperat cu ceilalți participanți, fie sub formă consumată, fie neconsumată, după care comite infracțiunea în exces. Deci, pe lângă infracțiunea de bază autorul mai comite o infracțiune (de altă natură) care nu era cuprinsă de intenția celorlalți participanți.

2. Autorul renunță de bunăvoie la săvârșirea infracțiunii la a cărei comitere a cooperat cu ceilalți participanți, recurgând la săvârșirea infracțiunii în exces.

Cât privește *prima situație*, soluția de calificare a acțiunilor infracționale ale autorului și ale celorlalți participanți la infracțiune se află în strictă dependență de faza activității infracționale la care a ajuns autorul la săvârșirea infracțiunii la a cărei comitere acesta din urmă a cooperat cu ceilalți participanți, anume:

a) dacă activitatea autorului este întreruptă la faza actelor de pregătire la infracțiunea la a cărei comitere a cooperat cu ceilalți participanți, acesta recurgând la săvârșirea altei infracțiuni, care nu era cuprinsă de intenția celorlalți participanți, atunci acțiunile sale trebuie calificate ca pregătire la infracțiunea la a cărei comitere a cooperat plus infracțiunea comisă în exces (în formă consumată sau neconsumată), iar acțiunile celorlalți participanți trebuie calificate ca pregătire la infracțiunea la a cărei comitere au cooperat cu autorul, cu invocarea alineatului corespunzător din cadrul normei de la art. 42 CP RM, în vederea specificării rolului juridic jucat de fiecare participant la infracțiune;

b) dacă activitatea autorului este întreruptă la faza actelor executorii, acesta totuși, reușind să săvârșească și o altă infracțiune, care nu era cuprinsă de intenția celorlalți participanți, atunci acțiunile sale trebuie calificate ca tentativă la infracțiunea la a cărei comitere a cooperat plus infracțiunea comisă în exces (în formă consumată sau neconsumată), iar acțiunile celorlalți participanți trebuie calificate ca tentativă la infracțiunea la a cărei comitere au cooperat cu autorul, cu invocarea alineatului corespunzător din cadrul normei de la art. 42 CP RM, în vederea specificării rolului juridic îndeplinit de fiecare participant la infracțiune;

c) dacă autorul a ajuns la faza consumării faptei infracționale, săvârșind și o altă infracțiune, care nu era cuprinsă de intenția celorlalți participanți, atunci acțiunile sale trebuie calificate potrivit normei din Partea Specială a Codului penal care incriminează fapta infracțională la a cărei comitere a cooperat cu ceilalți participanți, fără alegația la una din normele prevăzute la art. 26 sau 27 CP RM, plus infracțiunea comisă în exces (în formă consumată sau neconsumată), iar acțiunile celorlalți participanți la infracțiune trebuie calificate potrivit normei din Partea Specială a Codului penal care incriminează fapta infracțională la a cărei comitere au cooperat cu autorul, fără alegația la una din normele prevăzute la art. 26 sau 27 CP RM, dar cu invocarea alineatului corespunzător din cadrul normei de la art. 42 CP RM, în vederea specificării rolului juridic îndeplinit de fiecare participant la infracțiune.

Mult mai problematică este soluția de calificare în a *doua situație*, atunci când autorul renunță de bunăvoie la săvârșirea infracțiunii la a cărei comitere a cooperat cu ceilalți participanți, săvârșind o altă infracțiune, *i.e.* în exces. De fapt, probleme de calificare suscită încadrarea conduitei participanților secundari, ci nu a autorului. Este clar că autorul, în virtutea regulii specificate la alin. (1) art. 56 CP RM, nu va fi tras la răspundere penală pentru infracțiunea la a cărei comitere a renunțat de bunăvoie, decât dacă fapta săvârșită conține în sine semnele unei alte componente de infracțiune, caz în care acțiunile

acestui vor fi calificate în corespundere cu norma ce incriminează respectiva faptă. Totodată, acțiunile acestuia urmează a fi încadrate potrivit normei care sancționează fapta comisă în exces (în formă consumată sau, după caz, neconsumată).

Dar cum trebuie calificate acțiunile celorlalți participanți? Este cert că aceștia nu vor răspunde pentru fapta comisă în exces. Respectiva soluție este desprinsă din norma legală de la art. 48 CP RM. Aceștia însă, urmează să răspundă potrivit normei ce incriminează fapta infracțională care urma a fi săvârșită de autor, la a cărei comitere ultimul a renunțat în favoarea comiterii infracțiunii în exces. În acest sens apar mai multe întrebări pertinente: conduita celorlalți participanți vor constitui o infracțiune consumată sau neconsumată? Și dacă neconsumată, atunci care formă a infracțiunii: pregătirea sau tentativa? La fel, se impune de clarificat dacă, în genere, infracțiunea imputată celorlalte persoane trebuie considerată ca fiind săvârșită în participație.

Privitor la prima întrebare, consemnăm că, în viziunea noastră, varianta infracțiunii consumate se exclude; or, intenția participanților nu a fost pusă în aplicare de către autor. Ceea ce au voit și intenționat aceștia, asupra cărora au cooperat, nu și-a găsit reflectare în realitatea obiectivă. Nu ne rămâne decât să alegem între varianta pregătirii sau a tentativei la infracțiunea care urma a fi comisă. Soluția de calificare se complică avându-se în vedere posibilitatea conferită de legiuitor de a se renunța de bunăvoie la săvârșirea infracțiunii atât la faza actelor de pregătire, cât și a celor de executare.

În doctrină nu există o unanimitate de păreri cu privire la acest aspect. În accepțiunea lui L.D. Gauhman [7, p. 231], în astfel de cazuri, celelalte persoane trebuie trase la răspundere penală pentru pregătire sau tentativă, în dependență de faza la care autorul a renunțat de bunăvoie la săvârșirea infracțiunii. Pe o poziție diferită se situează T.Plaksina, care consideră că luarea în calcul a respectivei soluții de calificare este imposibilă pentru situațiile când autorul, la faza tentativei, a renunțat de bunăvoie la săvârșirea infracțiunii [8, p. 51]. În opinia autorului citat, calificarea instigării nereușite ca tentativă la infracțiune ar duce la denaturarea rolului îndeplinit de către instigator [8, p. 51].

În opinia noastră, răspunsul la aceste întrebări trebuie desprinse din instituția participației nereușite. Or, în aceste situații suntem în prezența unei participații nereușite atunci când, în pofida efortului depus de participanți, autorul nu recurge la săvârșirea infracțiunii, renunțând de bună voie să pună în aplicare intenția infracțională (la etapa actelor preparatorii sau a celor executorii).

Suntem de părere că, în cazul participației nereușite, acțiunile cvasi-participanților secundari (cvasi-organizatorului, cvasi-instigatorului și cvasi-complicelui) trebuie apreciate drept pregătire la infracțiunea care urma a fi comisă de către autor (la a cărei săvârșire autorul a renunțat de bună voie). Această soluție își găsește o consacrare implicită în textul alin. (1) art. 26 CP RM. Interpretând dispoziția alin. (1) art. 26 CP RM, constatăm că, în atare ipoteze (atunci când autorul renunță de bună voie să săvârșescă infracțiunea fie la etapa actelor preparatorii, fie la etapa actelor executorii) este prezentă următoarea formă a pregătirii de infracțiune: „înțelegerea prealabilă de a săvârși o infracțiune”. Prin urmare, organizatorul, instigatorul și complicelul trebuie să răspundă penală pentru pregătire la săvârșirea infracțiunii care urma a fi comisă de către autor.

Observăm că legiuitorul moldav prescrie aceeași soluție de calificare a conduitei cvasi-participanților în ipoteza în care (i) autorul renunță de bună voie la etapa actelor preparatorii și, (ii) în ipoteza în care autorul renunță de bună voie la etapa actelor executorii. Instanța de judecată însă, va putea ține cont de această împrejurare în procesul aplicării pedepsei. Or, considerăm nejustificat același tratament sancționator al cvasi-participanților secundari pentru ipoteza în care (i) autorul renunță de bună voie la etapa actelor preparatorii și, (ii) ipoteza în care autorul renunță de bună voie la etapa actelor executorii [9, p. 108].

Totodată, considerăm că la calificarea conduitei cvasi-participanților nu se vor reține prevederile art. 42 CP RM, aceasta deoarece în acest caz nu se atestă o participație penală. Or, participația nereușită nu este participație penală, deoarece lipsește, ca atare, acea cooperare conștientă și volitivă între parti-

cipanți. Respectiv, în lipsa autorului, conduita cvasi-organizatorului, cvasi-instigatorului și a cvasi-complicelui nu mai poate fi apreciată prin prisma instituției participative penale [9, p. 109].

În cazul excesului de autor *cantitativ* algoritmul de calificare a conduitei participanților la infracțiune este mult mai simplu.

În ipoteza acestei varietăți ale excesului de autor participanții la infracțiune vor răspunde pentru infracțiunea care urma a fi comisă de autor în limitele intenției inițiale, cunoscute și acceptate de către participanți. Pentru infracțiunea comisă în exces va răspunde doar autorul. Astfel, de exemplu, dacă autorul este instigat să săvârșească un omor simplu dar, ulterior, se abate de la intenția infracțională comună și comite un omor folosind mijloace periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane, acțiunile instigatorului trebuie încadrate în baza alin. (4) art. 42, alin. (1) art. 145 CP RM (cu condiția că lipsesc careva circumstanțe agravante), în timp ce acțiunile autorului trebuie încadrate conform lit. m) alin. (2) art. 145 CP RM.

În altă privință, notăm că, în cele mai dese cazuri, se atestă exces de autor atunci când fapta este comisă în participatie simplă (coautorat) sau în participatie complexă, și mai puțin în cazul în care este comisă o infracțiune de către un grup criminal organizat sau de către o organizație criminală.

Codul penal al Republicii Moldova nu restricționează posibilitatea existenței excesului de autor în cazul infracțiunii comise de către un grup criminal organizat sau de către o organizație criminală. Din conținutul prevederii de la alin. (2) art. 47 CP RM, potrivit căreia „infracțiunea se consideră săvârșită de o organizație criminală dacă a fost comisă de un membru al acesteia în interesul ei sau de o persoană care nu este membru al organizației respective, la însărcinarea acesteia”, poate fi desprins excesul de autor în ipoteza infracțiunii comise de către o organizație criminală. Astfel, dacă membrul organizației criminale nu va comite infracțiunea în interesul organizației criminale acesta va răspunde separat pentru infracțiunea comisă. Pentru infracțiunea săvârșită ceilalți membri ai organizației criminale, inclusiv organizatorul, nu vor răspunde penal.

O mostră a excesului de autor vizând infracțiunile săvârșite de către o organizație criminală este sesizată în legislația Ucrainei. Norma de la alin. (1) art. 30 din Codul penal al Ucrainei prevede că „organizatorul organizației criminale sau a grupului criminal organizat este supus răspunderii penale pentru toate infracțiunile comise de către organizația criminală sau grupul criminal organizat, dacă acestea au fost cuprinse de intenția sa” [10].

În alt registru, consemnăm că art. 46 CP RM stabilește că în exces poate acționa, în exclusivitate, autorul. Ceilalți participanți la infracțiune nu pot acționa în exces.

Din perspectivă comparată, semnalăm că, de exemplu, art. 40 din Codul penal al Armeniei [11] denumit „Excesul participantului la infracțiune” conferă posibilitatea acționării în exces și a celorlalți participanți, nu doar a autorului. Același lucru este prevăzut la art. 30 din Codul penal al Kazahstanului [12] și la art. 37 din Codul penal model al CSI [13].

Considerăm binevenită o asemenea abordare legislativă și în cazul Codului penal moldav. Or, nu e exclus ca și participanții secundari să acționeze în exces. Pentru demonstrare prezentăm următorul exemplu: X îl instigă pe Y să comită un furt. În același timp, Z (complice) urma să contribuie la săvârșirea furtului de către Y. În momentul săvârșirii furtului, la Y apare intenția de a comite și omorul victimei B. În acest sens, Y (autorul) este ajutat de către Z (complicele). În speță, X este instigator la furt. Y este autor la furt și omor. Iar Z este complice la furt și la omor. Deci, în acțiunile lui Y și Z sesizăm un exces. Nu doar autorul a acționat în exces, ci și complicele.

Prin urmare, remarcăm o imperfecțiune legislativă. Norma de la art. 48 CP RM nu poate fi aplicată prin analogie și în cazul excesului altor participanți. Pentru a remedia această imperfecțiune se impune ca legiuitorul moldav, urmărind modelul legislativ armean și cel kazac, să renunțe la noțiunea „exces de autor” în favoarea noțiunii „excesul participantului la infracțiune”. Corespunzător, se impune ca și norma de la art. 48 CP RM să aibă un alt conținut. În definitivă, propunem ca denumirea art. 48 CP RM să fie

următoarea: „Excesul participantului la infracțiune”. În același timp, recomandăm următoarea redacție a normei înscrise la art. 48 CP RM: „Se consideră exces al participantului la infracțiune săvârșirea de către persoană a unei infracțiuni care nu a fost cuprinsă de intenția celorlalți participanți la infracțiune”.

De remarcat că expresia „unor acțiuni infracționale” a fost substituită prin formula „a unei infracțiuni”. Or, nu este exclus ca participantul la infracțiune să comită o infracțiune în exces printr-o conduită pasivă (*alias* – inacțiune). La ziua de azi însă, legiuitorul admite doar posibilitatea săvârșirii unei infracțiuni în exces prin manifestarea unei conduite active, nu și a unei conduite pasive (fapt cu care nu suntem de acord).

Referințe bibliografice:

1. Brînză S. *Practica aplicării răspunderii pentru violul săvârșit de două sau mai multe persoane: controverse și soluții*. În: Revista Științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”, Seria „Științe Sociale”, nr. 3, 2018. p. 21-30. ISSN 2345-1017.
2. Barbăneagră A., Alecu G., Berliba V. ș.a. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Adnotat*. Sarmis, Chișinău, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-1056-20-0.
3. Корчагина А.Ю. *Эксцесс исполнителя преступления*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2004. 24 p.
4. Grama M. *Participanții la infracțiune și particularitățile răspunderii lor*. CEP USM, Chișinău, 2004. 202 p. ISBN 9975-70-328-3.
5. Иванова Л.В. *Уголовно-правовая характеристика эксцесса исполнителя преступления*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Тюмень, 2009. 23 p.
6. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre huliganism” nr. 4 din 19.06.2006. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=249.
7. Гаухман Л.Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика*. ЮриИнфоР, Москва, 2001. 316 p. ISBN 5-89158-078-0.
8. Плаксина Т. *Неудавшееся подстрекательство*. В: Уголовное право, №4, 2011, p. 46-51. ISSN 2071-5870.
9. Copețchi S. *Participația nereușită: concept, forme, studiu comparat, reguli de încadrare*. În: Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”, nr. 8(158), 2022. p. 102-110. ISSN 2345-1017.
10. *Уголовный кодекс Украины*. https://continent-online.com/Document/?doc_id=30418109.
11. *Уголовный кодекс Республики Армения*. <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show#2a>.
12. *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
13. *Модельный Уголовный Кодекс для государств - участников Содружества Независимых Государств*. <https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/other/crim.pdf>.

DREPTUL LA VIAȚĂ – INVESTIGAȚII EFICIENTE PRIN PRISMA JURISPRUDENȚEI CtEDO

COVALCIUC Ion,

dr., conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0003-0692-8988

Summary: The right to life, the foundation of all fundamental human rights and freedoms, was constantly under the attention of the authorities. The approach to the right to life being dependent on the degree of development and respectively the values promoted by society. The fact that the right to life is still on the agenda of the authorities, including the European courts, denotes on the one hand the complexity of this right, and last but not least the impact of the right to life on other fundamental human rights and freedoms. But beyond the consecration of the right to life in the national and international normative framework, no less important is the way in which that right is protected, the decisive role in this sense of course falling to the authorities. Or the proclamation of a right without the authorities ensuring the appropriate respect, is far from satisfying human expectations and effective investigations of possible violations are one of the basic tools in this sense, tools in the emergence and development of which the ECtHR has a special role.

Key words: right to life; homicide; positive obligations; effective investigations, criminal process, evidence.

Dreptul la viață se află în debutul CEDO*, abordare determinată în primul rând de importanța acestui drept atât pentru existența persoanei în general cât și pentru restul drepturilor și libertăților acesteia în special, or fără asigurarea dreptului la viață, celelalte drepturi își pierd sensul.

Astfel, în conformitate cu prevederile art. 2 din CEDO: „Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal când infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege.

Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță:

- a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale;
- b) pentru a efectua o arestare legală sau a împiedica evadarea unei persoane legal deținute;
- c) pentru a reprimă, conform legii, tulburări violente sau o insurecție”.

Subscriem pe deplin că dreptul la viață este un drept primar, drept care a fost preluat în CEDO din Declarația Universală a Drepturilor Omului, și face parte din „nucleul dur” al convenției, reprezentând unul dintre elementele fundamentale ale patrimoniului comun al statelor membre.

Dreptul la viață este un drept suprem și atribut inalienabil al ființei umane, fără de care este greu de imaginat nu doar dezvoltarea ființei umane ci și existența acesteia.

După cum am menționat supra, protecția eficientă a dreptului la viață reprezintă condiția esențială pentru exercitarea tuturor celorlalte drepturi.

Inerent existenței ființei umane, dreptul la viață este un drept absolut și presupune o respectare absolută. Nu putem fi de acord precum că dreptul la viață nu ar fi un drept absolut, afirmațiile respective sunt fundamentate pe „excepțiile instituite la art. 2 par. 1 și 2 ale Convenției: executarea unei condamnări la moarte; legitima apărare; arestarea; evadarea persoanei deținute și reprimarea” [1, p. 21]. Fără a contesta însă, excepțiile invocate în favoarea acestor afirmații, considerăm suficientă trimiterea la jurisprudența CtEDO, conform căreia dreptul la viață constituie un atribut inalterabil al persoanei umane și

* Aici și în continuare Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

reprezintă valoarea supremă pe scara drepturilor omului. Prin această abordare CtEDO* continuă jurisprudența fostei Comisii, care, estimând că orice derogare în materie nu putea fi examinată decât restrictiv, „recunoștea dreptului la viață un „caracter absolut [de la care nu se poate deroga] decât în cazuri cu totul particulare a căror listă foarte limitativă este furnizată de alineatul 2 CEDO” [2, p. 45].

Data fiind importanța dreptului la viață, în mod natural survine obligația statelor de a-l garanta nu doar prin instituirea unei legislații penale concrete care să descurajeze atingerile aduse persoanei ci și prin crearea unui mecanism de aplicare conceput pentru prevenirea, reprimarea și sancționarea încălcărilor, și nu în ultimul rând prin instituirea unui cadru legal propice extrapenal care ar sigura dreptul persoanei la viață. În continuare urmând a ne opri anume asupra mecanismului creat de către stat pentru prevenirea, reprimarea și sancționarea încălcărilor dreptului la viață, în special aprecierea eficacității acestuia de către CtEDO, dar și identificarea unor soluții de remediere a situației.

1. Aspecte problematice privind dreptul la viață

Felul în care este reglementat dreptul la viață în CEDO, scoate în evidență redarea destul de sumară a acestuia drept în art. 2 CEDO. În consecință, jurisprudenței CtEDO, îi revine printre altele sarcina de a dezvolta întinderea dreptului la viață, dar și alte aspecte importante privind acest drept, iar așa cum v-am vedea infra, interpretările respective sunt unele în dinamică.

Din perspectiva menționată, este interesantă evoluția jurisprudenței CtEDO, referitoare la lipsirile de viață din imprudență, acestea pornind de la negarea încălcării art. 2 CEDO, la necesitatea controlului legalității utilizării forței, finalizând cu admiterea posibilității de angajare a responsabilității statului în caz de ucidere din culpă, deși nu prin prisma art. 2 ci al art. 3 CEDO, aspect care este mai puțin relevant. În una din cauzele pe marginea cărora a avut ocazia să se expună, CtEDO a reținut că „actele acuzate nu au produs moartea victimei și că doar în circumstanțe excepționale se pot analiza sub imperiul art. 2 acte ce nu au provocat decesul unei persoane. Pentru a estima care sunt aceste situații trebuie ținut cont de tipul de acte de forță folosite, de intenția agresorilor și de scopurile acestora. În principiu, atunci când instrumentele utilizate nu sunt vădit mortale, iar intenția agenților forțelor agresoare nu este în mod clar lipsită de echivoc, aceea de provoca decesul persoanei în cauză, vor fi incidente prevederile art. 3 din Convenție nu cele ale art. 2. În speță, Curtea a constatat că fratele reclamantului a fost lovit puternic cu pumnii, picioarele și arma de foc, fără a se trage însă asupra lui. Cu toate că gravitatea leziunilor este mare, Curtea nu a fost convinsă de faptul că intenția vădită a agenților de ordine a fost aceea de a-l uci-de pe fratele reclamantului, astfel încât prevederile art. 2 nu intră în joc, cauza trebuind să fie analizată sub imperiul art. 3, care a fost vădit violat, atât sub aspect substanțial, cât și procedural” [3].

În același registru, în hotărârea Ghimp și alții contra Moldovei, CtEDO a menționat că „art. 2 din Convenție, care garantează dreptul la viață este apreciat drept unul dintre prevederile fundamentale ale Convenției. Împreună cu art. 3, el consfințește una dintre valorile de bază ale societăților democratice care formează Consiliul Europei. Obiectul și scopul Convenției, ca un instrument pentru protecția ființelor umane individuale, de asemenea, solicită ca art. 2 să fie interpretat și aplicat în așa mod încât să facă garanțiile sale drept practice și eficiente (a se vedea McCann și alții c. Regatului Unit, 27 septembrie 1995, §§146-47, Seria A nr. 324; Salman c. Turciei [MC], nr. 21986/93, §97, CEDO 2000-VII; și Velikova c. Bulgariei, nr. 41488/98, CEDO 2000-VI). 41. În lumina importanței protecției acordate de art. 2, Curtea trebuie să supună plângerea cu privire la privarea de viață unei examinări atente, luând în considerație toate circumstanțele relevante. Persoanele care se află în custodia Statului sunt, în particular, într-o poziție vulnerabilă și autoritățile sunt obligate să justifice tratamentul lor. În consecință, atunci când o persoană este reținută fiind într-o stare bună de sănătate, dar mai târziu decedează, este iminent pentru Stat să prezinte o explicație plauzibilă asupra evenimentelor care au condus la deces (a se vedea, mutatis mutandis, Selmoun c. Franței [MC], nr. 25803/94, §87, CEDO 1999-V; Salman, citat supra; și Velikova, citat supra). Art. 2 impune Statului obligația de a proteja dreptul la viață prin aplicarea eficientă a pre-

* Aici și în continuare Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

vederilor legislației penale în vederea împiedicării comiterii crimelor împotriva persoanei, asigurată de un mecanism de aplicare a legii pentru prevenirea, suprimarea și pedepsirea încălcărilor acestor prevederi (a se vedea *Osman c. Regatului Unit*, 28 octombrie 1998, §115, Culegere ale Hotărârilor și Deciziilor 1998 VIII [4]).

Astfel putem, observa că pentru protejarea dreptului la viață CtEDO, ia în considerație atât aspectele materiale care pot să includă atât acțiunile autorităților cât și ale particularilor, cât și aspectele procedurale în special atunci când este vorba de investigarea modului în care a avut loc lipsirea de viață.

Așa cum am menționat, CtEDO a reținut că dreptul la viață reprezintă valoare fundamentală a societății [5], Curtea a reiterat că dreptul la viață este valoare supremă pe scara drepturilor omului pe plan internațional [6]. Aceiași opinie a fost expusă de CtEDO și în cauza *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania*, în speță, Curtea, a scos în evidență preeminența dreptului la viață în raport cu alte drepturi [7].

Unul dintre aspectele cele mai importante din perspectiva art. 2 CEDO, și care cu părere de rău nu au fost soluționate până la moment, sunt limitele temporale ale dreptului la viață, or altfel spus începutul și respective sfârșitul dreptului la viață. CEDO, nu definește cu precizie limitele temporare ale dreptului la viață, iar CtEDO rămâne foarte prudentă în interpretarea acestei limite.

Conform unor opinii raportate la cadrul legal autohton „momentul de debut al vieții, este un aspect absolut necesar de cunoscut la calificarea omorurilor și care are un caracter obligatoriu la interpretarea normelor existente în materia dreptului penal. Dreptul la viață începe din momentul nașterii, copilul născut nu intră sub incidența art. 2 din Convenție. Noțiunea de „...orice persoană...” din art. 2 al Convenției privește o persoană născută. Prevederile art. 2 din Convenție nu pot fi aplicate înainte de nașterea unei persoane.

Acest articol nu poate fi aplicat în privința copilului care se naște. Un copil care urmează să se nască „...nu poate fi considerat persoană care ar intra sub protecția dispoziției alin. (2) din Convenție, deoarece dreptul său la viață dacă există este limitat implicit prin dreptul la viață și sănătate al mamei sale. Nu există un consens european cu privire la definiția științifică și juridică a începuturilor vieții. Nu este de dorit și nici posibil ca, în condițiile actuale, să se dea un răspuns în abstracto la problema de a se ști dacă un copil care urmează a se naște este o persoană în sensul art. 2 din Convenție”.

Plecând de la aceste interpretări ale Curtii, reiese că potrivit legislației penale a Republicii Moldova distrugerea embrionului (până la 21 de săptămâni) sau a fătului în uterul femeii (după 21 de săptămâni) nu constituie faptă de omor. Viața dobândește protecție juridico-penală din momentul nașterii. Urmează a fi evaluată ipoteza de comitere a infracțiunii de pruncucidere (art. 147 C.pen. al RM), săvârșită în timpul nașterii pentru a vedea măsura în care o asemenea modalitate normativă este în concordanță cu jurisprudența CEDO din materie” [1, p. 27].

Atât fosta Comisie Europeană cât și CtEDO, au apreciat că avortul este compatibil cu art. 2 al. 1 CtEDO, din perspectiva protejării sănătății mamei, pe rol fiind puse două valori, cea a mamei și a fătului. Termenul „orice persoană”, din art. 2 nu acoperă și „copilul care urmează să se nască”. Respectiv conform CtEDO, statele au o anumită putere discreționară în acest domeniu, marja de apreciere fiind una largă. CtEDO a evitat să se pronunțe asupra dreptului la viață a fătului lăsând marja de apreciere statelor.

A doua extremă temporală de acțiune a dreptului la viață, este sfârșitul vieții. Cu privire la această limită temporală la fel este dificil să se dea o apreciere reieșind din conținutul art. 2 CEDO. Problema apare mai ales atunci, când este vorba de eutanasiu. Poziția judecătorului european în materia eutanasiei, adică a dreptului de a muri, fie de mâna unui terț, fie cu asistența unei autorități publice, este că acesta nu se poate deduce din art. 2 CEDO. Dintr-o altă perspectivă, refuzul autorităților de a depenaliza eutanasiu nu poate constitui o violare a art. 2 CEDO, totuși, în ipoteza depenalizării, cu respectarea anumitor condiții, dreptul la viață nu este încălcat.

2. Obligațiile autorităților de a efectua o investigație eficientă prin prisma jurisprudenței CtEDO

Astfel cele menționate, raportate la jurisprudența CtEDO, permit a concluziona că art. 2 CEDO, poate fi invocat în limitele temporale ale existenței vieții. Anume în aceste limite printre altele apare inclusiv obligația autorităților de realizare a unor investigații eficiente. La fel putem afirma că sub protecția art. 2 CEDO, intră și cazurile de suicid ale deținuților, sau în general ale persoanelor aflate în custodia statului, dar cu o condiție, numai dacă autoritățile, cunoscând riscurile, nu iau măsuri adecvate pentru a le proteja viața. În consecință, aceste situații la fel impun autorităților obligația realizării unor investigații eficiente atunci când aceste fapte au loc. Astfel CtEDO a reținut „că respectarea dreptului la viață, prevăzut de art. 2, impune statelor nu numai o obligație negativă de a se abține să priveze în mod intenționat și arbitrar o persoană de viață, dar și o obligație pozitivă, atât cu caracter abstract, constând în edictarea unei legislații penale protejând viața și în stabilirea unui aparat represiv care să garanteze aplicarea acestei legislații, cât și cu caracter concret, reprezentând luarea măsurilor necesare în mod rezonabil pentru prevenirea unui risc real și iminent pentru viața unei persoane din partea unei alte persoane printr-un act infracțional, risc cunoscut sau care în mod rezonabil trebuia să fie cunoscut de autorități. În cazul persoanelor aflate în stare de deținere, care sunt bolnave psihic și au tendințe sinucigașe, datorită stării de vulnerabilitate în care se găsesc aceste persoane, statele au obligații sporite sub aspectul garantării dreptului la viață, fiind necesar ca, în cazul existenței unui risc real și iminent de sinucidere, risc cunoscut sau care în mod rezonabil trebuia cunoscut de autorități, să ia măsurile necesare în mod rezonabil pentru înlăturarea acestui risc. În cauză, a existat un risc real și iminent de sinucidere a deținutului, iar autoritățile penitenciare au cunoscut existența lui. Ele au luat însă măsurile care în mod rezonabil le puteau fi cerute, astfel încât nu se poate reține violarea art. 2 CEDO” [8].

Pe lângă obligațiile care ce privesc felul în care autoritățile urmează să reglementeze protejarea dreptului la viață, și să instituie mecanismele necesare pentru protejarea acestui drept, nu mai puțin importantă este obligația de investigare cazurilor în care acest drept viață este încălcat. Conform unor autori „în prezent, jurisprudența ce inversează sarcina probațiunii este bine stabilită, ea impune statelor luarea măsurilor preventive necesare pentru protecția vieții persoanelor. Totuși, această obligație nu este absolută, pentru aceasta, luând în considerație circumstanțele fiecărui caz, trebuie să aibă loc o astfel de disfuncție a structurilor puterii publice, încât autoritățile, deși avizate despre existența unui înalt risc de atingere a vieții, să nu fi luat în timp util măsurile capabile să împiedice realizarea sa” [2, p. 724].

Investigațiile în cazurile de omucideri trebuie să fie:

- Eficiente, în acest sens CtEDO, în cauza Timuș și Țăruș contra Moldovei a reținut că aparent, procurorii au favorizat versiunea polițistilor într-o așa măsură încât au fost dispuși să nu ia în considerație discrepanțele esențiale care existau dintre versiunea aceasta și probele din dosar. Declarațiile martorilor au fost tratate ca fiind atât de irelevante, încât procurorii nici nu s-au oboșit să explice din ce cauză acestea nu au fost luate în serios. Expertiza balistică a fost efectuată doar pentru a verifica traiectoria glonțului unde ofițerii de poliție susțin că se afla victima. Din motive necunoscute, autoritățile nu au considerat necesar să verifice dacă locul găurii în perete cauzată de glonț se potrivește cu locul în care martorii susțin că se afla victima [9].

- Complete, în cauza Răilean contra Moldovei, CtEDO a constatat că scopul obligației (...) este unul de mijloace, nu de rezultate. Astfel, autoritățile trebuie să ia măsurile rezonabile aflate la dispoziția lor pentru a asigura probele cu privire la incident, inclusiv inter alia declarația martorului ocular, probele medico-legale și, după caz, autopsia care oferă o înregistrare completă și exactă a prejudiciului și o analiză obiectivă a constatărilor clinice, inclusiv a cauzei morții. Orice omisiune în cadrul investigației care subminează capacitatea sa de a se stabili cauza morții, persoana sau persoanele responsabile va risca să intre în conflict cu acest standard [10].

- Imparțiale, în cauza Timuș și Țăruș contra Moldovei, CtEDO a constatat că aparent, procurorii au favorizat versiunea polițistilor într-o așa măsură încât au fost dispuși să nu ia în considerație discrepanțele esențiale care existau dintre versiunea aceasta și probele din dosar [11].

În concluzie, fiind condiția existenței drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, garantate atât de cadrul legal internațional cât și național, dreptul la viață nu a putut trece neobservat de jurisprudența CtEDO. Modul în care CtEDO, a abordat acest subiect, a identificat și a dezvoltat obligațiile ce le revin autorităților inclusiv a stabilit criteriile pe care trebuie să le întrunească investigațiile, nu pot fi neglijate de către autorități. Jurisprudența respectivă, urmează a fi luată în considerație atât în scopul îmbunătățirii reglementărilor în domeniu cât și pentru constituirea instituțiilor adecvate de aplicare a legii, astfel încât dreptul la viață să fi cu adevărat protejat.

Referințe bibliografice:

1. Cojocaru R., Cojocaru S. *ECHR precedents in criminal matters regarding the protection of the right to life*. In: Scientific Annals of the Academy „Stefan cel Mare” of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova, Chișinău, 2020.
2. Charrier J., Chiriac A. *Code of the European Convention on Human Rights*. Ed. LexisNexis Litec, Paris, 2008.
3. *Case of Ihan v. Turkey*. [https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:\[%22001-58734%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:[%22001-58734%22]).
4. *Case of Ghimp and others v. the Republic of Moldova*. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid-%22:\[%22001-114099%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid-%22:[%22001-114099%22]).
5. *Case of Halime Kilic v. Turkey*. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-11265%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-11265%22]).
6. *Case of McCANN and others v. the United Kingdom*. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid-%22:\[%22001-57943%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid-%22:[%22001-57943%22]).
7. *Case of Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-7100%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-7100%22]).
8. *Case of Keenan v. the United Kingdom*. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-59365%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-59365%22]).
9. *Case of Timus and Tarus v. the Republic of Moldova*. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid-%22:\[%22001-126983%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid-%22:[%22001-126983%22]).
10. *Case of Railean v. the Republic of Moldova*. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-96449%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-96449%22]).

UNELE ABORDĂRI CU PRIVIRE LA ELEMENTUL MATERIAL AL FAPTELOR DE TRAFIC ILICIT DE DROGURI

DUMNEANU Ludmila,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-0195-8267

ȘTEFĂNOAIA Mihai,

dr., Universitatea „Ștefan cel Mare”, România,
ORCID ID: 0000-0002-7163-4436

Summary: In the penal legislation of Romania, the traffic of drugs is represented by the crimes stipulated in art. 2, 3 (on condition that the purpose is not that of own consume), alin. (2) and (3) art. 6 (on condition that the purpose is not that of own consume), art. 7 from the Romanian Law no. 143/2000. The traffic of drugs is also represented by the crimes stipulated by art. 16 and 17 from the Romanian Law no. 194/2011 (on condition that the purpose is not that of own consume). In the Penal Code of The Republic of Moldova, the illegal circulation of drugs is represented by the crimes stipulated by art. 217¹, 217⁴ (on condition that the purpose is not that of own consume) and 217⁶ Penal Code of The Republic of Moldova.

A common element of all these crimes is represented by the structure of the generic objective content:

- 1) the expressed material element in action;*
- 2) the immediate consequence;*
- 3) the causality link between the action which constitutes the material element and the immediate consequence.*

Key words: drugs, material element, illicit traffic, action and inaction, prejudicial consequences, causality link.

În versiunea elementului material al infracțiunilor legate de traficul de droguri/ circulația de droguri (cu excepția infracțiunilor prevăzute la art. 217⁴ CP RM, atunci când acestea apar în modalitatea normativă de sustragere), latura obiectivă (conținutul constitutiv obiectiv generic al acestora) cuprinde doar fapta prejudiciabilă (elementul material) exprimat(ă) în acțiune. Această întrucât infracțiunilor legate de traficul de droguri/ circulația de droguri, prevăzute de legislația României și cea a Republicii Moldova, sunt infracțiuni formale (de atitudine). În opinia lui C. Bulai și B.N. Bulai, „sunt denumite formale infracțiunile pentru a căror existență este suficient ca rezultatul să conștie într-o stare de pericol, spre deosebire de infracțiunile materiale, pentru a căror existență este necesară producerea unui rezultat material, adică a unei vătămări” [1 p. 178].

Pentru unele infracțiuni legate de traficul de droguri/ circulația de droguri, următoarele semne (elemente; componente) secundare ale laturii obiective au un caracter obligatoriu:

1) locul: încăpere, alt loc pentru depozitare sau locuință (lit. d) alin. (2) art. 217⁴ CP RM); teritoriul instituțiilor de învățământ, instituțiilor de reabilitare socială, penitenciarelor, unităților militare, locurile de agrement, locurile de desfășurare a acțiunilor de educație, instruire a minorilor sau tineretului, a altor acțiuni culturale sau sportive ori imediata apropiere a acestora (lit. e) alin. (3) art. 217¹ CP RM); instituție sau unitate medicală, de învățământ, militară, loc de detenție, centre de asistență socială, de reeducare sau instituție medical-educativă, locuri în care elevii, studenții și tinerii desfășoară activități educative, sportive, sociale ori în apropierea acestora (lit. c) art. 13 din Legea României nr. 143/2000);

2) metoda: pătrunderea în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință (lit. d) alin. (2) art. 217⁴ CP RM);

3) mijlocul (instrumentul): fie rețeta medicală prescrisă în condițiile prevăzute la alin. (1) art. 6 din

Legea României nr. 143/2000, fie rețeta medicală falsificată (alin. (2) și (3) art. 6 din Legea României nr. 143/2000).

Analiza laturii obiective (conținutului constitutiv obiectiv generic) al infracțiunilor legate de traficul de droguri/ circulația de droguri este concepută de la analiza faptei prejudiciabile, adică elementul material.

Astfel, în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 217¹ CP RM, fapta prejudiciabilă se exprimă în acțiunea care îmbracă oricare dintre următoarele modalități normative: 1) semănatul fără autorizație; 2) cultivarea fără autorizație; 3) prelucrarea fără autorizație; 4) utilizarea fără autorizație.

Un conținut similar al faptei prejudiciabile îl atestăm în normele corespondente din legile penale ale altor state.

De exemplu, sect. 256 din Codul penal al Republicii Letonia prevede răspunderea pentru: semănarea sau cultivarea neautorizată de plante care conțin substanțe narcotice (alin. (1)); semănarea sau cultivarea neautorizată de plante care conțin substanțe narcotice, pe o suprafață mare, dacă acestea au fost comise de un grup organizat (alin. (2)) [2]. În alin. 1 art. 265 din Codul penal al Republicii Lituania este incriminată fapta persoanei care, încălcând procedura stabilită, cultivă o cantitate mare de mac, cânepă sau alte plante enumerate ca substanțe narcotice sau psihotrope [3]. Alin. 1 art. 265 din Codul penal al Georgiei prevede răspunderea pentru semănatul, creșterea sau cultivarea ilegală de plante care conțin droguri [4]. În alin. (1) art. 354c din Codul penal al Republicii Bulgaria este incriminată fapta persoanei care seamănă ori cultivă mac de opiu și arbust de cocaină sau plante de tipul cânepii, cu încălcarea reglementărilor stabilite prin Legea privind substanțele narcotice și precursorii lor [5].

Pentru a desemna cele patru modalități normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la alin. (1) art. 217¹ CP RM, sunt utilizate patru *verbum regens*: „semănat”; „cultivare”; „prelucrare”; „utilizare”.

Conform pct. 1 din Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 1382/2006, prin „cultivare” se înțelege „ansamblul lucrărilor ce țin de semănatul, producerea, culegerea, prelucrarea, păstrarea și utilizarea culturilor folosite la producerea substanțelor stupefiante și/ sau a substanțelor psihotrope”. O asemenea definiție se apropie de înțelesul noțiunii de „cultivare” din art. 2 al Legii României nr. 143/2000. Însă, în mod regretabil, definiția în cauză sfidează prevederile alin. (1) art. 217¹ CP RM, în care noțiunile de „semănat”, de „prelucrare” și de „utilizare” sunt de același nivel cu noțiunea de „cultivare”. În aceste condiții, înțelesul noțiunilor ce desemnează în alin. (1) art. 217¹ CP RM cele patru *verbum regens* trebuie căutat în teoria dreptului penal.

Lista de modalități normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la a alin. (1) art. 217¹ CP RM are un caracter exhaustiv. S. Brînză și V. Stati precizează: „Toate celelalte operațiuni ilegale, realizate asupra plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope ori asupra semințelor acestor plante (de exemplu, procurare, păstrare, transportare, expediere etc.), vor constitui, după caz, pregătirea sau complicitatea la infracțiunea prevăzută la alin. (1) art. 217 CP RM” [6 p. 1125].

În alt context, în cazul în care semănatul, cultivarea, prelucrarea și utilizarea au ca obiect material plantele care conțin droguri (sau semințele de astfel de plante), acțiunea în cauză trebuie să fie săvârșită fără autorizație.

După cum rezultă din pct. 3-5 ale Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 1382/2006, CPCD eliberează autorizație pentru: semănatul, cultivarea, prelucrarea, utilizarea macului somnifer de către persoanele fizice, înregistrate în calitate de întreprinzător individual, și de către persoanele juridice, în scopuri științifice și/sau pentru producerea de semințe; semănatul, cultivarea, prelucrarea, utilizarea cânepii de către persoanele fizice, înregistrate în calitate de întreprinzător individual, și de către persoanele juridice, în scopuri științifice și/sau pentru producerea de semințe și/sau fibre; semănatul, cultivarea, prelucrarea, utilizarea arbustului coca, a altor plante, care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope, de către persoanele fizice, înregistrate în calitate de întreprinzător individual, și de către persoanele juridice, în scopuri științifice. Eliberarea autorizației se face în condițiile stabilite în pct. 6-13 ale Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 1382/2006.

O abordare asemănătoare remarcăm în legile penale din alte state. De exemplu, alin. (1) art. 354a din Codul penal al Republicii Bulgaria prevede răspunderea persoanei care fără a deține o autorizație corespunzătoare produce, prelucurează, dobândește ori deține substanțe narcotice sau analogi ai acestora în vederea distribuirii sau care distribuie substanțe narcotice ori analogi ai acestora [7]. În alin. (1) sect. 283 din Codul penal al Republicii Cehia este incriminată fapta persoanei care produce, importă, exportă, transportă, furnizează, pune la dispoziție sau comercializează sau, prin alte mijloace, pune la dispoziția altcuiva sau manipulează pentru altcineva substanțe narcotice sau psihotrope, produse care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, precursori sau substanțe toxice, fără a fi autorizată în acest sens [8]. Nu în ultimul rând, alin. (3) art. 190 din Codul penal al Republicii Croația stabilește răspunderea pentru oricine produce, prelucurează, transportă, exportă sau importă, achiziționează sau posedă substanțele menționate la alin. 1 din același articol și care sunt destinate vânzării neautorizate sau introducerii într-un alt mod pe piață sau le oferă spre vânzare în mod neautorizat, le vinde, transferă sau posedă în vederea vânzării sau cumpărării sau le pune în alt mod în circulație [9].

Revenind la analiza faptei prejudiciabile (elementului material) în cazul infracțiunilor legate de traficul de droguri/ circulația de droguri, prevăzute de legislația moldavă și cea română, menționăm că astfel de *verbum regens* cum sunt „cultivare” și „fabricare” se utilizează în art. 2 din Legea României nr. 143/2000, însă nu se folosesc în alin. (2) art. 217¹ CP RM. Dacă noțiunea de „cultivare” apare în alin. (1) art. 217¹ CP RM, atunci noțiunea de „fabricare” nu este menționată expres în art. 217¹ CP RM. Pe de altă parte, un astfel de *verbum regens* ca „prelucrare” apare în alin. (2) art. 217¹ CP RM, însă nu se utilizează în art. 2 din Legea României nr. 143/2000. Noțiunea de „înstrăinare” se folosește în alin. (2) art. 217¹ CP RM. În art. 2 din Legea României nr. 143/2000 se utilizează noțiuni subsecvente: „oferire”; „punerea în vânzare”; „vânzare”; „livrarea cu orice titlu”. În fine, un astfel de *verbum regens* ca „procurare” este utilizat în alin. (2) art. 217¹ CP RM. În art. 2 din Legea României nr. 143/2000 se folosește un termen cu o semnificație mai restrânsă – „cumpărare”.

În context, menționăm că, art. 222-35 din Codul penal al Republicii Franceze prevede răspunderea pentru producerea sau fabricarea de stupefiante ilicite [10]. În art. 190 din Codul penal al Republicii Croația este incriminată, *inter alia*, producția neautorizată de droguri. Conform alin. (8) din acest articol, „prin producție de droguri se înțelege și cultivarea de plante sau ciuperci din care se pot obține droguri” [11].

De asemenea, atragem atenția asupra unei maniere de formulare, care generează confuzia, din alin. (9) art. 134¹ CP RM: „Prin circulația drogurilor, precursorilor, etnobotanicelor și analogilor acestora se înțeleg orice operațiuni precum experimentarea, elaborarea, *producerea (fabricarea)* (sublinierea ne aparține – n.a.), prepararea, cultivarea, extragerea, prelucrarea, transformarea, deținerea, stocarea, păstrarea, livrarea, eliberarea, distribuția, expedierea, transportul, procurarea (cumpărarea), comercializarea, distrugerea, importul, exportul, utilizarea, promovarea acestora și alte activități conexe”. De notat că în art. 1 din Legea Republicii Moldova nr. 382/1999, modul de formulare este diferit: „circulație a substanțelor stupefiante și psihotrope și a precursorilor – cultivare de plante care conțin substanțe stupefiante și psihotrope, prelucrare și utilizare a unor astfel de plante; elaborare, *producție, fabricație* (sublinierea ne aparține – n.a.), extracție, prelucrare, deținere, păstrare, eliberare, comercializare, distribuție, procurare, livrare, utilizare, transport, inclusiv prin tranzit, expediere, import, export, nimicire a substanțelor stupefiante și psihotrope și a precursorilor, activități supuse controlului în conformitate cu legislația”.

În consecință, pentru a se exclude confuzia, recomandăm ca, în alin. (9) art. 134¹ CP RM, textul „producerea (fabricarea)” să fie substituit prin textul „producerea, fabricarea”.

În alt context, atât în alin. (2) art. 217¹ CP RM, cât și în art. 2 din Legea României nr. 143/2000, se utilizează noțiunea de „preparare”.

În sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, prin „preparare” trebuie de înțeles combinarea a două sau mai multor substanțe pentru a se obține un drog sau un analog. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „preparare” se are în vedere combinarea a două sau mai multor substanțe pentru a se

obține droguri de risc (alin. (1)) sau droguri de mare risc (alin. (2)).

În sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, prin „experimentare” trebuie de înțeles încercarea asupra altor persoane a proprietăților pe care le au drogurile sau analogii. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „experimentare” se are în vedere încercarea asupra altor persoane a proprietăților pe care le au drogurile de risc (alin. (1)) sau drogurile de mare risc (alin. (2)).

În înțelesul alin. (2) art. 217¹ CP RM, noțiunea de „extragere” dublează noțiunea de „producere”. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „extragere” se are în vedere scoaterea dintr-un amestec a drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)).

Susținem propunerea lui C. Novac de excludere a termenului „extragere” din art. 217 și 217¹ CP RM [12 p. 46-48]. Dezvoltând ideea, recomandăm ca termenul în cauză să fie exclus din alin. (9) art. 134¹ CP RM. La fel, propunem excluderea termenului de „extracție” din definiția noțiunii de „circulație a substanțelor stupefiante și psihotrope și a precursorilor” din art. 1 din Legea Republicii Moldova nr. 382/1999.

Precizăm că, spre deosebire de producere și fabricare, prelucrarea nu implică obținerea unui drog sau a unui analog. Drogul sau analogul nu poate rezulta dintr-o prelucrare. În procesul prelucrării el doar suportă impactul unor anumiți factori.

Concluzionând, în sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, prin „prelucrare” trebuie de înțeles tratarea drogurilor sau a analogilor cu ajutorul unor agenți chimici, fizici, mecanici etc.

În continuare, în sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, noțiunea de „transformare” are înțelesul de schimbare a formei drogurilor sau a analogilor, fără a fi modificată structura chimică a acestora. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „transformare” se are în vedere schimbarea formei drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)), fără a fi modificată structura chimică a acestora.

Prin „procurare”, în sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, trebuie de înțeles obținerea în posesie a drogurilor sau a analogilor de la cel care le înstrăinează. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „cumpărare” se înțelege obținerea în posesie a drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)) în schimbul unei sume de bani.

Noțiunea de „păstrare”, în sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, are înțelesul de exercitare a stăpânirii asupra drogurilor sau a analogilor. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „deținere” se are în vedere exercitare a stăpânirii asupra drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)).

În sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, prin „expediere” trebuie de înțeles orientarea drogurilor sau a analogilor către o altă persoană. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „trimitere” se înțelege orientarea drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)) către o altă persoană.

Sintetizând, ajungem la concluzia că, în sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, prin „transportare” trebuie de înțeles deplasarea drogurilor sau a analogilor cu concursul făptuitorului sau cu ajutorul unui vehicul, care exclude trecerea drogurilor peste frontiera vamală a Republicii Moldova. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „transport” se înțelege deplasarea – cu concursul făptuitorului sau cu ajutorul unui vehicul – a drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)), care exclude trecerea drogurilor peste frontiera vamală a Republicii Moldova.

Așadar, distribuitorul este veriga de legătură dintre producător și vânzător. O altă interpretare ar genera confuzia între noțiunea de „distribuire” și „înstrăinare” sau „vânzare”. Drept urmare, în sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, prin „distribuire” trebuie de înțeles repartizarea drogurilor sau a analogilor în mai multe locuri și la mai multe persoane, acestea urmând ca, la rândul lor, să le pună în vânzare și să le vândă efectiv. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „distribuire” se are în vedere repartizarea drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)) în mai multe locuri și la mai

multe persoane, acestea urmând ca, la rândul lor, să le pună în vânzare și să le vândă efectiv.

În sensul alin. (2) art. 217¹ CP RM, prin „înstrăinare” trebuie de înțeles trecerea drogurilor sau a analogilor în posesia celui care le procură. În sensul art. 2 din Legea României nr. 143/2000, prin „vânzare” se înțelege trecerea drogurilor de risc (alin. (1)) sau a drogurilor de mare risc (alin. (2)) în posesia altei persoane, în schimbul unei sume de bani.

Din perspectiva legii penale moldave, punerea în vânzare se califică în baza alin. (3) art. 42 și alin. (2) art. 217¹ CP RM, ca organizare a distribuirii sau a înstrăinării ilegale a drogurilor sau a analogilor.

În alt context, pentru aplicarea alin. (2) art. 217¹ CP RM este obligatoriu să aibă un caracter ilegal producerea, prepararea, experimentarea, extragerea, prelucrarea, transformarea, procurarea, păstrarea, expedierea, transportarea, distribuirea, înstrăinarea sau alte operațiuni cu drogurile sau cu analogii.

Aceasta înseamnă că făptuitorul încalcă anumite prevederi normative atunci când comite astfel de operațiuni. În mare parte, asemenea prevederi le conține Capitolul VII „Circulația substanțelor stupefian-te și psihotrope” din Legea nr. 382/1999.

Referințe bibliografice:

1. Bulai C., Bulai B.N. *Manual de drept penal. Partea generală*. Universul Juridic, București, 2007. 678 p. ISBN 978-973-8929-83-8.
2. *Codul penal al Republicii Letonia*. Coord.: T. Toader. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Letonia-RO.html>.
3. *Codul penal al Republicii Lituania*. Coord.: T. Toader. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html>.
4. *Criminal Code of Georgia*. <http://matsne.gov.ge/en/document/download/16426/157/en/pdf>.
5. *Codul penal al Republicii Bulgaria*. Coord.: T. Toader. codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html.
6. Brînză S., Stati V. *Tratat de drept penal. Partea specială*. Vol. I, Tipografia Centrală, Chișinău, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
7. *Codul penal al Republicii Bulgaria*. Coord.: T. Toader. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html>.
8. *Codul penal al Republicii Cehia*. Coord.: T. Toader. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>.
9. *Codul penal al Republicii Croația*. Coord.: T. Toader. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html>.
10. *Codul penal al Republicii Franceze*. Coord.: T. Toader. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html>.
11. *Codul penal al Republicii Croația*. Coord.: T. Toader. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html>.
12. Novac C. *Răspunderea penală pentru circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor lor, fără scop de înstrăinare și în scop de înstrăinare*. În: *Analele științifice ale USM. Științe socioumanistice*, Vol. II, CEP USM, Chișinău, 2014. ISBN 978-9975-71-420-4.

PROTECȚIA JURIDICO-PENALĂ A MEDIULUI ÎNCONJURĂTOR LA NIVEL INTERNAȚIONAL ȘI REGIONAL

ULIANOVSKI Xenofon,

dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0001-9299-3625

Summary: The international community decided to treat environmental problems through collective measures at the global level only in the 70s of the 20th century, which it sought to define and apply through an appropriate international framework. The papers and documents adopted by the Stockholm Conference on the Human Environment in 1972 are considered to be the cornerstone of the first international framework for dealing with environmental issues. The Convention of the Council of Europe on the protection of the environment by means of criminal law, adopted in Strasbourg on November 4, 1998, has a primary and important role in the development of environmental criminal law, establishing obligations for the party states to criminalize certain acts by which the environment in the common space is affected.

Key words: international community, environmental problems, the convention, protection of the environment, environmental criminal law, environment, common space.

Dreptul penal, ca și oricare ramură de drept, în ansamblul său este dinamic, adică în continuă schimbare. În ce privește normele Părții generale ritmul schimbărilor este mai lent, normele ce compun Partea specială a dreptului penal se caracterizează printr-un dinamism mai accentuat. Din această perspectivă, orice lucrare, consacrată studierii Părții speciale a dreptului penal, trebuie să dovedească spirit prospectiv, astfel încât să propună nu doar viziunea asupra actualelor probleme care însoțesc cercetarea naturii juridice a diverselor fapte infracționale [1, p. 5].

În context, relevând predictibilitate și imersiune analitică, prin prezenta relatare, am urmărit să scoatem în evidență acele tendințe și măsuri juridico-penale pe plan internațional și regional în *domeniul protecției mediului înconjurător și prevenirii infracțiunilor ecologice, care au devenit actuale abia acum câteva decenii* (în ultimii 50 ani), cu toate că ele au apărut, cu ajutorul Omului și a „progresului tehnic”, cu sute de ani în urmă, cum ar fi: emisiile excesive a poluanților în atmosferă, tăierea, defrișarea fără măsură a pădurilor, poluarea și infectarea apelor, solului etc., și ele sunt deosebit de actuale în prezent și rămân extrem de actuale pe viitor.

Teoria dezvoltării durabile este relativ nouă și se află în curs de formare. Conceptul de *dezvoltare durabilă* s-a conturat într-un moment în care subiectul mediului se afla în prim-planul dezbaterilor politice.

Comunitatea internațională a decis să trateze problemele mediului prin măsuri colective la nivel global abia în anii 70 al secolului XX, pe care a căutat să le definească și să le aplice prin intermediul unui cadru internațional adecvat.

Acest cadru de acțiune la nivel internațional s-a format în timp de aproximativ 50 ani, și se află într-o evoluție dinamică, cuprinzând măsuri legale cu caracter obligatoriu în forma tratatelor sau convențiilor ori cu caracter neobligatoriu, în forma declarațiilor, rezoluțiilor sau seturilor de linii directoare și orientări politice, măsuri instituționale și mecanisme de finanțare viabile.

Comunitatea internațională s-a reunit pentru prima dată în 1972 la Conferința de la Stockholm privind Mediul Uman (Stockholm Conference on Human Environment) pentru a dezbate problema mediul global și necesitățile de dezvoltare a acestuia. Lucrările și rezultatele Conferinței s-au materializat prin

adoptarea: Declarației de la Stockholm, care conține 26 de principii; Planului de Acțiune pentru Mediul Uman, cu trei componente: a) programul pentru evaluarea mediului global (Earthwatch); Programului Națiunilor Unite pentru Mediu (United Nations Environment Programme – UNEP) al cărui Consiliu de Conducere și Secretariat au fost înființate în decembrie 1972 de Adunarea Generală a ONU.

Toate acestea sunt considerate a fi piatra de temelie a primului cadru internațional pentru tratarea problemelor mediului.

Conferința a recunoscut că problemele de mediu ale țărilor industrializate, cum sunt degradarea habitatelor, toxicitatea și ploile acide, nu reprezintă probleme neapărat importante pentru toate țările, adică strategiile de dezvoltare nu îndeplinesc necesitățile și prioritățile țărilor și comunităților celor mai sărace.

De la înființarea sa, în baza recomandărilor Conferinței de la Stockholm, UNEP a desfășurat o serie de activități pentru a-și manifesta, în cadrul sistemului ONU, rolul său de catalizator și coordonator în domeniul mediului.

Activitățile programului pot fi clasificate în două mari grupe:

a) orientate pe probleme sectoriale ale factorilor de mediu: poluarea apelor, a aerului și a solurilor (în special degradarea terenurilor);

b) orientate pe probleme globale: ploii acide, epuizarea stratului de ozon, schimbările climatice, defrișarea și deșertificarea, conservarea biodiversității, traficul internațional de produse și deșeuri toxice și periculoase, protejarea mediului în perioadele de conflict armat.

Problemele globale ale mediului au început să devină predominante și au creat necesitatea inițierii unor acțiuni suplimentare pentru creșterea conștientizării publice, care să determine comunitatea internațională să ia în timp util măsuri funcționale, atât pe plan internațional, cât și național.

Necesitatea reorientării eforturilor pentru realizarea obiectivului de integrare s-a concretizat după unsprezece ani de la Conferința de la Stockholm, respectiv în 1983, când Națiunile Unite au înființat Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare (World Commission on Environment and Development – WCED), cunoscută sub denumirea Comisia Brundtland.

Această Comisie a elaborat și publicat în 1987 documentul „Viitorul nostru comun” (Raportul Brundtland), prin care s-a formulat cadrul care avea să stea la baza celor 40 de capitole ale *Agendei 21* și a celor 27 de principii ale Declarației de la Rio de Janeiro, și care a definit dezvoltarea durabilă ca fiind *„dezvoltarea care îndeplinește necesitățile generației prezente, fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și îndeplini propriile necesități”*.

La 3-14 iunie 1992, la Rio de Janeiro s-a desfășurat Conferința Națiunilor Unite privind Mediul și Dezvoltarea (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED) denumită și „Conferința de la Rio”, la care s-au reunit 120 de conducători ai statelor lumii.

Cu această ocazie, pe plan internațional, a fost recunoscută oficial necesitatea de a integra dezvoltarea economică și protecția mediului în obiectivul de dezvoltare durabilă și s-a afirmat importanța, în continuă creștere, a dreptului internațional al mediului, ca mecanism de codificare și promovare a dezvoltării durabile.

Lucrările conferinței au rezultat cu: Declarația de la Rio de Janeiro, conținând 27 de principii; Declarația principiilor privind pădurile („Statement of Principles on Forests”) – un document fără putere obligatorie, care conține principiile pentru managementul conservării și dezvoltării durabile a tuturor tipurilor de păduri; Organizarea instituțională a Comisiei pentru Dezvoltarea Durabilă (CSD).

La Summit-ul de la Rio de Janeiro s-a ajuns și la un acord cu privire la două Convenții obligatorii: 1. *Convenția privind Diversitatea Biologică* (Convention on Biological Diversity – CBD) și 2. *Convenția cadru privind Schimbările Climatice*.

Summit-ul de la Rio de Janeiro a generat de asemenea o serie întreagă de reacții pozitive, incluzând demararea a numeroase inițiative pentru implementarea Agendei 21 la nivel local și reorientarea

politicii de protecție a mediului.

În același an, în multe state s-au înființat comisiile naționale pentru dezvoltarea durabilă și s-au întocmit strategii pentru dezvoltarea durabilă.

A făcut apel la ratificarea, consolidarea și implementarea mai fermă a acordurilor și convențiilor internaționale privind mediul și dezvoltarea.

Summit-ul Națiunilor Unite privind Dezvoltarea Durabilă (World Summit on Sustainable Development – WSSD), care a avut loc la Johannesburg în perioada 26 august-6 septembrie 2002, a avut ca principale rezultate adoptarea Declarației de la Johannesburg privind dezvoltarea durabilă; a Planului de implementare a Summit-ului mondial privind dezvoltarea durabilă (JPOI).

Summit-ul de la Johannesburg a reafirmat dezvoltarea durabilă ca fiind un element central al agenției internaționale și a dat un nou impuls pentru aplicarea practică a măsurilor globale de luptă împotriva sărăciei și pentru protecția mediului.

Prin Declarația de la Johannesburg s-a asumat responsabilitatea colectivă pentru progresul și consolidarea celor trei piloni interdependenți ai dezvoltării durabile: dezvoltarea economică, dezvoltarea socială și protecția mediului la nivel local, național, regional și global.

Planul de implementare urmărește aplicarea de măsuri concrete la toate nivelurile și consolidarea cooperării internaționale, în baza responsabilităților comune dar diferențiate, exprimate în Principiul 7 al Declarației de la Rio și integrarea celor trei piloni ai dezvoltării durabile.

Conferința ONU privind Dezvoltarea Durabilă – UNCED, a fost organizată în conformitate cu Rezoluția Adunării Generale 64/236, adoptată în septembrie 2009. Conferința a avut loc în Brazilia, în 2012, cu ocazia celei de a 20-a aniversări din 1992 a Conferinței Națiunilor Unite pentru Mediu și Dezvoltare (UNCED), la Rio de Janeiro, și aniversării a 10 ani din 2002 a Summit-ului mondial privind dezvoltarea durabilă (WSSD) de la Johannesburg.

Obiectivul conferinței a fost de a asigura un angajament politic reînnoit pentru dezvoltarea durabilă, evaluarea progreselor realizate până în prezent și lacunele în punerea în aplicare a rezultatelor principalelor summit-uri privind dezvoltarea durabilă, precum și abordarea provocărilor noi și emergente.

Toate aceste conferințe mondiale au influențat evoluția dreptului internațional al mediului.

Există de asemenea numeroase acorduri bilaterale și multilaterale care conțin prevederi legate de unul sau mai multe aspecte care vizează protecția mediului, acoperind probleme de natură subregională, regională și globală.

De asemenea, în dreptul internațional al mediului s-a cristalizat un număr de principii fundamentale pentru protecția mediului.

Fiind un domeniu relativ nou și în formare, dreptul și politica internațională în domeniul protecției mediului evoluează și pe baza rezoluțiilor și declarațiilor unor organizații internaționale, cum sunt UNEP (Programul Națiunilor Unite pentru Mediu), Organizația Mondială a Sănătății sau Agenția Internațională a Energiei Atomice, care au jucat un rol important în cristalizarea principiilor internaționale pentru protecția mediului, deși de multe ori aceste principii nu sunt obligatorii.

Conceptul de dezvoltare durabilă desemnează totalitatea formelor și metodelor de dezvoltare socio-economică care se axează în primul rând pe asigurarea unui echilibru între aspectele sociale, economice și ecologice și elementele capitalului natural.

Deci, ce înseamnă dezvoltarea durabilă?

Cea mai cunoscută definiție a dezvoltării durabile este, cu siguranță, cea dată de Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare (WCED) în raportul „Viitorul nostru comun”, cunoscut și sub denumirea de Raportul Brundtland: „Dezvoltarea durabilă este dezvoltarea care urmărește satisfacerea nevoilor prezentului, fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi”.

Dezvoltarea durabilă urmărește și încearcă să găsească un cadru teoretic stabil pentru luarea deciziilor în orice situație în care se regăsește un raport de tipul om – mediu, fie că e vorba de mediul în-

conjurător, mediul economic sau mediul social.

Deși inițial dezvoltarea durabilă s-a vrut a fi o soluție la criza ecologică determinată de intensă exploatare industrială a resurselor și degradarea continuă a mediului și căuta deci în primul rând prezervarea calității mediului înconjurător, în prezent conceptul s-a extins asupra calității vieții în complexitatea sa, sub aspect economic și social.

Durabilitatea pleacă de la ideea că activitățile umane sunt dependente de mediul înconjurător și de resurse. Sănătatea, siguranța socială și stabilitatea economică a societății sunt esențiale în definirea calității vieții.

Astfel, Conferința privind Mediul Ambient care a avut loc la Stockholm în 1972, a pus pentru prima dată în mod serios problema deteriorării mediului înconjurător în urma activităților umane care pune în pericol însuși viitorul omenirii.

În 1983 își începe activitatea sa Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare (WCED), condusă de Gro Bruntland, după o rezoluție adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite.

În următorii ani au fost adoptate mai multe documente internaționale în materia dată, cum ar fi:

Protocolul din 29.01.2000 de la Cartagena privind biosecuritatea, la Convenția privind diversitatea biologică [2], Protocolul Cartei Energiei din 17 decembrie 1994 privind eficiența energetică și aspectele legate de mediu [3]; Convenția ONU din 17.03.92 privind protecția și utilizarea cursurilor de apă transfrontiere și a lacurilor internaționale; Convenția de la Helsinki privind protecția și utilizarea cursurilor de apă transfrontieră și a lacurilor internaționale (1992) [4]; Convenția de la Espoo privind evaluarea impactului asupra mediului în contextul transfrontier (1991); Convenția ONU din 29 iunie 1994 privind cooperarea pentru protecția și utilizarea durabilă a fluviului Dunărea (Convenția pentru protecția fluviului Dunărea), semnată la Sofia la 29 iunie 1994, care este parte a comisiei de management al bazinului râului Dunărea [5]. Convenția privind accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului, semnată la Aarhus (Danemarca), la 25 iunie 1998 și intrată în vigoare la 30 octombrie 2001 [6]; Convenția de la Viena din 22 martie 1985 privind protecția stratului de ozon etc.

La nivelul Uniunii Europene menționăm că au fost întreprinse multiple acțiuni privitor la protecția mediului, cum ar fi: Summit-ul de la Paris din 1972, care a evidențiat necesitatea acordării unei atenții deosebite protecției mediului în contextul expansiunii economice și a îmbunătățirii standardelor de viață; Actul Unic European adoptat în 1987, care reprezintă un punct de referință al politicii europene de mediu, fiind menționată pentru prima dată în cadrul unui tratat al Comunității Europene; Tratatul de la Maastricht, care la 1993 a conferit protecției mediului un statut complet în cadrul politicilor europene; în 1999 Tratatul de la Amsterdam a consolidat baza legală a politicii vizând protecția mediului, precum și promovarea dezvoltării durabile în cadrul Uniunii Europene, iar în 2001 Summit-ul de la Goetheborg a adoptat Strategia de Dezvoltare Durabilă a UE.

În 2006 (iunie) a fost adoptată Strategia de Dezvoltare Durabilă pentru o Uniune Europeană extinsă, iar în 2007 a fost adoptat Tratatul de la Lisabona, care cuprinde și protocoale adiționale privind schimbările climatice și lupta împotriva încălzirii globale, iar în anul 2012, Comitetul Regional pentru Europa al OMS, a adoptat în cadrul sesiunii a 62-a cadrul nou al politicii europene de sănătate, Sănătatea 2020.

Sănătatea 2020 este destinată să susțină acțiuni în cadrul Guvernului și al societății pentru îmbunătățirea semnificativă a sănătății și bunăstarea populației, reducerea inegalităților în sănătate, fortificarea sănătății publice și asigurarea unor sisteme de sănătate centrate pe oameni, care sunt universale, echitabile, durabile și de calitate înaltă.

La 20 octombrie 2020 a fost adoptată Convenția europeană a peisajului de la Florența, iar la 23 iunie 1979 a fost adoptată Convenția de la Bonn privind conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice [7]. Obiectivul Convenției de la Bonn este conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice din întreaga lume.

Dreptul regional european de tip clasic și-a asumat problematica environmentală pe cale jurisprudențială, prin interpretarea creatoare de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, a prevederilor Convenției europene a drepturilor omului și libertăților fundamentale, dar mai ales pe cale convențională, prin *Convenția de la Lugano și Convenția europeană privind protecția mediului prin dreptul penal* [8]:

Convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale este instrumentul de referință privind protecția internațională a drepturilor omului în spațiul european, pentru țările aderente. Ea a fost semnată la Roma, în data de 4 noiembrie 1950, fiind completată prin mai multe protocoale adoptate ulterior.

Pentru apărarea dreptului la un mediu sănătos, Curtea invocă art. 8 §1 din Convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale, care recunoaște dreptul oricărei persoane la respectul vieții private, familiale și a domiciliului său, precum și art. 6 §1 care garantează dreptul la un proces echitabil.

CtEDO consideră dreptul la un mediu sănătos ca fiind un drept individual, din categoria drepturilor civile intangibile, care poate să facă obiectul unor derogări numai în împrejurări excepționale, iar statele nu îl pot limita decât prin lege.

Apărarea mediului se impune astfel printr-o manieră „incidentă” față de protecția vieții private și familiale, ca un element indisociabil, evoluția realităților impunând consacrarea, în acest domeniu, a unor norme de conduită pe cale jurisprudențială [9].

Potrivit hotărârii din 18 decembrie 1996, pronunțată de CtEDO în cauza Loizidou contra Turciei, Convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale este „un instrument viu care trebuie interpretat în lumina condițiilor vieții actuale”.

Procedând în acest fel, CtEDO nu reduce înțelesul termenului „viață privată” la sfera intimă a relațiilor personale, ci îl extinde și la dreptul individului „de a stabili și dezvolta relații cu semenii săi, acoperind, în consecință, și activitățile profesionale ori comerciale, precum și localurile unde acestea se exercită” (cauza Niemietz contra Germaniei, hotărârea din 16 decembrie 1992, A251B §29).

De asemenea, Curtea a admis (prin hotărârea din 21.02.1990, în cauza Powel și Rayner) că zgomotul avioanelor „a redus calitatea vieții private și liniștea căminului”, iar într-o altă cauză (López-Ostra contra Spaniei, hotărârea din 9 decembrie 1994) a stabilit că atingerile grave aduse mediului pot afecta bunăstarea unei persoane și o pot lipsi de utilizarea normală a domiciliului său, ceea ce aduce o vătămare a vieții sale private și de familie. De altfel, în cazul Guerra și alții contra Italiei s-a considerat că art. 10 al Convenției, impune statelor să dea informații în materie de mediu, necesare pentru protecția persoanelor asupra cărora se pot produce unele efecte negative.

Sfera de aplicare a art. 8 din Convenție a fost extinsă și la protecția sănătății, afectată de condițiile necorespunzătoare de mediu, constatând expunerea soldaților britanici la radiații nucleare, considerându-se că aceasta „prezintă o legătură suficient de strânsă cu viața lor privată de familie” (decizia din 9 iunie 1988, în cauza *Mc Ginley și Egan contra Marii Britanii*).

Practica CEDO a statuat și obligația statelor părți la Convenție, de a adopta „măsuri pozitive”, concrete și efective, destinate să garanteze dreptul la un mediu sănătos, sancționând pasivitatea autorităților publice interne (hotărârea CEDO din anul 1994, în cauza *López-Ostra contra Spaniei*).

În hotărârea din 10 decembrie 2004 (cauza *Taskin și alții contra Turciei*), Curtea a motivat admiterea cererii și prin invocarea prevederilor Constituției statului reclamat, care garantează dreptul de a trăi într-un mediu sănătos. Totodată, a stabilit că un stat parte poate să răspundă și atunci când, urmare a unor acțiuni militare legale sau nu încalcă normele de mediu, în zone situate în afara teritoriului național, dacă în practică exercită controlul asupra zonelor respective (Hotărârea din 18 decembrie 1996, în cauza *Loizidou contra Turciei*).

Convenția asupra responsabilității civile pentru pagube rezultând din activități periculoase pentru mediu, adoptată la Lugano, în data de 21 iunie 1993, de către Consiliul Europei, are ca obiect stimularea și uniformizarea reglementărilor juridice ale statelor membre, în ce privește repararea pagubelor rezulta-

te dintr-o activitate periculoasă și refacerea mediului.

Sunt calificate drept periculoase, activitățile decurgând din folosirea unor substanțe nocive (anexa Convenției cuprinde o listă a substanțelor poluante, potrivit Directivei CEE nr. 92/32 din 30 aprilie 1992), dar și orice producere sau utilizare a organismelor modificate genetic, orice utilizare a unui microorganism susceptibil să prezinte riscuri pentru om sau pentru mediu, precum și orice exploatare care tratează ori depozitează deșeuri.

Răspunderea pentru faptele care aduc atingere mediului revine, în general, exploatatului sau celui care exercită controlul.

Convenția Consiliului Europei privind protecția mediului prin mijloace de drept penal, adoptată de la Strasbourg, în data de 4 noiembrie 1998, are un rol primordial și important în dezvoltarea dreptului penal al mediului, stabilind obligații pentru statele-părți de a incrimina anumite fapte prin care se aduce atingere mediului din spațiul comun.

Rolul Uniunii Europene în sancționarea faptelor care aduc atingere mediului [8]

În cadrul Uniunii Europene există preocupări deosebite pentru crearea unui regim cât mai complet și unitar în ce privește protecția mediului, reglementările adoptate având la bază principiul potrivit căruia poluatorul plătește.

Organismele competente ale Uniunii Europene sunt preocupate, de mai mult timp, de adoptarea unui regim cât mai complet și uniform în domeniul prevenirii și reparării pagubelor de mediu.

La 9 februarie 2000, Comisia Europeană a adoptat „Cartea albă privind responsabilitatea de mediu” [10], ca rezultat al preocupărilor ce datau încă din 14 mai 1993, când Comisia a adoptat „Cartea verde”, în care s-a prevăzut declanșarea reglementărilor specifice. Documentul susține necesitatea unei intervenții comune în materie, pentru a asigura coerența politicilor și dreptului comunitar și pentru a garanta concurența, ameliorând funcționarea pieței interioare.

Un moment de referință privind reglementarea problemelor de mediu, l-a constituit adoptarea *Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene* (la Nisa, în decembrie 2000), care, în Capitolul V, intitulat „Solidaritate”, include protecția mediului, alături de alte drepturi, cum ar fi: dreptul la educație, protecția sănătății, protecția consumatorilor, etc. *În acest sens, art. 37 din Cartă prevede: „Un nivel ridicat de protecție a mediului și ameliorarea calității sale trebuie să fie integrate în politicile Uniunii și asigurate conform principiului dezvoltării durabile”.* Deși această Cartă are un caracter general și nu garantează efectiv dreptul la un mediu sănătos, ea reprezintă o sursă importantă de inspirație pentru judecătorii Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) în adoptarea unor soluții, precum și pentru formularea concluziilor avocaților generali, care, cu ocazia judecării anumitor spețe au făcut deja referiri la dispozițiile din Cartă (spre exemplu, în cauza *Gulhoed*, 12 iulie 2001).

La data de 21 aprilie 2004 a fost adoptată Directiva 2004/35/CE privind prevenirea și repararea daunelor aduse mediului, care vizează stabilirea unui cadru comun de reglementare a răspunderii pentru faptele care aduc atingere mediului, fondată pe principiul poluatorul plătește, cât și pentru prevenirea daunelor ecologice la un cost rezonabil pentru societate.

Responsabilitatea pentru daunele de mediu și amenințările iminente privind producerea acestora se aplică – în cazurile în care ele rezultă din activități profesionale – dacă se stabilește o legătură de cauzalitate între pagubă și activitățile determinate de Directivă [11].

La data de 19 noiembrie 2008 a fost adoptată Directiva 2008/99/CE a Parlamentului European și a Consiliului, privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal – primul act normativ al Uniunii Europene vizând dreptul penal al mediului, care constituie cadrul comun pentru anumite măsuri de natură penală, menite să asigure o protecție mai eficace a mediului [12].

Directiva 2008/99/CE stabilește standarde minime privind protecția mediului, prin intermediul dreptului penal, față de o serie de activități efectiv sau potențial prejudiciabile (prevăzute în art. 3).

Conform acestei Directive, tipuri de comportamente contrare legii cu impact negativ asupra sănătă-

ții umane sau a mediului, care au caracter penal și sunt pasibile de sancțiuni ar fi:

- deversarea, emiterea sau introducerea de materii periculoase în aer, sol sau apă;
- colectarea, transportul, valorificarea sau eliminarea de deșeuri periculoase;
- transportul de cantități considerabile de deșeuri;
- exploatarea unei uzine industriale în care se desfășoară activități periculoase sau în care sunt depozitate substanțe periculoase (de exemplu, fabricile care produc vopsele sau substanțe chimice);
- producția, tratarea, depozitarea, utilizarea, transportul, importul, exportul sau eliminarea de materiale nucleare/ materiale radioactive periculoase;
- uciderea, posesia sau traficul de cantități considerabile de specii de animale și plante protejate;
- deteriorarea habitatelor protejate;
- producția, comercializarea sau folosirea de substanțe care epuizează stratul de ozon (de exemplu, substanțele chimice din stingătoarele de incendiu sau solvenții pentru curățare).

Persoanele juridice sunt, de asemenea, trase la răspundere în cazul în care lipsa de supraveghere sau de control de către o astfel de persoană fizică care deține o funcție de conducere a făcut posibilă săvârșirea infracțiunii.

Răspunderea persoanelor juridice nu exclude procedurile penale împotriva persoanelor fizice care sunt făptuitori, instigatori sau accesorii în infracțiunea menționată în directivă.

Această directivă are la bază Directiva 2004/35/CE, *enunțată supra*, care prevede norme privind răspunderea pentru mediul înconjurător în legătură cu prevenirea și repararea daunelor aduse mediului.

Urmărirea penală pentru infracțiuni împotriva mediului este responsabilitatea statelor membre.

Statele membre ale UE pot însă adopta sau menține măsuri mai stricte în domeniu, cu condiția ca acestea să nu contravină unor reglementări ale Uniunii Europene.

Pentru transpunerea în practică a Directivei 2008/99/CE, statele membre ale UE trebuie să ia măsurile necesare în vederea aplicării, pentru infracțiunile comise de o persoană fizică, de „sancțiuni penale eficace, proporționale și cu efect de descurajare”.

Persoana juridică poate fi, de asemenea, considerată răspunzătoare pentru infracțiunile care au fost comise în beneficiul său de orice persoană ce deține o poziție de conducere și care a acționat fie individual, fie în calitate de membru al unui organ al persoanei juridice, pe baza unei împuterniciri ori a unei prerogative de a lua decizii în numele acesteia, sau a unei prerogative de control în cadrul persoanei juridice.

La 25 iunie 1998, Uniunea Europeană a semnat Convenția de la Aarhus privind accesul la informație, participarea publicului la luarea deciziei și accesul la justiție în probleme de mediu. Drept urmare, pentru garantarea procedurală a dreptului la un mediu sănătos, a fost adoptată Directiva nr. 2003/4/CE a Parlamentului European și a Consiliului privind accesul publicului la informațiile de mediu, care reprezintă reglementarea cadru în materie. Astfel, sub aspect procedural, este reglementat dreptul persoanelor fizice sau juridice de a sesiza eventualele infracțiuni prin care se încalcă reglementările Uniunii Europene privind mediul, iar procedurile de acțiune în fața Comisiei Europene permit acesteia să sesizeze Curtea de Justiție a Uniunii Europene sau să prezinte petiții Parlamentului European ori să angajeze proceduri în fața mediatorului european, referitoare la dreptul la un mediu sănătos.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene a statuat faptul că, directivele europene în materie de calitatea aerului și a apei, trebuie să fie interpretate în sensul că ele conferă indivizilor drepturi care trebuie să fie protejate de jurisdicțiile naționale ale statelor membre (*hotărârea din 30 mai 1991, în cauza Comisia contra Germania*).

La constituirea mecanismelor de protecție a drepturilor referitoare la un mediu sănătos și-a adus contribuția și jurisprudența CJUE, prin stabilirea unor principii comune de acțiune a statelor membre, referitoare la această problemă.

Examinând practica Curții de Justiție a Uniunii Europene, reiese că aceasta desfășoară o activitate

intensă în ce privește constatarea vinovăției statelor membre pentru neîndeplinirea unor obligații stabilite prin normele Uniunii, cu efecte dăunătoare asupra mediului. În acest sens, exemplificăm hotărârea pronunțată la 4 octombrie 2007 de către CJCE, Camera a șasea, *în cauza C523/06 (JO C297 din 8 decembrie 2007)*, privind acțiunea în constatare a neîndeplinirii de către un stat membru a obligațiilor care-i revin în ce privește preluarea deșeurilor provenite din exploatarea navelor și a reziduurilor de încărcătură, cu consecințe negative pentru mediu. Există și alte hotărâri prin care s-a constatat: nerespectarea obligațiilor statelor membre cu privire la manipularea deșeurilor provenite din echipamente electrice și electronice (*cauza C-139/06, JO C108 din 6 noiembrie 2006*), lipsa măsurilor necesare pentru a închide depozitele ilegale de deșeuri (*cauza C-423/05, JO C48 din 25 februarie 2006*), nerespectarea obligației de a elabora planuri de gestionare a deșeurilor periculoase (*cauza C-82/06, JO C86 din 6 aprilie 2006*) etc.

Curtea de Justiție a pronunțat mai multe hotărâri, prin care a constatat nerespectarea de către unele state a directivelor instituțiilor Uniunii Europene privind protecția calității apelor, cum ar fi:

- neluarea măsurilor de tratare adecvată a apelor urbane reziduale din aglomerări urbane (*cauza C-405/05, JO C48 din 26 februarie 2006*);

- neîndeplinirea obligațiilor privind asigurarea calității apei destinate consumului, când aceasta avea o concentrație mai mare de nitrați și pesticide (*cauza C-147/07, JO C95 din 28 aprilie 2007*);

- deversarea apelor urbane reziduale într-o zonă sensibilă, fără tratare adecvată (*cauza C-219/05, JO C96 din 28 aprilie 2007*);

- nerespectarea obligațiilor unui stat, de protecție a apelor subterane împotriva poluării cauzate de substanțe periculoase (*cauza C-248/05 (JO C205 din 20 august 2005)*).

Prin numeroase hotărâri, *Curtea de Justiție a Uniunii Europene a relevat și alte încălcări ale directivelor Uniunii Europene, referitoare la protecția mediului, în domenii cum ar fi:*

- prevenirea și controlul integrat al poluării (*cauza C-263/07, JO C22 din 26 ianuarie 2008*);

- accesul la informație, participarea publicului la luarea deciziei și accesul la justiție în probleme de mediu (*cauza C-391/06, JO C294 din 23 iunie 2007*);

- calitatea aerului și schimbările climatice (*cauza C-61/07, JO C din 8 septembrie 2007*);

- conservarea habitatelor naturale și a speciilor de floră și faună sălbatică (*cauza C183/05, JO C182 din 23 iulie 2005*);

- evaluarea efectelor anumitor planuri, programe, proiecte publice și private asupra mediului (*cauza C-2/07, JO C107 din 26 aprilie 2008*), etc.

Note și referințe bibliografice:

1. Brânză S., Ulianovschi X., Stati V., Țurcanu I. și Grosu V. *Drept penal. Partea specială*. Vol. 2, Cartier Juridic, București, 2005. p. 5.
2. În Culegerea Tratatelor Internaționale, 38/303, 2006. Ratificat de Republica Moldova, prin Legea nr. 1381 din 11.10.2002 pentru ratificarea Protocolului de la Cartagena privind biosecuritatea la Convenția privind diversitatea biologică, Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 149 art. 1154.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 26 din 18.02.1997.
4. Ratificată de Parlamentul Republicii Moldova la 4.01.1994.
5. Ratificată de Republica Moldova la 29.08.1999.
6. Prin Hotărârea Parlamentului nr. 346 din 7.04.1999 Convenția de la Aarhus a fost ratificată, iar prin Hotărârea Guvernului nr. 471 din 28.06.2011 a fost aprobat Planul național de acțiuni pentru implementarea în Republica Moldova a Convenției de la Aarhus.
7. Republica Moldova a aderat prin Legea nr. 1244 din 28.09.2000 pentru aderarea Republicii Moldo-

va la Convenția privind conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice, la Acordul asupra conservării păsărilor de apă migratoare african-eurasiatice și la Acordul privind conservarea liliecilor în Europa, Monitorul Oficial, 2000, nr. 133-136, art. 94. Articolul 1. – Republica Moldova aderă la: a) Convenția privind conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice, întocmită la Bonn la 23.06.1979; b) Acordul asupra conservării păsărilor de apă migratoare african-eurasiatice, încheiat la Haga la 16.06.1995; c) Acordul privind conservarea liliecilor în Europa, încheiat la Londra la 4 decembrie 1991.

8. Paraschiv D.-Șt., *Considerații privind răspunderea, potrivit dreptului european, pentru fapte care aduc atingere mediului*. În: Acta Universitatis George Bacovia, Juridica, Volume 3. Issue 2/2014 – <http://juridica.ugb.ro/> ISSN 2285-0171 ISSN-L=2285-0171.
9. <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Hudoc/database/>, citat de Paraschiv D.-Șt.
10. „Cărțile albe” sunt documente care conțin propuneri de acțiune comunitară într-un anumit sector. Uneori urmează o carte verde publicată pentru a promova consultarea la nivel european. În timp ce cărțile verzi stabilesc o serie de idei pentru dezbateră publică, cărțile albe conțin o colecție oficială de propuneri în domenii specifice de politică și sunt instrumentele pentru realizarea lor (Comisia Europeană, Cartea albă privind răspunderea pentru mediu (09/02/2000).
11. Directiva 2004/35/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 21.04.2004 privind răspunderea pentru mediul înconjurător în legătură cu prevenirea și repararea daunelor aduse mediului (JO L 143, 30.4.2004, pp. 56-75).
12. Directiva 2008/99/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 19.11.2008 privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal (JO L 328, 6.12.2008, pp. 28-37).

INVESTIGATING THE DETERMINANTS OF EFFECTIVE FINANCIAL MONITORING*

UTKINA Maryna,

PhD., Sumy State University, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-3801-3742

Summary: Financial monitoring is essential for transparent and ethical financial transactions, as well as minimising financial risks. However, effective financial monitoring depends on a range of legal determinants, including regulatory frameworks, legal systems, organisational structures, and technology regulations. Regulatory frameworks provide rules and guidelines that organizations must adhere to, while the legal system enforces contracts, resolves disputes, and protects the rights of individuals and organisations. A well-designed organisational structure and technology regulations can also facilitate effective financial monitoring. A robust legal system promotes investor confidence, enables efficient dispute resolution, and reduces the cost of financial monitoring. In contrast, a weak legal system can undermine effective financial monitoring, promoting fraudulent behaviour and hindering access to capital markets. To ensure effective financial monitoring, organisations must comply with relevant regulations and legal frameworks to minimise financial risks and build investor confidence.

Key words: determinants, effectiveness, financial monitoring, financial sustainability.

Financial monitoring is a critical aspect of modern governance, designed to ensure that companies comply with relevant legal and regulatory requirements and operate in a financially sustainable manner. Effective financial monitoring requires the systematic and comprehensive monitoring of a range of financial and non-financial data, as well as the timely identification of potential issues and risks. Despite the importance of financial monitoring, there is limited research on the determinants of effective financial monitoring, particularly in the context of emerging economies. The purpose of this study is to investigate the determinants of effective financial monitoring, focusing on the factors that influence the adoption and implementation of financial monitoring practices.

Financial monitoring is a process of tracking, reviewing, and analysing financial transactions, operations, and performance to ensure the organisation follows relevant legal and regulatory requirements, and is operating in a financially sustainable manner. The purpose of financial monitoring is to identify and mitigate financial risks, such as fraud, embezzlement, and money laundering, that may threaten the organisation's financial stability and reputation.

Several theoretical frameworks have been developed to explain the determinants of effective financial monitoring. One of the most widely cited is agency theory, which suggests that conflicts of interest between principals and agents can lead to moral hazard and adverse selection and can influence the degree of financial monitoring. According to agency theory, effective financial monitoring can be achieved by aligning the interests of principals and agents through incentives, monitoring, and control mechanisms. Another theoretical framework is institutional theory, which suggests that organisations are influenced by their external environment and must conform to institutional norms and rules to maintain legitimacy. In the context of financial monitoring, institutional theory suggests that organisations may adopt financial monitoring practices to comply with external regulatory requirements, and to meet the expectations of external stakeholders, such as investors, customers, and regulators [1].

One of the most important legal determinants of effective financial monitoring is the regulatory fra-

* This research project is funded by the British Academy's Researchers at Risk Fellowships Programme.

mework that governs financial transactions. Regulatory frameworks provide a set of rules and guidelines that organisations must adhere to in order to ensure that their financial transactions are conducted transparently and ethically. In many countries, regulatory frameworks are enforced by government agencies that have the power to investigate and prosecute organizations that violate the regulations.

The legal system is also a crucial determinant of effective financial monitoring. A well-functioning legal system ensures that organisations that engage in fraudulent activities are held accountable and that financial transactions are conducted transparently and ethically. A robust legal system can help to build investor confidence, which is critical for organisations to access capital markets. In turn, access to capital markets is essential for organisations to grow and expand their operations.

The legal system provides a framework for enforcing contracts, resolving disputes, and protecting the rights of individuals and organizations. A strong legal system ensures that disputes related to financial transactions are resolved quickly and fairly, providing a level of certainty to market participants. It also ensures that individuals and organizations that violate financial regulations are held accountable for their actions, which helps to deter fraudulent behavior and promotes a culture of compliance.

In addition, a well-functioning legal system can help to reduce the cost of financial monitoring by providing a framework for the efficient resolution of disputes. This can reduce the amount of time and resources that organisations need to spend on monitoring financial transactions and resolving disputes, enabling them to focus on their core business activities. Furthermore, a robust legal system can provide a platform for innovation in financial monitoring, as it can provide legal certainty for new monitoring technologies and processes. However, a weak legal system can have the opposite effect, hindering effective financial monitoring and promoting fraudulent behavior. In such cases, organisations may struggle to access capital markets, which can limit their ability to grow and expand their operations. A weak legal system may also undermine investor confidence, leading to a flight of capital and a decline in economic activity.

In addition to regulatory frameworks and legal systems, there are other legal determinants of effective financial monitoring. For example, the organisational structure of a company can have a significant impact on its ability to conduct effective financial monitoring. A well-designed organizational structure can ensure that financial monitoring processes are integrated into the organization's overall management system, and that employees at all levels of the organisation are aware of their responsibilities in relation to financial monitoring.

Finally, technology can play an important role in facilitating effective financial monitoring, and the legal framework that governs the use of technology is an important determinant of effective financial monitoring. For example, data protection regulations can help to ensure that financial information is stored and transmitted securely, while regulations governing the use of artificial intelligence and machine learning can help to ensure that financial monitoring processes are accurate and efficient.

In conclusion, effective financial monitoring depends on a range of legal determinants, including regulatory frameworks, legal systems, organizational structures, and technology regulations. Organizations that wish to conduct effective financial monitoring must be aware of these legal determinants and ensure that they comply with the relevant regulations and legal frameworks. By doing so, they can help to ensure that their financial transactions are conducted transparently and ethically, and that their financial risks are minimised.

Bibliographical references:

1. Scott, W.R. *Institutions and Organizations: Ideas and Interests*. 3rd ed., Sage Publications, Los Angeles, CA, 2008).

CRIMINAL ASPECTS OF THE INVESTIGATION OF COLLABORATIVE ACTIVITIES

VOLOSHANIVSKA Tetiana,

PhD in Law, Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-1060-5412

FEDOROV Ihor,

PhD in Law, Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-8234-7977

Summary: The report discusses the organization of pre-trial investigation of a criminal offense provided for in Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, „Collaboration Activity”. In the conditions of martial law, the investigation of criminal offenses becomes socially significant in Ukrainian society.

Key words: collaboration activity, criminal offense, martial law, organization of pre-trial investigation.

Collaborative activity is a public denial by a citizen of Ukraine of carrying out armed aggression against Ukraine, establishing and confirming the temporary occupation of part of the territory of Ukraine, or public calls by a citizen of Ukraine to support the decisions and/or actions of the aggressor state, armed formations and/or the occupation administration of the aggressor state, to cooperation with the aggressor state, armed formations and/or the occupying administration of the aggressor state, until the non-recognition of the extension of the state sovereignty of Ukraine to the temporarily occupied territories of Ukraine (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) [1].

The main elements of the forensic characteristics of collaborative activity are:

1. Actions that can be recognized as such that have signs of collaboration.
2. A typical „trace picture”.
3. Identity of the criminal.

Actions of citizens with signs of collaboration can be committed both on the territory of Ukraine, which is under the control of the legal authorities, and on the temporarily occupied territory.

In the form of public statements, mainly on the Internet - objections or appeals to citizens, public organizations or parties of political associations, etc.:

- public denial of armed aggression against Ukraine;
- public denial of the establishment and approval of the temporary occupation of part of the territory of Ukraine;
- public appeals to support the decisions and/or actions of the aggressor state, armed formations and/or occupation administration of the aggressor state;
- public appeals for cooperation with the aggressor state, armed formations and/or occupation administration of the aggressor state;
- public calls for non-recognition of the extension of the state sovereignty of Ukraine to the temporarily occupied territories of Ukraine.

Actions directly aimed at direct cooperation with the occupation authorities:

- 1) transfer of material resources to the occupiers;
- 2) carrying out economic activities in cooperation with the aggressor state, illegal authorities cre-

ated in the temporarily occupied territory;

3) voluntary occupation by an employee of a position related to the performance of organizational-administrative or administrative-economic functions in the illegal authorities of the occupiers;

4) voluntarily occupying a position in illegal judicial or law enforcement bodies created by the occupiers;

5) participation in the organization and conduct of illegal elections or referenda;

6) implementation of information activities aimed at supporting the aggressor state, and active participation in such activities.

Collaborative activities in the form of public appeals, and appeals aimed at the benefit of the occupying forces are revealed through an exposed segment of the Internet and can be revealed both directly by NPU employees and with the help of appeals from citizens, public organizations, etc.

Publications are posted on social networks that contain: photos, text posts or videos supporting the actions of the aggressor country, a public appeal to support the actions of the aggressor country due to the fact that they are allegedly legal, to cooperate with the country – aggressor, etc.

After discovering circumstances that may indicate the commission of a criminal offence, in particular photographs, text posts or videos, and physical evidence, the investigator must immediately or no later than 24 hours enter the relevant information into the Unified Register of Pre-trial Investigations in accordance with Part 1 of Art. 214 or in accordance with Clause 1. Part 1 of Art. 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine [2].

It is necessary to take into account that the composition of the specified criminal offence is provided for in Part 1 of Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine is formal and therefore does not provide for the occurrence of mandatory harmful consequences of such acts, in addition.

It should be noted that the composition of the criminal offence defined in Part 1 of Article 111¹ of the Criminal Code of Ukraine is formal and refers to misdemeanors, as the main punishment for its commission is deprivation of the right to hold positions or engage in certain activities for a period of 10 to 15 years.

The next stage of the pre-trial investigation should be the issuing of a mandate by the inquirer to carry out those investigative (search) actions that may take place during the pre-trial investigation of criminal misdemeanors: removing information from electronic information systems or their parts, access to which is not limited to its owner, possessor or holder or not related to overcoming the logical protection system and establishing the location of the radio equipment (radio-electronic devices).

At the same time, the investigator must take measures aimed at identifying witnesses, especially in the case of verbal statements made by the suspect during rallies and other mass events and their subsequent interrogations.

The next step should be „the appointment of a comprehensive psycho-linguistic examination, which is carried out to establish the content characteristics of the text and the psychological characteristics of the material behavior of persons (if the person, for example, verbally called for collaborative actions, there is evidence, the testimony of witnesses, etc.), or linguistic semantic text examination, thanks to which the expert can determine whether the publication really contains calls to take actions related to collaborative activities or other activities aimed at violently changing the constitutional system of Ukraine, seizing state power, changing the borders or territory of Ukraine in an illegal order, etc.” [3].

If a collaborator cooperating with the occupation authorities is in a territory that is temporarily not under the control of the Ukrainian authorities, it is important to establish witnesses from among those who were able to leave there.

Information obtained during the questioning of such witnesses can serve as a sufficient basis for obtaining a decision of the investigating judge to conduct a special pre-trial investigation.

Information about the identity of the criminal, which can be divided into 2 categories, occupies a

special place in the forensic characteristics of collaborative activity:

1. Persons engaged in public appeals aimed at destroying the statehood of Ukraine. Usually, such activities are carried out mainly on the territory under the control of the authorities of Ukraine using the Internet. The financing of the activities of such persons can be carried out „indirectly” under the guise of charitable activities of funds of various types.

2. Persons staying in the temporarily occupied territory and working in institutions created by the occupation administrations receive wages.

This group includes the following categories:

- Former employees of the Prosecutor's Office and other law enforcement agencies of Ukraine.
- Heads of medical institutions.
- Civil servants who will work in the newly created government structures.
- Entrepreneurs who enter into agreements regarding the implementation of economic activities with subjects of the occupation authorities, and commanders of military units of the Russian Federation.

Bibliographic references:

1. *Criminal Code of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. *Criminal Procedure Code of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. *Features of the investigation of criminal offenses related to collaborative activities*. K.O. Koval, T.G. Fomina. Modern trends in the development of criminology and the criminal process under martial law. Kharkiv, 2022. https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/14952/Osobly-vosti%20rozsliduvannia_Koval_2022.pdf?sequence=1.

THE LATEST METHODS OF MODERN CRIMINALISTICS

ZOZULIA Ihor,

Prof., Doctor of Law, National University
of Internal Affairs, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-3507-0012

STOROZHENKO Vileta,

Cadet of the the Kharkiv National
University of Internal Affairs, Ukraine,
ORCID ID: 0009-0003-4507-1638

Summary: The importance of innovative criminalistic technologies and research methods in solving criminal cases in terms of evidence collection and analysis and improving the effectiveness of the investigation is stressed. Special modernized and promising forensic technical methods in relation to certain branches of Criminalistics technology are considered.

Key words: innovative criminalistics, modernizing and promising methods, the effectiveness of crime investigation.

Modern criminalistics, also known as forensic science, is a multidisciplinary field that applies scientific principles to investigate crimes and provide evidence in legal proceedings. Modern criminalistics is constantly evolving and uses old and new technologies and research methods to solve criminal cases in terms of collecting and analysing evidence and increasing the effectiveness of investigations.

M.V. Zhizhina's opinion that forensic innovations must meet the requirements of admissibility of use, ensuring the preservation of sources of evidentiary information, providing guarantees of scientific ability and reliability, their qualified use by relevant particular subjects, safety and efficiency application in practise, recording the conditions, procedure, and results of their application in documents [1, p. 35]. V. Yu. Shepitka's statement that the implementation of innovations contributes to the optimization of the investigation, and the avoidance of investigative errors and can be implemented in such directions as 1) development and use of new scientific and technical means for identifying, collecting and preliminary research of evidence; 2) use of the latest information technologies in the work of the investigator; 3) development and involvement in the application of new techniques, methods, methods of conducting investigative actions and investigating crimes [2, p. 50].

As you know, in forensics both classical methods of dialectic and formal logic, as well as general scientific and special methods are used. The general scientific ones include observation, description, comparison, measurement, experiment, modeling and mathematical methods. Unique methods include technical and forensic methods with certain branches of forensic technology. Such methods of forensic photography are distinguished (enhancement of colour contrasts, colour separation, micro or macro photography, signaling photography, panoramic method, etc.); methods of forensic ballistics (expansion of a bullet or casing, a method of determining the location of a shot, establishing the model of a firearm behind a casing, etc.); methods of document research (inspection in oblique light, surface dusting with powders, method of photographic exclusion), etc. Unique methods are also identification methods (for example, establishing the whole by parts). Unique methods sometimes include forensic verification, forensic planning, forensic situation analysis, and forensic experimentation [3].

Accordingly, it is the modernised special methods of criminology due to the uniqueness, perspective and efficiency of the technologies involved in them, for example, expert [4], that have received the greatest development in recent times, and apply to the latest methods of modern criminology.

Such, for example, are *genetic studies* used to identify suspects and establish who was at the crime scene. *Trace crime scene analysis* is used to identify, analyze and compare traces of the crime, such as shoe prints and other physical evidence, to identify the person who left the traces and reconstruct the events that occurred at the crime scene. A variant is *bio forensics* – the analysis of fingerprints, hair, traces of blood and other biological materials that can be found at the scene of a crime. *forensic medical examination* is used to investigate criminal acts related to medical issues. Allows you to determine the cause of death and assess injuries and their relevance to the charge. *Forensic toxicology* is used to investigate criminal acts related to the abuse of drugs and other poisonous substances. Allows to determine the presence of poisonous substances in samples of biological materials and their relevance to the accusation.

Ballistic analysis is used to identify firearms and ammunition and compare bullets and casings that may provide evidence of firearm use. *Explosive forensics* is used to investigate explosions and determine their causes. Allows you to determine which explosives were used and identify those responsible for the crime.

Electronic (computer) forensics is used to investigate criminal cases involving computers and the Internet, social networks, electronic financial transactions, and other virtual crimes. Enables the discovery and analysis of electronic evidence such as email, file systems, web pages, browser history, and other electronic communications; detects digital traces and restores lost or damaged information. Digital modeling is used to create virtual models of crime scenes, vehicles and other details. *Forensic data analytics* uses computer technology and statistical methods to analyse large volumes of data and information to identify patterns and relationships between various factors in cyber crimes. *Mobile forensics* is used to investigate criminal cases related to phones and tablets. Allows access to the location and history of calls and messages to establish motives and convict suspects. *Social Media Analysis*: Social networks can be used to obtain additional information about suspects and potential witnesses. It can help identify connections between different people and establish motives.

Voice examination is used to determine the authorship of audio recordings and voice messages, as well as to determine differences in accent, timbre, and other features of speech that can be used as evidence in court cases. Allows experts to use knowledge of the acoustic properties of the human voice to determine whether a voice in an audio recording belongs to a suspect. *Graphological (handwriting) forensics* is used to investigate criminal acts related to the misuse of documents containing handwritten text. Allows you to establish the authorship and authenticity of documents by comparing the handwritten text known documents that were written by the author. *Document examination* is used to analyze manuscripts, documents, and other materials that can be used as evidence in court cases. This allows you to establish the authenticity of documents and detect forgeries.

Archaeological forensics is used to investigate criminal cases related to archaeological objects. Helps establish the date and source of artefacts to investigate crimes related to the illegal removal of artefacts or destruction of historical monuments. *Forensics of financial activity* are used to investigate criminal actions related to a financial activity. Makes it possible to determine where the funds came from and how they were used, which can be useful in establishing motives and convicting suspects. *Transportation forensics* is used to investigate criminal cases involving transportation, including cars, aircraft, and ships. Allows to determine the cause of accidents and other dangerous situations on roads and other places. *Fire forensics* is used to investigate fires and determine their causes. Allows you to determine whether the fires were caused by hazardous substances, electricity, or other factors that may be related to criminal activities. *Drone forensics* is used to obtain aerial images for crime scene analysis and to find and collect evidence of crimes such as espionage, kidnapping, smuggling, escape and others. *Space forensics* is used to investigate criminal activities related to the misuse of space technology and space communications. Allows you to collect evidence that can be useful for investigating criminal cases related

to the misuse of space technology.

Therefore, scientists include the most important aspects of investigative practice in modern developments in the field of forensic techniques and methods, namely: new or existing technical and forensic means of investigative practice: modern information technologies, electronic knowledge bases, methods of recording, accumulating, analyzing and evaluating evidentiary information, new tactical techniques, their complexes, algorithms of priority investigative actions and verification of typical investigative versions, and methods for the investigating new types of crimes, etc.

As an example, I. Hel cites ten future forensics of the future, among which recognition of people by smart phones and other mobile devices with software to identify people in ideal conditions, for example having a high-quality photo in a database that you can compare in real time; compilation of a „genetic profile” of a suspect, whose DNA fingerprints allow forensics to reproduce his physical likeness; prediction of the suspect's hair and eye colour; microbiological identification of a person as an effective tool for combating sexual violence; matching tattoos; morphometry (measurement of body shapes) to determine the skeletal remains of missing children; virtual autopsy by using three-dimensional models; pollen bio-markers; forensic examination of vehicles; portable police laboratory for field forensics [5]. V.I. Alekseychuk adds the identification of a person by his external features through video systems, using thermal imaging technology, to the promising methods of forensics in the future; by voice, by articulation during the pronunciation of individual sounds, and words [6].

In general, modern criminalistics relies on a wide range of scientific and technological methods to analyse evidence and solve crimes. These modern criminalistic methods demonstrate the wide range of techniques and technologies used by forensic scientists and investigators to bring justice to victims. As technology continues to evolve, the field of criminalistics will continue to develop new methods and approaches to improve the accuracy and effectiveness of criminal investigations.

Bibliographic references:

1. Shevchuk V.M. *Suchasni problemy doslidzhennya kryminalistychnykh innovatsiy: ponyattya, vlastyosti ta suttyevi oznaky*. [Modern problems of the research of forensic innovations: concepts, properties and essential features]. In: *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky*, no. 21, p. 25-45 (in Ukr.).
2. Blahuta R.I., Movchan A.V. *Novitni tekhnolohiyi u rozsliduvanni zlochyniv: suchasnyy stan i problemy vykorystannya*. [The latest technologies in the investigation of crimes: the current state and problems of use]. Monohrafiya. LDUVS, Lviv, 2020. (in Ukr.).
3. *Klasyfikatsiya metodiv kryminalistyky ta yikh vydy*. [Classification of forensic methods and their types]. <https://buklib.net/books/22869/> (in Ukr.).
4. Zozulia I.V., Dovhan O.I. *Refleksiya shchodo ponyattya ekspertnykh tekhnolohiy v sudoviy ekspertyzi*. [Reflection on the concept of expert technologies in forensic examination]. In: *Suchasni tendentsiyi rozvytku kryminalistyky ta kryminal'noho protsesu v umovakh voyennoho stanu: tezy mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konf.* (m. Kharkiv, 25 lystop. 2022 r.). KHNUVS, Kharkiv, 2022. p. 198-201. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7339681> (in Ukr.).
5. Khel I. *10 udivitelnykh metodov kriminalistiki budushchego*. [10 Amazing Forensic Techniques of the Future]. (2020). <https://hi-news.ru/research-development/10-udivitelnyx-metodov-kriminalistiki-budushhego.html> (in Russ.).
6. Alyekseychuk V.I. *Problemni pytannya otsinky sudom rezultativ zastosuvannya polihrafa u kryminalnomu provadzhenni*. [Problematic issues in court evaluation of the results of polygraph use in criminal proceedings]. In: *Innovatsiyini metody ta tsyfrovi tekhnolohiyi v kryminalistytsi, sudoviy ekspertyzi ta yurydychniy praktytsi: materialy mizhnar. „kruholo stołu”*, (m. Kharkiv, 12 hrudnya 2019 r.). Pravo, Kharkiv, 2019. s. 14-19 (in Ukr.).

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

АВДЄЄВА Галина,

канд. наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-4712-728x

Summary: The definition of the term „digital evidence„ is formulated. The concepts of „electronic evidence„ and „digital evidence„ are separated. Based on the results of the generalization of judicial practice, it has been established that judges have certain difficulties in recognizing information in digital form as acceptable and reliable evidence. Proposals have been made to improve the efficiency of the use of digital evidence in criminal proceedings.

Key words: digital evidence, electronic evidence, admissibility of evidence, sources of evidence, digital information, criminal proceedings and fixation of evidence.

Наприкінці минулого століття завдяки розвитку цифрових і мережевих технологій співробітники правоохоронних органів почали використовувати доказову інформацію в електронній (цифровій) формі, яка міститься в різного роду електронних пристроях та телекомунікаційних мережах, а саме: комп'ютерах, мобільних телефонах, фото- та відеокамерах, GPS-навігаторах, в соціальних мережах, на різних сайтах в мережі Інтернет та ін. Зокрема, за допомогою даних GPS можна встановити факт перебування підозрюваних осіб на місці вчинення злочину, а за текстовими повідомленнями та електронними листами, цифровими фотознімками, аудіо- та відеозаписами – причетність осіб до протиправної діяльності.

Розвиток інформаційних технологій, додавання нових галузей їх застосування та поява нових електронних пристроїв призвели до збільшення видів цифрової інформації та способів її кодування і перетворення. Для перегляду і дослідження окремих видів інформації недостатньо звичайної комп'ютерної техніки зі стандартним програмним забезпеченням, для цього необхідні спеціальні електронні пристрої і спеціальне програмне забезпечення. Це викликає певні труднощі у слідчих, суддів, прокурорів, адвокатів, експертів та ін.

Сучасними завданнями цифрової криміналістики слугують пошук і аналіз цифрових слідів, їх аналіз, збирання доказової інформації у цифровому середовищі. Найбільш складними і масштабними є завдання щодо пошуку інформації у відкритому доступі та аналізу потенційних джерел доказів – величезної кількості загальнодоступних відео- та аудіо-записів, фото- та супутникових знімків, текстів, звітів, публікацій в соціальних мережах.

Електронні пристрої слугують сховищем цифрової інформації щодо різного роду подій і явищ, дій окремих осіб, загальної і особистої інформації, тощо. Завдяки тому, що сучасні мобільні телефони мають широкий набір функцій (здійснення і приймання дзвінків, телефонна книга, фото- і відеокамера, диктофон, доступ до інтернету, створення і редагування текстових файлів і повідомлень, електронна пошта, соціальні мережі, месенджери і сервіси спілкування та ін.), вони зберігають цифрові сліди користування цими функціями і слугують своєрідними архівами особистої ін.-формації. Така інформація може бути включена до доказової бази лише за умови її виявлення, вилучення, дослідження і процесуального закріплення із дотриманням прав людини та з урахуванням захисту персональних даних.

Науковці у галузі кримінально-правових наук одночасно використовують терміни „електронні”

та „цифрові” докази, але між ними існують відмінності. На сьогодні цифрові пристрої повністю витіснили аналогові і різниця між аналоговою та цифровою інформацією полягає в тому, що аналогова інформація безперервна, а цифрова – дискретна. Термін „цифровий доказ” є більш точним для інформації, яка існує у вигляді бінарного (двійкового) коду, а термін „електронний доказ” більше підходить для електронних пристроїв, до складу яких входять електронні компоненти (радіодеталі). Електронними доказами можуть слугувати пристрої, за допомогою яких створюють, перетворюють, передають та зберігають цифрові докази.

Д.М. Цехан, під „цифровими доказами” розуміє „фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для прийняття людиною”. [1, с. 257]. Це визначення потребує уточнення. Зокрема, не всі носії здатні зберігати інформацію у цифровій формі (папір і магнітна плівка також є носіями інформації). Також для розшифровування і дослідження деяких видів цифрової інформації потрібні не ЕОМ, а спеціальні електронні прилади зі спеціальним програмним забезпеченням (наприклад, для перегляду записів бортових реєстраторів літальних апаратів). Тому „цифровими доказами” слід вважати фактичні дані, які представлені у вигляді бінарного (двійкового) коду та містять інформацію, що має значення для об’єктивного вирішення справи.

У 2012 р. був прийнятий спеціальний міжнародний стандарт ISO/IEC 27037:2012 [2], який містить настанови щодо роботи із цифровими доказами. Дотримуючись цього стандарту, журналісти-розслідувачі інтернет-видання Bellingcat на основі аналізу цифрової інформації (телефонних розмов, відеозаписів, супутникових знімків та ін.) встановили, що до авіакатастрофи с пасажирським Boeing-777 MH17 причетні конкретні особи.

Національний стандарт України ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 [3] є єдиним в Україні офіційним документом, який стосується цифрових доказів. В ньому викладені настанови щодо ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів, однак, законодавчого закріплення ці рекомендації поки що не мають.

Центром прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини у 2020 р. представлений „Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права” (Протокол Берклі), який містить стандарти і методологічні підходи до збирання, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може слугувати доказом у кримінальному провадженні. [4, с. 6]. У Протоколі Берклі викладені алгоритми пошуку, накопичення, аналізу та збереження цифрової інформації з відкритих джерел із дотриманням принципів об’єктивності, компетентності, підзвітності, відповідності законодавству, безпеки, точності, незалежності, прозорості, дотримання прав людини та ін. Автори Протоколу надають рекомендації щодо визначення меж вирішуваного завдання з метою економії часу та забезпечення особистої безпеки свідків і потерпілих.

Останніми роками у судах України все частіше предметом дослідження стають цифрові докази, однак у суддів виникають певні труднощі щодо визнання інформації у цифровій формі допустимими і достовірними доказами. Часто адвокати заявляють клопотання про недопустимість цифрового доказу через те, що спочатку з телефона інформація копіювалася на комп’ютер, а лише згодом – на оптичний диск, який потім надавався до суду як процесуальний носій доказу. Захисники вважають, що така копія не відповідає оригіналу тому, що при зміні носіїв інформації змінюється формат файлу [5]. Це є хибним твердженням тому, що однією з основних ознак інформації у цифровій формі є те, що всі її копії, зафіксовані на різних носіях, є ідентичними оригіналу (повністю співпадають за всіма ознаками, включаючи формат файлу). Не зважаючи на це Верховний Суд (ВС) в Ухвалі за справою №397/2588/13-к підтримав рішення судів першої та апеляційної інстанції та визнав недопустимим доказом виконаний під час проведення оперативно-роз-

шукових заходів відео- та аудіозапис факту надання хабаря судді у його робочому кабінеті. Суд встановив, що записи були копіями, і як наслідок, протоколи про здійснення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), додатком до якого слугував цей цифровий доказ, протокол огляду запису, де слідчий розшифрував текст розмов щодо надання хабаря, висновки трьох судових експертиз визнано недопустимими доказами, оскільки вони є похідними від вказаного запису. Обвинуваченого було виправдано [6].

Аналіз судової практики показав, що за однакових умов до недавнього часу судді приймали протилежні рішення. В одних випадках вони визнавали копії цифрових записів допустимими доказами, в інших – недопустимими (особливо – щодо корупційних злочинів). Однак, останнім часом судді намагаються підвищити свій рівень обізнаності щодо технічних характеристик цифрових доказів для уникнення судових помилок. Зокрема, суддя Касаційного кримінального суду Верховного Суду України (ККС ВС) Надія Стефанів наголошує на тому, що судді мають самостійно дбати про підвищення своїх професійних знань щодо використання електронних доказів та застосовувати їх відповідно до чинного процесуального законодавства [7].

Судові рішення останніх 2-3 років відрізняються від попередніх більш детальним розглядом і поясненням технічних характеристик цифрових доказів, що надає більше шансів для визнання допустимим доказом копії інформації у цифровій формі. Судді детально оцінюють достовірність висновків експерта та досліджують цифрові докази безпосередньо (в т.ч. – інформацію з мобільних телефонів) [8; 9].

Суди в Україні все частіше відхиляють клопотання сторони захисту щодо невизнання допустимими і достовірними копій цифрових доказів, протоколів їх огляду та висновків судових експертиз під час розгляду справ різних категорій. Зокрема, у справі №677/2040/16-к касаційну скаргу захисника щодо невизнання копій відеозаписів допустимим доказом суд залишив без задоволення та зазначив: „Відповідно до ст. 7 Закону України від 22 травня 2003 року № 851-IV „Про електронні документи та електронний документообіг” у випадку зберігання інформації на кількох електронних носіях кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Матеріальний носій – лише спосіб збереження інформації, який має значення, тільки коли електронний документ є речовим доказом. Головною особливістю електронного документа є відсутність жорсткої прив’язки до конкретного матеріального носія. Той самий електронний документ (відеозапис) може існувати на різних носіях. Усі ідентичні за своїм змістом примірники електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом та датою створення” [10]. Таке саме рішення викладене у Постанові ККС ВС від 19 серпня 2021 року у справі №756/8124/19 [11] та Ухвалі ККС ВС від 19 серпня 2021 року у справі №756/8124/19 [12], в яких залишено без руху скарги захисників щодо недопустимості копій цифрової інформації як доказів.

За результатами узагальнення практики суду касаційної інстанції з питань проведення та оцінювання результатів НСРД у кримінальному провадженні встановлено, що найчастіше причинами не визнання судом допустимими доказами цифрових аудіо- та відеозаписів, здійснених під час їх проведення, є такі: надання до суду копій цифрової інформації, а не оригіналів; проведення НСРД співробітниками оперативного підрозділу без доручення на те слідчого, прокурора та без Ухвали слідчого судді; не відкриття сторони захисту в порядку ст. 290 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України доручення на проведення НСРД; відсутність процесуального оформлення рішення слідчого або прокурора про залучення до проведення НСРД „іншої особи” та ін. [13, с. 51].

Науковці Національного інституту юстиції США наголошують на важливості докладного протолювання процесів аутентифікації (встановлення справжності) та всіх інших дій з цифровими доказами (вилучення з детальним описом електронного пристрою, вказівкою його власника та осіб, які мали до нього доступ, способів і засобів вилучення інформації, копіювання на зовнішній носій, дослідження з описом методів і засобів, тощо). Це дозволяє довести факт зберігання інфо-

рмації у первісному вигляді [14, с. 13].

Від компетенції та правильного рішення співробітників правозастосовних органів (слідчих, суддів, прокурорів, оперативних працівників) залежить, чи буде окремий цифровий доказ відігравати провідну роль у вирішенні конкретної справи. Вони повинні знати базові технологічні характеристики цифрових пристроїв і цифрової інформації. Відповідна методична і довідкова література має бути розроблена і включена до програм підвищення кваліфікації окремо для кожної категорії співробітників.

В КПК України відсутнє визначення терміну „цифрові докази”, не зазначений докладний порядок їх вилучення, огляду, фіксації і зберігання. Це може призвести до помилок у роботі з цифровою інформацією і невизнання її допустимим і достовірним доказом у суді.

КПК України бажано доповнити такими новелами: визначення поняття „цифрові докази” та їх процесуальних носіїв; розмежування понять „електронний доказ” і „цифровий доказ”; докладний порядок вилучення цифрової інформації, її огляду, фіксації і зберігання із зазначенням переліку обов'язкової інформації щодо цифрових доказів, яка має бути процесуально закріплена; порядок оцінки допустимості і достовірності цифрового доказу за певними критеріями.

Бібліографічні посилання:

1. Цехан Д.М. *Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування*. В: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція, Вип. 5, 2013. с. 256-260.
2. *Information technology – Security techniques – Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence*. <https://www.iso.org/standard/44381.html>.
3. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT). *Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів*. Чинний від 01.01.2019 р., УкрНДНЦ, Київ, 2018. 31 с.
4. *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. United Nations Human Right*. New York and Geneva, 2022. 102 p. https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/ОНСНН_БерkeleyProtocol.pdf.
5. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду. Верховний суд України: офіційний сайт. 28 жовтня 2021. <https://supreme-court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1202347/>.
6. Ухвала ВС від 29.05.2018 р. Справа №397/2588/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475933>.
7. Стефанів Н. Матеріальний носій – лише спосіб збереження інформації, який має значення тільки тоді, коли е-документ виступає речовим доказом. Інформаційне агентство „ADVOKAT POST”. 02.11.2021. <https://advokatpost.com/materialnyj-nosij-lyshe-sposib-zberezhennia-informatsii-iakyj-maie-znachennia-tilky-todi-koly-e-dokument-vystupaie-rechovym-dokazom-suddia-stefaniv/>.
8. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 21.06.2019 по справі №638/5928/18. Проведення №1-кп/638/585/19. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82552131>.
9. Вирок Вищого антикорупційного суду від 17.02.2022 по справі № 991/4996/20. Проведення №1-кп/991/53/20. <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=103409303&red=1000033ab78a5efaf99e-232b33e4b495c626d6&d=5>.
10. Постанова ККС ВС України від 22 жовтня 2020 року у справі № 677/2040/16-к (проведення №51-5738км19). <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=92458395&red=1000035e35a331e82f61d98-18795df8ecd0762&d=5>.
11. Постанова ККС ВС від 25 січня 2021 року у справі №236/4268/18, провадження №51-3124км

20. <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=94905297&red=10000347f1960a9ea9dcf00a1e2414ca336-51f&d=5>.
12. Ухвала ККС ВС від 19 серпня 2021 року у справі № 756/8124/19 (провадження № 51-601 ск 21). <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=94874011&red=1000037c6dddd0bd0c253b026e82724e953e47&d=5>.
13. Тализіна Я.О. Узагальнення практики суду касаційної інстанції з питань проведення та оцінювання результатів НСРД у кримінальному провадженні. Тренінговий центр прокурорів України. 2021. 71 с. https://ptcu.gp.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/uzagalnennya_praktyky_sudu_po_nsr_d_z_qrkodamy_1.pdf.
14. Sean E. Goodison, Robert C. Davis and Brian A. Jackson. *Digital Evidence and the U.S. Criminal Justice System: Identifying Technology and Other Needs to More Effectively Acquire and Utilize Digital Evidence*. Research report (Rand Corporation). RAND Corporation, 2015. 32 p. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/248770.pdf>.

СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ В УКРАЇНІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

БОГАТИРЬОВ Іван Григорович,

др., проф., Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-4001-7256

Серед української і світової спільноти на порядок денний постало питання щодо створення спеціального міжнародного трибуналу мета якого провести повне кримінальне правосуддя та притягнути до кримінальної відповідальності політичне і воєнне керівництво РФ за ті злочини, що вчиняють військовослужбовці в умовах російсько-української війни по їх наказу.

Як можна було кидати бомби, випускати ракети на дітей, жінок, на міста і села України. Чи нормальна мати родила таких нелюдів. Хто благословив цих іродів на тероризм, геноцид українського народу. Відповідь одна, політичне і воєнне керівництво РФ.

Серед шляхів розслідування в Україні воєнних злочинів пропонується декілька моделей. Це внутрішній правовий механізм і зовнішній. Щодо внутрішнього правового механізму ми можемо використати досвід (Косово, Хорватії), а зовнішній – це досвід (Сирії).

Не помилюся, що ми українці хочемо, щоб РФ, її керівництво було притягнуто до кримінальної відповідальності за всі злочини вчинені його військом на території України. Це має бути глобальне кримінальне правосуддя. У його склад мають входити не тільки вітчизняні, а і зарубіжні прокурори та судді. І якщо цих злочинців не можна буде екстрадувати до трибуналу, їх варто засудити заочно.

Приклад такого заочного правосуддя є рішення окружного суду Гааги, про збиття авіа лайнера МН17. У Нідерландах суд у даній справі заочно засудив до довічного ув'язнення Ігоря Гіркина, Сергія Дубінського та Леоніда Харченка та доручив забезпечити їх арешт. Фахівці детально проаналізували докази, давали слово свідкам та розвінчували брехливі версії, вигадані Кремлем. Отож рішення суду є офіційним визнанням одного із перших і найбільших воєнних злочинів російської федерації у війні проти України, від якого Москва і досі відмахується [1].

Варто для цього процесу задіяти всі можливі ресурси, в тому числі і розсекретити розвідувальні дані, щоб допомогти прокурорам і суддям спеціального трибуналу виявити тих, хто несе найбільшу відповідальність за підготовку і ведення війни в Україні. Тут важливо також, не обійти діяльність проросійських організацій та п'ятої колони, які пропагандували „руський мір” на території нашої держави.

Але, щоб створити такий трибунал, Україна має скласти двохсторонній договір між Україною і ООН, отримати на це згоду Генеральної Асамблеї, заручитися політичною підтримкою міжнародного співтовариства. В принципі шлях хоча і довгий, але спробувати можна. Можна створити такий суд в Україні, для цього потрібно отримати підтримку ЄС або Ради Європи, але знову ми не можемо обійти Генеральну Асамблею ООН.

Найпростіший шлях, це об'єднання всіх кримінальних проваджень порушених військовою прокуратурою в одне, і зокрема, там де фігурує вище політичне керівництво і високопосадовці Збройних сил РФ щодо злочинів вчинених в Україні. Свідчень з боку українців, які пережили катування, геноцид та тероризм достатньо щоб розпочати судовий процес. Думаю, що і свідчення російських полонених, щодо наказів вищого військового керівництва РФ теж достатньо.

Враховуючи той факт, що Парламентська асамблея Ради Європи до складу якої входить 46 країн світу уже запропонувала в одній із резолюцій створити міжнародний трибунал для вищого російського політичного керівництва. І це вагомий аргумент про створення спеціального трибуналу для російських злочинців.

Про це саме говорив і глава МЗС України, під час свого виступу він закликав партнерів підтримати створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України. Він нагадав, що трибунал дозволить притягнути росію та її керівництво до відповідальності за грубі порушення міжнародного права, змусить російську державу принести офіційні вибачення за скоєні злочини та буде однією з ключових гарантій не повторення агресії Росії в майбутньому [2].

Отож, знищені РФ міста й села в Україні, зруйновані долі мільйонів людей, їх життя і здоров'я мають бути розслідувані, як міжнародні злочини і кожен хто причетний до них має бути покараний. Це і буде для політичного і воєнного керівництва РФ принцип невідворотності покарання за геноцид і тероризм проти українського народу. Головне, що даний трибунал у майбутньому може стати найефективнішим інструментом превенції воєнної агресії.

Отже, створення в Україні спеціального трибуналу для політичного і воєнного керівництва РФ та військовослужбовців, які вчиняють воєнні злочини на нашій території – це не міф, а реальність сучасного протистояння тероризму і геноциду.

Бібліографічні посилання:

1. *Вирок, на який чекали вісім років: суд Гааги оголосив вердикт у справі про трагедію літака МН17.* <https://vikna.tv/video/svit/gaazkyj-sud-vyznav-vynnym-girkina-u-zbytti-boyinga-mn17/> (дата звернення 15 01 2023 року).
2. *Дмитро Кулеба закликав ОБСЄ підтримати створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України.* <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-zaklikav-obsye-pidtri-mati-stvorenniya-specialnogo-tribunalu-shchodo-zlochinu-agresiyi-rf-proti-ukrayini> (дата звернення 15. 01.2023 року).

МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ У ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

ГАМАЛЮК Богдан Михайлович,

кандидат наук, Івано-Франківський НДЕКЦ МВС, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-0986-1259

СЕМЕНЮК Іван Ярославович,

канд. наук, ЛННБ України ім. В. Стефаника, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4119-5663

Summary: The article deals with the scientific study of moral and ethical principles of advocacy. The application of ethical standards in advocacy is one of the most important issues that is actively discussed by the public and the scientific community. A lawyer, being a member of a society, has no right to neglect ethical principles and he is obliged to compare his actions with the system of special ethical values and standards of conduct for a lawyer that exist in the state and in society. The moral values of legal proceedings are will, honour, dignity of the person, justice, truth, objectivity, legality, etc. Any principle of public justice that has legal justification is undoubted moral value, as in this case it expresses attitude to human rights and freedoms as the highest value of society.

Key words: lawyer, philosophy of law, advocacy, imperative.

Консолідація адвокатської діяльності навколо моральних цінностей є надзвичайно важливим, адже наше суспільство переживає період значних змін, серед яких боротьба з корупцією, бюрократизмом, усунення порушень в системі правосуддя та діяльності правоохоронних органів тощо. За таких обставин адвокатура України не може знаходитись осторонь. Виникає суспільний запит у застосуванні в адвокатській діяльності морально-етичних вимог із врахуванням політичної дійсності.

Здійснюючи захист особи нерідко перед адвокатом постає дилема з приводу дотримання принципів чесності та порядності. Адвокатська діяльність у сучасній парадигмі забезпечення правопорядку має відповідати етичними принципами які існують в державі і суспільстві. Саме з цих причин були прийняті Правила адвокатської етики, які встановлюють співвідношення у професійній діяльності засобів і методів захисту та забезпечення інтересів клієнта із категоріями справедливості, чесності, гідності, коректності, конфіденційності обґрунтовуючи їх з морально-етичних позицій.

Тому цілком є зрозумілим прискіплива увага як наукової спільноти, так і працівників системи державного управління, правоохоронних органів та самих адвокатів з приводу теоретичних і прикладних аспектів застосування моральних імперативів в професійній адвокатській діяльності. Зазначеним проблемам у своїх роботах приділяли увагу такі дослідники, як А.Д. Бойков, О.А. Ануфрієнко, О.Ф. Скакун, С.С. Сливка, В.С. Бігун, О.Д. Святоцький та ін.

Саме в такому аспекті доцільно осмислити проблематику особистісної та інституційної моральності інституту адвокатури. Здійснити узагальнення людини як чогось суцього.

Дана гіпотеза про „створення вчення про моральні цінності адвокатської професії” – як зазначив А.Д. Бойков – „одне із важливіших завдань адвокатської етики” [Ошибки! Источник ссылки не найден., с. 47]. Таким чином, така обставина зумовлює потребу в конкретизації сутності моральної основи адвокатури.

В юридичній науці людинорозуміння є відображенням людини у правосвідомості; воно приз-

начене показати, як людина представлена на рівні правової ідеології, які її „образи існують у теоретично осмисленій правосвідомості” [2, с. 65].

Питання про моральну природу адвокатської діяльності є не новим. Існують два протилежні погляди з даного питання. Один – захист, як суспільне служіння, адвокат не слуга свого клієнта – він безкорисливий в матеріальному відношенні і незалежний у своїх переконаннях. Другий – адвокат, що являє свідому цінність, оплачувану еквівалентом в залежності щодо характеру роботи, він служить найближчим інтересам клієнта, не заглядаючи за далекий обрій суспільного блага.

Недостатній рівень професійної моралі адвоката, складовою якої, безперечно, є інститут моральності, під час побудови правової демократичної держави, закріпленої Конституцією України, часто спричинює ситуацію, коли конкретний юридичний факт переростає в загальнодержавну політичну кризу, чим ставить суспільство на межу розколу.

Практичне значення сьогоденного інституту адвокатури у своїх численних наукових працях узагальнює О.Д. Святоцький, з погляду якого „головна соціальна місія, фундаментальне призначення адвокатури – це захист прав людини” [1, с. 98]. В будь-якому судовому процесі, чи то кримінальному чи цивільному, іде жорстка боротьба, де на „терезах Феміди” знаходиться найбільша цінність та надбання людини як окремого індивіда, тобто права та свободи.

Моральність і право є взаємодоповнюючі один одного. Право та мораль, два аспекти, які є особливо невід’ємними один від одного. Саме тому, коли ми розглядаємо відношення права до спорідненої йому області – моралі (моральності), сутність права, змістовність його норм стають набагато доступнішими та зрозумілішими. Осмислення ж самого права в його взаємозв’язку з моральністю, є однією з найдавніших традицій історії суспільної думки наукового світу держави. Діючи в рамках встановлених законодавцем правил професійної етики, адвокатура розглядає право крізь призму моральності своєї професії, яка розглядає правосуддя в набагато ширшому розумінні ніж інші державні органи.

Як зазначає М.Р. Аракелян, „адвокат, будучи членом суспільства, має право керуватися любимими етичними принципами і навчаннями, проте при виконанні свого професійного обов’язку адвокат зобов’язаний перш за все співставляти свої дії з системою спеціальних етичних цінностей і стандартів поведінки для адвоката, які існують в державі і суспільстві” [1, с. 100]. Позиція науковця віднаходить своє відображення в сьогоденному становищі адвокатури як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

Розглядаючи моральну сторону діяльності інституту адвокатури ми віднаходимо цікаві факти. В своїй діяльності адвокатура, керуючись морально-етичними нормами своєї діяльності, проявляє обов’язок щодо дотримання встановлених професійних правил поведінки.

З огляду на професійну мораль адвокат часто на основі внутрішнього переконання переносить боротьбу відносно захисту інтересів клієнта, з якими він інколи не згідний. Така гіпотеза віднаходить своє відображення і в практиці. Адвокат повинен виконати свій обов’язок щодо захисту інтересів особи, які захищатиме. З іншого боку, як людина, має право на свою думку та бачення ситуації, проте в силу професіонального обов’язку повинен цьому не надавати вагомого значення. Таким чином, варто відмітити перевагу морального зобов’язання адвоката як спеціаліста юриспруденції перед моральним баченням пересічного громадянина.

Функціональним призначенням моралі визначається вплив на поведінку людини, яка в свою чергу регулює їх відношення, формує стандарти поведінки.

Як зазначав А.Д. Бойков „мораль, як предмет етичної науки не зводиться до норми поведінки. Вона включає комплекс уявлень про справедливість, добро, зло, борг, честь, тобто цілий комплекс, що прийнято називати характерною формою свідомості” **[Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 5]**. Норма поведінки та мораль, це все одно що дія і думка, оскільки певна поведінка суб’єкта ще не свідчить про наявність факту моральності у її складовій.

Інститут адвокатури, надаючи правову допомогу особі при здійсненні правосуддя, повинен перебувати в рамках прав людини та її основних свобод, які визнані національним та міжнародним правом, зокрема діяти вільно і наполегливо, відповідно до закону, визнаних професійних стандартів та загальновідомих етичних норм.

Розглядаючи професійну діяльність адвокатів, їх моральність, стають виразнішими дві тенденції, які призводять до різностороннього розуміння адвокатської таємниці. Перша – розширення розуміння правових аспектів до морально-етичних норм і, звідси, відповідні форми адвокатської відповідальності, тоді як інша тенденція проявляється у спробах регламентувати діяльність адвоката, передбачивши всі правові наслідки, що відповідно узагальнюватиме сучасну адвокатську етику. Професія адвоката постає такою, в якій перехрещуються і морально-правові аспекти, і суто правові. Ось на такому ґрунті знаходить своє формування етика інституту адвокатури, а поряд із нею її моральність.

Адвокатура, з сторони своєї моральності, є суттєвим аргументом у практичному ствердженні прав та свобод людини і громадянина. Зокрема і у рамках відносин із провладними структурами.

Як зазначає В.А. Малахова, „немає постійних друзів, є постійні інтереси” [1, с. 103]. Такими інтересами наукова спільнота виділяє права та свободи людини і громадянина, які завжди були актуальні для членів суспільства, та які прагнули оберігати та відновити у випадку їх порушення. У своїй діяльності адвокатура наштовхувалась, і сьогодні такі випадки не поодинокі, на свідоме обмеження прав та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

Свідома розправа політичних сил над своїми опонентами не залишила без уваги і адвокатуру, оскільки пряме покликання своєї сутності не змусила себе чекати. Сьогодні інститут адвокатури бере активну участь у боротьбі за права людини, а питання правоти очевидно віднаходимо на іншому світлі.

Саме тому, виникає потреба у створенні системи основ належного обрання варіанту поведінки при конкретних випадках зіткнення, суперечності різних обов’язків і прав адвокатів. Абсолютно є важливим для інтересів громадянина – клієнта, так зокрема для іміджу адвокатури, як правового інституту, аби система цих основ була єдиною для всієї адвокатської спільноти. Досягненням вказаної мети є правове закріплення таких засад у писаному законодавстві, яке вироблено та погоджено адвокатами. Як свідчить практика, у більшості країн світу останні єдині в національному масштабі та відбивають загальноприйняті міжнародні адвокатські демонологічні стандарти.

Закон України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність” передбачає дотримання загальноприйнятих правил адвокатської етики кожним адвокатом, які той бере на себе при складанні присяги адвоката України. Визначив нормативно адвокатську етику та її моральність, законодавець встановлює клієнту гарантію відповідного рівня професійної поведінки адвоката, межу його етичних зобов’язань, зробив неможливим надмірні претензії до адвокатури.

Адвокатська етика може не збігатися з поняттям „професійна поведінка адвоката”, тому і не дивно, що відповідний документ Американської правничої асоціації має назву „Типові норми професійної поведінки правників”, в якому йдеться виключно про професійну діяльність, а не про загальну культуру професійної етики чи моралі інституту адвокатури. Відомо, що професійна діяльність адвоката регламентується нормами закону, тоді як порушення правил адвокатської етики передбачає відповідальність лише у вигляді дисциплінарного стягнення.

Якщо ми вступимо в правовій практиці на шлях тлумачення емоцій, то неминуче заплутаємося у невичерпне різноманіття поєднання різних інтелектів, характерів, темпераментів, життєвих поглядів та інших рис, що складають людську особистість, що в свою чергу формує особу адвоката.

Захищаючи права та інтереси свого довірителя, шляхом надання юридичної допомоги, адвокат, як правило, враховує все, навіть і те, що в цьому випадку він повинен систематизувати свою

особисту позицію, яка призводить до встановлення законності вимог клієнта, що і виявляє моральну сторону спірного інтересу довірителя. Позиція адвоката жодним чином не повинна бути протиставлена здійсненню правосуддя, оскільки це спотворюватиме сутність будь-якої діяльності на шляху утвердження істинної мети людини.

З етичної точки зору було б бажано, щоб адвокат з самого початку бесіди з обвинуваченим, клієнтом роз'яснював про те, що він не в праві розголошувати довірені відомості. Трапляються випадки, коли обвинувачений в бесіді віч-на-віч з адвокатом повідомляє, що він вчинив злочин. Розповідає подробиці, називає учасників, а на офіційних допитах свою вину заперечує. Адвокат автоматично наштовхується на дилему, оскільки потрапляє у складне становище: з одного боку обов'язок адвокатської таємниці, яку той повинен зберігати, тоді як з іншої сторони, його можуть звинуватити у змові з клієнтом.

Отже адвокатська таємниця, як і сама діяльність інституту адвокатури, формується як морально-етична та правова категорія. Правовий аспект стає домінуючим, оскільки в умовах змінюється і правовий статус особи та громадянина, а моральна сторона є основою для буття та існування адвокатури світу як окремого інституту, що в свою чергу наділений такою особливістю як моральність свого єства.

Адвокат, який є активним учасником у системі правосуддя, стає суб'єктом такої практичної роботи, яка носить моральний характер. Моральні засади все більше охоплюють ширше коло суспільних відносин у порівнянні з правовим. Все наведене особливо чітко можна віднести до моральних засад у діяльності адвокатури, зокрема захисників в судових процесах. Встановлені суспільством моральні вимоги не укладаються цілком у діюче законодавство, яке регулює їх діяльність, останні просто виходять за встановлені межі.

Вимоги морально – етичних норм для адвоката – є не тільки моральним орієнтиром, а і критерієм контролю. Моральними цінностями судочинства є: воля, честь, гідність особи, справедливість, істина, об'єктивність, законність тощо. Будь-який принцип діючого правосуддя, що має правове обґрунтування, разом з тим є безсумнівною моральною цінністю, оскільки в даному випадку тут виражене відношення до людини, її прав та свобод, як вищої цінності суспільства. Такі цінності є для захисника зброєю захисту, засобом виконання свого професійного обов'язку, покликання.

Моральні цінності не завжди мирно співіснують у реальному житті. З самого початку вони вступають у суперечність. Як зазначалось вище, в процесі розвитку та практичної діяльності інституту адвокатури були сформовані конкретні принципові засади, які з часом визначились у формі адвокатської етики.

Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України, у розділі II закріплюють як основні принципи адвокатської етики: незалежність; додержання законності; домінантність інтересів клієнта; неприпустимість представництва клієнтів із суперечливими інтересами; конфіденційність; компетентність та сумлінність; чесність та порядність; повагу до адвокатської професії; культуру поведінки; обмеження рекламування діяльності адвокатів.

Складаючи присягу адвоката, особа бере на себе своєрідне зобов'язання стати хранителем справедливості, зосереджувати в собі чесність та уважність до людей, зберігати адвокатську таємницю, берегти чистоту звання адвоката. Як вважав Ж.-Ж. Руссо, „справедливість стає суспільною реальністю тоді, коли втілюється у праві, формулюється та закріплюється у законах, встановлених людьми на підставі їх загальної згоди про справедливе” [1, с. 102].

Таким чином, інститут адвокатури, як правозахисний інститут прав та свобод особи та громадянина, являє собою своєрідну сферу поєднання особистісної та інституційної моральності. З огляду на поєднання адвокатами особистих та професійних принципів, вбачається актуальність розширеного дослідження в більш деталізованому виявленні та конкретизації аспектів моральних цін-

ностей адвокатури в суспільному житті різних періодів становлення, як суспільства та народу, держави зокрема.

Бібліографічні посилання:

1. Гамалюк Б.М., Семенюк І.Я. *Моральні імперативи в системі професійної адвокатської діяльності*. В: Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична, 2018. Випуск 3, с. 98-108.
2. *Права людини: соціально-антропологічний вимір*. Колективна монографія. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 13, Світ, Львів, 2006. 280 с.
3. Наконечний Р.А., Тиндик Б.І. *Філософія. Навчальний посібник*. Львів, 2005. 603 с.

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ГАРАСИМІВ Олена,

канд. наук., доц., Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4588-9531

РЯШКО Олена,

канд. наук., доц., Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-5500-5223

Summary: High treason, the criminal responsibility for which is provided for in Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, is one of the most dangerous crimes against the foundations of national security of Ukraine. According to this norm, treason is an act intentionally committed by a citizen of Ukraine to the detriment of the sovereignty, territorial integrity and inviolability, defense capability, state, economic or informational security of Ukraine: switching to the side of the enemy in conditions of martial law or during an armed conflict, espionage, providing assistance to a foreign state, foreign organization or their representatives in carrying out subversive activities against Ukraine.

Key words: sovereignty, treason, investigation, subject of proof, identity of the criminal.

Ганебна унікальність українського досвіду полягає в масовій державній зраді військових, співробітників правоохоронних структур, органів державної, судової та місцевої влади в окупованих Російською Федерацією Криму та окремих районах Донецької і Луганської областей. Зрадили в Криму присязі та Україні й прокурори, судді, депутати Верховної Ради АР Крим та міськради Севастополя. Масово зраджували державі та народу України й представники вищеназваних структур на окупованих територіях Донецької та Луганської областей [1, с. 386].

Беззаперечним є і факт переходу на бік ворога великої кількості осіб, які, будучи представниками влади під час анексії Криму та окупації РФ частини територій Донецької та Луганської областей, здійснили та продовжують здійснювати підривну діяльність проти України [2, с. 307].

Для кваліфікації дій особи як державної зради у формі шпигунства способи передачі таємної інформації можуть бути різними (усно, письмово, безпосереднє ознайомлення з будь-якими матеріалами, передача по радіо, телефону, з використанням тайників, кур'єрів тощо). Для відповідальності не має значення передаються першоджерела (оригінали документів, креслення, зразки), їх копії чи лише відомості про них (зліпки, макети, опис технічних систем, будь-яких об'єктів тощо). Тому будь-які дії, виявлені як у формі передачі в буквальному розумінні цього слова, так і в створенні умов для ознайомлення агента іншої держави з ними, підпадають під поняття передачі.

Чинним Кримінальним кодексом України (ст. 111) визначено кримінальну відповідальність за державну зраду – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану, як і всі інші способи вчинення державної зради, може бути вчинений не лише шляхом попереднього отримання злочинного завдання від іноземної держави чи її представника, наприклад, отримання пропозиції перейти на бік ворога, що

полягатиме у веденні бойових дій проти України, на яку зрадник погоджується, а й за власної ініціативи громадянина України, без попереднього надання йому злочинного завдання – вчинити зрадницькі дії або підтримувати дії та допомагати ворогові всіма способами: надавати місце проживання, здійснювати постачання боєприпасами, паливом або харчами [3, с. 577].

Важливим засобом збору доказової інформації при розслідуванні таких кримінальних правопорушень виступає судова експертиза як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового розслідування чи суду. Таким чином, проведення судової експертизи являє собою процесуальну дію, яка полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого або суду речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Проблемним питанням, з якими стикаються прокурори під час здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, є правильність визначення судового експерта та своєчасність призначення судових експертиз. Насамперед, це стосується призначення експертизи з метою віднесення незаконно переданих відомостей саме до державної таємниці, що має місце при такій формі державної зради, як шпигунство [4, с. 49].

Особа злочинця несе у собі, як найбільш загальні ознаки особистості злочинця, як такої так і всі різноманітні риси особистостей, які вчиняють дане кримінальне правопорушення. Дослідження показують, що переважна більшість осіб, які вчиняють державну зраду – чоловіки. Участь жінок незначна, тут позначаються насамперед фактори соціального порядку.

Обов'язковою ознакою суб'єкта злочину „державна зрада” є також вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України притягатися до кримінальної відповідальності можуть особи, яким до вчинення ними кримінально караного діяння виповнилось 16 років. Однак уже у ч. 2 ст. 22 КК України наведений вичерпний перелік злочинів, за скоєння яких кримінальна відповідальність настає за зниженим віком – 14 років. У цьому переліку відсутнє згадування ст. 111 КК України, а тому державна зрада матиме місце лише, якщо відповідне суспільно небезпечне діяння вчинила особа віком 16 років [2, с. 303].

Щодо віку осіб, то державну зраду здійснюють, переважно, особи молодого віку або особи у віці 40-60 років, які мають проросійські погляди, є прихильниками та „фанатиками” СРСР та усіяло підтримують країну агресора. Це пояснюється тим, що в основі шпигунської діяльності лежать, як правило, корисливі мотиви – бажання заробити гроші. Аполітичність, нерозуміння глобальних процесів розвитку суспільства та байдужість щодо майбутнього цього самого суспільства призводить до сумних наслідків. Зраду у вигляді шпигунства і видачі національної таємниці найчастіше вчиняють службові особи та військовослужбовці.

Цей факт, однак, не свідчить про схильність даної категорії осіб до вчинення даного виду кримінальних правопорушень, скоріш вона продиктована певними можливостями для його здійснення, оскільки ці особи мають реальний доступ до предмета посягання. В реаліях сьогодення також можна спостерігати, що злочинцями виявляються особи, які є державними службовцями, у тому числі, на превеликий жаль, й судді.

Щодо збирання та фіксації доказів, то зрозуміло, що огляд місця події – невідкладна слідча (розшукова) дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці і фіксації відповідними органами обстановки місця події кримінального правопорушення, речових доказів, слідів та об'єктів, що мають безпосереднє відношення до справи. Основним завданням огляду місця події при розслідування державної зради є: вивчення, фіксація та оцінка обстановки місця події, встановлення способу вчинення державної зради, виявлення, фіксації і вилучення предметів за допомогою яких вчинялася державна зрада, аналіз фактичних даних про подію кримінального право-

порушення. Огляд документів, виявлених під час огляду місця події, провадиться від загального до часткового, від найменування й зовнішнього вигляду документа до його реквізитів, змісту й ретельного дослідження тієї його частини, яка має або може мати значення для розслідування.

Під час огляду особистого листування, записних книжок злочинців основну увагу рекомендується приділити аналізу та їх змісту. Дуже часто це дозволяє одержати важливу інформацію: стосовно співучасників підозрюваного, про яких раніше не було відомостей, отримати адреси й телефони осіб, які можуть бути спільниками чи свідками у справі, отримати дані, що характеризують особу підозрюваного та виявити інші обставини, які можуть мати значення для справи.

Проведення обшуку дає змогу зібрати докази для подальшого розслідування кримінального правопорушення. На відміну від огляду, обшук провадиться за наявності достатніх підстав вважати, що передана інформація іноземній державі, що може містити державну таємницю та засоби за допомогою яких вчинялася дана діяльність можуть мати значення для справи та знаходяться певному приміщенні чи місці або в деякої особи.

В результаті обшуку відбувається вилучення певних документів й предметів, що можуть мати значення письмових або речових доказів і знаходитися у володінні чи віданні конкретної особи або установи. Допит підозрюваного при розслідуванні кримінальних проваджень за фактами державної зради є одним з найважливіших першочергових слідчих (розшукових) дій, оскільки він провадиться негайно після затримання.

Тактичні прийоми, спрямовані на викриття допитуваного в неправді за характером і спрямованістю можна поділити на три групи: прийоми емоційного впливу; прийоми логічного впливу; тактичні комбінації. До прийомів логічного впливу належать: а) пред'явлення доказів, що відхиляють показання допитуваного (послідовно від менш вагомих до вагоміших; пред'явлення відразу найбільш важливого доказу); б) пред'явлення доказів, які вимагають від допитуваного деталізації свідчень з метою виявлення протиріч між його відповідями та поясненнями співучасників; в) логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного та його співучасників; г) доведення безглуздості зайнятої позиції допитуваного.

Таким чином, для диференціації кримінальної відповідальності за державну зраду ознак суб'єкта кримінального правопорушення не достатньо. Необхідно вирішити які саме діяння, вчиненні якими суб'єктами, є найбільш небезпечними для держави. Можливо відповідальність за активну участь в ідеологічній війні проти України, потрібно передбачити в окремій статті КК України. Можна погодитись із законодавцем стосовно того, що умови воєнного стану мають бути кваліфікуючою ознакою [5, с. 268].

Бібліографічні посилання:

1. Сергієвський С.К. *Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради*. В: Часопис Київського університету права, №4, 2020. с. 386-395.
2. Левчук-Микитюк А. *Визначення суб'єкта складу злочину „державна зрада”*. В: Науково-практичний журнал „Підприємництво, господарство і право”, №4, 2020. с. 302-309.
3. Мартиненко К.В. *Деякі проблеми виявлення та розслідування державної зради в умовах воєнного стану*. В: Юридичний науковий електронний журнал, №5, 2022. с. 575-581.
4. Сухачов О.О. *Кваліфікаційна оцінка злочину прокурором під час досудового розслідування державної зради*. В: Вісник кримінального судочинства, №2, 2019. с. 45-53.
5. Коломієць Ю.Ю. *Державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану*. В: Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття, у 2 т., матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), Т. 2, Видавничий дім „Гельветика”, Одеса, 2022. с. 265-268.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАНТА-ОСВІТЯНИНА

ГУТНИК Аліна,

др., Калуський районний відділ поліції Головного управління
Національної поліції в Івано-Франківській області, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-5447-7256

Summary: Based on the analysis of reports of suspicion, a forensic characterization of the collaborator-educator was carried out. The following elements were considered: gender, age, place of birth, place of residence, citizenship, position and educational institution in which the person started collaborative activities, education, criminal record, motive and purpose of committing the crime. The lack of data about the person in the notification of suspicion does not allow for a full analysis. Based on the results of the research, a typical forensic portrait of the suspect was drawn up.

Key words: collaborative activity, collaborationism, forensic characteristics of a person, notification of suspicion, motive.

Здійснення ідеологічного впливу на дітей на окупованих територіях є важливим елементом гібридної війни Росії проти України. Для пропагандистських ЗМІ важливо показати що за „сприяння” Росії здійснюється відновлення і ремонт закладів освіти, дітей нарешті будуть вчити „правильній” історії і загалом усі радіють новій окупаційній владі. Окупанти пропонують продовжувати роботу українським вчителям, викладачам і керівному складу закладів освіти. Тих, хто відмовляється змушують до співпраці через тиск, погрози, викрадення тощо. Однак є ті, хто добровільно погоджується на співпрацю. Відповідь на питання хто є типовим колаборантом-освітянином може дати криміналістична характеристика підозрюваних у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК. Зокрема, частина відомостей про особу наявні у повідомленні про підозру.

Нами проаналізовано повідомлення про підозру 54 особам за період з 15.03.2022 р. до 17.02.2022 р. (11 місяців і 2 дні), діяння яких кваліфіковано за кількома частинами статей/ статтями, однією з яких є ч. 3 ст. 111-1 КК, або діяння особи самостійно кваліфіковано за ч. 3 ст. 111-1 КК. Вказані повідомлення були у вільному доступі опубліковані на сайті Офісу Генерального прокурора. Вказати чи це точна кількість підозрюваних осіб неможливо, оскільки пошук ускладнений значною кількістю різних повідомлень, а у заголовку повідомлення переважно відсутня кримінально-правова кваліфікація. Окрім повідомлень про підозру аналізувались повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри та нову підозру, у яких могло бути змінено попередні дані чи додано нові.

Стать особи. З 54 осіб, яким повідомлено про підозру – 39 жінок (72%) та 15 чоловіків (28%).

Вік. Вчинили кримінальне правопорушення у віці: 30-38 років (1984-1992 р.н.) – 10 осіб (19%); 40-49 років (1973-1982 р.н.) – 12 осіб (22%); 50-59 років (1963-1972 р.н.) – 16 осіб (30%); 60-69 років (1953-1962 р.н.) – 14 осіб (26%); 73 роки (1949 р.н.) – 2 осіб (3%). Вік обчислено станом на час вчинення кримінального правопорушення – 2022 р.

Місце народження. Народились у: Вінницькій області – 1 особа (2%), Дніпропетровській області – 1 особа (2%), Донецькій області – 22 особи (41%), Запорізькій області – 5 осіб (9%), Луганській області – 10 осіб (18%), м. Києві – 1 особа (2%), Одеській області – 1 особа (2%), Харківській області – 3 особи (5%), Херсонській області – 7 осіб (13%), а також в Росії – 2 особи (4%). Не зазначено цих відомостей щодо 1 особи (2%).

Місце проживання. Усі підозрювані вчинили кримінальне правопорушення за місцем свого проживання, яке перебуває чи перебувало під окупацією. Зареєстровані та/або проживали у Донецькій області – 26 осіб (48%), Запорізькій області – 4 особи (7%), Луганській області – 10 осіб (19%), Харківській області – 5 осіб (9%), Херсонській області – 9 осіб (17%). Наше дослідження

підтверджує висновок І. Оржинської, яка здійснила криміналістичну характеристику осіб-колаборантів та зазначила, що серед злочинців: 100,0% осіб вчинили кримінальне правопорушення у регіоні свого проживання [1, с. 362].

Громадянство. Диспозиція ч. 3 ст. 111-1 КК передбачає покарання за вчинення кримінального правопорушення лише громадянами України. Тому, вважаємо, що усі 54 особи (100%) є громадянами України, незважаючи на те, що у 3 випадках ця інформація у анкетних даних повідомлена про підозру була відсутня.

Посада та заклад освіти, яку отримав освітянин внаслідок співпраці з окупаційною адміністрацією. Отримано посаду:

- вчителя історії – 1 особа, яка раніше працювала вчителем у цьому ж закладі; вчителя російської мови та літератури – 1 особа, інформації про попередню посаду немає;

- заступника директора школи – 3 особи, з них 1 особа раніше обіймала таку ж посаду, 1 особа раніше працювала у цьому ж закладі вчителем російської мови та зарубіжної літератури; у 1 випадку відомості про займану раніше посаду не зазначено;

- директора або в.о. директора школи або ліцею – 34 особи (63%), з них раніше обіймали таку ж посаду – 10 осіб, раніше перебували на посаді заступника – 3 особи; раніше перебували на посаді вчителя – 1 особа; зазначено відомості, що особа є педагогом або має досвід у галузі освіти – 2 особи; не зазначено попередньої посади особи у 18 випадках;

- директора коледжу – 1 особа, яка раніше працювала на посаді викладача цього ж закладу;

- завідувача кафедри або відділу – 4 особи, з них раніше обіймали таку ж посаду – 2 особи (у іншому закладі освіти – 1 особа, у цьому ж закладі – 1 особа), раніше працювала провідним фахівцем приймальної комісії – 1 особа, щодо 1 особи такі відомості відсутні; окрім посади завідувача 2 особи отримали ще інші посади: 1 особа – посаду помічника ректора та 1 особа – відповідального секретаря приймальної комісії;

- декана – 2 особи, які раніше працювали на посаді доцентів кафедр у цих же закладах освіти;

- замдекана та старшого викладача кафедри – 1 особа, яка займала посаду асистента кафедри у цьому ж закладі;

- проректора – 2 особи, відомостей про раніше займану посаду немає;

- ректора та в.о. ректора – 2 особи, які раніше працювали на посаді професорів кафедр у тих закладах освіти, які тепер очолили;

- начальника або в.о. начальника відділу освіти – 3 особи, 1 особа займала цю ж посаду раніше, щодо 1 особи зазначено, що раніше вона працювала педагогом, щодо іншої – інформації немає.

Як показує наше дослідження, 30 підозрюваних (55%) мали стаж роботи у закладах освіти на аналогічних або нижчих посадах. Відомостей про попереднє місце роботи щодо інших 24 осіб немає.

Одним із науковців, який провів соціологічний аналіз проявів колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях Запорізької та Херсонської областей є О. Зубченко. Він здійснив неформалізований аналіз даних із відкритих джерел, зокрема, телеграм-каналів про зрадників і колаборантів, а також списку співробітників окупаційних „правоохоронних” органів. Загалом зібрано дані щодо 471 особи. О. Зубченко зазначає, що часто керівниками освітніх закладів ставали не тільки особи без педагогічного та управлінського стажу, але й зовсім випадкові люди – завгоспи, секретарки та колишні міліціонери. Науковець наводить приклади колишньої вчительки фізики С. Кудрявцева, яку багато років тому вигнали з роботи за аморальну поведінку та не приймали до жодного освітнього закладу міста стала директоркою школи у м. Херсон, а Ольга В., також із м. Херсон, за кілька тижнів зробила карколомну кар’єру від інструктора фізкультури до завідувачки дитсадком

[2, с. 17, 20]. Цікаво, що серед аналізованих нами повідомлень про підозру не було повідомлення про підозру С. Кудрявцевій та Ользі В. Загалом повідомлення про підозру оголошено особам за впровадження стандартів освіти тільки у школах, університетах та 1 коледжі. Відомостей щодо пропаганди чи впровадження стандартів освіти у інших закладах освіти (наприклад дитячих садках) немає. Також у повідомленнях про підозру або зазначено що особа працювала у закладі освіти, або не зазначено жодних відомостей про попереднє місце роботи. Тому, неможливо встановити чи особи зовсім без педагогічного стажу та яке вони мають відношення до освіти.

Відсутність повідомлень про підозру С. Кудрявцевій та Ользі В. можливо пов'язано із складністю або неможливістю проведення усіх слідчих (розшукових) дій, необхідністю перевірки усіх даних, які публікуються у Телеграм-каналах, адже як зазначає О. Зубченко, отримані дані з Телеграм-каналів суб'єктивно-оціночні та не претендують на статус офіційного звинувачення у колабораціоністській діяльності [2, с. 16]. Припускаємо, що в першу чергу досудове розслідування розпочинали щодо осіб, діяльність яких була більш активною та яку можна виявити у Інтернет мережі, а відповідно і задокументувати. Наприклад, особи надавали інтерв'ю для різних російських ЗМІ, брали участь у заходах на підтримку Росії, а фото та відео їх участі поширювались у ЗМІ, здійснення пропагандистських виступів у закладах освіти з нагоди свята „Першого дзвоника”, „Останнього дзвоника” і ін. заходів були зняті на відео та теж поширені у ЗМІ. На нашу думку, повідомлення про підозру усім колаборантам-освітникам є лише питанням часу.

Освіта: У 5 повідомленнях про підозру було зазначено, що у особи наявна вища освіта. З них щодо 4 осіб були відомості про роботу у закладах освіти. Якщо врахувати що в Україні вимога наявності вищої освіти є обов'язковою для зайняття посади у закладі освіти, а 30 підозрюваних до окупації працювали в українських закладах освіти, то можна констатувати, що 31 особа мала вищу освіту на момент вчинення злочину.

Судимість. У 44 випадках анкетні дані письмового повідомлення про підозру містили відомості про відсутність судимості. Відомостей про наявність судимості щодо 10 осіб не було, з них щодо 4 осіб було зазначено попереднє місце роботи у закладах освіти, що також може підтверджувати відсутність судимості, оскільки така вимога є обов'язковою для даної категорії посад. Отже, наявна інформація про те, що 48 осіб не мали судимості.

Мотиви і мета вчинення кримінального правопорушення. Л. Кулик вважає, що мотиви колабораційної діяльності для кваліфікації значення не мають. Єдине виключення можуть складати випадки у яких буде доведено примушування до колабораційної діяльності, яке мало непереборну силу (загрозу життю колаборанта або його близьким родичам, за умови реальності такої загрози) [3, с. 74]. Є. Письменський зазначає що мета і мотив неодмінно потребують установлення, оскільки здобувають чимале значення для вирішення інших кримінально-правових питань (зокрема, пов'язаних із призначенням покарання) [4, с. 86]. Ми підтримуємо позицію Є. Письменського, адже під час досудового розслідування необхідне з'ясування усіх обставин вчинення кримінального правопорушення, що забезпечує об'єктивність досудового розслідування, а з'ясування мотиву вчинення кримінального правопорушення є обставиною, яка підлягає доказуванню.

Так, провівши аналіз інформації Національної поліції та інших правоохоронних органів про результати розслідування колабораційної діяльності в Україні у 2022 році, В. Василевич та М. Пашковська констатують, що основними мотивами вчинення таких діянь були: бажання отримати керівну посаду; фінансова винагорода; інші корисливі спонукання; бажання помсти; полегшення виїзду за кордон, тощо [5, с. 119].

О. Зубченко зазначає, що основними причинами колабораційної діяльності є (1) збереження свого місця роботи, (2) кар'єрний поступ: вчителі ставали директорами шкіл, ліцеїв, проректорами або навіть начальниками незаконних управлінь освіти. Часто керівниками освітніх закладів ставали не тільки особи без педагогічного та управлінського стажу, але й зовсім випадкові люди – зав-

госпи, секретарки та колишні міліціонери (3) найбільших успіхів при окупаційній владі досягли дрібні чиновники, адміністратори та технічні службовці, 70% із яких змогли перейти до вищого класу, перестрибнувши через дві статусні сходинки [2, с. 19].

На думку Є. Письменського, в основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму знаходяться мотиви у виді схильності до постсовєцьких ідей під гаслами „руського міра” (політико-ідеологічне підґрунтя) та меркантильні (користолобство; прагнення, інколи оманливі, збагатитись) або низькі (марносластво, помста) [4, с. 42]. У даному випадку автор характеризує мотиви вчинення добровільного колабораціонізму, адже тільки свідомі добровільні співпраця з окупантом є кримінально-караною. Так, Є. Письменський зазначає що вимушений колабораціонізм є обставиною, що виключає злочинність (кримінальну протиправність) діяння, згідно зі ст. ст. 39, 40 КК [4, с. 88-89].

У аналізованих повідомленнях про підозру 2 осіб мали ідеологічні мотиви (4%), 19 осіб – ідеологічні та корисливі мотиви (35%), 10 осіб – особисті мотиви (18%), 2 осіб – політичні мотиви (4%), 1 особа – особисті та ідеологічні мотиви (2%), 1 особа – особисті та політичні мотиви (2%). У 19 випадках (35%) не зазначено мотивів, з них у 8 випадках зазначено мету: вчинення умисних дій на руйнування української освіти – 5 осіб, мета пропаганди, яка передбачена у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК – 3 осіб, або метою є впровадження стандартів освіти – 4 особи.

За результатами проведеного дослідження можна скласти криміналістичний портрет підозрюваного у вчиненні колабораційної діяльності у закладах освіти, за такими ознаками: переважно це жінка; орієнтовний вік від 30 до 69 років; як правило місце народження та проживання збігається та знаходиться на території, яка зараз перебуває під окупацією; громадянка України; має вищу освіту; не має судимості; злочин вчинено із ідеологічних та/або корисливих мотивів. 30 осіб (55%) підозрюваних мали досвід роботи у закладах освіти, з них 15 осіб отримали посаду вищого рівня від попередньо займаної посади до окупації. Аналіз підтверджує що не усім особам, які займалися чи займаються колабораційною діяльністю у закладах освіти повідомлено про підозру, що можна пояснити складністю або неможливістю проведення слідчих (розшукових) дій для збирання та перевірки доказів. Багато повідомлень про підозру не містять усіх необхідних даних, зокрема відомостей про попереднє місце роботи, освіту, мотив і мету злочину, що не дає можливості провести повну криміналістичну характеристику особи підозрюваного.

Бібліографічні посилання:

1. Оржинська І. *Колабораційна діяльність: попередня криміналістична характеристика*. В: The European dimension of modern legal science. Scientific monograph. Riga, Latvia, „Baltija Publishing”, 2022. р. 339-367.
2. Зубченко О.С. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях півдня України: соціологічний аспект*. В: ВІСНИК НТУУ „КПІ”. Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3(55), 2022. с. 15-23.
3. Кулик Л.М. *Поняття та зміст колабораційної діяльності*. В: Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму, матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 р.), Видавничий дім „Гельветика”, Одеса, 2022. с. 72-77.
4. Письменський Є.О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)*. Наук. нарис. Сєвєродонецьк, 2020. 121 с.
5. Василевич В.В., Пашковська М. *Запобігання колабораційній діяльності в Україні*. В: Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів), матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.), Мачулін, Харків,

2022. c. 117-120.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ

ДЕРЕВ'ЯНКО Світлана,

канд. наук, доцент, Національний університет
„Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-2946-1444

Summary: Modern research on emotional intelligence in forensics has explored the role of emotional intelligence (EI) in various aspects of forensic work, such as police investigations, court proceedings, and corrections. Some studies have shown that high EI can improve the accuracy of lie detection and investigative interviewing, as well as the ability to manage one's own emotions and cope with the emotional demands of the job. However, other research has also highlighted the potential limitations and challenges of using EI in forensic contexts, such as the risk of bias and subjectivity. As such, there is ongoing debate and further investigation into the practical implications and ethical considerations of incorporating emotional intelligence into forensic practice.

Keywords: emotional intelligence, high emotional intelligence, forensics, forensic work, managing emotions, criminals.

Емоційний інтелект визначається як здатність до розуміння та управління власними емоціями, а також емоціями інших людей. Це важлива навичка в багатьох сферах життя, включаючи криміналістику.

У сучасній криміналістиці емоційний інтелект є досить важливим, оскільки працівники правоохоронних органів повинні вміти ефективно взаємодіяти з потерпілими, свідками та підозрюваними, що може бути складним завданням. Наявність високого рівня емоційного інтелекту допомагає правоохоронцям встановлювати довіру з потерпілими та свідками, що може допомогти в розслідуванні злочинів. Крім того, емоційний інтелект також допомагає криміналістам розуміти мотивації злочинців та сприяє кращому розумінню міжособистісних взаємодій, які можуть бути ключовими елементами в розслідуванні злочинів.

Мета даної роботи: визначити основні напрями дослідження емоційного інтелекту в галузі криміналістики.

Аналіз вітчизняних джерел з вищезазначеної проблематики показав наявність ґрунтовних досліджень щодо вивчення емоційного інтелекту злочинців, а також здібностей емоційного інтелекту представників професій юридичної галузі [1-4].

У зарубіжній психології також вагомими є дослідження питань ролі емоційного інтелекту в професійній діяльності представників галузі криміналістики; у осіб, які скоїли правопорушення або злочини [6; 7; 10].

Аналіз наукових джерел з зазначеної проблематики показав, що емоційний інтелект має вагомe значення у криміналістиці, оскільки допомагає розуміти та прогнозувати поведінку злочинців, жертв та свідків. Поряд із тим, поодинокі дослідження висвітлюють потенційні обмеження використання здібностей емоційного інтелекту в криміналістиці, зокрема йдеться про ризик упередженості та суб'єктивності. Таким чином, наразі тривають наукові дебати та проводяться подальші дослідження щодо місця емоційного інтелекту у структурі професійно-важливих якостей працівників криміналістичного спрямування.

Узагальнимо дані сучасних досліджень та виокремимо основні напрями дослідження емоцій-

ного інтелекту у галузі криміналістики:

(1) Вивчення взаємозв'язку між емоційним інтелектом та злочинністю: дослідження характеристик емоційного інтелекту (таких як низький рівень емоційної саморегуляції, недостатня соціальна підтримка та відсутність навичок розв'язання конфліктів), які можуть бути пов'язані зі злочинністю.

(2) Розуміння емоційного стану свідків та жертв. Дослідження цього напряму охоплюють наступну проблематику – які саме емоційні стани переживають свідки та жертви злочинів, і як це може вплинути на їхні свідчення та сприйняття подій.

(3) Аналіз емоційної динаміки злочину: як емоційні здібності злочинців впливають на планування ними злочинів, і як їх емоційні реакції можуть вплинути на розслідування.

Окрема увага у роботах сучасних вчених приділяється ролі емоційних здібностей (здатності до розуміння емоцій, здатності до управління емоціями) у професійній діяльності криміналістів, а також можливостям їх тренінгового розвитку.

Роль здатності до розуміння емоцій в роботі криміналістів. За даними зарубіжних дослідників раціональний компонент емоційного інтелекту сприяє нівелюванню кримінального мислення, важливими ознаками якого є уникнення неоднозначності та нехтування просоціальною поведінкою [5]. Також з'ясовано, що рефлексія власних емоцій (як здібність емоційного інтелекту) сприяє задоволеності своєю роботою у представників слідчих органів та позитивно впливає на психологічний мікроклімат [10].

Здатність до розуміння емоцій є затребуваною у роботі криміналістів, оскільки вони повинні розслідувати злочини, що включають людські почуття та емоції. Криміналісти повинні бути здатні оцінювати поведінку та реакції людей на різні ситуації, щоб зрозуміти, що сталося, і знайти докази, які допоможуть встановити реальність подій.

Здатність до розуміння емоцій корисна при взаємодії зі свідками та потерпілими злочинів. Криміналістам емоційний інтелект допомагає співчувати емоційним станам потерпілих, сприяє зміцненню довіри з їх сторони, а також захищає від емоційного вигорання.

Крім того, здатність до розуміння емоцій допомагає криміналістам аналізувати та інтерпретувати докази, такі як заяви свідків, записи відеореєстрів та інші матеріали. Вони можуть використовувати знання про емоції, щоб зрозуміти мотиви поведінки учасників кримінального процесу.

Отже, здатність до розуміння емоцій є важливою складовою роботи криміналістів, яка допомагає їм бути більш ефективними в розслідуванні злочинів. Проте наразі тривають також наукові дебати щодо включення рефлексивних здібностей емоційного інтелекту у структуру професійно-важливих якостей працівників криміналістичного спрямування.

Роль здатності до управління емоціями у професійній діяльності криміналістів. Учені зазначають, що у процесі професійної діяльності представники слідчих органів можуть зіткнутися з потерпілими, або свідками подій, які мають симптоми психічної травми, тому вкрай важливими для фахівців є вміння керувати своїми зовнішніми емоційними реакціями, а також навичка емоційно налаштовуватися на взаємодію з такими особами [8].

Здатність до управління емоціями також є важливою у професійній діяльності криміналістів, оскільки вони працюють з доказами злочинів, які можуть мати серйозний емоційний вплив на їхній стан та робочий процес.

Перш за все, криміналісти використовують здатність до емоційної саморегуляції, щоб зберегти спокій та розсудливість у складних ситуаціях. Вони можуть зіткнутися з насильством, кривдою, трагічними подіями та іншими емоційно небезпечними чинниками, які можуть негативно вплинути на їх працездатність. Здатність до емоційної саморегуляції дозволяє криміналістам зберегти ясний розум та концентрацію у непередбачуваних ситуаціях.

Також здатність до управління емоціями допомагає криміналістам ефективно спілкуватися з

іншими членами команди, а не тільки зі свідками та жертвами злочинів. Це важливо для забезпечення правильного збору та аналізу доказів, які можуть вирішально впливати на розслідування та судові процеси.

Тренінги емоційних здібностей. У ряді робіт показано необхідність розвитку здібностей емоційного інтелекту малолітніх правопорушників [2; 6], жінок-злочинниць [4].

Наразі відзначається, що для представників правоохоронних та слідчих органів також можуть бути продуктивними тренінги емоційного інтелекту, які сприяють вдосконаленню навичок управління емоціями, емоційної взаємодії [7; 9].

Цільове спрямування тренінгів емоційного інтелекту для фахівців у галузі криміналістики:

(1) Емоційна саморегуляція під час роботи з жертвами злочинів. Криміналісти можуть зіштовхнутися з емоційно напруженими ситуаціями під час роботи з жертвами злочинів. Тренінг зорієнтований допомогти їм розвинути навички емоційної саморегуляції, такі як збереження спокою та задіяння толерантності в емоційно навантажених ситуаціях.

(2) Розвиток навичок міжособистісної взаємодії. Завдяки тренінгу криміналісти можуть однаково успішно взаємодіяти як зі своїми колегами, так і з жертвами злочинів, або з підозрюваними в злочинах. Тренінг допомагає розвивати такі навички ефективної міжособистісної взаємодії, як активне слухання, емоційна підтримка інших та використання невербальної комунікації.

(3) Розвиток стресостійкості. Частіше робота криміналістів є напруженою та стресогенною. Тому тренінг сприяє засвоєнню навичок швидкого самовідновлення після кризових подій, а також використанню навичок самопіклування.

(4) Розвиток емпатії. Криміналісти у своїй професійній діяльності часто стикаються зі складними етичними ситуаціями, які вимагають від них здатності розуміти емоції інших людей. У даному випадку тренінг допомагає розвиває емпатійні здібності та допомагає більш точно спрогнозувати поведінку інших людей.

Отже, сучасні дослідження емоційного інтелекту в криміналістиці розкривають роль емоційного інтелекту у різних аспектах криміналістичної діяльності, таких як поліцейські розслідування, судові експертизи та ін. Результати досліджень засвідчують, що високий рівень емоційного інтелекту підвищує точність розслідувань, а також сприяє емоційній саморегуляції та знижує вірогідність емоційного вигорання. Поряд із тим, деякі дослідження висвітлюють потенційні обмеження використання здібностей емоційного інтелекту в криміналістичному контексті, такі як ризик упередженості та суб'єктивності. Таким чином, тривають дебати та подальші дослідження щодо включення емоційного інтелекту у структуру професійно-важливих якостей працівників криміналістичного спрямування.

Основними напрямками дослідження емоційного інтелекту у криміналістиці є вивчення взаємозв'язку між емоційним інтелектом та злочинністю; аналіз емоційного стану свідків та жертв; моніторинг емоційної динаміки злочину.

Подальші дослідження ролі емоційного інтелекту в криміналістиці можуть мати декілька варіантів: перспективи використання емоційного інтелекту для кримінального профілювання (створення профілів злочинців, що базуються на їх емоційних характеристиках); уточнення негативних аспектів застосування здібностей емоційного інтелекту в криміналістичній діяльності.

Бібліографічні посилання:

1. Бабенко О.О. *Емоційний інтелект у складі ресурсності представників професій юридичних видів*. В: Право і. Безпека, №3, 2017. с. 121-125.
2. Греса Н.В., Шиліна А.А. *Особливості емоційного та соціального інтелекту як чинника ресоціалізації неповнолітніх злочинців*. В: Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України, матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19 листоп.

- 2010 p.), ХНУВС, Харків, 2010. с. 22-26.
3. *Питання боротьби зі злочинністю*. В: зб. наук. пр. НАПрН України, Науково-дослідний ін-т вивчення проблем злочинності, Вип. 41, Право, Харків, 2021. 216 с.
 4. Топоркова І.В. *Особливості взаємозв'язків структурно-функціональних складових брехливості зі складовими емоційного інтелекту у жінок-злочинниць*. В: Теорія і практика сучасної психології, №4, 2018. с. 117-122.
 5. Escrig-Espuig J.M., Marti-Vilar M., Gonzalez-Sala F. *Criminal Thinking: Exploring its Relationship with Prosocial Behavior, Emotional Intelligence, and Cultural Dimensions*. In: Anuario de Psicología Juridica, vol. 33, 2023. p. 9-15.
 6. Franco O'Byrne D, Ibanez A., Baez S. *Neuroanatomy of Complex Social Emotion Dysregulation in Adolescent Offenders*. In: Cognitive, affective & Behavioral Neuroscience, vol. 21, 2021. p. 1083-1100.
 7. Niles J.K., Dukes A.T., Jensen. S.K. *Experiences of Law Enforcement Officers in an Emotional and Belief Intelligence Leadership Training: A Consensual Qualitative Report*. In: Journal of Criminal Justice Education. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10511253.2022.2131857?journalCode=rcje20>.
 8. Risan P., Milne R., Binder P.E. *Trauma Narratives: Recommendations for Investigative Interviewing*. In: Psychiatry Psychology and Law, vol. 27, 2020. p. 678-694.
 9. Rosales C.M., Gomez D.M., Vargas A. *The Emotional Intelligence of Judges as a Fundamental Component for the Administration of Justice*. In: Mexican Law Review, vol. 15, 2022. p. 115-132.
 10. Sembiring N., Nimran U., Utami H.N. *The Effects of Emotional Intelligence and Organizational Justice on Job Satisfaction, Caring Climate, and Criminal Investigation Officers' Performance*. In: International Journal of Organizational Analysis, vol. 28, 2020. p. 1113-11130.

БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОВЕЛА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ЗАПОБІГАННІ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

ОРЛОВСЬКА Наталя,

др. наук, професор, Одеський національний
морський університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4400-560X

ДЕРМЕНЖИ Мілісента,

здобувачка, Одеський національний
морський університет, Україна,

Summary: With the full-scale invasion beginning, combat immunity was introduced into Ukrainian legislation. It is reflected in the criminal law as a circumstance that excludes the criminal unlawfulness of an act. This is directly related to the prevention of military persons' crimes, as it allows a military person to act with reasonable risk in the combat missions and doesn't create artificial grounds for criminal liability.

Key words: combat immunity; military persons' crime; crime prevention; criminal law.

Військова злочинність украї негативно впливає не лише на стан військової дисципліни та боєздатність збройних формувань, але і на державу в цілому, будучи одним з індикаторів, за яким суспільство оцінює стан зовнішньої безпеки. Вона природно сприяє падінню авторитету державної влади і поширенню у суспільстві панічних настроїв [1, с. 133], виступає суттєвим фактором в інформаційному полі, що є особливо важливим в умовах гібридної війни. Тому ефективні зусилля із запобігання цьому виду злочинності є вкрай актуальними в умовах воєнного стану.

Інтенсивна службово-бойова діяльність, участь підрозділів в активних бойових діях підвищують вірогідність вчинення військових кримінальних правопорушень [2, с. 515], Зокрема, це чітко прослідковується в офіційних зведеннях: якщо до початку гібридної агресії РФ (наприклад, у 2013 р.) кількість таких правопорушень становила 369, то у 2014 р. вже 4153. Із переходом до стадії позиційного протистояння кількість цих діянь почала знижуватися: у 2018 р. – 3694, у 2019 р. – 3616, у 2021 р. – 3037. А з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну з лютого по грудень 2022 року було зареєстровано 13473 військових кримінальних правопорушень [3]. Однак питання не лише у зростанні рівня військової кримінальності, а й у зміні її структури: якщо у невоєнні часи та за відсутності безпосередніх боєзіткнень переважають дезертирство, самовільне залишення місця служби [1, с. 133], то під час „гарячої фази” війни зростає питома вага діянь, пов'язаних з невиконанням наказів, непокорю, знищенням або пошкодженням військового майна, порушенням правил поведіння зі зброєю та технікою (як умисних, так і необережних) тощо.

При цьому саме під час відбиття агресії виявляються протиріччя між необхідністю швидко приймати військові рішення, результати яких призводять/ можуть призвести до заподіяння значної/ великої/ особливо великої шкоди, у тому числі життю та здоров'ю особи (як військовослужбовців, так і цивільних осіб), та формальними підставами для притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності. Виходячи з цього, держава, яка обороняється, має запроваджувати певною мірою амбівалентні заходи:

– з одного боку, для підтримання військової дисципліни та забезпечення керованості особовим складом у бойовій обстановці є необхідним посилення примусового впливу, встановлення

більш суворих заходів відповідальності. Наприклад, на це спрямовані приписи Закону України „Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” [4];

– з іншого боку, кожному військовослужбовцю в умовах сучасної мобільної високотехнологічної війни має бути гарантована певна свобода дій для рішення бойових задач, що включає й гарантії непритягнення до юридичної відповідальності за заподіяння співрозмірної шкоди. З цієї метою, між іншим, було запроваджено інститут бойового імунітету (Закон України „Про оборону України” [5]).

Сутність бойового імунітету полягає у звільненні військовослужбовців (ширше – всіх комбатантів, які встали на захист України) від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та ін.-шої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння). З цього випливає кілька принципових аспектів:

1. Бойовий імунітет – це не просто право стріляти в бою. Він є міждисциплінарним інститутом, регламентованим нормами різних галузей права. Зокрема, імунітет передбачає звільнення комбатанта від кримінальної, адміністративної і цивільної відповідальності у певних умовах.

2. При бойовому імунітеті застосовується звільнення від відповідальності за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, тобто за ті діяння, які формально є правопорушеннями. При цьому така шкода може бути заподіяна у разі вибачальної помилки – невірної рішення у бойовій обстановці, наслідків якого з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні дій (завдань). Однак, між іншим, бойовий імунітет розповсюджується й на тих комбатантів, які умисно заподіюють майнову шкоду фізичним та юридичним особам (наприклад, знищення або пошкодження майна), якщо іншим шляхом було неможливо виконати бойову задачу, тобто військовослужбовець, заподіюючи шкоду, виправдано ризикує.

3. Цілеспрямованість дій, щодо яких виникає питання про бойовий імунітет, полягає у захисті національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України в умовах відсічі збройної агресії або ліквідації/нейтралізації збройного конфлікту чи виконання інших завдань з оборони України. Звернемо увагу, що унормовується ведення виключно оборонних дій. У цьому плані розуміння бойового імунітету корелює з встановленням кримінальної відповідальності за розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України).

4. Заподіяння шкоди при бойовому імунітеті обмежено часом та характером дій. Так, під такий імунітет підпадатимуть лише дії, вчинені під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України. Щодо характеру дій, то виключається застосування бойового імунітету у разі порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, заборонених міжнародним правом. У цьому контексті українське законодавство відповідає положенням міжнародного права, у тому числі, його гуманітарної складової.

Таким чином, запровадження бойового імунітету є фактором, що суттєво впливає на рівень та структуру військової деліктності, адже цей імунітет виводить з-під примусового впливу діяння, що формально містять склади правопорушень, однак через їх суспільну корисність підстави юридичної відповідальності відсутні.

Кримінальні правопорушення є найбільш суспільно небезпечним видом деліктності. За великим рахунком, правоохоронна система та суспільство в цілому мають справу саме з військовою злочинністю (кримінальною деліктністю). І справа не лише у характері заподіяної шкоди, а й в масштабах суспільно небезпечних наслідків (як безпосередніх, так і віддалених). Крім того, на проти-

дію військовим кримінальним правопорушенням витрачаються суттєві ресурси, тим більше з огляду на реальні процесуальні складнощі розслідування події і доведення вини певного військового.

Однак правовий інструмент запобігання військовій кримінальній деліктності – це не законодавство в оборонній сфері, а кримінальний кодекс. І на підставі норм про бойовий імунітет в Законі України „Про оборону України” неможливо вирішити питання про кримінальну відповідальність військовослужбовців. З цього випливає принципова важливість належного кримінально-правового забезпечення бойового імунітету.

З огляду на це, у березні 2022 р. до КК України було внесено доповнення щодо обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, і запроваджено ст. 43-1 „Правомірність виконання обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України” [6]. Фактично, вказана стаття втілює сутність бойового імунітету в рамках кримінально-правового поля, хоча самого терміну „бойовий імунітет” КК України не містить. Вбачається, що цю новелу можна охарактеризувати через сукупність підстави та ознак: а) підставою виникнення обставини, що розглядається, є необхідність відсічі та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни; б) до ознак можна віднести наступні:

- суб’єкт заподіяння шкоди – будь-яка особа, яка стала на захист Вітчизни, а не лише військовослужбовець Сил оборони України;

- особа, якій спричинено шкоду – представник держави-агресора, особа, яка чи майно якої знаходиться на території, де проводяться бойові дії чи здійснюється вирішення воєнних задач;

- характер діяння – відсутність в діях суб’єкта ознак катування та кримінально каранних порушень міжнародного, у тому числі, міжнародного гуманітарного права;

- знаряддя/ засоби заподіяння шкоди – зброя, бойові припаси або вибухові речовини, з чого випливає, що шкода переважно заподіюється загально-небезпечним способом;

- межі заподіяння шкоди – шкода має відповідати небезпечності агресії або обставинці відсічі та стримування, бути доцільною для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації, а діяння не має створювати загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Очевидно, що положення ст. 43-1 КК суттєво відрізняються від розуміння бойового імунітету в Законі України „Про оборону України”:

1. Оборонне законодавство передбачає значно ширші, порівняно з КК України, підстави наявності бойового імунітету, адже йдеться не лише про відсіч збройної агресії проти України, а й виконання інших завдань з оборони України.

2. В оборонному законодавстві йдеться про звільнення від відповідальності, у тому числі, й кримінальної. Але слід виходити з того, що всі кримінально-правові наслідки діяння визначаються виключно КК України, зокрема, всі підстави звільнення від кримінальної відповідальності регламентовано саме кримінальним законодавством (ст. 44 КК). У цей же час, питання, дотичні до бойового імунітету, викладені не у Розділі IX „Звільнення від кримінальної відповідальності”, а у Розділі VIII „Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння”. Відповідно, йдеться не про звільнення від кримінальної відповідальності, а про її виключення через відсутність факту кримінального правопорушення. Це рішення є більш сприятливим для військовослужбовця. Більше того, воно впливає на офіційну кримінальну статистику, адже при звільненні від кримінальної відповідальності наявне кримінальне правопорушення, а у випадку обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, таке правопорушення юридично відсутнє.

3. На відміну від оборонного законодавства КК України містить особливе зауваження щодо характеру дій, включаючи катування у перелік недопустимої поведінки. Поряд із цим ст. 43-1 КК значно детальніше визначає межі допустимості заподіяної шкоди. Вбачається, це є цілком обґрунтованим, адже на практиці саме це питання є основним для висновку щодо правомірності дій з ви-

конання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Таким чином, кримінальне законодавство містить більш детальні та конкретні приписи, на підставі яких вирішуватиметься питання про наявність/ відсутність обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, передбачену ст. 43-1 КК.

Викладене, на наш погляд, дає підстави підкреслити, що бойовий імунітет та його відображення у ст. 43-1 КК мають безпосереднє відношення до запобіжної діяльності. Як традиційно зазначалося в літературі, протидія військовій кримінальності й у мирні часи має свої особливості, оскільки особа військовослужбовця-правопорушника суттєво відрізняється від особи звичайного злочинця, а механізм злочинної поведінки особи військовослужбовця є специфічним [7, с. 143]. У даному контексті кримінально-правові приписи, що стосуються бойового імунітету, стають вагомим фактором у запобіганні військовій кримінальній деліктності в умовах воєнного часу. При цьому не йдеться про штучну зміну її стану шляхом маніпуляцій зі статистичними даними. Запровадження бойового імунітету та відповідної обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, відіграють вагомую роль у дозволі військовослужбовцеві діяти з розумним ризиком при виконанні бойових завдань. Це впливає на ситуацію на фронті, адже у військових „розв'язуються руки” для неординарних рішень. Крім того, суспільство сприймає бойовий імунітет як прояв справедливості у законодавстві та його застосуванні.

Бібліографічні посилання:

1. Казначеева Д.В. *Військова злочинність: аналіз та прогнозування*. В: Вісник Кримінологічної асоціації України, №2(19), 2018. с.132-140.
2. Орловська Н.А., Степанова Ю.П. *Самовільне залишення військової частини або місця несення служби: кримінально-правові ознаки і проблеми кваліфікації*. В: Юридичний науковий електронний журнал, №5, 2022. с. 515. http://www.lsej.org.ua/5_2022/122.pdf.
3. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. Офіс Генерального прокурора. <http://surl.li/bnzkm>.
4. *Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці*. Закон України від 13 грудня 2022 року №2839-IX. Законодавство України. <http://surl.li/fajyx>.
5. *Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року №1932-XII*. Законодавство України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
6. *Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану*. Закон України від 15 березня 2022 року №2124-IX. Законодавство України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>.
7. Пузиревський Є.Б. *Запобігання військовим злочинам: монографія*. За заг. ред. д-ра юрид. наук О.М. Литвинова, Ніка Нова, Харків, 2011. 176 с.

ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

КАПУСТИНА Надія,

канд. наук, доцент, Національний університет
„Одеська юридична академія”, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-24215335

Summary: The article is devoted to the study of procedural responsibility as a special form of state coercion. It was found that procedural responsibility is one of the types of state coercion. Procedural responsibility includes: ensuring the normal activity of subjects within the framework of the judicial process; protection of the legal order established by law; guarantees of performance of functions of procedural activity; preventing encroachments on procedural law and order and legality.

Key words: state coercion, responsibility, legal responsibility, procedural activity, procedural responsibility.

Світ сучасності гранично суперечливий і за низкою позицій антагоністичний, він до певної міри організований як ціле – організований хоча б у тому сенсі, що зазнає загальних потрясінь і переживає загальні небезпеки екологічних, антропологічних і гуманітарних катастроф, і різного змісту конфлікти. Конфлікт є причиною, умовою та одночасно наслідком соціальних змін на всіх рівнях соціальної реальності. Соціальні конфлікти – це невід’ємна частина життя суспільства та держави. Найбільш великими суб’єктами соціального конфлікту є держави. Запорука успішного вирішення у суспільстві економічних, політичних, соціальних та правових конфліктів – ефективне правосуддя. І тут величезну роль відіграє процесуальна відповідальність, яка є одним із важливих способів забезпечення процесуальної законності, що особливо актуально в умовах інтенсивної зміни існуючого світопорядку. Завдання держави – забезпечити ефективність чинного механізму процесуального захисту інтересів особистості та суспільства, яке безпосередньо пов’язано з державним примусом та юридичною відповідальністю. Юридична відповідальність – одне з проявів зв’язку і взаємозалежності особи і суспільства. З одного боку, суспільство покладає на індивіда обов’язок здійснювати соціально корисні вчинки, а з іншого – воно сприяє суб’єкту у здійсненні ним своїх прав і обов’язків і несе за це відповідальність. Виникнення юридичної відповідальності було обумовлено тим, що система соціальної відповідальності первісного суспільства виявилася непридатною для класового суспільства. Говорячи про юридичну відповідальність, слід визначити, що це – особливий, владний різновид соціальної відповідальності, пов’язаний з дією юридичних норм, за якими, як відомо, стоїть держава. Створювані держава і право потребували такого інституту, який би зміг стати засобом застосування державної сили примусу до порушників соціальних норм. Слід зазначити, що будь-яка соціальна відповідальність, в тому числі і правова, може наступити лише при наявності двох умов: свободи волі індивіда і можливості вибору варіанту поведінки. Перша умова означає, що відповідальність може нести тільки дієздатна особа, тобто особа, яка усвідомлює значення своїх дій, здатна керувати ними. Друга умова передбачає, що суб’єкт не може і не повинен нести відповідальність за єдино можливу в даній конкретній ситуації дію, так як людина не могла вчинити інакше, у неї не було іншого вибору. За це її не можна ні засуджувати, ні карати. З розвитком держави і права виникають різні різновиди юридичної відповідальності, з яких слід зазначити: кримінально-правову, цивільно-правову, процесуальну відповідальність [5, с. 217-218]. Державний примус являє собою соціально-правовий феномен, який характеризується складністю та

багатоаспектністю, різноманітністю форм прояву та здатністю впливати на найширше коло питань у державному та суспільному житті. Держава є монополістом примусового впливу що дає можливість забезпечити стабільність суспільного устрою. Державний примус є обов'язковим до виконання всіма членами суспільства і є одним з найбільш дієвих засобів, що забезпечують реалізацію державою своїх функцій, завдань та цілей. Т.Гоббс обґрунтовував застосування сили державою як соціальну необхідність. За Гоббсом, держава має бути абсолютним монополістом застосування сили при цьому держава повинна рятувати одних людей від свавілля інших і забезпечувати всім володіння плодами своєї праці. Обмежуючи свої права, люди користуються ними безпечно; поза державою вбивати і грабувати можуть усі, а в державі лише одна людина; поза державою люди захищаються самотужки, а державі – за допомогою сил всіх. Відкидаючи будь-які замах на монополію абсолютної влади її суверена, він вважає її знаряддям досягнення блага народу. А це благо він визначає як мир та безпеку. Під безпекою Гоббс розумів не тільки безпеку голого існування, але також забезпечення кожної людині всіх благ життя, набутих нею законним шляхом, безпечним і нешкідливим для держави [1, с. 298]. Держава, встановлюючи закони, за якими має функціонувати суспільство, передбачила умови для гідного життя людини, а також встановила сукупність обмежень для тих, хто їх не дотримується, тим самим порушуючи баланс у державно-правовій сфері. Той, хто дотримується вимог закону, будує свою поведінку відповідно до правових приписів, має можливість користуватися всіма благами, які держава передбачила для законослухняних громадян. І навпаки, правопорушник втрачає певні права і свободи, якими він володів до того, окрім правових обмежень, стикається з осудом суспільства. Державний примус – єдиний, який може застосовуватися від імені всього суспільства до будь-яких осіб, що перебувають на території держави, а також включає заходи, які не можуть використовувати інші соціальні суб'єкти [4, с.93]. Держава має виключне право на застосування примусу на своїй території. Таке право їй делегувала сама людина, отримавши навзаєм беззаперечні гарантії щодо дотримання своїх прав і свобод. Ніхто не може самостійно карати правопорушників, окрім держави (через діяльність компетентних органів і уповноважених осіб). Особа, яка порушила норми права і вина якої доведена у визначеному законом порядку, має підкоритися законним вимогам держави. Тим самим вона визнає авторитет держави, а держава демонструє суспільству наявність дієвих засобів та механізмів для утримання балансу і стабільності [3, с. 22]. Державний примус має бути всіляко регламентовано. Це стосується змістовної характеристики заходів державного примусу. Важливим є законодавче визначення тих поневірян, які повинні зазнати суб'єкти суспільних відносин у разі застосування щодо їх даних заходів. З цього випливає, що державне примус формується як комплексний інститут права, під яким розуміються взаємопов'язані групи правових норм усередині окремих галузей права, що регулюють однорідні сторони суспільних відносин. Норми різних галузей права регламентують окремі види примусу, які відрізняються між собою каральним потенціалом, суб'єктами застосування, порядком реалізації, підставами та цільовим призначенням. Важливим є нормативно-правова регламентація заходів державного примусу, оскільки примусово вплив із боку держави набуває правову властивість лише за чітко означених нормативних межах його застосування. Важливим є і юридичне закріплення процедури державно-правового впливу, окремих примусових заходів, і навіть відповідних процесуальних форм. Державний примус в залежності від порядку застосування поділяється на судовий та позасудовий. У відповідності до способу охорони правопорядку, функціонального призначення розрізняють попередження, припинення, поновлення та покарання (стягнення, відповідальність). Процесуальна відповідальність один із різновидів державного примусу. Процесуальна відповідальність – узагальнююче поняття, що включає кримінально-процесуальну, арбітражно-процесуальну, адміністративно-процесуальну, конституційну та цивільну процесуальну відповідальність. Мета процесуальної відповідальності формується при встановленні норм процесуальної юридичної відповідальності, їх реалізації та застосування су-

б'єктами процесуальної діяльності. Суб'єктом постановки таких цілей є законодавець, який виступає від імені держави та суспільства, а також конкретний суб'єкт юридичного процесу. Процесуальна відповідальність – пов'язана з здійсненням процесуальної діяльності, і займає самостійне місце у системі заходів процесуального примусу. Здійснення процесуальної діяльності пов'язано з реалізацією державними органами (посадовими особами) та учасниками процесуальних дій своїх прав та обов'язків. Так, у судовому процесі заходи процесуального примусу можуть застосовуватись як до сторін, так і до інших учасників судового процесу та їх представників, у тому числі до перекладачів, судових експертів, спеціалістів та інших осіб у випадку порушення ними процесуального законодавства. Застосування заходів процесуального примусу не є кінцевою метою судового процесу. Воно є засобом для спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та для запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства. Застосування інституту заходів процесуального примусу під час судового розгляду сприяє дотриманню сторонами та учасниками процесу своїх процесуальних обов'язків, недопущенню маніпулювання судовою системою та створює умови для більш швидкого і результативного розгляду справ[2, с. 164]. Правовий примус охоплює заходи юридичної відповідальності та заходи захисту (відновлення) правопорядку. Юридична відповідальність полягає у застосуванні заходів правового примусу до правопорушників з метою покарання особи, яка вчинила правопорушення. Заходи захисту (відновлення) правопорядку – не різновид правового примусу, що застосовується для поновлення нормального стану правовідносин через спонукання суб'єктів права до виконання певних обов'язків. Від заходів процесуального захисту та забезпечення процесуальна відповідальність (вид юридичної відповідальності) відрізняють: наявність каральної функції, тоді як у заходах захисту вона відсутня; основа застосування - процесуальне правопорушення, тоді як заходи захисту та забезпечення застосовуються як у зв'язку з правопорушенням, так і незалежно від нього; в актах застосування заходів захисту та забезпечення відсутнє засудження; заходи процесуальної відповідальності закріплюються у санкціях процесуальних норм, а заходи захисту та забезпечення, як у диспозиціях, і у санкціях. Процесуальній відповідальності притаманно: забезпечення нормальної діяльності суб'єктів у рамках юридичного процесу; охорона встановленого законом порядку здійснення судочинства; гарантії реалізації функцій процесуальної діяльності (законність, рівність учасників юридичного процесу, змагальність та ін.); захист інтересів учасників процесуальних відносин; попередження посягань на процесуальний правопорядок та законність. Забезпечити процесуальну дисципліну можливо завдяки примусу за допомогою санкцій, а також застосуванню превентивних та забезпечувальних заходів, які також мають дисциплінуючий вплив.

Таким чином, процесуальна відповідальність – це особлива форма державного примусу, яка виражається у реалізації законодавчо закріплених санкцій правових норм до суб'єктів процесуальних відносин у разі невиконання або неналежного виконання ними своїх процесуальних обов'язків, повноважень, а також за зловживання ними процесуальними правами (повноваженнями).

Бібліографічні посилання:

1. *Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера*. Пер. з нім., под. ред. проф. Є. Причепія, Тандем, Київ, 2002. 584 с.
2. Корунчак Л.А. *Заходи процесуального примусу в цивільному та господарському судочинстві, правова природа*. В: Часопис Київського університету права, №3, 2020. с. 162-165.
3. Сировацький В.І. *Світоглядні концепти державного примусу як здійснення правовиховного впливу на людину*. В: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. „Юриспруденція”, №41, 2019. с. 21-24.
4. Трещова О. *Теоретико-правові засади державного примусу. Державне будівництво та міс-*

цее самоврядування. Вип. 19, 2010. с. 92-98.

5. *Філософські аспекти дослідження каузальності в соціально-гуманітарній сфері, монографія.* О.М. Єременко, О.В. Соловйов, І.С. Піляєв та ін.; за ред. О.М. Єременка, Видавничий дім „Гельветика”, Одеса, 2021. 406 с.

ВІЙНА І ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ТОЧКИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОТИКУ*

КОЛОДЯЖНИЙ Максим,

канд. наук, Науково-дослідний інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
ORCID ID: 0000-0003-2149-9165

Summary: The theses of the scientific report consider the war as a determinant of crime in Ukraine. The negative impact of the war on Ukrainian society is analyzed. Criminal manifestations of a property, official and other nature, determined by the war and its consequences, are cited. Special attention is paid to traffic safety offenses committed during military operations. Specified normative legal acts adopted as a result of the spread of certain criminal offenses during the legal regime of martial law in Ukraine.

Key words: war, crime, criminal offenses, determination, road safety.

На державу, суспільство, його окремі інститути та членів впливає низка різних за характером чинників: соціальних, правових, економічних, політичних, інформаційних, технічних, морально-етичних, соціально-психологічних і навіть природних та кліматичних. Такий стан справ є результатом постійного розвитку сучасного глобалізованого світу. Його різні складові уявляють собою частини єдиної соціальної світової системи, що перебувають у перманентному русі, взаємодії та взаємозалежності.

Анонсоване положення цілком стосується й такого негативного явища соціальної дійсності, як злочинність. На поширення та відтворення окремих проявів останньої впливає чимало різних за спрямованістю детермінантів (причин, умов, криміногенних чинників). На теперішній час кримінологічна наука й фахівці (учені-кримінологи), задіяні у цій галузі знання, намагаються знаходити нестандартні, оригінальні, певним чином асиметричні й водночас більш ефективні відповіді на чимало загроз і ризиків для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина (на життя, здоров'я, майно, безпеку, недоторканність тощо).

Умовно всі детермінанти злочинності можна поділити, окрім іншого, на дві великі групи: ті, що поширені у суспільстві у мирний час, й ті, що сформувалися та пов'язуються з воєнним періодом. Представлена класифікація яскраво проявляється в Україні, громадяни якої, об'єднавшись, вимушені у нелегкому військовому, ідеологічному й у певному розумінні екзистенційному протистоянні захищати суверенітет, територіальну цілісність й конституційний лад держави. Тобто можна з упевненістю констатувати, що 24 лютого 2022 р. в Україні до системи детермінації злочинності об'єктивно включено нову потужну детермінанту у виді війни. Ця форс-мажорна обставина доповнила іншу – пандемію COVID-19, а також розчинилась у множині криміногенних чинників, які протягом тривалого часу негативно позначались на рівні, структурі, динаміці, характері, соціальних наслідках та інших кількісно-якісних показниках злочинності.

Війна в Україні стала причиною поширення явища мародерства (у широкому кримінологічно-

* *Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження „Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні” відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0120U10561).

му трактуванні). Окремі громадяни наважились скористатись фактором війни, який посилив уразливість окремих категорій населення й зменшив ступінь охорони майна фізичних на юридичних осіб. Мільйони українців, особливо які мешкали у прифронтових регіонах України, були вимушені покинути свої помешкання й отримали статус біженців у країнах-членах ЄС або внутрішньо переміщених осіб. У таких умовах почастишали, особливо у перші місяці російсько-української війни, факти таємного і навіть відкритого заволодіння чужим майном (телевізорами, побутовою технікою, продуктами харчування, алкогольними напоями та ін.).

Своєрідна хвиля крадіжок та грабежів, учинених у період правового режиму воєнного стану, змусила окремих свідомих українців застосовувати до правопорушників діяння з ознаками самовправства (прив'язування злодіїв до електричних опор, іноді з оголенням нижньої частини тіла у холодну весняну пору року, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, примушування під загрозою побиття до публічного надання вибачень й компенсації заподіяної матеріальної і моральної шкоди потерпілим, затримання правопорушника з подальшою передачею його працівникам органів та підрозділів Національної поліції та військовослужбовцям Збройних сил України).

Для посилення захисту права власності пересічних громадян було здійснено низку змін у нормах КК України, які передбачають відповідальність за учинення окремих майнових кримінальних правопорушень. Йдеться про статті 185-187, 189, 191 КК України, які доповнено особливо кваліфікованими ознаками у виді їх учинення в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тобто маємо трансформацію кримінально-правової охорони суспільних відносин власності, зумовленої військовими діями та іншими подіями, що впливають із них.

Насправді війна істотним чином вплинула на зміну структуру злочинності в Україні, появу низки резонансних злочинів, результати розслідування яких турбує усе суспільство. Зокрема, почастишали випадки надання неправомірної вигоди службовим особам Державної прикордонної служби України для незаконного перетину державного кордону. Деякі українці готові надати неправомірну вигоду розміром до 15 тис. дол. США для того, щоб покинути країну, зменшити ризики для власного життя і здоров'я від ворожих снарядів та ракет й не бути призваним до лав Збройних Сил. Аналогічно можна говорити щодо збільшення корупційних діянь, учинених працівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (військоматів), а також членами військово-лікарських комісій. Деякі з них сприяють ухиленню військовозобов'язаними від проходження військової служби під час мобілізації.

У період війни Україна та Український народ стали об'єктом надання гуманітарної допомоги з боку ООН та її окремих установ, урядів багатьох країн, благодійних організацій, меценатів тощо. Однак, на жаль, надання та розподілення такої допомоги здійснюється не завжди на прозорих, зрозумілих, соціально відповідальних й транспарентних засадах. Є непоодинокими факти продажу продуктів харчування іноземного та вітчизняного виробництва, які входили до продуктових гуманітарних наборів, у торгових мережах країни. Такі прецеденти стали підставою для відкриття десятків кримінальних проваджень.

Апогеєм корупції в умовах війни („бенкету під час чуми”) став факт закупівлі службовими особами Міністерства оборони України продуктів харчування для особового складу Збройних Сил України за значно завищеними цінами. Вони є набагато більшими за вартість відповідних продуктів у роздрібних торгових мережах [1]. Хоча керівництво військового відомства спростовує цю інформацію, називаючи її фейком й спробою підірвати довіру суспільства до Міністерства оборони України.

Будь-яка війна супроводжується, окрім бойових утрат та загибелі цивільного населення, знищення та пошкодження об'єктів енергетичної та іншої інфраструктури, ще й випадками, про які не прийнято широко поширювати інформацію, особливо під час активної фази військових дій. Йдеться про кримінально-й адміністративно карані протиправні діяння, учинені військовослужбовцями, у

тому числі у виді: самовільного залишення військової частини, невиконання наказу військового начальника, розпивання алкогольних напоїв та вживання наркотичних речовин під час несення військової служби тощо. Такі факти набули розповсюдження у лавах Збройних Сил. Доказом цьому є ініціація з боку Головнокомандувача Збройних Сил посилення відповідальності за прояви легкомудрості окремих військовослужбовців та низький рівень їх дисципліни. З метою недопущення низки деструктивних проявів у поведінці військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів було прийнято Закон України „Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” [2]. Такі законодавчі новели у період війни мають покращити рівень дисципліни серед військовослужбовців української армії.

Окремої уваги заслуговує розгляд питання впливу війни та її наслідків на правопорушувність у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Воно не лише не втратило своєї актуальності на теперішній час, а й, навпаки, заслуговує на вивчення окремих аспектів цієї проблеми під іншим кутом зору з огляду на військові дії. Адже мільйони українців були вимушені покидати територію свого проживання на автомобілях в умовах недостатності пального на автозаправних станціях. Тисячі автомобілів були знищені та/ або пошкоджені через ворожі обстріли, у тому числі залишаючись на проїжджих частинах доріг, створюючи додаткові ризики для безпеки дорожнього руху. Світлофори та камери автоматичної фіксації порушень дорожнього руху у перші місяці війни у багатьох населених пунктах України були із зрозумілих причин відключені. Ця обставина також не сприяла безпеці на дорогах. Під час війни активним учасником дорожнього руху стала військова техніка, що переміщується нерідко разом із цивільним транспортом. Зрозуміло, що це створює додаткові складнощі для водіїв як військової техніки, так й, особливо, цивільних транспортних засобів. У перший період бойових дій була фактично паралізована діяльність органів та підрозділів патрульної поліції. Це негативно позначилось на профілактиці безпеки дорожнього руху та притягненні винних учасників дорожнього руху до юридичної відповідальності за порушення вимог транспортної безпеки [3, с. 209-211].

Війна, як потужна кримінологічна детермінанта, впливає на формування правового поля й в інших сферах: соціальній, гуманітарній та ін. Так, Кабінетом Міністрів України було прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів щодо спрощення увезення на митну територію України товарів та іншого обладнання, необхідного для задоволення відповідних потреб окремих військових підрозділів, які перебувають на лінії зіткнення з ворогом. Десятки волонтерських організацій та окремі волонтери, перебуваючи у військовому та соціальному тилу, допомагають (фінансово, логістично, організаційно, інформаційно) у придбанні бронезилових, військової форми, касок, іншої військової амуніції, квадрокоптерів, приладів нічного бачення, генераторів і навіть закуповують озброєння на запит Міністерства оборони та Головного управління розвідки.

Учені України також перебувають у науковому тилу держави, посилюючи соціально-корисну складову наукової та науково-педагогічної діяльності. Зокрема, фахівці Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України беруть, окрім іншого, активну участь у: зборі коштів для придбання автомобілів та інших товарів для конкретних підрозділів Збройних Сил; розробленні пам'яток для різних категорій населення щодо зменшення їх віктимності у період війни та вироблення безпечної поведінки у різних ситуаціях військового часу [4]; наданні науково-правових висновків на проекти нормативно-правових актів, які стосуються перехідного правосуддя в Україні й притягнення РФ до відповідальності за військові злочини та злочини агресії; читанні просвітницьких лекцій для учнів навчальних закладів щодо убезпечення їх життя, здоров'я і майна від ризиків, пов'язаних із війною; організації та проведенні науково-практичних заходів, спрямованих на розроблення соціальної, у тому числі кримінологічної, стратегії по-

долання наслідків війни та підвищення ефективності запобігання злочинності у період правового режиму воєнного стану; та ін.

Таким чином, війна являє собою потужну (з кримінологічної точки зору) детермінанту злочинності. Вона вимагає трансформації усієї соціальної системи та підлаштування її під потреби суспільства для гідної відсічі зовнішньої військової агресії. Разом із тим війна і злочинність має взаємодетермінуючий вплив. Адже не лише війна негативно впливає на соціум, а й злочинність у цілому та загалом здатна у специфічний спосіб коригувати соціальні процеси та поведінку членів соціуму. Звідси тільки в єдності суспільства, розумінні ним нагальних соціальних викликів сьогодення та здатності приймати нестандартні рішення у форс-мажорних (воєнних) обставинах соціальної дійсності можливо не лише перемогти у цій війні, а й зменшити обсяг її негативних наслідків.

Бібліографічні посилання:

1. *Скандал в Міноборони з харчуванням*. Резніков роз'яснив про яйця по 17 грн за штуку. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64375815>.
2. *Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці*. Закон України від 13.12.2022 р. №2839-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text>.
3. Колодяжний М.Г. *Стратегія Vision Zero: уроки для України*. Право, Харків, 2022. 300 с.
4. *Місто, вільне від злочинності*. <https://ivpz.kh.ua/uk/%d0%bc%d1%96%d1%81%d1%82%d0%be-%d0%b2%d1%96%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b5-%d0%b2%d1%96%d0%b4-%d0%b7-%d0%bb%d0%be%d1%87%d0%b8%d0%bd%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%96/>.

ТАКТИКА ДОПИТУ: МЕТОД НАУКОВОГО АНАЛІЗУ КОНТЕНТУ SCAN

КУБАРЄВ Іван,

проф., кан. наук, Криворізький навчально-науковий інститут,
ORCID ID: 0000-0003-1053-9758

БАРГАН Сергій,

викладач, Криворізький навчально-науковий інститут,
ORCID ID: 0000-0002-1706-0355

Summary: The article considers foreign experience in analyzing the reliability of testimony obtained during interrogation. We have revealed the essence and significance of the Scientific Content Analysis technique, proposed by foreign experts to determine the level of truth of statements. A characteristic is given to the developed criteria for analysis, with the help of which it is possible to distinguish between true testimonies and testimonies that do not correspond to reality.

Key words: interrogation tactics; criminalistics; testimony; scientific content analysis.

Загальна мета криміналістики як науки полягає, за загальним визнанням, в озброєнні оперативних, слідчих та судових органів рекомендаціями, що дозволяють їм ефективно вирішувати завдання кримінального судочинства. Частина таких рекомендацій спрямована на профілактику злочинів, що дозволило говорити про наявність у криміналістики профілактичної функції та здійснювати її теоретичну розробку [1, с. 249; 2, с. 7; 3, с. 590]. І хоча деякі автори заперечують наявність у криміналістики профілактичної спрямованості [4, с. 13], але за більш широкого погляду можна констатувати, що всі її рекомендації спрямовані на ефективне розкриття та розслідування злочину, та, у підсумку, мають на меті забезпечити невідворотність покарання для особи, що його вчинила. З приводу останнього Ч. Бєскарія зазначав, що не в жорстокості, а в неминучості покарання полягає один із найефективніших способів попередження злочинів... Неминучість покарання завжди чинить сильніший вплив, аніж страх зазнати найсуворішого покарання, якщо при цьому існує надія на безкарність [5, с. 117]. Тому подальше вдосконалення криміналістичних рекомендацій з розкриття та розслідування злочинів та їх впровадження у діяльність правоохоронних органів буде підвищувати ефективність попередження злочинів. Зокрема, це стосується рекомендацій з тактики проведення слідчих (розшукових) дій, найпоширенішою з яких є допит.

Результативне проведення допиту пов'язане з вирішенням складних завдань, одним з яких є діагностика завідомо неправдивих показань. В цьому плані чималий інтерес становлять відповідні розробки закордонних криміналістів, що можуть бути корисними для вітчизняної теорії та правоохоронної практики. Однією з таких розробок є метод наукового аналізу контенту SCAN, запропонований ізраїльським поліграфологом Авіноамом Сапіром. Спираючись на власний досвід роботи з поліграфом, А. Сапір зробив обґрунтоване припущення, що люди, які говорять правду значною мірою відрізняються від брехунів за низкою вербальних ознак (ознак змісту), тобто ключових елементів розповіді, що становлять зміст і значення висловлювання, наприклад, кількість інтегрованих у розповідь подробиць [6, с. 12]. За підсумками декількох емпіричних досліджень, групи, які аналізували інформацію за допомогою SCAN, правильно визначили достовірність від 78% до 84% тверджень [7, с. 5; 8, с. 77].

Сутність наукового контент-аналізу полягає у пошуку лінгвістичних ознак і прогалин у показаннях або попередніх заявах допитуваного. Виклад інформації допитуваним відбувається у письмовій формі, записуючи відомі факти про подію злочину. Зібрані показання аналізуються одразу після завершення допиту, шляхом виявлення змін у використанні частин мови, структурі змісту та інших лінгвістичних особливостей вираження думки, порівняно з необхідним переліком елементів, притаманних для правдивих показань^{*}. Для оцінки зібраних даних в межах методики SCAN виокремлено дванадцять критеріїв аналізу, що розмежовують достовірні факти від тих, що не відповідають дійсності [6, с. 16]. Перший критерій заперечення звинувачень вказує на неправдивість твердження у разі відсутності аргументації на пред'явлене звинувачення. Другий критерій „соціального впровадження” вимагає щоб опис учасників події відбувався з врахуванням принципу персоніфікації (із вказівкою ім'я та ролі кожного учасника). Третій критерій спрямований на виявлення випадкових збігів при описі головних аспектів події, що вказує на замовчування причин та передумов її розвитку. Четвертий критерій розпливчастості має на меті знайти в тексті висловлювання, які демонструють невпевненість (застосування слів загального змісту – багато, мало, будь-який, неточно, напевно тощо, або заповнення пропусків інформації виразами „Не пам'ятаю”, „Я вірю”, „Не пригадую”). Окрім того цей критерій допомагає встановити чим саме викликана розпливчастість показань – прагненням ввести в оману або через брак пам'яті.

Найбільшого значення для дослідження показань набуває п'ятий критерій збалансованості, який потребує дотримання балансу тверджень. Зміст розповіді у відсотковому співвідношенні має складатись на 20% з інформації про передумови події (пролог), більша частина відомостей (50%) відводиться на безпосередній опис події (основна частина), а останні 30% припадають на інформацію про те, що трапилось після події (епілог).

Шостий критерій побудований на емоційності та потребує пошуку в тексті розповіді словосполучень, пов'язаних з психоемоційним станом допитуваного до, під час і після завершення викладу історії. Сьомий критерій є критерієм співвідношення між об'єктивним часом (фактичною тривалістю події) та суб'єктивним часом (скільки часу суб'єкт витратив на опис цієї події або окремих її епізодів). Восьмий критерій передбачає дослідження хронології викладу подій з визначенням кількості сторонньої інформації. У випадку значних та/або безпідставних відхилень від хронології, що супроводжується зайвою інформацією, аналізовані твердження вважаються неправдивими. Дев'ятий критерій звертає увагу на висловлювання, що не містять конкретного змісту, які переважно вживають з метою замовчування фактів, та супроводжуються словами на кшталт „десь”, „пізніше”, „на решті” тощо. Десятий критерій зазначає, що в неправдивих показаннях виклад обставин відбувається через першу особу однини (я, ми), оскільки допитуваний підсвідомо намагається звернути увагу на власні дії, які б демонстрували його непричетність до вчиненого злочину, залишаючи поза увагою діяльність інших учасників події. Одинадцятий критерій є суто лінгвістичним, адже звертає увагу на використання займенників (він, вона, щось, той, мій, стільки тощо). Останній, дванадцятий критерій охоплює текст в цілому та враховує кількість відхилень чи змін показань щодо окремих епізодів події без супутніх пояснень. При цьому вбачається, що особа, яка повідомляє правдиві відомості, використовує для викладу думок одну й ту саму лексику, коли для введення в оману відбувається багаторазова заміна одних слів іншими.

Головною пасткою при використанні методики SCAN є ототожнення понять „заперечення провини” і „заперечення діяння”. Якщо допитуваний, відповідаючи на запитання слідчого, стверджує, що він не є винуватим у вчиненні злочину, то здебільшого йдеться не про заперечення виконання протиправних дій, а мається на увазі лише заперечення власної провини в цьому. З позицій психолінгвістики винна особа майже не використовує стверджувальних формулювань таких як „я

^{*} У доступних нам відкритих джерелах перелік лінгвістичних особливостей правдивої інформації, на якому побудована методика SCAN, на жаль, не надається.

цього не робив”. Натомість здебільшого вживаються висловлювання заперечного змісту, зокрема „я не мав до цього жодного відношення”, „я не маю з ними нічого спільного”, „я не причетний до цього” [9, с. 60].

Методика наукового контент-аналізу тверджень є вдалою спробою визначити чіткі критерії аналізу показань задля розмежування достовірних фактів від тих, що не відповідають дійсності. Зважаючи на високу результативність емпіричних досліджень SCAN рекомендовано до вимо виступу при проведенні допиту у низці зарубіжних країн, зокрема Австралії, Бельгії, Канаді, Ізраїлі, Мексиці, Великобританії, США, Нідерландах, Катарі, Сінгапурі, Південній Африці [10, с. 18].

Розглянута методика діагностики неправдивості показань, на наш погляд, буде корисною для впровадження у вітчизняну слідчо-оперативну практику, що дозволить ефективніше розслідувати злочини, а, отже, сприяти їх попередженню в цілому.

Бібліографічні посилання:

1. Матусовський Г.А. *Криміналістична профілактика злочинів, що вчиняються у сфері підприємницької діяльності і взаємодія правоохоронних органів*. В: Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності (кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми). Гл. 9.2, НАН України. Право, Харків, 2009. с. 249-257.
2. Борідько О.А. *Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів*. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 21 с.
3. Ляшенко М.М. *Види криміналістичної профілактики економічних злочинів*. В: Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, № 1, 2013. с. 590-598.
4. Пантелеев И.Ф. *Теоретические проблемы советской криминалистики*. Москва, 1980. 245 с.
5. Беккариа Ч. *О преступлениях и наказаниях*. Пер. с ит. Ю.М. Юмашева, Международные отношения, Москва, 2000. 304 с.
6. Vrij A. *Verbal lie detection tools: Statement Validity Analysis, Reality Monitoring and Scientific Content Analysis., Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches*. Wiley Blackwell, Chichester, West Sussex, U.K., 2015. pp. 3-36.
7. Smith N. *Reading between the lines: an evaluation of the scientific content analysis technique (Scan)*. Police Res. Series, 2001. pp. 1-42.
8. Driscoll L. *A validity assessment of written statements from suspects in criminal investigations using the scan technique*. Police Stud. 4, 1994. pp. 77-88.
9. Carroll Robert T. *L.S.I. SCAN – Too Good To Be True. The Skeptic's Dictionary*. 2009. 446 p.
10. Vrij A. *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities (2nd Ed.)*. Chichester, John Wiley & Sons, Ltd, UK, 2008. 290 p.

МЕДИЧНІ МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ МИНУЛИХ СТОЛІТЬ ТА НОВІ НАУКОВІ ПІДХОДИ БОРЬОБИ З КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

КОСТЮКЕВИЧ Олександра,

студентка, Західноукраїнський національний університет, Україна,
ORCID ID: 0009-0003-1866-4438

КУПЕЛЬСЬКИЙ Олександр,

завідувач, Тернопільський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України,
ORCID ID: 0009-0000-7586-168X

Summary: The article examines the medical methods of crime prevention that were used in the past centuries, namely, the role of eugenics in the formation of measures to combat criminal wrongfulness is analyzed, various medical measures (sterilization, lobotomy, thalamotomy) used for criminological purposes are presented, and the modern direction of biotechnology is determined for the prevention of criminal offenses.

Key words: eugenics, lobotomy, genetics, biotechnology, DNA analysis.

Активно розвиваються генетика, біомедичні технології, які не дозволяють стояти на місці юриспруденції. Представлена робота певною мірою відкрила цілу низку проблем і інноваційність використання біотехнологій у кримінологічних цілях. Щоб дійти до сучасних технологій визначення злочинності, а також припинення такої діяльності за допомогою біотехнологій, наука пройшла тернистий шлях через евгеніку, яка прагнула обмежити дітонародження шляхом заборони шлюбу, сегрегації, сексуальної стерилізації та, у крайній формі, евтаназії. У спробі зменшити дітонародження серед „непридатних” закони забороняли одружуватися з людьми із захворюваннями або іншими станами, які вважались спадковими. Також весь світ випробував на собі лоботомію, таламотомію, палідотомію, перед лобову звукову терапію, що використовувались як спосіб боротьби з кримінальними нахилами правопорушників-рецидивістів. Це були дуже радикальні, негуманні методи боротьби із кримінальними правопорушеннями, від яких сучасна медицина відмовилась.

Євгеніка – вчення про шляхи поліпшення спадкових властивостей людини. У США євгеніка повинна була служити соціальним завданням, викоринити алкоголізм, проституцію, спадкові психічні захворювання. У Радянському Союзі акцент був зроблений на формуванні нової людської генерації, „хомо советікус”. У Німеччині Третій Рейх явив генетику, що мала містичне забарвлення і спрямовану на знищення „дітей темряви” в особі представників нижчих, неарійських рас. У різних країнах переслідувалися різні цілі та були зовсім різні іпостасі одного наукового феномена.

Євгеніка наука про селекцію та відбір бажаних успадкованих характеристик для поліпшення майбутніх поколінь, як правило, стосовно людей. Термін „євгеніка” був запроваджений в 1883 році британським дослідником природи Френсісом Гальтоном, який під впливом теорії природного відбору Чарльза Дарвіна відстоював систему, яка дозволила б більш придатним расам або родам крові мати більше шансів швидко превалювати над менш придатними[1].

Френсіс Гальтон визначив позитивну та негативну євгеніку, як два основні методи покращення людства.

Позитивна евгеніка надавала освіту, пільги та стипендії при народженні для стимулювання продовження роду серед здорових людей. Освіта переконала б відповідних батьків мати більше дітей із бажання збільшити спільне благо.

Негативна евгеніка як наука прагнула обмежити дітонородження шляхом заборони шлюбу, сегрегації, сексуальної стерилізації та, у крайній формі, евтаназії. У спробі зменшити дітонородження серед „непридатних” закони забороняли одружуватися з людьми із захворюваннями або іншими станами, які вважалися спадковими. Аналогічні обмеження забороняли шлюби між людьми різних рас, щоб запобігти змішанню поколінь.

Історично склалося так, що евгеніка як наука заохочувала людей так званого здорового, що перевершує походження до розмноження та перешкоджала розмноженню розумово відсталих або тих, хто виходив за рамки соціальної норми. Це призвело до того, що з'явився такий термін як медична стерилізація, яка була широко розповсюджена у вигляді кримінального покарання до асоціальних елементів. Основна ціль, яка ставилась перед примусовою стерилізацією до неповноцінних громадян – зупинити розвиток людської лінії з поганою генетичною спадковістю [2].

На сьогоднішній час більшість країн розглядають примусову стерилізацію як недопустиме втручання, яке порушує загальні права людини: на тілесну недоторканність, на здоров'я, захист від катувань тощо. Сучасна евгеніка, яка називається генною інженерією людини, пройшла довгий шлях – з наукової та етичної точок зору, і зараз дає надію на лікування багатьох руйнівних генетичних захворювань.

Історія пам'ятає чимало варварських практик у медицині, але лоботомія – найстрашніша. Сьогодні цю операцію можна побачити хіба що в кіно, але в середині минулого століття вас цілком могли примусити до лоботомії за норовливий характер.

Лоботомія, або лейкотомія – це операція, при якій одна з часток головного мозку відокремлюється від інших областей, або висікається зовсім. Вважалося, що така практика дозволяє лікувати шизофренію.

Метод був розроблений португальським нейрохірургом Егашом Моніш в 1935 році, а пробна лоботомія відбулася в 1936 під його керівництвом. Після першої сотні операцій Моніш провів спостереження за пацієнтами і зробив суб'єктивний висновок про успіх своєї розробки: хворі заспокоївалися і ставали напроход покірними.

Якщо Егаш Моніш стверджував, що лейкотомія – це крайня міра, то доктор Волтер Фрімен вважав лоботомію засобом від усіх проблем, включаючи норовливість і агресивний характер. Він вважав, що лоботомія виключає емоційну складову і тим самим покращує поведінку пацієнтів. Саме Фрімен запровадив термін „лоботомія” 1945 року. За все життя він прооперував близько 3000 людей. До речі, цей лікар не був хірургом [3].

Найвагомішим фактором негативного ставлення до лоботомії можна вважати відсутність розроблених показань до операції, а звідси непередбачувані наслідки, які жоден лікар не оцінить як терапевтичний ефект. До речі, саме шизофренію лоботомія аж ніяк не могла вилікувати, але її популярність стала виявлятися у можливості маніпулювати пацієнтом.

Початковий підхід до лоботомії як до лікування був швидко підмінений бажанням використовувати її в соціальних цілях: примусове перетворення агресивних, асоціальних, „незручних” громадян на слухняні біомеханізми. У наукових публікаціях обговорювалася можливість лоботомії стосовно закоренілих злочинців, алкоголіків, просто нервових громадян. Фрімен сам називав своїх пацієнтів „домашніми тваринами”, що не викликало у ньому почуття відповідальності. Майже відразу в США лоботомію стали приміряти як спосіб боротьби з кримінальними нахилами правопорушників-рецидивістів.

Фрімен за допомогою лоботомії хотів не так вилікувати (діагноз шизофренії ставився майже кожному, хто звернувся без з'ясування клінічної картини), скільки виправити. Психіатричний діаг-

ноз був швидше засобом досягнення його цілей. І нині деякі досягнення у сфері лікування конкретних психічних захворювань намагаються приміряти у кримінологічних цілях. Як тільки з'явилися таламотомія (хірургічна операція на головному мозку, що полягає в руйнуванні окремих ділянок таламуса) та палідотомія (стереотаксична операція, що полягає в деструкції білої кулі), з'явилися і пропозиції щодо можливості їх використання у виправленні кримінальних схильностей. Ліндстром пропонував „передлобову звукову терапію” (ПЗТ), яка полягала в наступному: „Ультразвуковий пучок діаметром 20 мм прямує на білу речовину мозкової тканини через два або три невеликі отвори, просвердлені в передлобовій частині черепної коробки”. Він стверджував, що цей метод не є лоботомією у повному розумінні слова, „оскільки ні поверхня мозку, ні сам мозок при цьому не розсікаються і не проколюються”. Він порівнював свій метод із „місцевим електрошком”, що стосується лише „частини підлобової білої речовини, а не кори головного мозку”. ПЗТ пропонувалася в соціальних цілях для корекції поведінки недоумкуватих і закоренілих правопорушників [4, с. 212-213, 219].

Сучасна медицина відмовилася від цих методик. Операції мають одиничний характер, більшістю психіатрів не підтримуються і вже не застосовують як кримінальні покарання до правопорушників.

Слід приділити увагу значному потенціалу застосування сучасних біотехнологій у правоохоронній сфері, зокрема, для зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень.

Історичними прикладами застосування методів клінічної кримінології в поєднанні з евгеністичним напрямом стало широке застосування лоботомії та примусової стерилізації в 30-х роках до порушників з психічними аномаліями в США. У зв'язку з цим, відкрились нові горизонти досягнення суттєвого прогресу у розшифруванні геному людини, який вже зараз надає можливість коректувати певні генетичні властивості людини. Зараз прояви асоціальної поведінки можливо передбачити завдяки розвитку сучасних біотехнологій, зокрема, завдяки розшифруванню геному людини, та наступної її корекції в процесі соціалізації, поєднаної із застосуванням медичних препаратів або медико-біологічних методів [5, с. 11-12].

Наступним напрямом використання біотехнологій у зниженні можливостей вчинення кримінальних правопорушень є технічний напрям. Так, завдяки сучасним біотехнологіям процес доказування в кримінальному процесі докорінно змінився, а біотехнології збору та інтерпретації речових доказів здатні пролити світло навіть на нерозкриті кримінальні справи минулих років. Головним чином такий прогрес в криміналістичних дослідженнях відбувся завдяки використанню технологій ДНК аналізу, які вже стали буденними при розслідування кримінальних справ.

Зазначений напрям біотехнології отримав узагальнену назву „генетична дактилоскопія”. Він, звичайно, не відбиває семантичний зміст грецького походження терміну „дактилоскопія”, що буквально означає „розглядати пальці”, проте досить влучно окреслює зміст методу ідентифікації особистості завдяки особливостям побудови її ДНК. Для генетичного аналізу достатньо лише краплі крові, декількох волоссяних цибулинок або шматочка шкіри: з якої б частини людського тіла не був отриманий зразок ДНК генетичний портрет завжди буде однаковим.

„Генетична дактилоскопія” дала поштовх для одного з найбільш суперечливого проєктів ХХІ сторіччя – створення всесвітнього генетичного банку даних.

Іншим напрямом використання біотехнологій для зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень є вдосконалення системи відбування покарань та недопущення подальшої асоціальної поведінки засудженими.

Наприклад, дослідниця Оксфордського університету Р. Роач (R. Roache) у своїй науковій роботі пропонує використання медикаментів, що штучно викривляють відчуття часу людиною, для того щоб порушник за 8 годин відчував нібито він відбуває покарання строком 1000 років.

Іншим варіантом відбування покарання в майбутньому, на її думку, може стати завантаження

свідомості з мозку порушника на комп'ютер та пришвидшення рівня симуляції в мільйон разів, що надасть засудженому відчуття, що він за півгодини відбув тисячорічний строк ув'язнення [6, с. 175-187].

На мою думку, використання такого методу є не гуманним по відношенню до особи. Крім того, вона суперечить ч. 3 ст. 50 КК України, де чітко зазначається, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [7]. У той же час, застосування біотехнологій для реабілітації порушників та зменшення можливостей вчинення ними кримінальних правопорушень у майбутньому є цілком доцільним.

Бібліографічні посилання:

1. Юдин Т.С. *Евгеника. Учение об улучшении природных свойств человека*. М., 1928. 239 с.
2. *Евгеника в минулому, теперішньому та майбутньому*. <https://www.popmech.ru/science/40366-2-evgenika-v-proshlom-nastoyashchem-i-budushchem/>.
3. *Страхітлива операція: 10 фактів про лоботомію*. <https://www.popmech.ru/science/417092-10-faktov-o-lobotomii/>.
4. Романовский Г.Б. *Занимательная биокриминология*. М., 2018. 242 с.
5. Піддубний О.Ю. *Правовідносини у сфері біотехнологій*. Д., 2015. 45 с.
6. Голін В.В. *Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід*. Харків, 2020. 289 с.
7. *Кримінальний Кодекс України* від 05.01.2001, №2341-III. В: *Відомості Верховної Ради України*, №25-26, ст. 131, 2001.

ЕКСПЕРТИЗА ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ЛЕГА Ольга,

канд. наук, доцент, Полтавський державний
аграрний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-0989-8000

ЧЕРНЕНКО Ксенія,

канд. наук, доцент, Полтавський державний
аграрний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-2695-5820

Summary: The results of the study are: substantiation of the main types of tax violations that are objects of forensic audit; determination of the features of the methodology of forensic audit of settlements related to the payment of taxes and fees; generalization of the evidence base, which is the basis for a forensic audit of settlements related to the payment of taxes and fees; development of a general algorithm for forensic accounting expertise of settlements related to the payment of taxes and fees, in the context of the main stages: preparatory, organizational, research, final.

Key words: forensic accounting expertise, expert opinion, evidence, proving, tax offenses, responsibility, tax calculations.

Однією з головних умов економічного розвитку України є поступова, продумана та ефективна боротьба з правопорушеннями у фіскальній сфері. Злочини у сфері оподаткування, не є очевидними чи резонансними, вони потребують ретельного та якісного досудового розслідування: допитів свідків, здійснення обшуків, оглядів документів та інших доказів, виконання слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження [1]. Важливу роль при цьому відіграє податкова та облікова інформація. Спеціалізація знань у сфері бухгалтерського обліку для правоохоронних органів, насамперед, полягає в умінні вивчати бухгалтерську інформацію, об'єктивно оцінювати її законність, достовірність, економічну доцільність, виявляти ознаки протиправної чи не протиправної діяльності [2]. З криміналістичної точки зору, спеціальні економічні знання слід вважати засобом виявлення та розпізнавання ознак взаємодії осіб, що вчиняють злочин з економічною системою та її окремими ланками. Адаптація окремих положень конкретних економічних галузей знань, таких як бухгалтерський облік, банківська справа, ревізія, аудит до потреб розслідування злочинів, а також інтеграція економічних та криміналістичних знань є обов'язковою передумовою підвищення ефективності боротьби з організованою злочинною діяльністю у сфері оподаткування [3].

Ключовими обставинами доказування в розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування є використання незаконних схем та методів, встановлення сум ухилення, виявлення організаторів, пособників, виконавців.

Більшість схем ухилення від оподаткування всередині країни існують завдяки розвинутій індустрії „конвертаційних центрів”, підґрунтям для яких є фіктивне підприємництво. Фіктивним підприємством у розумінні сфери податків є використання контролю над суб'єктом підприємництва з метою приховування незаконної діяльності, зокрема для вчинення дій, спрямованих на уникнення або ухилення від сплати податків [3].

На етапі оскарження рішень, дій чи бездіяльності контролюючого органу у судовому порядку

виникає потреба у проведенні судової експертизи. Експертні дослідження можна провести і на стадії податкової перевірки.

Застосування в податкових спорах експертиз, які здійснюють спеціалісти, що мають спеціальні знання, є світовою практикою, а експерти відповідної кваліфікації працюють у багатьох країнах.

Чинне в Україні законодавство (Закон України „Про судову експертизу” від 25.02.1994 р. №4038-XII) передбачає, що в разі, коли для усунення протиріч між різними точками зору необхідне спеціальне знання, призначається експертиза із залученням носія таких знань – експерта – фахівця в тій чи іншій галузі. Відмінності між спеціалістом і експертом можуть розглядатись в різній площині вирішуваних завдань. Це може стосуватися мети залучення спеціаліста або експерта до досудового розслідування чи судового розгляду кримінального провадження; кола завдань, які ними розв’язуються; форм участі в кримінальному процесі; застосованих методів досліджень; фактичних підстав для прийняття рішення; процесуального статусу результатів роботи спеціаліста чи експерта [3].

Наприклад, справу №826/26522/15 з посиланням на висновок експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз було вирішено на користь платника податків (постанова ВС у складі колегії суддів КАС від 18.06.2020 р.) [4].

У справі №826/781/18 при розгляді скарги підприємства „А” про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень доказова база включала висновок експерта за результатами проведення судово-почеркознавчої експертизи, згідно з яким підписи від імені ОСОБІ_1 у наданих на дослідження документах (договір, додаткові угоди, листи, податкові накладні) виконано не ОСОБА_1, а іншою особою; висновок №2206 судової економічної експертизи у кримінальному провадженні №32018100070000008. У результаті, касаційну скаргу Комунального підприємства „А” задовольнили [4].

У кримінальній справі 640/3526/16-к (категорія – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов’язкових платежів) згідно висновку судово-економічної експертизи підтвердження донарахування податку на прибуток в частині взаємовідносин з ТОВ „А” та ТОВ „Б”, у сумі 2266501,00 грн [4].

Суд признає експертизу у справі за сукупності таких умов: 1) для з’ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; 2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності. Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом. Учасники справи мають право запропонувати суду питання, роз’яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта. Наприклад, у справі №916/1910/19 перед судово-економічною експертизою поставлено питання: Чи підтверджується документально чистий фінансовий результат ТзДВ „А” за 20_р., вказаний у Звіті про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) за 20_ р. у рядку: код 2355 „Чистий фінансовий результат: збиток” у розмірі 8113 тис. грн? Якщо не підтверджується, вказати документально підтверджений чистий фінансовий результат ТзДВ „А” за 20_р.

У справі №910/17515/19 призначено судову експертизу та поставлено питання:

1. Чи виконано підпис у: договорі поставки №хх від хх; специфікації №хх, зроблений в графі „Покупець”; видатковій накладній №РН-0000010 від хх; зроблений у графі „Отримав(ла)”; Акту звірення взаєморозрахунків за період з хх по хх у графі „Від ТОВ „А”; Особа_3 (особою, що була директором ТОВ „А” на дату складання цих документів)?;

2. Чи нанесено відтиск печатки в наданих документах однією і тією самою печаткою, у той час, яким датовані документи?

Організація економічної експертизи податкових правопорушень включає комплекс взаємо-

пов'язаних етапів її проведення.

На *підготовчому* етапі, насамперед, визначається предмет судово-бухгалтерської експертизи – помилки в обчисленні податків, порушення у сплаті та інші зловживання, та характер завдань, що вирішуються у процесі судово-економічної експертизи правопорушень, пов'язаних із нарахуванням і сплатою податків.

З огляду на характер та зміст завдань, здійснюється підбір та призначення фахівця-експерта, вивчається предмет економічної експертизи, постанови правоохоронних органів, ухвали суду, нормативно-правові акти із поставлених завдань.

На *організаційному* етапі вивчається зміст та повнота матеріалів справи, які подані на експертизу. До основних джерела інформації належить: оригінал акта про перевірку фінансово-господарської діяльності підприємства, організації чи установи податковими органами з усіма додатками; письмові пояснення керівника, головного бухгалтера та інших посадових осіб щодо висновків перевірки; вилучені оригінали документів (видаткові накладні, податкові накладні, рахунки-фактури, акти приймання виконаних робіт, платіжні доручення, касові книги, касові звіти, інвентаризаційні описи, акти інвентаризації тощо), облікових реєстрів (оборотно-сальдові відомості, журнали-ордери тощо); форми фінансової та податкової звітності, що підтверджують факти порушень зі сплати податків; дані про майно підприємства, наявність і рух грошових коштів на рахунках у банку; інші матеріали справи (договори; документи, розрахунки, фінансові звіти, які свідчать про ухиляння від податків або про приховування прибутків від оподаткування; висновок інспектора податкової інспекції про згоду з поясненнями осіб, причетних до корисливих зловживань, або спростування цих пояснень; аудиторський висновок чи звіт; акт проведення документальної ревізії; висновки інших судових експертиз тощо).

Наприклад, доказова база, що може бути використана для ідентифікації фіктивності господарських операцій, включає:

- при дослідженні існування активу в суб'єкта господарювання – наявність товару в натурі, отриманого від контрагента та місце його перебування, документи, які підтверджують фактичне надходження товару (накладні, складські квитанції), при споживанні товару – інформація та документи, що підтверджують факти використання у відповідному технологічному процесі (накладні, лімітно-забірні картки, та інші документи про переміщення), інформація про осіб, які відвантажували товар, надавали дозвіл на використання (споживання);

- для з'ясування процесу виконання господарських операцій – інформація про форму задоволення товарів (послуг), способи передачі даних (телефон, факс, електронна пошта, особиста зустріч) для перевірки фактичної процедури здійснення замовлення;

- для з'ясування процесу виконання операцій купівлі-продажу: договори, акти приймання-передачі товарів, накладні, видаткові накладні на подальше списання або накладні, акти про самостійне використання, витяги із журналу обліку виданих довіреностей, товарно-транспортні накладні, копії довіреностей уповноважених представників, які отримували матеріальні цінності, податкові декларації за період, який підлягає перевірці, квитанції №2 про реєстрацію податкових накладних, належно засвідчені виписки банку, оборотно-сальдові відомості тощо.

На підставі вивчених матеріалів визначається спосіб проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження). Судовий експерт, проводячи експертизу або експертне економічне дослідження, залежно від обставин конкретної справи використовує такі методи та способи дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності: документальної перевірки (формальна, нормативна, арифметична, хронологічна); зіставлення; моделювання документальних даних [5].

Далі складається план-графік, де вказують підготовчі роботи в експертній установі, ознайомлення з матеріалами справи, поданими на дослідження експертизи та відповідними із норматив-

но-правовими документами; дослідження бухгалтерських та інших документів тощо. Строки проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівця.

Основним етапом є дослідний, оскільки передбачає виконання конкретних процедур, передбачених методикою дослідження, для одержання необхідної інформації щодо питань, поставлених перед експертизою. Основні процедури про дослідженні податкових правопорушень на прикладі податку на додану вартість представлено у таблиці 1.

Таблиця №1

*Основні процедури про дослідженні податкових правопорушень
у частині податку на додану вартість***

Характеристика основних процедур експертного дослідження	Джерела інформації
Експертиза розрахунків, пов'язаних із податком на додану вартість: перевірка того, чи є підприємство платником ПДВ, що підтверджується наявністю Свідоцтва платника ПДВ; правильності відображення в обліку податкового кредиту з ПДВ; правильності визначення та відображення в обліку податкового зобов'язання; арифметичної точності розрахунків; своєчасності реєстрації податкових накладних; правильності відображення та розкриття інформації у Податковій декларації з податку на додану вартість; перевірка реєстрів аналітичного та синтетичного обліку податку; перевірка наявності зареєстрованих податкових накладних від постачальників, які дають право на податковий кредит платнику податку, правильність їх складання та відображення в ЄРПН; перевірка наявності зареєстрованих податкових накладних, які відображають зобов'язання платника податку зі сплати ПДВ, правильність їх складання і відображення в ЄРПН; відповідність записаних сум декларації з ПДВ за період, що перевіряється; перевірка декларацій з ПДВ, правильність їх заповнення і достовірність; перевірка перерахувань до бюджету ПДВ, їх повноти та вчасності; перевірка правильності застосування ставки податку (20 %, 14 %, 7%, 0%) на окремі види продукції, товарів, робіт, послуг.	Дані аналітичного обліку розрахунків з ПДВ, податкові накладні, розрахунки коригування ПДВ та вантажно-митні декларації; договори, акти виконаних робіт, рахунки-фактури, інша первинна документація; Єдиний реєстр податкових накладних; дані синтетичного обліку з ПДВ; облікові дані щодо оборотів між рахунком 641, 643, 644, 36, 37, 63, 68; Головна книга, Журнали-ордери; Податкова декларація з ПДВ з додатками; Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Звіт про рух грошових коштів.

На етапі узагальнення здійснюється групування та систематизація недоліків господарських операцій, пов'язаних з нарахуванням та сплатою податків та зборів, які стали об'єктом економічної експертизи, формується експертний висновок з узагальненням результатів експертизи.

Розслідування податкових злочинів потребує ретельного та якісного досудового розслідування. Судові експертизи є особливим видом діяльності, спрямовані на забезпечення судово-слідчих органів, юридичних та фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками. Запропоновані алгоритми дій експертів щодо проведення експертного дослідження розрахунків, пов'язаних із нарахуванням та сплатою податків, в розрізі етапів, мають сприяти подальшому розвитку і вдосконаленню методики судової експертизи, повному і всебічному дослідженню фактичних обставин справи.

* Узагальнено на підставі [5; 6; 7].

Бібліографічні посилання:

1. Скриль О. *Кримінальні провадження у сфері оподаткування*. <https://ov-partners.com/kryminalni-provazhennya-u-sferi-opodatkuвання/>.
2. Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. *Економічна судова експертиза як доказ у розслідуванні податкових злочинів*. В: Причорноморські економічні студії, Випуск 64, 2021. с. 162-168. http://bses.in.ua/journals/2021/64_2021/27.pdf.
3. Свінцицький А.В., Падалка А.М. *Поняття та значення судових експертиз у розкритті й розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування*. В: Інформація і право, №3(34), 2020. с. 96-103.
4. *Реєстр судових рішень*. <https://reyestr.court.gov.ua>.
5. Дмитренко Є. *Експертні економічні дослідження та судова експертиза податкового обліку*. В: Вісник. Офіційно про податки, №33, 2015. <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8743>.
6. Гуцаленко Л.В., Михальчишина Л.Г., Сидорчук В.М., Пентюк І.К. *Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб.* Центр учбової літератури, Київ, 2011. 352 с. <http://194.44.152.155/elib/local-sk767327.pdf>.
7. Волкова І.А. *Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб.* Центр учбової літератури, Київ, 2009. 84 с.

ПРИНЦИПИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

МАРТИНЕНКО Наталія Василівна,

др., Національний науковий центр „Інститут судових експертиз
ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса”, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-3234-0689

Summary: The principles of legal regulation of forensic expert activity are defined as a system of guiding ideas, general guidelines, basic principles, starting points, intended for use in the implementation of forensic expert activity and aimed at regulating legal relations in this field. It is necessary to expand the range of special principles of forensic expert activity established in the current legislation by establishing the following: maximum preservation of objects of expert research; compliance with the professional ethics of a forensic expert; science.

Key words: forensic expert activity, principles of forensic expert activity, forensic expert.

Принципи є основою діяльності будь-якої галузі. У „Словнику іншомовних слів” за редакцією О.С. Мельничука принцип визначається наступним чином: 1) першопочаток; те, що лежить в основі певної теорії науки; 2) внутрішнє переконання людини; основне правило її поведінки [1, с. 547]. Принципи відіграють значну роль у сучасному регулюванні судово-експертної діяльності.

Відповідно до ст. 3 Закону України „Про судову експертизу” судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об’єктивності і повноти дослідження [2].

Принцип законності у судово-експертній діяльності виступає як загальний принцип, що охоплює своїм змістом всі інші принципи. Необхідною умовою для реалізації принципу законності при проведенні судової експертизи є суворі відповідність процесуальним нормам, узгодженість норм закону із нормами процесуального законодавства. Принцип законності означає чітке дотримання експертом під час дослідження норм процесуального законодавства щодо призначення і проведення відповідної експертизи. Принцип законності при здійсненні судово-експертної діяльності, реалізується на підставі неухильного дотримання вимог Конституції України, процесуального законодавства, Закону України „Про судову експертизу” та інших нормативно-правових актів, що становлять правову основу цієї діяльності. Якщо міжнародним договором, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про судово-експертну діяльність, застосовуються правила міжнародного договору України, що закріплено у статті 2 Закону України „Про судову експертизу” [2]. Порушення вимог закону тягне за собою настання встановленої законом відповідальності і, як наслідок, – визнання одержаного доказу неприпустимим.

Судово-експертна діяльність здійснюється з дотриманням прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичної особи відповідно до Конституції України, законів України та загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Вітчизняні суди неодноразово звертали увагу на необхідність суворого дотримання вимог закону при призначенні судових експертиз та використанні їх висновків. Принцип законності означає, що будь-які дослідження, засновані на використанні спеціальних знань судового експерта, навіть якщо вони посилаються на найсучасніші досягнення науки й техніки, не мають доказового значення, якщо порушено процесуальні принципи призначення чи проведення судової експертизи.

Принцип незалежності. Питання незалежності експерта на цей час є досить актуальним, що

пов'язано з динамічним розвитком системи судово-експертної діяльності в Україні. Судовий експерт є самостійним учасником процесу. Він надає висновок, спираючись на результати проведених ним досліджень, при цьому самостійно вибираючи методи, засоби і способи дослідження, допустимість яких визначається законом. Об'єктивність висновку експерта неможлива без дотримання принципу незалежності судового експерта. Для забезпечення незалежності судово-експертної діяльності від впливу будь-яких органів і осіб законодавство України, зокрема, Закон „Про судову експертизу”, процесуальні кодекси, передбачає гарантії незалежності судових експертів та їх рівність при здійсненні професійної діяльності.

Експерт не може перебувати в будь-якій залежності від органу або особи, які призначили судову експертизу, сторін та інших осіб, зацікавлених у результаті справи; повинен давати висновок, ґрунтуючись на результатах проведених досліджень відповідно до своїх спеціальних знань; самостійний у виборі засобів, методів та методик дослідження. При проведенні дослідження експерт незалежний від органу досудового розслідування, правової позиції прокурора, судді, захисника та інших учасників процесу.

Відповідно до ст. 4 Закону України „Про судову експертизу” незалежність експерта при проведенні судової експертизи забезпечується:

- встановленим процесуальними нормами порядком призначення, проведення судової експертизи, оформлення її результатів у висновок експерта;
- наявністю юридичної відповідальності за протиправне втручання у процес проведення судової експертизи;
- можливістю призначити повторну експертизу іншій експертній установі або закладу іншого відомства;
- створенням необхідних матеріально-технічних, організаційно-управлінських, інформаційних, соціальних умов для здійснення професійної діяльності експертів [2].

Принцип об'єктивності судово-експертної діяльності – це можливість експерта при проведенні судової експертизи, керуючись своїми спеціальними знаннями, дослідити всі ознаки та властивості об'єкта, надавши повні відповіді на запитання, що містяться у процесуальному документі до призначення експертизи.

Об'єктивний судовий експерт при проведенні експертизи має бути вільний від будь-яких шаблонів, стереотипів, оскільки кожне дослідження в будь-якій мірі оригінальне та індивідуальне. Неприпустимо, щоб експерт наперед заздалегідь налаштовувався на певний результат. Експерт має враховувати всі значущі для проведення дослідження фактори, а також використовувати необхідні методи та методики. При дослідженні та оцінці матеріалів, представлених на експертизу, підготовці та формулюванні висновків експертного дослідження, експерт повинен виключити несумлінність, упередженість, тенденційність. Отримані висновки мають впливати із проведеного дослідження. Об'єктивність передбачає проведення дослідження на строго науковій основі з застосуванням науково обґрунтованої та практично апробованої методики. Неприпустимо замінювати дослідження чимось іншим (наприклад, розрахунками). Умовою об'єктивності вважається проведення експертизи в межах відповідних спеціальних знань, тобто знань, якими професійно володіє лише вузьке коло фахівців.

Об'єктивність висновку експерта забезпечується дисциплінарною, адміністративною, цивільно-правовою та кримінальною відповідальністю.

Судовий експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним проступком є:

- 1) самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи;

2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі;

3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку;

4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи;

5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права;

6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта;

7) ухилення судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки;

8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження;

9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку;

10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта;

11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта;

12) невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, в якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта [2].

За вчинення дисциплінарного проступку, передбаченого цим Законом, до судового експерта може бути застосований один із таких видів дисциплінарних стягнень:

– попередження;

– тимчасове, строком до одного року, зупинення строку дії документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю;

– позбавлення кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю [2].

При обранні виду дисциплінарного стягнення враховуються тяжкість наслідків, що настали внаслідок вчинення дисциплінарного проступку, обставини, за яких вчинено дисциплінарний проступок, чи застосовувалися раніше до судового експерта дисциплінарні стягнення, а також інші відомості, що характеризують його як судового експерта [2].

Порядок розгляду питань щодо дисциплінарної відповідальності судових експертів відповідно до цього Закону визначається в межах повноважень міністерствами та іншими державними органами, що здійснюють організаційно-управлінські функції щодо діяльності державних спеціалізованих установ та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ [2].

Кримінальна відповідальність судового експерта передбачена за надання завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 384, 385 Кримінального кодексу України [3]), а також при розголошенні даних досудового розслідування у випадках попередження в установленому порядку не розголошувати такі дані (ст. 387 Кримінального кодексу України [3]).

Можливість призначення повторної експертизи та присутність учасників процесу в передбачених законом випадках, під час проведення судової експертизи є також однією із гарантій реалізації принципу об'єктивності судово-експертної діяльності [4, с. 42].

Принцип повноти дослідження обумовлюється раціональним вибором експертом методики і

методів проведення судової експертизи. Повнота дослідження означає застосування судовим експертом методів, засобів і способів проведення досліджень тільки за умови, якщо вони не суперечать вимогам нормативно-правових актів України, є науково обґрунтовані, забезпечують ефективність проведення досліджень, є безпечними у разі їх застосування.

При проведенні судової експертизи експерт повинен вживати вичерпних заходів для проведення всебічного, повного та об'єктивного дослідження в межах поставленого експертного завдання. Висновок судового експерта повинен ґрунтуватись на положеннях (методиках), що мають можливість перевірити обґрунтованість і правильність зроблених ним висновків [4, с. 42].

Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності доречно визначити як систему керівних ідей, загальних орієнтирів, вихідних засад, відправних позицій, призначених для застосування при здійсненні судово-експертної діяльності та спрямованих на врегулювання правовідносин у даній сфері.

Принципи правового регулювання судово-експертної діяльності, на нашу думку, доцільно класифікувати на дві групи:

1) загальні принципи, які є єдиними для всіх адміністративно-правових відносин (верховенство права, законність, повага та дотримання прав та свобод людини та громадянина та ін.);

2) спеціальні принципи, вироблені експертною практикою та обґрунтовані наукою, притаманні лише проблемам адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності (незалежність, об'єктивність і повнота дослідження та ін.).

На переконання В.Г. Гончаренка, принципи складають систему, а отже, порушення будь-якого з них автоматично є порушенням усіх інших. Науковець наводить доречний приклад: не-об'єктивна експертиза водночас є незаконною, її не можна вважати неупередженою, тобто незалежною, кваліфікованою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки [5, с. 8].

Вважаємо, що необхідно розширити коло встановлених у чинному законодавстві спеціальних принципів судово-експертної діяльності, зокрема, шляхом закріплення наступних: максимального збереження об'єктів експертного дослідження, спрямованого на мінімізацію збитків об'єкту експертного дослідження; дотримання професійної етики судового експерта; науковості, що передбачає використання новітніх методик у проведенні судових експертиз, атестації експертів, підвищенні їх професійного рівня, застосування досягнень науки і техніки, інноваційних підходів та ін.

Бібліографічні посилання:

1. Чаговець Р.В., Самсонов Г.В., Шлепаков А.М., Пересипкін В.Ф. та ін. *Словник іншомовних слів*. За ред. О.С. Мельничука, Київська книжкова фабрика, Київ, 1975. 775 с.
2. *Про судову експертизу*. Закон України від 25.02.1994 №4038-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. *Кримінальний кодекс України*. Закон України від 05.04.2001 №2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2745>.
4. *Судові експертизи в процесуальному праві України*. Навч. посіб. за заг. ред. О.Г. Рувіна, Видавництво Ліра-К, Київ, 2019. 424 с.
5. *Експертизи у судовій практиці*. Наук.-практ. посібник для суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів. За заг. ред. В.Г. Гончаренка, Юрінком Інтер, Київ, 2005. 387 с.

SECȚIUNEA II
**ȘTIINȚELE NON-PENALE LA
PREVENIREA CRIMINALITĂȚII**
(panelul „B”)

EXPUNERE PE MARGINEA UNUI PROIECT DE AMENDARE A ART. 260⁶ DIN CODULUI PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA

GUREV Dorina,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-4191-8075

Summary: In this paper, the Draft Law for the amendment of some normative acts (amendment of the Criminal Code and the Contraventional Code), published on July 28, 2022, is analyzed. In this Draft Law, it is proposed to amend and complete art. 260⁶ of the Criminal Code of the Republic of Moldova as follows: in paragraph (1) the text „damages in large proportions” is replaced with the phrase „considerable damages”; in paragraph (2) letter b) the text „damages in particularly large proportions” is replaced by „damages in large proportions”; it is supplemented with paragraph (3) which provides for the aggravation of the deed in the event of a particularly large amount of damage. In this respect, arguments are presented in support of the positive aspects of the examined project. At the same time, certain provisions of the project that cannot be accepted are criticized. In order to improve the legal framework, reasoning is presented focused on the principles of drafting normative acts on the changes that should be made in art. 260/6 of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Key words: computer fraud; information system; computer data; considerable damage; patrimonial damage.

Ministerul Justiției a aprobat Proiectul de lege pentru modificarea unor acte normative (modificarea Codului penal și a Codului contravențional) [1], publicat pe 28 iulie 2022 (în continuare – Proiectul), care, printre altele, prevede și amendarea normelor din Capitolul XI din Partea Specială a Codului penal. În această cercetare, vom supune analizei amendamentele propuse la art. I pct. 82 din cadrul Proiectului referitoare la infracțiunea de fraudă informatică (art. 260⁶ CP RM).

În primul rând, Proiectul propune următorul conținut al alin. (1) art. 260⁶ CP RM: „Introducerea, modificarea sau ștergerea datelor informatice, restricționarea accesului la aceste date ori împiedicarea în orice mod a funcționării unui sistem informatic, în scop de sustragere sau de a obține un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, dacă aceste acțiuni au cauzat daune considerabile”. Este de menționat că, de facto, conținutul propus este identic celui stabilit de dispoziția normei în vigoare de incriminare a fraudei informatice, cu excepția cuantumului prejudiciului cauzat, și anume se propune de a substitui sintagma „dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari” prin sintagma „dacă aceste acțiuni au cauzat daune considerabile”. Este salutară intenția autorilor Proiectului de a diminua prejudiciul în proporții mari cauzat; or, așa cum este menționat în Nota informativă la Proiect, cadrul normativ existent vizând infracțiunile informatice și infracțiunile în domeniul telecomunicațiilor (cu excepția celor formale), relevă că, pentru pornirea urmăririi penale pe acest gen de infracțiuni, o condiție obligatorie este survenirea urmărilor prejudiciabile sub formă de *daune în proporții mari*, care, la rândul lor, se majorează de la an la an, în funcție de salariul mediu lunar pe economie prognozat, stabilit prin Hotărâre de Guvern în vigoare la data săvârșii faptei [1]. Acest prejudiciu, în viziunea noastră, este mult prea mare pentru a criminaliza infracțiunile informatice, poziție pe care am susținut-o și am argumentat-o în contextul unei alte cercetări [2, p. 55-57]. Totuși, credem că raportarea faptei prevăzute la alin. (1) art. 260⁶ CP RM la cauzarea unor daune considerabile este incertă.

Rațiunea acestei recomandări, așa cum menționează autorii proiectului în Nota informativă la Proiect [1], a rezultat din „analiza cazurilor de accesare neautorizată/ilegală de la distanță a sistemelor informatice (calculatoare, telefoane mobile, ș.a.), care denotă că victimele nu suferă daune materiale în proporții mari, dar li se cauzează daune considerabile, care potrivit alin. (2) art. 126 CP RM (Caracterul

considerabil sau esențial al daunei cauzate se stabilește luându-se în considerare valoarea, cantitatea și însemnătatea bunurilor pentru victimă, starea materială și venitul acesteia, existența persoanelor întreținute, alte circumstanțe care influențează esențial asupra stării materiale a victimei, ...).” Astfel, nu este clar care anume cazuri (accesul ilegal la informația computerizată, alterarea integrității datelor informatice ținute într-un sistem informatic, perturbarea funcționării sistemului informatic etc.) ce au dus la cauzarea de daune în proporții considerabile au fost analizate și cum au fost calculate/ stabilite aceste daune.

Totuși, esența problemei nu rezidă în cele menționate *supra*, ci, așa cum subliniază și profesorul V. Stati [3, p. 9-10], în faptul că autorii proiectului nu au ținut cont de constatările de la pct. 98 din Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 22 din 27.06.2017 [4] privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale alin. (1) art. 328 CP RM ce notează că: „[...] legiuitorul a instituit la alin. (2) art. 126 CP RM criterii subiective de delimitare între daune „considerabile” și daune „esențiale”, care se apreciază doar în funcție de însemnătatea bunurilor pentru victimă și alte circumstanțe care influențează starea sa materială.” Totodată, Curtea consideră necesar stabilirea în legea penală a unui prag valoric al daunelor considerabile și esențiale pentru excluderea estimărilor subiective [4, pct. 101].

Mai mult, conform art. 8 al Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică (în continuare – a Convenției de la Budapesta), fraudă informatică reprezintă *fapta intenționată și fără drept de a cauza un prejudiciu patrimonial* unei alte persoane: a) prin orice introducere, alterare, ștergere sau suprimare a datelor informatice; b) prin orice formă care aduce atingere funcționării unui sistem informatic, cu intenția frauduloasă sau delictuală *de a obține fără drept un beneficiu economic* pentru el însuși sau pentru altă persoană [5]. Astfel, urmând raționamentul logic al sintagmei „a cauza un prejudiciu patrimonial”, se exclud daunele care se apreciază în funcție de însemnătatea bunurilor pentru victimă și alte circumstanțe care influențează starea materială a acesteia. Totodată prin „prejudiciu patrimonial”, conform pct. 88 al Raportului explicativ al Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică [6], se înțelege *o pierdere economică directă sau pierderea posesiei la bani, ori alte bunuri, tangibile sau intangibile, cu valoare economică a unei alte persoane*. Deci, valoarea pe care o are pierderea pe care o suportă persoana ar fi pentru ea doar de natură economică, și nu emoțională.

În aceeași ordine de idei, la art. 6 (Frauda legată de sistemele informatice) al Directivei cadru al Uniunii Europene 2019/713 privind combaterea fraudelor și a contrafacerii în legătură cu mijloacele de plată fără numerar [7], se stabilește faptul că fraudă informatică se incriminează ca infracțiune în cazul efectuării sau provocării efectuării unui transfer de bani de valoare monetară sau de monedă virtuală, având drept efect cauzarea unui prejudiciu patrimonial unei alte persoane, cu scopul de a obține un profit ilegal pentru autor sau pentru un terț, atunci când este săvârșită cu intenție prin: (a) perturbarea sau afectarea fără drept a funcționării unui sistem informatic; (b) introducerea, modificarea, ștergerea, transmiterea sau suprimarea fără drept a datelor informatice. Astfel, Directiva determină drept efect al faptei „cauzarea unui prejudiciu patrimonial” care trebuie să se concretizeze într-un transfer de bani, de valoare monetară sau de monedă virtuală. Prin urmare, și în acest caz estimarea subiectivă este exclusă.

În asemenea circumstanțe, optăm pentru formularea normei de la alin. (2) art. 126 CP RM astfel încât cuantumul proporțiilor considerabile să capete o reglementare *expressis verbis*. O atare formulare ar exclude inadvertențele și abuzurile generate de sintagma „daune (în proporții) considerabile” despre care s-a vorbit și continuă să se vorbească în literatura de specialitate [A se vedea: 3, p. 10].

În alt registru, facem mențiunea că în dreptul penal comparat se observă tendința de a nu stabili o marjă pentru urmarea prejudiciabilă pentru fraudă informatică, ci doar raportarea faptei la *cauzarea unei pagube* (art. 249 Codul penal român [8] și legiuitorul din Irlanda, prin Legea Justiției Penale privind infracțiunile de furt și fraudă din 2001 (Secțiunea 9) [9, p. 268]), sau la *provocarea unui prejudiciu patrimonial* (art. 263 a Codul penal al Germaniei [10] și art. 213 Codul penal estonian [11]).

În asemenea circumstanțe, axându-ne pe raționamentele invocate *supra*, considerăm oportună reevaluarea propunerii de lege ferenda consemnată în Proiect și *excluderea urmării prejudiciabile sub*

formă de daune în proporții considerabile din dispoziția de la alin. (1) art. 260⁶ CP RM.

Totuși, dacă autorii proiectului își doresc în continuare să stabilească o limită minimă de la care să survină răspunderea penală pentru fraudă informatică, atunci, pentru a se păstra consecvența cu celelalte texte de incriminare, soluția corectă se impune prin analiza sistemică a cadrului normativ aferent (penal și/sau contravențional). Acest raționament este dictat de principiile de elaborare a actelor normative (art. 3 din Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative [12]).

Pentru o astfel de abordare este necesar să stabilim că fapta de fraudă informatică, așa cum subliniază art. 8 din Convenția privind criminalitatea informatică și art. 6 al Directivei cadru a Uniunii Europene 2019/713, cauzează un prejudiciu patrimonial. Prin urmare, legiuitorul moldav, incriminând fapta de fraudă informatică, își respectă angajamentul de a proteja patrimoniul persoanei de orice manipulare ori influențare asupra unui sistem informatic, prin modalitățile faptice desprinse din dispoziția normei prevăzute la art. 260⁶ CP RM.

Astfel, în concordanță cu principiul legalității și echilibrului între reglementările concurente, precum și cu cel al coerenței normelor juridice, este rațional a se determina cuantumul prejudiciului cauzat în cazul infracțiunii de fraudă informatică, făcându-se referire la infracțiunile plasate în Capitolul VI (Infracțiuni contra patrimoniului) din Partea Specială a Codului penal. Or, legiuitorul prevede în mod expres „scopul de sustragere sau de a obține un beneficiu material”, iar ipotezele referitoare la când poate surveni urmarea (patrimonială) sunt similare celor de însușire sau de înșelăciune, cu excepția faptului că prejudiciul se cauzează nu prin influențarea directă asupra victimei, ci asupra sistemului informatic odată cu introducerea, modificarea sau ștergerea datelor informatice, restricționarea accesului la aceste date ori împiedicarea în orice mod a funcționării acestuia. În vederea argumentării celor expuse, trecem în revistă ipotezele din doctrina românească care au fost determinate în procesul analizei infracțiunii de fraudă informatică (art. 249 Cod penal român), similară cu cea prevăzută de art. 260⁶ CP RM, și anume:

- retragerea de numerar (bun corporal) de la un bancomat ori efectuarea unui transfer de fonduri (valori incorporeale) fără drept, fără a utiliza un instrument de plată electronică;

- transferul neautorizat de monede virtuale din portofelul virtual al victimei în cel al agentului ori al unui terț;

- manipularea unui terminal pentru schimbul valutar și obținerea unei sume mai mari de bani decât ar fi trebuit în mod normal. Întră aici și obținerea unui bun fără să fie plătit, tot prin manipularea unui sistem informatic;

- obținerea frauduloasă a unor bilete, prin manipularea unor terminale de tipărire a acestora sau folosirea frauduloasă a unui serviciu fără a exista o contraprestație, tot prin manipularea unui sistem informatic. Întră aici inclusiv manipularea jocurilor de noroc pentru a le putea folosi cu titlu gratuit ori alterarea șanselor de câștig;

- modificarea creditului disponibil la jocurile de poker online – prin modificarea unor valori în baza de date – fără a exista o contraprestație (plata acestui credit);

- modificarea soldului disponibil într-un cont bancar – prin modificarea unor valori în baza de date – fără a exista o depunere de numerar. Întră aici și creșterea artificială a soldului disponibil prin transferuri de fonduri care nu sunt debitate în timp real;

- activarea unor servicii premium pe anumite platforme online, fără ca acestea să fie plătite, sau obținerea unui serviciu cu titlu gratuit.

- încărcarea neautorizată a unei cartele PrePay folosind un cod de reîncărcare aparținând unei alte persoane [13, p. 406-407].

De altfel, în legislația penală a unor state nu se regăsește în mod autonom incriminarea infracțiunii de fraudă informatică, totodată acestea, în vederea transpunerii prevederilor Convenției privind criminalitatea informatică, au modificat textele de incriminare deja existente. O asemenea abordare o are legiuitorul din Luxemburg, care a introdus noțiunea de „cod (cheie) informatic” în cuprinsul art. 461 (furt), art.

470 (șantaj), art. 491 (abuz de încredere) și art. 496 (înșelăciune) al Codului său penal [14]. Și în legislația penală a Spaniei fraudă informatică se regăsește ca o formă asimilată a infracțiunii de înșelăciune, prevăzută de art. 248.2 Cod penal spaniol. Iar legiuitorul ucrainean sancționează fraudă informatică prin intermediul fimei agravate a infracțiunii de înșelăciune (art. 190 alin. (3) Cod penal ucrainean).

Nu putem ignora și faptul că nici în dreptul francez nu există infracțiunea de fraudă informatică, totuși acest lucru nu ar implica *per se* faptul că legislația nu respectă exigențele internaționale în materie, atâta vreme cât dispozițiile în vigoare pot fi apreciate ca fiind suficiente. Astfel, conduitele specifice fraudei informatice ajung să fie sancționate prin raportare la textul aferent infracțiunii de escrocherie (înșelăciune) ori furt, în completare cu celelalte texte de incriminare privitoare la infracțiunile informatice [13, p. 310].

În asemenea circumstanțe, în vederea stabilirii unei consecvențe a textului normei prevăzute la art. 260⁶ CP RM cu celelalte texte de incriminare (cum ar fi furt, însușire, delapidare, abuz de serviciu sau escrocherie, pentru care este posibilă răspunderea în conformitate cu art. 105 din Codul contravențional (Sustragerea în proporții mici din avutul proprietarului)), se propune următoarea soluție: de a completa prevederile art. 105 din Codul contravențional cu fapta de „fraudă informatică” prin care sunt sustrate bunurile din avutul proprietarului în proporții mici; la alin. (1) art. 260⁶ CP RM de a substitui sintagma „dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari considerabile” prin sintagma „dacă aceste acțiuni au cauzat un prejudiciu”.

Pe o altă dimensiune a investigației menționăm că art. 6 din Directiva cadru 2019/713 prezentată *supra* prevede o modalitate de comitere a fraudei informatice ce nu se regăsește în textul art. 8 al Convenției privind criminalitatea informatică, nici în cel al normei de incriminare a fraudei informatice din legislația națională în vigoare și nici în varianta propusă de autorii proiectului. Ne referim la *transmiterea de date informatice*. Credem că formularea din directivă permite extinderea sferei de aplicabilitate a art. 6 și asupra cazurilor de transfer de date informatice (de exemplu, a monedelor electronice); or, nu de fiecare dată modificarea datelor informatice acoperă și ipoteza de transmitere a acestora. Astfel, în vederea respectării principiului legalității incriminării, în scopul acoperirii vidului legislativ de aplicativitate a normei prevăzute la art. 260⁶ CP RM în cazul transferului de monede virtuale, propunem completarea textului normei de incriminare a fraudei informatice cu modalitatea de transmitere a datelor informatice.

În cele din urmă, apreciem inițiativa autorilor Proiectului de a modifica lit. b) alin. (2) art. 260⁶ CP RM prin substituirea textului „daune în proporții deosebit de mari” cu cel de „daune în proporții mari”, dar și cea de completare a acestui articol cu alin. (3), ce prevede agravarea faptei în cazul producerii unui prejudiciu în proporții deosebit de mari. Credem că raționamentul unei astfel de abordări rezidă în necesitatea delimitării răspunderii penale pentru fraudă informatică pe criterii de gravitate a atingerii aduse relațiilor sociale cu privire la patrimoniu. Deci, în asemenea cazuri, prejudiciabilitatea faptei este cu mult mai mare decât în cazurile când această provoacă o urmare în proporții mici.

Referințe bibliografice:

1. *Proiectul de lege pentru modificarea unor acte normative (modificarea Codului penal și Codului contravențional)*, 533/MJ/2022. <https://cancelaria.gov.md/ro/content/privind-aprobarea-proiectului-de-lege-pentru-modificarea-unor-acte-normative-modificarea>.
2. Gurev D. *Accesul ilegal la informația computerizată: problematica încadrării juridice și soluții*. În: Rezumatele comunicărilor Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, Seria „Științe juridice și economice”, Vol. I, Chișinău, 10-11 noiembrie 2020. p. 54-58
3. Stati V. *Despre „interesul public”, „daunele considerabile” și nu numai: analiza unui proiect de amendare a Codului penal al Republicii Moldova*. În: Available at SSRN, 2022. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4188261.

4. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 22 din 27.06.2017 privind excepția de ne-constituționalitate a unor prevederi ale articolului 328 alin. (1) din Codul penal.* În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 352-355.
5. *Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică de la Budapesta* din 23.11.2001. <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/51289>.
6. *Explanatory Report to the Convention on Cybercrime.* Budapest, 23.XI.2001. European Treaty Series, no. 185. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cce5b>.
7. *Directiva (UE) 2019/713 a Parlamentului European și a Consiliului din 17 aprilie 2019 privind combaterea fraudelor și a contrafacerii în legătură cu mijloacele de plată fără numerar și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/413/JAI a Consiliului.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0713&from=EN>.
8. *Codul penal al României*, adopt prin Legea nr. 286/2009, cu modificările și completările ulterioare. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/109855>.
9. Stanciu A.I. *Criminalitatea informatică: o problemă a societății moderne.* Sitech, Craiova, 2018. 367 p.
10. *Criminal Code in the version promulgated on 13 November 1998*, Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I p. 3322. https://legislationline.org/sites/default/files/documents/8c/Germany_CC_am2013_en.pdf.
11. *Penal Code Implementation Act.* Passed, 12.06.2002 RT I 2002, 56, 350 Entry into force 01.09.2002. https://legislationline.org/sites/default/files/documents/4b/Estonia_CC_implementation_act_2002_am2014_en.pdf.
12. *Legea cu privire la actele normative*, nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 7-17.
13. Zlati Gh. *Tratat de criminalitate informatică.* Volumul I, Editura Solomon, București, 2020. 658 p.
14. *Code pénal en vigueur dans le Grand-duché de Luxembourg (Loi du 16 juin 1879).* https://www.imo-lin.org/doc/amliid/Luxembourg_code_penal.pdf.
15. *Кримінальний Кодекс України*, від 17 січня 2002 року, №2953-III, із змінами і доповненнями, внесеними Законами України. <https://ips.ligazakon.net/document/T012341>.

ASPECTE PRIVIND CONTROLUL CRIMINALITĂȚII: O ANALIZĂ ASUPRA FENOMENULUI IMIGRAȚIEI CLANDESTINE

MAGHERESCU Delia,

dr., avocat, Baroul Gorj, România,
ORCID ID: 0000-0003-0939-1549

Summary: Criminal phenomena have had intensive repercussions on social life, they being registered rapidly an evolutive trend during the last period of time, including the last three years, related to the Covid-19 pandemic crisis. The criminality, as a general phenomenon, has permanently been in the authorities' attention, both at national and European level. They have been involved in finding solutions in purpose to diminish this phenomenon, as much as possible. Their actions regarding the control of criminal phenomena, particular attention being paid on the cases of illegal immigration, have been focused on the three main directions, such as prevention, control and sanction. In the current paper, the aspects on controlling criminality will be approached, with a special interest to the phenomenon in Southeast Europe, due to its transit specific feature to the Western European countries. The measures adopted by the authorities in order to discover any form of illegal immigration have been taken into account.

Key words: criminal phenomena; illegal immigration; criminological approach; control of criminality.

1. *Precizări preliminare.* Fenomenele infracționale s-au repercutat intens asupra vieții sociale, acestea înregistrând o rapidă evoluție în ultima perioadă de timp, inclusiv a ultimilor trei ani, raportat la criza provocată de pandemia Covid-19. Criminalitatea, în general, s-a aflat permanent în atenția autorităților, atât la nivel național, cât și la nivel european, care au căutat mereu soluții în vederea diminuării acestui fenomen, pe cât de mult posibil. Acțiunile privind controlul criminalității de orice fel, dar în special al imigrației clandestine, s-au focalizat pe trei direcții: prevenție, combatere și sancționare.

În prezenta lucrare, vor fi abordate aspecte referitoare la controlul fenomenului imigrației clandestine, în special în regiunea de sud-est a Europei, avându-se în vedere specificul acesteia de tranzit către vestul continentului. Au fost analizate măsurile întreprinse de către autorități și acțiunile concrete pentru descoperirea acestor forme de criminalitate, precum și interferența acestora cu alte forme similare, așa cum este cazul traficului de persoane.

Rapiditatea cu care formele grave de criminalitate s-au dezvoltat în ultima perioadă au surprins autoritățile, care, în demersurile și acțiunile lor concrete, au făcut eforturi semnificative pentru stoparea fenomenelor infracționale de orice fel. Cu atât mai mult, acțiunile acestora au fost orientate în direcția prevenirii formelor grave săvârșite cu violență ori a formelor de criminalitate organizată, așa cum este cazul traficului de persoane. Aceasta cu atât mai mult cu cât se cunoaște gradul ridicat de vulnerabilitate la care acest fenomen a ajuns în prezent.

În egală măsură, nu doar rapiditatea dezvoltării fenomenelor infracționale grave a surprins, ci și agresivitatea cu care acestea s-au manifestat. Societatea a cunoscut, de-a lungul anilor, forme grave de criminalitate (*i.e.*, atacuri teroriste), dar amploare fenomenelor de această natură este contorizată de către autoritățile judiciare, care văd în acestea un pericol deloc de neglijat. Ambele caracteristici sunt apreciate raportat la strategiile care au fost implementate de către autoritățile naționale în vederea controlului formelor grave de criminalitate cu violență, pe de o parte, precum și de către autoritățile europene, care și-au focalizat atenția asupra controlului la frontierele externe ale Uniunii Europene în vederea diminuării fenomenului de imigrație clandestină și trafic de persoane, pe cât de mult posibil, pe de altă parte. Acest aspect a constituit o prioritate în ceea ce privește reducerea riscului de extindere a fenomenului imigrației

ei clandestine în regiune.

Prezentată într-un cadru general, imigrația clandestină se caracterizează printr-o mișcare masivă a populației din unele state cu economie slab dezvoltată, către state cu potențial economic și un nivel de trai ridicat. Analizând fenomenul din punctul de vedere al regiunii de sud-est a Europei, ca regiune de tranzit, imigrația clandestină se produce preponderent dinspre statele din Asia, către statele din vestul continentului european. S-a observat, că acest flux reprezintă o constantă a direcției de orientare în ceea ce privește fenomenul imigrației clandestine. În același context, vorbim despre statele de destinație pentru imigranții veniți din Asia și din nordul Africii, prin coridoare din sud-estul Europei, în drumul lor către vestul continentului european [1].

Ceea ce interesează studiul de față sunt factorii declanșatori ai fenomenului imigrației clandestine, circumstanțele care favorizează dezvoltarea acestui fenomen, precum și consecințele produse în împrejurări determinate. Din aceste considerente, sunt relevante și vor fi discutate acțiunile concrete, pe care autoritățile le întreprind în vederea controlului imigrației clandestine, precum și a altor forme de infracționalitate conexe, cum este cazul traficului de persoane.

De asemenea, se observă că funcția de control al imigrației clandestine [2, p. 1-11] este realizată de către organele judiciare, care, pe de o parte, descoperă aceste cazuri, descoperă făptuitorii și probele care să conducă la diminuarea fenomenului respectiv, și care, pe de altă parte, procedează la soluționarea cauzelor penale, având ca obiect infracțiuni de imigrație clandestină, asociate traficului de persoane. În aceste coordonate, și luând în considerare efortul depus la nivel instituțional, rezultatul ar trebui să fie unul care nu doar să combată formele de criminalitate privind imigrația clandestină, ci să prevină pe cât de mult posibil acest fenomen. În practică, există o interdependență între imigrația clandestină și traficul de persoane, fapt ce se regăsește cu precădere în cazul imigranților veniți din nordul Africii și Asia. Cu toate acestea, fenomenul nu se limitează la aceste regiuni, ci poate fi întâlnit și în țările de origine din estul Europei.

2. *Conceptul de imigrație clandestină.* Nu de puține ori, fenomenul imigrației clandestine este analizat prin raportare la alte forme de criminalitate similare. Discuțiile poartă, în primul rând, asupra traficului de persoane, cu privire la care există deosebiri esențiale față de imigrația clandestină. Deosebirile există atât în ceea ce privește cauzele declanșatoare, factorii de influență și modul de operare infracțional. Toate aceste aspecte contribuie la fundamentarea unei condiții specifice pentru fiecare dintre cele două fenomene infracționale și creează, totodată, direcții diferite de abordare a componentelor ce le caracterizează pe fiecare în parte. Din acest considerent, este oportun să discutăm aceste aspecte comparativ, raportat la imigrația clandestină și la traficul de persoane, pentru a înțelege mai bine care sunt deosebiri dintre cele două fenomene infracționale, dar și aspectele care le aseamănă.

Analizând în paralel cele două forme de criminalitate, vom observa că, pe alocuri, acestea prezintă unele trăsături comune, care trasează celor două fenomene infracționale un numitor comun. Însă, asemănarea dintre imigrația clandestină și traficul de persoane nu trebuie considerată ca un punct comun *ab initio*, care face din aceste fenomene un concept unitar. Dimpotrivă, la o analiză conceptuală, cele două își păstrează individualitatea și, din acest motiv, nu pot fi discutate decât separat, dar cu o oarecare interferență a unuia în domeniul de acțiune al celuilalt.

Așadar, privind fenomenul imigrației clandestine în individualitatea sa, observăm că acesta este unul destul de larg răspândit la nivelul statelor cu economie slab dezvoltată și nivel de trai scăzut. Acest lucru indică faptul că statele respective sunt și vor fi mereu surse puternice de imigrație clandestină. Acestea sunt, de altfel, state care vor livra permanent imigranți, persoane care aleg o destinație cu posibilități de trai mai bune și o perspectivă sigură de viitor. Acest lucru este posibil atât timp cât autoritățile naționale din statele de origine nu înțeleg nevoia de schimbare a politicilor publice implementate în interesul propriilor cetățeni.

În cadrul acestei secțiuni, nu se insistă supra aspectelor referitoare la categoriile de țări-sursă, țări

de tranzit și de destinație, ci ideea de bază care caracterizează această temă este cea referitoare la factorii declanșatori ai fenomenului, la circumstanțele care favorizează dezvoltarea acestuia, precum și la consecințele produse în plan instituțional. Interesează, de asemenea, modalitatea în care sunt adoptate măsuri concrete și se inițiază acțiuni menite să facă față valului masiv de imigranți, în contextul fenomenului clandestin.

2.1. *Factorii declanșatori.* Discutând aspectele referitoare la factorii declanșatori ai imigrației clandestine, se constată că aceștia nu privesc doar condițiile de trai din țările de origine [3, p. 475-488], ci un impact major asupra acestora îl are eficiența cu care autoritățile din țările de tranzit și de destinație reușesc să prevină și să combată evoluția acestui fenomen. Se consideră astfel, deoarece cele mai multe persoane care reușesc în demersurile lor de a prolifera imigrația clandestină au o oarecare influență și trecere în rândul unor „intermedieri” din statele de tranzit și uneori chiar în statele de destinație. Este vorba despre așa-numitele „călăuze”, care, în cele mai nefericite cazuri, sunt funcționari angajați la poliția de frontieră sau în general la punctele vamale de trecere a frontierei de stat [4]. Aceasta deoarece, de regulă, călăuzele sunt persoane private, care stabilesc legături cu funcționarii de la punctele de trecere a frontierelor, legături bazate pe fapte de corupție [5].

Aceste aspecte întăresc convingerea, că există unele vulnerabilități la nivelul autorităților din aceste state, dat fiind faptul că, odată ajunse la destinație, persoanele respective sunt mai greu descoperite. Dar, chiar și descoperirea acestora în statele de destinație face din fluxul acestui fenomen un reper care ridică multe semne de întrebare. Astfel, cel mai mult preocupă faptul că valorile de imigranți nu sunt depistate în cadrul filtrelor din țările de tranzit, știindu-se faptul că cele mai multe dintre acestea sunt state membre ale Uniunii Europene [6, p. 465-484]. Or, în aceste circumstanțe, politica de control al criminalității la frontiere ar trebui să fie coordonată și circumscrisă unor măsuri ferme cu rezultate pozitive de prevenire a imigrației clandestine.

Este lesne de înțeles, că cei mai influenți factori care contribuie la intensificarea imigrației clandestine provin din țările sursă și sunt de mai multe categorii.

În primul rând, este vorba despre *factorii politici* [7, p. 544-565]. În mare măsură, politicile guvernamentale vitregesc, de cele mai multe ori, dorința cetățenilor de a rămâne în țările de origine. Politicile publice adoptate de guvernele acestor state au repercusiuni în cele mai multe sfere ale vieții sociale, cu un impact semnificativ asupra condiției sociale a cetățeanului. Astfel, dacă privim cu atenție politicile publice ale oricărui stat, vom observa că acestea influențează semnificativ bunul mers al diverselor sectoare de activitate. Este vorba despre mediile sociale care pot declanșa medii infracționale, precum cel sanitar, profesional, mediul serviciilor sociale. Toate acestea conlucrează și produc consecințe în favoarea sau în defavoarea cetățenilor.

Altfel spus, dacă politicile publice sunt în interesul cetățenilor, atunci acestea trebuie să deservească cetățenii. Orice ruptură între stat, prin politicile sale adoptate în domeniul public, și cetățeni va însemna un imbold pentru aceștia din urmă de a fi predispuși la formarea de valuri de imigranți clandestini ori victime sigure ale traficului de persoane.

În al doilea rând, este vorba despre *factorii religioși*, care fac din cetățenii unor state surse sigure exportatoare de imigranți. Este cazul recentului eveniment tragic petrecut într-o țară din Asia, unde o tânără a murit în condiții neelucidate până în prezent. Acest caz a suscitat o ură vertiginoasă la adresa politicilor guvernamentale din acel stat, precum și la un dispreț față de simbolurile religioase. Repercusiunile acestui eveniment au condus inclusiv către crearea unui val de imigranți, care au luat drumul occidentului.

Consecințe ale politicilor sociale au avut loc și în alte state, precum Afganistan, care au degenerat în imigrație clandestină. Din punctul de vedere al cercetării criminologice, se poate afirma că statele indicate sunt mai predispușe în a „exporta” imigrație clandestină, decât alte state din regiune, acolo unde nu există o implicare excentrică a religiei în viața socială. Este adevărat că tradiția joacă un rol esențial în

fundamentarea traiectoriei oricărei societăți, dar implicarea excesivă a religiei în viața socială a demonstrat că este producătoare de imigrație clandestină.

O altă categorie de factori de influență, care declanșează imigrație clandestină sunt *factorii sociali* și cei ai *mediului profesional*. În fapt, cele două categorii de factori se întrepătrund și se condiționează reciproc, astfel că nu se poate vorbi despre factorii sociali, fără a aminti de cei profesionali, așa cum nu pot fi invocați factorii din mediul profesional, fără să facem referire la mai ampla categorie, aceea a factorilor sociali.

Factorii sociali reprezintă o categorie specifică a factorilor generatori de fenomen imigraționist, fapt pentru care sunt cei mai mult discutați și analizați de către doctrina de specialitate [8, p. 338-350]. Componentele factorilor sociali se regăsesc în multe domenii de activitate, precum cel medical, educațional, profesional etc. La dezvoltarea factorilor sociali contribuie, în egală măsură, atât politicile publice, adoptate de guvernele țărilor de origine, dar și conduita infracțională personală, pe care fiecare cetățean o adoptă, în raport cu propriile principii și reguli [9, p. 110-130]. Acestea din urmă sunt rezultatul educației, culturii și civilizației individuale, raportate la gradul de dezvoltare personală, la care fiecare se situează.

2.2. *Circumstanțele dezvoltării fenomenului.* Separat de factorii declanșatori ai imigrației clandestine, trebuie precizat că există o altă categorie care favorizează dezvoltarea fenomenului. Este vorba despre circumstanțele care, într-un fel sau altul, au o incidență covârșitoare în ceea ce privește proliferarea acestui fenomen. Același lucru se poate spune și în situația în care imigrația întâlnește traficul de persoane.

Din categoria circumstanțelor favorizante ale fenomenului imigrației clandestine fac parte *factorii exteriori climatului infracțional*. Altfel spus, sunt anumite împrejurări, independente de factorul uman, care favorizează imigrația clandestină. Aceștia depind de modul de operare infracțional și de modalitatea ca itinerar, alese de către făptuitori în atingerea scopului propus.

Din punctul de vedere al circumstanțelor existente, acestea se clasifică după cum imigranții aleg rute terestre sau rute maritime. Mai puțin posibil, dacă nu imposibil, ca rutele imigraționiste să aibă loc pe cale aeriană, deoarece aeroporturile sunt cele mai securizate puncte de trecere a frontierei de stat, iar țările de origine nu livrează deliberat imigranți. Fenomenul este și rămâne unul ilegal, chiar dacă se ia în considerare statutul de „țară de origine” al acelor state.

Dar, având în vedere riscul la care se expun imigranții, pe de o parte, și călăuzele lor, pe de altă parte, putem spune că ruta preferată de grupurile de imigranți rămâne cea terestră. Aceasta este mai sigură și, în egală măsură, asigură imigranților sosirea către destinațiile alese. Cu toate acestea, practica a arătat că la fel de uzitată este și ruta maritimă, în special de către imigranții din nordul Africii, care doresc să ajungă în Europa prin Spania, Italia, Croația. Aceeași rută se folosește și pe ruta Grecia, Turcia, ca porți de intrare în Europa a imigranților sosiți din statele din Asia [10, p. 8-63]. În cazul acestora, există o modalitate mixtă de penetrare a continentului european, în sensul că imigranții din aceste regiuni aleg atât calea maritimă, cât și calea terestră.

În schimb, rutele terestre se întâlnesc în cazul imigrației efectuate pe distanțe mai scurte, care nu implică continente. Este vorba despre fenomenul produs în statele din estul Europei, ceea ce face ca întreaga frontieră de est a Uniunii Europene să fie vulnerabilă în fața valurilor de imigranți, care aleg să se stabilească într-un stat membru al Uniunii Europene.

Așadar, indiferent ce rute ar urma, imigrația clandestină se întâmplă de-a lungul întregii frontiere externe a Uniunii Europene. Astfel, toate statele membre de graniță sunt vulnerabile în fața fenomenului. Din acest considerent, un rol determinant în acest context îl are agenția Uniunii Europene Frontex, ale cărei acțiuni de control al fenomenului imigraționist sunt remarcabile [11]. Acest organism european a luat ființă din dorința de a face față fenomenului imigrației clandestine, iar rezultatele în această direcție nu au întârziat să apară [12]. Luând în considerare activitățile agenției Frontex, putem spune că circumstanțele care au contribuit la stoparea fenomenului imigraționist sunt concurente celor care au condus la dez-

voltarea acestui fenomen.

Însă, revenind la circumstanțele care favorizează imigrația clandestină, acestea se referă la mediul înconjurător, la condițiile meteorologice, la clima, flora și fauna, toate acestea raportate, de regulă, la țările de tranzit. Din acest punct de vedere, se apreciază că, cel puțin călăuzele, dar uneori și imigranții înșiși sunt interesați de condițiile de drum, până în țările de destinație. Raportat la aceste condiții, este mai puțin probabil ca un val imigraționist să aibă loc în plină iarnă, când condițiile meteo nu pot asigura transportul în siguranță până la destinație a imigranților. În schimb, în timpul verii, se observă o predispoziție a grupurilor de imigranți care aleg să sosească în Europa.

De asemenea, mijlocul de transport cu care aleg să traverseze țările de origine reprezintă o circumstanță deloc de neglijat. Astfel, ruta maritimă este nesigură, în raport cu un mijloc de transport rutier. În practică, au fost numeroase cazurile în care ambarcațiunile nautice s-au răsturnat, datorită supraîncărcării cu imigranți, iar aceștia și-au pierdut viața.

2.3. *Consecințele produse.* Din punctul de vedere al cercetării criminologice, consecințele produse de valurile de imigranți comportă discuții pe mai multe planuri.

În primul rând, economia statelor de destinație devine vulnerabilă și pusă în imposibilitatea de a suporta costurile prea împovărătoare pentru acest sector. Sumele alocate de la bugetele statelor de destinație sunt exorbitante în raport cu numărul mare de imigranți ajunși pe teritoriul acestor state. Cu toate acestea, s-a observat că statele de destinație nu au politici ferme de returnare a imigranților clandestini, indiferent de țările de origine din care aceștia provin. Acest inconvenient face din consecințele produse o culpă comună pentru pericolul dezvoltării fenomenului. Excepție fac cazurile în care imigranții nu sunt înregistrați în țările de destinație și nu sunt integrați în serviciile sociale constituite pentru astfel de situații. Însă, chiar și în acest din urmă context, este o chestiune de timp până la reglarea juridică a acestor cazuri de imigrație clandestină, ceea ce face ca statele de destinație să suporte costurile fenomenului și, în cele din urmă, să aibă mult de suferit.

O altă chestiune privește rata criminalității, având ca făptuitori pe imigranții clandestini. Este vorba, în fapt, despre un alt fenomen adiacent, acela al crimigrației [13, p. 511-514], știindu-se faptul că, destul de frecvent, imigranții preferă o astfel de conduită infracțională, ceea ce conduce către o rată a criminalității crescută. Nu de puține ori s-a constatat că acesta este scopul principal pentru care imigranții aleg să se stabilească într-una din țările din vestul Europei. O rată a criminalității crescute, pe fondul maselor masive de imigranți veniți în ultima decadă, reprezintă un real pericol pentru autorități, în lupta împotriva acestui flagel.

Având în vedere aceste chestiuni, se impune o analiză complexă privind mijloacele pe care statele le pun la dispoziție pentru prevenirea și controlul imigrației clandestine, iar cooperarea internațională rămâne una dintre cele mai eficiente măsuri pe care autoritățile se pot baza în demersurile lor [14]. O cooperare judiciară eficientă cu autoritățile judiciare din țările de origine este cu atât mai eficientă, cu cât stoparea fenomenului trebuie să se producă din punctul în care se produce, iar nu doar la destinație, când, de cele mai multe ori, este prea târziu să fie combătut.

3. *Conexiunea imigrației clandestine cu traficul de persoane.* O chestiune deosebit de periculoasă apare atunci când cele două fenomene se intersectează, iar acest lucru se întâmplă adesea [15]. Acest fapt s-ar traduce prin aceea că imigrația clandestină este dublată de săvârșirea de infracțiuni de trafic de persoane. Cel mai adesea, aceste tendințe de „dublare a criminalității” sunt specifice statelor care livrează imigranți, deoarece, din dorința de a obține un produs infracțional peste cheltuielile ocazionate de transportul către statele de destinație și de a-și acoperi costurile cu călăuzele, imigranții apelează la săvârșirea infracțiunilor de trafic de persoane. Astfel, spunem că fenomenul de imigrație clandestină este realizat, în anumite condiții, cu ajutorul sau pentru săvârșirea de infracțiuni de trafic de persoane.

În practica judiciară s-a statuat, că există o tendință de asociere infracțională și constituire de grup infracțional organizat în vederea săvârșirii infracțiunilor de trafic de persoane, dintre care, cele mai multe

cazuri îi au ca victime pe imigranți [16]. De asemenea, făptuitorii – călăuze ale imigranților sunt implicați în săvârșirea infracțiunilor de facilitare a șederii ilegale a acestor persoane pe teritoriul țării de tranzit, către țările de destinație.

În multe cazuri, cad victime ale infracțiunilor de trafic de persoane, imigranții minori, care sunt cei mai vulnerabili în fața acestor pericole. Traficul de imigranți minori este preferat de către făptuitori, deoarece implică costuri mult reduse și riscuri pe măsură. În practica judiciară se întâlnesc cauze penale, având ca obiect săvârșirea de infracțiuni de trafic de imigranți minori, de asemenea asociate infracțiunilor de constituire a unui grup infracțional organizat, constituit dintr-un număr mare de infractori organizați în rețele [17; 18]. În ceea ce privește făptuitorii din România, aceștia sunt predispuși la a trafica imigranți în special către state, precum Italia sau Austria, iar în unele cazuri, urmărirea penală și judecarea făptuitorilor se realizează de către organele judiciare din țările de destinație [19; 20].

De cele mai multe ori, se observă că săvârșirea infracțiunilor de trafic de persoane se realizează în formă continuată. Astfel, instanța de judecată a reținut nu mai puțin de patru acte materiale ale infracțiunii de trafic de persoane, pentru care inculpatul a fost condamnat la patru ani de închisoare [18]. Nu în ultimul rând, traficul de persoane este asociat rețelelor de proxenetism și prostituție, dar și celor de spălare de bani, ca factori agravanți [21].

4. *Imigrația clandestină și mediile infracționale.* Studiile realizate asupra fenomenului imigrației clandestine au arătat că dezvoltarea criminalității este un factor de influență pentru acesta. Prin definiție, orice stat este producător de criminalitate. Ceea ce deosebește statele între ele este gradul sau rata criminalității, înregistrate într-o perioadă determinată de timp. Este adevărat, că acolo unde statul investește în mijloace de prevenție a criminalității, rata fenomenelor infracționale este una redusă. *Per a contrario*, în statele cu resurse financiare diminuate, state cu economie nefuncțională, criminalitatea ajunge la cote impresionante. Iar pericolul în astfel de situații este cu atât mai mare, cu cât dezvoltarea criminalității servește maselor mari de imigranți, care aleg destinații mai sigure.

4.1. *Medii infracționale.* Din punctul de vedere al cercetării criminologice, mediile infracționale sunt entități care trebuie analizate atunci când se discută despre fenomene infracționale și, implicit, despre imigrația clandestină, ca domeniu de studiu al acestora. Un studiu efectuat asupra acestor entități ale criminalității indică faptul că majoritatea mediilor produce criminalitate. Este vorba, în principiu, despre mediul comunitar, mediul instituțional sau mediul profesional [22, p. 149-160].

Ceea ce trebuie precizat, în acest context, este faptul că mediile infracționale sunt rezultatul influenței altor factori declanșatori ai fenomenului de imigrație clandestină. Unul dintre aceștia este reprezentat de politicile publice ale statelor sursă, pe care le-am abordat în cadrul secțiunii anterioare și asupra căroara nu se va reveni.

Mediul comunitar, ca variantă a mediului social, este cel mai flexibil în raport cu imigrația clandestină. Tipologia acestui mediu infracțional oferă imigranților pârghiile necesare pentru a se stabili în țările de destinație, pentru că este, în principiu, furnizor de criminalitate. Or, de cele mai multe ori, imigranții clandestini tocmai aceasta caută [23, p. 46-67].

În ciuda acestui aspect, mediul comunitar, conectat la politicile publice de prevenire și combatere a fenomenului, este uneori ușor de ținut sub control de către autorități. Acest lucru se resimte din numărul mare de infracțiuni descoperite, aflate pe rolul organelor judiciare.

Mediul instituțional este prielnic dezvoltării imigrației clandestine, dar, spre deosebire de mediul comunitar, este un mediu pasiv în ceea ce privește acest fenomen. Acest caracter se deduce din faptul că anumite instituții sunt ineficiente în controlul imigrației clandestine sau nu pun în aplicare mecanisme eficiente în acest sens, ceea ce le face vulnerabile în fața valurilor de imigranți.

De cele mai multe ori, chiar legislația imperfectă creează mediul propice pentru imigranți [24, p. 248-269] în a se acomoda într-o societate cu instituții slăbite, chiar dacă această imperfecțiune legislativă este mai puțin luată în considerare când vorbim despre statele de destinație din vestul Europei. Cu

toate acestea, nu de puține ori, lacunele legislative nu fac decât să creeze un mediu favorabil dezvoltării fenomenului de imigrație clandestină, pe de o parte, și a criminalității pe fondul acestui fenomen, pe de altă parte.

4.2. *Soluții instituționale.* Studiul realizat asupra fenomenelor infracționale au concluzionat că cel mai eficient mecanism de realizare a funcțiilor de combatere și prevenire a imigrației clandestine sau asociate cu traficul de persoane este cel judiciar. Funcțiile amintite mai sus nu pot fi dissociate de funcția de soluționare a cauzelor penale, deoarece, prin definiție, această funcție procesuală contribuie intensiv la controlul criminalității.

Soluțiile instanțelor de judecată sunt bogate în cauze penale soluționate, având un obiect complex de infracțiuni de imigrație clandestină și de trafic de persoane. Adesea, persoanele implicate în traficul de persoane sunt ele cele care au fost implicate în imigrație clandestină. Acesta pare să fie un trend tot mai des întâlnit în materie de fenomene infracționale grave, de trafic de persoane. Dacă până nu demult, formele clasice ale celor două fenomene se regăseau la scară largă dissociate, acum iată trendul ne arată care este noul *modus operandi* în această materie.

Frecvența cu care se realizează cele mai multe cazuri de imigrație clandestină asociată traficului de persoane, dar și eficiența activitate judiciară în acest domeniu, ne arată că funcția procesuală de judecată își desăvârșește în mod firesc, legal și temeinic, toate prerogativele pe care instanțele de judecată le au în soluționarea cauzelor penale de această natură, și implicit contribuie la intensificarea funcției de prevenire și control al criminalității. Că este așa, stau drept dovadă hotărârile judecătorești pronunțate în astfel de cauze penale, ceea ce conduce la concluzia că autoritățile judiciare depun eforturi considerabile în ceea ce privește descoperirea faptelor de această natură, pe de o parte, și în ceea ce privește sancționarea tuturor persoanelor care se fac vinovate de săvârșirea acestor categorii de infracțiuni, pe de altă parte.

Vizavi de aspectele discutate în prezent lucrare, se formulează următoarea întrebare: care este politica de prevenire și combatere a fenomenului imigrației clandestine? Este o întrebare pertinentă, dar care nu poate primi un răspuns cert. Într-un mediu versatil, în care însăși politicile adoptate fie produc criminalitate, așa cum este cazul celor adoptate în țările de origine, fie contribuie la realizarea consecințelor acestui fenomen, cum este cazul țărilor de tranzit, un răspuns ferm nu poate viza decât o multitudine de factori. Din acest considerent, trebuie luată în discuție conlucrarea tuturor factorilor de decizie și a politicilor publice ce trebuie implementate, în așa fel încât să se ajungă la un rezultat cât mai aproape de ceea ce cu toții așteptăm.

Reducerea fenomenului imigrației clandestine nu poate veni doar de la sursa producătoare de imigranți, așa cum nu doar statele de tranzit trebuie să fie active în domeniul menținerii unui înalt nivel de prevenție și combatere a fenomenului. Situația este cu atât mai gravă, cu cât factorul declanșator al imigrației clandestine „întâlnește” de cele mai multe ori alte forme de criminalitate, precum traficul de persoane, fapt pentru care putem spune că asistăm la o formă de „dublare a criminalității”. Practica a confirmat, că există mai multe forme de dublare a fenomenului imigrației clandestine, ce se produce atunci când acesta întâlnește fenomenul de trafic de persoane.

Realizat printr-un mod de operare infracțional divers, cel mai frecvent întâlnit fiind metod „loverboy” [22, p. 93], traficul de persoane produce rezultate din cele mai nefaste. Consecințele, de cele mai multe ori, sunt imposibil de contorizat, deoarece, pe de o parte, autoritățile din statele sursă prezintă un real dezinteres în monitorizarea și deoalarea fenomenului, ajuns la o amploare atât de mare, iar, pe de altă parte, autoritățile din statele de tranzit, de cele mai multe ori, sunt angrenate și facilitează, sprijinind grupurile infracționale organizate în drumul lor de a săvârși infracțiuni de trafic de persoane. În aceste împrejurări, doar întărirea capacității de cooperare transfrontalieră între statele de origine și cele de tranzit, fie ele membre sau nu ale Uniunii Europene, ar asigura funcția de prevenire și control al fenomenelor de criminalitate asociate imigrației clandestine și traficului de persoane.

Referințe bibliografice

1. I.C.C.J., încheierea nr. 134 din 29 martie 2022, disponibilă online: <https://www.scj.ro/>.
2. Orrenius P. *Enforcement and illegal migration*. IZA World of Labor, 2019.
3. Heath A., Davidov E., Ford R., Green Eva G. T., Ramos A., Schmidt P. *Contested terrain: explaining divergent patterns of public opinion towards immigration within Europe*. In: Journal of Ethnic and Migration Studies, vol. 46(3)/2020.
4. I.C.C.J., dec. pen. nr. 267/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
5. I.C.C.J., Încheierea (CP) nr. 508/2021, disponibilă online: <https://www.scj.ro/>.
6. Trucco D. *Border town authorities and the multilevel politics of the „transit migrant” emergency*. In: Territory, Politics, Governance, nr.10(3)/2022.
7. Lancaster C. M., *Immigration and the sociocultural divide in Central and Eastern Europe: Stasis or evolution?* In: European Journal of Political Research, nr. 61(2)/2022.
8. Kleider H. *What explains opposition to immigration: Economic anxiety, cultural threat, or both?* In: Handbook on Migration and Welfare, Edward Elgar Publishing, 2022.
9. Abdelaaty L., Steele L.G. *Explaining Attitudes Toward Refugees and Immigrants in Europe*. In: Political Studies, nr. 70(1)/2022.
10. Ilias A., Leivaditi N., Papatzani E., Petracou E. *Border Management and Migration Controls in Greece*. Working Paper Series, Global Migration: Consequences and Responses, Uppsala, 2019.
11. Frontex. *Migratory Routes*, disponibil online la adresa: <https://frontex.europa.eu/we-know/migratory-routes/eastern-borders-route/>.
12. Frontex. *Situational awareness and monitoring*, disponibil online la adresa: <https://frontex.europa.eu/-we-know/situational-awareness-and-monitoring/operational-analysis/>.
13. Magherescu D. *Criminologia în Europa: Concept, evoluție, tendințe*. În: Dreptul Românesc la 100 de ani de la Marea Unire, Ed. Universul Juridic, București, 2018.
14. UN General Assembly document A/AC.96/987 and document no. 12A (A/58/12/Add.1), Conclusion on Protection Safeguards in Interception Measures nr. 97 (LIV) – 2003, disponibil online: <https://www.unhcr.org/excom/exconc/3f93b2894/conclusion-protection-safeguards-interception-measures.-html>.
15. I.C.C.J., dec. pen. nr. 548/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
16. I.C.C.J., dec. pen. nr. 264/A/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
17. I.C.C.J., dec. pen. nr. 571/RC/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
18. I.C.C.J., dec. pen. nr. 356/RC/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
19. I.C.C.J., dec. pen. nr. 644/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
20. I.C.C.J., dec. pen. nr. 267/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
21. I.C.C.J., dec. pen. nr. 144/A/2022, disponibilă online la adresa: <https://www.scj.ro/>.
22. Magherescu D. *Criminologie*. Ed. ProUniversitaria, București, 2021.
23. Figueroa-Caballero A., Mastro D. *Examining the effects of new coverage linking undocumented immigrants with criminality: Policy and punitive implications*. In: Communication Monographs, nr. 86(1)/2019.
24. Helbling M., Leblang D. *Controlling immigration? How regulations affect migration flows*. In: European Journal of Political Research, nr. 58(1)/2019.

FUNDAMENTAREA ȘTIINȚIFICĂ A DETECTĂRII COMPORTAMENTULUI SIMULAT

ODAGIU Iurie,

dr., conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-2474-5299

LUNGU Andrei,

doctorand, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0003-0214-828X

Summary: Millennial empirical observation highlighted the fact, generally known, consisting in the fact that whenever the truth is hidden by telling a lie, this fact is accompanied by a whole procession of inner feelings and the embarrassing feeling of guilt.

To deny the lie implies that we deny the very existence of the emotion. If we accept the existence of emotion, then we will be forced to accept the fact of the presence of psycho physiological reactions caused by emotion.

Key words: lie, lie detection, emotion, psycho physiological reaction, polygraph.

În perioada contemporană există foarte multe teorii în ceea ce ține de detectarea minciunii. Acest lucru se datorează faptului că conceptele existente sânt bazate pe factori, adesea artificiali, care erau adaptați pentru promovarea și fundamentarea unor instrumentare destinate detectării comportamentului simulat.

Organismul omului are la bază mai multe sisteme, care funcționează corelat și în strânsă dependență de celelalte. Aceste sisteme se completează una pe alta, fiind incorectă în sine întrebarea: ce este mai important, creierul, inima, plămânii sau alte organe? Analizând aceste aspecte, deducem că nu există o ierarhizare a sistemelor vitale ale organismului, importante fiind toate.

În materialul prezentat ne propunem să facem o analiză a teoriilor existente pe domeniul detecției comportamentului simulat, să cercetăm substratul factologic a acestora și modalitățile de valorificare.

Fiecare dintre noi cunoaște situații când a fost ne sincer, fiind impus de anumite situații să spună ne adevăr. La fel, fiecare din noi cunoaște că minciuna este asistată de anumite stări emoționale. Aceste stări emoționale nu sânt altceva decât reacțiile organismului nostru la denaturarea adevărului.

În esența sa, minciuna este improprie ființei umane și prin urmare omul face un „efort” pentru a disimula adevărul.

La o reacție emoțională puternică intervin modificări în presiunea sângelui, în forța și viteza de lucru a inimii, în respirație (schimbarea ritmului), în reacția epidermo-galvanică. Aceste modificări pot fi înregistrate pe aparate speciale, analizându-se mai apoi abaterile intervenite [1].

Relevanță pentru cercetătorii comportamentului simulat vor avea doar reacțiile psiho-fiziologice formate în zona sistemului nervos vegetativ. Doar aceste reacții nu pot fi controlate prin voință.

Prima încercare istorică de aplicare a instrumentarului științific destinat detecției minciunii este data-tă cu 1895, atunci când fondatorul Școlii Italiene Pozitiviste de Criminologie, Cesare Lombroso a publicat rezultatele experimentelor pe care le-a efectuat începând cu 1891. În cartea sa intitulată „Om criminal” [2], Cesare Lombroso descrie o experiență rezultativă a utilizării „hidrosfimoagrafului” în timpul verificării inculpatului în cazul unui jaf.

Instrumentarul folosit de Lombroso nu a fost conceput în mod special pentru detectarea minciunii, el fiind folosit în medicină. Meritul lui Cesare Lombroso a fost de a demonstra o legătură de cauzalitate între reacțiile fiziologice și modificarea acestora în funcție de starea emoțională provocată de un stimul.

Detecția comportamentului simulat se bazează pe fenomene cunoscute încă din antichitate: interdependența psihosomatică, adică raportul logic dintre funcționarea corpului (legile generale somatice) și a „sufletului” (legile general psihice).

Având la bază premiza, că minciuna este însoțită de un stres emoțional, manifestat prin modificări ale unor parametri psihofiziologici, au fost concepute aparate, care amplifică și înregistrează aceste fenomene [3].

Poligraful este cea mai răspândită tehnică de detectare a comportamentului simulat, bazat pe analiza reacțiilor psiho-fiziologice.

Sistemele computerizate de tip poligraf de astăzi sânt rezultatul a peste 250 de experimente și cercetări aplicative a savanților din domeniul criminologiei, criminalisticii și psihologiei judiciare.

Tehnica de tip poligraf se fundamentează științific pe următoarele aspecte: în săvârșirea unei fapte penale, subiectul participă cu întreaga sa personalitate, mobilizându-și pentru reușita infracțională întregul său potențial cognitiv, motivațional și afectiv.

Cercetările efectuate de Institutului de Psihologie al Academiei de Științe din Rusia (Институт психологии РАН), confirmă faptul că mai mult de 90% dintre respondenții chestionați se consideră oameni onești și cinstiți, dar aproape 80% dintre ei sunt gata să mintă în beneficiul său și 60% – să depună mărturie falsă în instanță.

Potrivit Institutului de Cercetare al Ministerului Afacerilor Interne al Rusiei (ВНИИ МВД России), precizia și acuratețea indicatorilor obținuți în cadrul testării cu aplicarea poligrafului este de cel puțin 96%, ceea ce este destul de comparabil cu precizia și acuratețea rezultatelor expertizelor criminalistice precum și a multor alte examinări medico-legale.

În opinia poligrafologilor români, examinările efectuate cu aplicarea poligrafului, oferă *concluzii științifice* bazându-se pe *Legile Fundamentale ale Psihologiei și Fiziologiei*.

Studiile efectuate de Asociația Americană a Operatorilor de Poligraf au arătat că informațiile obținute cu ajutorul său sunt utilizate în mod eficient în dosare penale în 87-96% din cazuri.

În ceea ce privește explicarea fenomenului ce stă la baza reacțiilor psihofiziologice s-au formulat, în doctrină, trei teorii motivațional – emoționale [4], și anume:

– *Teoria răspunsului condiționat* – susține că răspunsul fiziologic nu e altceva, decât consecințe ale unei activări emoționale determinate de un stimul condiționat.

Teoria respectivă se bazează pe faptul că persoana se naște cu mecanisme ce vor declanșa reacții bazate pe reflexe. Spre exemplu: la o bubuitură puternică, persoana va declanșa pe interior reacții fiziologice provocate de sentimentul unei frici cauzate de bubuitura respectivă. Se merge pe premiza faptului că la apariția unor stimuli afectogeni, sistemul nervos va da naștere unor reacții psiho-fiziologice.

– *Teoria conflictului* – potrivit acesteia atât motivația de a minți, cât și dorința de a spune adevărul se regăsește la nivelul arousalului fiziologic. Cu cât conflictul e mai intens cu atât mai amplu va fi răspunsul.

Teoria conflictului prezumă faptul că o persoană, va avea trăiri emoționale puternice față de situațiile afectogene și prin urmare va avea o reacție fiziologică mai pronunțată. Pe această teorie se bazează procedura alcătuirii testelor după metoda întrebărilor de control. Aspecte ale acestei teorii au fost cercetate amănunțit de Borland GH & Raskin DC.

– *Teoria pedepsei* – susține că arousalul fiziologic în timpul simulării este activat de frica de consecințe.

Teoria pedepsei se bazează pe faptul că orice persoană sănătoasă psihic este conștientă că făcând anumite acțiuni infracționale și prin urmare fiind deconspirată va suporta consecințele. Pedepsele

pot varia de la amendă până la privare de libertate. Reacțiile fiziologice provocate de frica de pedeapsă sânt înregistrate de poligraf și interpretate de examinator.

Anume frica de pedeapsă, cel mai des, este cauza comportamentului simulat și tentativelor eludării testării cu aplicarea poligrafului.

Considerăm că, sânt foarte importante abilitățile examinatorului poligraf în a stabili forța motivațională a persoanei testate, precum și gradul de conștientizare a fenomenului infracțional prin prisma pericolului antisocial creat.

Spre exemplu, o persoană care otrăvește apa într-o fântână este conștientă că condamnă la moarte o comunitate de oameni care folosesc această apă?

Un caz din practica internațională care explică acest fenomen se referă la un bărbat învinuit de viol. Ofițerul de urmărire penală a dispus efectuarea testării cu aplicarea poligrafului. După verificarea depozițiilor persoanei, poligrafologul nu a constatat reacții ce ar demonstra vinovăția bărbatului în comiterea infracțiunii de viol.

Examinatorul, fiind o persoană experimentată și un bun profiler, a presupus că bateria de teste nu a fost construită de el corect, pentru că existau complementar și alte dovezi, care indicau la faptul că bărbatul a avut contact sexual cu victima. Analizând cu atenție materialul dosarului, poligrafologul a înțeles că motivul ce a stat la baza contactului sexual violent nu a fost violul, ci pedepsirea persoanei pentru un comportament ofensator pentru bărbat.

Într-un final s-a dovedit faptul că, bărbatul a avut intenția „pedepsirii” femeii pentru un comportament jignitor și prin acțiunile sale el a vrut să atenționeze femeia că ar putea fi violată dacă nu își schimbă comportamentul. În acest sens el a penetrat femeia de 2-3 ori, fără a finaliza actul sexual și considerând că violul nu a avut loc.

Examinatorul a modificat structura întrebărilor și a reușit să aducă confirmarea acțiunii infracționale a persoanei suspecte.

Considerăm că, o componentă de importanță deosebită în realizarea unei testări cu aplicarea poligrafului este specialistul poligrafolog.

Pledăm pentru o pregătire de înaltă calitate a persoanelor ce efectuează testările poligraf și nu în ultimul rând considerăm că, este importantă o pregătire a acestora prin prisma științelor: criminologie, criminalistică, drept penal, etc. [6].

Potrivit prevederilor art. 20, alin. (2), lit. b) a Legii nr. 269/2008, *inter alia* este indicat că, cităm: „*Poligrafologul trebuie să corespundă următoarelor cerințe: ...b) să aibă studii superioare în domeniul psihologiei*”.

Considerăm absolut depășită această cerință. La etapa actuală de dezvoltare a societății noastre, sunt impuse rigori ridicate față de instrumentarul metodologic aplicat în cadrul activității cum ar fi: cercetarea infracțiunilor; măsuri de profilaxie și prevenire de comiterea a unor anumitor categorii de delikte; cercetări de serviciu în raporturile de serviciu (muncă); implicare în raporturi frauduloase de obținere a unor beneficii pecuniare (credite, investiții în construcții) etc. În acest context, se desprinde ideea de bază în ceea ce privește cunoașterea detaliată a fenomenului infracțional sub aspect investigativ-operativ, criminalistic, penal, legislația muncii, precum și alte categorii de raporturi de natură economico-financiară ș.a. Or, acest lucru este posibil doar dacă poligrafologul posedă cunoștințe teoretice și practice în acest domeniu [7].

Un exemplu elocvent vine din practica personală ce se referă la o persoană suspectată în furt. Fiind paznic la o gospodărie din satul Ivancea, a constatat furtul a mai multor bunuri. Declarând că nu cunoaște cum s-a produs furtul a acceptat testarea la poligraf.

La etapa pre-test am constatat că furtul nu ar fi fost posibil, dacă hoții nu ar fi cunoscut detalii despre căile de acces, poziționarea camerelor video și plasamentul câinilor în ogradă.

La alcătuirea bateriei de teste am avut în vedere și aspectul participării indirecte la furt a paznicului

și din acest motiv am construit seturi de întrebări ce vizează cunoașterea circumstanțelor legate atât de faptă cât și de persoanele implicate.

La acea testare am atras atenția la lipsa reacțiilor fiziologice pronunțate la întrebările ce se refereau la „furt”.

Fiind la etapa post-test persoana a recunoscut participarea indirectă la comiterea furtului, dar el nu a considerat aceste acțiuni ca fiind „furt”. Din punctul lui de vedere, fapta comisă de el se încadra în acțiunile „nobile” de a prelua bunuri de la persoane avute și de a le repartiza persoanelor sărace. Este un fel de „Robin Hood” contemporan care făcea bine păturilor social vulnerabile.

Observăm că, forța motivațională, prin prisma înțelegerii individului examinat nu este din zona faptelor antisociale și nu a fost percepută ca fiind furt.

Considerăm că, etapa post test în cadrul examinării poligraf este importantă și faptul că în Republica Moldova ea este neglijată este o greșeală. Practica internațională arată că la etapa post test, în jur de 30% din cei testați vor să depună o declarație de recunoaștere a vinovăției.

Menționăm faptul că, obținerea de la persoana examinată a declarațiilor de recunoaștere a vinovăției este o modalitate de valorificare a informației reflectată în poligramă și prin urmare, o formă de inversiune a informației de natură psiho-fiziologică în una de natură juridică.

Ființa umană este o ființă cu un grad foarte mare de adaptabilitate la diferite circumstanțe și condiții.

Adaptarea personalității se referă la un sistem de mecanisme și procese cognitive de protecție psihologică, cu excepția adaptabilității la moarte.

În viața fiecărui om, care nu are dereglări psihice, există mecanismele de apărare, care se vor declanșa atunci când se constată un pericol pentru viață. În acest sens poate fi observat un stres puternic la persoanele care riscă condamnări. Dar trebuie de avut în vedere că stres foarte puternic este prezent și la persoanele care nu au tangență cu săvârșirea infracțiunii. De obicei, poligrafologii se confruntă cu acest stres psihologic pe timpul testării cu aplicarea poligrafului și la persoane care nu aparțin la cazul cercetat. Emoții puternice vor fi înregistrate de poligraf și ele trebuie analizate cu prudență, folosind mai multe metode speciale.

Ne referim la metodele CIT și CQT folosite la examinările poligraf.

Suntem adepții folosirii ambelor metode în procesul cercetării infracțiunilor, dar metoda CIT (Concealed Information Test) ne permite să stabilim, dacă o persoană posedă cunoștințe cu privire la circumstanțele comiterii infracțiunii. Întrebările se referă la detaliile, cunoscute doar de autorul faptei. În acest context, doar persoana vinovată va reacționa puternic la întrebările relevante din cadrul testării.

Specialiștii și cercetătorii poligraf din SUA evidențiază fundamentul teoretic puternic al CIT și consideră că bacteria de teste construită după metoda CIT îndeplinește pe deplin criteriile de admisibilitate în calitate de probe științifice și pot fi administrate în instanțele federale din SUA [8].

Pe măsura ce cercetările în domeniul aplicării poligrafului continuă, acesta va continua să arate noi performanțe.

Sușinem cu fermitate ideea că, poligraful reprezintă un mijloc de investigație și nu trebuie privit ca un mijloc de acuzare. De asemenea considerăm că, cel mai mare beneficiu al aplicării poligrafului în cadrul procesului penal în Republica Moldova, încă nu a fost realizat.

Referințe bibliografice:

1. Morgan Clifford T. *Physiological psychology*. McGraw-Hill Books Company, New York, 1965. p. 337.
2. Lombroso C. *L'Homme Criminel*. Ed. 2, Vol. I, 1895. p. 336-346.
3. Butoi T., Butoi I.-T. *Psihologie judiciară*. Editura Fundației România de Măine, București, 2009.
4. Bus I. *Psiho-detectia comportamentului simulat*. Ed. Ingram, Cluj-Napoca, 2000.
5. Borland G.H., Raskin D.C. *Detection of deception. Electrodermal activity in psychological research*. Acad. Press, N.Y., 1973. p. 419-477.

6. Odagiu I., Lungu A. *Competențe și abilități profesionale a specialistului poligrafolog*. În: Materialele Conferinței științifice naționale interuniversitare a studenților-doctoranzi cu genericul „Prevenirea și combaterea criminalității – probleme, soluții și perspective”, ediția a IV-a, 27 ianuarie 2022, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, Chișinău, 2022.
7. Lungu A., Vasilița V. *Avizarea demersului Ministerului Justiției cu nr. 03/2891 din 27.04.2021, prin care informează despre reluarea procesului de elaborare a proiectului de lege pentru modificarea și completarea unor acte normative, în scopul executării Hotărârii Curții Constituționale nr. 6/2018, privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Legea nr. 269/2008 privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf), cât și din Legea nr. 132/2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate (testul poligraf), în temeiul căreia a fost exprimată inițiativa excluderii lacunelor, cât și a discordanțelor dintre Legea nr. 269/2008 privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf) și alte acte normative*.
8. Ben-Shakhar G., Bar-Hillel M., Kremnitzer M. *Trial by Polygraph: Reconsidering the Use of the Guilty Knowledge Technique in Court*. In: Law and Human Behavior 26, nr. 5, October 2002. p. 527-541.

PROCESUL SPECIAL DE INVESTIGAȚII. ABORDĂRI CONCEPTUALE PRIVIND INVESTIGAREA ȘI COMBATerea CRIMINALITĂȚII

PARENIUC Alexandru,

dr., conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-6642-4610

GULCEAC Nicolae,

asistent universitar, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-2954-8470

Summary: The article includes a brief analysis of the provisions of the special investigation process carried out by the investigating officers of specialized subdivisions and their vocation in choosing the execution tactic, through the special investigative activity, of discovery and research/ crime investigation or identifying the perpetrators who committed them. At the same time, the tasks, principles, functions and phases are reviewed and the phases of the special investigation process.

Key words: special investigation activity, the special investigation process, tasks, principles, functions, phases, the investigating officer, information, evidence, fighting crime.

Evoluția criminalității, diversitatea formelor prin care aceasta se manifestă ca și gravitatea unora dintre ele, au determinat că prevenirea acestui flagel să devină o chestiune de ordin planșar. Se poate spune, că în afară de criza morală și cea economică, criminalitatea continuă să fie cea de-a treia mare problemă cu care se confruntă majoritatea țărilor lumii. De aceea, astăzi toate statele lumii, toate organele internaționale, guvernamentale și nonguvernamentale cu atribuții în domeniul prevenirii și combaterii criminalității sunt preocupate să găsească modalități prin care să poată cel puțin stăpâni, diminua sau controla, dacă nu stopa acest fenomen.

Activitatea specială de investigații efectuată în scopul culegerii de informații necesare pentru prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea securității statului, ordinii publice, apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor, descoperirea și cercetarea infracțiunilor – este o modalitate rapidă și eficientă de obținere a informațiilor de interes operativ, fiind folosită foarte frecvent de către toate serviciile și formațiunile Poliției. „Ea nu este numai o metodă de obținere a informațiilor, ci este și o excelentă varietate de verificare și completare a acestora” [1, p. 11].

În cele ce urmează ne propunem să abordăm linia de comportament al ofițerului de investigații și vocația sa privind realizarea procesului special de investigații în vederea aprecierii modului în care acesta poate fi utilizat în procesul investigării/ „...cercetării infracțiunilor presupuse sau săvârșite...” [2].

La elaborarea acestei publicații a fost folosit materialul teoretic, normativ și empiric. Cercetarea actualului subiect a fost posibilă prin aplicarea mai multor metode de investigare științifică, specifice teoriei activității speciale de investigații: metoda logică, metoda analizei comparative, analiza sistemică etc.

Cercetarea și analiza cadrului normativ intern, jurisprudenței și doctrinei privind realizarea procesului special de investigații și efectul acestuia efectuat „...în scopul culegerii de informații necesare pentru prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea securității statului, ordinii publice, apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor, descoperirea și cercetarea infracțiunilor” [3, art. 1].

Practica activității autorităților ale căror subdiviziuni specializate efectuează activitatea specială de investigații în vederea combaterii criminalității demonstrează, că anume prin realizarea măsurilor speciale de investigații, metodelor investigativ-operative este posibilă relevarea oportună a intențiilor criminale,

a acțiunilor infracționale în curs de pregătire, precum și a tentativelor de infracțiuni. Totodată, activitatea specială de investigații permite nu numai de a depista faptele ilicite în curs de pregătire, dar și de a porni/continua măsurile speciale de investigații necesare pentru a curma sau a preveni comiterea lor, în limita unui proces, denumit în teorie ca proces special de investigații. La fel, prin intermediul acestuia devine posibilă constatarea deplină a circumstanțelor infracțiunii/lor săvârșite, a motivelor care au favorizat săvârșirea ei/lor, precum și obținerea de date și probe care ar asigura demonstrarea vinovăției făptuitorilor. În cele din urmă, efectuarea procesului special de investigații, metodelor investigativ-operative în procesul colectării informațiilor primare și documentării lor permite de a întreprinde activități în vederea asigurării reparării prejudiciului (moral, material) cauzat prin infracțiune.

Prin Proces special de investigații se subînțelege activitatea subiecților care efectuează activitatea specială de investigații cu privire la desfășurarea măsurilor speciale de investigații și a metodelor investigativ-operative, la aplicarea mijloacelor speciale și adoptarea diferitor decizii în acest context în vederea realizării sarcinilor activității speciale de investigații, precum și asigurarea procesului penal.

Noțiunea dată prevede sarcinile Procesului special de investigații care sunt alcătuite din sarcini generale și particulare ale activității speciale de investigații, și anume:

- prevenirea infracțiunilor grave prin activități speciale de investigații;
- colectarea informațiilor privind faptele ilicite;
- căutarea persoanelor care au comis infracțiuni și se eschivează de la urmărirea penală;
- căutarea persoanelor dispărute fără urmă, identificarea persoanelor și cadavrelor cu identitatea necunoscută;

- contribuirea la efectuarea Procesului penal etc.

În esență sa Procesul special de investigații constituie anumite relații juridice cu caracter investigativ-operativ, care i-au naștere în procesul efectuării de către ofițerii de investigații ai subdiviziunilor specializate a activității speciale de investigații. Totodată, aceste relații constituie coerența între subiecții ASI în vederea depistării faptelor infracționale (acțiuni sau inacțiuni), care se caracterizează prin posesia drepturilor și obligațiilor, fiind garantate de forța coercitivă (de constrângere) a statului.

La baza Procesului special de investigații stau anumite principii: *generale* (constituționale) sunt cele, care stau la baza jurisprudenței în întregime: universalității, legalității, umanismului (apărarea intereselor și drepturilor fundamentale ale omului, demnității, onoarei și altor atribute ale personalității umane și dezvoltării sale libere), egalității etc.; și *speciale* (oficialității; subordonării subiecților care efectuează activitatea specială de investigații numai cerințelor Legislației; prezumției nevinovăției; multilateralității, plenitudinii și obiectivității activității pe dosarele speciale [3, art. 21]; controlului parlamentar, controlului exercitat de procuror și judecătorul de instrucție; dreptului la depunerea a recursului în instanța de judecată a cetățenilor, în legătură cu încălcarea drepturilor și intereselor lor legitime; aprecierii datelor factice cu caracter special de investigații în baza convingerii interioare a subiectului etc.).

În calitate de funcții ale Procesului special de investigații se subînțeleg direcțiile de desfășurare a Activității speciale de investigații, care se diferențiază între ele prin scopurile urmărite. În pofida complexității și multilateralității Procesului special de investigații se evidențiază necesitatea de delimitare a unor tipuri de funcții investigativ-operative.

Sistemul de funcții este împărțit în două grupe – principale și auxiliare, fiecare având importanța sa specifică și procedura exactă de realizare:

a) la funcțiile *principale* se referă:

- funcția de relevare a atentatelor criminale;
- funcția de prevenire a infracțiunilor;
- funcția de colectare a informațiilor despre posibile evenimente și/sau acțiuni ce ar putea pune în pericol securitatea statului;
- funcția de căutare a persoanelor care au comis infracțiuni, de identificare a persoanelor cu identi-

tatea necunoscută și a cadavrelor neidentificate;

- funcția privind realizarea dosarelor speciale;
- funcția de contribuție la Procesul penal;
- funcția de contribuție la Procesul execuțional penal.

b) la funcții *auxiliare* (suplimentare) se referă:

- funcția de asigurare a drepturilor și libertăților participanților la Activitatea specială de investigații;
- funcția de protecție a datelor cu caracter personal în procesul exercitării activității speciale de investigații
- funcția de dirijare cu Procesul special de investigații pe dosarele speciale;
- funcția de asigurare a securității participanților la Procesul penal;
- funcția de căutare a persoanelor dispărute fără urmă;
- funcția de asistență juridică în domeniul Activității speciale de investigații pe plan național și internațional etc.

Este logic să apară întrebarea: care este valoarea acestor funcții pentru Teoria și practica ASI? În opinia noastră, principalele considerente în această privință sunt următoarele:

- toate aceste funcții sunt complexe, integrale, al căror conținut social și juridic cuprinde la maxim aproape toate orientările activităților legate de contracararea criminalității și a activității anti-criminale;
- funcțiile menționate conțin nu doar definirea caracterului ASI, ci și a scopului și a rezultatului ei – starea de securitate (acoperire) informativă a obiectului respectiv;
- ASI, apărând împotriva atentatelor criminale persoana, drepturile și libertățile acesteia, proprietatea, securitatea statului, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, precum și întreaga ordine de drept prin funcțiile Procesului special de investigații – justifică organizarea luptei contra criminalității, prevenirii săvârșirii a noi infracțiuni, reducerii intensității proceselor criminale etc.

Procesul special de investigații se află în legătură strânsă cu unele prevederi ale Procesului penal, însă după „caracterul” de identitate – diferă. Procesul special de investigații în mare măsură se deosebește de obiectivele procesual-penale prin:

- a) faptul – că Procesul special de investigații este destinat să asigure Procesul penal;
- b) orientarea colectării datelor faptice corespunzător obiectului probațiunii (ceia ce trebuie să fie dovedit);
- c) fundamentarea Procesului special de investigații și a Procesului penal pe principiul „prezumției nevinovăției”;
- d) admisibilitatea utilizării unor rezultate ale Activității speciale de investigații în Procesul penal;
- e) comunitatea scopurilor finale ale ambelor Procese etc.

Totodată, fiind subordonat Procesului penal, Procesul special de investigații posedă trăsăturile sale specifice care-l deosebesc de primul. ASI se efectuează de către autorități ale căror subdiviziuni specializate efectuează activitatea specială de investigații, enumerate în art. 6 al Legii nr. 59/2012 „privind ASI”, iar Procesul penal – exclusiv de subiecții, nominalizați în CPP al Republicii Moldova. ASI, ca regulă, se efectuează în ordinea prevăzută de actele normative departamentale secrete, iar Procesul penal – în ordinea reglementată de CPP al RM. Exercițând ASI, sunt utilizate forțele și mijloacele confidentiale pe când folosirea lor în Procesul penal nu se presupune și chiar nu se admite.

Analizând în complex coraportul acestor două Procese putem concluziona că: Procesul special de investigații, de regulă, începe, precedând pornirea acțiunilor procesuale, fiind continuat cu începerea [4, art. 1] Procesului penal. Procesul special de investigații nu numai că continuă paralel cu cel penal, dar și se prelungește după încetarea lui. Astfel, la început el însoțește unele proceduri execuțional-penale, iar în continuare – se realizează de sine stătător.

Caracterul de sine stătător al Procesului special de investigații reflectă esența lui dublă: dintr-o parte el se prezintă ca un „ajutor” al Procesului penal și execuțional-penal în atingerea scopului lor unic – re-

alizarea normelor juridico-penale, din altă parte – Procesul special de investigații se manifestă în rolul „concurrentului” lor, mobilizând activitatea care se desfășurează în limitele Procesului penal.

Prin *fazele* Procesului special de investigații se subînțelege o ordine obiectivă, un ansamblu de proceduri obligatorii, prevăzute de Legislație pentru subiecții care efectuează Activitatea specială de investigații în exercitarea acestei activități cărora le sunt caracteristice unele semne particulare, care le diferențiază una de alta.

Procesul special de investigații cuprinde următoarele faze:

a) *prevenției investigative* – în cadrul acestei faze se colectează informații primare cu caracter juridico-penal de importanță pentru realizarea sarcinilor Procesului special de investigații. Pentru începerea acestei faze nu se cere prezența datelor concrete despre o infracțiune sau persoana care a săvârșit-o, destule sunt indicațiile legislatorului prevăzute în art. 1 al Legii RM nr. 59/2012 privind activitatea specială de investigații (...în scopul culegerii de informații necesare pentru prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea securității statului, ordinii publice, apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor, descoperirea și cercetarea infracțiunilor). Ca temei pentru pornirea fazei de prevenție investigativă servesc dezideratele legislatorului: prevenirea, curmarea și investigarea infracțiunilor; aplicarea posibilităților activității speciale de investigații întru realizarea principiului politicii penale despre „inevitabilitatea răspunderii penale” [5, p. 111] a persoanelor care deja au săvârșit infracțiuni, dar fapta ilegală a căror este ascunsă, aflată în starea latentă. Se finalizează această fază după colectarea datelor necesare care urmează a fi verificate.

b) *verificării operative* – orice informații care se cer verificate din motivele constatării veridicității, exactității lor în scopul valorificării lor în viitor. Sunt supuse clarificării atât informațiile colectate, cât și sursele lor de proveniență. Datele se verifică în ordinea prevăzută de Legea RM nr. 59/2012 privind ASI și actele normative departamentale corespunzătoare, iar forma de concentrare a datelor „probante” se prezintă în dosarele respective sau în alte materiale aflate în lucru. „Toate ipotezele (versiunile) elaborate se verifică paralel, prin analiza comparativă a probelor, a faptelor rezultate din probele existente” [6, p. 22-23]. „Cele confirmate prin probele administrate devin pentru cauză situații reale, adevăruri, iar cele infirmate sunt înlăturate, ca presupuneri infirmate de probe și, drept consecință, fără semnificație pentru cauză” [7, p. 224]. Nu se recomandă tergiversarea verificării ipotezelor înaintate, deoarece prin trecerea timpului se pierde din conținutul faptelor dovedite de probe, legătura reciprocă între ele, depozițiile martorilor.

c) *investigării speciale*, care este una din fazele centrale (se bazează pe prevederile actelor normative departamentale ale autorităților subdiviziunilor cărora efectuează activitatea specială de investigații). Această fază presupune desfășurarea unui complex de măsuri speciale de investigații cu o anumită extindere în timp și în spațiu, cu participarea forțelor și mijloacelor confidentiale ale activității speciale de investigații.

d) *căutării persoanelor* – prevede căutarea persoanelor care „au comis infracțiuni și se eschivează de la urmărirea penală; căutarea diferitor categorii de persoane; identificarea persoanelor și cadavrelor cu identitatea necunoscută”. Faza în cauză prezintă un complex de acțiuni investigativ-operative, informativ-operative, criminalistice, desfășurate de către toate unitățile și formațiunile Poliției în limita competenței lor pentru executarea dispozițiilor procedurale legale. Când sunt cunoscute date, că cel căutat se ascunde, „căutarea lui se pregătește prin culegerea de informații referitoare la posibilitățile de ascundere, de întreținere, localitățile în care are rude, prieteni, despre meseriile ce le cunoaște, modalitățile prin care obișnuiește să-și câștige existența, viciile de care este stăpânit, bolile de care suferă” [8, p. 311] etc. Pe baza datelor obținute autoritățile ale căror subdiviziuni specializate efectuează activitatea specială de investigații elaborează ipotezele și planul activității de căutare. Subiecții care efectuează activitatea specială de investigații colaborează nemijlocit în procesul executării interpelărilor și însărcinărilor privind căutarea și identificarea persoanelor, în limitele competenței lor, respectând cu strictețe legislația națio-

nală și prevederile acordurilor internaționale la care Republica Moldova este parte, efectuând schimbul permanent de informații operative, sub controlul strict al procurorului.

Proclamând ocrotirea tuturor formelor de proprietate, a mediului, a ordinii constituționale, suveranității, independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova, baza cărora este stabilită de Constituția RM, activitatea specială de investigații, desfășurată de către ofițerii de investigații ai subdiviziunilor specializate din cadrul ori subordonate autorităților competente, reflectă un efort de apărare a valorilor supreme ale societății contemporane, prin elaborarea unor strategii pentru lupta eficientă cu criminalitatea organizată, corupția și alte manifestări de această natură. Acest lucru se organizează și se realizează cu aplicarea tuturor forțelor, mijloacelor, măsurilor și metodelor speciale ale Poliției investigare infracțiuni în strânsă legătură cu cerințele înaintate ale timpului actual.

Ofițerul de investigații apreciind juridic faptele în procesul special de investigații este trebuie să le coroboreze cu prevederile legislației penale, în sensul, dacă aceste fapte conțin elemente ale infracțiunii, precum și cu cerințele legislației procesual penale, pentru a stabili corespunderea lor cu probele.

Procesul aprecierii juridice a datelor începe cu colectarea informațiilor și se finalizează odată cu pornirea procesului penal/ urmăririi penale. Volumul de date colectat în procesul special de investigații poate fi atât cu caracter probatoriu direct și indirect, constă în invocarea de probe și propunerea de probe, admiterea și administrarea lor în scopul constatării circumstanțelor care au importanță pentru cauză. Prezintă interes datele atât cu caracter pozitiv despre figuranți (bănuți), cât și cele cu caracter negativ. Datele acumulate – pot fi primare și secundare. Datele primare sunt acelea, care pentru prima dată sunt colectate (cunoscute) de ofițerul de investigații, iar cele secundare – care deja au fost cunoscute acestuia.

Cunoașterea acestor deziderate va permite ofițerului de investigații să-și realizeze legal sarcinile activității speciale de investigații în mod independent și la un nivel așteptat de societate.

Referințe bibliografice și note:

1. Mejinschi V., Carp S., Pareniuc Al., Pungă A. *Activitatea investigativ-operativă a OAI*. Chișinău, 2009. 400 p. CZU: 351.74(478), ISBN: 978-9975-930-70-3.
2. *Codul procesual penal al RM*, art. 1, alin. (2). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 104-110, art. 447.
3. *Legea RM nr. 59 din 29.03.2012 privind activitatea specială de investigații*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 113-118 art. 373.
4. *Codul procesual penal al RM nr. 122/2003*, art. 1 „...Procesul penal se consideră început din momentul sesizării sau autosesizării organului competent despre pregătirea sau săvârșirea unei infracțiuni”.
5. Barbăneagră Al. *Cod Penal al Republicii Moldova. Comentariu. Cap. V, art. 50 pct. 10*. Chișinău, 2009.
6. Aionitoaie C. *Criminalistica. (Tratat de tactică)*. Ed. Gamma, Iași, 1996.
7. Mircea I. *Criminalistica*. Ed. a II-a, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1994.
8. Mircea I. *Criminalistica*. Ed. LUMINA LEX, București, 2001.

GÂNDIREA CRITICĂ ÎN ANALIZA DE INTELLIGENCE

PROCA Maria,

dr., Institutul Național de Informații și Securitate
„Bogdan, Întemeietorul Moldovei”,
ORCID ID: 0000-0002-5104-7058

Summary: The process of establishing the discipline of intelligence analysis is accompanied by a series of conceptual debates on various topics of the field. The diversity of approaches to the concept of critical thinking emphasizes the major role of this component in the activity of intelligence analysts, including, on the level of intelligence-led policing, in the context where analysis is an intellectual process based on human judgment.

Key word: critical thinking, critical thinking skills.

Dezvoltarea competențelor gândirii critice a devenit un subiect abordat pe larg în literatura de specialitate și programele de instruire profesională a analiștilor, ce derivă din necesitatea inherentă contextului informațional actual de a forma gânditori/ analiști profesioniști. Cercetătorul Noel Hendrickson (2008) [1, p. 679] remarcă preocuparea multor practicieni și teoreticieni pentru definirea gândirii critice, constatând că abordările înaintate derivă din intenția de a instrui analiști mai buni pentru analiza de intelligence. *Gândirea critică este un instrument la îndemâna oricărui analist care îl ajută să evite, acolo unde este posibil, interpretările eronate a datelor în elaborarea unui produs de intelligence.*

Informațiile de natură criminală sunt raportate domeniului de Intelligence-led policing (ILP) conform practicilor mai multor state și taxonomiei realizate de către expertul australian în informații Hank Prunkun (2010), care clasifică intelligence-ului contemporan în dependență de conținutul informațional pe care îl abordează și scopul urmărit prin utilizarea produsului final. Acesta specifică cinci tipuri majore de intelligence cu referire la: securitatea națională, militar, de aplicare a legii, de afaceri și privat [2, pp. 12-15].

Intelligence-led policing (ILP) este un concept ce a fost introdus pentru prima dată în anii 90, în Regatul Unit și a fost utilizat pentru a eficientiza procesul de combatere a crimei organizate. Rezultatele din ultimii ani au determinat autoritățile ce activează pe palierul de impunere a legii să extindă metodologia pro-activă bazată pe informații la toate domeniile managementului organelor de drept [3, p. 6]. ILP – Intelligence Led Policing-ul combină colectarea, evaluarea, și analiza de informații cu proceduri și mecanisme decizionale instituționale, oferind astfel un management mai eficient pe palierul de aplicării a legii statale. Analiza informațiilor de natură criminală are ca obiect de referință fenomenul criminalității și informațiile de interes operativ din sfera de competență a instituțiilor de impunere a legii.

Recunoașterea gândirii critice ca o competență importantă pentru analiștii de informații, rezidă în faptul că analiza este un proces intelectual, bazat pe judecata umană. Un analist de intelligence are nevoie de un bagaj vast de cunoștințe, aptitudini și abilități de a efectua o activitate analitică. Toate acestea în sumă permit identificarea de soluții la multiplele probleme din varii contexte de securitate. O definiție larg răspândită a analizei punctează *rolul activităților raționale ale factorului uman care fac posibil procesul gnoseologic.*

Gândirea – sau raționamentul, menționează analistul de carieră în intelligence David T. Moore, implică conectarea obiectivă a convingerilor cu dovezile prezente pentru a genera o altă convingere. *Gândirea* este considerată a fi un proces mental în timpul căruia informațiile primite anterior sunt procesate,

iar ulterior, sunt stabilite conexiunile inter-subiecte. Raționamentul reprezintă o operație de gândire de trecere de la „ce se dă” la „ce se cere” ce permite extragerea unei concluzii dintr-un set de premise. În baza primei „informații” gândim „o altă informație”. Însă, acest fapt nu garantează o veridicitate a concluziei și nu-l scutește pe analist de erori.

Orice concluzie se formulează în baza anumitor premise. *Premisele sunt cele mai importante reprezentări ale datelor și informațiilor pe care analistul le are la dispoziție.* Evaluarea premiselor cuprinde două aspecte: (1) calitatea factuală a premiselor, aspect ce semnifică o funcție a evaluării datelor și informațiilor; (2) *legătura causală între premise și concluzia dezvoltată*, element ce constituie o funcție a raționamentului logic. Putem avea un raționament cu o structură logică corectă, însă fals factual, ca o derivare de consecință, atunci când premisele sunt fundamentate pe mai multe date incerte ori chiar eronate.

Conținutul (datele) și sensul atribuit acestor informații prin interpretarea efectuată de către analist afectează profund raționamentul. Orice fragment de dovadă, va fi luat ca argument în dependență de „modul” în care analistul vede faptele/ dă sens datelor. Este posibil ca aceleași dovezi observabile să fie interpretate pentru a obține două predicții diametral opuse. Putem deduce că factorului uman, nici motivația de a găsi explicații prin activitatea cognitivă și nici capacitatea de a raționa logic nu-i asigură identificarea celor mai optime soluții în analiza unui risc/ problemă.

Creierul uman este un explicator compulsiv. Emite constant ipoteze bazate pe observațiile curente, experiențe anterioare și valorile împărtășite. O face automat. Însă, majoritatea indivizilor nu sunt conștienți de procesele ce decurg în creierul uman atunci când gândesc, și de rând cu acest fapt, *procesele mentale interpretative* diferă de la un individ la altul, ceea ce va face, ca produsele lor analitice de asemenea să fi diferite. Și aici apare acea provocare majoră pentru analiza de intelligence, un produs analitic trebuie să conțină nu doar explicații și prognoze, dar, *aceste explicații să corespundă realității și să fie „aplicabile”, ca să se poate acționa în baza lor.* Astfel s-a stabilit, că cauzele eșecurilor în intelligence țin nu doar de insuficiența de dovezi/ evidențe, dar și de interpretarea eronată a acestora. Pentru a preveni o interpretare eronată se impune cunoașterea acelor procese ce decurg în creierul uman atunci când individul gândește. Pentru atingerea acestui obiectiv se cere dezvoltarea gândirii critice. Întrebarea este în ce măsură e posibil ca factorul uman să-ți analizezi și monitorizezi procesul de gândire?

Definirea gândirii critice în analiza de intelligence

Autorii Kampman C., Mangio Ch., Marsh M. (2013) în lucrarea *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis* susțin opinia lui Hendrickson (2008) referitoare la preocuparea pentru formarea abilităților de gândire critică la analiștii de informații. Proces ce rezidă în însușirea de către aceștia a competențelor analitice, concomitent cu formarea abilităților de depistare și depășire în măsura posibilităților a propriilor limite cognitive inerente ființei umane, pentru a fi capabil să evite erorile cognitive.

Tabelul nr.1.

Definiri ale gândirii critice

Definirea gândirii critice	
<i>Diane F. Halpern (2003), [4, p. 13]</i>	Apreciază gândirea critică ca fiind capacitatea de a utiliza metode și tehnici cognitive, care se disting prin faptul că pot fi controlate, fundamentate, orientate și măresc probabilitatea obținerii rezultatului dorit.
<i>Richard Paul și Linda Elder (2004), [5, p. 8]</i>	Gândirea critică este acel mod de gândire – despre orice subiect, conținut sau problemă – în care gânditorul [solitar] își îmbunătățește calitatea gândirii prin preluarea cu pricepere a controlului, a structurilor inerente gândirii și impunerii lor standarde intelectuale.
<i>David T. Moore (2007), [6, p. 2]</i>	Gândirea critică este o deliberare meta-cognitivă (gândirea despre gândire) și cognitivă (gândire) cale (mijloc) prin care o persoană reflectă simultan asupra calității procesului de raționament în timp ce formează o concluzie. Gânditorul are două obiective la

	fel de importante: <i>identificarea soluției și îmbunătățirea modului</i> prin care este efectuată argumentare acesteia.
Noel Hendrickson (2008), [7, p. 679-680]	Conceptul de bază al gândirii critice ...este îmbunătățirea calității raționamentului printr-o mai mare atenție conștientă la procesul de gândire. Deci, definiția centrală a gândirii critice poate fi interpretată: aplicarea intenționată a unor proceduri analitice riguroase la problemele relevante ale analiștilor pentru elaborarea unor produse analitice fiabile.
Douglas H. Harris and V. Alan Spiker (2012), [8, p. 214]	Gândirea critică nu este un scop în sine, ci servește obiectivelor specificate de scop (metasarcini). Scopul dictează, de asemenea, răspunsul specific care va fi necesar pentru a încheia cu succes procesul. De exemplu, situația poate include o meta-sarcină pentru a înțelege, a face o evaluare, a lua o decizie sau a rezolva o problemă complexă.
Kampman C., Mangio Ch., Marsh M. (2013), [9, p. 10]	Gândirea critică este un concept ce descrie o calitate a gândirii. Se referă la modul în care cineva abordează obiectivul gândirii. Gândirea critică este utilă atunci când se cercetează o situație/ fenomen/ problemă pentru a ajunge la o ipoteză sau concluzie care să integreze toate informațiile disponibile și care poată fi demonstrată.
Nickerson (2020), [10, p. 4]	Capacitatea de a învăța, de a raționa bine, de a rezolva probleme noi și de a trata eficient problemele noi apărute – adesea imprevizibile – care se confruntă cu cineva în viața de zi cu zi.

În tabelul 1, prezentăm aprecierile gândirii critice a mai multor autori, în baza cărora putem menționa că particularitatea distinctă a acestor abordări se referă la îmbunătățirea calității raționamentului printr-o mai mare atenție conștientă la procesul de gândire. Gândirea critică este gândirea reflexivă orientată spre a gândi despre aceea cum „gândim pentru a găsi soluția la problema ce ne preocupă”. Gândirea critică devine punctul de pornire în formarea gândirii creative și intuitive, fapt ce-l ajută pe analist să se implice activ în soluționarea sarcinilor (problemei), precum și la identificarea și formularea problemelor.

Condițiile care facilitează practicarea gândirii critice

Gândirea critică este recunoscută la scară largă o competență importantă pentru analiștii de informații, cu toate acestea nu există un algoritm bine definit privind utilizarea în analiza informațiilor. În tabelul 2, prezentăm o listă a competențelor analitice recunoscute de un șir de autori în domeniul de inteligență utile pentru îmbunătățirea procesului de analiză și reducerea eșecurilor cauzate de „lipsa gândirii critice”, elaborată de D. Moore (2007) [11, p. 14], pe care am completat-o cu viziunea cercetătorilor Harris și Spiker (2012) privind abilitățile de gândire critică.

Tabelul nr.2.

Abordări ale gândirii critice bazate pe abilități, adaptat după D. Moore (2007)

Abordări ale gândirii critice bazate pe abilități					
Competențele analistului	Paul și Elder	Fisher	Glaster	Halpern	Harris și Spiker
Recunoașterea problemelor/ întrebărilor cu identificarea celor mai eficiente mijloace de soluționare	√		√	√	√
Practicarea activităților meta-cognitive pentru depistarea, pattern-urilor, preconcepțiilor concomitent cu elaborarea soluțiilor	√	√	√	√	√
Interpretarea datelor, evaluarea dovezilor și afirmațiilor pentru stabilirea relațiilor logice dintre ele	√		√	√	√
Deducerea de concluzii și generalizări justificate de dovezi	√	√	√	√	√
Testarea generalizărilor și concluziilor prin	√	√	√	√	√

Înaintarea unor dovezi contradictorii care să permită justificarea credibilității afirmațiilor					
Formulează argumente solide bine probate	✓	✓	✓	✓	✓
Îmbunătățirea procesului cognitiv prin concentrarea pe procesul elaborării raționamentului	✓				✓

Întrebarea pe care și-o adresează mulți autori se referă la faptul *dacă competențele analitice sunt unica condiție care facilitează apelarea la gândirea critică în practică*. Există opinii care susțin că de rând cu *abilitățile* de gândire, sunt necesari și alți factori ce generează o îmbunătățire a proceselor cognitive ale persoanei. Aceștia sunt: *aptitudinile de gândire, atitudinile și formarea profesională eficientă*.

Studiile au arătat că *pregătirea analiștilor de intelligence* nu doar formează anumite competențe dar concomitent, *descoperă aptitudinile* de practicare a gândirii critice ale acestora, *formează atitudini* față de recurgerea la gândirea critică, iar în sumă pot facilita activitatea cognitivă a persoanei. Moore (2007), [12, p. 15] afirmă că atât *abilitățile* de gândire critică, cât și *aptitudinile* de a gândi critic sunt esențiale pentru activitatea unui analist.

Ce sunt aptitudinile de gândire? Aptitudinile de gândire critică reprezintă predispoziția/ înclinația unei persoane spre procesul de gândire. Datorită aptitudinilor unei gândiri productive o persoană va observa când este necesar de a apela la gândirea critică și care este efortul intelectual necesar de aplicat. Autorii Kampman, Mangio, Marsh (2013), [13, p. 17] remarcă că această descriere este acceptată în toate disciplinele academice și a rămas consecventă de-a lungul timpului.

Datorită aptitudinilor cognitive, o persoană se va implica cognitiv, va depăși convingerile și biasurile personale pentru a asigura o abordare deschisă a sarcinilor; va investiga în detaliu o problemă pentru a analiza toate componentele și a găsi informații relevante; nu va renunța prematur la gândire și va tolera lipsa unui răspuns cert pe parcursul investigației; va formula o concluzie numai după ce va colecta dovezi suficiente ce ar susține concluzia [14, p. 18]. Aptitudinile cu siguranță au impact asupra performanței cognitive și implicit asupra succesului analitic.

Explicațiile sunt rezultatul gândirii care au la bază cunoașterea analistului (ceea ce știe) și obiectivul analitic ce urmează să-l atingă. Chiar dacă datele colectate pot fi integrate în intelligence picture, acestea de cele mai deseori sunt insuficiente pentru a fi utilizate în dezvoltarea unei explicații. Analistul trebuie să interpreteze situația și să-i atribue un sens. Or, atribuirea de sens este foarte individualizată, deoarece percepția nu este doar primirea pasivă a informațiilor, ci un proces de interpretare activă, atenție selectivă, deducție și inferență [15, p. 34]. În analiza de intelligence se știe că doar o singură ipoteză asupra unei probleme poate fi adevărată, cea care corespunde realității. Astfel, semnificația informației scoasă în evidență într-un anumit produs de intelligence va fi un rezultat al naturii informațiilor și a modului conform căruia au fost interpretate acestea de către analist.

În concluzie, menționăm că abordarea conceptului și a condițiilor facilitare de formare și dezvoltare a gândirii critice accentuează rolul acestei componente esențiale în activitatea cognitivă a analiștilor de intelligence, în contextul în care modul gândirii afectează calitatea produsului elaborat. Performarea gândirii critice de către analist este un proces bazat pe *cunoașterea etapelor procesului analitic*, pe *descoperirea aptitudinilor* cu care se angajează în munca cognitivă și *formarea setului de abilități* necesare pentru această muncă prin *instruirea practică*.

Bibliografie:

1. Halpern D., Dunn D. *Critical Thinking: A Model of Intelligence for Solving Real-world Problems*. 14 January 2021. <https://doi.org/10.3390/jintelligence9020022>.
2. Harris D.H., Spiker V.A. *Critical Thinking Skills for Intelligence Analysis*. Anacapa Sciences, Inc. USA, 2012. pp. 209-232. <https://cdn.intechopen.com/pdfs-wm/35820.pdf>.
3. Hendrikson N. *Critical Thinking in Intelligence Analysis*. In: International Journal of Intelligence and

Counterintelligence, volume 21, no. 4, 2008. p. 679-693. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713723124>.

4. Kampman Ch.M., Mangio Ch.A., Marsh M. *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis*. Final Report, September, 2013. <http://www.dtic.mil>.
5. Moore D.T. *Critical Thinking and Intelligence Analysis*. National Defense Intelligence College, Washington, DC, March, 2007.
6. *OSCE Guidebook on Intelligence-Led Policing*. TNTD/SPMU Publication Series Vol. 13, Vienna, June 2017.
7. Vandeppeer Ch.B. *Applied thinking for intelligence analysis. A guide for practitioners*. 2014. 106 p. <http://www.airpower.airforce.gov.au/APDC/media/PDF>.
8. Халперн Д. *Психология критического мышления*. СПб, 2000.

Referințe:

1. Hendrikson N. *Critical Thinking in Intelligence Analysis*. In: International Journal of Intelligence and Counterintelligence, volume 21, no. 4, 2008. p. 679. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713723124>.
2. Prunckun H. *Handbook of Scientific Methods of Inquiry for Intelligence Analysis*. The Scarecrow Press, INC, 2010. Pp. 12-15. ISBN 978-0-8108-7381-0 (eBook).
3. *OSCE Guidebook on Intelligence-Led Policing*. TNTD/SPMU Publication Series, Vol. 13, Vienna, June 2017, p. 6.
4. Халперн Д. *Психология критического мышления*. СПб, 2000. p.13.
5. Moore D.T. *Critical Thinking and Intelligence Analysis*. National Defense Intelligence College, Washington, DC, March, 2007. p. 8.
6. Moore D.T. *Critical Thinking and Intelligence Analysis*. National Defense Intelligence College, Washington, DC, March, 2007. p. 2.
7. Hendrikson N. *Critical Thinking in Intelligence Analysis*. In: International Journal of Intelligence and Counterintelligence, volume 21, no. 4, 2008. p. 679. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713723124>.
8. Harris D.H., Spiker V.A. *Critical Thinking Skills for Intelligence Analysis*. Anacapa Sciences, Inc. USA, 2012. p. 214. <https://cdn.intechopen.com/pdfs-wm/35820.pdf>.
9. Kampman Ch.M., Manigio Ch.A., Marsh M. *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis*. Final Report, September, 2013. p.10 <http://www.dtic.mil>.
10. Halpern D.F., Dunn D.S. *Critical Thinking: A Model of Intelligence for Solving Real-world Problems*. 14 January 2021. p. 4. <https://doi.org/10.3390/jintelligence9020022>.
11. Moore D.T. *Critical Thinking and Intelligence Analysis*. National Defense Intelligence College, Washington, DC, March, 2007. p. 14.
12. Moore D.T. *Critical Thinking and Intelligence Analysis*. National Defense Intelligence College, Washington, DC, March, 2007. p.15.
13. Kampman Ch.M., Manigio Ch.A., Marsh M. *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis*. Final Report, September, 2013. p. 17. <http://www.dtic.mil>.
14. Kampman Ch.M., Manigio Ch.A., Marsh M. *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis*. Final Report, September, 2013. p. 18. <http://www.dtic.mil>.
15. Kampman Ch.M., Manigio Ch.A., Marsh M. *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis*. Final Report, September, 2013. p. 34. <http://www.dtic.mil>.

SITUAȚIA PERSOANELOR AFLATE ÎN IZOLATOARELE DE DETENȚIE PROVIZORIE DIN RSSM ȘI ATROCITĂȚILE COMISE ÎN PRIVINȚA LOR (ANUL 1947)

CARP Simon,

dr., prof. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0003-4772-8325

LARIU Iurie,

dr., prof. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0003-4277-535X

Summary: More than 30 years have passed since the declaration of independence of the Republic of Moldova. For three decades we have been going through a period of transition, distancing ourselves from the pseudo-values of the communist totalitarian regime and promoting democratic values in which citizens can assert themselves. All this time, archival materials were published in which statistical data were provided regarding the number of victims of political repressions and crimes committed by the ruling totalitarian communist regime. However, we find that the society did not receive enough information regarding the ordeal that hundreds of thousands of our compatriots went through, who were killed without a trial, died in detention and in the remote places of Siberia where they were abusively deported by Soviet repressive bodies. Unfortunately, this information vacuum has been filled with works and articles edited by followers of proletcultism who, with unimaginable cynicism, try to justify the crimes of the communist regime.

Key words: temporary detention cells, people in detention, crimes, atrocities, communist totalitarian regime.

Deși suntem în secolul XXI, societatea continuă să fie dezinformată de către cei care doresc să re-
aducă „raiul sovietic”, amplasând monumente unor lideri bolșevici care au comis multiple crime și atroci-
tăți contra poporului nostru. În același timp, sunt editate memoriile unor conducători ai serviciilor secrete,
în care unele falsuri sunt prezentate drept adevăr istoric. O asemenea publicație a văzut lumina tiparului
în anul 2004, în care fostul șef al KGB-ului din RSSM, generalul G. Volkov, trece în revistă o serie de
evenimente din cariera sa personală și din istorie. Având ca punct de reper revoluția din 1917, acesta re-
latează următoarele: „...Trecuse trei ani de la revoluția din octombrie. Țăranii din stânga Nistrului au pri-
mit pământul, care aparținea anterior moșierilor, în sate au fost create comitete ale săracilor și alte forme
de cooperare. Viața în orașe revenea la normal, se formau sovietele locale. Cu totul altfel era situația pe
teritoriul ocupat al Basarabiei. Aici, la fel ca și în alte regiuni ale României, s-au refugiat reprezentanții
claselor privilegiate, albgarđiștii, dezertorii și cei care se eschivau de la serviciul militar în cadrul armatei
roșii. Tot aici au ajuns și unitățile militare ale lui Petliura, în care erau mobilizați prin înșelăciune țărani
analfabeți din rândul ucrainenilor, bulgarilor, rușilor și polonezilor. Nistrul a despărțit pentru mult timp nu-
meroase familii de moldoveni...” [6, p. 137-138].

În aceeași lucrare autorul se contrazice, afirmând că reprezentanții regimului lăudat de el au comis
abuzuri față de populația din raioanele de Est ale Nistrului, după cum urmează: „...Studiind dosarele pe-
nale din acea perioadă, privirea se oprește asupra câtorva pagini care se află în fiecare dosar și la blan-
cheta ce autorizează arestul persoanei. Pe majoritatea paginilor sunt scrise niște rânduri standard – „din
informația de care dispunem...”. De regulă, mai sunt unul sau două procese verbale care conțin steno-
grama interogării învinuitului. În majoritatea cazurilor sunt doar vorbe goale și lipsite de sens, la care
sunt anexate mărturiile unor persoane și un certificat de la sovietul sătesc. Urmează concluziile pe o pa-

gină și hotărârea unei structuri care nu are nimic cu justiția. La dosarele celor condamnați la moarte mai este anexat un certificat pe un sfert de foaie cu privire la faptul că „sentința” a fost executată la o anumită dată. Nu am identificat informații în dosare referitor la locul înhumării celor împușcați. Angajații arhivei explică că asemenea informații lipsesc... Merită atenție și felul cum erau condamnate persoanele pentru spionaj. Un exemplu elocvent este reflectat în dosarele pornite în anul 1937, fiind vorba despre „operațiunea antiromânească” declanșată în raioanele de la frontiera RSSM, în cadrul căreia erau declarați spioni toți cei (în majoritatea cazurilor țărani analfabeți) care aveau rude în România și cel puțin odată s-au întâlnit cu persoane refugiate în statul vecin. Acestora li se încredințau că dețin locuințe conspirative, au legături cu informatorii și spionii serviciilor secrete străine... În unul din documentele operative cu privire la declarațiile antisovietice ale unui învățător din Tiraspol, fiecare șef care examina ulterior materialul mai adăuga ceva personal. În cele din urmă, când documentul a ajuns la comisarul poporului, acesta conținea deja informații cu privire la activitatea unei organizații antisovietice și profasciste de tineret formată din 20 de persoane. În Kiev a ajuns informația referitoare la arestul a cinci persoane, care suplimentar erau învinuite de spionaj și de pregătirea unui atac împotriva reprezentanților puterii sovietice. Lucrătorul operativ Șpiț a fabricat un dosar, declarându-l pe vecinul său „răsculat, sionist și spion” doar pentru faptul că soțiile lor au avut un conflict...” [6, p. 199-202].

Referindu-se la situația din Rusia după revoluția din 1917, V. Cealidze scoate în evidență următoarea concluzie: „...Dacă pe timpuri erau cazuri când justiția era făcută de gloată la fața locului (și chiar clasa politică făcea apel la gloată), atunci în anii '20-40 astfel de acțiuni erau realizate de fiecare persoană în parte – era suficient să scrii un denunț puterii precum că vecinul este culac, susținător al culăcimii, spion, diversionist etc. și justiția era făcută: în majoritatea cazurilor oamenii observau că victimele nu se mai întorc din detenție” [8, p. 49].

Închisorile erau supraaglomerate, însă „...hoții și ucigașii deja nu mai constituiau majoritatea – o treime din numărul total de condamnați era cea care pe timpuri nimeni nu i-ar fi numit criminali: ingineri, învățători, savanți, țărani, artiști, reprezentanți ai diferitor profesii – cei pe care noua mentalitate i-a catalogat în calitate de dușmani ai poporului, văzând în ei forța care poate întoarce orânduirea veche” [5, p. 159-160].

În cele din urmă, statul avea nevoie de forță de muncă: „...a) foarte ieftină, preferabil chiar gratuită; b) nepretențioasă și gata pentru a fi trimisă de la un loc de muncă la altul în orice zi, liberă de familie, fără a avea nevoie de spațiu locativ confortabil, fără școli și spitale...” [7]. Această strategie a fost implementată și în RSSM după al Doilea Război Mondial. După cum menționează istoricul A. Petrencu, „...regimul comunist de ocupație, reinstaurat în Basarabia după încetarea războiului, a promovat o politică de genocid față de populația românească băștinașă. Această politică s-a manifestat prin asasinări în masă, prin deportări a sute de mii de oameni în regiunile neprielnice pentru viața și activitatea omului din Siberia, extremul orient, Kazahstan etc., printr-o politică fiscală deosebit de dură, care a provocat foamea din anii 1946-1947” [4, p. 24].

De fapt, este foarte dificil de obținut o statistică generală cu referire la numărul persoanelor dispărute fără veste sau arestate de către organele represive sovietice în acea perioadă, care au declanșat un adevărat război împotriva basarabenilor. Totuși, un raport cu privire la numărul celor arestați și condamnați pentru „comiterea diferitor crime” pe parcursul anului 1946 a fost prezentat de colonelul Goneaev, adjunctul de atunci al ministrului afacerilor interne al RSSM. Astfel, „...din 8498 de persoane arestate, 4579 (53,9%) erau moldoveni; 1528 (17,4%) – ruși; 849 (10%) – ucraineni; 259 (3,6%) – evrei; 997 (14,6%) – alte naționalități. Din 14 240 de persoane condamnate, 11 287 (79,3%) erau bărbați, iar 2953 (29,7%) – femei” [1, p. 260].

Majoritatea persoanelor arestate erau deținute o anumită perioadă de timp în izolatoarele de detenție provizorie din cadrul direcțiilor județene și secțiilor raionale ale MAI al RSSM. În legătură cu acest fapt, istoricul Pavel Moraru precizează că „...pentru realizarea atribuțiilor sale, NKVD-ul avea la dispozi-

ție efectivul militarizat al miliției muncitorești-tărănești, efectivul de comandă și de trupă al instituțiilor penitenciare și al serviciului de pompieri, unități speciale ale trupelor interne și ale trupelor de grăniceri. Una dintre cele mai importante componente ale structurii organizatorice a NKVD o constituia Direcția miliției muncitorești și secțiile județene, raionale și orașenești. Acesta dispunea, în 1944, de un efectiv de 2074 de persoane, care reprezenta 66% din întregul efectiv al organelor afacerilor interne. Pe parcursul lunilor mai-iunie 1944, au fost aprobate statele și structura organizatorică a secțiilor județene, orașenești și raionale ale NKVD din RSS Moldovenească, precum și alte structuri organizatorice ale sale. În republică au fost instituite 6 secții județene ale NKVD (Chișinău, Bălți, Orhei, Bender, Soroca și Cahul) și 52 de secții raionale” [3, p. 65].

Toate secțiile raionale aveau izolatoare de detenție provizorie. Din păcate, condițiile de detenție din aceste izolatoare erau inumane și degradante, chiar dacă autoritățile sovietice se pregăteau să celebreze cu mult fast aniversarea a 30 de ani de la revoluția din octombrie. Presa, scriitorii, poeții și pseudosavanții sovietici editau lucrări în care glorificau succesele obținute de regimul comunist. Cel mai mult erau elogiați liderii politici, care, de fapt, autorizau comiterea crimelor și a altor atrocități împotriva basarabenilor.

În anul 1947 izoloarele de detenție provizorie erau supraaglomerate. Printre cei arestați figurau persoane de diferite vârste. Bărbații, femeile (inclusiv cele gravide), minorii și adulții se aflau în aceleași celule. În spațiile prevăzute pentru 4-8 oameni erau deținuți 40-50 de persoane. De regulă, acestea nu cunoșteau limba rusă și nu aveau dreptul la apărare. Gardienii din rândul milițiilor manifestau comportament brutal față de cei arestați, iar în timpul escortării aceștia erau bătuți cu patul armei și torturați pentru a depune mărturii false. În celule era un adevărat calvar. Lipseau paturile și deseori deținuții nu aveau nici un loc pentru a se așeza. Hrana și hainele erau asigurate de rude, iar la deținuți ajungeau doar unele fărâme, pentru că restul era consumat de gardieni. În izolatoare lipseau WC-urile și deținuții erau scoși afară pentru 10-15 minute pentru a-și satisface necesitățile vitale... În alte cazuri li se puneau în interior un hârdău pentru asemenea necesități și din această cauză în încăperile lipsite de aer era un miros insuportabil de fecale și urină. Nu erau câni de băut apă sau ceai și nici veselă pentru a servi hrana. Formal erau implicate unele cantine din localitate pentru a prepara hrană deținuților, însă, de regulă, în ele veneau milițienii și consumau o mare parte din această hrană. Ca urmare, creștea considerabil numărul persoanelor deținute care sufereau de malnutriție și decedau. Pentru a reduce statistica decedaților în timpul detenției, cei supuși riscului de a se stinge din viață erau transportați în ultimul moment în spitalele din localitate și lăsați acolo să moară.

Este paradoxal și faptul că mulți bolnavi, condamnați deja la privațiune de libertate, deseori nu erau primiți în închisori să execute pedeapsa, fiind lăsați să moară în izolator sau în timpul escortărilor interminabile. Din aceste considerente, un număr mare de copii rămăneau orfani, ajungând în centrele de triere pentru minori, iar de acolo – în orfelinate sau în colonii de reeducare prin muncă.

De menționat că foarte multe crime au fost tănuite, iar multiplele informații cu privire la atrocitățile comise de organele represive sovietice se păstrează și astăzi în fondurile secrete de arhivă. Totuși unele din ele au fost documentate. Un exemplu în acest sens este faptul că din cauza unor conflicte apărute între conducerea Direcției de miliție și conducerea Direcției închisorilor din cadrul MAI al RSSM au fost inițiate unele controale și documentate anumite nereguli, reflectate într-o serie de note informative. O parte din aceste încălcări, care rezultă din respectivele note, le vom dezvălui în continuare.

„...Strict secret. ...În izolatorul din Răspopeni a fost identificat un deținut infectat cu tuberculoză și a fost dată indicație conducătorilor să fie eliberat din detenție pentru tratament... În izolatorul din Telenești a fost depistată o persoană bolnavă de distrofie și internată pentru tratament în spital... În izolatorul din Rezina au fost identificate 6 persoane bolnave de distrofie: deținutul Lungu Efim Fiodorovici, a.n. 1913, arestat pe 12.02.1947; pe 18.02.1947 a fost escortat în închisoarea din or. Râbnița, unde s-a aflat până pe data de 27.03.1947. În aceeași zi a fost escortat la judecătoria populară din Rezina, care l-a condam-

nat la 6 ani privațiune de libertate. Pe 28.03.1947 a fost escortat repetat la închisoare pentru a executa pedeapsa. În aceeași zi, ofițerul de serviciu al închisorii, sublocotenentul Hreșcev, și felcerul Sinelnikova au întocmit un act, în care s-a constatat că deținutul este bolnav de distrofie și nu l-au primit în închisoare, întorcându-l în izolatorul de detenție provizorie. Acest deținut nu putea să se îmbolnăvească într-o singură zi de aflare în incinta judecătorei populare din Rezina. Au mai fost înregistrate încă 6 cazuri similare în Rezina. În izolatorul Răspopeni au fost depistați deținuți care depășeau termenele legale de aflare în detenție... În izolatorul din Susleni au fost identificate persoane aflate în detenție cu încălcarea legislației. Un exemplu este cetățeanul Lupan, care se află în detenție fără nici un act legal... În Răspopeni și Rezina celulele sunt foarte murdare și supraaglomerate...” [1, p. 292-294].

În altă notă informativă, din 7 aprilie 1947, este descrisă starea izolatoarelor de detenție provizorie din județul Bender, după cum urmează: „...Strict secret. ...Izolatorul secției raionului Căinari. Suprafața nu corespunde numărului de persoane deținute și nu sunt paturi... În Secția raională Cimișlia, izolatorul are două celule care se află la demisol... În timpul verificării s-a constatat că din numărul de 17 persoane aflate în detenție, 7 sunt deținute cu încălcarea termenului, care depășește 10 zile. În prezența procurorului, 5 persoane au fost eliberate din arest... În secția raională Comrat, izolatorul se află într-o clădire separată, construită în anul 1945, are două celule fără paturi, pereții sunt umezi... Printre deținuți se află o persoană care suferă de distrofie... În secția Romanovca, izolatorul dispune de două celule... Toate persoanele, cu excepția unui singur deținut, au termenii depășiți de aflare în detenție... În secția Bulboaca, izolatorul se află într-o anexă a secției, are 2 celule construite în anul 1945, a căror stare sanitară este nesatisfăcătoare... În secția Volontirovka, izolatorul se află într-o încăpere separată și are 4 celule, a căror stare sanitară este nesatisfăcătoare... În detenție se află 27 de persoane: 11 – cu termenul depășit până la 10 zile; 5 – cu termenul depășit până la 30 de zile; 11 – cu termenul depășit până la 2 luni. În timpul verificării s-a constatat că 2 persoane sunt deținute fără autorizarea procurorului și au fost eliberate... În prezența locțiitorului procurorului au fost eliberate 7 persoane, dintre care: 3 – din lipsă de probe; 2 – din cauza prejudiciului neesențial cauzat; 2 – pe motiv de boală... Bolnavii Beșleaga și Centoloi au fost internați în spitalul raional pentru tratament...” [1, p. 295-298].

În pofida faptului că după efectuarea verificărilor comisia a indicat autorităților să hrănească deținuții de două ori pe zi, acest fapt așa și nu a fost îndeplinit. O parte a deținuților continuau să primească pachete cu provizii de la rude, iar alții îndurau foame. În cel mai bun caz, hrana de proastă calitate era asigurată o dată în zi. Comisia mai menționa în notele sale că milițienii și gardienii sustrag produsele alimentare destinate persoanelor aflate în detenție, această practică fiind răspândită în toate izoloatoarele.

Una din notele informative reflecta situația persoanelor aflate în izoloatoarele de detenție din județul Cahul. Astfel, în notă se menționa că „...în timpul verificării izoloatoarelor de detenție provizorie a secțiilor raionale ale MAI din județul Cahul s-a constatat că în detenție se aflau 219 persoane, dintre care 130 sub anchetă și 89 condamnate... În legătură cu faptul că închisoarea nr. 8 este supraaglomerată, unele persoane se află în izoloatoare depășind termenul stabilit de lege. În timpul inspecției 6 persoane au fost eliberate din detenție pentru că nu era cazul să fie ținute în arest. Totodată au fost depistați 12 deținuți care sufereau de distrofie de gradul 1 și 2... Cea mai deplorabilă situație este în izoloatoarele din Congaz, Baimaclia și Vulcănești. Aici deținuții sunt plini de păduchi, iar în celule – un adevărat dezastru...” [1, p. 291].

Așadar, și în această notă se constată că 89 de persoane care se află în izolatorul de detenție provizorie sunt deja condamnate la pedeapsă privativă de libertate, însă nu sunt permise în închisoare din cauza supraaglomerării sau a bolilor, lăsându-le să se stingă din viață. De cele mai multe ori rudele nu erau înștiințate că ar putea să ridice cadavrele membrilor de familie decedați în izolator, aceștia fiind înhumați în gropi comune și în locuri necunoscute. Chiar dacă comisia de control a indicat de fiecare dată că deținuții urmează să fie scoși afară la plimbare, acest lucru nu se îndeplinea. Administrația motiva acțiunile sale prin faptul că întreprind măsuri pentru a preveni evadările.

Din alte note rezultă situația ce vizează izolatoarele de detenție provizorie din județele Bălți și Chișinău, precum și condițiile de detenție a persoanelor aflate în aceste izoloare. Pentru a nu ne repeta la anumite compartimente, vom puncta doar faptul că și în timpul verificării izolatoarelor din aceste două județe comisia creată a identificat aceleași condiții inumane și degradante de detenție a persoanelor aflate în arest și a celor care urmau a fi escortate în închisori. Spre exemplu, în timpul uneia din inspecții în cadrul izolatorului de detenție provizorie din Cotovsk (actualul Hâncești) s-a constatat că „...în detenție se aflau 98 de persoane, dintre care 7 erau bolnave de distrofie și internate în spital, 1 deținut evadase, iar alți 4 erau implicați la muncă în câmp... Deținuții sunt infectați de pediculoză... Au fost depistați bolnavi de distrofie de gradul 1 și 2... Bolnavii nu doar că nu au primit hrană suplimentară, ci mai mult ca atât, în legătură cu supraaglomerarea, cele 25 de rații alimentare zilnice erau împărțite la 98 de persoane... Hrana pentru deținuți se distribuia o dată pe zi. În ultimele zile deținuții primeau doar uncrop fără zahăr, chiar dacă nu au fost impuse limite referitoare la aprovizionarea cu zahăr...” [1, p. 275-276].

În asemenea condiții deținuții erau torturați prin înfometare. Doar pachetele cu provizii permise de la rude îi mai salvau pe unii de la moarte. În toate izolatoarele exista practica de a implica deținuții la munci forțate, pentru prestarea cărora nu erau remunerați. Munceau în folosul reprezentanților organelor represive sovietice. Din nefericire, nici în închisori situația nu era mai bună, iar calvarul deținuților continua.

Pe acest fundal sumbru, autoritățile sovietice erau preocupate de celebrarea aniversării a 30 de ani de la revoluția socialistă din 1917, elaborând în acest scop planuri de acțiuni standard pentru toate subdiviziunile MAI al RSSM. Spre exemplu, din conținutul planurilor de acțiuni pentru orașele Bălți și Tiraspol reiese că organele represive se temeau de provocări și revolte din partea populației. De fapt, toate planurile respective începeau cu următorul alineat: „...În scopul prevenirii posibilelor atacuri teroriste cu caracter contrarevoluționar, a diversunilor și provocărilor antisovietice din partea organizațiilor banditești, în vederea asigurării ordinii publice în timpul zilelor de sărbătoare organizate cu ocazia aniversării a 30-a a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, urmează de realizat următoarele activități: ...P. 3. *Tot efectivul de ofițeri și de trupă – de trecut la regim de cazarmă... P. 16. Toți deținuții care se află în izoloare de detenție provizorie timp de 3 sau mai multe zile – de transferat în închisori. De asemenea, este necesar de consolidat paza izolatorului, suplinind acest sector cu un post suplimentar pe timp de noapte...*” [1, p. 330-331].

Având în vedere cele consemnate, poate fi sesizat faptul că izolatoarele de detenție provizorie din cadrul MAI al RSSM erau într-o stare dezastruoasă, iar persoanele deținute în aceste izoloare aveau parte de un tratament inuman și degradant, trecând printr-un calvar nemaiîntâlnit până acel moment. Situația nu s-a schimbat nici în următorii ani. Din izoloare deținuții erau plasați în închisorile de tranzit și mai apoi, atât ei, cât și alți localnicii din Basarabia erau îndreptați în închisorile din cele mai îndepărtate locuri ale Rusiei.

Au urmat deportările din anul 1949. Unii basarabeni, care fuseseră odată deportați în anul 1941, au ajuns să fie deportați repetat. Un exemplu elocvent în acest sens este reflectat într-un articol publicat de Valentina Cebotari, care menționează: „...Din satul Sofia, raionul Drochia, au fost ridicate și expulzate 68 de familii, ce includeau părinți, bunei, copii de orice vârstă. Unii sofieni care fuseseră deportați în 1941 și reveniseră acasă, au avut marele nenoroc să trăiască urgia și al celui de-al doilea val al represiunilor. De exemplu, familia Mariei și a lui Vasile Bujor, împreună cu fiica lor Olga, a fost deportată de două ori. Părinții nu au rezistat. Ei au fost înmormântați acolo, în Siberia...” [2].

Printre cei decedați sunt mulți conaționali de-ai noștri, care au fost arestați abuziv și plasați în izoloarele de detenție provizorie, unde au murit fără a-și mai auzi sentința. Alții s-au stins din viață în închisori, unde au ajuns în baza dosarelor fabricate la comandă politică. Mulți dintre ei nu au mai fost reabilitați. În acest sens, informația ce se conține în respectivul articol este un îndemn pentru organele abilitate să continue procesul de reabilitare a victimelor represiunilor politice, care au trecut prin calvarul organizat de regimul totalitar comunist. Totodată, este și o adresare către administrația publică centrală și locală,

care ar urma să întreprindă măsuri concrete în vederea demolării monumentelor edificate în memoria liderilor bolșevici, la indicația cărora au fost comise aceste crime și atrocități contra basarabenilor, care, din păcate, mai sunt prezente în unele localități din republică.

Referințe bibliografice:

1. Arhiva MAI al Republicii Moldova. Fond 103, opis 5, ex. 61, dosarul nr. 8, vol. I. – conține materialele dărilor de seamă (notelor informative) ale secțiilor și organelor teritoriale ale MAI al RSSM – început pe 05.01.1947, încheiat pe 03.11.1947.
2. Cebotari V. *O epocă dramatică în istoria poporului Moldovei*. <https://gliadrochiana.info>.
3. Moraru P. *Urmașii lui Felix Dzerjinski: organele securității statului în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, 1940-1991*. Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008.
4. Petrencu A. *Regimul totalitar în RSS Moldovenească: trăsături generale și particularități locale. În: Impactul trecutului totalitar asupra noilor democrații din Europa Centrală și de Est (simpozion internațional)*. Editura ARC, Chișinău, 2000.
5. Альперин Л. *Архаический синдром или российская тюрьма как культурный институт*. Алетея, Санкт Петербург, 2012.
6. Волков Г.М. *Очерки генерал-лейтенанта КГБ о личной жизни и чекистских операциях в России, Западной Украине, Казахстане и Молдавии*. Служба информации и безопасности Республики Молдова, Кишинев, 2004.
7. Ромашов Р.А. *Генезис тюремной индустрии в контексте исторических циклов российского государства*. <https://wiselawyer.ru/poleznoe/51155-genezis-tyuremnoj-industrii-kontekste-istoricheskikh-ciklov-rossijskogo>.
8. Чалидзе В. *Уголовная Россия*. Терра, Москва, 1990.

CADRUL LEGAL INTERNAȚIONAL, AL REPUBLICII MOLDOVA ȘI AL ROMÂNIEI ÎN MATERIE DE JUSTIȚIE PENTRU MINORI

STOLEARENCO Alexandru,

master în drept, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0001-9484-0796

STOLEARENCO Cătălina,

master în drept, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0003-3762-6878

Summary: At the present time, the international community is paying more and more attention to „justice for children” or in other words „juvenile justice”, namely to juvenile delinquents in conflict with the law, for whom it is continuously insisted that they benefit from treatment different from that of adults, a moment that also influenced the national situation where recently, the legislator from the Republic of Moldova carried out legislative reforms on the segmental respect and protection of the fundamental rights and freedoms of the child in contact with the justice system, various qualitative changes being made in the Criminal Code, the Criminal Procedure Code, in favor of minors.

Key words: child, minor, minor victim, minor suspect, international act, legislation, justice.

Republica Moldova și România sunt state de drept, democratice, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile acestuia, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme ce în mod expres sânt garantate de către legea supremă și anume de Constituție, iar toate normele de drept cuprinse în aceste acte narrative ce vizează drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, precum și cu pactele sau acele tratate la care Republica Moldova este parte, unde un accent special se pune pe faptul că și minorul este de asemenea un subiect protejat de constituție, dar și de actele/ convențiile internaționale enumerate mai sus.

Prin urmare, în sensul Convenției ONU cu privire la protecția copilului, prin termenul de copil urmează a fi înțeleasă orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, cu excepția cazurilor când, în baza legilor aplicabile copilului, majoratul este stabilit sub această vârstă [1]. Prin urmare, poate fi stabilit faptul că până la atingerea vârstei de 18 ani, orice copil se bucură de un tratament special și de o atenție mai sporită în cadrul lucrului cu acesta din partea tuturor instituțiilor subordonate statului.

Trebuie de remarcat și faptul că toate reușitele în domeniul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale copilului se datorează unei justiții pentru minori care se bucurau de o dezvoltare considerabilă și care la rândul său face parte integrantă din procesul de dezvoltare națională a fiecărei țări, făcând în același moment și parte din cadrul general al justiției sociale pentru toți tinerii, având în același timp o importanță deosebită la protejarea tineretului și la menținerea păcii și a ordinii în societate [2].

Deci, observăm faptul că în conformitate cu legislația națională și cea internațională care reglementează normele în materie de justiție pentru minori, indiferent de tipul de infracțiune, care a fost săvârșit de aceștia sau infracțiunile săvârșite împotriva lor, minorii conform, trebuie să fie tratați într-un mod mai special față de persoanele adulte, iar întreg sistemul de justiției pentru minori caută să asigure bunăstarea minorilor și face în așa fel, încât reacția față de delincvenții juvenili să fie întotdeauna corespunzătoare circumstanțelor delincvențelor și delictelor care în ansamblu formează criminalitatea juvenilă. În acest sens, ținând cont de diversitatea de personalitate [3, p. 66] și de nevoile deosebite ale fiecărui minor, Organizația Națiunilor Unite și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, specifică că trebuie prevăzută o putere direcționară suficientă în toate stadiile de procedură și la diferitele nivele ale administrării justiției la

minori, în special în stadiile de instruire, de urmărire penală prin aplicarea măsurilor de constrângere, etapa de judecată și bineînțeles în faza finală de aplicarea a forței coercitive din partea statului și anume prin aplicarea sancțiunilor penale.

Prin urmare, cu privire la subiectul pus în discuție, Convenția ONU cu privire la protecția copiilor prevede că copiii nu trebuie să fie discriminați, indiferent de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau altă opinie a copilului, a părinților sau a reprezentanților săi legali, indiferent de naționalitate, etnie sau origine socială, situație materială, deficiențe sau alte condiții și urmează a fi tratați în mod egal fără a fi admise ilegalități privind favorizarea sau segregarea acestora.

De asemenea trebuie de specificat faptul, că un alt act internațional care oferă sprijin și ajutor în cazurile infracțiunilor săvârșite de către minori este *Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori*, mai ușor denumit Regulile de la Beijing, care într-o manieră specială promovează adoptarea în cadrul legislațiilor naționale, a unui set de legi, norme și reguli aplicate în mod specific infractorilor minori dar și crearea unor instituții și structuri care se vor ocupa de funcționarea și administrarea justiției juvenile, încurajând acordarea unei atenții speciale „măsurilor pozitive care implică mobilizarea tuturor resurselor posibile, incluzând familia, voluntarii și alte grupuri comunitare, precum și școlile și alte instituții la nivel de comunitate, pentru a promova bunăstarea minorilor, în scopul reducerii necesității intervențiilor prin lege, și prin tratarea eficientă, corectă și umană a minorului aflat în conflict cu legea” [2].

Potrivit acestor reguli, legislatorul fiecărui stat parte, trebuie să ia în considerație genul sau tipul tinerilor care au săvârșit infracțiunea, oferind un accent deosebit la proveniența acestora, cauzele, condițiile și motivele comiterii infracțiunilor și care ar fi modalitățile de prevenție generală, specială și individuală prin care ar putea să reabiliteze minorii, să-i ajute să nu mai comită alte fapte ilegale, și nu în ultimul rând ce tipuri de pedepse ar trebui de aplicat acestora pentru bunăstarea, mentală, morală, psihică și socială însă care în același timp să respecte scopul pedepsei penale care constă în restabilirea echității sociale, corectarea și resocializarea condamnatului, precum și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni atât din partea condamnaților, cât și a altor persoane [4].

Astfel, pe marginea existenței acestor piloni legislativi, ulterior au mai apărut și alte acte internaționale care ajutau la combaterea criminalității juvenile, unul dintre care ar fi chiar „Principiile ONU pentru prevenirea delincvenței juvenile” (Ghidul sau Principiile de la Riyadh), document care nemijlocit conține recomandări pentru intervenții la diferite nivele de interes a tinerilor pentru a evita evoluțiile comportamentale nedorite.

Prin urmare, în ghidul respectiv, a fost evidențiat faptul că principalii factori care diferențiază criminalii minori de ceilalți copii sunt: a) supraveghere redusă din partea părinților; b) absenteism și abandon școlar; c) grup de prieteni care au probleme cu poliția; d) atașament familial redus; [5] e) executarea necorespunzătoare a obligațiilor părintești de către persoanele responsabile (părinți, tutori, curatori) [6, p. 142], etc.

Un alt act internațional care conține un ansamblu de norme de drept ce stabilesc reguli de conduită cu privire la protecția copiilor este Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatarei sexuale și a abuzurilor sexuale, adoptată la Lanzarote la 25 octombrie 2007 [7], care prevede că, statele membre sunt obligate să incrimineze toate formele de abuz sexual și de exploatare sexuală împotriva copiilor, totodată impunând și obligația activă a statelor de a lua măsuri legislative sau de altă natură pentru a preveni abuzul sexual asupra copiilor, prin organizarea de campanii de sensibilizare, prin instruirea personalului de specialitate, prin informarea copiilor privind riscurile de abuz și prin oferirea de ajutor de specialitate pentru persoanele care riscă să comită infracțiuni de abuz asupra copiilor.

La fel de importantă putere juridică în materia de justiție pentru minori, le dețin și Regulile Națiunilor Unite pentru Protecția Minorilor privați de libertate, adoptat la Congresul al VIII-lea al ONU prin rezoluția 45/113 din 14 decembrie 1990 care se aplică copiilor privați de libertate în orice situație, inclusiv în insti-

tuțiile copiilor, acestea fiind niște reguli menite să contracareze efectele negative ale privării de libertate asigurând respectarea drepturilor copilului și reprezintă un cadru cuprinzător, acceptat internațional, în care țările pot reglementa privarea de libertate a tuturor persoanelor sub vârsta de 18 ani luptând astfel cu acest fenomen social negativ numit drept criminalitate juvenilă.

Așa cum am specificat anterior, Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, adoptată la 20 noiembrie 1989, ratificată de Republica Moldova, prin Hotărârea Parlamentului nr. 408 XII din 12 decembrie 1990, reprezintă actul internațional fundamental după care se conduce nu doar instituțiile de drept a Republicii Moldova dar și organele de drept a tuturor statelor care sunt parte la tratat.

Prin urmare, datorită specificației anterior făcută precum că Constituția Republicii Moldova și cea a României consacră articole aparte protecției copiilor și tinerilor, deducem faptul că cei din urmă cu certitudine constituie potențialul uman, viitorul și perspectiva societății, fapt pentru care aceștia necesită o protecție socială specială, așa într-u cât legiuitorul a optat pentru realizarea unui sistem juridic de protecție a minorilor, urmat de a fi realizat de către autoritățile statului în scopul dezvoltării armonioase a societății.

De asemenea și Convenția ONU cu privire la drepturile copilului ca act internațional, a determinat fondare legii naționale cu privire la drepturile copilului, prin care statul garantează fiecărui copil dreptul la un nivel de viață adecvat, o dezvoltare fizică și psihică corectă, o precum și la o evoluție intelectuală, spirituală și socială, iar într-u cât legea respectivă enumeră toate drepturile copiilor, nu poate să nu prevadă și anumite obligații, prin care potențialul delicvent minor este obligat să conștientizeze și să respecte ordinea publică și normele de conviețuire, să prețuiască atât tradițiile și valorile culturale naționale, cât și cele general-umane, să acumuleze cunoștințe și să se pregătească pentru o activitate utilă, să manifeste o atitudine grijulie față de părinți, mediul ambiant, proprietatea publică și privată [8]. Astfel, în continuare celor spuse, observăm că existența anumitor drepturi într-un mod direct și corect naște și careva obligații, pentru nerespectarea cărora poate surveni răspunderea contravențională sau penală, în dependență de prejudiciabilitatea faptei comise.

La momentul actual cu certitudine putem afirma faptul că în orice societate democratică, copiii au dreptul la protecție și asistență în realizarea și exercitarea deplină a drepturilor lor [9], moment ce se datorează nu doar existenței unor prevederi legislative întâlnite atât în actele naționale precum și cele ale României, care reglementează protecția copilului, prin respectarea drepturilor și obligațiilor copiilor, cât și a persoanelor implicate în educarea și creșterea acestora, dar și datorită educației civice care într-un fel sau altul servește drept măsură de prevenire a criminalității privită ca un fenomen social, negativ și cu caracter distructiv.

În acest context putem observa în mod direct că varietatea cadrului legal, precum și a standardelor internaționale și regionale care se referă la protecția tinerilor, sunt, înainte de toate, actele Organizației Națiunilor Unite (ONU), inclusiv Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale (1966), ce prevede, în art. 10 pct. 3, că „Măsurile speciale de ocrotire și de asistență trebuie luate în favoarea tuturor copiilor și adolescenților, fără nici o discriminare din motive de filiațiune sau din alte motive. Copiii și adolescenții trebuie ocrotiți împotriva exploatării economice și sociale. Folosirea lor la lucrări care aduc daună moralității, sănătății dezvoltării lor normale sau le pune viața în primejdie, trebuie sancționată prin lege. Statele trebuie, de asemenea, să stabilească limita de vârstă sub care folosirea muncii salariate a copiilor va fi interzisă și sancționată prin lege” [10].

De asemenea codul familiei, al ambelor state stabilește faptul că copilul are dreptul la protecție contra abuzurilor, inclusiv contra pedepsei corporale din partea părinților sau a persoanelor care îi înlocuiesc, iar în cazul încălcării drepturilor și intereselor legitime ale copilului, inclusiv prin neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către părinți (a unuia dintre ei) a obligațiilor de întreținere, educație și instruire, sau în cazul abuzului de drepturile părintești, copilul poate să se adreseze de sine stătător autorității tutelare locale/ teritoriale pentru apărarea drepturilor și intereselor sale legitime, iar de la vârsta

de 14 ani – instanței judecătorești pentru constatarea existenței unui abuz sau din contra a unor indife-
rențe din partea membrilor familiei.

Un al act normativ, care de asemenea se bucură de o putere juridică specială și deține o importan-
ță sporită, este legea privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de
părinți, care ne specifică definiția termenului de copil, și reprezintă acea persoană care nu a împlinit vâr-
sta de 18 ani și nu are capacitatea de exercițiu deplină.

De asemenea, specificăm faptul că legiuitorul național, prin adoptarea respectivului act normativ, a
dispus indirect necesitatea respectării de către membrii societății a anumitor principii de protecție pre-
cum:

- a) asigurarea și promovarea cu prioritate a interesului superior al copilului;
- b) respectarea priorității privind creșterea și educarea copilului în familie;
- c) dreptul prioritar al părinților de a-și educa copiii conform propriilor convingeri și responsabilitatea
primară a părinților pentru creșterea, educarea și protecția copiilor lor;
- d) obligația statului de a asigura familiei asistența necesară pentru creșterea și educarea copiilor;
- e) egalitatea șanselor și nediscriminarea;
- f) cooperarea intersectorială și intervenția multidisciplinară;
- g) asistența individualizată a fiecărui copil;
- h) respectarea demnității copilului;
- i) asigurarea participării copilului la luarea deciziilor care îl privesc, ținând cont de vârsta și de gra-
dul său de maturitate;
- j) asigurarea continuității în creșterea și educarea copilului, ținând cont de identitatea sa etnică, reli-
gioasă, culturală și lingvistică, în cazul luării unei măsuri de protecție;
- k) celeritate în luarea oricărei decizii cu privire la copil;
- l) responsabilitatea autorităților pentru asigurarea protecției împotriva violenței, neglijării și exploata-
rii copilului [11].

Asemănător prevederilor naționale, legiuitorul Român printr-un act, ce are statut de Ordonanța de
urgență a Guvernului, a stabilit că copilul aflat în dificultate se bucura de protecție și de asistență în reali-
zarea deplină și în exercitarea corespunzătoare a drepturilor sale, în condițiile prezentei ordonanțe de ur-
gență [12]. Aceasta punând bazele unui nou sistem de protecție, întemeiat pe principiul descentralizării
puterii de decizie și a responsabilităților, prin înființarea, în subordinea consiliilor județene și a consiliilor
locale ale municipiului București, a organismelor răspunzătoare de stabilirea, aplicarea și urmărirea mă-
surilor de protecție a copilului aflat în dificultate instaurând astfel diverse comisii pentru protecția copilu-
lui, concepute ca organe de specialitate ale administrației publice locale, sau servicii publice specializate
pentru protecția copilului, instituții publice concepute ca „executiv” al comisiilor, având ca misiune asigu-
rarea protecției copiilor aflați în dificultate, acordarea de asistență în realizarea și exercitarea drepturilor
lor și acordarea de sprijin familiei pentru prevenirea situațiilor ce pun în pericol securitatea și dezvoltarea
copilului.

Astfel, analizând cele anterior expuse, putem observa că statul, prin intermediul organelor de drept
trebuie să se asigure că de la primul contact cu un copil victimă sau delincvent juvenil, să îi fie respecta-
te toate drepturile conferite de lege și că va beneficia de acestea de la începutul procesului penal până
la finalizarea sa iar întâi de toate, pentru a se asigura că aceste drepturi sunt respectate și acordate co-
piilor, organele de drept care întreprind atribuțiile legate de cauzele cu copii, trebuie să le cunoască, să
le aplice și să le perfecționeze în continuu.

În urma cercetării legislației cât și a practicii judiciare cu privire la subiectul dat, am observat că
există unele probleme de ordin legislativ ce constau nu în altceva decât în faptul lipsei cunoașterii a
drepturilor de care ar trebui să beneficieze copiii/ minorii, eroare admisă de către organele abilitate și în
special, vorbim aici de România, unde dese ori sunt înregistrate situațiile de nerespectare a celor drep-

turi care mai nou au fost consacrate de legislație și prevăzute în Directiva Victimelor și Directiva privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale și ulterior transpuse în legislația românească.

Astfel, lipsa cunoașterii acestor dispoziții și norme, conduce bineînțeles, la lipsa aplicării acestora în practică și la admiterea unui tratament inadecvat [13, p. 55] copilului/ minorului atât pe parcursul procesului penal cât și ulterior, în etapa de reabilitare, problemă cu care se confrunta și Republica Moldova, dat fiind faptul că persoanele abilitate în lucrul cu minorii, nu le conferă pe deplin siguranța victimei/ martorului minor, iar la audierea sau lucrul cu bănuitul minor se aplică regula audierii ca celorlalți participanți în procesul penal.

Prin urmare, menționăm faptul că protecția drepturilor copilului necesită o atenție deosebită din partea societății și în mod special din partea celor care participă în procesul de înfăptuire a justiției din simplul considerent că și bunul simț omenesc, dar și reglementările naționale și internaționale recunosc copilul ca persoană, deși, de multe ori acesta este perceput de către autorități ca o extensie a părinților, iar datorită faptului că copii au o experiență de viață diferită de cea a adulților, deprinderi sociale neserioase, prin faptul că nu sunt conștienți la alegerea priorităților, cad ușor sub influențele negative ale societății, la care pot fi manipulați foarte ușor și comit mai multe fapte ilicite, fapt pentru care deseori, aceștia ajung să aibă probleme cu legea, fie din necunoaștere, fie din cauza mediului care i-a afectat, fie chiar din vina părinților care nu au știut cum să le explice ce este bine și ce este rău, care nu au influențat la creșterea minorului, astfel el deprinzând activități din viața criminal-socială își dezvoltă nu doar o deprindere infracțională, dar mai influențează și alți minori la dezvoltarea fenomenului de criminalitate juvenilă.

Referințe bibliografice:

1. *Convenția ONU cu privire la protecția copilului*, din 20.11.1989, art. 1.
2. *Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori*, Rezoluția 40/33 din 29.11.1985.
3. Bujor V., Lașcu M. *Unele probleme ale victimologiei criminologice*. Chișinău, 2021. p. 66.
4. *Codul penal al Republicii Moldova*, publicat: 14.04.2009 în Monitorul Oficial al republicii Moldova nr. 72-74 art. 195.
5. *Principiile Națiunilor Unite pentru prevenirea delincvenței juvenile (Principiile de la Riyadh)*, adoptate prin Rezoluția nr. 45/112 din 14.12.1998.
6. Slisarenco I., Vasilița VI. *Cauzalitatea delincvenței juvenile*. În: *Analele științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI*, Chișinău, 2012. p. 142.
7. *Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale*, CETS nr. 201, 2007.
8. *Legea nr. 338 din 15.12.1994 privind drepturile copilului*. Publicat: 02.03.1995 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 13, art. 14.
9. *Legea nr. 272 din 21.06.2004, privind protecția și promovarea drepturilor copilului*. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 159 din 05.03.2014.
10. *Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale*, 1966, art. 10.
11. *Legea nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți*. Publicat la 02.08.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 167-172, art. 534, în vigoare 01.01.2014.
12. *Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 26/1997 privind protecția copilului aflat în dificultate*, aprobată cu modificări prin Legea nr. 108/1998, republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 276 din 24.07.1998.
13. Cebotari O. *Criminalitatea juvenilă: cauze și consecințe*. În: *Revista Națională de Drept*, Chișinău, 2021. p. 55.

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФАЙЛІНГУ У ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОНОЇ СЛУЖБИ

МАТІСНКО Тетяна Василівна,

канд. наук, доцент, Одеський державний університет
внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-9695-2222

ДРОБИШЕВСЬКА Вікторія Володимирівна,

здобувач, Одеський державний університет
внутрішніх справ, Україна

Summary: In the process of uncovering and investigating criminal offenses, a number of problematic issues arise that require the use of modern technologies. Profiling is one of such technologies that can help specialists of the state border service in their professional activities.

Profiling is understood as technology in which a certain set of characteristics (profiles) is used to find and detain a person who has committed a crime (criminal profiling) or to identify persons who are likely to be involved in criminal activity (behavioral profiling). Both areas of profiling – criminal and behavioral – are relevant for the professional activities of border guards as additional methods of detection, investigation and prevention of crimes.

Key words: profiling, profiling technologies, behavioral profiling, criminal profiling.

В умовах озброєної агресії російської федерації проти України, а також запровадження військового стану в нашій державі, перед працівниками правоохоронних органів та працівниками державної прикордонної служби України постали нові завдання та проблеми вирішення яких вимагає додаткових зусиль та рішень. Зокрема для попередження правопорушень пов'язаних з незаконним перетином кордону з метою ухилення від призову під час мобілізації або з метою заподіяння шкоди інтересам держави, а також попередження терористичної та диверсійної діяльності на території України, варто застосовувати усі можливі та ефективні методи для боротьби з даними явищами. Одним з таких методів є профайлінг.

Профайлінг (англ. *profile* – профіль) – сукупність методів і методик оцінювання та прогнозування поведінки особи на підставі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрета особи, характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки, місця перебування тощо [1, с. 1].

В умовах неочевидності, використовуючи психопрофіль, можна висунути і здійснити перевірку версій, а також спрогнозувати час і місце вчинення нового правопорушення; уточнити, звузити коло підозрюваних і надалі виділити із цього кола потрібну особу [2, с. 81].

З початку введення воєнного стану в Україні почала діяти певна заборона щодо перетину кордону чоловікам віком від 18 до 60 років. Звичайно, із цієї заборони є передбачені законом винятки і часто чоловіки призовного віку перетинають кордон правомірно, проте не менш часто відбуваються спроби незаконного перетину кордону. Отже, проблема перетину кордону особами з метою ухилення від призову під час мобілізації, а також незаконний перетин кордону з метою заподіяння шкоди інтересам держави є дуже гострою.

Під час перетину кордону особи призовного віку вдавались до безлічі варіантів перетину кордону, зокрема і до незаконних, а саме застосування підроблених документів, маскуванню, нама-

гання запропонувати грошову вигоду працівнику прикордонної служби. Але за допомогою профайлінгу можливе попередження та припинення подібних явищ. Адже під час підготовки до правопорушення, у процесі вчинення правопорушення дуже складно повністю контролювати мову, а невербальні сигнали свого тіла, міміку майже неможливо. Тому, як правило на прояв даних сигналів діють зокрема емоції людини певний негативний психоемоційний стан, що опановує людину у цей час.

Профайлінг у данному випадку має перевагу, через свою ознаку, а саме неінструментальне дослідження брехні та поведінки. На відмінну від поліграфа для якого необхідні певні технічні прилади.

Теоретична база безінструментальної діагностики брехні, що використовується в профайлінгу, містить специфічний алгоритм, що складається з наступних етапів (елементів):

1. *Визначення психотипу* людини за зовнішнім виглядом, за поведінкою, по міміці і жестам з метою складання характерологічного портрета, що дозволяє певним чином розуміти логічність мислення людини, визначити сильні і слабкі місця та інше.

Цей етап характеризується проведенням аналізу певних рис притаманних тому чи іншому індивіду, що були виявлені у процесі спостереження.

Психотип – опис, чого від людини такого типу можна чекати в тих або інших ситуаціях і за якими зовнішніми ознаками про це здогадатися.

2. *Базова поведінка* – звичайна поведінка людини в звичайних для неї обставинах, під час розмови на спокійні теми, які не викликають стрес чи почуття дискомфорту. Така поведінка визначається методом калібрування спостереження за співрозмовником під час простої бесіди.

Варто також зазначити, що калібрування може бути пасивне (спостереження за об'єктом) й **активне** (прямий комунікативний контакт для отримання додаткової інформації).

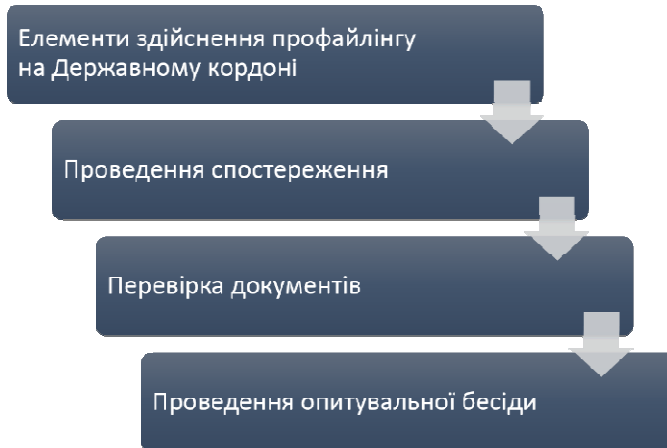
3. *Опитувальна бесіда*. Дана бесіда відрізняється від тієї, що використовується для визначення так званої базової поведінки. Опитувальна бесіда характеризується певною послідовністю запитань, що поділяються на певні групи.

Питання за змістом формуються в групи та складаються з нейтральних питань за якими проводиться оцінка адекватності реагування особи, контрольних та перевірочних – питання, що визначають причетність або непричетність людини до конкретної події. Таким чином, в ході профілювання та верифікації інформації ставляться питання на незначущі теми, що не викликають стресовий стан – визначається базова поведінка. Наступними ставляться значимі, що можуть викликати певне психологічне навантаження – стресові питання, на які будуть відповідні поведінкові та інші реакції, що фіксуються і порівнюються з базовою поведінкою [3, с. 52].

Саме під час проведення бесіди є можливість переконатися в злочинних намірах особи, яка перетинає державний кордон, або встановити факти злочинної діяльності. Адже метод профайлінгу допомагає скласти характерні риси правопорушника, визначити поведінковий почерк правопорушника, вербальні та не вербальні ознаки. Тому, проводячи таку бесіду, можна отримати:

- уточнення наявної інформації;
- дані про злочинне минуле на батьківщині;
- оперативні дані про зв'язки з членами терористичних мереж (інших злочинних організацій);
- участь у політичній, охоронній або злочинній діяльності тощо.[4, с. 3].

Своєю чергою визначення та систематизація ознак-ідентифікаторів по відношенню до певних видів порушень дозволяє створити профілі порушників та їх моделі, за допомогою яких можна виявляти підозрілих осіб, тим самим здійснювати превентивні заходи при забезпеченні процесів та заходів з забезпечення безпеки держави. Тож розглянемо приклад такого профілю правопорушника.

Мал. 1

Особа з протиправними намірами (диверсант, терорист, державний службовець з кримінальними нахилами, тощо). В даному типі можливо виділити декілька підтипів порушника, що будуть деяким чином відрізнятися один від одного за своїм психологічним змістом – мотивацією, психоемоційним станом, поведінкою, але містять загальний радикал, що дозволяє їх об'єднати. В процесі досліджень осіб, що скоїли суспільно-небезпечну протиправну дію, багатьма вченими-кримінологами виділялись певні поведінкові та психоемоційні особливості. Так, особи, що скоїли насильницькі злочинні дії, мають такі якості:

- знехтування інтересами особистості,
- неповага до честі, гідності та здоров'я іншої людини;
- корисливі порушники виказують на брехливість, лицемірство, користоловство;
- прагнення ухилитися від продуктивної праці;
- хулігани - виявляють явні риси моральної розпусти;
- знехтування правилами поведінки у суспільстві;
- невитриманості тощо [3, с. 105-106].

Для створення профілю терориста, що являє собою цілий комплекс зведення до купи набору фізичних, психологічних та поведінкових перемінних, які були визнані типовими для людей, залучених до злочинної діяльності, і які можуть мати певну предикативну цінність: національність, вік, документи, тип та засоби подорожування, психологічні відмінності, місце народження тощо можуть бути включені до підготовки профілів злочинців. Використання даних профілів під час проведення бесіди дає можливість підтвердити або спростувати підозри стосовно співрозмовника.

Загалом, аналізуючи поведінку порушника даного типу, багато науковців виділяють певні особливості, що і відрізняють його серед інших. Так, А.Р. Ратінов за результатами своїх досліджень виділив, що особи даного типу порушників є більш фаталістичними та меланхолічними, в них значно занижені потреби в саморегуляції, вони вкрай низько оцінюють своє життя та перспективи, явно прослідковується тяга до безтурботного існування, бажання просто плити за течією [6, с. 212].

Для профілактики злочинної діяльності на державному кордоні це має суттєве значення.

Все вищевказане дозволяє профайлінгу ідентифікувати порушників з вище вказаного типу за певними характерологічними ознаками, що впливають на їх поведінку, тактику дій, використання сил та засобів, тощо, що будуть містити певні ознаки-ідентифікатори потенційної небезпеки.

Мал. 2

Отже, технології профайлінгу в сфері державної безпеки представляє собою універсальний метод оцінки особи, як об'єкта спостереження, на предмет її безпеки чи загрози, шляхом оцінювання поведінки особи на відповідність соціальним нормам і правилам, вимогам законів, професійним та особистісним стандартам. Застосування технології профайлінгу спеціалістами в сфері державного управління та безпеки, дозволяє швидко і неупереджено оцінити конкретну особу та її поведінку в певних ситуаціях поза контролем та зрозуміти, яким чином потрібно найбільш ефективно на неї впливати та отримувати необхідний результат.

Бібліографічні посилання:

1. Дідковська-Бідюк М.В. *Профайлінг як метод профілактики протиправних дій*. <http://elar.nai-ai.kiev.ua/bitstream/123456789/2813/1/2-9.pdf>.
2. Жерж Н. *Застосування методу психологокриміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів*. В: Вісник Національної академії прокуратури України, №1 (39), 2015. с. 79-86.
3. Тихоненко О.О. *Механізми профайлінгу в сфері виявлення загроз в державній безпеці*. В: автореф. дис. ... канд. наук з державного управ, 25.00.05, Харків, 2021. 24 с.
4. Корольов В. *Застосування профайлінгу на державному кордоні*. В: Підприємство, господарство і право, №3, 2019. с. 327-330.
5. Руль Ю.В., Мартинова Т.О. *Психологія профайлінгу*. Навч. посіб., ДП Вид.дім „Персонал”, К., 2018. 236 с.
6. Ратінов А.Р. *Вибрані праці*. Сост. М.В. Кроз, Н.А. Ратінова; передмова О.Д. Сітковський, Київ, 2016. 212 с.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ* МОМЕНТИ

МЕДИЦЬКИЙ Ігор,

др. наук, доцент, Юридичний інститут Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-6720-6658

Summary: Based on the generalization of court materials, the author analyzes the practice of sentencing for collaboration. The effectiveness of punishment is determined by the quality of the provision of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine and its legality, validity and fairness. As a legislative shortcoming, the author highlights the non-alternative nature of punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities (part 1 of Article 111-1 of the Code), and also recognizes the widespread practice of exemption of persons who have committed collaborative acts from serving a sentence with probation (Article 75 of the Code) as questionable.

Key words: armed aggression, collaboration, punishment, imprisonment, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, sincere remorse.

Прогрес застосування ст. 111-1 Кримінального кодексу України (надалі по тексту – КК) на практиці пов'язаний зі звільненням Збройними силами тимчасово непідконтрольної Україні території, а також інтенсивною діяльністю органів кримінальної юстиції. Ефективність покарання за колабораційну діяльність визначають, головним чином, якість законодавчої конструкції норми та його законність, обґрунтованість і справедливність.

Використання судами інституту призначення покарання особам, засудженим за прояви колабораційної поведінки, відбувалося, здебільшого, у межах визначених ст. 111-1 КК санкцій: а) ч. 1 ст. 111-1 КК, 99 вироків (100 осіб): позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк 10 років – 74 вироків (74%); 11 років – 9 вироків (9%); 12 років – 9 вироків (9%); 13 років – 3 вироків (3%); 14 років – 1 вирок (1%) та 15 років – 3 вироків (3%); б) ч. 2 ст. 111-1 КК, 32 вироків: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років з конфіскацією – 7 вироків (21,9%) та без конфіскації майна – 25 вироків (78,1%); в) ч. 4 ст. 111-1 КК, 11 вироків (12 осіб): позбавлення волі на строк від 3 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 12 років з конфіскацією майна чи без – 8 вироків (72,7%); позбавлення волі на строк 1 рік без конфіскації – 1 вирок (9,1%); штраф у розмірі 580 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк 10 років – 2 вироків (18,1%); г) ч. 5 ст. 111-1 КК, 3 вироків: позбавлення волі на строк від 5 до 6 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк 10 років з конфіскацією майна – 2 вироків (66,7%); позбавлення волі на строк 3 роки з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк 10 років без конфіскації майна – 1 вирок (33,3%); д) ч. 6 ст. 111-1 КК, 2 вироків: позбавлення волі на строк 10 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років; е) ч. 7 ст. 111-

* Автором шляхом вільного доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень (ЄДРСР) проведено аналіз 150 вироків, постановлених судами України упродовж квітня 2022 – січня 2023 року за ст. 111-1 КК України. (ч. 1 ст. 111-1 КК – 99 (65,1%); ч. 2 ст. 111-1 КК – 32 (21%); ч. 4 ст. 111-1 КК – 11 (7,2%); ч. 5 ст. 111-1 КК – 3 (1,9%); ч. 6 ст. 111-1 КК – 2 (1,3%); ч. 7 ст. 111-1 КК – 5 (3,2%)). <https://reyestr.court.gov.ua/>.

1 KK, 4 вирокі (5 злочинів): позбавлення волі на строк від 12 роки 6 місяців до 15 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк 15 років – 2 вирокі; позбавлення волі на строк 12 років – 2 вирокі.

Недоліки конструювання санкцій у ст. 111-1 KK. Санкція ч. 1 ст. 111-1 KK передбачає безальтернативне покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. При цьому, як слушно зазначає Р. О. Мовчан, ігнорується той факт, що відповідне кримінальне правопорушення найчастіше вчиняється особою, яка не обіймає жодної посади і не займається жодною діяльністю, і тому фактично не здатна понести реального покарання [1, с. 21]. Питома вага засуджених за ч. 1 ст. 111-1 KK осіб, які не залучені до трудової діяльності чи перебували на пенсії, за нашим дослідженням, складає 60,5%. На думку В.В. Шаблистого, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на певний строк як основне або додаткове покарання варто призначати виключно спеціальним суб'єктам кримінальних правопорушень. Особи, які вчинили та вчиняють ці кримінальні проступки точно не використовують спеціальні права чи у зв'язку із певною діяльністю (майже усі засуджені вели асоціальний спосіб життя, не навчалися та не працювали) [2, с. 61]. Суперечливість такої позиції законодавця визнають й інші дослідники (О.П. Рябчинська, З.А. Загинець-Заболотенко, О.В. Євдокімова). Призначаючи покарання за ч. 1 ст. 111-1 KK, судді діють, так би мовити, „на перспективу”. До прикладу, „...на момент вчинення кримінального проступку ОСОБА_3 не працював. Тобто вчинення ОСОБА_3 колабораційної діяльності не було пов'язане з його посадою чи зайняттям певною діяльністю. Однак, на думку суду, особи, які публічно закликають до підтримки рішень та дій держави-агресора мають бути позбавлені можливості брати участь у будь-яких формах державного управління та місцевого самоврядування” [3]; „за віком є особою, яка може претендувати на зайняття посад в органах державної влади та місцевого самоврядування, відтак призначення обвинуваченій ОСОБА_3 саме такого покарання буде необхідним й достатнім для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень” [4]. У таких випадках основна мета покарання (кара) не досягається, а запобіжний ефект покарання значним чином нівелюється. У той час як дослідження Р.Ш. Бабанли сучасних праць, присвячених питанням призначення покарання в інших державах із розвинутою пенологічною теорією, дозволило визнати достатньо обґрунтованою критику розгляду покарання як засобу виправлення та попередження нових злочинів [5, с. 194]. Проблемним рішенням законодавця О.П. Рябчинська вважає включення до санкції ч. 3 ст. 111-1 KK такого виду покарання як виправні роботи. Призначення цього виду покарання освітянам (педагогам), які пропагували чи виправдовували збройну агресію, пропагували антиукраїнську ідеологію у середовищі підростаючого покоління є як мінімум недоцільним. Цей вид покарання також неможливо призначити й тим особам, які залучаються окупантами до освітнього процесу, але не мають ані педагогічної освіти, ані відповідного досвіду [6, с. 72].

Практика призначення покарання. З огляду на загальні засади призначення покарання суди при винесенні вироків враховували характеристики особи винного: наявність/ відсутність судимості (98 вироків); наявність/відсутність роботи чи перебування на пенсії (49); міцні соціальні зв'язки (1); характеристику за місцем проживання (39); не притягнення у минулому до адміністративної відповідальності та відсутність скарг до поліції (4); наявність на утриманні дітей/інших родичів (10); наявність/ відсутність шлюбу (22); відсутність перебування на диспансерному (профілактичному) обліку у лікарів психіатра та нарколога (84); стан здоров'я (2); наявність постійного місця проживання (реєстрації) (20); наявність групи інвалідності (4).

Кримінально-правове значення обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, мали (з можливістю поєднання декількох у одному вирокі): щире каяття – 131 (86,1%); активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення – 73 (48%); визнання вини – 21 (13,8%); з'явлення із зізнанням – 2 (1,31%); з використанням умов воєнного стану – 10 (6,7%); вчинення кримінального

правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння – 3 (2%). На підставі ч. 2 суди визнавали такими, що пом'якшують покарання й інші обставини, не передбачені ч. 1 ст. 66 КК, як класичні (пенсійний вік, вчинення кримінального правопорушення вперше; наявність постійного місця проживання, наявність на утриманні дітей), так і зумовлені самими характером колабораційної діяльності – „особливість займаної в окупаційній адміністрації держави агресора посади, яка полягала тільки у наданні гуманітарної допомоги”. Звертає на себе увагу нечіткість формулювань у описовій частині судових рішень: у 101 вироків (67,3%) судом не встановлено/ виявлено обставин, які обтяжують покарання (що презюмує можливість неповного з'ясування фактичних обставин справи), тоді як у 21 вирокі (14%) правосуддя є більш категоричним – обставини, які обтяжують покарання, відсутні. У ряді випадків про наявність таких обставин у обвинувальному акті не вказується самою стороною обвинувачення, що позбавляє суд можливості (ст. 337 Кримінального процесуального кодексу України) додатково встановлювати та враховувати обставини, які обтяжують покарання, оскільки це погіршить становище обвинуваченого.

При призначенні покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 111-1 КК, суди у 21,9% випадків обирали додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Тоді як призначення конфіскації майна за вчинення колабораційної діяльності як проступку (ч. 2 ст. 111-1 КК) суперечить приписам ч. 2 ст. 59 КК [6, с. 73].

У контексті відповідальності за ч.4 ст. 111-1 КК суди у 72,7% вироків визнали за можливе звільнити особу від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК, у трьох випадках було призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК). Аналізуючи закономірності реалізації правового механізму звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, Р.Ш. Бабанли формулює справедливий висновок, що цей механізм не завжди використовують згідно його мети. Враховуючи істотний вплив застосування цього механізму на реалізацію інституту призначення покарання, необґрунтованість у його використанні породжує дисбаланс та продукує необґрунтованість самого процесу призначення покарання [5, с. 425]. Вважаємо, що означена вище інтенсивність застосування ст. 75 КК є сумнівною, з огляду на характер вчинюваних кримінальних правопорушень, які переважно відбуваються з використанням умов воєнного стану. Принаймні на недопущення такої практики уже більш жорстко орієнтує сучасна редакція ст. 75 КК (набула чинності 27.01.2023 р.).

У 84,2% постановлених вироків (щодо 130 осіб) суди у якості обставин, які пом'якшують покарання, визнали щире каяття засуджених. Проте є підстави вважати, що обґрунтування указаних обставин носило радше формальний, „механістичний” характер. Адже на момент вчинення абсолютної більшості аналізованих кримінальних правопорушень уже тривало широкомасштабне російське вторгнення в Україну, у ході якого правоохоронними органами, громадськими, міжнародними організаціями зафіксовані та висвітлені у ЗМІ численні воєнні злочини, вчинені російськими окупантами, зокрема, вбивства та катування мирних мешканців, зґвалтування, мародерства, руйнування житлової та соціальної інфраструктури тощо. За таких обставин, виходячи з принципу справедливості, суди зобов'язані були більш вибірково підходити до питань призначення покарання, за потреби – обираючи його у розмірах, наближених до максимальної межі.

Виникає питання, чи такий „ліберальний” підхід суди демонструють лише стосовно колаборантів, чи зазначене є складовою небезпечної тенденції покарання за масив злочинів проти основ національної безпеки України загалом? Схожу паралель демонструє кримінологічний аналіз В.С. Батиргарєєвою виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників. Щодо майже дев'яти із десяти осіб (87,5%) застосовується звільнення від відбування призначеного покарання з випробуванням. Поблажливе ставлення до винних осіб пояснюється, як правило, їх щирим каяттям у вчиненому та сприянням правоохоронним органам під час розслідування ними правопорушення. Дослідниця обґрунтовано припускає, що подібна постк-

кримінальна поведінка є лише зовнішнім виразом прийняття „правил гри”, пристосуванням до несприятливих умов, у яких опинилася людина у зв'язку із проведенням щодо неї розслідування та судового розгляду. Адже ідеологія людини, її погляди, настрої не так легко й швидко піддаються зміні. Тому подібна лінія поведінки є нічим іншим, як бажанням зменшити обсяг кримінальної репресії щодо себе [7, с. 43].

Бібліографічні посилання:

1. Мовчан Р.О. *Кримінальна правотворчість воєнного часу: аналіз концептуальних помилок*. В: Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути, матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р., редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін., Право, Харків, 2022. с.19-22.
2. Шаблистий В.В. *Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність*. В: Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути, матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р., редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін., Право, Харків, 2022. с.59-62.
3. *Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 16.01.2023 р. у справі №296/298/23.* <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108401700>.
4. *Вирок Жидачівського районного суду Львівської області від 16.01.2023 р. у справі №443/97/23.* <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108404586>.
5. Бабанли Р.Ш. *Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади*. Десна Поліграф, Чернігів, 2019. 488 с.
6. Рябчинська О.П. *Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи*. В: Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути, матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р., редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін., Право, Харків, 2022. с. 72-75.
7. Батиргарєєва В.С. *До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України*. В: Інформація і право, №4(43), 2022. с. 37-49. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).269976](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).269976).

ЩОДО ПОТРЕБИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

МЕЛЬНИК Дмитро,

канд. наук, доцент, Міжвідомчий науково-дослідний центр
з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України,
ORCID ID: 0000-0002-1497-950X

Summary: A research is devoted to determination of modern problems of the normatively-legal adjusting of prevention of crimes and other offences in Ukraine, to work of suggestions in relation to the ways of their decision and improvement of national legislation. The normatively-legal adjusting of activity of public organs from prevention offence requires an improvement taking into account present scientific developments, legislative works and modern necessities of practice of realization of such activity.

Key words: prevention, offence, adjusting, legislation, decision, improvement.

Сучасний стан криміногенної ситуації в умовах оголошеного в державі воєнного стану й зростання рівня злочинності, що є джерелом низки реальних та потенційних загроз для її національної безпеки, вимагають адекватної протидії їй на загальнодержавному рівні. Тому держава повинна повною мірою усвідомлювати небезпеку злочинності для суспільства щоб змусити уповноважені органи здійснювати запобігання як злочинам, так і правопорушенням – кримінальним і адміністративним.

Враховуючи викладене, а також зважаючи на складну військово-політичну та економічну ситуацію, зумовлену повномасштабним військовим вторгненням РФ в Україну, знищенням військами агресора об'єктів критичної інфраструктури та мирного населення країни особливо важливо, щоб заходи, які вживаються з метою протидії злочинності в умовах воєнного стану, мали не лише репресивну складову, але й запобіжну. Такі заходи повинні сприяти виявленню й нейтралізації причин і умов вчинення правопорушень, а також забезпечувати адекватний запобіжний вплив на осіб, схильних до їх вчинення, в межах чинного правового поля.

Проведений аналіз вітчизняної практики протидії злочинності дозволяє зробити висновок про те, що така робота фокусується не на причинах та умовах її існування й розвитку, а на кінцевих наслідках – результатах злочинної діяльності, внаслідок чого проводиться переважно репресивними заходами шляхом виявлення, розкриття й припинення злочинів. Водночас запобігання правопорушенням залишається поки що мало впровадженим у практику правоохоронних органів України.

Однією з причин цього є відсутність достатньої законодавчої основи діяльності із запобігання правопорушенням, адекватної зростанню рівня злочинності та загроз для національної безпеки України, які вона в собі несе.

Правові основи здійснення діяльності із запобігання злочинам та іншим правопорушенням визначені Конституцією України, Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами, Кодексом України про адміністративні правопорушення, законами України „Про національну безпеку України”, „Про прокуратуру”, „Про Національну поліцію України”, „Про Службу безпеки України”, „Про оперативно-розшукову діяльність”, „Про контррозвідувальну діяльність”, „Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, „Про запобігання корупції”, „Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2021-2025 роки”, „Про боротьбу з тероризмом” та

іншими актами національного законодавства.

Незважаючи на наявне нормативно-правове регулювання, на сучасному етапі в діяльності правоохоронних органів України із запобігання правопорушенням ще існує низка проблем, пов'язаних із здійсненням цієї діяльності, які знижують її ефективність та впливають на кінцевий результат.

Серед них насамперед слід виділити питання правового регулювання, вибору і застосування видів, форм та методів запобігання, досягнення кінцевої мети та подальшого контролю за розвитком і змінами криміногенної обстановки чи поведінки осіб у зв'язку з проведеними заходами запобігання. Також на ефективність запобігання правопорушенням впливає недостатній рівень професійної підготовки співробітників, задіяних в цій діяльності.

Зокрема, поки що немає єдиного підходу до розуміння змісту та складових діяльності із запобігання для всіх державних органів, в зв'язку з чим відсутня єдина термінологія („запобігання”, „попередження” чи „профілактика” та ін.), немає чіткої системи вибору заходів та адекватного механізму впливу на злочинність та окремі види і групи правопорушень.

Не визначено, що ж саме є об'єктом запобіжного впливу – правопорушення, злочин чи злочинність взагалі. Ще недостатньо врегульовані підстави застосування заходів запобіжного впливу, що нерідко призводить до відвертання сил та засобів на малозначущі факти. Також недостатньо диференційовані види, форми та методи діяльності із запобігання, внаслідок чого надається перевага одним формам і методам на шкоду іншим, не визначені чіткі загальні вимоги до документування та процесуального оформлення матеріалів заходів запобігання.

Окрім того, для запобігання правопорушенням характерним є те, що цей вид діяльності різні державні органи трактують на власний розсуд, оскільки вона досі не врегульована спеціальним законом. Результатом трактування стають числені підзаконні нормативні акти – загальнодержавні концепції, програми профілактики правопорушень та відомчі накази, інструкції, розпорядження тощо, в яких регламентуються завдання, форми і методи запобігання відповідно до наявних можливостей для їх здійснення.

Попри зростання кількості правопорушень, в Україні наразі немає єдиної системи державних органів, що здійснюють діяльність із запобігання, а також єдиного закону, який би регламентував їх діяльність із запобігання правопорушенням. Тривале недофінансування державних програм здійснення такої діяльності, а також практична відсутність ресурсів для цього в умовах воєнного стану також вплинули на їх ефективність і не сприяли досягненню кінцевого результату. Саме тому наразі діяльність із запобігання здійснюється переважно ситуативно та в мінімально необхідних обсягах.

Відсутність єдиного підходу до розуміння змісту та складових діяльності із запобігання для всіх державних органів вплинула й на позицію законодавця в процесі розробки низки проектів спеціального закону, який би врегулював наявні проблемні питання. Починаючи з 1991 року були підготовлені 5 проектів законів з питань запобігання злочинності: Закону УРСР „Про профілактику злочинів” (1991 р.), законів України „Про профілактику злочинів” (1995 р.), „Про профілактику злочинності” (1998 р.), „Про соціальну профілактику правопорушень в Україні” (1999 р.), „Про профілактику правопорушень” (2006 р.), з яких жоден не був прийнятий.

З огляду на викладене, цілком очевидно й давно назрілою є потреба завершення формування засад запобігання правопорушенням в Україні шляхом прийняття спеціального закону (наприклад, закону „Про основи запобігання правопорушенням”), яким буде запроваджено єдиний для всіх державних органів підхід до розуміння змісту та складових діяльності із запобігання і детально врегульована діяльність із запобігання злочинам та іншим правопорушенням на державному рівні, на що вже звертали увагу як науковці [1, с. 210], так і органи державної влади в своїх актах.

В цьому законі повинні бути закріплені такі важливі компоненти діяльності із запобігання, як її мета, завдання, принципи та засади запобігання правопорушенням на загально-соціальному та спеціально-кримінологічному рівнях; об'єкти та підстави здійснення запобігання; суб'єкти запобігання, їх права й обов'язки, а також порядок їх взаємодії між собою та контроль за їх діяльністю. Необхідно детально регламентувати види, форми й методи запобігання; порядок здійснення заходів запобігання та їх правові наслідки; права й обов'язки суб'єктів та осіб, на поведінку яких здійснюється запобіжний вплив; передбачати компенсаційні механізми за участь у цій роботі громадян, організацій; розробити систему страхування збитків або шкоди під час виконання дій, пов'язаних із запобіганням тощо. Окремо слід виділити документальне оформлення, гарантії законності під час проведення заходів запобігання; мета, зміст та обсяги обліку показників запобігання на державному та відомчому рівнях тощо.

Також слід передбачити в законі процедуру проведення кримінологічної експертизи загальнодержавних та відомчих нормативно-правових актів, а також рішень державних органів в галузі оборони, безпеки, правопорядку, соціально-економічної політики, здатних спричинити побічні криміногенні наслідки та враховувати її результати при остаточному прийнятті рішень.

Паралельно з прийняттям закону слід посилити регламентацію діяльності із запобігання в галузевому законодавстві і в законах, що регулюють компетенцію суб'єктів такої діяльності [2, с. 34-35].

Наступним кроком має стати розроблення механізму реалізації такого закону у формі постанови Кабінету Міністрів України або іншого урядового документу, який буде регламентувати діяльність учасників діяльності із запобігання та більш детальні механізми її забезпечення [1, с. 211]. Одним із можливих варіантів такого документу може стати загальнодержавна програма профілактики правопорушень на п'ятирічний період, а також план виконання визначених нею заходів на цей період. Однак при цьому варто враховувати, що така програма потребуватиме належного матеріального забезпечення, оскільки жодна з попередньо прийнятих за роки незалежності програм профілактики правопорушень не була виконана через відсутність достатнього фінансового забезпечення [3, с. 6].

Проте українському суспільству варто позбутися ілюзій, пов'язаних із розрахунком на те, що прийняття хорошого закону вирішить усі проблеми. Закон застосовуватимуть люди й кінцевий результат залежатиме від їх професіоналізму і порядності. Адже у кожного суб'єкта протидії злочинності є свої внутрішні проблеми. Найгостріше вони проявляються в органах внутрішніх справ і, зокрема, Національній поліції України. Професіоналізм кадрів, які безпосередньо займаються запобіганням правопорушенням, у перехідний період з моменту створення НПУ помітно знизився через низку об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Разом з тим, перешкодами на шляху прийняття спеціального закону щодо запобігання правопорушенням фахівці визнають: недостатній рівень гармонізації суспільних відносин у державі і суспільстві; неготовність (моральна та професійна) основних суб'єктів запобіжної діяльності, насамперед співробітників правоохоронних органів; недостатній рівень суспільного усвідомлення необхідності та змісту запобіжної діяльності (виявляється у термінологічній невизначеності основних понять, пов'язаних із запобіжної діяльністю, надмірній радикальності суспільних поглядів на таку діяльність) [4, с. 40].

Окрім того, предметом численних дискусій та непорозумінь, пов'язаних з розробкою спеціального закону, стали передбачені законопроектами профілактичні заходи, які в разі їх практичного застосування могли б невинуватно розширити повноваження правоохоронних органів та призвести до порушення прав громадян (у разі примусового приводу для профілактичної бесіди без достатніх підстав) та юридичних осіб (у разі втручання в підприємницьку діяльність). Однією з причин тривалого неприйняття відповідного законопроекту є проблеми фінансового характеру, по-

в'язані з реальними можливостями бюджетів відповідного рівня здійснювати видатки на запобіжну діяльність, а також у наявності чіткого нормативно визначеного порядку такого фінансування [5, с. 231].

Таким чином, нормативно-правове регулювання діяльності правоохоронних та інших державних органів із запобігання злочинам та іншим правопорушенням потребує удосконалення з урахуванням наявних наукових розробок, напрацювань законотворчих органів та сучасних потреб практики здійснення такої діяльності. Насамперед необхідно нарешті прийняти закон „Про основи запобігання правопорушенням” та низку спрямованих на його реалізацію підзаконних нормативно-правових актів загальнодержавного та відомчого рівнів, забезпечити їх впровадження у практику діяльності державних органів.

Бібліографічні посилання:

1. Комаров В.А. *Діяльність центрів зв'язків з громадськістю ОВС України щодо зміцнення правопорядку та профілактики правопорушень: організаційно правові питання*, монографія. РВВ ЛДУВС, Луганськ, 2007. 287 с.
2. Щедрин Н.В. *Основы общей теории предупреждения преступности*, учеб. пособ. Краснояр. гос. ун-т, Красноярск, 1999. 58 с.
3. Кальман О.Г. *Що протиставити злочинності?* В: Дзеркало тижня, №8, 2009. с. 6.
4. Денисов С.Ф., Юрасов А.В. *Розвиток спеціального законодавства з питань запобігання злочинності в Україні*. В: Держава та регіони (Сер.: Право)б №4, 2009. с. 35-42.
5. Лесько Н.В. *Проблеми правового регулювання профілактики правопорушень в Україні*. Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету „Львівська Політехніка”. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnulpurn_2014_807_42.pdf.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

МИРОШНИЧЕНКО Юрій,

канд. наук, голова Іллічівського районного
суду м. Маріуполя, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-9114-1495

Summary: Issues of the form of using the assistance of knowledgeable persons in the implementation of criminal justice tasks are highlighted. The concept of special knowledge in the context of criminal proceedings and the tactics of their application is defined. The content of the tactics of using special knowledge in court proceedings is revealed.

Key words: criminal process, court proceedings, forensic tactics, special knowledge.

Розроблення проблеми науково-технічного забезпечення кримінального провадження з метою розширення спектра використання фахових знань у різноманітних царинах залишається актуальним завданням криміналістики, що пояснюється як невинним розвитком науки і техніки, здобутки яких можуть бути поставлені на службу кримінальному судочинству, так і змінами у правовому регулюванні відповідного виду діяльності. Сучасне правосуддя неспроможне ефективно функціонувати без використання знань у найрізноманітніших галузях людської діяльності. Причини цього полягає в тому, що від судді не можна очікувати, що він буде фахівцем у всіх сферах, особливо у тих випадках, коли питання, які потребують вирішення, пов'язані з технічними та іншими знаннями. Ось чому процесуальні системи передбачають участь фахівців, які добре обізнані та глибоко вивчають предмет і можуть поділитися своїми знаннями з судовим органом для встановлення істини [1, с. 131].

В контексті кримінального провадження спеціальні знання – це система відомостей, отриманих обізнаною особою в результаті навчання, теоретичної чи практичної діяльності у різних галузях науки, техніки, творчості, ремесел, промислів тощо, які використовуються у передбачених законом формах з метою сприяння правосуддю. Форма використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві розглядається як вид практичної діяльності, що передбачає використання професійної майстерності, досвіду та підготовки обізнаних осіб з метою виявлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 170] і визначається: а) процесуальним положенням обізнаної особи (експерт, спеціаліст та ін.); б) метою залучення (пошук, виявлення, фіксація, вилучення, дослідження слідів злочину та ін.); в) значенням одержаних результатів (доказовим або орієнтуючим) [4, с. 43].

Найбільшого поширення у криміналістичній літературі набула класифікація спеціальних знань за ознакою правової регламентації, а саме, всі форми використання спеціальних знань поділені на процесуальні та непроцесуальні [5, с. 196]. До непроцесуальних форм застосування спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ можна віднести отримання сторонами фахових порад з проблемних питань правозастосування, позасудове консультування сторін та суду зі спеціалістами щодо виду експертизи та її можливостей, формулювання експертних завдань, підготовки об'єктів дослідження тощо.

Провідними процесуальними формами використання спеціальних знань у судовому провадженні є (1) проведення судових експертиз і (2) надання технічної, офіційної консультативно-

довідкової та іншої допомоги особам, які ведуть кримінальне провадження. Носіями спеціальних знань у цих випадках виступають обізнані у відповідній області особи – експерт і спеціаліст.

За змістом ст. 10 Закону України „Про судову експертизу”, судовий експерт – це особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. У кримінальному провадженні експертом визнається особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до згаданого закону на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України).

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України). Завданням спеціаліста у судовому провадженні є сприяння у дослідженні доказів шляхом застосування спеціальної техніки (ст. ст. 357, 358, 359, 361 КПК України), отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України), надання консультацій та роз’яснень з питань, що належать до його компетенції (ст. 360 КПК України).

Донедавна ключовою ознакою, що відрізняла спеціаліста від експерта, вважалась відсутність дослідницького характеру його процесуальної діяльності, внаслідок якої не набуваються нові докази. Однак відтоді, як законодавець відніс до переліку процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта (ст. 298-1, 300 КПК України), зазначений критерій втратив статус абсолютного.

Водночас різниця між положенням експерта та спеціаліста навіть при наданні останнім висновку очевидна. Насамперед вона полягає в освітньо-кваліфікаційних вимогах, що висуваються до експерта, ширшому колі його прав та обов’язків, а також у відсутності кримінальної відповідальності спеціаліста за відмову від виконання покладених на нього обов’язків. Він несе лише процесуальну відповідальність у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття (ст. 72 КПК України). На відміну від експерта спеціаліст може бути залучений до виконання своїх процесуальних функцій ще до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 3 ст. 214 КПК України).

У науковій літературі поряд зі спеціалістом до носіїв спеціальних знань (обізнаних осіб) небезпідставно відносять деяких інших суб’єктів, залучених до кримінального провадження для здійснення допоміжних функцій. З-поміж них називають ревізора, лікаря, перекладача, педагога, психолога [3, с. 44-45]. До цього переліку можна також додати представників органу з питань пробації, ювенальної поліції, служби у справах дітей, кожен з яких є фахівцем у сфері своєї діяльності й покликаний наявними у нього знаннями сприяти досягненню завдань кримінального провадження шляхом розв’язання певного кола специфічних питань.

Особливою формою використання спеціальних знань є допит обізнаного свідка, тобто особи, яка (1) через випадковий збіг обставин стала очевидцем досліджуваних судом обставин і з огляду на наявність спеціальних знань здатна не просто викласти відомі їй факти, а й зробити з них певні умовиводи, висновки чи дати кваліфіковану оцінку сприйнятим подіям, або (2) через виконання службових обов’язків отримала відомості, що мають значення для кримінального провадження. До останніх можуть бути віднесені: лікар, який надав першу медичну допомогу потерпілому; поліцейський, який першим прибув на місце події; ревізор, бухгалтер, співробітники податкової, митної служб, інших контролюючих і наглядових органів, члени спеціальних комісій, які виявили пору-

шення вимог нормативно-правових актів, відомості про які були внесені до ЄРДР.

В американських судах, наприклад, посадових осіб правоохоронних органів, які проводили досудове розслідування, часто допитують як експертів – фахівців у галузі своєї діяльності, компетентність яких визначається як сукупність знань, підготовки та досвіду, завдяки яким офіцери особливо добре знаються на тому, що суди вважають їх основними професійними завданнями [5, с. 484]. Слідчий, який має багатий досвід та ґрунтовні знання в галузі криміналістичної методики, може бути допитаний щодо типових моделей поведінки злочинця та жертви, схарактеризувати звичайні наслідки злочинного зазіхання, описати типову слідову картину місця злочину, розповісти про науково обґрунтовані методики розслідування кримінальних правопорушень певних категорій, тактику проведення окремих слідчих дій тощо.

Особливості допиту такого свідка передбачені ч. 7 ст. 95 КПК України, за змістом якої особа, котра під час допиту висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях, може бути допитана іншою стороною згідно з правилами допиту експерта. Якщо свідок володіє спеціальними знаннями, що виходять за рамки звичайних знань, і ці знання допоможуть суду зрозуміти докази або встановити факти, він може давати показання як свідок-експерт за умови, що суд вважає його показання допустимими й достовірними.

Використання судом спеціальних знань включає такі організаційно-тактичні заходи:

– здійснюється аналіз та оцінка ситуації, на підставі якої формується переконання у тому, що для встановлення певних обставин або дослідження доказів необхідні спеціальні знання та приймається відповідне тактичне рішення;

– визначається сфера знань, необхідних для розв'язання питання, що виникло;

– здійснюється вибір форми застосування спеціальних знань;

– обирається особа, яка володіє спеціальними знаннями необхідного виду та рівня;

– здійснюється комунікація з обізнаною особою щодо організаційних питань, які стосуються характеру майбутнього співробітництва, визначення орієнтовної тривалості та місця його реалізації тощо;

– окреслюється предмет, формуються завдання діяльності обізнаної особи;

– обирається оптимальний з тактичного погляду момент для проведення процесуальної дії за участю обізнаної особи;

– ухвалюється процесуальне рішення про застосування спеціальних знань, залучення до участі у справі обізнаної особи, яке надсилається відповідному суб'єкту;

– провадиться підготовка об'єктів, що підлягають дослідженню з використанням спеціальних знань;

– залучається обізнана особа та проводиться за її участю процесуальна дія;

– здійснюється оцінка результатів застосування спеціальних знань.

Таким є загальний алгоритм дій і рішень суду в ситуації, що вимагає застосування спеціальних знань. Залежно від конкретних обставин справи, характеру виниклих питань, форми використання спеціальних знань програма дій суб'єкта їх використання може бути уточнена чи доповнена.

Підсумовуючи, зазначимо, що використання спеціальних знань для встановлення об'єктивної істини є важливим аспектом судового розгляду кримінальних справ. Тактика використання у судовому провадженні спеціальних знань – це система тактичних прийомів та послідовних дій, що здійснюються судом відповідно до закону й наявної ситуації, та спрямовані на дослідження доказів і встановлення кримінально-релевантних обставин.

Аналіз нормативно-правових актів і судової практики дозволяє виділити наступні форми використання спеціальних знань під час судового провадження:

а) допит обізнаного свідка:

– особи, яка через випадковий збіг обставин стала очевидцем досліджуваних судом обста-

вин і з огляду на наявність спеціальних знань здатна не просто викласти відомі їй факти, а й зробити з них певні умовиводи, висновки чи дати кваліфіковану оцінку сприйнятим подіям;

— службової особи, яка отримала відомості, що мають значення для кримінального провадження (лікар, поліцейський, ревізор, бухгалтер, співробітники податкової, митної служб, інших контролюючих і наглядових органів, члени спеціальних комісій та ін.);

б) допит експерта в суді за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суду для роз'яснення наданого висновку;

в) доручення проведення експертизи судом у випадку, коли суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності;

г) надання суду технічної, консультативно-довідкової та іншої фахової допомоги.

Бібліографічні посилання:

1. Martorelli J.P. *La Prueba Pericial. Consideraciones sobre la prueba pericial y su valoración en la decisión judicial*. In: *Derechos en acción*, no.4, p. 130-139. <https://doi.org/10.24215/25251678e051>.
2. Туленев А.И. *Понятие форм использование специальных знаний и их классификация*. В: *Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова*, №4, 2013. с. 166-171.
3. Щербаковський М.Г. *Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні*. Монографія. Харків, 2015. 560 с.
4. Логвинец Е.А., Каторгина Н.П. *Актуальные вопросы классификации форм использования специальных знаний*. В: *Проблемы в российском законодательстве*, №5, 2013. с. 196-200.
5. Lvovsky A. Rethinking Police Expertise. In: *Yale Law Journal*, no. 131 (2), 2021. p. 475-572. <https://ssrn.com/abstract=3827315>.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЮРИДИКО-ПОЗИТИВІСТЬКІЙ ПАРАДИГМІ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОРІЧЧЯ

МУДРИЄВСЬКА Людмила,

канд. наук, доцент, Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-2392-1657

ТОРОП Максим,

аспірант, Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-2392-1657

Summary: The formation of the institution of legal responsibility within the framework of the legal-positivist paradigm in the works of prominent Ukrainian legal scholars F. Taranovskyi, N. Gredeskul, and N. Rannenkampf in the second half of the 19th and early 20th centuries is considered.

Key words: positivism, legal responsibility, punishment, sanction, legal positivism, sociological positivism.

Політичні і правові явища в сучасному світі наводять на думку про те, що після майже восьми десятирічного розквіту гуманізації покарання за правопорушення, з'явилися бажані змінити цей підхід і переробити загальні засади і публічного, і приватного права в своїх інтересах, які до людяності мають опосередковане відношення. На нашу думку, це в першу чергу, торкнеться юридичної відповідальності, яка є проявом справедливості як засадничого принципу права, так і можливістю підкорення громадян країни жорстким вимогам, які не відносяться до справедливості і рівності перед законом.

На жаль, кардинальні світові процеси показують прояви неповаги до права як з боку окремих людей чи їх груп, так і з боку цілих держав. Тож, вважаємо за доцільне і необхідне звернутися до предтечі формування сучасного інституту юридичної відповідальності і наукових розробок з цього приводу. Багато хто з сучасних науковців-правознавців вважає, що основою формування сучасного розуміння сутності юридичної відповідальності став юридичний позитивізм, який і до цього часу не втратив свого значення. Це твердження має як підтвердження, так і заперечення. Але не це є метою нашого розгляду.

Хотілось би звернутися до наукових доробок відомих вчених-правознавців, що працювали в Україні наприкінці XIX-початку XX сторіччя в рамках позитивістської парадигми, серед яких можна назвати Ф. Тарановського, М. Гредескула, М. Ранненкампа.

Відомо, що юридична позитивістська концепція нараховувала немало різноманітних підходів до дослідження таких важливих для теорії права питань, як співвідношення права і закону, реалізації в функціонуванні держави таких засадничих принципів як справедливість, рівність усіх перед законом. Як вважається, легістський позитивізм ототожнює право із законом, соціологічний позитивізм основою права вважає реальні правові відносини, а антропологічний позитивізм абсолютизує правовідносини. Проте, всі різновиди юридичного позитивізму єдині в одному. Усі вони бачать сутність права не у змісті правових норм, а їх примусовому характері. При цьому для юридичного

позитивізму не так важливо, чим забезпечуються норми права – визнанням або впливом суспільства, владою держави, або внутрішніми психічними переживаннями.

Ф.В.Тарановський у своєму підручнику „Енциклопедія права” відзначав, що європейськими вченими було розроблено вчення про зловживання правом, наслідком якого як раз і є юридична відповідальність. На думку вченого, зловживання правом можливе як в приватному праві, так і в публічному, при цьому, не тільки відносно прав свободи, але і відносно прав володарювання. „В останньому відношенні заслуговує на особливу увагу зловживання правами дискреційної влади з боку посадових осіб адміністрації. Теорія адміністративного права у Франції розрізняє особливий вид адміністративних правопорушень посадових осіб, відомих під назвою збочення влади та охоплюючих собою ті випадки, коли адміністративна особа здійснює свою дискреційну владу цілком правомірно, але не для тої мети, для якої вона йому надається. ...Збочення влади може розглядатися саме як зловживання правом” [1, с. 282]. Саме такі випадки зловживання владою абсолютно правомірно як раз і формують „збочення” правосвідомості населення, коли злочин, узаконений національним законодавством, вже не вважається злочином. В законі взагалі нівелюється принцип справедливості, коли цей закон приймається в інтересах діючої влади. Формується абсолютно нова правосвідомість, яка до головних засад права взагалі не має ніякого відношення. Але ці всі дії проводяться владою під егідою законності, населенням це сприймається як належне і у більшості не викликає ніякого несприйняття. В таких умовах формується і новий зміст юридичної відповідальності, сутністю якої повинно бути відтворення принципу справедливості (і не тільки в ідеальному сенсі, але і в реальному), тому що таке розуміння справедливості спотворене саме владою. Також доречним, на нашу думку, є термін „збочення влади”, на якому наголошував Ф. В. Тарановський, бо таке трактування показує всю хибність і незаконність функціонування влади.

Щодо природи неправомірної поведінки суб'єкта, то тут Ф. В. Тарановський виступив як прихильник комплексного підходу до визначення причин цього явища (хоча дослідники творчості цього правознавця формально відносили його до напрямку юридичного позитивізму): „...необхідно розрізняти у всякому неправомірному проступку два елемента: 1) об'єктивний, – тобто, зовнішній факт невиконання обов'язка і порушення чужого права, та 2) суб'єктивний, – тобто, внутрішній моральний стан особи, яка дерзнула скоїти неправомірний поступок.

Всякий неправомірний поступок представляє собою суспільне зло, – матеріальне з боку об'єктивного елемента цього поступка, і моральне з боку його суб'єктивного елемента” [1, с. 284]. Тобто, науковець в цьому визначенні поєднав елементи юридичного та антропологічного позитивізму.

М. Гредескула відносять до представників соціологічного позитивізму. Заслуговує на увагу, на нашу думку, трактування цим автором санкції як частини норми права, і як формальної основи для виникнення юридичної відповідальності: „... те, що називається санкцією, це окрема норма, але яка знаходиться в тісному зв'язку з іншою нормою. Як бачимо, санкція – це дещо не зовсім теж саме у порівнянні з гіпотезою і диспозицією” [2, с. 268]. Відповідальність автор розглядає як еквівалент наданого правопорушником зла: „в якості санкції, разом з вимогою доставити еквівалент або незалежно від нього, висувають просто заподіяння правопорушнику відомого зла, щоб і він сам поніс кару за правопорушення, щоб іншим не кортіло, хочемо піддати його тому, що технічно називається покаранням. Сенс покарання вже не той, щоб потерпілому за рахунок правопорушника надати еквівалент, а той, щоб впливати на волю правопорушника, як теперішнього часу, так і можливого майбутнього, і паралізувати його злу волю” [2, с. 270-271].

Як бачимо, М. Гредескул трактує покарання як прояв юридичної відповідальності двояко: як реальне поновлення порушеного права потерпілого, так і вплив на волю правопорушника з метою запобігання в подальшому порушення ним норм права. Тобто, автор визнав в природі покарання два взаємопов'язані моменти: психологічний та юридичний.

М. Раненкамф в „Нарисах энциклопедии права” відзначав, що право, як порядок, заснований на відомому ступені свободи у свідомості людини, природньо може піддаватися порушенням, які проявляються або в простому невиконанні вимог права, або у вторгненні в сферу приватних прав, або в порушенні цілого суспільного порядку [3, с.168].

Спираючись на це твердження, вже можна виділяти декілька видів юридичної відповідальності за різноманітні порушення права. Взагалі, назва підрозділу „Порушення права або неправо” свідчить, що науковець розглядав правопорушення як протилежне відображення права, або неправу. І якщо правопорушення виноситься за межі права, чи не починають там діяти інші закономірності, ніж в праві?

Правознавець виділив неправу кримінальну і приватну і зауважив, що розуміння кримінального правопорушення не склалося внаслідок того, що це явище мінливе: „Необхідно взяти до уваги, що поняття про злочини не є що-небудь раз на завжди і цілком закінчене; історія показує нам, що уявлення про злочинність надзвичайно різні і часто суперечать один одному” [3, с. 174].

І взагалі, покарання має бути пропорційним вині, але не в значенні матеріальному, а по можливості моральному. Точне встановлення відповідності покарання зі ступенем винуватості є справа надзвичайно важка і недосяжна для людського правосуддя; навіть приблизна істина вироку може бути досягнута лише сукупними зусиллями законодавства та суду. Перше визначає загальні норми злочинів та покарань; другий досліджує даний випадок у всій його індивідуальності, як по відношенню до особи злочинця, так і фактів самого злочину, і дивлячись за потребою підносить або зменшує покарання в межах, наданих йому законом [3, с. 184].

Тож треба відзначити, що незалежно від того, до якого напряму юридичного позитивізму не відносився науковець, всі вони розглядали двояку природу покарання – моральну і юридичну, і вказували на складність визначення міри відповідальності в конкретному випадку. Тому викликають деякий страх ті моменти, коли глава держави ототожнює себе з державою (історія вже показала хибність таких поглядів) і будує систему покарання при формальному демократизмі влади, виходячи із своїх особистих інтересів і перероблюючи суспільну правосвідомість саме під такі цілі. Це шлях в нікуди, але, на жаль, проявів такого підходу все більше в сучасному глобальному світі.

Бібліографічні посилання:

1. Тарановский Ф.В. *Учебник энциклопедии права*. Типография К. Маттисена, Санкт-Петербург, 1917.
2. Гредескул Н.А. *Общая теория права*. Санкт-Петербург, 1909.
3. Раненкамф Н. *Очерки юридической энциклопедии*. Киев, 1868.

ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

ОБРУЧ Юрій,

завідувач відділу комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень,
Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України, Україна,
ORCID ID:0000-0002-7451-8772

Summary: Investigating crimes which was made using computers are very difficult tasks. Most problems are caused by universality of computers or phone functions. Crime may be caused using phone or computer, and these crimes are not so different. In most cases investigator don't know which object was used for the crime. And this knowledge is acquired by forensics - expertise can to determine which object was using for crime. But it must be preceded by another investigative actions. Investigator must identify each object and to determine his properties. These actions can reduce the time of examinations. Also, investigator can reduce the time of examinations providing appointment single examination for any physical evidence.

Keywords: forensic, expertise, criminal process.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [1] встановлює, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Також є окремі нормативно-правові акти котрі регламентують правила та порядок призначення тих судових експертиз в тих чи інших державних спеціалізованих установах [2], чи експертам котрі не працюють у державних спеціалізованих експертних установах.

Окрім того в різних державних спеціалізованих установах наявні власні інструкції, котрі регламентують правила та порядок призначення судових експертиз [3]. Однак зазвичай вони несуть суто рекомендаційний характер та не є обов'язковими до дотримання чи виконання. Також в деяких випадках окремими підрозділами розробляються та рекомендуються до дотримання окремі інструкції по призначенню судових експертиз по тих чи інших напрямках.

В рамках даної роботи обговоримо деякі особливості призначення комп'ютерно-технічних експертиз, котрі покликані як полегшити роботу експерта, так й суттєво скоротити термін виконання судової експертизи.

Пам'ятаємо, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Зазвичай, після проведення процесуальних дій, котрі мали на меті отримання речових доказів у вигляді певного комп'ютерного обладнання, в органів досудового розслідування виникає необхідність в застосуванні спеціальних знань для дослідження вилучених об'єктів. Слідчий виносить відповідну постанову та разом з речовими доказами надає її в експертну установу.

Вже на цьому етапі маємо два аспекти, котрі мають найбільший вплив на тривалість та складність проведення судової експертизи – кількість наданих на дослідження об'єктів та перелік поставлених питань. Розглянемо кожен аспект окремо.

Наведемо приклад, котрий в значній мірі корелює з практикою. Припустимо, що експертна установа в своєму штаті має чотири експерти, кожен з яких має допуск до самостійного проведення

судових комп'ютерно-технічних експертиз за експертною спеціальністю 10.9 „Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів”. В цю ж експертну установу надходить на виконання постанови слідчого про проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи, в рамках якої потрібно дослідити чотири об'єкти. Постанова містить п'ять питань. Також припустимо, що на дослідження кожного об'єкту експерт витратить один робочий день на кожне поставлене питання. Далі методом не складних підрахунків, можемо стверджувати, що судовий експерт на дослідження кожного об'єкту витратить п'ять робочих днів (по одному робочому дню на вирішення кожного поставленого питання), а на дослідження всіх наданих об'єктів загалом буде витрачено двадцять робочих днів (чотири об'єкти, по п'ять днів на кожен).

Тобто можемо стверджувати, що в даному прикладі ініціатор зможе отримати висновок судової комп'ютерно-технічної експертизи через двадцять робочих днів після винесення відповідної постанови.

Тепер розглянемо такий же приклад, але з тією різницею, що орган досудового розслідування виносить не одну постанову з чотирма об'єктами дослідження, а чотири – в кожній постанові ставляться питання лише стосовно одного об'єкту.

Що зміниться в такому випадку? Нагадаємо, що в наведеному прикладі в експертній установі в штаті є чотири експерти за необхідним напрямком. Чотири постанови про призначення експертизи будуть розподілені між чотирма експертами й кожен буде проводити дослідження незалежно один від одного. Як результат – кожен судовий експерт витратить по п'ять робочих днів на проведення судової експертизи, а орган, який ініціював проведення даних досліджень, отримає чотири незалежні висновки.

Тобто можемо стверджувати, що в даному прикладі ініціатор зможе отримати висновки судових комп'ютерно-технічних експертиз через п'ять робочих днів після винесення відповідних постанов. В порівнянні з попереднім прикладом, час скоротився в чотири рази!

Тепер ще дещо модифікуємо приклад та припустимо, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий провів огляд речей. До огляду, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий залучив спеціалістів. В результаті огляду слідчим було встановлено, що два з чотирьох об'єктів з тих чи інших причин взагалі не мають цінності для кримінального провадження, а по інших двох об'єктах варто провести експертизи, в рамках яких варто вирішити два питання. Тобто в такому випадку, слідчим буде винесено дві постанови про призначення комп'ютерно-технічних експертиз, кожна з яких вимагатиме вирішення двох питань стосовно одного об'єкту. Підрахуємо час, що необхідний на виконання даних постанов – дві постанови, в кожній по одному об'єкту й по два питання. До виконання буде залучено два судових експерти, кожен з яких витратить по два робочі дні на проведення судової експертизи.

Тобто вже в цьому прикладі бачимо, що ініціатор зможе отримати висновки судових комп'ютерно-технічних експертиз через два робочі дні після винесення відповідних постанов. Якщо порівнювати з першим прикладом – час виконання постанов про проведення судових експертиз скоротився в рази.

Відтак, в рамках простого прикладу, який майже повністю корелює з реальною практикою, ми побачили як можна скоротити час проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз двома доволі простими методами – винесенням окремих постанов про проведення судових експертиз по кожному окремому об'єкту дослідження та проведенням перед призначенням судових експертиз процесуальних дій – оглядів.

Опираючись на власний досвід в сфері судово-експертної діяльності, автор може з впевненістю стверджувати, що за напрямком комп'ютерно-технічних досліджень, в рамках проведення слідчим огляду іноді відсіюється більше половини раніше вилученого обладнання, причини абсо-

лютно різні – від питання працездатності до неможливості отримання доступу до інформаційного вмісту. Також саме огляд речей перед їх наданням на судову експертизу, дає можливість максимально чітко зафіксувати їх стан та сформулювати необхідні питання. Також після огляду, за наявності такої необхідності, можливо здійснити деякі додаткові оперативні заходи на кшталт отримання необхідних паролів чи ключів захисту, що в подальшому дозволить уникнути тривалого „спілкування” у вигляді клопотань та відповідей на них.

Бібліографічні посилання:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* від 13.04.2012 № 4651-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/> (дата звернення 31.01.2023).
2. *Закон України „Про судову експертизу”* від 25.02.1994 № 4038-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/> (дата звернення 31.01.2023).
3. *Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/> (дата звернення 31.01.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВОЇ ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ОЦІНЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА

ОСИПЕНКО Катерина Олександрівна,

старший науковий співробітник, Науковий національний центр
„Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса”,
ORCID ID: 0000-0001-6345-9933

Summary: In theses, the place, role and importance of judicial evaluation and construction expertise for the evaluation of objects of unfinished construction in various types of court proceedings are highlighted. The main provisions for the appointment, conduct, assessment and use of the results of the judicial construction-technical expertise for the assessment of objects of incomplete construction are listed.

Key words: forensic examination, expert, expert opinion, evidence, technique, method.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду [1].

Проведення експертизи, участь експерта та спеціаліста у процесуальних діях у різних видах судочинства регулюються відповідно Законом України від 25 лютого 1994 року №4038-XII „Про судову експертизу” [1], положеннями Кримінального процесуального кодексу України [2], Цивільного процесуального кодексу України [3], Господарського процесуального кодексу України [4], Кодексу адміністративного судочинства України [5], відомчими правилами та інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертиз. Роз'яснення щодо застосування законодавства про судову експертизу у кримінальному та цивільному судочинстві містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року №8 „Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах” (зі змінами від 25 травня 1998 року) [6], а також у ряді інших, прийнятих з окремих питань постанов.

Згідно зі ст. 7 Закону України „Про судову експертизу” [1] судово-експертну діяльність в Україні здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. Даним Законом передбачено можливість залучати крім судових експертів й інших фахівців з відповідних галузей знань для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними установами.

Підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню [7].

Судові експертизи проводяться фахівцями, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли необхідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності в державних спеціалізованих установах і внесені до Державного реєстру атестованих судових експертів.

Питання, що ставляться на вирішення експертизи, мають бути коректними з технічної точки зору та відповідати профілю експертизи.

Судова оціночно-будівельна експертиза входить до кола джерел доказів у справі і є ефективним засобом доказування. За її допомогою визначаються обставини, що мають важливе значення для встановлення істини у справі.

Одним з напрямків судової оціночно-будівельної експертизи є дослідження з визначення вартості нерухомого майна – об'єктів незавершеного будівництва.

В судовій експертизі оцінка об'єктів незавершеного будівництва проводиться з метою визначення розміру компенсації одному із співвласників за його частку (викуп частки), встановлення розміру матеріального збитку, визначення виплати компенсації, коли об'єкт призначений для розбирання чи зруйнований внаслідок військових дій тощо.

Об'єктом дослідження є об'єкти, які розпочаті будівництвом і не прийняті в експлуатацію, включаючи законсервовані об'єкти, а також відповідна правовстановлююча, технічна та кошторисна документація.

Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановні документи Держспоживстандарту України) тощо. Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта.

Висновок судової експертизи дається від імені експерта(ів), оформлюється в письмовому виді і представляє собою виклад змісту проведених досліджень, детальне описання процесу дослідження і висновків з питань, поставлених перед експертом (ами) особою, що веде перевірку фактів недотримання вимог законодавства або провадження зі справи, порушеної за цими фактами.

Висновок експерта є одним з джерел доказів, перерахованих у кримінально-процесуальному законі. Цей спеціальний процесуальний документ не має якої-небудь переваги перед іншими доказами. Специфіка експертного висновку в порівнянні з іншими джерелами доказів обумовлена тим, що тільки експерт може бути суб'єктом (джерелом) висновкового знання, що має доказове значення в справі. Цінність будь-якої судової експертизи виявляється в тому, що в результаті її проведення органи слідства чи суду отримують науково-обґрунтовані фактичні дані про подію, яка розслідується.

Висновок є кінцевою метою експертизи і визначає її доказове значення в справі. Факти, які встановлюються судовою експертизою, можуть використовуватись для створення уявної моделі злочину чи події, висування версій про спосіб його здійснення, допомагати цілеспрямованому провадженню слідчих дій, у цілому істотно сприяти успішному провадженню розслідування тощо.

Оцінка висновку судової експертизи, як і будь-якого іншого доказу, одна з найскладніших частин процесу доказування. Вона здійснюється на етапах розслідування, коли на основі зібраних і перевірених доказів слідчий і суд у передбачених законом формах одержують нове знання про факти й обставини, які підлягають доказуванню в справі, окремі грані, нюанси або весь злочин, що, в свою чергу, впливає на прийняття судом єдиновірного рішення у сфері покарання. Оцінка висновку судової експертизи дозволяє також перевірити, чи відповідає експертне дослідження усім вимогам кримінально-процесуального та інших видів законодавства, які пред'являються до даного доказу, і чи можна його результати використовувати як доказ. При оцінці висновку експертизи слідчий, прокурор, суд керуються вимогами закону, який висуває умови тільки загального характеру (оцінити докази в сукупності, всебічно, повно, об'єктивно та інше), що, безумовно, ускладнює їх завдання.

Оцінка та використання висновку судової експертизи слідчим і судом знаходиться в залежно-

сті від наступних умов:

- доброякісності та повноти матеріалів, що були направлені для проведення експертизи;
- науково-технічних можливостей судової експертизи, ступеня розробки її теорії та методології;
- кваліфікації і компетентності судового експерта;
- відповідності структури висновку експерта вимогам законодавства, зокрема статей 101, 102 КПК України [2], статті 12 Закону України „Про судову експертизу” [1] та Інструкції [7];
- наукової обґрунтованості, об’єктивності та повноти висновку експерта.

Висновок експерта для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду не є обов’язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku.

Коли висновок судового експерта визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, може призначатись повторна судова експертиза, яка доручається іншому експертові або іншим експертам і під час проведення якої досліджуються ті самі об’єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної експертизи.

Бібліографічні посилання:

1. Закон України. „Про судову експертизу”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed-20140509#Text>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
4. Господарський процесуальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
5. Кодекс адміністративного судочинства України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року №8 „Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>.
7. Інструкція „Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

ВИДИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ У МЕЖАХ ЦИВІЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

ПУГАЧЕНКО Ольга,

канд. наук, доцент, Центральнотукаїнський національний
технічний університет м. Кропивницький, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-2253-050X

Summary: The types of forensic examinations on economic issues in accordance with the Civil Procedure Code of Ukraine and the Instructions on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Studies have been studied. The common and different aspects of the types of forensic examinations are clarified and it is concluded that the differences are logical, because certain types of procedural legislation more specifically and clearly harmonize the general provisions of forensic expert activity.

Key words: forensic expertise, forensic expertise on economic issues, types of forensic expertise, civil proceedings, legislation on the appointment and conduct of forensic economic expertise.

З моменту виникнення судової експертизи і на всіх етапах її розвитку в ній вбачали важливий інструмент правосуддя, необхідний для правильного вирішення справи як на етапі розслідування, так і під час розгляду в суді, а експерта вважали науковим свідком. Наразі, розглядаючи справи про економічні злочини, але не маючи спеціальної фінансово-економічної освіти, судді ставляться до висновків експертів-економістів з великою повагою [4, с. 116]. У сучасних умовах значна кількість суб'єктів господарювання та звичайних громадян стають учасниками судового розгляду з найрізноманітніших приводів – від простих адміністративних спорів до кримінальних справ про нанесення суттєвого матеріального збитку. Як правило, в подібних ситуаціях кращим варіантом захисту в судовому процесі є проведення економічної експертизи кваліфікованим спеціалістом [1, с. 208]. Саме тому дослідження видів судових експертиз у цілому та в межах цивільного провадження зокрема, є надзвичайно важливим, актуальним і нагальним.

Призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, Законами України „Про судову експертизу”, „Про виконавче провадження”, іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень.

Ця робота є продовженням авторських досліджень, які розпочато у статтях [1, 2, 3, 4, 5].

Пп. 1.2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень визначає, що судова експертиза з економічних питань буває трьох видів:

- бухгалтерського та податкового обліку;
- фінансово-господарської діяльності;
- фінансово-кредитних операцій [6].

У межах цивільного провадження порядок призначення та проведення судово-економічних експертиз, окрім загальних законодавчих і нормативно-правових актів, регламентується Цивільним процесуальним кодексом України (ЦПК).

У пп. 1.2.14 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень встановлено, що згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи. При цьому, в ЦПК України виокремлюються комісійна (стаття 111), комплексна (стаття 112), додаткова і повторна (стаття 113) експертизи – таблиця 1.

Таблиця №1.

*Види судових експертиз з економічних питань**

Вид	Суть судової експертизи	
	Згідно Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [6]	Згідно Цивільного процесуального кодексу України [7]
Первинна	Експертиза, коли об'єкт досліджується вперше	
Додаткова	Експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи	Якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, судом може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам)
Повторна	Експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз)	Якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам)
Комісійна	Експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи	Проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань. Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності
Комплексна	Експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спіль-	Проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань. У висновку експертів зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він встановив і яких висновків дійшов. Кожен

* Джерело: авторська розробка на основі [6, 7].

	ного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах	експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність. За результатами проведених досліджень, узагальнення та оцінки отриманих результатів експертами складається та підписується єдиний висновок, в якому формулюється загальний висновок щодо поставлених на вирішення експертизи питань або питань. У разі виникнення розбіжностей між експертами висновки оформлюються відповідно до частини другої статті 111 ЦКУ
--	--	---

Отже, виходячи з інформації, що представлена у таблиці 1, можна чітко побачити різницю у визначеннях видів судових експертиз, у т.ч. і в частині судово-економічних. Так, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень міститься визначення терміну „первинна експертиза”, натомість у ЦПК трактування суті є більш повними і точними, хоча за змістом подібними. На наш погляд, це є логічним, адже окремі види процесуального законодавства більш конкретно та чітко узгоджують загальні положення судово-експертної діяльності.

Бібліографічні посилання:

1. Пугаченко О.Б. *Процесуальні вимоги призначення та проведення економічних експертиз*. В: Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип. 26. 2014. с. 207-215.
2. Pugachenko O. *The Procedure for Performing Economic Evaluation in Ukraine*. In: *Innovative Economics and Management (Special Edition 2)*, volume IV, 2017. p. 166-174.
3. Пугаченко О.Б. *Порядок проведення судових експертиз з питань оподаткування*. В: Здоров'я та суспільство. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 5 лист. 2020. р. с. 197-205.
4. Пугаченко О.Б., Косенко С.С., Бабій М.В. *Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань*. В: *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*, №6 (39), 2021. с. 115-130.
5. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. *Законодавче регулювання орієнтовного переліку вирішуваних питань судово-економічною експертизою документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності*. В: *Modern engineering and innovative technologies*. Issue nr. 19, part 2 (February), Sergeieva&Co, Karlsruhe, Germany, 2022. с. 42-50.
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ М-ва юстиції України від 08 жовт, 1998. р. №53/5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
7. *Цивільний процесуальний кодекс України*. Закон України від 18 бер. 2004 р., №1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.02.2023).

КОМПЛЕКСНИЙ ХАРАКТЕР КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

СТЕПАНЮК Руслан,

др. наук, проф., Харківський національний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-8201-4013

Summary: The issue of combating domestic violence is particularly relevant in criminology and criminalistics. To date, scientists have developed many methods for investigating murders and other serious violent crimes, but the sign of domestic violence has not been sufficiently taken into account. In many cases, predicate domestic violence is a significant sign and prerequisite for committing another criminal offense. It requires investigation together with the underlying criminal offense, which makes the relevant forensic methodology complex.

Key words: theory of criminalistics methodology, domestic violence, investigation of domestic violence, comprehensive investigation methodology, counteraction to domestic violence.

Проблематика домашнього насильства давно привертає особливу увагу науковців, що зумовлено надзвичайною шкідливістю цього явища, соціальною чутливістю і водночас складністю запобігання такому насильству. Ця тенденція характерна для усіх демократичних держав, у тому числі і для України.

Активізації наукових пошуків у цій сфері сприяло прийняття в 2017 році Закону України „Про запобігання та протидію домашньому насильству”, внесення доповнень до КК України шляхом криміналізації відповідного діяння та запровадження обмежувальних заходів щодо осіб, які вчиняють домашнє насильство. Також нещодавно Україною було ратифіковано Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Ці обставини поставили нові завдання перед уповноваженими державними органами та службовими особами. У свою чергу від науковців очікується розроблення рекомендацій, спрямованих на забезпечення практичної діяльності дієвими засобами і методами запобігання та протидії домашньому насильству.

Криміналістична наука як прикладна галузь, що покликана забезпечувати правоохоронців передовими засобами і методами протидії злочинності, також повинна звернути особливу увагу на проблематику домашнього насильства, дослідити нагальні проблеми щодо найбільш небезпечних його форм та запропонувати шляхи вдосконалення методичних рекомендацій з виявлення та розслідування не тільки домашнього насильства як окремого кримінального правопорушення, а і більш тяжких злочинів, з ним пов'язаних. Відповідні методики за ієрархією у системах щодо розслідування окремих видів і груп злочинів будуть підвидовими, а за внутрішнім змістом матимуть комплексний характер.

Наприклад, до найбільш небезпечних наслідків домашнього насильства, безумовно, необхідно відносити смерть людини. Відповідні діяння в основному кваліфікують як вбивства, отже, в криміналістиці варто звернути увагу на доцільність побудови комплексної методики розслідування вбивств, пов'язаних з домашнім насильством. Зараз за цією проблематикою окремі дослідження проводяться, але поки що така методика не сформована.

Тут варто зауважити що у вітчизняній моделі криміналістики прийнято будувати окремі мето-

дики розслідування насамперед на підставі кримінально-правової кваліфікації певних діянь. Також нерідко науковці використовують додатково криміналістичні ознаки, зокрема специфіку суб'єктів, способів, місць учинення кримінальних правопорушень тощо. Щодо вбивств було розроблено чимало методик розслідування, але ознака домашнього насильства при цьому врахована недостатньо. Найбільш близькою до досліджуваної є методика розслідування сімейно-побутових убивств, яка лише частково вміщує аспект домашнього насильства, але і вона в Україні вже давно не оновлювалась. Також важливо підкреслити, що побутове (сімейно-побутове) вбивство не є тотожним вбивству, пов'язаному з домашнім насильством.

В англomовній літературі аналогом побутового вбивства є поняття „domestic homicide” (домашнє вбивство). На відміну від криміналістів, кримінологами, судовими психіатрами та судовими психологами було досить ретельно досліджено як цей вид убивств в цілому, так і його окремі підвиди. Зокрема до числа таких підвидів відносяться „вбивство інтимного партнера” („uxoricide” або „intimate partner homicides”), дітовбивство, яке поділяють на вбивство малолітніх дітей і вбивство новонародженої дитини („neonaticide”), вбивство кількох членів однієї сім'ї („familicide”), вбивство батька, матері, брата, сестри. Таким чином, поняття „домашнє вбивство” охоплює вбивство особи (кількох осіб), з якою винний перебуває або раніше перебував у сімейних або близьких відносинах.

Криміналістами такий підхід до класифікації домашніх вбивств фактично не враховується, що, на нашу думку, має наслідком суттєву прогалину в методико-криміналістичному забезпеченні розслідування вбивств.

Крім того зауважимо, що домашнє вбивство та вбивство, вчинене у зв'язку з домашнім насильством, не є тотожними категоріями і співвідносяться як загальне і окреме. Домашнє вбивство не обов'язково пов'язано з домашнім насильством, хоча завжди є формою останнього. Але сучасні нормативно-правові підходи до проблематики домашнього насильства визначають його як самостійний, окремий вид правопорушення. Тому в аспекті побудови методики розслідування вбивства або іншого тяжкого злочину, пов'язаного з домашнім насильством, останнє повинно характеризуватись ознаками предикатності та систематичності.

У процесі розслідування вбивства має значення, чи мало місце предикатне домашнє насильство, чи саме воно зумовило виникнення злочинної події. У таких випадках необхідно ставити і вирішувати специфічні тактичні завдання, пов'язані зі з'ясуванням не тільки безпосередньо обставин вбивства, яке розслідується, а і обставин вчинення домашнього насильства, заходів щодо запобігання йому з боку уповноважених органів і службових осіб.

Зазначені особливості стосуються не тільки вбивств, а й інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, зокрема заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтувань, катувань тощо. Відповідно криміналістам варто розроблювати саме комплексні методики розслідування.

Проблематику комплексних криміналістичних методик у вітчизняній криміналістичній науці розпочали досліджувати порівняно нещодавно у зв'язку з формуванням рекомендацій з розслідування економічних і службових злочинів. Було відзначено, що чимало таких деліктів учиняють у сукупностях, тому під час розслідування слідчим доводиться встановлювати обставини не одного, а кількох взаємопов'язаних кримінальних правопорушень. Тому криміналістичну класифікацію окремих криміналістичних методик було доповнено новим їх різновидом та відповідно уточнено підходи щодо їх структури та змісту. На нашу думку, комплексний характер повинно надати і методиці розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, адже при їх розслідуванні також необхідно з'ясовувати не тільки обставини безпосередньо вчиненого делікту (вбивства, зґвалтування тощо), а і предикатного домашнього насильства. Також у цій методиці особливе значення матимуть рекомендації щодо профілактичної діяльності, яка в дійсний час не є

вагомою для більшості інших методик розслідування.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що у зв'язку з надзвичайною актуальністю і соціальною чутливістю проблематики протидії домашньому насильству перед криміналістичною наукою постають нові завдання, що полягають у необхідності розроблення нових методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. У механізмі вчинення останніх предикатне домашнє насильство є обов'язковою ознакою та передумовою вчинення іншого, основного кримінального правопорушення. Воно потребує розслідування разом із основним кримінальним правопорушенням, що надає відповідній криміналістичній методиці ознак комплексної. Розвиток наукових положень і практичних рекомендацій з формування та реалізації комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, є важливим напрямом подальших наукових пошуків.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДСТУ EN ISO/IEC 17025 В СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

ХАРЕВИЧ Віталій,

директор, Івано-Франківський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України,
ORCID ID: 0000-0001-6352-2197

КАНЮКА Ірина,

канд. наук, головний судовий експерт з контролю
якості та метрологічного забезпечення, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-8767-6534

Summary: The article highlights aspects of implementation of ISO/IEC 17025 in forensic expert activity. In particular, the importance of standardization in expert institutions is emphasized. Attention is being drawn to the fact that the accreditation certificate proves the competence of the laboratory and its technical equipment to conduct the specified types of research. The authors of the article highlight the advantages of accreditation in expert institutions, as well as identify certain shortcomings of this procedure.

Key words: standartization, accreditation, expert center, testing laboratory, standard, management system.

Інформаційна цінність судової експертизи під час розслідування та судового розгляду настільки велика, що практично з середини 1990-х років майже кожен судовий спір не може бути вирішений без допомоги експерта. Адже тільки експерт, застосовуючи свої спеціальні знання, встановлює фактичні дані та обставини справи, які є важливими для правосуддя. Без висновку експерта неможливо відтворити кримінальне правопорушення чи встановити, як саме сталась та чи інша подія. Використання спеціальних знань у галузі науки та техніки належить тільки експерту, і він несе відповідальність за встановлені дані, описані у висновку експерта. Розуміючи важливість покладених на нього обов'язків та тягар відповідальності, експерти намагаються зробити все на найвищому рівні, дотримуючись при цьому законодавчих вимог, нормативних документів, методик та методичних рекомендацій. Але виключити людський фактор з судово-експертної діяльності неможливо, так само як не можна не говорити про експертні помилки. Важливим інструментом, який забезпечить удосконалення якості робіт та послуг, є стандартизація. Вона акумулює найновітніші досягнення науки та техніки та сприяє швидкому упорядкуванню діяльності в певній галузі. Відповідно до Закону України „Про стандартизацію”, стандартизація визначається як діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [1].

Метою стандартизації в Україні є:

- 1) забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню;
- 2) керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації;
- 3) забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур;
- 4) забезпечення охорони життя та здоров'я;

- 5) забезпечення прав та інтересів споживачів;
- 6) забезпечення безпечності праці;
- 7) збереження навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів;
- 8) усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції [1].

Під час проведення досліджень експерти використовують стандартизовані методи та методики. Однак, з метою підвищення якості та достовірності висновку експерта, потрібно провести акредитацію судово-експертних установ. Акредитація – це процедура, за якою компетентний орган оцінює випробувальну лабораторію (судово-експертну установу) та формально визначає, чи є експерти даної установи компетентні та технічно кваліфіковані для проведення відповідних досліджень. Після успішного завершення акредитації та отриманні атестату оцінена лабораторія отримує офіційне підтвердження того, що вона компетентна здійснювати дослідження та випробування відповідно до міжнародних вимог. Судово-експертні лабораторії здійснюють акредитацію відповідно до міжнародного стандарту ISO/IEC 17025 [2]. Отримання атестату акредитації свідчить, що лабораторія має належне обладнання та висококваліфікований персонал. Звісно, атестат акредитації не свідчить, що в даній лабораторії можливість помилки виключена, але акредитація гарантує, що виникнення помилки в проведенні дослідження зведена до мінімуму. Крім того, проведення коригувальних дій, які спрямовані на усунення причини виникнення невідповідностей, є превентивними заходами, що допомагають виявити можливі ризики в діяльності експерта.

Також, варто згадати такий важливий аспект, як дотримання ланцюгу доказів „Chain of Custody”. Chain of Custody – процес, який відстежує переміщення доказів протягом життєвого циклу збору, збереження та дослідження, документуючи кожну особу, яка працювала з доказом [3]. Якщо звернутися до ДСТУ EN ISO/IEC 17025, то відповідно п. 7.4.: „Лабораторія повинна мати процедуру транспортування, отримання, поводження, захисту, зберігання, утримання та утилізація або повернення об'єктів випробування чи калібрування, включно з усіма положеннями, необхідними для захисту цілісності об'єкта випробування, чи калібрування, а також захисту інтересів лабораторій та замовника. Має бути вжито запобіжних заходів, щоб уникнути погіршення стану, забруднення, втрати або пошкодження під час обробки, транспортування, зберігання/ очікування та підготовки до випробування чи калібрування” [2]. Таким чином, максимально зменшується можливість виникнення невідповідності при отриманні об'єктів та проведення дослідження. Помилка може відбутися у вигляді повної чи часткової втрати об'єкту, але завдяки документуванню переміщення об'єкта таку помилку буде вчасно виявлено та точно встановлено винного. Загалом акредитація лабораторії відповідно до міжнародного стандарту є досить важливим фактором, який впливає на її роботу. Ось декілька причин:

– Визнання компетентності. Атестат акредитація засвідчує про компетентність лабораторії для виконання конкретних видів досліджень. Відповідно, акредитована лабораторія забезпечена новітніми науково-технічними засобами, які необхідні для проведення досліджень, та висококваліфікованими працівниками, які постійно підвищують свою кваліфікацію.

– Вдосконалення процесів. Для тримання акредитації лабораторія повинна проходити відповідну процедуру оцінки відповідності та перевірки своїх процесів. Це допомагає вдосконалити діяльність лабораторії, забезпечуючи при цьому якість та точність.

– Документування діяльності. Детальне документування процесів забезпечує контроль та збереження об'єкта дослідження та допомагає здійснювати аналізування системи на придатність, відповідність та результативність.

– Збільшення довіри замовників. Акредитація забезпечує високу репутацію лабораторії. Замовники мають більшу довіру до результатів акредитованих лабораторій, що відповідно покращує імідж лабораторії та підвищує її конкурентоздатність.

– Відповідність законодавству. В багатьох країнах акредитація за міжнародним стандартом ДСТУ EN ISO/IEC 17025 є обов'язковою для судово-експертних лабораторій. Відповідно, враховуючи тенденцію до зближення правових систем та приведення їх у відповідність до міжнародних вимог, судово-експертні лабораторії повинні проводити акредитації свої центрів.

Під час підготовки документації та процесів для проведення акредитації та подальшої підтримки, нагляду чи розширення сфери акредитації, експертно-криміналістичні центри (випробувальні лабораторії) можуть стикатися з різними труднощами. Тож які ж недоліки проведення акредитації експертно-криміналістичних центрів? Перш за все одним із важливих недоліків це недостатня кількість ресурсів. Оскільки експертно-криміналістичні центри переважно є бюджетними організаціями, то відповідно наявна обмежена кількість ресурсів, персоналу та обладнання. Це звісно може ускладнити дотримання стандарту, який зобов'язує лабораторію використання певного рівня обладнання та кількості персоналу. Також, варто звернути увагу і на складність досліджень. Враховуючи, що експертно криміналістичні центри проводять дослідження об'єктів, явищ і процесів, які є або будуть предметом судового розгляду, то може бути складно виконати з такою точністю і надійністю як вимагає стандарт. Щодо недоліків та труднощів при проведенні акредитації, то потрібно згадати і про компетентність персоналу. Стандарт вимагає щоб увесь персонал лабораторії був компетентний для кожної функції, яка впливає на результати дослідження. Відповідно для виконання вимог стандарту потрібно мати персонал відповідно до визначених вимог до компетентності, провести навчання та в подальшому підтримувати високий рівень обізнаності та кваліфікації персоналу. Звісно це складає певні труднощі, адже навчити персонал та підтримувати високий рівень компетентності потребує часу, бажання та дисципліни. Ну і останній, але мабуть найголовніший недолік – це фінансові затрати на підготовку та проведення акредитації. В принципі цей недолік частково включає в себе всі попередні. Але, якщо врахувати, що лабораторія інвестує у своє удосконалення та покращення іміджу, можна очікувати значну віддачу від цих вкладень у найближчому майбутньому.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що незважаючи на існуючі проблеми в галузі судово-експертної діяльності, стандартизація є ефективним засобом покращення якості і відіграє важливу роль в удосконаленні даної сфери. Необхідність стандартизації та формування єдиного науково-методичного підходу до проведення судових експертиз має бути закріплена на законодавчому рівні. Застосування ДСТУ EN ISO/IEC 17025 в судово-експертній діяльності гарантує забезпечення надійного та чіткого порядку проведення досліджень висококваліфікованими фахівцями. Це сприятиме отриманню обґрунтованого, об'єктивного та достовірного висновку експерта, що є вагомим доказом при здійсненні судочинства.

Бібліографічні посилання:

1. Закон України „Про стандартизацію”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
2. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 *Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій*. Вид. офіц. Київ, ДП „УкрНДНЦ”, 2019. 24 с.
3. *Information Technology Laboratory*. https://csrc.nist.gov/glossary/term/chain_of_custody.

ЩОДО ПИТАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПЕРЕШКОДЖАННІ ЗЛОЧИНАМ

ХРИСТЬЯН Анна,

старший судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень
Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України,
ORCID ID: 0009-0000-9369-8652

Abstract: The scientific report focuses on some aspects of public participation in the prevention of crime, the possibility of expanding the influence of the public on the prevention of crimes, reveals the issues of interaction between the public and the state on the issue under study.

Key words: criminological policy of Ukraine, public, subjects of crime prevention, forms of interaction.

Загальновизнано, що одним із важливих факторів боротьби зі злочинністю є її попередження. Запобігання злочинності – це система різноманітних видів діяльності та заходів у державі економічного, соціально-культурного, виховного та правового характеру, що здійснюються державними органами й громадськими організаціями з метою усунення негативних явищ і процесів, що спричиняють злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [1, с. 12].

Цілком очевидно, що державі необхідно створювати певні умови для запобігання, зменшення та профілактики злочинності, тобто, створювати такі процеси та обставини, які будуть збільшувати можливість виявляти та усувати причини, що спричиняють небажані наслідки (злочинність).

До причин, які впливають на формування особи злочинця, а у подальшому сприяють розвитку злочинності, належить багато факторів. Так наприклад, такими факторами можуть бути:

1) формування особи злочинця (наприклад, неналежне виконання батьками своїх батьківських обов'язків; порушення цілісності родини; неналежні взаємовідносини між членами родини; наявність у родині нездорових, антисоціальних традицій; антисоціальна поведінка членів родини; поблажливе ставлення членів родини до антисоціальних нахилів дітей, а також втягування їх до злочинної діяльності, тощо);

2) наявність певної ситуації, яка може посприяти вчиненню злочину, тобто підштовхнути особу, яка здатна на вчинення злочину до вчинення таких дій (наприклад, відчинені двері або вікна будинку; відсутність охоронних засобів таких як сигналізація; несвоєчасна виплата або невиплата заробітних плат або пенсій населенню, що може лишити людей засобів на існування, тощо);

3) криміногенна ситуація (наприклад, значне поширення безробіття; нелегальна міграція; кримінальний регіон проживання, тощо).

До суб'єктів, які сприяють або займаються питаннями запобігання злочинності відносяться органи державної влади, органи громадських організацій, окремі громадяни.

До спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинності відносять: правоохоронні органи, прокуратуру, суд, податкові органи, антимонопольні органи та інші органи та організації, які здійснюють санітарно-епідеміологічний, природоохоронний, фінансовий та інші види нагляду й контролю.

Дослідження системи суб'єктів запобігання злочинності не може бути повним без визначення ролі громадських інституцій у такій діяльності. Необхідність участі громадськості у запобіганні зло-

чинності вже стало своєрідною аксіомою. Тому переоцінити цю участь дійсно важко. До того ж індикатором ефективності запобігання злочинності є, з одного боку, уповільнення темпів зростання кількості злочинів, стабілізація чи зниження рівня злочинності, а з другого – відчутне підвищення соціально-профілактичної активності населення [2, с. 5].

Загальнови́знано, що держава як основний суб'єкт боротьби зі злочинністю досягає успіху в цій боротьбі лише за умови підтримки громадянським суспільством, громадянами держави.

Ця позиція закріплена у багатьох національних законодавствах, а також у резолюціях ООН. Так, у матеріалах спеціальної сесії IV конгресу ООН з боротьби зі злочинністю та поведіння з правопорушниками вказується, що, незважаючи на відмінності в межах участі громадськості окремих країн світу у боротьбі зі злочинністю, спільним для всіх країн є те, що без допомоги всього населення, всіх його верств успіх у боротьбі зі злочинністю неможливий.

Відповідно до ст. 36 Конституції України „Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей” [3].

Необхідною умовою успішності діяльності із запобігання злочинності є налагоджена співпраця між органами влади, місцевого самоврядування, правоохоронними органами та громадськістю. Ефективність громадського запобіжного впливу на злочинність залежить від того, які засоби та методи використовуються громадськістю для досягнення мети. Антикриміногенний потенціал громадськості характеризується значною мірою впливу на широке коло криміногенних чинників. Громадськість може проявляти свою антикримінальну активність на початкових етапах криміногенної детермінації, у той час, коли причини та умови злочинів тільки виникають і ще не має підстав для втручання правоохоронних органів у процес цієї детермінації.

Перевагою запобігання злочинам за допомогою громадськості є також неформальний характер значної частини превентивних заходів, які засновані на моральному авторитеті, можливостях сім'ї та побутового оточення. Сила громадської думки може позитивно впливати на зміни в особистості правопорушників та підкріплювати свідомість законослухняних громадян у правильності життя й діяти приписами закону.

У 2022 році, під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України, та у зв'язку із введенням воєнного стану на території України, громадська діяльність внесла вагомий внесок в оборону держави, забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави, а також в попередження та недопущення розповсюдження злочинності. Так, громадяни України, віком від 18 років, які проживають на території громади, де діють добровольчі формування, добровільно пішли захищати свою країну від країни-агресора, стали на захист прав і свобод громадян України добровільно вступивши до територіальної оборони України. *Лікарі та юристи, автомеханіки та підприємиці, вчителі та будівельники, пішли добровільно виконувати нетипові для них завдання: формувати барикади з мішків із піском; брати участь у захисті споруд та майна, критично важливих об'єктів інфраструктури; брати участь у забезпеченні правопорядку в населених пунктах тощо.*

Недарма сили територіальної оборони називають народною армією. Не маючи особливих військових навичок, люди допомагають, чим можуть: лікарі – лікують, інженери – допомагають копати окопи, журналісти та юристи – документують злочини. І при цьому стають воїнами. Створення сил територіальної оборони стало важливим кроком для зміцнення обороноздатності країни, захисту незалежності України та значною перешкодою при вчиненні злочинів та розповсюдженні злочинності.

Таким чином, попри те, що вищезазначені заходи, не спрямовані безпосередньо проти зло-

чинності, разом з тим, вони опосередковано справляють суттєвий вплив на стан злочинності.

Бібліографічні посилання:

1. *Кримінологія*. Навч.-метод. посібник, Г.З. Яремко, Н.І. Устрицька. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2018. 144 с.
2. *Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід*, монографія. В.В. Голіна, М.Г. Колодяжний, С.С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни, М.Г. Колодяжного. Право, Х., 2017. 284 с.
3. *Конституція України* (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141).

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА, КОНЦЕПТИ „ЗЛОЧИН” І „ЗЛОЧИНЕЦЬ” В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ, ТЕМПОРАЛЬНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ (ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА)

ЦІВАТИЙ Вячеслав,

канд. наук, доцент, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-1505-7483

Summary: The author of the article studies the criminal subculture of the Middle Ages and Early Modern Times (Early Modern Period) and tries to recreate the image of a criminal in the history of European civilization. Criminal subculture is an archaic phenomenon. The article asks for an analysis of the causes of crime, the attitude of various circles of society to it. The author identifies the factors that contributed to the manifestation of deviant behavior in the form of criminals, offers a classification of crimes committed in Europe in the period under study, reveals the socio-professional composition of criminals, types of criminals and types of punishment. The institutional history of law is a promising and innovative direction of modern scientific research.

Key words: criminal subculture, crime, criminal, history of law, diplomacy, institutionalization, Europe.

В умовах сьогодення дослідження актуальних проблем сучасного суспільства стає важливим і затребуваним для представників соціуму XXI століття. Міжнародно-політичний напрям такого політико-системного осмислення набуває нового вмотивування, застосування прикладного аналізу та осмислення етапів інституціонального розвитку соціуму XXI століття. Наукове обґрунтування і концептуалізація таких соціальних регуляторів сучасного світоустрою, як правові норми, дотримання і порушення правових норм – це новий перспективний напрям політико-правових досліджень у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики, дипломатії, публічного управління та адміністрування, інституціональної діаспорології, інституціональної історії, міжнародної політики, публічної дипломатії, міжкультурної комунікації на шляху побудови ефективної моделі правової держави в умовах поліцентричного (багатоцентричного, багатополярного, постбіполярного) світоустрою XXI століття [1, с. 38-42].

Протягом останніх десятиліть концепція інституціоналізації кримінальної субкультури і правочинності стала предметом теоретико-методологічного осмислення та наукових дискусій. Інституціональна історія – це один із актуальних, інноваційних і перспективних напрямів сучасної історичної науки і правової науки. Інституціональна історія кримінального права, міжнародного кримінального права в новому поліцентричному (постбіполярному, багатополярному або багатополосному) світі XXI століття набуває особливої актуальності. У зазначеному контексті посилюється інтерес і до інституціональної історії злочинів, злочинців і злочинності, інституціональних особливостей кримінальної субкультури та сучасних політичних технологій криміналітету в соціокультурних і політико-правових практиках [2].

Поняття „інституціоналізація кримінальної субкультури” є порівняно новим в осучасненому теоретико-методологічному трактуванні й ще не має повного усталеного визначення та інституціональної завершеності. Концепт „кримінальна субкультура” за своїм змістом має універсальне значення в історичній ретроспективі і трактується як сукупність духовних і матеріальних цінностей,

а також засобів і кримінальної майстерності їх забезпечення, які визначають, інституціоналізують, регламентують і впорядковують спосіб життя, поведінку і злочинну діяльність кримінальних співтовариств. Кримінальна субкультура, злочини, злочинці, злочинність – це певні інститути, інституціонально-кримінальні традиції, етикет кримінального співтовариства, кримінальна активність, правила, норми і ритуали, які суперечать законослухняному суспільству в приватному і публічному просторі.

Інституціональна історія права в різних її аспектах уже не перше десятиліття приваблює дослідників. Право, як регулятор соціальних відносин, поєднуючи в собі практичне і символічне значення, було інституціонально зрозумілим як механізм, що опосередковує та регламентує суспільне життя. А такий складний, багаторівневий і різномірний синтетичний організм, як європейське середньовічне місто, являє собою перехрестя – регуляторний інститут і регуляторне політико-правове середовище, де перетинаються, стикаються, зливаються різні види права: міське, королівське, канонічне, загальне, купецьке, дипломатичне тощо. Право в цілому, так само як і окремі правові норми, створює інституціонально-правову структуру міста і виникає в його соціальному, урбаністичному, валеологічному та соціокультурному середовищі [3, с. 219-222].

Місто в Середні віки та ранній Новий час являло собою особливий інститут життєдіяльності, інституцію з особливим життям, зі своїм побутом, виробничим і суспільним укладами, формами співіснування й співпраці, зі своєю культурою, політикою і ментальністю, зокрема культурою правовою. Це додає актуальності вивченню питання, що цікавить нас, оскільки міське право усвідомлювало неминучість конфліктів, що виникають у міському середовищі в силу об'єктивних причин (скупченість населення, соціальна, економічна, етнічна, конфесійна, політична гетерогенність населення тощо), фіксувало прецеденти, формувало категоріальний апарат, а також пропонувало способи вирішення цих соціальних і правових конфліктів. Конфлікти, своєю чергою, породжували злочини та покарання – продукти суспільно-правової діяльності індивідуума в публічному та особистісному просторі. Постійне повторення певних практик покарання, ув'язнення і страти дедалі більше зміцнювали у свідомості городян ставлення до їх легітимності. Злочини в середньовічному місті, на відміну від села, мали деякі особливості, а середньовічна і рання Нова Європа була цікавим прикладом прояву різних девіацій, у тому числі – й у вигляді злочинів [2].

Інституціональна історія права базується на джерелах, які надають інформацію. Для прикладу із історії європейського права відзначимо наступні джерела. „Пам'ятні книги Лондона XIII-XV ст.” – це збірка документів юридичного характеру, що має пряме відношення до лондонської міської дійсності початку XIV століття і містить у собі інформацію про злочини, покарання, помилування, нагородження та ін. [4].

Друге джерело – „Протоколи комісії виїзного суду за 1305-1306 рр.” – дозволяє отримати інформацію про тогочасний кримінальний світ і детальні відомості про злочини в місті Лондон в добу Середньовіччя [5]. Обидва джерела включають великі дані про злочини та інші прояви девіантної поведінки, тому як найкраще ілюструють кримінальну субкультуру, типи злочинів і види покарань в Європі доби Середньовіччя і раннього Нового часу в темпоральному вимірі [6, с. 69-73].

Європейська практика має достатню кількість джерел для їх компаративного аналізу. У дослідженні акцентовано увагу на чинниках локалізації та прояву девіантної поведінки індивідуума, а також узагальненій характеристиці та класифікації злочинів, скоєних в Європі, соціально-професійний склад злочинців, види покарань в Європі доби Середньовіччя та раннього Нового часу [6, с. 69-73].

Європа епохи Середньовіччя та раннього Нового часу була центром інституціонального розвитку світової спільноти та відображала як досягнення європейського суспільства, так і його вади. Особливою такою сферою життя європейського суспільства стала сфера права, дипломатії та політики, зокрема й співвідносна з кримінальними аспектами їхнього прояву та девіантною поведін-

кою індивідуума – кримінальне право, злочинці, злочини та покарання [7].

Протягом XII-XV століть відбувалося колосальне зростання населення в Європі: головну роль тут відіграли такі фактори, як політика влади, успішна торгівля та загальне відродження Європи. Велика чисельність, скученість, і навіть неоднорідність населення стали пріоритетними чинниками як появи, так і активізації проявів девіантної поведінки в середньовічному суспільстві та ранньомодерному суспільстві [8].

На початку XV століття для європейських міст загалом характерна майнова диференціація населення. Але в Європі, і зокрема в Англії, яка мала природний кордон з Європою (регіональна особливість), цей процес досяг максимуму і призвів до чіткого виділення вузького кола найбагатших представників торгово-лихварського капіталу, досить чисельного середнього прошарку самостійних ремісників і крамарів, а також значної маси незаможних [9].

Соціально-майнове розшарування було тісно пов'язане з професійною диференціацією. Так, внутрішньоміське соціально-професійне розшарування йшло за трьома напрямками: 1) між старшими та молодшими цехами (гільдіями); 2) серед майстрів-ремісників у середині цехів; 3) між майстрами та підмайстрами чи учнями [10].

Значну роль у соціальному житті Європи та європейських міст доби Середньовіччя та раннього Нового часу, відіграли, зокрема – іноземні купці та ремісники, деякі з яких набули статусу осідлості та постійного проживання. Вихідці з Італії, Фландрії, Франції, Іспанії, німецьких графств і курфюрств, сприяли етнічному розмаїттю населення європейських міст. А це, у свою чергу, підготувало ґрунт для міжетнічних конфліктів. Так, у списках коронерів та виїзних сесій суду зустрічаються уродженці Ломбардії, Гасконі, Аквітанії тощо. Диференціація населення (майнова, соціальна, професійна, юридична, етнічна та статева (жінок у середньовічних містах було більше, ніж чоловіків), уносила певну нестабільність і безпосередньо впливала на прояв і зростання злочинності в європейському суспільстві [11, с. 51-79].

Таким же дестабілізуючим політико-правовим фактором можна назвати непослідовність міської влади щодо залучення мігрантів для збільшення числа платників податків. Влада виступала то за лібералізацію міграційної політики і полегшення отримання міських привілеїв зайвим населенням, то за їх обмеження – побоюючись, що почнеться конкуренція між цехами та вільними ремісниками [12, с. 2-18].

Учинені в середньовічних та ранньомодерних європейських містах злочини доцільно поділити на п'ять типів (інституціональна типологія): злочини проти держави (корони) та церкви, злочини проти особи, злочини проти власності, економічні злочини, які не пов'язані з правами власності, а також злочини у сфері міжнародних відносин, міжнародної політики і дипломатії. П'ята група злочинів до наукового обігу вводиться автором вперше. Вивчені нами злочини відносяться до всіх зазначених груп. Розглянемо докладно кожену групу [13, с. 337-363].

Перша група злочинів. До злочинів проти корони ми відносимо такі: змова (conspiracy); порушення громадського порядку – гуляння ночами (vagrant by night); носіння зброї (with arms); допомога при втечі від шерифа або в'язниці; підробка королівських монет та печатки; крадіжка листів осіб королівської крові; зловживання чи гріх (trespass). Уточнень, що це були за зловживання, у джерелах немає, але переважно звинувачуються люди короля – мер, шерифи, сержанти, і навіть церковні особи. Швидше за все, йдеться про зловживання посадовими обов'язками, про перевищення владних повноважень.

Друга група злочинів. Злочини проти особи: вбивство (homicide, slay); розбій (robbery); побиття (beating); завдання особливо тяжких тілесних ушкоджень (wound, поранення); зґвалтування (rape); погане поводження (ill treatment); звинувачення в несумлінності (ill doyer, погана людина); приховування злочинців чи краденого (receiving); викрадення (abduction).

Третя група злочинів. Злочини проти власності: крадіжка зі зломом (larceny, burglary); злодій-

ство (theft, stolen), незаконне позбавлення права власності (disseisin) тощо.

Четверта група злочинів. Злочини економічного характеру дуже різноманітні, але нечисленні: збут краденого; здавання будинку під бордель (leasing of house for harlots); сутяжництво (barrator); чамперті (champerty, champertor), що являло собою незаконне втручання в судовий процес іншої особи і було одним з різновидів незаконного судового фінансування, але з більш обтяжливими обставинами; шахрайство та борги. Злочини третьої та четвертої групи безпосередньо залежать від економічної та соціальної диференціації населення. Бажання покращити своє матеріальне становище було притаманне не лише міському плебсу та навколишнім розбійникам, а й цілком пристойним городянам.

П'ята група злочинів: злочини у сфері міжнародних відносин, міжнародної політики та дипломатії [14, с. 429-441].

Тепер звернемося до соціально-професійного складу злочинців. Обговоримо одночасно, більшість джерел замовчує соціальний статус злочинця та його інституціональну приналежність до певного професійного співтовариства. Не варто звертати увагу і на прізвища злочинців, оскільки часто виявляється невідповідність: наприклад, Джон Тайлер (ткач) може виявитися дрейпером, тобто сукноробом.

Можна виділити такі групи злочинців:

1. Ремісники та торговці: ювеліри, торговці шовковими тканинами та оксамитом, торговці готовим одягом (сукнями), торговці прянощами, продавці залізних виробів, продавці риби, сукнороби, власники таверн, кравці, шкіряники (чинбарі), м'ясники, столяри, кушніри (хутрівники), човнярі, пекарі, ножарі, лісники, пивовари, ковалі, працівники питних закладів, моряки, художники.

2. Службовці муніципалітету: сержанти, маршал.

3. Церковники: клерки, капелани, церковний староста, молодший канонік.

4. Слуги та люди із почету феодалів: зброєносці, грум (конюший).

5. Маргінали: повії, розбійники.

Які покарання були передбачені в Європі за скоєні злочини різних типів і видів? Як зазначалося, за тяжкі злочини була передбачена вища кара покарання – смерть через повішення. Саме так страчували за розбій, крадіжки та приховування злодіїв та краденого майна і цінностей [5, р. 69, 65, 72, 78, 82].

Переважає більшість звинувачених була відпущена під заставу поручителів (pledge of mainprisers), якими виступали гідні поваги та довіри люди. Наприклад, поручителі зобов'язувалися „стежити за ... мирною поведінкою в майбутньому” людини, яку запідозрили в побитті та порушенні громадського порядку [5, р. 52, 53, 59, 73]. Або обвинувачений платив штраф на користь короля. Розміри штрафів варіювалися залежно від тяжкості злочину від кількох марок до 100 фунтів. Незначну частину обвинувачених судді виправдовували. Ось лише деякі такі випадки. Настоятель монастиря звинуватив продавця пшениці в тому, що монастир виплатив усю суму за зерно, а купець привіз лише його частину. Сам продавець пояснив суддям, що листи настоятеля, які підтверджують оплату, до нього не дійшли. Деяких убивць і нічних порушників порядку помилували, оскільки вони воювали за короля в Шотландії, виявляли доблесть і були готові померти в ім'я короля. Зовсім незначна кількість злочинців засуджували у в'язницю довічно: так сталося, наприклад – з ґвалтівником [5, р. 55, 61, 67, 70, 73, 82, 100; 15, с. 182-186].

Таким чином, проаналізувавши джерела із судових розглядів в європейських практиках, можна зробити такі висновки. По-перше, спостерігається велика різноманітність злочинів (видів злочинів). Найпоширенішим було побиття та гуляння ночами. Швидше за все, така велика кількість подібних злочинів була скоєна під впливом алкоголю і відповідних на те обставин та характеру неправомірних (протиправних) суспільно-шкідливих винних діянь (дія чи бездіяльність). А злочини проти власності та економічні злочини були нечисленними. Можливо, через серйозні покарання

(аж до повішення) за присвоєння чужого майна, середньовічні та ранньомодерні європейці боялися чинити подібне, якщо не були професійними злодіями або грабіжниками. По-друге, злочини скоювали представники різних соціально-професійних груп: ремісники, торговці, клірики, адміністративні особи, маргінальні елементи тощо. Виділити якусь одну домінуючу групу на сьогоднішній день неможливо. Злочинцем могла стати будь-яка людина – і повноправний городянин, і будь-яка людина-іноземець, і маргінал. По-третє, покарання включало оплату штрафу, поруку, ув'язнення і смертну кару через повішення. Здебільшого подібної участі зазнавали злодії. У добу Середньовіччя та раннього Нового часу сформувалася специфічна кримінальна субкультура та типологія злочинів, види злочинів і види покарань.

Інституціональна історія права – це перспективний напрям наукових досліджень, зокрема у сфері компаративного правознавства, міжнародних відносин, міжнародної політики та дипломатії. Також практичний інтерес становлять дослідження із історії права, філософії права та злочину, історія права Європа та ін.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ціватий В.Г. *Публічна історія як інституціональний формат репрезентації історії раннього Модерного часу (XVI-XVIII ст.), флуктуаційний і комеморативний дискурси (особовий фонд проф. Володимира Івановича Савви у ЦДІАК України)*. В: Public History. Історія в публічному просторі: Збірник наукових праць. Київ, 2022. с. 38-42.
2. Dean T. *Crime in the Medieval Europe 1200-1550*. N.Y., L., 2014. 206 p.
3. Ціватий В.Г. *Міжнародне право і концепт „право на здоров'я”: інституціональні та міжкультурно-комунікаційні особливості валеологічної дипломатії в системі міжнародних відносин мондіалізованого світу XXI століття*. В: Правовий дискурс: Збірник наукових статей. Видавець Третяков О.М., Черкаси, 2022. с. 219-222.
4. *Memorials of London and London Life in the 13th, 14th and 15th Centuries*. Ed. by H. Riley. L., 1868. <https://www.british-history.ac.uk/no-series/memorials-london-life>.
5. *Calendar of London trailbaston trials under commissions of 1305 and 1306*. Ed. by R. B. Pugh. L., 1975.
6. Ціватий В.Г. *Міжнародна політика, право і держава в інтелектуальній спадщині Євгенія Олександровича Черноусова (1869-?), теоретико-методологічний та інституціональний дискурси дослідження правової держави (історія європейських політико-правових учень доби Середньовіччя і раннього Модерного часу)*. В: Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Торунь, Liha-Pres, Львів, 2022. с. 69-73.
7. Black J. *A History of Diplomacy*. Reaktion Books, 2010. 312 p.
8. Veale E.M. *The English Fur Trade in the Later Middle Ages*. London, 2003. 251 p. British History <http://www.british-history.ac.uk/london-record-soc/vol38>.
9. Barron C.M. *London in the Later Middle Ages. Government and People 1200-1500*. Oxford, 2005. 488 p.
10. Power A. *The wool Trade in the Fifteenth Century. Studies in English Trade in the Fifteenth Century*. Edited By Eileen Power, M.M. Postan. N.Y., 1933. p. 55-65.
11. Ціватий В.Г. *Інституціональна історія та особливості української ідентичності як фактор формування сучасної парадигми розвитку суспільства: теоретико-методологічний, міжкультурно-регіональний і практичний дискурси сучасної дипломатичної системи та моделі дипломатії України*. В: Формування сучасної парадигми розвитку суспільства: Колективна монографія. СГ НТМ „Новий курс”, Харків, 2022. Розділ 2.3, с. 51-79.
12. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролесєв С. *Комунікація і культура в глобальному світі*. Дух і Літера, К., 2020. с. 2-18.

13. Ціватий В.Г. *Публічне мовлення, дипломатична риторика і міжкультурна комунікація у сфері міжнародних відносин та етикетних практик: інституціональний, міжнародно-інформаційний та політико-дипломатичний дискурси*. В: Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін. Монографія. СГ НТМ „Новий курс”, Харків, 2023. Розділ 4.7, с. 337-363.
14. Ціватий В. *Модель дипломатії та дипломатична система Королівства Бельгія в умовах глобалізації: інституціональний і політико-міжнародний дискурси (досвід для України)*. В. Ціватий, Н.-Т. Аношина. В: Україна дипломатична: науковий щорічник. Київ, 2022. Вип. XXIII(23), с. 429-441.
15. Чекаленко Л.Д., Ціватий В.Г. *Історія пам'яті або пам'ять історії, методологія дослідження*. В: *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Vol. 5, Iss. 6, с. 182-186.

ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ШАМСУТДІНОВ Олександр Володимирович,

канд. наук, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України,
ORCID ID: 0000-0002-9325-9227

Summary: The report is devoted to the definition and brief description of the conditions that contribute to the commission of criminal offenses against the biological security of Ukraine. At the same time, the author offers his own definition of the system of such criminal offenses. The definition of the determinants of the specified criminal offenses is based on their classification into political-legal, socio-economic, moral-psychological, organizational-management and physical (technical) ones. At the same time, it is stated that the specified conditions of crimes are interconnected and have fairly conditional boundaries.

Key words: determinants, biosecurity, biological pathogenic agents, law enforcement, genetically modified organisms, strains of microorganisms, microbiology.

Злочинність як складне соціальне явище обумовлене системою детермінант. Позиції кримінологів щодо складу цієї системи, типізації та класифікації криміногенних детермінант дещо різняться, однак доктрина одностайна в тому, що терміном „детермінанти злочинності” охоплюються, перш за все, причини та умови вчинення злочинів.

Під причинами злочинності в кримінології прийнято розуміти ті негативні соціальні явища (чинники), які породжують та відтворюють злочинність і злочини як свій закономірний наслідок, а під умовами – такі явища, процеси, обставини, які самі по собі не можуть генерувати злочинність і злочини, а сприяють, полегшують, інтенсифікують формування та прояв причини, яка породжує суспільно небезпечний наслідок [1, с. 76, 78].

Наявність у суспільстві криміногенних факторів, що зумовлюють і визначають збереження в ньому окремих видів (груп) злочинів, так само як і злочинності в цілому, є результатом існування і прояву суперечностей суспільного розвитку. Втім кожному виду (групі) злочинів відповідає, так би мовити, свій „набір” негативних соціальних явищ і процесів, які їх детермінують. На виявлення і усунення (нейтралізацію, послаблення) таких детермінант окремих видів (груп) злочинів спрямовано спеціально-кримінологічне запобігання, суб'єктами якого є спеціально уповноважені державні органи, наділені правоохоронними функціями.

До сьогодні детермінанти злочинності у сфері біологічної безпеки України не вивчались, адже поняття „біологічна безпека” було невідомим як для кримінально-правової, так і для кримінологічної науки. Однак досліджуючи будь-яке явище, необхідно чітко визначитися з предметом дослідження, зокрема конкретизувати термінологію.

Автором запропоновано під кримінальними правопорушеннями проти біологічної безпеки розуміти такі передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні винні діяння, вчинені суб'єктами цих кримінальних правопорушень, які посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення прийнятних для життєдіяльності біоти (людини та інших живих організмів біосфери) умов довкілля, зокрема створюють біозагрози та завдають чи можуть завдати цим відносинам істотної шкоди. Своєю чергою біозагрози – це реально чи потенційно існуючі можливості негативного впливу патогенних мікро- чи макроорганізмів, інших природних або модифікованих біологічних

агентів на біоту. До відповідних суспільно небезпечних діянь автор пропонує відносити кримінальні правопорушення, передбачені статтями 113, 130, 131, 133, 142, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 247, 251, 253, 261, ч. 2 ст. 268, 325, 326, 439, 440, 441 КК України [2, с. 205].

Якщо причини окремого злочину пов'язані з глибинними процесами формування психологічного і морального складу людини, викликаючи готовність вчинити злочинне посягання, то умови створюють сприятливу обстановку для цього. Вони пов'язані не стільки із суб'єктами, скільки з об'єктом злочинного діяння і обстановкою його вчинення [3, с. 47]. Тобто ведучи мову про умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки, потрібно дослідити зовнішні щодо особи злочинця обставини, що сприяють скоєнню таких правопорушень, створюючи сприятливу для цього обстановку. Ці обставини можна класифікувати на політико-правові, соціально-економічні, морально-психологічні, організаційно-управлінські та фізичні (технічні), які пов'язані між собою та мають досить умовні границі.

До *політико-правових умов*, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки, можна віднести: відсутність єдиного державного органу із забезпечення функціонування національної системи забезпечення біобезпеки, яка передбачатиме прогнозування, запобігання, ідентифікацію та протидію біологічним загрозам; недосконалість чинного законодавства у сфері біологічної безпеки, зокрема, відсутність спеціального законодавчого акту про біологічну безпеку та біологічний захист, єдиних правил поведінки (обліку, зберігання, видачі, транспортування, пересилання, випробування, відновлення, модифікації, знищення, утилізації тощо) з небезпечними біологічними агентами, колізії та прогалини нормативно-правових актів щодо здійснення контролю за функціонуванням музеїв, депозитаріїв колекцій штамів патогенних мікроорганізмів, ввезенням рослин і тварин із-за кордону, поширенням інвазивних та генетично модифікованих організмів і моніторингу його впливу на біоту, тощо.

Також до цього виду умов, що сприяють вчиненню посягань на біологічну безпеку України, належать недоліки нормативно-правових актів, які спрямовані на протидію відповідним кримінальним правопорушенням. Зокрема, йдеться про відсутність базового законодавчого акта про запобігання злочинності в Україні; недосконалість кримінально-правових норм про відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки України: бланкетність їх диспозицій, невідповідність понятійного апарату КК України термінам, що використовуються у відповідному галузевому законодавстві, використання значної кількості оціночних понять, несистемність у формулюванні санкцій, залишення некриміналізованими низки посягань на біологічну безпеку, пов'язаних з новітніми досягненнями у галузі мікробіології та біотехнології.

Як політико-правові детермінанти вчинення відповідних кримінальних правопорушень можна також визначити відсутність єдиної, збалансованої стратегії органів державної влади та правоохоронної системи, націленої на комплексну скоординовану боротьбу зі злочинністю, зокрема з кримінальними правопорушеннями проти біологічної безпеки України; непослідовність здійснення реформи системи органів кримінальної юстиції, за результатами якої вони були би спроможні на сучасному рівні виконувати завдання з протидії відповідним правопорушенням, забезпечення призначення винним особам справедливого покарання та відшкодування завданим ними збитків; недостатнє фінансування програм протидії, зокрема запобігання правопорушенням, матеріального (фінансового та ресурсного) забезпечення роботи правоохоронних органів тощо.

Основні *соціально-економічні умови*, що сприяють кримінальним правопорушенням проти біологічної безпеки України, є об'єктивними чинниками, що обумовлюють вчинення й інших груп кримінальних правопорушень. До основних економічних детермінант злочинності в літературі відносять олігархічний характер побудови економіки в Україні, що сприяє загостренню протиріч між економічними інтересами кланово-корпоративних груп та базовими інтересами суспільства, зокрема забезпеченням безпечного навколишнього середовища для своєї життєдіяльності [4, с. 135].

Так, щороку в Україні провідними біотехнологічними компаніями засіваються генно-модифікованими культурами тисячі гектарів полів, хоча офіційної інформації про рівень поширення ГМО в Україні немає. Їх вірогідний негативний вплив на довкілля та здоров'я людини не досліджується, відповідні нормативи у сфері поводження з ГМО виробниками-монополістами ігноруються [5, с. 88]. Інший приклад: власники підприємств, які є представниками кланово-корпоративних груп, намагаються максимально заощадити на природоохоронних заходах, витрати на які є досить суттєвими, тому такі підприємства є найбільшими забруднювачами навколишнього середовища. Олігархічна економічна модель, у свою чергу, зумовлює монополізацію та тінізацію економіки, рівень якої, за оцінками експертів, є найвищим серед країн Європи. Доходи від господарської діяльності, яка розвивається поза державним обліком та соціальним контролем, детермінують різку соціальну нерівність громадян. Можливість збагачення таким способом суттєво знижує мотивацію людей до чесного та законного господарювання, унаслідок чого нівелюються такі цінності як компетентність, професійний рівень і досвід, знання, порядність тощо.

Характеризуючи умови, що сприяють кримінальним правопорушенням проти біологічної безпеки, слід виділити базові соціально-економічні рішення, спрямовані на створення в країні прошарку приватних власників як шляхом приватизаційно-накопичувальної політики держави, так і за рахунок звуження соціальних гарантій населення. Комерціалізація та індивідуалістично-накопичувальний характер нових суспільних відносин спричиняють зниження морально-етичних норм, девальвацію життя та здоров'я як соціальної цінності. Наприклад, медична практика стала бізнесом, а звідси виникають грубі порушення встановленого порядку і правил щодо надання медичних послуг, відсутність дієвого об'єктивного контролю у вказаній сфері з боку органів і закладів охорони здоров'я, органів виконавчої влади та правоохоронних органів [6, с. 114].

Морально-психологічні умови, як правило, пов'язані з байдужим ставленням населення і представників правоохоронних органів до злочинності, що, безсумнівно, полегшує вчинення суспільно небезпечних діянь [1, с. 81-82]. Вище ми проілюстрували зв'язок соціально-економічних детермінант вчинення відповідних кримінальних правопорушень із деградацією біоетичних норм у суспільстві та нівелюванням мотивації до фахового розвитку і ведення чесного бізнесу у відповідній сфері.

До морально-психологічних умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки, можна віднести також недоліки медико-правової пропаганди заходів профілактики інфекційних хвороб; негативний морально-психологічний вплив ЗМІ; спотворене уявлення про допустимість відхилення від заходів, спрямованих на недопущення інфікування, в тому числі й медичними працівниками; правовий та моральний нігілізм серед усіх верств населення та зокрема серед його маргінального прошарку; погіршення психологічного стану суспільства та психічного здоров'я населення [7, с. 61].

Недоліки в роботі правоохоронних органів також є умовами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки. Зокрема, непоодинокими є випадки ухилення від відкриття кримінальних проваджень за матеріалами, які містять безперечні дані про вчинення кримінальних правопорушень, через те, що особи, які їх вчинили, не відомі [8, с. 151]. Причинами цих дій є прагнення уникнути відповідальності за нерозкриті злочини, при цьому правоохоронці розпищуються у своїй професійній некомпетентності, тобто нездатності знайти і викрити злочинця. Своєю чергою незадовільна діяльність органів, які протистоять злочинності у сфері біологічної безпеки, також пов'язана з проблемою латентності відповідних кримінальних правопорушень, що породжує уявлення про їх безкарність і, таким чином, провокує подальші протиправні посягання на біологічну безпеку.

До організаційно-управлінських умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки, можна віднести відсутність загальнодержавного моніторингу перенос-

ників небезпечних інфекційних захворювань; відсутність єдиної надійної (зокрема електронної) системи контролю за біологічними патогенними агентами з функцією реєстрації аварій в лабораторіях мікробіологічного профілю; відсутність попереднього контролю за лабораторіями, що планують працювати з біологічними патогенними агентами, на етапі їх проектування та будівництва. В Україні на сьогодні відсутній дієвий державний контроль за ввезенням іноземними компаніями власних сортів рослин, у тому числі генетично модифікованих, що призвело до значних масштабів їх несанкціонованого розповсюдження і використання в Україні. Генетично модифіковані сорти безперешкодно заволодівали великою часткою аграрного ринку України, що спричинило загрозу поступової втрати продовольчої та біологічної безпеки країни [5, с. 89].

Враховуючи значну кількість закладів, які проводять роботи, пов'язані з використанням біологічних патогенних агентів (в Україні функціонує близько 4 тис. мікробіологічних лабораторій), умовами досліджуваних правопорушень виступають: недостатні обсяги державного фінансування; недосконала організація охорони патогенних мікроорганізмів; застаріла матеріально-технічна база, що негативно впливає на стан організації безпеки об'єктів, які використовують у своїй діяльності небезпечні біологічні речовини; дефіцит кваліфікованого персоналу; відсутність дієвого контролю за рухом, поставками і зберіганням штамів мікроорганізмів, які використовуються для наукових досліджень і виготовлення діагностичних та імунопрофілактичних препаратів, тощо.

До важливих умов цієї групи, що сприяють вчиненню медичними, фармацевтичними та іншими працівниками відповідних злочинів, можна віднести також відсутність у працівників правоохоронних органів необхідних знань з питань біологічної безпеки та біологічного захисту, відсутність можливості проведення високотехнологічних судово-медичних експертиз, які дозволили б довести вину такого працівника, а також відсутність належного контролю за відповідною документацією.

До фізичних (технічних) умов злочинів відносяться особливості місця і часу їх вчинення, оснащеність злочинців, а також наявність предметів і обставин зовнішнього світу, що полегшують вчинення злочинів. До таких умов у сенсі нашого дослідження можна віднести погіршення санітарно-гігієнічного стану населених пунктів, об'єктів життєзабезпечення та ускладнення епідемічної і епізоотичної ситуації внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Водночас найбільш прийнятними умовами для вчинення умисних кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки є існування значної кількості потенційних джерел біологічної зброї та можливих біологічних патогенних агентів для її виготовлення; доступність широкому загалу будь-якої інформації про результати досліджень, пов'язаних із біологічними патогенними агентами, результати яких можуть мати подвійне використання; легкість і доступність виробництва деяких видів біологічної зброї, їх транспортування, складність її виявлення при будь-якого роду перевірках [9, с. 15].

Вказані фактори, процеси, явища визначають особливості середовища, які у поєднанні з особистісними елементами зумовлюють або створюють сприятливий фон для вчинення кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки України.

Бібліографічні посилання:

1. *Кримінологія*. Підручник О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін., за заг. ред. В.В. Чернея; за наук. ред. О.М. Джужі, Освіта України, Київ, 2020. 612 с.
2. Шамсутдінов О.В. *Система кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки України. Trends, theories and ways of improving science: proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference (Madrid, Spain, February 28 – March 03, 2023)*. International Science Group, 2023. с. 204-208.
3. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини*. Підручник В.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю.

- Валуйська та ін., за ред. В.В. Голіни, 2-ге вид. перероб. і доп., Право, Харків, 2009. 288 с.
4. Турлова Ю.А. *Характеристика деяких детермінант екологічної злочинності*. В: Правова держава, №27, 2017. с. 133-139.
 5. *Основи біобезпеки (екологічний складник)*. Навч. посіб. Л.П. Новосельська, Т.Г. Іващенко, В.П. Гандзюра, О.П. Кулінич, за заг. ред. О.І. Бондаря., Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, Київ, 2017. 180 с.
 6. Лісняк С.Г. *Детермінанти злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються медичними працівниками*. В: Наше право, №8, 2014. с. 113-118.
 7. Старко О.Л. *Детермінація злочинів, пов'язаних із поширенням ВІЛ-інфекції та венеричних хвороб*. В: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО, Вип. 24, Т. 4, 2014. с. 60-63.
 8. Кириченко О.В. *Умови, що сприяють вчиненню злочинів проти громадської безпеки*. В: Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică, №5(9), 2014. с. 148-153.
 9. Голубнича В.М., Погорелов М.В., Корнієнко В.В. *Біобезпека та біозахист у біологічних лабораторіях 1-го та 2-го рівнів біобезпеки, монографія*. Сумський державний університет, Суми, 2016. 123 с.

СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

ЮНАЦЬКИЙ Олександр,

канд. наук, доцент, Національний університет
„Запорізька політехніка”, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-7045-2614

Summary: The process of appearance and disappearance of information about a crime has a situational nature. Crimes are committed in certain conditions that interact with many processes of human activity and depend on many circumstantial factors.

In the most general sense, a situation is understood as a set, a combination of any circumstances, factors under the influence of which events occur. And the situational repeatability of the processes of emergence, existence and disappearance of information about a crime is the basis for their typification.

The prospects of the situational approach in the investigation of crimes, as well as in court proceedings, are great. The use of this approach will allow us to typify existing pre-trial and court situations and develop a program for their resolution by summarizing scientific achievements and practical recommendations in this area.

Situational modeling will allow: to diagnose the situation to solve the main tasks; formulate goals and identify the principle way to achieve them; study the characteristics of the situation and separate those factors that influence decision-making, develop alternative courses of action; evaluate each alternative and determine which one best meets the requirements of the situation.

Key words: situational approach, situational modeling, cognitive activity of the court, model of the committed crime (criminal situation).

Процес появи та зникнення інформації про злочин має ситуаційну природу. Злочини вчиняються у певних умовах, що взаємодіють із безліччю процесів людської діяльності та залежать від багатьох ситуативних факторів.

У найзагальнішому значенні, під ситуацією розуміється сукупність, поєднання будь-яких обставин, чинників, під впливом яких відбуваються події. А ситуаційна повторюваність процесів виникнення, існування та зникнення інформації про злочин є підставою для їх типізації [1, с. 128].

Тому, на нашу думку, перспективи ситуаційного підходу в розслідуванні злочинів, а також у судовому провадженні дуже великі, оскільки застосування такого підходу дозволить зробити типізацію існуючих досудових та судових ситуацій та розробити програму для їх вирішення шляхом узагальнення наукових досягнень та практичних рекомендацій у цій сфері.

У зв'язку з цим, застосування ситуаційного підходу до проблем судочинства може бути сполучною ланкою між теоретичними рекомендаціями та їх ефективною реалізацією в практичній діяльності суду. Він дозволить застосувати теоретичні знання до аналізу реальних обставин, а також прийняти своєчасне ефективне рішення. Коротко кажучи, ситуаційний підхід формує рекомендації щодо того, як слід керувати судовим провадженням у певних ситуаціях [2, с. 635].

Перед тим як оцінити можливості та визначити напрями застосування ситуаційного підходу у судовому провадженні, в першу чергу, слід зазначити, що пізнавальний характер судової діяльності є надзвичайно складним. Це обумовлене вирішенням складних розумових завдань, необхідністю інтелектуальних зусиль та мисленнєвою роботою.

Основна мета пізнавальної діяльності суду полягає у накопиченні необхідної інформації для здійснення конструктивної діяльності – винесення вироку, ухвали.

Для того, щоб полегшити складну і відповідальну конструктивну діяльність суду щодо винесення вироку, ухвали, ще на досудовому розслідуванні створюються сприятливі умови для пі-

знання судом всієї необхідної інформації.

Судове дослідження обставин справи є самостійним найважливішим елементом здійснення правосуддя, що проводиться з повним дотриманням принципів гласності, усності, безпосередності судового розгляду [3, с. 364].

Можна також схарактеризувати особливості пізнавальної діяльності судового процесу: 1) має ретроспективний характер; 2) пізнання провадиться у формі доказування (за допомогою процесуальних засобів); 3) ця діяльність здійснюється під час змагального процесу „обвинувачення” – „захист”; 4) засоби здійснення діяльності визначені у кримінально-процесуальному законі [4, с. 70-71].

Аналізуючи різні підходи пізнавальної діяльності суду в процесі доказування під час вирішення численних завдань, відзначимо, що велике практичне значення у цій діяльності має ситуаційне моделювання, яке може застосовуватися суддею як засіб здійснення ситуаційного підходу щодо розв'язання ситуацій судового провадження. Цей підхід допомагає судді швидко проаналізувати, оцінити ситуацію судової дії, віднести дану ситуацію до типової, для якої вже є розроблений алгоритм рішення [5, с. 126-127].

Також слід відзначити, що ситуаційне моделювання як метод дослідження ситуацій включає в себе побудову моделі реальної ситуації та проведення за її допомогою різноманітних експериментів. Крім того, ситуаційне моделювання виступає, з одного боку, як форма пізнавальної діяльності, з іншого – як метод пізнання, а побудована модель ситуації є своєрідним систематизатором, накопичувачем інформації про подію [6, с. 119-120].

Розглянемо варіанти застосування ситуаційного моделювання в судовому провадженні. Вони залежать від різних факторів, які, на нашу думку, повинні бути враховані суддею під час судового провадження.

Так, початок судового розгляду характеризується необхідністю прогнозування подальших варіантів його розвитку, що пов'язано з застосуванням перспективного моделювання. У свою чергу, в кінці судового розгляду потрібно застосовувати ретроспективне моделювання. Це зумовлено характером інформації, що набувається в процесі зіставлення побудованої суддею моделі кримінальної ситуації з показаннями учасників судового розгляду для винесення вироку, ухвали.

Також слід врахувати вид судової дії, в рамках якої формуються ситуації. При оголошенні показань підсудного, характерним є виникнення пізнавальних ситуацій; для допиту – пізнавальних, регулятивно-управлінських, конфліктних ситуацій; під час призначення експертизи – організаційно-управлінських.

Слід зазначити, що доказова інформація у справі починає формувати уявну модель злочину ще при вивченні матеріалів кримінального провадження, коли суддя створює основу для уявної моделі вчиненого злочину, яку постійно доповнює в ході підготовчого судового засідання та судового розгляду. Також він може створити матеріальну модель у вигляді схеми вчиненого злочину.

Тому вирішення ситуацій пізнавального типу має здійснюватися шляхом аналізу інформаційного компонента. Так, первинна інформація з матеріалів кримінального провадження сприймається суддею при підготовці до судового розгляду і в ході підготовчого судового засідання, а потім під час допиту обвинуваченого або іншого учасника судового розгляду захисником або прокурором.

Крім того, суддя в процесі надходження нової інформації, повинен зіставити побудовану ним модель кримінальної ситуації з інформацією від допитуваного. А у випадку протиріччя його показань з показаннями, що він надав на досудовому розслідуванні, – порівняти ці моделі з моделлю кримінальної ситуації, побудованої слідчим (за матеріалами кримінального провадження).

При діагностиці проблем психологічного характеру, перед суддею виникає завдання правильно оцінити і віднести ситуацію до конфліктогенної або конфліктної. Якщо при аналізі такої ситуації суддею діагностуються бар'єри, що пов'язані з психологічним компонентом, то у цьому випад-

ку, доцільно розпочати процес ситуаційного моделювання з психодіагностики особистості.

Зазначимо, що найбільш складним завданням в процесі судової дії є вирішення ситуацій регулятивно-управлінського типу, коли проблема знаходиться в регулятивно-управлінському компоненті і пов'язана з безпосередньою реалізацією сторонами своїх процесуальних обов'язків.

Відтак, аналізуючи зміст такої проблеми, суддя повинен оцінити законність вимог, висунутих стороною, з вини якої виникла ця ситуація, потім аргументи іншої сторони, прийняти законне і обґрунтоване рішення, спрогнозувати його вплив на ситуацію судового розгляду, а потім, у разі його прийняття, оголосити сторонам.

Окремо слід визнати, що метод ситуативного моделювання також може бути використаний як метод запобігання або подолання судових помилок.

Так, за результатами розгляду матеріалів кримінального провадження, як було зазначено, суддя будує у своїй свідомості уявну інформаційну модель вчиненого злочину (кримінальної ситуації) на основі тих даних, що відображені у процесуальних документах органів досудового розслідування. Тому при розгляді цих матеріалів дуже важливо правильно визначити межі доказування на основі обсягу доказів, що підлягають дослідженню та порядку їх дослідження.

Правильне визначення меж доказування з урахуванням особливостей конкретного провадження необхідно здійснювати в такий спосіб, щоб усі істотні обставини події було з'ясовано за найменших витрат зусиль і часу. Необґрунтоване розширення меж доказування послаблює ефективність судочинства, ускладнює дослідження доказів. У свою чергу, невиправдане звуження цих меж призведе до неповного, поверхневого та одностороннього дослідження доказів, внаслідок чого окремі обставини події можуть бути не встановленими.

Таким чином, помилки, що допускаються при визначенні меж доказування, в одних випадках, можуть затягувати і ускладнювати процес, а в інших, призведуть до неправильного судового рішення.

У ситуаціях, якщо обвинувачений звинувачується у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, суддя має зібрати інформацію, що відноситься до моделі вчиненого злочину (кримінальної ситуації) щодо кожного правопорушення окремо, а якщо у вчиненні кримінального правопорушення звинувачуються декілька осіб, то й окремо щодо кожної особи. Якщо ж такий обсяг інформації не впорядкований, не систематизований, то, крім тієї обставини, що цей обсяг просто важко утримати в пам'яті, у судді можуть виникнути труднощі щодо достатності цього обсягу інформації для винесення вироку, ухвали. Якщо ця інформація буде розподілена за компонентами моделі вчиненого злочину (кримінальної ситуації), суддя отримає повну картину щодо встановлених обставин, а також щодо додаткової інформації, яку необхідно зібрати. Якщо ж зібрати додаткову інформацію неможливо, це може бути підставою або винесення виправдувального вироку, або припинення кримінального провадження.

Таким чином, самостійним напрямом застосування методу ситуативного моделювання є використання його судом під час вирішення проблемних процесуальних ситуацій, а також при ухваленні судового рішення. У цьому відношенні цей метод має значення прогнозу появи судової ситуації певного виду, виступає як початковий компонент у вирішенні майбутньої процесуальної ситуації. Що стосується алгоритму вирішення судової ситуації, то він застосовується після формування обстановки, що потребує процесуального рішення.

Також ситуативне моделювання може застосовуватись і безпосередньо при вирішенні кримінальної ситуації. У цьому відношенні цей метод переважно впливає на вибір способу вирішення. Так, вибираючи спосіб вирішення ситуації, суддя створює кілька варіантів (моделей) судових рішень на основі, на наш погляд, моделювання наслідків того чи іншого рішення.

Отже, ситуативне моделювання є одним із криміналістичних аспектів функції суду під час розгляду матеріалів кримінального провадження, що дозволяє: здійснити діагностику ситуації для

вирішення основних завдань; сформулювати цілі та виявити принциповий шлях їх досягнення; вивчити характеристику ситуації та відокремити ті фактори, що впливають на прийняття рішень, розробити альтернативні напрями дій; оцінити кожну альтернативу та визначити, яка з них найкраще відповідає вимогам ситуації [7, с. 17].

Можна виділити такі напрями використання судом даного методу:

— моделювання в процесі доказування (до нього входять такі компоненти, як моделювання ситуацій, пов'язаних з наданням сторонами доказів, що мають досліджуватись, клопотань учасників судового провадження про отримання нових доказів, про допустимість доказів, моделювання обстановки проведення судових дій судом за власної ініціативи);

— моделювання, що пов'язане з прийняттям процесуальних рішень (повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування, закриття провадження, направлення клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта).

Бібліографічні посилання:

1. Белкин Р.С. *Курс криминалистики в 3 т.* Т.1. Общая теория криминалистики. Юристъ, М., 1997. 408 с.
2. Мирошниченко Ю.М. *Ситуаційний підхід – методологічна основа теорії та практики криміналістичного забезпечення судового провадження.* В: Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету, №10, 2022. с. 634-638. http://lsey.org.ua/10_2022/160.pdf.
3. Дулов А.В. *Судебная психология.* Минск, 1975. 461 с.
4. Шепітько В.Ю. *Психологія судової діяльності, навч. посібник.* Право, Х., 2006. 160 с.
5. Румянцева И.В. *Ситуационный подход в судебном следствии суда первой инстанции.* Дисс. ... канд. юрид. наук. Калининград, 2004. 189 с.
6. Лукашевич В.Г., Юнацький О.В. *Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого, монографія.* КНТ, К., 2008. 184 с.
7. Волчецкая Т.С. *Ситуационный подход в практической и исследовательской криминалистической деятельности, учеб. пособие.* Калининград, 1999. 74 с.

SECȚIUNEA III

ȘTIINȚELE NON-PENALE LA PREVENIREA CRIMINALITĂȚII

CONCEPTUL „CRIMEI CA MANIFEST” BAZAT PE PROMOVAREA IDEILOR FILOSOFICE

BOTNARU Stela,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-9739-4338

POZNEACOVA Veronica,

studentă, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0003-0762-5049

Summary: A thorough study of the criminal phenomenon determines the establishment of the causes of the crime. The concept of „crime as a manifest” describes the causes, purpose, methods and means of committing terrorist attacks caused by the desire of criminals to promote a philosophical, political, or religious concept. A clear example of the promotion of a philosophical concept through the commission of a crime is the terrorist attacks committed by Theodore Kaczynski in the period from 1978 to 1995 to advocate the environmentally friendly policies. In this study, we examined the purpose, the reason for the commission of the crime, the psychological state of the offender, as well as the means used in the commission of terrorist attacks. The scientific novelty of this article is manifested in the analysis of the philosophical motives of terrorist attacks, including in the appeal to the theories of new criminology formulated by Ian Taylor, Paul Walton and Jock Young.

Keywords: „crime as a manifest”, philosophy, ecology, terrorism, criminology.

Conceptul „crimei ca manifest” se caracterizează prin faptul că subiectul infracțiunii porcede la săvârșirea faptei fiind motivat de dezacordul cu politica economică sau socială a statului, dorind să promoveze idei de ordin filosofic, politic, religios, etc. De regulă, în asemenea circumstanțe sunt săvârșite acte de terorism. De fapt, ideile promovate de asemenea infractori sunt utopice, nu pot fi realizate în practică și sunt, de regulă, exprimate printr-un manifest, testament sau declarație prin care teroristul dezvăluie intenția sa criminală. Motivul pentru comiterea „crimei ca manifest” este dorința de a schimba lumea din jur și nemulțumirea făptuitorului manifestată față de ordinea socială existentă. La baza crimei ca „manifest” pot fi atât idei de ordin filosofic, politic, cât și religios.

Unul dintre exemplele model, care pot fi invocate la analiza „crimei ca manifest” reprezintă infracțiunile comise de către Theodore Kaczynski, doctor în matematică, care între anii 1978 și 1995 a trimis un număr de 16 bombe având ca țintă oameni din cadrul universităților și transporturilor aeriene, omorând 3 persoane și rănind alte 23 în scopul luptei cu industrializarea și progresul tehnologic. Cazul lui Theodore Kaczynski este unul specific, deoarece ne permite să analizăm particularitățile personalității făptuitorului, motivația lui de a comite acte de terorism, care a fost guvernată de dorința de a promova propriul manifest, cât și mijlocul specific de comitere a infracțiunilor.

Considerăm oportun să începem analiza infracțiunii bazate pe promovarea unui concept filosofic de la relatarea succintă a biografiei făptuitorului respectiv, cât și a detaliilor referitoare la acțiunile comise pentru a trece treptat la analiza personalității infractorului, a cauzelor și scopului săvârșirii infracțiunii, cât și a bazelor filosofice ale acesteia.

Theodore Kaczynski s-a născut pe 22 mai 1942 într-o familie de imigranți polonezi din Chicago [1]. La vârsta de șase luni, corpul lui Ted era acoperit de stupe. El a fost izolat în spital, unde părinții lui nu aveau acces, deoarece medicii nu șiau cauza exactă a bolii. Tratamentul a fost repetat de mai multe ori în timp de opt luni de zile. Mama sa scria în martie 1943 [2]: Theodore „s-a întors acasă sănătos, dar a

devenit mai închis după efectuarea acestui tratament” [3]. Încă din copilărie, părinții au observat că Kaczynski se juca alături de copii, și nu împreună cu ei [4]. În timpul testului IQ pe care l-a trecut în clasa a cincea, Kaczynski a acumulat 167 de puncte, un rezultat incredibil pentru vârsta sa, în urma căruia administrația școlii i-a permis să treacă direct în clasa a șaptea [1]. Anume atunci a început conflictul lui cu societatea, întrucât Theodore nu s-a integrat plenar în noul colectiv, iar urmare a acestui fapt era supus agresiunii din partea colegilor de clasă mai în vârstă [5]. Mai târziu Kaczynski a afirmat că părinții lui l-au lipsit de copilărie, forțându-l să treacă dintr-o clasă în altă fiind de fapt un elev extern din motive de prestigiu. „Te urăsc și nu te voi ierta niciodată, pentru că daunele pe care mi le-ai făcut nu pot fi anulate”, scria Kaczynski mamei sale [5].

În 1958, după ce a sărit peste clasa a XI-a, Ted a fost admis la Universitatea Harvard la vârsta de 16 ani [6], iar diferența de vârstă cu colegii de la Universitatea Harvard s-a simțit și mai acut [5]. În perioada studiilor în Harvard Kaczynski a participat într-un experiment sub denumirea convențională „cercețarea personalității”, care a fost realizat de Dr. Henry Murray, expert în domeniul stresului. Murray spunea că pe parcursul acestui experiment studenții vor discuta cu colegii lor despre filosofia lor personală. De fapt însă, studenții au fost antrenați într-un „experiment psihologic deliberat violent”, care reprezenta un test de stres efectuat prin provocarea unui atac psihologic personal și prelungit. Pe perioada efectuării testului, studenții se aflau într-o cameră, fiind conectați la electrozi care măsurau reacția fiziologică a organismului în timp cât aceștia se aflau sub o lumină puternică și în spatele unor oglinzi. Anterior efectuării experimentului dat, fiecare student a scris câte un articol în care relata credințele și aspirațiile personale transmise mai târziu altor persoane care ar fi trebuit să intre în cameră și să umilească individual pe fiecare student. Acest lucru a fost înregistrat de o cameră video, iar mai târziu a fost constatat un contrast puternic al emoțiilor participanților la experiment. Potrivit autorului Alston Chase, înregistrările lui Kaczynski din acea perioadă au sugerat că acesta era stabil emoțional la momentul începerii experimentului [7]. Unii cercetători consideră că anume această experiență ar fi putut influența acțiunile viitoare ale lui Kaczynski [2].

În primăvara anului 1962, Kaczynski a absolvit Harvard-ul și a continuat studiile de masterat și doctorat în matematică la Universitatea din Michigan. Specialitatea sa a reprezentat o cercetare a unui subiect foarte restrâns în secțiunea de analiză complexă. Unul dintre profesori a comentat teza de doctorat a lui Theodore astfel: „cred că probabil zece sau doisprezece oameni din întreaga țară o vor înțelege și o vor aprecia”. La sfârșitul anului 1967, Kaczynski a devenit profesor de matematică la prestigioasa Universitate din California. Având 25 de ani Kaczynski a început să predea studenților cursuri de geometrie și matanaliză, însă această experiență nu a fost una foarte reușită, studenții au fost nemulțumiți de faptul că profesorul nu le răspundea la întrebări și nici nu le ajuta să înțeleagă materia complexă [6].

În 1969, Kaczynski s-a concediat fără careva explicații, s-a întors acasă, intenționând să devină publicist. În această perioadă Theodore a scris nuvele satirice și eseuri despre un viitor întunecat în care știința este folosită pentru a controla mințile oamenilor și a elimina autonomia personală. Ted și-a trimis lucrările în diferite reviste, dar datorită stilului său greoi nepotrivit pentru jurnalism, acestea nu au fost acceptate [6]. În următorii doi ani, Theodore a citit literatură legată de supraviețuirea umană în natura sălbatică [1], inspirându-se din ideile celebrului naturalist, scriitor și filosof Henry David Thoreau, care a devenit faimos pentru opera sa „Walden sau viața în pădure”. În ea, scriitorul a criticat guvernul și societatea americană din acea vreme („Walden” a fost scris în 1845), a îndemnat cititorii să se bazeze pe propria lor putere în orice, să trăiască autosuficient în afara civilizației și să caute sprijin și consolare în natură [1].

În 1971, Kaczynski s-a mutat într-o colibă pe care a construit-o de sine stătător în pădurea de lângă Lincoln, Montana, și a început să ducă viața unui pustnic [1], petrecând următorul sfert de secol vânând și cultivând legume. El nu a evitat vecinii săi, și a fost cunoscut ca destul de prietenos. Kaczynski a trimis prima bombă prin poștă la șapte ani după ce și-a început izolarea, în 1978, și a continuat să facă acest

lucru timp de 17 ani [6]. Kaczynski a trimis prin poștă 16 colete cu bombe, iar ca urmare a exploziilor acestora 3 persoane au fost omorâte și 23 au fost rănite.

Printre victimele teroristului se numără oameni de știință care activau în domenii precum inginerie, biologie, genetică, psihologie, cei care studiau personalitatea și comportamentul uman, directorii companiilor aeriene, lobbisții industriali. Motivul comiterii infracțiunilor a devenit evident în 24 aprilie 1995, când Kaczynski a trimis o scrisoare oficiilor New York Times și Washington Post, amenințând să organizeze noi explozii și mai distructive dacă manifestul său „Societatea industrială și viitorul ei” nu va fi publicat. Solicitarea lui a fost îndeplinită [6].

Esența manifestului consta în următoarele: revoluția industrială reprezintă un dezastru pentru omenire. Tehnologia face viața inutilă, oamenii sunt forțați să „sufere mental, iar în lumea a treia și fizic”, transformându-se în „produse ale industriei construcțiilor de mașini” și „angrenaje ale mecanismului social”, spre deosebire de oamenii sistemului comunitar primitiv. Ted a vrut să inițieze lupta împotriva sistemului industrial cu ajutorul unei revoluții îndreptate împotriva ordinii economice și tehnologice existente, fără a atinge clasa politică dominantă la acea vreme [8].

Urmare a celor relatate, apare o întrebare logică: de ce Kaczynski a recurs la acte teroriste pentru a-și promova ideile? Răspunsul este oferit de însuși Theodore, care afirma că presa produce atât de multă informație încât mințile oamenilor sunt literalmente umplute cu informații, nu fiecare poate formula opiniile proprii, care, chiar dacă sunt formulate, devin îngropate în fluxul de date noi. Pentru ca manifestul să ajungă la publicul larg Kaczynski considera că trebuie să facă ceva extraordinar. Ceva care va face o impresie [6], și în acest fel Kaczynski a hotărât să comită actele de terorism. Manifestul a dezvăluit logica specifică a acțiunilor lui Theodore: el a trimis bombe pentru că a crezut că anume aceasta este cea mai bună modalitate de a atrage atenția asupra ideilor sale și, în același timp, de a le pune în aplicare. În calitate de destinatari ai coletelor-bombe, Kaczynski i-a desemnat pe programiști, vânzătorii de calculatoare, geneticieni, psihologi – toți cei care au distrus direct sau indirect natura, în opinia dânsului.

La data de 03 aprilie 1996, agenții FBI l-au arestat pe Theodore Kaczynski în coliba sa, unde au fost găsite o bombă și originalul manifestului. În aprilie 1996 Theodore a fost pus sub învinuire pentru zece capete de acuzare printre care confecționarea, trimiterea prin poștă și folosirea bombelor, omorul lui Scrutton, Moser, și Murray [9]. La 22 ianuarie 1998, Kaczynski și-a recunoscut vinovăția în toate capetele de acuzare și a fost condamnat la un termen de 8 detențiuni pe viață fără posibilitatea liberării condiționate. În prezent Kaczynski se află în penitenciarul Admax din statul Colorado, care este unul de tip închis, cu un nivel de securitate sporit, unde execută pedeapsa detențiunii pe viață [10].

Trecând nemijlocit la analiza personalității infractorului, a cauzelor și factorilor care l-au determinat să comită infracțiunile respective considerăm oportun să începem cu caracteristica *social-demografică* a făptuitorului. Trebuie să remarcăm vârsta lui Kaczynski, care la momentul începerii activității teroriste avea 36 de ani, vârstă care se caracterizează prin faptul că sistemul de valori și priorități este format pe deplin, iar persoana a atins maturitatea psihică. În conformitate cu datele statistice care apar ca urmare a analizei numărului total al infracțiunilor comise și a vârstei infractorilor, în mediu, 46% de infracțiuni sunt comise de persoanele cu vârsta cuprinsă între 30 și 49 de ani, categorie în care poate fi încadrat și Kaczynski [11].

Referindu-ne la *starea psihică* a lui Theodore, trebuie să remarcăm faptul că nu a fost stabilit cu exactitate dacă acesta suferea sau nu de o boală psihică. Avocații lui Kaczynski, conduși de avocatul Federal al Apărării din Montana, Michael Donahue, au încercat să dovedească boala psihică a lui Kaczynski pentru a-i salva viața, dar Kaczynski a respins această tactică de apărare. Un psihiatru numit de instanță, care l-a diagnosticat pe Kaczynski a constatat prezența la făptuitor a schizofreniei paranoice [12], însă acesta a fost recunoscut responsabil [13]. În cartea sa „Sclavia tehnologică”, Kaczynski a menționat că fost vizitat aproape zilnic timp de patru ani de doi psihologi ai închisorii, medicii James Watterson și Michael Morrison, care i-au spus că nu au depistat simptomele unei boli mintale grave și că

diagnosticul „schizofrenie paranoidă” a fost unul „ridicol” și „politic”. Dr. Morrison a afirmat că psihologii și psihiatrii pot diagnostica orice boală mentală dacă sunt bine plătiți. Experții subliniază că cazul lui Kaczynski este unul neobișnuit. El nu avea multe dintre simptomele tipice ale schizofreniei: tulburări de vorbire, halucinații și gândire confuză. În plus, schizofrenicii, de regulă, întrerup toate legăturile sociale, dar Kaczynski nu numai că ținea corespondență cu fratele său, dar, potrivit martorilor oculari, comunica cu vecinii, chiar s-a împrietenit cu bibliotecarul din satul unde trăia și chiar a predat matematica fiului acestuia, iar uneori Kaczynski pleca la oraș pe bicicletă. Oamenii care l-au cunoscut credeau că Ted era un pic ciudat, însă considerau că era un om bun. De fapt, singurul semn patologic a lui Theodore era credința acerbă în răul societății industriale și dorința de a lupta revoluționar împotriva acesteia. Oamenii de știință consideră că situația respectivă poate fi explicată prin apelarea la conceptul ideii supra valoroase, care reprezintă o stare în care mintea și aspirațiile unei persoane sunt preocupate de atingerea unei idei, deși gândirea rămâne relativ intactă, iar persoana nu reacționează la argumente raționale în defavoarea ideii respective. În asemenea situații, orice obiecție face ca o persoană să găsească doar motive noi pentru argumentarea ideii supra valoroase și crede că atingerea acesteia este absolut necesară pentru el [6].

Plus la aceasta, în procesul stabilirii stării psihice a lui Kaczynski trebuie să ținem cont de faptul că acesta din copilărie a fost asocial, nu a avut prieteni, iar începând cu vârsta de 16 ani a fost supus experimentelor psihologice realizate de Dr. Henry Murray. Kaczynski nu a avut parte de recunoaștere nici pe tărâmul științei, nici în cadrul carierei didactice, nu a fost înțeles de studenți, ceea ce a agravat tendințele mizantropice prezente în caracterul acestuia. Prin urmare, originea conflictului între Theodore Kaczynski și societate începe încă din copilărie, atunci când acesta nu s-a integrat plenar în clasa în care colegii erau mai în vârstă decât el, fiind agresat permanent. Nici cunoștințele profunde în domeniul matematicii nu l-au ajutat se găsească limbaj comun cu cei din jur și să ocupe un loc stabil în cadrul ierarhiei sociale. A avut Kaczynski posibilitatea să nu recurgă la actele de terorism? Desigur că da, însă acesta nu a putut să îndure presiunea societății, care nu l-a acceptat, ceea ce l-a determinat să se refugieze în sânul naturii.

Cauza internă a infracțiunilor săvârșite de Kaczynski era protestul împotriva societății industriale. Trebuie să remarcăm faptul că primul atac terorist a fost săvârșit după ce Theodore a trăit în pădure circa 7 ani, ceea ce arată că săvârșirea actelor teroriste nu era din start planificată de el. Kaczynski și-a dat seama că nu poate trăi în pădure din cauza „distrugerii vieții sălbatice din jur de către industrie” [14]. Inițial, el a comis mici acte de sabotaj împotriva obiectelor situate în apropierea colibei sale pentru a arăta nemulțumirea de situația existentă, neavând intenția să treacă la acte de terorism. *Cauza externă* care l-a determinat să recurgă la activitatea teroristă a fost distrugerea platoului sălbatic, locul îndrăgit al lui Kaczynski, prin mijlocul căruia a fost construit un drum. Anume în acel moment Theodore a decis că va lucra pentru a se răzbuna cu sistemul [14]. Constatăm că anume în acest moment a apărut *intenția criminală* de a recurge la violență pentru a-și exprima nemulțumirea față de industrializarea continuă a societății și distrugerea permanentă a naturii de către omenire. Kaczynski considera că metodele violente reprezintă singura soluție împotriva civilizației industriale, spunând că a pierdut încrederea în posibilitatea reformării societății și că recurgerea la actele de violență reprezintă singura modalitate de a provoca prăbușirea sistemului tehnico-industrial. Este necesar în contextul dat să atragem atenția asupra materialelor folosite pentru construirea bombelor, care, în mare parte, au fost făcute din lemn și alte materiale care se regăseau în natură.

Actele teroriste săvârșite de Kaczynski pot fi interpretate ca răspuns la activitatea oamenilor care distrug natura, arătându-le că și natura poate distruge omenirea. *Factorul criminogen* care a determinat recurgerea la acte de terorism este unul social, deoarece comiterea crimelor a fost provocată de dorința de a atrage atenția omenirii asupra creșterii industrializării, fapt care duce la restrângerea autonomiei personale a oamenilor, cât și asupra distrugerii permanente a naturii din cauza progresului tehnico-indu-

strial.

Prin urmare conceptul infracțiunii ca manifest se identifică prin faptul că actele de terorism au fost comise cu scopul de a face cunoscute ideile filosofice a lui Kaczynski, pentru a exprima protestul în legătură cu industrializarea continuă și tot mai largă a societății, cât și restrângerea independenței și a drepturilor omului. Motivul, scopul comiterii crimei, cât și specificul personalității infractorului pot fi explicate, apelând la teoriile Noii Criminologii. În cadrul actelor de terorism săvârșite de Kaczynski, se regăsește, în primul rând, conceptul protestului împotriva ordinii sociale existente, și anume, împotriva industrializării continue a societății contemporane. Comportamentul lui Theodore reprezintă un exemplu clasic al conflictului individual cu ordinea socială existentă descris de criminologii englezi Ian Taylor, Paul Walton și Jock Young. În al doilea rând, observăm poziția infractorului care a fost forțat de societate să comită crime, întrucât protestul lui exprimat prin metode pașnice, prin încercarea de a publica articole care ar fi putut atrage atenția conducerii statului la problema degradării permanente a situației ecologice atât din țară, cât și din lume nu au fost auzite. Considerăm că, în spiritul teoriei Noii Criminologii, Kaczynski poate fi poziționat ca victimă a societății, deoarece acesta a fost predat organelor de drept de fratele său, care a fost unul din cei mai apropiați oameni pentru Theodore. Poziționarea infractorului ca victimă a justiției penale se manifestă mai ales prin faptul că Kaczynski a fost condamnat pentru termenul de privațiune de libertate de 8 detențiuni pe viață, care, în realitate nu poate fi ispășit.

Cu toate acestea, trebuie să remarcăm faptul că comiterea actelor de terorism nu poate fi nici explicată și nici justificată, deoarece aceasta este cea mai gravă crimă comisă împotriva ordinii de stat existente, care duce la provocarea suferințelor inutile victimelor inocente. Toate încercările de a înțelege imboldul intern și extern al infractorului pot servi doar la conștientizarea mai profundă a laturii subiective a infracțiunii de terorism, cât și pentru prevenirea săvârșirii actelor de terorism ulterioare.

Referințe bibliografice:

1. Иванищев А. Унабомбер: история сошедшего с ума математика, который стал экотеррористом. <https://disgustingmen.com/history/unabomber>.
2. <https://www.livelib.ru/author/234763-teodor-kachinskij>.
3. Kaczynski T. *Evil man or tortured soul?* <http://edition.cnn.com/fyi/school.tools/profiles/kaczynski/index.story.html>.
4. *Psychological Evaluation of Theodore Kaczynski*. <https://paulcooijmans.com/psychology/unabomb-report.html>.
5. \$1 000 000 за Унабомбера: История террориста, которого выдал брат. <https://birdinflight.com/ru/mir/20160531-unabomber-kaczynski-brothers.html>.
6. Щербин Е. *Преклонение история террориста Унабомбера*. <https://batenka.ru/worship/unabomber/>.
7. Chase AI. *Harvard and the Making of the Unabomber*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2000/06/harvard-and-the-making-of-the-unabomber/378239/>.
8. Качинский Т. *Манифест Унабомбера*. Санкт-Петербург, 2006.
9. *Unabomber*. Microsoft® Encarta® Online Encyclopedia 2008 Unabomber, MSN Encarta. http://web.archive.org/web/20090125180534/http://encarta.msn.com/encyclopedia_761585870/Unabomber.html.
10. Kovaleski S. F. *Unabomber Wages Legal Battle to Halt the Sale of Papers*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2007/01/22/us/22unabomber.html>.
11. *Личность преступника как социальное явление*. <http://pda.ormvd.ru/pubs/102/the-identity-of-the-offender-as-a-social-phenomenon/>.
12. Corey S. *Revolutionary suicide*. <https://web.archive.org/web/20060328013509/http://www.salon.com/news/1998/01/21news.html>.
13. Ferguson P. *A loner from youth*. CNN. <https://web.archive.org/web/20080613131238/http://www.cn->

n.com/SPECIALS/1997/unabomb/accused/early/.

14. Kintz T. *Interview with Ted Kaczynski*. Administrative Maximum Facility Prison, Florence, Colorado, USA, Earth First Journal. <https://theanarchistlibrary.org/library/theresa-kintz-interview-with-ted-kaczynski.html>.

DIMENSIUNEA METODOLOGICĂ A FILOSOFIEI JURIDICE

CAPCELEA Valeriu,

dr. hab., conf. univ., Secția Nord a Academiei de Științe a Moldovei,
ORCID ID: 0000-0002-3064-5040

Summary: In this article, the methodological function of legal philosophy is addressed, the relationship with the general theory of law, which represents the methodological foundations of particular legal sciences, which investigate both the structures, functions, mechanisms of legal systems, and study law in its universal essence. The author refers to the place and role of legal philosophy methods such as induction, deduction, hermeneutics, comprehension, systemic approach, which play a special role in the interpretation and understanding of legal phenomena, highlights the systemic nature of legal reality, the dialectical relationships between the components of existing legal systems. In conclusion, it is shown that legal philosophy constitutes a systematizing factor in the conglomerate of legal knowledge, it allows their structuring.

Key word: philosophy, legal philosophy, methodology, legal methodology, hermeneutics, comprehension, systemic approach.

Din antichitate până în prezent dreptul a fost și rămâne unul dintre domeniile și formele cele mai complexe ale cunoașterii umane. El reprezintă un fenomen social de cercetare foarte dificil și specific, reieșind din faptul că constituie cel mai eficient mecanism de reglementare a relațiilor sociale, datorită rolului și rolului său în organizarea și asigurarea dezvoltării societății. Totodată, trecerea de la vechea „practică judiciară” care a existat în cadrul sistemului totalitarist, la jurisprudența veritabilă, s-a dovedit a fi un proces sinuos, îndelungat, ce trebuie realizat în mod accelerat, desfășurat și ancorat în noile repere ale ordinii juridice universale și naționale. Este cunoscut că la 3 martie 2022, Republica Moldova (în continuare RM) a depus o cerere de aderare la Uniunea Europeană (în continuare UE), iar la 17 iunie 2022, Comisia Europeană și-a emis avizul cu privire la cererea de aderare la UE. La 23 iunie, 2022, Consiliul European a acordat RM statutul de țară candidată la aderarea la UE.

În acest sens, suntem martorii unor provocări în ceea ce privește aderarea la UE a RM, se discută despre necesitatea unor reforme cardinale în domeniul juridic, integrarea într-o ordine juridică supraetată, reconfigurarea suveranității, împletirea valorilor naționale cu cele ale UE. De aceea, reforma sistemului juridic din țara noastră care are scopul de aderare la spațiul juridic al UE, presupune reacții corespunzătoare în planul teoriei și practicii dreptului. Ele se impun în vederea percepției și exprimării impactului teoretic, adoptarea și desfășurarea unor investigații științifice complexe, de durată, dar, totodată, indispensabile, cu scopul de a orienta procesul ulterior de realizare și perfecționare a dreptului și sistemului juridic național.

Pentru a efectua reformele din domeniul justiției, ca ele să corespundă acțiunilor comunitare, este necesar ca schimbările în cauză să fie săvârșite bazându-se pe anumite fundamente metodologice care ar orienta și ghida transformările calitative din acest sector foarte important, ce elucidează evoluția relațiilor sociale.

Metodologia juridică s-a format pe baza metodologiei științei în general, care cercetează metodele și procedeele utilizate în știință și premisele, principiile de organizare a activității cognitive [a se vedea: 1, p. 81]. Totodată, trebuie să remarcăm și faptul că din punct de vedere tradițional s-a constituit reprezentarea că metodologia aproape în întregime se referă la activitatea științifică. Însă, este necesar de a lua în calcul, că activitatea științifică constituie un tip specific de îndeletnicire umană, iar celelalte tipuri de preo-

cupări se referă la activitatea practică. Prin urmare, asupra activității practice se răsfrânge conceptul de metodologie [2, p. 12]. Reieșind din aceasta, trebuie să remarcăm că metodologia juridică în general și metodologia unor științe juridice concrete, în special, revendică să se țină cont de cele două dimensiuni a activității umane: științifică și practică. Prin urmare, metodologia juridică în general și cea a disciplinelor juridice particulare, în particular, trebuie să ia în calcul dimensiunile în cauză. Dat fiind faptul că în cadrul unor științe juridice activitatea practică este prioritară, pe motiv că obiectul de studiu al jurisprudenței constituie omul și societatea care alcătuiesc umanitatea, dreptul trebuie să se axeze pe activitatea practică a oamenilor. Prin urmare, metodologia juridică are ca obiectiv reliefa principiilor cunoașterii științifice a dreptului ca fenomen social, la operațiile, procedeele și tehnicile acestei cunoașteri.

În această ordine de idei, cunoașterea, explicarea și interpretarea justă a fenomenului juridic reclamă o metodologie corespunzătoare, în baza căreia să se realizeze o înțelegere științifică a mecanismului acțiunii sociale a dreptului, a funcțiilor lui, a esenței, conținutului și formei sale, a legăturilor sale multiple cu societatea. De aceea, un rol important în cercetarea științifică îl are cunoașterea fundamentelor metodologice ale dreptului, care pot avea o influență benefică în cadrul investigării fenomenului juridic din țara noastră, care se află în procesul tranziției de la societatea totalitaristă la cea democratică și a constituirii statului de drept.

O funcție semnificativă, în această privință, îl au științele fundamentale precum *teoria generală a dreptului*, ce este știința juridică despre fenomenul dreptului care cercetează structurile, funcțiile, mecanismele sistemelor de drept. Juristul român Gh. Boboș scrie că: „Integrarea în plan metodologic prezintă nu numai avantajul unei integrări complete, ci și uneia rapide, deoarece latura metodologică care include căile, modurile și mijloacele de descoperire a adevărului despre obiectul cercetat, modul de orientare și organizare a investigației, reprezintă latura cea mai dinamică a științelor” [3, p. 11]. În acest sens, teoria generală a dreptului oferă celorlalte discipline juridice posibilități integrative. În același timp, „prin aceasta crește capacitatea de sinteză a teoriei statului și dreptului în raport cu alte discipline juridice” [3, p. 11].

La rândul său, *filosofia juridică*, ce „consideră dreptul în esența lui universală, începe acolo unde sfârșește știința dreptului pozitiv, căruia ea îi dă rațiunile și noțiunile sale fundamentale, începând cu însuși conceptul dreptului [4, p. 16].

Abordând problema raportului dintre teoria generală a dreptului și filosofia juridică, Gh. Boboș scrie că „încercând o diferențiere dintre teoria dreptului și filosofia dreptului, unii autori au susținut că filosofia dreptului, ca știință despre științele juridice, are o funcție metodologică juridică, cât și o funcție de cunoaștere și aplicare a datelor cunoașterii în domeniul dreptului” [3, p. 12]. În legătură cu necesitatea constituirii filosofiei juridice ca ramură de sinestătătoare a științelor juridice s-a susținut că obiectul acesteia ar trebui să fie gnoseologia realității juridice. Printre problemele metodologice pot fi amintite: perfecționarea cercetării sociologice concrete, în special în domeniul eficienței sociale a actelor normative și al activității organelor statului; necesitatea a unei mai bune cunoașteri a laturilor cantitative ale acțiunii dreptului asupra relațiilor sociale, a folosirii metodelor demografice și matematice; necesitatea perfecționării metodelor de culegere și prelucrare a informației în cercetarea problemei prevenirii infracționalității și combaterii ei [a se vedea: 3, p. 12].

Faptul că *filosofia juridică* posedă un specific în sistemul cunoștințelor filosofice oferă posibilitatea savanților de a o identifica în calitate de fundament metodologic al teoriei dreptului. Această poziție este împărtășită de mulți juriști și filosofi, care consideră *filosofia juridică* drept bază teoretică și mijloc de orientare pentru toate științele juridice (M. Villey [5], Gh. Boboș [3], I. Craiovan [5; 6; 7], V. Capcelea [4; 8], Iu. Tihonravov [9] etc.). În baza realizărilor *filosofiei juridice* sunt scoase în vileag esența statului și dreptului, pot fi determinate legitățile transformărilor lor, mecanismele funcționării și formele de influență reglementatoare a statului și dreptului asupra relațiilor sociale. Totodată, pe baza *filosofiei* în general și a *filosofiei juridice*, în mod special, sunt elaborate categoriile de bază ale științelor juridice. Astfel, *filosofia juridică* devine o bază fundamentală a oricăror cercetări din domeniul științelor juridice, deoarece ea per-

mite de a aplica tezele și concluziile obținute în cadrul cercetărilor interdisciplinare la cunoașterea realității juridice, orientează spre utilizarea pe larg în procesul investigațiilor juridice a metodelor științifice particulare, atât cele elaborate autonom, cât și a celor create de alte științe. Totodată, *filosofia juridică* atenționează asupra unui important moment ce este ignorat, de obicei, în literatura de specialitate, și anume, asupra trecerii de la activitatea de cunoaștere științifică spre activitatea practică. Prin aceasta ea conduce problematica metodologică până la încununarea sa logică – transformarea subiectivului în obiectiv, abstractului în concret, a teoriei dreptului în practica juridică.

Fiind o ramură a *filosofiei*, în general și a *filosofiei aplicative*, în mod special, *filosofia juridică* se supune exigentelor metodologice ale acesteia. Având, însă, un obiect specific de cercetare, dreptul, căruia îi sunt proprii anumite disponibilități de cercetare, *filosofia juridică* este mai sensibilă la un anumit univers metodologic și mai netransparentă la altele. Așa cum observă numeroși autori ai studiilor consacrate *filosofiei juridice*, obiectul acesteia este sensibil, mai ales, la cuplurile metodologice inducție-deducție și analiză-sinteză. Totodată, aceste cupluri metodologice au un impact diferit asupra cunoașterii, pe măsura ce pătrundem în esența obiectului cercetat. În cercetarea logică a dreptului domină deducția, în timp ce în investigarea fenomenologică domină inducția. În cercetarea idealului dreptului domină, de asemenea, deducția.

În opinia cercetătorilor moldoveni E. Aramă și R. Ciobanu, „pe lângă faptul că metodologia este o teorie a metodei, ea studiază și anumite principii metodologice, ce s-au profilat în istoria științei, cum ar fi: principiul incomensurabilității, principiul simplității, principiul corespondenței și principiul complementarității [11, p. 36]. În această ordine de idei, ele conchid că obiectul metodologiei îl reprezintă elaborarea unor procese cognitive care să dea naștere unor propoziții cu valoare de adevăr. [11, p. 37]. Ne raliem acestor opinii, însă spre regretul nostru, nu este scos în vileag locul și rolul *filosofiei juridice* ca o metodologie generală care poate și trebuie să fie utilizată în procesul cercetării juridice. În opinia filosofului român G. Pohoată: „Filosofia dreptului este acea parte a filosofiei care privește dreptul. Filosofia este însă studiul universalului, dar, în măsura, în care filosofia are ca obiect dreptul, în aceeași măsură este studiat în esența sa universală. Dacă studiul dreptului în ceea ce el are universal constituie obiectul Filosofiei dreptului, trebuie să observăm însă că dreptul se poate studia și în caracterele sale particulare: în acest caz obiectul științei juridice sau jurisprudența în sens strict. Diferența între știința și Filosofia dreptului constă anume în modul în care una și cealaltă consideră dreptul: prima în natura lui particulară, a doua în esența lui universală” [11, p. 14-15].

Filosoful român al dreptului I. Biriș, întrebându-se asupra rolului și tipologiei metodelor utilizate în cadrul studiului științific al dreptului, menționează că progresul tehnico-științific, procesele prin care trec științele contemporane aduc după sine cunoștințe teoretice și metode noi de cercetare. În opinia lui, științele juridice tind să aplice toate acestea în realizarea propriilor scopuri. Pe măsura perfecționării cercetărilor legate de crearea și aplicarea sistemelor informațional-automatizate în domeniul dreptului, obțin o importanță tot mai mare metodele cibernetice, analiza matematică, formalizarea și metodele legate de semiotică. Acestea sunt nevalabile în domeniul dreptului până nu sunt adaptate specificului domeniului. În ultimul timp, atenția juriștilor a fost atrasă de așa metode de cercetare ca cea matematică, logico-matematică, sistemică și semiotico-informațională. Fenomenele ce au loc în alte domenii se răsfrâng și asupra dreptului, căci între toate științele există un paralelism care se confirmă prin experiență [a se vedea: 12, p. 18]. Efectuând o analiză a metodelor de cercetare, I. Biriș remarcă cele mai importante metode filosofice de cercetare care trebuie utilizate în procesul studiului dreptului - deductivă, inductivă, cea a abordării combinate (și deductivă și inductivă), comparativă, hermeneutică și comprehensivă [12, p. 19].

Sistemul metodologic al dreptului se bazează, în mare măsură, pe metodologia elaborată în cadrul *teoriei generale a dreptului*, *filosofiei juridice* și a altor științe juridice. Menționând metodele de studiu în domeniul *filosofiei juridice*, Giorgio del Vecchio le împărțește în metode generale și în metodele proprii,

specifice filosofiei dreptului [14, p. 39-40]. Printre metodele generale, care au o pondere deosebită în cadrul gândirii filosofice și științifice în general erau specificate, în mod deosebit, inducția și deducția.

O metodă fundamentală de cercetare care este de sorginte filosofică ce se utilizează frecvent în cercetarea fenomenului dreptului este *metoda hermeneutică*. Metoda în cauză își trage obârșia, pe de o parte, dintr-o tradiție filologică, preocupată inițial de interpretarea operelor din culturile greacă și romană, iar pe de alta parte, dintr-o tradiție teologică, preocupată de explicarea cărților sfinte. Drept întemeietor al acestei metode este considerat filosoful german Fr. Schleiermacher, apoi W. Dilthey care a avut o contribuție deosebită la afirmarea hermeneuticii prin susținerea că ea este specifică și aplicabilă tuturor științelor spiritului. Prin afirmarea *hermeneuticii* ca metodologie a devenit certă deosebirea dintre specificul metodologic al științelor naturii ce este centrat pe legăturile de tip cauzal și acela al științelor socio-umane și istorice, inclusiv cele din domeniul dreptului, axate pe o înțelegere a scopurilor și finalităților.

Începând cu Fr. Schleiermacher, *hermeneutica* este considerată și ca teorie a înțelegerii, care acoperă întreaga sferă a vieții spirituale (culturale și artistice). Pentru a se realiza o interpretare sau o înțelegere se constituie un „*cerc hermeneutic*”, care cuprinde o schemă de interrelații între: interpret și datele textului, alternanțele tot-parte, analiză-sinteză, trecut-prezent, inducție-deducție, precum și un complex de reguli și criterii de interpretare și înțelegere.

Metoda hermeneutică, în ipostază de teorie generală a interpretării, se instituie, așadar, printr-un demers fenomenologic, căruia îi este subordonată o explicitare inițială a datului sau faptului de realitate, dar se realizează printr-o deschidere *comprehensivă* (motivată psiho-social și spiritual de trăirea comunitară și istorică a individului în ipostaza de subiect), rezultată însă din exercitarea unui examen critic mijlocit de limbaj (prin intermediul căruia cunoștința dobândită de subiect este racordată la criteriul obiectivității, reclamat de contextul comun de experiență a colectivității din care face parte subiectul).

În tradiția de concepere a hermeneuticii a lui W. Dilthey, accentul este pus pe relația dintre parte și întreg, dintre eveniment și context. Relația în cauză este importantă pentru studiul actelor din sfera juridicului, deoarece în mod frecvent, pentru a înțelege și a explica actul unui individ este absolut necesar să cunoaștem și contextul în care acel act a avut loc acea faptă [14, p. 32-36]. Având în vedere că științele juridice pot fi considerate în general ca științe ale acțiunii umane, metoda hermeneutică face eforturi pentru a da răspuns la următoarele întrebări: a) cum s-a desfășurat acțiunea în realitate?; b) ce intenții a avut cel care a acționat?; d) acțiunea și intențiile care stau la baza ei sunt raționale, adică sunt adecvate situației respective? [15, p. 110]. Dacă la primele două întrebări este chemat să răspundă specialistul din domeniul jurisprudenței, ultima întrebare este de resortul filosofiei juridice.

O mare însemnătate în studierea problemelor dreptului o are și *metoda comprehensivă*, deoarece interpretarea ca demers hermeneutic vizează și înțelegerea. Diferența dintre hermeneutică și *comprehensiune* constă în faptul că în cazul hermeneuticii, accentul cade pe interpretare, pe un demers ce se vrea mai neutru, obiectiv și controlabil, iar în cazul *comprehensiunii* accentul este plasat adesea pe subiectivitatea înțelegerii, a trăirii actului, pe o dimensiune psihologizantă [16, p. 36]. O altă deosebire constă în faptul, că în timp ce hermeneutica vizează în principal planul epistemologic, *comprehensiunea* ne trimite mai degrabă la planul ontologic, la structura actului de înțelegere.

Comprehensiunea reprezintă, așadar, o cale de acces la psihismul celui ce acționează, fiind, prin urmare, o înțelegere aparte a actelor și acțiunilor umane, înțelegere de care are nevoie jurisprudența ca una din științele ce se ocupă de comportamentul uman. Totodată, în cercetarea contemporană a devenit tot mai evidentă încercarea de a privi explicația și *comprehensiunea* ca demersuri complementare, nu exclusive. Pentru că, pe de o parte, atunci când înțelegerea (*comprehensiunea*) nu se poate realiza în bune condiții, se recurge la explicație pentru a face înțelegerea mai clară. Pe de altă parte, nu există explicație care să nu se desăvârșească prin *comprehensiune*.

O influență fundamentală asupra jurisprudenței o are o altă metodă dezvoltată de *filosofia juridică* – cea structurală, elaborată în cadrul filosofiei teoretice de L. von Bertalanffy. Ea este utilă *filosofiei juridi-*

ce și științelor juridice particulare pentru facultatea acestora de a evidenția caracterul sistemic al realității juridice, relațiile dialectice dintre componentele sistemelor juridice, precum și structuralitatea și comunicabilitatea dreptului, atât sub aspect de evoluție istorică, cât și sub aspectul răspândirii lui regionale și globale.

Astfel, *filosofia juridică* constituie un factor sistematizator în conglomeratul cunoștințelor juridice, permite structurarea acestora. Totodată, ea atenționează asupra unui important moment, ce este ignorat de obicei, în literatura juridică de specialitate, trecerea de la activitatea de cercetare științifică spre activitatea practică, iar prin aceasta conduce problematica metodologică până la încununarea ei logică – transformarea subiectivului în obiectiv, a abstractului în concret, a teoriei dreptului în practică juridică.

Referințe bibliografice:

1. Țарос V., Capcelea V. *Cunoașterea științifică*. Ed. Arc, Chișinău, 2008. 312 p.
2. Новиков А.М., Новиков Д.А. *Методология*. СИНТЕГ, Москва, 2007. 668 с.
3. Boboș Gh. *Teoria generală a dreptului. Note de curs*. Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, Cluj-Napoca, 2008. 81 p.
4. Capcelea V. *Filosofia juridică. Introducere în istoria filosofiei juridice și în studiul principalelor domenii ale ei*. Ed. Universul juridic, București, 2019. 319 p.
5. Villey M. *Philosophie de droit*. Vol. 1. Edition PUF, Paris, 1982. 340 p.
6. Craiovan I. *Metodologia juridică*. Ed. Universul Juridic, București, 2005. 268 p.
7. Craiovan I. *Un posibil ghid pentru cercetarea științifică în domeniul dreptului. Suport*. Ed. Pro Universitaria, București, 2013. 294 p.
8. Craiovan I. *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*. Ed. Universul juridic, București, 2010. 552 p.
9. Capcelea V. *Rolul filosofiei dreptului în pregătirea specialiștilor în domeniul jurisprudenței*. B: „Правовые Реформы в Молдове, Украине, Грузии в контексте евро-интеграционных процессов”, Международная научно-практическая конференция, 7-8 нояб. 2014 г., Типogr. „Cetatea de Sus”. Ч. 1, Кишинев, 2014. с. 8-10.
10. Тихонравов Ю.В. *Основы философии права*. „Вестник”, Москва, 1997. 608 p.
11. Aramă E., Ciobanu R. *Metodologia dreptului: (Sinteze pentru seminar)*. CEP USM, Chișinău, 2011. 166 p.
12. Pohoată G. *Antologie de filosofie juridică*. Ed. Pro Universitaria, București, 2017. 287 p.
13. Biriș I. *Valorile dreptului și logica intențională*. Ed. Servo-Sat, Arad, 1996. 209 p.
14. Giorgio del Vecchio. *Lecții de filosofie juridică*. Ed. Europa Nova, București, 1995. 352 p.
15. Marga A. *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică*. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1992. 194 p.
16. Craiovan I. *Interpretare și hermeneutică în drept*. În: Revista de drept public, nr. 4, 2015. p. 32-36.

PROFILUL PSIHOCRIMINOLOGIC A HOȚULUI CONTEMPORAN, ÎN ETAPELE SALE DE DEZVOLTARE CA INFRACTOR

CEBOTARI Stanislav,

Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0001-6929-763X

Summary: In this article, the psycho-criminological profile of the contemporary thief is described according to several authors, and at the same time, the development stages of the delinquent in his criminal career are analyzed.

Cercetarea *personalității hoțului contemporan (apoi deținut)* este subiectul unei investigații care ridică multe probleme de actualitate. În anul 2021 aproape fiecare a doua infracțiune este contra patrimoniului, 43,3% [Statistica.md]. De aceea, este important în studiul *personalității infractorului actual* să analizăm: diferențele individuale (infractorii cu referire la infracțiunea comisă în stradă, din culpă se deosebesc); abordarea *personalității infractorului* din perspective personale, psihofiziologice, legate de vârstă și sociale; abordarea *personalității infractorului* punând accent pe: mentalități, arhetipuri, valori, motivații, stima de sine și modificări ale stimei de sine; *personalitatea infractorului* abordată din caracteristicile fizice și regimul alimentar. În special, vom aborda caracterul criminal din trei dimensiuni: biologic, social și psihologic.

Din punct de vedere *biologic*, infracțiunea reprezintă rezultatul influenței factorilor genetici asupra comportamentului personalității [10, p. 95].

Din punct de vedere *social* infracțiunea se manifestă ca urmare a influenței factorilor psihosociali asupra personalității.

Iar din punct de vedere *psihologic*, infracțiunea este determinată atât de factori psihosociali, cât și psihopersonali.

Astfel, descrierea portretului personalității infractorului, ar include următoarele:

- caracteristicile social-demografice;
- caracteristici penale;
- caracteristici socio-psihologice (empatie, singurătate, agresivitate, orientare către valori, statut, dominație, concept de sine); dar pentru o abordare completă este necesar de studiat *socio-tipul* cu referire la delictele comise anterior și la moment.

S.L. Rubenștein, menționează că pentru a descrie trăsăturile de personalitate ale infractorilor, în special ale hoților/ recidiviștilor moderni, este necesar să descriem mai întâi trăsăturile de caracter în toate etapele dezvoltării ca infractor: delincvența juvenilă, caracteristicile infractorului adult, caracteristici de deținutului (nou venit), caracteristicile infractorului recidivat, caracteristicile infractorului *post-detenție*.

Cercetătoarea S. Rusnac, atenționează că infractorii de furt sunt persoane care fie nu au finalizat „procesul de socializare” începând din copilărie, fie au contururi antisociale, iar din aceste motive trebuie să treacă printr-un proces de reabilitare [8, p. 297].

În adolescență și tinerețe sunt specifice crizele de afect și opoziționismul. Negativismul și opoziția descriu dorința tinerilor de a se distinge ca identități, de a se individualiza și de a-și demonstra capacitatea de a acționa independent. Tinerii se întorc împotriva lumii pentru a se izola, a se identifica și a se personaliza [8, p. 299].

Emoțiile și pasiunile negative, cum ar fi gelozia, răzbunarea, jocurile de noroc jocurile pe calculator

și furturile mici pot crește etc. „*Tinerii care sunt în conflict cu legea își exprimă dorința de a se revolta, de a protesta contra sistemului justițiar, contra victimelor*” [8].

Gh. Florian menționează că persoanele în detenție, sau deținuții nou sosiți sunt ființe umane specifice cu drepturi limitate, caracterizate prin contradicții și frustrare, încălcări grave ale normelor colective din trecut și incapacitatea de a reintra în societate în viitor, incapabil să asimileze valorile comunității [6, p. 55].

După H.A. Андреев, persoanele deținute sunt afectate de statutul social, în special statutul ocupațional și profesional, statutul economic (absența sau limitarea locurilor de muncă bine plătite care le permit să acumuleze economii, depozitarea de bunuri de către liderii subculturii criminale), statutul familial (izolat de familie, de rude) [9, p. 93].

Eșecul sau succesul măsurilor de închisoare sau de probațiune poate fi măsurat prin numărul de recidivări [7, p. 110].

Anterior studiul asupra recidiviștilor efectuat de J. Selosse și E. Johanson, a prezentat deficiențe personale și sociale semnificative, o acumulare de deficiențe de sănătate, biologice și intelectuale și o istorie lungă de excludere socială și respingere, ce îi fac „marginali” față de comunitatea în care trăiesc și alții [1].

După H.F. Ellenberger, la „deținutul recidivist” (alături de caracteristicile pe care le posedă un infractor și un deținut) există de asemenea unele fenomene psihosociale specifice care apar în medii închise, medii cu bariere dificile între interior și exterior și medii care sunt bariere care funcționează în ambele direcții. Spitalele (de contagioși, de psihotici etc.), penitenciarele etc., fac parte din asemenea medii, în cadrul cărora apar un șir de fenomene psihosociale [10, p. 93].

Având în vedere acest lucru, pare mai evident că un delincvent repetat are o „școală a penitenciarului” în istoria sa, pe lângă toate celelalte caracteristici. Această experiență umană negativă afectează psihicul unui individ și duce la schimbări de comportament în raport cu mediul de viață, în special în raport cu autoritățile.

M.J. Chandler subliniază faptul că multe recidive sunt legate de egocentrismul perpetuu al infractorilor. Cercetătorul a mai stabilit, de asemenea, o legătură între gândirea egocentrică obișnuită și lipsa de adaptabilitate socială, afirmând că, în timp ce o persoană egocentrică are dificultăți în a experimenta respingerea, acceptarea îl face mai pozitiv [4].

Personalitatea deținuților recidiviști este, de asemenea, caracterizat de imaturitate persistentă. Comportamentul extrem de antisocial este un semn clar al imaturității intelectuale și emoționale. Imaturitatea intelectuală înseamnă o capacitate diminuată de a raționaliza pierderile și câștigurile în planificarea și executarea infracțiunilor [1, p. 70].

La moment K.K. Платонов a propus un studiu mai cuprinzător asupra caracteristicilor psihologice ale personalității deținuților recidivă, în care a analizat caracteristicile deținuților în funcție de substructura personalității acestora. Determinată biologic (temperament, sex, vârstă); substructura procesului mental a personalității (memorie, gândire, limbaj etc.); substructura experienței personale; fundament orientat spre individualitate; bază integrativă (abilități); substructură integrativă a personalității [11].

I.T. Butoi vine cu idei foarte noi și menționează că hoțul recidivist se caracterizează ca fiind o persoană cu un spirit de observație bine dezvoltat, cu orientare promptă la situații de furt, ușor și prompt organizează planuri de acțiune bazat pe elemente concrete și prezente. Modul lui de lucru este original, dar nu prea schimbător. Sistemul de acțiune într-o situație sau alta, în general, se împrumută prin imitație, sau în cazul elaborării proprii de multe ori aplicat în situații inadecvate, ceea ce favorizează descoperirea lui. Ca și alți criminali, hoții nu posedă o calitate specială a gândirii, deoarece se limitează la anumite interese [1, p. 66].

Pomind de la concluzia cercetătoarei S. Rusnac, care atenționează că infractorii hoți sunt acei indivizi care au debutat în copilărie putem afirma că: infracțiunile contra patrimoniului sau furturile, la început

sunt modalități de a supraviețui în copilărie, la 7-8 ani, în special faptele lor de pungășie, cu care debutază aceștia, nu sunt luate în serios, iar furtul este tolerat și rămâne adesea nepedepsit sau atenționat cu severitate de maturi, ca mai târziu, la vârsta de 14-18 ani, să fie apreciat ca fiind prima treaptă a criminalității [2; 3]. Conform datelor statistice s-a demonstrat că aproximativ 83% din cazuri au implicat cel mai des minori în săvârșirea furturilor [5], ca mai apoi, după 18 ani să devină o adevărată afacere, ce aduce un venit mult mai mare și mai ușor de dobândit decât un serviciu onest.

În același timp, potrivit cercetătorilor A. Ушатиков și O. Ковалёв, diferența dintre infractorii care comit infracțiuni împotriva patrimoniului și alți infractori se remarcă prin prezența unor valori diferite. În primul caz este vorba despre bani și lucruri materiale, în celălalt – iluzii de putere, distracție și desfrânare [12].

În concluzie putem menționa că ceea ce îi caracterizează pe infractori care comit infracțiuni împotriva patrimoniului în raport cu stadiul lor de dezvoltare ca hoți moderni este capacitatea lor de a planifica acte criminale și capacitatea lor de a analiza și gândi antisocial. Astfel, odată cu vârsta, acest tip de infractori devin mai creativi, mai inteligenți (ușor stabilesc și mențin cu ușurință contacte comunicative) și ușor dezvoltă gândirea operațională (acționează rapid și au o oarecare anticipare). Pregătesc formule pentru a face față situațiilor de risc, dezvoltă abilități de programare neuropsihică (cunosc tehnici de înșelăciune și manifestă un comportament dual) și respectă subcultura criminală în care furtul este văzut ca muncă.

Spre deosebire de alți criminali, hoții-contemporani posedă o calitate specială de camuflare a comportamentului, ei din mers pot dezvolta fenomenul de hamilion, ușor comunică prin intermediul comunicării nonverbale sau verbale cu ajutorul unui limbaj codat special, ușor dezvoltă viteză, ușor pregătesc și înscenează diverse situații pentru a scăpa de neplăceri, ușor se orientează pe timp de noapte pentru a acapara prada, au o mentalitate specială și nu sunt violenți decât dacă sunt atacați.

Referințe bibliografice:

1. Butoi I.T. *Psihologie judiciară. Curs universitar*. Ediția a II-a, Editura Fundației România de Măine, București, 2004. 440 p. ISBN: 973-725-152-0.
2. Cebotari S. *Furtul ca comportament deviant și ca infracțiune contra patrimoniului*. In: Acta et commentationes. Științe ale Educației, nr. 2(11), 2017. pp. 231-239, ISSN 1857-3592.
3. Cebotari S. *Măsurile de prevenire a furturilor, particularități psihologice a agresorului care săvârșeste infracțiuni însoțite de violență fizică. Ghid metodologic*. Pulsul-pieței, Chișinău, 2013. 48 p. ISBN: 978-9975-4478-2-9.
4. Chandler M.J. *Social cognition*. In: Knowledge and development. V 1. Advance in research and theory. Plenum Press, New York, pp. 93-147.
5. *Date referitor la condamnați, care își ispășesc termenul pentru furt și jaf*. <http://www.penitenciar.gov.md/ro/statistica>.
6. Florian Gh. *Dinamica Penitenciară. Reforma structurilor interne*. Oscar Print, București, 1999. 350 p. ISBN: 978973464532.
7. Florian Gh. *Psihologie penitenciară*. Oscar Print, București, 2001, 320 p. ISBN: 973-8224-23-3.
8. Rusnac S. *Psihologia dreptului*. ARC, Chișinău, 2000. 310 p. ISBN: 9975611257.
9. Андреев Н.А. *Социология исполнения уголовных наказаний*. М., 2001. 144 с.
10. Дмитриев Ю.А., Казак, Б.Б. *Пенитенциарная психология*. Феникс, Ростов На Дону, 2007. 681 с. ISBN: 978-5-222-12254-9.
11. Платонов К.К. *Структура и развитие личности*. Отв. ред.: Глоточкин А.Д., Наука, - М., 1986. 256 с. ББК 88.37, П37.
12. Ушатиков А., Ковалёв О. *Криминальная психология*. МОДЭК, Москва-Воронеж, 2007. 496 с. ISBN: 978-5-9770-0145-8.

EFECTELE ABUZULUI FIZIC ASUPRA COPIILOR ÎN FAMILIE ȘI „CICLUL VIOLENȚEI”

FURTUNĂ Dorian,

dr., etolog, cercetător științific,
ORCID ID: 0000-0002-0653-3700

Summary: This article presents a series of studies on the long-term consequences of parenting violence against children. It is argued that those children who have been bullied will, in turn, show a high degree of aggression in adulthood – this is the so-called „cycle of violence”. They are also at risk of suffering from various mental disorders. Unfortunately, despite these findings reached by the researchers, statistics from different countries indicate a worryingly high incidence of cases of violence against children at home.

Key words: physical abuse, bullying, the cycle of violence.

Astăzi este bine cunoscut impactul extrem de nociv al abuzului fizic, numit eufemistic și „educație prin bătaie”, asupra formării caracterului și comportamentului copiilor. Un copil care este bătut la vârsta de un an se va comporta mai agresiv deja la vârsta de doi ani și va fi subdezvoltat comparativ cu semenii săi care nu au fost agresați [1]. Un studiu efectuat pe un eșantion din aproximativ 2 500 de mame care aveau copii cu vârsta de trei ani a arătat că mai mult de o pătrime dintre mamele chestionate aplicau pedeapsa corporală cu regularitate (în scopuri „educaționale”), în timp ce alte circa 28% din mame declaraseră că aplică o ușoară palmuire foarte rar, dar cel puțin o dată pe lună. Cercetarea evoluției comportamentale a tuturor acelor copii până la vârsta de cinci ani a dezvăluit că acei copii care fuseseră palmuiți erau în mod vădit mai agitați și manifestau un grad mai înalt de agresivitate. Probabilitatea ca ei să se comporte agresiv era cu 50% mai mare, dacă anterior fuseseră chelfăniți de cel puțin două ori pe lună. Cercetătorii au reconfirmat astfel efectele violenței la domiciliu în formarea unui comportament agresiv, numai că au fost surprinși să descopere că aceste reacții apar la o vârstă atât de fragedă și se formează atât de rapid [2]. Odată cu avansarea în vârstă, în adolescență și tinerețe, agresivitatea se va accentua, iar indivizii adulți care au fost maltratați în copilărie vor fi mai dispuși să își agreseze partenerul de viață. Un studiu longitudinal care a examinat peste 600 de cazuri de violență domestică a stabilit că există o legătură directă între pedepsele fizice severe suferite în copilărie și inițierea actelor de violență împotriva partenerului de cuplu [3, 4, p. 62].

Copiii violențați de către propriii părinți sau de către rude se vor manifesta mai agresiv și în raport cu cei din jur, și față de propriile odrasle când vor deveni ei înșiși părinți. Date experimentale care au demonstrat acest fapt au fost prezentate încă în anii 1960, în urma unor cercetări psihologice longitudinale; studiile arătasera că asprimea pedepselor aplicate copiilor de 8 ani corelează cu un comportament mai agresiv din partea acestora la vârsta de 28-30 de ani [5]. Se produce astfel un „ciclu al violenței”, care asigură perpetuarea de la o generație la alta a acestei forme de educație în familie. Termenul de „ciclu al violenței” a intrat în uzul academic la sfârșitul anilor 1980, când o dată în plus s-a constatat că mulți dintre acei copii care au fost neglijăți și abuzați în copilărie manifestă ulterior o înclinație spre comportamente impulsive, sunt mai ostili față de cei din jur; este mai mare riscul ca ei să comită crime sau să fie încarcerați pentru diverse infracțiuni [6, 7]. Studii asemănătoare, cu concluzii similare, au fost efectuate de atunci încoace de nenumărate ori. Inclusiv cercetările asupra etologiei câinilor au arătat că acei câini care au fost dresați prin metode punitive (au fost loviți, chinuiți, subordonați în mod brutal) vor demonstra

ulterior un grad mai înalt de agresivitate; drept urmare, specialiștii au propus să fie reconsiderat concep-
tul de dresaj al câinilor, pentru a reduce numărul de cazuri când câinii își atacă propriii stăpâni [8].

Și a mai fost descoperită o corelație curioasă: în rândul femeilor și bărbaților care își fac serviciul
militar este mai înalt procentajul celor care au avut parte de o copilărie dificilă. În cazul unora dintre
acești soldați, anume copilăria grea i-a determinat să se înroleze voluntari în armată. Mai mult de 60 000
de americani au fost intervievați pentru a se ajunge la această constatare. Comparativ cu media pe po-
pulație, în armată e mai mare numărul celor care au fost abuzați sexual în copilărie, au fost maltratați, au
avut un părinte alcoolic, au trăit cu o rudă bolnavă mintal sau delincventă, au fost martori ai violenței în-
tre părinți etc. [9]. Aceste date reflectă întrucâtva biografia multor dictatori care fuseseră abuzați în copi-
lărie, iar apoi au ales cariera militară; și probabil există o dorință a celor abuzați de mici de a fi asociați cu
puterea, de a se afirma și a se impune fizic, de a exercita controlul și dominarea asupra celorlalți.

În ultimele decenii s-au făcut cercetări ample privind efectele nocive de lungă durată pe care le ca-
uzează abuzurile suportate în copilărie (*adverse childhood experiences*) [10, 11, 12]. S-a constatat că
numeroase maladii, disfuncții și tulburări psihice și comportamentale ale adulților își au originea în peri-
oada copilăriei, când aceștia fuseseră neglijăți sau abuzați fizic, emoțional, sexual, au avut parte de pă-
rinți alcoolizați, inadecvați mintal, violenți [13, 14]. Promiscuitatea juvenilă, gândurile suicidare, consumul
de alcool, de droguri, fumatul, diferite psihoze, impulsivitatea, vagabondajul, depresia – toate acestea
pot fi consecințe ale abuzului suportat în copilărie. Și această „educație prin bătaie” nici măcar nu funcțio-
nează așa cum își închipuie în mod eronat părinții. Un studiu din 2016, care a analizat cercetările efec-
tuate vreme de 50 de ani asupra pedepsirii corporale, cu evaluarea stării a peste 160 000 de copii, a
ajuns la concluzia că pălmuirea copiilor nu este eficientă în disciplinarea acestora. Per ansamblu, circa
80% dintre copiii studiați au fost pălmuiți sau supuși vreunei forme de pedeapsă fizică de către adulți, în-
să unicele consecințe ale acestor procedee au fost compromiterea relației afective copil-părinte, forma-
rea unui comportament antisocial și a unui caracter violent, sporirea anxietății și a riscului de a dezvolta
tulburări psihice la maturitate [15]. Părinții care nu știu cum sau nu au răbdare să comunice cu propriii
copii, ci apelează la pălmuire, nici nu-și închipuie cât de mult dăunează vieții de mai departe a acestora.

În general, este utilizată următoarea clasificare a abuzurilor împotriva copiilor: abuz emoțional (psi-
hologic); abuz fizic; abuz sexual; neglijarea. Între aceste forme de abuz există o relație de incluziune pro-
gresivă: abuzul emoțional se regăsește și în cel fizic, iar abuzul sexual include abuzul emoțional și pe cel
fizic; această înlănțuire a abuzurilor duce la cumulearea efectelor nocive și sporește riscul de traumatizare
a copilului [16, p. 114]. Abuzul emoțional sau psihologic asupra copiilor (cel mai răspândit și adeseori tre-
cut cu vederea) trebuie menționat în mod aparte, deoarece el are aceleași consecințe negative ca și
abuzul fizic sau sexual. În unele cazuri, impactul agresiunii psihologice este chiar mai grav decât al celei
fizice [17]. Din lista agresiunilor psihologice fac parte: jignirile, sarcasmul, strigătele, care sunt extrem de
răspândite și neașteptat de nocive pentru psihicul copiilor. Există un procentaj de copii foarte sensibili fa-
ță de jigniri, care rămân afectați pe viață din cauza exploziilor emoționale ale părinților [18]. Simplul fapt
că sunt martori ai certurilor între părinți îi poate afecta psihologic pe copii și le încetinește considerabil
dezvoltarea anumitor abilități sociale [19]. Până și o procedură de corecție aparent inofensivă, cum ar fi
scoaterea copilului din cameră, pentru a fi lăsat de unul singur să „mediteze asupra faptei sale”, poate
avea un impact negativ considerabil asupra lui. De regulă, izolarea copilului este făcută cu furie, ca o for-
mă de respingere a acestuia, ceea ce-l poate afecta psihologic, cauzându-i dureri emoționale compara-
bile cu durerea fizică; respectiv, și consecințe similare asupra psihicului [20].

Deoarece un creier de copil este foarte maleabil și vulnerabil, traumele psihice modifică gradul de
activare a neuronilor și conexiunile între ei. Dacă un copil este mereu supus terorii, creierul său se va
obișnui să funcționeze în regim de alertă, va fi exagerat de sensibil la stimulii care pot genera stare de
frică (devenind adulți, ei vor avea dorința să consume droguri și alcool pentru a se relaxa) [21]. Traumele
din copilărie au consecințe și asupra dezvoltării anatomice a creierului. Violența sexuală suportată la o

vârstă fragedă (de 3-5 ani) reduce dimensiunile hipocampului din creier, iar pedepsele corporale severe, suportate chiar și la vârsta adolescenței (14-16 ani), reduc volumul materiei cenușii în cortexul prefrontal. Drept urmare, scade nivelul IQ-ului, se dezvoltă înclinații spre un comportament agresiv și chiar criminal [22, 23]. Cu alte cuvinte, copilul violentat și abuzat va violenta și va abuza la rândul său, inclusiv din cauza faptului că i-au fost cauzate dereglări serioase în fiziologia și anatomia cerebrală. Este stabil că bărbai care au fost abuzați sexual în copilărie au ei înșiși înclinația de a se comporta agresiv din punct de vedere sexual în raport cu femeile, mai ales pe fundalul unui consum de alcool [24].

Aici totodată se impune precizarea că nu toți copiii abuzați se vor comporta în egală măsură de violent la maturitate; gradul lor de agresivitate va corela și cu predispoziția individuală pentru un comportament impulsiv și antisocial. În particular, se vor manifesta mai violent copiii care au în organism un nivel scăzut al fermentului numit monoaminooxidaza A (MAOA), responsabil de anumite procese metabolice cu implicarea atât a adrenalinei și noradrenalinei, cât și a dopaminei și serotoninii, asociate cu stările de dispoziție și cu comportamentul violent [25]. Există și alte aspecte legate de statutul genetic, neurologic și hormonal distinct al indivizilor care amplifică sau neutralizează parțial impactul abuzurilor din copilărie (mai multe date despre rolul genelor și al instinctelor în modelarea comportamentului uman puteți găsi într-o altă lucrare de-a mea, dedicată fenomenului agresivității [26]). Totuși, indiferent de particularitățile individuale ale organismului, indiferent de caracterul și temperamentul dobândite prin naștere, bătaia, abuzul și neglijarea vor avea consecințe negative serioase și pe termen lung asupra oricărui copil. Acel individ care va avea parte de o copilărie traumatizantă, nu va putea fi suficient de echilibrat din punct de vedere emoțional nici la maturitate. Așa spune știința, așa arată și experiența.

În pofida acestor cercetări și date statistice și științifice, în pofida campaniilor de informare publică și a diferitor penalizări, educația prin bătaie este încă extrem de răspândită. Dar bănuiesc că puțini își închipuie amploarea acesteia. Potrivit unui studiu sociologic elaborat pentru UNICEF în 2006, numărul copiilor abuzați fizic, sexual sau în alt mod se ridică la sute de milioane anual, iar pedepsele corporale sunt aplicate și la domiciliu, și în cadrul instituțiilor de educație (grădinițe și școli) din cele mai diverse țări [27]. Pedepsele corporale sunt aplicate de un procentaj foarte mare de părinți sau adulți, cu toate că aceștia nu întotdeauna sunt dispuși să-și recunoască fapta. Studii special elaborate, bazate pe înregistrări audio în timp real, au relevat că părinții își chelfănesc copiii mult mai des decât recunosc. Și s-a constatat că, de regulă, pălmuirea se face nu atât în scopuri educative, cât în urma unor impulsuri emoționale necontrolate ale adulților. În plus, copiii adeseori sunt pedepsiți pentru greșeli în esență nesemnificative: își sug degetele, mănâncă în mod necorespunzător, au coborât de pe scaun, au ieșit fără permisiune etc. Au fost înregistrate cazuri când erau loviți și copiii de numai șapte luni sau când erau administrate câte unsprezece palme la rând [28]. Cu alte cuvinte, părinții nu-și pot controla emoțiile și comportamentul; loviturile lor sunt o consecință a frustrării. Iar declarațiile lor ulterioare că au lovit „pentru a educa” sau „pentru a disciplina” sunt doar o justificare a propriei impulsivități și agresivități. Totodată, contrar stereotipului că violența domestică ar fi mai frecventă în familiile sărace, s-a constatat că aproape la fel de multe abuzuri față de partener și copii comit și indivizii cu statut socioeconomic înalt [29, 30]. Deci bătaia copiilor e o procedură omniprezentă, o găsim pe toate meridianele, la toate nivelurile sociale, inclusiv în țările înalt dezvoltate.

În SUA, de exemplu, rata agresivității fizice asupra copiilor e surprinzător de înaltă. Peste 70% dintre mamele copiilor de doi ani au mărturisit că aplică pedeapsa corporală. Cu cât copilul crește mai mare, cu atât mai mare este probabilitatea că va fi bătut de către părinții săi [31]. O altă cercetare largă asupra a 4 503 copii cu vârsta de la o lună la 17 ani a dezvăluit că două cincimi (41,2%) dintre acești bebeluși și adolescenți au trăit experiența abuzului fizic pe parcursul aceluși an. Fiecare al zecelea a avut și răni cauzate de acele abuzuri [32]. Tot în SUA, cercetătorii de la University of Michigan au evaluat situația din 2788 de familii cu copii mici și au stabilit că 30% dintre copiii de numai un an sunt bătuți cel puțin o dată pe lună de mamă, tată sau de ambii părinți. Deci, pruncii sunt bătuți încă înainte de a fi capabili să me-

argă și să vorbească. Iar 10% dintre familii au avut cel puțin o vizită la domiciliu din partea angajaților serviciului de protecție a copilului [33].

În România, statisticile variază de la un an la altul, precum și în funcție de tipul sondajului. Un raport din 2006 al UNICEF aprecia, pe baza diferitor sondaje, că 74% dintre părinți își abuzau fizic copiii [34, p. 123]. În 2014 a fost publicat un studiu realizat de sociologii de la Universitatea din București, pe un eșantion de aproximativ 1 600 de copii de vârstă școlară, care a arătat că 62% dintre aceștia sunt loviți cu palma de părinți atunci când greșesc cu ceva; curios că cel mai des sunt pedepsiți anume de mamele lor [35]. În Republica Moldova, potrivit datelor din 2014, 76% dintre copii cu vârsta între 2 și 14 ani au fost supuși disciplinării violente, dintre care 48% pedepsei fizice, iar 69% – agresiunii psihologice [36].

În unele cazuri agresarea copiilor poate reflecta în mod expres anumite probleme psihologice sau dereglări neurofiziologice de care suferă cei maturi. Mai întâi de toate, probabil adulții agresori au fost ei înșiși victime ale abuzurilor în copilărie și acționează conform unor modele comportamentale deficiente sau poate că acele abuzuri din copilărie i-au afectat psihic și ei sunt acum impulsivi și agresivi fiindcă efectiv le lipsește o bună capacitate de autocontrol. Părinții care își permit să-și agreseze propriile progeturi pot fi bănuți și de o anumită predispoziție genetică sau psihică pentru așa ceva. Parțial această ipoteză a și fost confirmată. S-a constatat că acele femei care își bat copiii sau strigă mai des la ei sunt purtătoarele unei gene pe care cercetătorii au numit-o metaforic „gena mamei răutăcioase” (*angry mum gene*). Este vorba despre o variație a genei *DRD2*, responsabilă de controlul dopaminei în creier. Mamele purtătoare ale acestei gene devin mai răutăcioase mai ales în condiții nefavorabile în plan economic, comparativ cu celelalte mame care reușesc să își păstreze echilibrul psihologic [37]. Astfel, copiii acestor mame ar putea moșteni și respectivele gene, ar putea prelua și modele improprii de educare, vor acumula frustrări de timpuriu și vor fi la rândul lor violenți. În așa mod se perpetuează „ciclul violenței” și comportamentele agresive de la o generație la alta. Iar dacă suprapunem asupra acestor factori impactul diferitor crize (economice, sociale, militare), înțelegem de ce este atât de dificil să dezmădăcinăm agresivitatea socială și gradul înalt de delincvență printre minori și adolescenți.

Referințe bibliografice:

1. Berlin L.J., Ispa J.M., Fine M.A., Malone P.S., Brooks-Gunn J., Brady-Smith C., Ayoub C., Bai Y. *Correlates and consequences of spanking and verbal punishment for low-income white, african american, and mexican american toddlers*. In: Child. Dev., vol. 80(5), 2009 Sep-Oct. p. 1403-1420.
2. Taylor C.A., Manganello J.A., Lee Sh.J., Rice J.C. *Mothers' Spanking of 3-Year-Old Children and Subsequent Risk of Children's Aggressive Behavior*. In: Pediatrics. Published online April 12, 2010. doi: 10.1542/peds.2009-2678.
3. Swinford S.P., DeMaris A., Cernkovich S.A., Giordano P.C. *Harsh Physical Discipline in Childhood and Violence in Later Romantic Involvements: The Mediating Role of Problem Behaviors*. In: Journal of Marriage and Family, vol. 62, Issue 2, May 2000. p. 508-519.
4. Muntean A. *Violența*. În: Muntean A., Munteanu A., eds. *Violența. Traumă. Reziliență*. Polirom, Iași, 2011. p. 11-160.
5. Eron L.D., Walder O., Tiogo R., Lefkowitz M.M. *Social Class, Parental Punishment for Aggression and Child Aggression*. In: Child Development, nr. 34, 1963. p. 849-867.
6. Widom C.S. *The cycle of violence*. In: Science, vol. 16(244), 1989. p. 160-166.
7. Maxfield M.G., Widom C.S. *The cycle of violence. Revisited 6 years later*. In: Arch. Pediatr. Adolesc. Med., vol. 150(4), 1996 Apr. p. 390-395.
8. Herron M.E., Shofer F.S., Reisner I.R. *Survey of the use and outcome of confrontational and non-confrontational training methods in client-owned dogs showing undesired behaviors*. In: Applied Animal Behaviour Science, vol. 117(1-2), 2009. p. 47.
9. Blossnich J.R., Dichter M.E., Cerulli C., Batten S.J., Bossarte R.M. *Disparities in Adverse Childhood*

- Experiences Among Individuals With a History of Military Service*. In: *JAMA Psychiatry*, 2014. DOI: 10.1001/jamapsychiatry.2014.724.
10. Felitti V.J., Anda R.F., Nordenberg D. *The relationship of adult health status to childhood abuse & household dysfunction*. In: *American Journal of Preventive Medicine*, vol. 14(4), May 1998. p. 245-258.
 11. Felitti V.J. *The Relationship of Adverse Childhood Experiences to Adult Health; Turning Gold into Lead*. English translation of: Felitti V.J. „Belastungen in der Kindheit und Gesundheit im Erwachsenenalter: die Verwandlung von Gold in Blei”. In: *Z psychosom Med Psychother*, vol. 48(4), 2002. p. 359-369.
 12. Felitti V.J., Anda R.F. *The Relationship of Adverse Childhood Experiences to Adult Health, Well-being, Social Function, and Healthcare*. In: Lanius/ Vermetten/ Pain Cambridge University Press, 2010.
 13. Simion E. *Maltratarea copilului. Factori de risc în maltratarea copilului și metode de prevenire a fenomenului*. Teză de doctorat. Universitatea din București. Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, 2011.
 14. Afifi T.O., Mota N.P., Dasiewicz P., MacMillan H.L., Sareen J. *Physical Punishment and Mental Disorders: Results From a Nationally Representative US Sample*. In: *Pediatrics*, vol. 130, 2012. p. 184-192.
 15. Gershoff E.T., Grogan-Kaylor A. *Spanking and child outcomes: Old controversies and new meta-analyses*. In: *Journal of Family Psychology*, vol 30(4), Jun 2016. p. 453-469.
 16. Muntean A. *Violența*. În: Muntean A., Munteanu A., eds. *Violență. Traumă. Reziliență*. Polirom, Iași, 2011. p. 11-160.
 17. *Childhood Psychological Abuse as Harmful as Sexual or Physical Abuse*. In: American Psychological Association. October 8, 2014.
 18. *Yelling at Children (Verbal Abuse)*. In: Benj Vardigan. Health Day. Mar 11, 2014.
 19. Holmes M., Voith L., Gromoske A. *Lasting Effect of Intimate Partner Violence Exposure During Pre-school on Aggressive Behavior and Prosocial Skills*. In: *Journal of Interpersonal Violence*, 2014. DOI: 10.1177/0886260514552441.
 20. *The Problem with Time-Outs. Time-outs delivered in anger may have damaging effects*. In: Jessica Grogan. *Psychology Today*. September 29, 2014.
 21. *Childhood Trauma Leads to Brains Wired for Fear*. In: Sound Medicine, February 3, 2015.
 22. Tomoda A., Suzuki H., Rabi K., Sheu Y.-S., Polcari A., Teicher M.H. *Reduced Prefrontal Cortical Gray Matter Volume in Young Adults Exposed to Harsh Corporal Punishment*. In: *Neuroimage*, vol. 47 (Suppl 2), Aug 2009. p. 66-71.
 23. Raine A. *The Anatomy of Violence: The Biological Roots of Crime*. Pantheon Books, 2013. 478 p.
 24. Davis K.C., Schraufnagel T.J., Jacques-Tiura A.J., Norris J., George W.H., Kiekel P.A. *Childhood sexual abuse and acute alcohol effects on men's sexual aggression intentions*. In: *Psychology of Violence*, vol. 2(2), Apr 2012. p. 179-193.
 25. Caspi A., McClay J., Moffitt T.E., Mill J., Martin J., Craig I.W., Taylor A., Poulton R. *Role of Genotype in the Cycle of Violence in Maltreated Children*. In: *Science*, vol. 297, no. 5582, 2002. p. 851-854. DOI: 10.1126/science.1072290.
 26. Furtună D. *Homo aggressivus. De ce nu se opresc războaiele și violența*. Ed. a 2-a, Lexon-Prim, Chișinău, 2018. 676 p.
 27. Pinheiro P.S. *Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children*. In: UNICEF. 2006. [www.unicef.org/lac/full_text\(1\).pdf](http://www.unicef.org/lac/full_text(1).pdf).
 28. Holden G.W., Williamson P.A., Holland G.W.O. *Eavesdropping on the family: A pilot investigation of corporal punishment in the home*. In: *Journal of Family Psychology*, 2014. DOI: 10.1037/a0036370.

29. *Children witness domestic violence that often goes unreported. „Family violence definitely cuts across all segments of society and has a serious impact on children”, researcher Sherry Hamby said.* In: by Brooks Hays. *United Press International*. April 7, 2014.
30. Hamby S., Finkelhor D., Turner H. *Intervention Following Family Violence: Best Practices and Help-seeking Obstacles in a Nationally Representative Sample of Families With Children.* In: *Psychology of Violence*. Advance online publication, April 7, 2014. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/a0036224>.
31. Zolotor A.J., Robinson T.W., Runyan D.K., Barr R.G., Murphy R.A. *The emergence of spanking among a representative sample of children under 2 years of age in North Carolina.* In: *Front. Psychiatry*, vol. 2:36, 24 June 2011.
32. Finkelhor D., Turner H.A., Shattuck A., Hamby S.L. *Violence, crime, and abuse exposure in a national sample of children and youth: an update.* In: *JAMA Pediatr*, vol. 167(7), Jul. 2013. p. 614-621.
33. Lee S.J., Grogan-Kaylor A., Berger L.M. *Parental spanking of 1-year-old children and subsequent Child Protective Services involvement.* In: *Child Abuse & Neglect*, 2014. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.01.018>.
34. Muntean A. *Violența.* În: Muntean A., Munteanu A., eds. *Violență. Traumă. Reziliență.* Polirom, Iași, 2011. p. 11-160.
35. *Studiu: Neglijarea copiilor, o nouă formă de agresiune.* De Ioana Nicolescu. *Adevarul.ro*, 5 iunie 2014.
36. *Semnal de alarmă cu ocazia Zilei Mondiale de prevenire a abuzului asupra copilului.* Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii. 19 noiembrie 2014, Chișinău. www.cnpac.org.md.
37. Lee D., Brooks-Gunn J., McLanahan S.S., Notterman D., Garfinkel I. *The Great Recession, genetic sensitivity, and maternal harsh parenting.* In: *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, vol. 110(34), 2013 August 20. p. 13780-13784. DOI: 10.1073/pnas.1312398110.

MONEY LAUNDERING METHODS IN E-COMMERCE: HOW BANKS PREVENT AND DETECT SUSPICIOUS ACTIVITIES

GOLBAN Artur,

dr., Deputy Director of Compliance Department,
C.B. „Victoriabank” JSC,
ORCID ID: 0000-0001-8188-1011

Summary: Electronic commerce, in recent years, has registered significant ascending dynamics. One of the risks of electronic commerce is - money laundering, which is an illegal activity of hiding the origin by criminals of the income that comes from their criminal activities (drug trafficking, arms trafficking, human trafficking, smuggling, corruption, tax evasion, etc.), so that later they are revealed in the form of legal resources that can be used or invested. In this scientific paper the author analyzes the methods of money laundering in e-commerce and the ways how the banks identify and report suspicious activities to the Office for Prevention and Fight Against Money Laundering. A special attention in commercial banks is drawn to the realization of preventing measures of money laundering, consisting of training the employees, fine tuning the applications, updating the suspicious scenarios according to the latest trends from the industry.

Key words: e-commerce, money laundering methods, suspicious activities, investigation, social consequences.

Money laundering has significant economic and social consequences, particularly for developing countries and emerging markets. The easy transfer of funds from one institution to another that allows funds to be placed without raising any questions from the institutions regarding the source and destination of the funds, represents a favorable environment for money launderers.

Electronic commerce, in recent years, has registered an impressive ascending evolution, with e-commerce sales in 2021 of about 5 trillion USD, which represents a spectacular growth, considering that this industry began to exist in 1991, when the Internet was opened for commercial purposes.

Figure no. 1. The number of banking operations performed through e-commerce during 2019-2021

Source: [2]

According to the figure 1 the cashless payments performed by the citizens from the Republic of

Moldova, especially those through the e-commerce platform increased significantly in 2021 compared to 2020 and 2019. From the total number of payments without cash – 129.5 mln operation, 15 mln operations were performed without physical presence of the card, using e-commerce platforms, with cards issued in the Republic of Moldova, which is 11.5%.

The citizens from Moldova shop online: shoes, clothes, electronic products, food, buy tourist excursions, pay for air tickets, etc.

Out of 3.3 mln operations in total value of 1.6 billion lei were performed in Moldova and the rest 11.7 million operations in total value of 5 billion lei were performed on e-commerce platforms abroad. The number and the value of payments registered an increase of 36.3% and 37.5% compared to 2020.

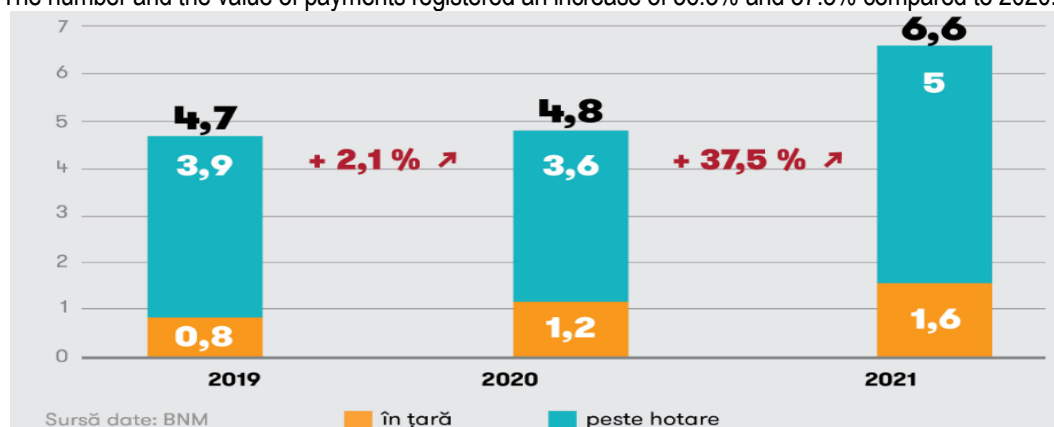

Figure no. 2. The value of payments on e-commerce platforms for 2019-2021 (bln.lei)

Source: [2]

Analyzing the total number of payments, 78.3% were performed on e-commerce platforms abroad and 21.7% on e-commerce platforms from the Republic of Moldova.

Figure no. 3. The evolution of e-commerce platforms during 2019-2021

Source: [2]

In 2021, the number of e-commerce platforms in Republic of Moldova increased by 11.20% compared to 2020 reaching the number of 584 platforms at the end of 2021, compared to 525 in 2020 and 408 in 2019.

Thus, with the growth of e-commerce, the threat of money laundering in e-commerce also increases. According to the most recent research carried out by international experts, it was identified that currently 38.1% of all money laundering is carried out through the e-commerce ecosystem, with an annual increase of about 8.4%.

In the Republic of Moldova, the fight against money laundering in electronic commerce is a relatively new economic reality, and clear reforms are needed to prevent and combat this phenomenon.

Money laundering in electronic commerce, as an object of socio-economic research, cannot be analyzed separately only at the national level, an analysis of this phenomenon being necessary at the international level as well. The motivation of the conducted research arises from the need to combat the phenomenon of money laundering in electronic commerce, in order to avoid exposure to reputational risk, which would lead to losses or unrealized profits, as a result of the lack of trust in the participating institutions.

In the scientific literature exists various researches regarding the steps of money laundering. The US Department of State defines 3 steps of money laundering: Placement, Layering and Integration.

1. Placement – The physical disposition of cash or other assets derived from crimes. In this phase, the money launderer introduces the illicit proceeds into the financial system. This is often done by placing funds in circulation through formal financial institutions, casinos and other legitimate businesses, both domestic and international [3].

2. Layering – The separation of illicit income from its source through multiple financial transactions designed to hide the origin of the income. The second stage involves transforming proceeds from illicit sources into another form and creating complex layers of financial transactions to hide the source of the funds [4].

3. Integration – The third and last phase of the money laundering process. This is the phase where stratified money is incorporated into the legitimate financial world and assimilated into the assets of the legitimate system. This stage involves using laundered proceeds in seemingly normal transactions to create the perception of legitimacy.

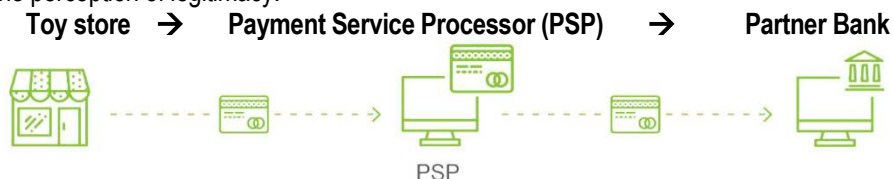

Figure no. 4. *Traditional model of e-commerce*

Source: elaborated by the author

From the analysis of figure 4, a traditional e-commerce model is revealed, which involves the sale of toys online, which are procured using electronic means, namely—bank cards, the payments being made through a payment service processor (PSP), and the monetary means in the end, they go to the seller's bank accounts.

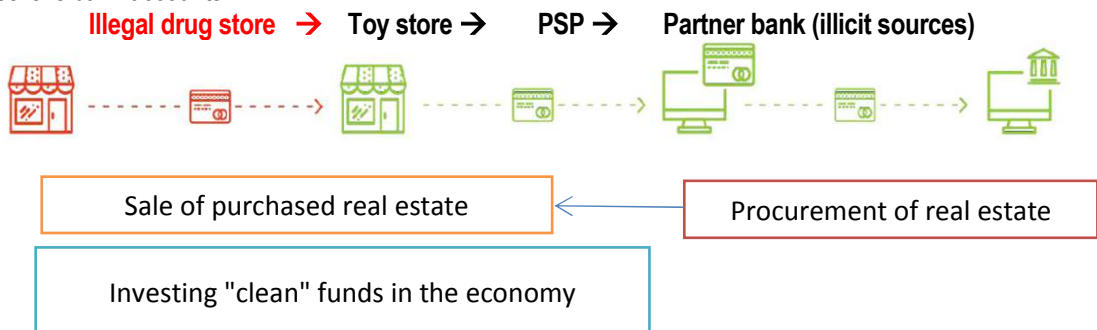

Figure no. 5. *E-commerce model involving illicit means*

Source: elaborated by the author

As opposed to figure 4, in figure 5 the illegal sale of drugs takes place, but under the brand of a toy shop. Payments are also processed through a payment service processor (PSP) and the funds ultimately reach a partner bank. In the case of figure 5, customers know that drugs are sold under certain names of toys, which represent an illegal activity, and the profits obtained later are included in the economic circuit, for example when procuring real estate, which are later sold, and the money "clean" are invested in the economy.

The reporting entities as well as online shops are exposed to the following risks: reputational risk, risk of sanctions from the authorities, legal risk.

According to studies conducted by several researchers in the field of Trade Based Money Laundering (TBML) and the Guidelines on Combating Money Laundering on a Trade-Based Basis developed on 1 February 2016 by the Hong Kong Bankers' Association with input from the Hong Kong Ministry of Finance, the importance of understanding the meaning and purpose was emphasized any commercial transaction to determine whether or not there is a risk of money laundering.

According to studies carried out by some authors, money laundering based on commercial transactions starts with an Invoice. In its primary form, TBML revolves around invoice fraud and associated manipulation of supporting documents. When a buyer and seller work together, the price of goods (or services) can be whatever the parties want it to be. As Raymond Baker – one of the world's leading financial crime experts – succinctly notes [5]: "Anything that can be priced right can also be priced wrong. False prices are set every day, in every country, on a large percentage of import and export transactions. This is the most used technique for generating and transferring dirty money."

In figure below are presented the most frequent techniques and methods of money laundering in e-commerce.

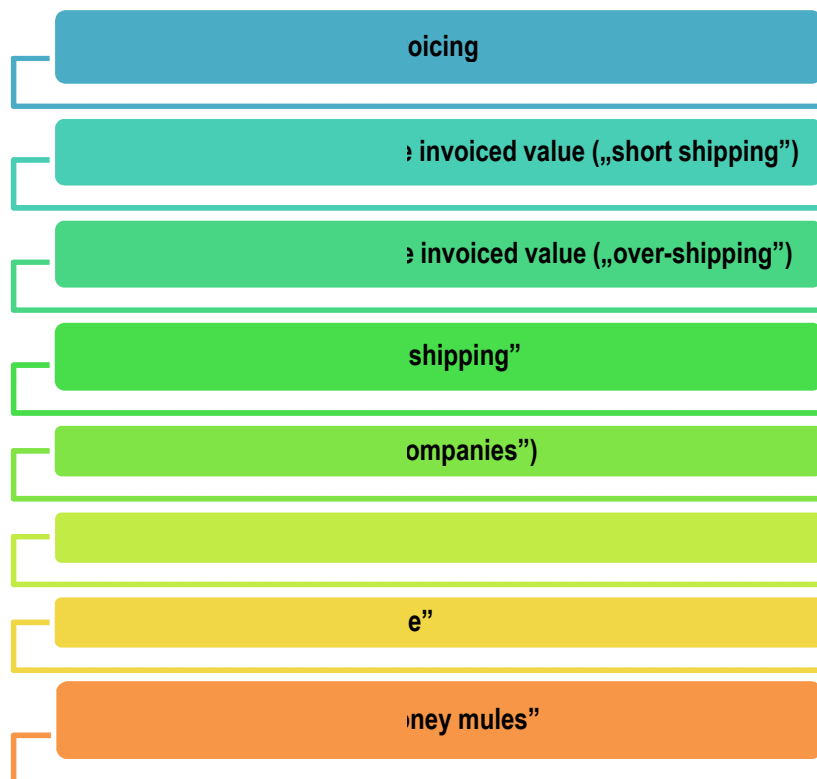

Figure no. 6. *Techniques and methods of money laundering in e-commerce*
Source: elaborated by the author

In accordance with Order no. 15 of June 08, 2018 regarding the approval of the Guide on the identification and reporting of suspicious money laundering activities or transactions approved by the Office for Prevention and Fight Against Money Laundering Director, below are the criteria for identifying suspicious money laundering activities and transactions for electronic transfers:

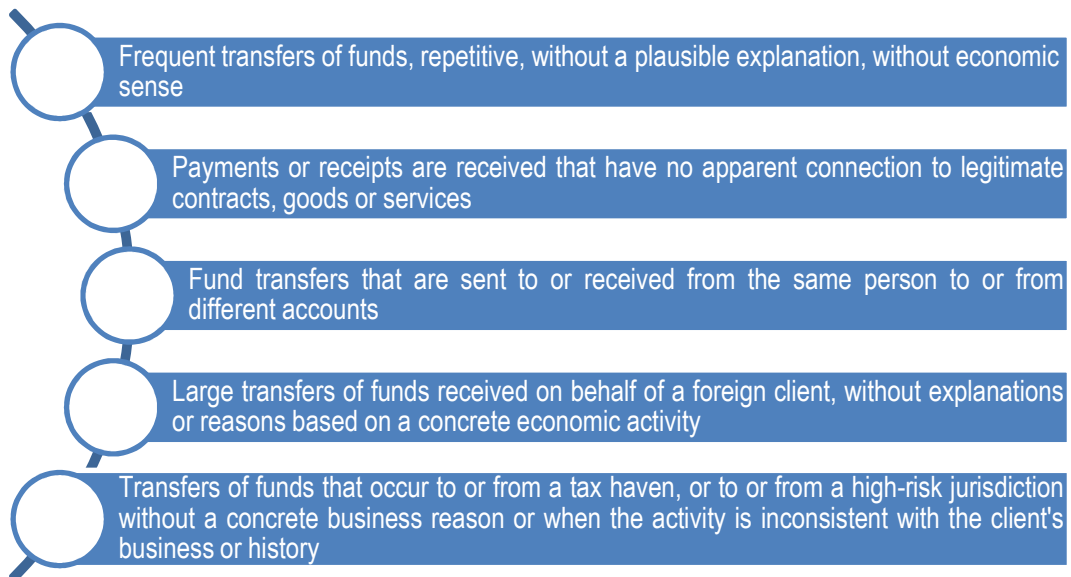

Figure no. 7. *Criteria for identifying suspicious money laundering transactions for electronic transfer operations*

Source: elaborated by the author based on [1]

In order to avoid detection, the money launderer often takes precautionary measures, such as: making transfers below the limit of reporting to the authorities in order not to be identified by the authorities, making transfers in small amounts, which usually do not fall under the incidence of automated solutions to identify potentially suspicious transactions.

Currently, the IT solutions for the automated monitoring of electronic transfers have developed a lot, based on sophisticated algorithmic systems that facilitate the identification of transactions that may present indicators of money laundering or other suspicious activity as a result of electronic fund transfers. These modern automated systems are constantly developing, because money launderers are also improving themselves, using new money laundering means.

In accordance with Art. 13 of Law 308/2017, all reporting entities must establish internal policies, carry out internal controls and develop procedures to effectively manage the risks of money laundering and terrorist financing that have been identified within the national risk assessment process, as well as the risks within the reporting entities.

Thus, actions to prevent and combat money laundering are provided in the Compliance/Money Laundering Prevention Program developed within each reporting entity.

The compliance/AML program at the level of reporting entities is usually based on the following elements:

1. Policies, procedures and internal controls in the field of AML.
2. Designation of a subdivision responsible for AML and an officer/ specialist responsible for the AML field (2nd line of defense).
3. Assessing the risks of money laundering in one's own field of activity.
4. Existence of an independent audit function, which will evaluate the effectiveness of the compli-

ance/AML program (3rd line of defense).

5. Continuous staff training program in the field of AML.

Preventing and combating money laundering in electronic commerce requires the use of electronic means of transaction monitoring, identification of unusual transactions carried out by customers, which raise grounds for suspicion and the reporting of these transactions to the local FIU.

Automated anti-money laundering IT solutions use technologies to assist reporting entities, e-commerce participants in complying with anti-money laundering legal requirements.

The use of automated IT solutions in the field of preventing and combating money laundering in electronic commerce must be part of the compliance/ prevention and combating money laundering program within the reporting entity, as part of the implementation of the risk-based approach, ensuring the following functionalities:

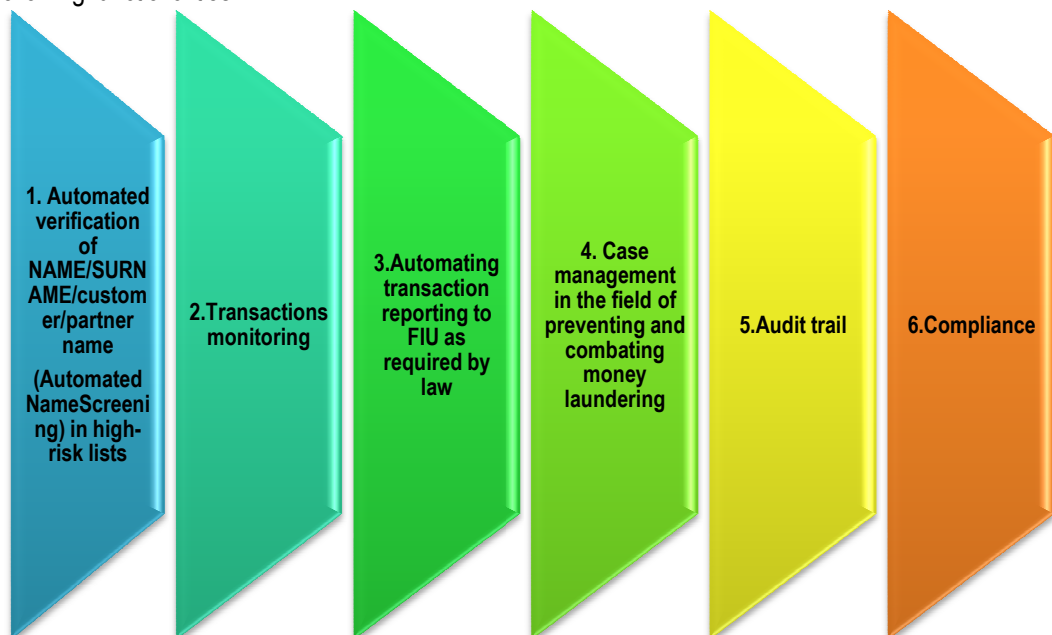

Figure no. 8. *Effective measures to prevent and combat money laundering in e-commerce*

Source: elaborated by the author

A special role in preventing and combating money laundering is the organization of regular training seminars for all employees in the field of preventing and combating money laundering. Every employee within the company must understand what are the biggest risks in the field of money laundering related to the products and services offered on the market.

The most important resource in preventing and combating money laundering is the staff involved in the analysis of unusual customer transactions, the analysis of alerts that have been generated based on suspicious scenarios→the team that manages the risk of money laundering. Understaffing in the AML field is a red flag for any regulator.

The activity of preventing and combating money laundering is an ongoing activity, which requires increased attention from all reporting entities, due to the fact that money laundering techniques evolve very quickly, requiring permanent cooperation between reporting entities and the local FIU SPCSB, in order to combat more efficient money launderers, which are increasingly sophisticated both in the country and abroad.

As a result of the performed researches regarding the prevention and combating money laundering in electronic commerce, we can formulate the following *conclusions*:

– With the transition to the „digital economy”, criminals are increasingly turning to the use of e-commerce in the process of money laundering, which has a multitude of advantages: accessibility, automation, simple to use, disappearance geographical limits of use compared to traditional trade.

– The studied aspects allowed to highlight the risks to which electronic stores and reporting entities are exposed as a result of the money laundering phenomenon: *reputational risk, risk of sanctions from the authorities, legal risk*.

– The performed investigations made it possible to emphasize the importance for each reporting entity of the Compliance/ AML Program, which provides for the necessary actions to be taken in order to manage the risk of money laundering.

– Providing the reporting entity with the necessary resources – automated IT solutions, well-trained human resources are key elements in the effective management of money laundering risk.

– As a result of the performed analysis, we consider it appropriate to highlight some *recommendations* that can contribute to the prevention and combating of money laundering in electronic commerce:

– The introduction of training sessions dedicated to the prevention and combating of money laundering in electronic commerce in the Compliance/ AML Programs.

– The use of automated IT solutions to identify suspicious money laundering transactions in electronic commerce and the continuous improvement of their identification algorithms,

– Development at national level of the centralized list of natural/ legal persons who have committed financial crimes in order to implement this list by the reporting entities in the automated IT systems in the process of identifying clients, monitoring transactions and risk-based approach.

– The organization by the authorities with responsibilities in the field of preventing and combating money laundering of round tables, interactive seminars, information conferences for representatives of the business environment, reporting entities regarding the risks and ways of protection against money laundering in electronic commerce.

– Increasing cooperation both at the national and international level, regarding the exchange of data and information, in order to avoid the exposure of the reporting entities to the risk of money laundering and to increase the efficiency in the fight against this phenomenon.

Bibliographic references:

1. *Guide regarding the identification of suspicious activities and transactions of money laundering, approved by Order of the Director of the Office for Prevention and Fight Against Money Laundering*, no. 15 of 08.06.2018. http://spcsb.gov.md/storage/legislation/National/EN/EN_Ordin_15.pdf.
2. *National Bank of Moldova Official Website*, www.bnm.md.
3. Mocuța G. *Metodologia investigării infracțiunii de spălare a banilor*. Ed. Orfeu, București, 2004. 395 p
4. Popa Șt., Cucu A. *Economia subterană și spălarea banilor*. Ed. Expert, București, 2000. 290 p., ISBN 661-1761-8778-2-3.
5. Baker R.W. *Capitalism's Achilles Heel: Dirty Money and How to Renew the Free-Market System 1st Edition*. USA: John Wiley and Sons Inc., 2005, 448 p. ISBN 978-0471644880.

PROTECȚIA DREPTURILOR COPILULUI DIN PRISMA SERVICIILOR DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

GRIBINCEA Tatiana,

dr., conf. univ., Universitatea de Studii Politice și
Economice Europene „Constantin Stere”,
ORCID ID: 0000-0002-0460-3146

Summary: Promoting human dignity, ensuring respect for fundamental human rights and freedoms have been a concern of society since ancient times. In any society there are certain categories of people who face risky situations that generate the impossibility of ensuring a decent standard of living. The problem of children in difficulty has taken on a special dimension lately, which has determined that some measures should be taken at the level of social assistance services as well. At the present moment, the social assistance services of the child in difficulty are an essential prerogative carried out both at the state level and at the international level.

Key words: social assistance, parental care, child in difficulty, social security, civil society.

Conform art. 27 din Convenția Internațională cu privire la drepturile copilului, parte la care este și Republica Moldova, statele membre recunosc dreptul oricărui copil la un nivel de viață suficient pentru dezvoltarea sa fizică, mintală, spirituală, morală și socială. Aceste prevederi scot în evidență încă odată importanța asistenței sociale a copilului aflat în dificultate, precum și necesitatea abordării acestui domeniu în contextul sistemului general de securitate socială.

Actualitatea studierii problemei ce ține de protecția drepturilor copiilor aflați în dificultate ce constituie o preocupare atât la nivel internațional, cât și la nivel național. Asigurarea și respectarea drepturilor copiilor și plasarea acestora într-o zonă de interes special constituie o prioritate națională pentru Republica Moldova.

În Republica Moldova, grație societății civile și finanțatorilor străini s-a reușit organizarea diferitor servicii menite să contribuie în primul rând la susținerea copilului care în toate timpurile, din cauza vârstei, a manifestat vulnerabilitate, uneori aceasta fiind condiționată și de indiferența maturilor.

Convenția ONU privind drepturile copilului definește categoria copiilor care necesită o protecție deosebită prin „copil care trăiește în situații deosebit de dificile.” Aceste abordări se referă la limitarea sau inexistența resurselor sau condițiilor ca un copil să se dezvolte din punct de vedere fizic, intelectual, spiritual sau moral, corespunzător vârstei care o are [7].

Deci, copiii aflați în dificultate sunt expuși unor riscuri tot mai mari din cauza agravării sărăciei și instabilității familiilor care nu pot face față problemelor din economie, al lipsei oportunităților și al sprijinului necorespunzător. Și numai atunci, când vom înțelege copilul ca o persoană care are nevoie de respect și recunoaștere, de dragoste, îndrumare și sprijin vom putea vorbi de o reală respectare a drepturilor lui și de asigurarea unei protecții corespunzătoare [3, p. 64].

În ultimii ani în Republica Moldova s-au realizat mai mulți pași mențiți să contribuie la îmbunătățirea sistemului de protecție socială a copiilor aflați în dificultate.

Actualele instituții de stat în care sunt plasați copiii sunt constituite din efective mari de copii, iar numărul personalului adult de îngrijire este foarte mic, raportat la numărul de copii. În multe cazuri personalul angajat nu deține o calificare corespunzătoare a nevoilor de îngrijire ale copilului, modelele cele mai utilizate fiind cele medicale și educaționale, perspectiva socială de abordare a protecției copilului fiind

absentă sau reprezentată marginal. Menținerea legăturii familiei de origine cu copilul nu este suficient încurajată în instituțiile de stat, unde copiii sunt separați de părinții lor biologici [6, p. 189].

Cercetările privind fundamentul psiho-medico-social al protecției copilului și familiei susțin că familia reprezintă mediul privilegiat de dezvoltare pentru copil. Protecția copilului prin plasament familial oferă fiecărui copil plasat un mediu familial și cele care decurg de aici: siguranță, continuitate, afecțiune, o socializare adecvată.

Serviciile de asistență socială comunitară au un caracter primar-general și se acordă la domiciliu, în familie și în comunitate persoanelor în dificultate.

Putem determina următoarele tipuri de servicii destinate copiilor și familiilor aflate în dificultate dezvoltate în R. Moldova: *servicii universale* (servicii de planificare familială, servicii de recreere, servicii de îngrijire zilnică, etc.); *servicii orientate pe nevoi speciale ale copiilor și familiilor lor* (consiliere parentală și sprijin, consilierea victimelor abuzurilor, centre de sprijin și consiliere pentru familii aflate în situații dificile, etc.); *servicii pentru nevoi acute ale copiilor și familiilor pe termen scurt* (asistența parentală profesionistă de urgență, pe termen scurt și mediu; centre de plasament temporar pe termen scurt și mediu; centre de zi pentru copii cu nevoi speciale, copii străzii, etc.); *servicii substitutive de îngrijire a copilului* (tutela/curatelă; adopția; case de tip familie; centre de plasament pentru copii orfani; asistență parentală profesionistă pe termen lung, etc.).

În prezent *serviciile comunitare* [4, p. 22] constituie domeniul practic al asistenței sociale, respectiv acțiunile concrete și participative, care, împreună cu alocațiile familiale și ajutoarele sociale consolidează sistemul național de asistență socială.

În ultimii ani au fost adoptate o serie de acte normative și programe de dezvoltare a serviciilor sociale, care să contribuie la diversificarea asistenței sociale.

Statul garantează protejarea copilului împotriva oricăror forme de violență, inclusiv sexuală, vătămare ori abuz fizic sau mintal, de abandon sau neglijență, de rele tratamente sau de exploatare, în timpul cât se află în grija părinților ori a unuia dintre ei, a reprezentantului său legal sau a oricărei alte persoane.

Un rol important în cadrul serviciilor comunitare îl au cantinele de ajutor social. Ele prestează servicii sociale gratuite sau contracost persoanelor aflate în situații economico-sociale sau medicale deosebite, contribuind la atenuarea fenomenului de sărăcie care afectează copii din familiile cu venituri mici.

Serviciile de asistență specializate se acordă pentru nevoi speciale atât la domiciliu, cât și în instituții specializate sau în cadrul altor instituții, cum ar fi: școli, spitale, penitenciare și alte unități.

Serviciile specializate de asistență socială au în vedere copii aflați în situații speciale, bolnavi cronici, somatici și neuropsihici, persoanele cu handicap și persoanele vârstnice. Serviciile specializate urmăresc să asigure acestor categorii de persoane un standard normal de viață prin intervenții individuale specializate. Ele sunt de preferat în locul instituționalizării, care este recomandată în situații extreme.

În asigurarea serviciilor specializate un rol important îi revine asistentului maternal profesionist. Acesta este persoana fizică atestată, desemnată să îngrijească copii atât în instituții, cât și la domiciliu. Cheltuielile pentru protecția copilului aflat în dificultate fiind finanțate de la bugetul consiliului județean. Resursele provin și de la bugetul de stat din sume defalcate din impozitul pe venit, cu destinație pentru susținerea sistemului de protecție a copilului.

Serviciile sociale se acordă la solicitarea persoanei, a familiei acesteia sau a reprezentantului legal în urma semnalării unei situații de nevoie socială de către orice altă persoană, precum și din oficiu.

Pentru intervenția în cazurile de încălcare a drepturilor copilului vin în ajutor următoarele servicii sociale:

Servicii de primire în regim de urgență

Câteodată este un lucru potrivit ca un copil să fie luat temporar din familie, de exemplu dacă copilul se află în risc de a fi lezat, sau dacă părinții se află într-o situație de criză majoră. Pentru astfel de situații

serviciile de primire în regim de urgență sunt necesare, iar acestea sunt oferite de centrele de plasament temporar, pentru o perioadă scurtă de timp. Serviciile de primire în regim de urgență vor fi sprijinite de asistenții sociali care au responsabilitatea de a facilita reintegrarea copilului în familie, acolo unde este sigur și potrivit, sau de a găsi un plasament familial pe termen lung pentru copil.

Plasamentul copilului

Dacă un copil nu poate fi crescut de părinții săi naturali, membrii familiei extinse ar putea să preia această sarcină și să aibă grijă de copil. Astfel copilul menține relații puternice cu familia și trauma separării de familia naturală se reduce. Atunci când va fi imposibilă această variantă se va examina împreună cu organul de tutelă și curatelă alte variante de protecție a copilului, oferindu-se prioritate formelor de plasament de tip familial.

Servicii de terapie/ reabilitare psihologică a copiilor

Copii-victime ale abuzului, neglijării, exploatării manifestă un șir de consecințe negative pe plan psihologic. Prin urmare, autoritățile locale ar trebui să pună la dispoziție echipe de psihologi/ terapeuți special instruiți să poată ajuta copii care au trecut prin experiențe abuzive.

Servicii de reabilitare medicală.

Asistenții medicali comunitari și medicii de familie pot fi de mare ajutor în recuperarea sănătății copiilor ce au suferit de abuz. Acestea de cele mai deseori în urma relexor tratamente vor manifesta sechele pe plan somatic. O abordare specială au nevoie copii cu traumatisme severe și abuz sexual cu contact [6, p. 82].

Servicii de resocializare

Serviciile de reintegrare socială a copilului reprezintă un sistem de acțiuni orientate la socializarea copilului, prevenirea revictimizării copilului, precum și minimalizarea riscurilor care pot duce la periclitaarea dezvoltării psihice și fizice a acestuia. Poate fi atins printr-un sistem programat de educație (în școli, în centre comunitare, cercuri, cluburi, etc.) prin care trec copii în situație de risc în vederea transformării acestora în competenți și ordonați din punct de vedere personal și social.

Servicii juridice

Cazul de abuz deseori devine obiectul unui proces civil sau penal. În acest sens e nevoie de asistență juridică care va fi orientată la respectarea interesului superior al copilului. De asemenea copilul va avea nevoie de o pregătire specială pentru oferirea mărturiilor în fața reprezentanților organelor de drept.

Pentru prevenirea situațiilor de dificultate a copilului vin în ajutor următoarele servicii sociale:

Centrele de zi

Centrele de zi pot ajuta familia care au nevoie de ajutor în îngrijirea copilului, astfel încât părinții pot merge la serviciu. Astfel de centre pot de asemenea să furnizeze hrană și asistență medicală gratis. În plus centrele pot oferi sprijin educațional pentru copii cu nevoi speciale. Centrele de asemenea pot oferi consiliere copiilor/părinților.

Servicii de planificare familială

Asistenții sociali le pot ajuta pe mame să aibă acces gratuit la serviciile de planificare familială și să fie educate în privința metodelor de contracepție. Aceasta este deseori cea mai bună metodă de prevenire a unei sarcini nedorite și, prin urmare, de separare a copilului de familia naturală.

Centre maternale

În cazul mamelor aflate în situații de criză, ceea ce le predispune riscului de a-și plasa copii în îngrijirea statului, centrul maternal poate fi serviciul ideal. Într-un astfel de centru, o mamă poate locui o perioadă limitată de timp cu copilul său, în timp ce asistentul social o ajută la pregătirea pentru traiul independent. Mama poate învăța abilitățile de părinte și autogospodărie, poate fi ajutată să-și termine școala sau să-și găsească un loc de muncă și să-și reclădească relația cu familia.

Sprijin material

Câteodată, sprijinul material poate ajuta familia în situații de criză, dar acest lucru ar trebui folosit doar ca o măsură temporară, ca parte a unui pachet de măsuri. Sprijinul material pe termen lung tinde să creeze dependență și nu ajută întotdeauna familiei în rezolvarea problemelor de durată.

Servicii de consiliere și grup de sprijin pentru părinți

De foarte multe ori familia sa părinții suferă de stres sever ca rezultat al îngrijirii copiilor cu nevoi speciale, sau pentru că sunt familii monoparentale. De multe ori au sentimentul că nu mai pot face față și că un plasament instituțional ar fi cea mai bună soluție pentru copil. În astfel de circumstanțe, un consilier experimentat îi poate ajuta pe părinți să facă față stresului și să găsească soluții care nu necesită plasamentul copiilor în îngrijire.

Grupurile de sprijin

Pot avea un efect similar și conduc la reducerea sentimentului de izolare pe care îl au mulți părinți în situație de dificultate [6, p. 102]

Cu toate că sunt întreprinse diferite servicii de asistență socială observăm că în ultimii ani s-au înregistrat puține progrese în sensul creării unui sistem de protecție socială adecvat care să vină în întâmpinarea nevoilor copiilor și familiilor. Criza economică și instabilitatea socială au generat de asemenea noi probleme sociale care necesită acțiuni de remediere. Copii lipsiți de mediul familial, supuși exploatarei, sau cei care se confruntă cu o instituționalizare dăunătoare pentru ei sunt expuși unor grave pericole privind sănătatea și dezvoltarea, primind foarte puțin sprijin sau asistență.

Observăm că nivelul instituționalizării rămâne ridicat, deoarece numărul abandonurilor este relativ mare, iar formele de plasament familial sunt încă slab dezvoltate.

În ultimii ani asistăm la o creștere rapidă a numărului de copii aflați în dificultate. Însă trebuie să menționăm că sursa multor probleme din acest domeniu este nu numai lipsa de mijloace financiare și suport din partea statului, ci și incapacitatea familiilor și a comunităților de a găsi soluții pentru propriile probleme, de a identifica resurse și de a folosi eficient resursele disponibile.

Cauzele principale ale aflării copiilor în dificultate își au originile în familie. De cele mai dese ori ele sunt de natură economică: sărăcia familiilor, necesitatea de a câștiga bani, și de natura psihosocială: disfuncționalitatea familiilor, alcoolismul și violența părinților, migrația, șomajul, narcomania etc.

Din studiul realizat majoritatea copiilor provin din familii vulnerabile, iar copiii au o relație rece și distantă cu părinții, aceștia petrecând mai mult timpul în strada sau cu grupul de prieteni, iar majoritatea copiilor chestionați din Centrul de Plasament Temporar pentru Minori au pierdut legătura cu familia.

De asemenea s-a observat că mai mult de jumătate din copii intervievați de vârsta școlară nu sunt școlarizați sau nu frecventează școala, iar principalele activități ale copilului sunt: cerșitul, muncile necalificate, micile furturi și comerțul stradal.

Alte probleme privind protecția drepturilor copilului în contextul asistenței sociale, identificate în cadrul studiului au fost:

- Responsabilitățile pentru protecția copilului sunt fragmentate între diferite ministere în baza unor criterii neclare, ceea ce conduce în realitate la eschivarea de la responsabilitatea pentru soarta copilului în complexitatea ei.

- Reforma sistemului de instituționalizare a copiilor este încă insuficient dezvoltată, iar alternative de îngrijire a copiilor nu sunt suficient de bine dezvoltate: centre de zi, rețele de plasament temporar, modele de reintegrare a copiilor cu necesități speciale în sistemul de învățământ general etc.

- Protecția socială a copilului de cele mai dese ori se rezumă la alocații și plăți bănești simbolice, serviciile sociale pentru familii și copil nu sunt dezvoltate la nivel național.

- Nu există centre de informare și documentare în problemele copiilor aflați în dificultate, în situații de risc, suficiente echipe de voluntari antrenati în această activitate.

- Încălcarea prevederilor Convenției Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului, ratificată de

Republica Moldova, cu privire la protecția specială adresată copiilor aflați în situații deosebit de dificile, nu constituie o preocupare primară a structurilor guvernamentale și a opiniei publice.

Astfel, analiza sistemului de asistență socială relevă necesitatea unei noi orientări în politica socială a statului, pentru a asigura copiii care se confruntă cu condiții de trai dificile. În cadrul căreia un rol deosebit în identificarea copiilor aflați în dificultate și facilitarea accesului acestora la ajutorul social îl va avea asistentul social.

Referințe bibliografice:

1. Bacus A. *Creșterea copilului de la o zi la șase ani*. Teora, București, 2005. 524 p.
2. Bulgaru M., Dilion M. *Aspecte teoretice și practice ale asistenței sociale*. CE USM, Chișinău, 2003. 450 p.
3. Bulgaru M., Milicenco S. *Metode și tehnici în asistența socială*. CE USM, Chișinău, 2002. 560 p.
4. Bulgaru M., Dilion M. *Concepte fundamentale ale asistenței sociale*. CE USM, Chișinău, 2000. 245p.
5. Dilion M., Grigoraș S. *Asistența parentală profesionistă*. ABC, Chișinău, 2003. 564 p.
6. Mateescu A. *Asistența socială. Studii și aplicații*. Polirom, Iași, 2005. 448 p.
7. *Codul familiei al Republicii Moldova* nr. 1316-XIV din 26.10.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 47-48 din 26.04.2001.
8. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.
9. *Legea* nr. 338-XIII din 15.12.1994 *privind drepturile copilului*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 13 din 02.03.1995.
10. *Legea* nr. 547-XV din 25.12.2003 *asistenței sociale*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 042 din 12.03.2004.

REGIMUL JURIDIC AL CURȚII CONSTITUȚIONALE ȘI VACANȚA FUNCȚIEI DE JUDECĂTOR CONSTITUȚIONAL

KUCIUK Valeriu,

dr., Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova,

ORCID ID: 0000-0002-5903-2651

Summary: Starting from the provisions of the Constitution and the legal framework of the Republic of Moldova, researching the legal regimes of the constitutional authorities of other countries, but also analyzing the scientific investigations in the field, the author presents considerations regarding the legal regime of the authority of constitutional jurisdiction, but also on the activity of the Constitutional Court which performs improper functions in an incomplete composition. Researching the cases of non-compliant activity, the author comes up with rigorous proposals to ensure the activity of the Constitutional Court strictly within the legal framework, to guarantee the fundamental rights and freedoms of man, society and the state, but also the real supremacy of the Constitution of the Republic of Moldova.

Key words: The Constitution; flagrantly constitutional; the Constitutional Court; the constitutional reform.

Republica Moldova, după proclamarea suveranității și independenței sale, dar și după adoptarea Constituției sale la 29 iulie 1994, s-a pronunțat pentru modelul Keisian de stabilire a controlului de constituționalitate a legilor, control implementat în statele europene (Austria, Franța, Polonia, Germania, Ungaria, Italia, Spania, etc.), unde această funcție este exercitată de o autoritate judiciară specializată.

Drept urmare, conform Titlului V al Constituției, la 23 februarie 1995, a fost instituită Curtea Constituțională a Republicii Moldova – autoritate de jurisdicție constituțională, cu competența de garant al Constituției și a orânduirii constituționale din Republica Moldova.

Astfel, în conformitate cu prevederile art. 134 din Constituție, Curtea Constituțională a Republicii Moldova este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova, fiind independentă și care se supune numai Constituției.

Totodată, în conformitate cu același articol din Constituție, Curtea Constituțională are misiunea de a garanta supremația Constituției, de a asigura realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească, dar și de a garanta responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

În contextul celor menționate, Curtea Constituțională a Republicii Moldova abilitată cu mai multe funcții și sarcini conform prevederilor art. 133 al Constituției, este un organ judecătoresc specializat care judecă exclusiv cauze de contencios constituțional, fiind independent în această activitate judecătorească de oricare alte autorități publice.

Totodată, mediul academic și comunitatea de experți în dreptul constituțional își pune mai multe întrebări de natură doctrinară, argumentând poziții științifice contradictorii și deducând concluzii diferite referitor la:

- care este statutul juridic al organului de jurisdicție constituțională, organ politico-juridic sau organ judecătoresc specializat?

- face oare parte organul de jurisdicție constituțională din ramurile puterii de stat sau este o nouă supraputere în ierarhia puterilor de stat?

- poate CCRM exercita funcții de jurisdicție constituțională care nu sunt stabilite expres în Constituție sau/și în legile speciale (Legea nr. 317/1994 cu privire la Curtea Constituțională și Legea nr.502/1995

“Codul Jurisdicției Constituționale”?

– Pot fi stabilite prin lege careva derogări sau nu referitoare la ridicarea mandatului judecătorului constituțional, dacă el este inamovibil și independent?

– Se extind asupra organului de jurisdicție constituțională și a judecătorilor constituționali careva restricții care țin de principiile dreptului sau prezumțiile juridice constituționale?

– Este curtea constituțională și judecătorul constituțional exonerat de răspundere, sau cadrul legal în vigoare îi vizează și pe ei?

– Este oare organul de jurisdicție constituțională plenipotențiar în cazul în care activează într-o număr mai mic decât cel stabilit de Constituție?

– Poate vacanța funcției ridica semne asupra legitimității actelor autorității de jurisdicție constituțională?

Cercetarea actuală este întemeiată pe următoarele metode:

1) *metoda cercetării comparative și interpretative* a statutului juridic al Curții Constituționale – unica autoritate de jurisdicție constituțională în sistemul național juridic al Republicii Moldova;

2) *metoda analizei juridice analitico-logice multiaspectuale și sistematice* a cadrului normativ relevant temei cercetării;

3) *metoda deductivă* utilizată la cercetarea comparată a normelor juridice naționale și ale altor state din arealul european, de ordin instituțional, material și procesual.

Statul și regimul juridic de activitate al CCRM

Ab initio vom reține, că doctrina juridică a dreptului constituțional statuează că autoritatea de jurisdicție constituțională este creată pentru a exercita o activitate judecătorească specializată și exclusivă în sfera contenciosului constituțional, dispunând de un statut juridic special, dar și de o competență deosebită, fiind independentă de puterea legislativă și executivă.

În așa mod, Republica Moldova în persoana legiuitorului constituant a îmbrățișat modelul european de control al constituționalității legii, care se exercită printr-o autoritate centrală specializată, reglementată de o legislație specială.

Este de reținut, că această reglementare constituțională a constituirii și activității autorității de jurisdicție constituțională, este una deosebită, și constituie un sistem instituționalizat care diferă de alte modele, inclusiv cel american – caracterizat prin controlul constituționalității legilor efectuat de către instanțele judecătorești ordinare.

Este de reținut, că în contextul dat putem remarca că abordarea utilizată în Statele Unite privind organizarea mecanismului de control constituțional, o utilizează și câteva state europene așa ca Grecia sau Irlanda. Așa în Irlanda, atribuția de control constituțional aparține Curții Supreme, iar în Grecia – controlul constituționalității legilor este efectuat ca și în SUA – de instanțele judecătorești ordinare.

O situație aparte o constatăm în Suedia. Așa, abordarea suedeză stabilește că controlul de constituționalitate al legilor se exercită printr-un control apriori realizat de către o autoritate specială – Consiliul Legislativ. Acest Consiliu este format din judecători delegați de Curtea Supremă și de Tribunalul Suprem Administrativ.

În așa mod, existența diferitor modele instituționale de organizare a controlului constituționalității legilor este o realitate. Precum menționează în acest sens cercetătorul M.C. Apostolache, „*modelul de design instituțional, care cuprinde Curtea Constituțională, îl întâlnim în Austria, Belgia, Cehia, Cipru, Franța, Germania, Letonia, Italia, Lituania, Polonia, Malta, Portugalia, Slovenia, Slovacia, Spania, Ungaria, România. La polul opus se situează Olanda și Regatul Unit al Marii Britanii, în al căror sistem statal nu există un control al constituționalității legilor*”.

Conform dicționarului juridic, statutul juridic al unei persoane, este ansamblul normelor de drept care reglementează drepturile și obligațiile unei persoane fizice sau ale unei persoane juridice și care exprimă structura și atributele lor specifice, raportate la un anumit element de referință avut în vedere.

Textul constituțional stabilește nemijlocit în Titlul V din Constituție statutul și atribuțiile Curții Constituționale a Republicii Moldova, unde Curții Constituționale i se conferă statutul de autoritate unică de jurisdicție constituțională pe teritoriul Republicii Moldova, fiind independentă de orice altă autoritate publică și care se supune doar Constituției, fiind totodată conform art. 134 – garantul supremației ei.

De asemenea, textul Legii Supreme include în art. 135- 139 atribuțiile Curții Constituționale, structura acestora și statutul judecătorilor constituționali.

Este de reținut, că reglementările privind statutul autorității de jurisdicție constituțională sunt dezvoltate în prevederile cadrului legal special în vigoare – Legea nr. 317/1994 cu privire la Curtea Constituțională și Legea nr. 502/1995 prin care a fost adoptat Codul jurisdicției constituționale.

Cu referire la statutul juridic respectiv al autorității de jurisdicție constituțională, este important de menționat că mai mulți cercetători care au investigat categoria de drept al statutului juridic, desprind mai multe aspecte de cercetare. Așa, conform opiniei unor astfel de doctrinari ca I. Deleanu, C. Ionescu, B. Negru și alții, opinia căroră o împărtășim, putem deosebi trei categorii a statutului juridic al persoanei,

- a) statut juridic ordinar (general);
- b) statut juridic special (distinct și deosebit), și
- c) statut juridic individual (special și particular).

Este de reținut, că dacă statutul juridic general reflectă un cumul de raporturi juridice între societate și persoană, între persoană și stat, precum și între stat și societate constituind o diversitate social-juridică care generează diverse situații juridice care necesită abordare generală conform normelor de drept ordinare de natură civilă, administrativă, contravențională sau penală, statutul juridic special este caracterizat de careva specificuri care delimitează astfel de raporturi situând-le într-o grupă de raporturi speciale. Și continuând în aceeași ordine de idei, menționăm raporturile juridice care sunt încă mai deosebite atunci când abordăm un statut juridic individual, care de regulă este reglementat expres cu derogări și mențiuni speciale, fiind unul strict individual care plasează într-o categorie deosebită atât raporturile juridice respective, cât și statutul juridic dat.

De aceea, putem deduce, că caracteristica fiecărei categorii de statut juridic al persoanei este obiectiv diferită, fiind caracterizată de generalizarea/ specificarea sau individualizarea raporturilor sociale născute de situații juridice caracteristice fiecărui tip de statut. Așa, cercetătorul Dobinda. V cercetând subiectul dat, aduce ca exemplu comparat Legea Republicii Moldova privind funcționarul public cu statut special din cadrul MAI, unde în art. 1 alin. (1) se stipulează că „*prezenta lege stabilește cadrul juridic al raportului de serviciu al funcționarului public cu statut special din aparatul central al Ministerului Afacerilor Interne, din cadrul autorităților administrative și instituțiilor din subordinea acestuia, în care sunt prevăzute posturi pentru această categorie de personal, de asemenea drepturile, obligațiile, restrângerile, interdicțiile și incompatibilitățile specifice, reglementările privind disciplina muncii, privind protecția sa juridică și socială*”. Urmare a cercetării efectuate, cercetătorul deduce concluzia că „*diferențierea cadrului juridic a diferitor grupuri de persoane (iar în rezultat configurarea statutelor speciale) este justificată prin ideea de echitate socială, care ne obligă la identificarea și individualizarea contribuției fiecărui cetățean în sistemul social, la individualizarea statutului juridic al fiecăruia, la luarea în considerație a particularităților activității sale*”. Or, statutele juridice individuale și/sau speciale reies atât din necesitatea reglementărilor juridice speciale a unor categorii de raporturi sociale distincte imperios necesare de a fi supuse reglementării, dar și din particularitățile respective care generează la rândul său atât statutele speciale, cât și cerințele de reglementare.

Totodată, este de avut în vedere poziția împărtășită de mai mulți doctrinari, că categoria de statut juridic este una complexă. Ea, poate fi analizată în *lato sensu*, sau în *stricto sensu*. Așa, în sens larg ea cuprinde atributele generale ale persoanei: cetățenia/rezidența, capacitatea juridică, garanțiile și condițiile de formă și de drept fără de care subiectul nu-și realizează sau nu-și poate realiza drepturile și obligațiile sale speciale legal stabilite, funcțiile și atribuțiile prescrise de lege. Totodată în sens strict, este de

menționat că un rol important în statutul juridic revine celor mai fundamentale componente juridice – drepturilor, libertăților și obligațiilor persoanei, care sunt în acest caz de natură specială (ne referim la CCRM, dar și la judecătorul constituțional). În contextul expus supra, necesită a sublinia, că setul respectiv de capacități nu sunt caracteristice tuturor subiectelor de drept, fiind specifice și deosebite doar pentru cei indicați, cu întindere specială în spațiu și în timp. Acest cumul al capacităților/ funcțiilor și atribuțiilor, drepturilor și obligațiilor, statuează statutul juridic special, pe care îl caracterizează și pentru care formează garanțiile juridice de constituire și activitate, la un nivel juridic unde drepturile exclusive și întinderea lor, reprezintă cea mai importanta parte a acestora.

Astfel, putem constata că suntem în prezența unui cadru juridic deosebit al CCRM, dar concomitent, și în prezența unui cadru individual special al judecătorului constituțional, cu drepturi, obligații și garanții reglementate atât de Legea Supremă, cât și de legea specială care constituie și reprezintă garanții juridice speciale ale autorității de jurisdicție constituțională în calitatea sa de persoană juridică, dar și a judecătorului constituțional în calitatea sa de persoană fizică.

Este de reținut, că în cadrul analizei drepturilor și obligațiilor juridice ale CCRM sau/și a judecătorului constituțional, putem observa că în raport cu aceștia legislația stabilește condiții certe, dar concomitent și obligații exprese de a suporta consecințele în cazul în care este comisă careva încălcare a normei juridice, doar cu referință la persoana fizică, și nefiind stabilite careva proceduri și obligații/ sancțiuni pentru persoana juridică.

În contextual supra menționat, este de subliniat, că cu toate ca art. 7 al Constituției statuează că „nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică”, cadrul legal în vigoare al Republicii Moldova nu conține prevederi care să pună în acțiune norma constituțională dată.

Totodată, este de avut în vedere că în cazul în care norma legală ar prevedea careva limite sau proceduri de limitare sau abrogare a actelor CCRM, prin aceasta s-ar atenta la încălcarea supremației Constituției, or conform prevederilor art. 134 ale Constituției, anume Curtea Constituțională este autoritatea care stă la straja Constituției fiind garantul ei. În același timp, anume lipsa a careva mecanism juridic constituțional care ar garanta asigurarea supremației Constituției, lipsa instrumentarului de frâne și contrabalante a normelor juridice cu valoare constituțională, conduce la încălcarea câmpului constituțional de însăși CCRM. Putem constata, atât practica jurisdicției constituționale din Republica Moldova care indică la implicarea Curții în tentativa de uzurpare a puterii în stat, conform Opiniei respective a Comisiei de la Veneția, dar și a cercetărilor științifice relevante cazului.

De aceea, ne pronunțăm pentru integrarea în statutul juridic al CCRM a anumitor limitări juridice, care ar asigura supremația Constituției, dar și ar garanta neadmiterea devierilor în corpore a Curții, dar și comiterea flagrantelor constituționale. Or, cu referință la limitarea juridică a persoanei, prof. E. Arama a notat în lucrările sale că „limitarea se poate considera ca o modalitate civilizată de a reglementa libertatea persoanei în societate”, fiind în esență sa un element de conținut al dreptului care este strict necesar pentru exercitarea sa. Și în acest sens, susținem poziția unor cercetători așa care menționează că, *libertatea are rost numai în condițiile existenței unei limite fiindcă, pentru a se manifesta libertatea trebuie să depindă de ceva, să se încadreze unor coordonate: libertatea umană se analizează într-un mănunchi de limite, care sunt condiția exercițiului*”.

Iar cu referire la judecătorul constituțional, o limită ar fi demiterea din funcție, acțiune care poate fi înțeleasă atât ca o limitare în acțiuni, dar și că acest lucru înseamnă că contrar voinței proprii, persoana își va înceta activitatea în cazul comiterii abaterii respective. Or, respectarea limitărilor impuse de lege, ar reprezenta o obligație legală care decurge din statutul juridic al persoanei, garantând exercițiul drepturilor și competenței persoanei în cumul și concomitent cu obligația de a-și executa literalmente funcțiile și atribuțiile sale care-i revin.

Astfel, în convingerea noastră, statutul juridic al persoanei trebuie să-și găsească reflectarea în nor-

ma juridică specială care reglementează raporturile juridice speciale, pentru garantarea îndeplinirii co-respunzătoare a funcțiilor și atribuțiilor delegate conform prevederilor constituționale persoanei în cauză. Or, drepturile și libertățile persoanei care reies din statutul său juridic, proclamat în Constituție și detaliat în legile speciale, reprezintă doar un instrument prin care statul își stabilește limitele competenței sale, asumându-și obligația de a asigura, proteja, garanta și valorifica statutul juridic special, constituind con-comitent prin norme speciale, mecanisme și proceduri juridice eficiente care să garanteze supremația Constituției, atât la nivel instituțional și societal, cât și la nivel particular.

Este de subliniat, că CCRM în autoaprecierea sa se autocalifică ca o instituție politico-juridică plasată deasupra puterilor de stat, o supraputere în afara puterilor de stat, care are capacitatea de a aprecia actele lor și de a interpreta competența lor prin interpretarea dată unor articole, sau a unor sintagme din articolele din Constituția Republicii Moldova. Ba mai mult, se consideră (opinie susținută și de unii doctrinari în materia constituțională), că statutul juridic al Curții Constituționale este unul politico-juridic. Vom reflecta această poziție de drept prin cele evocate de oponenții noștri. Așa, în logica or de a-și demonstra poziția, se invocă că experiența constituțională a statelor lumii demonstrează că Constituția este un act politico-juridic fundamental, inspirat de o anumită filosofie socială, fapt cu care suntem de acord și îl susținem. În temeiul tezei expuse, se susține că natura juridică a Constituției are la origine expunerea politică și juridică a premiselor social-istorice existente într-o societate la un moment dat, precum și a intereselor generale, fundamentale ale națiunii. Esența politico-juridică a Constituției se bazează pe faptul că atât guvernării, cât și cei guvernați statuează în acest act modul de organizare și exercitare a puterii de stat. Or, scopul Constituției este de a expune o formulă nu numai juridică, dar și politică solemnă a aspirațiilor națiunii, a dezideratului de dreptate socială, a psihologiei naționale, a stării și așteptărilor economice ale societății pentru atingerea scopului râvnit de societate – cel al binelui comun. De aceea Constituția constituie un program de activitate al națiunii și conține perspectivele dezvoltării de lungă durată a societății civile și a statului. Această argumentare este împărtășită și de noi. Dar în continuare se afirmă, că natura politico-juridică a Constituției determină în mod implicit caracterul politico-jurisdicțional al Curții Constituționale, aspect nesusținut și neîmpărtășit de autor. Or, o Curte care examinează în procedură judiciară subiecte de contencios constituțional, urmează a evita aprecieri și implicări politice. Mai mult, ea cert nu are dreptul de a se conduce de principiul politic al oportunității, fiindcă în acest caz autoritatea de jurisdicție constituțională va fi parte a unei puteri/ ideologii/ partid/ instituții politice.

De aceea, considerăm eronată opinia unor cercetători precum că la pronunțarea deciziilor, judecătorii Curții Constituționale sunt în drept să recurgă nu numai la argumente juridice, dar și la cele politice, având competența de a determina înșși limitele inclusiv politice expuse în normele și principiile de organizare politico-juridică a unei societăți.

Mai mult, este important de principiu că interpretarea în abstract a normelor constituționale trebuie să fie finalizată cu concluzii concrete care să nu conțină contradicții directe sau indirecte cu textul și spiritul Constituției, așa cum de exemplu:

- a) să nu fie declarat neconstituțional textul „stabilite prin Constituția Republicii Moldova” (HCC nr.9/2022), sau
- b) atunci când este afectat dreptul discreționar al Președintelui – de a dizolva sau nu Parlamentul (cuvântul „poate” grație HCC nr.29/2015 p.39 se transformă într-o obligație), sau
- c) să nu creeze contradicții între normele constituționale propriu-zis, sau
- d) atunci când norma constituțională nu este recunoscută de însăși Curtea Constituțională (art. 13 alin. (1) din Constituție, limba de stat este limba moldovenească).

Suntem ferm pe pozițiile că în activitatea sa jurisdicțională, judecătorii Curții Constituționale trebuie să se conducă exclusiv de textul constituțional, dar și de normele de drept ale cadrului legal în vigoare, fără a interpreta arbitrar atât textul constituțional, cât și normele legale, fiind obligați în cadrul exercitării controlului constituționalității unei legi sau a unei părți din ea, să aprecieze clar și fără echivoc, este con-

stituțională sau nu norma juridică supusă controlului.

De asemenea, efectuând control de constituționalitate a normei legii, Curtea Constituțională poate recunoaște norma ca fiind constituțională (corespunzând Constituției) sau neconstituțională (care nu corespunde Constituției) și, prin urmare, motivându-și decizia, Curtea dezvăluie sensul ei constituțional sau neconstituțional.

Totodată, aplicând poziția de legiuitor activ (poziție neoferită de norma constituțională),

1).CCRM uneori apreciază constituționalitatea normei de drept, fragmentând-o sub aspect de control constituțional, dar și sub aspect de soluție. Ea, recunoscând norma juridică parțial constituțională, dă anumită conotație sau/și înțeles, pentru înțelegerea și aplicarea ei numai într-un anumit mod. O astfel de abordare în opinia noastră este neconformă cu atribuțiile Curții stabilite expres în art.135 din Constituție, fiindcă;

- a) interpretarea legii poate fi făcută doar de Parlament;
- b) atunci când prin decizia CCRM se naște o normă juridică nouă, aceasta nu este competența Curții, ea depășindu-și atribuțiile stabilite expres în norma constituțională;
- c) fragmentarea înțelesului normei nu este prevăzută de Constituție sau de careva act legislativ;
- d) o așa abordare este contrară prevederilor Legii nr. 100/2017 cu privire la actele normative, fiindcă norma juridică fragmentată își pierde caracterul de generalitate și unitate;
- e) atunci când Curtea admite declararea neconstituțională a omisiunilor de lege (vidul normativ), aceasta în opinia noastră de asemenea nu se regăsește în atribuțiile Curții Constituționale stabilite în art. 135 din Constituție.

În temeiul celor susmenționate, considerăm imperativ necesar de a fi revizuit statutul juridic de suveranitate în afara puterilor de stat stabilit în art. 6 al Constituției, statut juridic sine atribuit de CCRM.

Prin prisma celor enunțate mai sus, suntem de acord cu cercetătorii care susțin că prin norma Constituțională, cadrul legal și hotărârile autorității de jurisdicție constituțională, ea activează în interiorul bine conturat al hotarelor câmpului constituțional, cu un scop clar de asigurare a supremației Legii supreme, fiind investită cu funcții și proceduri specific și speciale, care o deosebesc de celelalte autorități judecătorești, dar fiind constituită într-un mod deosebit stabilit în Constituție, are un statut juridic distinct și un câmp constituțional de activitate strict, cert și expres determinate. În acest sens, la fel ca și în alte țări cu aceeași abordare doctrinară de constituire a autorității de jurisdicție constituțională, obligațiile funcționale ale CCRM sunt de a:

- a)garanta supremația Constituției;
- b)asigura realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească;
- c)garanta responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat;
- d)participa la perfecționarea normelor de drept (*legislator negativ*);
- e)participa la regularizarea, legiferarea și autentificarea modificărilor politice sau a alternanțelor la putere.

Într-un mod special dorim să abordăm noțiunea de competențe ale autorității de jurisdicție constituțională. Cu referire la termenul „competență”, vom remarca următoarele aspecte de drept pe care acesta le înglobează:

- tot ansamblu de atribuții prevăzute de Constituție sau lege, pe care autoritatea de stat este obligată să le exercite, care se clasifică în atribuții de drept, materiale, procesuale, funcționale și organizatorice;
- abilitatea autorității de exercitare legală a anumitor activități speciale, dar și întinderea acestor limite de activitate;
- normele juridice speciale care reglementează expres cadrul de activitate legală a autorității de jurisdicție constituțională;

– întreaga activitate în calitatea sa de titular de drepturi și obligații în raporturile juridice cu alte pu-
teri de stat sau persoane fizice și juridice.

De aceea, având în vedere rolul CCRM pentru asigurarea și garantarea supremației Constituției,
deducem legătura clar stabilită în textul constituțional, dar și dependența autorității de jurisdicție constitu-
țională de atribuțiile cu care a fost investită ea de Constituție. Așa, CCRM, în conformitate cu art. 137 din
Constituție, dar și art. 4 alin. 1 din Legea cu privire la Curtea Constituțională exercită următoarele com-
petențe:

Competența materială

Efectuează, la sesizare, controlul constituționalității legilor și
hotărârilor Parlamentului, decretelor Președintelui Republicii
Moldova, hotărârilor și ordonanțelor Guvernului, precum și a
tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.
Interpretează Constituția.

Se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a Constituției.

Confirmă rezultatele referendumurilor republicane.

Confirmă rezultatele alegerii Parlamentului și a Președintelui
Republicii Moldova, validează mandatele deputaților și al
Președintelui Republicii Moldova.

Constată circumstanțele care justifică dizolvarea Parlamentu-
lui, demiterea Președintelui Republicii Moldova, interimatul
funcției de Președinte, imposibilitatea Președintelui Republicii
Moldova de a-și exercita atribuțiile mai mult de 60 de zile.
Rezolvă excepțiile de neconstituționalitate a actelor juridice,
sesizate de Curtea Supremă de Justiție.

Hotărăște asupra chestiunilor care au ca obiect constituționa-
litatea unui partid.

Competența funcțională

Alege Președintele CCRM și a unui judecător care va suplini
Președintele în absența acestuia.

Aprobă Regulamentul Secretariatului CCRM, structura și
statul de funcții al acestuia, Regulamentul Consiliului Științific
consultativ de pe lângă CCRM, Regulamentul privind organi-
zarea și desfășurarea concursului pentru funcția de judecă-
tor-asistent al CCRM și modul de atestare al acestuia, Regu-
lamentul privind vechimea în muncă a judecătorilor și salaria-
ților Secretariatului CCRM.

Elaborează și aprobă proiectul de buget al CCRM și îl prezin-
tă spre aprobare în Parlament.

Stabilește cuantumul salariilor Președintelui și judecătorilor
CCRM, a judecătorilor asistenți și a personalului CCRM.

Reglementează și aplică răspunderea disciplinară a judecă-
torilor CCRM.

Examinează și ridică mandatul de judecător al CCRM în
cazurile prevăzute de lege.

Examinează contestațiile la sancțiunile aplicate de Președin-
tele CCRM și la deciziile luate de judecătoria CCRM privind
cheltuielile de judecată.

Elaborează și stabilește direcțiile principale ale relațiilor cu
instituții similare din alte state.

Prezintă anual către Președintele Republicii Moldova, Parla-
ment și Consiliul Superior al Magistraturii raportul de activita-
te al CCRM privind exercitarea jurisdicției constituționale.

Este cert că atribuția nr.1 al autorității de jurisdicție constituțională este controlul constituționalității
legilor, care poate fi efectuat apriori, înainte de a fi promulgată și publicată legea pentru a intra în vigoa-
re, dar și posteriori, după intrarea legii în vigoare propriu-zis. Acest element cheie, ne va ajuta să deter-
minăm statutul și natura juridică a autorității de jurisdicție constituțională. În acest sens, menționăm ur-
mătoarea arie de competență doctrinară:

a) autoritatea abilitată cu control constituțional, verifică constituționalitatea normei juridice sau al le-
gii, indiferent de tipul raporturilor juridice reglementate, de domeniul de reglementare al legii, indiferent
de cine a fost emitentul ei – președintele statului, Parlamentul sau Guvernul;

b) autoritatea de jurisdicție constituțională efectuează controlul legalității raporturilor juridice privind
instaurarea, investitura, menținerea, exercitarea, suspendarea și lipsirea de putere/ autoritate a organe-
lor centrale ale puterii de stat;

c) instituția juridică cu funcția de control constituțional confirmă/ infirmă bon fide-ul, legitimitatea și
buna funcționare a autorităților publice în concordanță/în disonanță cu Legea fundamentală, deținând
competența de apreciere juridică a circumstanțelor și conformității regulilor după care acestea funcțio-

nează.

În contextul celor sus expuse, de o importanță deosebită o au principiile de activitate al autorității de jurisdicție constituțională (ca exemplu servesc principiile deduse din legislația Republicii Moldova), pe care le expunem mai jos:

Nr.	Principii de organizare	Principiile jurisdicției constituționale	Principii procesuale
1	Colegialitatea	supremația Constituției	egalitatea participanților la proces
2	Majoritatea	statului de drept	caracterul nemijlocit al dezbaterilor
3	Publicitatea (transparența)	legalității constituționale	continuitatea procesului
4	Independența de orice autoritate publică	uniformității constituționale	publicitatea ședințelor
5	Independența	prezumția constituționalității actelor normative	limba procedurii jurisdicționale
6	Inamovibilitatea	protecția libertăților fundamentale și a drepturilor omului, societății și statului	nemo iudex in propria causa
7	Incompatibilitatea	preemțiunea dreptului	respectării termenilor procesuali
8	Activitate bazată pe tratate internaționale la care țara este parte	securității juridice	
9	Activitate bazată pe știință		

Având în vedere că angajarea politică a Curții Constituționale poate fi constatată în mai multe hotărâri pronunțate ale Curții, aspect probat atât prin motivarea hotărârii (deciziei/avizului) Curții, dar și prin partea dispozitivă a actelor respective pronunțate de Curtea Constituțională, este de ținut cont și de analizele efectuate de Comisia de la Veneția (Comisia Europeană pentru democrație prin drept), prin care se constată unele abateri de la normele de drept sau de la principiile dreptului constituțional care demonstrează că Curtea Constituțională a judecat uneori contrar Constituției.

Astfel, mai multe acte ale Curții Constituționale denotă angajări politice, fiind determinate de oportunități politice, și totodată fiecare act al justiției constituționale pronunțat cu depășirea limitelor împuternicirilor atribuite Curții Constituționale de Constituție, a afectat încrederea societății în autoritățile statului, fapte care denotă că legislația Republicii Moldova nu asigură pârgii efective de garantare a protecției Curții Constituționale în raport cu tentativele de influență venite din exterior (vezi *materialele Conferințelor științifice internaționale din 05 iunie 2020 și din 10 decembrie 2022 din Republica Moldova*).

Aceste aspecte afectează la rândul său garanțiile constituționale de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în cadrul înfăptuirii justiției constituționale. Or, constatând posibilitatea restrângerii conținutului drepturilor și libertăților omului ca urmare a interpretării constituționale și a înfăptuirii justiției constituționale, aceasta ar putea conduce la încălcarea drepturilor omului.

Și luând în considerație că în mai multe hotărâri ale Curții Constituționale (inclusiv HCC nr. 20 din 9 iulie 2020), Curtea se autoapreciază ca o „...autoritate publică politico-jurisdicțională, care se situează în afara sferei puterii legislative, celor executive sau judecătorești...”, devine o oportunitate imperativă să concluzionăm următoarele:

a) Conform prevederilor articolului 6 al Constituției, „În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sânt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției.” Astfel, nu există careva putere de stat în Republica Moldova în afara celor 3 puteri clar definite de Constituție.

b) Conform art. 134 alin. (1) din Constituție, „Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova”. Atenționăm – autoritate de jurisdicție constituțională, și nu una politico-jurisdicțională. Or, dacă Curtea este una numai de jurisdicție constituțională, ea este o parte componentă a sistemului justiției în Republica Moldova – înfăptuind justiția constituțională. Și anume în

calitatea sa de autoritate de jurisdicție constituțională, ea funcționează pentru asigurarea bunei organizări a autorității statului, are rolul de gardian al Constituției, al egalității în fața legii, a libertăților fundamentale și a drepturilor omului (HCC nr. 6 din 16 mai 2013; HCC nr. 2 din 9 februarie 2016; HCC nr. 9 din 26 martie 2020, și altele).

Vacanța funcției de judecător constituțional și efectele Juridice ale vacanței

Conform prevederilor art. 136 al Constituției RM, Curtea Constituțională se compune din 6 judecători, numiți pentru un mandat de 6 ani. Așa, doi judecători sânt numiți de Parlament, doi de Guvern și doi de Consiliul Superior al Magistraturii.

Condițiile de numire în funcția de judecător al CCRM stabilite în art. 137 al Constituției și art. 11 ale Legii 317/1994 cu privire la Curtea Constituțională, judecător al Curții Constituționale poate fi persoana care deține cetățenia Republicii Moldova, are domiciliul în țară, are pregătire juridică superioară, înaltă competență profesională și o vechime de cel puțin 15 ani în activitatea juridică, în învățământul juridic superior sau în activitatea științifică.

Limita de vârstă pentru numire în funcția de judecător al Curții Constituționale este de 70 de ani.

Totodată, numirea se poate face numai cu acordul prealabil, exprimat în scris, al candidatului. În cazul în care candidatul ocupă o funcție incompatibilă cu aceea de judecător al Curții Constituționale sau este membru al unui partid sau al unei alte organizații politice, acordul trebuie să cuprindă angajamentul candidatului de a demisiona, la data depunerii jurământului, din funcția pe care o ocupă și de a-și suspenda activitatea în partid sau în altă organizație politică.

La intrarea în exercitarea funcției, judecătorul CCRM depune în fața Parlamentului, Guvernului și Consiliului Superior al Magistraturii următorul jurământ: *„Jur să îndeplinesc cinstit și conștiincios obligațiile de judecător al Curții Constituționale, să apăr orânduirea constituțională a Republicii Moldova, să mă supun în exercitarea funcției numai și numai Constituției”*.

În așa mod, judecătorul își exercită funcția de la data depunerii jurământului, fiind independent în exercitarea mandatului și supunându-se numai Constituției.

Este important că judecătorii CCRM nu pot fi trasi la răspundere juridică pentru voturile sau opiniile exprimate în exercitarea mandatului, fiind inamovibili pe durata mandatului.

Cu referire la vacanța funcției, necesită a menționa, că mandatul de judecător al Curții Constituționale încetează și se declară vacanța funcției în caz de:

- a) expirare a mandatului;
- b) demisie;
- c) ridicare a mandatului, sau
- d) deces.

Fără a ne aprofunda în această materie, vom menționa că odată cu apariția vacanței funcției de judecător al Curții Constituționale, președintele Curții sesizează autoritatea competentă în termen de cel mult 3 zile de la data declarării vacanței funcției, solicitându-i să numească un nou judecător.

Efectuarea unui studiu de caz asupra actualei situații cu vacanța funcției în CCRM se cere, fiindcă este de reținut, că la 01.02.21, având în vedere decesul unui judecător al Curții Constituționale, Curtea Constituțională a sesizat autoritatea competentă (și anume, Consiliul Superior al Magistraturii), solicitându-i să numească un nou judecător.

Este de ținut cont, că potrivit art. 20 alin. (2) din Legea cu privire la Curtea Constituțională, autoritatea competentă trebuie să numească un nou judecător în funcție în termen de 15 zile de la data sesizării Curții Constituționale.

Suntem în martie 2023, avem mai bine de 2 ani, de când Curtea activează într-o componență redusă, de când nu se respectă norma constituțională care statuează în art. 136 alin. (1) că Curtea Constituțională se compune din 6 judecători.

Or, în cazul în care Curtea nu este compusă din 6 judecători, care este legalitatea hotărârilor sale,

or legea stipulează mai multe scenarii de cvorum și de vot la deliberare – vot egal 3 la 3, vot majoritar, cel puțin 4 din 6 voturi, etc.

În cazul în care lipsește un judecător la Curte și componența numerică a Curții nu este respectată, nu afectează aceasta activitatea constituțională a Curții? Nu este afectată legalitatea hotărârilor Curții? Or pe cât de legală ar fi o hotărâre a Curții adoptată cu 3 voturi din 6 posibile, atunci când norma legală presupune că în cazul a 3 voturi la 3, decizia nu poate fi adoptată!

Or poate nedesemnarea judecătorului la Curtea Constituțională a fost și este dictată de pericolul accederii în funcție a unei persoane neagreate de actuala guvernare?

Oare ce ar putea să însemne această menținere de suspans a vacanței funcției de judecător constituțional? Oare nu este acesta un indicator al controlului politic al Curții Constituționale?

Această lipsa a dorinței/ capacităților/ condițiilor/ circumstanțelor necesare de a desemna o persoană pentru funcția de judecător constituțional, care la rândul său denotă în opinia noastră, una din următoarele situații:

a) nu există persoane care să corespundă criteriilor legale de a fi numiți judecători la CCRM;

b) autoritățile statului nu dețin competența juridică sau nu sunt funcționale de a numi un judecător la CCRM;

c) prin lipsa unei persoane în componența CCRM, politicul controlează deciziile CCRM, deținând controlul, adică exercitând controlul politic asupra a trei judecători din cei 5 prezenți.

Și așa cum cele invocate în literele a) și b) supra nu sunt de constatat, concluzionăm că acest fapt indică expres exercitarea controlului politic al unei forțe politice asupra autorității de jurisdicție constituțională din Republica Moldova. Iar având în vedere că actualmente, este bine-cunoscută unica forță politică care controlează organul legislativ și organul executiv, președinția RM și procedurile de desemnare a persoanelor în autoritățile de autoadministrare a magistraților din Moldova, este de dedus că controlul politic instituit asupra autorității de jurisdicție Constituțională este un fapt probat și demonstrat. La rândul său, ținând cont de faptul că cerințele textului constituțional stabilesc expres că Curtea Constituțională se compune din 6 judecători, se impune problema legalității activității organului de stat dat în cazul în care activează așa perioadă exagerată de timp într-o componență limitată. Or, lipsa nemotivată a unor judecători constituționali, schimbă nivelul cvorumului, și conduce la faptul că decizia CCRM poate fi luată în prezența unui cvorum neconstituțional, cu o insuficiență de voturi.

Mai ales, că dacă puterea politică, precum menționează unii savanți printre care și cercetătorul Avriil P., firește că se schimbă periodic, anume judecătorii se prezintă a fi autoritatea legală în competența căroră este sarcina de a asigura continuitatea și preemțiunea dreptului. Mai ales că cu titlu de principiu, savantul A. Boar subliniază că „judecătorul nu este o autoritate politică, în sensul cu care acest termen este folosit în prezent; dimpotrivă, între el și puterea politică există un conflict necesar, el fiind instrumentul prin care societatea se pune la adăpost de abuzurile puterii”, la care se adaugă și opinia cercetătorului Leș I. care subliniază că rolul judecătorului „constă anume în a avea putere pentru a putea opri puterea (politică), fără însă a putea fi uzurpată”. Mai ales că în contextual situațiilor în care politicul tinde în permanență de a controla și de a folosi autoritățile judecătorești ca parte implicată în lupta politică, concluzia savantului Boyer C. obține valoare determinantă. Or dânsul consideră că în cazul implicării judecătorului în luptele politice, „schimbarea regimului politic, trebuie să ducă și la schimbarea aparatului judiciar de persoane devenite indezirabile, bănuite de a fi contribuit la susținerea sistemului judiciar anterior controlat politic.

De aceea, în contextul celor sus-expuse, având în vedere și opiniile unor cercetători, printre care și prof. G. Ghernaja și D. Baltag care consideră că „practica judiciară a Republicii Moldova aduce multe exemple de atitudine neserioasă a judecătorilor față de statutul lor oficial fără ca acest comportament să atragă careva reacții negative din partea statului, susținem concluzia expusă în lucrările lor că limitele inamovibilității existente a judecătorilor și cele ale răspunderii lor – nu sunt deocamdată suficient de ba-

lansate din perspectiva protecției drepturilor omului.

Este de reținut, că în cazul în care principiul oportunității politice intră în contradicție cu principiile constituționalității, a securității juridice, a preemțiunii dreptului și a statului de drept proclamate de Constituția Republicii Moldova, el le poate exclude ca valoare Constituțională și ca aplicabilitate, impunând soluții oportuniste cu conotație politico-juridică capabilă să deturneze regimul constituțional al statului.

În contextul sus menționat, este de avut în vedere că rangul de vârf al Constituției în ierarhia actelor juridice trebuie să fie asigurat cu norme de principiu care să asigure protecție reală supremației Constituției, chiar și atunci când norma Constituțională este încălcată de străjerul Constituției – de CCRM.

Recunoscând ierarhia și separarea autorităților statului, dar și competența lor, constatând obligația Constituțională de a se asigura colaborarea ramurilor puterii de stat, considerăm imperativ necesar de a fi reglementat prin lege statutul juridic de al CCRM, care este unul de autoritate de jurisdicție constituțională – autoritate din cadrul puterii judecătorești, care are în competența sa exclusivă cauze de contencios constituțional.

De asemenea, necesită a fi concretizat prin lege statutul juridic al judecătorului constituțional, dar și limitele inamovibilității lui, pentru a nu admite în viitor extinderea/ obținerea controlului politic asupra judecătorului constituțional, și respectiv asupra CCRM, dar și a tentativelor de uzurpare a puterii de stat și de răsturnare a regimului constituțional din Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău, 2012.
2. *Legea nr. 317 din 13.12.1994 cu privire la Curtea Constituțională*. În: Monitorul Oficial nr. 8 din 07.02.1995, cu modificările ulterioare.
3. *Legea nr. 502 din 16.06.1995 Codul Jurisdicției Constituționale*. În: Monitorul Oficial nr. 53 din 28.09.1995, cu modificările ulterioare.
4. *Decizia nr. 3 din 03.06.2014 pentru aprobarea Regulamentului privind procedura de examinare a sesizărilor la Curtea Constituțională*. În Monitorul Oficial nr. 23 din 18.07.2014.
5. *HCC nr. 2 din 09.02.2016 pentru interpretarea art. 135, alin. (1), lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova (excepția de neconstituționalitate)*.
6. *Legea Republicii Moldova privind funcționarul public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne nr. 288 din 16.12.2016*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 40-49 din 10.02.2017.
7. Avril P. *Le juge et le représentant*. In: *Le débit*, nr. 74, 1993. p. 138-141.
8. Arama E. *Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului*. CEP USM, Chișinău, 2009. 210 p.
9. Avomic Gh., Arama E., Negru B., Costăș R. *Teoria Generală a Dreptului*. Chișinău, 2004. 656 p.
10. Balmuș V. *Persoana juridică de drept public*. In: *Legea și viața*, nr. 9, 2009. p. 4-8.
11. Baltag D., Ghernaja G. *Răspunderea și responsabilitatea judecătorilor în exercitarea justiției*. ULIM, Chisinau, 2012. p. 134.
12. Boar A. *Judecătorul – putere și răspundere*. În: *Dreptul*, nr. 1, 1998. p. 24-26.
13. Boyer G. *Les Magistrats*. Ed. Presses Univ. de France, Paris, 1985. p. 59.
14. Băieșu A. *Evoluții ale justiției constituționale în Republica Moldova*. În: *Revista de drept constituțional*, nr. 1/2015, București, p. 257-272.
15. Apostolache M.-C. *Aspecte jurisprudențiale relevante din practica Curții Constituționale a României în materia administrației publice locale*. În: *Acta Universitatis George Bacovia. Juridica*, Volume 4, Issue 2/2015.
https://www.ugb.ro/Juridica/Issue8RO/9_Aspecte_jurisprudentiale_relevante_in_materia_administratiei_publice_locale.Apostolache_Mihai_Cristian.RO.pdf

16. Costachi Gh. *Prin știință spre un stat de drept*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2001. 798 p.
17. Ionescu C. *Controlul politic al constituționalității legilor. De la practica medievală la epoca modernă*. În: *Revista de drept public*, nr. 1/2006, p. 6-17.
18. Dobinda V. *Conceptul de statut juridic al subiectului răspunderii juridice*. În: *Legea și viața*, nr. 6-7, 2020, p. 49-53.
19. *Dicționar juridic*. <https://www.avocatura.com/d1026-ce-inseamna-statut-juridic.html>, https://www.rubnian.com/dictionar_detalii.php?id=1198.
20. Leș I. *Statul de drept și răspunderea civilă a judecătorilor*. În: *Dreptul*, nr. 5, 1997. p. 17-22.
21. Liiceanu G. *Despre limita. Humanitas*, București, 2007. 228 p.
22. Turcan S., Dughieru D. *Garanțiile constituționale ale independenței și responsabilității judecătorilor în jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova*. În: *Studii juridice universitare*, nr. 1-2, 2018. p. 43-49.
23. Negru B., Negru A. *Teoria Generala a Dreptului si statului*. Bons Offices, Chișinău, 2006. 520 p.
24. Octavian M. *Considerații cu privire la respectarea statutului juridic al persoanei în administrarea justiției*. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2014. p. 24-33.
25. *Opinia separată (concordantă) a judecătorului Victor Pușcaș din 12 iulie 2010 expusă în temeiul art. 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și art. 67 din Codul jurisdicției constituționale*. https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/op_h17_2010_ro.pdf.
26. Ionescu C. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. A 2-a, All Beck, București, 2004. 432 p.
27. Deleanu I. *Drept constituțional și institute politice*. Vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 1996. p. 285.
28. Виноградов В.А. Конституционное правосудие: проблемы реализации мер конституционно-правовой ответственности. Конституционное право. В: Восточноевропейское обозрение, nr. 4(41), 2002. с. 89-93.
29. Малько А.В., Суменков С.Ю. Правовой иммунитет: теоретические и практические аспекты. În: Журнал российского права, №2, 2002. с. 16-23.

PERCEPȚII CONTRADICTORII ALE SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL INSTABILITĂȚII SOCIALE

LEANCĂ Viorica,

dr., conf. univ., Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”,
ORCID ID: 0000-0001-8533-1498

Summary: All systems, regardless of their qualities, capabilities, determinations and specificity, tend towards a perfect final form in which human security dominates. These elements in themselves involve a succession of confrontations, undermining the security of society. In this context, we are faced by the dilemma of the concept of security, which takes into account the balance of power or understanding without threats and dangers.

Key words: security, instability, war, national security, international security, individual security, cooperative security.

După doi ani de pandemie, când omenirea încearcă de a acorda o mai mare atenție vieții umane, reamintindu-și că viața este valoarea supremă, noile configurații (politice, militare și economice) nu împărtășesc aceste idei. Omul, în continuare, rămâne de a fi un mijloc în realizarea anumitor scopuri. „Impactul pandemiei asupra sistemului internațional instabil ar putea acționa ca un accelerator pentru numeroase schimbări deja în curs, inclusiv ar putea condiționa o posibilă agravare a tensiunilor existente” [1].

Astăzi, una dintre stringentele preocupări ale omenirii devine stabilitatea și securitatea omului în societate, față de care există diferite opinii. Unii o consideră drept indispensabilitate logică și iminentă a dezvoltării mondiale, alții – provocare ce maschează diverse interese politice. Instabilitatea presupune riscurile neconvenționale rezultate din dezagregarea marilor structuri militare ale perioadei războiului rece, prăbușirile politice, economice, sociale și chiar statale în societățile supuse tensiunilor schimbării radicale și spontane, ieșirea de sub control a materialelor și tehnologiilor de distrugere în masă etc. Odată cu finisarea războiului rece, în cercurile înalte din occident s-a instalat starea de alarmă. În loc de o nouă ordine mondială, înființată pe înțelegere și armonie, fenomenele ce păreau că aparțin trecutului inopinat devin ale viitorului [2, p. 110]. După aproape zeci de decenii, dificultatea problemelor a rămas aceeași.

Astfel, societatea poartă un război cu sine însăși. Conținutul noțiunii de „război”, involuntar, devine dilematic. Acceptând noțiunea de „artă”, sunt vădite următoarele comentarii: „Arta războiului”, înainte de a deveni o componentă a științei militare, a fost identificată, multă vreme, cu îndemânarea, talentul, măiestria și spiritul de orientare în situații critice, inițiativa și exemplul personal în luptă al comandantului. Ea reprezintă arta de a organiza și a conduce lupta în conformitate cu anumite principii, norme și reguli elaborate, de cele mai multe ori, pe cale empirică sau desprinse din experiența unor lupte anterioare [3]. În filosofia clasică germană, războiul e interpretat de pe poziții idealiste: „Pacea veșnică este cu puțință numai la cimitir” (Leibniz), „Războiul este o stare firească” (Kant), „În relațiile dintre alte state nu există alt drept decât dreptul celui mai puternic” (Fichte), „Războiul înseamnă triumful aceluia care este mai bun” (Hegel), iar o atitudine mai radicală se manifestă la ideologul militarismului italian Mussolini: „Războiul este un foc purificator. El asanează spiritul națiunii.” [4, pp. 83-85]. Contrar acestor idei, istoria ne propune cifre concrete ce dovedesc că războaiele nu „purifică” și nu „asanează” spiritul popoarelor, ci, dimpotrivă, depravează viața spirituală, transformând conștiința umană în instincte primare (biologice). În viziunea lui A.L. Samsonov, omul se naște de două ori (biologic și artificial). Importanță are nașterea sa artificială în lumea socială, unde prevalează comunicarea spirituală. „Nașterea ființei umane are loc în afara

biologiei, atunci când pășește în natura artificială – natura comunicării umane, ce stabilește între oameni nu legături biologice, ci spirituale. Anume aceste legături mențin anumite tradiții, ritualuri, existența lumii artificiale, ce nu permite să conducă instinctele. Numai în ea omul poate să fie om” [5, p. 55]. Această lume artificială este societatea. Evoluarea sa depinde de mentalitatea ce persistă în ea, de idealurile și aspirațiile sale.

În măsura dificultății problemelor survenite în societate, se impune importanța personalului militar care are misiunea răspândirii culturii spirituale, acceptând modificările de rigoare în mentalitate. Chiar dacă astăzi noțiunea de război cunoaște o altă interpretare: „război – fenomen social-politic care reprezintă manifestarea esențială a relațiilor politice conflictuale existente la un moment dat între grupări mari de oameni (organizate din punct de vedere militar) și care folosesc, pentru atingerea anumitor scopuri economice și politice, mijloace violente, ceea ce conferă acestui fenomen un puternic caracter distructiv” [6, p. 271], totuși, devine indispensabilă înfăptuirea la nivel global a modificării menționate anterior.

Istoria este un teatru al luptelor nesfârșite pentru cucerirea bogățiilor unor țări și subjugarea unor popoare de către altele. Este deplorabil faptul că până acum nu s-au tras învățămintele de rigoare. Omenirea nu recunoaște zădărnicia eforturilor de cucerire care nu se soldează decât cu imense pierderi umane și materiale, rămânând la adevărul că orice cucerire pregătește premisele recuceririi, răzbunării și distrugerii reciproce. Iraționalitatea acțiunilor militare devine și mai evidentă în confruntarea instabilității ce persistă, astăzi, în societate. Drept exemplu ar servi invadarea armatei ruse în Ucraina și crizele generate de acest război.

Schimbările din societate influențează radical situația globală în ceea ce privește atitudinea față de securitate în totalitatea înțeleșurilor pe care ea le cuprinde. Conceperea termenului de securitate, înfruntată și de neclarități, anume securitatea: omului, statului, societății sau a ceea ce creează, a ceea ce posedă, a ceea ce-l înconjoară. Constatăm că e un termen destul de ambiguu, iar, dacă ne-am referi la importanța lui pentru om, drept exemplu, ar servi piramida lui Maslow, unde nevoia de securitate este plasată imediat după nevoile fiziologice. Necesitatea securității o simțim pe tot parcursul vieții, iar conceperea ei se efectuează în decursul mai multor secole. O simplă lecturare a unor texte din domeniile filosofiei, politologiei și în special din teoria relațiilor internaționale, ne relevă faptul că nu există o definiție larg acceptată a securității.

De-a lungul timpului, conceptul de „securitate” a căpătat diverse forme și înțeleșuri, însă, datorită schimbărilor ce au avut loc pe scena internațională și apariției noilor provocări la adresa securității, el a rămas „un concept incomplet dezvoltat” [7, p. 15]. În DEX o definiție a securității este „absența pericolului” [8, p. 969], iar cel de insecuritate induce la sintagma „prezența pericolului” și ar rezulta că întotdeauna securitatea unuia înseamnă insecuritate pentru un altul. O claritate este necesară realizarea unei distincții între termenii de pace și securitate, primul desemnând lipsa unui conflict armat, în timp ce starea de securitate se referă la lipsa amenințărilor [9, pp. 176-186].

În literatura de specialitate, în legătură cu acest concept, se vehiculează câteva probleme cu caracter mai teoretic, care se cer lămurite. Aici ne-am referi și la perceperea contradictorie a securității conform căreia se înțelege, pe de o parte necesitatea creșterii propriei securități, prin faptul că acest lucru să nu genereze insecuritate pentru ceilalți pe de altă parte. Apoi ne putem referi la raporturile dintre conceptul de „securitate națională” și cel de „securitate internațională”, unde cel de-al doilea nu înseamnă însușirea „securităților naționale” ale tuturor statelor, ci este un concept în sine, care se referă la asigurare „securității” sistemului ca atare, societății globale. Sintagma „securitate națională” s-a născut prin intermediul demersurilor unor state în vederea recunoașterii lor de către marile puteri ale lumii, reprezentate în special de imperii. La acea perioadă, securitatea națională era asociată cu „apărarea armată a teritoriului național împotriva unui atac dinafară” [10, p. 58]. Conceptul de „securitate națională” a suferit, în timp, o serie de modificări ale sensului său prin obligarea imperiilor să țină seama de interesele națiunilor.

Referindu-ne la termenii „securitate individuală” și „securitate colectivă” constatăm că conceperea lor este în relaționare directă cu drepturile omului și dezvoltarea umană, adică „securitatea” mea, depinde de ceilalți și trebuie asigurată de așa manieră încât să nu o diminueze pe a altora. Pe de o parte, securitatea individuală se referă la viața, sănătatea, statutul, starea materială sau libertatea indivizilor, în timp ce amenințarea de referință poate lua forma pericolului, a îndoielii sau a altor elemente ce ar amenința unul dintre obiectele de referință. Pe de altă parte, securitatea colectivă introduce ideea conform căreia „dilema realistă a securității poate fi cel mai bine depășită nu prin balanța puterii și prin autoajutorare, ci prin instituirea unor angajamente colective prin care fiecare stat își asumă îndatorirea de a se alătura celorlalte împotriva acelor care amenință integritatea teritorială sau independența politică a unuia dintre membrii angajamentului colectiv” [11, p. 24]. Astfel, dacă am înlocui termenul expus mai sus cu „securitate cooperativă”, ea devine înțeleasă ca un efort comun de prevenire a condițiilor de izbucnire a unui război. Ea „se sprijină pe parteneriat, se opune recurgerii la forță și este deschisă participării tuturor statelor interesate” [12, p. 18], se realizează prin organizații internaționale, regionale, naționale.

În căutarea securității, statul și societatea sunt uneori în armonie, alteori în opoziție unul cu altul. Mi-za este pusă pe supraviețuire, dar include, în mod rațional, și o gamă consistentă de preocupări legate de condițiile de viață. Una dintre dificultăți este stabilirea exactă a locului de transformare a acestor preocupări, într-o parte a incertitudinilor vieții cotidiene. Important este să menționăm că securitatea se referă, în primul rând, la soarta civilizației și abia în al doilea rând la ființa umană individuală. Cum unele amenințări (militare, ecologice ș.a.) afectează condițiile de supraviețuire ale întregii planete, există de asemenea un sens important în care securitatea se aplică colectivității, umanității în întregul ei. Mediul de securitate s-a schimbat ca urmare a escaladării amenințărilor de tip asimetric asociate cu terorismul și ca urmare a necesității de a introduce stabilitate în regiuni strategice în care există conflicte.

În ce privește modalitățile concrete de asigurare a securității, practica istorică înregistrează două tipuri: primul îl reprezintă metoda creării „imperului universal” – prin intermediul căreia, prin înglobarea unui actor de un altul, acesta din urma preia și sarcina asigurării securității primului actor, ea fiind, de acum o problemă internă a sa (și NATO funcționează practic, după aceleași principii) –, iar al doilea îl constituie metoda asigurării „echilibrului de putere”. La nivel micro, de regulă, mijloacele concrete prin care un actor își asigură „securitatea” depind, în mare măsură, atât de domeniul în care acesta este amenințat, cât și de tipul de amenințare utilizat de cel ce-l amenință [13, pp. 39-50].

Astfel, odată cu evoluția societatea a mers, deopotrivă, din negare în negare, din distrugere în distrugere, dar și din construcție în construcție, din afirmare în afirmare, pentru că, tot timpul a acționat și acționează o lege a compensației, a complementarității. Ceea ce se distruge se compensează și se completează. Acest fapt este evident în procesul de globalizare, unde securitatea este privită mai mult la nivel global. „În domeniul securității ne aflăm, toți cei ce locuim pământul, unii în fața altora și toți în fața unor probleme comune, care cer soluții la care să contribuim fiecare” [14, p. 77].

În final constatăm, e greu de a da o definiție stabilă securității sau de a o percepe unilateral, deoarece ea este supusă unor șir de influențe și procese. Cert este faptul, că interesele generale ale umanității de a asigura supraviețuirea omenirii și de a realiza sinergia eforturilor de cooperare internațională devin prioritare. Mentalitatea și comportamentul oamenilor cu îndelungată experiență în arta dominării nu se pot schimba dintr-odată. Unele interese de moment, orgoliile și ambițiile de dominație, tendințele de perpetuare a practicilor trecutului de impunere a regulilor jocului în relațiile interstatale mai eclipsează, astăzi, interesele generale și de viitor ale omenirii.

Referințe bibliografice:

1. Cebotari Sv. *Impactul crizei COVID-19 asupra securității internaționale*. <https://infocenter.md/op-ed-svetlana-cebotari-impactul-crizei-covid-19-asupra-securitatii-internationale/> (accesat 02.02.2023).
2. Бжезинский З. *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические*

- императивы*. Прогресс, Москва, 1998. <http://www.sp-ved.narod.ru/MATERS/BZHEZINSKY.pdf> accesat 04.02.2023).
3. Dulea G. *Sociodinamica grupului militar – o abordare polifuncțională*. Editura Militara, București, 2008.
 4. Scopin V. *Militarismul: studiu istoric*. București, 1960.
 5. Самсонов А.Л. *На пути к ноосфере*. În: Вопросы философии, №7, Москва, 2000.
 6. *Lexicon Militar*. Ediția a II-a revizuită, Editura Saka, București, 1994.
 7. Buzan B. *Popoarele, statele și teama*. Ed. Cartier, Chișinău, 2000.
 8. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ed. A II-a, Univers Enciclopedic, București, 1998.
 9. Miroiu A., Ungureanu R.-S. *Manual de relații internaționale*. Editura Polirom, București, 2006.
 10. David A.V. *Doctrine, politici și strategii de securitate*. Ed. Fundației „România de Măine”, București, 2008.
 11. Pirnea V. *Dimensiunea de securitate și apărare a Uniunii Europene*. Ed. Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005.
 12. Popa V. *Implicațiile globalizării asupra securității naționale*. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2005.
 13. Lășan N. *Securitatea: concepte în societatea contemporană*. În: Revista de Administrație Publică și Politici Sociale An II, nr. 4(5)/Decembrie 2010.
 14. Marga A. *Schimbarea lumii (Globalizare, geopolitică, cultură)*. Editura Academiei Române, București, 2013.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ, ОСНОВАННЫЙ НА ЛОГИКЕ И ПРАВО

PELIN Nicolae,

dr., conf. univ., Academia de Studii Economice din Moldova,
ORCID ID: 0009-0007-2792-355X

Summary: The paper analyzes the state of development and application of artificial intelligence in law, some problems that can be solved in law with the help of artificial intelligence systems, analyzes the methods of its development and makes an attempt to justify the feasibility of using a logical representation of legal knowledge and other information in newly created artificial intelligence systems intellect. The importance of the possibility of human control of such systems is emphasized. The necessity of introducing, as compulsory in legal and other specialties, such disciplines as logic, structuring and presentation of legal knowledge in logic, programming in logic is substantiated. The leading role of a lawyer in structuring legal information and creating a formalized language for artificial intelligence systems in law is noted.

Keywords: logic in law, artificial intelligence, programming in logic, knowledge structuring

По одному из множества определений, искусственный интеллект (ИИ) – это система имитирующая человеческое поведение, чтобы выполнять задачи, и постепенно обучаться, используя собираемую информацию. Другое определение, ИИ – свойство искусственных интеллектуальных систем выполнять творческие функции, которые традиционно считаются прерогативой человека.

В более узком смысле ИИ – это технологии на основе обучения компьютера человеческому мышлению. Наш мозг работает за счет сложного взаимодействия миллиардов нейронов, по этой аналогии создают искусственные нейронные сети. Компьютерные системы на основе ИИ способны понимать и синтезировать речь, принимать решения и действовать.

Или ещё, ИИ – это принятое в информатике обозначение программных систем, способных моделировать интеллектуальную деятельность человека. Выполняя задачи, ИИ постепенно обучается, используя собранную информацию.

Сегодня направление „ИИ и право” охватывает широкий круг вопросов, в том числе [1]:

- Формальные модели правовых рассуждений.
- Вычислительные модели аргументации и принятия решений.
- Вычислительные модели доказательных рассуждений.
- Юридическое обоснование в многоагентных системах.
- Исполняемые модели законодательства.
- Автоматическая классификация и обобщение правовых текстов.
- Автоматизированное извлечение информации из правовых баз данных и текстов.
- Машинное обучение и интеллектуальный анализ данных для электронного обнаружения и других правовых приложений.
- Концептуальный или смоделированный правовой информационный поиск.
- Юридические боты для автоматизации мелких и повторяющихся правовых задач.

ИИ могут иметь, уже в ближайшей перспективе, множество воплощений актуальных и для Республики Молдова, например ИИ:

- 1) в качестве системы поддержки для лиц не готовых к обращению за услугами адвокатов в относительно простых делах;
- 2) ведущий мониторинг и оценку качества судебных процессов и техники сопровождения

дел, иными участниками процессов, с выявлением тенденций по совокупности дел;

3) для анализа и оценки деятельности судей в соотношении „закон-процедура-справедливость” по совокупности рассмотренных им дел;

4) и др.

Вышеперечисленные и иные подобные узкоспециализированные проблемы, успешно могут быть решены в рамках создания, так называемых экспертных систем – одной из подотраслей ИИ.

По определению [2] Экспертная система (ЭС, англ. *expert system*) – компьютерная программа, использующая экспертные знания специалистов для обеспечения высокоэффективного решения задач в некоторой узкой предметной области.

Современные экспертные системы начали разрабатываться исследователями искусственного интеллекта в 1970-х годах, а в 1980-х годах получили коммерческое подкрепление.

О направлениях в программировании

В современном программировании можно выделить три основных направления: алгоритмическом, статистическом и логическом [3].

Наиболее важную роль сейчас играет алгоритмическое программирование. С его помощью разработано подавляющее большинство из всех существующих программ, включая веб-сайты, операционные системы, текстовые редакторы и компьютерные игры.

Статистическое направление позволяет решать некоторые специфические задачи, которые невозможно было решить алгоритмически. Оно сейчас бурно развивается: нейронные сети, bigdata, machinelearning – это всё разные названия примерно одного и того же. Нейронные сети – это один из двух методов исследования в ИИ (биологический).

Ярким представителем другого метода исследования в ИИ (символического) можно назвать логическое программирование. Логическое направление тоже успешно используется для определенного круга задач, но по причине отсутствия ярких успехов за последние годы интерес широкой общественности (в том числе, и юридической) к нему явно снизился.

Тем не менее, если право и удастся связать с программированием, то, прежде всего, посредством логики. Почему?

Нейронные сети и машинное обучение (статистический подход) моделирует образное мышление человека, а „обычное” программирование и логическое программирование – вербальное. Даже самая лучшая нейронная сеть (самый популярный пример статистического подхода), обученная по самой лучшей базе данных, обладает рядом ограничений. Во-первых, она может „угадать” ответ только в рамках того, чему её научили. Во-вторых, она вообще даёт ответ только приблизительный, с какой-то вероятностью. И наконец, нейронная сеть (равно как и любой другой алгоритм, основанный на статистике) в принципе не способна объяснить, почему она выбрала тот или иной ответ.

Другой подход к построению ИИ – логический. В этом случае мы учим машину не „угадывать ответ”, а именно „решать задачу”. То есть для этого надо формально (в понятном для компьютера виде) представить начальные данные и тот конечный результат, который мы хотим получить. А также описать правила, по которым мы можем двигаться из начального состояния в конечное. Потом машина просто перебирает все возможные варианты и определяет, можно ли попасть из начального состояния попасть в конечное, и если можно, то как. Ещё раз отметим – логическое программирование – моделирует вербальное мышление. А, как известно [4], вербальное мышление – это мышление, основным носителем которого служит речь, словесное мышление. Близким понятием вербальному мышлению является классическая логика (логос – слово).

Вербальное мышление – это также есть то, без чего не обходится ни правотворец, ни правоприменитель. И ещё, – экспертом, а иногда, и инженером по знаниям, при создании ЭС может

быть только высокопрофессиональный юрист.

Другими словами, успех в развитии этого вида ИИ в праве, причём именно ИИ контролируемого человеком, зависит от хорошо подготовленных юристов в логике, в проблемах связанных с структуризацией знаний, в программировании компьютера в логике, глубоко осмысливающих важность логики в своей профессиональной деятельности, в деятельности человека вообще.

Отношение к логике специалистов и учёных в области права

Однако к логике как инструменту для структуризации и формализации правовых знаний многие специалисты в области права относятся скептически. В комментарии Анатолия Семенова, юриста из Москвы к статье [3], отмечается:

- Логика – враг правосудия. Ибо есть справедливость, которая у каждого своя.
- Логика – враг правосудия. Ибо есть целесообразность, которая каждый раз разная.
- Логика – враг правосудия. Ибо ничто человеческое не чуждо ни законодателю, ни суду.
- Логика – враг правосудия. Ибо мешает принимать неправовые законы в неправовах процедурах.

– Логика – враг правосудия. Ибо позволяет автоматически выявлять устаревшие, неконституционные и иные неправовые акты.

Традиционно, по мнению автора статьи [5], уделяют небольшое внимание логическим правилам и ученые – юристы. Здесь им отмечается, что в праве зачастую нужна логика не чистая и строгая, не формализованная и неумолимая, не фундаментальная математическая, отличающаяся слепой пунктуальностью, а логика реальная, человеческая, логика учёта многих факторов.

Из последующего в тексте статьи [5] становится ясным, что речь идёт о юридической логике, которая действует в контексте социальных условий, политики государственной власти и групп людей. Однако тут же предостерегает от смешения логики права как логики целенаправленной и логики социального заказа. В качестве факторов, влияющих на юридическую логику называет социальные условия, политика, мораль, настроения людей, их предрассудки, общественное мнение, мировоззрение законодателей и правоприменителей, их убеждённости в принимаемом ими решении, их предпочтения и др.

Многие из вышеуказанных факторов имеют иррациональный характер и с этим трудно не согласиться. Но как при этом (вопреки вышеизложенному) законодатель должен стремиться, работать в рациональном ключе – сложный вопрос.

При всём уважении к титулу, степени и опыту автора [5] хочет кто-то этого или нет, но логика одна. Она может быть условно разделена на формальную и неформальную. Но, в основном, у неё единые правила. И надеяться на сверх интеллектуальные возможности и помыслы правоприменителя будет тоже не совсем верно. Во все времена главной доблестью юриста была способность делать логические выводы и выстраивать логические цепочки. А это значит, что уж ЕС-ли юристам и надо срочно начать осваивать программирование, то в первую очередь – логическое программирование [6].

Человеку свойственно ошибаться, что-то забыть в необходимый для принятия решения момент. ИИ основанный на логике, и прежде всего экспертные системы, как одна из подобластей ИИ, могут реально стать незаменимыми помощниками для трёх, более-менее отдельных этапов „правовой жизни” [3]: 1) правотворчество; 2) правопонимание; 3) правоприменение. У этих трёх этапов есть (в идеале) взаимосвязь: правоприменение выявляет недоработки закона путем обобщения практики и направления предложения в правотворческий аппарат. И задача потенциальной компьютерной программы в том, чтобы устранить разночтение на этапе правопонимания, помочь и не допустить разночтение – на этапах правотворчества, помочь в проведении логической экспертизы правового документа.

К сожалению, в Республике Молдова так и не создана до сих пор соответствующая эксперт-

ная комиссия при Парламенте или Правительстве Республики.

Но есть ещё один аспект, влияющий на отношение к логике в юридической среде. Логика то появляется, то исчезает из учебных планов юридических специальностей учебных заведений. А это уже совсем плохо. Логическое мышление человека, несомненно, развивается, но без знаний, полученных при системном изучении логики как формальной так и не формальной её части результат будет далёк от необходимого.

Известно [7], что формальная логика – наука о правилах преобразования высказываний, сохраняющих их истинностное значение безотносительно к содержанию входящих в эти высказывания понятий, а также конструирование этих правил. Неформальная логика – область исследований в логике и теории аргументации, оценивающая и анализирующая аргументы в том виде, в каком они используются в естественном языке.

Автор настоящей статьи уже много лет продвигает идею о необходимости введения обязательной, помимо логики, отдельной дисциплины под названием, например, „Фундаментальные основы структуризации и активации знаний (информации)” на всех без исключения специальностях высших учебных заведений, где логика используется как инструмент для структуризации и представления этих знаний, для их активации с помощью компьютера.

Нам не уйти от внедрения и использования ИИ во всех предметных областях, их повсеместного присутствия в нашей жизни уже сейчас. По прогнозам некоторых учёных и специалистов они могут приблизиться к нашему (человеческому) уровню интеллекта уже в ближайшие 40-50 лет.

Возможно ли программирование права в логике?

В конце 1970-х и на протяжении 1980-х годов значительная часть в области ИИ и права заключалась в разработке исполняемых моделей законодательства. Идея, возникшая при работе над LEGOL Рональда Штампера [8], заключалась в том, чтобы представить законодательство, используя формальный язык и использовать эту формализацию (как правило, с каким-то пользовательским интерфейсом для сбора фактов по конкретному случаю) в качестве основы для экспертной системы. Это направление стало популярным, в основном с использованием подмножества Хорновских дизъюнктов в исчислении предикатов первого порядка. В частности, Сергот с соавторами представили в таком виде Британский закон о гражданстве 1981 года [9], что значительно способствовало популяризации подхода.

В чём суть проблемы. Представляется доступным для понимания, пошагово, изложено в работе [3]. В начале анализируется из чего должна состоять любая логическая программа. Она как минимум состоит из следующих компонентов:

- *формальный язык*, с помощью которого можно описать любую ситуацию, из рассматриваемой области;

- список или правила построения *легальных выражений*, данные в терминах этого формального языка;

- *правила перехода* от одного легального выражения к другому, сформулированные в терминах формального языка;

- описание *начального выражения* и одной или нескольких возможных *конечных выражений*, данные на формальном языке;

- *аналитическая машина*, которая переходит от одной легального выражения к другому, пытаясь построить путь от начального состояния в конечное. Если это удастся, значит, задача решена, если нет – значит, она не имеет решения или некорректно сформулирована.

На последующих шагах приводятся примеры (из игр в шахматы и компьютерной алгебры). И в конце проводится анализ можно ли тот же подход применить в правовых задачах. Разбирается по пунктам:

1. Формальный язык. Его пока нет. И непонятно, кто и как сможет его составить. Всю свою

историю юристы пытаются уйти от естественного языка со всеми его противоречиями и неоднозначностями. В итоге получился язык достаточно занудный, чтобы быть непонятен простому обывателю, и недостаточно формальный, чтобы быть понятным машине.

2. Правила написания легальных выражений. Здесь будет что-то вроде „судья не может быть одновременно потерпевшим”, нельзя обжаловать решение суда до его оглашения и т.д. Мы это сможем сформулировать на любом языке: хоть человеческом, хоть формальном.

3. Правила перехода от одного легального выражения к другому. Это обычные законы логики. Прямо по Аристотелю: „Если все люди смертны и Сократ – человек, то Сократ смертен”.

4. Начальное выражение – это, например, материалы дела, записанные на формальном языке. Конечное выражение – судебное решение.

5. Аналитическая машина. Она будет мало отличаться от аналитической машины для шахмат, компьютерной алгебры и других подобных задач.

В итоге, автор статьи [3], отмечает: от значительного прогресса в компьютеризации юридической деятельности нас отделяет „всего лишь” отсутствие формального юридического языка. Как только кому-нибудь удастся его создать, всю юридическую сферу ждет такое же преобразование, какое случилось в математике после изобретения вычислительных машин.

Как отмечалось выше, путь к формализации юридического языка лежит через серьезную логическую подготовку юриста, изучения техники структуризации и представления юридических знаний, минимально необходимых знаний из области информатики.

Подход к реализации ЭС в праве

Исходим из ситуации, что вербальное представления права, в конечном виде, это текст. Текст состоит из фраз, которые могут быть преобразованы в последовательность простых предложений. Каждое из простых предложений фиксирует некоторые отношения между объектами реального мира, некоторый факт о состоянии этой части мира. Ниже в этой иерархии – слова которые, в свою очередь, формируются из последовательности литер и связи.

Наименьшим элементом – носителем смысла в этой иерархии, является простое предложение, содержащее некоторый *факт* из реального мира. Это наш первый – базовый элемент носитель смысла в тексте.

Другим базовым элементом, без которого нельзя (или затруднительно) обойтись, является предложение, имеющее явно или неявно выраженную структуру, „если ... то ...”, с помощью которой из одного или более, уже известных фактов, выводится новый факт. Предложение такого типа содержит в себе некоторое *правило*.

Запись множества фактов и правил в тексте записывается в соответствии с выбранной стратегией конкретного естественного языка. Для нашего родного языка и других европейских языков, это стратегия: „сверху вниз, слева направо”. Разложив, в определенном порядке некоторые факты и правила по стратегии „сверху вниз, слева направо” мы фиксируем конкретную модель реального мира.

Но для активации этой модели реального мира, обращения к ней, должна быть описана ещё одна базовая конструкция, для формулировки цели обращения потенциального пользователя к модели реального мира, зарегистрированной в тексте. Назовём его *вопросом*.

Таким образом, *факты, правила и вопросы* – три базовые конструкции с которыми мы (фактами и правилами) оперируем, для моделирования реального мира и представляя его в тексте составителем. Целевыми установками (вопросами) активируется текст его читателем. Схематично этот, всем хорошо известный, процесс составления и чтения текста (точнее поиска необходимого в тексте) представлен на рис. 1.

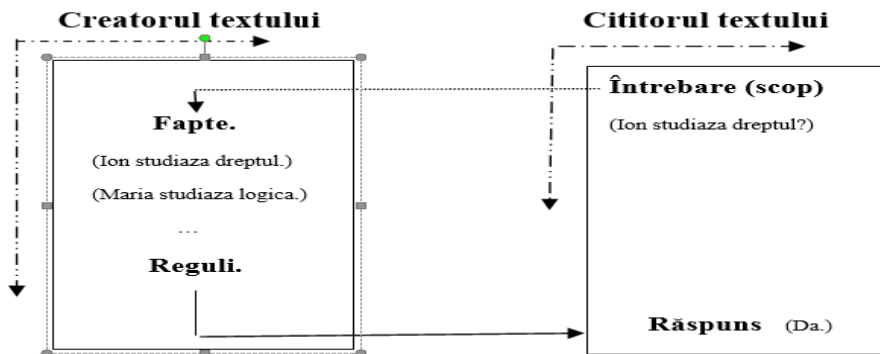

Рисунок 1. Схематическое представление базовых элементов (фактов, правил и вопросов) текста и процесса извлечения из него ответа на поставленный вопрос

В тексте естественного языка (русский, румынский) простые предложения, служат для представления неких фактов из реального мира в инфексной форме. В них отношение (глагол) ставится между, связанными этим отношением объектами. Например,

lawyer studies logic
a p b

В логике предикатов это же предложение представляется в префиксной форме и получает название – атомарная формула логики предикатов $p(a,b)$. В языке программирования Prolog эта формула может быть представлена *studies (lawyer, logic)*.

Логическими моделями для представления фактов, правил и вопросов служат три частных случая хорновских дизъюнктов [10]: унарный хорновский дизъюнкт для фактов, точный хорновский дизъюнкт для представления правил и негативный хорновский дизъюнкт для представления вопросов (целей). Ниже примеры представлений всех трёх хорновских дизъюнкта:

- $p(a,b)$ – *model logic unui fapt*, $p(a,b):-!$
- *dacă $p(a,b)$ si $q(a,c)$ atunci $r(a,d)$* – *model logic unei reguli*,
 $r(a,d):- p(a,b),q(a,c)$.
- *model logic unei întrebări*
 $? :- p(a,b)$.

Однако в „вербальном мышлении” большое место уделяется вопросам грамотного использования речи, а не правильному использованию законов формальной логики. Трансформирование юридических текстов в формы пригодные для применения хорновских дизъюнктов без искажения смысла – одна из главных задач юристов ближайшего будущего.

Искусственный интеллект войдёт в ближайшие годы повсеместно в нашу жизнь вне зависимости от нашего желания.

Формальный язык для представления права будет разработан сегодняшними или завтрашними специалистами в области права, но для этого уже сейчас необходимо ввести в учебные планы студентов, в качестве обязательных такие дисциплины как логика, фундаментальные основы структуризации и активации знаний (информации), программирование компьютера в логике.

Библиографические ссылки:

1. Приложения искусственного интеллекта к правовой информатике. <https://ru.m.wiki2.org/wiki>.
2. Donald A. Waterman. *A guide to expert systems*. Пер. на русский В.Л. Стефанюка, Мир, Москва, 1989. 388 с.
3. Крылов А. *Искусственный интеллект, основанный на логике*. <https://zakon.ru/blog/2018/8/27/>

iskusstvennyj_intellekt_osnovannyj_na_logike.

4. Вербальное мышление. Психология. https://azps.ru/abc/v/verbalynoe_myschlenie.html.
5. Кашанина Т.В. Логика как элемент юридической техники. В: Журнал Российского права, №2, 2008. с. 25-35.
6. Крылов А. Что юристы не понимают про нейронные сети? https://zakon.ru/blog/2018/08/20/-chto_yuristy_ne_ponimayut_pro_nejronnye_seti.
7. Формальная и неформальная логика. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
8. Stamper, Ronald K. *The LEGOL 1 prototype system and language*. In: The Computer Journal, no. 20.2, 1977. p. 102-108.
9. Sergot, Marek J., et al. *The British Nationality Act as a logic program*. In: Communications of the ACM, no. 29.5, 1986. p. 370-386.
10. Pelin S., Pelin N. *Programarea logică în proiectarea sistemelor informaționale*. UST, Ch., 2011. 221 p.

PREVENIREA INFRAȚIUNILOR LEGATE CU SINDROMUL BURNOUT AL LUCRĂTORILOR MEDICALI

PISARENCO Constantin,

dr., conf. univ., Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
ORCID ID: 0000-0003-0618-5360

PISARENCO Serghei,

dr. hab., conf. univ., IMSP Institutul de Fiziopneumologie „Chiril Draganiuc”,
ORCID ID: 0000-0002-0638-6050

Summary: Prevention of crimes related to the burnout syndrome of medical workers

The article discusses the concept, rate, social, medical and legal causes and consequences of emotional burnout syndrome of medical workers. The relationship between the burnout syndrome, medical errors and the crimes provided by article 213 of the Criminal Code of the Republic of Moldova are described. Prevention measures of burnout syndrome among medical workers and prevention measures of related crimes are discussed.

Key words: prevention, medical crimes, burnout syndrome, medical error, criminological analysis, forensic examination.

*„Este mai bine să previi crimele decât să le pedepsești.
Acesta este scopul oricărei legi bune...”*

Cesare Beccaria (1738-1794) [1]

Una dintre prioritățile în lupta împotriva infracțiunilor din domeniul asistenței medicale este dezvoltarea unui impact preventiv asupra activităților furnizorilor de asistență medicală, ceea ce presupune identificarea și neutralizarea cauzelor și condițiilor acestui fenomen social negativ.

În acest context, atât cetățenii, cât și societatea în ansamblu sunt interesați de îndeplinirea corectă a sarcinilor profesionale de către lucrătorii medicali. Neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a sarcinilor profesionale de către lucrătorii medicali încalcă nu doar dreptul constituțional al cetățenilor la îngrijire medicală, ci și valorile sociale de bază – viața și sănătatea oamenilor.

Activitatea medicală este una dintre cele mai complexe activități umane, ceea ce necesită, ca un lucrător medical să se bucure de sănătate fizică, cât și de stabilitate psihoemoțională, deoarece activitatea zilnică a profesioniștilor din domeniul medical implică expunerea la factori de stres complecși, ceea ce duce la suprasolicitare și la epuizare rapidă fiziologică și psihoemoțională.

Majoritatea lucrătorilor din domeniul sănătății activează în condiții care îi expun la o serie de factori negativi din punct de vedere al producției, de natură diferită, la o supraîncărcare neuroemoțională și la un nivel ridicat de responsabilitate. Factorii de stres psihologic care afectează personalul medical includ: un număr mare de contacte cu bolnavii și rudele lor, contactul constant cu problemele și durerea altor persoane, cu emoții negative care implică energie negativă; cerințe sporite pentru competența profesională a unui medic și pentru serviciul celorlalți, dăruire; responsabilitatea pentru viața și sănătatea altor persoane; mediu de lucru cu noi factori de risc social, cum ar fi criminalitatea, dependența de droguri, lipsa de adăpost etc.

Potrivit opiniei predominante, studiul problemei epuizării emoționale a început cu articolul Herbert J.

Freudenberger „Staff Burn-Out”, publicat în 1974 în Journal of Social Issues [2]*. În acest articol, Freudenberger a explorat semnele psihologice ale epuizării la lucrătorii din domeniul sănătății. În articolul său, psihologul a propus modalități de identificare a sindromului, precum și metode de a face față acestuia.

O definiție completă a sindromului a fost dată de Christina Maslach: „Burnout-ul este un sindrom de epuizare emoțională, depersonalizare și performanță personală redusă care poate apărea în rândul profesioniștilor implicați în diferite tipuri de profesii de „ajutor” [3].

Datorită frecvenței din ce în ce mai mari a acestui fenomen în rândul cadrelor medicale, a impactului negativ al sindromului de epuizare emoțională nu numai asupra sănătății lor, ci și asupra calității asistenței medicale pe care o oferă, problema „burnout” a fost discutată în cadrul Forumului European al Asociațiilor Medicale de la Berlin în 2003, după care a fost preluată de Organizația Mondială a Sănătății.

Datorită creșterii acestui fenomen în rândul lucrătorilor medicali, a impactului negativ al epuizării emoționale nu numai asupra sănătății lor, ci și asupra calității îngrijirilor medicale pe care le acordă, problema „burnout” a fost discutată în cadrul Forumului European al Asociațiilor Medicale de la Berlin în 2003, după care a fost luată sub controlul Organizației Mondiale a Sănătății.

Burnout-ul nu este un construct științific. Conform noii Clasificări Statistică Internațională a Bolilor și Problemelor de Sănătate Conexe (ICD-11), este recunoscut oficial ca un factor grav care afectează sănătatea umană și este inclus în categoria „Probleme legate de ocuparea forței de muncă sau șomaj” (QD85) [4].

Acest diagnostic se limitează la sfera profesională și nu poate fi aplicat la alte situații de viață. Mai mult, burnout-ul nu este doar un sinonim pentru stres. Acesta este definit ca fiind „un sindrom care rezultă din stresul cronic la locul de muncă, care nu a putut fi tratat”.

Riscul de epuizare emoțională la lucrătorii medicali este semnificativ mai mare decât la lucrătorii din alte profesii. Astfel, în timp ce prevalența sindromului de epuizare emoțională în rândul populației generale este de 13%, iar în rândul profesorilor de 70% și mai mult, în rândul lucrătorilor medicali aceasta variază între 30 și 80%. Această variație atât de mare în rândul medicilor este condiționată, în primul rând, de faptul că în statistici au fost incluși reprezentanți ai diferitor specialități [5].

Epuzarea emoțională a unui profesionist din domeniul sănătății poate avea un impact negativ asupra sănătății cognitive a acestuia. Burnout-ul poate cauza degradarea funcțiilor cognitive (percepție, atenție, asimilare, învățare, memorizare, exprimare și luare de decizii). Gândirea poate deveni mai puțin ageră și concentrația poate fi redusă. Ca urmare, un profesionist din domeniul sănătății poate avea dificultăți în analiza critică a situațiilor, cum ar fi un diagnostic sau alegerea celei mai bune metode de tratament, și în luarea deciziilor corecte în legătură cu acestea.

Epuzarea emoțională poate avea consecințe deosebit de negative atunci când lucrătorul din domeniul sănătății acționează în circumstanțe de urgență care necesită un nivel ridicat al capacităților de control al comportamentului, al stabilirii obiectivelor, al capacității de planificare și al controlului atenției.

În aceste circumstanțe, trebuie să se țină cont de mai mulți factori și trebuie să se ia decizii importante cu promptitudine pentru a asigura calitatea și siguranța activității medicale. De asemenea, burnout-ul poate afecta capacitatea personalului medical de a analiza situația și riscurile implicate în luarea unei decizii corecte, ceea ce îl face mai puțin eficient și mai puțin sigur pe acțiunile sale. Ca urmare, acțiunile sau inacțiunea cadrelor medicale pot dăuna sănătății și vieții pacientului.

La începutul anului 2023 a venit raportul realizat de Medscape despre burnout-ul la medici [6]. Este un studiu de tip sondaj, ce a inclus 9100 de medici din SUA, peste 29 de specialități.

Studiul include comparații cu rezultatele pre-pandemice, cercetate de același colectiv în 2018 [7]. Față de acel moment, rata burnout-ului a crescut, depășind jumătatea respondenților (53% față de 42%),

* Mulți specialiști conferă dreptul de autor pentru termen „burn-out” Herbert J. Freudenberger, Dar, de fapt, primul care a folosit termenul e scriitorul Graham Greene într-un roman „A Burnt-Out Case” publicat în anul 1960.

iar rata depresiei a ajuns la 23%, față de doar 15%.

Majoritatea medicilor (32%) se consideră în burnout de peste un an, în timp ce alți 30%, de peste doi ani și 25%, de circa șapte luni – un an. Într-o proporție mai mică, respondenții au raportat burnout recent, reflectând caracterul cronic al suferinței.

Principalii factori invocați de respondenți au fost, în ordinea descrescătoare a gravității: prea multe sarcini birocratice, lipsă de respect din partea colegilor, venituri prea mici, prea multe ore de lucru, lipsa controlului și autonomiei, lipsa de respect din partea pacienților.

Cu cât sindromul de burnout este mai pronunțat la un lucrător medical, cu atât este mai mare probabilitatea ca acesta să comită o eroare medicală gravă, în ciuda tuturor măsurilor de securitate luate. Acest lucru este dovedit de rezultatele unui studiu publicat în Mayo Clinic Proceedings. Pentru a evalua contribuția epuizării emoționale profesionale la probabilitatea de a comite o eroare medicală, au fost chestionați aproape 6695 de medici americani. Aceștia au fost rugați să vorbească despre greșelile pe care le-au făcut în ultimele trei luni și despre starea lor emoțională în această perioadă. Per total, 10,5% dintre participanții la studiu au raportat o eroare medicală gravă, în 55% dintre cazuri eroarea nu a dus la consecințe negative pentru pacient, în 5,3% a provocat o tulburare permanentă de sănătate, iar în 4,5% a provocat decesul pacientului. Simptomele epuizării au fost raportate de 78% dintre medici, la care s-a constatat erori medicale în acordarea îngrijirilor medicale și de 52% dintre medicii la care nu au fost constatate careva erori în acordarea îngrijirilor medicale [8].

Studiile efectuate de experți străini fac posibilă determinarea relației directe dintre burnout și creșterea numărului de erori medicale în rândul terapeuților, chirurgilor, anesteziologilor și stagiariilor diferitor specialități. Corelația dintre burnout și incidente cu pacienți a fost cea mai mare în rândul tinerilor profesioniști și a medicilor de urgență [5, p. 9-11].

Sindromul de burnout poate include o serie de manifestări precum, dar nu limitat la, epuizarea emoțională, lipsa satisfacției profesionale sau o senzație de depersonalizare, dar și cu o frecvență mai mare a erorilor la locul de muncă.

În orice activitate profesională există o marjă de eroare, iar factorul uman joacă adesea un rol important. Nu numai o persoană tânără, ci chiar și un specialist cu experiență poate lua o decizie greșită din cauza oboselii sau a unei stări psihologice depresive. În medicină, prețul unei astfel de greșeli este cel mai mare, deoarece sănătatea și viața pacientului sunt în joc, precum și reputația profesională a medicului și a instituției medicale.

Spre comparație, în SUA proporția erorilor medicale este de 3-4%, în Marea Britanie – 5%, în Franța – 3%. În Marea Britanie, până la 70 de mii de oameni decedează din cauza erorilor medicale în fiecare an, în SUA, conform diverselor estimări, 50-100 de mii. În SUA, erorile medicale sunt a cincea cauză de deces. La fiecare 15 minute în această țară, 5 persoane decedează din cauza erorilor medicale [12].

Un studiu de malpraxis medical în Statele Unite a constatat că aproximativ 1% din toți pacienții internați suferă de acest fenomen (faptele de neglijență au fost confirmate de rezultatele unei analize a istoricului pacienților efectuate de experți independenți). În același timp, mai puțin de 2% dintre acești pacienți au depus plângeri oficiale sau procese cu privire la practica medicală necorespunzătoare [13].

În Federația Rusă, în 2021, numărul cererilor din partea cetățenilor către organele de drept cu sesizări de infracțiuni legate de acordarea de îngrijiri medicale a crescut cu 14,6%, în timp ce fiecare al treia plângere s-a încheiat cu pornirea dosarului penal [14].

Începând cu anul 2000, problema siguranței pacienților care beneficiază de servicii medicale a început să fie discutată deschis și abordată în întreaga lume. În același timp, s-a impus tot mai stringent problema drepturilor omului în sectorul medical – atât pentru pacienți, cât și pentru personalul medical.

Identificarea și analiza unei erori medicale poate fi primul pas către înțelegerea și corectarea acesteia, ceea ce, pe de o parte, va îmbunătăți calitatea asistenței medicale și, pe de altă parte, îi va ajuta pe medici să facă față consecințelor psihoemoționale ale erorilor medicale [15].

Dintre infracțiunile contra vieții și sănătății săvârșite de lucrătorii medicali, cea mai mare proporție sunt infracțiunile din neglijență săvârșite ca urmare a îndeplinirii necorespunzătoare de către o persoană a îndatoririlor sale profesionale, în special încălcarea din neglijență a regulilor și metodelor de acordare a asistenței medicale.

Cadrul legal stabilește consecințele încălcărilor acestor reguli de acordare a serviciilor medicale. În această ordine de idei tratamentul, prevenire, și diagnosticare corectă este o problemă majoră pentru orice sistem de sănătate, deși au apărut multe tehnici de cercetare pentru înțelegerea mai corectă a etilogiei și patogenezei bolilor, această întrebare rămâne fiind una din cele mai principale.

În prezent, lucrătorii medicali pot suporta răspundere disciplinară, civilă, contravențională și penală. Stabilirea vinovăției și a pedepsei este de competența instanței de judecată și este o măsură cea mai aspră în privința unui lucrător medical. Componenta infracțiunii prevăzută la art. 213 Codul penal al Republicii Moldova, stabilește răspunderea penală pentru încălcarea din neglijență de către medic sau de către un alt lucrător medical a regulilor sau metodelor de acordare a asistenței medicale, dacă aceasta a cauzat: vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; decesul pacientului [16].

Săvârșirea infracțiunilor legate direct de încălcarea cu neglijență de către un lucrător medical a regulilor sau metodelor de acordare a asistenței medicale se poate datora mai multor motive, printre care și cele comune burnout-ului emoțional: socio-economice (nivelul scăzut de salarizare a cadrelor medicale), organizatorice și manageriale (lipsa personalului necesar, management ineficient al calității îngrijirilor medicale), moral-psihologice (prestigiul scăzut al muncii lucrătorilor medicali), profesionale (rolul slab al comunității medicale), juridice (imperfecțiunea legislației), etc.

Stabilirea vinovăției a personalului medical pentru infracțiuni profesionale este una dintre cele mai complexe pe care practica medicală le-a pus în fața legii. Principala dificultate constă în stabilirea vinovăției a legăturii de cauzalitate între acțiunile sau inacțiunile personalului și urmărilor prejudiciabile care au survenit.

Acțiunile care nu sunt supuse răspunderii penale sunt adesea asociate cu erori în acordarea asistenței medicale care pot fi rezultatul a suprasolicității neuropsihice, inclusiv cele cauzate de caracteristici fiziologice ale medicului [stare dureroasă, oboseală extremă cauzată de munca suplimentară (gărzi) etc. [17].

Pentru încadrarea corectă acțiunilor sau inacțiunilor medicului, a consecințelor negative pentru pacient, gradul de răspundere a medicului și modalitatea de reparare a prejudiciului suferit de pacient, urmează a fi analizate în detaliu circumstanțele în care s-a produs abaterea medicală, și faptului că sindromul de epuizare emoțională influențează puternic privind admiterea erorilor de către lucrătorii medicali (diagnostice, terapeutice, deontologice etc.).

În această ordine de idei confirmarea de către un specialist (psiholog, psihiatru), prin examinare medico-legală, că fapta ilicită a fost săvârșită într-o stare care a limitat în mod substanțial gradul de conștientizare și voința liberă a autorului ar putea fi luată în calcul ca fiind circumstanță atenuantă de către instanța de judecată la individualizarea pedepsei penale.

Majoritatea lucrătorilor din domeniul sănătății activează în condiții care îi expun la o serie de factori negativi, de natură diferită, la o supraîncărcare neuroemoțională și la un nivel ridicat de responsabilitate.

Riscul de epuizare fizică, psihică și emoțională produsă de stresul prelungit la locul de muncă (sindromul de burnout) la lucrătorii medicali este semnificativ mai mare decât la lucrătorii din alte profesii.

Cu atât este mai pronunțat sindromul de burnout la un lucrător medical, cu atât este mai mare probabilitatea ca acesta să comită o eroare medicală, în ciuda tuturor măsurilor de securitate luate.

Săvârșirea infracțiunilor legate direct de încălcarea cu neglijență de către un lucrător medical a regulilor sau metodelor de acordare a asistenței medicale se poate datora mai multor motive, printre care și cele comune burnout-ului emoțional: socio-economice, organizatorice și manageriale, moral-psihologice, profesionale, juridice, etc.

Măsurile de prevenire a epuizării personalului medical (formarea unei atitudini existențiale), realizate ca parte a unui set de măsuri inclusiv cele care vizează eliminarea impactului negativ al factorilor de mai sus, vor contribui la prevenirea infracțiunilor medicale generate de sindromul de burnout.

Referințe bibliografice:

1. Беккариа Ч. *О преступлениях и наказаниях*. Фирма „Стелс”. БИМПЛ, М., 1995. 303 с.
2. Freudenberger H.J. *Staff Burn-Out*. In: *Journal of Social Issues*, no. 30(1), 1974. p. 159-165.
3. Maslach C., Jackson S.E., Leiter M.P. *Maslach Burnout Inventory*. Manual (3rd ed.), Mountain View, CA: CPP, Inc., 1995. 52 p.
4. *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD) 11th Revision (ICD-11)*. WHO, Geneva, 2018. [Accesat: 10.02.2023]. <https://icd.who.int/en>.
5. Чутко Л.С., Козина Н.В. *Синдром эмоционального выгорания. Клинические и психологические аспекты*. МЕДпресс-информ, Москва, 2013. 256 с.
6. Medscape. *'I Cry but No One Cares': Physician Burnout & Depression Report 2023*. [Accesat: 10 februarie 2023]. <https://www.medscape.com/slideshow/2023-lifestyle-burnout-6016058?faf=1ю>
7. *Medscape National Physician Burnout & Depression Report 2018*. [Accesat: 10 februarie 2023]. <https://www.medscape.com/sites/public/lifestyle/2018>.
8. Thiels C.A., Lal T.M., Nienow J.M. et al. *Surgical never events and contributing human factors*. In: *Surgery*, no. 158(2), 2015. p. 515-21.
9. Kang E.K., Lihm H.S., Kong E.H. *Association of Intern and Resident Burnout with Self-Reported Medical Errors*. In: *Korean Journal of Family Medicine*, no. 34(1), 2013. p. 36-42.
10. Tawfik D.S., Profit J., Morgenthaler T.I., Satele D.V., Sinsky C.A. et al. *Physician Burnout, Well-being, and Work Unit Safety Grades in Relationship to Reported Medical Errors*. In: *Mayo Clin Proc.*, no. 93(11), Nov, 2018. p. 1571-1580.
11. Хмарук И.Н., Джуха Ю.П., Панов А.Е. *Профилактика социально-стрессовых расстройств и стресс-индуцированной патологии у врачей-судмедэкспертов*. В: Психология совладающего поведения. Материалы II-ой Междунар. науч.-практ. конф. 23-25 сент. 2010, В 2 т. Том 1, Кострома, 2010. с. 119-121. ISBN: 978-5-7591-1559-5.
12. Черников Е.Э., Зарецкий М.М., Черникова Н.М. *Врачебная ошибка: невежество или халатность?* В: Украинский медицинский журнал, №2(70), 2009. с. 70-73.
13. *Опыт США по правовому регулированию ответственности врача за нанесение вреда здоровью пациента вследствие халатности*. В: Главный врач, №8, 2013. с. 32.
14. Петрова Т.Н. *Расследование ятрогенных преступлений*. В: Международный конгресс „Актуальные вопросы судебной медицины и экспертной практики – 2022”. Москва, 20-21 апреля. [Accesat: 10.02.2023]. <https://med.studio/event/mezdunarodnyj-kongress-aktualnye-vo-prosy-sudebnoj-mediciny-i-ekspertnoj-praktiki-2022#>.
15. Плаксин В.О., Кинле А.Ф., Вермель И.Г., Горошеня Ю.Б. *Методические указания по проведению судебно-медицинской экспертизы по делам, связанным с жалобами родственников на неправильную диагностику и лечение*. Москва, 1992. 18 с.
16. *Codul Penal al Republicii Moldova*. Publicat: 14.04.2009 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74 art. 195. Modificat LP245 din 15.11.18 MO462-466 din 12.12.18 art. 774.
17. Хоменко А.Н. *Уголовно-правовая оценка деяний, совершаемых при оказании медицинской помощи*. В: Сибирское юридическое обозрение, том 17, №2216, 2020. с. 216-222.

DIMINUAREA COMPORTAMENTULUI DELINCVENT LA ADOLESCENȚI

RACU Igor,

dr. hab., prof. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
ORCID ID: 0000-0001-8143-4908

NICOLAESCU Eliza,

dr., Spitalul de Psihiatrie „Eftimie Diamandescu”, România,
ORCID ID: 0000-0002-2338-2190

Summary: This article presents the results of a theoretical-experimental research carried out in order to investigate a current problem of major significance - the personality of delinquent teenagers. The research was carried out on a sample of 210 teenagers (finding experiment) of which 102 delinquents and 108 non-delinquents. 24 subjects participated in the formative experiment, 12 each in the experimental and the control group. The different personality profile of these two categories of teenagers was established and described, and the possibility of reducing delinquent behavior at this age was demonstrated within the formative experiment.

Key words: adolescent age, delinquent adolescent, personality, formative experiment.

Delincvența desemnează fenomene complexe, des întâlnite în societățile moderne. Problematika delincvenței este majoră și globală, în toate țările lumii existând variate forme de manifestare a acesteia, uneori fiind înrădăcinată în practicile culturale, economice și sociale specifice. Delincvența juvenilă afectează dimensiunile esențiale ale dezvoltării copilului și perturbă funcționalitatea tuturor palierele sale psihice. Efectele sunt profunde și nefaste, putând însoți individul de-a lungul întregii sale vieți. Acest fapt face ca delincvența să fie un fenomen extrem de studiat. Un lucru important este elaborarea, experimentarea procedeeleor și mijloacelor de prevenire și combatere a diferitor forme de delincvență. Fenomenul dat a fost și este studiat în știință și vom menționa aici studiile realizate de R. Boudon, D. Banciu, S. Rădulescu, S. Brehm, D. Farington, T. Moffit, D. DeMatteo, E. Cauffman, R. Loeber, C. Soto [1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12].

Problema pe care am formulat-o pentru cercetarea noastră este: care ar fi modalitatea alternativă de diagnosticare și de eficientizare a intervenției psihologice, în vederea ameliorării potențialului delincent la adolescenți prin identificarea factorilor de risc și vulnerabilitate în apariția comportamentului problematic? Reieșind din problema dată a fost elaborat și *scopul* cercetării: identificarea particularităților specifice adolescenților delincvenți, elaborarea și implementarea unui program de intervenție psihologică de ameliorare a potențialului delincent pentru această categorie de subiecți.

În vederea realizării scopului propus pentru cercetarea noastră au fost lansate următoarele obiective: investigarea legăturii între factorii socio-demografici și delincvența juvenilă; elaborarea/ selectarea unui set de instrumente diagnosticare care să permită studierea, evaluarea particularităților specifice comportamentului și personalității adolescentului delincent; studiul în aspect comparativ a adolescenților delincvenți și adolescenților non-delinvenți (particularitățile de comportament, însușirile de personalitate, particularitățile psihologice); estimarea gradului de psihopatie infracțională la adolescenții delinvenți; evaluarea profilului clinic al tinerilor cu pattern delincent; determinarea strategiilor de coping dezadaptativ și al nivelului de dezvoltare morală al infractorilor adolescenți; elaborarea și implementarea unui program de intervenție psihologică duală în scopul ameliorării potențialului delincent etc.

Pentru cercetarea experimentală a fost propusă următoarea *ipoteză generală*: am presupus că pro-

filul psiho-social și clinic al adolescentului delincvent este diferit de cel al adolescentului non-delincent; dinamica, manifestările, nivelurile comportamentului delincvent la adolescenți sunt determinate de un complex de factori de risc și vulnerabilitate dinamici precum nivelul de psihopatie infracțională, tipul de trăsături de personalitate, particularitățile profilului clinic, strategiile de coping utilizate, nivelul de dezvoltare morală, dar și de factori statici precum: factori asociați climatului familial, factori asociați mediului școlar și factori asociați comunității. În vederea verificării acestei ipoteze generale am formulat mai multe ipoteze de lucru:

Ipoteza 1. Presupunem că adolescenții delincvenți prezintă o personalitate structurată dizarmonic asemănătoare prototipului de psihopat infracțional în raport cu adolescenții non-delinvenți.

Ipoteza 2. Presupunem că adolescenții delincvenți raportează un profil de personalitate distinct față de cei non-delinvenți.

Ipoteza 3. Presupunem că adolescenții delincvenți raportează un profil mai accentuat clinic în ceea ce privește tulburările psihopatologice în comparație cu adolescenții non-delinvenți, în special pe scalele de externalizare (tb. de conduită, dependența de substanțe, predispoziția spre violență, probleme școlare).

Ipoteza 4. Presupunem că adolescenții delincvenți folosesc strategii de coping diferite de cei non-delinvenți.

Ipoteza 5. Presupunem că adolescenții delincvenți prezintă un nivel de dezvoltare morală semnificativ mai redus în comparație cu adolescenții fără pattern delincvent.

Pentru realizarea experimentului de constatare au fost selectate următoarele instrumente diagnostice: PCL-R, Hare Psychopathy Checklist-Revised (Scala de psihopatie revizuită), Testul ABCD-M inventar de personalitate de tip BIG Five, Testul APS-SF Scala de evaluare a tulburărilor clinice din adolescență – forma scurtă, Testul CERQ Chestionarul de evaluare a coping-ului cognitiv-emoțional și modelul dezvoltării morale al lui Kohlberg.

Rezultatele cercetării constatative au fost prezentate în alte articole, studii și aici doar vom menționa faptul că am reușit să confirmăm ipoteze lansate, să demonstrăm prezența deosebirilor în structura de personalitate la adolescenții delincvenți și cei non-delinvenți, în dezvoltarea morală diferită a acestora etc. În ceea ce urmează ne vom referi la partea formativă a cercetării noastre, în care am încercat să demonstrăm posibilitatea ameliorării comportamentului delincvent în condiții experimentale special organizate.

Scopul experimentului formativ a fost diminuarea potențialului delincvent al adolescenților prin activarea resurselor personale și dezvoltarea abilităților de gestionare emoțională și comportamentală. Pentru cercetarea formativă am lansat următoarele *obiectivele generale*: elaborarea și implementarea programului de intervenție psihologică duală pentru adolescenții delincvenți; evaluarea efectelor/ eficacității programului de intervenție psihologică în cadrul experimentului de control. Ca și *obiective specifice* pentru această parte a cercetării noastre au fost înaintate: ridicarea gradului de maturitate emoțională prin creșterea capacității de autocontrol și managementul furiei, al conștiințiozității prin mărirea controlului voluntar, al agreabilității prin scăderea afectivității negative, al autoactualizării prin creșterea empatiei, precum și diminuarea nivelului tulburărilor de externalizare specifice adolescenților delincvenți, scăderea profilului de psihopatie infracțională, ameliorarea strategiilor de coping dezadaptativ prin creșterea nivelului de responsabilitate prin asumarea faptelor și a consecințelor sale negative și dezvoltarea judecății morale.

Pentru experimentul formativ am formulat următoarea *ipoteză*: în condiții experimentale prin intervenții psihologice special organizate este posibilă o diminuare a potențialului delincvent al adolescenților.

În experimentul formativ au participat 24 de adolescenți delincvenți (16 de gen masculin și 8 de gen feminin) împărțiți în două loturi: *grupul experimental (GE)* format din 12 subiecți (8 băieți și 4 fete) și *grupul de control (GC)* format tot din 12 subiecți, comparabil din punct de vedere statistic cu primul (vâr-

stă, gen, nivel de delincvență). Criteriile de selecție pentru participarea la grupul de intervenție psihologică au fost cele ale apartenenței la categoria adolescent delincvent, precum și criteriul recidivist sau non-recidivist. În vederea verificării și demonstrării omogenității grupurilor experimental și de control formate în baza rezultatelor experimentului de constatare am administrat testul U Mann-Whitney. Concluzionăm aici că nu au fost constatate diferențe semnificative statistic între aceste două grupuri, fapt care ne-a permis demararea experimentului formativ.

Cercetările realizate de F. Petermann și U. Petermann [4] demonstrează faptul că tulburarea comportamentală a unui copil, implicit devianța este condiționată de mediul în care trăiește, în special de familie. Abordarea duală în intervențiile psihologice realizate este metoda prin care pe de o parte adolescentul delincvent este abordat ca individualitate și pe de altă parte este abordat împreună cu familia în ansamblu. Folosind aceste principii și realizând o analiză complexă a potențialului delincvent al adolescentului obținem o mai bună imagine asupra problematicei, facilitând dezvoltarea noilor comportamente și reducerea treptată a potențialului delincvent în cadrul exercițiilor realizate cu adolescentul și cu părinții acestuia. Abordarea duală folosită de noi a inclus ședințe cu întreaga familie, ședințe individuale și de grup. Membrii grupului experimental GE au participat la mai multe tipuri de programe de intervenție psihologică: familială, individuală și de grup, pe o perioadă de aproximativ 10 luni, iar adolescenții din grupul de control nu au participat la programul de intervenție psihologică duală (H0).

În scopul evaluării eficienței programului de intervenție psihologică realizat în scopul diminuării potențialului delincvent la adolescenți, am realizat experimentul de control în care au participat subiecții din grupul experimental și cel de control. Au fost administrate repetat testele din experimentul constatativ.

Rezultatele cantitative obținute în experimentul de control au fost supuse prelucrării statistice în cadrul a trei comparații pe care le realizăm tradițional în acest sens în scopul verificării eficacității intervențiilor psihologice realizate: grup experimental/ grup de control în re-test; grup experimental în test/ re-test; grup de control în test/ re-test.

În continuare vom prezenta rezultatele, analiza cantitativă și calitativă la testele administrate în aceste trei direcții menționate.

Testul PCL-R. Analiza statistică a datelor test/ re-test obținute de adolescenții din grupul experimental la testul PCL-R prin utilizarea testului Wilcoxon, a evidențiat o scădere semnificativă statistic a asemănării acestora cu prototipul psihopatului delincvent. Au fost constatate schimbări semnificative statistic la Factorul F1 Afectiv-Interpersonal (pe itemii: Superficialitate, Sentiment Grandios al Propriei Valori, Minciună de tip Patologic, Manipulare, Lipsa Remușcărilor și a Vinovăției, Afecte Superficiale și Lipsa Empatiei) obținându-se $M1=69,75$; $M2=61,08$; $z=-3,063$; $p<0,05$, dar și la Factorul F2 – Devianța Socială (prin scăderea valorii rezultatelor pe itemii: Încălțare spre Plictiseală, Stilul de viață Parazit, Lipsa unor Scopuri Realiste pe termen lung, Impulsivitate și Control Comportamental) obținându-se $M1=57,92$; $M2=51,75$; $z=-3,076$; $p<0,05$. Aceste schimbări se remarcă și per ansamblu prin schimbările obținute la Factorul Total FT cu $M1=63,25$; $M2=56,33$; $z=-3,552$ și $p<0,05$.

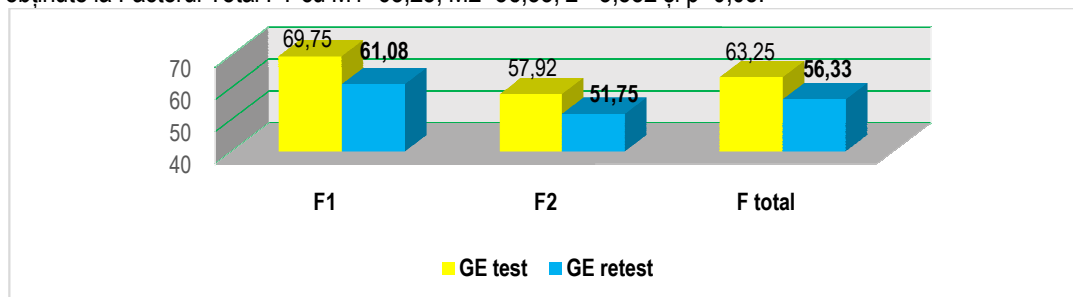

Figura nr. 1. Valorile medii la testul PCL-R, grup experimental, test/ re-test

Prin aplicarea testului neparametric pentru eșantioane independente U Mann-Whitney am obținut

diferențe statistic semnificative între rezultatele obținute la etapa re-test de subiecții din grupul de control și cel experimental la toate scalele testului PCL-R: Interpersonal/ Afectiv ($M_1=69,75$; $M_2=61,08$; $U=125,000$; $p<0,05$); Devianță Socială ($M_1=57,92$; $M_2=51,75$; $U=121,500$; $p<0,05$) și Factorul Total ($M_1=54,33$; $M_2=45,67$; $U=126,000$; $p<0,05$).

În același timp menționăm faptul că la acest test pentru subiecții din grupul de control (Wilcoxon) nu au fost constatate diferențe statistic semnificative în rezultate la faza test/ re-test.

Ttestul ABCD-M: în urma implementării programului de formare, în experimentul de control am obținut rezultate care confirmă ameliorarea potențialului delincent la subiecții din grupul experimental la nivelul următorilor factori: factorul Extraversie, prin utilizarea testului Wilcoxon nu au fost stabilite diferențe statistic semnificative la subiecții GE test/ re-test E ($z=-2,590$; $p>0,05$), însă pe subfactori au fost constatate diferențe semnificative statistic doar la E1 Activism ($z=-2,203$; $p<0,05$) și la E2 Optimism ($z=-2,652$; $p<0,05$). Programul formativ nu s-a axat pe modificarea factorului extraversie și componentele sale, deoarece acesta nu s-a dovedit a fi factor de vulnerabilitate în apariția delincvenței juvenile, așa cum a fost demonstrat în experimentul constatativ. Această lipsă a diferențelor semnificative statistic este în acord cu obiectivele propuse în experimentul formativ și anume acela de ameliorare doar a factorilor de risc și vulnerabilitate care contribuie la probabilitatea apariției delincvenței juvenile; factorul Maturitate – au fost constatate diferențe statistic semnificative în rezultatele obținute la faza test și re-test în cazul adolescenților din GE atât pentru factorul mare M ($z=-3,088$; $p<0,05$), cât și pentru subfactorii săi: M1 Respect ($z=-2,937$; $p<0,05$), M2 Adaptare ($z=-2,949$; $p<0,05$), M3 Prietenie ($z=-3,074$; $p<0,05$), M4 Forța Inhibiției ($z=-3,086$; $p<0,05$) și M5 Forța Eului ($z=-3,070$; $p<0,05$). Astfel în urma participării la programul formativ, acești tineri cu pattern deviant vor raporta mai mult respect față de oameni și societate, deprinzând un control mai bun al reacțiilor, al impulsurilor și emoțiilor negative, putând coopera mai destins, fără să raporteze totul la propria persoană. Sunt mai stabili pentru a face față schimbării, adversității, contradicției într-o manieră mai calmă prin care se pot dezvolta relații de prietenie și deschidere cu ceilalți; factorul Agreabilitate – au fost obținute diferențe statistic semnificative la toate nivele pentru subiecții din GE test/ re-test: la factorul A ($z=-3,063$; $p<0,05$), dar și la subfactorii: A1 Altruism ($z=-3,068$; $p<0,05$), A2 Romantism ($z=-3,070$; $p<0,05$), A3 Căldura Afectivă ($z=-3,063$; $p<0,05$), A4 Empatie ($z=-3,064$; $p<0,05$) și A5 Onestitate ($z=-2,941$; $p<0,05$). Adolescenți din grupul experimental după intervenții raportează o mai mare disponibilitate afectivă în relaționarea cu cei din jur și un comportament mai pro-social, mai deschis spre dăruire de sine și ajutorare, devenind mai fideli în relații. Crește capacitatea de acomodare, flexibilitate și adaptare, având ca efect ușurința în negocierea de tip asertiv; factorul Conștiinciozitate – sunt diferențe statistic semnificative atât la factorul C ($z=-3,070$; $p<0,05$), cât și la nivelul subfactorilor: C1 Voință și Perseverență ($z=-2,633$; $p<0,05$), C2 Spirit de Perfecțiune ($z=-3,066$; $p<0,05$), C3 Raționalitate ($z=-3,072$; $p<0,05$), C4 Planificare ($z=-2,85$; $p<0,05$) și C5 Autodisciplină ($z=-2,938$; $p<0,05$). Creșterea nivelului Conștiinciozității se reflectă în faptul că adolescenții din grupul experimental nu mai lasă totul „la întâmplare”, au o mai bună capacitate de a începe o sarcină și de a o duce la bun sfârșit în ciuda plictiselii sau a altor posibile distrageri ale atenției. Ei adoptă un stil care îi va conduce într-o anumită direcție pentru că încep să aprofundeze lucrurile, să depășească planul exterior devenind mai riguroși; factorul Autoactualizare – au fost obținute diferențe statistic semnificative pentru subiecții din grupul experimental la faza test/ re-test, fapt care încă odată demonstrează eficiența programului formativ: Ac ($z=-3,065$; $p<0,05$). La subfactori rezultatele sunt următoarele: la Ac1 Aprofundare ($z=-3,072$; $p<0,05$), la Ac2 Toleranță ($z=-3,077$; $p<0,05$), la Ac3 Rafinare ($z=-2,936$; $p<0,05$), la Ac4 Independență ($z=-2,908$; $p<0,05$) și la Ac5 Creativitate ($z=-2,938$; $p<0,05$). Creșterea nivelului de Autoactualizare are ca efect o mai mare preocupare pentru evoluția personală atât în raport cu sinele propriu cât și cu mediul social, fiind mai precaut cu ceea ce este aparent, stăgnant sau superficial.

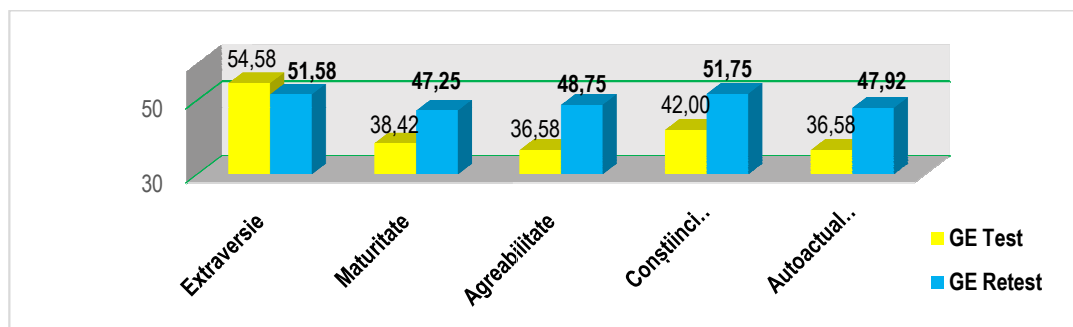

Figura nr. 2. Valorile medii la testul ABCD-M, grup experimental, test/ re-test

Comparația rezultatelor subiecților din grupul experimental și grupul de control în experimentul de control realizată prin intermediul testului U Mann-Whitney ne-a permis să constatăm diferențe statistic semnificative la scalele: Maturitate ($U=8,500$; $p<0,05$) cu subfactorii: Romanticism ($U=29,500$; $z<0,05$), Căldură afectivă ($U=27,000$; $p<0,05$), Onestitate ($U=27,500$; $p<0,05$), Agreabilitate ($U=9,500$; $p<0,05$) cu subfactorii: Romanticism ($U=29,500$; $p<0,05$), Căldura Afectivă ($U=27,000$; $p<0,05$), Onestitate ($U=27,500$; $p<0,05$) Conștiințiozitate ($U=3,550$; $p<0,05$) cu subfactorii: Spirit de Perfecțiune ($U=21,500$; $p<0,05$), Raționalitate ($U=42,000$; $p>0,05$), Planificare ($U=25,000$; $p<0,05$), Autodisciplină ($U=39,500$; $p<0,05$) și Autoactualizare ($U=18,000$; $p<0,05$) cu subfactorii: Aprofundare ($U=35,500$; $p<0,05$), Rafinare ($U=44,000$; $p>0,05$), și Creativitate ($U=38,500$; $p<0,05$).

Pentru subiecții din grupul de control s-a stabilit prin utilizarea testului neparametric Wilcoxon că nu sunt diferențe statistic semnificative în test/ re-test. Rezultatele obținute pe factori sunt: Extraversie ($z=-1,611$; $p>0,05$), Maturitate ($z=-2,947$; $p>0,05$) Agreabilitate ($z=-0,268$; $p>0,05$), Conștiințiozitate ($z=-2,969$; $p>0,05$) și Autoactualizare ($z=-3,068$; $p>0,05$).

Testul APS-SF. Analiza statistică a datelor test/ re-test obținute de adolescenții din grupul experimental la testul APS-SF, prin utilizarea testului Wilcoxon, a evidențiat o scădere semnificativă statistic a tulburărilor de externalizare. Pe factori s-au înregistrat următoarele rezultate: la tulburarea de conduită CND ($z=-2,679$; $p<0,05$), la tulburarea de opoziționism provocator TOP ($z=-2,437$; $p<0,05$), la dependența de substanțe SUB ($z=-2,023$; $p<0,05$), la probleme școlare PS ($z=-2,807$; $p<0,05$), la predispoziția spre furie și violență PVF ($z=-2,023$; $p<0,05$).

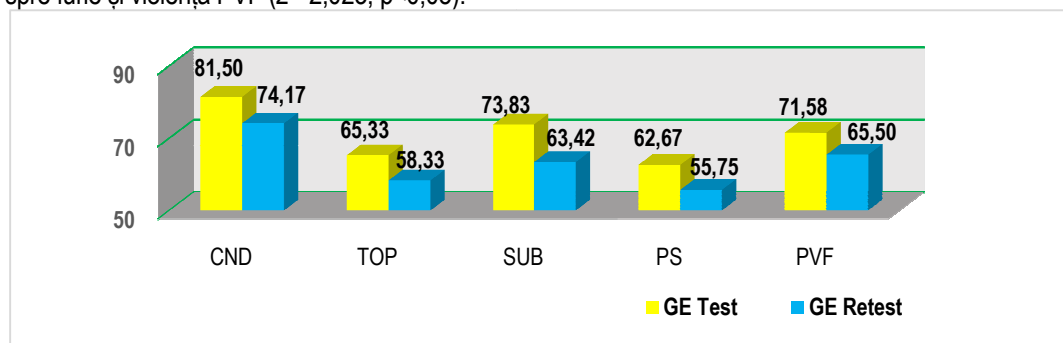

Figura nr. 3. Valorile medii la testul APS-SF, grup experimental, test/ re-test

La nivelul tulburărilor de internalizare nu s-au obținut diferențe statistic semnificative în rezultate pentru subiecții din GE test/ re-test având în vedere faptul că programul formativ nu a avut ca obiectiv special ameliorarea acestora: concepția despre sine CS ($z=-1,884$; $p>0,05$), probleme interpersonale PI ($z=-2,121$; $p>0,05$), tulburarea depresivă DEP ($z=-0,816$; $p>0,05$), anxietate generalizată AG ($z=-0,962$; $p>0,05$), stres posttraumatic SPT ($z=-1,807$; $p>0,05$), tulburare alimentară TA ($z=-0,586$; $p>0,05$), suicid

SUI ($z=-0,557$; $p>0,05$). Este important să menționăm că aplicând testul U – Mann-Whitney au fost obținute diferențe statistic semnificative în rezultatele obținute la etapa re-test de subiecții din grupul de control și grupul experimental la scalele care măsoară tulburări de externalizare precum: tulburarea de conduită CND ($U=93,000$; $p<0,05$), tulburarea de opoziționism provocator TOP ($U=117,500$; $p<0,05$), dependența de substanțe SUB ($U=69,500$; $p<0,05$), probleme școlare PS ($U=120,000$; $p<0,05$), predispoziția spre furie și violență PVF ($U=132,000$; $p<0,05$). Nu au fost obținute diferențe semnificative la nivelul tulburărilor de internalizare: concepția despre sine CS ($U=69,500$; $p>0,05$), probleme interpersonale PI ($U=92,000$; $p>0,05$), tulburarea depresivă DEP ($U=55,000$; $p>0,05$), anxietate generalizată AG ($U=74,000$; $p>0,05$), la stres posttraumatic SPT ($U=68,500$; $p>0,05$), tulburare alimentară TA ($U=94,000$; $p>0,05$), suicid SUI ($U=69,000$; $p>0,05$).

Comparația rezultatelor obținute de adolescenții delincvenți din grupul de control faza test/ re-test, prin aplicarea testului Wilcoxon nu a evidențiat diferențe statistic semnificative la nivelul tulburărilor de externalizare: tulburarea de conduită CND ($z=-0,108$; $p>0,05$), tulburarea de opoziționism provocator TOP ($z=-0,508$; $p>0,05$), dependența de substanțe SUB ($z=-1,826$; $p>0,05$), probleme școlare PS ($z=-1,732$; $p<0,05$), predispoziția spre furie și violență PVF ($z=-1,633$; $p>0,05$). Aceste date confirmă încă odată eficiența programului formativ.

Testul CERQ. Analiza statistică a datelor test/ re-test obținute de adolescenții din grupul experimental la testul CERQ, prin utilizarea testului Wilcoxon, a evidențiat următoarele rezultate: Autoculpabilizare ($z=-1,983$; $p<0,05$), Acceptare ($z=-1,886$; $p<0,05$), Ruminare ($z=-1,232$; $p<0,05$), Refocalizare Pozitivă ($z=-1,633$; $p>0,05$), Refocalizare pe Planificare ($z=-1,069$; $p>0,05$), Reevaluare Pozitivă ($z=-0,798$; $p>0,05$), Punerea în Perspectivă ($z=-1,467$; $p>0,05$), Catastrofare ($z=-0,136$; $p>0,05$), Culpabilizarea Celorlalți ($z=-2,849$; $p<0,05$).

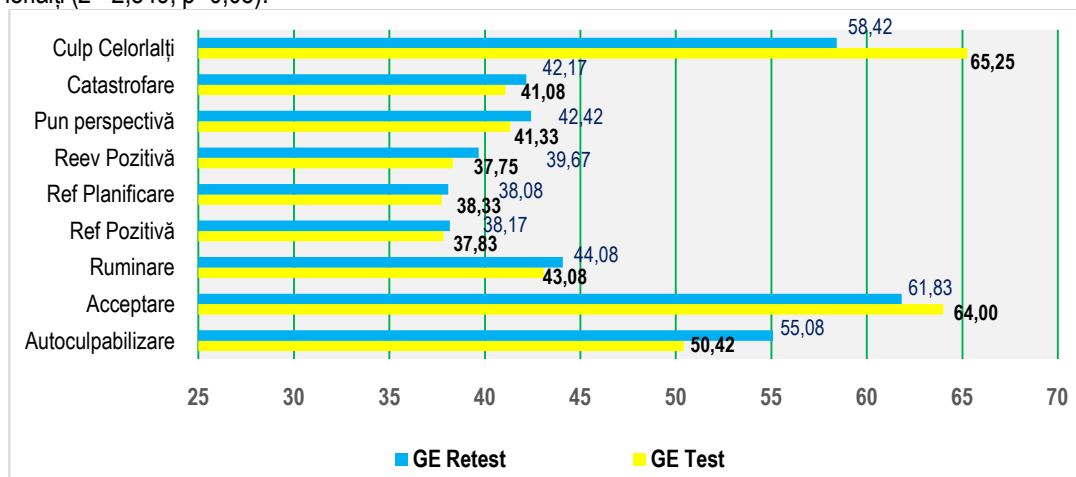

Figura nr. 4. Valorile medii la testul CERQ, grup experimental, test/ re-test

Aplicând testul U – Mann-Whitney au fost obținute următoarele rezultatele la etapa re-test de subiecții din grupul de control și experimental: la Autoculpabilizare ($U=100,500$; $p<0,05$), la Acceptare ($U=117,500$; $p<0,05$), la Ruminare ($U=82,000$; $p>0,05$), la Refocalizare Pozitivă ($U=83,500$; $p>0,05$), la Refocalizare pe Planificare ($U=73,000$; $p>0,05$), la Reevaluare Pozitivă ($U=93,000$; $p>0,05$), la Punerea în Perspectivă ($U=46,500$; $p>0,05$), la Catastrofare ($U=63,500$; $p>0,05$), iar la Culpabilizarea Celorlalți ($U=109,500$; $p<0,05$).

Comparația rezultatelor obținute de adolescenții delincvenți din grupul de control la faza test/ re-test nu a evidențiat diferențe statistic semnificative: Autoculpabilizare ($z=-0,214$; $p>0,05$), Acceptare ($z=-1,732$; $p<0,05$), Ruminare ($z=-1,155$; $p>0,05$), Refocalizare Pozitivă ($z=-0,966$; $p>0,05$), Refocalizare pe Planificare ($z=-1,604$; $p>0,05$), Reevaluare Pozitivă ($z=-1,848$; $p>0,05$), Punerea în Perspectivă ($z=-$

1,291; $p > 0,05$), Catastrofare ($z = -1,994$; $p > 0,05$), Culpabilizarea Celorlalți ($z = -0,586$; $p > 0,05$), întărind semnificația eficienței programului formativ.

Printre cele mai importante schimbări intervenite după aplicarea programului de intervenție psihologică duală se numără creșterea nivelului de autoculpabilizare și scăderea nivelului de culpabilizare a celorlalți având ca efect mărirea responsabilității față de fapta penală și anticiparea consecințelor la acești adolescenți delincvenți din lotul experimental. La creșterea gradului de responsabilitate prin asumarea sentimentului de vină, contribuie și modificarea coping-ului prin ruminare.

Testul lui Kohlberg. Înainte de intervenție 95,8% (23 de cazuri) dintre participanții la experimentul formativ se aflau la nivelul preconvențional de dezvoltare morală și doar 4,2% (1 caz) atingeau nivelul convențional. Dintre aceștia la nivelul grupului experimental erau 11 subiecți cu dezvoltare morală preconvențională și unul cu moralitate convențională, iar la nivelul grupului de control test toți adolescenții aveau un nivel de dezvoltare morală preconvențională. Grupurile au avut o structură omogenă, pentru că nu s-au evidențiat diferențe semnificative statistic între cele două loturi. Aplicând Testul Pearson χ^2 am obținut $\chi^2(1) = 1,043$ și $p > 0,05$.

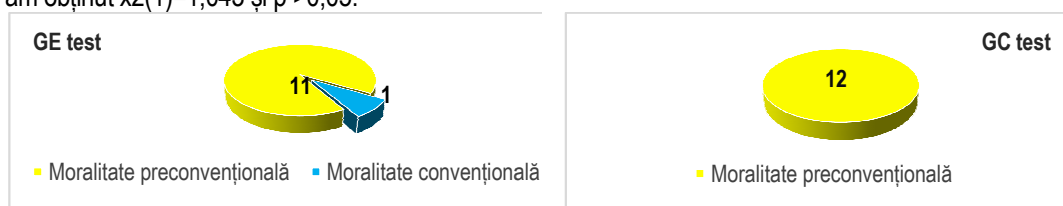

Figura nr. 5. Scoruri comparative ale dezvoltării morale – Kohlberg, grup GE test/ GC test

După aplicarea programului formativ s-au obținut pentru GE doar șapte cazuri cu nivel de dezvoltare morală preconvențională și cinci cazuri cu nivel de moralitate convențională, spre deosebire de cei din grupul de control în re-test la care unsprezece adolescenți se mențin cu o dezvoltare morală preconvențională și doar un caz de moralitate convențională.

Figura nr 6. Valorile obținute la testul Kolberg, grup experimental, test/re-test

Referințe bibliografice:

1. Banciu D. *Introducere în sociologia delincvenței juvenile. Adolescența între normalitate și devianță*. Medicală, București, 1990. p. 38-54. ISBN: 973-39-0112-1.
2. Boudon R. (coord.) *Tratat de sociologie*. Humanitas, București, 1999. p. 439-452. ISBN: 973-28-0759.
3. Nicolaescu E.P., Racu Ig. *Dezvoltarea personalității adolescenților delincvenți*. Editura Universitară, București, 350 p. ISBN: 978-606-28-1537-0.
4. Petermann F., Petermann U. *Program de intervenție pentru copii agresivi*. Ed. A 11-a, RTS, Cluj-Napoca, 2006. 79 p. ISBN: 973-86337-3-7.
5. Rădulescu S.M. *Sociologia devianței*. Editura Victor, București, 1998. 48-52 p. ISBN: 973-97318-8-0.
6. Brehm S.S., Kasin S.M. *Social Psychology*. Houghton Miffling Company, Boston, 1989. 132-135 p. ISSN: 2094-1420.
7. Cauffman E. *Gender Differences in Mental Health Symptoms among Delinquent and Community*

- Youth. In: Violence and Juvenile Justice 5, no. 3, 2007. pp. 287-307. ISSN 335-387.
8. Dematteo D., Marczyk G. *Risk factors, protective factors, and the prevention of antisocial behavior among juveniles*. In: Juvenile delinquency: Prevention, assessment, and intervention. Oxford University Press, New York, 2005. 19-44 p. ISBN: 978-0195160079.
 9. Farrington D.P. *Key results from the first forty years of the Cambridge Study in Delinquent Development in Taking Stock of Delinquency*. Kluwer Academic, New York, 2003. 137-183 p. ISBN: 306-47945-1-5.
 10. Loeber R., Capaldi D.M., Costello E. *Gender and the development of aggression, disruptive behavior, and delinquency from childhood to early adulthood. Disruptive behavior disorders*. Springer, New York, 2013. 137-160 p. ISBN: 978-1-4614-7557-6.
 11. Moffitt T.E., Caspi A. *Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females*. In: Development & Psychopathology, 2001, issue 13, 355-375 p. ISSN: 0954-5794.
 12. Soto C.J., Gosling S.D., Potter J. *Age Differences in Personality Traits From 10 to 65: Big Five Domains and Facets in a Large Cross-Sectional Sample*. In: Journal of Personality and Social Psychology, 2011, no. 100(2). ISSN 330-348.

PREVENIREA COMPORTAMENTULUI ANTISOCIAL LA ADOLESCENȚI

SAVCA Lucia,

dr., conf. univ., Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
ORCID ID: 0000-0001-6858-0011

Summary: Antisocial behavior is formed during the maturation of the minor depending on the preponderance of the constellation of unfavorable factors in which the minor develops, combined with certain circumstances that favor the transition to crime. Antisocial behavior in adolescence is determined by a number of age-specific reasons. These reasons often lead to murder due to the minor's lack of experience and exaggerated desire to satisfy some desires.

Multifaceted organized early prevention can counteract antisocial behavior among minors.

Key words: antisocial behavior, biological factor, social factor, psychological factor, reasons for antisocial behavior.

Comportamentul antisocial în rândul adolescenților este actual la toate etapele de dezvoltare a societății. El se manifestă prin incapacitatea unor minori de a respecta și urma normele de conduită din societate, încălcându-le cu vehemență. Personalitatea antisocială se formează pe parcursul maturizării în funcție de preponderența constelației factorilor bio-psiho-sociali nefavorabili în care se dezvoltă minorul combinat cu unele împrejurări concrete care favorizează trecerea la act criminal și ca urmare a unei opțiuni conștiente a individului. Actualitatea problemei este legată și de condițiile de dezvoltare a societății. Actualmente toate mijloacele de informare în masa propagă agresivitatea umană, informează despre actele agresive săvârșite. Totodată tânăra generație este lipsită de un ideal pe care îl va urma. În unele cazuri și unii părinți „un bun exemplu pentru copil” se adevărește că este în conflict cu legea.

Tendențele comportamentului antisocial se manifestă relativ la o vârstă timpurie și au un spectru larg de manifestări, iar acțiunile educativ-terapeutice întreprinse din timp pot oferi soluții eficiente vizând corectarea acestora [1, p. 41-42].

Scopul studiului de față este de a contura constelația de factorii care creează un sol fertil în dezvoltarea comportamentului antisocial la adolescenți.

Un rol important în dezvoltarea comportamentului antisocial îl are unul sau constelația factorilor bio-psiho-sociali [4]:

– *Factorul biologic*: ereditatea patologică (disfuncții cromosomale, patologia sarcinii, asfisia în timpul nașterii, traumatisme cerebrale în timpul nașterii sau în primii ani de viață, deficiențe neuropsihologice, care provoacă nervozitate, irascibilitate sporită.

– *Factorul social*: Climat nefavorabil din familie: conflicte frecvente, educație incorectă, ignorarea trebuințelor copilului, neglijarea copilului în familie; Climat nefavorabil în colectivul de copii.

a. *Familia* influențează comportamentul minorului, contribuind la procesul de socializare. Este cunoscut faptul că pe lângă familiile bine structurate prin înțelegere și respect reciproc, există și familii care practică un stil educațional deficitar, lipsit de valențe morale și care adoptă o atitudine permisivă, toleranță față de comportamentele deviante ale minorilor, determinând în cele mai multe cazuri o subsocializare morală a membrilor săi. Dar, se întâmplă de cele mai multe ori ca infractorii minori să facă parte din familii cu o slabă coeziune morală și în care veniturile sunt utilizate pentru consumul de alcool, jocuri de noroc și droguri. În aceste familii adesea domină un climat educațional conflictogen, pedepse neadecvate, maltratarea fizică a minorului. Adolescentul este încurajat și susținut în comiterea micilor delict, apoi în unele crime, uneori de însuși părinți [2].

Familia este primul grup social din care face parte fiecare individ din momentul nașterii, anume ea este cea care creează condiții pentru formarea securității emoționale și ca rezultat securitatea psihologică a persoanei. La orice etapă a dezvoltării copilului, familia constituie partea cea mai importantă a lumii lui. În acțiunile și cuvintele părinților se reflectă lumea ce se află în afara familiei, pentru că anume în sânul familiei copiii însușesc sistemul integrator al valorilor morale și al idealurilor, tradițiile culturale ale poporului și ale mediului social. Din fragedă copilărie se formează o atitudine de încredere față de oamenii din jur sau o stare de anxietate, de așteptare a trăirilor neplăcute, ce riscă să se transforme în teamă față de cei din jur. [7].

În funcție de stilul educațional dominant în familie se desting:

– *copil răsfățat* de familie, cu părinți supraprotectivi în unele cazuri, putând deveni cu ușurință infractori, însușindu-și bunuri ce nu-i aparțin și știind că părinții îl vor apăra și salva;

– *copil terorizat* prin bătaii și sancțiuni, va căuta în afara familiei o desfășurare caracterizată printr-un comportament agresiv față de colegii în general mai mici și mai puțin dotați fizic. Pornind de la aceste considerente, este absolut necesar ca părinții să aplice în educația propriilor copii, simțul măsurii și al echilibrului, oferindu-le în schimb, un model de comportament pe care-l pot imita și în viitoarea lor calitate de majori.

– *copil needucogen*, educat de părinți needucogeni sau care din diferite motive au crescut singuri, cu frații mai mari sau fiind supravegheați de la distanță de rude.

Din cercetările realizate de noi în aa. 2011-2003 asupra adolescenților cu comportament delinvent am evidențiat că majoritatea au fost influențați de unul sau câțiva factori de risc [5, p. 49-55]:

1. Climat familial nefavorabil – 96%.
2. Maltratarea fizică frecventă a copilului în familie – 98%.
3. Familii cu un nivel minim de existență – 76%.
4. Familii destrămate după divorț, dezorganizate – 84%.

Cercetările noastre în a. 2018-2019 pe un lot de 300 adolescenți care au încălcat legea și își ispășesc pedeapsa în penitenciar, circa 38,44% au confirmat că relațiile din familia de origine, după tehnica *Starea tipică a familiei* (V.M. Minearov), le trezește insatisfacție generală, anxietate, încordare neuropsihică [6].

b. *Instituțiile de învățământ* prezintă o forță în formarea personalității minorului. Nu fiecare copil are capacități intelectuale înalte pentru a însuși materii complicate, însă fiecare poate însuși norme morale și de conduită. Cadrele didactice sunt competente în educația tinerii generații. Prin exemplul personal, propriul comportament, cadrele didactice sunt responsabile să educe la discipoli echilibrul emoțional, comportamentul decent, să preîntâmpine cazurile de conduită cu tendințe criminale: bullying, climatul nefavorabil din clasă, maltratare din partea colegilor, furt, excrocherii în cadrul școlii. Cadrele didactice în colaborare cu psihologul școlar pot depista tendințele spre un comportament antisocial și îndreaptă subiectul cu probleme la specialiștii care se ocupă de recuperarea complexă a acestui comportament.

Factorul psihologic: tipul de temperament vulnerabil, impulsivitate sporită, unele accentuații de caracter indezirabile, lipsa forței de voință de a renunța la unele acțiuni indezirabile, influență sporită a persoanei, supunerea exagerată.

Jean Pinatel, criminolog francez, menționează că persoanele cu un comportament antisocial sunt caracterizați prin trăsături de temperament excesive: impulsivitate, insensibilitate, excitabilitate etc., factori ce pot stimula persoana în anumite circumstanțe să treacă mai ușor la un act criminal.

Trăsăturile psihopatie și neurotice sunt mai frecvente decât la noncriminali. O trăsătură de baza, caracteristică criminalului, este și nivelul scăzut de inteligență. În cercetările asupra criminalului Pinatel, subliniază în mod constant nivelul mental redus. După felul crimelor, se constată: cei ce comit furturi – 34% sunt debili și 26% sunt înapoiți mintal, cei ce comit omoruri – 47% sunt debili mental și 26% sunt mărginiți, din cei ce comit violuri – 50% sunt debili mental și 50% sunt înapoiți mintal [3].

Conform datelor obținute de noi, în Republica Moldova, (1996-2018) după testul WISC și Raven pe un lot de 400 minori din penitenciarul Pruncu și cei la evidență din Inspectoratul Național de Probațiune pentru delictele comise au demonstrat că 67% au nivel de inteligență medie, 20% au nivel scăzut al inteligenței generale și 10-13% – au caz limită al inteligenței generale. Nu s-au depistat minori cu nivelul de inteligență de debil mental sau retard mental sever [5].

Aspectul psihologic al criminalului, susține J. Pinatel, că există anumite componente psihice comune la infractori, și anume: nesuportarea vreunei constrângeri și ordine în viața lor, control de sine slab, impulsuri puternice și nestăpânite, egoism, lipsa de empatie și compătimire a altei persoane. La acestea se mai adaugă instabilitatea afectivă și sărăcia intelectuală [3].

Jean Pinatel, susține în lucrarea „Teoria personalității criminale” că diferența dintre personalitatea delincventului și nondelincventului rezidă în gradul diferit de intensitate a anumitor trăsături specifice. De aceea, „trecerea, la comiterea delictelor, care se produce mult mai rapid în cazul delincventului, se datorează anumitor trăsături ce caracterizează personalitatea acestuia, și anume: egocentrismul, agresivitatea, labilitatea, indiferența afectivă, indiferența morală.

Egocentrismul ca trăsătură a persoanei, se caracterizează prin tendința de a raporta totul la propria persoană, atât din punct de vedere afectiv, cât și cognitiv. Egocentrismul se caracterizează prin conservarea de sine, afirmarea de sine. Persoana egoistă își face o imagine exagerată despre sine, se rupe de realitatea imediată și cade în subiectivism, nerecunoscând importanța lumii înconjurătoare. Egocentricul își minimizează defectele și insuccesele, își maximizează calitățile și insuccesele, iar atunci când greșește în loc să-și reconsidere poziția, atacă cu virulență. La aceste persoane în plan afectiv, se dezvoltă exagerat sentimentul de afirmare proprie, iar când acesta nu reușește, se dezvoltă invidia și mânia pentru ceilalți oameni. Se ajunge la sentimentul de frustrare, disperare, orgoliu, vanitate, tot atâtea stări afective, care împing pe om la izolare sau conflict cu oamenii. Aceste stări pot evolua într-o direcție psihotică, spre mânie, paranoia etc. De multe ori egocentrismul se poate asocia cu egoismul, care înseamnă punerea intereselor proprii mai presus de interesele altora, ale celorlalți oameni, ale societății. Egoismul înseamnă lipsa sentimentului de simpatie și generozitate față de alți oameni. Egocentricul, marcat și de egoism, ajunge ușor la conflict cu ceilalți membri ai societății și la comiterea de infracțiuni, fie infracțiuni contra persoanei – amenințare, vătămări corporale, fie infracțiuni contra avutului – înșelăciuni, falsuri etc. Egocentricul, bazat pe tendința de afirmare de sine și a intereselor proprii, se poate asocia și cu diferite trăsături de la alte tipuri de infractori, cum este infractorul agresiv, infractorul lacom etc., iar tendințele spre comitere de infracțiuni devin tot mai puternice, îndeosebi infracțiunile contra persoanei. Chiar și la tipurile de infractori sexuali, infractori profesionali – recidiviști – etc., egocentrismul joacă un rol stimulator și declanșator în trecerea la comiterea crimei.

Labilitatea – provine de la cuvântul latin „labilis”, care înseamnă ceva ce se ține într-un fir de par, a fi gata să cadă, a se rupe, a aluneca. Prin labilitatea se înțelege o structură psihică și morală, care este opusă structurii stabile. Structura labilă este o structură slabă, schimbătoare, cu voință slabă, cu putere de stăpânire slabă și nestatică. O asemenea structură poate să cuprindă mai multe planuri, cum ar fi:

- a) afectivitatea, supusă unor fluctuații;
- b) prevederea redusă și nesigură;
- c) inițiativa, însoțită de renunțare;
- d) puterea de voință șovăitoare și schimbătoare;
- e) influențabilitate și sugestibilitate pronunțate;
- f) luarea deciziilor pripite și apoi părșite;
- g) relații de prietenie cu alți oameni, trecătoare și schimbătoare;
- h) labilul este ca un lichid, care ia forma vasului în care se toarnă.

Labilitatea este influențată și de tipurile de criminali. La criminalul normal, neafectat de tulburări psihice deosebite, labilitatea se manifestă în anumite limite acceptabile, dar la criminalii cu tulburări emoțio-

nale și la care nici nivelul de inteligență nu este ridicat, labilitatea este mai slabă și trecerea la comiterea unei crime este mai ușoară. Ea este pronunțată și la tipul de criminal impulsiv; de asemenea se constată și lipsa de control al stărilor emoționale.

Agresivitatea. În procesul de trecere la comiterea unei infracțiuni (crime) trăsătură agresivității infractorului joacă un rol important. Agresivitatea este o formă de manifestare a unei tendințe, a unui instinct existent în lumea animală și cea umană, anume tendința sau instinctul de combatere, care constă în acte de înlăturare a unor obstacole ce intervin în momentele de împiedicare a animalului sau omului de a-și consuma hrană, apă etc., pentru satisfacerea unei nevoi (foame, sete, apărare de un pericol etc.). În atare situații agresivitatea este utilă în limite necesare. În cazul comiterii unei crime, agresivitatea se folosește în limite depășite și în scopuri antisociale. Agresivitatea devine un factor de pericol social, manifestându-se printr-un comportament violent și distructiv.

Pinatel mai distinge două forme ale agresivității: ocazională și profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate și violență; este întâlnită cu precădere în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent durabil, care se relevă ca o constantă a personalității infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, constant. Agresivitatea se dezvoltă în cazul împiedicării satisfacerii unor trebuințe, dorințe (când nu se poate ajunge la obiectul care ar satisface acea dorință). O asemenea obstrucționare provoacă emoții vii, tulburare, mânie, și prin aceasta, agresivitatea crește. Nu sunt lipsite de importanță cazurile de frustrări, de lipsire violentă de un obiect care ar satisface unele nevoi (materiale sau morale), care conduc apoi la tulburări morale mai intense. Agresivitatea, ca structură psiho-fizică, devine un motiv și o mijloc de comitere de infracțiuni. În criminologie s-au studiat și mecanismele fiziologice și emoționale ale agresivității, constatându-se că de intensificare și agravare a faptei ce se comite prin ajutorul agresivității, încât, uneori, ea devine greu de stăpânit.

Indiferența afectivă – o altă trăsătură specifică persoanelor cu tendințe criminale, este o stare fizico-psihică, care favorizează trecerea la săvârșirea unei crime. Ea constă în absența unor emoții și sentimente de omenie ce privesc relațiile dintre oameni. Este vorba de emoții și sentimente de simpatie, prietenie între oameni, datorită cărora oamenii nu-și fac rău unul altuia. Aceștia creează o sensibilitate a omului față de semenul său, emoții și sentimente de participare la bucuria și durerea altuia, dar mai ales o sensibilitate morală. Criminologia modernă, mai ales criminologia clinică, prin J. Pinatel, au dezvăluit că o trăsătură importantă a criminalului este lipsa acestor stări afective, este așa-numită *indiferența afectivă*, inclusiv indiferența morală a criminalului, trăsături care generează sau favorizează săvârșirea de infracțiuni. Indiferența afectivă relevă ideea că infractorul este lipsit de inhibiția necesară pentru a se opri de la comiterea crimei, inhibiție pe care o aduce suferința altuia. Originile indiferenței afective pot fi un deficit bio-constituțional moștenit.

Referindu-se la rolul fiecăruia dintre cele patru componente ale nucleului personalității, Pinatel le atribuie următoarea distribuție: agresivitatea joacă un rol de incitare, fiind o componentă activă, celelalte trei – egocentrismul, labilitatea, indiferența afectivă au rol de a neutraliza inhibiția trecerii la act prin împiedicarea subiecților de a lua corect în considerare aprecierea socială ori sentimentul de compasiune și simpatie pentru altul.

Evidențiind aceste particularități ale personalității cu tendințe cu comportament antisocial, știința psihologică este obligată să le pună în dependență de caracteristicile mediului social și cultural în care trăiește individul și să organizeze cât mai timpuriu prevenirea lui.

Așa cum personalitatea se formează în societate, în vederea prevenirii comportamentului antisocial este necesar de fortificat activitatea tuturor structurilor societății, ce participă la educația tinerii generații, majorând posibilitățile de integrare socială armonioasă a fiecăruia.

Se disting 3 grade de prevenție:

Prevenția primară, prevede să împiedice prin educație, informare, amenajare a stilului de viață (fa-

miliară, școlară, de muncă) expertiză genetică timpurie, o bună igienă fizică și mentală, diminuarea inadap-
tării sociale și diminuarea riscurilor de morbiditate psihiatrică.

Prevenția secundară, constă în depistarea timpurie a abaterilor de la normă în dezvoltarea, psihică,
emoțională și comportamentală, aplicând un diagnostic precoce și aplicarea unui tratament orientat la
prevenția tendințelor comportamentului criminal la copil și adolescent.

Prevenția terțiară începe atunci când comportamentul antisocial există, se utilizează cele mai efici-
ente metode de remediere de care dispune știința contemporană implicând toate structurile până la re-
cuperarea complexă o perioadă îndelungată de timp și prin crearea condițiilor favorabile, modificând me-
diul familial, social și profesional înlăturând factorii nocivi.

- Preîntâmpinarea posibilelor dificultăți/ abateri la trecerea minorilor la următoarea etapă de vârstă.
- Respectarea condițiilor pentru dezvoltarea multiaspectuală și integrarea socială a personalității
copilului în creștere.
- Evidențierea timpurie a particularităților vulnerabile individuale ale minorului, care pot favoriza
aparitia comportamentului criminal.

Efecte distructive pot avea și influența unuia sau a unui grup de factori sociali printre care [4, p. 21]:

- 1) comportamentul antisocial al părinților;
- 2) violența domestică (fizică, sexuală) asupra minorului sau altui membru din familie;
- 3) pauperizarea familiei;
- 4) Influența grupului antisocial asupra minorului în perioada de criză (10-17 ani);
- 5) climatul nefavorabil din familie, lipsa de atașament cu părinții, dorința de aventuri sunt la un pas
de comportamentul antisocial;
- 6) destrămarea familiei prin divorț;
- 7) comportamentul antisocial se formează treptat. El poate evolua:
 - ca simptom în cadrul unor *tulburări psihice* sau al unei *boli neuropsihice* cu substrat organic (en-
cefalopatie, epilepsie, tumori, etc.);
 - sub forma unor reacții de protest – poate avea un caracter *reactiv nevrotic*;
 - sub forma unor *deprinderi negative de comportament*, pe fondul unor condiții negative de viață,
dacă durează mai mult de 6 luni, pot duce la *psihopatie*;
 - sub forma unui sindrom în cadrul *tulburărilor de personalitate*.

Prevenția comportamentului antisocial reprezintă ansamblul de măsuri implementate într-o societate
[4, pp. 146-147]:

A. *Măsuri psihopedagogice orientate la diminuare factorilor nocivi: sociali, psihologici:*

- 1) școlarizarea obligatorie a minorilor, până la 16 ani;
- 2) informarea cu privire la prevenția tulburărilor psihice, emoționale și comportamentale;
- 3) organizarea timpului liber și a activităților extrașcolare.

B. *Măsuri psihologice și medicale:*

- examinarea multiaspectuală a minorilor de la 7, 11-16 ani și identificarea timpurie a minorilor din
grupul de risc, se evidențiază acei ce necesită educație și instruire specială;
- depistarea precoce a minorilor cu tulburări neuropsihice, emoționale și cu tendințe spre psihopa-
tie;
- organizarea măsurilor psihologice și psihiatrice în vederea prevenirii unei personalități dezarmo-
nice cu tendințe antisociale;
- măsuri de educație psihopedagogică a familiei în raport cu anumite tulburări ce intervin precoce
la minori.

C. *Măsuri juridico-sociale:*

- prevăd popularizarea obligațiilor, responsabilităților și drepturilor omului, a Constituției și legilor
statului;

- informarea cât mai timpurie a minorilor despre responsabilitatea penală pentru infracțiuni etc.;
- pedeapsa penală a părinților iredponsabili în educarea copilului.

D. *Măsuri socio-profesionale:*

- sunt organizate în scopul orientării profesionale a minorilor la alegerea profesiei în funcție de interese, aptitudini, capacități;
- la prevenirea erorilor profesionale, șomajului, depresiilor legate de acestea;
- exersarea minorilor în adaptarea socială.

Referințe bibliografice:

1. Amza T. *Criminologie*. Ed. Lumina Lex, București, 1998. 342 p.
2. Mircea T. *Familia de la fantasmă la nebunie*. Ed. Marineasa, 1994.
3. Pinatel J. *Teoria personalității criminale*. <https://www.qreferat.com/referate/administratie/Continutul-teoriei-personalita916.php>.
4. Savca L. *Psihologia Personalității în dezvoltare*. Tipografia „Sirius”, Chișinău, 2003. 152. p. ISBN 9975-921-35-3.
5. Savca L. *Asistența psihologică a părinților în aplicarea interdicțiilor la preadolescenți*. În: *Materialele Conferinței științifico-internaționale „Asistența Psihologică, Psihopedagogică și socială ca factor al dezvoltării societății”*, UPSC, ediția a II-a, 16 decembrie 2011, Chișinău, p. 49-55.
6. Savca L. (coord.) *Sănătatea copilului în școală. Ghid de lucru cu copiii din grupul de risc*. Ed. Univers Pedagogic, Chișinău, 2008. 188 p.
7. Scripcaru G. și colab. *Atașament și protecția sa comportamentală*. Ed. Psihomna, Iași, 1998.

VALERIU BUJOR CA PROMOVATOR A ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

SCHIȚCO Nicolae,
publicist, editor

Dintotdeauna, iar în aceste vremuri tulburi, poate, mai mult ca nicicând, educația etico-morală, spirituală, cunoașterea cadrului juridic, pe potrivă, a dreptului penal și a criminologiei, este, fără doar și poate, o piatră de temelie a oricărei societăți. Abordat la un nivel maxim, acest principiu vine să sprijine edificarea unui fundament solid pentru viitorul lumii. O societate, în grija primordială a căreia nu se află instruirea individului, deja este sortită declinului. Să luăm aminte: Pomul vieții are mulți muguri. Înfloresc mai puțini. Și mai mică e roada lui.

E bine cunoscut faptul că dascălii din domeniul dreptului sunt, întâi de toate, buni cunoscători ai psihologiei, inclusiv sociale, cu o moralitate de netăgăduit și o responsabilitate judicioasă. Orice orânduire socială nu va cunoaște o dezvoltare benefică dacă legile ei nu funcționează, iar criminalitatea o năpădește. Să reamintim aici psalmul 106.3 din Biblie: „*Ferice de cei ce păzesc legea, de cei ce înfăptuiesc dreptatea în orice vreme*”. Lumea științelor de drept formează cadrul legal, aplică normele de conduită, de pedeapsă, astfel susținând normalitatea funcționării societății.

Un reprezentant notoriu al științei dreptului este reputatul conducător al Institutului de Științe Penale și Criminologie Aplicată, doctorul în științe, profesorul universitar Valeriu Bujor. Să apreciezi omul Valeriu Bujor prin prisma dimensiunii lui profesionale este pe cât de lejer, pe atât de complicat. Sunt cunoscute calitățile organizatorice ale administratorului Valeriu Bujor – buna funcționare a instituției are loc grație talentului și spiritului de gospodărire al dumnealui. Care, de fapt, rezultă din însușirile lui de persoană sociabilă, profesionistă, cu verticalitate. Mult mai dificil e să descrii realizările omului de știință Valeriu Bujor. Atât că arealul activității savantului Valeriu Bujor, specific unui număr îngust de specialiști, este cu totul aparte – științele penale și criminologie.

Sunt ferm convins că orice activitate solicită o educație etico-morală, stare întru totul caracteristică Dumnealui. Și, da! citatul clasic al lui Raffaele Garofalo, cred, îl călăuzește: „Anormalitatea criminalului trebuie căutată în zona simțului moral, criminalul fiind un anormal pentru că diferă de majoritatea contemporanilor și concetățenilor săi prin lipsa anumitor sentimente și a anumitor aversiuni, această lipsă fiind asociată unui temperament special sau unei absențe a energiei morale”.

Valeriu Bujor, cu certitudine, unul dintre renumiți profesioniști nu numai din Republica Moldova, aflat mereu cu un pas înainte în munca de cercetare științifică, a ales să parcurgă această cale anevoioasă ghidat fiind de principiul general al libertății și responsabilității fiecărui individ. Contribuția omului de știință Valeriu Bujor în elaborarea teoriei criminologice generale, în completarea noțiunii de violență criminală, criminologie penitenciară, securitate criminologică, criminalitate în grup și organizată, este de netăgăduit. Dumnealui, de asemenea, a realizat o serie de procedee de analiză și prognozare criminologică, de studii în dreptul penal și în teoria generală a dreptului. Este, pe bună dreptate, întemeietorul criminologiei contemporane din Republica Moldova.

Am deosebită plăcere să adresez domnului Valeriu BUJOR, președinte al Institutului de Științe Penale și Criminologie Aplicată, doctor în drept, profesor universitar, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de activitate pe făgașul învățământului și științei și a 65 de ani de viață, calde urări de sănătate și prosperitate, succese remarcabile în activitatea didactică și științifică.

COMUNICAREA ÎN INSTITUȚIILE DE TIP ÎNCHIS, ARMATĂ, POLIȚIE

SIMION SIMION Dănuț,

doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-3489-6410

EFODE Igor,

Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-3489-6410

Summary: The development of communication in closed institutions has always been an enigma both for the general public and for other responsible factors. Together with the transformation of closed institutional societies, a process of extensive transformations begins. A process of adaptation to the new society. A process of internal restructuring in which the old will not take place. The requirement of a different type of internal communication to facilitate the transmission of information but also to prevent possible deviations has transformed both the people and the relationships in the system.

Key words: closed institutions, police, communication, direct communication, indirect communication.

Toată lumea vorbește astăzi despre comunicare. Dar ce este comunicarea, acest fenomen destul de complex ce a necesitat și necesită încă multe discuții. Fără comunicare nu ne putem orienta, nu ne putem dezvolta, dar mai mult decât atât nu putem ființa ca oamenii, ca personalități. Laurențiu Șoitu argumentează comunicarea umană printr-un proces de relații interpersonale în care oamenii dau sens și valoare mesajului primit. Termenul comunicarea este într-adevăr enigmatic afirmă de asemenea Virginia Satir în cartea lui Neamțeanu Costin argumentează comunicarea ca pe o umbrelă uriașă care acoperă și influențează tot ceea ce se întâmplă între ființele umane.

În cadrul unei organizații, procesul de comunicare trebuie să urmărească: asigurarea unui climat optim, necesar pentru buna desfășurare a muncii; elaborarea de tehnici pentru punerea în practică a strategiei schimbării și pentru creșterea performanței; emiterea unei imagini pozitive a organizației în fața partenerilor și clienților. Organizația în acest caz o percepem ca pe „o formațiune psihosocială bine definită, cu o ierarhie unitară și durabilă de status-uri și de roluri, structurată în jurul anumitor seturi de norme și valori” [1, p. 75].

Comunicarea este indispensabilă, dar trebuie să comparăm și să privim cu un ochi critic toate informațiile care ne parvin. Un om se comportă în raport cu imaginea pe care o are despre sine. Atitudinea lui reprezintă exteriorizarea unei concepții, care nu este altceva decât o reflectare a propriei lui persoane. Este transpunerea în plan obiectiv a imaginii despre lumea sa interioară, despre propriile trăiri și sentimente. Între aceste două lumi, cea obiectivă și subiectivă și forul interior al subiectului nu se poate stabili decât o legătură de intercondiționare; ambele se influențează reciproc.

La nivelul instituțiilor de forță s-a simțit nevoia comprimării unor etape ale procesului de modernizare. Este important de menționat că în instituțiile de forță inclusiv în poliție comunicarea poate fi limitată sau controlată, în funcție de situație sau de necesitatea de a proteja informațiile confidențiale. De asemenea, membrii poliției trebuie să aibă abilități bune de comunicare pentru a putea gestiona situații dificile și pentru a putea colabora cu alte instituții și cu publicul. Comunicarea este un instrument pe care-l putem folosi mai ușor dacă-i cunoaștem mecanismele, subtilitățile, modul de funcționare, utilitatea, punctele forte și punctele slabe. Trăim comunicarea ca pe o reflecție a lumii noastre interioare, iar aceasta este de o bogăție și complexitate extraordinară și adesea e greu de împărtășit altora.

Comunicarea în instituțiile de tip închis (de exemplu, închisori, centre de detenție pentru minori) poate fi afectată de multe factori, cum ar fi reglementările interne, securitatea, mediul și restricțiile privind accesul la anumite tehnologii și dispozitive. Comunicarea în astfel de instituții se poate realiza prin intermediul mai multor modalități, cum ar fi: comunicare verbală directă: aceasta este cea mai comună formă de comunicare, în care subordonații pot interacționa direct cu personalul și cu alte persoane din instituție. Comunicarea formală la nivelul poliției spre exemplu presupune interrelaționarea dintre toate structurile sale. Comunicarea este verbală, și în mare măsură indirectă (scrisă), întrucât așa este mai ușor ca mesajul să ajungă la destinatar.

Comunicarea scrisă: se pot trimite scrisori și pot primi scrisori ierarhic sau de la rude, după ce acestea sunt verificate și aprobate de către personalul instituției. Comunicarea telefonică se larg răspândită însă aceste apeluri deseori sunt, monitorizate și înregistrate de către personalul instituției. Comunicarea prin intermediul mesajelor electronice este un nouă căreia i se atrage o mare atenție din cauza posibilelor riscuri. Comunicarea în poliție este esențială pentru buna funcționare a instituției și pentru îndeplinirea misiunii sale de a menține ordinea și siguranța publică. Comunicarea poate fi realizată în diferite moduri, în funcție de situație și de nevoile de comunicare.

Formele preferate de comunicare în aceste instituții pe lângă cele mai sus menționate folosite sunt comunicarea directă și comunicarea indirectă.

Comunicarea directă este atunci când mesajul este transmis folosindu-se cuvântul, gestul și mimica ca mijloace primare. Comunicarea directă se referă la transmiterea de informații între două sau mai multe persoane fără a fi intermediată de un mijloc tehnologic sau de o terță persoană. Aceasta poate fi realizată prin vorbire, scris sau semnale vizuale și poate fi realizată față în față sau prin intermediul unei apeluri telefonice. Comunicarea directă are unele avantaje față de alte forme de comunicare, cum ar fi e-mailul sau mesajele text. De exemplu, poate fi mai rapidă, mai clară și mai eficientă, deoarece permite oamenilor să se exprime și să primească feedback imediat. De asemenea, poate fi mai personală și mai intimă, permițând oamenilor să creeze conexiuni mai puternice. Cu toate acestea, există și unele dezavantaje asociate cu comunicarea directă. De exemplu, poate fi dificil să găsiți un moment potrivit pentru a vorbi sau să găsiți un spațiu privat în care să discutați. De asemenea, poate fi mai dificil să mențineți o anumită distanță emoțională sau să evitați conflictele în timpul unei discuții directe. În general, comunicarea directă poate fi o modalitate eficientă și personală de a comunica cu ceilalți, dar este important să luați în considerare circumstanțele și preferințele persoanelor implicate pentru a asigura o comunicare adecvată și confortabilă pentru toată lumea.

Comunicarea indirectă folosește scrierea, tipărirea, semnalele transmise prin diverse forme. Comunicarea indirectă este un proces de transmitere a informațiilor care implică utilizarea unor mijloace indirecte, cum ar fi semnalele nonverbale, tonul vocii, limbajul corpului sau metaforele, pentru a transmite un mesaj fără a-l spune direct. Aceasta poate fi realizată prin intermediul mesajelor scrise, telefonice sau prin intermediul mediilor sociale, dar și prin intermediul interacțiunilor interpersonale. Comunicarea indirectă poate fi utilizată pentru a evita confruntarea directă sau pentru a comunica mesaje care sunt greu de exprimat în mod direct. De exemplu, o persoană poate folosi o expresie facială sau un ton al vocii pentru a sugera un mesaj care nu poate fi spus cuvânt cu cuvânt. Relația interpersonală definită ca o „uniune psihică, conștientă, directă, bazată pe o legătură inversă complexă – uniune ce cuprinde minimum două persoane” joacă un rol extrem de important în acest context [2, p. 131].

De asemenea, comunicarea indirectă poate fi utilizată pentru a evita să se supere sau să deranjeze pe cineva, sau pentru a evita să se dea informații prea personale sau delicate. Deși comunicarea indirectă poate fi utilă în anumite situații, poate duce și la confuzie sau la interpretări greșite, deoarece mesajul nu este exprimat clar și direct. Aceasta poate duce la supoziții greșite sau la neînțelegeri, deoarece mesajul poate fi interpretat diferit de diferite persoane. În general, comunicarea indirectă poate fi o modalitate eficientă de a transmite un mesaj fără a se confrunta direct, dar este important să se ia în consi-

derare circumstanțele și preferințele persoanelor implicate și să se comunice cu claritate și precizie pentru a asigura o comunicare adecvată și confortabilă pentru toată lumea.

„Prin comunicare se constituie lumea internă a subiectului, se degajă tensiuni intrapsihice și se assemblează o perspectivă, împărtășită în diferite grade, asupra lumii. Prin comunicare un individ își poate constitui o reprezentare privind starea internă a sa și a apropiatului său. Comunicarea este, drept urmare, un fenomen intrinsec ființării” [3, p. 5].

De asemenea modul de realizare a procesului de comunicare, funcție de relația interpersonală din cadrul organizației, determină alte trei tipuri de comunicare: comunicarea ascendentă, comunicarea descendentă, comunicare orizontală. Comunicarea verbală directă este operațională la toate palierele ierarhice și în toate sensurile și care conduce la mărirea vitezei de transmitere a mesajului. Comunicarea este formală atunci când mesajele sunt transmise pe canale prestabilite. Atunci când informațiile circulă prin canale ce nu se înscriu în sfera relațiilor de subordonare, este vorba de comunicare informală. Canalele formale de comunicare sunt create în mod deliberat prin stabilirea unui sistem formal de responsabilități care respectă structura ierarhică a organizației. Direcțiile formale de comunicare respectă cu fidelitate relațiile stabilite în organizație, comunicarea desfășurându-se în general, pe trei direcții principale: de sus în jos, de jos în sus, pe orizontală.

Comunicarea informală se poate defini drept schimbul de informații care are loc în afara canalelor de comunicare oficiale. Dacă ea însă este mediată de canalele neformale de comunicare, există pericolul ca ea să se transforme în zvon sau în bârfă ceea ce nu este de dorit nici pentru mediul intern de lucru, nici pentru funcționarea de ansamblu a organizației. La locul de muncă individul are mai multe atitudini: față de șeful direct sau general, față de colegii de serviciu, față de sarcini, atribuții, față de strategiile instituției, față de retribuție, o atitudine globală față de muncă și față de viață, față de mediul în care trăiește și muncește.

Comunicarea reprezintă elementul indispensabil pentru funcționarea optimă a unei colectivități umane, indiferent de natura și mărirea ei. „Comunicarea înseamnă aproape totul... atâta timp cât de calitate comunicării depinde înțelegerea problemelor cu care se confruntă orice angajat, de la manager până la funcționarul de la cel mai jos nivel ierarhic” [4, p. 211].

Comunicarea dintre superiori și subordonați este un aspect crucial în cadrul instituțiilor de poliție. Acest tip de comunicare are un impact semnificativ asupra performanței poliției și poate influența modul în care membrii instituției își îndeplinesc sarcinile și responsabilitățile.

Enumerăm mai jos câteva aspecte cheie legate de comunicarea dintre superiori și subordonați în poliție:

1. În privința mesajelor comunicarea trebuie să fie direcționată clar și precis, iar mesajele transmise de superiori trebuie să fie ușor de înțeles și interpretat de subordonați.

2. Feedback-ul este important în orice instituție iar în poliție comunicarea dintre superiori și subordonați este una crucială. Subordonații trebuie să primească feedback constructiv de la superiorii lor cu privire la performanța lor și trebuie să se simtă confortabil pentru a-și exprima preocupările și îngrijorările.

3. De asemenea este important ca superiorii să mențină un raport echilibrat cu subordonații lor, pentru a construi încredere și pentru a se asigura că mesajele lor sunt primite și înțelese corect.

4. Comunicarea în situațiile de stres cum ar fi operațiunile de urgență, conflictele interne și suprasolicitățile, comunicarea poate deveni mai dificilă. Este important ca superiorii să fie pregătiți să comunice eficient și să asigure că subordonații înțeleg sarcinile și responsabilitățile lor în astfel de situații.

5. Tehnologia este de asemenea larg utilizată astăzi și ea poate fi utilizată cu succes pentru a îmbunătăți comunicarea între superiori și subordonați, prin intermediul aplicațiilor de mesagerie, e-mail sau sistemelor de comunicare radio.

În loc de concluzii. O mai bună înțelegere a tipurilor de comunicare poate determina oamenii să

dezvolte relații mai puternice cu ceilalți. Comunicarea dintre superiori și subordonați în poliție trebuie să fie deschisă, clară și eficientă, pentru a asigura o coordonare eficientă a activităților polițienești și o îndeplinire eficientă a misiunii instituției. Este important de menționat că, în instituțiile de tip închis, comunicarea poate fi supusă unor restricții și reguli stricte, cum ar fi interzicerea discuțiilor despre anumite subiecți, limitele de timp sau interdicția de a vorbi cu anumite persoane. De asemenea, comunicarea poate fi monitorizată de către personalul instituției pentru a preveni încălcarea regulilor și a asigura siguranța instituției. În general, comunicarea în instituțiile de tip închis este limitată și poate fi dificilă, dar este importantă pentru menținerea legăturilor atât cu persoanele din interior șefi, subordonați, departamente cât și cu persoanele din exterior pentru păstrarea legăturilor sociale și menținerea contactului permanent cu realitatea obiectivă. Așadar comunicarea este esențială în poliție, iar utilizarea diferitelor modalități de comunicare poate asigura o coordonare și o eficiență mai mare în îndeplinirea misiunii instituției.

Referințe bibliografice:

1. Abric J.-Cl. *Psihologia comunicării. Teorii și metode*. Polirom, Iași, 2002.
2. Mucchielli A. *Arta de a comunica*. Polirom, 2005.
3. Palii A. *Cultura comunicării*. Editura Epigraf, Chișinău, 2002.
4. Baylon Ch., Xaxier M. *Comunicarea*. Edit. Universității A. I. Cuza, Iași, 2000.
5. Bootzin R., Bowe G. *Psychology today an introduction*. Randoom House, New York, 1986.
6. Dinu M. *Comunicarea*. Editura Științifică, București, 1997.
7. King L. *Secretele comunicării*. Edit. Amaltea, București, 1999.
8. Mcquail D., Windahl S. *Modele ale comunicării pentru studiul comunicării de masă*. Comunicare.ro, București, 2004.
9. Nemțeanu C. *Comunicare sau înstrăinare, cum comunicăm?* București, 1987.
10. Popescu D. *Arta de a comunica*. București, 1998.
11. Pruteanu Șt. *Comunicare și negociere în afaceri*. Edit. Polirom, Iași, 1998.
12. Șoitu L. *Comunicare și acțiune*. Iași, 1997.
13. Stabcu Ș. *Relații publice și comunicare*. Edit. Teora, București, 1999.
14. Van Cuilenburg J.J., Scholten O., Noomen G.W. *Știința comunicării*. Humanitas, București, 1998.
15. Rubin Z., Salovey P. *Psychology*. Houghton Mifflin Company, Boston, Toronto, 1993.

Referințele bibliografice

1. Golu P. *De la psihologia individuală la psihologia de grup și colectivă*. În: Analele Universității București, seria Psihologie, București, 1969.
2. Golu P. *Psihologie socială*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
3. Georgescu M. *Introducere în psihologia comunicării*. Editura Fundației România de Măine, București, 2007.
4. Tran V., Stănciugelu I. *Teoria comunicării*. Editura comunicare.ro, București, 2003.

PROTECȚIA FEMEII ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI SEXUALE ÎN PERIOADA CONFLICTELOR ARMATE: ASPECTE TEORETICO-PRACTICE

ȚARĂLUNGĂ Victoria,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți,
ORCID ID: 0000-0002-9051-7497

TROCIN Ana,

master în drept, ofițer de urmărire penală al
Secției de Urmărire Penală a Inspectoratului de Poliție Dondușeni

Summary: One of the primary issues in the field of women's protection during armed conflicts concerns the protection of women against sexual violence. Forms of gender-based abuse of women during armed conflict include: rape, sexual abuse, deliberate HIV/AIDS infection, sexual mutilation; medical experiments on sexual and reproductive organs; sexual slavery; pregnancy and forced abortion; forced prostitution etc. In this article, the authors elucidate the peculiarities of the protection of women against sexual violence during armed conflicts, as well as some existing difficulties in the matter, formulating a series of recommendations in order to remedy the existing gaps.

Keywords: women, sexual violence, armed conflicts.

În caz de conflict armat, protecția populației civile constituie chintesența dreptului internațional umanitar în contextul asigurării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, pentru că aceste drepturi, în principiu, nu ar trebui limitate decât pentru rațiuni obiective, dictate de regimul de război. Protecția în sensul, în care este utilizat în dreptul internațional umanitar, semnifică orice acțiune, scopul căreia este de a proteja victimele conflictelor armate de pericolul, suferințele și eventualele abuzuri. Populația civilă, fiind constituită din persoane care nu iau parte la ostilități, împotriva ei nu se admite nici un act de violență. Din cele precizate rezultă obligații pozitive puse pe seama statelor beligerante de a asigura o protecție incontestabilă și necondiționată persoanelor civile, în special copiilor și femeilor, care în asemenea circumstanțe prezintă o vulnerabilitate sporită.

Dreptul internațional umanitar acordă femeilor în mod incontestabil o protecție specială. Acestea beneficiază nu doar de toate dispozițiile generale care protejează victimele conflictelor armate, dar printre cele aproximativ 560 articole conținute în Convențiile de la Geneva din 1949 și Protocoalele lor Aditive din 1977, 40 de articole le privesc în mod special. Dreptul internațional umanitar consacră principiul fundamental al egalității bărbatului și femeii, principiu care îmbracă forma unei clauze nediscriminatorii. Aceasta semnifică faptul că femeia poate să se prevaleze de toate drepturile consacrate de către Convențiile din 1949, orice măsură discriminatorie care nu rezultă din aplicarea Convențiilor fiind exclusă.

Cu toate acestea, interzicerea discriminării nu este o interdicție a diferențierii. Acesta este motivul pentru care distincțiile sunt excluse numai în măsura în care acestea sunt nefavorabile. Egalitatea ar putea cu ușurință să se transforme în nedreptate, dacă este aplicată situațiilor în mod inherent inegale și, fără a se ține cont de circumstanțe bazate pe starea de sănătate, vârsta și sexul persoanelor protejate. Principiul egalității de tratament este completat cu principiul conform căruia femeile trebuie să fie tratate cu toată atenția specială datorată sexului lor [1, art. 12; 2, art. 12; 3, art. 14]. Această atenție specială nu este definită juridic, dar indiferent de condițiile în care se află femeia, acestea se referă la unele concepțe cum ar fi: specificul fiziologic, onoarea și pudora, sarcina și nașterea [13, art. 14].

Într-un conflict armat internațional, femeia face parte din categoria persoanelor protejate de către Convenția a IV-a de la Geneva din 1949 cu privire la protecția populației civile pe timp de conflict armat. În aceste condiții, ea beneficiază de toate dispozițiile care enunță principiul fundamental al unui tratament uman, comportând în special respectul vieții, integrității fizice și morale, în special prin interzicerea constrângerii, abuzului fizic, a torturii, a pedepselor colective, a represaliilor, a jafurilor și a luării de ostateci. În plus, ea va avea dreptul, pentru infracțiunile săvârșite în legătură cu conflictul armat, de a fi judecată de către un tribunal imparțial și constituit în mod corespunzător, cu respectarea garanțiilor judiciare.

În plus față de protecția generală de care beneficiază, de asemenea, alte victime civile, femeia este protejată în mod special împotriva oricărui atac asupra onoarei sale, în special împotriva violului, prostituției forțate și oricărei forme de atentat la pudoare [4, art. 27, al. 2; 5, art. 75-76].

Într-un conflict armat fără caracter internațional, femeile sunt protejate de garanțiile fundamentale privind tratamentul persoanelor care nu participă activ la ostilități cuprinse în art. 3 comun celor patru Convenții de la Geneva din 1949. Cu toate acestea, acest articol nu prevede o protecție specială pentru femei. Protocolul Adițional II din 1977 cu privire la protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional completează și dezvoltă această dispoziție. Astfel, art. 4 din Protocolul II prevede că femeile sunt în mod expres protejate împotriva „tratamentelor umilitoare și degradante, violului, prostituției forțate și oricărei forme de atentat la pudoare”.

Una dintre problemele primordiale în materia protecției femeii în perioada conflictelor armate vizează protecția femeii împotriva violenței sexuale. Actele de violență sexuală împotriva femeilor în timpul conflictelor armate pot include violul, actul sexual forțat sau alte acte sexuale cu membrii familiei, însărcinarea forțată, mutilarea sexuală, umilirea sexuală, efectuarea de experimente medicale asupra organelor reproductive sau sexuale feminine, avortul forțat, sterilizarea forțată, prostituția forțată, forțarea femeilor să ofere servicii sexuale în schimbul materialelor și serviciilor necesare, forțând femeile să ofere servicii sexuale pentru protecția copiilor lor, traficul forțat de persoane, sclavia sexuală forțată și forțarea femeilor să devină obiecte în materiale pornografice. Însărcinarea forțată și sterilizarea forțată sunt tipuri de violență specifice doar femeilor [23, p. 917-918].

În conformitate cu Convențiile de la Geneva din 1949, numai „încălcăările grave” încorporează în mod explicit sancțiuni penale. Violul și alte forme de violență sexuală nu sunt identificate în mod explicit de Convențiile de la Geneva drept o clasă de „încălări grave”, dar ele sunt incluse în lista infracțiunilor care sunt identificate în mod explicit ca „încălări grave” [16, p. 350]. Articolul 147 din Convenția IV de la Geneva cu privire la protecția persoanelor civile în timp de război prevede că „grave încălcări... vor fi cele care implică oricare dintre următoarele acte, dacă sunt comise împotriva persoanelor sau bunurilor protejate de prezenta convenție: omor intenționat, tortura sau tratament inuman, inclusiv experimente biologice, care provoacă în mod intenționat mari suferințe sau vătămări grave corpului sau sănătății... nejustificate de necesitatea militară și efectuată în mod ilegal și liber”.

Convențiile de la Geneva nu definesc violul și violența sexuală și nici nu identifică elementele acestora. Cu toate acestea, Comentariul Convenției a IV-a de la Geneva oferă o interpretare largă a tratamentului inuman și prevede că „scopul Convenției este, cu siguranță, de a acorda civililor aflați în mâinile inamicului o protecție care să le păstreze demnitatea umană și să împiedice coborârea lor la nivelul animalelor” [14]. În plus, Comentariul prevede că o concluzie este că „prin „tratament inuman” Convenția nu presupune doar vătămare fizică sau vătămare a sănătății” [14].

Mai concret, Comentariul definește „tratamentul inuman” ca fiind un tratament contrar articolului 27 din Convenția a IV-a de la Geneva, care prevede că „femeile vor fi protejate în mod special împotriva oricărui atac la adresa onorii lor, în special. În consecință, violența sexuală este încorporată prin referință în „tratamentul inuman” și, prin urmare, constituie o „încălcare gravă” a Convențiilor de la Geneva [8, par. 358-374]. În plus, violența sexuală echivalează uneori cu un act de tortură așa cum este prevăzut de secțiunea 147 din Convenția de la Geneva împotriva violului, a prostituției forțate sau a oricărei forme de

atac indecent. Prezintă interes opinia cercetătorului MacKinnon care susține că, în timp ce bărbații sunt torturați într-un anumit mod, femeile îndură violul ca o metodă de tortură iar tortura este recunoscută pe scară largă ca o încălcare fundamentală a drepturilor omului [20].

Camera de primă instanță a Tribunalului Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie a reținut în Hotărârea asupra *Cauzei Celebici* [11] că „violul provoacă dureri severe și suferințe atât fizice, cât și psihologice... este dificil de avut în vedere circumstanțele în care violul comis de către sau la instigarea unui funcționar public... ar putea fi considerat ca având loc într-un scop care nu implică, într-un fel, pedeapsă, constrângere, discriminare sau intimidare” [11, par. 495]. În consecință, Camera de primă instanță a reținut că „ori de câte ori violul și alte forme de violență sexuală îndeplinesc criteriile menționate mai sus, atunci acestea constituie tortură, în același mod ca orice alte fapte care îndeplinesc aceste criterii” [11, par. 496]. În plus, Comentariul la articolul 147 din Convenția a IV-a de la Geneva stipulează că tortura este „mai mult decât un simplu atac la integritatea fizică sau morală a unei persoane”. Se notează că tortura este definită ca „cauzarea unei suferințe unei persoane pentru a obține de la acea persoană sau de la o altă persoană, mărturisiri sau informații. Ceea ce este important nu este atât durerea în sine, cât scopul din spatele cauzării ei [15, p. 80].”

Mai mult ca atât, potrivit aide-mémoire al Comitetului Internațional al Crucii Roșii (CICR), „a provoca în mod intenționat o mare suferință” înseamnă „suferință provocată fără scopurile pentru care se aplică tortură sau se efectuează experimente biologice. Prin urmare, aceasta ar fi aplicată ca pedeapsă, în război sau în alt scop, chiar și sadism pur [16, p. 353]”. Violul și violența sexuală sunt cu siguranță atacuri la adresa integrității fizice, a sănătății și a demnității umane [17, p. 201]. Astfel, violența sexuală care echivalează cu tortura constituie, de asemenea, o încălcare gravă a Convenției a IV-a de la Geneva.

Acest lucru a fost afirmat de Comisia Europeană pentru Drepturile Omului în cauza *Cipru vs Turcia* [8, par. 358-374], care a susținut că violul pe scară largă (într-un conflict internațional între Turcia aliată cu ciprioții turci și ciprioții greci) a constituit tortură și tratament inuman în temeiul articolului 3 al Convenției Europene a Drepturilor Omului. În plus, comentariul Secretarului General asupra conflictului din fosta Iugoslavie a afirmat că [24, par. 48] „crimele împotriva umanității se referă la acte inumane de natură foarte gravă, precum... violul comis în cadrul unui atac pe scară largă sau sistematic împotriva oricărei populații civile pe motive naționale, politice, etnice, rasiale sau religioase... astfel de acte inumane au luat forma așa-numitei „epurări etnice” și a violului pe scară largă și sistematic și a altor forme de agresiune sexuală, inclusiv prostituția forțată”.

Pe lângă articolul 147 din Convenția a IV-a de la Geneva, art. 11 și 85 din Protocolul Adițional I extind definiția „încălcărilor grave”. Articolul 11 prevede că „sănătatea fizică sau psihică și integritatea persoanelor aflate în puterea Părții Adverse sau care sunt internate, deținute sau private de libertate în alt mod... nu vor fi puse în pericol de niciun act sau omisiune nejustificată” [5, art. 11]. În plus, articolul 11 alin. 4 definește „încălcărilor grave” ale Protocolului Adițional I ca „orice act sau omisiune intenționată care pune în pericol grav sănătatea sau integritatea fizică sau psihică a oricărei persoane aflate în puterea altei Părți decât cea de care depinde și care... încalcă oricare dintre interdicțiile de la par. 1 și 2... constituie o încălcare gravă a prezentului Protocol”.

Mai mult ca atât, art. 85, alin. 3 din Protocolul Adițional I prevede că încălcările grave sunt, pe lângă cele enumerate la art. 11, anumite fapte care sunt „săvârșite cu voință... și provocând... vătămări grave ale corpului sau sănătății”, precum și „alte practici inumane și degradante care implică încălcări ale demnității personale pe baza discriminării rasiale” [5, art. 85]. Prin urmare, aceste prevederi extind domeniul de aplicare al „încălăcărilor grave” [22, par. 3468].

Prin urmare, violența sexuală este considerată o încălcare gravă și ar trebui să fie urmărit penal ca atare. O interdicție mai specifică împotriva violului și a violenței sexuale asupra civililor poate fi găsită în art. 76 din Protocolul Adițional I. Articolul 76, alin. 1 prevede că „femeile vor face obiectul unui respect special și vor fi protejate în special împotriva violului, prostituției forțate și oricărei alte forme de atentat

indecent”.

Comentariul la art. 76 stipulează că această prevedere este în mare măsură o repetare a par. 2(b) al art. 75 din Protocolul Adițional I (care prevede garanții fundamentale), cu adăugarea unei trimeri la viol. Se precizează că prevederea „se aplică atât femeilor afectate de conflictul armat, cât și altora; femeilor protejate de Convenția a IV-a de la Geneva și celor care nu sunt” [22, par. 3151]. Această prevedere este semnificativă deoarece oferă protecție tuturor femeilor și nu protejează doar femeile aflate în mâinile inamicului sau în mâinile unei Părți naționalei căreia nu sunt în situație de conflict armat internațional [16, p. 360].

Înființarea Tribunalului Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie (TPII) și a Tribunalului Penal Internațional pentru Rwanda (TPIR) a jucat un rol foarte important în incriminarea violenței sexuale. Statutele acestor Tribunale și deciziile acestora au fost vitale în *identificarea violenței sexuale ca o armă de război* și nu ca o consecință naturală a războiului. Nici-o altă formă de violență sexuală, cu excepția violului și a prostituției forțate, nu au fost reglementate în mod expres în Statutele TPII și a TPIR, însă în hotărârile lor, Tribunalele s-au referit la toate formele de violență sexuală în contextul crimelor contra umanității, genocidului și crimelor de război.

Astfel, în *Cauza Furundzija*, Camera de Primă Instanță a TPII a calificat „atacul sexual grav” drept o crimă împotriva umanității printre alte acte inumane [10, par. 175]. *Cauza Akayesu* [9] a Tribunalului pentru Rwanda a *introdus definiția violului și violenței sexuale în dreptul internațional* [9, par. 688]. Violul a fost definit ca „o invazie fizică de natură sexuală comisă asupra unei persoane în circumstanțe care sunt coercitive”. Mai mult ca atât, hotărârea în *Cauza Akayesu* nu definește violența sexuală doar ca un act fizic; forțarea pe cineva să se dezbrace și să rămână gol în public și tot felul de constrângere care se bazează pe amenințare, intimidare și frică au fost considerate violență sexuală [9, par. 697]. Par. 688 din hotărârea în *Cauza Akayesu* subliniază faptul că violul și alte forme de violență sexuală pot fi folosite ca mijloace de genocid și că atacul larg răspândit și sistemic împotriva civililor este considerată o crimă împotriva umanității [9, par. 688].

În hotărârea în *Cauza Akayesu*, s-a stabilit prima legătură între actele de violență sexuală și genocid, iar TPIR a concluzionat că violul a fost una dintre acțiunile care au constituit infracțiunea de genocid. Potrivit acestei hotărâri a Tribunalului pentru Rwanda, violul și alte acte de violență sexuală trebuiau considerate genocid cu condiția ca acestea să fie comise cu intenția de a distruge parțial sau total un grup național, rasial, etnic sau religios. Actele de violență sexuală care sunt efectuate pentru a distruge capacitatea femeilor de a menține unitatea unei familii, de a dăuna capacității de reproducere a unei femei și de a devaloriza o femeie în ochii societății constituie infracțiune de genocid dacă sunt comise cu imbolburile menționate mai sus.

Violurile care sunt comise în scop de genocid sunt de obicei sistemice și sunt însoțite de însărcinarea forțată sau înstrăinarea socială a femeilor [19, p. 788]. În Hotărârea *Akayesu*, s-a afirmat că măsurile luate pentru prevenirea sarcinilor în grup nu trebuie să fie fizice, iar sarcinile în grupul protejat puteau fi împiedicate prin măsuri psihologice. De exemplu, dacă o femeie a refuzat să aibă copii din cauza traumei pe care o suportă ca urmare a unui viol, aceasta ar fi considerată o împiedicare a sarcinilor în grup și, în consecință, a genocidului. Prin urmare, diverse măsuri de prevenire a sarcinilor în cadrul aceluiași grup vor duce la crima de genocid. Acestea ar putea fi mutilarea organelor sexuale, sterilizarea, controlul nașterilor forțate, separarea bărbaților și a femeilor și interzicerea căsătoriilor [19, p. 788].

Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie a dezvoltat, de asemenea, jurisprudența de gen. Două cauze importante au fost *Cauza Celebici* [11] în care TPII a considerat că violul constituie tortură și *Cauza Foca* [12] unde a considerat că violul este o crimă împotriva umanității și a condamnat inculpatul pentru sclavie sexuală. În hotărârea asupra *Cauzei Furundzija* a TPII, violurile sistematice săvârșite de sârbi din motive militare au fost considerate acțiuni care vizează continuarea societății musulmane și schimbarea naturii demografice într-o anumită zonă [10].

Se consideră că precedentele stabilite de Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie și de către Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda cu privire la viol oferă o nouă cale de remediere și protecție pentru victimele violului, care nu fusese disponibilă anterior conform dreptului internațional [21, p. 11-31].

În comparație cu Statutele TPIR și TPII, Statutul de la Roma din 1998 al Curții Penale Internaționale (CPI) [7] este mai cuprinzător în ceea ce privește violența sexuală, consacrand violul și alte forme de violență sexuală drept crime în sine. Violul a fost interpretat de către Curtea Penală Internațională ca constituind *genocid* atunci când „s-a comis cu intenția de a distruge, în întregime sau parțial, un grup național, etnic, rasial sau religios” [7, art. 6], o *crimă împotriva umanității* „când este săvârșită ca parte a unui atac pe scară largă sau sistematic îndreptat împotriva oricărei populații civile, având cunoștința despre atac” [7, art. 7] și *crime de război* „atunci când sunt comise ca parte a unui plan sau a unei politici sau ca parte a unei comiteri pe scară largă a unor astfel de crime” [7, art. 8].

Statutul de la Roma al CPI nu limitează violența sexuală la viol și definește un spectru larg de crime care includ sclavia sexuală, prostituția forțată, sarcina forțată, sterilizarea forțată și orice altă violență sexuală de gravitate comparabilă [7, art. 7, alin. (1), lit. (g)]. În plus, persecuția este inclusă în Statutul CPI ca o crimă împotriva umanității, fiind recunoscut în mod specific temeiul de gen al persecuției.

Cu toate acestea, Curtea Penală Internațională este criticată pentru că nu și-a îndeplinit obligația de a investiga, acuza și urmări penal aceste crime în Lubanga, Katanga, Ngudjolo și Bemba [18, p. 16]. Eșecul Curții Penale Internaționale de a acuza pe deplin violența sexuală poate avea repercusiuni grave – cu judecăți lipsite sau limitate asupra violenței sexuale, este discutabil faptul că aceste urmăriri penale vor descuraja statele să comită violuri și alte forme de violență sexuală.

Ținând cont de cele elucidate și cercetate *supra*, venim cu unele recomandări în vederea eficientizării protecției femeii împotriva violenței sexuale în perioada conflictelor armate:

1. În pofida multitudinii prevederilor Convențiilor de la Geneva din 1949 și celor două Protocoale Adicionale din 1977 care reglementează protecția femeii pe timp de conflict armat, femeia, ca membru al populației civile continuă să fie prima victimă a atacurilor fără discriminare împotriva civililor, în război fiind larg răspândită violența sexuală împotriva femeilor – de multe ori sistematică, cu mai multe fațete, și excepțional de gravă. În acest context, considerăm important elaborarea și adoptarea unui *Protocol Adicional la Convențiile de la Geneva privind protecția femeilor în perioada conflictelor armate*, care ar îngloba și sistematiza normele existente de drept internațional privind protecția generală și specială a femeii în perioada conflictelor armate, ar remedia lacunele existente – în primul rând, reglementarea protecției femeii contra tuturor formelor de violență sexuală în caz de conflict armat – și ar prevedea într-un mod clar modalitățile de supraveghere a implementării acestor norme, precum și instituțiile responsabile în acest sens.

2. Violul și alte forme de violență sexuală pe timp de conflict armat – însărcinarea forțată, mutilarea sexuală, umilirea sexuală, efectuarea de experimente medicale asupra organelor reproductive sau sexuale feminine, avortul forțat, sterilizarea forțată, prostituția forțată, forțarea femeilor să ofere servicii sexuale în schimbul materialelor și serviciilor necesare, forțând femeile să ofere servicii sexuale pentru protecția copiilor lor, traficul forțat de persoane, sclavia sexuală forțată și forțarea femeilor să devină obiecte în materiale pornografice – trebuie incriminate și pedepsite în legislația națională a statelor și incluse în codurile militare și manualele de instruire ale purtătorilor de arme. În plus, victimele violului și violenței sexuale au nevoie de acces rapid la asistență medicală adecvată – inclusiv îngrijire pre și postnatală pentru femeile care au rămas însărcinate – și la ajutor și asistență psihologică post-conflict sau chiar în perioada conflictului armat.

3. Este necesară o capacitate consolidată de monitorizare a încălcărilor dreptului internațional umanitar care implică femei, prin tehnici mai bune de constatare a faptelor și de raportare. Aceasta ar trebui să includă, ori de câte ori este posibil, utilizarea personalului de protecție feminin, a personalului medical

și a interpreților în timpul interviurilor și după acestea. Membrii personalului ar trebui să fie instruiți în abilități de ascultare și tehnici de interviu adecvate din punct de vedere cultural și, acolo unde este cazul, să ofere consiliere pentru traume.

4. Curtea Penală Internațională ar trebui să efectueze o revizuire completă a implementării Documentului de Politici al Biroului Procurorului privind crimele sexuale și cele bazate pe gen. În special, această revizuire ar trebui să stabilească:

– dacă infracțiunile de natură sexuală și de gen sunt tratate diferit față de alte crime internaționale în ceea ce privește strategia de acuzare a Biroului Procurorului;

– puterea de apreciere a Camerei Preliminare a Curții Penale Internaționale de a solicita procurorului să efectueze investigații suplimentare sau să modifice acuzațiile și autoritatea Camerei de Judecată a Curții Penale Internaționale de a recalifica faptele.

Referințe bibliografice:

1. *Convenția I pentru îmbunătățirea sortii răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie*, semnată la 12 august 1949 la Geneva. <https://crucearosie.ro/assets/Uploads/Conventia-de-la-Geneva-I.pdf> (accesat pe 07 octombrie 2022).
2. *Convenția II pentru îmbunătățirea sortii răniților, bolnavilor și naufragaților din forțele armate maritime*, semnată la 12 august 1949 la Geneva. <https://crucearosie.ro/assets/Uploads/Conventia-de-la-Geneva-II.pdf> (accesat pe 07 octombrie 2022).
3. *Convenția III cu privire la tratamentul prizonierilor de război*, semnată la 12 august 1949 la Geneva. <https://crucearosie.ro/assets/Uploads/Conventia-de-la-Geneva-III.pdf> (accesat pe 07 octombrie 2022).
4. *Convenția IV cu privire la protecția persoanelor civile în timp de război*, semnată la 12 august 1949 la Geneva. <https://crucearosie.ro/assets/Uploads/Conventia-de-la-Geneva-IV.pdf> (accesat pe 07 octombrie 2022).
5. *Protocolul I Adițional la Convențiile de la Geneva din 1949 referitor la protecția victimelor conflictelor armate internaționale* semnat la 10 iulie 1977. <https://crucearosie.ro/assets/Uploads/Protocolul-Adițional-I.pdf> (accesat pe 09 octombrie 2022).
6. *Protocolul II Adițional la Convențiile de la Geneva din 1949 referitor la protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional* semnat la 10 iulie 1977. <https://constitutii.files.wordpress.com/2017/01/protocolul-aditional-ii.pdf> (accesat pe 09 octombrie 2022).
7. *Statutul de la Roma din 17 iulie 1998 al Curții Penale Internaționale*. U.N. Doc. A/CONF.183/9*, July 17, 1998. <https://www.legal-tools.org/doc/759f54/pdf/> (accesat pe 07 decembrie 2022).
8. *Cauza Cyprus vs Turkey*, Applications nr.6780/74, 6780/75, Decision of 17 July 1976. European Human Rights Reports nr. 4, 1982. https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_6780-74_001-142540 (accesat pe 05 decembrie 2022).
9. *Cauza Prosecutor vs Akayesu*, judgment 2 September 1998, ICTR-96-4. <https://casebook.icrc.org/case-study/ict-prosecutor-v-jean-paul-akayesu> (accesat pe 06 decembrie 2022).
10. *Cauza Prosecutor vs Furundzija*, judgment of 10 December 1998, IT-95-17/1. <https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Furundzija.pdf> (accesat pe 11 decembrie 2022).
11. *Cauza Prosecutor vs Delalic et al*, judgment of 16 November 1998, IT-96-21 (Celebici). <https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-cases-original-texts/international-human-rights-cases/prosecutor-v-delalic-mucic-delic-and-landzo-celebici-case-case-no-it-96-21-judgement-of-16-november-1998> (accesat pe 22 decembrie 2022).
12. *Cauza Prosecutor vs Kunarac et al*, judgment of 22 February 2001, IT-96-23-T (Foca). <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf> (accesat pe 09 decembrie 2022).
13. *Commentary on the Third Geneva Convention*. ICRC, Geneva, 1960. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gcii-1949/article-14?activeTab=undefined> (accesat pe 14 octombrie 2022).

14. *Commentaire de la IV-e Convention de Genève*. CICR, Genève, 1976. <https://international-review-icrc.org/sites/default/files/S0035336100122439a.pdf> (accesat pe 14 octombrie 2022).
15. Askin K.D., Koenig D.M. *Women and international human rights law*. New York, 1999.
16. Bassiouni M. *Crimes against humanity in international criminal law*. Kluwer, The Hague, 1999.
17. Gardam J.G., Jarvis M.J. *Women, armed conflict and international law*. The Hague/London/Boston: Kluwer Law International, 2001. [https://www.scirp.org/\(S\(lz5mqp453edsnp55rrgjt55\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1052624](https://www.scirp.org/(S(lz5mqp453edsnp55rrgjt55))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1052624) (accesat pe 29 octombrie 2022).
18. Gokalp Kutlu A. *Armed Conflicts and Sexual Violence Against Women: An Inevitable Accompaniment?* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kosbed, 2014. p. 1-20.
19. Engle K. *Feminism and its (Dis) Contents: Criminalizing Wartime Rape in Bosnia and Herzegovina*. In: The American Journal of International Law, Vol. 98, 2005. p. 782-797.
20. MacKinnon C.A. *On torture: A feminist perspective on human rights*. In: Mahoney K.E., Mahoney P. Human rights in the 21st century: A global challenge. Dordrecht, 1993. <https://unipd-centrodirittiumani.it/en/biblioteca/Human-Rights-in-the-Twenty-First-Century-a-Global-Challenge/4246> (accesat pe 23 decembrie 2022).
21. Manjoo R., McRaith C. *Gender – Based Violence and Justice in Conflict and Post – Conflict Areas*. In: Cornell International Law Journal no. 44 (1), 2001. p. 11-31.
22. Sandoz Y. et al. *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva, 1987. <https://www.legal-tools.org/doc/6d222c/pdf> (accesat pe 27 decembrie 2022).
23. Schneider M.D. *About Women, War and Darfur: The Continuing Quest for Gender Violence Justice*. In: North Dakota Law Review, Vol. 83, 2007. p. 915-996. <https://commons.und.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1365&context=ndlr> (accesat pe 21 decembrie 2022).
24. *United Nations Secretary-General's Report on Aspects of Establishing an International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Former Yugoslavia*. UN Doc S/25704, 1993. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-legal-materials/article/abs/united-nations-secretarygenerals-report-on-aspects-of-establishing-an-international-tribunal-for-the-prosecution-of-persons-responsible-for-serious-violations-of-international-humanitarian-law-committed-in-the-territory-of-the-former-yugoslavia/E2-D6301E005589D1130CB009EDB67603> (accesat pe 04 decembrie 2022).

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ АНТОНА МАКАРЕНКА ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ І МОЛОДИХ ДОРΟΣЛИХ ПРАВООПОРУШНИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія,

др., проф., Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-5138-9226

Summary: The article reveals the significance of Anton Makarenko's pedagogical experience for the social integration of juvenile and young adult offenders. It is specified that a clear, well-thought-out organization of collective life and productive work aimed at fostering a responsible attitude towards oneself and the environment, makes it possible to realize and achieve the humane goals of restoring a full-fledged life of such persons.

Key words: juvenile offenders, criminal executive law, Makarenko, education, penitentiary system, criminalization, spiritual and moral education.

Українське суспільство проживає глибинні трансформації, що системно проникають в усі сфери життєдіяльності кожного громадянина і закордонного українця. Не викликає заперечень значущість підтримки і психолого-педагогічного супроводу неповнолітніх і молодих дорослих правопорушників для конструктивної соціальної інтеграції. Попри трагічні події військового вторгнення російської федерації, в царині пенітенціарної системи як ніколи актуалізовано проблематику методологічного базису і прикладних досліджень питань запобігання злочинності. Реалії воєнного стану диктують важливе правило дієвості і попередньої успішної апробації рекомендацій щодо практики соціальної інтеграції неповнолітніх і молодих дорослих правопорушників. Кардинальні зміни життя суспільства в умовах загрози життю кожної особистості і цілісності демократичної держави обумовили звернення до прикладних розвідок духовно-моральної сфери, які глибоко синтезовані з процесами криміналізації суспільних процесів.

Базисом цієї публікації стали: аналітика фахівців у галузі кримінально-виконавчого права (К. Автухов, К. Грищенко, В. Крейденкова, І. Шибя, І. Яковець) [1]. Законодавчо значущість педагогічно обґрунтованих пропозицій щодо соціальної інтеграції неповнолітніх і молодих дорослих правопорушників в сучасних умовах визначена цілою низкою документів, з-поміж яких виокремлено ті, де акцентовано увагу на цінності створення належних умов для цілісного самовизначення особистості, єдності ціннісних орієнтирів і системи соціально значимих цінностей для успішної роботи виховних інститутів [2; 3; 4; 5; 8; 9; 10; 11]. У цьому дослідженні ми також оперували поняттями і висновками, визначеними С. Кушнарєвим [6].

Незважаючи на ґрунтовні дослідження в царині соціальної роботи, освітніх, педагогічних наук, педагогічний доробок Антона Макаренка до цього часу привертає увагу. Неоднозначність, харизма не лише самого педагога, але й феномен відсутності рецидиву в життєтворчості його вихованців змушує звернутися до історико-педагогічного дискурсу універсуму формування почуття захищеності особистості як основи соціальної інтеграції неповнолітніх і молодих дорослих правопорушників у доробку Антона Макаренка. Ми переконані, сучасне неупереджене прочитання творів самого педагога, вивчення спогадів його вихованців, дослідження з позицій аксіологічного підходу документальних матеріалів його професійної і письменницької діяльності сприятиме втіленню в

просвітницьку, виховну практику для успішної соціальної інтеграції неповнолітніх і молодих правопорушників в сучасних умовах.

Антон Макаренко мав справу з молодими людьми, які мали авантюрну філософію злочину в буремні повоєнні роки, у часи кардинальних культурних, соціальних трансформацій першої третини XX століття. Певний настроєвий перетин можна відчувати в наш час. Педагогові вдалося не лише сформувати у молодих людей сталу систему цінностей, правосвідомість і правову культуру, але й, певною мірою, змінити суспільну позицію по відношенню до своїх вихованців. Колоністів і комунарів поважали. Адже педагог спільно з колегами і самими вихованцями здійснювали затребувану у той час культурно-просвітню роботу у громаді, де знаходилися їхні заклади. Виразною ознакою соціальної інтеграції, на наш погляд, є численні кадри архівів відео зйомки парадного маршу вихованців у супроводі свого ж духового оркестру вулицею Сумською міста Харкова. Не було серед колишніх вихованців Антона Макаренка проявів рецидиву. Через усе життя вони пронесли звернення з відчуттям родинності з „нашим Антоном” [12].

У чому ж феномен педагогічного генія Антона Макаренка? Ретельне вивчення і педагогічна ретроспекція наукового і творчого доробку педагога свідчить про те, що він не просто опікувався освітньою і соціальною інтеграцією неповнолітніх правопорушників, а прагнув зрозуміти причини, джерела цих явищ. Так, Антон Макаренко був переконаний, що часто його вихованці підліткового і старшого підліткового віку були схильні до авантур через природню вікову особливість жаги, потреби пригод, інколи на шлях злочинності підлітки ставали через педагогічну занедбаність і фактично демонстрували наслідки так званої сексуальної і культурної революцій, коли активно просувався суспільна теза про соціальну активність, про те, що жінка має бути на барикадах, а дітей в цей час виховуватимуть в дитбудинках. Наприклад, Антон Макаренко, щоб дати своїм вихованцям відчуття пригод, організував виховну комунікацію в стилі мілітарі, разом з колегами відповідально поставився організації патрулювання доріг. Численні приклади щирої невідомості віри в добру природу людини, на наш погляд, стали рушієм виховних ініціатив педагогічного колективу у закладах, очолюваних Антоном Макаренко [12]. Атмосфера людяності, усвідомленої відповідальності і чіткої організації життєдіяльності – це те, що можна послідовно реалізовувати в сучасній пенітенціарній системі, творчо інтерпретуючи методичний інструментарій Антона Макаренка. Це не потребує окремих реформаций.

Відповідно до Рекомендації №R(87) 20 Комітету міністрів державам-членам „Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх” вартісним є усвідомлення представниками пенітенціарної системи, що молода людина перебуває у динаміці творення ціннісних орієнтирів діяльності і поведінки [11]. Антон Макаренко дав приклад уважного ставлення до молодої людини в позитивній перспективі. Педагог задавався питанням: як, де, за які ресурси організує життя вихованець за межами виправного виховного закладу. Антон Макаренко усвідомлював значущість єдності виправлення, виховання і соціальної інтеграції.

Звернемо увагу, у постанові Пленуму ВСУ від 16.04.2004 року №5 „Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх” зазначено, що метою покарання неповнолітньої особи є: 1) виправлення; 2) виховання; 3) соціальна реабілітація [10]. В організації виховної роботи Антон Макаренко дотримувався системності цих процесів. Так, для виправлення він послуговувався результатами ретельних психолого-педагогічних спостережень реального життя своїх вихованців. Бачити в неповнолітньому правопорушнику людину, з її страхами, внутрішніми конфліктами і особливим проживанням емоцій, почуттів, вражень – це та відправна крапка прогресу і в наш час. Педагог завжди мав час вислухати вихованця. Глибока аналітика, зв'язок між почутим і побаченим – те, що сприятиме соціальній інтеграції сучасних неповнолітніх правопорушників. Маркером і для сучасної пенітенціарної системи має стати фраза, яку виголосив на прохання С. Калабаліна дати оцінку негідного вчинку одного з новоприбулих вихованців: „Я

не знаю, якою була погода в той день” [12]. Відомо, що в очолюваних Антоном Макаренком виховних закладах діяло правило брами, відоме з практики життя козацьких братчиків. Означало це правило: ніхто ні за яких обставин не має права дорікати вихованцеві про колишнє. Оцінювати підлітка і молоду людину варто за вчинками сьогодення і намірами найближчої перспективи. Унікально, але Антонові Макаренку вдавалося стримувати бюрократизм і формалізм того часу задля відновлення віри в людину, використання такої віри рушієм соціальної інтеграції.

У проаналізованих методичних рекомендаціях щодо організації надання соціальних послуг неповнолітнім, які вчинили правопорушення, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді передбачено „адресний та індивідуальний підхід до дитини (особливі потреби неповнолітніх, які вчинили правопорушення, виявлення проблем особистісного зростання та допомога в їх розв'язанні)” [8]. Вивчення листів Антона Макаренка, іншої документалістики дасть змогу в умовах сьогодення ретроспективувати успішні практики педагога. Зокрема Антон Макаренко уважав, що основу соціальної інтеграції неповнолітнього правопорушника складають продуктивна праця, виховуючий колектив. Щодо виховання особистості в колективі, то Антон Макаренко уважав істинну критеріальною ознакою такого колективу: „Я під метою виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру, при цьому в поняття „характер” я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів і внутрішньої переконливості, і політичне виховання, і знання – абсолютно всю картину людської особистості; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої повинні прагнути” [7, с. 45]. Педагог був категоричним: головна мета виховання особистості в колективі має полягати в тому, щоб сформувати відчуття захищеності людини в колективі. Попередження так званого гнилого вождизму, усвідомлена відповідальність у використанні заохочень, заохочення труднощів (коли кращому вихованцеві доручають надскладне завдання), часта зміна ватажків загонів, змінність керівництва, використання методів вибуху, природного наслідку, вчинкової довіри. Варта уваги позиція Антона Макаренка про те, що через продуктивну працю людина вчиться долати зовнішні і внутрішні труднощі, суперечності. Також актуальним в наш час є запропонована Антоном Макаренком система перспектив (коли мета кристалізується через систему близької (завтрашньої радості), середньої і віддаленої перспектив. При чому, найвищою, віддаленою перспективою Антон Макаренко уважав дати змогу вихованцеві опанувати таку професію, щоб він міг віддячити тому закладу, в якому виховувався.

Гуманістична спрямованість професійних рішень Макаренка виявлялася в тому, що він вбачав у вихованцеві особистість, допомагав самотужки справитися з ситуацією, в мотиваційно-ціннісному ставленні до роботи, у здатності відчувати й розуміти глибину людської психіки, діяти, враховуючи ситуацію і можливості вихованця. Вищий гуманізм він вбачав не в усуненні зовнішніх домінант впливу, а в гармонізації відносин особистості і колективу, у спрямованості виховання в майбутнє: „Якнайбільше поваги до людини, якнайбільше вимог до неї” [12].

Бібліографічні посилання:

1. Автухов К., Грищенко К., Крейденкова В., Шiba I., Яковець I. „Так простіше”. Як призначають покарання неповнолітнім в Україні? Київ, 2021. 62 с.
2. Закон України „Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності” (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
3. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей від 17.11.2010 р. [https://16804c2188 \(coe.int\)](https://16804c2188 (coe.int)).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано 1997). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Конвенція про права дитини (ратифіковано 1991). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_-021#Text.
6. Кушнар'ов С.В. Соціалізацій система базових соціальних цінностей неповнолітніх засуджених. В: Соціальна педагогіка: теорія та практика, №1, 2010. с. 52-58.
7. Макаренко А. Трудове виховання. Твори, В 7 т. К., Радянська школа, 1954.
8. Наказ Міністерства соціальної політики України „Про затвердження методичних рекомендацій із соціальної роботи з неповнолітніми, які вчинили правопорушення” №1019 від 20 жовтня 2015. <https://www.msp.gov.ua/documents/414.html>.
9. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018, №1027-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.
10. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх йдеться в Постанова Пленуму ВСУ №5 від 16.04.2004 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text>.
11. Рекомендації №R(87)20 Комітету Міністрів державам-членам РЄ „Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх” від 17.09.1987. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text.
12. Ткаченко А.В. Злет і трагедія трудової колонії імені М. Горького (1920-1928 р.). <http://lib.pnp-u.edu.ua/makarenkiana/1862>.

РОЗРОБКА ПРАВОВИХ МЕТОДІВ ЛІКВІДАЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ, ЯК СКЛАДОВОЇ КОРУПЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

КАЛІНІЧЕНКО Зоя Дмитрівна,

к.е.н., доцент, Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-4790-7745

Summary: Economic inequality, globalization of markets, development of electronic and communication technologies create conditions for the spread of shadow economic relations. Tinization of the economy negatively affects the effectiveness of the levers of control of national economies, destabilizes world economic relations. The spread of shadow employment and shadowing of financial flows, which are recognized as determinants of shadowing of world economic relations, increase inequality within and between countries. The scale of shadow financial flows in the country indicates the presence of idle investment resources for the national economy.

Key words: economic relation, tinization of the economy, shadow employment, shadowing of financial flows, investment resources, national economy.

Спеціалісти Українського центру економічних і політичних досліджень вважають, що в Україні в даний період сформувався не тільки тіньовий сектор в економіці, але й паралельна нелегальна влада, яка поступово почала дублювати найважливіші функції держави. За оцінками експертів, частка тіньової економіки в Україні становить 45-60% від валового внутрішнього продукту [1].

Основною метою детінізації економіки України є створення необхідних умов для покращення інвестиційного клімату, зниження податкового та регулятивного тиску на підприємницьку діяльність, захист прав власності та трудових відносин. Проведені реформи також дадуть поштовх до забезпечення економічного розвитку, що за умов високих показників тіньової економіки є неможливим.

Економічна нерівність, глобалізація ринків, розвиток електронних та комунікаційних технологій створюють умови для поширення тіньових економічних відносин. Тінізація світової економіки негативно впливає на дієвість важелів управління національними економіками, дестабілізує світові економічні відносини. Поширення тіньової зайнятості та тінізація фінансових потоків, які визнано детермінантами тінізації світових економічних відносин, посилюють нерівність всередині країн та між ними. Масштаби тіньових фінансових потоків з України свідчать про наявність незадіяних інвестиційних ресурсів для національної економіки, які майже вдвічі перевищують обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну.

Тіньова економіка – складне соціально-економічне явище, наявне в будь-якій країні, хоча й створює загрозу національній безпеці. З метою пошуку шляхів детінізації фінансових потоків, легалізації ринку праці та детінізації земельних відносин необхідно надалі використовувати правові методи ліквідації тіньової економіки, як складової корупційної економіки України.

Слід вказати на розмаїтість причин зростання тіньового сектору у країнах, наприклад, у ЄС. Одночасно з кризовими негараздами та загальноновизнаними чинниками – надмірним оподаткуванням, завеликим соціальним навантаженням і суспільною поблажливостю до несплати податків – у деяких країнах діють додаткові фактори. До таких можна зарахувати чималі непрямі податки, високий рівень безробіття, жорсткі ліберальні реформи, надзвичайний рівень корупції та глибоко

вкорінену „культуру нелегальності” [2].

Нашій країні потрібне створення правового механізму боротьби з тіньовою економікою на шляху до вступу в Євросоюз.

Невиправдане збільшення масштабів державного втручання в економіку пов'язане з таким напрямком тінізації, як розподіл бюджетних фондів. У державах з перехідною економікою, до яких можна віднести і Україну, указаний зв'язок носить зворотний характер. Скорочення витрат держави призводить до росту „тіні”. По оцінкам експертів, на кожний процентний пункт зниження долі бюджету у ВВП приходить один процентний пункт росту тіньової економіки.

Виходячи з вищевказаного та підводячи підсумок рушійного впливу на економіку нашої держави, виділяємо такі напрями подолання тіньової економіки, які розділяємо на:

– правові: а) удосконалення та прийняття законодавчих і нормативних актів, положень щодо запобігання тінізації економіки та її впливу на соціально-економічний розвиток; б) об'єктивний моніторинг роботи підрозділів внутрішнього контролю для попередження необґрунтованого тиску на чесних і принципових працівників; в) запобігання торгівлі посадами та відомчими нагородами;

– економічні: а) розроблення економічних механізмів і важелів щодо стимулювання розвитку формальної економіки у межах чинного національного і міжнародного законодавства; б) ліквідація диспропорції в грошовому забезпеченні та привілеях працівників, які працюють на різних рівнях системи управління (центрального апарату і територіальні підрозділи) та іншим особовим складом; в) запровадження інноваційних технологій, що відповідають міжнародним вимогам;

– соціальні: а) виховання в населення, особливо в молоді, через ЗМІ, навчальні заклади різного рівня освітньої діяльності уваги до праці; б) отримання достойної легальної заробітної плати, сплати податків, що є основою вирішення багатьох суспільних соціально-економічних проблем).

Також вважаємо за потрібне вивчення позитивного зарубіжного досвіду антикорупційної діяльності інших країн, особливо ЄС; вивчення новітніх наукових вітчизняних і зарубіжних здобутків правоохоронних та контролюючих органів з метою їх подальшої реалізації в практичній діяльності.

Вирішення проблеми полягає в комплексному застосуванні різноманітних методів і засобів (правових, економічних, фінансових, соціальних, виховних). Це потребує організації та проведення численних досліджень з метою конкретних дієвих заходів щодо боротьби з вказаним негативним і небезпечним за своїми наслідками явищем.

Водночас відверто визнаємо, що робота із запобігання тіньовим схемам за підтримки європейських партнерів та вітчизняних правоохоронних та інших державних інституцій з досвідом фінансових розслідувань нагально потребують активного реформування. Уже функціонують Національна поліція та Національне антикорупційне бюро, реорганізуються судові та фіскальні органи, створюються інші антикорупційні органи. Передбачається суттєве оновлення особового складу за рахунок молодих фахівців, які вкрай потребують оволодіння сучасним інструментарієм виявлення та розкриття економічних злочинів з використанням правильно побудованих систем збирання та аналізу інформації про рух коштів, майна, людей.

Позитивний приклад основних принципів, механізмів та заходів детінізації національних економік є у країнах Європейського Союзу [3].

У Греції з метою детінізації економічної діяльності створено парламентський Комітет з питань фінансових кримінальних розслідувань, якому надано особливий статус і надзвичайні повноваження. Комітет може одержувати інформацію щодо стану та руху коштів на будь-яких рахунках осіб для виявлення й оцінювання будь-якої інформації фінансового та економічного характеру незалежно від умов банківської таємниці.

У Польщі наступні організації здійснюють боротьбу з відмиванням грошей та їх профілактику: Міністерство фінансів як головний орган фінансової інформації; Генеральна інспекція з фінансової

інформації, заступник держсекретаря в Міністерстві фінансів отримує інформацію, зібрану установами, які зобов'язані в рамках боротьби з відмиванням грошей повідомляти про підозрілі операції після чого зобов'язаний повідомити виконанні своїх обов'язків перед прем'єр-міністром Польщі на щорічній основі. Основні функції Генеральної інспекції з фінансової інформації є наступні: дослідження підозрілих операцій; призупинення операцій і блокування банківських рахунків; розробка і передача документів у відповідні органи; ініціювання та проведення інших процедур запобігання використанню польської фінансової системи, яка спрямована на відмивання грошей; контроль за дотриманням Закону про боротьбу з відмиванням грошей.

Протягом останніх років Україна мала наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у шести секторах: транспорт, соціальна політика, технічні бар'єри в торгівля, підприємницька діяльність та торгівля послугами, довілля та діяльність компаній. Натомість у низці секторів прогрес виконання за останній рік взагалі відсутній. Слабке і довільне забезпечення законів і нормативних актів правовою санкцією стимулює тіньову економічну діяльність. Отримані висновки підкреслюють значення зміцнення державності і правових інститутів для обмеження як корупції, так і пов'язаної з нею тіньової економічної діяльності.

Успіх боротьби з тіньовою економікою та корупцією можливий лише за умови свідомої масової підтримки цієї боротьби в суспільстві, а це, у свою чергу, досяжно тільки при наявності високого рівня довіри громадян до державних інститутів влади і управління. Важливими чинниками успіху є очищення влади від корупції та відповідальність розпорядників державних коштів за ефективне використання бюджету перед платниками податків. Варто посилити роботу серед представників бізнесу та широких верств населення щодо необхідності реєстрації діяльності і сплати податків, відповідальності держави у використанні коштів платників податків.

Бібліографічні посилання:

1. *Стан корупції в Україні. Результати загальнонаціонального дослідження 2019 р.* [http://udsc-p.guds.gov.ua/lilcs/Dos 1/2.pdf](http://udsc-p.guds.gov.ua/lilcs/Dos%201/2.pdf).
2. Воробей П.А. *Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність: монографія*. За ред. В.К. Матвійчука, Укр. академія внутр. справ, Київ, 2018. 116 с.
3. Хавронюк М.І. *Науково-практичний коментар до Закону України „Про засади запобігання і протидії корупції”*. Атіка, К., 2011. с. 424.
4. *Українці vs держава: що буде, якщо українці й надалі ігноруватимуть обов'язок будувати країну.* <https://strategies.id/ukraincy-vs-gosudarstvo-cto-budet-esli-ukraincy-i-dalshe-budut-ignorirovat-objazannost-stroit-stranu-2266/>.
5. *Воєнні злочини Росії проти культурної спадщини.* <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaki-zlochyny-skoyuye-rosiya-v-ukrayini>.

КРИМИНОТЕОЛОГІЯ В АСПЕКТІ ПРАВОВОЇ ДІЙНОСТІ: МИНУЛОГО, ЧИННОГО (ДІЙНОГО, ТЕПЕРІШНЬОГО) ТА МАЙБУТНЬОГО (БАЖАНОГО) ПРАВА

КРИЦАК Іван,

канд. наук, Харківський національний
університет внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-3530-4269

Summary: Criminoteology in the conditions of war is one of the most promising directions scientific research, as well as a valuable discovery, because each of us changes, lives in its own, special reality. In terms of comprehension not only theological, but also philosophical, social, and practical through the prism of the spiritual you can on principles of recognition of the Law of God (scripture and tradition) make a real breakthrough in science, discovering, each time something new, rethinking the acquired.

Key words: criminology, war, ideology, liberalism, crime.

Не багатство, а убогість та біднота, афонське самовідречення, коли душа прикрашена постом і молитвою – призводять до високих духовних станів.

Кримінотеологія в умовах війни є одним із найбільш перспективних напрямів наукових досліджень, а також ціннісним відкриттям, адже кожен із нас змінюється, живе у своїй, особливій реальності. В аспекті осягнення не лише теологічного, але й філософського, соціального, практичного кризь призму духовного можна на засадах визнання Закону Божого (священного писання та передання) здійснити справжній прорив у науці, відкриваючи, щоразу нове, переосмислюючи здобуте.

Вирішення багатьох проблем людства в умовах тотальних парадоксів, секулярності, правового нігілізму, іdealізму, плюралізму (багатоманітності думок) та лібералізму як панівних релігій сьогодення, – теологічне (релігійне) знання за таких умов носить часто формальний характер, коли довкола вичерпується (зникає) любов, справжні почуття і духовність, яка б пройшла через горнило скорбот і випробувань.

Лібералізм, як ідеологічний конструкт багатьох суспільств призвів до того, що людство наблизилося (вступило) в епоху тотальних змін і потрясінь, землетрясінь і наводнень, масових катаклізмів, коли Планета Земля „тріщить по швах”, не витримуючи навантаження зла, яке у Старому Завіті викоринилося всезагальним потопом, а сьогодні існує загроза вогню, – ядру, апокаліпсису, армагедону.

Дослідження кримінотеології, яка на загальнодержавному рівні ще не набула необхідного розголосу, із залученням найрізноманітніших спеціалістів, знавців своєї справи є важливим, пріоритетним завданням. На жаль, через надмірний вплив інформаційних технологій релігія вичерпує свої можливості, а суєта та хаос у головах безпосередньо відображаються на духовному житті як окремої людини так і суспільства загалом. Зачинившись у келії власної душі, створивши у ній відповідну пустелю молитовних станів, можна осмислити навколишню дійсність і дати рекомендації: куди ми йдемо, до чого прагнемо, чи відповідають наші життєві пріоритети вищим ідеям божественного в аспекті небесного?

Формалізм у всьому має присікатися, адже суспільна реальність засвідчує постійний вибір між життям і смертю, добром і злом, коли людство усі свої устремління направляє до Неба, Небесної Церкви торжественної, святих угодників, Матері Божої, щоб умиловити праведний гнів Бо-

жий на милість. „Прогнівили ми Бога” – цей постулат треба усвідомити цілим націям і народностям. Звідси можна вибудовувати стани покаяння та, відповідно, знаходити вихід із найскладніших обставин життя.

Сфера релігії надзвичайно різноманітна, свідомість народів, залежно від ментальних коренів держав, суттєво різняться. Водночас важливо, коли серед багатьох правд, високої духовності тієї чи іншої особистості обрати ту, яка найближча до істини. В Євангелії сказано, що ...навіть увесь світ не зміг би вмістити написаних книг про чудеса Ісуса Христа (Іоана. 21:25). Можливо, людство за таких умов здатне перемінити власну свідомість, совість, коли основна ціль і призначення людини у житті – святість.

Кримінотеологія як найбільш перспективний концепт у сфері ідеологічного має на меті не лише дослідження сутностей і проявів Бога. Насамперед йдеться про виявлення багатьох аспектів соціального з метою глибинного пізнання добра і зла. Звідси викристалізація правомірного та протиправного, суспільно-небезпечного залежно від умов життєдіяльності та гріхопадінь, ...щоб не сталося чого гіршого з нами (Іоана 5:14). Право, його формування – це складний та багаторанний процес, який зазнає постійних змін і трансформацій. Закономірно, адже коли відбувається підміна понять, коли зло оголошує себе добром, треба вживати дієвих заходів впливу та втручання. Означений шлях кримінотеології на засадах богослов'я, з урахуванням напрацювань багатьох філософій у спрямованості Добра, може визначити дорогу праведності (необхідну та бажану) – власного, національного, самобутнього праворозуміння.

Зараз спостерігається тенденція до занепаду (краху) лібералізму. Людство неодмінно вийде на високі щаблі божественного пізнання світу після численних катастроф і потрясінь. Повинно відбутись лише перезавантаження прагнень Добра на противагу злу, яке набуло вже не прихованих, а чітких, зовнішніх тенденцій і розпочало епоху свого торжества. „Бог поругаем не бывает”, що по-сіє людина, те і поже (Гал. 6:7). Той, хто ще не усвідомив силу Божественного промислу, суттєво помиляється.

Основна мета кримінотеології, у нашому розумінні, не у вивченні релігійної злочинності – це занадто мілкий шлях. Йдеться про дослідження еволюції сутності зла та переростання (переродження, мутацію) його у більш низинні стани з найдавніших часів до сьогодення, з необхідним, подальшим запропонованим шляхом виходу з темряви гріха. Йдеться, насамперед, про генні (генотипні) лінії, різного роду соціальні стани, де найбільше продукує зло, яке постійно еволюціонує, перероджується.

Системні відкриття на цьому поприщі – це знання з коренем *Cri-men* (людина, яка чинить зло), або, за словами Ч. Ломброзо, „Злочинна людина” („Преступный человек”), тобто той (та), який переступає через вимоги Закону Божественного насамперед і світського (державного, „кесаревого”) зокрема. Зауважимо, що божественний є вищим в аспекті духовного, адже навіть за кожен лихий помисел доведеться відповісти. Наглядно про це свідчить 7-ма Заповідь Бога: „всякий, хто смотрит на жінчину с вожделением, уже прелюбодействовал с нею в сердце своїм”; „Не прелюбодействуй”. У такому аспекті можна говорити про Зло крізь призму кримінологічного знання.

Вихолощення (просіювання) кримінального із найрізноманітніших галузей шляхом міждисциплінарних взаємодій формує відповідне кримінологічне знання соціуму шляхом заточеності мислення у протистоянні Злу і неправді, коли концептуалізуються найрізноманітніші його прояви на стику кримінології, релігієзнавства, а головне – богослов'я.

Для вітчизняного злочиннознавства розвиток нових трендів, напрямів кримінології є неабияк важливим. Зокрема, виникла ідея створити напрям кримінолітературознавство, де великий пласт добра і зла здатен сформувати відповідне кримінологічне знання. Тобто кримінологія зацікавлена у підборі до своєї орбіти (парадигми) сильних особистостей, які досягли пілотажу мислення у своїй професії і змогли б просіяти відповідні знання крізь сито кримінологічного. У цьому сенсі,

процес появи нових напрямів є безперечним (безперервним), і сприяння йому може забезпечити вихід кримінології на якісно нові щаблі наукового пізнання та дискурсу.

Кримінологічне прогнозування сутності зла, лихих помислів і реальних дій як результат і прояв поширеності зла (злочинності) в умовах глобального комунікаційно-інформаційного простору у рамках тієї чи іншої кримінологічної школи, наприклад, політичної кримінології, кримінології, військової кримінології, може окреслити ще багато напрямів наукових досліджень. Це закономірний процес, адже кожна проблема при її комплексному дослідженні носить глобальний характер. Постійний розвиток нових напрямів – таких як сімейна кримінологія (кримінофамілістика), спортивна кримінологія – збагачує українське право, виводить його у ранг самобутності, універсальності відкриттів, які можливо ще не винайдені у світовій кримінологічній думці. Звідси розвиток кримінології як комплексної (міждисциплінарної) науки, яка бурхливими (динамічними) темпами розвивається та охоплює своїм предметом дедалі більш нові теорії (тренди, напрями), які можуть виявитися неабияк перспективними, адже йдеться про всезагальне (ідеологічне), кількісне з неодмінним переходом у якісне, шляхом конкретних рекомендацій науково-практичних конструктів.

Поява спецкурсів може якісно збагатити свідомість студентства у напрямку духово-моральних педагогічних здібностей як засобів протидії, попередження поширенню деструкцій, апатій, злочинного, з присіканням ненависті (ворожнечі) у приниженні людської гідності, що є пріоритетним напрямом не лише віктимології. Кожна людина створена за образом і подобою Божою (Буття 1:26-27). Звідси відповідна і повага до неї. Водночас, такий образ передбачає ухил від зlodіянь.

Можливо, саме теологічна спрямованість у розумінні злочинного здатна дати раціональні відповіді на засадах богослов'я у формуванні кримінології, як окремого тренду наукових досліджень. Саме етнонаціональнокультурнісний підхід крізь призму духовно-ціннісної парадигми в аспекті вирішення багатьох завдань (осмислення) злочинності з опорою на церковне (канонічне) право сприятиме традиційному для нашого суспільства формуванню юриспруденції на якісно нових засадах. Історичні передумови розвитку національного права засвідчують, що, все ж, треба засновуватись на своєму, власному, самобутньому, адже все стороннє чужорідне. За умови врахування криміногенного потенціалу та підходу, коли на відповідних генних (родових) лініях (від Адама до сьогоднішнього дня) панує і реально діє такий концепт, як пам'ять предків, минулих поколінь, гріховність чи праведність родів. Якщо історичні корені святості наших земель вже вироблені впродовж тисячоліть, залишається лише тримати цей орієнтир і примножувати означену добродійність.

Попередження злочинності, а саме кримінологічно-педагогічний підхід із виїздами до практичних підрозділів, реальним функціонуванням кримінологічних мобільних груп, науково-дослідних центрів з вивчення проблем злочинності шляхом здійснення винаходів у науці та практиці, а також широке застосування методу інтерв'ювання є вельми перспективними. Можливо, на таких концептах теорія попередження злочинності може по-справжньому відбутись, насамперед, у тісному взаємозв'язку з кримінологією, а різноманітність галузей і сфер наукового знання (де особливим чином присутнє добре чи злочинне) формуватиме обриси справжньої вітчизняної (національної) кримінології на засадах історії та культури, звичаїв, традицій, цінностей, праведності та святості з перенесенням на сучасність і перспективами майбутньої дійсності.

Ретрансляція кримінології крізь призму божественної парадигми і боротьби зі злом, протидія йому в умовах нинішньої війни станів та реального російського вторгнення задає розвиток криміномедіалогії (медійної кримінології), висвітлює взаємозв'язок злочинності з багатьма функціональними системами. На особливу увагу заслуговує боротьба з корупцією, протидія злочинам, які вчиняються на релігійному ґрунті (релігійний тероризм та екстремізм), адже, релігійні війни є найстрашнішими у світі. Не мир приніс Я вам, а меч! (Мф. 10:34). Меч „обоюдогострий” (Евр. 4:12). Слово Боже, яке розділяє грішників від праведників, подібно як це відбудеться на Страшному Суді

Христовому.

Сьогодні кримінологія оперує (здатна управляти) безліччю типових злих проявів і сутностей як на реальному (практичному), так і духовному рівні, – від застосування молитовних станів, де зло об'явило себе добром, і до реальних військових дій. Спільна взаємодія духовних практик (воїнства духовного) з правоохоронцями, може дати неабиякі втручання у ситуації зла, які тисячоліттями не могли бути викоріненими. Так, відповідний прояв деструкцій суспільства за конфесійною та етнонаціональною належністю може сприяти виробленню методичного комплексу рекомендацій, де особливу зацікавленість викликають оригінальні наукові праці. У рамках курсу кримінології в аспекті богословського знання можуть розглядатися найрізноманітніші питання сучасного життя. Її діяльнісний, реанімаційний підхід здатен сформувати справжню наукову школу, засновану на істинності, позбавленій оми.

Антикриміногенний потенціал сучасних засобів масової інформації може проявлятися у найрізноманітніший спосіб. Якщо душа за природою – християнка (Тертуліан), тобто створена Богом, – відповідно і прагнення її до осягнення божественного є природним, закономірним, самобутнім, яке би зло не запанувало в її сутності. Сучасний світ – це складна сукупність життєдіяльностей і взаємодій. Головне в ньому це свобода на божественних началах. Тлумачення її в такому сенсі може застерегти людину від різноманітних негативних впливів. ...Все мені дозволено, але не все корисно (1 Кор. 6:12).

Гендер за нинішніх умов настільки заповнив сучасне суспільство й отруїв його справжню, істинну сутність, що розвиток суспільних відносин в аспекті гріховного, здається, став нормою. Можливо, вже ніщо, крім промислу Божого, не здатне стати йому на заваді. За таких умов досить важко вирватися з лап гріховного звіра, однак це можливо – тоді, коли більшість стане на шлях покаяння, з урахуванням рекомендацій, вироблених багатьма філософами, митцями, релігійними діячами, поетами і художниками, за наявності міцного духовного, богословського підґрунтя, щоб не впасти в ересі і розколи, і, як результат, – беззаконня. Таким чином теологічний підхід відкриває нові можливості для перегляду багатьох кримінологічних і правових теорій, зокрема гендерної, сімейної кримінології, коли сім'я, як мала церква і держава, здатна забезпечити високодуховні стани суспільства на справжньому дотриманні прав і свобод людини, її інтересів.

Сучасна кримінологія упродовж тривалого часу доводила свою важливість, необхідність і значущість, як така, що здатна взяти «меч» і розділити правду від кривди, істину і добро від зла. Головне за таких умов – вироблення методології сучасних кримінологічних досліджень з урахуванням прийомів і засобів дослідження злочинності, коли релігія і церква відіграють особливу роль у найрізноманітніших сферах суспільства і людського буття. Необхідність базової теологічної підготовки, участь у таїнствах церкви, практичний (дієвий) досвід багатьох молитовних станів – і матимемо бажаний результат. Каталізатором наукової думки є божественний розум, коли вихолощується усяка неправда в аспекті співвідношення цінностей матеріального і духовного. Гріх спочатку має солодкий присмак, привабливість, але згодом це гіркота, отрута, яка вбиває все живе, висоту духовних станів і помислів.

Якщо Кримінальний Кодекс загалом міг би складатися із 10 Заповідей, даних Богом Мойсееві на горі Сінай, тоді тут доречною є одна із них: „Не сотвори собі кумира”, тобто не створимо собі ідолів у науці. Якщо вже все сказано у священному писанні та переданні, залишається лише перенести вказані знання на призму (матрицю) діяльності, якою випала честь займатися. Ніщо в цьому світі не замінить храму Божого, Божественної літургії, служіння якої може бути прирівняним до вибуху атомних бомб з енергією, яка не руйнує, а будує, животворить. Тому чистота і правда благодаті Святого Духа очищають від беззаконь. Слід лише зробити те, що залежить від нас, а Господь неодмінно зробить те, що залежить від нього – укріпить, допоможе у дусі святості, істини, чистоти, та правди, покаяння, як кінцевої цілі і смислу життя людини.

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ВІДПОВІДЬ НА СОЦІАЛЬНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ФІНАНСОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

ЛЬОВКІНА Олена,

др., проф., Державний податковий університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-1825-8504

БОГДАНОВСЬКИЙ Дмитро,

аспірант, Державний податковий університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4642-5384

БОГДАНОВСЬКИЙ Ігор,

др., проф., Державний податковий університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-5292-2195

Summary: The report is devoted to innovative behavioral strategies as a kind of adaptation to the social, psychological and financial challenges of today. The main theories of activity in the history of philosophy are analyzed. It was concluded that due to the rapid change of socio-cultural conditions, the younger generation is forced to choose new life-creating strategies, which are not always socially acceptable from the point of view of the older generation. A conclusion is made about new trends in youth strategies, which have a parasitic character.

Key words: innovation, behavioral strategy, activity, adaptation, deviance, socialization.

Ми стаємо свідками створення нових, адаптивних поведінкових стратегій у відповідь на соціальні, психологічні та фінансові виклики сучасності. Адже вироблені за попередній період поведінкові стратегії, методи діяльності вже не відповідають сучасним реаліям, тому у деяких верств населення існує необхідність переглянути традиційні моральні та цивілізаційні цінності. Необхідність подолання проявів системної кризи сучасності, як економічних, так і соціально-політичних, вимагають створення більш ефективних методів організації людської життєдіяльності. Пошук шляхів гармонійного життєтворення турбував найвидатніших мислителів людства протягом всієї його історії [1, с. 1].

Необхідність вдосконалення методів людської діяльності для подолання складних соціально-економічних, політичних, культурних та інших проблем, пов'язаних із глобальними суспільними трансформаціями, зумовлює посилення інтересу до методологічних пропозицій щодо даної проблематики, розроблених в межах різних філософських підходів, шкіл, різних країн, епох.

В історії філософії діяльність як предмет історико-філософської рефлексії в американському трансценденталізмі розглядали Р. Емерсон, Дж. Ройс. Прагматичну інтерпретацію діяльності здійснили Ч. Пірс, У. Джеймс, Дж. Дьюї. О.О. Богданов створив тектологію як універсальну теорію організаційної діяльності. Емпіріокритицизм Е. Маха й Р. Авенаріуса, енергетизм В. Оствальда, історичний монізм соціологічної школи К.А. Сен-Симона, К. Маркса, доробки Л. Гейгера, Л. Нуаре, Л. Мюллера, К. Бюхнера та інших вчених стали джерелами натхнення для О.О. Богданова [1, с. 14]. Методологія ефективної діяльності була презентована у контексті праксеології Т. Котарбінського, яка містить потужне етичне вчення, теорію агонології, власне, методологію, принципи й критерії ефективної діяльності. Згодом праксеологічні дослідження відбуваються за галузевими напрямками. Але цей ідейний спектр стосується європейського, американського, російського контексту. Також слід звернути увагу на принципи життєтворчості двох потужних вчень, які неабияким чином

вплинули на розвиток Китаю – конфуціанство та даосизм. Ці два вчення по-різному інтерпретували цінність найрізноманітніших проявів життя [2, с. 76].

Для конфуціанства характерний раціоналізм, що апелює в основному до сфери соціально-сімейних відносин і до людини як члена колективу. Ідеалом є соціальна гармонія, традиції і конформізм. Для того потрібні самовиховання, саморозвиток, розширення знань. Соціальним ліфтом виступає освіта. Примат моралі над релігією, скептичне ставлення до надприродного та потойбічного, увага до соціально-політичних та етико-соціальних проблем – ось основні риси конфуціанства. Культ предків, культ сяо (відданості старшим), культ сім'ї і клану, культ книг, культ вчених чиновників, культ китайської конфуціанської цивілізації забезпечили стабільний авторитет у суспільстві конфуціанства. Конфуціанство орієнтує людину на здобуття освіти, на систематичне та свідоме притримування правил щодо соціального порядку, статусів, змушує свідомо і послідовно працювати над власною поведінкою у відповідності з суспільними правилами і традиціями.

Це варіант життя, соціально орієнтованого, діяльність базується на жорстко окреслених правилах, вимогах, заборонах, слідуючи яким можна зробити блискучу кар'єру та стати успішним членом суспільства, якого поважають, який самореалізувався. Така орієнтація спрямовує на активну соціальну життєву позицію, освіту та самоосвіту, кар'єризм, дисципліну, колективізм, конформізм. Успішність, ефективність діяльності оцінюється соціумом, який в межах відпрацьованих соціальних механізмів закарбовує ступінь успішності – неуспішності соціальними санкціями – як позитивними, так і негативними в межах жорсткої соціальної ієрархії.

На відміну від конфуціанства, даосизм демонструє протилежні принципи людської діяльності. Даосизм сповідує принцип не діяння у-вей, що означає відмову від будь-якого мобілізуючого зусилля, цілеспрямованої дії, що порушує природний хід речей. Це дієвий шлях найменшого спротиву і скромності, обмеження бажань, завдяки йому можна досягнути більшого, ніж діянням, не зважаючи на соціальні стереотипи [2, с. 78-79].

У даосизмі сповідується аскетизм – на протигагу конфуціанським позитивним суспільним санкціям у вигляді багатства і слави, усамітнення та самоспоглядання – на відміну від демонстрації слідування відданості суспільним вимогам, дія, що спирається на інтуїцію – на відміну від дії, соціально схваленої та регламентованої соціальними приписами і церемоніями, дистанціювання від суспільства на відміну від соціальної включеності та соціальної амбітності.

Отже, спектр теорій діяльності демонструє актуальність інтерпретації діяльнісного ставлення людини до світу і до самої себе. Відповідні до теорій діяльності аксіологічні системи орієнтують на соціально-активний або соціально-пасивний спосіб життя, тим самим формуючи специфічний варіант життєтворення. Виходячи з того, що XXI століття демонструє аксіологічний плюралізм, необхідно дослідити сьогоденну ситуацію щодо вибору ціннісних пріоритетів і відповідних життєвих стратегій [2, с. 81].

Суспільство за умови сучасних алгоритмів розподілу суспільних благ обмежує здатність певних суспільних груп задовольняти свої бажання. Цивілізація у сучасному суспільстві схиляє індивідумів до того, щоб вони прагнули стати якомога більш благополучними через відпрацьовані механізми освіти, кар'єри, самовиховання та самовдосконалення, тобто через інституційні засоби, схвалені суспільством, і перевірені досвідом норми поведінки. Ці інституційні засоби мають витоки у цінностях середнього класу, засновані на протестантській етиці праці. Досягнення суспільно схвальної мети – матеріального благополуччя – повинно забезпечуватися наполегливою працею, чесністю, хорошим вихованням. Насильство, шахрайство, обхід правових норм як методи досягнення благополуччя, забороняються. Але є певний дисонанс щодо методів досягнення високого статусу, результатів та суспільного визнання. Люди, що застосовують дозволені методи, отримують менше визнання в суспільстві, якщо в результаті не досягають рівня благополуччя середнього класу. Люди, які досягають високого рівня благополуччя, знаходять визнання, престиж і високий

соціальний статус навіть у тому випадку, якщо вони користувалися не інституційними засобами, не соціально схвальними шляхами. Такий стан речей викликає підвищений попит на недозволені, девіантні засоби досягнення благополуччя. Особливо для представників нижчих верств суспільства, які не мають стартових сприятливих позицій для позитивної соціалізації, освіти, соціально схвальної професійної кар'єри. Для більшості представників нижчих верств така можливість просто нереальна і тому особливо сильним виявляється вплив девіантних, злочинних методів досягнення благополуччя, або ж навіть багатства.

Згідно з поглядами Р. Мертон, конформізм, ритуалізм, ретретизм, заколот, інновація є способами адаптації людей на невідповідність вимог суспільства щодо досягнення цивілізаторських цілей можливостям людей з різних соціальних верств. Інноваційний спосіб адаптації передбачає згоду з суспільно схвалюваними цілями і в той же час пошук нових засобів їх досягнення, часто асоціальних [3]. Такі інноваційні стратегії поведінки з асоціальним нахилом дедалі більше поширюються в сучасному суспільстві, особливо серед молоді. Діти не хочуть повторювати життєвий шлях своїх працелюбних і чесних батьків, результати життя яких здаються нащадкам надто скромними. До аксіологічної кризи сучасності додається проблема надзвичайно швидкої зміни соціокультурних умов, які призводять до міжпоколінної кризи взаєморозуміння. Приблизно кожні 20 років з'являється нове покоління зі своїми цінностями, і молодь поводить не так, як їхні батьки у тому віці. Цінності формуються до 11-12 років під впливом історичних подій, також вони залежать від моделі виховання в сім'ї. Цінності не змінюються протягом життя і впливають на все – погляди на світ, ставлення до роботи, стиль споживання.

Покоління значущих старших, які б мали вирішальним чином впливати на формування цінностей молоді, її світогляду, не встигають адаптуватися до швидких змін у сучасному світі, що призводить до нівелювання довіри молодшого покоління щодо старшого. Відповідно, процес виховання та соціалізації стає складнішим. А проблема батьків та дітей ще гострішою.

Зокрема, наростає проблема міжпоколінної мобільності. В сучасному світі можна вказати на дві тенденції, радикально протилежні. З одного боку, існує тенденція підвищення соціального статусу молодого покоління стосовно їх батьків з усіма відповідними статусними перевагами у вигляді матеріальної винагороди, престижу, впливу. Такий розвиток подій не сприяє відтворенню цінностей старшого покоління у молодих людей. З іншого – світ починає вводити неологізми, які характеризують нові масові явища в міжпоколінній мобільності: паразит-одинак, фрітер, покоління ні-ні, твікстер. З терміном паразит-одинак тісно пов'язаний ще один термін. Покоління NEET або покоління ні-ні – покоління молодих людей, які через різні чинники економічного, соціального чи політичного характеру не працюють і не вчаться. Концепт NEET відображає потенційну вразливість цілих верств молодого населення. Це безробіття, ранній відхід від шкільної освіти, а також низька мотивація на ринку праці.

Дослідники вважають, що проблема NEET пов'язана із застарілою системою освіти та трансформаціями на ринку праці. До NEET відносять переважно молодь, яка воліє довго ніде не працювати і не вчитися. Молоді люди переважно існують за рахунок батьків, на плечі яких легко і просто перекласти всю важкість власних матеріальних і побутових проблем. Яскравим прикладом вибору паразитарного способу життя став славнозвісний Брейвік, що розстріляв більше 70 осіб в Норвегії, на острові Утойя та в Осло у 2011 році.

Соціальна стабільність, відносна рівність, зростання доходів – ці механізми перестають діяти. Проте нові незабезпечені класи вимагають усе більших обсягів ренти для підтримки своєї життєдіяльності. Рента – це матеріальні та нематеріальні блага, які отримують суб'єкти за рахунок свого привілейованого інституційного становища у соціально-політичній структурі чи ексклюзивного доступу до обмежених ресурсів. Тобто до них належать будь-які доходи, не пов'язані з працею та інвестиціями капіталу, різного роду преференції та вигоди, визначені „володінням” певного приві-

лейованого статусу. Такими соціально-політичними статусами вигідними на рівні індивідів є громадянство, географічне положення, соціальний капітал – право на соціальні допомоги, дотації, пільги, житло, доступ до освіти, охорони здоров'я, перенавчання та інших благ, право на безумовний базовий дохід тощо [4, с. 159]. Серйозною в цьому плані виявляється проблема формування антитрудової („рентної”) моралі, коли будь-яка форма суспільно корисної діяльності розглядається як „експлуатація” і „пригнічення” „вільної особистості” [4, с. 162], що породжує ряд етичних установок на „антипрацю”.

Специфіка цієї ситуації у тому, що має місце скорочення доходів у всіх груп населення (крім найвищої еліти). Особливо це стосується двох останніх поколінь (міленіалів та покоління Z). Через високу нерівність зменшується мобільність. Крім того, низька економічна динаміка останніх півтора десятиліття може спричинити ситуацію, коли нинішні молоді люди можуть виявитися першим поколінням, яке житиме гірше за попередні.

Отже, реалії сьогоденного суспільства несуть дві протилежні тенденції для розвитку життєвих стратегій молоді. З одного боку, цінності кар'єри, успіху, освіти як соціального ліфту, саморозвиток, самореалізація в суспільстві та суспільне визнання, з другого – цінності соціальної пасивності, паразитизму, вимогливості до суспільства щодо забезпечення благами життя без власних зусиль, гедонізм на мінімальному рівні, який забезпечується ззовні (батьками або соціальними інституціями).

Фактори економічних криз, вивільнення значної кількості працюючих людей внаслідок технологічних змін, швидка зміна характеру і структури ринку праці, система соціальної та фінансової допомоги в ряді країн, невідповідність освіти запитам ринку праці і ряд інших факторів знижують потребу молоді до активних дій в напрямі професійної самореалізації, висхідної соціальної мобільності [5, с. 122] та схиляють їх до пошуку нових життєвих стратегій, які часто відхиляються від соціально схвальних, а іноді стають відверто асоціальними. Таким чином, протягом останніх десятиліть стають все помітнішими потужні деструктивні процеси, що охоплюють соціальну і природну сфери буття [6, с. 1].

Бібліографічні посилання:

1. Льовкіна О.Г. *Історичні трансформації філософії діяльності: від трансценденталізму до праксеології: монографія*. Національний університет ДПС України, Ірпінь, 2011. 270 с.
2. *Особистісно-професійне становлення сучасної молоді: соціально-психологічні та соціологічні аспекти. Монографія*. Авторський колектив; за заг. ред. О.Г. Льовкіної. Державний податковий університет, Ірпінь, 2022. 370 с.
3. Мертон Р. *Социальная теория и социальная структура*. Хранитель, АСТ Москва, 2006. 873 с.
4. Кондрашов П.Н. *Посткапитализм как новая общественная inter/trans-формация*. В: Социологические исследования, № 2, 2020. с. 150-162.
5. Жвитиашвили А.Ш. *Новые социальные группы на западе: общее и особенное*. В: Власть, №1, 2016. с. 118-124.
6. Льовкіна О.Г. *Теорії ефективної діяльності: тектологія О. Богданова та праксеологія Т. Котарбінського*. В: автореф. дис ... д-ра філос. наук / О.Г. Льовкіна. Київ, Б.в., 2012. 35 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОННОЇ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

НАУМКНА Світлана Михайлівна,

др., Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-647X

КАРАГІЮЗ Руслан Степанович,

канд. наук, доц., Одеський державний університет
внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-6753-6155

Summary: The military organization of the state as a socio-political system, which includes the armed organization of society, military-political socio-economic, scientific organizations, united by the activity of transforming the political legal space into military political-legal is defined. It is should be considered as a set of state authorities, the military organization of the state, law enforcement and special agencies covered by a single system of strategic planning, whose activities are under the control of society and are directly aimed at the formation and implementation of policy internal and external security and defense.

Key words: military organization, state, society, socio-political system, political legal space, security, defense.

В концепції політизації соціального простору П. Бурдьє, політичний простір визнавався місцем, де влада стверджується і здійснюється в самій хитромудрій формі – як символічне, приховане насильство. Так, П. Бурдьє доводив, що політичний простір – це місце, де відбувається постійна боротьба між суб'єктами за перебудову розподілу влади, за монополію легітимного використання політичних ресурсів, права, армії, поліції, державних фінансів. І якщо в демократичних державах суб'єктами боротьби є „партії – бойові організації, призначені вести сублімовану форму громадянської війни”, то, відповідно, в умовах війни ...такими суб'єктами стають військові організації [1, с. 55, 185]. Отже, так чи інакше, політико-правовий простір виступає як арена, на якій розгортається гра (конкуренція, війна) акторів, а відтак, аналіз цього простору передбачає дослідження, як актори організовані, рівноважні, збалансовані, контрольовані, ієрархізовані або анархічні за структурою, та як право відображає ці процеси у державі, яке підґрунтя створено для них.

В роботі „Політичні простори та глобальна війна” Карло Галлі, професор історії політичних доктрин факультету літератури та філософії Болонського університету, відстежуючи генеалогію світового порядку, вказує, що „глобальна” і „латентна” війна на всіх фронтах відбувається на постійній основі, супроводжуючи трансформацію глобального простору системи політичних відносин. Військові способи переділу влади, зазначає К. Галлі, так само спрямовані на пошук свободи, рівності, демократії, суверенітету, і інших цінностей, але, їх методи деполітизують та деінституціалізують політику, об'єднуючи всі театри у „війні” [2].

Заслугує наукової уваги і підхід К. Галлі до нового світопорядку, який складався відповідно до принципу *cujus regio, ejus religio* (чия влада, того і віра). „Концепція *cujus regio*, за К. Галлі, виражає в територіальному сенсі верховенство політичного підходу, що однаково культивується давньоримським правом і раціоналістичним світоглядом Нового часу, хоч і зовсім іншими методами. Проходячи через низку історичних конфліктів та наскрізний контроль над суспільством загалом та його окремими членами, національна держава базувалася на фундаменті чітких політичних від-

мінностей між тим, що стосується внутрішнього простору, з одного боку, і зовнішнього – з іншого. Наприклад, між злочинцем (який порушує внутрішні закони національної держави) та противником (який представляє зовнішню політичну та військову загрозу). Або на структурному різниці між суспільним і приватним, тобто між простором правничий та простором совісті. Або ж на тимчасовій різниці між світом і війною (можливою лише проти іншої національної держави) – взаємовиключними станами, які в кожному окремому випадку встановлюються суверенною владою” [3].

Тому метою наших тез можна зазначити визначення „воєнної організації держави” як соціально-політичної системи, що включає збройну організацію суспільства, воєнно-політичні соціально-економічні, наукові організації, об’єднані діяльністю з трансформації політико-правового простору в „військовий політико-правовий”.

Автори тез цілком погоджуються з позицією А. Семенченка, що такий простір варто розглядати як „охоплену єдиною системою стратегічного планування сукупність органів державної влади, воєнної організації держави, правоохоронних і спеціальних органів, діяльність яких перебуває під контролем суспільства та безпосередньо спрямована на формування та реалізацію політики внутрішньої та зовнішньої безпеки та оборони” [4].

І це має безпосереднє відношення та обґрунтування подій, пов’язаних з військовою агресією Російської Федерації, яка у повному обсязі стала реальністю в Україні, починаючи з 2014 року, та поширеною з повномасштабним вторгненням в нашу країну 24 лютого 2022 і, на превеликий жаль, до теперішнього часу. Відтак, в умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента №64/2022 від 24 лютого 2022 року у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації, на підставі пропозиції РНБО, відповідно до п.20 ч.1 ст. 106 Конституції України, Закону „Про правовий режим воєнного стану” було передбачено, що „тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені Законом „Про правовий режим воєнного стану”; а також було доручено Кабінету Міністрів України невідкладно ввести в дію план заходів правового режиму воєнного стану в Україні; привести єдину державну систему цивільного захисту, її функціональні та територіальні підсистеми у готовність у співпраці з Державною службою України з надзвичайних ситуацій разом з обласними, Київською міською державними адміністраціями, іншими державними органами, установами, підприємствами, організаціями всіх форм власності; забезпечити утворення рад оборони обласними, Київською міською державною адміністрацією, органами місцевого самоврядування та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [5].

Запровадження воєнного стану в Україні призвело до трансформації інституційної основи державного управління територіально-політичною системою: утворення обласних та районних військових адміністрацій, а також до „надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню (Головнокомандувачу ЗСУ, Командувачу об’єднаних сил ЗСУ, командувачам видів та окремих родів військ (сил) ЗСУ, командувачам (начальникам) органів військового управління, командирам з’єднань, військових частин ЗСУ та інших військових формувань), військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії” (ст. 1). Щодо обмежень здійснення політичної діяльності, то, за Законом „Про правовий режим воєнного стану”, це, зокрема: „заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів” (п. 8 ст. 8); „порушення питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об’єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного устрою насильницьким шляхом, порушення суверенітету і те-

риторіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, тощо” (п. 9 ст. 8) [6].

Крім того, запровадження воєнного стану обумовило реалізацію „єдиної інформаційної політики, що є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації” [7].

Відтак, в умовах воєнного стану в Україні відбулася трансформація „політико-правового простору” в „військовий політико-правовий” як такий, що спрямований на забезпечення оборонної внутрішньої політики в умовах військової агресії.

Бібліографічні посилання:

1. Бурдые П. *Социология политики: монография*. Пер. с франц. и под ред. Н.А. Шматко, Socio-Logos, Москва, 2003. 336 с.
2. Galli C. *Political Spaces and Global War*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2010. 304 p.
3. Галлі К. *National state in the global era*. In: Russia in global affairs, nr.5, 2009. <https://globalaffairs.ru/articles/nacziionalnoe-gosudarstvo-v-globalnuyu-epohu/>.
4. Семенченко А.І. *Ефективність державного управління у сфері забезпечення національної безпеки*. В: Наука і оборона, №1, 2008. с. 13-20.
5. *Про введення воєнного стану в Україні*. Указ Президента №64/2022 від 24 лютого 2022 р. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
6. *Про утворення військових адміністрацій*. Указ Президента України №68/2022 від 24 лютого 2022 р. <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>.
7. *Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану*. Указ Президента України №152/2022 від 19 березня 2022 р. <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>.

ЗВ'ЯЗОК ФІЗИКИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯМ ЗЛОЧИННОСТІ. ФІЗИЧНІ ЗНАННЯ В ГАСІННІ Й ДОСЛІДЖЕННІ ПОЖЕЖ

ОЛІЙНИК Олександр Михайлович,

головний інспектор відділу пожежної безпеки
УЗНС ГУ ДСНС України у Донецькій області, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-4614-5187

КЛИМАСЬ Руслан Володимирович,

начальник відділу досліджень, статистики пожеж
та надзвичайних ситуацій Інститут державного управління та
наукових досліджень з цивільного захисту, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-8570-6392

ЛИМАРЄВА Юлія Миколаївна,

канд. наук, доцент, Донбаський державний
педагогічний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-5828-0231

Summary: The development of scientific knowledge of physics became the basis of the scientific and technical progress of mankind, ensured the development of both society as a whole and an individual. The discovery of atomic energy influenced humanity and changed the political map of the world. Scientific knowledge of physics compensates for the growth of technical capabilities that can be used to commit crimes with the latest methodologies and tools used to prevent crime.

Key words: physics, scientific knowledge, crime prevention.

Статтею 3 Конституції України визначено наступне: „Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави” [1]. Такі задекларовані принципи визначають як необхідність надання й забезпечення з боку держави окремому громадянину основних прав і свобод, забезпечення вільного функціонування суспільства, так і захист громадян від злочинних дій з боку інших членів цього суспільства.

Дослідженню факторів, що спричиняють поширення агресії, приділено значну увагу багатьма авторами публікацій у наукових джерелах і періодичних виданнях, а кількість таких статей значно перевищує кількість тих, що запобігають цьому розповсюдженню та мотивують до вивчення й активного використання сучасних способів запобігання її народженню та зростанню. Проблема полягає у глобальному процесі переорієнтації науково-технічного процесу на формування гуманності та толерантності особистості до суспільства, що активно змінюється завдяки тим самим науковим досягненням. Одним із аспектів вивчення зазначеної проблеми є зміна глобальної мети наукових пошуків в цілому.

Фізика, як природнича наука, що досліджує загальні властивості матерії та явищ у ній, а також виявляє загальні закони, що керують цими явищами; це наука про закономірності природи в широкому сенсі цього слова. Фізика свого часу стала фундаментом науково-технічного прогресу та наразі є сучасною прогресуючою наукою. При цьому, коли заходить мова про сучасну фізику,

насамперед спадає думка про атомну фізику й ядерну зброю. Триваюча російсько-українська війна наочно засвідчує, який величезний вплив має ця зброя на політичне життя країн і цілих континентів, єдиною цінністю в яких має бути людина, її життя та безпека. Володіння ядерною зброєю, окрім військового й політичного важеля впливу на інші держави, привносить у внутрішньополітичне життя такої країни питання періодичного коригування стратегії та напрямків розвитку суспільства, а осмислення власної ролі та необхідності прийняття доленосних рішень загострює комплекси та протиріччя, притаманні такій нації. У цьому контексті фізика має значно більший вплив у світі на загальний стан політичних процесів та явищ, пов'язаних із цим.

Виходячи із вищезазначеного, фізика – більш ніж наука про загальні форми матерії, що входять до складу будь-яких складних матеріальних систем, взаємодію цих форм і їх рухи [2]. Власний розвиток фізики знаходиться в прямій залежності від потреб суспільного виробництва, рівня розвитку техніки, світогляду її творців. Всі природничі науки мають між собою об'єднуючу рису: вони вивчають різні сторони єдиного матеріального світу. Звідси виходить, що ці науки повинні користуватись найзагальнішими теоретичними і методологічними положеннями, що адекватно відображають найбільш загальні властивості матерії, що знаходиться в стані постійної зміни та руху. Зокрема, Нільс Бор відмічав, що відкриття Альберта Енштейна в однаковій мірі характеризували „висока логічна стрункість та творча уява”, завдяки чому „йому вдалось перебудувати і розширити могутню будову, фундамент якої було закладено великими роботами Ньютона” [3]. Сам Нільс Бор упродовж всього життя шукав способи розширення можливостей мислення, що зрештою допомогло йому під час створення квантової теорії, в якій він поєднав дві точки зору на природу фізичних явищ (світло одночасно є хвилями та частинками). Описуючи свою теорію корпускулярно-хвильового дуалізму, він проводив пряму аналогію з мистецтвом і при цьому стверджував: „Причина, чому мистецтво може нас збагатити, полягає в його здібності нагадувати нам про гармонії, недосяжні для систематичного аналізу” [3]. Отже, фізика в більшій мірі, ніж будь-яка з природничих наук розширила межі людського пізнання.

З огляду на наведений приклад, упродовж історії свого становлення фізика вчила людей розширювати свідомість через пізнання та продемонструвала ряд діалектичних істин, що за своїм значенням виходять за рамки власне фізики: фундаментальність імовірнісних причинних зв'язків, загальність принципу симетрії, відносність в природі. І тут не можна не згадати про одну з базових фізичних теорій – теорію хаосу. Інтерполюючи її до навколишнього світу, можна відзначити, що прикладами хаотичних систем є також суспільство, як система комунікацій, та його економічні, політичні, психологічні (культурно-історичні й міжкультурні) підсистеми. Вивчення питання запобігання злочинності в суспільстві виходячи з принципів, закладених теорією хаосу, зазвичай супроводжується математичним моделюванням. При такому моделюванні вважають, що математичні умови виникнення хаосу мають такий вигляд: система повинна мати нелінійні характеристики, бути глобально стійкою, але мати хоча б одну нестійку точку рівноваги коливального типу. Чутливість до початкових умов, більш відома як „ефект метелика”, описана Едвардом Лоренцом у 1972 році в статті „Пророцтво: Чи помах крил метелика в Бразилії викличе торнадо в штаті Техас?” [4]. Помах крил метелика символізує дрібні зміни в початковому стані системи, що викликають ланцюг подій, що ведуть до великомасштабних змін. Якби метелик не плескав крилами, то траєкторія системи була б зовсім іншою. Але дрібні зміни в початковому стані системи можуть і не викликати ланцюг подій. Розвиток знань про таку систему в свою чергу започаткував поняття „керованого хаосу”, навколо якого точаться дискусії, а в таких країнах як Росія – організовується боротьба з опозицією під виглядом протидії злочинності, дії якої начебто спрямовані на повалення існуючої влади. Теорія керованого хаосу сприймається в Росії головним чином як „зловмисний винахід” Заходу, що використовується ним задля завдання шкоди іншим країнам та народам. У статті [5] поширюється інформація, що технологія „керованого хаосу” була запозичена американцями зі

сфери природничих наук і перекладена на соціальну сферу в 1970-і роки; її суть полягає в тому, що хаос володіє не тільки руйнівною силою, але може стати джерелом порядку, а самі режисери „керованого хаосу”, прагнули утримати хаос під контролем, створюючи у своїх інтересах новий порядок. З метою стабілізації авторитарних режимів, правоохоронні органи Росії, Венесуели, Сирії, Ірану та інших диктатур „боротьбу зі злочинністю” насамперед вбачають через посилення контролю у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, переслідування альтернативної точки зору, зміцнення впливу держави через засоби масової інформації, насамперед телебачення, на формування поглядів населення. Слід зазначити, що інформаційно-комунікаційні технології, телебачення й радіо – це продукти науково-технічного прогресу, що відбувся, насамперед, завдяки фізичним дослідженням і відкриттям.

Проте, на противагу описаному способу підтримання внутрішньої стабільності диктатур, у демократичних країнах використання можливостей інтернету направлено на здійснення профілактичних заходів боротьби зі злочинністю, забезпечення захисту прав і свобод окремих громадян. Сучасна кримінологія робить спроби відповідати характеру соціальних проблем. Нині активно розробляються такі окремі кримінологічні теорії, як політична кримінологія, економічна кримінологія, кримінологія засобів масової інформації та інші. Використання інтернет-ресурсів дозволяє отримати дієвий результат на рівні індивідуальної профілактики, оскільки окремі злочини здійснюються людьми, кожен із яких неповторний, і виховна робота з ними потребує індивідуального підходу. Стисло висвітлюючи це питання, необхідно зазначити, що, крім позитивних сторін соціальних мереж, насамперед з точки зору можливостей комунікації, є також її негативні сторони, наприклад, координація діяльності злочинних угруповань. Зокрема, терористичні угруповання користуються соціальними мережами для поширення своєї пропаганди, рекрутування нових членів, спонукання до автономного скоєння терористичних актів, координації власної діяльності, поширення дезінформації. Разом із тим, соціальні інтернет-мережі можуть бути використані для запобігання злочинності та проведення аналітичних кримінологічних досліджень. У відкритій доповіді американського аналітичного центру RAND (Research and Development) зазначено, що аналіз соціальних мереж має великий потенціал використання в інформаційних операціях американськими військовими, оскільки дає змогу дослідити ставлення, світогляд і спілкування широкого кола осіб. Наприклад, контент-аналіз може бути використаний для пошуку осіб у процесі радикалізації, оцінки ступеню підтримки екстремістських поглядів у певній групі. Геокодовані пости можуть доповнити аналіз і допомогти оцінити географію поширення певних груп чи ідей. Завдяки аналізу мереж можна або сприяти, або, навпаки, протидіяти поширенню окремих ідей або інформації. Аналіз дописів у соціальних мережах разом із пов'язаними метаданими може виявити лідерів суспільної думки. Алгоритми класифікації зображень допомагають дізнатись, які види зображень популярні в соціальних мережах, а разом із прив'язкою до місцевості – відстежити зміну вподобань та ставлення населення до різних речей [6].

Однією зі сторін профілактики злочинів є питання виховання людини, формування через пізнання світу гармонійної інноваційної особистості, яка здатна навчатися впродовж життя та вміє орієнтуватися в оточуючому середовищі. З такої точки зору, насамперед через потужний інструмент розвитку мислення та формування світогляду, фізика, як предмет шкільного виховання, важлива не менше, ніж предмети гуманітарного циклу. Варто акцентувати увагу на важливості вивчення фізики на всіх рівнях навчання особистості в аспекті встановлення можливостей мирного використання знань для саморозвитку й успішного функціонування у динамічному суспільстві. Розуміння та свідоме використання фізичних знань з мирною та корисною метою одночасно розширюватиме можливості й активність особистості до запобігання та протидії злочинності у різних формах її прояву.

Слід також відзначити, що відкриття фізики наповнило повсякденне життя людини безліччю

знарядь і технологій. Так, відкриття в галузі електромагнетизму призвели до появи телефонії та телебачення, термодинаміки – автотехніки, електроніки – комп'ютерів тощо. Завдяки фізиці людство створило парові машини, паровози, пароплави, паротурбіни, що зрештою відкрило нові перспективи в енергетиці. Завдяки відкриттю Ньютоном закону всесвітнього тяжіння, з'явилася можливість розрахувати силу, необхідну для виведення космічного корабля на орбіту Землі. Фізика відкрила нові можливості в медицині, приладобудуванні, дослідженні глибин космосу. Атомна фізика, крім згаданої ядерної зброї, сприяла розвитку атомної енергетики. Разом із цим, науково-технічний прогрес, відкриваючи перед людством нові горизонти, надає можливість застосування нових технологій зловмисниками. На протидію цьому, з огляду на те, що предметам і знаряддям злочину, що вилучаються у якості речових доказів, притаманні фізичні та хімічні властивості, для визначення цих характерних властивостей правоохоронними органами й експертами застосовуються методи та прилади, сутність і принципи яких засновані на законах фізики.

За такого глибокого проникнення фізики в різні сфери життєдіяльності людини, зрозуміло, що як загальні принципи фізичних явищ, фізичні закони, так і створені на підставі цих знань прилади та пристрої знаходять своє застосування також у питаннях гасіння пожеж, подальшого їх дослідження для визначення причин та умов виникнення пожеж, встановлення осіб, причетних до їх виникнення та викриття злочинних дій зловмисників. Процес відведення теплоти від охолоджувального тіла в середовище з меншою температурою покладений в основі пожежогасіння за допомогою води. Закони гідравліки – основа пристроїв, що використовуються для гасіння пожеж водою та водяними розчинами. Тут слід відмітити, що рівняння Бернуллі знайшло своє застосування як в піногенераторах, що створені на початку 20 століття, так і залишається предметом вивчення в сучасній науці. Зокрема, застосування сопла Лавалля для газів в пожежогасінні відкриває нові перспективи ефективної ліквідації пожеж за рахунок того, що під час руху по такому соплу, температура вогнегасної речовини зменшується, а її швидкість зростає, що відповідає описаним вище принципам відведення тепла та створення умов для припинення фізико-хімічного процесу горіння речовин і матеріалів. Знання фізичних процесів та явищ, використання фізичних принципів для роботи спеціальних інструментів допомагають також під час дослідження й експертиз пожеж, що стають основою викриття злочинної діяльності зловмисників.

Підсумовуючи зазначене, можна констатувати, що розвиток наукових знань фізики став підґрунтям науково-технічного прогресу людства, забезпечив розвиток як суспільства в цілому, так і окремої особистості. Відкриття енергії атома вплинуло на людство, змінило політичну карту світу. Наукові знання фізики компенсують зростання технічних можливостей, що можуть бути використані для скоєння злочинів, новітніми методологіями й інструментарієм, що використовується з метою запобігання злочинності. На відповідність словам Авіцени „Ліки від отрути відрізняє лише доза”, можна говорити, що напрямок використання фізичних знань однозначно визначає результат відбудов і руйнувань.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. В: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996 р., №30, ст. 141.
2. Вакулєнко М.О., Вакулєнко О.В. *Фізичний тлумачний словник*. ВПЦ „Київський університет”, Київ, 2008. 771 с.
3. *История филологии, учебник для бакалавриата и магистратуры*. К.Э. Штайн, Д.И. Петренко. Издательство Юрайт, М., 2016. 268 с.
4. Edvard N. Lorenz *Predictability: Does the Flap of a Butterfly's Wings in Brazil Set Off Tornado in Texas? Presented before the American Association for the Advancement of Science, 139th meeting/ Vffsachusetts Institute of Technology Cambridge*. December, 29. 1972. 5 p.

5. Васильев М. *Управляемый хаос как технология неокOLONиального передела мира*. http://www.philos.lv/Citu_raksti/Upravlaemij_haos.html.
6. Бугера О.І. *Використання соціальних інтернет-мереж для запобігання злочинності: сучасні тенденції*. В: Вісник НТУУ „КПІ”. Політологія. Соціологія. Право, №2(38), 2018. с. 110-113.

ПРОФІЛАКТИКА ПІДЛІТКОВОГО АЛКОГОЛІЗМУ ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНОСТІ, ВИЗНАЧЕННЯ, СТАТИСТИКА, ПІДХОДИ, МЕТОДИ

СУХОВІРСЬКА Людмила,

канд., наук, доцент, Донецький національний
медичний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-0353-9354

ГРИЩЕНКО Вячеслав,

здобувач, Донецький національний
медичний університет, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-6306-0348

БОЛІЛИЙ Василь,

канд., наук, доцент, Центральнотериторіальний державний
університет імені Володимира Винниченка, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-1923-1058

Summary: This article considers adolescent alcoholism as a special type of alcoholism. The informational approach is revealed, which involves comprehensive saturation of the teenager with knowledge about the harmfulness of alcohol and the consequences of alcoholism. Medical students together with teachers of the Department of „Psychiatry, Psychotherapy, Narcology and Medical Psychology” of the Donetsk National Medical University have developed a series of lectures, multimedia presentations, booklets, videos „On the harmfulness of alcohol and narcotic substances in adolescence” for students of general secondary education institutions. Constant information work and educational work is carried out.

Key words: adolescent alcoholism, informational approach, prevention, medical university students.

В даній статті розкриваємо інформаційний підхід до поняття алкоголізму, а саме підліткового алкоголізму. *Алкоголізм* – психічне захворювання, хронічне, яке викликається зловживанням алкогольними напоями, характерний патологічний потяг, схожий на наркотичну залежність, розвиток психічних та фізичних порушень. *Підлітковий алкоголізм* – особливий вид алкоголізму, дія алкоголю згубна, особливо для молодого організму, але фізичні порушення не є головною небезпечкою, психічна залежність, деградація особистості, втрата можливості до саморозвитку та зміна особистісних якостей дитини може стати основою для скоєння злочинів, пов'язаних із алкоголем, слід розглядати як кримінологічну профілактику, а саме, профілактику усунення. Згідно „Звіту щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2021 рік” вживання алкоголю серед підлітків (14-17 років) збільшується, згідно опитування підлітків 2019 року (4401 дівчат та 4108 хлопців віком від 14 до 17 років) доступ до алкоголю збільшився (вино, пиво і т.д.), більшість підлітків – 85%, мають досвід вживання алкоголю, половина – 46 %, пили алкоголь десять разів та більше, протягом останнього місяця приймали алкоголь половина опитаних (більше дівчат ніж хлопців). Більшість хворих на алкоголізм починали свій шлях з 14-17 років. Сучасна література виділяє три види профілактики – первинна, вторинна та третинна.

Первинна профілактика. Дія на підлітків, які мають певну залежність або схильність до алкоголю для того щоб змінити їх світогляд, попередити подальше вживання алкоголю, потрапляння до компаній які вживають алкоголь. Головною метою є не лише відмова від вживання алкоголю, а й формування світогляду який би попереджав розвиток залежності, тобто розуміння шкідливості

алкоголізму та шляхи запобігання. На даному етапі головна роль належить близькому оточенню підлітка – батькам (якщо батьки вживають алкоголь то велика ймовірність залучення підлітка, тому профілактику слід починати із сім'ї, показувати здоровий приклад), педагогам (пояснення підлітку шкідливості вживання алкоголю), оточення має створити позитивні стосунки із суспільством, наприклад, залучити підлітка у різні види діяльності, гуртки, спортивні секції.

Вторинна профілактика. Головна мета – вивчення умов для розвитку алкоголізму, причини, створення на основі цієї інформації методів медичних та соціальних впливів та методів раннього втручання з метою попередження хвороби, результатом має бути повна відмова від алкоголю. Залучаються профільні медики та психологи.

Третинна профілактика. Головна мета – лікування підлітків, що мають психічну та фізичну залежність від алкоголю, також попередження вживання алкоголю підлітків після лікування, зміна способу життя. Залучаються профільні медики та соціальні працівники. Результатом профілактичних заходів має стати правильна соціальна установка (комплекс стимулів, векторів діяльності особистості), слід розвивати усвідомлене ставлення до явища, адекватне оцінювання дій інших та своїх дій. Virізняють два головних профілактичних методи – заходи з населенням, та державні заходи (закони, система заборон). У світовій практиці virізняють такі головні підходи до профілактики – поведінковий, інформаційний та управління емоціями.

Поведінковий підхід формує вміння та навички уникання ситуацій з вживання алкоголю, вміння протидіяти тиску, також передбачається формування життєвих навичок, формування альтернативної корисної діяльності та всебічне зміцнення здоров'я, пропаганда здорового способу життя.

Інформаційний підхід передбачає всебічне насичення підлітка знаннями про шкідливість алкоголю та наслідки алкоголізму, що є досить ефективним методом запобігання шкідливої звички, неприйнятним є надмірне використання тактики страху та залякування, що викликає зневагу та недовіру підлітків, тому інформаційний метод є лише початковим впливом на підлітка та має підкріплюватись іншими підходами. Студентами-медиками разом з викладачами кафедри „Психіатрії, психотерапії, наркології та медичної психології” Донецького національного медичного університету розроблений цілий цикл лекцій, мультимедійних презентацій, буклетів, відеороликів „Про шкідливість алкоголю та наркотичних речовин в підлітковому віці” для учнів закладів загальної середньої освіти. Проводиться постійна інформаційна робота та просвітницька робота.

Підхід щодо управління емоціями передбачає розпізнавання підлітком своїх емоцій та переживань, формуванням навичок афективної сфери. Діти, які не вміють розпізнавати своїх емоцій та бажань, не вміють приймати самостійних рішень та мають низьку самооцінку стають жертвами зловживань та тиску зі сторони однолітків. Спрямовується метод на підвищення самооцінки, уміння виражати емоції, розпізнавати, приймати самостійні рішення, керувати стресом та стресовими емоційними станами. Згідно статистики, підлітки, що починали зловживати алкоголем у віці 12 років, у подальшому через 10 років частіше ставали учасниками злочинів та підлягали арештам, мали набагато більшу ймовірність злочинів, пов'язаних із алкоголем або іншими наркотичними речовинами, порівняно з підлітками, що не вживали та не вживають алкоголь. Державні заходи щодо профілактики алкоголізму включають в себе створення нових законів та доповнення існуючих, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. №634 „Про утворення робочої групи з питань розроблення Концепції профілактики вживання дітьми алкоголю, наркотичних засобів та психотропних речовин”, Положення „Про робочу групу з питань розроблення Концепції профілактики вживання дітьми алкоголю, наркотичних засобів та психотропних речовин”.

Висновок. Підлітковий алкоголізм в Україні досить поширений, профілактика дозволяє запобігти майбутнім злочинам. Як відомо, профілактика підліткового алкоголізму поділяється на первинну, вторинну та третинну, що є ланками профілактичного процесу. Існує декілька підходів до

профілактики – поведінковий, інформаційним, та управління емоціями. Ведеться потужна політична робота з боку держави щодо профілактики алкоголізму, створення нових законів та доповнення діючих.

Бібліографічні посилання:

1. Лисюк І.В. *Алкоголізм у підлітків як важлива медико-соціальна проблема*. <https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/nursing/article/download/7455/6972/25899>.
2. *Запобігання злочинності (теорія і практика)*. Навч. посіб., Голіна В.В., Нац. юрид. акад. України, Х., 2011. 120 с.
3. *ЗВІТ щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2021 рік (за даними 2020 року)*. Київ, 2021. <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/14398/dani-zvitu-2021-2020-rik-national-report-ukraine-original.pdf>.
4. *Психіатрія і наркологія*. Підручник В.Л. Гавенко, В.С. Бітенський, В.А. Абрамов та ін., за ред. В.Л. Гавенка, В.С. Бітенського, 2-ге вид., переробл. і допов., ВСВ „Медицина”, К., 2015. 512 с.

SECȚIUNEA IV

APORTUL TINERILOR CERCETĂTORI ÎN STUDIUL CRIMINALITĂȚII

TACTICA AUDIERII BĂNUITULUI/ÎNVINUITULUI DE COMITEREA INFRAȚIUNII DE ESCROCHERIE

BÎNZARI Grigore,

doctorand, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene
„Constantin Stere” din Republica Moldova,
ORCID ID: 0009-0002-9076-2836

Summary: Interviewing the suspect/accused in a criminal case for incriminating the commission of fraud it is detached, in terms of importance, from the rest of the activities of evidence management – because it is the activity with the highest frequency, being allocated the largest amount of time, this is often the main source of useful information for solving ongoing investigations.

Key words: forensics, criminal trial, interrogation, suspected, accused, crime.

Ponderea creșterii infracțiunilor de escrocherie în anul 2021-2022, a atras atenția în special în contextul pandemiei de COVID-19, a infracțiunilor de escrocherie comise cu utilizarea tehnologiilor informaționale în privința deținătorilor de carduri bancare, fiind relevate mai multe grupuri de persoane care s-au specializat în vederea comiterii acestor fraude, prin obținerea ilegală a datelor cu privire la deținătorii de carduri bancare și cele privind codurile de acces pentru efectuarea tranzacțiilor financiare cu utilizarea sistemelor de plată interpersonale [1]. Astfel, actuală lucrare este relevantă situației criminogene actuale.

Audierea persoanelor bănuite/ învinuite de comiterea infracțiunilor vizate se detașează, din punct de vedere al importanței probatorii, față de celelalte probe administrate la etapa de urmărire penală, fiindu-i alocat cel mai mare volum de timp, fiind sursa de informații utile, care servește, mai mult sau mai puțin direct, la stabilirea circumstanțelor comiterii faptelor ilicite. Chiar și în eventualitatea unei mărturisiri nesincere, aceasta își are o anumită utilitate, în sensul că permite cunoașterea atitudinii față de fapta comisă. Declarațiile bănuitului/ învinuitului, sunt totodată o expresie a dreptului la apărare, care este un drept fundamental, reglementat distinct de legiuitorul constituant și de alte documente de drept internațional, întrucât prezintă un real interes pentru activitatea judiciară, motiv pentru care nerespectarea acestui drept duce la nulitatea absolută a actelor întocmite fără respectarea lui.

În practica judiciară, declarațiilor bănuitului/ învinuitului se obișnuiește să li se acorde atenție în alcătuirea probatoriului deși legea nu conferă acestor declarații o valoare probantă deosebită, stabilind că ele pot servi la aflarea adevărului numai în măsura în care sunt coroborate cu fapte și împrejurări desprinse din ansamblul probelor existente în cauză [2, p. 429].

Pentru obținerea unor declarații care să reflecte adevărul, tactica audierii bănuitului/ învinuitului de comiterea infracțiunii de escrocherie trebuie atent pregătită în prealabil. Particularitățile manifestate de fiecare infracțiune necesită adaptabilitate din partea organului judiciar, fiind imposibilă obținerea unor declarații sincere prin aplicarea anumitor reguli ca niște șabloane, fără a aprofunda informațiile obținute în fiecare cauză separat. Persoana care efectuează urmărirea penală, urmează să asigure obținerea declarațiilor care ce aruncă lumină asupra faptelor și circumstanțelor multilaterale, atât de pe poziția acuzării, cât și de pe cea a apărării, deoarece acestuia îi este pusă sarcina acumulării probelor care dovedesc vinovăția făptuitorului, cât și a celor care îl dezvinovățesc, a laturii atenuante, cât și a celor care îi agravează situația lui.

Un aspect important îl constituie circumstanțele în care determinarea cu precizie a momentului prin

care se poate invoca la o acuzație în materia penală prezintă o importanță deosebită, întrucât din acel moment este garantat dreptul prevăzut de art. 6 din CEDO.

În acord cu jurisprudența CtEDO, la interpretarea noțiunii de acuzație în materie penală, dobândirea calității de suspect intervine *ex lege* atunci când sunt îndeplinite condițiile care impun organul judiciar să constate existența unei acuzații în materia penală, să dispună efectuarea în continuare a urmăririi penale față de suspect și să-i aducă la cunoștință drepturile [3, p. 238].

Despre modul cum organul care efectuează urmărirea penală, gestionează investigațiile în derulare, depinde viitorul cazului în instanța de judecată, astfel, în vederea obținerii unor declarații pertinente cauzei, în procesul de urmărire penală trebuie întreprinse anumite activități, precum:

1. Studiarea materialelor și datelor existente în cauză. În această etapă persoana care efectuează urmărirea penală trebuie să cunoască probele administrate în cauză și să clarifice problemele care urmează a fi soluționate în timpul audierii bănuțului/ învinutului. Din probatoriul cauzei, urmează să fie lămurite împrejurările în care a fost comisă fapta, cine sunt făptuitorii care prin escrocherie au dobândit ilicit bunurilor altor persoane, persoanele care au contribuit la comiterea faptei, modalitatea obținerii datelor de la victime, urmările prejudiciabile, etc.

În dependență de modul de sesizare a organului judiciar, va fi studiată plângerea, denunțul sau procesul-verbal de constatare, a efectuării unor acte premergătoare. Se va atrage atenție asupra declarațiilor victimelor, martorilor oculari, proceselor verbale privind acțiunile de urmărire penală: ridicarea și examinarea de obiecte, dintre care, capturi de pe ecran a mesajelor text, prezentate de victimă cu inducerea în eroare, prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate, datele convorbirilor telefonice, acțiunilor fictive determinate de comportamentul dolosiv fie vic-lean, etc.

Aceste cunoștințe sunt necesare pentru o bună și eficientă desfășurare a acțiunii procesuale de audiere a bănuțului/ învinutului, întrucât cunoașterea materialelor cauzei, poate fi folosit cu eficiență în ascultarea acestuia, iar în momentul audierii propriu-zise să aibă conturat în mare parte întreg mecanismul de producere a infracțiunii, urmând a fi coroborate cu celelalte probe administrate din procesul penal.

2. Stabilirea planului de audiere a interviuatului. Etapa vizată cuprinde elaborarea strategiei de ascultare a bănuțului/ învinutului – care va conține problemele care urmează a fi soluționate, ordinea în care acestea urmează a fi abordate, precum și procedeul tactic de audiere ales.

În general, pentru toate procesele penale există anumite probleme care urmează să fie soluționate cu ajutorul făptuitorului, astfel obținerea de date complete pentru acumularea probatoriului, admisibilitatea și argumentele acestora, demonstrarea poziției sale nesincere, atunci când depozițiile date se contrazic cu faptele stabilite în cadrul urmăririi penale, descoperirea tuturor infracțiunilor comise bănuț/ învinuit, tănuirea obiectelor obținute pe cale criminală, relatarea datelor altor făptuitori, în cazul comiterii infracțiunii cu participare, etc.

Alături de aceste aspecte generale tuturor interogărilor, infracțiunile de escrocherie prezintă anumite particularități care urmează de a fi stabilite, condiții obligatorii de incriminare a faptei, deoarece odată cu primirea bunurilor având condiția îndeplinirii unui angajament poate fi calificată ca escrocherie doar împrejurările în cazul în care făptuitorul, încă la momentul intrării în stăpânire asupra acestor bunuri, urmărirea scopul sustragerii lor și nu avea intenția să-și execute angajamentul asumat. Alături de alte circumstanțe, intenția este demonstrată prin: situația financiară extrem de neprielnică a persoanei, care-și asumă angajamentul, la momentul încheierii tranzacției; lipsa de fundamentare economică și caracterul nerealizabil al angajamentului asumat; lipsa unei activități aducătoare de beneficii, necesare onorării angajamentului; achitarea veniturilor către primii deponenți din contul banilor depuși de deponenți ulteriori; prezentarea, la încheierea tranzacției, a unor documente false; încheierea tranzacției în numele unei persoane juridice inexistente sau înregistrate pe numele unei persoane de care se folosește o altă per-

soană pentru a-și atinge interesele, etc. [4, pct. 15].

3. Stabilirea locului și momentului audierii făptuitorului. Se recomandă acțiunea procesuală de audierea a bănuțului/ învinutului să fie efectuată în afara mediului din care provine, în biroul de ascultare, unde poate fi ușor observată, la sediul organului judiciar. Momentul când acesta urmează să fie audiat este la etapa acumulării materialului probant, fiind creat un tabloul clar cu privire la succederea faptei.

Din practica judiciară rezultă că audierea bănuțului/ învinutului se desfășoară în trei etape principale: identificare, ascultare liberă și punerea de întrebări, urmate de consemnarea declarațiilor. În acest moment, pregătit anterior, se trece la aplicarea directă a tacticilor criminalistice de ascultare, în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte, de personalitatea celui audiat:

a. Crearea unei atmosfere favorabile interogatoriului și stabilirii contactului psihologic cu suspectul, devenit bănuț/ învinut, reprezintă o regulă generală ce se cere aplicată încă de la etapa interacționării cu acesta, de ea depinde în măsură însemnată rezultatele obținute, mai ales dacă ne aflăm în situația unei prime audieri. Audierea trebuie să se desfășoare în prezența apărătorului, asigurându-se dreptul la apărare.

b. Adoptarea de către organul judiciar a unei atitudini demne, în raport de autoritatea pe care o reprezintă, de asemenea va impune ascultării o atmosferă de seriozitate și de calm, lipsită de aroganță, de duritate, de expresii neclare, în general, de orice ar putea conduce la instalarea tensiunii psihice.

c. Crearea unei atmosfere propice confesiunii, mărturisirii din chiar momentul primului contact cu cel interogat. Trebuie evitat un comportament arogant, ironic, infatuit, jignitor, fanfaronard etc. [5, p. 371].

Este irațional să se perceapă declarațiile bănuțului/ învinutului, cu caracter dublu al depozițiilor – ca mijloc de probă și mijloc de apărare, într-o formă separată, divizată, fără existența unei legături între ele. De asemenea, este inadmisibil să ne imaginăm această dualitate într-o astfel de formă încât pe o parte a acestor declarații ar figura în calitate de mijloc de probă, iar cealaltă componentă a acestora ar servi la realizarea apărării. Nu putem trasa o careva limită în cadrul conținutului declarațiilor bănuțului/ învinutului, unde pe de o parte s-ar afla componenta depozițiilor care se atribuie la mijlocul de probă, iar pe de altă parte ar fi plasată acea latură a declarațiilor care se atribuie la mijloace de apărare împotriva acuzării.

4. Stabilirea ordinii în care se face audierea – influențează în mod nemijlocit modalitatea de aducere a bănuțului/ învinutului la audieri, fiind specifică proceselor penale complexe în care există mai mulți autori. De regulă, audierea va începe cu cei despre care se dețin mai multe informații sau cei care fac declarații conforme cu probele administrate pe caz, obținute până la acel moment. Această normă poate fi însă influențată de anumiți factori, cum ar fi forma de participare la infracțiune, antecedentele penale, etc. și nu în ultimul rând personalitatea fiecăruia dintre ei. De asemenea trebuie evitat contactul între persoanele care au fost deja audiate și cele ce urmează să fie ascultate, deoarece primele pot furniza informații despre declarațiile pe care le-au dat, informațiile și probele deținute de organele de cercetare penală, în cazul unei atitudini permissive și transparente a acestora [6, p. 4].

Una din trăsăturile de bază a audierii bănuțului/ învinutului de comiterea infracțiunii de escrocherie o constituie caracterul activ al conduitei organului judiciar. Inițiativa în cadrul procesului efectuării acțiunii procesuale trebuie să parvină de la persoana care realizează audierea. Absența energiei necesare și incertitudinea în realizare, de obicei, duc la transferarea inițiativei de la cel care audiază la cel audiat, audierea pierzându-și consecvența, mai mult ca făptuitorii infracțiunilor de escrocherie, este preponderent infractorul intelectual. Exercițarea pe scară profesională a unor asemenea acțiuni infracționale presupune, din punct de vedere psihologic, necesitatea unor mijloace intelectuale mai deosebite. La aceștia forța fizică este mai puțin importantă, în general fizicul trece pe un plan secundar și joacă un rol de decor care facilitează în unele cazuri săvârșirea infracțiunii de escrocherie. În afară de unele „ustensile” de importanță minoră, infractorii intelectuali își comit acțiunile în mod preponderent pe cale verbală. De aici re-

zultă două particularități esențiale: un debit verbal adaptat rolului și adecvat scopului urmărit, accesibil victimei. Principala armă de atac a infractorului intelectual este minciuna. Escrocii se caracterizează în special printr-o elasticitate a gândirii, prin posibilitatea de a descoperi rapid slăbiciunile victimei și prin soluții rapide care duc la eschivare și ieșire din încurcătură [7, p. 338].

5. Desfășurarea audierii bănuțului/ învinutului. În mod obligatoriu, interrogatoriul judiciar începe cu verificarea identității persoanei care urmează să fie audiată, consemnarea acestor date în proces-verbal al acțiunii procesuale în prezența apărătorului când acesta are un apărător ales, fie a unui apărător desemnat de Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, în cazul când legea obligă la asistența judiciară obligatorie, i se aduce la cunoștință actul atribuirii calității de bănuț, după caz punere sub învinuire, fiindu-i explicate drepturile și obligațiile, i se solicita să dea declarații cu privire la vinovăția sau nevinovăția sa. Organul judiciar va asculta relatarea liberă a acestor declarații. Aceste relatări nu pot începe cu citirea sau reamintirea depoziției date anterior. Mai mult, persoana audiată nu poate prezenta ori citi o declarație scrisă înainte mai înainte, însă se poate servi de unele însemnări pentru amănuntele greu de reținut.

În cazul ascultării bănuțului/ învinutului este interzisă obținerea cu orice preț a recunoașterii învinuirii. Avantajele notabile ale relatării libere, fie și în ipoteza declarațiilor nesincere sau incomplete, sunt evidente prin:

- Oportunitatea cunoașterii sau verificării cu exactitate a modului în care s-a săvârșit infracțiunea, îndeosebi în ipoteza unor declarații sincere și complete.
- Relevarea datelor despre faptele și împrejurările cauzei, despre participanți, date pe care organul judiciar nu le deținea.
- Studiarea și cunoașterea învinutului, a poziției acestuia față de fapta comisă, chiar în ipoteza unor declarații nesincere sau incomplete [8, p. 428].

În legătură cu relatarea liberă, mai precizăm că specialiștii în psihologia judiciară o apreciază a fi mai sinceră decât aceea prin interrogatoriu, care provoacă reacții mixte ale persoanei ascultate, determinate de reprezentările și tendințele afective evocate prin întrebare.

Dificultăți apar în situația declarațiilor mincinoase, incomplete, contradictorii, a respingere a bănuțului/ învinuirii imputate, a persistării refuzului de a face declarații sau a revenirii cu elemente noi asupra declarațiilor anterioare. În aceste cazuri, majoritare în practică, tactica de ascultare dobândește un caracter deosebit de complex, mai ales în cazul infracțiunilor de escrocherie, unde preponderent persistă „infractorul intelectual”. Pentru aceste situații, de-a lungul timpului, teoria criminalistică a elaborat anumite procedee tactice de audiere, a căror eficiență a fost demonstrată de practica pozitivă a organelor judiciare.

Referințe bibliografice:

1. *Raport despre activitatea Procuraturii în anul 2021*. http://www.procuratura.md/file/2022-03-21_RAPORT%20de%20activitate%20FINAL.pdf.
2. Stancu E. *Tratat de Criminalistică*. Editura Universul Juridic, București, 2007. p. 429.
3. Udriou M. *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*. Editura C.H. Beck, 2015. p. 238.
4. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor”* nr. 23 din 28.06.2004, pct. 15. http://www.jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310.
5. Stancu E. *Criminalistica*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996. p. 371.
6. Olteanu G., Voicu C., Păun C., Pletea C., Lazăr E., Ciucă E., Râșcol R. *Ascultarea persoanei în cadrul anchetei judiciare*. Editura AIT Laboratories, București, 2008. p. 4.
7. Popescu Neveanu P. *Psihologia generală*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971. p. 338.
8. Suciuc C. *Criminalistica*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972. p. 428.

ANALIZA SITUAȚIEI PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU VÂNATUL ILEGAL ÎN ȘTIINȚA DREPTULUI PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA

BOLDESCU Anastasia,

doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0003-3263-0552

Summary: In the present study is performed the analysis of the situation regarding the criminal liability for illegal hunting (art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova) in the science of criminal law of the Republic of Moldova. For this purpose, the works of X. Ulyanovskiy, A. Pynzar, E. Gugulan, S. Brynza, Yu. Diaconu, V. Stati, Yu. Lariy, E. Stoleru and T. Kurilo are studied. Scientific materials on illegal hunting, published in the Republic of Moldova, are characterized by broad content, dogmatic and critical approaches, although their conceptual foundations sometimes diverge.

Key words: illegal hunting; proper authorization; forbidden time; forbidden areas; prohibited tools and methods; poaching.

Inițiind analiza lucrărilor științifice dedicate răspunderii penale pentru vânatul ilegal, menționăm că, în 2005, a văzut lumina tiparului o lucrare colectivă, avându-i ca autori pe A. Barbăneagră, V. Berliba, C. Gurschi etc. [1]. În cadrul acestei lucrări, comentariul la art. 233 CP RM îi aparține lui X. Ulianovschi.

În cadrul analizei pe care o întreprinde, acest autor identifică scopul art. 233 CP RM, stabilește conținutul celor patru elemente constitutive ale infracțiunii de vânat ilegal și definește noțiunile cheie necesare interpretării și aplicării art. 233 CP RM.

Fără a preciza categoria obiectului infracțiunii prevăzute la acest articol, X. Ulianovschi susține că acesta „îl constituie regnul animal în starea sa naturală” [1, p. 350]. Caracterizând obiectul material al infracțiunii de vânat ilegal, autorul respectiv vorbește despre „animalele sălbatice (animalele și păsările) ce se află în starea lor de libertate naturală, existența cărora nu este determinată de către om” [1, p. 350]. În aceeași ordine de idei, X. Ulianovschi nu uită să determine criteriile care permit delimitarea, prin prisma caracteristicilor obiectului material, a infracțiunii, prevăzute la art. 233 CP RM, de unele infracțiuni contra patrimoniului.

Examinând acțiunea prejudiciabilă din cadrul laturii obiective a infracțiunii de vânat ilegal, autorul respectiv definește noțiunea de vânat, precum și relevă condițiile în a căror prezență vânatul devine ilegal în accepțiunea art. 233 CP RM. În acest sens, sunt supuse interpretării sintagmele „fără autorizația corespunzătoare”, „în perioada interzisă”, „în locurile interzise”, „cu unelte și metode nepermise” și „braconaj”, utilizate în art. 233 CP RM.

Analiza se încheie cu analiza urmărilor prejudiciabile descrise în art. 233 CP RM, a laturii subiective, precum și a condițiilor generale și a celor speciale ce caracterizează subiectul infracțiunii de vânat ilegal.

Din anul 2009 datează articolul științific al cărui autori sunt A. Pînzari și E. Gugulan [2].

După ce determină importanța ocrotirii prin mijloace juridice a regnului animal, cei doi autori dezvăluie conținutul unor concepte care prezintă semnificație în contextul studierii obiectului juridic și a obiectului material al infracțiunii prevăzute la art. 233 CP RM: „regnul animal”; „faună”; „viață sălbatică”; „animale sălbatice”.

În cele ce urmează, A. Pînzari și E. Gugulan se axează pe aspecte care comportă o semnificație mai redusă în plan juridico-penal, și anume stabilesc măsurile de prevenire și combatere extrapenală a

atingerilor aduse regnului animal: crearea de arii naturale protejate de stat; neadmiterea folosirii neautorizate a resurselor regnului animal; restricționarea drepturilor beneficiarilor și stabilirea obligațiilor acestora privind folosirea obiectelor naturale în scopul protecției regnului animal, etc.

În 2009 a fost publicată o lucrare colectivă, elaborată de A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba etc. [3]. În cadrul acestei lucrări, comentariul art. 233 CP este efectuat de către X. Ulianovschi.

Comentariul realizat coincide, în mare parte, cu cel efectuat de X. Ulianovschi în cadrul lucrării din 2005, pe care am analizat-o *supra*. În contextul examinării obiectului material al infracțiunii prevăzute la art. 233 CP RM, autorul dat remarcă întemeiat: „Nu pot constitui obiecte ale infracțiunii examinate animalele sau păsările sălbatice care se află în crescătorii sau ferme de creștere a unor asemenea vietăți. În astfel de împrejurări, acțiunile făptuitorilor ce vor vâna astfel de animale sau păsări vor fi calificate ca infracțiuni contra patrimoniului” [3, p. 483].

O altă idee nu mai puțin importantă, care îi aparține lui X. Ulianovschi, este: „Dispoziția articolului este alternativă, de aceea latura obiectivă se poate realiza atât în cazul existenței tuturor prevederilor alternative prevăzute de acest articol, cât și la realizarea doar a uneia din ele” [3, p. 483]. Susținem aceeași părere, deoarece oricare dintre criteriile, ce caracterizează ilegalitatea acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 233 CP RM, este suficient în vederea aplicării acestui articol.

În opinia lui X. Ulianovschi, „vânatul se consideră ilegal în condițiile și împrejurările prevăzute de art. 233 CP RM, când el se efectuează fără autorizația corespunzătoare fie în perioada interzisă, fie în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise (braconajul), fie cu folosirea situației de serviciu, dacă aceasta a cauzat daune în proporții mari” [3, p. 483]. După aceasta, autorul dat menționează că „noțiunea de braconaj este reglementată de art. 35 al Anexei indicate (se are în vedere anexa la Legea nr. 439 din 27.04.1995 a regnului animal [4] (în continuare – Legea nr. 439/1995)). Probabil, prin aceasta, X. Ulianovschi sugerează că noțiunea de braconaj din art. 233 CP RM are un conținut care nu coincide decât parțial cu cel al noțiunii de braconaj din Legea nr. 439/1995.

Din 2011 datează un articol științific care îl are ca autor pe S. Brînza [5]. Obiectul acestui studiu îl reprezintă, printre altele, infracțiunea prevăzută la art. 233 CP RM.

După prezentarea argumentelor în susținerea incriminării faptei prevăzute la art. 233 CP RM, S. Brînza analizează obiectul juridic special, obiectul material, latura obiectivă, latura subiectivă și subiectul infracțiunii de vânat ilegal.

În viziunea acestui autor, „obiectul material al infracțiunii în cauză îl reprezintă animalele sălbatice de interes vânătoresc care viețuiesc în mod natural pe uscat, în atmosferă sau în sol și care fac parte din Fondul cinegetic unic de stat al Republicii Moldova” [5]. Observăm că, în esență, acest punct de vedere nu diferă de cel enunțat de X. Ulianovschi, prezentat mai sus.

S. Brînza determină criteriile care permit disocierea, prin prisma obiectului material, a infracțiunii, prevăzute la art. 233 CP RM, de unele infracțiuni contra patrimoniului și de infracțiunea prevăzută la art. 234 CP RM.

După ce stabilește structura laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 233 CP RM, autorul respectiv prezintă exemple de acțiuni care constituie vânat ilegal și exemple de acțiuni care nu constituie vânat ilegal. În continuare, cu referire la unele acte normative de sorginte extrapenală, se analizează modalitățile normative ale infracțiunii de vânat ilegal: vânatul fără autorizația corespunzătoare; vânatul în perioada interzisă; vânatul în locurile interzise; vânatul cu unelte nepermise; vânatul prin metode nepermise; vânatul cu folosirea situației de serviciu. S. Brînza identifică momentul de consumare a infracțiunii prevăzute la art. 233 CP RM, precum și normele contravenționale care sunt complementare acestui articol.

Analiza infracțiunii de vânat ilegal se încheie cu examinarea elementelor constitutive subiective – latura subiectivă și subiectul.

În anul 2013 a fost publicată o lucrare elaborată în coautorat de către M. Poalelungi, I. Dolea, T.

Vîzdoagă etc. [6]. În cadrul acestei lucrări, investigarea infracțiunii, prevăzute la art. 233 CP RM, a fost efectuată de lu. Diaconu și V. Stati.

Examinarea infracțiunii în cauză debutează cu stabilirea conținutului obiectului juridic special: „Obiectul juridic special al infracțiunii de vînat ilegal îl formează relațiile sociale cu privire la biodiversitatea faunei, apărute împotriva vînatului fără autorizația corespunzătoare fie în perioada interzisă, fie în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise (braconajul), fie cu folosirea situației de serviciu, dacă acesta a cauzat daune ce depășesc 200 de unități convenționale” [6, p. 921]. În esență, această opinie are la bază derivația obiectului juridic special din obiectul juridic generic, precum și dispoziția art. 233 CP RM, în vigoare la momentul publicării lucrării analizate.

Examinarea infracțiunii, prevăzute la art. 233 CP RM, continuă cu determinarea obiectului material al acestei infracțiuni, cu identificarea semnelor constitutive ale laturii obiective și cu definirea noțiunilor celor mai importante necesare interpretării și aplicării art. 233 CP RM. Luând în considerare prevederile Legii nr. 439/1995, lu. Diaconu și V. Stati interpretează noțiunile „vînat (vînătoare)”, „vînatul fără autorizația corespunzătoare”, „vînatul în locurile interzise”, „folosirea situației de serviciu” etc. Încheind examinarea laturii obiective a infracțiunii de vînat ilegal, cei doi doctrinari arată că aceasta „se consideră consumată din momentul producerii daunelor ce depășesc 200 de unități convenționale. Conținutul acestor urmări prejudiciabile se stabilește în corespundere cu Anexele nr. 3, 4 și 6 la Legea regnului animal. În cazul în care fapta nu implică producerea unor asemenea urmări, răspunderea se poate aplica în baza următoarelor norme din Codul contravențional: alin. (1) sau (2) art. 128, art. 139, alin. (1) art. 140 ori altele” [6, p. 925].

Stabilirea caracteristicilor laturii subiective și ale subiectului încheie analiza infracțiunii prevăzute la art. 233 CP RM.

În 2015 a văzut lumina tiparului o lucrare elaborată de S. Brînză și V. Stati [7]. În această lucrare se analizează, printre altele, infracțiunea prevăzută la art. 233 CP RM.

În multe privințe, examinarea acestei infracțiuni este întemeiată pe reperele ce caracterizează analiza infracțiunii de vînat ilegal, efectuată în lucrările elaborate de S. Brînză și V. Stati, pe care le-am investigat anterior.

Este definită noțiunea de infracțiuni ecologice: „Infracțiunile ecologice reprezintă grupul de infracțiuni prevăzute în Capitolul IX al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Acestea sunt fapte socialmente periculoase, săvârșite cu intenție sau din imprudență, care vatămă sau pun în pericol – în mod exclusiv sau în principal – relațiile sociale cu privire la integritatea mediului” [7, p. 1199-1200]. Este stabilit obiectul juridic generic al acestor infracțiuni. De asemenea, în contextul identificării tipurilor de infracțiuni ecologice, se menționează că infracțiunea de vînat ilegal face parte din subgrupul de infracțiuni prin care se aduce atingere conservării biodiversității faunei.

Se accentuează că „în sensul art. 233 CP RM, nu reprezintă vînat fără autorizație vînatul: a) fără carnetul de vînat; b) fără autorizația de portamă și de folosire a armei de vînătoare; c) cu carnetul de vînat nevalabil; d) cu carnetul de vînat ce aparține altei persoane; e) cu depășirea normelor stabilite de recoltare a vînatului; f) cu arme de vînătoare ce aparțin altei persoane fizice sau juridice” [7, p. 1299]. Sunt specificate toate ipotezele care se referă la modalitatea normativă de vînat în perioada interzisă. Cu titlu de noutate se menționează că „potrivit alin. (2) art. 26 al Legii cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova, vînătoria la frontiera de stat, pe culoarul de frontieră și în fâșia de protecție a frontierei de stat este interzisă. Tragerea cu arma și urmărirea animalelor peste frontiera de stat sunt interzise” [7, p. 1302]. De asemenea, sunt caracterizate uneltele și metodele nepermise pentru vînat.

Se stabilește momentul consumativ al infracțiunii prevăzute la art. 233 CP RM, se determină normele contravenționale ce sunt complementare în raport cu acest articol, se identifică latura subiectivă și subiectul infracțiunii de vînat ilegal.

În 2015 a fost publicat un articol științific al cărui autor este X. Ulianovschi [8]. Obiectul cercetării, în-

treprinse de acest autor, îl reprezintă noțiunea, gradul prejudiciabil, elementele constitutive și tipologia infracțiunilor ecologice.

Autorul dat enumeră actele de drept internațional care reglementează raporturile juridice de mediu, unele dintre care au fost ratificate de Republica Moldova. Sunt trecute în revistă reglementările naționale, unele dintre care constituie norme de referință pentru art. 233 CP RM. X. Ulianovschi pune în lumină conotațiile semantice ale termenului „mediu”, contribuind prin aceasta la determinarea conținutului obiectului juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul X al părții speciale a Codului penal. În continuare, autorul respectiv definește noțiunile „infracțiune ecologică” și „infracțiune de mediu”. Totuși, X. Ulianovschi nu explică relația dintre aceste două noțiuni în contextul faptelor incriminate în Capitolul X al părții speciale a Codului penal.

Acest doctrinar ajunge la concluzia că „obiectul juridic generic al infracțiunilor ecologice îl constituie relațiile sociale protejate de legea penală cu privire la folosirea rațională a resurselor naturale, protejarea mediului înconjurător sănătos pentru oameni și alte ființe vii, asigurarea disciplinei ecologice și a securității populației” [8]. Referitor la infracțiunea de vânat ilegal, X. Ulianovschi arată că obiectul juridic special al acesteia îl formează „relațiile sociale cu privire la protecția și folosirea rațională a animalelor și păsărilor sălbatice” [8]. În opinia aceluiași autor, „comportamentul ilegal în cazul infracțiunilor ecologice se exprimă prin încălcarea normelor legislației ecologice, cerințelor, regulilor, normativelor reglementate de această legislație cu privire la folosirea rațională a resurselor naturale și protecția mediului înconjurător natural. Faptele infracționale, în cazul dat, se pot realiza [...] prin acțiuni active, cum ar fi, de exemplu, vânatul ilegal [...]” [8]. X. Ulianovschi relevă semnificația noțiunilor „daună ecologică” și „victima prejudicialului ecologic”. Pe această cale este facilitată examinarea anumitor caracteristici ale infracțiuni prevăzute la art. 233 CP RM.

Același autor este de părerea că, sub aspectul obiectului juridic special, infracțiunea de vânat ilegal face parte din rândul infracțiunilor ecologice cu caracter special. Cât privește tipologia infracțiunilor ecologice, X. Ulianovschi se raliază punctului de vedere exprimat de S. Brînza și V. Stati în lucrarea din 2015, pe care am analizat-o mai sus.

Din anul 2018 datează un articol științific care constituie opera comună a lui Iu. Larii și E. Stoleru [9].

Având în vizor pericolul și tendințele globale ale infracțiunilor ecologice, cei doi doctrinari consideră că „infracțiunea ecologică este acea faptă periculoasă ce constă în poluarea mediului (natural sau artificial), perturbarea activității de prevenire, reducere sau înlăturare a poluării, de natură să pună în pericol sănătatea oamenilor, a animalelor și a plantelor, sau să producă mari pagube economiei naționale”. [9] În continuare, Iu. Larii și E. Stoleru se concentrează mai mult pe noțiunea de poluare și pe implicațiile juridico-penale ale acesteia, lăsând cumva în umbră manifestarea infracțională prevăzută de art. 233 CP RM.

În anumite privințe, analiza, întreprinsă de cei doi autori, se intersectează cu investigația efectuată în 2015 de către X. Ulianovschi. De asemenea, se poate afirma că Iu. Larii și E. Stoleru și-au focalizat atenția cu preponderență pe aspectele criminologice ale infracțiunilor ecologice, și mai puțin pe aspectele de drept penal ale acestora.

În 2018 a fost publicat un articol științific al cărui autor este E. Gugulan [10]. Acest studiu este consacrat controlului de stat în domeniul vânătorii în Republica Moldova. În această privință, analiza, efectuată de E. Gugulan, comportă o relevanță indirectă și colaterală în planul răspunderii penale pentru vânatul ilegal.

Autoarea constată că „dreptul cetățeanului la un mediu sănătos și inofensiv este primordial. Actele normative naționale și internaționale sunt menite să reglementeze în mare măsură acest drept fundamental”. [10] În cele ce urmează, analiza se axează pe aspectele de drept comparat ale controlului de stat în domeniul vânătorii. Ca modele de inspirație sunt prezentate reglementările în materie, aplicate în

Marea Britanie și în România. În concluziile sale, E. Gugulan menționează că „controlul de stat asupra vânătorii este una dintre principalele garanții ale dreptului constituțional la un mediu sănătos și inofensiv. Acest lucru poate fi realizat numai prin aplicarea pârgheii administrative și a instrumentelor de influențare și, dacă este necesar, prin aplicarea forței coercitive a statului, astfel fiind trași de răspundere cei care încalcă regulile de vânătoare. Analizând practica legislativă aplicată în alte state, [...] legislația moldovenească care vizează fondurile de vânătoare și de protecție a faunei sălbatice se află la un nivel care necesită îmbunătățire continuă” [10].

Din anul 2018 datează un articol științific care a fost elaborat de E. Gugulan [11]. Obiectul cercetării date îl formează administrarea și gestionarea fondului cinegetic în Republica Moldova.

În cadrul studiului sunt definite câteva concepte care, în mod evident, contează în planul analizei obiectului juridic și a obiectului material al infracțiunii prevăzute la art. 233 CP RM. Se au în vedere conceptele „faună”, „faună terestră”, „faună acvatică”, „regnul animal”. Totuși, aceste definiții sunt formulare de către alți autori, iar E. Gugulan nu face decât să le accepte, fără a-și exprima propria opinie.

E. Gugulan examinează problema dreptului de proprietate asupra obiectelor regnului animal, făcând o comparație între reglementările autohtone și cele aplicate în România. Prin această analiză, dar și prin stabilirea conținutului noțiunilor „fond cinegetic” și „fond de vânătoare”, se contribuie la relevarea caracteristicilor obiectului material al infracțiunii de vânat ilegal, precum și la delimitarea acestei infracțiuni de anumite infracțiuni contra patrimoniului.

Încheiem analiza situației privind răspunderea penală pentru vânatul ilegal în știința dreptului penal al Republicii Moldova. Ultima lucrare examinată datează din anul 2019 – articolul științific scris de către E. Gugulan și T. Kurilo [12]. Această investigație este consacrată particularităților evaluării prejudiciului cauzat prin practicarea vânatului ilicit.

Totuși, conținutul acestui articol nu corespunde decât parțial cu denumirea lui. De fapt, conținutul cercetării, realizate de E. Gugulan și T. Kurilo, este mai larg decât cel anunțat în titlu. Nu este clar dacă acești doi autori se referă la urmările prejudiciabile cauzate în rezultatul săvârșirii acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 233 CP RM. Or, E. Gugulan și T. Kurilo menționează: „Natura costurilor (cheltuielilor) concrete, care vor constitui valoarea prejudiciului ecologic, formează un spectru destul de variat. Din cadrul acestuia fac parte atât costurile directe (valoarea bunurilor deteriorate, cheltuielile pentru tratament medical, costul lucrărilor de restabilire etc.), cât și indirecte (cheltuieli pentru estimarea prejudiciilor de mediu, pentru diferite expertize criminalistice etc.). În acest context, în ceea ce privește costurile directe, nu întâlnim probleme privind recunoașterea lor drept componente ale prejudiciului ecologic, atunci în ceea ce privește recunoașterea costurilor indirecte drept componente ale prejudiciului ecologic, considerăm că această problemă necesită o examinare și o argumentare aparte” [12].

Astfel de constatări au o relevanță redusă în planul calificării unei fapte în conformitate cu art. 233 CP RM. Ele sunt reliefante în conjunctura dreptului civil și al dreptului ecologic, însă au o valoare științifică insignifiantă din perspectiva dreptului penal.

Referințe bibliografice:

1. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi, C. et al. *Codul penal comentat și adnotat*. Cartier, Chișinău, 2005. 656 p.
2. Pînzari A., Gugulan E. *Aspecte generale privind protecția regnului animal în Republica Moldova*. În: *Anale științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM: științe juridice*, 2009, p. 62-67.
3. Barbăneagră A., Alecu Gh., Berliba V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu* (Legea nr. 985-XV din 18 aprilie 2002. Cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74/195 din 14.04.2009. Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale.). Sarmis, Chișinău, 2009. 860 p.
4. *Legea nr. 439 din 27.04.1995 a regnului animal*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.

62-63.

5. Brînză S. *Răspunderea pentru infracțiuni prin care se aduce atingere conservării biodiversității faunei (art. 233 și 234 CP RM)*. În: Studia Universitatis, Seria „Științe sociale”, nr. 3, 2011. p. 203-211.
6. Poalelungi M., Dolea I., Vîzdoagă T. et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Tipografia Centrală, Chișinău, 2013. 1192 p.
7. Brînză S., Stati V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. I, Tipografia Centrală, Chișinău, 2015. 1328 p.
8. Ulianovschi X. *Noțiunea și caracterizarea generală a infracțiunilor ecologice*. În: Revista Națională de Drept, nr. 10, 2015. p. 2-9.
9. Larii Iu., Stoleru E. *Pericolul și tendințele globale ale infracțiunilor ecologice*. În: Anale științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM: științe socioumane, nr. 1, 2019. p. 108-113.
10. Gugulan E. *State control in the field of use hunting in the Republic of Moldova*. În: Anale științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM: științe socioumane, nr. 1, 2018. p. 83-87.
11. Gugulan E. *Probleme actuale privind administrarea și gestionarea fondului cinegetic în Republica Moldova*. În: Conferința științifico-practică internațională „Consolidarea administrației publice locale și perspectivele europene ale Republicii Moldova”, 23 noiembrie 2018. S. n., Chișinău, 2018. p. 264-271.
12. Gugulan E., Kurilo T. *Particularitățile evaluării prejudiciului cauzat prin practicarea vânătorii ilegale*. În: Anale științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM: științe juridice, nr. 10, 2019. p. 109-122.

NARCOMANIA ÎN RÂNDURILE ADOLESCENȚILOR ȘI UNELE MĂSURI DE COMBATERE

BUJOR Constantin,

doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
ORCID ID: 0000-0001-9180-0457

Summary: Towards the end of the XX century narcomany become one of the global issues. Currently at evidence are up to 10,000 patients with drug addicts. Usually the debut is at early school years, but the maximum vulnerability is in adolescents. It is a need to study this problem from different positions, including social, legal and medical. The prophylactic measures of the narcomany can be effective only if we begin with the healthy lifestyle and healthy environment. To defeat the narcomany is to ensure each individual a decent life in a healthy social environment.

Key words: narcomany, AIDS disease, interdisciplinarity, prophylactic measures of the narcomany, statistics.

Din antichitate sunt cunoscute plantele care conțin substanțe cu efect stupefiant. În papirusurile Edvin Smit, Herst, Cester-Bitti se conțin sfaturi la folosirea plantelor ce conțin substanțe cu efect majorat. Oamenii din trecut cunoșteau efectul sedativ al macului și cănepei. Dar aceste plante se întrebuițau numai la ceremoniile rituale. Istoricienii presupun, că răspândirea drogurilor a început din regiunea Orientului Apropiat, Mării Mediterane prin Persia și India, mai târziu prin China. Apoi drogurile au apărut și în Europa Occidentală prin Turcia, Iran și Statele Orientului Apropiat. După războiul Franco-Pruss din 1870-1871 în Europa a avut loc primul „vulcan” a narcomaniei. Al doilea „vulcan” în perioada după primul Război Mondial. Măsurile întreprinse, legile apărute în diferite țări, lichidarea depozitelor de droguri au contribuit la diminuarea acestui „vulcan”. Noul „vulcan” al narcomaniei a apărut în anii 1960 ai secolului XX în SUA și Canada. Din anii 1980 răspândirea are caracter pandemic și cuprinde tot Globul Pământesc. Actualmente nu există țară asupra căruia nu se răsfrâng consecințele negative ale narcomaniei. În ultimii ani se menține o tendință a „globalizării” problemei de droguri. Evident, că în aceste împrejurări „nu a fost trecută cu vederea” nici Republica Moldova. Tot din anii 1980 se observă și în țara noastră răspândirea narcomaniei. Narcomania din grecescul *nacozis* înseamnă somn, amorfie, iar *mania* – patimă, demență. Astfel, însuși termenul conține explicația stării în care ajunge consumatorul de droguri cu acțiune drastică asupra sistemului nervos.

Narcomania ca problemă medico-socială și legală. Narcomania este una dintre cele mai acute probleme medico-sociale și legale, cu care se confruntă astăzi societatea noastră (și nu numai), dat fiind că acest flagel, care a trecut și el în mileniul trei, determină un destin tragic umanității. Dimensiunile ei se extind izolând de societate tot mai multe persoane. În medicină narcomania este apreciată ca o boală gravă, care afectează toate organele și sistemele organismului, cu precădere: creierul, ficatul, cordul, glandele cu secreție internă – consecință a consumului de substanțe narcotice fără prescripția medicului și a substanțelor cu efect narcotizant care provoacă dependența psihică și fizică de ele. Pentru studierea narcomaniei ca boală este necesar a însuși unii termeni care o caracterizează. De aceea, această problemă nu poate fi neglijată, deoarece consecințele ei sunt în mare parte inestimabile: narcomania afectează sănătatea populației, dar și situația economică, ordinea legală în societate.

Narcomania este un flagel, care atrage până la 25% din populația globului, repartizată inegal geografic [3, p. 23]. Prin definiție, dependentă este persoana care nu poate trăi și activa în ritmul normalității decât cu ajutorul unei substanțe vegetale sau sintetice care îi provoacă o stare de bine (la începutul dro-

gării), obișnuință, fără de care se simte rău și chiar nu mai poate trăi, al cărei efect diminuează dacă nu se crește doza. În esență, persoana dependentă de drog își face rău nu numai sieși, dar și celor care o înconjoară. Sieși, pentru că e considerată ca o echivalență de suicid lent, treptat, iar celorlalți, pentru că drogul costă bani, de care deseori nu dispune, iar pentru a-i obține ajunge să săvârșească acte antisociale. De obicei, debutul e precoce, în anii de școală, dar vulnerabilitatea maximă e la adolescenți. Către sfârșitul sec. al XX-lea narcomania a căpătat o așa amploare încât a devenit problemă globală a contemporaneității. Substanțele narcotice sunt expediate de pe plantațiile tainice la fabricile și laboratoarele clandestine, unde producția de otrăvă buimăcitoare este pusă pe cale industrială, în care scop se cheltuie milioane de dolari. Rețeaua business-ului cu narcotice este atât de impunătoare încât practic guvernele tuturor țărilor s-au inclus în combaterea narcomaniei, aceasta fiind coordonată de instituții specializate ale ONU. Actualmente, în lume mai mult de 60 milioane de persoane sunt infectate cu HIV/SIDA. Au decedat până acum aproximativ 22 milioane de bolnavi. S-a dovedit că infectarea se înregistrează mai cu seamă în rândurile narcomanilor, care folosesc diferite droguri intravenoase, acestea constituind 84-85% din numărul total de persoane infectate [10, p. 16].

Narcomania are mai multe laturi și aspecte: medicale, juridice, biofiziologice, economice, demografice, istorice etc. Ea apare nu din cauza că în natură există unele plante ce conțin substanțe narcotice, ci ca o reacție patogenică a societății la realitățile deseori triste. Ea nu este un fenomen întâmplător și izolat, nu poate fi nici înțeleasă și nici explicată, cu atât mai mult deznădăcinată și prevenită, dacă nu vor fi stabilită cauzele ei. Mai mulți cercetători care și-au propus să investigheze fenomenul narcomaniei menționează câțiva factori care contribuie la debutul pasiunii dăunătoare de a consuma substanțe narcotice: din curiozitate sau imitând ceea ce e caracteristic în special adolescenților și tineretului. Este necesar ca studierea acestor probleme să fie aprofundată și apreciată nu numai de pe poziții psihologice (aspecte care țin de curiozitate și imitație), dar și de pe poziții sociale, juridice și medicale. Astfel, au fost concretizate științific patru grupe de factori care condiționează primul pas spre narcomanie:

- accesibilitatea drogurilor;
- factorii sociali care înlesnesc primul pas spre narcomanie;
- starea psihologică a persoanei care și o determină să utilizeze droguri;
- predispunerea ereditară în plan psihic și fizic – ereditatea propriu-zisă.

Substanțele narcotice pot fi clasificate în: depresante și stimulente, vegetale și sintetice, substanțe utilizate în medicină și produse fabricate ilegal special pentru narcomani. Potrivit altei clasificări, există 5 grupe principale de substanțe narcotice [2, p. 384]:

- otrăvuri sedative (opiul și cocaina);
- halucinogene (mescaline, cânepa);
- substanțe amețitoare sintetizate pe cale chimică (alcoolul, benzina, eterul, cloramina);
- otrăvuri somnifere (barbituricele);
- excitante de proveniență vegetală (cofeina, tutunul).

Conform datelor statistice a Centrului de narcologie a Republicii Moldova numărul bolnavilor de narcomanie este în creștere (figura 1).

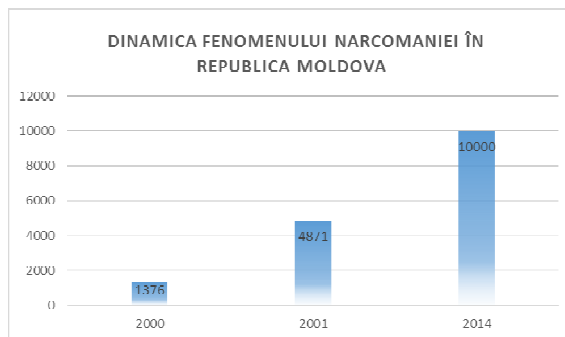

Figura nr. 1. *Dinamica fenomenului narcomaniei în Republica Moldova în 2000-2014*

Din figura 1 se observă că începând cu 2001 numărul de persoane ce utilizează droguri se dublează. În mod deosebit narcomania este răspândită în Chișinău, Bălți, Tiraspol, Soroca, Orhei, Râșcani și Edineț. Mai mult decât atât consumatori de droguri sunt în mare parte minori și adolescenți. Accesibilitatea drogurilor în Republica Moldova este determinată de faptul că materia primă pentru prepararea drogurilor – macul opiacee, cânepa indiană – sunt cultivate sau cresc haotic pe tot teritoriul republicii. O dată cu deschiderea hotarelor, care a facilitat migrarea intensă a populației, în țară au devenit frecvente cazurile de utilizare a heroinei, a amfetaminelor etc. Acest fapt provoacă neliniște și îngrijorare, pentru că în așa situație va fi cu neputință de a păstra genotipul sănătos al populației necontaminate de narcomanie.

Datele statistice atestă că în fiecare an decedează 120-140 de persoane consumatoare de droguri. Majoritatea deceselor sunt cauzate de supradozajul drogurilor consumate. Criminalitatea legată de consumul abuziv al drogurilor ia proporții din ce în ce mai mari datorită dorinței irezistibile sau necesității de a continua utilizarea drogului și de a-l obține cu orice preț o nouă doză; tendința de a spori dozele; dependența caracterului psihic, iar uneori și a comportamentului fizic de influența drogului. Astfel, 40% dintre cei care se află la evidență au antecedente penale pentru procurarea, păstrarea și prepararea drogurilor.

Narcomania este o maladie progredientă determinată de atracția patologică pentru produsele ori substanțele stupefiante sau a medicamentelor cu efecte similare acestora cu formarea unei stări disfuncționale și cu sindrom de sevraj la întreruperea consumului produselor ori a substanțelor stupefiante sau a medicamentelor cu efecte similare acestora, iar în cazurile de lungă durată cu dezvoltarea tulburărilor somato-neurologice și dereglări psihice ale personalității [4, p. 112]. Transformările sociale care au avut loc în Republica Moldova în anii 1990 au contribuit la majorarea permanentă a numărului de persoane antrenate în consumul de droguri și de alte substanțe psihotrope. Acest fapt a provocat probleme esențiale ce țin de sănătatea publică a populației, situația demografică din teritoriu, sporirea morbidității prin narcomanie, HIV/SIDA, hepatite virale B,C și D, sporirea criminalității, agresivității și violenței familiale, care a contribuit la căutarea și implementarea formelor și metodelor contemporane de tratament, recuperarea psihosocială a acestor persoane etc.

Simptomele clinice principale ale narcomaniei:

1. *Dependența psihică* este condiționată de tendința imperioasă de a administra preparate, permanent sau periodic, pentru a provoca anumite senzații sau pentru a înlătura starea de disconfort psihic. Dependența psihică apare în toate cazurile de utilizare sistematică a drogurilor și reprezintă factorul cel mai puternic care provoacă intoxicația cronică a organismului cu droguri, factorul patologic cel mai puternic care acționează recidiva maladiei ce stăvilește abținerea independentă de lungă durată și însănătoșirea.

2. *Dependența fizică* reprezintă starea unei restructurări deosebite a activității vitale a organismului uman, stare cauzată de consumul sistematic de droguri. Se manifestă prin tulburări fizice și psihice in-

tensive, decurgând imediat după ce acțiunea drogului încetează. Aceste tulburări, considerate drept sindrom de „abolire”, de „deprivare” sau drept sindrom de abținere, sunt atenuate sau dispar complet, când este administrată o nouă doză a drogului respectiv sau a altui drog cu acțiune identică, condiționează utilizarea consecventă a drogurilor, sau reluarea utilizării după abolirea completă a lui.

3. *Toleranța* este o stare de adaptare, de obișnuire cu administrarea drogului care se caracterizează prin atenuarea reacției la administrarea unui și aceluiași drog în una și aceeași doză. Pentru provocarea efectului psihosomatic precedent este necesară administrarea repetată a unei doze mărite de drog. Survine momentul când și această doză devine insuficientă și este astfel necesară o doză nouă, majorată ș.a.

În Republica Moldova medicii specialiști au posibilitatea de a supraveghea pacienții care consumă opiu și hașiș. Astfel, se observă că:

– *consumatorii de opiu* au, de regulă, o înfățișare specifică: arată îmbătrâniți la chip, palizi, cu luciu pierdut al părului, care în timp devine fragil; pielea este palidă, uscată, cu multe cute, dinții își pierd emailul, se distrug, cad; unghiile sunt fragile, în straturi, iar deficitul de greutate ajunge până la 7-15 kg. Cu cât e mai veche boala, cu atât bolnavii sunt mai istoviți. Astfel, în regiunea plicii coatelor, pe dosul palmei, pe gât, pe picioare sunt semne de injecții. Se depistează „calea” venelor, care sunt foarte comprimate [5, p. 59].

– *consumatorii de hașiș* se înregistrează herosomia cavității bucale, tahicardia e de 100 bătăi pe min., ochii strălucesc, pupilele sunt dilatate, fotoreacția e diminuată, apare senzația de foame și sete, au grețuri, vomită. Apare tremorul membrelor, uneori a corpului. Pe parcursul consumului îndelungat al hașișului se dezvoltă apatia, dorința de a evada din realitate. Treptat progresează degradarea personalității, se reduc capacitățile intelectuale, slăbește memoria, surmenarea psihică și fizică devin o particularitate stabilă. Se destramă conduita moral-etică, apare comportamentul antisocial. Bolnavii, chiar și cei tineri, sunt indiferenți față de exteriorul său, au o ținută neîngrijită, nu respectă igiena corpului și hainelor.

Specific e și aspectul exterior al bolnavilor consumatori de efedron și a derivaților lui. Ei sunt neglijenți, murdari, delăsați, istoviți, îmbătrâniți. Tegumentele cutanate sunt palide, uscate, ofilite și acoperite cu piodermie și pete pigmentate. Leziunile se vindecă lent. Unghiile și părul ciufulit se deosebesc prin fragilitate. De-a lungul venelor antebrațelor, încheieturilor cubitale, brațurilor, dosul palmelor, picioarelor, gâtului se observă numeroase urme de injecții intravenoase (zeci de puncte negre). Venele devin dure, inflamabile și trombate.

Din multe simptome și sindroame ale narcomaniei, greu de ascuns și ușor depistate de medici, cele mai caracteristice sunt ebrietatea narcotică și abținerea.

Ebrietatea narcotică – ebrietatea narcotică (denumită și *intoxicație*) este starea, care apare după injectarea narcoticului. Ea se caracterizează prin pierderea cunoștinței de diferite stadii la luarea somniferelelor, sedativelor, tranchilizantelor și conștiința obnubilată, îngustată, denaturată la consumul preparatelor opiacee sau hașiș. Ebrietatea narcotică are specificul său în dependență de drogul consumat. Semnele generale ale ebrietății narcotice sunt dereglarea de conștiință, tulburările vegetative, euforia. În dependență de substanța narcotică administrată se deosebesc:

Ebrietatea provocată de codeină se manifestă prin agitație excesivă, persoana e veselă, comunicabilă, dezinhibată, vorbește mult, repede și clar, gesticulează. Apare pruritul cutanat, pe gât și partea superioară a corpului o mulțime de zgârieturi. Pupilele sunt îngustate, iar mucoasele și tegumentele cutanate – uscate.

Ebrietatea provocată de somnifere (denumite și *preparate sedative*) se caracterizează prin schimbarea comportamentului. Apar dereglări de coordonare, disartria, hipotonia musculară. Mimica și gesturile sunt expresive. Poziția Romberg e nestabilă. Se depistează tremorul degetelor mâinilor întinse. Pronunțarea e atenuată, neclară. Se depistează ptoza pupilelor și nistagmul, pupilele sunt dilatate, fotoreacția e redusă, reflexele tendinoase sunt inhibitate, temperatura corpului e scăzută se depistează hiposalii-

varea, hipotonia arterială și bradicardia. În cazurile grave de intoxicație se depistează tulburări de conștiință – de la obnubilare până la comă.

Ebrietatea provocată de efedronă se caracterizează prin dezinhibiție motorie, limbuție, sâcăială. Fața este palidă, pupilele sunt dilatate, buzele uscate. Se înregistrează hipertonie arterială, tahicardie pronunțată, nistagm lateral, extrasistolie, tremor al degetelor mâinilor.

Abstinența – abstinența, denumită și sindromul de abstinență, sindromul de deprivare sau foamea narcotică este starea bolnavului după 4-10 ore de la administrarea drogului. Reprezintă o stare excepțional de gravă și nu poate fi tănuțită. Bolnavii în stare de abstinență suportă dureri de intensitate avansată. Pentru a dobândi droguri, ei pot să comită acte socialmente periculoase. Abstinența reprezintă un pericol de moarte pentru utilizatori din cauza posibilității de declanșare a colapsului, a insuficienței cardiace acute, a tulburării ritmului cardiac; din cauza posibilității de producere a tulburărilor psihice manifestate prin delir, a crizelor convulsive în serie. Fiecărui tip de drog îi corespunde și un sindrom specific de abstinență. Dar comun pentru toate aceste tipuri de droguri sunt tulburările de dispoziție, somato-vegetale și neurologice. Durata de tratament a sindromului de abstinență de la 3 săptămâni până la 3-4 luni depinde de caracterul drogului.

Abstinența se clasifică în:

– *Abstinența provocată de opiu* se caracterizează prin hipersalivație, lăcrimare, guturai, strănut, căscat, frisoane cu „pielea de gâscă”, dureri de dinți, accese convulsive ale mușchiului maseter, hipertonie musculară cu dureri spastice și rotatoare în mușchii mâinilor, picioarelor, spatelui și regiunii lombare. Se depistează transpirația și diareea, tensiunea arterială ridicată, pulsul și respirația accelerate, insomnia și lipsa poftei de mâncare. Bolnavul are o înfățișare istovită: fața palidă-pământie cu trăsături ascuțite, achii enoftalmici cu cercuri negre sub ei, pupilele dilatate. Bolnavii sunt agitați, iritați, capricioși, au un comportament neprevăzut. În cazurile grave apare insuficiența cardiacă, colapsul și moartea.

– *Abstinența provocată de codeinomanie* se caracterizează prin senzație de arsură în ochi, lăcrimare, guturai, strănut, transpirație, mioclonii ai mușchilor feței, convulsii ai mușchilor triceps surali, dureri în regiunea temporală, slăbiciune, imobilitate.

– *Abstinența provocată de consumul somniferelor* se caracterizează prin dispoziție depresivă, răutăcioasă, posomorâtă, iritabilă, neliniște. Bolnavii sunt dezinhibați, agresivi. Se depistează dureri în articulațiile mari (genunchiului, cotului, umărului). Sunt caracteristice mari dureri musculare. Somnul și pofta de mâncare sunt derulate. În cazuri grave se manifestă accese convulsive și psihoze.

– *Abstinența provocată de efedronomanie* se caracterizează prin iritație, agitație, brutalitate. Bolnavii au senzația de neliniște nemotivată, încordare internă. Apoi aceste simptome dispar și apare apatia și moleșea. Viața pentru bolnavi își pierde sensul, nimeni și nimic nu-l bucură. Apare astenia, slăbiciunea, cefaleea unilaterală în una din părți ale capului. La agravarea stării deseori e posibilă sinuciderea.

Tratamentul bolnavilor de narcomanie de la dezintoxicare la reabilitare. Scopul de bază al procesului de dezintoxicare constituie trecerea într-un mod sigur și corespunzător. Dezintoxicarea constituie etapa inițială a tratamentului medicamentos. În esență, dezintoxicarea nu reprezintă o metodă de reabilitare a persoanelor dependente de droguri doar este în ajutorul beneficiarului de a nu mai consuma droguri un timp îndelungat, fără o remisie constantă. Procesul de dezintoxicare a consumatorului de substanțe psihoactive trebuie efectuat doar sub supravegherea specialistului. Caracteristicile acestui proces sunt: necesitatea și atracția patologică de a continua consumul de droguri, neliniște, irascibilitate, insomnie, etc.

Probleme legate de consumul de substanțe definesc o gamă largă de comportamente și atitudini. Standardele de prevenire a recăderilor sunt menite să schimbe comportamentul persoanei în scopul controlului necesității de a continua consumul de droguri. În acest scop pot fi utilizate atât măsuri psihosociale, cât și farmacologice. Astfel, în viața fiecărui consumator substanța are cel puțin un rol; adesea ea reprezintă principalul mijloc de a face față unor situații dificile. Unii consumatori aleg să vadă și efec-

tele negative din perioada de inițiere a consumului sau abia după ani de zile; iar unii consumatori pot dezvolta rapid dependența de substanță.

În ansamblu, concepția modernă asupra dependențelor definește existența unui consum continuu de substanțe psihoactive [4, p. 39]. Comportamentul de consum este frecvent supus unor procese de schimbări spontane sau ca urmare a unor intervenții specializate. Reabilitarea este adresată necesităților persoanelor care au finalizat etapa de dezintoxicare sau care rămân a fi dependente de droguri, dar nu manifestă simptome evidente de abținere și poate fi considerată o etapă a programului de tratament după reabilitare, orientată spre abținere și vindecare.

Profilaxia narcomaniei. Lupta cu narcomania trebuie dusă la modul cel mai riguros. Un rol important îi revine profilaxiei, definită ca controlul permanent asupra producerii, păstrării și realizării narcoticelor sau/și explicarea pericolului administrării substanțelor narcotice. Pericolul narcomaniei îi urmărește în special pe tineri. Un rol important îl revine exemplului părinților în educația adolescenților. În cadrul familial profilaxia narcomaniei se poate solda cu succes doar în cazul când metodele medico-psihologice generale de formare a personalității armonioase și cu factorii de risc sociali și psihologici. Astfel, profilaxia narcomaniei va înregistra un succes susținut și în condiții de stabilitate social-economică și politică a țării, precum și în programul general de stat (național de stat) de însănătoșire a societății prin educarea unei stări de conștiință care nu va accepta consumul de stupefiante.

Profilaxia narcomaniei în familie constituie unul din factorii cei mai esențiali de educație antinarco-tică. Dacă este asigurată socializarea adolescentului în corespundere cu valorile, motivațiile și tradițiile familiale (unde munca este creativă, predomină un mod sănătos de viață, iar calitățile spirituale și morale sunt apreciate), toate acestea capătă pentru adolescent o imunitate de neacceptare a deprinderilor ne-sănătoase, inclusiv a narcomaniei [6, p. 55]. Ambianța rațională, sănătoasă în sânul familiei reprezintă unul din factorii decisivi în care decurge profilaxia narcomaniei. Dimpotrivă, certurile permanente, atitudinea de unire manifestată de tată față de mama adolescentului și invers; beția, infidelitatea în căsnicie și raporturile conjugale, tutelarea sporită a adolescentului (cu precădere din partea mamei) – toate acestea constituie factori potențiali de căutare de către adolescent a unui refugiu în societatea narcomanilor. Astfel, profilaxia narcomaniei în familie necesită familiarizarea părinților cu fenomenul narcomaniei.

Atenția insuficientă acordată adolescenței constituie, de asemenea, unul din factorii de risc de consumare a drogurilor. Fiecare adolescentă este viitoarea mamă, iar fiecare adolescent este viitorul tată. Din aceste considerente, în acțiunile de profilaxie a narcomaniei sunt obligate să se implice toate persoanele antrenate în procesul de educație și instruire a tinerei generații: pedagogi, părinți, medici, lucrători ai organelor de drept. Adolescentul va conștientiza că consumarea drogurilor va influența negativ asupra viitorului copil și poate cauza boli grave. Conchiden că crearea unui sistem complex de profilaxie și depistare anticipată a consumului de droguri printre elevi și studenți constituie o problemă medico-pe-dagogică majoră.

Profilaxia primară a narcomaniei este determinată de nivelul de educație antinarcomanică a tinere-tului. Tineretul trebuie să fie antrenat în diferite ocupații extracuriculare. Realizarea unui cadru educativ și formativ din copilărie în familie, în instituțiile de învățământ reprezintă garantul acțiunilor de profilaxie a narcomaniei. Măsurile profilactice de evitare a narcomaniei la elevi sunt [1, p. 450]: educația antinarco-tică; examenul profilactic cu participarea medicului psihiatru – narcolog; depistarea consumatorilor de dro-guri din „grupa de risc”.

O verigă importantă în măsurile de profilaxie primară a narcomaniei elevilor este educația antinar-cotică a lor, care trebuie să fie efectuată de toți pedagogii indiferent de funcție și specialitate. Însă acces la această activitate pot avea numai persoanele care au fost special instruite în domeniul profilaxiei nar-comaniei. Programul de instruire se formează în funcțiune se specialitatea pedagogilor. În afară de aceasta, medicii psihiatri-narcologi anual efectuează instruirea pedagogilor privind educația antinarco-tică. Pedagogii, instruiți în domeniul combaterii narcomaniei, țin de 2 ori pe an lecții cu părinții privind com-

baterea maladiei. Elevii iau cunoștință de problemele antinarcotice în timpul lecțiilor ce cuprind o tematică variată: influența nocivă a drogurilor asupra sănătății omului, stării lui sociale, necesitatea și posibilitatea de a se trata, aspectele legislative ale narcomaniei, modul de viață sănătos etc. Se anunță adresele instituțiilor narcologice, se efectuează consultații și tratament anonim.

Informația necalificată, imprudența poate duce la apariția interesului și tendinței de a încerca influența drogurilor. De aceea ea nu trebuie să conțină date privind metodele de preparare și consum ale drogurilor, senzațiilor provocate de droguri. Nu se permite de a da informație despre lista drogurilor, e necesar de a informa numai despre drogurile consumate pe teritoriul dat. În Republica Moldova se poate informa despre mac (poiu) și cânepă (hașișul) [1, p. 451]. Elevii trebuie să fie convinși că în caz de probleme legate de narcotizare, ei vor primi consultația (ajutorul) necesar anonim, atât din partea pedagogilor, cât și din partea medicilor.

Dacă elevii se adresează de sine stătător după ajutor, e necesar ca medicii să se conducă strict de principiile de stimă, încredere și păstrarea tainei profesionale. E necesar ca această atitudine să devină un fenomen firesc, ceea ce va contribui la creșterea atitudinii conștiente a elevilor față de problemele personale și sociale și a nivelului educației antinarcotice. Depistarea condițiilor consumului posibil al drogurilor, supravegherea celor suspecti se efectuează corect, fără publicitate și aplicare a metodelor „de influență”, care înjosesc demnitatea adolescentului.

Adevărata profilaxie a narcomaniei constă în educația antinarcotică a adolescenților. Vorba este despre educația etico-morală prin munca orientată spre formarea unei personalități cu caracter ferm, interese diverse, cultură înaltă, deprindere de muncă. Realizarea acestui sistem în familie, instituția de învățământ este o garanție a profilaxiei narcomaniei. Profilaxia narcomaniei poate fi eficace numai dacă o vom începe cu afirmarea unui mod sănătos de viață și cu crearea unui mediu sănătos în societate. A învinge narcomania înseamnă a garanta un trai decent.

Rezultate și discuții. Guvernul Republicii Moldova, Ministerul Educației, Ministerul Sănătății au elaborat recent un șir de documente care vizează probleme ce țin nemijlocit de programul protecției civile și educație pentru sănătate. Printre acestea: combaterea manifestărilor vicioase, cum sunt narcomania, alcoolismul și fumatul. Promovarea programului național cu privire la bolile sexual- transmisibile, organizarea companiei de combatere a maladiei SIDA, combaterea constituției și fabricării sau desfacerii obiectelor pornografice, reducerea traumatismului în Republica Moldova, maladiilor infecțioase și tuberculozei.

Rezultatele principale ale studiului sunt sarcinile privind combaterea narcomaniei:

1. Depistarea precoce a bolnavilor de narcomanie, antrenând în această activitate medicina generală, instituțiile de învățământ, părinții.
2. Tratamentul benevol și obligatoriu al bolnavilor de narcomanie aflați la evidență.
3. Organizarea instituțiilor de tratament și de reabilitare în toate județele Republicii Moldova.
4. Organizarea centrelor de consultare și de tratament anonim.
5. Revizuirea legislației în vigoare și adoptarea de noi legi privind combaterea traficului ilicit de droguri.
6. Lucrul educativ în rândurile populației, cu părinții adolescenților despre consecințele nefaste ale utilizării drogurilor.
7. Organizarea cursurilor de perfecționare a medicilor de familie, a profesorilor și a educatorilor din sistemul de educație privind depistarea precoce a consumatorilor de droguri, tratamentul bolnavilor de narcomanie.
8. Introducerea în programele de studii ale instituțiilor de învățământ de orice nivel a tematicilor privind narcomania în rândurile tineretului.
9. Elaborarea unor programe interdepartamentale dedicate combaterii narcomaniei și implementarea lor prin intermediul mass-media.
10. Asigurarea instituțiilor medicale cu aparataj și cu medicamente necesare.

11. Ridicarea nivelului de finanțare întru acordarea asistenței medicale, întru reabilitarea bolnavilor de narcomanie.

Aceste sarcini, cât și în scopul executării Hotărârii Guvernului Republicii Moldova „Cu privire la Programul național de educație pentru sănătatea populației și promovarea modului sănătos de viață”, nr. 1000 din 28 septembrie 1998, au contribuit la realizarea unor modificări în planurile de învățământ la disciplina „Protecția Civilă”, a fost introdus cursul special „Educație pentru sănătate”. Conform aceluiași program, în toate grupele de studenți ai Universității de Studii Europene din Moldova s-au ținut prelegeri despre dauna narcomaniei.

Plantele care conțin substanțe cu efect stupefiant se cunosc din antichitate. Narcomania, conform semnificației, indică spre somn, amănire, patimă, demență. În prezent narcomania este o problemă medico-socială și legală. Conform datelor statistice a Centrului de Narcologie a Republicii Moldova numărul bolnavilor de narcomanie este în creștere. Simptomele clinice principale ale acestei maladii sunt dependența psihică, dependența fizică și toleranța. Aceste simptome se manifestă diferit la diferite substanțe stupefiante. Cele mai caracteristice simptome și sindroame sunt ebrietatea narcotică și abstenența. Tratatamentul bolnavilor de narcomanie constă în dezintoxicare și reabilitare. Profilaxia narcomaniei revine controlului permanent asupra producerii, prelucrării, realizării și explicării pericolului administrării substanțelor narcotice.

Referințe bibliografice:

1. Bărbulescu M., Emanoil P., Grigorescu I. *Prevenirea, descoperirea și cercetarea infracțiunilor la regimul stupefiantelor*. Serviciul editorial și cinematografic, 1979.
2. Drăgan J. *Aproape totul despre droguri*. Ed. Militară, 1994.
3. Drăgan J. *Dicționar de droguri*. Ed. Național, 2000.
4. Drugescu N. *Medicină legală*. Ed. Printech, 2001.
5. Hartelius J. *Narcotic drugs – laws, facts, arguments*. Ed. Rikspolisstyrelsen, 1991.
6. Organizația Mondială a Sănătății. *Seria de rapoarte tehnice nr. 836/ 1993*.
7. Ostrovari P. *Generația în creștere și modul sănătos de viață*. În: *Analele științifice a Universității de Stat din Moldova*, 2004. p. 381-387.
8. Ostrovari P. *Narcomania și unele măsuri de combatere*. În: *Analele științifice a Universității de Stat din Moldova*, 2003. p. 450-452.
9. Roibu I., Mircea Al. *Flagelul drogurilor*. Ed. Mirton, Timișoara, 1997.
10. Stancu E. *Tratat de criminalistică*. Ed. Universul juridic, București, 2002.
11. Stroescu V. *Farmacologie*. Ed. All, București, 1999.

EVOLUȚIA CADRULUI NORMATIV CU PRIVIRE LA DEZORDINILE ÎN MASĂ

CHEPESTRU Ana-Maria,

doctorandă, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,

ORCID ID: 0000-0002-2988-8440

Summary: In the context of the current situation, ensuring public order and security has become an essential objective that requires increased attention from law enforcement agencies. In the Republic of Moldova, the legal system is progressing in an accentuated and prompt manner, which generates a detailed approach regarding the strict observance of fundamental human rights and freedoms. National security and public order is a top priority for every nation and manifests itself distinctly within any state. The protection of public order and security is carried out through numerous social, political, economic, legal methods.

Key words: public order and security, law enforcement, rights and freedoms, nation, current situation.

Tranziția de la un sistem juridic sovietic la unul democratic a accentuat în mod detaliat și clar faptul că, anume respectarea valorilor și relațiilor sociale va asigura existența unui stat democratic și societăți dezvoltate. Atât la nivel internațional, cât și la nivel național, ordinii și securității publice i se conferă o supremație, or la moment această valoare este foarte vulnerabilă în fața evenimentelor care se desfășoară pe plan mondial. Sistemul de drept al fiecărui stat este constituit dintr-o gamă variată de norme juridice. Este important de notificat că în Republica Moldova, valoarea socială menționată este ocrotită atât de legea contravențională, cât și de cea penală. Din punct de vedere a caracterului penal al faptei prejudiciabile, se remarcă că o atentare la valorile ce ocrotesc fenomenul ordinii și securității publice poate fi calificată în baza art. 285 „Dezordini în masă” din Codul Penal al Republicii Moldova nr. 122/2003. Caracterul novator al prezentei lucrări constă în elucidarea și analiza detaliată, din punct de vedere istoric, a actelor normative vechi în coroborare cu actele normative în vigoare, care au stat la baza incriminării faptei de dezordini în masă. Importanța teoretică și valoarea aplicativă a studiului derivă din faptul că, acesta a fost bazat pe cercetarea minuțioasă a literaturii de specialitate și a cadrului normativ vechi în coraport cu cel contemporan.

Obiectivele lucrării constau în realizarea unei cercetări ample a spectrului cronologic cu privire la infracțiunea de dezordini în masă, determinarea originii infracțiunii, precum și reliefaarea actelor normative din timpurile vechi care au stat la baza elaborării actelor normative actuale. Pentru atingerea scopului menționat a fost efectuat studiul surselor doctrinare și retrospectiva reglementărilor normative privind infracțiunea de dezordini în masă.

În limitele de studiu ale acestui articol au fost utilizate: 1) metoda logică - bazată pe analiza inductivă și deductivă, generalizare și specificare a problematicii abordate; 2) metoda istorică - pentru realizarea studiului evoluției cadrului normativ incriminator al infracțiunii de dezordini în masă; 3) metoda sistemică - pentru examinarea actelor juridice ce se referă la infracțiunea analizată. Totodată, baza științifică a cercetării o constituie anumite studiile incluse în articole științifice, culegeri de materiale ale conferințelor etc.

În prezentul studiu, incursiunea istorică referitoare la cadrul normativ cu referire la tulburările în masă și stările de instabilitate care au provocat intermitențe anormale în ordinea socială pornește de la afirmația juristului francez Eugène Lerminier, potrivit căruia: „dreptul trebuie studiat istoric, fără cunoașterea istoriei, a ceea ce a fost și a durat înainte de noi, am rămâne întotdeauna incompleți, ignoranți și nedrepti; dacă am încerca să disprețuim trecutul, am pierde înțelegerea prezentului și a propriilor noas-

tre legi.” [8, p. 69]. Cunoașterea istoriei este vitală, întrucât aceasta formează o idee generală despre lume, umanitate, legi, indivizi etc. Este oportun de a considera aspectele istorice drept o temelie pentru formarea generațiilor prezente și viitoare, or indispensabilitatea cunoașterii istoriei ia amploare în timp și spațiu, respectiv prin reconstrucția și analiza momentelor istorice, se creează noi concluzii și realități. Din timpurile străvechi a fost evidențiat că izvorul legii este constituit din legea divină pozitivă, care mai târziu a fost prescrisă în cărțile Vechiului și Noului Testament. O importanță deosebită pentru colectivități a avut legea morală, care cuprindea cele zece porunci ale Decalogului, în care se prezenta însăși voința lui Dumnezeu. Unii savanți istorici recunoșteau legea juridică, însă alții considerau legile divine superioare legilor scrise (de exemplu, savantul olandez Rudolph Peters). Pornind de la ideea că termenul „lege” provine de la cuvântul francez „legere”, care este în strânsă legătură cu verbul francez „lire”, ceea ce înseamnă „a citi”, se atestă că legea este o regulă care se poate citi. Totuși, considerațiunea legii este remarcată încă de tradițiile religioase, potrivit cărora Biblia este legea divină și se consideră calea prioritară de expunere a lui Dumnezeu.

În timpurile străvechi, dezordinile în masă nu apar expres reglementate, la fel ca în perioada actuală, însă se manifestau sub forma relatată de către poetul roman Ovidius: „Geții își făceau singuri dreptate aplicând răzbunarea sângelui în disprețul legilor, căci dreptatea pe aici e prin forță cu spada...” [9]. Deci, în acest caz se atestă prezența setei de răzbunare cu sânge, or se relevă aplicarea Legii talionului, care este cunoscută ca regula „Ochi pentru un ochi, dinte pentru dinte”.

În perioada antică se evidențiază o serie de reguli de conduită scrise în versuri și memorate sub formă de cântece, care urmau să fie respectate cu strictețe. O relevanță considerabilă în acele timpuri au avut-o Codul lui Hammurabi din Babilon, Legea lui Solon și a lui Dracon, Legea celor 12 table în Roma antică, Legile lui Manu în India etc. Una dintre cele mai notabile legi a fost Codul lui Hammurabi, care reflecta un regim al pedepselor foarte aspru. Pedepsa capitală era reglementată în cod de 34 de ori și era aplicată mai întâi unor tipuri de infracțiuni contra patrimoniului, mai apoi erau sancționate inclusiv faptele care amenințau securitatea statului, cum ar fi: răscoala împotriva orânduirii de stat precum și adăpostirea răsculaților și nedenunțarea acestora (art. 109 din Codul lui Hammurabi).

Popoarele vechi și anume geto-dacii au cunoscut cele două izvoare: cutuma (obiceiul) și legea. La început, cutuma a fost o formă veche de manifestare a dreptului, iar legea era înregistrarea oficială a obiceiurilor juridice. [1, p. 7]. Făcând tangență la spațiul românesc, un act normativ important al acelor timpuri era Legea celor 12 table, care putea fi privită sub aspectul unui cod primitiv. Aceasta includea 12 table concepute din bronz, iar fiecare din ele conținea reglementări în diferite domenii, iar anume tăblița numărul opt prevedea seria celor mai grave infracțiuni: corupția în rândul judecătorilor, trădarea, calomnia, depunerea mărturiilor false etc.

În perioada evului mediu, printre primele scrisuri internaționale se enumeră: Magna Charta Libertatum (Marea Cartă a Libertăților, 1215), Petition of Rights (Petiția Drepturilor, 1679), Bill of Rights (Declarația de independență aprobată de Congresul Statelor Unite, 1176) etc. Dacă este să abordăm conceptul de ordine și securitate publică în Țările Românești, se menționează că anume în epoca medievală se consolidează dreptul penal și anume noțiunea de infracțiune devine mai complexă, deoarece a început să fie tratată nu numai ca pricinuirea daunei materiale, morale și fizice, dar și ca o acțiune periculoasă pentru stat și domnitor. [4, p. 35]. Tot în epoca medievală românească, s-a evidențiat Pravila lui Vasile Lupu (1646), care incrimina 5 categorii de infracțiuni, însă nici una dintre acestea nu stipula o pedeapsă pentru destabilizarea ordinii și securității publice. Ulterior, în spațiul românesc, au apărut mai multe acte scrise în sfera penală combinate cu domeniile civil, procedură civilă, vamal etc., și anume: Capetele de porunci (1714), Manualul de legi sau Pravilniceasca condică (1780), Sobornicescul hrisov (1785) etc.

În perioada de tranziție de la epoca medievală la epoca modernă, mai concret în jumătatea secolului XIX, se făceau eforturi în domeniul perfecționării și codificării dreptului. În anul 1803, în Moldova a

avut loc codificarea Codului penal, iar în anul 1811 a Codului civil. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în anul 1812, pe teritoriul acesteia se aplicau legile locale, cum ar fi: Manualul juridic al lui Andronache Donici, Hexabibul lui Constantin Armenopol, Hrisovul de sobor etc. Mai târziu, în Moldova a intrat în vigoare Codul Calimah care avea o puternică influență în Occident. În dreptul penal basarabeau erau utilizate pe larg inclusiv reglementările actelor normative ale Imperiului Rus: Pravila de Sobor - până în anul 1835, ulterior capitolul 15 din Svod Zakonov, care reglementa nemijlocit ramura penală. Una dintre cele mai aplicabile legi cu regularitate de instanțele de judecată din Basarabia la examinarea cauzelor penale era Pravila de Sobor din 1649, care era considerat primul monument tipărit în istoria dreptului rus. [2, p. 72-76]. Analizând cele mai frecvente categorii de infracțiuni comise în Basarabia în perioada anilor 1820-1835, se constată lipsa dosarelor penale ale Curții Penale Basarabene pe faptul săvârșirii acțiunilor de dezordine în masă. Astfel, se menționează că în perioada vizată erau pedepsite doar infracțiunile contra statului sau intenția de a le comite (de exemplu, o infracțiune contra împăratului), pentru care se aplica pedeapsa cu moartea.

În perioada modernă, se remarcă o unificare din punct de vedere legislativă urmare Unirii Principatelor Române din anul 1859. În anul 1861, în perioada domniei în Moldova a lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) a intrat în vigoare un nou Cod penal. Acesta era format din partea generală și partea specială, în conținutul căruia au apărut pentru prima dată o gamă de principii, cum ar fi: principiul neretroactivității legii penale, principiul egalității în fața legii etc. Acest cod nu conținea reglementări cu privire la pedeapsa cu mutilare sau pedeapsa cu moartea și se considera cea mai îngăduitoare și tolerantă lege penală prezentă în perioada modernă în spațiul european. În anul 1938, au fost manifestate primele intenții de modificare a Codului respectiv, astfel a fost înăsprită pedeapsa pentru infracțiunile contra ordinii și securității publice, de exemplu pentru răspândirea pe cale scrisă sau verbală a concepției de înlocuire a clasei politice existentă la guvernare era prevăzută pedeapsa cu până la 20 ani de închisoare. Din anul 1940 se atestă noi înăspriri în Codul penal, fiind introdusă pedepse penale aspre, inclusiv pedeapsa capitală.

Unificarea legislativă în domeniul dreptului penal s-a făcut în anul 1919, atunci când asupra noilor teritorii și-a extins acțiunea Codul penal al României. În anul 1936, s-a votat un nou Cod penal care a intrat în vigoare în anul 1937, care a păstrat clasificarea infracțiunilor în crime, delictes și contravenții, dar le mai împărțea în două mari grupări: a) infracțiuni politice, b) infracțiuni de drept comun. În perioada dată, au fost adoptate și alte legi speciale penale, care aveau drept scop susținerea economiei prin măsuri penale de combatere a criminalității și de ocrotire a ordinii publice. În acest sens, se evidențiază norme care prevedeau pedepse pentru propaganda orală sau scrisă și acțiuni îndreptate împotriva persoanelor și averii lor. O altă lege specială prevedea pedepse pentru baricadarea în clădiri publice și particulare [3, p. 157-159].

Mai târziu, în anul 1961, în baza legislației penale unionale a fost adoptat Codul penal al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenească, iar în 1958 pentru prima dată este vociferat principiul legalității, expus prin adagiul *nullum crimen, nulla poena sine lege*, prin care se interzice o aplicare extensivă a legii penale prin analogie [5, p. 306].

Tangențial, se comunică că ideea incriminării faptelor de dezordine în masă era prevăzută expres în Codul penal din anul 1961. Astfel, în partea specială a Codului penal era prevăzut „Capitolul întâi – Infracțiuni contra statului. 1. Infracțiuni deosebit de periculoase contra statului”. În cadrul acestuia erau incriminate la art. 67 – chemările la răsturnarea sau schimbarea prin violență a orânduirii de stat sau la încălcarea prin violență a integrității teritoriale a Republicii Moldova, la art. 67¹ – chemările la săvârșirea unor crime împotriva securității statului, la art. 68 - propaganda războiului.

Potrivit art. 67 alin. (1) din Codul penal din anul 1961, chemările publice la răsturnarea sau schimbarea prin violență a orânduirii de stat sau la încălcarea prin violență a integrității teritoriale a Republicii Moldova, precum și difuzarea prin diferite forme în acest scop de materiale cu un asemenea conținut, se

pedepseau cu privațiune de libertate pe un termen de până la trei ani sau cu amendă în mărime de până la 50 de salarii minime. Potrivit alin. (2) al aceluiași articol, aceleași acțiuni săvârșite repetat sau de un grup de persoane cu înțelegere prealabilă, se pedepseau cu privațiune de libertate pe un termen de până la șapte ani sau cu amendă în mărime de până la 80 de salarii minime. În conformitate cu alin. (3) al aceluiași articol, acțiunile prevăzute la alin. (1) și (2) ale articolului vizat săvârșite din însărcinarea unor organizații străine sau a reprezentanților lor, se pedepseau cu privațiune de libertate pe un termen de până la 10 ani cu sau fără confiscarea averii [6]. Acest articol a fost introdus în Codul penal prin Legea din 23 februarie 1993.

Articolul 67¹ din Codul penal din anul 1961 reglementează expres răspunderea pentru chemările la săvârșirea unor crime împotriva securității statului. Potrivit articolului dat, chemările publice la trădarea Patriei, la săvârșirea unui act terorist sau a unei diversii – se pedepsea cu privațiune de libertate pe un termen de până la 3 ani sau cu amendă în mărime de până la 50 de salarii minime [6]. Acest articol a fost introdus în Codul penal, prin Ucazul din 21 iunie 1989 și ulterior, a suferit modificări prin Legea din 23 februarie 1993.

În conformitate cu art. 68 din Codul penal din anul 1961, propaganda războiului sub orice formă, se pedepsea cu privațiune de libertate pe un termen de la 3 la 8 ani [6]. Acest articol a fost modificat prin Ucazul din 23 mai 1992 și ulterior, a suferit modificări prin Legea din 04 august 1992.

Urmare examinării infracțiunilor menționate supra în domeniul ordinii și securității publice, se constată că în perioada supusă analizei, acțiunile împotriva orânduirii de stat erau sancționate destul de dur. Totuși, făcând o retrospectivă cu privire la pedepsele aplicate în epocile anterioare, se remarcă că atât societatea, cât și reprezentanții statului au înregistrat progrese în cadrul normativ, unul dintre cele mai marcante momente fiind abolirea pedepsei capitale. Încă din acea perioadă, era evident că Republica Moldova urmează să parcurgă o cale democratică, iar respectarea drepturilor și libertăților fundamentale a persoanelor va deveni un obiectiv prioritar în dezvoltarea unui stat democratic consolidat.

Un eveniment important din istoria Republicii Moldova care a generat noi modificări în legislația penală și cea procesual-penală este proclamarea independenței Republicii Moldova, la 27 august 1991. Ulterior, la 29 iulie 1994 a fost adoptată Constituția Republicii Moldova, astfel s-a născut și ideea de elaborare a unui proiect de Cod penal care să corespundă normelor și cerințelor dreptului internațional și să respecte în totalitate drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Prin urmare, a fost constituit un grup de lucru pentru a elabora proiectul de lege pentru modificarea Codului penal care în temeiul prevederilor Hotărârii Guvernului nr. 779/1997 despre grupurile de lucru pentru elaborarea proiectelor Codului penal, Codului de procedură penală, Codului de procedură civilă și Codului cu privire la contravențiile administrative aveau competențe în domeniul elaborării proiectelor actelor vizate.

La 18 aprilie 2002, prin Legea nr. 985, a fost adoptat un nou Cod penal al Republicii Moldova, intrând în vigoare la 12 iunie 2003. Este de menționat că redacția actuală a Codului penal nr. 985/2002 conține o gamă largă de articole, însă păstrează inclusiv și reglementări din Codul penal din anul 1961. Reglementările Codului penal se aplică și la momentul actual, dar în timp a suferit numeroase modificări. În conținutul acestuia, infracțiunea examinată în prezenta lucrare a fost incriminată la art. 285, sub denumirea dezordini în masă, care prevede răspunderea penală pentru 3 infracțiuni distincte: 1) organizarea sau conducerea unor dezordini în masă, însoțite de aplicarea violenței împotriva persoanelor, de pogromuri, incendieri, distrugerii de bunuri, de aplicarea armei de foc sau a altor obiecte utilizate în calitate de armă, precum și de opunere de rezistență violentă sau armată reprezentanților autorităților; 2) participarea activă la săvârșirea acțiunilor prevăzute la alin. (1); 3) chemările la nesupunere violentă activă cerințelor legitime ale reprezentanților autorităților și la dezordini în masă, precum și la săvârșirea actelor de violență împotriva persoanelor [7].

Subsecvent, se remarcă că de la momentul adoptării legii penale în vigoare și până în perioada actuală, la art. 285 a fost operată o singură modificare. Respectiv, articolul menționat a fost amendat prin

pct. 164 din Legea nr. 207/2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative și anume, în sancțiunea art. 285 alin. (3), textul „de la 200 la 500” a fost substituit cu textul „de la 550 la 850”, fiind extins cuantumul amenzii pentru comiterea faptei vizate.

În concluzie, se comunică că dezordinile în masă s-au evidențiat pe parcursul anilor atât pe plan practic, cât și teoretic. Prezentarea istorică realizată în studiul dat permite realizarea unei incursiuni ample și explicite în domeniul supus cercetării. Studiarea evoluției cadrului normativ din timpurile străvechi până la perioada contemporană explică configurația și conținutul lor actual, or prezentul nu poate exista fără prescripțiile istorice în acest sens. Cu toate că de-a lungul timpurilor, au evoluat domeniile sociale, politice, economice, anumite probleme continuă să persiste, în unele cazuri situațiile fiind mult mai complexe și dificile comparativ cu cele manifestate în trecut. Dezvoltarea istorică a spațiului românesc demonstrează într-un mod deslușit și evident că fiecare popor își elaborează și îmbunătățește legislația sa în baza cutumelor interne, dar și sub sugestia evenimentelor produse în timp și spațiu. Anume prin omiterea tradițiilor juridice, bunelor experiențe și neglijarea valorilor și relațiilor sociale pot fi provocate situații de conflict, fapt ce poate genera comiterea dezordinilor în masă. Totuși, este de menționat că cauzele declanșării dezordinilor în masă pot fi diverse și nu se rezumă doare la cele specificate. În contextul actual, menținerea ordinii și securității publice în Republica Moldova este foarte importantă, or la moment, Republica Moldova este foarte vulnerabilă la acest capitol, respectiv acest domeniu necesită o atenție deosebită atât din partea persoanelor cu funcții de răspundere, cât și din partea membrilor societății.

Luând în considerare cele menționate, se constată că de la momentul intrării în vigoare a Codului penal nr. 985/2002, la art. 285 a fost operată doar o singură modificare (prin Legea nr. 207/2016). Astfel, se reliefează că amendarea art. 285 din Codul penal este oportună și binevenită. Modificarea acestuia va contribui la clarificarea unor viduri legislative, precum și va asigura respectarea cu strictețe a principiului reglementat la art. 7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, art. 22 din Constituția Republicii Moldova și la art. 3 din Codul penal. Astfel, la alin. (2) din art. 285 este reglementată acțiunea de participare activă la săvârșirea acțiunilor prevăzute la alin. (1), respectiv se constată că sintagma „participarea activă” necesită a fi revizuită, întrucât aceasta creează ambiguități de interpretare și aplicare. În acest caz, apar diverse confuzii referitoare la încadrarea juridică a acțiunilor concrete ce pot atrage răspunderea penală, or alin. (2) din art. 285 trebuie să conțină o listă exhaustivă de acțiuni care s-ar încadra juridic în sintagma „participare activă”. Totodată, ca alternativă, în scopul clarificării sensului sintagmei prenotate, se propune substituirea sintagmei „participarea activă” cu sintagma „participarea directă”. La alin. (3) din același articol sunt incriminate chemările la nesupunere violentă activă cerințelor legitime ale reprezentanților autorităților și la dezordini în masă, precum și la săvârșirea actelor de violență împotriva persoanelor. Astfel, în conținutul alineatului vizat, se conțin anumite imprecizii referitoare la textul „săvârșirea actelor de violență”, respectiv nu este expres stabilit tipul de violență aplicat (violență periculoasă sau nepericuloasă pentru viața sau sănătatea persoanei), iar în practică, se lasă loc de o interpretare extensivă.

În final, se relevă că subiectul abordat necesită o analiză amănunțită, inclusiv ar fi oportună și relevantă poziția doctrinarilor cu privire la acesta. Astfel, propunerea de amendare a art. 285 din Codul penal prezentată supra poate constitui o recomandare pentru autoritățile abilitate în domeniul expertizării cadrului legislativ din Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Aramă E. *Istoria dreptului românesc*. S.A. „Reclama”, Chișinău, 2003. 204 p.
2. Aramă E., Coptileț V. *Evoluția dreptului public pe teritoriul dintre Prut și Nistru în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Știința, Chișinău, 2003. 172 p.
3. Bantuș I., Bantuș M. *Istoria satului și dreptului Republicii Moldova*. Reclama, Chișinău, 2001. 182 p.

4. Botnaru S, Șavga A, Grosu V., Grama M. *Drept penal. Partea generală*. Volumul I. Cartier juridic, ediția a II-a, Chișinău, 2005. 624 p.
5. Charrier J, Chiriac A. *Codul Convenției Europene a Drepturilor Omului*. Lexis Nexis SA, Paris, 2005. 360 p.
6. *Codul penal*, adoptat la 24 martie 1961. Publicat în: *Veștile RSSM*, 1961, nr. 10, art. 41, disponibil la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=314072>, vizualizat la: 23.02.2023, ora 10.15.
7. *Codul penal al Republicii Moldova* nr. 985/2002. Republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72-74, art. 195.
8. Pîrlică A. *Evoluția dreptului de proprietate*. În: 10 ani de la aderarea României la Uniunea Europeană. Impactul asupra evoluției dreptului românesc. Academia Română, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”, București, 2017. ISBN CD: 978-606-39-0043-3, 741 p.
9. <https://www.scrigroup.com/istorie-politica/istorie/STATUL-SI-DREPTUL-GETODAC-sec-75522.php>, accesat la: 23.02.2023, ora 10.43.

ANALIZA LEGISLATIVĂ ÎN SECTORUL CONSTRUCȚIILOR. PREVENIREA ȘI COMBATAREA CONSTRUCȚIILOR NEAUTORIZATE ȘI ALTE PROBLEMATICI LEGISLATIVE LA NIVEL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL

CIOCHINĂ Snejana,

doctorandă, Universitatea de Studii Europene din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-4838-642X

SPÎNU Oleg,

doctorand, Universitatea de Studii Europene din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-6824-1981

Summary: The purpose of this research is to analyze in depth the national and international legislation in the construction sector, and especially the legislative approach and the relevant regulations in the field of execution of the constructions, specific to the public and private domain. In the view of the authors, approach to this topic is especially contemporary considering the current issue regarding: The unalative execution of the constructions, the unauthorized execution of the constructions, the execution of the constructions illegal and permissive basis provided by the legislation in force. The importance of addressing this sub-item primarily aims at preventing illegalities in the sector of buildings, combating and preventing corruption in the public and private sectors, preventing unqualitative constructions, or constructions that have not been subject to the control and/or control facility of the institutions responsible for the field.

We believe that the research aims, first of all, to improve the legislation, the regulations in the construction sector, the legislative improvement within the public institutions tangential and decision-making in the construction field. Similarly, for the improvement of national legislation, it is important to analyze and collaborate with other international legislation and regulations that would contribute to the implementation of national legislative proposals and recommendations. Thus, we believe that in order to prevent and combat crime in the construction sector, it is necessary to implement new legislative changes through international collaboration in solving the problem addressed.

Key words: authorization, construction, fighting, prevention, national, legislation, regulations, crime, international.

Activitatea de construcții reprezintă sectorul economiei naționale, în care se desfășoară procesul de execuție a lucrărilor de construcții, destinate creării de mijloace fixe, precum și menținerii construcțiilor existente la un nivel tehnic constructiv cât mai apropiat de cel inițial.

Dezvoltarea infrastructurii și a domeniului cu privire la executarea lucrărilor de construcții, determină crearea unor probleme de nivel tehnico-social și legislativ, din care rezultă conceperea mai multor impedimente în dezvoltarea acestui sector cât și ilegalități comise la nivel public și privat în sectorul construcțiilor. Astfel, pentru a înțelege mai bine importanța acestui domeniu din perspectiva națională cât și aspectele legale al acestei activități, considerăm important de a prezenta datele statistice naționale [1].

Tabelul nr. 1.

Date statistice privind darea în exploatare a construcțiilor, eliberarea autorizațiilor de construcție și construcții nefinisate pentru perioada anilor 2018-2022 pe teritoriul Republicii Moldova

Categorii	2018	2019	2020	2021	2022
Darea în exploatare a construcțiilor	14821	21436	16359	22433	11578
Autorizații de construcții	8017	7416	6877	9960	4843
Lucrări de construcții nefinisate	355,0	598,0	377,0	504,0	575,0

La fel, în procesul studierii informațiilor și datelor statistice au fost identificate circa 20 de construcții masive (de blocuri) neautorizate cât și numărul de construcții neautorizate de proporții mici este circa de

peste 50 unități, având un grad de întârziere a finisării construcției sau de conservare a acestora neavând la bază un temei juridic.

În urma analizei situației de activitate și a celei legislative a sectorului construcțiilor, am identificat cele mai frecvente încălcări generice, precum:

- Încălcarea cerințelor de proiectare.
- Încălcarea cerințelor legale în execuția lucrărilor de construcții.
- Încălcarea cerințelor de urbanism pentru proiectare.
- Încălcarea aspectelor juridice în sectorul construcțiilor.

Astfel, cel mai frecvent se identifică probleme și ilegalități cu privire la: documentația de proiecte, autorizația de construcție, verificarea proiectului, certificatul de urbanism, executarea lucrărilor de construcție, darea în exploatare a lucrărilor de construcție (recepția finală a construcției), construcțiile neautorizate și/sau ilegale atât pe terenuri de proprietate publică a statului cât și pe terenuri private. Una din cele mai frecvente ilegalități fiind încălcarea normelor juridice reglementate care și până în prezent creează impedimente și lacune în executarea construcțiilor.

Potrivit Clasificatorului Activităților din Economia Moldovei, activitatea de construcție cuprinde:

- organizarea de șantieri și pregătirea terenului;
- construcții complete și parțiale de clădiri și construcții ingineresti; construcții de gen civil;
- lucrări de utilare a clădirilor;
- lucrări de finisare a construcțiilor;
- închirierea utilajelor de construcții cu personal de deservire aferent [2].

Totodată, lucrările de construcții se grupează și se prezintă, pe elemente de structură: lucrări de construcții noi; lucrări de reparații capitale; lucrări de întreținere și reparații curente; alte lucrări.

Pentru a înțelege mai bine activitatea și latura executivă a activității în sectorul construcțiilor venim cu următoarele noțiuni: *Valoarea lucrărilor de construcții noi (inclusiv lucrările de reconstrucție și extindere)* – reprezintă valoarea lucrărilor de construcții executate pentru prima dată, cuprinse în articolele de deviz; *Valoarea lucrărilor de reparații capitale* reprezintă valoarea complexului de lucrări și măsuri privind restabilirea capacității sau stării de funcționare a clădirilor, construcțiilor, elementelor și părților lor, inclusiv construcțiilor și utilajului ingineresc. La reparația capitală a clădirilor și construcțiilor se efectuează înlocuirea pieselor și construcțiilor uzate sau schimbul lor cu altele mai rezistente și avantajoase, care îmbunătățesc posibilitățile de exploatare a obiectului reparat, măresc durata de funcționare utilă, în comparație cu durata stabilită la constatarea (înregistrarea) inițială, cu excepția înlocuirii depline a construcțiilor de bază (pereților, fundamentelor, planșeelor intermediare ș.a.). *Valoarea lucrărilor de întreținere și reparații curente* reprezintă valoarea lucrărilor efectuate cu scopul păstrării sau restabilirii posibilității obținerii de la acestea a avantajelor (profitului) economice viitoare în proporțiile determinate la intrarea inițială. Lucrările de întreținere și reparație curentă includ totalitatea de operații de zugrăvire, vopsire, reparare a unor părți neînsemnate ce se realizează la o construcție existentă pentru a asigura continuitatea folosirii ei, împiedicarea unei uzuri rapide și prelungirea duratei de funcționare. Aici se includ și instalarea unor sisteme mecanice, electrice sau de încălzire, înlocuirea canalizațiilor, conductelor de apă (chiar dacă acestea sunt noi) [3].

Din cele analizate, în prezent sectorul construcție la nivel național urmărește în mare parte generarea de profit maxim a companiilor de construcții, fiind determinată prin încălcarea premeditată a normelor de drept în detrimentul cetățenilor și a statului. Astfel, vom încerca să specificăm cele mai importante încălcări a normelor de drept la nivel legal și practic.

Prima problemă constă în abordarea inefficientă a certificatului de urbanism care este și până în prezent abandonat de instituțiile de stat competente, certificatul de urbanism fiind considerat din acest punct de vedere un act juridic cu caracter imperativ, obligatoriu pentru persoanele specializate în domeniu ca proiectanți de proiecte și verficatori de proiecte. Din motivul reglementărilor incomplete și inefici-

ente, este evident faptul că se emit certificate de urbanism cu încălcări drastice, fapt necontrolat de instituțiile competente în verificarea acestora.

La momentul actual conținutul cerințelor privind reglementările tehnice, economice și juridice, pre-dispune o calitate nesatisfăcătoare a certificatelor de urbanism, sub acest aspect după emiterea autorizației de construcție termenul de prescripție este depășit pentru controlul certificatului de urbanism eliberat anterior.

Identificăm trei categorii generale de Certificate de urbanism eliberate:

- Certificat de urbanism legal, care corespunde tuturor normelor imperative.
- Certificat de urbanism care formal corespunde normelor, dar este irealizabil în practică.
- Certificat de urbanism ilegal, eliberat cu încălcarea flagrantă a normelor legale.

Una din principalele probleme constă în încălcarea și ignorarea a prevederilor Planului Urbanistic General, fiind depistate următoarele situații: eliberarea certificatului de urbanism în temeiul unui Plan urbanistic zonal trecut prin Consiliul Municipal Chișinău, însă care contravine Planului urbanistic general, și schimbarea zonei urbanistice fără Planul urbanistic zonal și contrar Planului urbanistic general.

Astfel, situațiile enumerate mai sus în majoritatea cazurilor, certificatul de urbanism este eliberat cu date vădit false, cu indicarea parametrilor pentru proiectare incompatibili cu suprafața terenului pentru construcții, cu indicarea unui regim economic formal și fără un conținut exact.

Așa dar, din rezultatul celor expuse este evident faptul că persoanele responsabile de eliberarea certificatelor de urbanism profită și comit abuz de situația de serviciu și emit acte care nu corespund cerințelor normative legale.

Documentația de proiecte, este realizată de specialiștii în domeniu, și anume:

- arhitecți;
- proiectanți;
- verificatori.

Acest segment este la un nivel destul de dezorganizat și facilitat în comiterea unor încălcări grave, fiind determinate de motivul inexistenței autorităților competente în reglementarea, monitorizarea și evaluarea adecvată și legală a activității arhitecților, proiectanților și verificatorilor de proiecte.

Principalele încălcări comise la nivel documentar de proiecte, fiind:

- liberalizarea sectorului construcțiilor și lipsa controlului din partea statului pe acest sector;
- necoresponderea prevederilor Certificatelor de urbanism;
- nerespectarea procentului de ocupare a terenului, coeficientul de utilizare a terenului;
- depășirea limitelor terenurilor pentru construcții (cele mai dese cazuri fiind depășirea liniilor roșii ce țin de balcoane și scări).

O altă problemă a sectorului dat constă în verificare proiectului de construcție, și anume nerespectarea de către specialiștii responsabili a prevederilor *Legii nr. 721/1996 privind calitatea în construcții*, potrivit căreia activitatea de verificare a proiectelor poate fi desfășurată doar de către instituții și întreprinderi autorizate de organul central de specialitate, în practica reală verificarea proiectelor fiind executată de către verificatori individuali, de obicei fiind doar o formalitate, care este rezumată doar la aplicarea ștampilei dar nu însuși la o verificare eficientă și în conformitate cu prevederile legale și regulamentele specifice domeniului [4]. Un motiv evident constă în neelaborarea și neaprobarea procedurii de autorizare a întreprinderii de verificare (organ central de specialitate în verificarea proiectelor de construcție) care este în competența Ministerului Economiei și Infrastructurii al RM.

Principalele încălcări comise în cazul verificării proiectului de construcții, fiind:

- necoresponderea prevederilor certificatelor de urbanism (POT, CUT. etc.) și depășire a hotarelor terenului, fiind avizate de către verificatori;
- încălcarea mai multor prevederi (în lanț) în procesul eliberării a actelor permissive, fapt ce determină un sistem de corupție în procesul verificării proiectelor).

Reieșind din majoritatea încălcărilor în cazul elaborării proiectelor și vizarea acestora care în deosebi contravine certificatelor de urbanism, se eliberează în continuare autorizația de construcție.

Astfel, în cazul autorizațiilor de construcție, acestea în multe cazuri sunt examinate și eliberate în lipsa unor avize a instituțiilor specializate, precum: medicină sanitară, situații excepționale etc.

În foarte multe cazuri, autorizația de construcție nu corespunde legalității, și determină încălcări de ordin public, cu privire la: acțiunile investitorilor, prin care nu anunță publicul interesat/ afectat sau adună publicul comod care „își exprimă” acordul față de proiect. Fapt care ulterior determină nemulțumiri pe marginea proiectului din partea localnicilor, beneficiarul argumentează cu consultările publice la care a fost exprimat acordul pe marginea proiectului. În cazul în care consultațiile nu se desfășoară conform așteptărilor investitorului, acesta din urmă ignoră opinia persoanelor interesate.

Următoarea etapă după perfectarea actelor necesare este însuși executarea lucrărilor de construcției conform planului și documentelor permise. Așadar, la etapa executării lucrărilor de construcție, supravegherea și controlul acestuia revine Inspectorilor Agenției de Supraveghere Tehnică, care pot organiza controale planificate (prin informarea beneficiarului), nu mai des de cât odată în an, fiind inefficient.

La fel, Agenția de Supraveghere Tehnică (AST) este lipsită de împuterniciri de a monitoriza lucrările de construcții pe etape (faze determinante), fapt ce determină pe parcurs crearea mai multor ilegalități și riscuri în procesul executării lucrărilor de construcție.

Supravegherea de stat în domeniul proiectării și executării lucrărilor de construcție este în parte reglementată de *Legea nr. 131/2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător* care prevede planificarea controalelor (anual). Totodată, conform legii privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător, controalele inopinate pot fi inițiate doar dacă există pericol iminent pentru viață, sănătate, mediu, societate etc. În cazul construcțiilor calificativul pericol iminent, nu poate fi folosit [5].

Darea în exploatare (recepția finală) a construcțiilor reprezintă de obicei în practică doar o formalitate, fiind transformată într-un proces civil realizat de către investitori și antreprenori.

În deosebi situația este esențial de dificilă din punctul de vedere că președintele comisiei este investitorul, fiind însuși persoana cointerесată ca obiectul construcției să fie data în exploatare.

În cadrul procesului dării în exploatare a blocurilor multietajate participă reprezentantul Agenției Supraveghere Tehnică, însă, de fapt, acesta este pus în fața faptului împlinit. Argumentele prezentate de către beneficiar, inspectorului fiind: blocul este edificat, o parte din apartamente deja vândute și au alți proprietari etc.

La fel, Autoritatea Publică Locală, este cea care a autorizat lucrările de construcție, care impune niște cerințe de interes public, dar fiind exclusă total din procesul de recepție.

În cazul AST are ca rol doar participarea în Comisia de recepție, dar în fapt inspecția nu are dreptul de avizare și de atribuirea unui efect juridic, chiar reieșind din faptul că inspectorul AST se opune semnării în cazul comisiei decizionale și colegiale, poziția în cauză nu influențează valabilitatea și decizia acestuia.

În foarte multe cazuri, darea în exploatare și inventarierea construcției nu corespunde unor norme legale și determină încălcări, cu privire la:

- lipsa inventarierii construcției de către inginerul cadastral;
- compararea constatărilor efectuate cu proiectul avizat;
- concluzia privind corespunderea construcției cu proiectul.

Una din cele mai importante probleme relevante potrivit situației practice actuale, este executarea construcțiilor neautorizate, fiind considerat că, componentele principale ale legalizării construcțiilor neautorizate sunt: Oficiile Cadastrale și Sistemul Judecătoresc. Reieșind din acest fapt, legal există posibilitatea obligării la demolarea construcțiilor neautorizate, dar din punct de vedere practic, demolarea unor construcții neautorizate sau construite cu încălcări esențiale nu este realizat.

Demolarea construcțiilor neautorizate se aplică în procesul contravențional, în scopul înlăturării

consecințelor faptei, a unui pericol ori pentru prevenirea săvârșirii faptelor contravenționale potrivit: art. 439/4 lit. b) și art. 439/6 din Codul contravențional în cazul faptelor prevăzute la: art. 116 (Abaterea neautorizată de la proiectele de organizare a teritoriului sau de folosință a terenului), art. 134 (Folosirea neautorizată a terenurilor din fondul forestier și spațiile verzi pentru defrișare, construcție de clădiri administrative, depozite și alte obiective), art. 168 (Încălcarea regulilor cu privire la protecția rețelelor termice), art. 177 alin. (3) (Încălcarea legislației și documentelor normative în construcții la reconstrucția încăperilor), art. 178 (Încălcarea regulilor de construire a caselor cu un nivel în localitățile rurale și a căsuțelor de livadă în întovărășirile pomicole), art. 179 (Construcții neautorizate și intervenții neautorizate la construcțiile existente) și art. 226 (Încălcarea regulilor de folosire a drumului, a zonei de protecție a acestuia și a regulilor de folosire și de protecție a zonei drumului) și atrage, după caz, remedierea construcțiilor afectate în urma intervențiilor neautorizate executată de către contravenient pe cont propriu sau de către autoritățile administrației publice locale din contul proprietarului dispuse de către instanța de judecată.

Potrivit art. 395 alin. (1) pct. 1) lit. d) din Codul contravențional, instanța este competentă să judece cauzele contravenționale în care agentul constator/ procurorul propun aplicarea unei măsuri de siguranță de demolare a construcției neautorizate. La mod practic, Instanțele de judecată nu aplică norma legală de demolare la examinarea cazurilor construcțiilor neautorizate, fiind aplicate amenzi simbolice, precum și încetarea cauzelor contravenționale fără aplicarea amenzii și demolarea construcției neautorizate din motive tehnice de întocmire a proceselor-verbale, trecând cu vederea fenomenului neautorizat [6].

Potrivit cercetării realizate a legislației naționale în sectorul construcțiilor, este evident faptul că actual în domeniul dat sunt întâlnite încălcări vaste la nivelul legalității acestora. Cum și am specificat, cele mai frecvente încălcări fiind întâlnite în cazul: certificatului de urbanism, documentația în construcții, autorizația de construcție, darea în exploatare, demolarea construcțiilor și calitatea construcțiilor. Este evident faptul că în cadrul procesului de realizare a construcțiilor sunt încălcări grave și o ineficiență totală a prevederilor legislative, care în deosebi sunt importante, având în vedere că aceste ilegalități predispun la comiterea mai multor infracțiuni de: trafic de influență, corupție. Astfel, pentru prevenirea și combaterea fenomenelor infracționale este important de a veni cu modificări legislative esențiale în sectorul construcției, și anume propunem următoarele modificări:

1. Instituirea și crearea unui organ specializat în elaborarea cadrului normativ, a mecanismelor legale și instituționale în sectorul construcțiilor, pe lângă Ministerul Construcției și Dezvoltării Regionale.

2. Asigurarea respectării legislației, prin implicarea organelor de drept competente, la fel modificarea prevederilor Codului Contravențional în cazul încălcărilor în sectorul construcțiilor și instituirea obligativității demolării construcțiilor neautorizate, prin majorarea amenzilor și răspunderii penale pe caz.

3. Implementarea statutului certificatului de urbanism și autorizației de construcție ca act administrativ obligatoriu cu caracter imperativ, și introducerea răspunderii penale a persoanelor responsabile pentru întocmirea unor certificate de urbanism neconforme și ilegale. La fel implementarea unor noi prevederi în regulament și lege cu privire la condițiile de interdicție a lucrărilor de construcție.

4. Implementarea unor noi prevederi și condiții cu privire la documentația de proiecte și cu privire la încălcarea parametrilor conform certificatului de urbanism, fapt care ar determina nulitatea acestui act și ar preveni în continuare eliberarea autorizației de construcție cu încălcări esențiale.

5. Implementarea și modificarea prevederilor legislative cu privire la răspunderea și sancționarea persoanelor responsabile ce emit autorizație de construcție contrar prevederilor PUZ și certificatului de urbanism cu date incorecte și eronate ce contravin regulilor în domeniu, (suportarea sancțiunilor contravenționale sau prin prisma prevederilor Codului Penal).

6. Extinderea termenului de eliberarea a autorizației de construcție (un termen rezonabil strict prevăzut de lege).

7. Modificarea prevederilor din Codul contravențional cu privire la executarea construcțiilor neauto-

rizate (prin majorarea sancțiunilor aplicate pe caz) și prevederilor cu privire la demolarea construcțiilor neautorizate, la fel implementarea în cadrul legii penale a normelor care să prevadă răspunderea persoanelor responsabile, cu atât aceste modificări ar permite prevenirea și combaterea altor infracțiuni precum trafic de influență și corupție atât în sectorul public cât și privat cu privire la documentația emisă în sectorul construcției, verificarea lucrărilor de construcție cât și executarea ilegală și demolarea construcțiilor, fiind o problemă destul de evidentă și majoră la nivel național.

Referințe bibliografice:

1. https://statistica.gov.md/ro/statistic_indicator_details/45 (accesat la 10.01.2023).
2. *Clasificatorul Activităților din Economia Moldovei (CAEM-2)*. Ediție oficială, Departamentul Statistică și Sociologie, Chișinău, Ordinul Biroului Național de Statistică nr. 28 din 07 mai 2019. Pus în aplicare de la 7 mai 2019.
3. *Activitatea de construcții, Metadate (BNS)*. Direcția generală statistică întreprinderilor, Direcția statistică investițiilor și construcțiilor, actualizare din 11.02.2022.
4. *Legea nr. 721 din 02.02.1996 privind calitatea în construcții*. Publicat: 25.04.1996 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 25, cu modificări LP3 din 06.02.20, MO55-61/21.02.20 art.37; în vigoare 21.02.20.
5. *Legea nr. 131 din 08.06.2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător*. Publicat 31.08.2012 în Monitorul Oficial al republicii Moldova nr. 181-184.
6. *Codul Contravențional al Republicii Moldova*, Cod nr. 218 din 24-10-2008. Publicat: 17.03.2017 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78-84.
7. *Legea nr. 208 din 17-11-2016 privind modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova nr. 218-XVI din 24 octombrie 2008*. Publicat 16.12.2016 în Monitorul Oficial al republicii Moldova.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ БОРЬБЫ С РАСПРОСТРАНЕНИЕМ ДЕЗИНФОРМАЦИИ

КОЛАРЬ Ольга,

докторант, Софийский университет
„Св. Климент Охридски”, Болгария,
ORCID ID: 0009-0003-3970-6799

Summary: This paper presents the latest changes made to the legislative framework of the Republic of Moldova, aimed at counteracting disinformation in mass-media and digital media. The author analyzes the legal difficulties that arose during the development of amendments to the legal framework, as well as the problems of their practical application.

Key words: media law, journalism, disinformation, freedom of speech, Moldova, EU.

Распространение ложной информации – явление не новое, но с развитием цифровой среды оно приобрело новые формы и масштабы. Онлайн-пространство сегодня становится полем боя, а дезинформация используется как «оружие» для воздействия на сознание людей, их поведение, психологическое состояние, социальные, экономические, политические и другие выборы.

После 24 февраля 2022 года, когда Молдова оказалась на границе с реальной войной, пожалуй, не осталось ни одного потребителя цифрового контента, который не стал бы мишенью фейков, манипуляций, дезинформации и других проявлений войны, но уже информационной. Чтобы противодействовать дезинформации, которая исходила и продолжает распространяться власти Молдовы решили действовать как путем более интенсивного и открытого информирования граждан, так и посредством регуляторного воздействия, разработав так называемый „анти-фейковый” законопроект [1], направленный на противодействие дезинформации. Документ, заявленный как „пионерский” – поскольку предлагал новые и довольно жесткие нормы регулирования медиа- и онлайн пространства, был одобрен парламентом за два месяца. Однако почти все новаторские положения законопроекта из-за отсутствия однозначной трактовки юридической базы и невозможности обеспечения баланса базовых прав и свобод, в итоге из проекта были исключены, а еще часть проекта, как ожидается, станет основой для других законопроектов.

Важно отметить и то, что часть этого законопроекта имеет предысторию: в феврале 2018 года вступили в силу поправки к Кодексу телевидения и радио [2], которыми в Молдове разрешалась трансляция только телерадиопрограмм с информационным, информационно-аналитическим, военным и политическим содержанием, произведенные в государствах-членах Европейского Союза, США, Канаде, а также в государствах, которые ратифицировали Европейскую конвенцию о трансграничном телевидении [3]. По сути, это означало запрет на ретрансляцию новостей, аналитических программ и другой продукции из Российской Федерации, так как она одна из стран, которая не ратифицировала Европейскую конвенцию. Однако этот закон не заработал – в декабре 2017 года его отменило действующее тогда парламентское большинство, лояльное к РФ, которая в актуальной повестке и геополитических устремлениях Молдовы выступает в качестве одного из существенного источника пропаганды и дезинформации.

Еще один важный документ, на базе которого разрабатывался „антифейк-закон” – Стратегия информационной безопасности в Республике Молдова на 2019-2024 гг. [4]. В ней использованы новые тезисы и термины (пусть даже и без точной трактовки понятий), такие как „инфопростран-

ство подвержено ряду уязвимостей, рисков и угроз безопасности”, „кампании по дезинформации”, „гибридные угрозы безопасности”, „предотвращение и борьба с попытками дезинформации и/или манипуляционного информирования”, „онлайн-социальные сети и электронная пресса”, „координационный совет по обеспечению информационной безопасности” и др., а также предусмотрены конкретные институциональные меры воздействия.

В предыдущие несколько лет предпринимались и другие попытки противодействия и борьбы с дезинформацией, однако, как отмечают эксперты, «медийная составляющая почти совсем не двигалась, или двигалась очень медленно», либо предпринимаемые меры были формальными. Некоторая активизация работы в этом направлении наблюдалась с началом пандемии, когда на основании распоряжения Национальной комиссии по чрезвычайным ситуациям в контексте появления фейков, связанных с пандемией, Служба информации и безопасности (СИБ) начала блокировать сайты (всего более 20 веб-страниц), которые распространяли дезинформацию или вводящую в заблуждение информацию о COVID-19, вакцинации и пр. Позже, во время избирательной кампании по выборам в парламент в 2021 году, СИБ раскрыла и заблокировала деятельность «фабрики троллей», спонсируемой политическими субъектами [5].

Пандемия, после которой последовал газовый кризис и очередной кризис, имеющий военный контекст, стали бэкграундом для распространения новых нарративов, в том числе дезинформации, которая способствовала разжиганию межэтнической ненависти. Например, в течение двух месяцев с начала войны на Украине Ассоциация Promo-LEX отслеживала и анализировала онлайн-СМИ, телевидение, социальные сети и публичные заявления политических деятелей и лидеров общественного мнения. Мониторинг показал, что наиболее распространенная тема ненавистнических заявлений, касалась национальности: «на фоне войны в Украине и волны беженцев ненавистнические высказывания, подстрекательство к дискриминации и другие формы нетерпимости были направлены против группы, представленной украинцами, включая украинских политиков, украинских военных, беженцев различных национальностей». [6] Также активизировались военные «страшилки» – о мобилизации, о эскалации русско-украинского конфликта на Молдову, о дефиците товаров и т.д. Этот контекст предопределил и ускорил необходимость срочного принятия мер для законодательного реагирования на дезинформацию.

Итак, первоначально инициированный в апреле 2022 г. законопроект предусматривал внесение изменений в Закон о Службе информации и безопасности, Закон о свободе слова, Закон об электронных коммуникациях, Кодекс об аудиовизуальных медиауслугах, Уголовный кодекс, Кодекс о правонарушениях, Закон о режимах чрезвычайного, осадного и военного положения. Он предполагал расширение понятийного аппарата Закона о свободе выражения мнения и включение в него новых определений: «информационное медиапространство», «публичное информационное пространство», «недостовверная информация», «информация, влияющая на безопасность публичного информационного пространства», «дезинформация». Было предложено запретить дезинформацию и/или распространение информации, влияющей на безопасность публичного информационного пространства. Предусматривалось уголовное и административное наказание за несоблюдение решений Комиссии по чрезвычайным ситуациям или Высшего совета безопасности. Кодекс аудиовизуальных медиауслуг – предложено дополнить новыми санкциями за нарушение положений о местных аудиовизуальных программах, о ретрансляции рекламы, распространении контента, квалифицируемого как дезинформация или информация, влияющая на безопасность аудиовизуального информационного пространства. Авторы также предложили ограничить ретрансляцию российского аудиовизуального контента военного содержания и запретить ретрансляцию аудиовизуальных медиауслуг, государственных или с государственным капиталом, запрет на продажу газет и журналов государственных или с государственным капиталом, блокирование официальных веб-страниц из стран, признанных на международном уровне стра-

нами-агрессорами, и государств, официально поддерживающих страны-агрессоры. Было предложено повысить ответственность Национального агентства по регулированию в области электронных коммуникаций и информационных технологий в отношении контроля за исполнением провайдерами сетевых и/или электронных коммуникационных услуг обязательства немедленно блокировать доступ пользователей нашей страны к квалифицированным источникам онлайн-контента как информации, влияющей на безопасность публичного информационного пространства. Еще один новаторский подход – физические и юридические лица, владеющие сайтами, должны размещать контактную информацию на видном месте, чтобы их можно было идентифицировать.

Однако организованные широкие консультации по законопроекту выявили множество разногласий, в первую очередь, юридической неоднозначности некоторых мер, размытых определений и отсутствия четкой, понятно и недвусмысленной трактовки значительной части положений законопроекта. Первое „узкое” место – изначально предложенный термин „дезинформация”, который в Кодексе аудиовизуальных медиауслуг ранее отсутствовал, первоначально предлагался как *„распространение ложной или вводящей в заблуждение информации (искаженное отображение, сфабрикованное содержание, преувеличенное содержание, вырванная из контекста или помещенная в иной контекст, (заинтересованные) мнения, перенятые и преобразованные в достоверную информацию с предвзятыми аргументами и т. д.), создаваемой, представляемой и распространяемой с целью получения экономической выгоды, умышленного введения общественности в заблуждение или причинения общественного вреда, а также пропаганда, враждебная демократическим ценностям, и ложная информация, представляющая угрозу демократическим, политическим процессам или процессам разработки политики либо угрозу общественным благам, таким как информационная безопасность Республики Молдова, здоровье граждан, окружающая среда и т.д.”*. Большинство юристов и медиаэкспертов такое широкое определение раскритиковали и сошлись на мнении, что в законе необходимо закрепить точное и измеримое определение, пусть даже такого абстрактного понятия, как дезинформация.

В докладе ООН о дезинформации и свободе мнений и свободе их выражения [7] подчеркивается, что общепринятого определения понятия дезинформации не существует, а дефицит согласия затрудняет принятие глобальных мер реагирования, отсутствие консенсуса подчеркивает сложный и по своей сути политический и спорный характер этой концепции. Частично проблема заключается в невозможности провести четкую грань между фактом и ложью и между отсутствием и наличием намерения причинить вред. „Ложная информация может быть использована в качестве инструмента субъектами с диаметрально противоположными целями. Правдивую информацию можно обозначить как „фальшивые новости” и лишить законного права на использование. Мнения, убеждения, нетвердость знания и другие формы выражения, например пародию и сатиру, нелегко однозначно отнести к категории либо истины, либо фальши. Кроме того, ложный контент, распространяемый в сети с намерением причинить вред (дезинформация), может быть подхвачен и передан ничего не подозревающими третьими сторонами, у которых нет таких намерений (недостоверная информация) и которые, сами того не желая, являются переносчиками, усиливающими его распространение и повышающими доверие к злоумышленнику. Умышленно или нет, но происходит причинение вреда. Некоторые формы дезинформации могут быть приравнены к подстрекательству к ненависти, дискриминации и насилию, которые запрещены по международному праву”, – говорится в докладе.

Европейская комиссия характеризует дезинформацию как *поддающуюся проверке ложную или вводящую в заблуждение информацию, которая в целом создается, представляется и распространяется с целью получения экономической выгоды или преднамеренного обмана общественности, и которая может причинить общественный вред* [8]. С другой стороны, Комиссия по широкополосной связи в интересах устойчивого развития рассматривает дезинформа-

цию как ложный или вводящий в заблуждение контент, способный вызывать последствия, независимо от лежащих в его основе намерений или поведения, в результате которых создаются и распространяются сообщения. Национальные законы в странах ЕС и правила, касающиеся дезинформации [9], охватывают различную комбинацию ложной или вводящей в заблуждение информации, намерение причинить вред или отсутствие такового, а также характер причиненного или предполагаемого вреда. Дезинформацию часто описывают в широко толкуемых, не имеющих четкого определения терминах, не соответствующих международным правовым стандартам.

В докладе Совета Европы за 2017 год говорится, что „ложные новости” могут проявляться в трех различных формах [10]: непреднамеренная дезинформация (англ. *misinformation*), дезинформация (англ. *disinformation*) и преднамеренная дезинформация, основанная на доле правды (англ. *malinformation*). Каждое из этих понятий несет в себе различные оттенки смысла, и важно четко разграничивать каждый термин: *непреднамеренная дезинформация (misinformation)* – непреднамеренная передача неточной и (или) вводящей в заблуждение информации; *дезинформация (disinformation)* – преднамеренное распространение ложной или неточной информации; например, с целью намеренной дискредитации какого-либо лица или организации с использованием ложной информации; *преднамеренная дезинформация, основанная на доле правды (malinformation)* – использование информации, основанной на реальности для причинения вреда какому-либо лицу, организации или стране.

В итоге, в финальной редакции молдавского закона о борьбе с дезинформацией сохранилась более конкретизированная версия: „дезинформация – намеренное распространение ложной информации, создаваемой с целью нанесения вреда лицу, социальной группе, организации или безопасности государства”.

Другой важный элемент закона – в Кодексе об аудиовизуальных медиауслугах дополнено юридическое определение „информационной безопасности”. В изначальной трактовке „защищенное состояние информационных ресурсов, личности, общества и государства, включая комплекс мер по обеспечению защиты общества и государства от возможных попыток дезинформирования и/или информационного манипулирования извне и по недопущению медийной агрессии, направленной против Республики Молдова”, слова „извне” заменены словами „изнутри и/или за пределами страны”. Эта незначительная поправка определяет вектор противодействия дезинформации, ведь пропаганда и дезинформация, распространяемые изнутри, возможно, даже больше и вреднее, чем та, что идет извне. Также авторы законопроекта отказались от спорных положений относительно информации, влияющей на безопасность публичного информационного пространства, например, которая „по своему объему и зоне распространения учреждает превосходство одной идеологии над другими”.

Все остальные изменения законопроекта касаются только Кодекса об аудиовизуальных медиауслугах: вводится защита национального аудиовизуального пространства; запрет на трансляцию аудиовизуальных программ, представляющих собой язык ненависти, был распространен на те, которые содержат дезинформацию, пропаганду военной агрессии, экстремистское содержание, содержание террористического характера или содержат ложную информацию, представляющую угрозу национальной безопасности; усилены надзорные функции Совета по телевидению и радио; вводятся значительные штрафы для поставщиков медиауслуг, транслировавших контент, квалифицированный как дезинформация – от 40 тыс. до 70 тыс. леев, а также более высокие – при повторных нарушениях и т.д. Отдельный элемент закона устанавливает требования к производству местного контента и географии закупок иностранного контента поставщиков медиауслуг.

Самые неоднозначные положения законопроекта в финальной редакции документа места

не нашли. Для части из них законодатели не нашли оптимальных рычагов и с точки зрения однозначного юридического определения, и с точки зрения практической реализации. В том числе не был найден правовой механизм выявления, ограничения и применения санкций за распространение дезинформации в онлайн-пространстве – эти функции предлагалось возложить на СИБ или на негосударственных специализированных операторов. Ведь, в отличие от классических аудиовизуальных медиа, мониторинг и контроль за деятельностью которых обеспечивает Совет по телевидению и радио, онлайн-пространство не ограничено, нет методологии его мониторинга, принятия каких-то предупредительных или рестриктивных мер. Непонятно, какими компетенциями должен обладать специалист, который профессионально „разбирается в истине” и в огромном потоке информации может системно и независимо выявлять дезинформацию. Также не был найден консенсус, на каком этапе блокировать сайты, которые распространяют дезинформацию – на основании распоряжения правоохранительного органа, или, как происходит сейчас, в режиме чрезвычайной ситуации, – на основании Приказа СИБ, или может быть на основании решения судебной инстанции... Также важно, чтобы власти обеспечивали необходимый баланс между доступом к информации и свободой выражения мнений, с одной стороны, и обеспечением информационной безопасности страны, с другой. Эти вопросы еще предстоит не раз обсудить, тем более что они становятся предметом дискуссий и в других странах.

В результате, первоначальная идея применять инструменты противодействия дезинформации и ограничить ее распространение в интернете на практике оказалась труднореализуемой, а законодатели пошли по понятному пути – через контроль экономических субъектов на медийном рынке. В то же время, эти меры в какой-то степени кажутся запоздалыми, ведь цифровые средства массовой информации и онлайн-платформы уже сильно уступают каналам распространения информации в интернете. К тому же, заблокированные сайты или лишенные лицензий телеканалы без особого труда перенесли свой контент на другие онлайн-площадки и появились технические решения (например, VPN), позволяющие потреблять контент интернет-платформ, запрещенных в пределах одной страны. Ну и совсем свести на нет регуляторные меры воздействия на дезинформацию может приостановление законов - в случае смены власти, как это было несколько лет назад, смены режимов, формализации или неэффективности работы госинститутов и т.д.

Поэтому в дополнение к законодательным положениям, связанным со свободой выражения мнений и доступом к информации, а также с обеспечением информационной безопасности, действующая правовая база также содержит руководящие принципы для профессиональных организаций, такие как Деонтологический кодекс журналиста Республики Молдова [11] и нормы саморегулирования. Значимый вклад в борьбу с дезинформацией и пропагандой вносят организации гражданского общества через такие инициативы, как платформа www.stopfals.md (Ассоциация независимой прессы) или www.mediacritica.md (Центр независимой журналистики). Важно продолжать повышать навыки проведения фактчекинга в редакциях, проводить мероприятия по повышению медийной грамотности и развитию критического мышления, реализации программ обучения. Повышение прозрачности властей и повышение институционального потенциала коммуникаторов в государственных структурах – также важный фильтр для противодействия распространения ложной информации. И отдельное направление для страны, которая получила статус кандидата в ЕС – адаптация и применение механизмов противодействия дезинформации, которые реализуются в Евросоюзе в целом и в отдельных его государствах [12].

Библиографические ссылки:

1. *Законопроект №123/2022*. <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislativ-e/tabid/61/LegislativId/5941/language/en-US/Default.aspx>.
2. *Закон №257/2017 о внесении дополнений в Кодекс телевидения и радио Республики Молдо-*

- ва. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105636&lang=ru.
3. Европейская конвенция о трансграничном телевидении, 1989. <https://rm.coe.int/168007b0fa>.
 4. Постановление №257/2017 об утверждении Стратегии информационной безопасности Республики Молдова на 2019-2024 гг. и Плана действий по ее внедрению. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111979&lang=ru.
 5. *Analysis and strategy for Increasing resilience to disinformation In the Republic of Moldova*, с. 19. https://www.ipis.md/wp-content/uploads/2021/12/A4_mod_ENG_12-01-22_compressed-1.pdf.
 6. Коробченко И. *Discursul de ură și instigare la discriminare*. Promo-LEX. 2022. <https://promolex.md/wp-content/uploads/2022/06/Discursul-de-ur%C4%83-%C8%99i-instigare-la-discriminare-%C3%AEn-spa%C8%9Biul-public-%C8%99i-%C3%AEEn-mass-media-din-Republica-Moldova-%C3%AEEn-c-ontextul-r%C4%83zboiului-Federa%C8%9Biei-Ruse-%C3%AEmpotriva-Ucrainei.pdf>.
 7. Борьба с дезинформацией в целях поощрения и защиты прав человека и основных свобод. Доклад Генерального секретаря ООН. 12.08.2022. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UND-OC/GEN/N22/459/26/PDF/N2245926.pdf?OpenElement>.
 8. Европейская комиссия, *Code of Practice on Disinformation*, 2018. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>.
 9. Комиссия по широкополосной связи в интересах устойчивого развития, *Balancing Act: Countering Digital Disinformation While Respecting Freedom of Expression* (International Telecommunication Union and United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, September 2020) <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/information-disorder>.
 10. *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova*, 2019. <https://www.consiliuldepresa.md/ro/-page/codul-deontologic-al-jurnalistului-din-r-moldova>.
 11. *The 2022 Code of Practice on Disinformation*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>.

SĂNĂTATEA PSIHICĂ CA ELEMENT DEFINITORIU AL PERSONALITĂȚII UMANE ÎN SĂVÂRȘIREA VIOLENȚEI

CUȚULAB Ala,

doctorandă, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți,

ORCID ID: 0000-0003-3348-8738

Summary: Mental health is one of the essential factors in the development and maintenance of human personality. Education and public awareness are vital in encouraging treatment and appropriate support for people experiencing mental health disorders so that they can manage their emotions and thoughts in a healthy way and avoid any form of violence, as mental health is particularly important at every stage of life, offering the possibility to achieve a psycho-emotional balance depending on one's own value system.

Key-words: mental health, human personality, health, violence, emotions, aggression.

Actualmente, violența reprezintă una dintre amenințările majore ale societății, având tendința de destabilizare și degradare. Conform dicționarului explicativ, definiția *violenței* este dată în felul următor: a comite un act de violență împotriva unei persoane; a constrânge, a sili, a forța; iar ceea ce ține de *ființă violentă* – ființa ce are o fire nestăpânită, care se înfurie ușor [9].

Adesea, conflictele creează oportunități în săvârșirea violențelor, începutul fiind încă de la cele mai fragede etape, indiferent de vârstă și sex. Pentru a înțelege și a combate săvârșirea violențelor, este necesar de a porni de la unele elemente caracteristice ale personalității umane și starea de sănătate, atât fizică cât și psihică.

Personalitatea umană posedă o totalitate de însușiri stabile, ce-l caracterizează pe individ din punct de vedere psihic și comportamental, trăsăturile morale și intelectuale prin care se remarcă o persoană fiind doar o parte componentă a stării de sănătate.

Sănătatea se examinează ca fenomen biosociologic, determinat de corelațiile interdependente și intercoordonate ale proceselor genetice, biochimice, morfologice, fiziologice, psihosociale care se manifestă nu numai prin formarea și menținerea morfologică și funcțională completă a organelor și sistemelor, prin coordonarea și integrarea funcțiilor lor, prin menținerea homeostaziei în condiții de fluctuare a factorilor mediului ambiant, dar și prin potențialul vital, adaptiv înalt, ce asigură realizarea necesităților fiziologice, cognitive, sociale și perceperea adecvată a mediului ambiant [4, p. 50].

Sănătatea psihică se află în strânsă legătură cu starea de sănătate fizică, adică acea relație existentă dintre *corp-minte* și include parametrii biopsihosociali.

Baza biologică în manifestarea sănătății psihice este reprezentată de componentele sistemului nervos și anume de regiunea funcțională a encefalului, denumită *diencefal*, care asigură integrarea organismului uman în diferite condiții de mediu prin intermediul centrului coordonator al stărilor emoționale – *hipotalamusul*, fiind sediul centrilor nervoși ai stărilor afective ale conștiinței (expresiile de neplăcere, iritație, mânie, frică, etc.), dereglarea funcției căruia poate duce la probleme de sănătate și comportament (stres, anxietate, dependență, depresie, tristețe, durere, izolare, tulburări de dispoziție, dificultate de învățăre, uneori ajungând la violență și suicid), cu acțiuni negativă asupra psihicului uman [5, p. 594; 7, p. 401].

Una din componentele psihicului uman este *afectivitatea*, care stabilește legătura dintre nevoile și trebuințele umane, ea include: emoțiile, dispoziția, sentimentele și pasiunea.

Afectivitatea este acea componentă a vieții psihice, care reflectă, în forma unei trăiri subiective de un anumit semn, de o anumită intensitate și de o anumită durată, raportul dintre dinamica evenimentelor motivaționale sau a stărilor proprii de necesitate și dinamica evenimentelor din plan obiectiv extern. Raportul respectiv poate fi nesemnificativ sau neutru și semnificativ, generând activare și trăire emoțională: pozitivă, în cazul când este „consonant”, și negativă, în cazul când el este „disonant” [2, p. 113].

Una din stările afective statice fiind emoțiile. Emoțiile de scurtă durată, care traduc un specific al relațiilor noastre cu un obiect ori o situație, deci au un caracter situațional. Ele pot fi declanșate de o împrejurare reală sau imaginară. Intensitatea lor e foarte variată: poate fi vagă, mijlocie, dar și foarte mare, zguduind întregul organism, în acest caz, vorbim de *emoție-șoc* (căreia mulți psihologi îi spun *afect*). Există patru emoții-șoc, tipice: frica (frustrarea), furia, tristețea în forma sa acută (disperarea) și bucuria explozivă [2, p. 116].

Emoțiile-șoc sunt o categorie aparte de stări afective datorită intensității lor deosebite și a exteriorizării lor puternice prin diferite expresii emoționale, modificări fiziologice și reacții slab controlate [2, p. 117].

Unele emoții sunt exprimate prin *agresivitate*, iar altele prin *toleranță*. Structura sistemului afectiv al personalității se poate realiza la niveluri diferite de activare (de prag) pentru cele două segmente polare – pozitiv și negativ. De asemenea, întinderea celor două segmente poate fi diferită, ceea ce conduce la formarea în plan individual a unor profiluri emoționale semnificativ deosebite.

Agresivitatea presupune integrarea emoțiilor de semn negativ (de discordanță sau de respingere a obiectului) într-un pattern de acțiune distructivă. În plan filogenetic, agresivitatea se constituie într-un montaj instinctual, care împinge la atac. La om, sub influența normelor și limitelor de ordin cultural, moral, agresivitatea este împinsă în plan secundar și exprimarea ei devine condiționată.

Totuși, ca impuls primar, de natură instinctual-inconștientă, ea intră în sfera afectivă a oricărei persoane. Gradul de intensitate și pragurile ei de activare diferă însă, în limite foarte largi, de la un individ la altul. Se delimitează, astfel, *tipul agresiv* de personalitate, caracterizat prin atitudinea emoțională rejectivă, irascibilitate, tendința de a riposta la prezența și manifestările celorlalți cu duritate și prin încercarea de a-și satisface interesele prin forță. Agresivitatea este o stare afectivă reactivă, prin care se exacerbează propriile interese și valoarea propriului Eu, asociindu-se cu egocentrismul, cu egoismul și cu convertirea influențelor sau acțiunilor celor din jur în amenințări la adresa propriei persoane. Ea este activă și susținută adesea de răutate și ură. Agresivitatea nu se manifestă numai în plan acțional-comportamental, ci și verbal, limbajul oral, în acest caz, al persoanei agresive abundând în expresii amenințătoare, provocatoare, jignitoare. În sfera intensității emoțiilor acționează legea sumăției: din intensități individuale inițial scăzute se ajunge la o emoție colectivă de intensitate sporită (ceea ce nu se întâmplă în cazul inteligenței). Pe lângă îngrădiri, societatea a creat și modalități specifice de canalizare și manifestare controlată a agresivității. Cel mai obișnuit asemenea cadru îl constituie întrecerile sportive. În unele genuri de sport – lupte, box, agresivitatea atinge cote înalte de exteriorizare, apropiindu-se de natura ei primară, instinctuală. Fenomenele sociale cu caracter global, în care agresivitatea se dezlănțuie destrucător, sunt războaiele, revoluțiile și războaiele [2, p. 122].

Orice formă de violență, inclusiv violul și omorul, nu sunt nici acceptate și nici tolerate de societate. Puțini cunosc însă că la baza apariției acestor forme extreme de violență stau anumite fenomene acceptate și promovate în rândul membrilor societății. Modul în care societatea își aduce contribuția la propagarea formelor grave de violență este ilustrat de *piramida violenței*. Aceasta este o diagramă ce reflectă modalitatea în care limbajul și lucrurile percepute de noi drept firești creează stereotipuri ce generează violență.

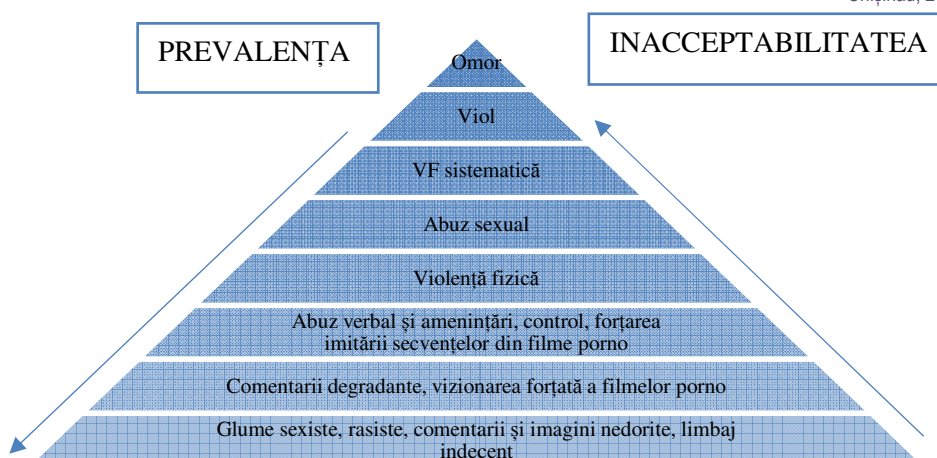

Figura nr. 1. *Piramida violenței* [6, p. 83]

La baza piramidei stau fenomenele privite drept inocente, iar la vârful acesteia – fenomenele socialmente deviante. Odată cu sporirea severității fenomenelor, scade prevalența lor și crește intoleranța societății față de acestea. Prin urmare, această piramidă reprezintă un model al perpetuării violenței – cu cât ne ridicăm mai sus cu atât mai puțin acceptabile din punct de vedere social sunt comportamentele [6, p. 83].

În marea majoritate a cazurilor de violență, se manifestă emoții de agresivitate, uneori chiar de groază, furie, disperare, ce au tendința de a acapara întreaga ființă umană, scăpând controlul conștient persoanele implicate în actele de violență, adesea săvârșesc fapte necugetate.

Un individ sănătos din punct de vedere mental (psihic) posedă o adaptare suplă și armonioasă la cerințele mediului predominant social.

Din scala normalității psihice și a gradelor de adaptare la mediul natural și psiho-social fac parte *tulburările de personalitate*, ele reprezintă o structurare timpurie, încremenită, a unor trăsături de personalitate într-un pattern comportamental specific fiecăreia dintre ele, dar având ca numitor comun inadaptarea sau o defectuoasă adaptare la viața socială.

Acești indivizi se comportă de o așa manieră, încât fie că își complică singuri existența (de exemplu, tipurile de personalitate anancastă sau emotivă), fie că „îi fac să sufere pe ceilalți” (K. Schneider) de exemplu, tipul borderline, tipul de personalitate disociată, paranoidă. Această din urmă grupă de tulburări de personalitate recrutează indivizi cu un comportament antisocial, adeseori delicvenți care, deși au discernământ, nu reușesc să învețe din propria lor experiență, de oameni certați cu legea și pedepsiți de către aceasta. Clasificările psihiatrice mai noi îi scot pe acești indivizi cu „personalități dizarmonice” din categoria bolnavilor, deoarece tulburările lor comportamentale sunt constante, au o evoluție cvasipermanentă, nefiind, în general, receptivi la psihoterapie sau la medicație psihotropă și nici la corecțiile aplicate de lege prin detenție [1, p. 27-35].

Problema violenței în societate se află în strânsă legătură cu sănătatea psihică a individului, în care sunt implicați o serie de factori: biologici, genetici cât și experiențele trăite (traume, abuz, antecedente familiale, etc.). În scop de prevenire a actelor de violență este necesar de a atrage o deosebită atenție asupra anumitor semnale de avertizare precoce cum ar fi: tulburările de somn și alimentație, izolare, dureri inexplicabile, pierderi de memorie, stare de confuzie, supărare, furie, fobie, relații încordate cu semenii și nu în ultimul rând apariția gândurilor autodistructive și distructive.

Sănătatea psihică împreună cu starea de bine reprezintă acel element definitoriu, care poate preveni săvârșirea actelor violente în societate, făcând față stărilor stresante prin dezvoltarea abilităților de adaptare, desigur cu ajutorul specialiștilor din domeniile conexe. Unul din aceste domenii legate cu biomedicina, destinat rezolvării problemei degradării biologice precoce și problema sănătății fiind *sanocre-*

atologia, ce are ca scop elaborarea teoriei și practicii de formare și menținere dirijată a sănătății în conformitate cu modul de viață, factorii ecologici și de trai [3, p. 75-79].

Este indiscutabil faptul, că în cazul dezvoltării spontane a psihicului și sănătății psihice, așa cum are loc în prezent, se va accelera degradarea biologică generală, psihică și socială precoce, se va înrăutăți și mai mult starea biopsihosocială a populației, ducând inevitabil la dispariția civilizației contemporane. Și doar în cazul formării și menținerii dirijate a psihicului și sănătății psihice, ele pot deveni forța motrice a prosperării societății, evoluției biologice și sociale progresive [8].

Bunăstarea mintală este recunoscută ca o componentă importantă a calității vieții. Pentru indivizi, sănătatea mintală este o resursă indispensabilă atingerii potențialului intelectual și emoțional, descoperirii și îndeplinirii rolurilor din viața socială, școlară și la locul de muncă. Pentru societate, o bună sănătate mintală a cetățenilor contribuie la prosperitate, solidaritate și justiție socială [10].

Sănătatea psihică este un factor esențial în dezvoltarea și menținerea personalității umane, precum și în evitarea comportamentelor violente. Atunci când o persoană suferă de probleme de sănătate mentală, poate fi dificil pentru ea să gestioneze emoțiile și gândurile într-un mod sănătos și adecvat. Aceasta poate duce la comportamente impulsiv-agresive sau chiar violente, care pot afecta nu numai propria persoană, ci și pe cei din jur.

Prin urmare, este vital să încurajăm tratamentul și suportul adecvat pentru persoanele care se confruntă cu tulburări de sănătate mintală, astfel încât să poată gestiona emoțiile și gândurile într-un mod sănătos și să evite comportamentele violente. De asemenea, educația și conștientizarea publică despre sănătatea mintală ar trebui să fie prioritară, pentru a reduce stigmatizarea și pentru a ajuta la prevenirea diferitor forme ale violenței. Tratamentele psihologice, cum ar fi terapia cognitiv-comportamentală și medicamentoasă, pot ajuta la tratarea unor tulburări psihice care sunt asociate cu comportamentul violent.

Este important să se înțeleagă că violența nu este întotdeauna cauzată de tulburări psihice și că există mulți factori care pot contribui la comportamentul violent, cum ar fi stresul, problemele de relaționare sau dependențele. În plus, mulți oameni cu tulburări psihice nu sunt violenți și pot trăi o viață normală și productivă cu ajutorul tratamentului adecvat și al sprijinului social. Sănătatea psihică poate fi un element definitoriu al personalității umane în săvârșirea violenței, dar nu este întotdeauna cauza directă a comportamentului violent.

Există numeroase centre de susținere psihologică a persoanelor violente, însă un rezultat mai eficient s-ar obține prin conlucrarea specialiștilor din domeniile interferente, care ar permite înțelegerea mai aprofundată a stării de sănătate psihică în raport cu problemele existente în viața individului, prin încurajarea sa de a menține starea de sănătate mintală în scopul prevenirii actelor de violență, desigur aceasta presupune o muncă complexă însă de valoare atât pentru individ cât și pentru societate. Importanța sănătății psihice este dovedită la fiecare etapă a vieții, oferind posibilitatea de a realiza un echilibru psihonoțional în dependență de propriul sistem de valori.

Referințe bibliografice:

1. Cazacu D. *Sănătate psihică și stil de viață. Note de curs*. Tipografia „Indigou Color”, Bălți, 2018. 160 p. ISBN 978-9975-3225-6-0.
2. Ețco Iu., Fornea E., Davidescu C. *Psihologia generală. Suport de curs*. CEP „Medicina”, Chișinău, 2007. 366 p. ISBN 978-9975-95284-2.
3. Furdui T., Ciochină V. *De la Fiziologia generală la știința nouă în biomedicină – Sanocreatologia – calea de dezvoltare a științei în Institutul de Fiziologie și Sanocreatologie al Academiei de Științe a Moldovei*. În: Buletinul AȘM. Științele vieții, nr. 1(328), 2016. p. 75-79. ISSN 1857-064X.
4. Furdui T., Ciochină V., Furdui V., Vudu L., Pavaliuc P., Mamalâga L., Strutinschii T., Coșcodan D., Crivoșeev O. *Conceptul despre sănătate – punct de plecare al sanocreatologiei*. În: Stresul, adaptarea, dereglările funcționale și sanocreatologia. Cartea Moldovei, Chișinău, 1999. p. 50-51. ISBN

9975-60-040-9.

5. Guyton A.C., Hall J.E. *Textbook of medical physiology*. 11th ed. Philadelphia: Elsevier Inc., 2006. p. 1116. ISBN 0-7216-0240-1.
6. Pădure A., Țurcan-Donțu A. *Violența în familie și în bază de gen. Suport de curs*. Bons Offices, Chișinău, 2022. 179 p. ISBN 978-9975-87-921-7.
7. Ștefanef M. *Anatomia omului*. СЕР „Medicina”, Chișinău, 2008. 524 p. ISBN 978-9975-915-18-2.
8. Фурдуй Ф.И., Чокинэ В.К., Фурдуй В.Ф., Глижин А.Г., Врабие В.Г., Шептицкий В.А. *Трактат о научных и практических основах санокреатологии*. Том 1. Проблема здоровья. Санокреатология. Потребность общества в ее развитии. Тирогрaфия АȘМ, Chișinău, 2016. 228 p. ISBN 978-9975-62-400.
9. <https://dexonline.ro/definitie/violenta>.
10. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr14_101.pdf.

PROCEDURA ÎNCEPERII URMĂRIII PENALE

DONICĂ Ina,

doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-3199-9430

Summary: The initiation of the prosecution is indisputable the most important part of the criminal procedure reflecting the „motive” to initiate a procedure that has quite extensive consequences and a wide variety of solution to sanction those persons who are responsible for the comission of crimes for which the criminal low provides liability and as a result criminal punishment. The initiation of the criminal prosecution represents that procedure without which there would be no permission for the resolution of de „facto” disputes and there would be no fair justice if this stage of the procedure was not invoked in the low. We are aware of the fact that initiation of the prosecution, criminal low is one of the fundamental aspects for criminal investigation officers and prosecutors. Today s society is going through those legislative changes that a contemporary generation needs to deal with difficult situation that do not suffer delay, because of the timely resolution of disputes and the competence is depends on the legal authorities guaranteeing and respecting fundamental human right. This scourge which is the „start of the criminal prosecution” if it is an effective and quick one, represents the key that opens the process towards the just resolution, of the cases that usually do not suffer postponement. The Republic of Moldova is a state of low and respect for the right to a fair and fair trial is the main goal to have a fulfilled and confident society in tomorrow. Initiating criminal prosecution is the first step towards the discovery of the truth and the correct sanctioning of the responsible persons, and it is also the procedure that requires special attention because national safety and security against illegal actions depends on it.

Key words: initiation, prosecution ,crimes, investigation, competence, punishment, low.

Începerea urmăririi penale este incontestabil partea cea mai importantă din procedura penală reflectând acel „îmbold” de a iniția o procedură care are urmări destul de ample și o varietate mare de soluții pentru a sancționa acele persoane care se fac responsabile de săvârșirea infracțiunilor pentru care legea penală prevede răspunderea și ca rezultat pedeapsa penală. Începerea urmăririi penale reprezintă acea procedură fără de care nu ar exista permisiunea pentru soluționarea litigiilor de facto și nu ar exista o justiție echitabilă dacă această etapă din procedură nu ar fi invocată în lege. Suntem conștienți de faptul că începerea urmăririi penale constituie unul din aspectele fundamentale pentru ofițerii de urmărire penală și procurori. Societatea la ziua de astăzi trece prin acele schimbări legislative de care are nevoie o generația contemporană pentru a face față situațiilor dificile care nu suferă amânare, deoarece de rezolvarea la timp a litigiilor și competența organelor de drept depinde garantarea și respectarea drepturilor fundamentale ale omului. Acest flagel care este „începerea urmăririi penale” dacă este unul efectiv și rapid reprezintă cheia care deschide procesul spre justa soluționare a cauzelor care de obicei nu suferă amânare. Republica Moldova este un stat de drept și respectarea dreptului la un proces corect și echitabil reprezintă scopul principal pentru a avea o societate împlinită și încrezută în ziua de mâine. Începerea urmăririi penală este prima treaptă spre descoperirea adevărului și sancționarea corectă a persoanelor responsabile și tot ea este procedura care necesită o atenție deosebită deoarece de ea depinde siguranța și securitatea națională față de acțiunile ilegale ale persoanelor implicate. Experiențele practice, mai mult sau mai puțin pozitive, ne demonstrează că pentru realizarea cu succes a scopului legii penale, nu este suficientă doar simpla cunoaștere a normelor procesual penale, ci este necesar ca organele de drept să le aplice în mod corect și să asigure respectarea acestora.

Săvârșirea unei infracțiuni duce la nașterea raportului juridic de drept penal al cărui conținut cuprinde dreptul statului de a trage la răspundere penală persoana vinovată și obligația corelativă a acesteia de a suporta consecințele faptei sale. Statul intervine prin organele competente să soluționeze cauzele

penale, care sunt organele de urmărire penală și instanțele de judecată, care însă nu își pot începe activitatea necesară înfăptuirii justiției în lipsa sesizării lor în condițiile prevăzute de lege și de persoanele expres stabilite de legiuitor [1, p. 17].

Urmărirea penală ca etapă distinctă a procesului penal și funcție judiciară, este activitatea exercitată de organele de urmărire penală, de strângere a probelor cu privire la săvârșirea unei infracțiuni, de analiză și interpretare a acestora, pentru descoperirea, identificarea și stabilirea răspunderii penale a infractorilor, finalizată cu decizia trimerii sau netrimerii în judecată [2, p. 2]. Fără dubiu urmărirea penală este formată dintr-un număr mare de acțiuni care sunt indispensabile realizării scopului de bază menționat de legislator. Competența și rapiditatea desfășurării acțiunilor de urmărire penale reprezintă acel punct forte care face deosebire dintre urmărirea penală și alte acțiuni procedurale. Pe de o parte, începerea urmăririi penale în calitate de act procedural distinct marchează limita finală a fazei de verificare a sesizării organului de urmărire penală, iar pe de altă parte punctează limita inițială a fazei de urmărire penală [3, p. 128].

Dacă din actul de sesizare, organul competent identifică acele semne care caracterizează o infracțiune și fără doar și poate există „bănuiala rezonabilă” ca a fost săvârșită o infracțiune atunci faza de analiză a sesizării este finalizată și se începe o nouă etapă care dă naștere „urmăririi penale”, începerea urmăririi penale. Conform Codului de Procedură Penală „Organul de urmărire penală sau procurorul sesizat în modul prevăzut în art. 262 și 273 dispune în termen de 30 de zile, prin ordonanță, începerea urmăririi penale în cazul în care, din cuprinsul actului de sesizare sau al actelor de constatare, rezultă cel puțin o bănuială rezonabilă că a fost săvârșită o infracțiune și nu există vreo una din circumstanțele care exclud urmărirea penală, informând despre aceasta persoana care a înaintat sesizarea sau organul respectiv” [4]. Din cuprinsul acestui articol putem să constatăm că „bănuiala rezonabilă” are o importanță majoră în pornirea urmăririi penale, ea nu este altceva decât acel element de bază al procesului penal privind atragerea persoanei la răspunderea penală, reprezintă formula de asigurare a garanțiilor drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în cadrul procedurilor penale, aducând în prim plan problema statutului făptuitorului în procesul penal.

Sușținem opinia autoarei M. Mariș, care analizând instituția bănuiei ca temei al începerii urmăririi penale, reiterează că este important să deosebim noțiunea de „pretext pentru efectuarea măsurilor operative de investigații” și „pretext pentru pornirea cauzei penale”. Ultimul se prezintă, adesea, ca rezultat al primului. Dacă pretextul raporturilor operative de investigații este legat cu suspectarea persoanei de comportament socialmente periculos (ceea ce se stabilește de către organele de drept cu ajutorul mijloacelor speciale: fișele de evidență a serviciului criminologic, a cercetărilor sociale etc.), atunci pretextul pentru pornirea cauzei penale are legătură cu bănuiala în săvârșirea sau pregătirea unei fapte concrete socialmente periculoase de către o persoană concretă. Cu toate că și în primul caz bănuiala nu comportă un caracter abstract, ci unul concret, însuși comportamentul, în această situație, nu conține neapărat semnele infracțiunii. Totodată, autoarea menționează și alt aspect al problemei: munca privind stabilirea pretextelor pentru pornirea cauzei penale trebuie să fie examinată ca exercitată în afara procesului penal, întrucât bănuiala existentă, nu comportă un caracter procesual important. Activitatea agenților și a colaboratorilor privind stabilirea temeiurilor pentru pornirea cauzei penale se exercită deja în cadrul soluționării însărcinărilor procesuale [5, p. 238-249].

Interpretarea diferită, de la caz la caz, neuniformă a acestei formule de către așa-zisul „observator obiectiv” prevăzut de art. 6 pct. 43 CPP al RM și împluternic de a stabili existența sau inexistența bănuiei rezonabile, creează dificultăți majore la aprecierea momentului apariției, menținerii și a epuizării, și/ sau încetării existenței bănuiei rezonabile, condiționând aplicarea în continuare a „dublelor standarde” la efectuarea actului de justiție, alte grave probleme de drept care au dus la condamnarea Republicii Moldova de către CEDO, pentru violarea prevederilor art. 5 al CEDO – „Dreptul la libertate și la siguranță” [5].

Începerea urmăririi nu trebuie percepută doar ca un act cu implicări procesuale în cauzele concrete, modul în care este reglementat semnifică în general pe planul politicii penale, concepția referitoare la contextul procesual care face posibilă intervenția organelor judiciare în cazul comiterii infracțiunilor. De regulă, pentru a asigura o ripostă imediată și a permite identificarea făptuitorului, procedura începerii urmăririi nu trebuie condiționată în mod excesiv. În aceeași măsură, ca o cerință cu caracter general a protecției drepturilor și libertăților persoanei, se impune ca începerea urmăririi penale să fie justificată de *date suficiente și convingătoare* cu privire la săvârșirea infracțiunii, care trebuie să rezulte din verificarea sesizării sau a altor împrejurări ce pot împiedica începerea acesteia. Modul în care este reglementată începerea urmăririi trebuie să ofere suficiente garanții că declanșarea acesteia se va face justificat. Aceste date suficiente și convingătoare sunt transformate pe parcursul procesului în probatoriu – care are valoarea cea mai semnificată în pomirea unui proces echitabil și corect.

Începerea urmăririi penale poate fi dispusă când actul de sesizare îndeplinește condițiile prevăzute de lege iar organul de urmărire penală dispune începerea urmăririi penale cu privire la fapta săvârșită ori a cărei săvârșire se pregătește, chiar dacă autorul nu este indicat sau cunoscut. Astfel conform practicii internaționale urmărirea penală poate fi pornită (*in rem*-cu privire la fapta – concept folosit pentru a determina întinderea efectelor unor acte procesuale. Astfel, potrivit legii procesual penale, urmărirea penală poate începe *in rem*, nefiind necesară pentru luarea acestei măsuri cunoașterea persoanei făptuitorului, fiind suficient doar că s-a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală. „*In rem*” expresie latină folosită pentru a desemna împrejurarea că efectele unor acte sau măsuri procesuale se referă numai la faptă. Începerea urmăririi penale este o activitate care se realizează *in rem*, pentru că toate condițiile legale referitoare la declanșarea urmăririi sunt legate exclusiv de fapta penală.

Astfel, potrivit art. 228, CPP al RM, organul de urmărire penală dispune începerea urmăririi penale când a fost sesizat, în una din modalitățile prevăzute de lege (denunț, plângere, din oficiu), că s-a săvârșit o infracțiune și când din cuprinsul actului de sesizare sau al actelor premergătoare efectuate nu rezultă vreunul din cazurile de împiedicare a punerii în mișcare a acțiunii penale. Pentru începerea urmăririi penale nu se cere deci cunoașterea făptuitorului sau o altă condiție cu privire la persoană.

Din caracterul indivizibil al acțiunii penale rezultă și alte consecințe care produc efecte *in rem* (de exemplu, în cadrul instituției plângerii prealabile). În acest sens, introducerea sau retragerea plângerii prealabile determină punerea în mișcare sau stingerea acțiunii penale față de toți participanții, chiar dacă plângerea prealabilă sau retragerea ei s-a făcut numai cu privire la unul dintre ei. Spre deosebire de procesul civil, care constă doar în judecată, în materie penală, judecata nu este decât o fază a procesului penal în forma sa tipică alături de urmărirea penală și executarea pedepsei. Cu alte cuvinte, procesul penal propriu zis începe cu urmărirea declanșată fie prin intermediul organelor abilitate cu această funcție fie prin victima infracțiunii, în lumina principiului legalității reglementat la art. 2 CPP al RM [6, p. 128].

În privința desfășurării urmăririi penale, primul și cel mai important moment este începerea urmăririi penale. Organul competent care are această sarcină este, în principiu, organul de cercetare penală, adică organul de cercetare penală al poliției judiciare sau organul de cercetare special, după caz [7, p. 343]. Astfel, instrumentul juridic – dispunerea începerii urmăririi penale *in personam* sau *in rem*, după caz, prin care se exercită dreptul organului judiciar competent, necesită o condiție negativă *sine qua non* – (condiție fără de care nu se poate; indispensabil, necesară) respectiv lipsa vreunui caz de la art. 10 CPP al RM unde se menționează că toate organele și persoanele participante la procesul penal sânt obligate să respecte drepturile, libertățile și demnitatea persoanei.

În teoria dreptului procesual penal, începerea urmăririi penale este percepută ca acel act procedural, adică o hotărâre a organului de urmărire penală de a iniția urmărirea penală într-un caz concret. Ca urmare ca această hotărâre sa aibă o valoare juridică ea se transformă în „ordonanță” care este conform art. 255 CPP, în desfășurarea procesului penal, organul de urmărire penală, prin ordonanță, dispune asupra acțiunilor sau măsurilor procesuale în condițiile prezentului cod. Fiecare dintre acțiunile sau mă-

surile procesuale dispuse de către organul de urmărire penală se motivează, obligatoriu, în mod separat, ordonanța trebuie să fie motivată și să cuprindă: data și locul întocmirii, numele, prenumele și calitatea persoanei care o întocmește, cauza la care se referă, obiectul acțiunii sau măsurii procesuale, temeiul legal al acesteia și semnătura celui care a întocmit-o. Ordonanța nesemnată de persoana care a întocmit-o nu are putere juridică și se consideră nulă. Dacă organul de urmărire penală consideră că este cazul să fie luate anumite măsuri, face propuneri motivate în ordonanță. Ordonanța de începere a urmăririi penale are o semnificație juridică și socială, deoarece aceasta constă în anunțul oficial al autorităților competente ale statului despre un răspuns în timp util și începerea procedurilor de investigare a circumstanțelor infracțiunii.

Tergiversarea urmăririi penale duce imediat la nesoluționarea în termen a urmăririi penale și aceste acțiuni reprezintă acel gol în procedură care nu poate fi reabilitat cu nimic, deoarece se finalizează cu pierderea acelor probe serioase care au importanță majoră pentru justa soluționare a cauzelor. Pentru a împiedica aceste urmări negative există acel temei de drept pentru aplicarea măsurilor preventive care conform Codului de procedură penală al RM reprezintă acea garanție de care are nevoie organul de urmărire penală pentru a opri unele acțiuni și a porni altele pentru care sunt indispensabile urmăririi penale.

CEDO a menționat în cauza Tomac vs Moldovei „că întârzierea de peste un an și cinci luni pe care a avut-o până când procuratura a inițiat urmărirea penală este incompatibilă cu obligațiile procedurale care decurg din art. 2 al Convenției” [7]. După cum vedem „începerea urmăririi penale acordă nu numai organelor competente drepturi și obligații dar incontestabil și părților în proces care odată ce au avut de suferit din cauza inacțiunilor organelor de urmărire penală pot solicita repararea prejudiciului”.

Termenul efectuării acțiunilor de urmărire penală este cheia la rezolvarea multor litigii ce apar. Potrivit art. 274 alin (1) CPP „organul de urmărire penală sau procurorul sesizat în modul prevăzut în art. 262 și 273 CPP, dispune în termen de 30 de zile, prin ordonanță, începerea urmăririi penale în cazul în care din actul de sesizare rezultă cel puțin o bănuială rezonabilă că a fost săvârșită o infracțiune și nu există vreuna din circumstanțele care exclud urmărirea penală, informând despre aceasta persoana care a înaintat sesizarea sau organul respectiv”. Într-adevăr într-o societate „sănătoasă” din punct de vedere psihologic nu poate ca indiferența să predomină atunci când sunt săvârșite infracțiuni ce pun viața și siguranța oamenilor în pericol, pentru ca informația necesară referitor la săvârșirea infracțiunii să ajungă sub formă de sesizare la organele competente a fost necesară divizarea acestor informații în mai multe tipuri de sesizări. Potrivit art. 262 alin. (1) Legiuitorul clasifică sesizările în: plângere, denunț, auto-denunț, proces verbal cu privire la constatarea infracțiunii întocmit de organele de constatare, care competență este descrisă de art. 273 Cod de procedură penală. Activitatea organelor de constatare este de o importanță majoră deoarece de ea depinde descoperirea infracțiunilor ce țin de activitatea lor nemijlocită.

Organele de constatare în mare parte sunt față în față cu acele acțiuni care sunt săvârșite în flagrant și reacționarea promptă și profesionalismul este tot de ceea ce are nevoie un stat de drept unde drepturile și libertățile fundamentale ale omului sunt protejate. Actele de constatare care sunt întocmite de organele de constatare sunt procesele-verbale unde trebuie să fie indicat cu multă atenție și corectitudine acțiunile și circumstanțele constatate pentru ca ulterior să nu fie contestate. Sesizarea de către persoana care a suferit o încălcare a drepturilor sale are nume de „plângere” – care este înștiințarea făcută de o persoană fizică sau de o persoană juridică căreia i s-a cauzat un prejudiciu prin infracțiune. Legiuitorul oferă posibilitatea ca plângerea să fie depusă direct la organul de urmărire penală sau în format electronic, ulterior cu semnarea electronică a acestui act pe când denunțul este sesizarea făcută de o persoană fizică sau de o persoană juridică despre săvârșirea unei infracțiuni care cu siguranță este de o importanță majoră pentru începerea urmăririi penale, deoarece victima infracțiunii din mai multe motive poate să nu poată sesiza organul de urmărire penală fiind în imposibilitate de a o face, fie că este șanta-

jabată de infractor sau de alte persoane terțe care au interes în cauza respectivă, fie că nu este de găsit și în acel moment acele persoane care au măcar ceva informație despre săvârșirea infracțiunii au dreptul să se adreseze către organele competente cu sesizarea care ia forma „denunțului”. Începerea urmăririi ar fi o procedură mai rapidă și mai eficientă dacă societatea ar fi informată despre importanța sesizării organelor competente în unele situații când devin cunoscute unele informații referitor la acțiunile criminale ale infractorilor.

Criminalitatea este fenomenul care este înrădăcinat de multe secole și lupta pentru prevenire și contracarare este una destul de dificilă, dar totuși legiuitorul ne oferă arme legale destul de clare procedurale pentru a veni cu acele soluții de care are nevoie societatea. Procedura începerii urmăririi penale necesită o abordare corectă și punerea în aplicare a prevederilor legale incontestabil depinde de organele de urmărire penală dar și de o societate corectă care intervine la timp cu acea „sesizare” fără de care uneori nu poate începe urmărirea penală.

Referințe bibliografice:

1. Băetu A.-L. *Actul de sesizare în dreptul procesual penal*. Teza de doctor în drept la specialitatea 554.03 – Drept procesual penal, Ch., 2017. 235 p.
2. Cercel Șt.-F. *Urmărirea penală, în reglementarea actuală a Codului de procedură penală*. Teză de doctorat, Rezumat, București, 2019. 21 p.
3. Osoianu T., Ostavciuc D. *Urmărirea penală. Curs universitar*. Cartea Militară, F.E-P „Tipografia Centrală, 2021. 494 p.
4. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 05.11.2013, nr. 248-251, art. 274.
5. Mariț M. *Conceptul de măsuri operative de investigație în legislația procesual-penală a Federației Ruse și a Republicii Moldova*. În: Revista de Științe Penale, 2007. p. 238-249.
6. Pânteș A. *Bănuiala rezonabilă în legislația Republicii Moldova: aspecte teoretice-practice, teze și controverse*. Disponibil: Bănuiala rezonabilă în legislația Republicii Moldova: aspecte teoretico-practice, teze și controverse (idsi.md).
7. Mateuț G. *Tratat de procedură penală Partea generală*. Editura C. H. Beck, vol. I, 2007. p. 128.
8. *Cauza Tomac vs Republica Moldova*. Disponibil TOMAC vs RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA (coe.int).

ABORDĂRI CONCEPTUALE PRIVIND VIOLENȚA ÎN CONTEXTUL IDENTIFICĂRII VIOLENȚEI ÎN FAMILIE

GERASIMENCO Violeta,

doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0003-3972-325X

Summary: Today's society is deeply marked by violence, and this is not a general one, but specifically directed at the family. Being a side of interpersonal relations, generated by certain particularities, violence has always existed in the society of the past, but it also exists in the society of today.

In this context, violence and family violence are the key concerns of the present, because we will not be able to recognize and understand the phenomenon of family violence without having a comprehensive picture of some concepts regarding violence.

Key words: violence, family violence, concept of violence, aggressive, force.

Societatea de azi este profund marcată de violență, iar aceasta nu este una generală, ci îndreptată în mod specific în familie. Fiind o latură a relațiilor interpersonale, generate de anumite particularități, violența a existat mereu, în societatea trecutului, dar există și în societatea prezentului, important este de a recunoaște respectarea și apărarea dreptului de a fi protejat de violența în familie. Astfel, fiind un fenomen social, ea se dezvoltă o dată cu dezvoltarea societății și se modifică în raport cu aceasta.

În timp ce, asemenea probleme de familie de multe ori rezistau schimbării, în condițiile unui stres general al transformărilor din ultima perioadă din societate, cauzat de: perioada pandemică, acțiuni militare din preajmă, criza economică, a demoralizat societatea noastră, ba și mai mult au avut și au în continuare multiple consecințe negative: creștere a stării de oboseală, de nemulțumire, de frică, de revoltă și de frustrare. În acest sens, mai multe studii au indicat faptul că diferite tipuri de criză antrenează riscul agravării violenței. Astfel, provocările sociale actuale au sporit și mai mult amplificarea actelor de violență în relațiile de cuplu.

Acest fenomen care marchează societatea astăzi, a devenind o modalitate de comunicare interumană atât în cadrul familiei, cât și în afara ei. Fenomenul violenței în familie lezează drepturile și demnitatea umană a membrilor acestora din așa-zisele societăți "dezvoltate" a marilor tehnologii și civilizații.

În acest context, violența și violența în familie sunt preocupările cheie ale prezentului, pe care trebuie să le abordăm. Iar datorită caracterului complex și multidimensional, această abordare e de natură integrată.

Astfel, violența în familie nu poate fi abordată și înțeleasă în afara structurilor sociale și a normelor juridice. Ea este discutată de către profesioniști, avocați, activiști în domeniu, cercetători.

În timp ce atenția tuturor este îndreptată asupra fenomenului violenței în familie, de fapt definiția violenței în familie variază în jurul a două concepții, în jurul termenilor de „violență” și respectiv „familie”. Totodată, în jurul acestor termeni sunt cele mai multe dezacorduri între teoreticieni, deoarece aduc perspective diferite în conceptualizarea acestora. Totuși, noi vom concentra atenția de la început pe un element mai simplu, dar totodată destul de complicat, violența.

În acest sens, trebuie trasată o linie perfectă între ceea ce este violent și ceea ce nu este. Acest fapt se explică prin complexitatea fenomenului, dar și diversitatea formelor de manifestare a violenței.

Deci, pentru a ajunge la definiția violenței în familie este necesar mai întâi de toate să explicăm

sensul termenului de violență.

Violența, la rândul său este una din marile probleme ale lumii contemporane, care se perindă zilnic prin fața ochilor tuturor în lume, deoarece societatea o acceptă ca o realitate a vieții sau ca pe o normă cotidiană. Dezolant este că violența se manifestă cu o intensitate sporită în orice mediu, iar proporțiile escaladează de la o zi la alta.

Fără îndoială că nu vom putea recunoaște și înțelege fenomenul violenței în familie fără a avea o imagine comprehensivă asupra conceptului de violență. În acest sens, de-a lungul timpului, specialiști din diverse domenii au dat definiții și sensuri noțiunii de violență.

Violența este o realitate multidimensională, care este abordată din diferite perspective: istorică, sociologică, psihologică, antropologică, juridică.

Cu toate că violența este un concept cunoscut și des utilizat în literatura de specialitate, acesta este diferit în funcție de toleranța societății față de anumite forme de violență la o anumită perioadă de timp. Ceea ce presupune că violența pentru civilizațiile anterioare era considerată un lucru firesc și nu trezea careva dubii. Aceste atitudini și-au găsit reflectare mai întâi în concepțiile religioase, apoi etice, filozofice, juridice etc. Drept exemplu pot servi normele din Vechiul Testament „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte” expresie prin care este încurajată acea manifestare a comportamentului violent. Totodată trebuie să specificăm că violența era prezentă și în societățile medievale, atunci când violența era exercitată de către cel mai puternic asupra celui mai slab [1, p. 297]. Prin urmare, aceste acte violente afectează atât societatea, individul, dar și familia în aceeași măsură.

Din perspectivă istorică și culturală, menționăm că această noțiune e relativă și depinde de codurile sociale, juridice și politice ale societății în care se manifestă.

Acest concept a început să se contureze către sfârșitul sec. XVIII, când au fost luate în considerație în special aspectele psihologice și morale ale violenței, deoarece la acel moment toate societățile se confruntau cu fenomenul violenței.

Etimologic pornind de la rădăcina latină *vis*, termenul de violență înseamnă „forță”. Conform explicațiilor din dicționare, violență este „o forță intensă” brutală și adesea distructivă, abuzul de forță pentru a constrânge pe cineva la ceva. Dicționarul explicativ al limbii române, explică „violență” drept: însușirea, caracterul a ceea ce este violent; putere mare, intensitate, tărie; lipsă de stăpânire în vorbe sau în fapte; impulsivitate, brutalitate, vehementă; faptul de a întrebuița forța brutală; constrângere, violentare; siluire; încălcare a ordinii legale. Faptă violentă, impulsivă [2, p. 15].

În aceeași ordine de idei, filozoful Andre Compté-Spoonville afirmă că *violența* reprezintă „utilizarea fără măsură a forței”.

Iar, din perspectivă psihologică, *violența* desemnează comportamentul agresiv manifestat, cel mai adesea, ca urmare a unor frustrări, care nu pot fi derulate pe căi sociale dezirabile [3, p. 75]. Aici observăm o nouă particularitate care caracterizează violența și anume comportamentul agresiv, care în opinia noastră ar fi perceput la fel drept o forță, dar care se datorează unor frustrări. Totodată, Max Weber definește violența drept „abilitatea de a controla comportamentele altora, cu sau fără consimțământul acestora” [4, p. 22]. În acest sens, mai este identificată o caracteristică definitorie a violenței cum ar fi scopul săvârșirii aceluia comportament, și anume nevoile general-umane. Astfel, *violența* presupune o acțiune îndreptată intenționat împotriva nevoilor general-umane: nevoi primare (de hrană, adăpost, apă, somn, sexuale), nevoi secundare (de securitate, de stimă de sine, de comunicare etc.) [7, p. 1].

Prin urmare, în sociologie se consideră a fi *violență* acele acte antisociale ce lezează viața, demnitatea integritatea corporală și sănătatea persoanei, iar mijloacele de înfăptuire sunt constrângerea, abuzul, panica etc. [8, p. 10]. Sau, sociologul Chesnais menționează că „*violență*” a ajuns să desemneze aproape orice ciocnire, orice tensiune, orice raport de forțe, orice inegalitate, orice ierarhie” [9, p. 11].

Iar dacă, să apelăm la domeniul psihiatriei, *violența* reprezintă o acțiune umană ce presupune intensificarea brutalității, realizate cu ajutorul forței, aceasta fiind orientată împotriva unei persoane, situații,

instituții, comunități sau împotriva oricărui alt obiect, acțiune în urma căreia obiectul poate fi distrus [10, p. 11]. Spre deosebire de celelalte definiții, aici observăm lărgirea sau identificarea cercului asupra căruia este îndreptată forța, iar scopul este îndreptat spre distrugerea obiectului.

Considerăm că aceeași idee este adusă și de Eric Debarbieux care consideră că *violența* este dezorganizarea brutală sau continuă a unui sistem personal, colectiv sau social și care se traduce printr-o pierdere a integrității, ce poate fi fizică, psihică sau materială. Aceasta dezorganizare poate să opereze prin agresiune, prin utilizarea forței, conștient sau inconștient, însă poate exista și violență doar din punctul de vedere al victimei, fără ca agresorul să aibă intenția de a face rău [11, p. 82].

Și dacă în ultimele definiții observăm lărgirea sensului violenței, atunci ar fi cazul să prezentăm și definiția Y.A. Michaud care pune la bază trei categorii de factori, iar *violența* este într-o situație de interacțiune, când unul sau mai mulți actori acționează de o manieră directă sau indirectă, masată sau distribuită, aducând prejudicii altora în grade variabile, fie în integritatea lor fizică, fie în integritatea lor morală, fie în posesiunile lor, fie în participările lor simbolice și culturale. Iar, elemente care surprind înțelesul acestui concept ar fi: violența este o situație de interacțiune (implicând unul sau mai mulți actori); este o acțiune prin care se aduc prejudicii altora (corporale, morale); aceste prejudicii se manifestă prin diferite modalități (directe sau indirecte) [12, p. 62].

Oricare nu ar fi problema, nu poate fi explicată printr-o singură abordare științifică, de aceea vom prezenta și alte abordări ale conceptului de violență, ale autorilor străini. Astfel, ei reiterează că *violența* exprimă extrema diversitate de acțiuni, un exces sau a unei lipse de măsură care distrug sau, cel puțin, suspendă formele de acțiune și interacțiunile reglate și normate. Violența înseamnă dereglarea lucrurilor și a relațiilor, revărsarea imprevizibilului, înseamnă haos [13, p. 8].

Deși, prin prezentarea acestor definiții, noi încercăm să identificăm mai multe concepte și să stabilim caracteristicile acestora, observăm că, după anul 1980 cercetările sociologice, criminologice și de psihologie juridică arată contrariul, afirmând că există o probabilitate scăzută de a obține un consens cu privire la identificarea caracteristicilor universale ale violenței.

Ținând cont de faptul că, violența reprezintă o provocare în fața valorilor noastre fundamentale, există acele studii și articole care și-au adus contribuția vis-a-vis de acest subiect, încercând a da o definiție actului de violență.

În acest sens, Organizația Mondială a Sănătății, a explicat că *violența* reprezintă „amenințarea sau utilizarea intenționată a forței fizice sau a puterii împotriva propriei persoane, a altei persoane, împotriva unui grup, sau a comunității, și care antrenează un risc crescut de a produce un traumatism, un deces, o daună psihologică, o dezvoltare anormală sau o privațiune” [14]. De fapt, această definiție în raport cu conceptele deja expuse acoperă o arie mai mare de caracteristici ale violenței.

Pe lângă actele normative internaționale în domeniul violenței, există atât studii, cercetări și analize cât și literatura de specialitate, *de talie internațională*, care dovedesc că există preocupări constante a unor cercetători de renume în domeniu. În acest sens, enumerăm o categorie de autori ruși. Este vorba despre opiniei autorului O. Ignatov, conform căruia *violența* înseamnă influențare energetică asupra organelor sau țesuturilor corpului persoanei, precum și a funcțiilor lor fiziologice, prin utilizarea unor factori materiali (mecanici, fizici, chimici sau biologici) ai mediului extern și/sau influențarea pe cale informațională asupra psihicului persoanei, exercitată contrar sau în pofida voinței acesteia, de natură să-i provoace moartea, o traumă fizică și/ sau psihică, ori de a-i limita libertatea de exprimare a voinței” [15, p. 67-71]. Prin urmare, N. Ivanțova consideră că *violența* reprezintă influențarea ilegală, intenționată, fizică sau psihică, îndreptată asupra unei alte persoane, exercitată contrar sau în pofida conștiinței și voinței acesteia, care i-a cauzat un prejudiciu considerabil sau care a creat pericolul cauzării unui asemenea prejudiciu” [16, p. 26-28]. După cum observăm din definițiile acestor autori, violența este percepută drept o faptă săvârșită sub influența acțiunilor fizice sau psihice îndreptată asupra unei persoane.

Cu toate acestea întâlnim și alte opinii cum ar fi cele ale E.V. Bezruciko și G.G. Nebratenko care

menționează că în Codul penal, noțiunea de violență se referă doar la violența fizică, iar violența psihică reprezintă amenințarea cu violența [17, p. 49-50].

În cele din urmă, putem spune că valoarea pe care acești autori menționați mai devreme o dau termenului de violență este în funcție de modul profund și cuprinzător sau superficial cu care ei tratează, deoarece în acest sens nu există un șablon, și anume prin aceste cercetări se pot desluși noi particularități neștiute până acum de către specialiști. După cum observăm este destul de dificil de tratat un act de violență din punct de vedere conceptual, cu atât mai mult că acest aport a venit de la specialiști din mai multe domenii.

Având în vedere caracterul controversat al violenței, dar și cel de problemă vitală ce nu poate suferi așteptare, într-o manieră asemănătoare au intervenit și doctrinarii autohtoni. În acest sens, cercetătorul B. Melnic prin noțiunea de *violență* înțelege lipsa de stăpânire în fapte și vorbe, furie, forță brutală, forță impulsive, constrângere, mânie și agresivitate [18, p. 100]. Sau autorul R. Munteanu consideră *violența* drept orice act de constrângere fizică, directă sau indirectă, de o anumită finalitate, și este o acțiune umană ce presupune intensificarea brutalității, realizate cu ajutorul forței, aceasta fiind orientată împotriva unei persoane, situații, instituții, comunități sau împotriva oricărui alt obiect, acțiune în urma căreia obiectul poate fi distrus [19, p. 81]. De altfel, autorul V. Bujor percepe *violența* drept influența exercitată asupra unui subiect al raportului social, un act de aplicare a forței manifestat prin constrângere, reprimare sau nimicirea acestui subiect [20, p. 34].

Autorul D. Gurev scoate în evidență unele elementele principiile și menționează că *violența* reprezintă acțiunea ilegală și intenționată asupra corpului și/ sau psihicului unei persoane, săvârșită contrar sau în pofida voinței acesteia, cauzându-i-se un prejudiciu considerabil sau fiind pusă în pericol de a i se cauza un astfel de prejudiciu [21, p. 143].

Totodată, în opinia N. Corcea *violența*, din punct de vedere psihologic reprezintă comportamentul agresiv, manifestat pe căi indezirabile social, fiind evidențiată ideea de putere, de dominație, de folosire a superiorității fizice asupra celui alt [22, p. 48].

De altfel, din punct de vedere juridic, *violența* este violarea generală a drepturilor ființei umane: dreptul la viață, la securitate, la demnitate și la integritate fizică și mentală. În sens general, ea desemnează folosirea forței fizice sau a altor mijloace persuasive, pentru a aduce prejudicii unor bunuri, sau o vătămare a integrității unei persoane. În acest sens, un act de violență are, de cele mai multe ori, un caracter premeditat, fiind elaborat cu intenție sau semnificând intenția de a produce o suferință sau un prejudiciu fizic altei persoane. Pornind de la cele expuse, putem deduce că violența posedă următoarele caractere: este o formă de agresivitate manifestată în exterior; are la bază intenție distructivă; constituie frustrarea nevoilor general-umane [23, p. 3].

În cele din urmă menționăm că, violența descrie comportamente care nu sunt acceptabile în societate, iar în centrul violenței care distruge familiile se accentuează inegalitatea, acea inegalitate dintre bărbat și femeie, care a existat până în secolul al XIX prin clara inferioritate a femeilor față de bărbați.

În concluzie putem spune că percepția autorilor privind fenomenul violenței nu diferă de la un stat de drept la altul, fapt care ne permite de a împrumuta unele elemente care oricum largesc sensul violenței, care este bine venită, dar care nu ne spun totul despre întinderea acestuia.

Referințe bibliografice:

1. Chicu S. *Violența împotriva femeii în societatea românească (sec. XVI-XVII)*. În: Probleme ale științelor socio-umanistice și modernizării învățământului: materialele conferinței științifice anuale a profesorilor și cercetătorilor Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. Tipogr. UPS „Ion Creangă”, Chișinău, 2018, vol. 3 (seria 20).
2. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.

3. Rădulescu S. *Cauzele principale ale delincvenței juvenile din România. În căutarea unui model etio-logic unitary*. În „Revista Română de Sociologie”, Serie Nouă, anul XI, nr. 1-2, București, 2000.
4. Bonea G.-V. *Violența în relația de cuplu: victime și agresori*. Sigma, București, 2013.
5. Căprioară A.-C. *Consecințele psihologice ale problemei violenței în educație*. În: Acta Universitatis George Bacovia. Juridica, 2017, Vol. 6. https://www.ugb.ro/Juridica/Issue11ROEN/6._Consecintele_psihologice_ale_problemei_violentei_in_educatie.Alina_Caprioara.RO.pdf.
6. Bujor N., Miron I. *Violența sexuală: aspecte juridico-penale și criminologice*. Centrul Editorial Universul, Criminologie, Chișinău, 2011.
7. Bodrug-Lungu V., Zmuncilă L. *Violența domestică: strategii de prevenire și combatere*. USM, Chișinău, 2007.
8. Rusnac S., Gonța V., Clivada S., Zmuncila L. *Asistența psihologică a cazurilor de violență în familie. Program de diagnostic și reabilitare a victimei și abuzatorului*. ULIM, Chișinău, 2010.
9. Debarbieux E. *La violence en milieu scolaire*. Vol. I, Paris, 1996.
10. Șoitu L., Hăvârneanu C. *Agresivitatea în școală*. Iași, 2001.
11. Michaud, Y. *Changements dans la violence, essai sur la bienveillance universelle et la peur*. Editions Odile Jacob, Paris, 2002.
12. Racu I., Ovanesov C. *Modalități de diminuare a violenței școlare la preadolescenți*. In: Journal of Psychology. Special Pedagogy. Social Work (PSPSW) e-ISSN: 1857-4432, p-ISSN: 1857-0224, Volume 44, Issue 3, 2016. <http://psihologie.upsc.md>.
13. *Percepția și dimensiunile violenței în anumite zone ale capitalei. Studiu pilot: sectorul 2*. <http://criminologie.org.ro/wp-content/uploads/2015/08/Perceptia-si-dimensiunile-violentei-in-anumite-zone-ale-capitalei-Studiu.pdf>.
14. <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>.
15. Ігнатів О. *Кримінальне насильство: окремі питання*. В: Право України, №3, 2005.
16. Иванцова Н.В. *Основные положения концепции общественно опасного насилия в уголовном праве*. В: Уголовное право, №4, 2004.
17. Безручко Е.В., Небрятенко Г.Г. „Насилие” как объединяющее понятие деяний, причиняющих вред здоровью человека. В: Юрист-Правоведъ, №4, 2012.
18. Melnic B. *Motivarea mecanismelor psihofiziologice ale violenței*. În: Violența în societatea de tranziție. Materiale ale conferinței științifice internaționale 16-17 mai 2003. F.E.-P. Tipografia centrală, Chișinău, 2003.
19. Munteanu R. *Aspecte teoretice ale criminalității violente*. În: Revista Națională de drept, nr. 2, 2007.
20. Bujor V. *Cu privire la esența violenței*. În: Probleme actuale privind infracționalitatea. Anuar științific, ediția I, Chișinău, 2000.
21. Gurev D. *Răspunderea penală pentru infracțiunea de răpire a unei persoane*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2016.
22. Corcea N. *Identificarea etimologică a termenului „Violența în familie”*. În: Revista națională de drept, nr. 1, 2015.
23. Căprioară F.-M., Căprioară A.-C. *Ce este și ce nu este violența?* În: Acta Universitatis George Bacovia. Juridica, 2013, Vol. 2. https://www.ugb.ro/Juridica/Issue22013/11._Ce_este_si_ce_nu_este_violenta.Mihai_Caprioara.RO.pdf.

REGLEMENTĂRI PRIVIND RĂSPUNDEREA DE MEDIU ȘI PROTECȚIA MEDIULUI PRIN DREPTUL PENAL LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE

GUGULAN Evghenia,

doctorandă, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0002-5960-1164

Summary: The Community is concerned about the growing number of environmental crimes and their effects, which are increasingly spreading beyond the borders of the States in which they are committed. Such crimes pose a threat to the environment and therefore require an appropriate response.

The experience has shown that current sanctioning systems have not been sufficient to ensure full compliance with environmental protection legislation. Such compliance can and should be strengthened by the provision of criminal sanctions, which demonstrate a qualitatively different kind of social disapproval compared to administrative sanctions or a compensation mechanism based on civil law.

The solution would lie in having common rules on environmental crime, the possibility of using efficient investigation and assistance methods within and between Member States.

Moreover, in this study we are presenting a retrospective of the regulatory framework specific to environmental liability and protection through criminal instruments applicable at European level.

Key words: environmental liability, environmental protection, environmental damage remediation, environmental criminal law.

Adoptarea unui cadru normativ uniform în domeniul prevenirii și reparării daunelor de mediu preocupă instanțele Uniunii Europene de o perioadă îndelungată și se circumscrie problematicii aplicării unor principii de bază cum ar fi cel al responsabilității și principiului poluatorul plătește.

Astfel, la 9 februarie 2000 Comisia Europeană a adoptat *Cartea albă privind responsabilitatea de mediu* [1], acest act internațional reușind să consacre un ansamblu de principii de mediu, care veneau să clarifice neajunsurile existente în cadrul normativ european. Intervenția comunitară în domeniu a fost condiționată de necesitatea asigurării coerenței politicilor și a dreptului comunitar, fiind creată o bază în vederea garantării concurenței și ameliorării funcționării unor mecanisme ale piețelor interne a statelor membre.

Drept urmare, s-a urmărit obiectivul comun de a suplini golurile existente în legislațiile statelor membre, care permiteau o acțiune în răspundere în caz de atingere a sănătății persoanelor ori a proprietății, dar nu ar lua întotdeauna pagubele ocazionate resurselor naturale și în special cele cauzate biodiversității.

Totodată, au fost abordate mai multe chestiuni ce țin de angajarea răspunderii pentru daunele cauzate componentelor de mediu. Au fost abordate problemele ce țin de acceptarea și aplicabilitatea principiului neretroactivității regimului de răspundere, potrivit căruia, pagubele cauzate mediului ce-și găsesc originea în fapte anterioare intrării în vigoare a viitoarei directive vor continua să fie guvernate de sistemele vechi de răspundere, apărând discuții privind la aprecierea a „poluărilor trecute” [6, p. 363].

S-a accentuat și valoarea principiului coerenței, esența căreia se exprimă printr-un ansamblu de priorități. Astfel Comisia Europeană a insistat asupra faptului că regimul de răspundere, în materie de mediu, nu trebuie să fie definit independent de luarea în calcul a regimurilor de prevenire aferente. Cadru unional nu tratează în mod uniform ansamblul activităților susceptibile să cauzeze daune de mediu, în același timp ele nu protejează toate mediile, toate speciile în aceeași măsură și în aceeași manieră. În

acest context, referitor la activități, în mod special sunt abordate activitățile care prezintă un pericol sporit sau care atentează cel mai mult la echilibrele naturale, mai cu seamă în privința bunurilor și mediilor vic-time ale acestor atentate, accentul fiind focusat asupra zonelor contaminate și asupra necesităților de a păstra biodiversitatea.

Este firesc, că adoptarea unui document unional privind responsabilizarea pentru cauzarea de daune mediului nu a fost unul suficient, ca la 23 ianuarie 2002 a fost publicată propunerea Parlamentului European și a Consiliului privind responsabilitatea de mediu în vederea prevenirii și reparării pagubelor ecologice (COM 2002/17 final), care a fost modificată la 26 ianuarie 2004 (COM 2004/55 final) și a ajuns la textul definitiv la 21 aprilie 2004, sub forma *Directivei 2004/35/CE asupra responsabilității de mediu privind prevenirea și repararea daunelor aduse mediului* [2].

Potrivit prevederilor Directivei 2004/35/CE: „prevenirea și repararea daunelor aduse mediului trebuie să se pună în aplicare în conformitate cu principiul „poluatorul plătește”, aceasta semnificând cerința imputării poluatorului a cheltuielilor aferente măsurilor adoptate de către autoritățile publice pentru ca mediul să fie menținut într-o stare acceptabilă” [5, p. 116]. Totodată, se statuează, că: „operatorul a cărui activitate a cauzat o daună asupra mediului sau o amenințare iminentă de producere a unei asemenea daune trebuie să răspundă financiar, pentru a-i determina pe operatori să adopte măsuri și să dezvolte practici menite să diminueze riscurile de producere a unor daune asupra mediului, astfel încât să se reducă expunerea la riscurile financiare asociate” [2, art. 2].

Din cuprinsul actului sus-menționat putem desprinde că au fost apreciate următoarele categorii de daune:

- daunele, directe ori indirecte, cauzate mediului acvatic vizat de legislația comunitară în materie de gestiune a apelor;
- daunele, directe ori indirecte, cauzate speciilor și habitatelor naturale protejate la nivel comunitar prin Directiva „păsări sălbatice” din 1979 și de Directiva „habitate” din 1992;
- contaminarea, directă ori indirectă, a solurilor care antrenează un risc important pentru sănătatea umană.

Deși documentul reglementează aplicarea principiului poluatorul plătește, aceasta este adesea dificilă. În acest context Directiva prescrie statelor membre obligația de a veghea ca această pagubă să fie reparată în cooperare cu exploatantul a cărui activitate a cauzat paguba.

Ținem să accentuăm, că criminalitatea transfrontalieră are un dinamism deosebit, cu consecințe negative grave asupra elementelor de mediu, dar și pozitive asupra profiturilor realizate de unii, nu de puține ori cu concursul factorilor politici, iar depozitarea clandestină a deșeurilor toxice și periculoase, comerțul cu resurse naturale exploatate ilegal, de regulă în sistem de contrabandă, etc. la astfel de efecte periculoase a apărut o reacție socială cvasiunanimă, solicitând intervenția legiuitorului penal ori incriminarea fenomenului respectiv, adecvat „pentru a opera transferul axiologic de la „aprecierea criminologică” la „aprecierea juridico-penală” a acestor fenomene [8, p. 549].

În materie de răspundere de mediu și protecție de mediu prin dreptul penal la nivelul unional, ținem să precizăm că după adoptarea, la 4 noiembrie 1998 a *Convenției Consiliului Europei privind protecția mediului prin dreptul penal* [6, p. 371], Consiliul European de la Tampere din octombrie 1999 solicita intensificarea eforturilor în vederea adoptării de definiții, incriminări și sancțiuni comune în domeniile semnificative ale infracționalității, printre care era citată și criminalitatea de mediu.

De altfel, realizându-se un prim pas în consacrarea protecției mediului prin instrumentele dreptului penal, finalmente la 19 noiembrie 2008 a fost adoptată *Directiva 2008/99/CE privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal* [4] reprezentând un real progres în domeniu, fiind și primul act normativ al UE vizând dreptul penal al mediului.

Directiva 2008/99/CE stabilește standarde minime privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal față de o un șir de activități efectiv sau potențial prejudiciabile, statele membre având eventual

posibilitatea de a stabili măsuri mult mai riguroase. În acest context, de la momentul adoptării și până în perioada actuală au fost identificate „impasuri” legislative, ce au dus la un blocaj al activității instanțelor europene.

Comisia Europeană a realizat o evaluare a Directivei 2008/99/CE în perioada 2019-2020, ale cărei rezultate au fost publicate în octombrie 2020. Drept criterii de evaluare cu care s-a operat au fost:

- a) efectivitate (dacă au fost realizate obiectivele directivei);
- b) eficiență (dacă beneficiile implementării directivei justifică costurile);
- c) coerență (în raport cu alte reglementări ale UE în domeniul dreptului penal și al dreptului mediu-lui, cât și cu obligațiile internaționale ale UE;
- d) relevanță (a obiectivelor inițiale ale directivei în raport cu necesitățile prezente și viitoare).

Ca urmare a evaluării, experții au ajuns la concluzia că documentul nu a produs efectele urmărite din următoarele considerente:

- Domeniul de aplicare a directivei este depășit și definit într-o manieră prea complexă, ceea ce împiedică un proces penal și cooperare transfrontalieră eficientă.

- Directiva cuprinde numeroase definiții lipsite de claritate utilizate pentru a descrie infracțiunile de mediu, fapt ce poate împiedica un proces penal și o cooperare transfrontalieră eficace.

- Nivelul sancțiunilor nu este suficient de precis și disuasiv, fenomen întâlnit la nivelul tuturor statelelor membre UE.

- O insuficientă cooperare la nivel național și transfrontalier cu privire la infracționalitatea de mediu între statele membre împiedică desfășurarea eficientă a procesului penal.

- Lipsa unor date statistice fiabile, certe și ample privitoare la procedurile penale având ca obiect criminalitatea de mediu în statele membre împiedică monitorizarea eficienței acestor măsuri atât de către factorii de decizie politică, cât și de practicieni.

- Ineficiența raporturilor lanțului de aplicare a legii: infracțiunile de mediu nu sunt prioritate, identificate, cercetate și sancționate în mod eficient, din cauza funcționării defectuoase a procedurilor specifice. Acestea au fost constatate la nivelul tuturor statelor membre și privesc toate instituțiile implicate, în același timp, a fost identificată și lipsa de cadre calificate, o pregătire insuficientă și o lipsă a cunoștințelor de specialitate, alături de o slabă cooperare și partajare a informațiilor în domeniu [14].

În urma acestei evaluări, Comisia a decis să supună revizuirii directiva fiind elaborat un studiu a evaluării impactului realizat în perioada februarie-iulie 2021. Totodată, Comisia Europeană a dispus realizarea unui studiu separat în vederea identificării impactului, în special de ordin economic și financiar al modificărilor propuse, fiind adoptată și o rezoluție în acest sens [14].

În contextul documentului, la compartimentul „observații speciale” s-a expus că: „Parlamentul European regretă că infracțiunile împotriva mediului se numără printre cele mai profitabile forme de activitate infracțională transnațională; invită așadar Comisia și statele membre să aloce resurse financiare și umane adecvate pentru a preveni, investiga și urmări penal infracțiunile împotriva mediului și să îmbunătățească competențele autorităților implicate, inclusiv al procurorilor și judecătorilor, pentru a putea urmări penal și sancționa mai eficient infracțiunile împotriva mediului; invită statele membre să înființeze sau să consolideze unitățile specializate din serviciile naționale de poliție, la nivelurile adecvate, pentru investigarea infracțiunilor împotriva mediului; invită totodată Comisia și statele membre să se asigure că toate statele membre dispun de proceduri adecvate de gestionare a crizelor de mediu, la nivel național și transnațional, și încurajează statele membre să utilizeze echipe comune de anchetă și schimbul de informații în cazurile transnaționale de infracțiuni împotriva mediului, ceea ce facilitează coordonarea anchetelor și a urmărilor penale desfășurate în paralel în mai multe state membre” [14, p. 5].

Având la bază sinteza concluziilor și studiilor realizate, Comisia Europeană a propus un ansamblu de obiective menite să perfecționeze cadrul normativ unional, după cum urmează:

Obiectivul nr. 1 stabilește îmbunătățirea efectivității cercetării și procesului penal prin actualizarea

domeniului de aplicare a directivei și introducerea unui mecanism eficient de actualizare constantă a acestora în raport cu *Pactul Verde pentru Europa* [9].

Obiectivul nr. 2 se focusează pe îmbunătățirea efectivității procesului penal prin eliminarea termenilor vagi utilizați în definirea infracțiunii de mediu, definirea mai precisă a acestora în cadrul directivei și eliminarea termenelor imprecise, ca de exemplu „dauna semnificativă”, „risc ridicat”.

Obiectivul nr. 3 se bazează pe aplicarea unor sancțiuni concrete și proporționale pentru infracțiunile de mediu, fiind stabilite niveluri minime și maxime ale pedepselor. Totodată se propune de a corela cu-antumul sancțiunii financiare cu situația patrimonială a făptuitorului și/sau cu profilul ilicit obținut de acesta.

Obiectivul nr. 4 constă în promovarea cooperării judiciare transfrontaliere, prin armonizarea instrumentelor de cercetare penală, obligația de cooperare prin intermediul Europol, Eurojust și OLAF (Oficiul european de luptă antifraudă), cât și noi reguli privitoare la competența materială.

Obiectivul nr. 5 are ca scop îmbunătățirea cooperării informaționale în domeniul infracționalității de mediu prin obligarea statelor membre să colecteze și să comunice Comisiei datele statistice conform standardelor comune armonizate.

Obiectivul nr. 6 vizează implementarea unor programe de pregătire la toate nivelurile, crearea unor strategii naționale și unionale de combatere a infracțiunilor de mediu și creșterea nivelului de conștientizare a problematicii la nivelul populației [10].

În plus, prin prisma Propunerii de directivă, Comisia a identificat necesitatea unor sancțiuni penale pentru a asigura punerea în aplicare eficace a politicilor UE privind protecția mediului, în ceea ce privește următoarele categorii de infracțiuni care nu sunt reglementate în prezent de directivă:

- introducerea pe piață a produselor care, încălcând cerințele obligatorii, provoacă daune semnificative mediului ca urmare a utilizării pe scară mai largă a produsului;
- încălcările grave ale legislației UE privind substanțele chimice, care provoacă daune semnificative mediului sau sănătății umane;
- reciclarea ilegală a navelor;
- captarea ilegală a apei;
- surse de deversare a substanțelor poluante provenite de la nave (se propune ca această categorie de infracțiuni să fie preluată din Directiva 2005/35/CE [3, p. 11], pentru a consolida cadrul juridic);
- comerțul ilegal cu lemn;
- încălcările grave ale normelor privind introducerea și răspândirea speciilor alogene invazive de interes pentru Uniune;
- eludarea gravă a cerințelor de efectuare a unei evaluări a impactului asupra mediului;
- producerea, introducerea pe piață, importul, exportul, utilizarea, emisia sau eliberarea ilegală de gaze fluorurate cu efect de seră. [10, p. 5].

De exemplu, în ceea ce privește Regulamentul UE privind lemnul [13, p. 23], deși toate statele membre au inclus sancțiuni pentru infractori în legislația națională, tipurile de sancțiuni și nivelurile maxime ale acestora variază semnificativ de la un stat membru la altul: amenzi administrative și confiscări pot fi impuse în 23 de state membre, amenzi penale în 16, pedeapsa cu închisoarea în 17, suspendarea activității în 15 și alte tipuri de sancțiuni în 11. Amenzile aplicabile în cazul încălcării Regulamentului UE privind lemnul variază de la 50 EUR la o sumă nelimitată [7, p. 14].

Aceste discrepanțe între regimurile de sancțiuni ale statelor membre aplicabile în cazul încălcării Regulamentului UE privind lemnul și faptul că sancțiunile sunt considerate, în multe cazuri, prea scăzute pentru a avea cu adevărat un efect disuasiv asupra comportamentelor ilegale, împreună cu aplicarea neuniformă în UE, prezintă un risc de reorientare a fluxurilor comerciale. În plus, disparitățile dintre regimurile de sancțiuni și lipsa unei puneri în aplicare uniforme în statele membre subminează condițiile de concurență echitabile, dezavantajându-i pe operatorii care respectă cu strictețe cerințele. Acest aspect

poate fi abordat prin incriminarea armonizată și prin apropierea nivelurilor sancțiunilor în întreaga UE în Directiva privind infracțiunile împotriva mediului.

Un alt exemplu se referă la captarea ilegală a apei, care contribuie la epuizarea gravă a resurselor de apă, o problemă care se va agrava ca urmare a schimbărilor climatice. În Raportul său special din 2021 intitulat „Utilizarea sustenabilă a apei în agricultură: fondurile din partea PAC sunt susceptibile să promoveze mai degrabă o utilizare mai intensă decât una mai eficientă a apei”, Curtea de Conturi documentează ineficacitatea măsurilor administrative de abordare a captării excesive a apei și subliniază faptul că verificările sunt rare, iar sancțiunile sunt prea scăzute pentru a asigura punerea în aplicare eficace și respectarea obligațiilor relevante. Raportul se referă la deficiențe ale regimurilor de sancțiuni din fiecare stat membru [11, pct. 32].

Republica Moldova având calitatea de stat candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană urmează în mod prioritar să armonizeze legislația națională cu cea unională. De altfel, la nivel național, potrivit *Raportului despre activitatea procuraturii în anul 2021* [12, p. 111-115], cu referire la investigarea și combaterea infracțiunilor ce atentează la fondul forestier și terenurile din fondul silvic, în anii 2020-2021 au fost pornite doar 13 cauze penale conform art. 231 din Codul penal (Tăierea ilegală a vegetației forestiere). Pentru comparație, în anul 2019 a fost pornită 1 cauză penală conform art. 231 din Codul penal. Totuși statistica nu reflectă situația reală la compartimentul tăieri ilicite a vegetației forestiere, deoarece din studiu se constată că, în multiple situații tăierile ilicite de arbori din fond forestier, constituie obiect al cauzelor penale pornite conform art. 186 din Codul penal.

Un impediment la investigarea infracțiunii prevăzute de art. 231 din Codul penal, este calcularea prejudiciului cauzat fondului forestier, care se efectuează conform metodologiei reglementate de Codul silvic, care este depășită și stabilește sume minime în coraport cu prejudiciul real cauzat mediului.

La compartimentul practicii investigării proceselor și cauzelor penale în perioada ultimilor doi ani, obiectul cărora vizează *vânatul și pescuitul ilegal*, au fost pornite 28 cauze penale conform prevederilor art. 233 și două în temeiul art. 234 din Codul penal, fiind remise în instanța de judecată 12 cauze penale. În perioada de referință instanțele de judecată au examinat și pronunțat 8 sentințe de condamnare, pe deasupra aplicată fiind munca neremunerată ori amenda. O problemă la subiect, constituie necorespunderea sancțiunilor cu caracter pecuniar, acestea fiind nesemnificative.

Făcând o retrospectivă a reglementărilor unionale specifice protecției mediului prin dreptul penal putem conchide că de fiecare dată legiuitorul european tinde să instaureze un regim sancționator riguros de răspundere penală de mediu, instituind sancțiuni suplimentare (restaurarea naturii, excluderea de la finanțare publică, retragerea de autorizații administrative). În același timp se urmărește, eficientizarea anchetelor și procedurilor penale transfrontaliere prin implementarea unor cooperări multilaterale a statelor membre.

Este firesc, că comunitatea este preocupată de creșterea numărului de infracțiuni împotriva mediului și de efectele acestora, care se extind din ce în ce mai mult în afara granițelor statelor în care acestea sunt comise. De aceea, pentru a realiza o protecție eficace a mediului, este deosebit de importantă introducerea unor sancțiuni cu un caracter descurajant mai ridicat pentru activitățile care dăunează mediului, care provoacă de obicei sau este probabil să provoace daune semnificative aerului, inclusiv stratosferei, solului, apei, animalelor sau plantelor, inclusiv în ceea ce privește conservarea speciilor.

De altfel, o „reacție penală” rămâne a fi unul din „instrumente” prioritare ale garantării respectării obiectivelor trasate în legislația unională privind responsabilizarea și protecția mediului prin dreptul penal la nivelul Uniunii Europene.

Referințe bibliografice:

1. *Cartea albă privind responsabilitatea de mediu, Reflecții și scenarii pentru UE-27 până în 2025.*
https://commission.europa.eu/system/files/2017-06/cartea_alba_privind_viitorul_europei_ro.pdf

2. *Directiva 2004/35/CE asupra responsabilității de mediu privind prevenirea și repararea daunelor aduse mediului.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02004L0035-20130718&from=EN>.
3. *Directiva 2005/35/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 7 septembrie 2005 privind poluarea cauzată de nave și introducerea unor sancțiuni în caz de încălcare.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0035&from=RO>.
4. *Directiva 2008/99/CE privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0099&from=PT>.
5. Duțu M., Duțu A. *Dreptul mediului*. Ediția a 4-a, Editura C.H. Beck, București, 2014. 485 p.
6. Duțu M. *Dreptul mediului și al climei*. Vol. I, Partea generală, Editura Universul Juridic, București, 2022. 600 p.
7. *Documentul de lucru al serviciilor Comisiei – Verificarea adecvării Regulamentului (UE) nr. 995/2010 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 octombrie 2010 de stabilire a obligațiilor care revin operatorilor care introduc pe piață lemn și produse din lemn (Regulamentul UE privind lemnul) și privind Regulamentul (CE) nr. 2173/2005 din 20 decembrie 2005 privind instituirea unui regim de licențe FLEGT pentru importurile de lemn în Comunitatea Europeană (Regulamentul FLEGT) 17.11.2021 SWD(2021) 328 final, p. 14.*
8. Lupan E. *Tratat de dreptul mediului*. Editura C.H. Beck, București, 2009. 669 p.
9. *Pactul Verde pentru Europa.* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_ro.
10. *Propunere de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal și de înlocuire a Directivei 2008/99/CE.* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021PC0851&from=EN>.
11. *Raportul special 2021, Curtea de Conturi Europeană, Utilizarea sustenabilă a apei în agricultură: fondurile din partea PAC sunt susceptibile să promoveze mai degrabă o utilizare mai intensă decât una mai eficientă a apei.* <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10997-2022-INIT/ro/pdf>.
12. *Raport despre activitatea procuraturii în anul 2021.* Chișinău, 2022. <https://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=32yb7yiii2k%3D&tabid=202&language=ro-RO>.
13. *Regulamentul (UE) nr. 995/2010 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 octombrie 2010 de stabilire a obligațiilor care revin operatorilor care introduc pe piață lemn și produse din lemn.* <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:295:0023:0034:RO:PDF>.
14. *Rezoluția Parlamentului European din 20 mai 2021 referitoare la răspunderea întreprinderilor pentru daunele aduse mediului (2020/2027(INI)).* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0259_RO.html.

ANALIZA PRACTICII NAȚIONALE ȘI A CTEDO PE CAUZELE PRIVIND VIOLENȚA ÎN FAMILIE ȘI MĂSURI, STRATEGII NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE DE PREVENIRE A VICTIMIZĂRII MINORILOR

MIZDRAN Mihai,

doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, România,
ORCID ID: 000000021754603X

Summary: In the exercise of its procedural responsibilities, the criminal investigation body shall ensure the correct application of the criminal law, the compliance of criminal prosecution actions with the provisions of the Code of Criminal Procedure, the spirit of international acts and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. research in all aspects, complete and objective of the circumstances of the case.

However, domestic violence is not a private matter, caused by differences between family members or a way of educating children, but is a violation of human rights, being recognized as one of the most current problems of our society, and is unquestionably one of the most dangerous antisocial phenomena, characterized by excessive destruction and irreversible consequences, the diversity and extent of which is difficult to measure and evaluate.

The family is the physical and social context that provides the child with the necessary resources to grow, develop, mature and finally the family is a model for the child to continue his life, through which he learns behavior in the future with his own children. .

Defining this type of crime seems to be a problem associated with the complexity and multiplicity of manifestations of violence, with the presence of a large number of doctrinal interpretations, which define „domestic violence” – „domestic violence”, „physical and mental violence”, „economic violence”, „religious violence”, etc.

Key words: child abuse, domestic violence, victimization, public safety, victim, victim prophylaxis.

În această ordine de idei este relevantă hotărârea recentă a Curții în cauza *Munteanu v. Republica Moldova* din 26.05.2020 [1], prin care a constatat că, în pofida numeroaselor plângeri și a ordonanțelor de protecție emise, autoritățile nu au întreprins măsuri suficiente pentru a proteja în mod eficient reclamanții de violență constantă din partea lui I.M., din moment ce nici amenda aplicată pentru încălcarea uneia din ordonanțele de protecție, nici discuțiile ofițerului de poliție cu I.M. în mod clar nu au avut vreun efect palpabil asupra comportamentului acestuia. În cele din urmă, Curtea a stabilit că autoritățile nu și-au îndeplinit în mod corespunzător obligația pozitivă de a preveni amenințarea reală și imediată a violenței domestice împotriva reclamantilor. Mai mult decât atât, în opinia Curții, circumstanțele cauzei denotă în mod clar faptul că acțiunile autorităților nu au fost un simplu eșec sau o reacție întârziată în curmarea violenței împotriva reclamantei, ci au constituit, mai degrabă, reflectând o atitudine discriminatorie față de aceasta ca femeie. Prin urmare, Curtea a constatat că a avut loc o încălcare a Articolului 14 coroborat cu Articolul 3 din Convenție în raport cu reclamanta.

Concluziile Curții s-au confirmat și prin constatările Procuraturii Generale efectuate în cadrul studiuului selectiv a cauzelor și proceselor penale pe fapte de violență în familie: poliția nu reacționează prompt, sesizările fiind înregistrate în Registrul nr.1 de evidență a sesizărilor cu privire la infracțiuni tardiv și contrar prevederilor art. 273 alin. (3) Cod procedură penală și pct. 19 din Ordinul interdepartamental nr.121/254/286-O/95 din 18.07.2008 privind evidența unică a infracțiunilor, a cauzelor penale și a persoanelor care au săvârșit infracțiuni. Din cauza intervenției întârziate, fragmentare sau ineficiente a poliției, agresorii reușesc să se împace cu victimele, să le determine să nege violența și să solicite încetarea examinării cazurilor, astfel nefiindu-i asigurat acces real la asistență și protecție.

Neimplementarea eficientă a legislației privind prevenirea și combaterea violenței în familie constituie discriminare pe criteriu de gen în realizarea dreptului la protecție egală din partea legii.

Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, prin Decizia din 29.07.2019, cauza nr. 100/19 [2], a conchis că petiționara M.G nu a beneficiat de o protecție efectivă în procedura de examinare a plângerii sale cu privire la actele de violență, din cauza atitudinii stereotipice și discriminatorii a reclamatei (*procuror*). Consiliul a reținut tratamentul mai puțin favorabil, manifestat prin preferința de a accepta declarațiile unei părți (bărbat) în detrimentul celor declarate de cealaltă parte (femeie) în procedura de examinare a cazului de violență în familie, precum și prin faptul că procurorul a motivat în ordonanță că însăși partea vătămată a provocat conflictul, iar învinutul a reacționat la acțiunile acesteia în scop de auto apărare. Consiliul, analizând alegațiile petiționarei prin raportare la acțiunile întreprinse și aprecierea acestora de către reclamată (*procuror*), a stabilit lipsa plenitudinii investigațiilor desfășurate de către organul de urmărire penală și a *decis că faptele constatate reprezintă discriminare pe criteriu de sex în realizarea dreptului la protecție egală din partea legii*.

Pentru atingerea scopului și îndeplinirea obiectivelor propuse am recurs la metoda analizei și sintezei informației la temă selectate din literatura de specialitate și de asemenea au fost folosite și metodele: metoda istorică și sistematică, metoda juridică comparativă. Analiza practicii judiciare reprezintă de asemenea o sursă importantă în desfășurarea cercetării științifice a violenței domestice și impactul ei asupra minorilor.

În procesul de studiere au fost utilizate lucrările științifice ale savanților din România, Federația Rusă, Republica Moldova. Importanță la elaborarea acestei lucrări a avut baza normativă ce cuprinde actele legislative naționale: Constituția Republicii Moldova, Codul Familiei al Republicii În perioada anului 2019 procurorii au deferit justiției 669 cauze penale privind violența în familie (749 în anul 2018). Instanțele de judecată au pronunțat 618 sentințe de condamnare pe fapte de violență în familie (631 în anul 2018), 9 sentințe de încetare și 4 sentințe de achitare (4 în anul 2018).

În baza prevederilor art. 201¹ alin. (1) lit. b) Cod penal (violență psihologică), au fost pronunțate 38 de sentințe de condamnare, comparativ cu 20 sentințe în anul 2018.

Studiul materialelor proceselor/cauzelor penale atestă că se menține practica eronată de calificare a faptelor de izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei prin prisma prevederilor art. 69, 78, 78¹, 104, 354 ale Codului contravențional și nu ale art. 201¹ alin. (1) lit. b) Cod penal.

Acțiunile de lovire, bătăi, însoțite de ofense, înjurii, insultări, amenințări verbale, distrugerea bunurilor, aruncarea în direcția victimei a unor obiecte periculoase provoacă suferințe fizice și psihice, stări de tensiune ce intimidează și înfricoșează victima, sunt acțiuni caracteristice infracțiunii privind violența în familie (psihologică), prevăzută de art. 201¹ alin. (1) lit. b) Cod penal.

Atragem atenție că examinarea superficială a cauzelor cu privire la violența în familie, nefiind analizată gravitatea, numărul agresiunilor la care a fost supusă victima și pericolul violenței domestice, precum și faptul că autoritățile au cunoscut despre pericolul violenței domestice, dar nu au luat măsuri eficiente în privința agresorului, inclusiv urmărirea penală, ca fiind o măsură de a-l împiedica să comită acte de violență, constituie încălcare a articolelor 3 și 8 din Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

În acest sens, este relevantă hotărârea CtEDO din 16 iulie 2013 în cauza *B. vs Republica Moldova* (cererea nr. 61382/09), care este definitivă din 16 octombrie 2013.

Curtea a constatat lipsa unor acțiuni decisive din partea autorităților, care cunoșteau despre comportamentul violent a lui V.B și pericolul pe care acesta îl prezintă pentru reclamantă și deși nu au rămas total pasive față de acțiunile violente și împotriva lui V.B. au pornit proceduri contravenționale, fiind pronunțate 6 decizii, în urma cărora au fost aplicate amenzi, niciuna dintre aceste măsuri nu au fost suficiente de a-l împiedica pe V.B. să comită ulterior acte de violență. În particular, Curtea a notat că

amenziile aplicate lui V.B. au fost mici și nu au avut vreun efect intimidant.

Urmare omisiunilor autorităților naționale de a acționa prompt și eficient în scopul protecției victimelor violenței în familie, Republica Moldova a fost condamnată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauzele *Mudric vs Republica Moldova*, *Eremia vs Republica Moldova*, *T.M. și C.M. vs Republica Moldova* și *B. vs Republica Moldova*.

În acest context cauzele relevante în care statul Republica Moldova a fost condamnat în repetate rânduri de Curtea Europeană Drepturile Omului ce țin de violența în familie sunt: *Eremia și alții v. Republica Moldova* din 28.05.2013, *Mudric v. Republica Moldova* din 16.07.2013, *B. v. Republica Moldova* din 16.07.2013 și *T.M. și C.M. v. Republica Moldova* din 28.01.2014 cu obligarea statului de asigurare a unui mecanism eficient de remediere a încălcării drepturilor garantate de Convenția Europeană a Drepturilor Omului și întru asigurarea efectului preventiv al constatărilor Curții.

La 22.09.2016 Curtea a făcut publică decizia pe cauza *Scodina c. Moldovei*. Reclamanta s-a plâns, în temeiul articolului 3 din Convenție, că autoritățile nu și-au onorat obligațiile pozitive de a-i oferi protecție împotriva violenței în familie, precum și că au aplicat sancțiuni prea blânde agresorului.

Curtea a primit declarații de reglementare amiabilă semnate de părți în temeiul cărora reclamanta a renunțat la pretenții împotriva Republicii Moldova, Guvernul angajându-se să-i achite ultimei 12.000 Euro cu titlu de prejudiciu moral și 1000 Euro pentru acoperirea costurilor și cheltuielilor. Conform prevederilor art. 39 din Convenție Curtea a decis radierea cererii de pe rol.

Cu toate acestea, în mod semnificativ și inovator pentru acest segment de jurisprudență, este cauza recentă *Volodina c. Rusiei* din 2019 [3]. Curtea a inclus discursul privind umilirea demnității ca fiind un prag suficient pentru a atinge nivelul de suferință în sensul Articolului 3, după cum urmează: „Chiar și în lipsa vătămării corporale reale sau a suferinței fizice sau psihice intense, tratamentul care umilește sau înjosește o persoană, manifestând lipsa de respect față de demnitatea sa umană sau diminuarea acesteia, sau care trezește sentimente de teamă, angoasă sau inferioritate, capabile să înfrângă rezistența morală și fizică a unei persoane, poate fi caracterizat ca tratament degradant și de asemenea se încadrează în interdicția prevăzută la Articolul 3. De asemenea, trebuie subliniat faptul că este suficient ca victima să fie umilită în ochii proprii, chiar dacă nu și în ochii celorlalți (a se vedea cauza *Bouyid c. Belgiei*).

În speță, Curtea a atras atenția și asupra lezării continue a demnității victimei de către făptuitor, care, după o serie de bătăi și urmărituri, a publicat, din răzbunare, fotografiile private ale victimei, fapt care a fost apreciat de Curte ca un act care „submina în continuare demnitatea sa, transmițând un mesaj de umilință și lipsă de respect”. Astfel, în timp ce discursul cu privire la demnitate a fost practic absent în motivele invocate de Curte în întregul grup de cauze privind violența în familie, cauza *Volodina c. Rusiei* ar putea fi considerată drept o abordare nouă și o confirmare a unui progres vizibil în opinia Curții cu privire la violența în familie. Din acest punct de vedere, cauza vizată din anul 2019 poate fi considerată drept o cauză de referință, ce afirmă demnitatea drept aspect fundamental, declanșând discursul privind maltratarea și aplicarea Articolului 3 în cazul tuturor formelor de violență în familie.

Au fost identificate cazuri de tragere la răspundere contravențională pentru fapte de violență în familie a aceluiași agresor familial în repetate rânduri. Acest fapt denotă că sancțiunile aplicate nu au fost suficiente și descurajante, încât să împiedice agresorul să comită ulterior acte de violență. Prin urmare, în asemenea situații este evidentă lipsa unor acțiuni decisive din partea autorităților care cunoșteau despre comportament violent și pericolul pe care acesta îl prezintă pentru victimă (cauza *B v. Republica Moldova*) [4].

Comiterea repetată a contravențiilor de violență în familie indică asupra caracterului sistematic, caracteristic conduitei violente a agresorului, exprimată prin violență fizică și psihologică și care urmează a fi examinată prin prisma prevederilor art. 201¹ alin. (1) lit. b) Cod penal, iar agresorul tras la răspundere penală.

Așadar, vorbind în continuare despre *măsuri, strategii naționale și internaționale de prevenire a victimizării minorilor* atestăm că prevenirea și combaterea violenței în familie fac parte din politica națională de ocrotire și sprijinire a familiei și reprezintă o importantă problemă de sănătate publică și de realizare a dreptului la viață fără violență.

Violența, exercitată în orice formă, amenință sau atinge integritatea fizică, psihică, morală a persoanei, constituind o încălcare a dreptului la viață, la sănătate, la siguranță și libertate individuală, a dreptului de a fi tratat la egal și cu demnitate.

La 11 mai 2011 Consiliul Europei a adoptat Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul), semnată de Republica Moldova la 06 februarie 2017, care prescrie statelor membre ai Consiliului Europei să exercite diligența cuvenită pentru prevenirea, investigarea violenței împotriva femeilor și a violenței în familie, pedepsirea agresorilor și despăgubirea victimelor actelor de violență.

În vederea armonizării legislației naționale la prevederile Convenției de la Istanbul, prin Legea nr.196 din 28.07.2016, în vigoare din 16.09.2016, au fost operate mai multe modificări și completări la Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, Codul penal, Codul contravențional.

În context, a fost completată definiția „agresor”, reglementată de art.2 din Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie cu mențiunea că – *în cazul plângerilor din partea mai multor membri de familie, cu învinuiri reciproce de comitere a actelor de violență, agresorul va fi identificat, luându-se în considerare următoarele circumstanțe: care dintre subiecții implicați a acționat în apărarea sa ori a altei persoane; probabilitatea survenirii unor situații critice pentru fiecare persoană; modul de acționare în cadrul scenei de violență și gravitatea leziunilor provocate de fiecare persoană; plângerile anterioare de violență în familie, alte împrejurări care indică la inițiatorul actelor de violență (agresor primar).*

A fost instituită măsura provizorie de protecție a victimei violenței în familie – ordinul de restricție de urgență, aplicată de poliție, prin care are loc implicarea și înlăturarea imediată a agresorului din locuința familiei și stabilirea unor interdicții prevăzute de lege, pe termen de 10 zile, în vederea prevenirii repetării/ comiterii acțiunilor violente, asigurând astfel victimei și altor membri ai familiei siguranță în locuința lor. Ordinul de restricție este cu drept de contestare în ordinea contenciosului administrativ.

Completările prevăzute la art.133¹ Cod penal au extins lista subiecților -membri de familie și asupra persoanelor în divorț sau care s-au aflat în relații de concubinaj, dar care locuiesc separat, precum și asupra rudelor și afinelor lor. Înțelesul termenilor „rudenie” și „afinitate” este redat de art. 134 Cod penal.

Pentru asigurarea protecției victimei violenței în familie, prevederile art.215¹ Cod de procedură penală obligă procurorul sau organul de urmărire penală de a interveni neîntârziat pentru a asigura obținerea măsurilor de protecție a victimei, dacă în cadrul procesului penal se constată că se află în pericol de a fi supusă violenței sau altor acțiuni ilegale, inclusiv de distrugere a bunurilor sale.

Infraacțiunea de violență în familie, în redacția Legii nr.196 din 28.07.2016, în vigoare din 16.09.2016, înserează trei modalități factice de realizare: violența fizică – art. 201¹ alin. (1) lit. a) Cod penal; violența psihologică – art. 201¹ alin. (1) lit. (b) Cod penal și violența economică – art. 201¹ alin. (1) lit. c) Cod penal, cu agravantele, prevăzute de alin. (2), (3) și (4). Potrivit art.2 din Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, prin mijloace de existență primară se subînțelege hrană, medicamente, obiecte de primă necesitate.

Dispoziția art. 201¹ alin. (1) lit. b) Cod penal inițial descria infraacțiunea de violență psihologică în familie, comisă prin izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei. Această componentă fiind considerată ca una formală, deoarece nu indica la survenirea unor anumite consecințe, făcând referință doar la scopul urmărit de agresor, ulterior a fost modificat fiind exclusă noțiunea de „violență psihologică”, fapt cu care nu suntem de acord, deoarece „intimidarea” victimei are un impact psihologic.

Scopul de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei este caracteristic faptei de violență în familie. Violența în familie reprezintă întotdeauna o manifestare a abuzului de putere și control, în scop de impunere a voinței sau controlului asupra membrilor familiei, care au mai puțină putere sau dețin mai puține resurse.

Izolarea este o modalitate de exercitare a violenței psihologice, care constă în acțiuni de izolare de familie, de comunitate, de prieteni, interzicerea realizării profesionale, interzicerea frecventării instituției de învățământ, priver de acces la informație ș.a.

Intimidarea are semnificația unei acțiuni/ inacțiuni, ce atentează la integritatea psihologică a victimei. Modalitățile intimidării, menționate în definiția violenței psihologice din Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, implică amenințări verbale, înjurare, insultare, distrugerea demonstrativă a obiectelor, afișarea ostentativă a armei, lovirea animalelor domestice.

Impactul acțiunilor de intimidare poate fi probat prin expertize sau rapoarte de evaluare psihologică care constată și apreciază gravitatea consecințelor și suferințelor victimei, măsuri necesare de reabilitare (consiliere psihologică).

Lipsa urmărilor prejudiciabile, exprimate prin vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății, nu exclude prezența elementelor infracțiunii de violență în familie, prevăzută de art. 201¹ Cp alin. (1) lit. b) Cod penal și exprimată prin intimidarea membrului de familie, prin diverse forme, în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei (ex. acțiunile de lovire, bătăi, însoțite de ofense, înjurii, insultări, amenințări verbale, distrugerea obiectelor, aruncarea în direcția victimei a unor obiecte (cuțit, topor) provoacă suferințe fizice și psihice, stări de tensiune ce intimidează și înfricoșează victima, fapt ce o impune să-și schimbe comportamentul, iar agresorul acționează în asemenea mod în scopul impunerii voinței și controlului personal asupra victimei).

Astfel, în cazul constatării comportamentului violent al agresorului, exprimat prin o serie de acțiuni de tip bătăi, lovituri, amenințări cu aplicarea violenței, caracteristice violenței în familie, în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei, aceste fapte urmează a fi examinate prin prisma violenței psihologice.

Potrivit prevederilor pct. 169 al Instrucțiunii metodice privind intervenția poliției în prevenirea și combaterea cazurilor de violență în familie, adoptate prin Ordinul șefului Inspectoratului General de Poliție nr. 134 din 15.03.2017, pe fiecare infracțiune de violență în familie mai puțin gravă, gravă și deosebit de gravă, conducătorii subdiviziunilor teritoriale de poliție, în decurs de 3 zile din momentul înregistrării cauzei penale, sunt obligați să dispună desfășurarea anchetei de serviciu de către șefii secțiilor securitate publică sau adjuncții lor, cu elucidarea cauzelor și condițiilor x care au generat săvârșirea acestora, rolul serviciului intervenție comunitară în activitatea de prevenire individuală a violenței în familie.

În cazurile privind violența în familie față de copii, organele de urmărire penală urmează să sesizeze neîntârziat autoritatea tutelară, în vederea asigurării executării prevederilor Legii privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor rămași separați de părinți și aplicării măsurilor de protecție a copiilor ce se impun.

Prin Legea nr. 196 din 28.07.2016 a fost completat Codul contravențional cu art. 78¹ – violența în familie, care prevede răspundere contravențională în cazul provocării vătămării neînsemnate a integrității corporale.

La 06 februarie 2017 la Strasbourg, Republica Moldova a semnat Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, (Convenția de la Istanbul) angajându-se să întreprindă multiple acțiuni ce țin de diminuarea acestui fenomen.

În conformitate cu prevederile Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, responsabili de identificarea și prevenirea fenomenului violenței domestice sunt – poliția, secțiile/ direcțiile de asistență socială și de protecție a familiei, direcțiile de învățământ, tineret și sport, autorități tutelare,

instituții medicale.

Astfel, în scopul realizării atribuțiilor legale în procesul prevenirii fenomenului violenței în familie, identificării și contracarării faptelor de violență în familie, asigurării protecției și asistenței victimelor, responsabilizării și resocializării agresorilor familiari, șeful Inspectoratului General al Poliției a aprobat prin Ordinul nr. 360 din 08.08.2018, *Instrucțiuni metodice privind intervenția Poliției în prevenirea și combaterea cazurilor de violență în familie*.

Instrucțiunile indicate descriu mecanismul de eliberare, supraveghere a ordinului de restricție de urgență în cazurile de violență în familie, de asigurare evidenței nominale a agresorilor familiari, de asistare a victimelor în obținerea ordonanței de protecție, modalitatea acționării angajaților sectorului de poliție în cazul încălcării ordonanțelor de protecție, obligațiile și răspunderea disciplinară a angajaților poliției, etc. Anexele 1-18 a Instrucțiunilor vizate, conțin modelele/ blancurile chestionarului (de constatare și evaluare a riscurilor în cazurile de violență în familie), actelor, registrelor întocmite de poliție la documentarea cazurilor violenței în familie, cererilor, demersurilor întocmite de victimă.

Cu părere de rău însă nu toți polițiștii reacționează potrivit legislației în domeniu și evaluează corect riscurile în cazurile de violență în familie.

Prin Ordinul Procurorului General nr. 31/28 din 30.07.2018 a fost aprobat Planul operațional al Procuraturii în vederea executării Planului de acțiuni pentru anii 2018-2020 privind implementarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a violenței față de femei și a violenței în familie pentru anii 2018-2023, care are drept scop consolidarea mecanismului de protecție și asistență pentru victimele violenței față de femei și violenței în familie.

În temeiul Planului menționat, în anul 2019 Procuratura Generală a realizat cu concursul Institutului Național al Justiției și Consiliul Superior al Magistraturii obiectivul – *elaborarea și semnarea Ghidului (manualului) orientativ privind procedurile de instrumentare a cazurilor de violență în familie pentru utilizarea în procesul instruirii polițiștilor, procurorilor și judecătorilor*.

La 06 martie 2019 în incinta Institutului Național al Justiției manualul menționat a fost lansat public și pus în aplicare.

Ratificarea Convenției de la Istanbul reprezintă un imperativ pentru Republica Moldova, fiind inclus în mai multe documente de politici la nivel național și anume: Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022, Strategia națională de prevenire și combatere a violenței față de femei și violenței în familie pe anii 2018-2023 și Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere, care prevede angajamentul asumat de Republica Moldova de a ratifica Convenția de la Istanbul în trimestrul IV al anului 2019.

La 27.12.2019 Guvernul Republicii Moldova a aprobat proiectul de lege cu privire la ratificarea Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, dar cu anumite rezerve pentru articolul 30 (2) (*Compensație*) și articolul 59 (*Statutul reședinței*).

Proiectul a fost prezentat Parlamentului spre adoptare. Îndată ce Convenția va fi ratificată și va intra în vigoare, prevederile acesteia vor fi obligatorii.

Amintim că în scopul eradicării fenomenului violenței domestice, la 01.03.2007 s-a adoptat Legea nr.45-XVI cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie (în continuare Legea nr.45), iar prin Legea nr.167 din 09 iulie 2010 s-a perfecționat mecanismul de implementare al ei și s-a introdus în Cod penal prevederile Articolului 201¹ – *Violența în familie*.

Până în prezent, prevederile Legii nr. 45 și a articolului 201¹ Cod penal, au suferit multiple modificări/completări. Printre cea mai importantă o putem considera Legea nr. 196 din 28 iulie 2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, care a armonizat cadrul legal național în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie la standardele internaționale și prevederile Convenției Consiliului Europei, fiind operate modificări la 11 acte legislative.

În decembrie 2019, Procuratura Generală a întocmit un aviz la *proiectul hotărârii privind aprobarea proiectului de lege pentru modificarea unor acte legislative*.

Proiectul de lege menționat urmează să ajusteze legislația Republicii Moldova la Convenția de la Istanbul și prevede modificarea a 18 acte legislative (*Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală, Codul familiei, Codul penal, Codul contravențional, Codul civil, Codul de procedură penală, Codul de procedură civilă, Codul de executare, Legea nr. 8/2008 cu privire la probațiune, Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie și Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat, Legea privind azilul în Republica Moldova, Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova, Legea privind integrarea străinilor în Republica Moldova, Legea privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor și Legea cu privire la sistemul administrației penitenciare*).

În același timp în Republica Moldova până în prezent au fost deschise mai multe Servicii/ Centre de asistență și protecție pentru victimele violenței în familie, care sunt specializate în asistența de criză, oferă condiții decente de cazare și igienă personală, hrană, asistență juridică, socială, psihologică și medicală de urgență, pază și protecție, precum și asistență pentru contactarea rudelor [5].

Așadar, studiind vârsta, sexul făptuitorilor și victimelor pe cauzele penale înregistrate în perioada anilor 2016-2019 privind violență în familie soldate cu deces și vătămarea gravă a integrității corporale, s-a constatat că 270 victime au fost femei, dintre care 10 minore și 89 victime au fost bărbați dintre care 19 minori.

Concomitent 262 (70 %) agresori ai violenței în familie soldate cu deces și vătămarea gravă a integrității corporale a victimelor au fost bărbați, iar 78 (30%) erau femei.

În perioada anilor 2016-2019 Procuratura a deferit justiției 259 cauze pe cazuri de violență în familie soldate cu deces și vătămarea gravă a integrității corporale a victimei, 17 cauze penale au fost expediate în instanță de judecată pentru aplicarea măsurilor cu caracter medical; a suspendat urmărirea penală în temeiul art. 287¹ Cod de procedură penală în 6 cauze penale; a conexas 2 dosare; a încetat urmărirea penală pe varii motive în 23 cauze (9 pe motive nereabilitare (deces, amnistie), 14 pe motive de reabilitare (275 pct. 1 și pct. 3 Cod procedură penală) și 33 cauze sunt în stadiu de exercitare a urmăririi penale.

Indicatorii statistici prezentați mai sus, în special numărul mare a cauzelor penale expediate în judecată, relevă o prestație bună, activitate eficientă a Procuraturii în documentarea și combaterea cazurilor de violență în familie, soldate cu deces și vătămarea gravă a integrității corporale a victimei.

În perioada menționată instanțele de judecată au pronunțat în privința făptuitorilor circa 240 sentințe de condamnare și 17 sentințe absolvire/eliberare a pedepsei și aplicare a unor măsuri de constrângere cu caracter medical.

Rezultatele generalizării indică asupra numărului mare a cauzelor penale pornite pe țară, care indică asupra lucrului insuficient/ ineficient a organelor de drept la capitolul prevenirii și profilaxiei fenomenului violenței în familie, precum și lipsa monitorizării eficiente a agresorilor familiari. La investigarea cauzelor penale, unii procurori nu evaluează, verifică regimul juridic, statutul social al copilului victimă/ agresor, părinților, precum și destinul copiilor de mai departe. Nu sunt verificate măsurile/ acțiunile întreprinse de către autoritățile tutelare până la și după comiterea infracțiunilor de către minorii delincvenți/ agresori.

S-a constatat intervenția fragmentară și lipsită de promptitudine a poliției în cazurile de violență în familie, precum și lipsa unui mecanism transparent de analiză a cazurilor grave de violență în familie.

Analizând cauzele penale pe fapte de violență în familie reținem anumite încălcări cum sunt: lipsa informațiilor despre personalitatea agresorilor (dacă se află la evidența poliției ca agresor familiar, cazierul contravențional, caracteristica, copia proceselor verbale ale contravențiilor, dovada executării sancțiunilor, etc.) în scopul aprecierii juste a circumstanțelor și calificării corecte a faptelor de violență în familie.

Audierile victimelor/martorilor sunt superficiale și incomplete (nu se constată care a fost comportamentul agresorilor până la faptă, dacă poartă un caracter sistematic, timpul, locul și împrejurările concrete a comiterii tuturor cazurilor de violență), iar în unele cazuri victimele nici nu sunt audiate. Aceste inacțiuni aduc atingere prevederilor art. 19, 55 și 254 Cod de procedură penală.

În cadrul generalizării stării de fapt în domeniu, s-au identificat și alte încălcări: atragerea în calitate de reprezentanți legali ai minorilor a altor persoane (bunici, mătuși, alte rude), decât cele prevăzute în art. 77 Cod de procedură penală; în unele cazuri în procese penale organul de urmărire penală în genere nu au recunoscut reprezentanți legali ai minorilor; minorii sunt audiați în cadrul procesului penal de către colaboratorii de poliție în lipsa pedagogului/ psihologului, uneori fără reprezentant legal, contrar prevederilor art. 478-481 CPP, fapte tolerate, lăsate fără atenție și intervenție necesară din partea procurorilor. Totodată, în procese penale nu sunt anexate materiale și informații despre personalitatea membrilor de familie, agresorilor (dacă se află la evidență la poliție ca agresor familial, cazierul contravențional, copia proceselor verbale ale contravențiilor, ordonanțelor de pomire și hotărârea luată, dovada executării sancțiunii, etc.) în scopul aprecierii juste a circumstanțelor și calificării faptei de violență în familie. Audierile victimelor/ martorilor sunt superficiale și incomplete (nu se constată care a fost comportamentul agresorilor până la faptă, dacă poartă un caracter sistematic, timpul, locul și împrejurările concrete a comiterii tuturor cazurilor de violență), iar în unele cazuri persoanele nici nu sunt audiate. Aceste inacțiuni aduc atingere prevederilor art. 19, 55 și 254 Cod de procedură penală.

Uneori procurorii și organele de urmărire penală, trec cu vederea solicitările victimelor în cadrul proceselor/ cauzelor penale privind aplicarea măsurilor de protecție, cum a fost descris în speța de mai sus înregistrată în raionul Făleşti.

În multe cauze penale victimele sunt supuse audierilor în repetate rânduri; sunt efectuate confruntări dintre victime și agresori; acțiuni care merită a fi excluse din activitatea organelor de drept în scopul neadmiterii revictimizării și afectării integrității psiho-emoționale a victimelor.

Deși s-au făcut pași importanți în domeniul legislativ pentru eradicarea acestui fenomen, totuși, necesitatea perfecționării și ajustării legislației reprezintă un proces continuu având în vedere unele deficiențe și lacune atestate în partea privind implementarea unor prevederi legale, precum și ținând cont de contextul evoluțiilor proceselor sociale atât la nivel național, cât și internațional.

Prin urmare, având în vedere amploarea și impactul negativ al fenomenului violenței în familie, se impune necesitatea adoptării și implementării unor măsuri sistemice, racordate la standardele internaționale din domeniu (în particular la Convenția de la Istanbul), inclusiv conform recomandărilor Comitetului ONU pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor.

Inter alia aducem aminte că Republica Moldova (*prin Hotărârea Parlamentului nr. 87-XIII din 28.04.1994*) este parte la Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, adoptată la 18 decembrie 1979 în New York (Convenția CEDAW), care este un standard universal pentru protecția drepturilor femeilor din lume. Comitetul pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor (CEDAW) este o instituție specializată a ONU abilitată să monitorizeze gradul de implementare a prevederilor Convenției CEDAW de către statele care au ratificat-o.

Urmare a celei de a 75-a Sesiuni a Comitetului ONU pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, la 02.03.2020 au fost publicate observațiile finale al acestuia, înglobând concluziile și recomandările pentru Republica Moldova pe diferite domenii.

În domeniul Violență în bază de gen împotriva femeilor, Comitetul a recomandat Republicii Moldova: (a) să elimine barierele și stigma care descurajează femeile să raporteze cazuri de violență în bază de gen către autoritățile competente, inclusiv prin campanii de sensibilizare și instruire pentru lucrătorii din domeniul justiției și Poliției; (b) să aloce resurse suficiente pentru acordarea unei compensații financiare victimelor violenței domestice în temeiul Legii nr. 196/2016 și victimelor altor infracțiuni de violență în bază de gen, în temeiul Legii nr. 137/2016 privind reabilitarea victimelor infracțiunilor; (c) să aloce

resurse umane, tehnice și financiare adecvate pentru implementarea eficientă a Strategiei naționale de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și violenței în familie (2018-2023) și a planului de acțiune aferent, pentru a asigura victimelor acces adecvat la adăposturi și servicii de sprijin accesibile, inclusiv tratament medical, consiliere psihosocială și asistență juridică pe întreg teritoriul țării; (d) să ofere finanțare adecvată organizațiilor societății civile din regiunea transnistreană, care oferă sprijin și asistență accesibilă și inclusivă femeilor victime ale violenței în bază de gen; să continue eforturile de sporire a gradului de înțelegere a necesității asigurării disponibilității acestor servicii de către autoritățile de facto din regiunea transnistreană; (e) să îmbunătățească procedura de colectare a datelor privind toate formele de violență în bază de gen, inclusiv violența economică și psihologică, dezagregate în funcție de sex, vârstă, etnie, locație geografică, dizabilitate și relația dintre victimă și infractor, pentru a permite funcționării publice relevanți monitorizarea eficienței legislației, politicilor și practicilor relevante în prevenirea și reducerea violenței în bază de gen; (f) ratificarea Convenției de la Istanbul.

Recomandările formulate urmează a fi implementate de către Guvern și autoritățile responsabile.

În altă ordine de idei relevăm, că unul dintre principalii actori ai mecanismului de aplicare a legii care trebuie să fie activ implicat în intervenție, este poliția. Anume poliția este cea care se așteaptă că va merge să salveze victima în toiul nopții din mâinile unui membru de familie violent și va juca un rol semnificativ în alte măsuri preventive sau punitive.

În vederea calificării corecte a acțiunilor contravenientului și excluderii impunității agresorilor familiari, situație ce favorizează și încurajează comiterea în continuare a actelor de violență, procurorii vor ține cont și se vor ghida de Regulamentul de apreciere medico-legală a gravității vătămării corporale din 27.06.2003, aprobat prin ordinul Ministrului sănătății nr.99 din 27 iunie 2003.

Partea V a Regulamentului nominalizat indică leziunile corporale ce intră în categoria vătămarilor neînsemnate, inclusiv cele prevăzute de pct. 75 – bătăile. Bătăile sunt caracteristice violenței în familie și conform pct. 76 din Regulament, se caracterizează prin aplicarea loviturilor multiple și repetate, constituind un gen specific de acțiune asupra organismului.

În cazurile când în urma bătăilor n-au fost depistate vătămări corporale și ale sănătății, medicul legist în raportul de expertiză medico-legală (raportul de examinare medico-legală) notează acuzele persoanei examinate, iar în concluzii indică că semne obiective de vătămări corporale și ale sănătății n-au fost depistate.

În conformitate cu pct. 79 din Regulament, constatarea acțiunilor de tipul bătăilor sunt de competența organelor de urmărire penală și instanței de judecată.

Referințe bibliografice

1. Hotărârea CtEDO în cauza *Munteanu Irina c. Moldovei* din 13 martie 2018.
2. Decizia Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, prin Decizia din 29 iulie 2019, cauza nr. 100/19. <http://egalitate.md/decisions-opinions/decizie-din-29-iulie-2019-cauza-nr-100-19/>.
3. Hotărârea CtEDO în cauza *Volodina c. Rusiei* din 09 iulie 2019. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-194321%22%5D%7D>.
4. Hotărârea CtEDO în cauza *B. v. Moldovei*, din 16 iulie 2013.
5. <https://www.cidr.md/ro/drepturi-sexuale-si-reproductive/servicii-centre-de-asistenta-si-protectie-pentru-victimele-violentei-familie/>.

ASPECTELE JURIDICO-PSIHOLOGICE PRIVIND PREVENIREA ȘI COMBATAREA CRIMINALITĂȚII ÎN RÎNDUL MINORILOR

MIZDRAN Mihai,

doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, România,
ORCID ID: 000000021754603X

Summary: In recent years, crime among juveniles has become a particularly pressing issue. To this end, the main objectives of this paper consists in identifying the causes that have led to this phenomenon. I also found it necessary to make an analysis in terms of legal and psychological factors that promote juvenile delinquency, given the statistical data presented by the National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova.

Key words: criminality, juvenile delinquency, deviance, offenses.

Legiutorii, de-a lungul anilor au încercat cu ajutorul actelor normative, să obțină soluții prin care, să prevină și să contracareze acele acțiuni ilicite ale minorilor, care pun în pericol exigențele unei societăți civilizate. Prin urmare, creșterea numărului infractorilor, precum și diversificarea infracțiunilor săvârșite de către minori ne face să constatăm, că delicvența juvenilă reprezintă o problemă socială majoră, ce necesită o cercetare minuțioasă atât sub aspect juridic cât și psihologic. Cu toate că, sociologii s-au preocupat să realizeze activitatea cu caracter social privind prevenirea actelor delicvente, criminalitatea în rândul minorilor nu numai că nu a scăzut, dar și a ridicat cote din ce în ce mai înalte. Scopul acestui articol constă în stabilirea și identificarea factorilor care conduc la creșterea fenomenului delicvenței juvenile în țara noastră.

Devianța reprezintă nonconformismul deliberat sau nedeliberat al oamenilor față de normele și valorile unei organizări sociale formale, dar și a unui grup particular [1, p. 82].

Constituind un fenomen social, devianța se exprimă printr-un comportament dificil care, în anumite momente se îndepărtează de respectarea principiilor de bază, astfel, creînd disfuncții, ce atrag aplicarea sancțiunilor prevăzute de lege.

Prin urmare, formele cele mai cunoscute și mai frecvent întâlnite privind comportamentul agresiv sunt delicvența și infraționalitatea. În ultimii ani procesul transformărilor, inițiat în Republica Moldova, a determinat vectorul mișcării societății, înregistrînd un echilibru extrem de fragil în toate sferile vieții social-economice. Datorită acestor schimbări a apărut o complexitate de circumstanțe potrivit cărora s-a produs o criză economică prelungită și un șir de dezorganizări de ordin social.

În această ordine de idei, a devenit evidentă criza pronunțată a stării materiale și a valorilor familiei, generînd un impact deosebit de mare, asupra stabilității acesteia. Creșterea nivelului sărăciei în cadrul societății, deteriorarea sistemului de protecție socială, lipsa locurilor de muncă, accesul limitat la educație și șocul psihologic au condus la eșecul multor familii de a păstra în interiorul lor acea atmosferă protectoare și stabilă. Consecințele principale, atestate pe plan social, constau în extinderea dezintegrării familiei, sporirea cazurilor de abuz în familie, de abandon al copilului, majorarea numărului copiilor rămași fără cămin, plecarea la lucru peste hotarele țării, precum și în nivelul sporit de consum de alcool și de droguri. Este cunoscut faptul că, una dintre sarcinile fundamentale ale statului este de a reglementa procesele sociale prin norme și legi. Mai mult ca atât, legile trebuie concepute și reglementate astfel, încît să aibă un caracter preventiv, descurajator. Cu toate că, sistematic sunt antrenate instituțiile statale, în vederea prevenirii criminalității, prin derularea unor programe de prevenire, totuși apare necesitatea de

a întreprinde cât mai multe măsuri comunitare cu implicarea părinților, tutorilor legali ai copiilor minori, identificarea unor politici și practici publice îndreptate pentru realizarea activității în prevenirea infracțiunilor.

Toate cele menționate ne motivează să conchidem că, acțiunile întreprinse de către stat în vederea prevenirii și combaterii infracțiunilor urmează a fi constituite la diferite nivele internațional, național, regional și local, în conformitate cu Constituția Republicii Moldova, pentru a acționa în mod eficient și acceptabil. Totodată, acest sistem nu reușește să facă față noilor necesități ale societății, dat fiind faptul că, agravarea problemelor sociale cât și nivelul infracțional în rândul minorilor este în continuă creștere. (Figura 1) [6].

Figura nr. 1.

Numărul infracțiunilor săvârșite de minori, 2009-2021

	2009	2010	2015	2018	2021
Infracțiuni săvârșite de minori	1143	1358	1262	1468	1142
inclusiv:					
de către fete	120	173	150	103	89
de către băieți	1023	1185	1112	1365	1053

Se cunoaște faptul, că orice societate se confruntă cu probleme majore, inclusiv cu delinquența juvenilă.

Din cele expuse mai sus, delinquența juvenilă reprezintă ansamblul abaterilor și încălcărilor normelor legale, săvârșite de către minori în vîrstă de pînă la 18 ani.

Sub aspect juridic, nu putem determina și aprecia motivele acestui fenomen, fiind posibilă însă, o analiză a trăsăturilor specifice a comportamentului delicvent și anume:

- reprezintă faptă ilicită, care încalcă anumite valori și relații sociale;
- fapta este săvârșită de către o persoană în mod conștient;
- fapta comisă este incriminată și sancționată de lege.

Sub aspect psihologic, factorii ce determină delinquența juvenilă se divizează în două grupe: individuale și sociale. Din primele fac parte deficiențele mentale (intelectuale), retardul neuropsihic, frustrarea, și alte tulburări de comportament ca: agresivitatea, opunerea față de normele social-juridice și morale, indiferența totală și egoismul pronunțat. Din cea de-a doua grupă fac parte: nivelul de trai scăzut, șomajul, violența, agresarea și exploatarea minorilor, cât și alți factori sociali economici și culturali.

Una dintre problemele serioase ale minorilor este climatul familial, care de multe ori din motivul divorțului părinților se destramă, cauzînd consecințe grave pentru copii.

Astfel, are loc dezorganizarea familiei, de obicei, cu apariția multiplelor conflicte și divergențe atît între foștii soți cît și între părinți și copii. Deși familia, ar trebui să reprezinte mediul de protecție al copiilor, aici sunt întîlnite diferite forme de abuz, care influențează negativ asupra comportamentului minorilor. În cele din urmă, aceștia fiind nevoiți să aleagă evadarea din acel cămin familial destul de tensionant.

Totodată, apare necesitatea de a atrage atenția la alt motiv serios privind criminalitatea în rândul minorilor, apărut ca consecință a sistemului politico-economic defavorabil din țară. Nivelul scăzut al economiei, declanșează o sărăcie evidentă, manifestîndu-se prin modul de trai al populației, sub limita normelor dictate de societate, creșterea numărului de șomeri, limitarea accesului la studii, precum și nerealizarea obiectivelor propuse de stat în vederea asigurării existenței păturilor socialmente vulnerabile.

Declarația universală a drepturilor omului [4], adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10.12.1948, prin art. 23 pct.1 proclamă că orice persoană are dreptul la muncă, la condiții echitabile și satisfăcătoare de prestare a muncii.

În acest context, reiese că dreptul la muncă este reglementat și de alte acte normative, ca: Constituția R. Moldova, Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 1966, Carta Socială Europeană din 1961, precum și Codul muncii al Republicii Moldova însă, problematica locurilor de muncă slab remunerate, ori lipsa acestora în țară, favorizează totuși, plecarea în străinătate a persoanelor în căutarea de noi oportunități și a unui lucru bine plătit.

Din cele sus-expuse menționăm, că unul dintre factorii importanți în familie îl constituie lacunele grave ce apar la educarea copiilor de către părinți, determinând în așa fel, sărăcia ca „mod de viață acceptat” [5, p. 20]. Ca urmare, minorii rămân fără supraveghere și fără educația corespunzătoare, deseori fiind lăsați sub tutela bunelor sau a altor rude care, din cauza vârstei înaintate sau lipsa mijloacelor bănești nu întrunesc condițiile minim necesare. Tot aici, menționăm că, una dintre problemele serioase ale minorilor apare și în situația necesităților primare, care pot determina persoana să comită fapte ilicite pentru a obține scopul pretins. În cazul șomajului, deasemenea imposibilitatea satisfacerii cerințelor de bază a minorilor, conduce spre săvârșirea infracțiunilor.

Alți factori favorizanți ai delincvenței juvenile se exprimă prin consumul de alcool, droguri, nivelul redus al educației, boli psihice, numărul mare de copii, spațiu de locuit necorespunzător, precum și alte condiții socio-economice inadecvate. Se remarcă faptul că, din numărul total de inculpați, deseori minorii au tendința de a se asocia între ei cu persoane majore în scopul săvârșirii infracțiunilor. Aceasta, dovedește că minorul poate fi influențat foarte ușor de către o persoană majoră, impunându-i un comportament teribil, care i-ar dovedi curajul în fața celorlalți. Astfel, deseori minorii imită comportamentul inadecvat al maturilor, acționând în mod agresiv și violent. Atunci, când aceștia nu-și pot stăpîni emoțiile, dispare puterea deplină a controlului, care, în mod inevitabil duce la săvârșirea infracțiunilor.

Pentru ca o persoană să poată fi subiect al infracțiunii, ea trebuie să fi atins, în momentul săvârșirii infracțiunii, o anumită limită de vârstă. Calitatea de subiect al infracțiunii presupune aptitudinea biopsihică a persoanei de a înțelege și de a-și asuma obligațiile de comportare prevăzute de normele dreptului penal, precum și capacitatea de a-și stăpîni și a dirija în mod conștient actele de conduită în raport cu cele existente. Vârsta generală pentru tragerea la răspundere penală a persoanei fizice este de 16 ani. Minorii între vârsta de 14 și 16 ani poartă răspundere penală numai pentru săvârșirea infracțiunilor indicate expres în alin.2 art. 21 Cod Penal al RM [2]. De altfel, dacă nu ar exista acte și fapte periculoase sau cu efecte negative care, să fi avut loc în realitate, ele nu ar fi incriminate de legea penală.

În anul 2013, la 100 mii populație în vîrstă de pînă la 18 ani revin circa 160 infracțiuni comise de minori, comparativ cu 149 în anul 2009 și 206 în anul 2012. (Figura 2) [7].

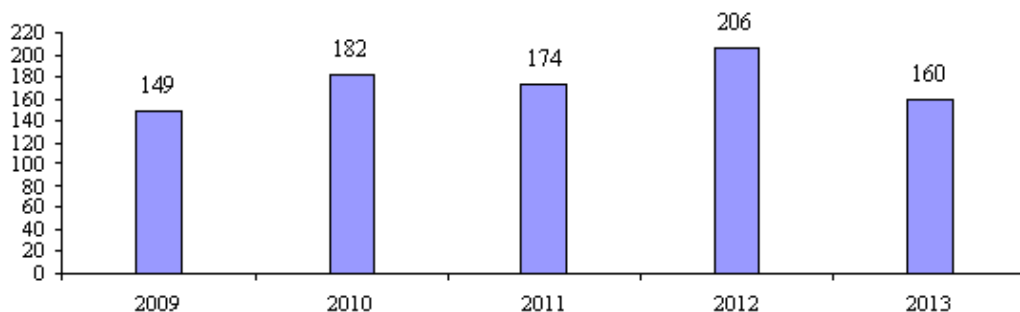

Figura nr. 2. Rata infracționalității juvenile, cazuri la 100 mii populație în vîrstă pînă la 18 ani

Așadar, în acest context, accentul se pune pe latura formării personalității infractorului, a personalității în genere, care este un proces îndelungat și complex, ce depinde atât de mediul social în care crește și se dezvoltă individul, cât și de particularitățile psihofiziologice și legătura reciprocă dintre ele. Caracterul și consecințele formării morale ale personalității joacă un rol important în apariția comportării infrac-

ționale. Anume deficiențele în această formare duc la manifestarea și întărirea pozițiilor antisociale, iar mai târziu, și la săvârșirea infracțiunilor. Negativ influențează asupra formării personalității adolescenților și tinerilor astfel de împrejurări ca: jocurile de noroc, jocuri de acțiune-internet ce dezvoltă un comportament agresiv, comportamentul negativ al părinților sau al profesorilor la școală, neîncrederea în propriile forțe ale copilului, care conduc la desconsiderarea echilibrului moral, la imposibilitatea de a-și controla comportarea sa, lipsa de respect față de lumea înconjurătoare, indiferența față de soarta altor oameni și a lui proprie, sărăcia intereselor sufletești, precum și absența unei poziții și a unui scop în viață.

Reprezentanții societății civile încearcă să prevină actele delictive ale minorilor, invocând mai accentuat implicarea instituțiilor de stat, prin înființarea unor programe de prevenire și combatere a criminalității, precum și alte activități cu caracter social. Toate acestea au motivat, la formularea unei noțiuni a prevenirii criminalității. Astfel: „Prevenirea constă într-un ansamblu de măsuri social-economice, tehnico-organizatorice, administrative, disciplinare și judiciar educaționale luate de stat și organismele neguvernamentale, ce au ca finalitate principală, limitarea posibilităților săvârșirii infracțiunilor” [3, p. 178]. Combaterea criminalității în rândul minorilor, se manifestă prin aplicarea eforturilor și procedeele corespunzătoare menite să asigure acel climat psiho-emoțional pozitiv al societății și al destinului ulterior al tînărului. La stabilirea metodelor de prevenire trebuie de avut în vedere faptul, că aceasta activitate presupune anumite limite și anume: nu pot fi prevăzute în mod egal multitudinea actelor antisociale, nu poate fi prevăzută starea mentală de moment a unor delictvenți, costul social al unor activități de prevenire este foarte ridicat. Cu toate acestea însă, activitatea complexă privind măsurile întreprinse de organele abilitate ale statului, determină intervenția nu numai a specialiștilor în domeniu, dar și a întregii societăți, prin persoane interesate să participe și să coopereze în vederea excluderii faptelor antisociale. Toate programele derulate pentru prevenirea și combaterea delictvenței juvenile, sunt îndreptate spre frânarea influenței cât mai multor factori care determină sau favorizează tulburările de conduită, nevoile specifice ale copilului și dezvoltarea abilităților de viață.

Reieșind din tema articolului propusă spre abordare, am încercat să identificăm și să analizăm cele mai importante trăsături specifice ale fenomenului delictvenței juvenile, minorii constituind, în general, o categorie intens protejată de actele normative în vigoare.

Astfel, comparativ cu subiecții de vârstă adultă, se evidențiază un număr ridicat de măsuri, institutii, strategii și planuri de acțiune ori repere legislative vizavi de copiii, care încalcă legea, sau față de cei care prezintă risc de a se atașa de acest mediu.

La acest subiect, merită a fi întocmit un plan de propuneri, care să contribuie la scăderea nivelului criminalității printre minori, și anume:

- Copiii cu un comportament predelictiv sau delictiv, au nevoie de a fi incluși în diverse programe inițiate de către organele de stat sub controlul obștesc cu implicarea directă a acestora în discuții, analiza unor cazuri reale, întâlniri cu polițiști sau foști infractori reabilitați, în scopul reducerii riscului de a comite acte delictive.

- Totodată, este necesar de a fi organizate activități ce presupun obținerea unei deprinderi, meserii, menite să ajute integrarea minorilor în sfera școlară, socio-profesională, cât și dobîndirea capacităților de concentrare și respectare a sarcinilor propuse.

- La fel, merită a fi mărită pedeapsa pentru persoanele majore, care atrag minorii la activitate criminală sau îi determină la săvârșirea unor fapte imorale prevăzute de art. 208 din Codul Penal al R. Moldova.

- Mai mult, de completat punctul g) alin.1 art.77 Cod Penal RM cu cuvintele „în prezența minorilor”, varianta finală fiind: „săvârșirea infracțiunii în prezența minorilor și/sau prin intermediul minorilor, persoanelor aflate în dificultate, persoanelor retardate mintal sau dependente de făptuitor”.

- Sistemul de protecție socială a copilului și familiei să fie întărit și adaptat la noile cerințe ale societății, prin luarea măsurilor de depistare și protecție a copiilor rămași fără ocrotire părintească sau copiilor

din familiile socialmente vulnerabile.

– Una dintre problemele severe ale delincvenței juvenile, analizate anterior, privește situația economică precară din cadrul familiei, deaceia este important ca statul să acționeze în vederea creșterii și dezvoltării economiei, stopînd în așa mod fenomenul șomajului, acordînd populației mai multe oportunități pe piața muncii.

– Este plauzibil faptul, că la 09.07.2010 Codul Penal al R. Moldova a fost completat cu art. 201¹ „violența în familie”, doar că multe cazuri de violență rămîn în umbră, nefiind soluționate. În acest sens, organele de urmărire penală ar trebui să fie mai receptive, intervenind imediat ce au fost sesizate, mai ales cînd este vorba de o familie cu existența copiilor minori. Totodată, de a obliga organele de drept competente, în implicarea specialistului psiholog pentru diagnosticarea problematicei delictului violenței domestice.

– În final, elaborarea și realizarea programelor, proiectelor, activităților în scopul prevenirii și contracarării delincvenței juvenile, urmează a fi oferite independent de existența unui risc. Deci, apare necesitatea de a organiza activitățile sus-propuse, fiind divizate în trei grupe: a) pentru minorii din familiile neasigurate-social vulnerabile; b) pentru minorii, care sunt deja identificați ca fiind delincvenți; c) pentru publicul larg, care nu a fost supus identificării pe baza unui criteriu legat de risc.

Referințe bibliografice:

1. Bonciu Ș. *Devianța tolerată*. Editura Universității Al.I.Cuza, Iași, 2000. p. 82.
2. *Codul penal al Republicii Moldova* (adoptat de Parlamentul RM la 18.04.2002).
3. Cristea D. *Tratat de Psihologie Socială*. Editura Pro Transilvania, București, 2001. 340 p.
4. *Declarația universală a drepturilor omului*, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția 217 A (III) la 10 decembrie 1948. Republica Moldova a aderat la declarație prin Hotărîrea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990.
5. Teclici V. *Vina de a fi copil al strazii*. Oscar Print, București, 1998. 165 p.
6. www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4335...
7. www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4335...

NORMALITATE ȘI ANORMALITATE. ABORDAREA PERSONALITĂȚII CRIMINALE – TEORETIZARE ȘI PARTICULARIZARE

Motto:

Ce este nebunia, un nebun poate s-o spună.
(Shakespeare, „Hamlet”)

MOISOIU Roxana,

doctorandă, Universitatea de Studii Politice și
Economice Europene „Constantin Stere”,
ORCID ID: 0009-0005-0515-0432

Summary: The permanent criminological research of the offender's personality is necessary for the systematic revealing and appreciation of his specific character traits, his interests, aspirations, needs, etc. It is particularly important to establish those characteristics of the criminal's personality that are the defining characteristics of individuals who have committed crimes, especially violent, serious and particularly serious criminal acts. There are such personality traits that warn about the possible commission of the crime by the respective individual. The mentioned features give the impression that the personality is predisposed towards committing the crime. We consider that in certain life conditions, under the impact of some or other circumstances, of a concrete situation, these characteristics of the personality can determine it to commit the crime. If people with such traits are not revealed, they are not studied and recorded, then, practically, it is impossible to prevent crimes. Therefore, obtaining these and many other data about the personality of the criminal „is an important information base for crime fighting strategies”. The data about the personality and its behavior make it possible to establish those concrete forms of crime control, methods and means of crime prevention, which are more appropriate to the particularities of this type of personality. So, the study of the criminal's personality is the important and necessary premise of a scientifically based crime prevention.

Key words: *normality, abnormality, personality, criminal, criminal behaviour.*

Cercetarea criminologică permanentă a personalității infractorului este necesară pentru relevarea și aprecierea sistematică a trăsăturilor de caracter specifice acesteia, a intereselor, aspirațiilor, necesităților ei etc. Este deosebit de important de a stabili acele caracteristici ale personalității infractorului ce sînt definitorii anume indivizilor care au comis infracțiuni, îndeosebi, fapte penale violente, grave și deosebit de grave. Există astfel de trăsături ale personalității care avertizează despre o posibilă comitere a infracțiunii de către individul respectiv. Trăsăturile menționate fac impresia că personalitatea este predispusă spre săvârșirea infracțiunii. Avem în vedere că în anumite condiții de viață, sub impactul unor sau altor circumstanțe, a unei situații concrete, aceste caracteristici ale personalității o pot determina la comiterea infracțiunii. Dacă nu sunt relevate persoanele cu astfel de trăsături, nu sunt studiate și luate la evidență, atunci, practic, este imposibilă prevenirea infracțiunilor.

Prin urmare, obținerea acestora și multor altor date despre personalitatea infractorului „este o importantă bază de informații pentru strategiile de luptă împotriva criminalității”. Datele despre personalitate și comportamentul acesteia permit de a stabili acele forme concrete de control asupra criminalității, metode și mijloace de prevenire a infracțiunilor, care sînt mai adecvate particularităților anume acestui tip de personalitate. Deci, studiul personalității infractorului este premisa importantă și necesară a unei prevenirii a infracțiunilor, întemeiată științific.”

ȘEVČENCO Victoria,
lec. univ., Universitatea de Stat „B.P. Hașdeu” din Cahul

Personalitatea umană (cumulul temperamentului, caracterului și aptitudinilor) nu se poate turna în tipare fixe. Iar oamenii nu sînt atît de lineari precum figurile geometrice.

În afara tiparelor specifice elitelor, în care trăiesc mai mulți oameni.

„Normalitatea” este un termen ce îmbracă mai multe aspecte. Din prisma pozitivă, normalitatea este dată de extragerea unui cuvînt ce o compune – normă. Oamenii percep diferit normalitatea. În istorie

au existat situații în care normal era să existe sclavi, normal era ca oamenii să fie împărțiți în bogați și săraci, normal era, în secolul 15 să existe părerea unanim acceptată, că Pământul este plat. Practic, această normalitate a traversat diferite perioade ce a impus anumite schimbări. Fie că vorbim despre istorie, despre filosofie sau despre drept, definirea normalității a avut o evoluție debordantă. Comportamentul uman și modul de percepere a adus cu sine o alternativă al acest normal. Normele dreptului reclamă adaptare la tendințele contradictorii, fără a oferi posibilitatea standardizării.

Ființa umană este unică [1, p. 184]. Unicitatea provine din stabilitatea caracterului fiecărei persoane. Personalitatea este susceptibilă de schimbare, în timp ce caracterul ce cuprinde un ansamblu de posibilități afective și voluntare, nu se modifică. Caracterul nu trebuie confundat cu natura instinctuală, nici cu dispoziția fiziologică. Caracterul este o stâncă a existenței eului identitar, determinat de funcțiile sufletești. În aforismele lui Schopenhauer putem distinge următoarele: „Rezultă că omul este mult mai puțin susceptibil de a fi modificat de” lumea exterioară decât se bănuiește. Doar timpul, cu puterea lui suverană își „exercită aici dreptul său”; calitățile fizice și intelectuale sucombă pe nesimțite „sub atingerile sale; singur caracterul moral îi rămâne inaccesibil”.

Practic, normalitatea și anormalitatea este o convenție socială aplicabilă într-un mediu social. Societatea este un gardian al normalității prin aplicarea normelor și prin excluderea declarativă a excepțiilor. În acest context, dacă vorbim despre aspectele personalității criminale, ca excepție de nerespectare a normelor impuse de societate, constatăm că acestea se axează pe ansamblul trăsăturilor psihice, anomalii, toate acestea reflectându-se în special anumite stări de responsabilitate, dar, și pe evoluția comportamentului infracțional.

Literalmente vorbind, comportamentul infracțional și semnificația noțiunii de infracționalitate nu este suficientă pentru criminologie. Motivez prin faptul că există persoane suficient de abile pentru ca prin acțiunile lor să nu intre sub incidența legii penale, deși fraudează această lege. În sprijinul celor afirmate, profesorul R. Gassin arată că „spre deosebire de penalist, care vede în condamnarea penală criteriul delincventului, criminologia se atașează la realitatea fenomenului și definește delincventul ca acela care comite o crimă” [2]. „Nu este deloc nevoie ca acesta să fi fost condamnat nici măcar urmărit ori cunoscut de autoritățile de poliție și justiție” [3]. „În sens invers, condamnarea nu este totdeauna suficientă, deoarece trebuie să avem în vedere erorile judiciare” [4]. Prin urmare, este evident că noțiunile de infractor sau infracționalitate în criminologie au o semnificație aparte.

Caracterizarea personalității criminalului poate lua în considerare temperamentul, caracterul, instabilitatea emotiv-acțională. Există și situații atipice în care infractorul are un comportament dupleț. Atunci când alegem să studiem autorul actelor infracționale trebuie să avem în vedere mai multe aspecte, dintre care amintim istoria și antecedentele infractorului, starea de spirit, percepția subiectivă a situației psihologice, situația declanșatoare.

Prin personalitate înțelegem individul uman considerat în ansamblul trăsăturilor sale bio-psiho-sociale caracterizate prin sincretism și prin stabilitate relativă. Practic, atunci când vorbim de personalitatea infractorului trebuie să avem în vedere factorii care concură la formarea sa, la dificultăți de adaptare la cerințele vieții în societate, de vârsta infractorului, sexul, particularități etnice și rasiale, boli somatice. Toate acestea, alături de carențe educaționale, de habitatul conjunctural conduc infractorul către mediul delincvențial al ecuației personale a trecerii la act.

Personalitatea criminală este complexă în comparație cu personalitatea non-criminală.

Datorită faptului că ansamblul caracteristicilor personalității criminale se referă la acele situații speciale care determină dezechilibre la nivelul atitudinilor cât și a conduitei aceuia care aflat în anumite stări de frustrare, anxietate, depresie, de stres, de tensiune morală sau chiar fizică pune în aplicare, execută activități infracționale, fie sub forma intenției sau a culpei (ca formă de vinovăție penală).

Pericolul social a infractorului constituie un risc criminogen, atât pentru victime potențiale, victime provocatoare, cât și pentru societate în general.

În contextul în care făptuitorul (autor, complice, grup infracțional organizat) răspunde penal, adică a avut discernământ în toate etapele săvârșirii infracțiunii (de la acte pregătitoare la epuizarea acesteia) li se aplică o sancțiune penală (amendă penală sau privativă de libertate, în situații extreme fiind decăzute din drepturi). Însă există situații în care persoana făptuitorului este declarată în urma unei expertize medicale ca fiind iresponsabilă, situație în care li se aplică doar măsuri de siguranță, (internarea într-un mediu medical). Referitor la aceasta ultima categorie, respectiv psihopații aceștia la prima vedere nu sunt diferiți față de infractorii care acționează cu discernământ.

În viziunea conceptelor de normalitate și anormalitate este necesară o incursiune istorică cu privire la geneza actului criminal. Sens în care consideram oportună că argumentația referitoare la primul reprezentant al școlii pozitivistă italiene și anume Cesare Lombroso – părintele criminologiei, dar și asupra opiniilor lui Enrico Ferri și Raffaello Galofaro.

Considerat părintele criminologiei, Cesare Lombroso este cel care introduce observarea și experiențele în domeniul studiului ființei umane. În calitatea sa de medic psihiatru și militar, a întreprins studii care au culminat cu convingerea că omul criminal ar fi o ființă situată între marile primat (gorile, cimpanzei) și omul. El ar poseda o cavitate occipitală încă neevoluată până la stadiul uman. Mai târziu, sub focurile criticilor, el a atenuat aceste opinii și a avansat alte explicații de natură deterministă. Sub influența sa, criminologul s-a medicalizat și a introdus în vocabularul profesional termeni ca: pronostic, diagnostic, terapeutic, tratament, bolnav, vindecare etc. Criminalul este, potrivit lui, o ființă determinată de cauze interioare ale persoanei sale.

Ferri, jurist, profesor la universitate, neagă existența liberului arbitru al oamenilor și propune termenul de „periculozitate”, în locul celui de „păcat”, care ar fi un termen de domeniu religios. Potrivit lui, criminalul este determinat de cauze exterioare persoanei sale, în special cauze legate de societatea în care trăiește.

Garofalo, magistrat, se ocupă în particular de diferența dintre tipurile de infracțiuni și subliniază existența infracțiunilor artificiale, spre exemplu cele ce privesc: taxele vamale, diferitele taxe etc. El este cel care scrie pentru prima dată numele de criminologie, ca titlu al operei sale (Criminologia). Încă de pe atunci, antropologia devine studiu al criminologiei.

Criminologia ține cont de stilul infracțional, de tipologia actului, în sine, ceea ce ne determină să afirmăm că o gândire ontologică și axiologică încadrată în carapacea realităților fundamentale, concrete și observabile are ca punct de referință ancheta penală.

Desigur că universul individual miniatural se află în continuă transformare, dar identitatea infractorului nu trebuie confundată cu infracțiunea.

Constanța biologică plus cea psihologică formează individualitatea [1].

Este adevărat că în persoana infractorului vom găsi mereu un element al personalității sale, o manifestare devenită derizorie, un soi de identificare prin obiceiuri.

În condițiile abordării conceptelor de normalitate, respectiv anormalitate, spre o mai bună înțelegere a teoretizării aspectelor menționate anterior, voi trece la analiza unei tipologiei specifice, respectiv tipologia psihopaților.

Psihopații sunt și ei la fel de încrezători, carismatici, nemiloși și totodată concentrați pe ceea ce își propun, ascunzând în străfundurile personalității alte felurite personalități.

Psihopații devin extrem de calculați, de îndoielnici, de empatici, dar comportamentul lor în condiții de presiune, de stres sau de provocare îi transformă într-o adevărată tornadă (ce nu poate fi oprită deoarece crizele psihice nu au nici o bază de discernământ). Există statistici, care clasifică psihopații în două categorii: Psihopați integrați – aceștia nu ajung să relaționeze cu alții și Psihopați criminali.

Particularități psihologice ale unor tipuri de infractori

Particularități ale psihicului infractorilor profesioniști

O trăsătură dominantă a infractorilor profesioniști este aceea că aceștia dispun de capacitate psihi-

că, de voință, de îndemănare în a desfășura profesii de utilitate socială.

Incapacitatea criminalilor profesioniști de a desfășura o muncă utilă pentru comunitate are ca și componentă atitudinală a personalității lor disprețuirea celor ce muncesc, dar și imaginea negativă despre lumea socială din care fac parte, considerând-o ca fiind un dușman personal, ca principala responsabilă pentru situația în care se află. Referitor la procesele psihice ale infractorului (gândire, memorie, imaginație, atenție superioară la variabilele survenite în situația în care se va produce infracțiunea) au o dexteritate deosebită.

Din cauza inadaptării sociale, a neacceptării coerciției moral-sociale și a lipsei de aderență la valorile societății, infractorul dezvoltă o atitudine de indiferență pentru tot ce îl înconjoară, chiar și față de propriul viitor. Infractorii profesioniști manifestă o neutralitate afectivă, ei putând comite fără rețineri acte antisociale, indiferent de condiția socială, materială, morală a victimei, vor putea executa cu ușurință acte de mare cruzime [5].

Portrete psihologice ale unor tipuri de „mici infractori” [6]:

Vagabonzii și cerșetorii sunt începute în copilărie, de multe ori la îndemnul părinților. Aceștia în timp, ajung să facă din această infracțiune un mod de a fi. Ei sunt marginalizați de societate, pentru cariera pe care ajung să o dezvolte. „Sunt psihologi care consideră vagabondajul ca având cauze psihopatologice, care produc diverse manifestări maniace de tipul drumo-maniilor”. În realitate, putând distinge drept cauzele vagabondajului socio-economice, cauze culturale, cauze psihice, cauze neurofiziologice, etc. [7].

Hoțul este autorul uneia dintre cele mai primitive infracțiuni: furtul, acesta constituind o acțiune realizată cu dexteritate manuală, scopul fiind însușirea și valorificarea obiectului. Tentativa de hoție s resimte de la primele vârste, fiind cea mai veche, dar și mai răspândită speță infracțională la nivel global. Atenția hoțului se îndreaptă către modul subtil de operare, de înstrăinare a obiectului și de „evacuare” subtilă, sau nu, de la locul infracțiunii. În același timp, hoțul conferă o atenție sporită asupra ștergerii urmelor, pentru a nu putea fi descoperit de organele de cercetare.

În cazul *cleptomanilor* (persoane care au mania de a fura fără a fi hoți de meserie) operează într-un mod simplu, aceștia pregătindu-și mintal situația și dobândind deprinderea, abilități de operare, bazate pe efectuări a numeroase exerciții. Mecanismul de operare al acestora se bazează pe rapiditate în execuție, precizie și adaptabilitate manuală dar și fizică. Sens în care despre cleptomani se spune faptul că „fură fără să vrea, fără intenție, fără conștiință”, hoții sunt considerați ca fiind maeștri ai minciunii și prefăcătoriei, aceste caracteriale fiind valabile și pentru spărgător.

Spărgătorul este un altfel de hoț, ce operează în cele mai multe cazuri în bandă și este dispus, la nevoie, să folosească forța fizică dacă este surprins în fapt.

Tâlharii, sau bandiții, reprezintă un alt tip de hoți, aceștia folosind violența fizică pentru a obține bunuri materiale. Tâlharii posedă curaj și îndrăzneală, uneori chiar și cruzime, cu toate că în cele mai multe cazuri nu sunt predispuși să recurgă direct la asasinarea victimei, ci doar la imobilizarea acesteia, când este cazul. Acest lucru reprezintă o altă diferență între tâlhar și hoț [7].

„Cerșetorii, hoții, spărgătorii, tâlharii, gangsterii își însușesc bunurile în mod direct” [8]. Există totuși și tipuri de infractori care intră în posesia valorilor/ bunurilor dorite în mod indirect, pe așa-zisa cale „intelectuală”. Aceștia sunt reprezentați de falsificatori, escroci, șantajisti, martori falși, traficanți de influență.

Pentru infractorii intelectuali, forța fizică nu reprezintă o necesitate, înșelarea, inducerea în eroare, distragerea atenției fiind realizate pe cale verbală. Majoritatea infractorilor din aceasta categorie sunt posesorii un mare debit verbal și a unor cunoștințe avansate din ramură în care se regăsește tipul lor de infracțiune, aceștia știind cu ușurință să le valorifice în exercitarea rolului profesional de care se folosesc (rolul de patron, de inspector, director, finanțe, liber întreprinzător, medic etc.).

„Rolul jucat de infractorii intelectuali dă expresie unei dedublări a personalității și are la bază o tranșpoziție actoricească bine pusă la punct, prin care se manifestă o latură a conduitei lor duplicitară” [9].

Logica utilizată este adesea simplă, dominate adesea de imaginație. De asemenea, intelectualii „au talentul” de a se adapta situației în care se află, valorificând orice înclinație, trăire sau reactive a victimei, orice oportunitate care apare în raporturile cu obiectul infracțiunii lor [10].

Falsificatorii și trișorii recurg cel mai adesea la minciuna scrisă, prin corespondență sau la diverse tehnici prin care se reproduc hârtii de valoare, bancnote sau se creează forme credibile pentru a deturna fonduri, a obține avantaje materiale și morale [11].

Infractorii de moravuri (practicanții incestului, pedofilii, corupătorii de minori, prostituatele, proxeneții, sadiștii, exhibiționiștii etc.) au personalitatea clădită pe deficiențe educaționale, pe mobiluri materiale, dar, mai ales, pe absența frânelor inhibitorii în situația în care apare stimulul specific sau ocazia. Tentația lor constă în obținerea plăcerii senzuale, cauzele acțiunii lor sunt mai apropiate de patologic, cu atât mobilizarea lor psihică pentru a-și atinge ținta va fi mai mare. Majoritatea acestor infractori sunt nevoiți să comită și alte categorii de infracțiuni (să recurgă la violență fizică, escrocherie, mită, furt, tâlhărie etc.) pentru a-și realiza plăcerile.

În concluzie, odată ce s-a instaurat circuitul criminal, infractorul va fi întotdeauna gata să acționeze, fără să țină seama de consecințele ce vor urma. „Cercetarea științifică și clasificarea infractorilor este dificilă, fiindcă, operându-se cu o masă neuniformă și eterogenă de indivizi, nu se pot trage concluzii generale referitoare la cauzele și condițiile criminalității” [12].

Normalitate, respectiv anormalitatea ca și concepte conform dex-ului (normalitate = stare firească a lucrurilor; anormalitate = situație anormală, anomalie) își delimitează caracteristicile printr-un fir imperceptibil, metaforic vorbind extrem de subțire uneori imposibil de delimitat, ca și graniță.

„Frontiera între normal și patologic este absolut clară pentru același individ concret, luat în studiu succesiv”, G. Canguilhem *Larouse* a dat o definiție „normalității, și anume că aceasta este o noțiune relativă”.

Practic, normalitatea este un fenomen calitativ, descriptiv ce are conotații asociate. În opinia psihiatrilor și a psihologilor normalitatea este stabilită de fiecare dintre noi, depinde de standardele la care alegem să ne raportăm. Dacă vorbim de normalitate socială trebuie să ținem seama de viața socială și de standardele impuse de societate. Dacă însă alegem să vorbim despre normalitate din punct de vedere personal, noi trebuie să delimităm standardele personale. Dar cum putem construi o societate normală? Atâta timp cât fundamentul tiparelor sociale indiferent cât ar fi de echilibrate, solide și valide, tot vor crea oportunități a căror vulnerabilitate să contureze o societate anormală.

Cine poate defini anormalitatea în condițiile unei normalități matematice într-un prezent al cărui viitor incert poate fi modificat datorită calamităților naturale, cutremure, inundații sau de multe ori create artificial prin puterea minții, a științei și tehnologiei, (război rece, meteo, apărare, psihologic, pandemii). Întotdeauna între normalitate și anormalitate va rămâne un spațiu, uneori prea larg pentru discuții concise sau uneori prea strâmt pentru aprofundări juridice.

Normalul trebuie construit în limitele legii, un normal care trebuie să fie comun și pe care trebuie să-l împărtășim lumii.

„Ce ne trebuie sunt câțiva nebuni; uitați-vă și voi unde ne-au dus cei normali” – Confucius.

În zilele noastre este necesară o schimbare de atitudine și de orientare a acestor concepte de normalitate și anormalitate. Nu putem să încheiem fără a adăuga spusele lui Constantin Noica. „Nu-mi place nebunia nebunului; îmi place nebunia sănătosului”.

Avem nevoie de oameni cu o Normalitate frumoasă, pentru o societate dreaptă, care acceptă anormalitatea în limitele legii.

Note și referințe bibliografice:

1. Jamais un enfant n'est identique à ses pareils dans son ensemble et, dans les espèces mêmes qui se perpétuent par division autonome, par scissiparité, jamais 1 étiér nouveau n'est la répétition exacte

de son pro- ductetir. D'ailleurs aucun Philomène de la vie ne se répète strictement. L'unt for mite n existe pas dans le monde vivant, qui ne connaît que des mdividus et des reaelions mdividuelles ne répétant jamais absolument, n'i dans le temps, nî dans l'espace (Dr. Mac Aulife „La personniât et l'hérédité” p. 184).

2. Cosmina Cr. *Criminologie Generală*.
3. <https://rm.coe.int/drepturile-omului-i-procedura-penala-jurispruden-a-cur-ii-europene-a-d/1680998837>.
4. Virjan B. *Suport de curs Criminologie*. Universitatea Nicolae Titulescu.
5. Bus I. *Curs de Psihologie Judiciară*. Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj Napoca.
6. Szabo F. *Psihologia Criminalului*. Universitatea Petru Maior, Târgu Jiu, Facultatea de Științe Economice, Juridice si Administrative, 2015.
7. <https://www.qdidactic.com/sanatate-sport/psihologie/criminalistica/cauzele-crimei-ca-act-individual124.php>.
8. Cucos I. *Criminologie Generala*. <https://www.academia.edu>; *Criminologie*. <https://www.academia.edu>.
9. Ungureanu Șt. *Criminologie. Note de Curs*. Academia de Poliție.
10. https://www.academia.edu/11791494/Criminologie_Generala.
11. https://www.academia.edu/26125204/Criminologie_Generala.
12. <https://www.qdidactic.com/sanatate-sport/psihologie/criminalistica/cauzele-crimei-ca-act-individual124.php>.
13. Richard N. Kocsis *Criminal proofing. Principles and Practice*. Humana Press Totowa, New Jersey, 2006
14. Newton M. *Criminal Investigation. Serial Killers*. Chelsea House Publishes, New York, 2008.
15. Godwin M. *Reability, Validity and Utility of criminal Profiling Typologies*. In: Journal of Police and Studies Psychology, vol. 1, nr. 1, 2002.
16. Douglas J.-E., Ressler R.-K. *Criminal proofing for Crime Scene analysis*.
17. Burgess W., Hartman C.-R. *FBI trening Division and Behavioral Science unit at Quantico*. Virginia originally published, 1986.
18. Richard N. Kocsis *Criminal proofing. International Theory, Research and Practice*. Humana Press Totowa, New Jersey, 2007.
19. Muller D.-A. *Criminal proofing. Real Science or Just wishful Thinking*. In: Homucide Studies, vol. 4, nr. 3, Univ. of Melbourne, Sage Publication, 2000.
20. Ungureanu R.N., Tuncay B., Cazacu M. *Raport privind situația traficului de persoane în România – 2009*. Agenția Națională Împotriva Traficului de persoane – I.G.P.R., București, 2010.
21. OIM, *Trafficking in Women and Children, Moldova. Barometrul opiniei publice – Republica Moldova CSOPI Taylor Nalson Sofres*, ianuarie 2001.
22. Ichim I.C. *Minorul – în reglementările europene*. Editura Timpul, Iași, 2003.
23. Coteanu I., Seche L., Seche M., Bumei A., Ciobanu E., Contraș E., Creța Z., Hristea V., Mareș L., Stângaciu E., Ștefănescu-Goangă Z., Țugulea T., Vulpescu I. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*. Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
24. Amza T. *Criminologie. Tratat de teorie si politica criminologica*. Ed. Lumina Lex, București, 1999.
25. Butoi T. *Tratat universitar de psihologie judiciară*. Ed. Phobos, București, 2003.
26. Butoi T. *Victimologie – curs universitar*. Ed. Pinguin Book, 2004.
27. Butoi T. *Criminali in serie*. Ed. Phobos, București, 2005.
28. Bogdan S. *Criminologie*. Ed. Sfera Juridica, Cluj Napoca, 2005.
29. Cârjan L. *Criminalistica. Tratat*, Ed. Pinguin Book, 2005.
30. Dincu A. *Bazele criminologiei*. Ed. Proarcadia, București, 1993.
31. Freud S. *Dincolo de principiul plăcerii*. Ed. Jurnalul literar, București, 1992.

ROLUL MANDATELOR DE SECURITATE ÎN PRACTICA INTERNAȚIONALĂ

MUNTEANU Andrian,

doctorand, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-9693-5091

Summary: In international practice, the security warrant is used to carry out special investigative activities or the prevention of serious or particularly serious crimes, which can be carried out within the criminal investigation file, according to the Code of Criminal Procedure, or based on the informative/ counter-informative law, of the law on national security or the laws regulating the activity of intelligence services.

Key words: international security, security warrant, investigative activities.

Majoritatea statelor membre ale Uniunii Europene necesită entități din sectorul privat general pentru a permite agențiilor de securitate accesul la date despre clienți, de exemplu, date despre tranzacții de comunicații, călătorii și financiare, deși criteriile în baza cărora aceste date trebuie divulgate și durata de stocare variază. Unele state membre au o legislație care face din aceasta o obligație pentru toți cetățenii sau instituții de a transmite informații dacă au suspiciuni de criminalitate. Astfel de obligații, unde ele există, se aplică în mod egal la firmele de securitate privată, deoarece nu există o armonizare a acestor legi pe teritoriul Uniunii Europene și înseamnă obligații diferite de la o țară la alta [1].

Subiecții implicați în autorizarea măsurilor speciale de investigații în cadrul urmăririi penale sunt asemănători cu cei din Republica Moldova. În alte state, în afara urmăririi penale, supravegherea tehnică poate fi efectuată și în baza „mandatului de securitate”, și anume: un judecător desemnat din cadrul Curții de Apel sau Curții Supreme de Justiție autorizează efectuarea unor măsuri speciale informative/ contrainformative la solicitarea Procuraturii Generale, prin procurori desemnați.

Modalitățile de autorizare a mandatului de securitate/ supraveghere tehnică și reglementarea acestora diferă de la o țară la alta, precum:

România. Conform Decretului nr. 181 din 26. 03.1990, a fost înființat Serviciul Român de Informații, căruia i-au fost atribuite competențe în contracararea spionajului, a terorismului internațional, a extremismului de stânga sau de dreapta, pentru prevenirea acțiunilor destabilizatoare, de orice fel, în raport cu ordinea constituțională stabilită de Parlament. Potrivit art. 13 din Legea nr. 14/1992 privind organizarea și funcționarea Serviciului Român de Informații [2], organele SRI pot fi desemnate organe de cercetare penală speciale.

Condițiile în care pot fi efectuate activitățile ce au ca scop culegerea de informații și care, prin natura lor, au incidențe asupra drepturilor și libertăților fundamentale țin de existența unei amenințări la adresa securității naționale; solicitarea și obținerea mandatului de securitate națională prevăzut de lege; justificarea temeinică a cazurilor pentru care se solicită mandatul respectiv. *Mandatul de securitate este un document strict secret, iar autorizația este neclasificată, făcând referire la Tratatul de la Lisabona, unde fiecare stat își reglementează singur politica de securitate.*

Specificul procedurii de autorizare a mandatului de supraveghere tehnică sau cercetare, până la începerea urmăririi penale, pentru motive care țin de securitatea națională sunt aplicabile prevederilor art. 3, art. 14-17 din Legea nr. 51/1991 privind securitatea națională a României [3], iar după începerea urmăririi penale sunt aplicabile art. 138-146 din Codul de procedură penală [4].

Durata de valabilitate a desfășurării autorizărilor nu este mai mult de 6 luni, dar poate fi prelungită până la 3 luni, în aceleași condiții, având la bază motive temeinice justificate. Durata maximă a autorizărilor de mandate este de 2 ani, dacă sunt aceleași informații și date, din care se rezultă existența unor amenințări la adresa securității naționale.

Înștiințarea subiecților despre măsurile de supraveghere tehnică ce a fost luată în privința sa, în cazul mandatelor, atribuite la organele de stat cu atribuții în domeniul securității naționale, nu se face dacă: ar afecta apărarea securității naționale, ar dezvălui sursele de informații, atribuțiile de serviciu, ar putea deconspira metodele, mijloacele, tehnicile speciale de investigare.

Mecanismele legislative și tehnicile de prevenire a abuzurilor din partea organelor împuternicite de desfășurarea măsurilor speciale în baza mandatelor de securitate pot fi contestate în baza art. 22 din Legea nr. 51/1991 privind securitatea națională a României. Ce ține de datele statistice cu privire la actele de autorizare a mandatelor de securitate, se raportează Comisiei comune permanente a Camerei Deputaților și Senatului pentru exercitarea controlului parlamentar asupra activității Serviciului Român de Informații.

Legea fundamentală a României stabilește cadrul general al instituției restrângerii drepturilor și libertăților fundamentale, enumerând principiile de bază, după cum urmează:

- restrângerea exercițiului drepturilor și libertăților se poate face numai prin lege, sens în care atât temeiurile, cât și procedurile necesare trebuie să fie strict reglementate prin acte normative de nivelul legii;

- restrângerea exercițiului drepturilor și libertăților se realizează numai dacă se impune în absența altor mijloace de protejare a valorii sociale puse în pericol sau lezate;

- restrângerea este subsumată unor scopuri expres prevăzute în Constituție, precum cel al apărării securității naționale;

- restrângerea poate fi dispusă numai dacă este necesară, o astfel de măsură fiind excepțională și în acord cu exigențele Convenției Europene a Drepturilor Omului;

- măsura trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o, respectiv cu starea de pericol la adresa securității naționale;

- măsura trebuie aplicată în mod nediscriminatoriu, motiv pentru care restrângerea nu se poate baza pe criterii de naționalitate, sex, rasă, convingere religioasă etc., ci exclusiv pe considerentul faptei care pune în pericol sau lezează valorile și relațiile sociale ocrotite prin art. 53 din Constituție, respectiv apărarea securității naționale;

- măsura trebuie să nu aducă atingere existenței dreptului, sens în care este supus restrângerii temporare și limitate doar exercițiul unui anumit drept, și nu dreptul în sine [5].

Lituania. Serviciul de Intelligence al Republicii Lituania, abreviat VSD, este o autoritate împuternicită în asigurarea securității naționale, în colectarea informațiilor despre factorii de risc, pericolele și amenințările care ar putea influența suveranitatea și integritatea teritorială a statului, ordinea constituțională, precum și securitatea energetică, informațională și cibernetică [6]. De asemenea, este principala instituție de contraspionaj și urmărește realizarea protecției informațiilor secrete lituaniene, NATO și UE și își desfășoară activitatea în conformitate cu Legea privind VSD.

Serviciul de Intelligence al Republicii Lituania este un serviciu care nu are împuterniciri să investească în baza cauzelor penale, dar, în anumite cazuri, are dreptul de a efectua urmărirea penală. Autorizările privind efectuarea măsurilor speciale în cadrul investigațiilor preliminare sunt explicate în Codul de procedură penală al Republicii Lituania și Legea cu privire la Serviciul de Intelligence al Lituaniei (VSD).

Deci, efectuarea măsurilor de supraveghere tehnică pot fi autorizate în cazul în care apar elemente de infracțiune, prevăzute în art. 114, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 296, 297 din Codul de procedură penală al Lituaniei [7] sau în cazul când un individ planifică, comite sau a comis infracțiuni specificate în paragraful 2 art. 8 al Legii cu privire la Serviciul de Intelligence (VSD).

Mecanismul legal de autorizare a măsurilor speciale sunt avizate doar în baza unei încheieri (mandat judecătoresc) motivat ale unui tribunal regional, autorizat de către președintele acestui tribunal, la solicitarea motivată a conducerii Serviciului de Intelligence sau a vice-directorilor autorizați.

Legea VSD nu specifică cu exactitate timpul limită pentru care măsurile speciale sunt aplicate, la fiecare caz timpul limită este stabilit individual, cu toate acestea, nu poate depăși termenul de 6 luni. La necesitate, efectuarea măsurilor speciale pot fi prelungete până la 3 luni, iar numărul prelungirilor nu este restricționat. Totodată, VSD nu este obligat să informeze persoana care este supusă măsurilor speciale ce țin de apărarea securității naționale. Anual VSD publică un raport de activitate, unde include numărul total al încheierilor/ mandatelor judecătorești prin care au fost desfășurate măsurile speciale pe parcursul anului trecut.

Slovenia. În Republica Slovenia, Serviciul de Informații este o agenție ce utilizează modelul de informații integrate, ceea ce înseamnă că acoperă atât informații interne, cât și informații externe și are sarcini în protecția unității constituționale, ordinii publice, securității statului (conform Legii nr. 46/1993). Doar informațiile militare sunt acoperite de o agenție separată de informații, și anume Serviciul Militar de Intelligence.

În conformitate cu legislația slovacă, autoritățile precum Poliția, Serviciul Vamal, Serviciul de Informații, Serviciul Militar de Informații, Corpul Trupelor de Pază Judiciară și Penitenciara au competența să efectueze măsuri tehnice speciale doar în baza mandatului de securitate. Doar că, există o diferențiere privind efectuarea și asigurarea tehnică a măsurilor speciale de investigații în cadrul dosarelor penale (Legea nr. 301 – 2005 privind Codul de procedură penală) și folosirea acestora în afara procedurii penale, reglementate de Legea nr. 166/2003 privind protecția vieții private împotriva utilizării neautorizate a informațiilor și mijloacelor tehnice (Legea privind protecția interceptării comunicațiilor), dacă există necesitatea apărării securității și ordinii constituționale a țării, a intereselor privind politica externă a statului, a prevenirii și documentării activităților criminale sau protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor.

Mandatul de efectuare a măsurilor tehnice speciale este emis de către președintele judecătoriei sau de un judecător autorizat, la solicitarea procurorului. În cazuri de situații urgente, procurorul poate emite mandatul. Dar în decurs de 24 ore acesta trebuie confirmat de către judecătorul autorizat. În mod excepțional, măsurile tehnice speciale pot fi puse în aplicare fără a avea mandatul autorizat, dar se înștiințează judecătorul în mod verbal în decurs de o oră, cu prezentarea cererii în decurs de 6 ore din momentul punerii măsurilor speciale. În cazul în care judecătorul nu autorizează mandatul, efectuarea măsurilor tehnice speciale este stopată, informația acumulată nu poate fi folosită ca probă și se distruge imediat, fiind anunțat judecătorul autorizat.

Perioada autorizației nu poate fi mai mult de 6 luni, dar poate fi prelungită pentru încă 2 luni pe cauze penale; în cazul dosarelor de securitate, mandatul poate fi înfăptuit atât cât este necesar, în perioade de 6 luni, +6, ș.a.m.d. Nici în Codul de procedură penală, nici în Legea privind protecția interceptării comunicațiilor nr. 166/2003 nu este introdusă obligația de a înștiința persoana față de care s-au dispus măsuri tehnice speciale. Controlul asupra legalității și a prevenirii abuzurilor privind efectuarea măsurilor tehnice speciale și autorizărilor mandatelor de securitate este exercitat de o comisie specială, stabilită de Consiliul Național al Republicii Slovacă (Parlament).

Tot aici, Consiliul Național al Republicii Slovacă, în conformitate cu legea privind competențele acestuia, de două ori pe an primește rapoartele Comitetului Special de Supraveghere la Consiliul Național al Republicii Slovacă pentru supravegherea activităților Serviciului de Informații, Serviciului Militar de Intelligence și Consiliului Național pentru Apărare și Securitate, privind numărul mandatelor utilizate la efectuarea măsurilor speciale tehnice [8]. Rapoartele pot fi făcute publice, doar să nu conțină informații clasificate.

Slovenia. Agenția de Intelligence și Securitate a Republicii Slovenia (abreviat SOVA) are misiunea

să protejeze interesele naționale ale statului și să asigure securitatea națională. Agenția nu are competențe de a exercita activități de investigații și nu dispune de urmărire penală. Informația colectată, prin misiuni speciale tehnice, inclusiv prin monitorizarea/înregistrarea convorbirilor internaționale, nu este colectată pentru a o utiliza ca probă în instanța de judecată [9].

Conform Actului Serviciului de Intelligence și Securitate (SOVA ACT), colectarea de informații este autorizată de către președintele Curții Supreme (sau vicepreședinte) în baza unui ordin în scris a directorului SOVA. Măsurile speciale de colectare nu pot depăși 3 luni, dar pot fi prelungite, dacă există temei, pentru încă 3 luni, dar să nu depășească 24 luni.

Înștiințarea persoanei care este supusă măsurilor speciale de colectare a informației poate fi făcută doar în cazul în care informația va constitui un risc pentru apărarea securității naționale, iar Agenția nu îl va informa.

Bosnia și Herțegovina. Agenția de Informații și Securitate din BiH, cunoscută în mod obișnuit prin acronimul său OSA-OBA BiH, este principala agenție de informații atât pe teritoriul Bosniei și Herțegovinei, cât și în exterior, responsabilă de prevenirea amenințărilor la adresa securității statului.

Măsurile speciale sunt reglementate de Codul de procedură penală al Bosniei și Herțegovinei [252] și sunt executate de către structurile speciale ale Poliției, autorizate prealabil de către un judecător, la propunerea unui procuror. Ce ține de autorizarea și efectuarea măsurilor speciale de către OSA-OBA BiH, acestea sunt executate în conformitate cu Legea cu privire la Serviciul de Informații și Securitate al Bosniei și Herțegovinei (nr. 22/2004) [10]. Conform legii menționate, președintele Curții Bosniei și Herțegovinei sau un judecător autorizat de către acesta, emite mandatul, în baza unei cereri în scris eliberată de către directorul general al Serviciului.

În conformitate cu aceeași lege, persoana care este sau a fost supusă măsurilor speciale de investigație trebuie informată de îndată ce acestea s-au încheiat, în afară de cazul în care informația constituie un risc pentru apărarea securității naționale. Mandatul poate fi autorizat pe o perioadă de 60 zile, poate fi prelungit adițional pe 30 zile.

Parlamentul, de comun cu Comitetul pentru supravegherea legalității și Agenția de Informații și Securitate, exercită controlul asupra legalității autorizării mandatelor privind măsurile speciale de investigație. Cele care conțin informații clasificate nu sunt publice.

Din cele relatate mai sus concluzionăm că, indiferent de stat, orice activitate a unui serviciu de securitate este reglementată de legile naționale adaptate la standardele internaționale, iar metodele și mijloacele acestuia constituie secret de stat. Mandatul de securitate reprezintă un cadru legal, un echilibru între așteptările de la un serviciu de securitate și ceea ce se oferă în lipsa mijloacelor legale de acțiune, care sunt grav afectate. Astfel încât societatea să aprecieze efortul operațional depus de SIS pentru protejarea securității naționale a țării, cât și a cetățenilor.

Totodată, este necesară pregătirea cetățenilor pentru a putea deosebi ce este „normal” și ce este „anormal” în activitatea operativă a unui serviciu de securitate, a explica în ce constă cooperarea cu astfel de structuri, dar și a avea încredere prin formarea în societate a unei culturi înalte de securitate. Nu se poate vorbi despre modernizarea și transformarea domeniului privind securitatea națională la standardele europene, fără a menționa necesitatea unei pregătiri a întregii populații în domeniul securității prin intermediul culturii de securitate.

Analizând experiența altor state în utilizarea mandatului de securitate pentru asigurarea securității naționale, practica comunitară în domeniul consolidării sistemului național de securitate și impactul sistemului organelor de securitate asupra politicilor de securitate ale unor state, putem afirma că politica de modernizare a securității naționale este direct proporțională cu gradul de dezvoltare și tipul sistemului politic al unui stat, voința politică a politicienilor și raportul relației dintre controlul democratic al organelor de securitate ale statului și transparența în activitatea acestora.

Bibliografie:

1. *Codul penal al Republicii Lituania*. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html>.
2. *Criminal Procedure Act official consolidated text (ZKP-UPB3)*. https://www.legislationline.org/download/id/3774/file/Slovenia_CPC_official%20consolidated_2006_en.pdf.
3. Dorn N., Levi M. *European Private Security, Corporate Investigation and Military Services: Collective Security, Market Regulation and Structuring the Public Sphere*. In: *Journal Policing and Society*, vol. 17, 2007. pp. 213-238. DOI: 10.1080/10439460701497303.
4. Gârz R. *Mandatul de securitate națională*. <https://intelligence.sri.ro/mandatul-de-securitate-naționala>.
5. Kcovacechova E. *Ad hoc information request: Național intelligence authorities and surveillance in the EU. Fundamental rights safeguards and remedies*, 2014. https://fra.europa.eu/sites/default/files/-fra_uploads/slovak-republic-study-data-surveillance-sk.pdf.
6. *Law on Intelligence-security agency of Bosnia and Herzegovina*. <http://www.osa-oba.gov.ba/norme-.html>.
7. *Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală al României*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 486 din 15.07. 2010.
8. *Legea nr. 14 din 24 februarie 1992 privind organizarea și funcționarea Serviciului Român de Informații*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 33 din 03.03.1992 <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/2144> (accesat 23.04.2022).
9. *Legea nr. 51 din 29.07.1991 privind securitatea națională a României*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 190 din 18.03.2014.
10. *State Security Department of Lituania*. <https://www.vsd.lt/en/>

Referințe:

1. Dorn N., Levi M. *European Private Security, Corporate Investigation and Military Services: Collective Security, Market Regulation and Structuring the Public Sphere*. In: *Journal Policing and Society*, vol. 17, 2007. pp. 213-238. DOI: 10.1080/10439460701497303.
2. *Legea nr. 14 din 24 februarie 1992 privind organizarea și funcționarea Serviciului Român de Informații*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 33 din 03.03.1992 <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/2144>.
3. *Legea nr. 51 din 29.07.1991 privind securitatea națională a României*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 190 din 18.03.2014.
4. *Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală al României*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 486 din 15.07. 2010.
5. Gârz R. *Mandatul de securitate națională*. <https://intelligence.sri.ro/mandatul-de-securitate-naționala>.
6. *State Security Department of Lituania*. <https://www.vsd.lt/en/>.
7. *Codul penal al Republicii Lituania*. <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html>.
8. Kcovacechova E. *Ad hoc information request: Național intelligence authorities and surveillance in the EU: Fundamental rights safeguards and remedies*, 2014. https://fra.europa.eu/sites/default/files/-fra_uploads/slovak-republic-study-data-surveillance-sk.pdf.
9. *Criminal Procedure Act official consolidated text (ZKP-UPB3)*. https://www.legislationline.org/download/id/3774/file/Slovenia_CPC_official%20consolidated_2006_en.pdf.
10. *Law on Intelligence-security agency of Bosnia and Herzegovina*. <http://www.osa-oba.gov.ba/norme-.html>.

FORMELE INFRAȚIUNII UNICE CARE NU SE REGĂSESC ÎN CAZUL SPĂLĂRII BANILOR

PAPANAGA Cristina,

doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-9516-1207

Summary: In this study, the following forms of unity of crime are analyzed: complex crime, deviated crime, in an unique way. Thus, the notions of each form of unity of crime were defined, along with their characteristic features, their location in the criminal code, with the assignment of eloquent examples with their involvement, taken from judicial practice. The alternative normative methods, provided in paragraph (1) article 243 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, and established the impact on the qualification of the unity or plurality of crimes. Last but not least, arguments were established for and against the doctrinal theories regarding the forms of the criminal unit.

Key words: complex character, deviated crime, alternative normative methods, unity of crime, techniques and strategies, forms of manifestation, hiding the origin of money and goods.

În cadrul cercetării de față, sunt supuse unei analize ample formele unității infracționale care, nu se regăsesc în cazul spălării banilor, și anume: infracțiunea complexă și infracțiunea deviată. Au fost aduse argumente privind incompatibilitatea formelor nominalizate în cazul spălării banilor, prin prisma trăsăturilor sale caracteristice, cât și a practicii judiciare în domeniu. Au fost analizate modalitățile normative alternative, prevăzute la alin. (1) art. 243 din Codul penal al Republicii Moldova, și stabilite impactul asupra calificării unității sau pluralității de infracțiuni. Nu în ultimul rând, au fost evidențiate lucrările cercetătorilor care, au studiat detaliat subiectul nominalizat, fiind extrase argumentele pe care le împărtășim.

Studiind vast, din punct de vedere juridico-penal, infracțiunea de spălare a banilor, observăm pe parcurs că, există unele forme ale infracțiunii unice care, deși nu sunt menționate în Partea generală a Codului penal al Republicii Moldova, însă regăsindu-se în Partea specială a Codului, nu pot fi regăsite, sub nici o formă, în cazul săvârșirii infracțiunilor spălării banilor. Este vorba de: infracțiunea complexă, infracțiunea deviată.

Conform unei prime opinii, susținute în literatura de specialitate, „infracțiunea unică complexă se caracterizează printr-o complexitate ale subelementelor laturii obiective, adică în conținutul său intră fie ca element fie ca o circumstanță agravantă o acțiune sau inacțiune care constituie prin ea însăși o faptă prevăzută de legea penală” [1, p. 29].

Într-o altă opinie, „generaliter infracțiunea complexă absoarbe în conținutul ei o altă infracțiune. Co-respunzător, infracțiunea complexă este mai gravă, comparativ cu infracțiunea absorbită. În cazul infracțiunii complexe, legiuitorul decide să construiască o nouă infracțiune reunind mai multe infracțiuni care, private singular, ar putea fi încadrate în baza unor norme distincte, dar care, ținând cont de voința legiuitorului, urmează a fi apreciate doar părți ale unei infracțiuni, urmând a fi încadrate în baza normei care incriminează infracțiunea complexă” [2, p. 89].

Abordând literatura de specialitate română, cercetătorul Pohonțu I., în schimb, afirmă că „infracțiunea complexă presupune reunirea sau absorbirea infracțiunilor componente într-o singură infracțiune autonomă cu limite de pedeapsă proprii, susceptibile să reflecte pericolozitatea sporită a infracțiunii complexe față de infracțiunile componente” [3, p. 78].

Similar opiniilor expuse *supra*, autorii Bulai C. Și Bulai B.N. invocă că „infracțiunea complexă este un tip de unitate infracțională creată de legiuitor prin absorbirea în conținutul acesteia a uneia sau a unor fapte diferite, care reprezintă fiecare în parte conținutul unei anumite infracțiuni, dar care, prin voința legiuitorului, fiind inclusă în conținutul infracțiunii complexe își pierd autonomia infracțională originară, devenind, după caz, fie un simplu element constitutiv, în conținutul de bază al infracțiunii complexe, fie un element circumstanțial în conținutul agravat sau calificat al acesteia” [4, p. 31].

În lipsa unei consacrări legale a conceptului de infracțiune complexă în Codul penal al Republicii Moldova, inclusiv și în doctrina națională se întâlnesc tot mai diverse definiții ale acesteia, cu trimitere la trăsăturile și elementele sale specifice, aplicându-se metodele aplicativă, comparativă și deductivă.

Spre deosebire de legislația națională, în Codul penal al României regăsim o reglementare expresă și explicită privind infracțiunea complexă, și anume la prevederile art. 35 alin. (2) care stipulează că „Infracțiunea este complexă când în conținutul său intră, ca element constitutiv sau ca element circumstanțial agravant, o acțiune sau o inacțiune care constituie prin ea însăși o faptă prevăzută de legea penală”; pe când art. 36 și 37 prevăd condițiile calculării și recalculării pedepsei pentru infracțiunea complexă [5].

Generalizând gama definițiilor juridice expuse mai sus conchidem ideea generală că, infracțiunea complexă reprezintă acea formă a unității de infracțiune, care constă în alcătuirea întregului său conținut juridic cu o altă acțiune sau inacțiune care, fiind privită împreună sau separat, formează o singură faptă prevăzută de legislația penală.

Considerăm că, lipsa unanimității opiniilor cercetătorilor în doctrina penală se datorează anume faptului că, în țările în care acest concept nu are o consacrare legislativă, asemeni Republicii Moldova, există loc de asocieri și interpretări de-a lungul timpului. De aceea, propunem de *lege ferenda* introducerea în Codul penal național unei prevederi legale, care ar defini expres termenul infracțiunii complexe, precum și ar dezvolta cadrul sancționar și aplicativ al pedepselor în cazul săvârșirii infracțiunilor analizate. Mai concret, propunem să fie definită în Capitolul II, care este intitulat „Infracțiunea”, în limitele art. 28-art. 30 din Codul penal al Republicii Moldova, într-un articol separat.

Analizând trăsăturile caracteristice ale infracțiunii complexe, descrise amply de către specialiștii în domeniu, conchidem cu fermitate faptul că, acestea din urmă nu se pot regăsi în procesul săvârșirii infracțiunilor de spălare a banilor, chiar dacă implică un complex de acțiuni și tehnici, datorită cărora, bunurile obținute prin comiterea uneia sau a mai multor infracțiuni principale/ predicat parcurg o procedură disimulată cu scopul de a-i oferi o legalitate aparentă, ascunzându-se în așa fel proveniența lor ilicită.

Or, caracterul complex al infracțiunilor principale/ predicat nu trebuie confundat cu însăși prezența/ lipsa infracțiunii complexe în cazul spălării banilor. De aceea, faptul că spălarea de bani provine din comiterea altor infracțiuni nu îi conferă propriu-zis caracterul complex spălării banilor. În susținerea acestei viziuni intervine opinia autorului A. Zahau, care accentuează formele complexe de manifestare ale infracțiunii de spălare a banilor, săvârșite prin: contrabandă și evaziune fiscală; transferarea succesivă a unor mari sume de bani din conturile curente ale firmelor ce desfășoară activități aparent legale în contul unor firme fantomă pe baza unor operațiuni comerciale fictive, diminuând astfel baza impozabilă și generând fictiv TVA deductibil; crearea de circuite financiare și comerciale fictive prin folosirea de firme fantomă în scopul obținerii de rambursări ilegale de TVA; economia subterană; evaziune fiscală prin intermediul unor circuite financiare; obținerea de credite și evaziune fiscală prin achiziționarea de acțiuni la companii de stat ce dețin proprietăți imobiliare importante, etc. [6, p. 11-12].

Reflectând asupra formelor de manifestare ale infracțiunilor spălării banilor menționate de către cercetător, observăm o varietate de infracțiuni predicat, săvârșite anterior spălării banilor, datorită operațiunilor cărora se formează acele strategii de o complexitate superioară, și anume: contrabandă și evaziune fiscală, infracțiunile provenite din economia subterană, evaziune fiscală prin intermediul unor circuite financiare, obținerea de credite și evaziune fiscală prin achiziționarea de acțiuni la companii de stat ce

dețin proprietăți imobiliare importante, contrafacerea și comercializarea băuturilor alcoolice, încheierea și derularea în mod fraudulos a unor contracte de leasing, etc.

Imperios este a se constata, drept rezultat că, reieșind din reglementările legale, infracțiunea de spălare a banilor *a priori* nu poate absorbi în conținutul ei o altă infracțiune. Din acest motiv, nu putem admite ipoteza în care spălarea banilor, în calitate de infracțiune complexă, ar fi fost mai gravă, comparativ cu infracțiunea absorbită. Totodată, infracțiunea principală/ predicat împreună cu infracțiunea spălării banilor nu ar putea fi apreciate, sub nici o formă, părți ale unei infracțiuni, fiind încadrate conform unei singure norme, cu caracter complex.

Mai mult ca atât, absorbția presupune un sistem de sancționare a concursului de infracțiuni, semnificând aplicarea pedepselor pentru fiecare infracțiune concurentă în parte, în urma căreia se aplică pedeapsa cea mai gravă, și respectiv se absorb celelalte pedepse. Însă, în cazul spălării banilor nu ne aflăm în prezența concursului de infracțiuni, fapt pentru care nu mai putem admite efectele ce urmează a fi aplicate în cazul instituției menționate.

Nu în ultimul rând, utilizarea anumitor procedee, metode și tehnici speciale în comiterea spălării banilor nu denotă, din punct de vedere juridico-penal, prezența infracțiunii unice complexe în cazul dat, ci mai degrabă evidențiază complexitatea procesului de săvârșire a infracțiunii analizate.

În susținerea celor reflectate mai sus, intervine poziția analistului M.-C. Toader, conform căruia „această faptă de natură penală presupune un complex de activități, procedee, tehnici și metode dintre cele mai rafinate. Spălarea banilor încheie, practic, cercul infracțional, care începe cu săvârșirea mai multor infracțiuni, continuă cu obținerea produsului financiar („banii murdari”) și se finalizează prin „spălarea” acestui produs, prin utilizarea unor procedee, tehnici și scheme mai simple (de exemplu, scoaterea fizică a banilor peste graniță) sau mai complexe (de exemplu, prin utilizarea circuitelor financiar-bancare) [7, p. 5].

Din acest motiv, putem considera că faptele de spălare a banilor fac parte din categoria infracțiunilor atipice, datorită faptului că acestea depășesc limita activităților din domeniul ilegalității penale. Drept urmare, de-a lungul timpului, s-a creat o obișnuință sau chiar un obicei al marilor infractori și grupuri criminale organizate de a ascunde urmele activităților sale ilegale, și chiar mai mult, de a le legitima într-un mod fictiv, fiind astfel reintroduse în circuitul legal economic. Aceste îndeletniciri însă, nicicum nu pot implica prezența infracțiunii unice complexe, chiar dacă metodele ce au stat la baza săvârșirii acesteia sunt la nivelul extremității posibile, cu utilizarea instrumentelor din cele mai infracțional posibile.

În contrastul argumentelor invocate *supra* servesc prevederile de la lit. c) alin. (2) art. 243 al Codului penal al Republicii Moldova, în care considerăm că este descrisă o infracțiune complexă. În această ipoteză, spălarea de bani propriu-zisă îndeplinește rolul de acțiune principală în cadrul faptei prejudiciabile. La rândul său, folosirea situației de serviciu (adică abuzul de putere sau abuzul de serviciu în accepțiunea art. 327 sau 335 din Codul penal al Republicii Moldova ori a art. 312 din Codul contravențional) îndeplinește rolul de acțiune sau inacțiune adiacentă în cadrul faptei prejudiciabile.

O altă formă a infracțiunii unice, care nu poate fi regăsită în cazul spălării banilor, este infracțiunea deviată, cea care este descrisă insuficient în doctrina Republicii Moldova comparativ cu cea pe care o întâlnim în lucrările doctrinarilor străini. În cele din urmă, cercetătorii autohtoni s-au limitat decât la unele repere relevante în acest sens.

Astfel că, arealul studiilor și cercetărilor efectuate de către analiștii români este unul incomparabil de vast privind importanța, definiția, caracteristica și studiul teoretic și practice al infracțiunii deviate în material dreptului penal. Cu toate aceste rezultate numeroase, nu s-a ajuns la o unanimitate nici în doctrina română vizavi de forma infracțiunii abordate, fapt ce reiterează imperios implicarea și realizarea unor puncte de vedere mult mai complexe din punct de vedere juridico-penal al formei infracțiunii deviate.

Drept rezultat, atâta timp cât terminologia infracțiunii deviate nu este reglementată expres în preve-

derile legale ale codului penal național și român, aceasta din urmă rămâne a fi caracterizată potrivit criteriilor de individualizare în doctrina juridico-penală.

Într-o poziție majoritară, infracțiunea deviată reprezintă acea infracțiune care este săvârșită fie prin devierea acțiunii, datorită greșelii făptuitorului, de la obiectul sau persoana împotriva căreia fusese îndreptată la un alt obiect sau o altă persoană, fie prin îndreptarea acțiunii, datorită erorii făptuitorului, asupra altei persoane ori asupra altui obiect decât acela pe care făptuitorul voia să-l vatăme sau să-l pună în pericol [8, p. 163].

Cu alte cuvinte, este deviat actul de executare, ca element al laturii obiective, și nu infracțiunea, ca instituție de drept penal. Or, împărțim părerea cercetătorului D. Martin [9, p. 61], conform căruia este lesne de observat că infracțiunea deviată apare în legătură cu și este rezultatul unei erori și reprezintă fie o deviere a acțiunii făptuitorului datorită unei greșeli a acestuia, fie a unei reprezentări greșite cu privire la obiectul atentării. În așa mod, se conturează două situații distincte cu privire la infracțiunea deviată:

a) prin devierea acțiunii, datorită greșelii făptuitorului, de la obiectul sau persoana împotriva căreia fusese îndreptată la un alt obiect sau o altă persoană (*aberratio ictus*);

b) prin îndreptarea acțiunii, datorită erorii făptuitorului, asupra altei persoane ori asupra altui obiect decât acela pe care făptuitorul voia să-l vatăme sau să-l pună în pericol (*error in persona sau error in rem*) [10, p. 494-495].

Cu titlu de exemplu, în literatura de specialitate se menționează că există infracțiune deviată, în modalitatea *aberratio ictus*, atunci când făptuitorul care s-a pregătit și a acționat în vederea uciderii unei anumite persoane, dar, din cauza mișcării neașteptate a victimei sau a greșitei mânuiri a armei, rezultatul mortal nu s-a produs asupra victimei pe care făptuitorul o avea în reprezentare, ci asupra altei persoane care se afla în fața sa, iar în modalitatea erorii asupra obiectului, atunci când agresorul confundă, noaptea, persoana pe care voia să o ucidă cu altă persoană și o ucide pe aceasta din urmă (*error in persona*), sau cazul când persoana care fură un automobil de o anumită marcă, în locul unui automobil de o marcă superioară (*error in rem*) [11, p. 218].

Dacă în cazul infracțiunii deviate există o singură infracțiune intenționată, comisă asupra victimei efectiv lezate, ori o pluralitate de fapte o tentativă față de persoana (obiectul) vizată de făptuitor, și o faptă consumată, din culpă, față de persoana (obiectul) vătămată efectiv etc. – în toate cazurile există consecințe diferite în ce privește răspunderea penală ori coroborarea cu alte reglementări penale, în funcție de soluția adoptată cu privire la formele de unitate naturală sau de pluralitate reținute [12, p. 11].

Considerăm că, este important a se determina dacă în sarcina făptuitorului se stabilește săvârșirea unei singure infracțiuni sau a unui concurs de infracțiuni în cazul infracțiunii deviate. În aceste două situații, răspunderea penală este diferită, luându-se în considerare durata pedepselor care poate fi mai mare în cazul unității infracționale, raportându-se la urmarea unică, care poate fi mai gravă; precum și în cazul concursului de infracțiuni cu aplicarea obligatorie a sporului indicat de noul Cod penal, sau a cu mulului pedepsei închisorii cu amenda.

Aplicând trăsăturile caracteristice infracțiunii deviate, rezultate din definițiile de mai sus, conchidem că acestea din urmă nu se includ în cazurile de săvârșire a infracțiunilor de spălare a banilor. Or, în comiterea spălării banilor, nu vom depista niciodată situațiile privind devierea acțiunii, precum și a obiectului acțiunii, din cauza erorii infractorului. Aceasta deoarece, în momentul săvârșirii uneia dintre modalitățile normative alternative caracteristice spălării banilor, (convertirea, transferul, tănuirea, deghizarea, dobândirea, deținerea sau utilizarea), subiectul infracțiunii „știa ori trebuia să știe că bunurile constituie venituri ilicite”. Astfel că, este clar vădită intenția directă a subiectului infracțiunii vizavi de realizarea modalităților alternative elementului material, cunoscând sau trebuind să cunoască, la momentul comiterii acesteia, caracterul ilicit al bunurilor.

Abordând mai sus modalitățile normative alternative, prevăzute la alin. (1) art. 243 din Codul penal al Republicii Moldova, menționăm că în Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție a României nr. 16 din

08.06.2016 privind pronunțarea unei hotărâri prealabile referitoare la cuprinsul acțiunilor enumerate în art. 29 alin. (1) lit. a), b) și c) din Legea nr. 656/2002, Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept în materie penală identifică că: „În cazul reținerii oricăreia din acțiunile enumerate în cuprinsul art. 29 alin. (1) lit. a) schimbarea, transferul sau c) dobândirea, deținerea, folosirea din Legea nr. 656/2002, republicată, cu modificările ulterioare, acțiuni care se regăsesc doar în norma de incriminare în una din lit. a) sau c), acestea fiind variante alternative ale elementului material al laturii obiective a infracțiunii de spălare a banilor, ne aflăm în prezența doar a unei infracțiuni, în timp ce reținerea cel puțin a câte uneia din acțiunile enumerate în cuprinsul art. 29 alin. (1) lit. a) și c), în condițiile în care acestea sunt considerate modalități normative distincte, conduce la concluzia existenței unei pluralități de infracțiuni”.

În fine, susținem în totalmente opinia autorilor S. Brînză și V. Stati care, consideră că „Cât privește infracțiunea cu modalități normative alternative ale faptei prejudiciabile, tocmai datorită caracterului alternativ al acestor modalități, infracțiunea se consideră consumată în prezența oricăreia dintre aceste modalități” [14, p. 120].

Concluzionând cele opinat *supra*, menționăm cu desăvârșire că, realizarea oricărei modalități alternative a elementului material duce la consumarea infracțiunii de spălare a banilor. De aceea, odată ce infracțiunea spălării banilor este consumată, realizarea unei alte modalități alternative a elementului material, în baza aceleiași intenții infracționale, nu va genera efecte juridice noi. Drept exemplu ar servi cazul când, făptuitorul, deținând un bun despre care știe proveniența sa ilegală, săvârșește infracțiunea spălării banilor. Însă, dacă ulterior infractorul convertește sau transferă bunul infracțional respectiv, suntem în prezența uneia și aceleiași infracțiuni de spălare a banilor, fiind realizată doar o nouă modalitate alternativă a elementului material, care nu generează nici un efect juridic.

În urma celor analizate mai sus concluzionăm că, diversitatea opiniilor juridice privind calificarea unității sau pluralității de infracțiune în cazul infracțiunii complexe, deviate sau a modalităților alternative normative prevăzute la alin. (1) art. 243 al Codului penal al Republicii Moldova reiterează atât complexitatea problematicii abordate, cât și unele lacune legislative care existentă, de-a lungul timpului, în materia dreptului penal.

Argumentele privind imposibilitatea regăsirii formelor unității infracționale menționate *supra* în cazul spălării banilor demonstrează caracterul special și autonom al infracțiunii analizate, și în același timp, ne reamintesc despre trăsăturile sale individuale, datorită cărora aceasta din urmă poate fi diferențiată și evidențiată în raport cu alte infracțiuni, cu modalități normative alternative asemănătoare. Totodată, de cele mai dese ori, săvârșirea infracțiunii de spălare a banilor se realizează simultan în mai multe din variantele sale normative, și din acest motiv, spălarea banilor a fost privită ca fiind susceptibilă de epuizare în timp, și nu de consumare instantanee.

În aceeași ordine de idei, deseori se face abstracție între infracțiune complexă și caracter complex, între modalități normative ale unei fapte infracționale și modalități faptice ale acesteia, când modalitățile normative sunt modalitățile introduce expres în dispoziția legii de către legiuitor, dar modalitățile faptice ale infracțiunii pot fi deduse, folosind metoda interpretării și cea a gândirii logice.

Complexitatea acestui fenomen are un rol primordial în depistarea gradului prejudiciabil al faptelor săvârșite, indiferent dacă este acțiune sau inacțiune, precum și nemijlocit contribuie la determinarea sancțiunii pentru făptuitor, datorită tacticilor, schemelor și mecanismelor diferite aplicate de către infractori în timpul comiterii ilegalităților într-un mod constant.

Trebuie să recunoaștem că, în condițiile actuale geopolitice, fenomenul spălării banilor impactează atât bugetul statului, cât și obiectivele politico-financiare ale Uniunii Europene. Astfel că, prevenirea și combaterea spălării banilor constituie o activitate complexă, ce luptă împotriva criminalității organizate transnaționale, a corupției și a legalizării de venituri ilicite.

Referințe bibliografice:

1. Vasiloi D. *Caiet la disciplina Drept penal. Partea Generală*. Modul I. Noțiunea, obiectul, principiile și sarcinile dreptului penal. Chișinău, 2013. 72 p.
2. Prisacari V. *Calificarea unității și pluralității de infracțiuni*. Teză de doctor în drept, Chișinău, 2022. 217 p.
3. Pohonțu I. *Ultimele modificări ale Codului de procedură penală*. În: L.P. nr. 8/1960, p. 8. *Apud*: Hrițcu C. *Conceptul de infracțiune complexă în raport cu alte concepte asemănătoare*. În: *Revista de Drept Penal*, Volumul 20, Ed. 3, iulie-septembrie 2013, București, p. 78-102.
4. Bulai C., Bulai B.N. *Manual de drept penal. Partea generală*. 2007. p. 510. *Apud*: Sima C. *Unitatea de infracțiuni*. În: *Revista Pro Lege*, nr. 4, 2014. p. 11-41.
5. *Codul penal al României din 17 iulie 2009*. În: *Monitorul Oficial* nr. 510 din 24 iulie 2009. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/255329>.
6. Zahau A. *Combaterea internațională a actelor și faptelor de spălare a banilor*. Rezumat la teza de doctorat, București, 2011. 25 p.
7. Toader M.-C. *Scurte considerații privind reținerea autonomă a infracțiunii de spălare a banilor*, 09.03.2015. A se vedea dezbaterile Spălarea banilor. Trecut, prezent și viitor. <https://dezbateri.juridice.ro/529/spalarea-banilor-trecut-prezent-si-viitor>.
8. Ivan M.-C. *Unitatea de infracțiune*. C.H. Beck, București, 2019. 481 p. ISBN 978-606-18-0916-5.
9. Martin D. *Unele reflecții privind infracțiunea deviată*. În: *Revista Științe juridice și economice*, Conferința „Integrare prin cercetare și inovare”, Chișinău, Moldova, 10-11 noiembrie 2021. p. 61-63.
10. Ștefănoaia M. *Drept penal. Partea generală. Vol. 1*. Universul juridic, București, 2020. 619 p. ISBN 978-606-39-0651-0.
11. Pașcu I., Uzlău A.S. *Drept penal. Partea generală*. Ed. a 3-a. Hamangiu, București, 2013. 619 p. ISBN 978-606-678-701-7.
12. Paraschiv G., Paraschiv R.-G., Paraschiv D.-Ș. *Unitatea naturală de infracțiune în noul Cod penal*. Universul juridic, București, 2014. p. 11.
13. *Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție din România nr. 16 din 08.06.2016 privind pronunțarea unei hotărâri prealabile referitoare la cuprinsul acțiunilor enumerate în art. 29 alin. (1) lit. a), b) și c) din Legea nr. 656/2002*. În: *Monitorul Oficial al României*, 2016, nr. 654.
14. Brînză S., Stati V. *Momentul de consumare a infracțiunilor cu modalități normative alternative*. În: Conferința științifică internațională „Infracțiunea – Răspunderea penală – Pedepsa. Drept și Criminologie”, ediția a 2-a, 24-25 martie 2022. Culegere de comunicări, coordonatorii ediției: Stati V., Gurev D. CEP USM, Chișinău, 2022. p. 114-125.

CAUZALITATEA ȘI FACTORII DE RISC AI VIOLENȚEI CARCERALE

SAMOILENCO Victor,

doctorand, Universitatea de Stat din Moldova,

ORCID ID: 0000-0002-9277-5983

Summary: It is well known that violence of any type is an undesirable phenomenon in society. In the prison environment, this problem persists even more, because convicted persons have a negative social orientation. But the factors that influence and the causes that lead to this phenomenon in prisons are somewhat specific. They are also closely related to the social superstructure as a whole, and to the criminal subculture and to the personality traits of the convicts as well. Knowing the factors and causes is an imperative to identify the right solutions. These constitute, in fact, the essence of the present scientific article, at the end of which, I intervened with ameliorative recommendations.

Key words: causes, factors, prison violence, criminal subculture, conflict.

Violența este un fenomen răspândit în societate. În toate timpurile a fost conturată această realitate și numai formele pe care le-a îmbrăcat acest fenomen a variat de la o epocă la alta și chiar de la o cultură la alta. Spre exemplu: în Codul lui Hamurabi, amputarea unui braț ca formă de pedeapsă era ceva ușor de acceptat pentru respectiva societate antică, astăzi acest lucru este considerat brutal și inacceptabil, în unele societăți africane mutilarea genetică a femeilor este un fapt privit ca normalitate, în societățile vestice acest fapt este reprobabil și oripilant. Gradul de toleranță a societății la violență a determinat ca acest fenomen să fie definit de-a lungul timpului și în cadrul diferitor culturi în mod diferit. În accepțiune globală, astăzi violența ar desemna mai curând obținerea unui avantaj prin recurgerea la forță. Deși extrem de generală, admitem această definiție pentru că este aplicabilă aproape tuturor formelor de violență: un stat agresează alt stat, cu scopul de a însuși de la acesta un avantaj, soțul își abuzează soția pentru a obține în raport cu aceasta anumite avantaje, un elev în școală va agresa un alt elev tot din acest considerent.

Exact același lucru se întâmplă în mediul de detenție: condamnații sunt violenți numai în virtutea atingerii anumitor scopuri. În practica mea penitenciară de peste 12 ani, nu am întâlnit încă, un caz de violență în care agresorul să nu urmărească un avantaj, fie că este vorba despre a supune voința altui condamnat, despre obținerea unor avantaje de la administrație, despre impunerea unei conduite, recuperarea unor datorii, despre însușirea ilicită a unor bunuri sau și mai simplu, despre banala concentrare a atenției asupra propriei persoane. Acest fapt ne indică despre existența unor factori de risc și nemijlocit despre faptul că violența carcerală poate fi explicată în primul rând cauzal. Până a elucida și a relata despre cauzele violenței carcerale, vom aborda factorii care influențează acest fenomen. Am identificat în acest sens, 7 categorii: a) factori biologici, b) factori macrosociali, c) factori mezosociali, d) factori microsociali, e) factori psihologici, f) factori culturali și subculturali, g) factorii de consum.

Factorii biologici. În această categorie se înscriu particularitățile de gen și vârstă a persoanelor, starea de sănătate, constituția fizică, etc. În mediul de detenție sunt violenți în special condamnații minori și tineri. Bărbații sunt mai violenți ca femeile, respectiv și violența bărbatului încarcerat va îmbrăca o formă mai brutală comparativ cu violența femeii încarcerate. Agresează mai frecvent condamnații cu constituție athletică, care au o mai abundentă energie vitală și nu au probleme de sănătate. Dimpotrivă, sunt agresați mai frecvent, atât în mediul de bărbați cât și în cel de femei, persoanele vârstnice, cele vlăguite din punct de vedere al energiei vitale, obeze sau în formă fizică nu prea bună. Factorii biologici au influență nu

doar asupra violenței carcerale. Ei sunt „lucrativi”, sporind violența și în comunitățile extracarcerale. Spre exemplu, bărbații mai frecvent sunt implicați în conflicte intergrupale și în omucideri intragrupale, mai frecvent se asociază formând grupări și bande criminale, cete de huligani, sunt mai predispuși de a apăra în mod violent o idee, devenind susținători extremiști.

Factorii macrosociali. În această categorie includem politica statului, nivelul de dezvoltare materială și spirituală a societății, însăși nivelul pe care violența l-a atins în cadrul întregii suprastructuri sociale. Este de așteptat ca societățile slab dezvoltate economic să aibă un nivel de criminalitate și violență mai înalt, deoarece lipsurile accentuează lupta și concurența pentru resurse. Dar această stare de lucruri va fi „importată” și în mediul de detenție, odată cu încarcerarea infractorilor, astfel, și nivelul violenței carcerale sporind considerabil pe fonul violenței din exterior. În lume există societăți în care violența este „cultivată” ideologic, la nivel politic. Acest fapt nu poate să aibă loc fără anumite consecințe asupra sistemului carceral. Cunoaștem cu toții că societățile nord-europene au o populație fericită, cu nivel înalt de sănătate mintală care trăiește într-o relativă bunăstare materială. De asemenea în aceste societăți și politica statului este una bazată pe toleranță. Tocmai datorită acestui fapt, aceste societăți au la moment o populație carcerală considerată drept cea mai pașnică din lume. În fapt, și penitenciarele din Nordul Europei sunt organizate mai curând ca niște comunități terapeutice decât ca niște instituții de detenție propriu zise. La nivel macrosocial, nu ar fi eronat să spunem că în unele state violența carcerală este alimentată de rasism, de unele conflicte interetnice, etc., deoarece în mediul de detenție persistă tendința ca persoanele încarcerate să se grupeze inclusiv pe criterii politice, ideologice și chiar etnice.

Factorii mezosociali. Acești factori îi înțelegem prin conceperea populației carcerale ca pe un mediu social distinct. În acest mediu social atestăm un anumit nivel de educație, anumite norme și reguli care reglează conduita condamnatului în mediul de detenție, anumite concepții, ideologii, tendințe ce țin de patologiile psihice și tulburările de personalitate, un anumit model de stratificare socială, anumite relații specifice între diferite categorii de condamnați, etc. Toate acestea influențează violența în mediul deținuților. Rezultă că factorii mezosociali provin din mediul de detenție și respectiv, sunt „lucrativi” numai în mediul de detenție, influențând exclusiv violența carcerală. În categoria factorilor mezosociali intră și conflictele intergrupale. Vizavi de cauzalitatea conflictelor din mediul carceral Simion Carp și Oleg Rusu menționează faptul că „Conflictele în mediul condamnaților apar în legătură cu: distribuirea locurilor de dormit; relațiile dintre membrii organizațiilor de inițiativă; vizitarea măsurilor culturale; insulte verbale; lacune în modul de conducere a sectorului; ordinea primirii hranei în cantină; nerespectarea regulilor de igienă; furtul produselor alimentare; procurarea produselor alimentare” [1, p. 9]. Făcând de-a lungul timpului observații asupra comportamentului condamnaților în mediul de detenție, confirm cele relatate de ei, dar de asemenea se pot contura și alte motive, precum concurența pentru obținerea unor obiecte interzise și produse ilicite (telefon, modem, alcool, droguri, etc.), recuperarea unor datorii, unele probleme pre-existente încă de la libertate sau din detențiile precedente și chiar concurența pentru o anumite femei cu care aceștia corespund, precum și multe alte motive, unele dintre ele chiar foarte bizare.

Factorii microsocali. Această categorie de factori influențează în mod deosebit violența carcerală la nivel intragrupal. Este vorba despre factori care acționează la nivelul unui grup restrâns din cadrul comunității carcerale, așa cum ar fi grupul ce constituie o anumită castă determinată prin norme informale, grupul de locatari ai unei celule, a unui sector, etc. Deseori în penitenciare se formează grupuri în funcție de interese: jucători de fotbal, jucători de nardi ori alte jocuri de hazard, condamnați ce lucrează la prepararea hranei ori în construcții, condamnați ce coordonează activități criminale în afara penitenciarului, consumatori de alcool și/sau droguri, etc. În cadrul acestor grupuri apare o formă specifică de violență intragrupală favorizată de factori precum: lupta pentru spațiu și resurse (de regulă hrană și țigări), divergențe de opinie, decalajul cunoștințelor și cel al valorilor, etc.

Factorii psihologici. Este un fapt bine știut că persoanele condamnate prezintă anumite însușiri psihice și trăsături de personalitate care îi predispun să fie violenți: temperament de tip coleric sau sanguin-

nic, inteligență scăzută, nivel scăzut de achiziții cognitive, nivel scăzut al abilităților și deprinderilor de viață, lipsa unor abilități de relaționare, de soluționare amiabilă a situațiilor de conflict, lipsa unor abilități asociate prevenirii conflictelor, nivel scăzut de empatie, egocentrism, impulsivitate, control emoțional scăzut, lipsa unor abilități emoționale, inclusiv a celor extrem de simple precum recunoașterea propriilor emoții, tendințe spre instalarea ca patternuri a unor forme adictive de comportament, tendințe spre patologizarea personalității, rigiditate în judecată, în concepțiile despre viață și în acțiuni, febrilitate în acțiuni, instabilitate emoțională, etc.

Deosebit de important este și climatul moral psihologic din mediul carceral care influențează semnificativ starea psihică a condamnaților. Vom cita în acest sens pe doamna Oxana Rotari – „Aflarea permanentă în ochii a unui număr mare de persoane, în ochii mulțimii, și necesitatea în legătură cu aceasta ca tot timpul să-ți controlezi comportamentul, să-ți reții emoțiile, să fii mereu cu ochii în patru, provoacă stres puternic, un mare efort, încordare al sistemului nervos și se răsfărâge negativ asupra stării psihice. Prin urmare, aflarea în locurile de detenție necesită de la persoană un efort atât fizic cât și un mare echilibru, statornicie. În aceste condiții speciale, deosebite de detenție, în cadrul instituțiilor penitenciare la persoane în mod considerabil crește neliniștea, îngrijorarea, agitația. Anume cu acest nivel înalt de neliniște putem explica această încordare psihologică la majoritatea deținuților, tensiunea în relațiile dintre ei, între ei și reprezentanții administrației penitenciarului, unele conflicte izbucnind chiar din motive neînsemnate, care câteodată cresc în acțiuni agresive, criminale” [2, p. 153]. Alți autori susțin că tendința de patologizare psihică la condamnați constituie un factor pentru violență și este originară la fel în specificitatea climatului moral-psihologic în care aceștia coexistă: „tipic pentru persoanele private de libertate este nevroza, aceasta se manifestă ca o boală individuală dar existența ei are o origine colectivă și trebuie înțeleasă ca rezultat al unui proces colectiv” [3, p. 119].

Factorii culturali și subculturali. Într-o societate, efect stimulator asupra violenței au în egală măsură factorii culturali cât și cei subculturali. Subculturile, în marea lor parte, sunt prin esență violente iar despre culturi se poate afirma că aproape toate conțin elemente care justifică cel puțin un anumit tip de violență. Cel mai relevant exemplu este cultura arabă sau islamică care a degenerat pe alocuri în ideologii extremiste ce promovează ideea de „jihad” sau „război sfânt”. Și în cultura noastră anumite principii ale moralei creștine s-au perimat cu timpul. Spre exemplu, ideea ca soția să fie supusă bărbatului a justificat și alimentat violența față de femei, de unde și proverbiale expresie „femeia nebătuță, ca, casa nemăturată”. Persoanele condamnate intră în penitenciar deja alimentate cu idei de natură agresivă care țin de cultură. Totodată, în mediul de detenție ei sunt supuși fără voia lor unui proces de subculturalizare. Subcultura penitenciară a condamnaților din Republica Moldova justifică violența și alimentează conflictele dintre diferite caste de deținuți, ea s-a format pe fonul ignoranței, în vechile închisori sovietice care nu asigurau o separare a condamnaților. Osadciî Cornel reiterează că în penitenciarele sovietice „o oarecare clasificare argumentată științific lipsea, ceea ce a contribuit considerabil la divizarea condamnaților în grupuri și răspândirea așa numitei clasificări a subculturii criminale” [4, p. 109]. Firește, o astfel de clasificare informală nu poate decât să accentueze conflictul intergrupal și să favorizeze violența. Inspirați așadar, în egală măsură de cultura mainstreamului cât și de subcultura de carceră, condamnații devin foarte des violenți. Ei nu-și pot apăra și susține ideile pe cale argumentării și din acest motiv, recurg la forță, și, în același timp, nu pot soluționa pe cale pașnică conflictele ce apar între ei.

Mai există și o tendință ca ei să depindă de aceste idei agresive, deoarece ele oferă justificare faptei infracționale comise, comportamentului antisocial, opunerii față de administrație, justifică molestarea altor condamnați în scopul obținerii de avantaje și continuarea activității criminale pe durata aflării în detenție, oferă prestigiu persoanelor care au comis un anumit tip de infracțiuni, etc. Totuși, dintre toate efectele, nimic nu se compară cu sentimentul mândriei infracționale și cu sentimentul de apartenență la un grup criminal în cadrul căruia există un cult al puterii dobândite prin violență. Mai ales persoanele condamnate tinere au o fascinație și o adorație deosebită pentru această subkultură violentă. Acest fapt

constituie o frână în corijarea și resocializarea lor în timpi rezonabili. Ei nu conștientizează efectele nocive ale acestei subculturi decât după ce au executat o parte considerabilă din pedeapsă. Pe căi corupționale, unii reușesc să se elibereze din detenție în condițiile articolelor 91-92 CP RM, însă la fel de bine conștientizează că odată ce au opus rezistență la efectul pozitiv al acțiunilor de resocializare, cel mai probabil nu vor reuși să se abțină de la activitatea criminală și vor reveni în penitenciar. În acest mod, un număr mare de condamnați, care ar putea să înceapă viața de la capăt, ajung dimpotrivă, să își irosească viața în detenție prin recidivare și încarcerare repetată.

Factorii de consum. Este bine știut faptul că o bună parte din condamnați au avut probleme cu adicțiile până la încarcerare. Acest fapt presupune că și în detenție aceștia vor căuta metode pentru a – și satisface necesitățile de consum. În acest proces de obținere ilicită a consumabilelor între condamnați pot apărea conflicte care degenerază nu de puține ori în acte de violență, în primul rând pentru că drogurile și alcoolul nu reprezintă ceva care să existe „din belșug” în mediul de detenție, având loc o concurență și o luptă pentru ele dar și pentru „privatizarea” schemelor prin care acestea pătrund pe teritoriul penitenciarului, deoarece aceste scheme sunt aducătoare de profit pentru unii condamnați. Alte conflicte ce degenerază în violență apar pe fondul stării de ebrietate alcoolică și/sau narcotică. Acestea potențiază conflictele dintre condamnați deoarece afectează partea rațională și stimulează agresivitatea.

Numărul persoanelor consumatoare de droguri sau predispuse la consum luate la evidență în grupa de risc a scăzut de la 342 de persoane în 2019 la 289 în 2021, al persoanelor dependente de alcool de la 219 în 2019 la 190 în 2021 [5, p. 25; 6, p. 15]. Pentru sistemul nostru penitenciar fluctuațiile sunt semnificative, și, aparent ne indică un progres, însă realitatea nu este aceasta, pentru că și masa de condamnați s-a micșorat semnificativ ca rezultat al amnistiei și aplicării mecanismului compensator. Pe de altă parte, aceste statistici nu reflectă pe deplin realitatea. Numărul consumatorilor este cu mult mai mare, însă, la evidență sunt luate doar persoanele în legătură cu care au parvenit anumite dovezi. Din păcate, incidența mare a consumatorilor condiționează creșterea nivelului de violență în detenție.

În sistemul causal al violenței carcerale se înscriu 3 elemente de bază. În primul rând lupta pentru resurse, statut și privilegii, apoi răzbunarea și revendicarea unor drepturi. Firește, factorii menționați anterior condiționează prin favorizare violența carcerală dar nu o provoacă nemijlocit. Lupta pentru resurse, statut și privilegii se manifestă pe 2 nivele distincte: intragrupal și intergrupal. La nivel intragrupal avem un duel al persoanelor concrete, în care o parte agresează iar cealaltă parte îndură violența sau se apără recurgând tot la utilizarea forței, indiferent că este vorba despre forța fizică, psihică sau chiar cea economică. Resursele și privilegiile pentru care se recurge la violență sunt de o gamă foarte variată – poate fi vorba despre lupta pentru o celulă, pentru un loc de dormit, pentru hrană, pentru postura de lider, pentru a ține în servitute și a impune la prestarea unor munci, pentru servicii sexuale, pentru țigări sau produse ilicite (alcool, tutun, telefoane, etc.), pentru bani, chiar și pentru obținerea unui loc de muncă.

La nivel intergrupal avem un duel al grupurilor stabilite prin intermediul normelor informale ale subculturii penitenciare. Există o castă dominantă, și 2 caste inferioare, aservite. În mare parte, condamnații acceptă această realitate însă uneori casta dominantă recurge la un exces de forță care stârnește nemulțumirea celorlalte 2 categorii sociale stabilite prin reguli informale. Când apar astfel de conflicte, este implicată și administrația. În esență, angajații penitenciarelor încă cooperează cu casta dominantă pentru a menține ordinea în penitenciar, astfel, condamnații din castele inferioare sunt nemulțumiți. Când conflictul escaladează până la violență, de regulă condamnații din castele inferioare implicați, depun cerere pentru a li se asigura securitatea personală, ajung să se dețină separat și recurg la gesturi extreme: greva foamei, automutilări, incendiarea celulelor, inundarea celulelor, deteriorarea celulei, etc. Aceste gesturi „îmbracă” și ele așadar, „haina violenței” și țin de o altă cauză a violenței carcerale, și anume, revendicarea drepturilor.

Astfel de situații se întâmplă cu regularitate și ele fac parte din rutina penitenciarelor. Pentru a fi prevenite, este esențial ca staff-ul penitenciar să învețe a controla masa de deținuți fără implicarea castei

dominante a condamnaților. Oricât de mult se speculează pe această temă, în mod obiectiv, la moment nici un penitenciar nu poate fi condus și nici nu este condus, fără a recurge la cooperarea cu membrii elitei criminale. Această cooperare „îmbracă” și haina corupției, și haina lipsei de logistică și a slabei infrastructuri penitenciare, dar și haina lucrului prost făcut, fiind vorba despre o comoditate și o lipsă de dorință a cadrelor de a ieși din zona de confort. Chiar dacă există și colaboratori onești, cu o rândunică nu se face primăvara, astfel, fără comenzi de la structurile ierarhic superioare și monitorizarea executării lor, în penitenciare nu poate fi conturată o realitate inversă, din păcate.

O altă cauză a violenței carcerale este răzbunarea. Se spune în popor că aceasta este un instrument la îndemâna prostului, dar în fapt, așa și este, condamnații sunt acele persoane cu inteligență practică dar mai ales emoțională scăzută, care recurg la răzbunarea deoarece nu sunt apti de a rezolva pe cale amiabilă un conflict, mai ales prin recurgerea la negociere. Cele mai comune cauze pentru care se recurge la răzbunare sunt: răspândirea unor zvonuri defăimătoare, recurgerea la violență fără un motiv agreeat în virtutea normelor subculturale sau în raport cu un condamnat care are un statut superior, refuzul de a onora anumite obligații, de a întoarce anumite datorii, obținerea unui loc de muncă de către o persoană în detrimentul altei persoane, furtul, nesupunerea la normele subculturii, etc.

Într-un final, conchidem că factorii și cauzele violenței carcerale nu reprezintă niște aspecte ce nu pot fi ameliorate. Dimpotrivă, influența factorilor de risc ai violenței carcerale poate fi diminuată, la fel și cauzele care o provoacă pot fi ținute sub control numai dacă vor fi luate în considerare următoarele 2 aspecte: a) asigurarea respectării regimului de detenție și impunerea acestui regim într-un mod echitabil în raport cu toți deținuții; b) încetarea practicilor de gestionare a conflictelor din penitenciar prin intermediul castei superioare a condamnaților; c) implicarea condamnaților în acțiuni de resocializare, perfecționarea și diversificarea metodelor de resocializare, identificarea unor măsuri eficiente pentru a diminua efectul de rezistență al condamnaților la acțiunile de resocializare; d) asigurarea unei bune profilaxii a adicțiilor de consum în mediul de detenție; e) asigurarea unor condiții decente de trai pentru condamnați, aprovizionarea acestora cu hrană calitativă, cu produse de igienă, haine, etc. Prin aceste măsuri va fi diminuată lupta pentru resurse și privilegii, va fi desființat sistemul de castă și va spori capacitatea condamnaților de a relaționa într-o manieră sănătoasă și neconflictuală între ei și administrație, dar și între ei înșiși.

Referințe bibliografice:

1. Carp S., Rusu, O. *Conflictul interpersonal în mediul condamnaților ca factor al criminalității penitenciare*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM*, nr. 13 din 2021. pp. 8-16. ISSN 1857-0976.
2. Rotari O. *Caracteristica stărilor psihice ale condamnaților în timpul ispășirii pedepsei privative de libertate. Studiu teoretico-practic*. În: *Materialele conferinței științifice naționale „Știința juridică în contextul promovării valorilor statului de drept” din 13-14 mai, 2010, Chișinău, Republica Moldova, Universitatea Liber Internațională din Moldova, Ed. Tip. „Grafema Libris SRL”, Chișinău, 2010. pp. 151-158.*
3. Romanciuc X., Dița M. *Dreptul la asistență psihologică al deținuților*. În: *Materialele conferinței științifice naționale „Asigurarea independenței justiției: realizări, probleme, perspective” din 10 decembrie 2019, Chișinău, Republica Moldova, Universitatea de Studii Europene din Moldova, Ed. Tip. „Adri-lang SRL”, Chișinău, 2020. pp.117-121. ISB 978-9975-3423-0-8.*
4. Osadci C. *Conceptul, conținutul și importanța clasificării condamnaților*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM*, nr. 7 din 2007. pp. 108-112. ISSN 1857-0976.
5. *Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2020*. <http://anp.gov.md/index.php/rapoarte-de-bilant-semestriale-anuale>.
6. *Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021*. <http://anp.gov.md/index.php/rapoarte-de-bilant-semestriale-anuale>.

ALCOOLISMUL CA PATTERN ÎN MECANISMUL INFRAȚIUNILOR DE MARE VIOLENȚĂ

SAMOILENCO Victoria,

doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-5998-2622

Summary: This article is about the role of alcohol in the causal system of violent crimes committed in the Republic of Moldova. I have also described how the problem has been studied in the West, how cultural variations have been taken into account in relation to this fact. Obviously, the question of the role played by our own historical traditions related to consumption was not ignored. I also carried out a criminological study to demonstrate the connection with other patterns and in the end I proposed some ameliorative recommendations.

Key words: consumption history, drunkenness, rape, murder, crime pattern.

O primă și excelentă „radiografie” a neamului nostru moldovenesc a făcut-o în *Descriptio Moldaviae* Dimitrie Cantemir. Acesta ne dă de gol, enunțând că nu suntem ahtiați după valori intelectuale, mai exact, notând că „moldovenii nu numai că nu sunt iubitori de învățătură ci chiar le e urâtă aproape la toți, ei cred că oamenii învățați își pierd mintea și atunci când vor să laude învățătura cuiva zic că a înnebunit de prea multă învățătură” [1, p. 81]. Dar în același timp mai sugerează că am fi niște indolenți pe nemeritate pripășiți într-o regiune mănoasă zicând despre moldoveni că: „la muncă sunt foarte leneși și trândavi, ară puțin, seamănă puțin și totuși culeg mult” [1, p. 78]. Totuși, lenea și prostia moldoveanului nu ar fi niște cusururi atât de grave, însă Cantemir mai notează în opera sa că moldovenii „de băutură nu au prea multă greață” [1, p. 80] în egală măsură subliniind prezența acestui viciu și la sexul femeiesc, spunând că „femeile de rând sunt în cea mai mare parte desfrânate și beau pe acasă mult vin” [1, p. 81].

Peste mai bine de 3 secole de la minunata operă științifică a lui Cantemir, atestăm cu regret o lipsă a schimbărilor pe segmentul problemelor invocate: moldovenii, deși în mare parte cu studii superioare, au rămas incultți, deoarece obțin diplome pe nemeritate; se speculează că anual aproximativ 200 000 de hectare de terenuri agricole rămân neprelucrate [2], lucrările agricole nu se efectuează într-un mod care să ofere randament; iar statisticile cu privire la alcoolism ne propulsează în topul clasamentului european, dar măcar la ceva suntem buni. Din păcate, în această stare anomică a societății, a mai apărut între timp și s-a dezvoltat extrem de rapid un cancer, și acesta este criminalitatea.

Corupția ca latură a criminalității a atins cote impresionante, indicându-ne cumva tot o problemă de alcoolism, deoarece este mai lesne pentru funcționarii publici corupți să acționeze fraudulos când activează într-o societate aburită de alcool, prin urmare incapabilă de a fi vigilență și a se opune printr-un răspuns prompt și adecvat la diferitele încălcări, ca să nu mai spunem despre efectele asupra culturii și conștiinței juridice a cetățenilor care de asemenea s-au diluat puternic în alcool.

Totuși, nu despre infracțiunile de corupție voi trata în cadrul acestui articol ci despre infracțiunile de mare violență, deși primele merită a fi abordate inclusiv în contextul alcoolismului, pentru că legătură cauzală – efect cu siguranță există și se exprimă, după cum deja am menționat, prin diminuarea vigilenței colective ca rezultat al consumului în masă, și respectiv, slaba vigilență se traduce printr-o reacție slăbită a populației la acest tronson de criminalitate. Totodată există o legătură cauzală între corupție, alcoolism și infracțiunile de mare violență, deoarece dacă alcoolismul prin faptul că slăbește vigilența și capacitatea populației de a se opune acțiunilor frauduloase ale funcționarilor publici, este de așteptat ca și funcți-

onarii din cadrul organelor de urmărire penală, dar și procurorii, judecătorii să acționeze fraudulos în legătură cu investigarea și justițierea infracțiunilor de mare violență, iar victimele (ori succesorii acestora) să rămână prejudiciate și nesatisfăcute în instanță, astfel, în legătură cu acest fapt, se creează un amplu context de nedreptate, însăși semnificația termenului de justiție apropiindu-se mai mult de sensul unei glume proaste, deoarece victimele fiind considerate ca atare din cauza faptului că au fost prejudiciate în urma unor infracțiuni de mare violență, sunt revictimizate prin înfăptuirea imperfectă a actului de justiție.

Abandonăm tema corupției deoarece ea a fost un „apropo introductiv”, însă nu reprezintă obiectul prezentei cercetări. Alcoolismul ca pattern al infracțiunilor de mare violență constituie obiectul investigației noastre și o să încep prin a specifica faptul că alcoolismul, element al alcătuirii structurale al prezentei teme de cercetare fiind, în limbajul comun oamenii îl tratează ca pe un viciu iar în limbajul medical ca pe o boală, însă în cazul dat, vom valorifica înțelesul criminologic al acestui termen, și anume cel de „pattern infracțional”. Mai exact, alcoolismul face parte din categoria „patternurilor infracționale de consum”, la fel ca drogurile și fumabilele, și, de regulă, se asociază în funcție de categoria infracțiunii cu alte „patternuri infracționale” așa cum sunt patternurile circumstanțiale (de timp/spațiu), patternurile biologice (vârstă, sex, rasă), etc.

Cel de-al doilea element ce intră în alcătuirea structurală a temei de cercetare, și anume noțiunea „infracțiuni de mare violență”, nu este dificil de determinat: a) preliminar, sintagma „infracțiuni de mare violență” face trimitere la infracțiunile de violență prevăzute de Codul Penal: omor, vătămare fizică gravă, viol, acțiuni violente cu caracter sexual, tâlhărie, violență în familie, etc.; b) și totuși, acestea se deosebesc de celelalte infracțiuni de violență prin gradul prejudiciabil al faptei care este luat în considerație la calificare, acestea fiind, după cum însăși doctrina criminologică postulează: „infracțiuni de violență, particularizate prin intermediul unor infracțiuni deosebit de grave și a unor infracțiuni excepțional de grave” [3, p. 30].

Fiind făcute și aceste precizări de natură conceptuală, urmează să investigăm care este locul alcoolului în sistemul causal al infracțiunilor de mare violență săvârșite pe teritoriul Republicii Moldova. În studiile criminologice occidentale, patternurile infracționale au fost mai bine cercetate, comparativ cu Republica Moldova, unde se cunoaște despre alcoolism la modul general că ar condiționa într-un anumit mod criminalitatea, însă această opinie generală și generalizată nu este însoțită de studii statistice și empirice elocvente, ori, recomandăm astfel de studii deoarece ele pot avea un sens practic și anume unul legat de elaborarea unor noi strategii de prevenție, dar în egală măsură pot furniza anumite recomandări legate de investigarea crimei nemijlocit.

În corelația crimă – consum de alcool au fost atestate corelații puternice și ele au fost proiectate asupra tuturor culturilor și tuturor societăților, considerându-se că oriunde în lume, abuzul de alcool atrage după sine un nivel mai înalt de criminalitate. Unii autori totuși nu neagă existența unor variații culturale. Spre exemplu, Pernanen notează că „corelațiile respective se mențin ridicate în țările scandinave dar nu și în cazul Franței” [4, p. 30]. Totodată, putem invoca exemplul societăților Sud-Americane, unde atestăm un revers al acestei situații – rată mică de consum și nivel înalt al ratei de omor. Când speculăm în această zonă însă, trebuie să analizăm mai profund lucrurile, ori, trebuie luată în considerație existența altor patternuri de consum în societățile Sud-Americane – drogurile și fumabilele, iar în cazul Franței că rata anuală foarte mare de consum, fiind distribuită în mod egal la numărul de populație și numărul de zile din an, indică mai curând o preferință și o cultură a consumului de alcool, în special al vinului, fără a implica abuzul în acest sens, ori, francezii sunt cunoscuți pentru modul lor sănătos de viață iar consumul moderat de vin, băutură recunoscută și pentru proprietățile sale curative, dimpotrivă, face parte din acest mod sănătos de viață. Considerăm așadar, că există totuși, corelații puternice în ceea ce privește consumul excesiv de alcool și criminalitatea de mare violență oriunde în lume, iar teza variațiilor culturale nu are un temei suficient de puternic pentru a putea fi argumentată.

Majoritatea cercetărilor efectuate în occident au demonstrat corelații puternice asociate consumului

de alcool în special în cazul infracțiunilor de viol și acest fapt servește ca premisă pentru a considera că și în societățile estice, cărora subscie și Republica Moldova, alcoolul este un important factor modelator al infracțiunilor cu caracter sexual de mare violență. Rezonul este că principiile de organizare a comportamentului funcționează în fond, după aceleași legi psihice, că alcoolul este, cel puțin prin prisma literaturii de specialitate, „un agent biochimic cu efecte universale asupra comportamentului social” [5, p. 107] iar diferențele culturale, mai ales într-o lume atât de globalizată, își spun din ce în ce mai puțin cuvântul, în plus, Republica Moldova împărtășește o multitudine din valorile occidentale (democrație, creștinism, etc.) prin urmare, este de așteptat ca patologiiile sociumului să aibă cauze comune și să funcționeze după principii comune. Într-un studiu asupra violenței criminale Lynn A. Curtis precizează că „studiile efectuate în Europa de Vest demonstrează că infracțiunea de viol prevalează noaptea, cu 2 ore înainte de miezul nopții, mai cu seamă în zilele de week-end, fapt asociat consumului de alcool” [6, p. 195] iar Menachem Amir, unul din cei mai timpurii victimologi, în lucrarea sa fundamentală *Patterns in forcible rape* afirmă despre viol că „este o infracțiune nocturnă de vară, în special de weekend deoarece în aceste perioade relațiile sociale sunt mai intense și animate de creșterea consumului de alcool” [7, p. 14].

Consumul de alcool apare în infracțiunile de viol ca pattern nu doar din perspectiva agresorului, dar și din perspectiva victimei. Numeroase studii victimologice încearcă să scoată în evidență un „grad de vinovăție” al victimei băute, și nu doar în infracțiunile de viol ci și cele de omor. Astfel de victime sunt numite în doctrina victimologică „precipitatoare”, altfel spus, victime care au favorizat prin comportamentul lor declanșarea mecanismului actului infracțional. În cazul violului, o victimă băută este prezumată de victimologi ca provocatoare sau precipitatoare tocmai din cauza faptului că este bine știut efectul farmacologic al alcoolului, care pe lângă agresivitate, mai poate genera și exhibiționism, ori, o persoană mai ales de gen feminin, în stare de ebrietate, având o conduită exhibiționistă este vulnerabilă pentru că incită potențialul infractor la crimă, dar poziția de vulnerabilitate nu a reprezentat un aspect circumstanțial nefavorabil, a fost o chestiune de liber arbitru: a ales să bea mult, a ales să se antureze băută într-un anumit mediu, și, din acest motiv, în sens criminologic victimei îi revine o parte din vinovăție, însă, în sens juridico-penal numai infractorul răspunde penal și este pasibil de pedeapsă penală, deoarece el este făptuitorul crimei. Comportamentul victimei așadar, dacă nu întrunește elementele constitutive ale unei componente de infracțiuni, nu este sancționat, dar poate fi luat în considerație la individualizarea pedepsei penale ca circumstanță capabilă să atenueze gravitatea pedepsei [8, art. 76].

De altfel, în plan teoretic relația dintre consumul de alcool și crimă nu este fundamentată numai pe niște observații comportamentale și date statistice parvenite de la autorități ci și pe însăși efectele farmacologice bine știute ale alcoolului. În legătură cu aceste efecte s-a ajuns la un consens, însă numai unele dintre ele sunt determinante la escaladarea unor situații de conflict și transformarea lor în situații infracționale: diminuarea autocontrolului și/sau pierderea controlului, exhibiționismul, excitarea agresivității (impulsivitate), nonconformismul, etc. Acestea sunt relevante atât în cazul victimei cât și a agresorului, deoarece pe ambii îi determină să aducă propria contribuție comportamentală în „travaliul crimei”.

Infracțiunea de violență în familie, neluată în componența sa de bază ci cu agravante, la fel subscie infracțiunilor de mare violență. Alcoolismul devine în cazul acestei infracțiuni un pattern mult mai evident, Robert R. Ross menționând că aceste corelații au fost documentate chiar foarte bine de savanți ca Hamilton, Collins, Bakan, Dunkan, Gelles, Byles, etc., ultimul specificând că „beția ne apare ca cel mai bun predictor al violenței în familie” [9, p. 11] Ross mai menționează despre corelația consum de alcool – violență în familie faptul că „este extrem de importantă în virtutea faptului că experiența violenței în copilărie este adesea un precursor al violenței în viața de adult” și în special „nu se limitează la violența asupra altor persoane, evoluând frecvent în violență asupra sinelui” [9, p. 11-12]. Acest fapt rămâne valabil și pentru Republica Moldova, ori, altfel nu ne putem explica de ce foarte mulți tineri, deși au experimentat violența în familie și alcoolismul părinților, repetă scenariile de viață ale acestora.

Glenda Kaufman-Kantor și Jean Giles-Sims, într-un studiu de sinteză scot în evidență și anumite

aspecte stereotipizate ale legăturii pe care consumul de alcool o are cu violența în familie, care sunt recunoscute și de alți autori, sugerând că există o tendință ca stereotipurile legate de consumul de alcool și violența asupra femeii să justifice și chiar să amplifice acest comportament [10, p. 21]. În cultura Republicii Moldova stereotipuri de acest gen au căpătat o esență tipică, proverbială am putea spune, ori, expresia „femeia nebătuță ca casa nemăturată” este oarecum arhicunoscută și deși aberantă, e folosită frecvent ca fundament psihologic pentru a discredita rolul femeii în familie și societate, justificând violența față de aceasta.

De altfel, rolul adicțiilor de consum în sistemul causal al infracțiunilor au fost precedate de studii de laborator privitoare la intoxicația acută și răspunsurile comportamentale la stres și frustrare. S-a constatat că alcoolul diminuează semnificativ toleranța indivizilor umani la frustrare, făcându-i pe aceștia să devină mai violenți. Având în vedere că viața de familie este una destul de dificilă, implicând anumite responsabilități, este de așteptat ca consumul de alcool „să scoată la iveală” sub formă de violență frustrările și tensiunile care apar în viața de cuplu în legătură cu „eșecul” unuia sau ambilor parteneri în onorarea acestor responsabilități. Dificultățile economice ale familiei, treburile casnice, creșterea copiilor, problemele de natură sexuală, care țin de viața intimă a cuplului, dar și propriul bagaj afectiv distorsionat care reprezintă în special „achiziții ale copilăriei” conlucrează la apariția frustrării care este exteriorizată prin comportamente violente.

Dar aparent aici, la frustrare, se limitează rolul causal al alcoolului în declanșarea violenței pentru că cercetări pe populații semnificative din care să extragem și alte aspecte cauzale nu au fost efectuate, s-a cercetat mai curând din punct de vedere statistic rolul alcoolului în diferite tipuri de infracțiuni, fără însă a se ajunge la epuizarea subiectului, mai ales că intervin și alți factori, de natură socio-culturală care câtuși de puțin, modelează această cauzalitate, făcând-o specifică în diferite regiuni. Totodată, nu putem în mod obiectiv să explicăm violența și agresivitatea numai prin recurgerea la patternurile legate de consum, deoarece o sumedenie de factori pot condiționa un comportament agresiv la un anumit individ: psihotrauma, fonul genetic, boala psihică, cogniția, etc.

Și totuși, faptul că alcoolul cauzează anumite schimbări comportamentale este deja un fapt ușor de sesizat, la fel cum și faptul că există cauzalitate între consumul excesiv și agresivitate, respectiv că există situații care au escaladat până la infracțiune.

Totuși, consider că alcoolul nu are ca efect doar declanșarea comportamentului violent ca formă de exteriorizare a frustrărilor. Efectul lui este unul mult mai general și se referă la atenuarea moralității ca achiziție de natură socio-culturală și educativă, făcând omul să se întoarcă la ceea ce este animalic și caracterizează în sens biologic specia, la instinct. Din această perspectivă, putem spune că alcoolul are proprietatea de a scoate „ceea ce este atent în om”. Activând într-un penitenciar de tip închis și analizând în context profesional o sumedenie de cazuri infracționale, am constatat că alcoolismul este un pattern și în cazul unor infracțiuni non-violente, în special cele care prejudiciază patrimoniul, ori, acest fapt a fost sesizat de către mine inclusiv în cazul unor infracțiuni a căror făptuitori nu au avut în trecut, ceea ce în mod ironic am spune „înclinații cleptomanice”. Starea de ebrietate alcoolică așadar, nu doar declanșează mecanismul violenței dar determină pe oameni să nu acționeze moral la modul general. Putem argumenta și printr-un alt exemplu mult mai practic și anume „sexul de ocazie”, care privit prin prisma normelor sociale este o contradicție la sexul conjugal, și deci, amoral, dar în același timp este practicat mai des la beție.

Alcoolismul așadar, este periculos pentru că atenuază până la abolire toate acele efecte transformatoare pe care cultura și educația le-a efectuat prin intermediul socializării în om. Unul din aceste efecte transformatoare este mecanismul de control al violenței și din acest motiv avem infracțiuni de mare violență săvârșite în stare de ebrietate. Cele expuse de mine nu sunt nici pe departe o noutate științifică, etologul Dorian Furtună expune în lucrarea sa *Homo Aggressivus* mult mai detaliat problematica violenței ca reminiscență instinctuală a naturii umane ce tinde ocazional să iasă la suprafață, indicându-ne

că totuși, avem situații când anume această reminiscență favorizează adaptarea, performanța și supraviețuirea [11], altfel spus, nu este instinctul agresiv atât de dăunător dacă sunt întreprinse toate acele acțiuni necesare și suficiente pentru ca indivizii umani, prin educație și culturalizare, într-un proces dirijat și bine organizat de socializare a personalității învață să îl controleze, dar alcoolismul este incompatibil cu acest gen de control al indivizilor umani asupra propriului comportament.

Revenind iarăși la rolul alcoolului în sistemul cauzal al infracțiunii, am analizat aleator 10 sentințe de condamnare pentru infracțiunea de omor emise de Judecătoria Cahul și am constatat că atât în cazul victimei cât și a infractorului, există un pattern de consum legat de această infracțiune, cu tendință pre-dispozantă mult mai accentuată din partea infractorului. În tabelul de mai jos avem prezentate rezultatele acestei investigații.

Tabelul nr.1.

Congruența patternurilor în infracțiuni de omor

Denumirea Cazului	Starea de ebrietate a agresorului (SE) Istoric de consum (IC)	Starea de ebrietate a victimei (SE) Istoric de consum (IC)	Statutul de rudenie a victimei/lor în raport cu infractorul	Luna în care a fost comisă infracțiunea	Ora la care a fost comisă infracțiunea	Locul comiterii infracțiunii
Cazul „Ton”	SE/IC	SE/IC	concubină	mai	21 ⁰⁰	domiciliu comun
Cazul „Cociu”	SE/IC	SE/IC	frate	martie	23 ⁰⁰	domiciliul victimei
Cazul „Toporaș”	SE/IC	SE/IC	concubin	noiembrie	21 ⁰⁰ , 23 ⁰⁰	domiciliul infractorului
Cazul „Gârmeț”	SE/IC	–	mamă	august	19 ⁰⁰	domiciliu comun
Cazul „Munteanu”	SE/IC	–	soacră, soție	noiembrie	21 ⁰⁰	în apropiere de domiciliul victimei
Cazul „Hariton”	SE/IC	–	concubină	mai	22 ⁰⁰	domiciliul victimei
Cazul „Moraru”	SE/IC tă	SE/IC	frate	martie	22 ⁰⁰ -24 ⁰⁰	domiciliul infractorului
Cazul „Panea”	SE/IC	SE/IC la o singură victimă	mamă vitregă, tată adoptiv	august	seara, incertă	domiciliul victimei
Cazul „Voinschii”	SE/IC	SE/IC	–	aprilie	20 ³⁰	domiciliul victimei
Cazul „Irizan”	SE/IC	SE/IC	cumnat	noiembrie	15 ⁴⁵	domiciliul infractorului

Evident că acest studiu este restrâns și absolut nesemnificativ din punct de vedere statistic, mai ales că vizează infracțiuni comise în mediul rural din Sudul Moldovei, sau altfel spus, în zona economică de dezvoltare Sud a țării, unde și indicii la alcoolism sunt mai mari, nivelul de trai al populației și cel de dezvoltare economică mai scăzut, însă în ce privește corelația dintre consumul de alcool și infracțiunea de omor, datele obținute sunt prea evidente și oarecum alarmante: consumul și starea de ebrietate au fost confirmate în proporție de 100% la agresori și în proporție de 58,3% la victime. De asemenea alcoolismul rezonează și cu alte patternuri infracționale precum gradul de rudenie, factorii circumstanțiali de loc și de timp.

Reieșind din cazurile analizate, cele mai puține infracțiuni de omor au fost comise iarna (0) iar cele mai multe primăvara (5) și toamna (3). Toamna un risc deosebit atestăm în noiembrie, perioadă pe care o putem asocia cu punctul culminant de fermentare a vinului, ori, mai ales în Sudul Moldovei, fabricarea

vinului în condiții domestice reprezintă în fapt, un obicei. Partea zilei cu cel mai înalt nivel de siguranță este dimineața până la amiază. Șansa de a deveni victimă a infracțiunii de omor începe să crească progresiv după amiază, intervalul 19⁰⁰-24⁰⁰ fiind punctul de maximă amplitudine, pentru ca după 24⁰⁰ riscul să scadă semnificativ până la orele dimineții și să se mențină redus ceva vreme. Noaptea înspre dimineață riscul scăzut este condiționat biologic, fiind vorba despre un bioritm, deoarece organismul uman este adaptat să fie în stare de veghe în special ziua. Dimineața până la amiază este acea parte a zilei nefavorabilă consumului, fiind perioada când omul își revine după somn, „intrând în ritmul” specific de activitate.

Privitor la locul faptei infracționale, putem spune că în Republica Moldova (în particular în mediul rural din Sudul Moldovei), infracțiunea de omor este una care se realizează mai curând în „imperiul unui conflict de familie”, pe fon de consum, în condiții domestice: în 5 cazuri din 10 aleatoare, infracțiunea a fost comisă la domiciliul sau în apropierea domiciliului victimei, în 3 cazuri din 10 aleatoare fapta a fost comisă la domiciliul infractorului, în 2 cazuri a fost vorba despre domiciliul comun, în 0 cazuri domiciliul unui terț sau loc public.

Aproape toate cazurile reprezintă „reglări de conturi” între rude, în special soț/ concubin – soție/ concubină sau certuri spontane iscate la beție, care practic nu au fost alimentate de certuri ori tensiuni anterioare. În același timp, legătura de rudenie nu a fost atestată doar într-un caz din 10 aleatoare, de unde rezultă că a fost stabilită în restul 9, fapt care ne trimite iarăși la problematica violenței în familie, dar nemijlocit și la violența în bază de gen, deoarece din 9 agresori domestici doar unul este de sex feminin, și din cele 9 cazuri de violență în familie, 5 cazuri s-au soldat cu decesul a 6 femei, iar la 5 dintre aceste 6 victime nu a fost atestată starea de ebrietate alcoolică și în genere viciul de consum, de unde rezultă că este vorba despre victime neajutorate absolut inocente.

În baza unor sentințe de condamnare emise de judecătoria Cahul, Cimișlia, Căușeni, am realizat exact aceeași investigație pe infracțiuni de viol și acțiuni violente cu caracter sexual, în concurs cu alte infracțiuni de mare violență sau/și cu componente agravante, constatând că: deși starea de ebrietate a agresorului ca factor cauzal poate fi constatată în mai puține cazuri, alterarea acelor facultăți mentale, inclusiv până la diminuarea/ anularea responsabilității juridice cât și degradarea morală specifice consumului îndelungat este o certitudine în fiecare caz analizat (fapt constat din declarațiile victimelor, martorilor, din caracteristicile de la locul de trai, etc.). În tabelul de mai jos sunt prezentate datele obținute în urma acestei investigații și urmează să analizăm cum conlucrează patternurile de consum cu cele circumstanțiale în cazul acestor infracțiuni sexuale de mare violență.

Tabelul nr.2.

Congruența patternurilor în infracțiuni de viol

Denumirea Cazului	Starea de ebrietate (SE) a agresorului sau istoric de consum (IC)	Starea de ebrietate (SE) a victimei sau istoric de consum (IC)	Statutul de rudenie a victimei/lor în raport cu infractorul minoratul victimei (m)	Luna în care a fost comisă infracțiunea	Ora la care a fost comisă infracțiunea	Locul comiterii infracțiunii
Cazul „Cocev”	SE/IC	–	– m	martie	09 ⁰⁰ -18 ⁰⁰	domiciliul infractorului
Cazul „Romanat”	SE/IC	–	–	noiembrie	după 24 ⁰⁰ , incertă	domiciliul victimei
Cazul „Stanco”	SE/IC	–	–	octombrie	24 ⁰⁰	intravilanul orășenesc
Cazul „Codreanu”	IC	–	– m	februarie	08 ³⁰ -09 ⁰⁰	domiciliu comun
Cazul „Chendeghelean”	IC	–	– m	martie	12 ⁰⁰	domiciliu comun

Cazul „Ivanov”	IC	–	– m	mai	incertă	domiciliu comun
Cazul „Caramit”	IC	SE	–	octombrie	incertă	cămin studentesc
Cazul „Vișinschii”	IC	–	– m	incertă	incertă	domiciliu comun
Cazul „Veste”	–	–	– m	mai	16 ⁰⁰	domiciliul infractorului
Cazul „Sirbu”	IC	–	nepoată m	septembrie	după amiază, incertă	domiciliul unui terț

Putem vizualiza în tabelul de mai sus faptul că în 7 din 10 cazuri aleatoare avem victime sub 18 ani, iar legătura directă de rudenie a fost constatată într-un singur caz. Spre deosebire de infracțiunile de omor, în infracțiunile de viol starea de ebrietate a victimei a fost constatată într-un singur caz, iar victima nu era minoră. La infractori starea de ebrietate o constatăm numai în 3 cazuri, însă istorie legată de abuzul constant și îndelungat de alcool atestăm în proporție de 100%. Rezultă că există corelație pozitivă între factorul alcoolism și infracțiune. Această corelație dacă ar fi cercetată pe un eșantion mai larg s-ar prezuma mult mai puternică și mai semnificativă din punct de vedere statistic decât corelația stare de ebrietate – infracțiune. În analizele efectuate asupra infracțiunilor de omor am constatat corelații puternice atât între factorii stare de ebrietate – infracțiune cât și între factorii alcoolism – infracțiune, de asemenea prezumăm că aceste corelații s-ar menține și în cazul unui studiu pe un eșantion mai mare.

În cazul infracțiunilor de viol săvârșite cu mare violență, cel mai probabil nu avem un pattern circumstanțial de timp. În multe cazuri analizate ora a fost incertă, în cazurile în care a fost totuși precis ori aproximativ determinată, nu avem o distribuție specifică a datelor, ca să putem argumenta existența unui pattern, astfel, violurile non-clasice (cu concurs de infracțiuni ori circumstanțe agravante), în Republica Moldova pot avea loc la orice oră și practic în orice perioadă a anului. Nu același lucru poate fi spus despre factorul circumstanțial de loc, în cazul căruia chiar avem un pattern pronunțat care prezumăm că s-ar menține și într-un studiu efectuat pe un eșantion mai semnificativ din punct de vedere numeric. În 8 cazuri din 10 aleatoare avem infracțiuni de domiciliu, dintre care – 2 cazuri la domiciliul infractorului, 1 caz la domiciliul unui terț, 1 caz la domiciliul victimei, 4 cazuri la domiciliul comun.

În cazul infracțiunilor care au fost săvârșite la domiciliul comun al victimei și infractorului, am constatat că un pattern infracțional specific este concubinajul, mai exact, au fost apreciate ca tipice situațiile în care mama victimei minore concubinează cu infractorul. Din păcate am identificat și situații în care mama, dorind să conserve relația de concubinaj, nu a agreat ca făptuitorul să fie deferit justiției, manipulând copilul să tăinuiască infracțiunea și tolerând ca acesta să fie supus riscului de a fi revictimizat. Astfel de situații implică, în cazul Republicii Moldova cel puțin, ca familiile în care sunt copii dar avem relație de concubinaj, să fie luate la evidență și monitorizate de către autorități. Aici intervine concurența a 2 principii importante: pe de o parte interesul superior al copilului postulat la nivel național cât și internațional [12, 13, 14], pe de altă parte statuările de natură constituțională privitoare la respectarea vieții intime, de familie și private [15].

Dintre acestea consider că prioritate are primul. În mare parte, concubinajul nu poate fi abordat decât ca o stare anomică a familiei. Un copil nu poate să se dezvolte armonios într-o astfel de comuniune. Concubinajul mai indică și despre atitudinea morală a părților implicate – concubinel și concubina, vizavi de valorile familiei, despre indisponibilitatea lor de a-și asuma responsabilități, inclusiv legate de creșterea copiilor. Această formă de conviețuire, după cum am și demonstrat, este deseori asociată cu violul, violența în familie, alcoolismul și alte patologii sociale. În plus, concubinajul nu este familie, nici în sens moral, nici în sens religios și cu atât mai mult în sens constituțional, existând și o prevedere expresă că „familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între bărbat și femeie” [15].

De mare violență pot fi considerate și unele infracțiuni pe care legiuitorul le-a inclus în categoria infracțiunilor ce prejudiciază patrimoniul. Avem în vedere infracțiunile de tâlhărie cu componentă agravantă

pentru care legiuitorul prevede pedepse de la 12 la 15 ani privațiune de libertate. Nu am efectuat un studiu similar pe astfel de infracțiuni însă, trebuie să remarc faptul că din experiența mea de penitenciarist, starea de ebrietate sau/și istoricul de consum le-am constatat la aproape toate persoanele private de libertate care au săvârșit infracțiuni împotriva patrimoniului, chiar și a celor care nu au săvârșit fapta cu violență. Acest fapt confirmă supoziția că alcoolismul nu doar provoacă comportamentul violent prin declanșarea mecanismelor emoționale specifice furiei, dar atenuează comportamentul moral la modul general.

În concluzie, alcoolismul în sistemul cauzal al infracțiunilor de mare violență joacă un rol deosebit de important, constituind un pattern infracțional. Atât starea de ebrietate cât și istoricul de consum s-au adevărat predispozante, atât din perspectiva victimei cât și din perspectiva infractorului. Din acest motiv, avem nevoie de legi care să reglementeze mai strict circulația alcoolului, de legi care să interzică fabricarea lui în condiții domestice, reguli mai stricte privitoare la comercializarea lui, etc. În egală măsură este necesar să dezvoltăm serviciile de dezalcoolizare și reabilitare, programele de terapie socială, programele de informare și conștientizare, etc. În combaterea alcoolismului trebuie să fie implicați un număr cât mai mare de agenți: instituțiile statale, structurile neguvernamentale, cetățenii, etc. Nu în ultimul rând, este important ca statul să înceapă a amenaja spații de cazare pentru ca să „extragă” copiii vulnerabili din familiile patologice în vederea creșterii lor instituționalizate, pentru că alcoolismul a devenit în foarte multe familii o problemă iremediabilă și incompatibilă cu creșterea și dezvoltarea armonioasă a copiilor.

Referințe bibliografice:

1. Cantemir D. *Descriptio Moldaviae*. Accesat la [09.01.2023], Disponibil: https://cantemir.asm.md/files/u1/descrierea_moldovei.pdf.
2. *Mold-street*. Portalul web al Business News Services SRL. Accesat la [09.01.2023], Disponibil: <https://www.mold-street.com/?go=news&n=8072>
3. Tighineanu A. *Infracționalitatea de mare violență săvârșită în grup în cadrul structurii sistemului infracțional violent și de grup*. În: *Legea și Viața*, nr.9(309), 2017. pp. 29-33. ISSN 2587-4365.
4. Pernanen K. *Alcohol in human violence*. Guilford, New York, 1991. 306 p. ISBN 978-0-89862-171-6.
5. Smith M. Dwayne, Zahn Margaret A. *Studying and preventing homicide: issues and challenges*. Sage Publications, Thousand Oaks, 1999. 326 p. ISBN 978-0-7619-0768-8.
6. Lynn A. Curtis *Criminal violence: national patterns and behavior*. Lexington Books, Lexington, 1974. 266 p. ISBN 978-0-669-96024-2.
7. Menachem A. *Patterns in forcible rape*. University of Chicago Press, Chicago, 1971. 414 p. ISBN 978-0-226-01734-1.
8. *Codul Penal al Republicii Moldova*.
9. Ross R. *Treatment of the alcohol-abusing offender*. Charles C Thomas Publisher, Springfield, 1981. 174 p. ISBN 978-0-398-05090-0.
10. Kaufman-Kantor Gl., Giles-Sims J. *Dynamics and risk factors in partner violence*. In: *Partner violence: a comprehensive review of 20 years of research*, Thousand Oaks: Sage Publications, 1998, 334 p. ISBN 978-0-7619-1317-7.
11. Futună D. *Homo Aggressivus*. Lexon-Prim, Chișinău, 2018. 676 p. ISBN 978-9975-139-37-3.
12. *Convenția cu Privire la Drepturile Copilului*.
13. *Recomandarea nr.874 (1979) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei*.
14. *Legea nr.338 din 15.12.1994 privind drepturile copilului*.
15. *Constituția Republicii Moldova*.

PREVENIREA HIPOTERMIEI – CA FORMĂ DE PREVENIRE A ACTIVITĂȚII MERCENARILOR, STUDIU CAZUISTIC AL ANULUI 2022 REALIZAT PE TERITORIUL MUN. CHIȘINĂU

SOROCEANU Igor,

doctorand, Institutul de Administrare Publică
al Universității de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-8719-0454

Summary: The activity of prevention is essential and basic in a state of law. This can be of various types, but in the end having only one goal, the reduction of illegal acts committed in objective reality and the observance of the social order. Under these conditions, it is worth specifying that, carrying out the prevention activity in a certain field, it may have preventive tangents with other areas of crime. Therefore, we aim to research the field of hypothermia prevention as a form of prevention of mercenary activity.

Key words: prevention, antisocial activity, mercenary, socially vulnerable persons, minors, homeless persons, etc.

În perioada rece a anului, se atestă unele tendințe de majorare a cazurilor de hipotermie, acestea fiind frecvent înregistrate în rândul persoanelor din categoria social-vulnerabile (persoanele ce provin din rândurile celor social-vulnerabili – sunt predispuse la diverse activități, unele de ordinul ilegalității, precum ar fi și activitatea de mercenariat), în rândul minorilor lăsați fără supraveghere (minori ce duc un mod de viață „independent”, pot fi atrași de către alți camarazi din aceeași categorie în mediul criminal, care îndemnându-se reciproc pot comite vaste fărâdelegi, inclusiv practicarea activității de mercenar), persoanelor fără adăpost sau loc permanent de trai (persoana fără loc permanent de trai – este mereu în căutarea unui „refugiu”, iar uneori asemenea condiții pot favoriza participarea persoanelor respective la conflicte armate, la acțiuni militare sau la alte acțiuni violente orientate spre răsturnarea sau subminarea orânduirii constituționale ori violarea integrității teritoriale a statului), persoanelor în etate, cât și a persoanelor în stare de ebrietate (starea de ebrietate – este o formă recrutare a mercenarilor utilizată în adresa persoanelor dornice „de cinste” cu prietenii, care în cele din urmă – acceptă propuneri de desfășurare a unei asemenea activități).

Conform cadrului normativ „Poliția este o instituție publică specializată a statului, care are misiunea de a apăra drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei prin activități de menținere, asigurare și restabilire a ordinii și securității publice, de *prevenire*, investigare și de descoperire a infracțiunilor și contravențiilor” [1]. Astfel, în vederea realizării acestor deziderate, în toamna anului 2022, a fost începută o amplă activitate de prevenire a hipotermiei, care în rezultat poate fi asociată cu o activitate importantă și meritoriu de prevenire a activității mercenarilor.

Printre cauzele care pot duce la provocarea hipotermiei, este de menționat faptul că, când este supus unor temperaturi foarte mici, corpul pierde căldură mai rapid decât o poate produce. Pentru a face față temperaturilor scăzute, corpul consumă mai multă energie din cea stocată în corp. Hipotermia este cu atât mai gravă cu cât poate afecta circulația cerebrală, ceea ce face ca persoana afectată să nu mai aibă capacitatea de a gândi sau de a acționa corect și eficient în sensul salvării proprii. Nu este obligatoriu ca hipotermia să se instaleze doar la temperaturi foarte scăzute, ea se poate instala și când este mai puțin frig, atunci când persoana adoarme de pildă pe o suprafață rece sau când rămâne în haine ude în atmosferă răcoroasă sau dacă petrece prea mult timp în piscină/ mare cu apă foarte rece. Ceea ce tre-

buie reținut este că hipotermia încetinește funcțiile fiziologice (sistemul cardiovascular, sistemul respirator, metabolismul), iar termoreglarea organismului nu mai funcționează normal sub 30 de grade Celsius, având nevoie rapidă de o sursă de căldură externă pentru a reintra în parametri normali [2].

În procesul elaborării articolului științific ne-am ghidat de mai multe și diverse metode de cercetare științifică care au făcut posibilă investigarea corespunzătoare a subiectului titlative, dintre care putem enumera: metoda analizei, metoda sintezei, metoda deducției, metoda sistemică, metoda istorică, precum și metoda comparativă.

Baza teoretico-juridică a demersului științific cuprinde cadrul normativ autohton, unele acte administrative naționale și sursele online – care direct sau indirect, abordează esența și conținutul generic al tematicii supuse analizei.

Prin urmare, etapa incipientă a acestei activități, a fost inițiată prin actul administrativ al Inspectoratului General al Poliției al MAI „Cu privire la unele măsuri de asigurare a securității și ordinii publice pe parcursul perioadei reci (noiembrie 2022 – martie 2023)” [3]. Ulterior, a fost emis actul administrativ al Poliției capitale „Cu privire la desfășurarea unor măsuri de prevenție pe parcursul perioadei reci a anului (noiembrie 2022 – martie 2023)” [4].

Astfel, pe teritoriul mun. Chișinău, de către angajații Poliției au fost realizate în perioada noiembrie – decembrie 2022, următoarele activități de prevenire a hipotermiei:

1) în conlucrarea cu Autoritățile administrației publice locale, a avut loc depistarea persoanelor, ce se află în străzi și parcuri, subsoluri și acoperișuri, case și obiective fără proprietar, supuse riscului de hipotermie, cu plasarea ulterioară a acestora în instituțiile corespunzătoare pentru acordarea ajutorului necesar;

2) desfășurarea, în colaborare cu angajații Inspectoratului General pentru Situații de Urgență și asistenților sociali comunitari, a vizitelor la domiciliul persoanelor în etate și singure, copiilor lăsați fără supravegherea părinților, fără adăpost sau loc permanent de trai, persoanelor defavorizate, familiilor din categoria celor social-vulnerabile, cu instruirea în domeniul apărării împotriva incendiilor pe perioada rece, îndeosebi la exploatarea sobelor și coșurilor de fum, buteliilor cu gaze, precum și în vederea prevenirii cazurilor de hipotermie;

3) participarea la acțiunile de salvare și evacuare a persoanelor și a bunurilor în cazul consecințelor ce ar putea fi provocate de înzăpeziri;

4) desfășurarea activității în scopul depistării și informării persoanelor ce practică vagabondajul și cerșitul, bolnave psihic, fără loc permanent de trai, care fac abuz de băuturi alcoolice și vizitarea Centrului de plasament temporar pentru persoanele fără loc permanent de trai și a altor centre specializate pentru minori;

5) desfășurarea de comun cu reprezentanții autorităților Administrației publice locale a inspecției teritoriilor administrative, întru asigurarea supravegherii permanente și îngrijirii corespunzătoare a bazinelor acvatice și rezervoarelor de acumulare a apei, în vederea limitării accesului persoanelor pe gheață, cu înaintarea sesizărilor în adresa proprietarilor, privind întreprinderea măsurilor de restricționare a accesului în zonă a persoanelor civile, întru evitarea cazurilor de înec;

6) sensibilizarea opiniei publice și înaintarea recomandărilor, prin intermediul surselor mass-media, în vederea evitării consecințelor ce pot surveni la compartimentul vizat;

7) conlucrarea cu Centrul de găzduire și orientare pentru persoanele fără domiciliu stabil, întru soluționarea problematicei menționate și stabilirea persoanelor care prezintă interes pentru poliție;

8) etc. [5].

Dacă e să analizăm săptămânal, din 07.11-31.12.2022, activitățile desfășurate de către angajații Poliției pe teritoriul mun. Chișinău, în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei, atunci în perioada 7 – 11 noiembrie 2022, avem următorul rezultat:

Tabelul nr.1.*

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	6	7	9	7	12	41
1.1.	de organul de poliție	6	7	9	5	12	39
1.2.	în comun cu alte organe	0	0	0	2	0	2
2.	Stabilirea persoanelor care vaga-bondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	21	20	13	30	35	119
2.1.	maturi	21	19	13	28	35	116
2.2.	minori	0	1	0	2	0	3
3.	Cazuri de hipotermie	0	0	0	1	0	1
4.	Acordarea asistenței în comun cu asistenței sociali comunitari și APL	0	0	0	5	0	5
6.1.	persoanele în vârstă lăsate fără îngrijirea rudelor	0	0	0	3	0	3
6.2.	familiiilor cu mulți copii (social vulnerabile)	0	0	0	2	0	2

Urmare a celor menționate, este de concluzionat faptul că, prima săptămână a așa-zisei campanii de prevenire, a fost una de succes, înregistrându-se 39 de acțiuni întreprinse de către organul poliției în vederea prevenirii acestui flagel, cu stabilirea a 119 persoane predispuse de-a face parte din grupul țintă supus prevenției.

În perioada 12.11-17.11.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

Tabelul nr.2.**

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	1	2	5	2	10	20
1.1.	de organul de poliție	1	2	5	1	10	19
1.2.	în comun cu alte organe	0	0	0	1	0	1
2.	Stabilirea persoanelor care vaga-bondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	10	0	4	0	4	18
2.1.	maturi	10	0	4	0	4	18
3.	Cazuri de hipotermie, dintre care:	0	0	0	0	1	1
3.1.	maturi	0	0	0	0	1	1
4.	Dintre ele cu deces:	0	0	0	0	1	1
4.1	maturi	0	0	0	0	1	1
5.	Acordarea asistenței în comun cu asistenței sociali comunitari și APL	0	0	0	7	0	7
5.1.	persoanele în vârstă lăsate fără îngrijirea rudelor	0	0	0	4	0	4
5.2.	familiiilor cu mulți copii (social vulnerabile)	0	0	0	3	0	3

* Sursa: elaborat de autor.

** Sursa: elaborat de autor.

Indicatorii stabiliți în tabelul prenotat, denotă faptul că, în municipiul Chișinău într-o săptămână de zile au fost identificate 18 persoane mature supuse vulnerabilității. Acestea fiind stabilite doar în cadrul a 20 de activități de prevenire desfășurate de către angajații poliției de comun cu alte organe de ocrotire a normelor de drept și de aplicare a legii.

În perioada 18.11-24.11.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

Tabelul nr.3.*

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	2	2	6	3	10	23
1.1.	de organul de poliție	2	2	6	2	10	22
1.2.	în comun cu alte organe	0	0	0	1	0	1
2.	Stabilirea persoanelor care vagabondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	0	0	5	2	0	7
2.1.	maturi	0	0	5	2	0	7
3.	Acordarea asistenței în comun cu asistenței sociali comunitari și APL	0	0	0	4	0	4
3.1.	persoanele în vârstă lăsate fără îngrijirea rudelor	0	0	0	3	0	3
3.2.	familiiilor cu mulți copii (social vulnerabile)	0	0	0	1	0	1

În perioada 25.11-01.12.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

Tabelul nr.4.**

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	1	3	8	2	4	18
1.1.	de organul de poliție	1	3	8	2	4	18
2.	Stabilirea persoanelor care vagabondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	11	13	7	10	12	53
2.1.	maturi	11	13	7	10	12	53
3.	Cazuri de hipotermie, dintre care:	0	2	0	0	0	2
3.1.	maturi	0	2	0	0	0	2
4.	Dintre ele cu deces:	0	2	0	0	0	2
4.1	maturi	0	2	0	0	0	2

Perioada menționată mai sus, a fost una de bun augur în domeniul desfășurării activității de prevenire a criminalității supuse cercetării. Acest fapt, se datorează eforturilor depuse de către angajații poliției în cele 18 razii desfășurate, cu stabilirea a 53 persoane potențiale de-a fi implicate în ilegalitățile supuse prevenției.

În perioada 02.12-08.12.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost

* Sursa: elaborat de autor.

** Sursa: elaborat de autor.

desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

Tabelul nr.5.*

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	2	2	4	1	12	21
1.1.	de organul de poliție	2	2	4	1	12	21
2.	Stabilirea persoanelor care vagabondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	15	14	6	10	36	81
2.1.	maturi	15	13	6	10	36	80
2.2.	minori	0	1	0	0	0	1
3.	Cazuri de hipotermie, dintre care:	0	1	0	0	0	1
3.1.	maturi	0	1	0	0	0	1
4.	Dintre ele cu deces:	0	1	0	0	0	1
4.1	maturi	0	1	0	0	0	1

Urmare a datelor enunțate mai sus, este de specificat faptul că, activitatea de prevenție desfășurată de către organele poliției, a avut un rezultat soldat cu identificarea a 81 persoane din contingentul celorla posibile de-a fi parte a actelor ilegale. Acest indicator fiind unul foarte ridicat în co-raport cu o altă perioadă similară din trecut, fapt materializat doar prin 21 de razii desfășurate.

În perioada 09.12-15.12.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

Tabelul nr.6.**

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	2	2	5	2	5	16
1.1.	de organul de poliție	2	2	5	1	5	15
1.2.	în comun cu alte organe	0	0	0	1	0	1
2.	Stabilirea persoanelor care vagabondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	8	5	8	0	0	21
2.1.	maturi	8	5	8	0	0	21
3.	Cazuri de hipotermie, dintre care:	0	1	0	0	0	1
3.1.	maturi	0	1	0	0	0	1
4.	Acordarea asistenței în comun cu asistenții sociali comunitari și APL	0	0	0	3	0	3
4.1.	persoanele în vârstă lăsate fără îngrijirea rudelor	0	0	0	2	0	2
4.2.	familiiilor cu mulți copii (social vulnerabile)	0	0	0	1	0	1

* Sursa: elaborat de autor.

** Sursa: elaborat de autor.

În perioada 16.12-22.12.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

Tabelul nr.7.*

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	2	2	7	2	2	15
1.1.	de organul de poliție	2	2	7	1	2	14
1.2.	în comun cu alte organe	0	0	0	1	0	1
2.	Stabilirea persoanelor care vagabondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	2	6	5	0	0	13
2.1.	maturi	2	6	5	0	0	13
3.	Cazuri de hipotermie, dintre care:	1	1	0	0	0	2
3.1.	maturi	1	1	0	0	0	2
4.	Dintre ele cu deces:	1	1	0	0	0	2
4.1	maturi	1	1	0	0	0	2

În perioada 23.12-31.12.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

Tabelul nr.8.**

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal	săptămânal
1.	Razii desfășurate	2	2	10	2	8	24
1.1.	de organul de poliție	2	2	10	1	8	23
1.2.	în comun cu alte organe	0	0	0	1	0	1
2.	Stabilirea persoanelor care vagabondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	7	2	6	5	24	44
2.1.	maturi	7	2	6	5	24	44
3.	Acordarea asistenței în comun cu asistenții sociali comunitari și APL	0	0	0	3	0	3
3.1.	persoanele în vârstă lăsate fără îngrijirea rudelor	0	0	0	3	0	3

În perioada 07.11-31.12.2022, de către angajații Poliției capitale pe teritoriul mun. Chișinău, au fost desfășurate următoarele activități în vederea prevenirii cazurilor de hipotermiei:

* Sursa: elaborat de autor.

** Sursa: elaborat de autor.

Tabelul nr.9.***

Nr. crt.	Compartimentul	Botanica	Buiucani	Centru	Ciocana	Rîșcani	Chișinău
		Total	Total	Total	Total	Total	TOTAL
1.	Razii desfășurate	18	22	54	21	63	178
1.1.	de organul de poliție	18	22	54	14	63	171
1.2.	în comun cu alte organe	0	0	0	7	0	7
2.	Stabilirea persoanelor care vagabondează, cerșesc și plasate în instituții specializate	74	61	54	57	111	357
2.1.	maturi	74	59	54	55	111	353
2.2.	minori	0	2	0	2	0	4
2.3.	alte localuri (Instituții medicale/ curative, etc.)	0	0	0	0	0	0
3.	Cazuri de hipotermie, dintre care:	1	5	0	1	1	8
3.1.	maturi	1	5	0	1	1	8
3.2.	minori	0	0	0	0	0	0
4.	Dintre ele cu deces:	1	4	0	0	1	6
4.1.	maturi	1	4	0	0	1	6
4.2.	minori	0	0	0	0	0	0
5.	Cazuri de înec	0	0	0	0	0	0
5.1.	maturi	0	0	0	0	0	0
5.2.	minori	0	0	0	0	0	0
6.	Acordarea asistenței în comun cu asistenții sociali comunitari și APL	0	0	0	22	0	22
6.1.	persoanele în vârstă lăsate fără îngrijirea rudelor	0	0	0	15	0	15
6.2.	familiiilor cu mulți copii (social vulnerabile)	0	0	0	7	0	7
7.	Numărul recomandărilor reflectate în sursele mass-media, în scopul prevenirii fenomenului menționat	0	0	0	0	0	0

Perioada de timp cuprinsă între 7 noiembrie și 31 decembrie 2022, poate fi considerată ca una de importanță majoră în domeniul prevenirii criminalității și în special, la prevenirea hipotermiei – ca formă de prevenire a activității mercenarilor. În această perioadă, de către poliția capitalei au fost întreprinse 171 de măsuri, iar de comun cu alte organe de ocrotire a normelor de drept și de aplicare a legii au fost realizate în total 178 de activități de prevenție, soldate cu identificarea a 357 de persoane specifice mediului criminogen. Din numărul total de persoane stabilite, cu regret 4 sunt minori, ceea ce ne demonstrează faptul că, minorii la fel sunt pasibili de-a face parte din mediul criminogen.

Urmare a cercetării realizate, este notabil de menționat faptul că, prevenirea hipotermiei poate duce la prevenirea comiterii altor genuri de infracțiuni, precum ar fi în cazul nostru – prevenirea la desfășurarea activității mercenarilor. Totuși, dacă e să ne referim la hipotermie, aceasta poate fi prevenită printr-o serie de măsuri precum:

*** Sursa: elaborat de autor.

- 1) neplecarea la drum fără haine adecvate sezonului;
- 2) purtarea mai multor straturi de haine;
- 3) purtarea hainelor care pot reține căldura în cadrul expedițiilor montane;
- 4) purtarea mănuși cu un singur deget, acoperirea gâtului, nasului și gura;
- 5) nu transpirăm în exces și schimbă des hainele ude;
- 6) hainele și încălțăminte trebuie să fie confortabile, circulația sângelui nu trebuie afectată;
- 7) în cazul unei accidentări, anunțăm imediat echipele de salvare, iar dacă avem posibilitatea nu stăm nemișcat și, mai ales, încercăm să nu adormim. Mișcăm pe cât posibil măcar mâinile și picioarele;
- 8) efectuăm hidratarea adecvată [2].

Prin urmare, prevenirea hipotermiei poate cu ușurință să prevină și comiterea altor fărâdelegi care sunt frecvent înregistrate în rândul persoanelor din categoria social-vulnerabile (persoanele ce provin din rândurile celor social-vulnerabili – sunt predispuse la diverse activități, unele de ordinul ilegalității, precum ar fi și activitatea de mercenariat), în rândul minorilor lăsați fără supraveghere (minori ce duc un mod de viață „independent”, pot fi atrași de către alți camarazi din aceeași categorie în mediul criminal, care îndemnându-se reciproc pot comite vaste fărâdelegi, inclusiv practicarea activității de mercenar), persoanelor fără adăpost sau loc permanent de trai (persoana fără loc permanent de trai – este mereu în căutarea unui „refugiu”, iar uneori asemenea condiții pot favoriza participarea persoanelor respective la conflicte armate, la acțiuni militare sau la alte acțiuni violente orientate spre răsturnarea sau subminarea orânduirii constituționale ori violarea integrității teritoriale a statului), persoanelor în etate, cât și a persoanelor în stare de ebrietate (starea de ebrietate – este o formă recrutare a mercenarilor utilizată în adresa persoanelor dornice „de cinste” cu prietenii, care în cele din urmă – acceptă propuneri de desfășurare a unei asemenea activități).

Referințe bibliografice:

1. *Legea nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 42-47 din 01.03.2013, în vigoare potrivit ultimelor modificări și completări din 01.01.2021, art. 2.
2. *Hipotermie*. Poate fi accesat la următorul link: <https://www.medlife.ro/glosar-medical/afectiuni-medicale/hipotermie-cauze-simptome-tratament>, accesat la 12.01.2023.
3. *Dispoziția Inspectoratului General al Poliției al MAI nr. 503 din 07.11.2022 Cu privire la unele măsuri de asigurare a securității și ordinii publice pe parcursul perioadei reci (noiembrie 2022 – martie 2023)*.
4. *Dispoziția Direcției de Poliție a mun. Chișinău a Inspectoratului General al Poliției al MAI nr. 146 din 08.11.2022 Cu privire la desfășurarea unor măsuri de prevenție pe parcursul perioadei reci a anului (noiembrie 2022 – martie 2023)*.
5. *Dispoziția Direcției de Poliție a mun. Chișinău a Inspectoratului General al Poliției al MAI nr. 146 din 08.11.2022 Cu privire la desfășurarea unor măsuri de prevenție pe parcursul perioadei reci a anului (noiembrie 2022 – martie 2023), pct. 1.*

CATEGORIILE DE BUNURI DOBÂNDITE PRIN SĂVÂRȘIREA INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA ART. 238 CP RM

STRATAN Andrei,

drd., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-1590-7209

Summary: In the present study the categories of goods that can be obtained as a result of the commission of the crimes provided in art. 238 of the Criminal Code of the Republic of Moldova are analyzed. Specifically, the following categories of goods resulting from the commission of these crimes are characterized: monetary means representing a credit, a loan, an insurance compensation or indemnity. In this context, subjects liable to grant credits, loans, an insurance compensation or indemnity are identified. In this sense, a series of reference normative acts for the text of the incriminating norm were studied.

Key-words: credit, loan, insurance compensation, insurance indemnity, financial institution, non-banking credit organization.

Creditul

Creditul constituie unul dintre cele mai importante instrumente uzitate într-o economie de piață. Prin urmare, pe bună dreptate, creditul a fost inclus în categoria bunurilor pasibile de dobândire prin săvârșirea faptelor penale stipulate la art. 238 CP RM [1].

Care e semnificația acestui termen? Există o echipolență între noțiunea „credit” utilizată în dispoziția art. 238 CP RM și aceeași noțiune folosită în legislația civilă, bancară sau financiar nebanară? Aceste întrebări nu sunt deloc întâmplătoare, avându-se în vedere faptul că noțiunea „credit” este, mai degrabă, de factură civilă/ bancară, i.e. de factură extrapenală.

Din perspectivă economică creditul constă în „cedarea unor valori de întrebuințare prezente în schimbul unor valori de primit în viitor [2, p. 107]”.

Codul civil al RM (în continuare – CC RM) nu definește noțiunea „credit”. Totuși, esența creditului este desprins din reglementările înscrise în Codul civil referitoare la contractul de credit. Astfel, norma de la alin. (1) art. 1763 CC RM definește contractul de credit în felul următor: „contractul în care, o bancă sau o organizație de creditare nebanară (creditor) se obligă să pună la dispoziția unei alte persoane (debitor) o sumă de bani ca împrumut, cu condiția rambursării ei, a plății dobânzii și a altor plăți aferente, sau își asumă orice alt angajament de a achiziționa o creanță sau de a efectua o plată, de a prelungi termenul de rambursare a datoriei sau de a emite orice garanții [3]”.

Remarcăm că creditul nu se rezumă doar la angajamentul creditorului de a acorda debitorului bani cu titlu de împrumut, ci include și alte exprimări (e.g. angajamentul creditorului de a achiziționa o creanță sau de a efectua o plată). Deci, identificăm o accepțiune *lato sensu* și o accepțiune *stricto sensu* a noțiunii „credit”.

După cum e și firesc, în legislația bancară, regăsim aceeași abordare a noțiunii „credit”, exact ca în legislația civilă. Comparativ cu legislația civilă însă, în cea bancară este consemnată în mod expres o definiție a noțiunii „credit”. În principiu, noțiunea „creditului” înscrisă în Legea RM privind activitatea băncilor, nr. 202 din 06.10.2017 [4] (în continuare – Legea RM nr. 202/2017) este similară definiției „contractului de credit” consfințită în Codul civil. Totuși, spre deosebire de prevederile alin. (1) art. 1763 CC RM, în Legea RM nr. 202/2017, în definiția noțiunii „credit” se face distincție între „angajamentul creditorului de a acorda debitorului bani cu împrumut, cu condiția rambursării lor” (principala accepțiune a creditului)

și celelalte forme de exprimare a creditului (e.g. angajamentul creditorului de a achiziționa o creanță sau de a efectua o plată). O accepțiune similară a noțiunii „credit” este înscrisă în textul art. 2 din Legea RM privind birourile istoriilor de credit, nr. 122 din 29.05.2008 [5].

Constatăm că în sensul infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM noțiunea „credit” poate cuprinde ambele accepțiuni: *lato sensu* și *stricto sensu*. Nu avem temei să reducem esența noțiunii „credit” doar la angajamentul creditorului (băncii sau a organizației de creditare nebancaară) de a acorda debitorului (sollicitantului de credit) bani cu împrumut, cu condiția rambursării lor, inclusiv a dobânzii și a altor plăți aferente. Reiterăm că în sens larg, creditul implică, de exemplu, și angajamentul creditorului de a achiziționa o creanță sau de a efectua o plată (e.g. ipoteza refinanțărilor realizate de către bănci sau de către organizațiile de creditare nebancaară).

În altă privință, din conținutul normei de la alin. (1) art. 1763 CC RM rezultă că poate acorda credit atât o bancă, cât și o organizație de creditare nebancaară. Acest fapt este confirmat prin prevederile Legii RM cu privire la organizațiile de creditare nebancaară, nr. 1 din 16.03.2018 [6] (în continuare – Legea RM nr. 1/2018). Prin urmare, creditul nu este doar bancar (acordat de bancă), ci și nebancaar (acordat de organizațiile de creditare nebancaară). De altfel, în Legea RM nr. 1/2018 este folosită, inclusiv noțiunea „credit nebancaar”.

Anterior, până la adoptarea și intrarea în vigoare a Legii RM nr. 1/2018 noțiunea „credit” era aferentă, mai cu seamă, instituțiilor financiare, în general, și băncilor, în special. Până atunci, vechile organizații de microfinanțare, cele care, astăzi formează categoria de bază a organizațiilor de creditare nebancaară, acordau doar împrumuturi.

În concluzie, actualmente, noțiunea „credit” este aferentă nu doar activității băncilor, ci și activității organizațiilor de creditare nebancaară. Corespunzător, în sensul infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM creditele pot fi obținute atât din contul unei instituții financiare, cât și din contul unei organizații financiare nebancaare.

Mai mult, din textul alin. (4) art. 1763 CC RM reiese, implicit, că activitatea de creditare poate fi inerentă și altor organizații. Astfel, din economia acestei norme rezultă că prevederile legale referitoare la contractul de credit, inserate în Codul civil, devin funcționale și în cazul în care alte organizații (altele decât băncile și organizațiile de creditare nebancaară) acordă credite în baza legii.

Care alte organizații ar putea să acorde credite? V. Stati [7, p. 85.] atribuie în această categorie societățile de investiții. Într-adevăr, societăților de investiții, prin lege, li se conferă posibilitatea de a acorda credite. Desigur, acest serviciu, pe care ar putea să-l desfășoare o societate de investiții, nu este unul de bază, ci unul ajutător. Din textul lit. b) alin. (2) art. 33 al Legii RM privind piața de capital, nr. 171 din 11.07.2012 (în continuare – Legea RM nr. 171/2012) aflăm că societatea de investiții poate acorda credit unui client de-al său „pentru a-i permite efectuarea unei tranzacții cu unul sau cu mai multe instrumente financiare, în care este implicată societatea de investiții [8]”. Deci, nu este exclus ca și o societate de investiții să acorde credite.

S-ar putea ca și altor organizații (participanți profesioniști la piața financiară nebancaară) să li se confere, prin lege, competențe de acordare a creditelor.

Totodată, identificăm și alte entități care pot să acorde credite, dar care nu sunt incluse în categoria victimelor infracțiunilor analizate. De pildă, în conformitate cu alin. (3) art. 25 din Legea RM cu privire la serviciile de plată și moneda electronică, nr. 114 din 18.05.2012 „societățile de plată pot acorda credite legate de serviciile de plată menționate în art. 4 alin. (1) pct. 4) și 5) [9]”. Potrivit alin. (1¹) art. 88 din aceeași lege și „societatea emitentă de monedă electronică poate acorda credite legate de serviciile de plată menționate în art. 4 alin. (1) pct. 4) și 5) [9]”. Activitatea de creditare realizată de către societățile de plată și societățile emitente de monedă electronică (prestatori de servicii de plată) este reglementată prin Regulamentul cu privire la activitatea de creditare a prestatorilor de servicii de plată nebancaari, aprobat prin hotărârea Comitetului Executiv al BNM, nr. 158 din 05.06.2019 [10].

În concluzie, în sensul infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM pot acorda credite: a) instituțiile financiare (în persoana băncilor); b) organizațiile financiare nebankare (în persoana organizațiilor de creditare nebankară și a societăților de investiții).

În altă privință, reținem că creditele sunt clasificate în funcție de diverse criterii (e.g. în funcție de scopul acordării, termenul acordării, subiectul ce acordă, solicitantul creditului, metoda de acordare a creditului, mărimea creditului, natura garanțiilor, calitatea creditului).

Astfel, de exemplu, în dependență de scopul acordării creditului deosebim: a) credite de producție; b) credite de circulație; c) credite de consum.

În dependență de termenul acordării creditului distingem între: a) credite pe termen scurt (cu scadența, de obicei, sub un an); b) credite pe termen mediu (cu scadența între un an și cinci ani); c) credite pe termen lung (cu scadența de peste cinci ani).

În funcție de natura garanțiilor identificăm: a) credite reale și, b) credite personale.

Unul dintre cele mai importante criterii de clasificare a creditelor îl constituie *capacitatea de onorare a angajamentelor* de către solicitantul de credit. Astfel, potrivit Regulamentului cu privire la clasificarea activelor și angajamentelor condiționale, aprobat prin hotărârea Consiliului de administrație a BNM, nr. 231 din 27.10.2011 [11], evidențiem următoarele tipuri de credite: a) standard; b) supravegheat; c) sub-standard; d) dubios; e) compromis. Ultimele două formează categoria creditelor neperformante. De altfel, în dependență de calitatea creditelor, acestea se împart în: a) performante și, b) neperformante.

De regulă, la încadrarea celor săvârșite în tiparul art. 238 CP RM nu contează tipul creditului obținut în mod fraudulos. Mijloacele financiare reprezentând orice tip de credit pot evolua pe post de bunuri obținute în rezultatul săvârșirii acestor infracțiuni. Tipul exact de credit obținut va avea semnificație doar în planul individualizării pedepsei penale.

Totuși, prin excepție, unele credite sunt incompatibile cu esența infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM. Corespunzător, în cazul acestor fapte penale asemenea credite nu pot să figureze în calitate de bunuri dobândite în rezultatul săvârșirii infracțiunii. Bunăoară, în funcție de calitatea debitorului deosebim următoarele tipuri de credite: a) credite acordate persoanelor fizice; b) credite acordate persoanelor juridice; c) credite acordate altor bănci; d) credite acordate statului.

Este evident că, în contextul faptelor penale prevăzute la art. 238 CP RM „creditul acordat statului” nu poate să constituie bun dobândit prin săvârșirea infracțiunii. Acest lucru transpare din regula fixată la alin. (3) art. 21 CP RM, potrivit căreia subiect al infracțiunii (inclusiv, al infracțiunilor specificate la art. 238 CP RM) poate fi și persoana juridică, cu excepția autorităților publice. În cazul „creditului acordat statului” solicitant și, beneficiar al creditului este statul. Prin urmare, s-ar părea că statul comite infracțiunea. Statul însă, nu poate fi subiect al infracțiunii, în general, și al infracțiunilor consemnate la art. 238 CP RM, în special. Statul nu poate fi cel ce trage la răspundere și condamnă, pe de o parte, și subiect al infracțiunii, pe de altă parte.

Consemnăm că în postura de bunuri dobândite în rezultatul săvârșirii infracțiunii pot să apară și mijloacele financiare reprezentând un credit de consum. De altfel, conform art. 14 din Legea RM nr. 202/2017 băncilor le este permis să acorde, *inter alia*, credite de consum și credite imobiliare. Creditul de consum își are sursa în contractul de credit pentru consumatori. Prin urmare, creditul de consum, presupune, în mod obligatoriu, prezența consumatorului în calitate de solicitant al creditului.

În plan comparat desprindem norme incriminatorii care, într-o manieră deductibilă, scot din sfera de aplicare a normelor similare celor de la art. 238 CP RM, faptele de dobândire a creditelor de consum (e.g. modelul legislativ rus, bielorus, azer, cazac, turkmen).

Împrumutul

Prin Legea RM pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr. 180 din 25.07.2014 [12] a fost lărgit considerabil textul de incriminare al normei analizate. Alături de credit, pe post de bunuri pasibile de obținere prin săvârșirea infracțiunii au fost incluse: a) împrumutul, b) despăgubirea de asigura-

re, c) indemnizația de asigurare.

Esența noțiunii „împrumut” este dedusă din conceptul contractului de împrumut care, în conformitate cu prevederea de la alin. (1) art. 1242 CC RM semnifică o înțelegere prin care „o parte se obligă să dea în proprietate celeilalte părți bani [...], iar aceasta se obligă să restituie banii în aceeași sumă [...] la expirarea termenului pentru care i-au fost dați [3]”.

Care dintre entitățile stipulate la art. 238 CP RM pot acorda bani cu titlu de împrumut?

Este limpede că poate acorda împrumuturi asociația de economii și împrumuturi. Acest fapt decurge chiar din denumirea acestor entități. Iar potrivit pct. 1) alin. (1) art. 7 din Legea RM cu privire la asociațiile de economii și împrumuturi, nr. 139 din 21.06.2007 [13] acordarea de împrumuturi formează o categorie a serviciilor ce pot fi oferite de aceste entități.

Tot așa de clar stau lucrurile în cazul asigurătorului. Mai exact, spre deosebire de asociațiile de economii și împrumut, asigurătorul nu poate acorda împrumuturi. Or, esența activității de asigurare este alta, decât în a acorda împrumuturi.

Dar pot acorda împrumuturi instituțiile financiare și organizațiile financiare nebankare?

În ceea ce privește băncile consemnăm că acestea pot acorda împrumuturi. Această constatare își are suportul în reglementările legale consacrate activității bancare. Astfel, Legea RM nr. 202/2017, la art. 14 stabilește lista activităților permise unei bănci. De menționat că, în această listă, activitatea de acordare de împrumuturi nu este indicată în mod expres. Totodată, aceasta reiese din conținutul lit. p) alin. (1) art. 14 al legii, în acord cu care banca poate practica „orice alte activități sau servicii, permise de BNM, în măsura în care acestea se circumscriu domeniului financiar [4]”.

De principiu, băncile comerciale pot acorda împrumuturi, deși, la modul practic, asemenea activități nu prea sunt desfășurate. Posibilitatea acordării de împrumuturi de către bănci rezultă chiar din relația existentă între contractul de credit și cel de împrumut. Or, în esență, contractul de împrumut este genul, iar contractul de credit – specia. M.G. Erohina accentuează: „contractul de împrumut poartă un caracter mai general, în timp ce contractul de credit este unul special. Dacă am aprecia contractul de împrumut ca și noțiune generică, atunci contractul de credit ar reprezenta un tip al acestuia [14, p. 12]”. *A fortiori*, dacă banca poate încheia contracte de credit, poate încheia și contracte de împrumut.

Anterior, o asemenea activitate aferentă băncilor (*i.e.* acordarea de împrumuturi) era consemnată expres în textul legii. Mai exact, aceasta era stipulată la lit. c) alin. (1) art. 26 din Legea RM a instituțiilor financiare, nr. 550 din 21.07.1995 [15], act normativ care, ulterior, prin Legea RM pentru modificarea unor acte normative, nr. 32 din 27.02.2020 [16] a fost redenumit în „Legea RM cu privire la lichidarea băncilor”.

În ceea ce privește organizațiile financiare nebankare, situația e diferită. De pildă, organizațiile de creditare nebankară nu pot acorda decât credite, nu și împrumuturi. Concluzia noastră își are suportul în prevederile Legii RM nr. 1/2018. *Primo* – prin definiție se stabilește că organizațiile de creditare nebankară acordă, în exclusivitate, credite. *Secundo* – la art. 8 din lege (normă ce stabilește activitățile pe care ar putea să le desfășoare organizațiile de creditare nebankară) nu este prevăzută, nici explicit, și nici implicit, activitatea de acordare de împrumuturi.

Anterior, fostele organizații de microfinanțare (cele care au luat forma organizațiilor de creditare nebankară de astăzi) puteau acorda împrumuturi. De fapt, acestea acordau numai împrumuturi. Odată cu intrarea în vigoare a Legii RM nr. 1/2018 și ieșirea din uz a Legii RM cu privire la organizațiile de microfinanțare, nr. 280 din 22.07.2004 [17], a fost reprofilată sfera de activitate a fostelor organizații de microfinanțare (actualmente – organizații de creditare nebankară), acestea putând să acorde doar credite, nu și împrumuturi.

Societățile de investiții, comparativ cu organizațiile de creditare nebankară, pot acorda și împrumuturi (fapt stipulat la lit. b) alin. (2) art. 33 din Legea RM nr. 171/2012). Accentuăm că societățile de investiții pot apărea în postura de organizații financiare nebankare, fiind participanți profesioniști la piața finan-

ciară nebanară.

În concluzie, în sensul infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM pot acorda împrumuturi: a) asociațiile de economii și împrumuturi; b) băncile comerciale; c) unele tipuri (nu toate) de organizații financiare nebanare.

Despăgubirea și indemnizația de asigurare

Despăgubirea de asigurare și indemnizația de asigurare au fost introduse în dispoziția art. 238 CP RM începând cu anul 2014.

În esență, aceste noțiuni sunt aferente contractului de asigurare.

Din economia alin. (3) art. 6 din Legea RM cu privire la asigurări, nr. 407 din 21.12.2006 desprindem că despăgubirea de asigurare reprezintă „suma pe care asigurătorul o datorează asiguratului în vederea compensării pagubei produse de evenimentul asigurat în cadrul asigurării de bunuri și de răspundere civilă [18]”. Potrivit alin. (2) din același articol indemnizația de asigurare este definită în felul următor: „suma care, în cadrul asigurării de viață, urmează a fi plătită asiguratului sau beneficiarului asigurării la producerea evenimentului prevăzut în contract [18]”. Un înțeles similar al acestor noțiuni este remarcat în reglementările corespunzătoare din Codul civil. Așa cum reiese din esența acestor două noțiuni asigurătorul este cel ce urmează să acorde despăgubirea și indemnizația de asigurare.

Referințe bibliografice:

1. *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128-129, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 72-74.
2. Manolescu Gh. *Bănci și credit*. Editura Fundației „România de mâine”, București, 2006. 488 p. ISBN 978-973-725-561-7.
3. *Codul civil al Republicii Moldova*, nr. 1107 din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 82-86, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 66-75.
4. *Legea Republicii Moldova privind activitatea băncilor*, nr. 202 din 06.10.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 434-439.
5. *Legea Republicii Moldova privind birourile istoriilor de credit*, nr. 122 din 29.05.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr. 138-139, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 316-321.
6. *Legea Republicii Moldova cu privire la organizațiile de creditare nebanară*, nr. 1 din 16.03.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 108-112.
7. Stati V. *Infracțiuni economice: note de curs*. Ed. a 3-a, rev. și actualizată până la data de 1 mai 2019, Tipografia Centrală, Chișinău, 2019. 600 p. ISBN 978-9975-146-73-9.
8. *Legea Republicii Moldova privind piața de capital*, nr. 171 din 11.07.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 193-197.
9. *Legea Republicii Moldova cu privire la serviciile de plată și moneda electronică*, nr. 114 din 18.05.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 193-197.
10. *Regulamentul cu privire la activitatea de creditare a prestatorilor de servicii de plată nebanari, aprobat prin hotărârea Comitetului Executiv al BNM*, nr. 158 din 05.06.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 203-207.
11. *Regulamentul cu privire la clasificarea activelor și angajamentelor condiționale, aprobat prin hotărârea Consiliului de administrație a BNM*, nr. 231 din 27.10.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr. 216-221.
12. *Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative*, nr. 180 din 25.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 238-246.
13. *Legea Republicii Moldova cu privire la asociațiile de economii și împrumuturi*, nr. 139 din 21.06.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 112-116.

14. Ерохина М.Г. *Правовой механизм банковского кредитования и обеспечения возвратности кредита*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Санкт-Петербург, 2008. 21 с.
15. *Legea Republicii Moldova a instituțiilor financiare*, nr. 550 din 21.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1996, nr. 1.
16. *Legea Republicii Moldova pentru modificarea unor acte normative*, nr. 32 din 27.02.2020. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2020, nr. 99-100.
17. *Legea Republicii Moldova cu privire la organizațiile de microfinanțare*, nr. 280 din 22.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr. 138-146.
18. *Legea Republicii Moldova cu privire la asigurări*, nr. 407 din 21.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 47-49.

RETROSPECTIVA REGLEMENTĂRIILOR NORMATIVE PRIVIND COMBATAREA INFRAȚIUNII DE HULIGANISM

TIHON Vitalie,

doctorand, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID ID: 0000-0003-0511-5563

Summary: The foundation of a harmonious community is the mutual respect offered by each individual, right as a sign of recognition of the existing values within the society.

Respect is one of the most important moral values of every human being, because it is the key to a harmonious social interaction.

Key words: moral values, public order, public security, social coexistence, hooliganism, disorder, violence.

Fundamentul unei comunități armonioase, îl constituie respectul reciproc oferit de fiecare în parte, drept ca semn de recunoaștere a valorilor existente în cadrul societății.

Respectul constituie una dintre cele mai importante valori morale ale fiecărei ființe umane, deoarece constituie cheia unei interacțiuni sociale armonioase.

Însă, pe bună dreptate, trebuie să recunoaștem, că deși valorile morale sunt promovate pe o scară largă în societate, tot mai frecvent se întâlnesc și cazurile de încălcare a acestora, survenite drept rezultat al încălcărilor ordinii și securității publice.

Securitatea statului și a societății, siguranța persoanei, constituie o valoare socială fundamentală, de existența și nestingerii ei realizare depinde normala desfășurare a activității statului în realizarea sarcinilor și funcțiilor care îi revin. Reglementarea riguroasă a relațiilor sociale, așezarea întregii vieți pe bazele trainice ale legalității, ale ordinii de drept și disciplinei, reprezintă o cerință firească a democrației [13, p. 131].

Astfel, într-un stat de drept un loc deosebit de important îl ocupă asigurarea și menținerea ordinii publice și a securității publice, măsurile care contribuie la executarea legilor și hotărârilor judecătorești, buna conviețuire în societate, și buna funcționare a serviciilor de stat [13, p. 132].

Însă, în ultimii decenii se atestă o creștere alarmantă a ratei de încălcare a regulilor de conviețuire socială, prin manifestări și acțiuni brutale de tulburare a ordinii publice, fapt ce denotă lipsă de respect și bun simț față normele morale promovate de societate.

În literatura de specialitate există numeroase teorii în care se relevă originea termenului „Huligan”.

Astfel, conform dicționarului explicativ al limbii române prin *huligan* se subînțelege persoană care încalcă în mod grosolan normele de conduită în societate sau cel care comite acte de huliganism [3].

Conform dicționarului limbii române moderne huligan este persoana care face acte huliganism, încălcând în mod grosolan drepturile și libertățile celorlalți cetățeni [4, p. 367].

Iar, prin huliganism, la fel, conform tratării oferite de dicționarul sus menționat se subînțelege purtare sau atitudine brutală care trădează lipsa de respect față de societate și față de demnitatea omului (prin acte de agresiune, prin devastări etc.) [4, p. 367].

În dicționarul explicativ ilustrat al limbii române huligan reprezintă persoana care comite acte de huliganism. Derbedeu, scandalagiu, îndrăzneț [5, p. 871].

Huliganismul conform dicționarului explicativ ilustrat al limbii române moderne reprezintă tulburare a ordinii și a moralei publice prin manifestări care dovedesc lipsă de cuviință față de regulile de conviețui-

re socială. Ultraj contra bunelor moravuri. Agresiune stradală. Devastare a bunurilor publice sau private [5, p. 871].

Din punct de vedere al retrospectiviei istorice, termenul „huligan” apare pentru prima dată în rapoartele întocmite de poliția londoneză în vara anului 1898 drept urmare a uciderii unei persoane de către un membru al unei bande londoneze cunoscute sub numele de *Hooligan Boys*.

Ulterior, fenomenul huliganismului, a fost descris de nenumărate ori în revista engleză „Daily News”, unde se făcea referire la un cunoscut bețiv irlandez pe nume Patrick Hooligan, care era stabilit în Londra și cu regularitate implicat în diverse lupte.

Așadar, la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea în Marea Britanie locuia familia O’Hoolihan, care era vestită datorită stilului de viață adoptat și anume care se rezuma la consumul excesiv de alcool și comportamentul violent. Din respectiva familie provenea și Patrick Hooligan, renumitul provocator de bătăi stradale, anume acest individ și a determina pe polițiștii londonezi să atribuie tuturor acțiunilor de agresiune stradală care demonstrează lipsă de respect față nomele de conviețuire socială denumirea de huliganism.

Ulterior, cazurile de huliganism capătă o răspândire largă printre rândurile amatorilor de fotbal.

În Anglia, țara care a inventat fotbalul, incidente de tip hooligan au apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, când au fost raportate atacuri la adresa arbitrilor și jucătorilor. Primele incidente majore au apărut în anul 1909 în Scoția, la meciul dintre echipele Celtic Glasgow și Glasgow Rangers, care este considerat primul derby din istorie. La sfârșitul meciului, suporterii au pătruns pe teren, confruntarea s-a soldat cu distrugerii majore și peste 100 de persoane rănite.

Alt caz de huliganism comis în timpul meciului de fotbal, s-a produs în capitala Belgiei – orașul Brussels, la 29 mai 1985, când echipele de fotbal Liverpool și Juventus s-au întâlnit în finala Cupei Campionilor Europeni pe stadionul „Heysel”.

Suporterii celor două echipe au intrat într-un conflict spontan, care datorită lipsei de securizare riguroasă, s-a transformat într-o adevărată bătălie. Suporterii englezi au intrat în sectorul italienilor, iar peleretele de siguranță a cedat. Incidentul izbucnit pe stadion s-a soldat cu 39 de persoane decedate și peste 600 de persoane rănite. Drept urmare a acestui eveniment cu final tragic, prim-ministru al Marii Britanii – Margaret Thatcher a cerut retragerea echipelor engleze din competițiile europene, iar în urma tuturor investigațiilor realizate pe marginea cazului produs, s-a hotărât ca pentru următorii 5 ani echipele engleze să nu mai participe la campionatele pentru cupele continentale [7].

Notorietatea suporterilor din Marea Britanie a început să crească simțitor odată cu desfășurarea în anul 1966 a celei de a VIII-a ediții a Campionatului Mondial de Fotbal la care au participat echipe naționale din toată lumea, ediție ce s-a desfășurat în Anglia.

Anume acest eveniment și este considerat punctul forte în conturarea fenomenului „Huliganism” printre rândurile societății. Din acest moment naționalismul a început să joace un rol foarte important printre suporterii și au început să se organizeze deplasări ale acestora prin țară și peste hotarele ei, răspândind astfel fenomenul „huliganism” în toată Europa.

Primele acte legislative în care se regăseau unele reglementări ale actelor de huliganism datează încă din cele mai vechi timpuri.

Astfel, făcând o retrospectivă istorică a actelor normative ale Orientului Antic, subliniem precum că, primele reglementări ale unor acțiuni intenționate care încalcă ordinea publică se regăsesc în Codul de legi al regelui Hammurabi (sec. XVIII î.Hr.).

Regele Hammurabi (1792-1749 î.Hr.) fiind suveran al regatului vechi babilonian, abil, om politic, talentat comandant militar, a transformat micul regat din Mesopotamia centrală în cea mai importantă putere a Orientului Mijlociu. După ce a cucerit întregul Sumer, Hammurabi a constrâns Asiria să recunoască suzeranitatea Babilonului. Domnia sa reprezintă o epocă de vârf a civilizației babiloniene care încearcă unificarea jurisdicției mesopotamiene și se cristalizează cele două mari eposuri: „Poemul creației-

nii” și „Epopoea lui Ghilgames” [8].

Codul lui Hammurabi, este cel mai vechi cod de legi cunoscut până astăzi, întocmit la inițiativa lui Hammurabi și păstrat pe o stelă de diorit, sub forma unei lungi inscripții cuneiforme, a fost descoperit la Susa, în anul 1901. El reunește, în 282 de articole, remarcabile prin concizia și claritatea enunțului, dreptul civil, penal și comercial al epocii [8].

Numeroase documente arată cum a fost pus în practică codul lui Hammurabi, care a dat naștere unei bogate jurisprudențe în epocile posterioare. Această legislație a fost pusă în practică aproape 1000 de ani în regiunea mesopotamiană [12, p. 35].

Ordinea articolelor cuprinse în cod era următoarea: procedura – art. 1-5; apărarea proprietății – art. 6-25; condiția și obligațiunile dregătorilor – art. 26-41; cultura agricolă și animală – art. 42-65; după o lacună urma împrumutul cu dobândă, comerțul și obligațiunile – art. 100-126; căsătoria – art. 127-177; despre femeile templelor și despre concubine – art. 178-184; adopțiunea – 185-193; dreptul penal – art. 194-233; dreptul maritim – art. 234-240; închisoarea și locațiunea de serviciu – art. 241-277; sclavia – art. 278-282 [12, p. 35].

Un loc separat în respectiva culegere de legi, îl ocupă reglementările ce se referă la stabilirea pedepselor corespunzătoare așa numitele „legi ale talionului” pentru comiterea unor infracțiuni soldate cu vătămări corporale și anume: „Dacă un om îi scoate ochiul unui om liber, i se va scoate și lui ochiul” (§ 196-225).

De asemenea, Codul lui Hammurabi cuprindea și unele reglementări ce se referă la circumstanțele atenuante și anume la vinovăție. Astfel, fără vinovăție nu poate exista nici infracțiune și nici răspundere penală.

Așadar, dacă făptuitorul, fiindu-i constrânsă voința, nu s-a putut manifesta în mod liber sau, dacă nu și-a putut da seama din cauza unei erori de fapt, caz fortuit, iresponsabilitate etc. în momentul comiterii faptei de urmările prejudiciabile ce pot surveni, nu există vinovăție și prin urmare, nici încredințare.

Din acest considerent, codul prevedea precum că persoana care, într-o încăierare a lovit o altă persoană o rănește și demonstrează că a săvârșit fapta fără vinovăție nu va fi pedepsit, însă va fi ținut să plătească îngrijirea medicală a acesteia (art. 206). Dacă cel rănit în cele din urmă decedează, delincventul se va pedepsi cu o amendă de jumătate de mină de argint, în cazul când persoană decedată a fost un om liber, și numai cu a treia parte din mină, dacă victima a fost o persoană „măruntă” (art. 207, 208).

Următorul monument legislativ important în care se regăsesc unele reflecții privind infracțiunea de hulișanism îl constituie Codul lui Iustinian, cunoscut sub denumirea „Colecția de drept civil”.

Împăratul Iustinian (483-565) este cunoscut pentru codul de legi care a fost întocmit în timpul domniei sale. Codul lui Iustinian a perpetuat geniul creator al Romei în jurisprudență și ulterior, a stat la baza dezvoltării sistemului juridic în multe țări europene.

Iustinian s-a născut în jurul anului 483, la Tauresium, în Iugoslavia de azi. Era nepotul lui Iustin I, un țaran trac aproape analfabet, care a urcat treptele ierarhiei militare și a devenit conducătorul Imperiului Roman de Răsărit [11].

Codul lui Iustinian reprezintă o colecție substanțială de legi compilate sub sponsorizarea lui Iustinian I, conducător al Imperiului Bizantin.

Opera legislativă a lui Iustinian cuprinde patru lucrări de vază și anume Codul, Digestele (Pandectele), Instituțiile și Novelele.

Codul împăratului Iustinian a fost elaborat de o comisie formată din 10 profesori și avocați în frunte cu Tribonian, cel mai mare jurisconsult al vremii. Lucrarea a fost publicată în două ediții. Prima ediție cuprinde constituțiunile imperiale care au fost date din vremea împăratului Hadrian până în anul 529, iar ediția a II-a cuprindea constituțiunile imperiale date din vremea lui Hadrian până în anul 534. Codul a fost împărțit în 12 cărți, după modelul Legii celor XII Table, care erau divizate în funcție de ramura dreptului.

Așadar, respectiva lucrare era împărțită în următoarele subiecte și anume:

- Cartea I: dreptul canonic, dreptul ecleziastic, izvoarele dreptului etc.
- Cărțile II-VIII: drept privat cu schița edictului.
- Cartea IX: dreptul penal.
- Cărțile X-XII: drept administrativ și financiar.

Anume în Cartea a IX-a intitulată „Dreptul penal” se regăseau unele reglementări referitoare la acțiunile care încalcă grosolan ordinea publică, la agresiune stradală etc.

Digestele constituie o culegere de fragmente din operele jurisconsultilor clasici romani, fiind elaborată de o comisie constituită din 15 profesori și avocați în frunte cu Tribonian.

Institutele reprezintă un manual adresat studenților de la drept. Institutele erau obligatorii, fiind considerate drept izvor de drept.

Novelele reprezintă o completare a Codului, constituite din 158 de Constituții date de Iustinian în ultimii 30 de ani de domnie [1].

Legislația lui Iustinian a salvat de la pierire o parte din genialele creații juridice romane. Normele cuprinse în această legislație au constituit baza „recepționării” dreptului roman, iar fenomenul recepționării a avut o însemnătate excepțională în dezvoltarea ulterioară a dreptului feudal și a dreptului burghez în ansamblu. De aici rezultă importanța practică a acestei legislații [12, p. 106].

Asemănător altor legiuii moderne, Codul penal român din anul 1865 cunoaște o sistematizare riguroasă a infracțiunilor și pedepselor în trei cărți. În Cartea întâi, codul cuprinde sistemul pedepselor; în Cartea a doua – sistemul crimelor și delictelor; în Cartea a treia – sistemul contravențiilor și sancțiunile contravenționale. Astfel, conform structurii sale, Codul penal român din anul 1865 a adoptat o clasificare tripartită a infracțiunilor în: crime, delikte și contravenții [2, p. 266].

Referindu-ne la infracțiunile ce țin de încălcarea grosolană a ordinii publice Codul penal român din anul 1865 conținea reglementări în Cartea a III-a intitulată „Despre tulburări aduse ordinii publice de către fețele bisericești”, Capitolul IV „Rezistență, nesupunere și alte necuviințe contra autorității publice”, Paragraful I „Rebeliuni”, unde în articolele ce urmează se menționa:

Articolul 170: „Orice atac, orice rezistență cu violență prin fapt, în contra vreunui funcționar administrativ ori judecătoresc, de orice treaptă și calitate, care ar fi în lucrarea execuției legilor, ordinelor sau ordonanțelor autorității publice, a ordinelor, a mandatelor sau a hotărârilor judecătorești, se numește rebeliune și se pedepsește, după împrejurări, ca crimă sau ca delikt”.

Articolul 171: „Dacă rebeliunea s-a urmat de mai mult de douăzeci persoane armate, culpabilii se vor pedepsi cu reclusiunea; iar de nu vor fi fost armați, se vor pedepsi cu minimul reclusiunii”.

Articolul 172: „Dacă rebeliunea s-a urmat de un număr de mai mult de trei indivizi, până la douăzeci inclusiv, pedeapsa va fi minimul reclusiunii, de vor fi fost armați, iar de nu vor fi fost armați, pedeapsa va fi închisoarea de la trei luni la doi ani”.

Articolul 173: „Dacă rebeliunea nu s-a urmat decât de una până la trei persoane armate, se va pedepsi cu închisoarea de la trei luni până la doi ani, iar dacă rebeliunea s-a urmat fără arme, pedeapsa va fi închisoarea de la 15 zile până la șase luni”.

Articolul 174: „La caz de rebeliune urmată de o ceată sau atrupament, nu se va aplica nici o pedeapsă rebelilor ce se vor afla fără vre-o însărcinare sau întrebuințare în ceată și care se vor fi retras la cel dintâi avertisment al autorității publice, sau chiar în urma acelui avertisment, de se vor fi prins fără arme, afară din locul rebeliunii și fără noi rezistențe din partea lor. Însă, vor fi supuși la pedeapsă pentru crimele sau deliktele particulare care fiecare va fi săvârșit personal” [6].

La fel, în Paragraful II „Ultraj și violențe contra forței publice și contra autorității publice și depozitariilor lor” al prezentului cod în articolele ce urmează se menționa precum că:

Articolul 182: „Cel ce, prin cuvinte sau scrieri înjurătoare, va atinge onoarea unuia sau mai multor funcționari administrativi sau judecătorești, sau a unui jurat, în lucrarea sau cu ocaziunea exercitării funcției lor, se va pedepsi cu închisoarea de la cincisprezece zile la șase luni; iar dacă ultrajul va fi urmat

în sala ședințelor unei Curți sau al unui tribunal, osânda va fi închisoarea de la două luni până la un an. Ultrajul făcut prin gesturi ofensatoare sau prin amenințări, în contra unui asemenea funcționar public sau jurat, în exercițiul sau cu ocaziunea funcției sale, se va pedepsi cu închisoare de la cincisprezece zile până la trei luni; iar de va fi urmat ultrajul în sala ședințelor unei curți sau tribunal, se va pedepsi cu închisoare de la o lună până la șase luni)”.
.....

Articolul 183: „Ultrajul făcut prin cuvinte, gesturi sau amenințări în contra oricărui funcționar public, precum și contra oricărui cetățean însărcinat cu un serviciu public sau municipal, sau agent însărcinat cu forța publică, în exercițiul sau cu ocaziunea funcției sale, se va pedepsi cu închisoare de la cincisprezece zile până la două luni sau cu amenda de la 50 până la 200 lei”.

Articolul 184: „Oricine va lovi, chiar fără armă și chiar fără a rezulta rănire, pe orice funcționar administrativ sau judecătoresc, în exercițiul funcției sale, sau cu ocaziunea acestui exercițiu, se va pedepsi cu închisoare de la un an până la doi ani. Iar dacă lovirea va fi urmat în sala ședințelor unei curți sau a unui tribunal, culpabilul se va osândi încă și cu interdicțiunea pe timp mărginit”.

Articolul 185: „Atacurile prevăzute la art. 184, de vor fi făcute contra unui impiegat sau ofițer ministerial, contra unui agent al forței publice sau contra unui jurat, ori alt cetățean însărcinat cu un serviciu public, în timpul exercițiului serviciului lor, sau cu ocaziunea acestui exercițiu, se vor pedepsi cu închisoarea de la o lună până la un an” [6].

În anul 1958, Sovietul Suprem al URSS a adoptat Bazele legislației penale unionale și a republicilor unionale, în conformitate cu ele a fost elaborat și Codul penal al RSSM votat de Sovietul Suprem al RSSM la 24 martie 1961 și pus în aplicare la 1 iulie 1961.

Codul penal din anul 1961 cuprindea un articol separat care reglementa infracțiunea de huliganism, acesta se conținea în Capitolul XI „Infracțiuni contra securității publice, a ordinii publice și a sănătății populației” și anume art. 218 „Huliganismul” cu următorul conținut:

„Huliganismul, adică acte intenționate, care încalcă grosolan ordinea publică și exprimă o vădită lipsă de respect față de societate,

se pedepsește cu privațiune de libertate pe un termen de până la un an sau cu amendă în mărime de până la treizeci de salarii minime.

Huliganismul agravat, adică aceleași acte, care prin conținutul lor se deosebesc printr-un cinism excepțional sau o deosebită obrăznicie, ori însoțite de opunerea de rezistență unui reprezentant al puterii sau unui reprezentant al obștimii, care îndeplinește funcțiile de menținere a ordinii publice, sau altor cetățeni, care curmă actele huliganice, precum și săvârșite de o persoană, condamnată mai înainte pentru huliganism,

se pedepsește cu privațiune de libertate pe un termen de la unu la cinci ani.

Huliganismul deosebit de agravat, adică acte, prevăzute de partea întâi sau partea a doua a prezentului articol, dacă ele au fost săvârșite cu aplicarea sau încercarea aplicării armei de foc sau cuțitelor, boxelor sau altor arme albe, precum și altor obiecte, special adaptate pentru vătămarea integrității corporale,

se pedepsește cu privațiune de libertate pe un termen de la trei la șapte ani” [10].

Odată cu adoptarea noului Cod penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002, întreaga esență a articolelor, precum și structura capitolelor au fost modificate radical.

Astfel, în noul și actualul cod penal, infracțiunea de huliganism își regăsește reflectare în art. 287 „Huliganismul” din Capitolul XIII „Infracțiuni contra securității publice și a ordinii publice” având următorul conținut:

„(1) Huliganismul, adică acțiunile intenționate care încalcă grosolan ordinea publică, însoțite de aplicarea violenței asupra persoanelor sau de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe, de opunerea de rezistență violentă reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice, precum și acțiunile care, prin conținutul lor, se deosebesc printr-un cinism sau obrăznicie deosebită,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 550 la 1050 unități convenționale sau cu muncă nere-munerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 3 ani.

(2) Aceeași acțiune săvârșită:

- a) de o persoană care anterior a săvârșit un act de huliganism;
- b) de două sau mai multe persoane;
- c) pe teritoriul sau în incinta unei instituții medico-sanitare publice ori private;
- d) împotriva medicului sau a lucrătorului medical aflat în exercițiul funcțiunii;
- e) din motive de prejudecată,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 750 la 1350 unități convenționale sau cu închisoare de până la 5 ani.

(3) Huliganismul agravat, adică acțiunile prevăzute la alin.(1) sau (2), dacă au fost săvârșite cu aplicarea sau cu încercarea aplicării armei sau a altor obiecte pentru vătămarea integrității corporale sau sănătății,

se pedepsește cu închisoare de la 3 la 7 ani” [9].

Totodată, conform Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 25 din 12.08.2021 (în vigoare 12.08.2021) cuvântul „grosolan” și textul „cinism sau” din art. 287 alin.(1) CP, se declară neconstituționale.

Deci, în concluzie menționăm că infracțiunea de huliganism cunoaște o retrospectivă istorică destul de variată. Primele fapte de huliganism au apărut din cele mai vechi timpuri și au evoluat până în prezent alături de reglementările legislative ale acestora.

Referințe bibliografice:

1. *Administrație*. <https://administrare.info/domenii/drept/16711-codificarea-dreptului-roman-%C3%AEn-timpul-lui-justinian>.
 2. Brînză S. *Evoluția reglementărilor privind protecția penală a proprietății pe teritoriul Republicii Moldova*. ARC, Chișinău, 2001. 448 p.
 3. *Dicționar Român Explicativ Online*. <https://www.dictionarroman.ro/?c=huligan>.
 4. *Dicționarul limbii române moderne*. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958. 961 p.
 5. Dima E., Cobeț D., Manea L. ș.a. *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*. Arc, Gunivas, Chișinău, 2007. 2280 p. ISBN 978-9975-61-155-8 (Arc). ISBN 978-9975-908-04-7 (Gunivas). 2240 p.
 6. Enciclopedia liberă Wikipedia. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Codul_penal_al_Rom%C3%A2niei#:~:text=Codul%20penal%20de%20la%201865,Codul%20penal%20prusian%20\(1851\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Codul_penal_al_Rom%C3%A2niei#:~:text=Codul%20penal%20de%20la%201865,Codul%20penal%20prusian%20(1851)).
 7. *Historia.ro* <https://historia.ro/sectiune/general/scurta-istorie-a-grupurilor-organizate-de-572934.html>.
 8. *Istorie regăsite*. <https://istorieregase.wordpress.com/2016/10/18/legile-regelui-hammurabi/>.
 9. *Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova*. https://www.legis.md/cautare/getResults?-doc_id=134866&lang=ro#.
 10. *Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova*. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=314072>.
 11. *Sănătatea*. <https://sanatatea.com/pub/personalitati/834-iustinian-i-cunoscut-pentru-importantul-cod-de-legi.html>.
 12. Smochină A. *Istoria universală a statului și dreptului*. Bons Offices, Chișinău, 2006. 552 p.
- Voicu P., Mariț A. *Menținerea, asigurarea și restabilirea ordinii publice – obiectiv de bază al poliției*. În: *Studii Juridice Universitare* nr. 3-4 (31-32), 2015. pp. 131-142. ISSN 1857-4122.

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ, СПІВВІДНОШЕННЯ ТА МЕЖ ЛЕГІТИМНОГО ОПРИЛЮДНЕННЯ ЗАВІДОМО І НЕЗАВІДОМО НЕДОСТОВІРНИХ ВІДОМОСТЕЙ У ПУБЛІЧНІЙ ДИСКУСІЇ

БОНДАРЕНКО Інна Вадимівна,
здобувачка, Міжнародний класичний університет
імені Пушкіна Орлика, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-9458-2560

Summary: The proposed innovative understanding of the essence, relationship and limits of the legitimate disclosure of knowingly and unknowingly reliable and unreliable information in the context of a juridical or journalistic investigation or in any public discussion. It is emphasized, that each of the specified types of information can have a positive, negative and positive-negative impact on the consciousness of the population, and therefore this division has a very great doctrinal, legislative and other applied criminological significance for preventing the commission of a number of relevant criminal and other offenses in this way within the limits of positive legal responsibility.

Key words: the known reliable information; the unknowingly reliable information; the known unreliable information; the unknowingly unreliable information; the freedom of public disclosure of known reliable information.

Запропоноване у низці публікацій [1, с. 38-42; 2, с. 241-253; 3, с. 17-19; 4, с. 17-24; та ін.] інноваційне розуміння сутності, співвідношення і меж легітимного оприлюднення достовірних і недостовірних відомостей у контексті юридичного чи журналістського розслідування або у будь-якій публічній дискусії має дуже велике доктринальне, законодавче та інше прикладне кримінологічне значення для попередження вчинення таким чином низки відповідних кримінальних та ін. правопорушень в межах позитивної юридичної відповідальності і у розвитку більш правильних представити у такій редакції:

1. *Достовірні відомості* – такі відомості, що відповідають фактичним обставинам діяння (дії чи бездіяльності окремої людини або невеликої групи людей), події (дії чи бездіяльності дуже великих груп людей, коли неможливо встановити роль у досягненні загального результату кожного з учасників: у процесі війни, масових заворушень тощо) або явища (дія чи бездіяльність сил природи, в т.ч. хижих тварин, які перебувають у нерегульованих людиною умовах) в цілому або певної їх сторони; і за ступенем і фактичною процедурою досягнення достовірності можуть бути поділені на:

1.1. *Завідомо достовірні відомості* – такі, що повною мірою відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом або конкретній його стороні та особливості сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення та іншої їх передачі певною особою, у т.ч. життєвий досвід або відповідна спеціальна чи професійна компетентність, сприяють передачі або іншому оприлюдненню фактично адекватних відомостей. При цьому завідомо достовірні відомості, у свою чергу, за базовою спрямованістю результату їх публічного оприлюднення поділяються на сприйняття такого роду відомостей, що формуються в цілому, більшістю медіа адресатів як:

1.1.1. *Позитивні завідомо достовірні відомості* – такі відомості, на основі яких може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного розслідування або публічної дискусії.

1.1.2. *Негативні завідомо достовірних відомостей* – такі відомості, на основі яких може бути

сформована лише негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного розслідування або публічної дискусії; і серед яких за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення додатково також можуть виділятися:

1.1.2.1. *Нейтральні негативні завідомо достовірні відомості.*

1.1.2.2. *Суспільно шкідливі завідомо достовірні відомості.*

1.1.2.3. *Суспільно небезпечні завідомо достовірні відомості.*

1.1.3. *Позитивно-негативні завідомо достовірні відомості* – такі відомості, на основі яких може бути сформована змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії.

1.2. *Незавідомо достовірні відомості* – такі відомості, що повністю відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища в цілому або конкретної її сторони та наявні певні недоліки особливостей сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення та іншої передачі певною особою, в т.ч. відсутність необхідного життєвого чи спеціального досвіду або відповідної спеціальної чи професійної компетентності, ситуативно не змогла створити перешкоди для формування власне адекватних суджень та/або іншого оприлюднення саме адекватних відомостей. При цьому незавідомо достовірні відомості, у свою чергу, за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення також поділяються на такі відомості, що формуються у цілому, такого роду більшістю медіаадресатів як:

1.2.1. *Позитивні незавідомо достовірні відомості* – такі такого роду відомості, на основі яких може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії.

1.2.2. *Негативні незавідомо достовірні відомості* – такі такого роду відомості, на основі яких може бути сформована лише негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед яких за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення додатково також можуть виділятися аналогічно п. 1.1.2 дійсної класифікації.

1.2.3. *Позитивно-негативні незавідомо достовірні відомості* – такі відомості, на основі яких може бути сформована змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного чи журналістського чи іншого масмедійного доказування чи публічної дискусії.

2. *Недостовірні відомості* – такі відомості, що не відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом або конкретної їх сторони; і за ступенем і фактичною процедурою досягнення вже недостовірності також можуть бути поділені на:

2.1. *Завідомо недостовірні відомості* – коли суб'єкт, від якого отримують певні відомості, знає про те, що ці відомості не відповідають повною мірою або частково фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом чи конкретної їх сторони, але через ті чи інші наміри передає ці відомості як власне завідомо достовірні. При цьому завідомо недостовірні відомості, у свою чергу, за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення також поділяються на такі відомості, що формуються в цілому такого роду більшістю медіаадресатів, як:

2.1.1. *Негативні завідомо недостовірні відомості* – такі такого роду відомості, на основі яких закономірно може бути сформована лише негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед яких за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення додатково також можуть виділятися аналогічно п. 1.1.2 дійсної класифікації.

2.1.2. *Позитивні завідомо недостовірні відомості* – такі відомості, з урахуванням яких в адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії через саме таким чином набутого незнання може бути сформована лише позитивна характе-

ристика об'єкта та/або предмета цього доказування чи дискусії.

2.1.3. *Позитивно-негативні завідомо недостовірні відомості* – такі такого роду відомості, на основі яких у адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу таким чином набутого незнання може бути сформована змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета цього доведення або дискусії.

2.2. *Невідомо недостовірні відомості* – коли суб'єкт, від якого отримують певні відомості, не знає і не може знати про те, що ці відомості через певні причини (метеорологічні, дистанційні та інші умови сприйняття або особливості органів почуттів даного суб'єкта в частині сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення або іншої передачі їм цих відомостей, у т./ч. внаслідок відсутності необхідного життєвого чи спеціального досвіду або відповідної спеціальної та/або професійної компетентності), не відповідають повною мірою або частково фактичним обставинам діяння або події чи явища в цілому або конкретної їх сторони та при передачі таких відомостей впевнений у тому, що передає саме завідомо достовірні відомості. При цьому незавідомо недостовірні відомості, у свою чергу, за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення також поділяються на сприйняття такого роду відомостей, що формуються в цілому більшістю медіаадресатів, як:

2.2.1. *Негативні невідомо недостовірні відомості* – такі такого роду відомості, на основі яких закономірно може бути сформована лише негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед яких за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення додатково також можуть виділятися аналогічно п. 1.1.2 дійсної класифікації.

2.2.2. *Позитивні невідомо недостовірні відомості* – такі відомості, з урахуванням яких в адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу таким чином набутого незнання може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета цього доведення чи дискусії.

2.2.3. *Позитивно-негативні незавідомо недостовірні відомості* – такі відомості, на основі яких у адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу таким чином набутого незнання може бути сформована змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета цього доведення або дискусії.

На підставі викладеного виглядає юридично некомпетентним представлення у ч. 1 ст. 34 Конституції України базисної основи законного здійснення журналістської діяльності та реального забезпечення медіабезпеки в частині так званої «свободи слова», яка в цій нормі Основного закону представлена таким чином: „Кожному гарантується право на свободу думки та слова, вільне вираження своїх поглядів та переконань” [5].

Більш правильно та юридично компетентно цю норму Конституції України сформулювати таким чином, щоб вона повною мірою відображала свободу публічного вираження та іншого оприлюднення лише свідомо достовірних відомостей, сутність яких має формуватися лише на спеціально створених державних дискусійних майданчиках, де кожен може справді обґрунтовувати, а не висловлювати голосливо, будь-яку думку щодо певної теми без будь-яких юридичних наслідків [4, с. 22-23].

І якщо така думка буде явно недостовірною, її спростувати, принаймні неофіційно, для себе зможе більшість слухачів, компетентних на цю тему, а в контексті висловлювання опонентами незавідомо недостовірних відомостей – держава на підставі вимог ч. 2 ст. 3 Конституції України, в частині головного обов'язку держави практично затвердити та забезпечити право кожного представника українського населення на отримання з масмедіазасобів лише свідомо достовірних відомостей [5], що має бути забезпечене поданням на цих державних дискусійних майданчиках якісного відповідного обґрунтування тих чи інших причин виникнення у кожному конкретному випадку

фактично власне невідомо недостовірних відомостей [4, с. 23].

Держава має створити такі умови, щоб правда не волюнтаристськи, а власне природним шляхом опановувала свідомість кожного представника українського чи будь-якого іншого суспільства, у будь-якому випадку максимально можливо мінімізуючи рівень вимушеного існування брехні, яку повністю викоринити на рівні хоча б власне невідомо недостовірних відомостей, як видається, неможливо через надзвичайну складність та практичну недосяжність формування однотайної суспільної свідомості, дуже різної за освітою та рівнем аналітичного мислення, кожного з представників українського чи будь-якого іншого суспільства [4, с. 23].

Тут головне, щоб рівень офіційної та/або тіньової брехні (завідомо та незавідомо недостовірних відомостей) не досягав необхідності застосування достатньо обґрунтованих вимог ч. 3 ст. 34 Конституції України щодо запровадження обмежень в оприлюдненні такого роду відомостей на користь національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації чи прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, для підтримки авторитету та неупередженості правосуддя [5], коли для оприлюднення правди (завідомо та незавідомо достовірних відомостей) не може бути жодних обмежень, за винятком випадків, коли народ масово не може сприйняти навіть правду без збитків (шкоди, втраченої вигоди) своїм та/чи іншим вказаним інтересам [4, с. 23-24].

Бібліографічні посилання:

1. Бондаренко І.В. *Інноваційне розуміння та значення сутності та співвідношення завідомо і незавідомо достовірних і недостовірних відомостей у медіапросторі*. В: Студентські наукові дискусії поза форматом: матеріали IX Міжнарод. конфер., 27 травня 2022 р. Івано-Франківськ, Ун-т Короля Данила, 2022. с. 38-42.
2. Бондаренко І.В. *Інноваційне розуміння сутності та значимості достовірних і недостовірних відомостей в юридичному і журналістському доказуванні*. В: Актуальні питання у сучасній науці. Серія „Право”, журнал, №1(1), 2022. с. 241-253.
3. Бондаренко І.В. *Значення інноваційного розуміння сутності достовірних відомостей для забезпечення легітимності масмедійної діяльності і медіабезпеки в територіальних громадах в умовах воєнного стану*. В: Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти, матеріали II Міжнар. наук.-практ. конфер., 9 червня 2022 р., Миколаїв, с., Коблеве, МНАУ, Миколаїв, 2022. с. 17-19.
4. Кириченко А.А., Бондаренко І.В. *Инновационные основы легитимного массмедийного и иного обнародования достоверных и недостоверных сведений в условиях военного положения*. Учеб. пособие, 6-тое изд., Издатель Назаров О.А., Киев, 2022. 2244 с.
5. Конституція України, закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141, із змінами, згідно із законом №27-ІХ від 3 вересня 2019 р., ВВР, №38, 2019. ст. 160. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.

ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗАПОБІГАННІ ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

ГАВРИЛЕНКО Надія Андріївна,

аспірантка, Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, Україна,
ORCID ID: 0009-0000-8139-9401

Summary: The report examines the problem of ensuring a safe environment and physical security in penal institutions. Program normative legal acts regarding physical security in penal institutions are analyzed. The influence of physical security on the level of penitentiary crime is studied.

Key words: safe environment, physical security, penitentiary crime, penal institutions, security in penal institutions.

Злочинність – деструктивне суспільно-небезпечне явище, якому намагається запобігти кожна держава світу. Але так, чи інакше, вона має місце у кожному суспільстві, незалежно від рівня демократизації чи економічного розвитку країни його існування. Не виключенням є й Україна.

Якнайкраще про це свідчать статистичні дані. За даними сервісу Numbeo, який формує Індекс злочинності, Україна станом на 2021 рік займала 54 місце у світі (зі 135) за рівнем злочинності. В Європі за цим показником наша країна опинилася на третьому місці після Республіки Білорусь та Франції [1].

Основним засобом боротьби зі злочинністю є правоохоронна діяльність, що має забезпечувати невідворотність покарання, метою якого, в свою чергу, є виправлення, ресоціалізація засуджених та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Однак, одним із парадоксів вітчизняної пенітенціарної системи є те, що особи, які ізолюються від суспільства, відповідно до зазначеної вище мети, повторно порушують кримінально-правову норму, знову вчиняють нові кримінальні правопорушення, іноді навіть більшої тяжкості, ніж ті, за які вони відбувають покарання [2, с. 35].

Дана ситуація суперечить міжнародним стандартам та меті покарання.

Так, стандартом 58 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями визначено, що мета обґрунтування вироку ув'язнення чи схожих заходів, що передбачають позбавлення свободи, – захистити суспільство від злочинності [3].

Натомість в Україні чималий відсоток засуджених повертається до злочинного життя ще під час відбування покарань.

Проблеми пенітенціарної злочинності у своїх працях торкалася ціла плеяда вітчизняних вчених. Вона ставала предметом досліджень Ю.В. Бауліна, В.С. Батиргарєєвої, Б.М. Головіна, О.М. Джузі, О.Г. Колба, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, І.М. Копотуна, М.С. Пузирьова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація та ін.

Так, В.С. Батиргарєєва зазначає, що злочинність у місцях позбавлення волі є найнебезпечнішим видом рецидивної злочинності [4, с.355].

Цю думку підтримують також А.І. Богатирьов та М.С. Пузирьов, які звертають увагу, що будучи різновидом більш загального соціального феномену – злочинності в цілому, вона має свої закономірності, кількісні та якісні характеристики й у зв'язку з чим вимагає специфічних державних і

суспільних антикримінальних заходів впливу [5].

Крім того, на думку А.І. Богатирьова, Конец формыпо-перівень злочинності у місцях несвободи є індикатором функціонування установ виконання покарань (далі – УВП) та свідчить про ефективність чи не ефективність державної політики у сфері виконання покарань та пробації [6 с. 432].

При цьому, як слушно зауважує Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, органи і УВП виступають не лише суб'єктами реалізації політики у сфері виконання покарань, а й одночасно мають виконувати роль суб'єктів запобігання злочинності. А основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених, серед яких центральне місце займає режим (порядок і умови виконання позбавлення волі), наділені кримінологічною функцією [7].

В останні десятиліття рівень злочинності у пенітенціарних установах лише зростав. Так, середній показник за період 2009 – 2014 років складає 3,85 злочини на 1 тис. ув'язнених. А за період 2015 – 2019 років складає вже 7,6 злочини на 1 тис. ув'язнених [8].

Ці цифри свідчать про неефективну політику у сфері виконання покарань та обумовлюють необхідність реформування пенітенціарної системи.

У зв'язку з цим ще у 2017 році була прийнята Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (далі – Концепція), що передбачала розроблення законодавства у сфері функціонування слідчих ізоляторів та УВП відповідно до законодавства Європейського Союзу [9].

Концепцією визначено перелік проблем функціонування УВП: застаріла матеріальна база пенітенціарних закладів; незадовільний та часто аварійний стан споруд; невідповідність умов тримання засуджених міжнародним стандартам; низький рівень технічної оснащеності УВП (понад 90% комплексів технічних засобів охорони периметрів та 33% інших типів інженерно-технічних засобів охорони та нагляду перебувають у незадовільному технічному стані); потреба у заміні сповіщувачів сигналізації (74% яких експлуатуються понад 16 років, а 10% підлягають списанню); відсутність достатнього забезпечення комплектами систем контролювання доступу (66% УВП); застарілі системи керування електричними та електромеханічними замками, що вичерпали свій ресурс [9].

Звісно, така ситуація впливає не лише на умови утримання засуджених, а й сприяє зростанню пенітенціарної злочинності.

В науці усталеною є думка що окреслені обставини виступають тими детермінантами, що сприяють вчиненню у місцях несвободи нових кримінальних правопорушень [2, с. 200].

Ще одним фундаментальним програмним документом як щодо функціонування кримінально-виконавчої системи в цілому, так і щодо питання запобігання злочинності є Національна програма під егідою комісії Україна – НАТО на 2020 р, яка передбачає необхідність створення в органах та установах кримінально-виконавчої системи безпечного середовища задля гарантування державою максимального рівня збереження життя та здоров'я як засуджених, так і персоналу установ виконання покарань [10].

Створення безпечного середовища, відповідно до зазначеного нормативно-правового акту включає в себе забезпечення динамічної безпеки, що зменшує ризик вчинення правопорушень, забезпечення процедурної безпеки, що регулює правила застосування заходів; забезпечення фізичної безпеки, що знижує рівень небезпеки в органах і установах кримінально-виконавчої системи [10].

І.М. Копотун звертає увагу, що конкретні злочинні вияви порушують роботу установ виконання покарань, інтереси та безпеку більшості засуджених і персоналу, створюючи при цьому в пенітенціарних закладах умови тотальної жорстокості й насилля [11].

Тобто неналежна організація безпечного середовища в установах виконання покарань завжди закономірно призводитиме до зростання рівня пенітенціарної злочинності.

У 2022 році Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 року було прийнято

ще один програмний документ – Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. Він вже більш конкретно окреслює необхідність створення безпечного середовища в УВП. Зокрема, однією із його стратегічних цілей визначається формування та впровадження ефективних інноваційних підходів у сфері забезпечення правопорядку та безпеки в пенітенціарній системі, зменшення кількості правопорушень та надзвичайних ситуацій. А серед гострих проблем знову визначаються моральна застарілість і матеріальна зношеність ресурсів системи органів та установ виконання покарань, руйнування та пошкодження інфраструктури, неврахування новітніх підходів щодо охорони та нагляду, забезпечення безпеки і стану правопорядку засуджених та осіб, взятих під варту [13].

Група окреслених проблем відноситься до питань забезпечення фізичної безпеки в УВП.

Фізична безпека – це вид безпеки, який стосується насамперед таких аспектів, як архітектура тюремних будівель, міцність стін цих будівель, ґрати на вікнах, двері та стіни житлових блоків, характеристики стін і огорож по периметру, наглядові вежі тощо. До аспектів фізичної безпеки також належить гарантування фізичних засобів безпеки, як-от: замків, камер, систем сигналізації (внутрішніх та зовнішніх), рентгенівських установок, металодетекторів, рацій, наручників тощо [12].

Як вказано у вимогах Європейських пенітенціарних правил, безпека, яка забезпечується фізичними бар'єрами та іншими технічними засобами, має доповнюватися заходами безпеки, які за безпечує аварійний персонал, що спостерігає та знає ув'язнених, які перебувають під їхнім контролем [14].

Фізична безпека передбачає використання кількох рівнів взаємозалежних систем, а під час проектування УВП зважають на необхідність забезпечити кілька рівнів безпеки залежно від ступеня суворості: від індивідуальної камери, блоків, корпусів і до всього периметра.

Сьогодні найпоширенішими злочинами, які мають місце в установах покарань є злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань, злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин та злочини, пов'язані з насильством [8].

Такі злочини передбачають взаємодією засуджених осіб один з одним через неналежні умови їх розміщення та недостатній контроль. Вони проявляються, зокрема, у трудових конфліктах, вживанні спиртних напоїв, наркотичних речовин, розповсюдженні заборонених предметів, участі в настільних іграх заради вигоди, хуліганстві та не рідко становлять загрозу життю та здоров'ю інших осіб.

Наразі умови тримання, в яких перебувають засуджені в установах виконання покарань, надають можливість іншим засудженим (елементам злочинної субкультури тощо) впливати на їх поведінку. Відповідно, все це значно ускладнює роботу, яку проводять представники адміністрації установ виконання покарань з виправлення та ресоціалізації засуджених [15, с.140].

З викладеного зрозуміло, що умови УВП далеко не завжди дозволяють належно розмістити засуджених відповідно до їх категорій ризику і можливості взаємовпливу, не кажучи вже про забезпечення належних побутових умов.

Сьогодні також в незадовільному стані є технічні засоби безпеки. Це часто обумовлює незаконне потрапляння наркотичних речовин та інших предметів на території УВП. Так, як зазначалося вище, злочини пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів є найчисельнішою групою у статистиці щодо пенітенціарної злочинності.

Окреслені проблеми та статистичні дані [8] дозволяють дійти до висновку, що фінансування пенітенціарної системи десятиліттями здійснюється за залишковим принципом. І це найбільша проблема щодо забезпечення вимог фізичної безпеки в установах виконання покарань. Що не уявляється можливим без достатнього рівня державного фінансування.

Зважаючи на євроінтеграційний курс України, на сьогодні надзвичайно важливим є вирішення питання щодо побудови/ реконструкції УВП та їх належного забезпечення технічними засобами

нагляду й охорони відповідно до міжнародних стандартів та з врахуванням практики діяльності установ виконання покарань у Європі. Такі заходи не лише прискорять отримання членства України у Європейському Союзі, а й стануть одним із ключових чинників, який впливатиме на зниження рівня пенітенціарної злочинності.

Бібліографічні посилання:

1. *Злочинність в Україні: як змінювалася ситуація в 2013-2020 роках.* <https://umn.ua/news/1458>.
2. *Пенітенціарна кримінологія, підручник.* І.Г. Богатирьов, А.В. Боровик, О.М. Джужа та ін., Видавничий дім „Гельветика”, Одеса, 2022. 464 с.
3. *Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.
4. Батиргарєєва В.С. *Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми, монографія.* Право, Харків, 2009. 576 с.
5. Богатирьов А.І., Пузирьов М.С. *Теоретико-прикладна проблема наукового визначення поняття „пенітенціарна злочинність”.* В: *Право і суспільство*, №3, м. Дніпро, 2015. с. 125-129. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_3_25.
6. Богатирьов А.І. *Антикриміногенний вплив на злочинність серед засуджених у місцях несповоди України, монографія.* Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. 432 с.
7. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. *Запобігання злочинності як сфера співпраці кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики України.* В: *Актуальні проблеми чинного законодавства України, Збірник наукових статей*, №42, м. Івано-Франківськ, 2016. с. 171-181. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/8755>.
8. Ягунов Д.В. *Українська пенітенціарна політика (1991-2020): узагальнення модуляцій та оцінка основних показників.* <https://www.yagunov.in.ua/?p=2894>.
9. *Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.* Постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. №654-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p#Text>.
10. *Річна Національна Програма під егідою Комісії Україна-НАТО на 2020 рік.* Указ Президента України від 26.05.2020 р. №203/2020. <https://www.president.gov.ua/documents/2032020-33861>.
11. Копотун І.М. *Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях, монографія.* Київ, 2013. с. 72.
12. *Сучасний в'язничий менеджмент.* Рада Європи; Підгот. Дж. Макгакін. Київ : К.І.С., 2017. 100 с.
13. *Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках.* Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. №1153-р №654-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p#Text>.
14. *Європейські в'язничні правила: Рекомендація №R(2006)2, Комітету Міністрів держав-учасниць* від 11.01.2006. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.
15. Боднар І.В., Кондратов Д.Ю. *Сучасний стан системи установ виконання покарань в Україні.* В: *Вісник Кримінологічної асоціації України*, №2(25), 2021. с. 135-141.

СТАН КРИМІНАЛЬНОГО РАДИКАЛІЗМУ СЕРЕД ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

ДАНИЛЬЧЕНКО Павло Юрійович,

аспірант, Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-5973-9414

Summary: The thesis is devoted to the study of criminal radicalism among the staff of penal institutions in Ukraine. Attention is focused on the prevalence of torture in penal colonies. The high level of latency of these crimes is proven. A criminological typology of radical criminals among workers in correctional colonies and pretrial detention centers has been developed.

Key words: penal institutions, convicts, prison workers, criminal radicalism, torture, excess of power, typology.

Кримінально-правові межі радикалізму серед персоналу установ виконання покарань визначені складами кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 115, 121, 122, 127, 365 КК України, які вчиняються на службі та щодо ув'язнених (засуджених до позбавлення волі, утримуваних під вартою). При цьому зауважимо, що аналізовану категорію „кримінальний радикалізм серед персоналу установ виконання покарань” слід розуміти розширено та включати до її обсягу й випадки вчинення відповідних кримінальних правопорушень працівниками Національної поліції, Національної гвардії України під час заходів щодо припинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, тобто придушення бунтів. Це так звані службістські насильницькі кримінальні правопорушення, при вчиненні яких домінуючим мотивом є виконання службових обов'язків. Хоча, разом з тим, не виключаються й інші, антислужбові мотиви.

Загалом частка вказаних службістських кримінальних правопорушень у офіційній статистичній картині є не надто високою, коливається на рівні 7%. Якщо розглянути питання структури злочинності серед персоналу установ виконання покарань в розрізі категорій посад цього персоналу, то, наприклад, у 2016 р. кримінальні правопорушення були зареєстровані стосовно: а) 37 осіб рядового і молодшого начальницького складу; б) 29 осіб середнього та старшого начальницького складу; в) 15 вільнонайманих працівників [1, с. 13-14]. Крім того, за фактами вчинення персоналом органів та установ виконання покарань протиправних дій (без конкретної особи) було відкрито 23 кримінальні провадження. Найбільше із них щодо персоналу: а) відділу нагляду і безпеки УВП – 24 працівники; б) відділу режиму і охорони УВП та СІЗО – 15 проваджень; в) керівного складу установ ДКВС України (начальники та їх заступники) – 10 проваджень; г) виробничого персоналу та медичних працівників УВП та СІЗО – по 6 проваджень; д) соціально-психологічної служби УВП та СІЗО – 4 провадження; е) оперативних підрозділів УВП та СІЗО – 3 провадження; ж) територіальних органів ДКВС України – 3 провадження; з) іншого персоналу – 8 проваджень [1, с. 14; 2, с. 99]. Відповідне співвідношення є приблизно сталим та зберігалося й протягом наступних, після 2016, років.

Зважаючи на абсолютні величини й усереднений щорічний рівень злочинності серед працівників установ виконання покарань, який складає 103 кримінальні правопорушення, середньорічне значення перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України) складає 7-8 злочинів щороку. З них, судячи з результатів здійсненого нами контент-аналізу обвинувальних виро-

ків, 5-6 злочинів супроводжуються насильством і на цій підставі кваліфікуються за ч. 2 ст. 365 КК України. Випадків умисних вбивств, а також умисних тілесних ушкоджень з боку працівників установ виконання покарань за останні шість років зареєстровано не було.

В той же час протягом 2016-2021 р. було зареєстровано 65 фактів катувань – ст. 127 КК України. При тому кидається в очі дві обставини: по-перше, вкрай низька „судова перспектива” кримінальних проваджень за фактами катувань (до суду направляється не більше як 5%); по-друге, очевидно негативна динаміка реєстрації катувань. І якщо протягом 2014-2017 рр. було зареєстровано 209 відповідних фактів, то протягом 2018-2022 рр. – тільки 12 (згідно отриманого нами на запит листа Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) №11 ПІ/11-13-06-14/23 від 18.01.2023 р. у 2020 р. – щодо 8 працівників ДКВС кримінальні провадження з обвинувальними актами скеровано до суду; у 2021 та 2022 рр. справи до суду не скеровувались) [3]. Чим може бути зумовлено таке різке зниження після умовно „рубіжного” 2018 р.? Адже відомо, що злочинність є феноменом стійким і настільки кардинально не змінює свої кількісні і якісні параметри, якщо не стаються екстраординарні події, до числа яких можна віднести і зміни в законодавстві, і війну. Однак протягом аналізованого часового періоду (зокрема на рубежі 2017-2018 рр.), ані перше, ані друге не мало місця. Єдиним раціональним поясненням, що ґрунтується на розлогій кримінологічній традиції, може бути теза про інтенсивну латентизацію катувань в установах виконання покарань. Наголосимо, що згідно зібраних нами експертних оцінок серед представників правозахисних організацій, прокуратури, Державного бюро розслідувань, а також результатів наявних наукових досліджень, не менше 50% всіх фактів катувань в установах виконання покарань лишаються „в тіні”. З огляду ж на статистично фіксовану тенденцію протягом 2018-2022 рр., цей відсоток, на нашу думку, ніяк не менший за 80%.

Розуміння цієї обставини не в останню чергу сприяло лінійній спеціалізації в діяльності ДБР саме за напрямом протидії катуванням. Так, у 2021 р. ДБР запровадило системну та комплексну роботу щодо протидії катуванням, вчиненим працівниками правоохоронних органів. Для належного реагування на факти жорстокого поводження в ДБР визначено підрозділи центрального апарату та територіальних управлінь, які спеціалізуються тільки на розслідуванні вказаної категорії правопорушень. Загалом у 2021 р. розпочато 1647 кримінальних проваджень за фактами катувань та неналежного поводження із затриманими з боку представників правоохоронних органів. Порівняно з 2020 р. на 30% збільшилась ефективність закінчення досудового розслідування: до суду направлено 108 обвинувальних актів щодо 152 осіб (проти 83 обвинувальних актів щодо 133 осіб у 2020 р.), з них 6 актів щодо 10 осіб – за ст. 127 КК України, інші – за частиною другою ст. 365 та ст. ст. 371, 374 КК України [4].

Разом з тим найменшим з-поміж інших категорій правоохоронних органів залишається рівень виявлення катувань серед персоналу ДКВС (відображено на діаграмі 10). І це враховуючи найвищі ризики, з огляду на особливе середовище професійної діяльності, вищу зачненість установ виконання покарань закритого типу до інструментів зовнішнього контролю. Тож, вважаємо, є всі підстави наполягати на високому рівні латентності катувань серед працівників ДКВС.

Це ж підтверджується і даними правозахисних організацій, зокрема Харківської правозахисної групи. Правозахисники отримують значно більше скарг від засуджених. Вони кажуть, що такі злочини неналежно розслідуються. В'язні про реальне життя за ґратами здебільшого мовчать – бояться посилення репресій. Коли ж коли правозахисники під час візитів без попередження вказують на протиправні дії персоналу закладу, прокурори з наглядом, які приїжджають на місце, найчастіше виступають адвокатами адміністрації [5]. В'язні бояться скаржитися на неправомірні дії адміністрації чи інших засуджених. Бояться посилення катувань, відсутності юридичного захисту, дисциплінарних стягнень (поміщення в ізолятор, одиночну камеру) та через те, що несправедлива поведінка адміністрації може впливати на відмову в умовно-достроковому звільненні. Найчастіше

про нелюдське поводження і катування говорять уже на волі [5].

Засуджених, які скаржаться на адміністрацію, переслідують як злісних порушників режиму за статтею 391. Часто, якщо під час моніторингових візитів вони заявляють про порушення прав, їх знову катують. нерідко до правозахисників у колоніях і СІЗО звертаються в'язні, які скаржаться на побиття. Правозахисники запрошують фельдшера, який фіксує травми та виписує необхідні довідки: „Але за деякий час людина повертається і відмовляється свідчити. Звісно, далі справа нікуди не йде” [5].

Разом з тим є підстави вести мову про перманентні й системні випадки як катувань, так і насильницьких практик перевищення влади або службових повноважень. Про це свідчить ціла серія інтерв'ю із засудженими, отриманими в межах дослідницько-правозахисного проєкту „Правосилля”. Так, наприклад, за словами засудженого Д. Кметя, зранку 09.02.2019 р. працівники Бердянської колонії без пояснення причин відвели його в „підвал” – приміщення дисциплінарного ізолятора, де протримали до вечора, поки тривала перевірка колонії. Наступного дня його етапували в СІЗО Дніпра – на суд. Там хлопця й знайшли правозахисники. Він розповів, що від дня приїзду в Бердянську колонію він, як і інші засуджені, потерпав від катувань і нелюдського поводження. В'язні кажуть, що помічники адміністрації з інших засуджених і працівники колонії примушували їх телефонувати батькам та просити переказати гроші на картки невідомих людей. За це обіцяли припинити знущатися з них, „покращити умови” та забезпечити „кращу роботу”. Усе це відбувалося з відома адміністрації.

На відеозаписі інтерв'ю з Д. Кметьом видно, що в нього немає одного зуба, опухлі пальці рук, гнійна рана на зап'ясті. Разом з ним у Дніпро вивезли С. Подложнюка. Чоловіки розповіли, що вперше їх побили в день прибуття в колонію: С. Подложнюка 03.01.2019 р., а Д. Кметя 09.01.2019 р. „Залітають у воронки, починають матюкатись, викидають за шкибарки на сніг і починають бити. Побили всіх, розбили носа. Робили обшук, роздягли та заставили 20 кругів голим без трусів по снігу пробігти, 500 раз присісти... Розбудили о 5:30. Почали по черзі бити прямо там, де ми спали. Їли кип'яток – дають хвилину, щоб поїсти. Не встигаєш, повертаєшся на відділення, тобі за це 30 раз по п'ятках дають залізною трубою. Потім уборка. Якщо не у швидкому темпі вбираєш – поб'ють. Помічники адміністрації б'ють” [6].

С. Подложнюка зазначає: „Починають м'яко – ляпасами. Говорити між собою не можна, тільки з днювальним і „козлом” („козел” – засуджений, який співпрацює з адміністрацією колонії, – прим.), і то не про життя. Треба питати, чи можна протерти, вийти в туалет. За порушення – „губошльопка” – така дощечка – шльоп по губах. Ну, а потім вже далі по п'ятах відрізок пластикової труби. Затискали кінчик пальця плоскогубцями. Роздягаєшся, знімаєш труси – і палицею” [6].

В'язні Олексіївської виправної колонії №25, що в Харкові, розповіли журналістам про знущання над ними. Арештанти можуть днями стояти „на розтяжці” – людей роздягають, ставлять обличчям до стіни з широко розставленими руками й ногами і періодично б'ють дубинками по тілу. Також є випадки, коли на тілі в'язнів розпалювали багаття [7].

В окремих виправних колоніях існує й практика традиційного побиття новоприбулих засуджених. Мета – формування відчуття страху та підкорення.

З огляду на викладене як фонове явище кримінального радикалізму серед персоналу установ виконання покарань можуть розглядатися випадки самогубств та спроб самогубств (зокрема випадки самоушкоджень через порізи вен), а також оголошення про голодування. Середньорічний рівень смертей від самогубств в установах виконання покарань протягом 2016-2021 р. – 52 випадки. Спроб самогубств – 74.

Типи кримінальних радикалів серед персоналу установ виконання покарань:

1. За провідною мотивацією:

1) *корисливий тип* (близько 1-2% від всіх злочинців-радикалів) репрезентований працівника-

ми виправних колоній, які з метою отримання неправомірної вигоди вдаються до злочинно-насильницьких практик. Однак останні є інструментами не прямої, а опосередкованої дії, інколи застосовуються до осіб з числа суб'єктів підвищеного злочинного впливу з метою змусити їх організувати злочинні промисли в колонії на умовах отримання адміністрацією частини від незаконного прибутку;

2) *нігілістичний тип* (30%) проявляється в тих випадках, коли основною спонукою вчинення кримінально-радикальних дій виступає особистісне благо, не пов'язане з інтересами служби та відмінне від користі, а саме: а) егоцентричні спонуки, що виражають прагнення до самоактуалізації, отримання визнання за рахунок насильницького приниження засуджених, демонстрацією влади над ними; б) кар'єристські спонуки, просування по службі за рахунок приховування тих недоліків в роботі, які можуть завадити формуванню зразкового послужного списку;

3) *легістсько-службістський тип* (до 60%) демонструє переважання в мотиваційному комплексі прагнень якомога краще виконати службові обов'язки саме в інтересах служби, справи виконання покарань. Але через хибне їх розуміння такі особи вдаються до насильства щодо засуджених – суб'єктів підвищеного злочинного впливу, а також осіб, які входять до складу груп засуджених негативної спрямованості. Проявляється цей тип у практиках катувань.

2. За соціально-рольовою груповою характеристикою:

1) *радикал-лідер*, який задає генеральний тон, атмосферу в установі виконання покарань в цілому, або у зоні (секторі, дільниці, відділі, зміні, тощо) своєї відповідальності. Має організаторські здібності, лідерські якості, визначає стратегію поведінки персоналу (підлеглих, колег) із засудженими взагалі та конкретними особами з їх числа, зокрема. Знову ж таки, особливості детермінації та інтенсивність відтворення факторів радикалізму в діяльності службових осіб, що відносяться до аналізованого кримінологічного типу, визначаються аналітичною-схемою ситуативної концепції Ф. Зімбардо;

2) *радикал-конформіст* – органічне доповнення радикала-лідера, який слідує його вказівкам, виконує накази. Його поведінка, додатково до схеми Ф. Зімбардо, може бути описана й з використанням концептів та ідеї С. Мілгрема. Зокрема, зняття із себе відповідальності за свої дії, передача відповідальності начальнику, керівникові (радикалу-лідеру) є важливим моментом в обумовленні насильницьких злочинів щодо засуджених.

Бібліографічні посилання:

1. *Про діяльність підрозділів охорони, нагляду та пожежної безпеки установ виконання покарань у 2016 р.*, інформ. бюл., Міністерство юстиції України, Київ, 2017. 43 с.
2. Головач О.В. *Про деякі змістовні показники злочинності персоналу установ виконання покарань України*. В: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія „Право”. Вип. 49, Т. 2, 2018. с. 98-100.
3. *Лист Державного бюро розслідувань №11 ПІ/11-13-06-14/23 від 18.01.2023 р.*
4. *Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2021 рік*. Державне бюро розслідувань. <https://dbr.gov.ua/reports/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2021-rik>.
5. Тулуп М. *Правосилля: чому катування за ґратами майже не розслідується*. В: Слідство Інфо. 2019. 29 березня. <https://www.slidstvo.info/articles/pravosyllya-chomu-katuvannya-za-gratamy-majzhe-ne-rozslidujetsya/#:~:text=%D0%97%>.
6. Тулуп М. *Бердянська колонія №77: „Там – убивають”. Правосилля*. В: Слідство Інфо. <https://www.slidstvo.info/articles/berdyanska-koloniya-tam-ubyvayut/>.
7. Зубова А. *Журналісти записали свідчення в'язнів про катування у виправній колонії Харкова*. Правосилля. В: Слідство Інфо. <https://www.slidstvo.info/news/zhurnalisty-zapysaly-svidchennya-v-yazniv-pro-katuvannya-u-vypravnij-koloniyi-harkova/>.

СТЕРЕОТИП, ЙОГО МІСЦЕ В ЗЛОЧИННОСТІ ТА ВПЛИВ НА СУДДЮ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

БАРБАШ Дар'я,

др., Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського
„Харківський авіаційний інститут”, Україна,
ORCID ID: 0000-0001-7814-9620

Summary: The report is devoted to the phenomenon of stereotype as a social phenomenon and its influence on the judge during his consideration of criminal cases. It is established that the judge as a social being has his own formed stereotypes that can affect his bias during the consideration of criminal cases. Such bias can affect the process of forming the internal conviction of a judge, and therefore poses a real threat to the fair and legal consideration of criminal cases in court.

Key word: stereotype, stigmatization, criminal process, internal belief, discrimination.

Чи має на вас вплив стереотип? І якщо ви впевнено скажете „ні”, то які перші асоціації у вас виникнуть під час читання такого переліку злочинів: зґвалтування, торгівля людьми, вбивство?

Так, Кримінальний кодекс України в диспозиції статті 152 присвяченої зґвалтуванню, не має гендерних ознак вчинення такого злочину, тож чому перша асоціація у багатьох із нас стосується саме наруги чоловіка над жінкою, а не навпаки? Сцени вбивства та торгівлі людьми підсвідомість часто також візуалізує за участю чоловіка-злочинця, однак так само як і зі зґвалтуванням, кримінальний кодекс не має посилань на вчинення такого злочину суто чоловіком, а диспозиція статті 149 Кримінального кодексу України (торгівля людьми) взагалі включає інші дії у вигляді „вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини” [1], що з легкістю можуть бути виконані жінкою.

Таким чином, на основі минулого досвіду, отриманої інформації та масової свідомості, ми вже маємо стійку систему уявлень про ті чи інші злочини, їх виконавців, та притаманні їм особливі групові риси.

Така система уявлень і має назву „стереотип” та притаманна суспільству з найдавніших часів, однак вперше цей термін у знайомому нам значенні запропонував американський журналіст Уолтер Ліппман у своїй книзі „Суспільна думка” (1922 р). Саме він вважав стереотип результатом найбільш тонкого та найбільш поширеного механізму впливу, адже „нам розповідають про світ до того, як ми його побачимо. Ми здобуємо уявлення про більшість речей до того, як безпосередньо знайомимось із ними. І якщо здобута нами освіта не допомагає нам чітко усвідомити наявність цих упереджень, то саме вони керують процесом сприйняття” [2 с. 115-116].

Враховуючи, що вплив стереотипу має масовий характер в результаті життєдіяльності та розвитку соціуму, суддя, яка насамперед є людиною-складовою суспільства також зазнає впливу стереотипів, які сформувалися в процесі становлення її особистості, здійснення професійної діяльності або минулого досвіду.

Під час розгляду кримінального провадження відносно особи, яка підпадає під певний сформований у судді стереотип, відбувається процес стигматизації (з грец. *στίγμα* – ярлик, тавро) – таврування, нанесення стигми. На відміну від таврування, стигматизація може означати навішування соціальних ярликів. У цьому розумінні стигматизація – це асоціація певної якості (як правило,

негативно забарвленої) з конкретною людиною чи групою людей, хоча такий зв'язок відсутній або недоведений. Стигматизація є складовою частиною багатьох стереотипів та призводить до дискримінації [3, с. 96].

Таким чином, основна небезпека впливу стереотипів на суддю під час здійснення нею правосуддя у кримінальних справах – це становлення невинновданого негативного упередження щодо особи, приписування їй загальних групових рис, без виокремлення особливих, притаманних конкретно цій особі. Така підсвідома упередженість має наслідком дискримінацію під час судового розгляду зі сторони суду, що суперечить встановленим статтями 7, 9 Закону України „Про судову систему та статус суддів” праву на справедливий суд та принципу рівності перед законом і судом.

Наприклад, жінка, яка вживає наркотики зазнає більшого засудження зі сторони соціуму ніж чоловік, відповідно, за наявності відкритого кримінального провадження у суді, пов'язаного із вживанням наркотичних речовин, остання стикається із більшою стигматизацією і осудом зі сторони суду, що може вплинути на внутрішнє переконання судді та встановлення більш жорсткого розміру покарання, аніж до чоловіка за вчинення аналогічного злочину.

Кім того, наявний негативний стереотип щодо мігрантів, який перш за все формується засобами масової інформації. Вияви нетерпимості до іммігрантів у мас-медіа стали поганою звичкою, до якої вдаються не тільки маловідомі, а й популярні видання та телеканали, які позиціонують себе демократичними та ліберальними, вживаючи такі терміни, як „кавказька мафія”, „злочини осіб циганської національності”, „азіатські злочинні угруповання” тощо. Намагаючись здобути популярність та заради збільшення аудиторії споживачів інформації, журналісти та редактори часто ігнорують певні норми професійної етики та розмовляють із суспільством мовою з очевидними ознаками мови ворожнечі, досить часто публікують матеріали, які завуальовано викликають неприязне ставлення до іноземців, чим провокують суспільство й владу на ту ж саму дискримінацію: як пересічний громадянин, так і чиновник починає вірити, що іммігранти – це потенційна загроза, а тому певні обмеження їх прав є благом для кожного українця окремо і для всього суспільства в цілому [4].

Так, наприклад у 2020 році у місті Харкові (Україна) сталося резонансне ДТП на проспекті Науки, під час якого водій Volkswagen збив чотирьох людей на острівку безпеки. Водієм даного автомобіля, за даними слідства був громадянин Йемену, однак мас-медіа женучись за рейтингами, не дочекалися офіційних заяв правоохоронних органів та поширили у маси хибну інформацію про походження водія – Єгипет замість Йемену та зазначили про статус іноземця, як винуватця ДТП у своїх заголовках. Також, в якості реакції на дане ДТП за участю іноземного громадянина заступник голови МВС Антон Геращенко опублікував допис, в якому оприлюднив інформацію, що багато іноземних студентів приїжджають до України не вчитися, а весело провести час та отримати диплом. Крім того, вказаний допис містить таку цитату: „Причиною його (ДТП) став такий іноземний „студент”, якому, як і тисячам інших, були за хабарі видані дозволи на перебування в Україні та за хабарі ставилися заліки та іспити викладачами різних ВНЗ” [5].

Таким чином статті мас-медіа та дописи у соціальних мережах присвячені цьому ДТП склали чіткий стереотип щодо студентів-іноземців в Україні: приїхали вчитися за хабар, за той же хабар їм ставлять оцінки, живуть в Україні порушуючи закони та посягаючи на життя та здоров'я наших громадян. Слід зазначити, що перші публікації та дописи містили інформацію тільки про водія-іноземця, однак за вироком суду призначено покарання двом водіям – громадянину України, який рухався у попутному напрямку та хотів змінити смугу та Йемена, який безпосередньо їхав зі швидкістю 110 км/год, та намагався ухилитися від зіткнення із першим водієм, внаслідок чого і сталося ДТП. Аналізуючи резонансні ДТП у м. Харкові за період з 2016 по 2021 рік внаслідок яких загинули люди, слід зазначити, що із шести ДТП тільки одне було спричинено з вини особи-іноземця, однак воно викликало чималий суспільний осуд містян тісно пов'язаний із національністю водія та ство-

рило потужний негативний стереотип щодо студентів-іноземців.

Враховуючи що суддя як особа-частина соціуму також підвладний феномену стереотипу, постає питання щодо його безпосереднього негативного впливу під час здійснення суддею покладених на нього професійних обов'язків.

За наявності такого впливу суддя, наприклад, може бути упереджено налаштований відносно обвинуваченого, а відтак необ'єктивно сприймати його особу, применшувати важливість позитивної характеристики особи останнього, що міститься в матеріалах справи, „закривати очі” на недоліки доказової бази, керуючись внутрішнім переконанням. Крім того, окремої уваги заслуговує застосування суддею так званого „звинувачувального ухилу”, який виникає внаслідок упередженості останнього щодо винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення та суперечить не тільки судовій етиці, а і є грубим порушенням принципу презумпції невинуватості, закріпленого ч. 2 ст. 2 Кримінального Кодексу України.

Слід зазначити, що формування внутрішнього переконання судді під час винесення вироку по справі тісно пов'язане із подоланням сумнівів, результатом якого є становлення упередження. Таким чином, суддя повинен чітко відрізнити сформований в його свідомості негативний стереотип, який також може мати форму упередження від фінального результату своєї розумової діяльності під час дослідження та оцінки доказів у справі, з метою повного, всебічного, неупередженого, законного та справедливого розгляду кримінальної справи.

Бібліографічні посилання:

1. *Кримінальний кодекс України*. Закон України від 05 квіт. 2001 р. №2341-III. Верховна рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20230127>.
2. Полторак В., Зоська Я., Стадник А. *Соціальні стереотипи і громадська думка*. В: Актуальні проблеми філософії та соціології, №27, 2021. с. 115-122.
3. Шевченко Л.О., Кобікова Ю.В. та ін. *Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях, навч. посіб. К.*, 2015. 148 с.
4. Прибіткова Н.О. *Характеристика основних факторів поширення расизму та ксенофобії як фонових для злочинності явищ в Україні*. В: *Право і безпека*, №2(61), 2016. с. 88-93.
5. <https://www.facebook.com/anton.gerashchenko.7/posts/3458748420878647>.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ В МЕДИЧНІЙ ГАЛУЗІ

КАРПУШИНА Марія Григорівна,
аспірантка, Академія Адвокатури України,
ORCID ID: 0000-0003-4125-4202

Summary: This report proposes to pay attention to certain aspects of criminal legislation regarding its modernization in relation to actions in the medical field. The reason for raising this issue is the rapid development of civil society, a significant burden on human resources, and the need for modern high-quality medicine. The logic of the development of events and the cause-and-effect relationship make it clear that with the development of the medical field, a correction should be made to the law on criminal liability in this area of human existence.

Key words: medicine, doctor, criminal liability, personal data, civil society, informed consent.

Кваліфікація кримінальних правопорушень є дуже важливою, оскільки безпосередня правова оцінка того чи іншого діяння, котре має суспільно-небезпечний характер утворює суттєві наслідки різного рівня, котрі відображаються в сферах функціонування всієї системи суспільного буття. Саме тому кваліфікація кримінальних правопорушень в усіх її проявах потребує постійного дослідження та вдосконалення. Якщо коротко, то в „кінцевому” юридичному розумінні кваліфікація полягає в „ототожненні” обставин події, насамперед діяння особи, котре має суспільно-небезпечний характер, з ознаками кримінального правопорушення. Помилка у кваліфікації кримінального правопорушення також відображає необізнаність або недостатню обізнаність особи щодо положень чинного кримінального законодавства [1, с. 344]. Між тим для повсякденного та різнобічного захисту прав та свобод громадянського суспільства, що у відповідності до Конституційних норм має бути рівнозначною та виваженою, продовжує існувати низка праць практиків, вченої молоді, науковців, службовців тощо.

З метою дослідження відповідальності особи та способів знаходження „золотої середини” в болісних та неоднозначних питаннях відповідальності особи за ті чи інші суспільно небезпечні діяння, виконуються робота та діяльність з різних сторін суспільної проблеми кримінальної відповідальності осіб за кримінально карані діяння. Результати подібної праці відображаються в тезах доповідей, статтях, публікаціях, дисертаціях, службовій діяльності, професійній діяльності тощо [2, с. 3-6].

Також проблемним питанням лишається питання міжособової комунікації. Тут важливо розуміти, що основним напрямком діяльності лікарів та іншого медичного персоналу є лікарська справа та інші медичні галузі. Через значний обсяг роботи та велике навантаження працівники медичної галузі не завжди можуть приділяти увагу філологічному напрямку діяльності та порозумітися з пацієнтами та відвідувачами, котрі не володіють державною мовою, або як знайти мову з людьми з інвалідністю. В якості прикладу можна навести глухих та глухонімих осіб, які здійснюють вербальну комунікацію за допомогою дактилології.

Дактилологія це ручна абетка якою користуються глухі люди, а також люди з вадами мовного розвитку. Це своєрідна форма мови, відтворююча слова за допомогою пальців рук. В кожній країні світу існують люди, які через вади мови та/ або слуху спілкуються за допомогою жестів. В Україні у 1991 році було прийнято Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”

Вказаним Законом жестова мова в Україні визнана засобом міжособистісного спілкування [3]. Для вирішення цієї проблеми запропонована концепція інформаційної технології невербального спілкування людей з вадами [4, с. 325-331; 5, с. 45-47]. Так, сучасною міжнародною та вітчизняною нормативною базою урегульовано дотримання прав пацієнта в правовому сенсі. Наразі існують положення основної міжнародної угоди, які регламентують охорону і захист прав пацієнта у системі відносин „лікар-пацієнт” на міжнародному рівні – Європейська Хартія прав пацієнтів, та Закон України „Основи законодавства України про охорону здоров’я”.

Разом із тим, кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, що вчиняються ними під час здійснення професійної діяльності. Згідно з частиною першою статті 2 Кримінального кодексу України (КК) підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Медичні працівники відповідальні за вчинення злочинів на загальних засадах, до того ж у КК є ряд складів злочинів, які мають відношення саме до професійної діяльності лікарів. Злочини, що вчиняються медичним працівниками у зв’язку зі здійсненням ними професійної діяльності, умовно можна поділити на такі:

- злочини проти життя і здоров’я особи (пацієнта);
- злочини проти прав особи (пацієнта);
- злочини у сфері господарської діяльності з медичної практики;
- злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

– інші злочини, вчинені медичними працівниками у зв’язку з їхньою професійною діяльністю.

Переважає більшість „медичних” злочинів сконцентровані у розділі II КК „Злочини проти життя і здоров’я особи”. Так, законом про кримінальну відповідальність на національному рівні в межах Кримінального кодексу України (КК), у статтях: стаття 139 КК – Ненадання допомоги хворому медичним працівником; стаття 140 КК – Неналежне виконання професійних обов’язків медичним або фармацевтичним працівником; стаття 141 КК – Порушення прав пацієнта; стаття 142 КК – Незаконне проведення дослідів над людиною; стаття 143 КК – Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини; стаття 144 КК – Насильницьке донорство; стаття 145 КК – Незаконне розголошення лікарської таємниці; стаття 321-2 КК – Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів; в широкому сенсі, визначено суспільні відносини у сфері дотримання прав пацієнта, якими забезпечуються безпека життя та здоров’я людини при взаємодії з медичною сферою. Раніше, іншими авторами, зокрема Дутчак С.Р. досліджувались співвідношення понять „жертва” та „потерпілий” в контексті порушення прав пацієнта.

Первинним для кримінально-правової оцінки визначено пацієнта (волонтера клінічного дослідження), як безпосередньої жертви злочину, визначено спеціального суб’єкта злочинного порушення прав пацієнта – медичного працівника (учасника команди дослідників), а також осіб, прирівняних до них та допущених до медичної практики відповідно до чинного законодавства України. Форма вини при порушенні прав пацієнта є змішаною: ставлення медичного працівника до самого порушення прав пацієнта може бути як умисним, так і необережним, але до наслідків – необережним.

З метою захисту персональних даних особи Україною ратифіковано Конвенцію про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних і Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та трансграничних потоків даних [6], а також прийнято Закон України „Про захист персональних даних”.

Відповідальність за розголошення персональних даних пацієнта, та/або використання його

персональних відомостей в ході проведення клінічного дослідження також може наставати в як окремо так і в поєднанні з відповідальністю яка застосовується відповідно до норми статті 145 Кримінального кодексу України – Незаконне розголошення лікарської таємниці. За КК України, незаконне розголошення лікарської таємниці це умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки.

Відповідно до ст. 286 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні; забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи. Лікарською таємницею є, зокрема, відомості про: а) факти звернення за психіатричною допомогою та лікування у психіатричному закладі чи перебування в психоневрологічних закладах для соціального захисту або спеціального навчання, а також інші відомості про стан психічного здоров'я особи, її приватне життя; б) зараження особи інфекційною хворобою, що передається статевим шляхом, проведені медичні огляди та обстеження з цього приводу, дані інтимного характеру, отримані у зв'язку з виконанням професійних обов'язків посадовими особами та медичними працівниками закладів охорони здоров'я; в) результати медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу (вони повідомляються лише цим особам. При цьому приховання тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для другого з подружжя, їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним). Лікарську таємницю (інформацію про пацієнта) слід відрізняти від медичної таємниці (інформації для пацієнта). Остання передбачає відомості про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, які лікар зобов'язаний надати на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників, за винятком випадків, коли така повна інформація може завдати шкоди здоров'ю пацієнта. Незаконне розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження ВІЛ чи іншої невиліковної інфекційної хвороби та його результатів тягне відповідальність тільки за ст. 132. Розголошення лікарської таємниці, якщо вона водночас є таємницею слідства, кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 145 і 387 Кримінального кодексу України. [7; 8]. В процесі надання рекомендацій щодо удосконалення кримінально-правової політики в сфері протидії порушенням прав пацієнта та порядку проведення клінічних досліджень (за участі іноземного інвестора), з метою підвищення рівня соціальної довіри населення до держави, розвитку медичної сфери на міжнародному рівні та подальшого унеможливлення вчинення злочинів в даній сфері, запропоновано гіпотезу про ефективність застосування до осіб, які порушили порядок проведення клінічних випробувань що призвело до порушень прав пацієнта, що в свою чергу призвело до настання тяжких наслідків у останніх, позбавлення права обіймати посади або займатися професійною діяльністю. Запропоновано передбачити на рівні положень частини 1 статті 55 КК України можливість застосування покарання у вигляді позбавлення права займатись професійною діяльністю спеціальним суб'єктом злочину в розумінні обіймання певної посади і зайняття професійною діяльністю. В результаті аналітичного аналізу чинної редакції статей 141, 142 КК України, може бути запропоновані деякі уточнення до авторської редакції статей з більшим приділенням уваги проведенню клінічних випробувань лікарських засобів без інформованої згоди, доповнення терміну „письмова згода” у змісті диспозиції ст. 141 КК України, змістом „інформована” згода зі спеціальним розшифруванням цього поняття у примітці до статті.

Бібліографічні посилання:

1. Мелих Б. *Помилка за кримінальним правом: історично-правові аспекти*. В: Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2011. Випуск 52, с. 342-350.

2. *Держава та правотворчість в сучасній Україні: теорія, практика, перспективи*. В: Програма студентської наукової конференції, юридичний факультет, Дніпропетровський гуманітарний університет, Міністерство освіти і науки України, 16 квітня 2013 р. м. Дніпропетровськ, 6 стор.
3. *Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні*. Закон №875-XII від 21.03.1991 (із змінами та доповненнями), видавник Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.
4. Крак Ю.В., Кривonos Ю.Г., Бармак О.В., Тернов А.С. *Інформаційна технологія невербального спілкування людей з вадами слуху*. В: Штучний інтелект, №3, 2008. с. 325-331.
5. Karpushyna M.G. *Rozwój daktylogii w warunkach komunikacji totalnej*. Zbiór raportów naukowych. „Knowledge Society”. (30.10.2014-31.10.2014), Wydawca: Sp. Z o.o. „Diamond trading tour”, Warszawa, 2014. 96 s.
6. *Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних*. Страсбург, 28 січня 1981 року, Рада Європи. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text.
7. *Науково-практичний коментар до статті 145 Кримінального кодексу України*. В: Авторський колектив коментарю до Кримінального кодексу України: А.М.Бойко, Л.П. Брич, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, А.М. Ришелюк, М.І. Хавронюк. Науково-практичний коментар станом на 01.01.2009 р. <https://ips.ligazakon.net/document/KK004648>.
8. *Про захист персональних даних*. Закон України від 1 червня 2010 №2297-VI (у редакції від 20 березня 2020 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

КРИМІНОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

КУНДЕЛЬСЬКА Ірина Сергіївна,

аспірант, Національна академія внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-5623-420X

Summary: The article examines the concept of criminological determination of crime and emphasizes social conditioning, which is its characteristic feature. The main types of determination are studied - causes, conditions and correlates. Causality, which occupies one of the defining places in the system of criminological determination, is analyzed, since the specified category reflects the objectively existing connection between crime and the phenomena that give rise to it. In addition, the study provides a list of the types of causes and conditions of crime and examines in detail the criminogenic determinants in terms of content that operate directly in the sphere of money laundering. Thus, socio-economic, political-ideological, legal, socio-psychological factors that determine current economic crime in Ukraine have been analyzed.

Key words: Determination, legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, socio-economic determinants, political-ideological determinants, legal determinants, socio-psychological determinants, conditions, correlates.

Детермінація злочинності є однією з центральних проблем у кримінології і виникла значно раніше самої науки кримінології. Тому питання детермінації злочинності належать до визначальних при дослідженні будь-якого з її видів, включаючи й злочини, що пов'язані з відмиванням майна. Український правознавець А.П. Закалюк наголошує на тому, що від її розуміння залежить досягнення ключової мети кримінології, якою є наукове обґрунтування характеристик щодо ефективного запобігання злочинності [1, с. 183].

Детермінації злочинності, на думку А.П. Закалюка, це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена [1, с. 184]. Взагалі термін „детермінація” походить від латинського „Determinare”, що означає припускати, обумовлювати та розкривати підпорядкування одних явищ, процесів від інших, а також пояснювати існуючий зв'язок між окремими речами та явищами.

Доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України О.М. Джужа впевнений, що коли аналізується поняття детермінантів злочинності через діапазон філософської доктрини про причинність, то поряд із поняттям причини, яка викликає певний наслідок, неодмінно існує поняття умови, яка сама цього наслідку не викликає, але сприяє причині „виконати свою справу” [2, с. 59].

Відштовхуючись від філософської суті цих понять, слід зазначити, що в кримінології між ними складно здійснити виразне розмежування. Так, відсутність потрібного досвіду і кваліфікованих фахівців, які б змогли організувати на високому рівні процес відмивання доходів в Україні, були умовами злочинних проявів у ході вчинення, наприклад, привласнення майна. Але вони могли бути одночасно і причинами цих проявів, штовхнувши певних осіб на злочини.

Однією з характерних особливостей кримінологічної детермінації злочинності є її суспільна зумовленість. Науковець І.М. Даньшин в монографічному дослідженні „Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки” зазначає, що специфіка відносин між суспільними явищами полягає в тому, що вони здебільшого віддзеркалюються свідомістю людей, проявляються у формі мотивації їх поведінки, здобувають ознаку цільовизначення та зацікавленість окремих осіб і суспільства в цілому [3, с. 86].

Доктор юридичних наук А.М. Бойко досліджував види детермінації та виділив основні з них – це причини, зумовлення, кореляцію, зв'язок станів, системно-структурний зв'язок тощо [4, с. 86]. А.П. Закалюк наголошує на трьох основних елементах системи кримінологічної детермінації: причи-

ни, умови, корелянти [1, с. 186].

Варто зазначити, що серед усіх видів детермінації найбільше кримінологічне значення має причинність, оскільки ця категорія відображає не ймовірний, а закономірний зв'язок між злочинністю та явищами, що її генерують. Причинний зв'язок з'являється між гомогенними явищами, що не властиво для інших видів зв'язків. Однакові причини всякчас формують однакові результати за одних і тих самих умов. О.М. Костенко причинами злочинної поведінки вважає фактори, які вводять волю і свідомість індивідуума у криміногенний стан, тобто зумовлюють утворення в особи комплексу беззаконня й фантазій, проявами якого і є злочини [5, с. 118].

Щодо умов злочинності, які є другим після причин видом детермінант. Умови – це чинники, які потрібні для того, щоб конгломерат сваволі та ілюзій проявився саме у виді криміналу [5, с. 118]. Самі по собі умови нічого не утворюють, проте вони створюють перспективу для дії причини, здобутку результату. В більшості це недоліки у діяльності господарського та державного механізму, охороні правопорядку тощо. Це можуть бути і неточності в роботі державної адміністрації, правоохоронних та контролюючих органів, судової гілки влади, прогалини у законодавстві. Вони неупереджено сприяють існуванню злочинності, хоч прямо її не утворюють.

Корелянти (кореляційна залежність) – це пов'язаність, статистичне співвідношення між окремими параметрами двох або декількох випадкових явищ, що носить характер ймовірності. Під час кореляції синтезується: визначеність та невизначеність, однозначність та неоднозначність, можливість та дійсність, необхідність та випадковість, причини та наслідки тощо.

Взагалі у кримінології висловлюються відмінні думки щодо причин злочинності. Аналізуючи наукові дослідження розглянуто міркування, що причини злочинності носять неупереджений характер, не залежать від свідомості і волі людей. Зазвичай такими називаються суспільні протиріччя. Тобто це протиріччя між постійно змінюючим попитом людей і обмеженими легальними можливостями для їх задоволення; прямими і непрямими соціальними приписами; законом і правом; публічними і особистими інтересами; завищеними очікуваннями від влади і невисокою ефективністю урядового управління; між привілеями та обов'язками і т.д. Суспільні суперечності однаково породжують як криміногенні, так і антикриміногенні явища та процеси, протиправну і правомірну поведінку.

Таким чином, формування і дія детермінант злочинності залежать від антисоціальних потреб, інтересів, цілей і цінностей, системи поглядів, свідомості на соціальному, мікросоціальному, груповому та індивідуальному рівнях, а також конкретних соціальних відносин, дії правових систем і суспільних інститутів, економічних, політичних, ідеологічних та інших факторів, які складають ієрархічно-структуровану цілісність даної макросистеми і в своїй сукупності утворюють причинний комплекс, який безпосередньо впливає на стан злочинності.

Систематизація причин і умов злочинності здійснюється за різними критеріями: за механізмом їх дії (причини і умови); за соціальною природою (об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні); за рівнем їх дії/ функціонування (чинники злочинності в цілому; чинники окремих видів злочинності; чинники конкретних злочинів); за змістом (економічні, політичні, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські); за суттю (соціальні і біологічні); по часовій та просторовій розповсюдженості.

Розглянемо детальніше криміногенні детермінанти за змістом, які діють безпосередньо у сфері легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема соціально-економічні, політико-ідеологічні, правові, соціально-психологічні фактори тощо.

Соціально-економічні детермінанти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Економічні чинники у системі кримінологічних детермінант злочинності у сфері відмивання доходів є визначальними, адже вони характеризують кримінальну поведінку не тільки поодинокі особи, а і криміногенну обстановку у суспільстві в цілому. Центральним рушійним елементом

була і лишається об'єктивно наявна система протиріч між прибутковими інтересами і потребами кожної визначеної особи (групи осіб), суспільства і держави.

Будь-яка система економічних зв'язків незалежно від її політико-юридичної матерії в силу притаманних їй протиріч піднесення та загострення на певних історичних етапах, спроможна викликати злочинність у сфері легалізації доходів і зумовлювати потужність її проявів. Налагодження результативної системи запобігання проявам злочинів у сфері відмивання майна є однією із актуальніших проблем будь-якого суспільства.

До соціально-економічних причин, що зумовлюють злочини, пов'язані з незаконним відмиванням майна відносяться: недоліки організації, координації та функціонування економічної системи; соціально-економічна криза в державі; втрата історичних традицій і моральних норм, в основі яких знаходяться повага до приватної власності, чесного заробітку, чесного фінансового бізнесу; досить великий податковий тиск; високий рівень тіньового сектору економіки; значний рівень корупції; відсутність прозорості і чесної конкуренції тощо.

Політико-ідеологічні детермінанти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Це фактори, які відносяться до сфери розроблення і здійснення економічної політики країни в умовах трансформаційних переворотів. Політика має бути концентрованим виявом економічних потреб суспільства. І якщо політика не репродукує економічні вимоги суспільства, то вона неодмінно приведе до загострення соціально-економічних протиріч і збільшення проявів злочинності у сфері відмивання доходів. До політико-ідеологічних факторів детермінації злочинності варто віднести: 1) недостатньо зважене відношення до пріоритетів економічної політики країни і забезпечення здійснення конституційного принципу рівності усіх форм власності і державного захисту умов їх функціонування; 2) дефекти у виконанні урядової кримінальної і кримінологічної політики у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) майна; 3) нестабільність фінансової, валютної, податкової, митної, промислової, сільськогосподарської політики держави, що опускає щабель довіри жителів до економічних реформ; 4) непорозуміння між різними гілками влади, особливо законодавчою і виконавчою; 5) нерозвиненість судової влади; 6) корумпованість державного і муніципального апарату, що перешкоджає прийняттю ефективних і справедливих заходів відповідальності відносно осіб, які вчинили відмивання майна.

Правові детермінанти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. До найбільш значущих криміногенних правових факторів злочинності у сфері економічної діяльності належать: відсутність упорядкованості у господарському законодавстві; правові заходи, що регулюють економічні відносини не відповідають завданням соціально-економічного розвитку суспільства і вимогам об'єктивних економічних законів; економічна невмотивованість багатьох законодавчих рішень; наявність вагомих недоробків і недоліків у механізмі правового регулювання різних сфер економічної діяльності; постійні трансформації нормативної бази; недосконалість наявного порядку правового регулювання відповідальності контролюючих органів за правопорушення у сфері легалізації доходів; недоліки фахової правосвідомості у сфері боротьби з економічною злочинністю в цілому; зневажливе ставлення до забезпечення реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинення відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

У різні періоди перетворень, законодавча практика не здійснила ефективного механізму перекладення об'єктивних законів у константні юридичні рамки і стала одним із криміногенних факторів детермінації правопорушень у сфері економіки. Правові заходи, що регулюють економічні відносини, якщо вони не відповідають завданням соціально-економічного прогресу суспільства і вимогам об'єктивних економічних законів, мають велику зворотну кримінальну генеруючу силу. З кримінологічної точки зору це має важливе значення для розробки заходів попередження.

Соціально-психологічні детермінанти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. До соціально-психологічних причин, що зумовлюють злочини, пов'язані з незаконним

відмиванням майна відносяться: недоліки правовиховної роботи з населенням; розшарування суспільства за майновим станом; тенденція до зростання важливості володіння будь-чим і схильності демонструвати рівень свого багатства; жадібність та прагнення до наживи, що призводить до корупції/ до масштабної криміналізації суспільства; правовий нігілізм; зневажання ймовірністю притягнення до відповідальності за корисливий злочин; втрата населенням довіри та готовності надавати підтримку правоохоронним органам, що займаються розкриттям і розслідуванням корисливих злочинів.

Соціально-психологічні детермінанти легалізації майна – це економіко-правова свідомість суспільства, соціальних груп, окремої особи, яка регулює поведінку окремого індивіда у сфері економічних відносин і багато в чому сприяє розумінню причин індивідуальної злочинної поведінки, які обумовлюють вчинення злочинів у сфері економіки і законслухняну поведінку в сфері економічних відносин. У цьому зв'язку причини індивідуальної злочинної поведінки потребують дослідження чотирьох груп взаємопов'язаних факторів: особливостей матеріального забезпечення людей; умов формування економіко-правової свідомості у різних прошарках населення; негативних сторін соціально-економічних протиріч життєдіяльності суспільства; впливу на менталітет українського народу засобів масової інформації. Варто зазначити, що лише від належно сформованого менталітету українців можна очікувати позитивних результатів від розроблення і запровадження заходів попередження економічної злочинності. Тому обставини економіко-правової свідомості індивіда і її менталітет є тим останнім „очисником”, який включається до механізму реалізації запобіжних заходів, який потрібно всесторонньо враховувати при розробленні стратегії і тактики попередження злочинів у сфері економіки.

Звичайно, що розглянуто не всі економічні, соціальні, політичні й правові чинники, які детермінують сучасну економічну злочинність в Україні. Кримінологи вважають, що їх нараховується кілька сотень та всі вони переплітаються, взаємодіють і видозмінюються залежно від кількісних та якісних змін в умовах існування суспільства. Тому для налагодження ефективної системи запобігання відмиванню доходів слід криміногенні фактори порівнювати з антикриміногенними з метою передового піднесення всіх сфер суспільного життя.

Отже, кримінологічна детермінація легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у цілому та її окремих складових елементів явище багатогранне і тому постійно потребує розроблення продуктивних методик і рекомендацій для поглибленого пізнання та пошуку найбільш ефективних заходів запобігання вчиненню економічних правопорушень. Криміногенні чинники мають різну соціальну природу, проявляються у вигляді різних суперечностей в суспільному житті і на системній основі впливають на формування особистості злочинця.

Бібліографічні посилання:

1. Закалюк А.П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика*. Кн. 1 Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. А.П. Закалюк, Видавн. дім „Ін Юре”, Київ, 2007. 424 с.
2. *Кримінологія: підручник для студентів вищ. навч. закл.* За заг. ред. О.М. Джужи, Юрінком Інтер, Київ, 2002. 416 с.
3. Даньшин И.Н. *Общетеоретические проблемы криминологии: монографія*. Прапор, Харків, 2005. с. 86.
4. Бойко А.М. *Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія*. ЛНУ ім. Івана Франка, Львів, 2008. с. 86.
5. Костенко О.М. *У світлі соціального натуралізму (вибране): вибрані твори*. Паливода А.В., Київ, 2020. с. 118.

КРИМІНОГЕННА ДЕТЕРМІНАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

ЛАЦЬКО Анна Віталіївна,

аспірантка, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна,
ORCID ID: 0000-0003-2581-2198

Summary: The concept of crime determination was studied, the causes and conditions (determinants) of crime offence against the environment were identified, the classification of determinants of crime offences was proposed.

Key words: determination, crime, criminal offences against the environment, causes of crimes, determinants.

Проблема забруднення навколишнього середовища займає центральне місце у житті не тільки нашої країни, а й усього світу. Сьогодні часто лунає з різних джерел про забруднення довкілля і про те, що раціональне та свідоме споживання ресурсів є метою людства.

Глобальна екологічна криза фактично стала сукупним результатом неефективної системи державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища в різних країнах світу та відсутності дієвої системи протидії правопорушенням у сфері екології, серед яких центральне місце займають екологічні злочини. Тому постає нагальна потреба у збереженні та захисті природних ресурсів як на світовому, так і державному рівнях [1, с. 273-274].

Питанням детермінації злочинності присвячено багато наукових доробків представників різних шкіл вітчизняної кримінології. Зокрема, праця „Детермінація злочину” Зелінського А.Ф. та Оніки Л.П., в якій особливу увагу автори звертають на причинний, генетичний зв'язок явищ, сутність якого полягає у тому, що одне явище/ подія при певних умовах породжує друге, яке вважається наслідком цієї причини [2, с. 4].

Досліджуючи детермінацію злочинності Закалюк А.П. дійшов висновку, що під нею слід розуміти всю сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена [3, с. 184].

У свою чергу Головкин Б.М. зазначає, що детермінація злочинності – це відношення, взаємозв'язок та взаємодія між явищами, процесами, станами, подіями суспільного життя, що породжують та зумовлюють злочинність. Детермінація злочинності складається із таких основних елементів, як причини, умови, кореляції. Видами детермінації є спричинення, зумовлення, кореляція, зв'язок станів, функціональна залежність, цільова детермінація [4, с. 275].

На думку О.М. Джужі, причинами злочинності є такі процеси і явища, що породжують злочинність як свій безпосередній наслідок, а умовами злочинності слід вважати такі об'єктивні обставини суспільної дійсності, які самі по собі не породжують злочинність, але „відкривають шлях” для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків [5, с. 79-80].

Крім того, у навчальній літературі детермінація злочинності – це відношення, взаємозв'язок та взаємодія між явищами, процесами, станами, подіями суспільного життя, що породжують та зумовлюють злочинність. Тобто, злочинність детермінує не одичине явище, процес чи подія або їх сукупність. Злочинність породжує синергія подібних і однорідних із нею явищ та процесів, що підсилює їх сумарний ефект, перетворює на рушійну силу. Крім того, злочинність здатна до самовідтворення шляхом регулярного повторення найбільш стійких форм кримінальної поведінки [6, с.

118].

Отже, узагальнюючи наведені точки зору, можна дійти висновку, що детермінація злочинності – це комплекс зовнішніх і внутрішніх причин та умов, явищ та процесів, які мають зв'язок один з одним та у сукупності обумовлюють злочинність у всіх її проявах.

Детермінація злочинності складається із таких основних елементів, як причини, умови, кореляції. Видами детермінації є спричинення, зумовлення, кореляція, зв'язок станів, функціональна залежність, цільова детермінація. За змістом детермінація злочинності буває причинна і непричинна. Функціональним призначенням причинної детермінації є розкриття взаємозв'язків і залежності між однорідними криміногенними явищами і злочинністю. Непричинна детермінація виконує іншу кримінологічно значущу роль, розкриває співвідношення злочинності з подібними явищами і процесами, що на неї впливають [6, с. 118].

Щодо видів детермінації, то зв'язок кореляції або зв'язок відповідності – це пов'язаність, статистичне співвідношення між параметрами (змінними величинами) двох або декількох випадкових явищ, що носить імовірнісний характер.

Функціональна залежність означає повну відповідність між причиною (факторною ознакою) і наслідком (результативною ознакою), жорстку залежність між явищами, безпосередній зв'язок.

Різновидом детермінації є зв'язок станів, зміст якого полягає в тому, що теперішній стан явища опосередковано визначає стан цього ж явища в майбутньому.

Системно-структурний зв'язок демонструє залежність між частинами і цілим, складовими елементами. Взаємодія структурних частин єдиного цілого призводить до появи нових властивостей, яких немає ні в окремих частин, ні в їх сукупності.

Сутність причинного (генетичного) зв'язку полягає у продукуванні одних явищ іншими. Причинний зв'язок виникає між однорідними явищами, що нехарактерно для інших видів зв'язків. Однакові причини завжди породжують однакові наслідки за одних і тих самих умов.

Також виділяють статистичний зв'язок, який полягає у зміні характеру розподілу одного фактора в залежності від зміни іншого. Наприклад, збільшення кількості злочинів пов'язане зі збільшенням кількості населення.

Окремим випадком статистичного зв'язку прийнято вважати кореляційний. Він не пояснює природу, походження змін, а лише показує, що зміни обох об'єктів відбуваються одночасно, за однакових умов. У науковій літературі обґрунтовується застосування в кримінологічних дослідженнях методу парної кореляції, що дає змогу виявити залежності між явищами. За допомогою таких досліджень можливим є встановлення наявності детермінуючих зв'язків злочинності (а також їх щільності) з такими явищами, як рівень безробіття в регіоні, характер виробничої діяльності, середній рівень доходів, міграція, урбанізація, соціальна та вікова структура населення тощо [7, с. 80].

Детермінація кримінальних правопорушень проти довілля виходить із загального уявлення визначення детермінації злочинності взагалі як соціального явища. Криміногенна детермінація кримінальних правопорушень проти довілля – що мають в кримінології узагальнюючу назву „екологічна злочинність” – є окремим детермінаційним комплексом, що входить до загальної детермінації злочинності як складова цього явища. При цьому, слід мати на увазі, що екологічна злочинність являє собою сукупність злочинів, що посягають на суспільні відносини у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки та завдають істотної шкоди навколишньому природному середовищу (довкіллю) або створюють загрозу її настання [6, с. 279].

Детермінанти кримінальних правопорушень проти довілля перебувають у постійній динаміці, залежать від рівня розвитку суспільства. Не існує чітко прописаних криміногенних явищ, оскільки з кожним роком вони можуть змінюватися. Це зумовлено самою природою злочинності як соці-

ального явища, оскільки вона є різновидом предметної діяльності, яка відтворюється як на індивідуальному, так і на загальному рівні, її залежність виявляють не лише від об'єктивних, а й від суб'єктивних чинників, які важко спрогнозувати.

Залежно від рівнів узагальнення виділяють загальні та специфічні детермінанти. Загальні детермінанти являють собою соціальні процеси, які в умовах несприятливого (екстенсивного) економічного розвитку створюють стійкі передумови для неправомірної, зокрема і злочинної екологічно значущої поведінки [8, с. 93-94]. Специфічні детермінанти у свою чергу – визначаються особливостями суб'єктивних факторів, типу і характеру екологічного злочину.

Серед специфічних детермінант кримінальних правопорушень проти довкілля можна виділити такі: науково-технічний прогрес; урбанізація; нераціональне ведення сільськогосподарського виробництва; знищення лісового фонду; ведення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог; недосконалість законодавства. Значною причиною є недооцінка екологічної злочинності і її впливу на погіршення умов життя населення. Реєструється лише незначна частка таких злочинів, збільшується їхня латентна частина.

Крім того, протягом останнього року суттєвим є детермінуючий вплив воєнної загрози. Так, внаслідок наступу військ агресора, їх постійних обстрілів, бомбардувань, утворилися численні воронки, які понівечили землю й знищили природні заповідні території, пошкодили каналізаційні та водогінні мережі; завдали шкоди системам водопостачання, водовідведення у зв'язку з чим зазнали загрози запаси збереження прісної води; спричинили забруднення річок, які є джерелами водопостачання для промислових, комунальних підприємств та окремих домогосподарств, руйнація інфраструктури на територіях промислових регіонів, де відбуваються бойові дії, та дезорганізація усталених виробничих зв'язків і критично важливих поставок ресурсів.

Одним із проявів трансформаційних процесів у сучасному українському суспільстві та економіці є подальше розповсюдження на екологічну сферу корупції, яка значною мірою підсилює дію факторів, що стосуються недоліків правозастосовної діяльності контролюючих і правоохоронних органів. Детермінантами корупціогенного характеру, на наш погляд, є: 1) так звані організаційноуправлінські, які полягають у наявності дискреційних повноважень, оскільки саме наявність можливості діяти на власний розсуд створює умови для вчинення корупційних правопорушень. Дискреційні повноваження мають низку загальних ознак, а саме: – дозволяють органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави) на власний розсуд оцінювати юридичний факт (фактичний склад), внаслідок чого можуть виникати, змінюватись або припинятись правовідносини; – дозволяють на власний розсуд обирати одну із кількох запропонованих у проекті нормативно-правового акта форм реагування на цей юридичний факт; – наділяють орган (особу, уповноважену на виконання функцій держави) правом повністю або частково визначати порядок здійснення юридично значущих дій, у тому числі строк та послідовність їх здійснення; [9, с. 199-200]; 2) політичні (лобізм; неефективний парламентський контроль за діяльністю посадових осіб виконавчої гілки влади; деградація політичної свідомості суспільства, зокрема нерозуміння того, що корупція підриває авторитет держави; відсутність чіткої та послідовної антикорупційної політики.); 3) економічні (монополізація природних об'єктів; отримання прибутку від їх нераціонального використання; порушенні умов розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і введення в дію підприємств, очисних споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан навколишнього середовища); 4) правові (відсутність цілісної системи правових засобів впливу на фактори, що зумовлюють корупційні злочини; прогалини в законодавстві, що передбачає відповідальність за різні види корупційних правопорушень); 5) соціальні (формування в населення позитивного ставлення до корупції, яка передбачає швидке вирішення життєвих питань, внаслідок чого корупція із негативного соціального явища перетворюється на правило поведінки.) криміногенні фактори.

Як вбачається, поняття детермінант охоплює багато факторів, що мають відношення до за-

гального зв'язку соціальних явищ і процесів. Однак, слід мати на увазі, що, досліджуючи криміногенні детермінанти кримінальних правопорушень проти довкілля, неможна залишати поза увагою суб'єкта та суб'єктивну сторону таких правопорушень. Отже, не менш важливими детермінантами екологічної злочинності та злочинної поведінки є наявність суб'єктивних чинників, так званих соціально-психологічних причин злочинності. Це твердження поділяє і О.М. Костенко, який стверджує, що причинами злочинної поведінки є фактори, котрі приводять волю і свідомість людини у криміногенний стан, тобто спричиняють утворення в особі комплексу сваволі й ілюзій, проявам якого і є злочини. Умови, відповідно, – це фактори, які необхідні для того, щоб комплекс сваволі та ілюзій проявився саме у виді злочину [10]. Воля, що знаходиться у стані сваволі і свідомість у стані ілюзій, – означає неузгодженість цих категорій із законами природи [10]. При цьому А.Ф.Зелінський та Л.П.Оніка зазначали, що безпосередньою причиною навмисних злочинів є особистість винного, її моральні, вольові, інтелектуальні, психологічні вади, а також емоційна нестійкість [2].

Підсумовуючи викладене, можна виділити такі чинники криміногенної детермінації кримінальних правопорушень проти довкілля:

- несприятлива економічна ситуація в країні, відсутність достатньої економічної бази для виконання екологічних вимог;

- недоліки, пов'язані з організаційно-технічними питаннями діяльності окремих народногосподарських об'єктів, що є джерелом забруднення природного середовища (порушення та недоліки в проектуванні, спорудженні, прийомі, експлуатації, ремонті, реконструкції, при відведенні в користування природних об'єктів, у визначенні території санітарно-захисних і т.д.);

- недосконалість законодавчого регулювання питань екологічно-правової охорони та захисту природного середовища, здоров'я людини;

- недоліки організаційної та виконавчої діяльності органів державного та громадського контролю за охороною природного середовища;

- низька правова та екологічна культура населення, деформація правової свідомості і правової культури, а також низька ефективність екологічного виховання та освіти громадян.

Тож, досліджуючи таке специфічне явище як сукупність кримінальних правопорушень проти довкілля – екологічну злочинність – дослідники стикаються з множинністю факторів, що її зумовлюють. Виходячи зі змісту та особливостей таких детермінант їх можна поділити на: соціально-економічні; нормативно-правові; організаційно-управлінські; фактори, що пов'язані з суб'єктом правопорушення; корупційні фактори тощо.

Бібліографічні посилання:

1. Лацько А.В. *Засади кримінологічного аналізу порушення правил охорони вод*. В: Юридична осінь 2021 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 18 листоп. 2021 р.), Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Харків, 2021. с. 273-276.
2. Зелінський А.Ф., Оніка Л.П. *Детермінація злочину*. Навч. посібн., УкрІОА, Харків, 1994. 52 с.
3. Закалюк А.П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика*. У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки, Видавничий Дім „Ін Юре”, Київ? 2007.
4. Головкін Б.М. *Про детермінацію злочинності*. В: Часопис Київського університету права. №1, 2020. с. 274-280.
5. *Курс кримінології: підручник*. За заг. ред. О.М. Джужі, Кн. 1: Загальна частина. Юрінком Інтер, Київ, 2001. 352 с.
6. *Кримінологія: підручник*. За ред. Б.М. Головкіна, Право, Харків, 2020. 384 с.
7. Поліщук Г.С. *Деякі питання методології аналізу детермінант злочинності*. В: Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення. Тези доповідей на

- ук.-теор. конф. (м. Київ, 20 березня 2014 року), Національна акад. внутр. справ, Київ, 2014. 354 с.
8. Дубовик О.Л. *Причины экологических преступлений*. Наука, М., 1988. 240 с.
 9. *Запобігання корупції: підручник*. За заг. ред. Б. М. Головкина. Право, Харків, 2019. 296 с.
 10. Костенко О.М. *У світлі соціального натуралізму (вибране): вибрані твори*. Паливода А.В., Київ, 2020.

КЛАСИФІКАЦІЯ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

ПАНАСЮК Вікторія Вікторівна,

ад'юнкт, Національна академія внутрішніх справ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-9546-8225

Summary: Forensic characterization of a criminal offense is extremely important for the detection and investigation of domestic violence. In the system of forensic characterization, the method of committing the crime occupies a key place. The classification of methods of perpetration depends on the type of violence, according to which it is possible to distinguish: psychological, economic and physical. After analyzing court practice, we identified the most common ways of committing domestic violence. Learning how crimes are committed helps us to effectively investigate them, especially at the initial stage.

Key words: forensic characteristics, crime, investigation, domestic violence, criminal offense.

Сім'я як основний осередок суспільства виконує найважливіші соціальні функції, відіграє значиму роль у житті людини, забезпеченні соціалізації, формуванні і задоволенні індивідуальних потреб. Поняття „сім'я” в нас зазвичай асоціюється з безпекою та захистом, із місцем, де можна знайти спокій та порозуміння. Сучасна ситуація в Україні (економічна криза, зростаюча матеріальна і соціальна поляризація суспільства, війна тощо) загострила проблеми в багатьох сім'ях. У значної частини сімей різко погіршилися умови реалізації основних соціальних і особистісних функцій, вони опинилися у складних життєвих обставинах. Все частіше ми дізнаємося про сім'ї, де люди живуть, образно кажучи, в „зоні військових дій”. При цьому переважна більшість потерпілих від насильства в сім'ях – люди похилого віку, жінки та діти [1, с. 5].

Криміналістична характеристика кримінального правопорушення має надзвичайно важливе значення для розкриття і розслідування домашнього насильства.

У системі криміналістичної характеристики ключове місце посідає спосіб вчинення злочину як елемент, що містить закономірні зв'язки слідів з ознаками складу злочину. Саме він хоча й не повністю, але найбільшою мірою відображає форму зовнішнього прояву діяння та індивідуальні особливості, що притаманні лише йому. Спосіб вчинення злочину може свідчити про фізичний або розумовий стан правопорушника. Знання способу вчинення кримінального правопорушення досить часто дає змогу слідчому сформулювати психологічний портрет злочинця, визначити його можливий вік, а надалі може слугувати основою для висунення слідчих та оперативно-розшукових версій розслідування [2, с. 36].

Не дивлячись на важливість окремого дослідження способів підготовки, вчинення та приховування, не можна забувати про взаємопов'язаність цих елементів. Спосіб вчинення злочину залежить від способу підготовки та обраного злочинцем способу приховування злочину, а останній в свою чергу від способу підготовки та вчинення злочину.

За способом підготовки можна виокремити:

– з попередньою підготовкою – вчиняється досить не великий відсоток кримінальних правопорушень. Як правило, це умисне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю кривдника зі сторони потерпілого, який не бачить іншої можливості позбавитися кривдника;

– без попередньої підготовки – основна кількість кримінальних правопорушень вчиняється спонтанно, без попереднього умислу. Відсутність умислу спостерігається як у кривдника, так і в

потерпілого у випадку вчинення ним злочинних дій у відповідь. Приводом для насильства з боку кривдника можуть бути будь-які обставини, що на його погляд свідчать про неповажне ставлення до нього з боку членів сім'ї [3, с. 298].

Тому, спосіб приховування може:

1) по-перше, бути невід'ємною складовою частиною способу вчинення злочину. Такий спосіб є повноструктурним, а його теоретичне обґрунтування орієнтує практику на комплексне вивчення інформації для розшуку злочинця;

2) по-друге, не включатися в спосіб вчинення злочину, володіти визначеною самостійністю. В такому випадку спосіб вчинення виявляється неповноструктурним, він не включає в себе дій з приховування. Такий спосіб притаманний всім необережним злочинам, а також вчинених імпульсивно, наприклад, домашнє насильство, що вчинене в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння [4].

Класифікація способів вчинення залежить також від виду насильства, відповідно до цього можна виокремити: психологічне, економічне та фізичне.

Проаналізувавши судову практику, ми визначили найбільш поширені способи вчинення психологічного насильства, якими є, насамперед, словесні образи, погрози, приниження, залякування, вигнання з помешкання. Причому словесні образи як спосіб вчинення домашнього насильства притаманні майже для кожного випадку його вчинення.

Наступною та найменш поширеною формою домашнього насильства є економічне насильство. До способів його вчинення необхідно віднести: умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації тощо.

Також за частотою вчинення поширеним є фізичне насильство. Найтипівішими способами є штовхання, нанесення ударів руками і ногами, шарпання за одяг, заподіяння тілесних ушкоджень, намагання вчинити бійку, нанесення ударів предметами, стусани, хапання за руки, тягання за волосся, душіння за шию, кидання у потерпілого предметами.

За матеріалами судової практики нами встановлено, що фізичне насильство вчиняється як без застосування знарядь, так із їх застосуванням, а тому способи вчинення фізичного насильства можна поділити на дві групи:

1) без застосування знарядь (з використання мускульної сили): – нанесення ударів руками, ногами, укуси, завдані кривдником (наприклад, за палець, руку, спину, щоку, ногу), шарпання за одяг, штовхання, стусани, виривання волосся, хапання за руки, щипання тощо;

2) із застосуванням знарядь: зброї, предметів господарсько-побутового призначення (кухонних ножів, вил, молотків, викруток, сокир, швабр, металевих совків, металевих кочерг, металевих ланцюгів, клейкої стрічки), меблів, посуду, предметів інтер'єру (кришталевих ваз), одягу та аксесуарів (ременів, штанів), випадкових предметів (уламків розбитого скла, дерев'яних палиць, дерев'яних колод, каміння). Зазвичай такі знаряддя не були спеціально призначені та заздалегідь підготовлені для вчинення домашнього насильства і опинилися у злочинця випадково [4, с. 50].

Отже, спосіб вчинення кримінального правопорушення безсумнівно є ключовим елементом криміналістичної характеристики. Не викликає жодних сумнівів, що вивчення та проведення класифікації способів вчинення домашнього насильства дає можливість слідчим ефективно, без витрати значного часу та матеріальних ресурсів розслідувати дану категорію кримінальних правопорушень, особливо – на початковому етапі розслідування.

Бібліографічні посилання:

1. Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. *Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї*. Київ, 2011. с. 192.

2. Пясковський В.В. *Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканості неповнолітніх*. В: Scientific journal of National academy of internal affairs, №1(98), Київ, 2016. 36 с.
3. Слухаєнко Ю.М. В: Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, №3(91), Київ, 2020. 306 с.
4. *Способи вчинення злочину*. https://pidru4niki.com/1417012054167/pravo/sposobi_vchinennya_zlochinu.
5. Іщенко Т.В. *Розслідування домашнього насильства*. В: дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.09, Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 324 с. <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/1-23456789/20120>.

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ НЕБЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

РИБАЛЬЧЕНКО Олег,

аспірант, Національний технічний університет України
„КПІ імені Ігоря Сікорського”, Україна,
ORCID ID: 0009-0006-8531-0025

Summary: The issue of personal security is one of the most important, so it constantly requires scientists to come up with new ideas and unique approaches to research. In any state, the security of the individual is guaranteed by laws and norms of human rights, based in society on the regulation of relations according to the rules of conduct. In various spheres of activity, a person is constantly exposed to many dangers in economics, politics, culture, ecology, medicine, education, military field, etc., as a result of which he exposes himself to various risks and threats. Psychological dangers to the individual. Predictable or unpredictable psychological dangers pose various threats that, under appropriate destructive conditions, have a devastating effect on people's lives and health.

Key words: safety, psychological safety, danger, uncertainty.

Людині властиво жити у вільному та благополучному світі. Але зараз у зв'язку з реальним становищем, що склалося в нашій державі, всі цінності і досягнення можуть зникнути в одну мить. І причина цього – війна. Захист суверенної держави, безпека особистого життя, своїх власних інтересів та цілей вимагає від кожної людини стійкого як фізичного, так і психологічного здоров'я.

Ментальне здоров'я, тобто добробут, у якому людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися з стресами, продуктивно і плідно працювати, вільно розвиватися і розпоряджатися власним життям великою мірою залежить від психічного стану. Безумовно зрозуміло, що поняття безпеки тісно пов'язане з визначенням і станом небезпеки.

Феномен (*психологічної*) небезпеки – це складний комплекс, у якому основними характеристиками є: наявність зовнішніх загроз, актуальний психічний стан, внутрішнє відчуття захищеності людини та інше.

Так наприклад, наявність психологічної загрози, її рівень значно залежить від кількості і сили дії небезпечних факторів, що є в даний час для свідомості людини. І тому, що їх більше, то швидше небезпека переростає на психологічну загрозу, унаслідок чого виникає деструктивна поведінка особистості.

За одним із визначенням можна вважати що, небезпека – це *об'єктивна ознака*, у якому виникає можливість заподіяння шкоди (втрати) особистості від несприятливих подій [1].

Тому, до *психологічних небезпек* особистості можна віднести, а саме: порушення ідентичності – це спотворена приналежність особливого в індивіді (індивідуальності до своєї особи); неадекватність самооцінки – це особистісна оцінка свого реального щодо ідеального (оцінка невідповідності індивідуальності); втрата самоконтролю – це відсутність цілеспрямованого відношення особистості до своєї дії (діяльності); зміна ролі поведінки – це перетворена діяльність особистості за інших умов (інших обставин); втрата моральних орієнтирів – це зникнення об'єктивно-етичних норм особистості; соціальна дезадаптація – це неможливість особистості пристосуватися до умов існування у суспільстві.

Науковці стверджують, що *психічні стани* людини на відміну від функціональних станів організму відображають, з певним ступенем адекватності, реальну життєву ситуацію та відношення суб'єкта, де залучаються до процесу вирішення проблем психічні процеси та особистісні власти-

вості, а саме: мотиваційна та емоційно-вольова сфери та характерологічні риси.

Однак на сьогодні немає єдиного погляду на проблему *психологічних станів* людини, оскільки стани особистості розглядаються у різних аспектах. Але вже відомо, що психологічні стани: є одночасно зрізами динаміки особистості, зумовлені її *відносинами і поведінковими* потребами, цілями активності та адаптивності у навколишньому середовищі та ситуації.

Так, на думку Н. Левітова, психічний стан – це „цілісна характеристика психічної діяльності за певний період часу, що показує своєрідність перебігу психічних процесів залежно від предметів, що відображаються, і явищ дійсності, попереднього стану і властивостей особистості” [2, с. 46].

К. Платонов стверджував, що психологічний стан – це „одне із трьох видів психічних явищ, це частно-психологічна категорія, яка у людини є проміжним між короткочасним психічним процесом і властивістю особистості” [3, с. 113].

З наукових досліджень відомо, що психічні стани впливають перебіг психічних процесів, а повторюючись часто, набувши стійкості, можуть включитися у структуру особистості як її специфічної властивості.

О. Прохоров [4] вважає, що спочатку багато психологічних станів є *нерівноважними*, і лише після отримання інформації або отримання необхідних ресурсів, вони набувають статичного характеру. Тому саме в початковий період формування стану виникають потужні емоції як суб'єктивні реакції людини, що виражає своє ставлення до процесу реалізації актуальної потреби.

Прохоров [4] також стверджує, що роль у характеру нового стану грає „блок ціле покладання”, який визначає як ймовірність задоволення потреб, і характер майбутніх дій. Залежно від інформації, що зберігається в пам'яті, формується психологічний компонент стану, що включає емоції, очікування, установки, почуття і фільтрацію сприйняття. Саме останній компонент на думку вченого, важливий для розуміння характеру стану, тому що саме через нього людина сприймає світ та оцінює його. Після встановлення відповідного відбору, об'єктивні характеристики зовнішнього світу вже набагато слабше спроможні впливати на свідомість, а головну роль починають відігравати установки, переконання, уявлення тощо.

Проблема невизначеності, як критерію небезпеки, стосується не лише особистості, вона стосується і суспільства і держави, це загальний характер тих ризиків, які загрожують існуванню. Це комплексне питання, яке потребує особистого-колективного вивчення та індивідуального застосування заходів на рівні держави, щодо її громадян та світової спільноти загалом. Тому існує наукова думка, що невизначеність породжена і має свій витік зі стану нерівноваги.

Невизначеність, умовно як «ваги», відіграють роль певного балансу, де з одного боку розташовані „знання”, а з іншого „досвід”. У стані ентропії, коли у людини відсутня інформація, немає навичок, і вміння не придбано – породжує стан невизначеності. За наявності у людини будь яких знань чи досвіду, які характеризують індивідуальні поняття, категорії та критерії сприяють появі певного вибору.

Для людини невизначеність, це особисте відчуття, яке постійно формується та постійно змінюється під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів із непередбачуваними наслідками. Невизначеність полягає у існуванні різних варіантів розвитку ситуації: подія може статися чи не статися.

Коли людина перебуває у стані невизначеності вона відчуває внутрішні суперечливі емоції, які формують її сприйняття і визначають цілеспрямовану поведінку. Кожна людина протягом усього життя постійно змінює свою свідомість, буття, стає особистістю зі своєю індивідуальністю. Людина змінюючи свій фізіологічний вік, емоційний інтелект, темперамент, формує та видозмінює свій характер та вольові якості, виявляє на практиці свої здібності до визначення стану невизначеності.

Тому особистість щоразу зіштовхуючись з невизначеністю, перебуває у стані пошуку необ-

хідного і правильного вибору, постійно бере участь у порівнянні конкретного і безпечного, шляху, який потрібно подолати з мінімальними негативними наслідками. Людина завжди генетично прагне зробити раціональний і безпомилковий крок, який задовольнив би її потребу з відсутністю втрат та ризиками для її життя та здоров'я.

У стані невизначеності, варіантність наступу тієї чи іншої події передбачає її ймовірність. І якщо, величина ймовірності залежить від дії різних факторів, що впливають на подію, і, отже, носить змінний характер, то, власне, імовірнісний характер *ризик*у – невід'ємна його якість.

Оцінка ймовірності настання події, в силу того, що визначається людиною, носить суб'єктивний характер і залежить як від її кваліфікації, досвіду, категоризації, так і від повноти та достовірності інформації, якою вона володіє. А наявність результату невизначеності при виборі дії підтверджує об'єктивність *ризик*у незважаючи на усвідомленість вибору.

Невизначеність це той стан, який людина завжди переживає за якогось вибору. І тільки *ризик* визнається у разі неоднозначного розвитку подій, за наявності варіантності їх розвитку. Отже треба постійно пам'ятати, що ризик завжди пов'язаний із невизначеністю.

Висновок. Невизначеність – це внутрішній стан особистості в момент дезорієнтуючого вибору, коли необхідно прийняти важливе рішення.

Бібліографічні посилання:

1. Рибальченко О.М. *Психологічні загрози – компонент безпеки особистості*. В: Науковий журнал з соціології та психології „Габітус”. Випуск 32/2021, с. 104-109.
2. Левитов Н.Д. *Определение психического состояния. Психические состояния. Хрестоматия*. Сост. и общая редакция Л.В. Куликова, Питер, СПб., 2001. с. 46-49.
3. Платонов К.К. *Краткий словарь системы психологических понятий*. Высшая школа, Москва, 1981. 173 с.
4. Прохоров А.О. *Психология неравновесных состояний*. Институт психологии РАН, М., 1988. 152 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

РУКІНА Діана Олексіївна,

здобувачка, Навчально-науковий інститут
права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, Україна,

Summary: The research work is devoted to the criminological characteristics of recidivism in Ukraine in today's conditions. In order to clarify the criminological characteristics, an analysis of the state of recidivism over the past five years (2018-2022) was conducted. The criminological characteristics of recidivism make it possible to propose measures to prevent recidivism. In addition, the impact of the introduction of martial law in Ukraine and forecasts for the development of the penitentiary system in the future are taken into account. Reducing the level of recidivism is one of the tasks related to the general reduction of the level of crime in Ukraine.

Key words: recidivism, determinants, state of recidivism, resocialization, convicted person.

Проблема рецидивної злочинності тривалий час перебуває в центрі уваги вітчизняних кримінологів. Небезпечність рецидиву кримінальних правопорушень ґрунтується на підвищенні рівня суспільної небезпеки для громадян, у зв'язку із набуттям кримінального досвіду такими особами, зухвалістю, із застосуванням набутих навичок, а також майстерність приховування вчиненого кримінального правопорушення від правоохоронних органів, що в подальшому призводить до відчуття безкарності та продовження своєї злочинної діяльності.

Серед науковців, які займалися вивченням окремих питань кримінологічного дослідження рецидивної злочинності, слід виокремити: Битко Ю.І., Вербенського М.Г., Голіна В.В., Джука О.М., Дрьоміна В.Н., Телефанко Б., Тютюгіна В., Шаблистого В.В. та інших науковців. Однак, незважаючи на проведені дослідження на сьогодні така проблема залишається актуальною та недостатньо розглянутою.

Згідно зі статистичними даними нині, кожен п'ятий вчиняє повторний злочин, має незняту, або непогашену судимість є рецидивістом. Так, за офіційними даними Генеральної прокуратури за 2018 рік всього обліковано осіб, яким повідомлено про підозру – 126652, з них особи, які вчинили кримінальні правопорушення судимість за які не знята і не погашена (рецидив) – 26668, що становить 21% питомої ваги від загальної кількості осіб; з них жінки – 1731, особи у віці 14-17 років (неповнолітні) – 229, що склало 0,9% від загальної кількості осіб рецидивістів; особи, які мають вищу освіту – 721, особи, які мають професійну освіту – 6241, особи, які мають повну середню освіту – 17871, громадяни України – 25133, іноземні громадяни – 244. За 2019 рік всього обліковано осіб, яким повідомлено про підозру – 119229, з них особи, які вчинили кримінальні правопорушення судимість за які не знята і не погашена (рецидив) – 25018, що становить також 21% питомої ваги від загальної кількості осіб; з них жінки – 1689, особи у віці 14-17 років (неповнолітні) – 248, що склало 1% від загальної кількості осіб рецидивістів; особи, які мають вищу освіту – 711, особи, які мають професійну освіту – 5805, особи, які мають повну середню освіту – 16872, громадяни України – 23684, іноземні громадяни – 199. За 2020 рік всього обліковано осіб, яким повідомлено про підозру – 111420, з них особи, які вчинили кримінальні правопорушення судимість за які не знята і не погашена (рецидив) – 20848, що становить також 18,7% питомої ваги від загальної кількості осіб; з

них жінки – 1420, особи у віці 14-17 років (неповнолітні) – 162, що склало 0,8% від загальної кількості осіб рецидивістів; особи, які мають вищу освіту – 567, особи, які мають професійну освіту – 4356, особи, які мають повну середню освіту – 14485, громадяни України – 19677, іноземні громадяни – 148. За 2021 рік всього обліковано осіб, яким повідомлено про підозру – 106929, з них особи, які вчинили кримінальні правопорушення судимість за які не знята і не погашена (рецидив) – 19017, що становить також 17,8% питомої ваги від загальної кількості осіб; з них жінки – 1286, особи у віці 14-17 років (неповнолітні) – 162, що склало 0,9% від загальної кількості осіб рецидивістів; особи, які мають вищу освіту – 505, особи, які мають професійну освіту – 3496, особи, які мають повну середню освіту – 13745, громадяни України – 17 821, іноземні громадяни – 176. За 2022 рік всього обліковано осіб, яким повідомлено про підозру – 85285, з них особи, які вчинили кримінальні правопорушення судимість за які не знята і не погашена (рецидив) – 10981, що становить також 12,9% питомої ваги від загальної кількості осіб; з них жінки – 663, особи у віці 14-17 років (неповнолітні) – 79, що склало 0,7% від загальної кількості осіб рецидивістів; особи, які мають вищу освіту – 294, особи, які мають професійну освіту – 1760, особи, які мають повну середню освіту – 7767, громадяни України – 9916, іноземні громадяни – 61 [1].

Проведений аналіз стану рецидивної злочинності за останні п'ять років в Україні дає змогу побачити, що відбулись зниження рівня з 21% (2018 рік) до 12,9% (2022 рік) питомої ваги. Однак, незважаючи на суттєве зниження у 2022 році, можемо зазначити, що на зниження рівня злочинності вплинули об'єктивні причини, військовий стан та неврахування частини рівня злочинності з тимчасово окупованої території, а також значного рівня міграції як внутрішньої, так і зовнішньої, що відобразилось на статистичних даних злочинності.

З огляду на це, рецидив веде до посилення кримінально протиправної поведінки, що проявляється стійкістю самого явища, яке становить ідеологічну основу його вчинення. В цьому контексті актуальність дослідження причини та умов виникнення такого виду кримінальної активності не потребує додаткової аргументації.

Варто відзначити, що рецидив є явищем розповсюдженим, яке сягає своїм походженням давнину. Ще за часів канонічного права, під терміном „*recidere*” розумілось настання більш суворого виду покарання за вчинення правопорушень [2]. Що стосується чинного українського законодавства, то ст. 34 Кримінального кодексу України регламентовано, що рецидивом заведено вважати вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка вже має судимість за умисне кримінальне правопорушення [3]. Проте, законодавчий підхід до розуміння рецидивної злочинності видається об'єктивно незавершеним.

Так, Телефанко Б. М., стверджує, що назва та диспозиція даної статті є неузгодженими, що свідчить про прорахунки нормотворчої техніки. Попередня назва статті „рецидив злочину” й актуальна „рецидив кримінальних правопорушень”, дає привід, вважати, що диспозиція включатиме не тільки умисні злочинні діяння, а й ті діяння, що вчинені, наприклад, з необережності. Також вчений стверджує, що недоречним з боку законодавця є цілеспрямовано звужувати поняття „рецидив” до умисного кримінального правопорушення, оскільки позитивно воно може вплинути лише на штучне зменшення статистичних показників рецидивної злочинності, яке не сприятиме покращенню загальної кримінальної ситуації в країні [4]. Важко заперечити, що рецидивом може бути будь-яке кримінальне правопорушення, у тому числі й вчинені з необережності. Водночас шкода, заподіяна з необережності, іноді значно перевищує умисно заподіяну. З цього випливає, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення з необережності у порівнянні із суб'єктом, який вдається до вчинення умисного кримінального протиправного діяння, не повинен мати привілейованого становища.

Щодо кримінологічної літератури, то у ній рецидивна злочинність розглядається інакше, адже до рецидивної злочинності можливо віднести діяння, повторно вчинені особами, до яких через ті

чи інші обставини взагалі не застосовувалися жодні кримінально-правові заходи впливу. Отже, першочерговим для рецидивної злочинності є факт повторення особою кримінальної поведінки.

Цікаву комбінацію висунула В.С. Батиргареева, яка поєднує кримінологічний та кримінально-правовий аспекти вчинення рецидивів. У власних дослідженнях, підкреслюючи, що не дивлячись на незалежність рецидиву від форми вини чи наявності судимості в особи, якою вже раніше вчинилося кримінальне правопорушення, помилково буде повна відмова від кримінально-правового визначення даного явища. Вона переконана, що ці два підходи мають гармонійно узгоджуватись, а нехтування приписами кримінального закону є шляхом до ще більших проблем та труднощів. Загалом наявність рецидиву вчинення кримінальних правопорушень можна пояснити нормативними причинами та умовними ознаками будь-якого відомого людині кримінального правопорушення [5, с. 4].

Разом з тим, формування мотивів рецидивної злочинності має власну специфіку. Так, українським кримінологом В.В. Голіна зазначив, що причини та умови рецидивної злочинності – це комплекс взаємодіючих детермінант, пов'язаних з несприятливим зовнішнім середовищем і особою злочинця, які обумовлюють продовження злочинної діяльності. Специфічні причини та умови (детермінанти) рецидивної злочинності можна поділити на три групи:

- детермінанти, пов'язані з першою судимістю, першим вчиненням злочину особою;
- детермінанти, обумовлені процесом відбування покарання, особливо покарання у вигляді позбавлення волі;
- детермінанти, які впливають на постпенітенціарну адаптацію [6, с. 447].

Таке формування детермінантів рецидивної злочинності є слушним, особливо у контексті поділу на три основні рівні, як спеціальні детермінанти. Саме спеціальні причини та умови рецидивної злочинності дають можливість дослідити більш детально такі причини, тобто, що штовхнуло засуджену особу, яка вже понесла певне покарання за перше вчинене кримінальне правопорушення. Одна з основних завдань кримінальної відповідальності це запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень, шляхом застосування до винних осіб покарання згідно із законом. Однак, судячи з доволі високого та відносно стійкого рівня рецидивної злочинності мета покарання недостатньо „працює”.

Не можна розглядати загальну кримінологічну характеристику рецидивної злочинності та не розглянути заходи запобігання. Так, необхідно навести можливі напрями запобігання рецидиву, а саме: 1) підвищення ефективності призначення та покарань; 2) сприяння процесу ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; 3) організація належного соціального контролю за особами, схильними до повторних злочинів [7].

Побоювання щодо високої частки рецидивної злочинності серед загальної кількості скоєних сьогодні в Україні кримінальних правопорушень свідчить про недостатню ефективність вітчизняної кримінальної політики. Тому для напрацювання дієвих механізмів для подолання рецидивної злочинності, необхідно з'ясувати, що вона походить від універсальної людської схильності формувати звички та повторювати їх. Тому для розробки ефективних механізмів подолання рецидивної злочинності, необхідно спочатку зрозуміти, що рецидив починається із загальної тенденції до формування поведінки та особливостей її повторення.

Таким чином, на основі вище зазначеного можна зазначити, що аналіз стану рецидивної злочинності в Україні за період з 2018 до 2021 року обумовлений незначним зниженням, натомість питома вага рецидиву неповнолітніх у віці 14-17 років залишається доволі сталою у межах 1%-0,7%. За 2022 рік стан рівня рецидивної злочинності, як і загальної, значно зменшився, це пов'язано з об'єктивними причинами та тимчасовою окупацією частини території України, тому ми не можемо вважати, що рецидивна злочинність значно зменшилась у 2022 році. Висвітлений аналіз стану рецидивної злочинності в Україні вимагає вдосконалення правоохоронними органами запо-

біжних заходів боротьби зі злочинністю, а саме: застосування кримінально-правових, кримінально-процесуальних, адміністративно-правових, оперативно-розшукових заходів. Окрім правоохоронних органів не можна виключати важливу участь громадськості щодо запобігання рецидивної злочинності на загально-соціальному рівні, оскільки правоохоронні органи більше здійснюють індивідуальну профілактику рецидивної злочинності. Окремо хочемо зупинитись на реформуванні пенітенціарної системи та зосередження уваги на ресоціалізації засуджених. Ресоціалізація осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та відбували покарання в місцях позбавлення волі є запорукою повернення до життя повноцінного громадянина, без бажання продовжити свою кримінально-протиправну діяльність та одним із заходів запобігання загального рівня злочинності. Теж стосується й органів пробації щодо засуджених осіб до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Через це подальше вивчення кримінологічної характеристики рецидивної злочинності у післявоєнний час для нашої держави є перспективним, адже у будь-якому разі після цих подій рівень вчинених кримінальних правопорушень та їх рецидив збільшиться.

Бібліографічні посилання:

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення січень-грудень 2018-2022 років. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 27.01.2023).
2. Балабан С.М. *До питання про причини та умови рецидивної злочинності*. В: Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. Вип. 5, 2022. <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-01-01/2022-5-01-01> (дата звернення: 29.01.2023). doi:10.54929/2786-5746-2022-5-01-01.
3. *Кримінальний кодекс України*. Закон України від 05.04.2001 №2341-III (дата оновлення: 13.12.2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.01.2023).
4. Телефонко Б. *Щодо норми про рецидив злочинів*. В: Підприємництво, господарство і право, №1, 2017. с. 203-206.
5. Батиргареєва В.С. *Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія*. Право, Харків, 2009. 576 с.
6. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини*. Навчальний посібник Голіна В.В., Головін Б.М. Право, Харків, 2014. 513 с.
7. Таволжанський О.В., Дейнека В.С. *Кримінологічний аспект рецидивної злочинності*. В: Актуальні проблеми держави і права. 2016. с. 187-191. <http://www.apdp.in.ua/v77/28.pdf> (дата звернення: 30.01.2023).

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЧИННИКІВ КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

СІРЕЦЬ Олександр Олександрович,

аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка Володимира Володимировича Сташиса, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-4066-5950

Summary: This study substantiates the position that the housing construction market is a sufficiently criminally vulnerable sphere of social relations, first of all, as a result of its inherent characteristics of „attractiveness”, „popularity”. It is noted that such „attractiveness” of the housing construction market is determined in two aspects: firstly, the migration processes inherent in modern society; secondly, a number of socio-economic determinants.

Key words: attractiveness; migration processes; socio-economic determinants.

Аксиомою є твердження про те, що злочинність має місце перш за все у тих сферах, які користуються „популярністю”, у суспільства. Наприклад, сфера діяльності Пенсійного фонду України та всі пов’язані з ним суспільні відносини не є такими, що користуються великою увагою суспільства, у ній, попри значний грошовий обіг, не розповсюджені складні і заплутані схеми взаєморозрахунків фонду і отримувачів. Водночас, ця сфера не є такою, що страждає від значної кількості злочинних посягань. І навпаки, сфера будівництва автомобільних доріг є надзвичайно актуальною, особливо починаючи з 2019 року, у цій сфері здійснюється значний і заплутаний грошовий обіг; водночас, як до 2019 року, так і після вказана сфера суспільних відносин характеризується значними обсягами кримінальних доходів через розкрадання бюджетних коштів. Таким чином, можна сформулювати гіпотезу: між матеріальною, доходною, а також статусною „привабливістю” чи „популярністю”, складністю розрахункових процедур у певній сфері суспільних відносин та її криміналізованістю (зокрема, рівнем корисливої злочинності у ній) існує прямий, очевидний зв’язок.

Безсумнівно, сфера житлового будівництва є актуальною та вочевидь „привабливою” сферою суспільних відносин, що має кілька складових:

1. *Міграція населення.* Під міграцією розуміють такі переміщення людей у територіальному просторі, метою яких є пошук та зміна місця постійного або тимчасового проживання [1, с. 29]. Наявні також інші визначення цього явища, які, однак, за сутністю є схожими [2, с. 158-159; 3, с. 25].

Сучасні міграційні процеси є надзвичайно динамічними за своєю природою [5, с. 61]; це перш за все пояснюється явищем глобалізації [2, с. 159], яка, вочевидь, має такий самий вплив і на внутрішньодержавну міграцію. Важливою постає також проблема детермінації міграційних процесів, і головним аспектом у цьому контексті постає їх причинність. Так, більшість науковців сходяться на тому, що ключовими причинами міграції є економічні, соціально-демографічні, політичні; до їх числа також часто додають екологічні, військові, культурні, інституційні та ін. [2, с. 167-169; 1, с. 24-27; 6, с. 33; 4, с. 113; 7, с. 77-79; 5, с. 67-69]. При цьому у якості ключової причини для міграції за загальним правилом виділяють саме економічні причини [1, с. 24; 7, с. 77]. Крім того, має місце уявлення про те, що вирішальну роль при прийнятті рішення про міграцію відіграють не раціональні, а ірраціональні причини, наприклад, довіра до когось або чогось, сприйнятливості до історій, грошова ілюзія, уявлення про справедливість, будь-який тип стадної поведінки тощо [6, с. 27-28]; однак, ми все ж наполягаємо на пріоритетності саме раціональних причин.

Крім того, у зв'язку з інтенсифікацією глобалізації як світовий, так і внутрішньодержавний ринок праці набуває нових особливостей, що виражаються, зокрема, у активізації міграційних процесів, у тому числі, з метою зміни місця працевлаштування [1, с. 19]. У зв'язку з цим актуальною станом на сьогодні є такий різновид міграції, як трудова міграція. Можемо висувати такі суб'єктивні особливості трудової міграції: (1) основною категорією людей, що мігрують, є саме люди працездатного віку [9, с. 47]; (2) серед характерних ознак сучасних міграційних процесів – підвищення мобільності освіченої інтелектуальної та культурної еліти [2, с. 160-161]. Від себе маємо додати, що оскільки дана категорія осіб має достатні доходи, то саме вони і здатні вкладати їх у нерухомість, а, отже, впливати на зростання попиту на неї в місцях, куди відбувається міграція; (3) рішення про міграцію не може бути прийняте найбільш численними верстами населення регіону – мігрують лише забезпечені [1, с. 23].

На підставі вище розглянутих детермінант міграційних процесів у кожній окремої особи формується мотив на те, мігрувати або не мігрувати до нового місця проживання. Їх узагальнений перелік, із врахуванням того, що розглядувані нами міграційні процеси відбуваються в межах однієї країни, можна подати наступним чином: (1) прагнення поліпшити житлові умови та можливість задовольняти свої потреби; (2) можливість заробляти кошти на оплату навчання дітей; (3) прагнення розширити свій фаховий досвід; (4) прагнення підвищити власний соціальний статус тощо [8, с. 78; 3, с. 45-47]. Абсолютно вірним є твердження – „Поза інтересами не існує соціальної активності” [3, с. 37]; не буває жодного явища, що б не було спричинено тими чи іншими детермінантами.

Важливим постає питання напрямку міграційних процесів. Станом на сьогодні стабільно незмінною у більшості демократичних країн тенденцією є рух міграційних потоків у напрямку більш розвинених регіонів [2, с. 158-159], які ми пропонуємо іменувати „економічними центрами країни”.

2. *Регіональні соціально-економічні статуси.* На нашу думку, не потребує доведення той факт, що у будь-якій країні (зокрема, і в Україні) має місце так звана асиметрія господарського розвитку, тобто певна нерівномірність у розподілі та концентрації виробничих ресурсів, а разом із тим пропозиції наявних робочих місць, у рівні отримуваної грошової винагороди за однакового типу та рівня складності виконувану роботу тощо. Внаслідок цього такі регіони стають більш привабливими для проживання в них; таким чином, саме асиметрія господарського розвитку є основною причиною для переміщення до таких регіонів як у добровільному [1, с. 36], так, на наше переконання, у значній кількості випадків і у вимушеному порядку.

Таким чином, люди, що мешкають або переселилися до таких „економічних центрів”, внаслідок накопичення фінансових ресурсів готові орендувати, купувати об'єкти житлової нерухомості; у випадку неспроможності накопичити самостійно необхідний обсяг фінансових ресурсів, люди подаються на програми державної допомоги з набуття об'єктів житлової нерухомості. Тобто, попит на придбання житла представлений у значній кількості, що, за законами ринкової економіки, у будь-якому випадку має наслідком і відповідне зростання пропозиції об'єктів житлового будівництва задля зрівнювання обсягів попиту та пропозиції на ринку житлового будівництва.

Безперечною також є і та обставина, що на сьогоднішній день за умов наявності значної кількості накопичених фінансових ресурсів доволі популярними об'єктами для інвестування виступають саме об'єкти житлового будівництва; наявність такого попиту також сприяє додатковому стимулюванню зростання рівня пропозиції на ринку житлового будівництва.

Що стосується соціального боку розглядуваного аспекту „привабливості” сфери житлового будівництва, то пояснюється він сімейно-соціальними процесами в суспільстві: (1) формування нової родини, за загальним правилом, із необхідністю тягне за собою необхідність у набутті власного житла; (2) аналогічною є ситуація і з розлученням: залишення попереднього житла на користь одного із колишнього подружжя із необхідністю породжує необхідність набуття житла іншим; (3) при народженні дітей перед родиною зазвичай постає необхідність збільшення житлової пло-

щі, і з кожна наступна народжена дитина, вочевидь, продовжує цей ланцюг потреб. Усі ці, а також ряд інших соціальних обставин сприяють мобільності населення у житловій сфері, створюють умови для постійного обігу житла.

Отже, спираючись на перелічені складові суспільної актуальності сфери житлового будівництва, доходимо висновку про те, що вказана сфера суспільних відносин характеризується постійно наявним попитом на об'єкти житлового будівництва та характеризується зростанням їх пропозиції; спостерігається потенційність зростання показників економічного обігу як за рахунок розширення кількості об'єктів житлової нерухомості у власності, так і за рахунок інтенсифікації обігу об'єктів нерухомості серед населення. Гіпотеза криміногенної „привабливості”, „популярності” ринку житлового будівництва знаходить своє підтвердження, і це потребує проведення кримінологічних наукових розробок у даному напрямі.

Бібліографічні посилання:

1. Корнієнко О.О. *Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів*. Дис. канд. екон. наук: 08.00.07, Київ, 2018. 221 с.
2. Касьянова М.М. *Міграція громадян України до Білорусі, Молдови та Росії в умовах пост біполярної трансформації міжнародної системи*. Дис. докт. політ. наук: 23.00.04, Київ-Чернівці, 2018. 748 с.
3. Кабай В.О. *Мотивація трудової міграції населення та механізми її регулювання в Україні*. Дис. канд. екон. наук: 08.00.07, Кропивницький, 2019. 278 с.
4. Павлів-Самоїл Н.П. *Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)*. Дис. докт. юрид. наук: 12.00.12, Львів, 2021. 499 с.
5. Бльок Н.В. *Детермінація трудової міграції населення в Україні: адміністративно-правовий аспект*. Дис. канд. юрид. наук: 12.00.07, Львів, 2018. 209 с.
6. Новосад К.Я. *Соціальні ризики міжнародної трудової міграції з України*. Дис. канд. соц. наук: 22.00.04, Ужгород, 2018. 275 с.
7. Швець С.Л. *Сучасний міграційний процес: позитивні та негативні наслідки для європейських країн*. Дис. канд. політ. наук: 23.00.02, Одеса, 2019. 213 с.
8. Дракохруст Т.В. *Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної міграційної політики України*. Дис. докт. юрид. наук: 12.00.07, Тернопіль, 2021. 442 с.
9. Бондаревська К.В. *Міжнародна міграція робочої сили: стан, проблеми, перспективи*. В: Бізнесінформ №10, 2019. с. 44-49.

ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИН У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ. ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ФІЛАТОВА Євгенія Василівна,

аспірантка, Дніпровський Національний Університет
імені Олеся Гончара, Україна,

Summary: The study of the legislation of other countries allows to look at the native legislation from a different perspective, to better understand and carry out a comprehensive analysis of the criminal law protection of the procedure established by law for the transplantation of human anatomical materials.

Key word: law, legislation, transplantation, crime, medicine, science.

Згідно аналізу кримінального законодавства країн зарубіжжя переконує, що, на відміну від України, йому притаманний шлях, який полягає в одночасному встановленні отримання та використання донорських матеріалів людини як самостійних форм в окремих складах та їх кваліфікуючих ознак, які найчастіше супроводжують їх вчинення (вбивства, тілесні ушкодження, торгівля людьми).

Науково-технічний прогрес в медицині породив потребу у відповідному донорському матеріалі, вартість і попит на які досить високі. Це може призвести до вчинення вбивства з метою продажу будь-яких органів або тканин потерпілого для подальшої трансплантації.

В пункті 6 частині 2 статті 115 Кримінального кодексу України (далі – КК України) зазначено, що умисне вбивство з корисливих мотивів карається позбавленням волі від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі [1].

У Постанові пленуму Верховного Суду України „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи” №2 від 07 лютого 2003 року, роз'яснено, що умисне вбивство (пункт 6 частина 2 стаття 115 КК України) з корисливих мотивів кваліфікується в разі коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага або досягти іншої вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив - до початку чи під час вчинення цього злочину. Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях [2].

Вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів з метою їх трансплантації – карається позбавленням волі на строк до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, відповідно частині 2 статті 143 КК України [1].

При кваліфікації по даному питанню, визначальну роль відіграє мета скоєння вбивства. Але вбивство буде вважатися завершеним незалежно від того, чи використовував винний органи або тканини потерпілого.

У законодавстві Польщі вбивство передбачено статтею 148 – за його вчинення встановлено покарання у вигляді позбавлення волі від 8 до 25 років або довічного позбавлення волі.

Відповідно до статті 44 Закону Польщі „Про збір, зберігання та трансплантацію клітин, тканин і органів” (далі – Закон Польщі), з метою одержання матеріальної чи особистої вигоди, участь в купівлі-продажу анатомічних матеріалів людини, отриманих від живого донора або від трупа люди-

ни, карається позбавленням волі на строк від 6 місяців до 5 років.

За статтею 43 Закону Польщі, той, хто розповсюджує рекламу платного продажу, купівлі або посередництва в продажу чи купівлі клітини, тканини чи органу за винагороду, карається штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 1 року [3].

Так, відповідно до статті 221-1 Кримінального кодексу Франції, за умисне вбивство передбачено 30 років позбавлення волі. Стаття 511-5 передбачає 5 років позбавлення волі або штраф в розмірі 500 000 франків за вилучення тканин, клітин або органів життєдіяльності органів у живої людини [4].

Конституція Португалії забороняє смертну кару (стаття 24, §2) та довічне ув'язнення (частина 1 статті 30). Крім того, Кримінальний кодекс Португалії (далі – КК Португалії) свідчить, що жодна особа не може бути засуджена до тюремного ув'язнення на термін більше 25 років, незалежно від того, у скоєнні яких злочинів він був визнаний винним [5; 6].

Відповідно до статті 132 КК Португалії, вбивством за обтяжуючих обставин вважається будь-яка навмисна та навмисна дія, внаслідок якої смерть викликана особливо заслуговуючи на осуд або зловмисними обставинами, і карається позбавленням волі на строк не менше 12 і не більше 25 років [6].

У статті 575 Кримінального кодексу Італії (далі – КК Італії), зазначено, що той, хто завдав смерті людині, карається позбавленням волі на строк не менше 21 року. За статтею 576 КК Італії, обтяжуючими обставинами є вчинення або приховування іншого кримінального діяння для того, щоб забезпечити собі або іншим особам отримання прибутку – призначається покарання у вигляді довічного позбавлення волі [7].

Згідно §211 Кримінального кодексу Німеччини (далі – КК Німеччини), особа, яка скоїла тяжке вбивство (прагнення досягнення матеріальної вигоди будь-якою ціною, навіть ціною життя іншої людини), карається довічним позбавленням волі [8].

Дія німецького кримінального права поширюється незалежно від права, чинного за місцем скоєння діяння, на такі дії, які скоєні за межами Німеччини, а саме: торгівля органами та тканинами людини (Федеральний закон про передачу, вилучення та пересадку органів і тканин), якщо виконавець під час здійснення діяння має німецьке громадянство.

Також, у §232 КК Німеччини, позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років карається той, хто вербує, перевозить, передає, розміщує або приймає особу, яка підлягає протиправному вилученню у нього людського органу.

Пункт 8 стаття 116 Кримінального кодексу Болгарії встановлює, що убивство з метою сприяння чи приховання іншого злочину, карається позбавленням волі від 15 до 20 років, довічного позбавлення волі чи довічного ув'язнення без права дострокового звільнення [9].

Відповідно пункту г, частині 3, статті 109 Кримінального кодексу Грузії (далі – КК Грузії) за умисне вбивство з метою пересадки або використання іншим чином органів, частин органів або тканин тіла жертви - карається позбавленням волі на строк від 16 до 20 років або довічним позбавленням волі з обмеженням прав, пов'язаних зі зброєю [10].

За умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, скоєне з метою пересадки або використання іншим чином тканин тіла жертви карається позбавленням волі на строк від 10 до 14 років з обмеженням прав, пов'язаних зі зброєю.

Примус до вилученню органів для лікування, пересадки, експериментів або виготовлення лікувальних препаратів всупереч волі донора - карається позбавленням волі на строк від 2 до 4 років з позбавленням права обіймати посади або займатися діяльністю на строк до 3 років.

Законодавець передбачив відповідальність за умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міждержавного або внутрішньодержавного збройного конфлікту, поєднане з створенням погрози здоров'ю або фізичним каліцтвом. Проведення стосовно затриманого чи ін.-

шим чином обмеженого в свободі особи, що користується захистом влади супротивної сторони, медичних процедур, яких не вимагає стан його здоров'я і які не відповідають загальноновизнаним медичним нормам, навіть за згодою цієї особи, зокрема вилучення органів для проведення операцій.

Згідно аналізу КК Грузії, він враховує положення міжнародного права, встановлюючи відповідальність за злочини, передбачені міжнародними договорами і конвенціями.

В кримінальному кодексі Китаю (далі – КК Китаю), не тільки не міститься визначення поняття вбивства, в ньому немає також ні кваліфікованих, ні привілейованих складів цього злочину. Згідно статті 232 КК Китаю, відповідальність за умисне вбивство є смертна кара, безстрокове позбавлення волі або позбавлення волі на строк понад 10 років; при пом'якшуючих обставин – карається позбавленням волі на строк від 3 до 10 років. Наразі в Китаї страта здійснюється за допомогою смертельної ін'єкції, до цього застосовувався розстріл [11].

У 1984 році Китай прийняв Закон, який легалізував використання органів страчених в'язнів, якщо ніхто не вимагав цього тіла, або якщо засуджені добровольці-в'язні та їхня сім'я погоджуються на використання органів людини.

Кримінальний кодекс Японії (далі – КК Японії) передбачає смертну кару або позбавлення волі на строк з примусовою фізичною працею без строку або на строк не менше 3 років за вбивство із заподіянням тілесних ушкоджень.

Смертна кара виконується в тюрмі через повішення. Такий спосіб узаконений в 1873 році. Розпорядження про приведення вироку у виконання видає міністр юстиції через 6 місяців після винесення вироку і при відсутності апеляції у вищій інстанції. Страта повинна здійснюватися протягом 5 днів після підписання розпорядження [12].

У КК Японії немає дробової кваліфікації за той чи інший злочин. Фактично покарання за вбивство в конкретних випадках може змінюватися в залежності від життєвих умов в дитинстві, можливості нормальної соціалізації.

Як зазначається в статті 120.2.5. Кримінального кодексу Азербайджану (далі – КК Азербайджану), умисне вбивство вчинене з корисливих мотивів або за наймом, так само з метою використання органів або тканин потерпілого карається на строк від 14 до 20 років позбавлення волі або довічне ув'язнення.

В статті 126.1 КК Азербайджану зазначено, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, тобто шкоди, небезпечної для життя людини, або спричинило за собою втрату зору, слуху, мови або будь-якого органу або втрату органом його функцій, психічний розлад або інший розлад здоров'я, тривалу втрату працездатності не менш ніж на одну третину або свідомо для винного повну втрату професійної працездатності, або переривання вагітності, або шкоди, наслідком якого стало заворування особи наркоманію чи токсикоманію або виразилося в незабутнє спотворення особи, – з метою використання органів або тканин потерпілого карається від 6 до 11 років.

За купівлю-продажу і примус до вилученню для трансплантації органів або тканин людини карається штрафом в розмірі від 4000 тисяч до 8000 тисяч манатів, або виправними роботами на строк до 2 років, або позбавленням волі на строк до 3 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на термін до 3 років або без такого.

Торівля людьми з метою використання органів або тканин потерпілого карається позбавленням волі від 8 до 12 років позбавлення волі [13].

Отже, вивчення та аналіз зарубіжного кримінального законодавства свідчить, що норми, якими регламентується відповідальність за злочини у сфері трансплантації органів і тканин людини, закріплені у законодавстві багатьох держав світу. Водночас кримінальним законодавством деяких країн не передбачена відповідальність за вчинення саме злочинів у сфері трансплантації органів і тканин людини, що зумовлюється морально-етичними, релігійними поглядами, використанням

загальних норм кримінального закону щодо захисту життя та здоров'я донора і реципієнта тощо.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №25-26, ст. 131. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>.
2. Постанова „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи”. Відомості Верховного суду України від 07.02.2003, №2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.
3. Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?%20id=wdu.20051691411>.
4. Code pénal Français. <https://codes.droit.org/PDF/Code%20p%C3%A9nal.pdf>.
5. Constituição de Portugal. <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/%20decreto-aprovacao-constituicao/1976-34520775>.
6. Código penal de Portugal. <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675>.
7. Codice penale Italiano. <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale>.
8. Strafgesetzbuch Deutschland. <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.
9. Наказателен кодекс на България. <https://justice.government.bg/home/normdoc/1589654529>.
10. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=242>.
11. 中国刑法典. http://www.npc.gov.cn/zgrdw/npc/lfzt/rlys/2008-08/21/content_1882895.htm.
12. 日本の刑法. <https://elaws.e-gov.go.jp/notfound>.
13. Azərbaycan Cinayət Məcəlləsi. <https://www.e-qanun.az/framework/%2046947>.

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА: ПРОБЛЕМИ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЇЙ

ЦУРКАН Євгеній Віталійович,
аспірант, Одеський державний університет
внутрішніх справ, Україна,

Summary: An analysis of the problem of criminal prosecution of persons for committing the crime of leading to suicide, defined in Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine. An analysis of the main risks associated with the implementation of the new version of Art. 120 regarding suicide. The main reasons for the increase in the number of such crimes related to the introduction of the latest digital technologies, the Internet and the activities of the mass media have been identified. Suggested directions for solving the problem of legal regulation of personal safety are proposed.

Key words: suicide; emotional state; right to live; bringing to suicide; psychological pressure; cyberbullying.

В Україні життя особи вважається найвищою, основоположною цінністю та захищається нормами Основного закону держави [1]. Проте бурхливі динамічні зміни в усіх сферах суспільного життя держави, обтяжені до того ж подіями повномасштабної війни з росією, викликають відповідно загострення протиріч та суперечностей в міжособистісному, груповому та міжгруповому середовищах, кризові явища в економічній, соціальній, політичній, психологічній, організаційній та ін. ших напрямках, що у свою чергу негативно відображається на збільшенні чисельності самогубств серед громадян. Цей ріст, що особливо тривожно, є постійним, тому й не дивно, що суїциди в Україні серед усіх причин смертності громадян займають третє місце (після серцево-судинних та онкологічних хвороб). Також про важливість досліджень проблематики доведення до самогубства як одного із найбільш поширених злочинів свідчить той факт, що Україна, за даними світових ЗМІ, входить до ТОП-20 країн із найвищими показниками смертності від суїциду, основна маса яких вчиняється через доведення до самогубства [8, с. 43].

Тому проблематика доведення до самогубства як кримінального злочину, детермінація основних понять даного правового інституту та пошук ефективних шляхів запобігання даного злочину є предметом дослідження відомих вітчизняних вчених В. Шкуро, В. Кірієнка, Д. Кривоконя, С. Мінченка, О. Гусака, В. Давнього, Л. Керика та багатьох інших.

Суїцидальність, яка має сильні кореляційні зв'язки з іншими злочинами агресивно-насильницького характеру, на думку С. Мінченка, слід розглядати в переліку фонових явищ сучасної злочинності [8, с. 43]. Саме на це наголошує в своїх дослідженнях і В. Шкуро, який наголошує, що „...існує високий потенціал підвищення ефективності протидії злочинності за рахунок протидії фоновим для неї явищам, що пояснюється тотожним в багатьох випадках об'єктом запобіжного впливу...”. Далі вчений продовжує, що такі фонові явища для визначення злочинності – це особливі форми девіантності в соціумі, які виражаються в певних масових, статично стійких проявах аморальної поведінки чи діяльності (незлочинного характеру), що відображає особистісні деформації окремих індивідів, та суспільні протиріччя, які можуть детермінувати вчинення окремих видів злочинів та злочинність в цілому [9, с. 22].

На основі цього слушним видається визначення самогубства, даного В. Кірієнком, який вважає у даному вияві аморальну діяльність людини з припинення власного життя через усвідомлений, вольовий акт внаслідок взаємодії зовнішніх психотравмуючих факторів та особистісних якос-

тей індивіда та тягне за собою його смерть.

При цьому ключовою особливістю злочину доведення до самогубства є те, що це, власне, єдиний вид злочинів проти особи, який не охоплюється видовим поняттям „вбивство”, хоча й є різновидом неприродної смерті людини.

Слід сказати, що, як вказують сьогодні фактично усі дослідники, ключовим фактором схильності людині до суїцидальних дій є фактично подвійна її залежність – від соціального оточення та водночас від особливостей власної психіки. Як зауважує Д. Кривоконь, „...поведінка злочинця при вчиненні злочинних дій пов'язана з його психологічними, моральними, соціальними проявами; злочинець моделює свою поведінку, щоб спровокувати жертву до замаху на самогубство...”. Також дослідник вбачає залежність появи суїцидальних настроїв індивіда у важкі, перехідні етапи його життя – від підліткового віку до юності, в період вагітності та пологів, тяжкої хвороби чи смерті когось із рідні та ін. [7, с. 888].

Безпосередньо ж доведення до самогубства проявляється в тому, що особа своїми злочинними діями з використанням певної залежності жертви від нього (матеріальної, морально-психологічної, родинної тощо) доводить її до стану фрустрації, потім афекту і зрештою до аутогенної агресії, тобто самогубства. При цьому з огляду на результат дій злочинця (самогубство жертви) можна визначити мету, мотив та спосіб вчинення злочину, адже, ґрунтуючись на ньому, можна отримати уявлення про основні елементи діяльності злочинця, його соціальні та психологічні якості. Окрім цього, питання врахування емоційного стану злочинця є обов'язковою ознакою складу злочину. Врегульовується даний злочин нормами ст. 120 КК України [2].

Головною проблемою, яка виникає при розкритті даного злочину, є складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями винної особи та смертю жертви. Головна причина цього явища – працівники органів досудового розслідування у справах про самогубство майже завжди відразу ж закривали справу, якщо на тілі загиблого відсутні сліди насильства (наприклад, забої, подряпини, рани та ін.). Через це тривалий час на практиці злочинів по статті 120 КК України із кваліфікацією „Доведення до самогубства” практично не розкривали – в нормі даної статті законодавець спочатку визначив тільки 4 основні способи доведення людини до самогубства:

- жорстоке поводження з особою;
- шантаж особи;
- примус особи до протиправних дій;
- систематичне приниження людської гідності особи [2].

08 лютого 2018 року законодавці внесли зміни до даної ст. 120 КК України і сформулювали її таким чином: „...Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк” [2].

Як бачимо, в редакції даної статті відбулися суттєві зміни, що торкнулися в першу чергу диспозиції, яка суттєво розширила приклади способів винних дій осіб щодо схиляння до самогубства. Окрім цього, норму статті 120 доповнено також терміном „схиляння до самогубства”, який у найзагальнішому вигляді трактується як дії винної особи, яка, нехтуючи тяжким морально-психологічним чи/ або фізичним станом жертви, прагне викликати у неї особливі наміри та прагнення вчинити стосовно самої себе суїцидальні дії, тобто заподіяти собі смерть неприродним шляхом.

Разом з тим слід також сказати, що внаслідок проведених змін до чинного кримінального законодавства в плані розширення диспозитивних меж статті 120 ККУ криється інша суттєва проблема – розмитість положення „також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства” може над-

мірно криміналізувати поведінку окремих осіб і стати предметом численних зловживань з боку органів провпорядку.

Також цілком логічно може виникнути питання – яким чином можна притягнути до кримінальної відповідальності кількох осіб за вчинення даного злочину, якщо вони хоч і спровокували вчинення жертвою самогубства, проте діяли вони без попередньої змови, а їхня діяльність комплексно і призвела до самогубства особи. Це означає, що слід детально проаналізувати особливості такої діяльності на предмет її підпадання під нове формулювання ст. 120 ККУ.

Відзначимо і ще одну суттєву проблему, яка постає внаслідок змін у чинному КК України в плані доведення особи самогубства (ст. 120). Якщо дії особи, звинувачуваної у доведенні жертви до самогубства, хоча й підпадають формально під діяння закріплених у статті 120 ККУ норм, проте стали тільки відправною точкою для жертви, яка вчинила самогубство. Іншими словами, вона так чи інакше його вчинила б, проте дії звинувачуваної особи ніби пришвидшили суїцидальні дії загиблого – як діяти в такому випадку?

При цьому не можна оспарювати той факт, що поведінка винного є протиправною в усіх вищезазначених випадках. Проте таке занадто розширене трактування положень норми ст. 120 ККУ може призвести до того, що звична поведінка людини в певній життєвій ситуації може виявитися неправомірною з огляду на специфічний суб'єктивний стан психіки особи, яка вчинила самогубство. Зрештою, можна припустити, що не тільки дії окремих осіб, які слід у даному випадку вважати неправомірними стосовно померлої особи, потрібно розглядати, але й об'єктивні обставини її соціального життя – взаємодія із оточенням, рідними, близькими, колегами по роботі, а також врахування факторів освіченості, побутових умов проживання, стану фізичного та психічного здоров'я, наявності певних психологічних проблем, типу темпераменту та ін.

Не менш важливою проблемою нормативно-правового регулювання норм, що відносяться до правового інституту доведення до самогубства, є проблема кваліфікації даного протиправного діяння та відмежування його від інших кримінальних злочинів, причому вона не залежить від оновлення норм ст. 120 КК України. Так, зокрема, слід особливо відрізнити злочин доведення до самогубства від вбивства та катування.

Наприклад, в диспозиції норми ст. 127 КК України вказано, що катування є специфічним видом жорстокого поводження з потерпілим, а практикою підтверджується, що внаслідок психотравмуючих дій катівника його жертва може вчинити самогубство. А це уже – кваліфікація іншого злочину – доведення до самогубства, тобто катування потерпілого є причиною його самогубства. Тому в даному випадку кваліфікація злочину – це доведення до самогубства (ст. 120 ККУ) за сукупністю із катуванням (ст. 127 ККУ). Або – невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несутлінного ставлення до них (обов'язків), якщо це спричинило смерть неповнолітнього, передбачене частиною 2 статті 137 КК України, є також суміжним зі складом злочину, передбаченого частиною 3 статті 120 КК України. Об'єктивно діяння, передбачені частиною 2 статті 137 та частиною 3 статті 120 КК України, реально можуть бути кваліфікованими за будь-яким із двох зазначених складів [3, с. 15].

Слід вважати, що такі злочини слід розмежовувати між собою в першу чергу за суб'єктивною стороною діяння, тобто визначати, на що саме був спрямований протиправний умисел злочинця та яке було його ставлення до померлого, що вчинив самогубство. Враховуючи деяку колізійність вищезазначених норм та приймаючи до уваги неможливість (у багатьох випадках) з'ясування умислу на вчинення якого саме злочину, слід вважати, що їх потрібно кваліфікувати за сукупністю.

Також буде доцільно звернутися і до практики Європейського суду з прав людини, у якому в декількох справах (наприклад, „Качурка проти України”, „Маснева проти України”, „С. Шевченко проти України”) було визначено судом порушення процесуальних норм вітчизняними судами, ос-

кільки матеріальні аспекти особливого розгляду судом не передбачалися [8, с. 48].

Зрештою, слід розглянути у структурі механізму доведення до самогубства новітні технології, в першу чергу мережа Інтернет. Так, наприклад, після бурхливого поширення в Україні соціальних мереж стрімко зросла кількість дитячих та молодіжних самогубств, викликаних так званими „групами смерті” на кшталт „Синій кит”. Доступ до подібних соціальних груп сьогодні заблокований.

Втім, як вказує Л. Керик, більш важливою проблемою сьогодні в плані доведення до самогубства є кібербулінг з огляду на невідворотність характеру протиправних діянь та методів злочинної діяльності булерів. Так, вчений виділяє такі види кібербулінгу – анонімні погрози, кіберсталінг (розсилка електронною поштою чи через месенджери тривалих постійних погроз), флемінг (обмін ворожими репліками на форумах), харасмент (відправка жертві численних повідомлень на електронну пошту чи телефон, за які вона повинна платити), наклеп, персоніфікація (видавання себе за жертву в мережі Інтернет), публічне викриття чи шахрайство, флемінг (висловлювання, яке розпалює ворожнечу, конфлікти, взаємні образи та ін.), виключення/бойкот особи в соцмережах, хепіслепінг (зняті з участю жертви без її відома та згоди чи змонтовані сцени насильства, порнографії та їх розсилання в мережі) тощо [5, с. 95].

Не менш важливу роль у нагнітанні криміногенної ситуації стосовно поширення протиправних дій певних осіб відіграють ЗМІ, які часто штучно нагнітають страх населення, особливо тиражуванням та поширенням сцен насильства, відтворенням обстановки та обставин вчинення злочинів, передусім вбивств. Як стверджує М. Дячкова, „...криміногенний вплив ЗМІ на особистість є одним із механізмів криміналізації особистості та передбачає особливий процес впливу ЗМІ на особистість, специфіку індивідуального сприйняття та засвоєння цього впливу, а також подальшої деформації ціннісних орієнтацій та установок особи...” [4, с. 166].

Таким чином, доведення до самогубства як кримінальний злочин має досить чимало проблем як в плані науково-методологічного аналізу, так і суто практичного втілення засад розслідування та процесуального розгляду. Незважаючи на суттєві зміни статті 120 КК України, яка врегульовує даний злочин, в плані розширення диспозитивних норм, існуючі проблеми нормативного регулювання та практичного застосування згаданих положень не вирішені в повній мірі. Окрім цього, із стрімким зростанням інформатизації та цифровізації вітчизняного суспільства суттєво зросли і ризики наростання причин та можливостей для доведення до самогубства через мережу Інтернет, ЗМІ тощо. У зв'язку з цим доцільно запропонувати для удосконалення правового регулювання забезпечення безпеки особи, з урахуванням конституційного права на життя кожної людини та його захист, що становлять основу гуманістичної діяльності суспільства та держави, такі заходи:

- системно розвивати та популяризувати мережу кризових центрів та спеціалізованих служб психологічної допомоги;
- обмежувати поширення в мережі Інтернет, ЗМІ контенту, що містить насильницькі дії, для мінімізації його криміногенного впливу на особистість;
- забезпечувати дієві та ефективні механізми реагування органів досудового розслідування на правопорушення з комплексом суїцидальності;
- розробляти та впроваджувати у практику спеціальні норми та механізми протидії кібербулінгу та ін.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. В: Відомості Верховної Ради України, №30, 1996. ст. 3.
2. Кримінальний кодекс України. В: Відомості Верховної Ради України, №25, 2001. ст. 131.
3. Гусак О.А. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства. Автореф. дис.

- ... канд. юрид. Наук, 12.00.08, Одеса, 2014. 22 с.
4. Дячкова М.О. *Засоби масової інформації як кримінологічний феномен*. Дис. на здобуття наук. ст. канд. юрид. Наук, 12.00.08, Одеса, 2018. 216 с.
 5. Керик Л.І. *Роль новітніх технологій у дослідженні окремих елементів криміналістичної характеристики доведення до самогубства*. В: Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції, монографія. В.Ю. Шепітько [и др.]; ред.: В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, Підрозд. 2.6, Харків, 2017. с. 89-99.
 6. Кірієнко В.О. *Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство*. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.08, Харк. нац. ун-т внутр. Справ, Харків, 2017. 18 с.
 7. Кривоконь Д.А. *Доведення до самогубства: кримінально-правовий аналіз*. В: Молодий вчений, №11, 2017. с. 888-892.
 8. Мінченко С. *Доведення до самогубства: кримінологічний вимір соціальної обумовленості заборони*. В: Науковий часопис Національної академії прокуратури України, №1, 2019. с. 42-52.
 9. Шкуро В.В. *Суїцидальність в Україні: кримінологічна характеристика та протидія: монографія*. За наук. ред. д-ра юрид наук., доцента Ю.В. Орлова, Кримінологічна асоціація України, Панов, Харків, 2017. 262 с.

CUPRINS:

ȘEDINȚA ÎN PLEN

(ședința I)

1.	BUJOR Valeriu – CRIMINOLOGIA: ÎNTRE NECESITATE ȘI IGNORANȚĂ	5
2.	BEJAN Octavian – DESPRE CONTRIBUȚIA CRIMINOLOGULUI VALERIU BUJOR LA ÎNTEMEIEREA CRIMINOLOGIEI AUTOHTONE	11
3.	CASIAN Sergiu – O CONCEPȚIE CRIMINOLOGICĂ DESPRE PURTĂRILE ASOCIALE, ANTISOCIALE ȘI CRIMINALE	15
4.	ŻYWUCKA-KOZŁOWSKA Elżbieta – FORENSIC-CRIMINAL PROFILE AND IT'S USEFULNESS IN IDENTIFYING THE PERPETRATORS OF WAR CRIMES	28
5.	КУЛИК Людмила – КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ОКРЕМИХ ТИПІВ ЗЛОЧИНЦІВ	35
6.	PREDĂ Aura Marcela – PREVENIREA VICTIMIZĂRII – REPERE TEORETICE ȘI PRACTICE	40
7.	BOROVYK Andrii – THE THREAT OF VIOLENCE IN PART 3 OF ARTICLE 342 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: URGENT ISSUES OF LAW ENFORCEMENT	48
8.	COJUHARI Vladislav – HUB-UL DE SECURITATE AL UNIUNII EUROPENE – SIGURANȚA FLANCULUI ESTIC A UNIUNII EUROPENE	50

ȘEDINȚA ÎN PLEN

(ședința II)

1.	MUSTEA Gheorghe – JURISPRUDENȚA ȘI MUZICA – EXTREME CARE SE ATING	57
2.	BRÎNZA Serghei, STATI Vitalie – TENTATIVA ÎN CAZUL UNOR CATEGORII DE INFRAACȚIUNI: DEMONTAREA STEREOTIPURILOR	59
3.	PORUBIN Roman – ABORDĂRI JURIDICE CONTEMPORANE PRIVIND PREVENIREA ȘI COMBATerea FENOMENULUI DE OBTINERE FRAUDULOASĂ ȘI DELAPIDARE A FONDURILOR EXTERNE	65
4.	SÎLI Vitalie – INFRAACȚIUNE CU CARACTER TERORIST: REGLEMENTARE ȘI ABORDARE CONCEPTUALĂ	71
5.	BOTNARU Gheorghe – UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND CONCEPEREA ACTIVITĂȚII DE PREVENIRE CRIMINOLOGICĂ	75
6.	ȚURCAN Serghei – JURISPRUDENȚA CURȚII CONSTITUȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA ÎN DOMENIUL PREVENIRII CRIMINALITĂȚII	80
7.	COSTACHI Gheorghe, IACUB Irina – CRIMINOLOGIA ȘI CRIMINOLOGUL: PILONII FUNDAMENTALI AI POLITICII ANTICRIMĂ A STATULUI	87
8.	ГУЦУЛЯК Виктор, ВЕСЕЛЫЙ Валеріан – АДМІНІСТРАТИВНА ДЕЛІКТОЛОГІЯ – САМОСТЯТЕЛЬНАЯ ОТРАСЛЬ ПРАВОВЫХ НАУК ИЛИ ПРЕДМЕТ КРИМИНОЛОГИИ?	92
9.	STAMATIN Ștefan – CERCETAREA SISTEMICĂ ȘI SISTEMATICĂ (CRIMINOLOGICĂ) A CONTRAVENȚIONALITĂȚII	102
10.	ПЕРЦЕВ Р.Б., НУГЕР А.Р. – ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РОЗВІДКИ ПРИ РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ	112
11.	GLAVAN Boris – REFLECȚII PRIVIND RAPORTUL DINTRE CRIMINOLOGIE ȘI ACTIVITATEA SPECIALĂ DE INVESTIGAȚII	115
12.	TIGHINEANU Alexandra – IMPACTUL CRIZELOR ASUPRA CRIMINALITĂȚII	120

SECȚIUNEA I

CRIMINOLOGIE ȘI PREVENIREA CRIMINALITĂȚII

(panelul „A”)

1.	BUGA Larisa – UNELE ASPECTE CU PRIVIRE LA DETERMINAREA COSTULUI CRIMINALITĂȚII	125
2.	IONAȘCU Vitalie, FRUNZĂ Alexandru – CRIMINALITATEA ÎN MEDIUL RURAL	131
3.	LEȘ Alin – CONTEAZĂ EVALUAREA FANTASMELOR SEXUALE ÎN INFRAACȚIUNEA DE VIOL? O ABORDARE REVOLOUȚIONARĂ ÎN MĂSURAREA SEXUALITĂȚII: CEFS	138
4.	MOSTOVEI Tatiana – FACTORI CORUPȚIBILI ASOCIAȚI CU PRACTICILE DE ANGAJARE ÎN ENTITĂȚILE DE INTERES PUBLIC DIN REPUBLICA MOLDOVA	142
5.	SÎRBU Uliana – SISTEME INOVATIVE PENTRU PREVENIREA ȘI COMBATerea CRIMINALITĂȚII	146
6.	SPÎNU Igor, SPÎNU Oleg – PREVENIREA ȘI COMBATerea CRIMINALITĂȚII INFORMATICE PRIN COOPERARE LA NIVEL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL	152
7.	TATAR Olga – APPROACHES TO CLASSIFICATION AND TYPOLOGY OF CRIMINALS: CRIMINOLOGICAL ASPECT	157
8.	TATAR Olga, MIHALACHE Iurie – ANALYSIS, CLASSIFICATION AND TYPOLOGY OF CRIMINALS	164
9.	TULIAKOV Viacheslav – UKRAINIAN MIGRANTS AS VICTIMS (TRENDS IN EUROPEAN VICTIMIZATION)	169
10.	URSU Veaceslav – IMPACTUL NEGATIV AL CORUPȚIEI PRIN PRISMA EFECTELOR ȘI CONSECINTELOR SALE	175
11.	ДЕРЕВ'ЯНКО Наталія – КРИМІНОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	180
12.	КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Юлія – ЗАПОБІЖНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ	183
13.	КИРИЧЕНКО Олександр – КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ ПОЗИТИВНОЇ ТА СУПУТНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЇЇ БАЗИСНИХ ОСНОВНОГО І ДОДАТКОВОГО ВИДУ	185
14.	КОНОПЕЛЬСЬКИЙ Віктор, АГАПОВА Каріна – ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВООПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДІЖНИМИ УГРУПОВАННЯМИ	189
15.	ЛАНЦЕДОВА Юлія – КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ, СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ПЕРЕЛІКУ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ПРАВООРЯДКУ	193
16.	ЛУКАШЕВИЧ Сергій, САЛАЄВА Каріна – ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ	197
17.	НЕЛЕДВА Наталя – ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ПОТЕРПІЛОГО ЯК УМОВА СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ	202
18.	ПОДКОВЕНКО Тетяна – ЗЛОЧИНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ	205
19.	СИМАНОВА Світлана – ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯК ЖЕРТВИ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ ТА ПРОЯВИ ЇХ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ	209
20.	СЛІНЬКО Сергій – КРИМІНАЛЬНІ РЕПРЕСІЇ: ЗАВДАННЯ ТА МЕТА	213
21.	СТУПНИК Ярослав, ЩЕРБАКОВА Ганна – КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ	216
22.	ШЕВЧУК Тетяна – ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ	220

SECȚIUNEA I
CRIMINOLOGIE ȘI PREVENIREA CRIMINALITĂȚII

(panelul „B”)

1.	BENCHECI Marcel – IMPACTUL RĂZBOIULUI RUȘO-UCRAINEAN ASUPRA SECURITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA	224
2.	CUCIURCĂ Angela – IMPACTUL SOCIETĂȚII CIVILE ȘI A MASS-MEDIEI ÎN COMBATETEREA CORUPȚIEI	230
3.	FRANȚ Ancuța Elena – PREVENIREA ACCIDENTELOR RUTIERE: UN TEST DE MATURITATE PENTRU SOCIETATEA UMANĂ	235
4.	HRYTSAI Serhii – DIRECTIONS IN PREVENTING AND COMBATING THE ILLEGAL USE OF CRYPTOCURRENCIES	243
5.	VASILOI Djulieta – ABORDĂRI ACTUALE ALE VIOLENȚEI ASUPRA FEMEILOR	247
6.	БЕНЬКІВСЬКИЙ Володимир – ОКРЕМІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ	252
7.	БОЧАРОВА Наталія, ШКАБАРОВ Вероніка, ПАЛЄЄВА Юлія – ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	254
8.	БУДЯЧЕНКО Ольга – СПЕЦИФІКА ОСОБИСТІСНИХ ВІДХИЛЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ З КОРИСЛИВОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ ДО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА	257
9.	ВАЙДА Тарас – ВИЗНАЧЕНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ВИСОКОЮ ПРІОРИТЕТНІСТЮ ОЦІНЕНИХ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ СОЦІАЛЬНОМУ ЯВИЩУ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	260
10.	ВОРОНЦОВ Андрій – ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ КРАДІЖОК З АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ	264
11.	ГЛИНСЬКА Наталія – ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ	268
12.	ГОЛІНА Володимир – КОМПЛЕКСНІСТЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ ЗАПОБІГАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ	273
13.	ГОРЛАЧУК Олексій – ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	276
14.	ДАНИЛЬЧЕНКО Юрій – ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ЧИННИХ НА ТРАНСПОРТІ ПРАВИЛ В УКРАЇНІ	280
15.	ДЕНИСОВ Сергій, ТИМЧУК Олексій – ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ АНОМІЇ	284
16.	ДЕНИСОВ Сергій, ЗАЙКА Дмитро – КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ ЗА СТ. 301-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	289
17.	КОМАРИНСЬКА Юлія – СИНЕРГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	293
18.	КРАВЧЕНКО Олена, ТРЕГУБЕНКО Марина – ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ	297
19.	ХРИСТИЧ Інна – КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АВТОТРАНСПОРТНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	300
20.	ІАКОВЕЦ Ірина – THRESHOLD AMOUNTS OF NARCOTIC DRUGS FOR CRIMINAL LIABILITY	304
21.	ЯСІНЬ Ілона – ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ	307

SECȚIUNEA II
ȘTIINȚELE NON-PENALE LA PREVENIREA CRIMINALITĂȚII

(panelul „A”)

1.	BULAI Iurie – PARTICULARITĂȚILE LEGALE ȘI TACTICE A PROTECȚIEI MARTORILOR, VICTIMELOR ÎN CADRUL PROCESULUI PENAL	312
2.	CERNOMOREȚ Sergiu, FAIGHER Anatolie – UNELE REFLECȚII PRIVIND INFRAȚIUNILE ÎN DOMENIUL SECURITĂȚII CIRCULAȚIEI RUTIERE	318
3.	СІОБАНУ Ігор, СОТРУТІА Артур – СИСТЕМУ ПЕНІТЕНЦІАРЕЛОУ ІН СПАЦІУЛ РОМАНЕСК ІН СЕК. XIV-XX	324
4.	СОЈОСАРУ Radion, JIȚARIUC Vitalie – PRINCIPIUL LEGALITĂȚII PENALE – ELEMENTE DE CONȚINUT ȘI TENDINȚE EVOLUTIVE	328
5.	СОРЕȚCHI Stanislav – EXCESUL DE AUTOR: NOȚIUNE, FORME, REGULI DE CALIFICARE	337
6.	COVALCIUC Ion – DREPTUL LA VIAȚĂ – INVESTIGAȚII EFICIENTE PRIN PRISMA JURISPRUDENȚEI CIEDO	343
7.	DUMNEANU Ludmila, ȘTEFĂNOAIA Mihai – UNELE ABORDĂRI CU PRIVIRE LA ELEMENTUL MATERIAL AL FAPTELOR DE TRAFIC ILICIT DE DROGURI	348
8.	ULIANOVSKI Xenofon – PROTECȚIA JURIDICO-PENALĂ A MEDIULUI ÎNCONJURĂTOR LA NIVEL INTERNAȚIONAL ȘI REGIONAL	353
9.	UTKINA Maryna – INVESTIGATING THE DETERMINANTS OF EFFECTIVE FINANCIAL MONITORING	362
10.	VOLOSHANIVSKA Tetiana, FEDOROV Ihor – CRIMINAL ASPECTS OF THE INVESTIGATION OF COLLABORATIVE ACTIVITIES	364
11.	ZOZULIA Ihor, STOROZHENKO Vileta – THE LATEST METHODS OF MODERN CRIMINALISTICS	367
12.	АВДЄЄВА Галина – ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	370
13.	БОГАТИРЬОВ Іван – СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ В УКРАЇНІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ	375
14.	ГАМАЛЮК Богдан, СЕМЕНЮК Іван – МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ У ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА	377
15.	ГАРАСИМІВ Олена, РЯШКО Олена – ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	382
16.	ГУТНИК Аліна – КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАНТА-ОСВІТЯНИНА	385
17.	ДЕРЕВ'ЯНКО Світлана – ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ	389
18.	ОРЛОВСЬКА Наталія, ДЕРМЕНЖИ Мілісента – БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОВЕЛА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ЗАПОБІГАННІ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	393
19.	КАПУСТІНА Надія – ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ	397
20.	КОЛОДЯЖНИЙ Максим – ВІЙНА І ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ТОЧКИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОТИКУ	401
21.	КУБАРЄВ Іван, БАРГАН Сергій – ТАКТИКА ДОПИТУ: МЕТОД НАУКОВОГО АНАЛІЗУ КОНТЕНТУ SCAN	405
22.	КОСТЮКЕВИЧ Олександра, КУПЕЛЬСЬКИЙ Олександр – МЕДИЧНІ МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ МИНУЛИХ СТОЛІТЬ ТА НОВІ НАУКОВІ ПІДХОДИ БОРОТЬБИ З КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ	408
23.	ЛЕГА Ольга, ЧЕРНЕНКО Ксенія – ЕКСПЕРТИЗА ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	412
24.	МАРТИНЕНКО Наталія – ПРИНЦИПИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	417

SECȚIUNEA II
ȘTIINȚELE NON-PENALE LA PREVENIREA CRIMINALITĂȚII
(panelul „B”)

1.	GUREV Dorina – EXPUNERE PE MARGINEA UNUI PROIECT DE AMENDARE A ART. 260 ⁶ DIN CODULUI PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA	422
2.	MAGHERESCU Delia – ASPECTE PRIVIND CONTROLUL CRIMINALITĂȚII: O ANALIZĂ ASUPRA FENOMENULUI IMIGRAȚIEI CLANDESTINE	427
3.	ODAGIU Iurie, LUNGU Andrei – FUNDAMENTAREA ȘTIINȚIFICĂ A DETECTĂRII COMPORTAMENTULUI SIMULAT	435
4.	PARENIIUC Alexandru, GULCEAC Nicolae – PROCESUL SPECIAL DE INVESTIGAȚII. ABORDĂRI CONCEPTUALE PRIVIND INVESTIGAREA ȘI COMBATerea CRIMINALITĂȚII	440
5.	PROCA Maria – GÂNDIREA CRITICĂ ÎN ANALIZA DE INTELLIGENCE	445
6.	CARP Simon, LARIL Iurie – SITUAȚIA PERSOANELOR AFLATE ÎN ISOLATOARELE DE DETENȚIE PROVIZORIE DIN RSSM ȘI ATROCITĂȚILE COMISE ÎN PRIVINȚA LOR (ANUL 1947)	450
7.	STOLEARENCO Alexandru, STOLEARENCO Cătălina – CADRUL LEGAL INTERNAȚIONAL, AL REPUBLICII MOLDOVA ȘI AL ROMÂNIEI ÎN MATERIE DE JUSTIȚIE PENTRU MINORI	456
8.	МАТІСНКО Тетяна, ДРОБИШЕВСЬКА Вікторія – ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФАЙЛІНГУ У ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОНОЇ СЛУЖБИ	461
9.	МЕДИЦЬКИЙ Ігор – ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ МОМЕНТИ	465
10.	МЕЛЬНИК Дмитро – ЩОДО ПОТРЕБИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ	469
11.	МИРОШНИЧЕНКО Юрій – ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ	473
12.	МУДРИЄВСЬКА Людмила, ТОРОП Максим – ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЮРИДИКО-ПОЗИТИВІСТІКІЙ ПАРАДИГМІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ	477
13.	ОБРУЧ Юрій – ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	480
14.	ОСИПЕНКО Катерина – ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВОЇ ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ОЦІНЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА	483
15.	ПУГАЧЕНКО Ольга – ВИДИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ У МЕЖАХ ЦИВІЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	486
16.	СТЕПАНЮК Руслан – КОМПЛЕКСНИЙ ХАРАКТЕР КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	489
17.	ХАРЕВИЧ Віталій, КАНОКА Ірина – ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДСТУ EN ISO/IEC 17025 В СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	492
18.	ХРИСТЬЯН Анна – ЩОДО ПИТАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПЕРЕШКОДЖАННІ ЗЛОЧИНАМ	495
19.	ЦІВАЛІЙ Вячеслав – КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА, КОНЦЕПТИ „ЗЛОЧИН” І „ЗЛОЧИНЕЦЬ” В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ, ТЕМПОРАЛЬНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ (ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА)	498
20.	ШАМСУТДІНОВ Олександр – ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ, ЩО СПРІЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	504
21.	ЮНАЦЬКИЙ Олександр – СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ	509

SECȚIUNEA III
ȘTIINȚELE NON-PENALE LA PREVENIREA CRIMINALITĂȚII

1.	BOTNARU Stela, POZNEACOVA Veronica – CONCEPTUL „CRIME CA MANIFEST” BAZAT PE PROMOVAREA IDEILOR FILOSOFICE	514
2.	CARCELEA Valeriu – DIMENSIUNEA METODOLOGICĂ A FILOSOFIEI JURIDICE	520
3.	CEBOTARI Stanislav – PROFILUL PSIHOCRIMINOLOGIC A HOȚULUI CONTEMPORAN, ÎN ETAPELE SALE DE DEZVOLTARE CA INFRACTOR	525
4.	FURTUNĂ Dorian – EFECTELE ABUZULUI FIZIC ASUPRA COPIILOR ÎN FAMILIE ȘI „CICLUL VIOLENȚEI”	528
5.	GOLBAN Artur – ONEY LAUNDERING METHODS IN E-COMMERCE: HOW BANKS PREVENT AND DETECT SUSPICIOUS ACTIVITIES	534
6.	GRIBINCEA Tatiana – PROTECȚIA DREPTURILOR COPILULUI DIN PRISMA SERVICIILOR DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ	541
7.	KUCIUK Valeriu – REGIMUL JURIDIC AL CURȚII CONSTITUȚIONALE ȘI VACANȚA FUNCȚIEI DE JUDECĂTOR CONSTITUȚIONAL	546
8.	LEANCĂ Viorica – PERCEPȚII CONTRADICTORII ALE SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL INSTABILITĂȚII SOCIALE	558
9.	PELIN Nicolae – ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ, ОСНОВАННЫЙ НА ЛОГИКЕ И ПРАВО	562
10.	PISARENCO Constantin, PISARENCO Serghei – PREVENIREA INFRAȚIUNILOR LEGATE CU SINDROMUL BURNOUT AL LUCRĂTORILOR MEDICALI	569
11.	RACU Igor, NICOLAESCU Eliza – DIMINUAREA COMPORTAMENTULUI DELINCVENT LA ADOLESCENȚI	574
12.	SAVCA Lucia – PREVENIREA COMPORTAMENTULUI ANTISOCIAL LA ADOLESCENȚI	582
13.	SCHIȚCO Nicolae – VALERIU BUJOR CA PROMOVATOR A ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI	588
14.	SIMION SIMION Dănuț, EFODE Igor – COMUNICAREA ÎN INSTITUȚIILE DE TIP ÎNCHIS, ARMATĂ, POLIȚIE	589
15.	ȚĂRALUNGĂ Victoria, TROCIN Ana – PROTECȚIA FEMEII ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI SEXUALE ÎN PERIOADA CONFLICTELOR ARMATE: ASPECTE TEORETICO-PRACTICE	593
16.	ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія – ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ АНТОНА МАКАРЕНКА ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ І МОЛОДИХ ДОРОСЛИХ ПРАВОПОРУШНИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	600
17.	КАЛІНІЧЕНКО Зоя – РОЗРОБКА ПРАВОВИХ МЕТОДІВ ЛІКВІДАЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ, ЯК СКЛАДОВОЇ КОРУПЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	604
18.	КРІЩАК Іван – КРИМІНОТЕОЛОГІЯ В АСПЕКТІ ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ: МИНУЛОГО, ЧИННОГО (ДІЙСНОГО, ТЕПЕРІШНЬОГО) ТА МАЙБУТНЬОГО (БАЖАНОГО) ПРАВА	607
19.	ЛЬОВКІНА Олена, БОГДАНОВСЬКИЙ Дмитро, БОГДАНОВСЬКИЙ Ігор – ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ВІДПОВІДЬ НА СОЦІАЛЬНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ФІНАНСОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	611
20.	НАУМКА Світлана, КАРАГІОЗ Руслан – ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОННОЇ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	615
21.	ОЛІЙНИК Олександр, КЛИМАСЬ Руслан, ЛИМАРЄВА Юлія – ЗВ'ЯЗОК ФІЗИКИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯМ ЗЛОЧИННОСТІ. ФІЗИЧНІ ЗНАННЯ В ГАСІННІ Й ДОСЛІДЖЕННІ ПОЖЕЖ	618

22. СУХОВІРСЬКА Людмила, ГРИЩЕНКО Вячеслав, БОЛІЛІЙ Василь – ПРОФІЛАКТИКА ПІДЛІТКОВОГО АЛКОГОЛІЗМУ
 ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ, ВИЗНАЧЕННЯ, СТАТИСТИКА, ПІДХОДИ, МЕТОДИ 623

SECȚIUNEA IV

APORTUL TINERILOR CERCETĂTORI ÎN STUDIUL CRIMINALITĂȚII

1.	BINZARI Grigore – TACTICA AUDIERII BĂNUITULUI/ÎNVINUITULUI DE COMITEREA INFRAȚIUNII DE ESCROCHERIE	627
2.	BOLDESCU Anastasia – ANALIZA SITUAȚIEI PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU VÂNATUL ILEGAL ÎN ȘTIINȚA DREPTULUI PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA	631
3.	BUJOR Constantin – NARCOMANIA ÎN RÂNDURILE ADOLESCENȚILOR ȘI UNELE MĂSURI DE COMBATERE	637
4.	CHEPESTRU Ana-Maria – EVOLUȚIA CADRULUI NORMATIV CU PRIVIRE LA DEZORDINILE ÎN MASĂ	645
5.	CIOCHINĂ Snejana, SPÎNU Oleg – ANALIZA LEGISLATIVĂ ÎN SECTORUL CONSTRUCȚIILOR. PREVENIREA ȘI COMBATEREA CONSTRUCȚIILOR NEAUTORIZATE ȘI ALTE PROBLEMATICI LEGISLATIVE LA NIVEL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL	651
6.	КОЛАРЬ Ольга – ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ БОРЬБЫ С РАСПРОСТРАНЕНИЕМ ДЕЗИНФОРМАЦИИ	657
7.	CUȚULAB Ala – SĂNĂTATEA PSIHICĂ CA ELEMENT DEFINITIV AL PERSONALITĂȚII UMANE ÎN SĂVÂRȘIREA VIOLENȚEI	663
8.	DONICĂ Iana – PROCEDURA ÎNCERPERII URMĂRII PENALE	668
9.	GERASIMENCO Violeta – ABORDĂRI CONCEPTUALE PRIVIND VIOLENȚA ÎN CONTEXTUL IDENTIFICĂRII VIOLENȚEI ÎN FAMILIE	673
10.	GUGULAN Evghenia – REGLEMENTĂRI PRIVIND RĂSPUNDEREA DE MEDIU ȘI PROTECȚIA MEDIULUI PRIN DREPTUL PENAL LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE	678
11.	MIZDRAN Mihai – ANALIZA PRACTICII NAȚIONALE ȘI A CTEDO PE CAUZELE PRIVIND VIOLENȚA ÎN FAMILIE ȘI MĂSURI, STRATEGII NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE DE PREVENIRE A VICTIMIZĂRII MINORILOR	684
12.	MIZDRAN Mihai – ASPECTELE JURIDICO-PSIHOLOGICE PRIVIND PREVENIREA ȘI COMBATEREA CRIMINALITĂȚII ÎN RÎNDUL MINORILOR	693
13.	MOISOIU Roxana – NORMALITATE ȘI ANORMALITATE. ABORDAREA PERSONALITĂȚII CRIMINALE – TEORETIZARE ȘI PARTICULARIZARE	698
14.	MUNTEANU Andrian – ROLUL MANDATELOR DE SECURITATE ÎN PRACTICA INTERNAȚIONALĂ	704
15.	PAPANAGA Cristina – FORMELE INFRAȚIUNII UNICE CARE NU SE REGĂSESC ÎN CAZUL SPĂLĂRII BANILOR	709
16.	SAMOILENCO Victor – CAUZAȚIATEA ȘI FACTORII DE RISC AI VIOLENȚEI CARCERALE	715
17.	SAMOILENCO Victoria – ALCOOLISMUL CA PATTERN ÎN MECANISMUL INFRAȚIUNILOR DE MARE VIOLENȚĂ	720
18.	SOROCEANU Igor – PREVENIREA HIPOTERMIEI – CA FORMĂ DE PREVENIRE A ACTIVITĂȚII MERCENARILOR, STUDIUL CAZUISTIC AL ANULUI 2022 REALIZAT PE TERITORIUL MUN. CHIȘINĂU	728
19.	STRATAN Andrei – CATEGORIILE DE BUNURI DOBÂNDITE PRIN SĂVÂRȘIREA INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA ART. 238 CP RM	736
20.	TIHON Vitalie – RETROSPECTIVA REGLEMENTĂRIILOR NORMATIVE PRIVIND COMBATEREA INFRAȚIUNII DE HULIGANISM	742
21.	БОНДАРЕНКО Інна – КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ, СПІВВІДНОШЕННЯ ТА МЕЖ ЛЕГІТИМНОГО ОПРИЛУДНЕННЯ ЗАВДОМО І НЕЗАВДОМО НЕДОСТОВІРНИХ ВІДОМОСТЕЙ У ПУБЛІЧНІЙ ДИСКУСІЇ	748
22.	ГАВРИЛЕНКО Надія – ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗАПОБІГАННІ ПЕНІТЕНЦІАРНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	752
23.	ДАНИЛЬЧЕНКО Павло – СТАН КРИМІНАЛЬНОГО РАДИКАЛІЗМУ СЕРЕД ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ	756
24.	БАРБАШ Дар'я – СТЕРЕОТИП, ЙОГО МІСЦЕ В ЗЛОЧИННОСТІ ТА ВПЛИВ НА СУДДЮ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ	760
25.	КАРПУШИНА Марія – КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ В МЕДИЧНІЙ ГАЛУЗІ	763
26.	КУНДЕЛЬСЬКА Ірина – КРИМІНОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	767
27.	ЛАЦЬКО Анна – КРИМІНОГЕННА ДЕТЕРМІНАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	771
28.	ПАНАСЮК Вікторія – КЛАСИФІКАЦІЯ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ	776
29.	РИБАЛЬЧЕНКО Олег – НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ НЕБЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ	779
30.	РУКІНА Діана – ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	782
31.	СІРЕЦЬ Олександр – АКТУАЛІЗАЦІЯ ЧИННИКІВ КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА	786
32.	ФІЛАТОВА Євгенія – ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИН У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ. ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	789
33.	ЦУРКАН Євгеній – ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА: ПРОБЛЕМИ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЇЇ	793